LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI

RĂZBOIUL CLANDESTIN AL BLOCULUI SOVIETIC CU ROMÂNIA

Nu doar cantitatea de informații, ci și maniera în care autorul stăpânește informațiile este ceea ce îl impresionează pe cititor. El nu-și permite să se lase distras de abundența surselor pe care le folosește. Le domină și le ordonează conform unui plan de cercetare, un plan care a apărut ca urmare a documentării, și nu unul pe care și l-a impus a priori. Larry Watts este un istoric de primă mână. Cartea lui va servi ca punct de referință pentru orice studiu pe această temă.

Prof. Dinu C. Giurescu, Universitatea București,
membru al Academiei Române

Cu siguranță, Watts s-a inspirat dintr-o varietate impresionantă de documente și de surse secundare ale Pactului de la Varșovia, iar observațiile sale din notele de subsol dovedesc deseori o cunoaștere aprofundată a relațiilor personale dintre politrucii români, atât de dinainte, cât și de după Ceaușescu. Fără discuție, studiul său oferă o neprețuită mină de informații despre politica externă a României de la sfârșitul anilor 1950 până la căderea lui Ceaușescu și a reacțiilor Pactului de la Varșovia, ale SUA și ale Chinei față de aceasta.

Prof. Dennis Deletant, deținător Ion Ratiu
Chair for Romanian Studies,
Universitatea Georgetown

Reflectând cunoștințe profunde și extinse specifice țărilor și regiunilor, Larry Watts a făcut un studiu uluitor asupra războiului clandestin din interiorul Blocului Sovietic, bazat pe o cercetare prodigioasă. Watts nu numai că știe unde sunt îngropate secretele, dar explică și cine le-a îngropat și de ce. Pentru cei care doresc să recupereze câte ceva din istoria recentă, Watts oferă o mulțime de indicatoare care să le arate unde ar putea să înceapă să sape.

Prof. Henry L. Carey

LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România

Traducere din limba engleză
CAMELIA DIACONESCU

editura rao

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
WATTS, LARRY. L
Fereşte-mă, Doamne, de prieteni... / Larry L. Watts;
trad.: Camelia Diaconescu. - Bucureşti: Editura RAO, 2012
ISBN 978-606-609-192-3

I. Diaconescu, Camelia (trad.)

94(498)"1989.12"

Editura RAO
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117–119, Bucureşti, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

LARRY L. WATTS
With Friends like These
© 2010 by Larry L. Watts
Toate drepturile rezervate

© Editura RAO, 2011
pentru versiunea în limba română

2012

ISBN 978-606-609-192-3

Pentru Katherine „Kass“ Watts, 1929–2008

Cuprins

MULŢUMIRI / 13
PREFAŢA AUTORULUI / 14
CUVÂNT-ÎNAINTE / 17
ABREVIERI ŞI ACRONIME / 21

I. INTRODUCERE / 31
Capitolul 1: Forţarea definiţiei de „prieten“ / 32
Falsa independenţă şi lipsa de semnificaţie strategică / 36
Strategia de disuadare şi blocare / 41
„Relaţia specială“ secretă şi arhivele dispărute / 46
Negocierea Revoluţiei, asigurarea continuităţii / 49
Probleme care au precedat şi au succedat comunismul / 52

II. AMBIŢII IMPERIALE, CONFLICTE COMUNISTE / 59
Capitolul 2: Mostre de „alianţe“ ruso-române / 61
Independenţa ca *fait-accompli:* războiul din 1877–1878 / 61
Linia fină dintre aliaţi şi inamicii imperiali, 1916–1917 / 66
Războiul lui Lenin împotriva României şi prima campanie basarabeană, 1917–1918 / 68
Cooperarea ungaro-sovietică în prima campanie transilvăneană, 1918–1919 / 76
Încercuirea ruso-maghiaro-bulgară, 1919 / 80
Capitolul 3: Ameninţarea românească şi Cominternul în perioada interbelică / 87
Ameninţarea în strategia sovietică / 87
Unităţile teroriste de partizani şi dezinformarea din cea de-a doua campanie basarabeană / 91
„Societăţile basarabenilor“ de pe frontul sovietic / 95
Strategia maghiară împotriva ameninţării: Revizionismul deschis şi clandestin / 98
Moşteniri imperiale în Comintern şi organele de securitate sovietice / 103
Coaliţiile „naţionale“ din Comintern / 113

III. STALIN SE FOLOSEŞTE DE PROBLEMA TRANSILVĂNEANĂ / 119
Capitolul 4: A doua campanie transilvăneană / 121
Coaliţia „roşie-albă“ în a doua campanie transilvăneană / 121
Politicile paralele de deznaţionalizare: reprimarea identităţii româneşti în Basarabia / 127
Purificare etnică mascată în nordul Transilvaniei, 1940–1944 / 132
Anchetele italo-germane asupra atrocităţilor antiromâneşti, 1940 şi 1943 / 136

Capitolul 5: A treia campanie transilvăneană, 1944–1946 / 141
Coaliția „roșie-albă" în cea de-a treia campanie transilvăneană / 141
Controlul sovietic și realocarea Transilvaniei / 146
Asalturi deschise, manevre clandestine / 150
Internaționalizarea problemei Transilvaniei / 154
„Criza de identitate" maghiaro-transilvăneană / 158
Menținerea Transilvaniei în joc: scopurile tactice ale sovieticilor / 161
Capitolul 6: Implementarea subordonării, stabilirea pârghiilor, 1946–1955 / 167
Ofensiva clandestină maghiară / 167
Lupta pentru putere din interiorul partidului și campania anti-Tito / 170
Rebeliunea Gheorghiu – Dej – Bodnăraș / 175
Polița de asigurare a lui Stalin: Regiunea Autonomă Maghiară / 179
Disputele cu Rákosi și Nagy asupra Transilvaniei / 185

IV. IEȘIREA DE SUB TUTELA MOSCOVEI ÎN PERIOADA HRUȘCIOV / 189
Capitolul 7: Contracararea mecanismului de control sovietic, 1953–1959 / 191
Forțele armate române / 191
Serviciile de informații și securitate / 195
Începerea retragerii trupelor sovietice / 198
Pericolele și oportunitățile din 1956 / 202
Alungarea trupelor și a consultanților sovietici / 205
Stabilirea modelului interacțiunii ostile sovieto-române / 207
Capitolul 8: Neutralizarea rețelelor sovietice de informații, 1956–1963 / 210
Demontarea rețelelor de spionaj, blocarea penetrărilor instituționalizate / 210
Războiul istoricilor / 214
Eliminarea consultanților pe probleme de informații / 216
Percepțiile serviciilor de informații americane în perioada Eisenhower și Kennedy / 219
Calul troian I: Eforturile sovietice pentru discreditarea României / 223
Capitolul 9: Presiunea sovietică și răspunsul românesc, 1962–1964 / 235
Măsurile sovietice de contraatac / 235
Ridicarea problemei dreptului de proprietate asupra Transilvaniei / 241
Criza rachetelor din Cuba și mesajul trimis de Gheorghiu-Dej lui Kennedy / 245
Primăvara de la București, aprilie 1964 / 247
Incitarea tensiunilor etnice și emiterea pretențiilor teritoriale / 251

V. DE LA PRIMĂVARA DE LA BUCUREȘTI LA PRIMĂVARA DE LA PRAGA / 257
Capitolul 10: Natura amenințării românești din anii '60 / 259
Amenințarea la adresa independenței României / 259
Medierea din Vietnam pentru președintele Johnson / 264
Scoaterea Chinei din izolare / 269
Apropierea chino-americană din perioada administrației Johnson / 273
Eforturile sovietice de sabotare a medierii românești / 278
Capitolul 11: Subminarea dominației sovietice în cadrul Blocului Comunist, 1965–1967 / 283

Utilizarea în scop politic a Transilvaniei şi Basarabiei, în perioada Brejnev / 285
Lupta pentru suzeranitate asupra etnicilor maghiari din Transilvania / 290
Propunerea reformei radicale a Pactului de la Varşovia şi căutarea unor aliaţi / 292
Sprijin pentru unificarea Germaniei / 296
Medierea procesului de pace din Orientul Mijlociu / 298
Capitolul 12: Originea „măsurilor active" antiromâneşti coordonate / 302
Excluderea României din aparatul de „măsuri active" / 302
Retragerea din operaţiunile împotriva Vaticanului şi emigraţiei / 305
Excluderea din reţeaua de terorism şi de trafic de droguri / 310
Capacităţile de dezinformare ale Ungariei / 313
Puterea distructivă a dezinformărilor / 317
Moldova şi cea de-a treia campanie basarabeană 1965–1968 / 321
China şi România, ţinte în INTERKIT, 1962–1969 / 324
Calul troian II: Goliţîn şi „mitul" independenţei / 327
Capitolul 13: Manipularea relaţiilor din cadrul Pactului de la Varşovia, februarie–august 1968 / 333
Construirea coaliţiilor intra-Bloc şi loialiştii Moscovei I / 334
Ostracizarea României – ţinta Radio Europa Liberă / 336
Crearea legendei de mediator a lui Kádár / 342
Trădarea lui Kádár şi sprijinul lui Ceauşescu / 346
Paradoxul iugoslav / 354
Persistenţa dezinformării: remodelarea eroilor şi a ticăloşilor / 355

VI. 1968: „TURIŞTI", PRIETENI ŞI DEZAMĂGIRI / 361
Capitolul 14: Pregătirile Pactului de la Varşovia pentru invazie, iulie–august 1968 / 363
Chilipirul polonez şi intervenţia ostilă a Pactului de la Varşovia / 365
Pregătirile de apărare / 368
Invadarea Cehoslovaciei / 372
Hotărârea României de a lupta / 375
Pregătirea pentru invazia secretă / 377
Provocarea militară / 381
Capitolul 15: Aliaţi au vrut, aliaţi au găsit, 21–30 august / 385
Denunţarea invaziei / 385
China se alătură / 387
Paradoxul relaţiilor româno-iugoslave /389
Întâlnirea Ceauşescu – Bodnăraş – Tito / 395
Competiţia pentru titlul de erou / 398
Intervenţia preşedinţiei americane / 401
Intenţiile Pactului de la Varşovia vizavi de hotărârea României / 405
Capitolul 16: Înşelătoria sovietică şi evaluările occidentale / 411
Crearea căilor de acces: coridoare şi aplicaţii militare comune / 411
Manipularea percepţiilor occidentale asupra rezistenţei României / 412
Lansarea stereotipurilor / 418
Intervenţia britanicilor şi a NATO / 422
Evaluări contradictorii: viziunea britanică şi cea americană asupra ameninţării la adresa României / 424
Evaluări britanice şi americane contradictorii – noiembrie 1968 / 429

Capitolul 17: Legitimizarea intervenției, descurajarea acordării sprijinului / 433
România este confundată cu Cehoslovacia / 433
Manevre militare ca acoperire pentru intervenția armată / 435
Exercițiul-fantomă și avertismentul Londrei, 19–22 noiembrie / 437
„Reconcilierea" ca acoperire pentru aplicații militare / 442
Invazie? Ce invazie? / 445

VII. DUPĂ INVAZIE – TIRUL PE ROMÂNIA / 451

Capitolul 18: Lansarea teoriei „reconcilierii" româno-sovietice, 1968–1970 / 453
Strategia de „disuadare și blocare" / 453
„Retragerea"-fantomă: aprecieri occidentale și ale Stasi asupra tenacității României / 454
Respingerea statutului Pactului de la Varșovia / 462
Moscova nu reușește să intimideze / 466
Propovăduim cooperarea și plănuim invazia / 468

Capitolul 19: Lupta pentru istorie, teritoriu și etnicitate 1968–1971 / 472
Atâtarea neliniștilor etnice, reînvierea pretențiilor teritoriale / 472
Amenințarea teritoriului sub pretextul datoriei / 477
Atacarea României pentru abandonarea abordării ideologice a istoriei / 479
Punerea la îndoială a dreptului Bucureștiului asupra Moldovei românești/ 482
Utilizarea istoriografiei pentru influențarea relațiilor externe/ 485

Capitolul 20: Discreditarea rolului de mediator, sabotarea parteneriatelor / 488
Compromiterea eforturilor de mediere din perioada administrației Nixon / 488
Destinderea și relațiile sovieto-americane „amenințate" de România / 489
Exploatarea prejudecăților CIA, blocarea legăturilor economice / 495
Subminarea cooperării germano-române / 499
Canibalizarea legăturilor franco-române / 502
Afacerea d'Abzac: tentative de asasinat pe teritoriul României / 507

Capitolul 21: Remobilizarea agenților lui Stalin, 1968–1971 / 511
Lupte dure pentru a forța schimbarea conducerii / 511
Recrutarea rivalilor lui Ceaușescu / 513
Ținte prioritare: personalul diplomatic și din serviciile de spionaj / 515
Conducerea DSS: călcâiul lui Ahile românesc / 518
Reactivarea agenților GRU: Afacerea Șerb / 521
DIE și conspirația Doicaru – Stănescu / 523

VIII. ANGAJAREA ÎN RĂZBOIUL CLANDESTIN / 529

Capitolul 22: Trecerea Rubiconului, 1971–1972 / 531
Egalitate, naționalism și provocarea puterii sovietice / 531
Construirea coaliției intra-Bloc și loialiștii Moscovei II / 534
Vizita în China și repercusiunile ei: iunie 1971 / 537
Întâlnirea din 1971 din Crimeea: „Ceaușescu a mers prea departe" / 541
Modelul INTERKIT și prioritățile KGB-ului în România / 544
Oficializarea strategiei de disuadare și blocare / 549
Crearea rețelei cultural-ideologice / 553
Lansarea campaniei / 556

Capitolul 23: Ungaria şi campania de măsuri active / 559
Budapesta trece în avangardă / 559
Operaţiuni de sporire a prestigiului pentru guvernul Kádár / 562
Continuitatea strategiei antiromâneşti a Ungariei / 567
Afacerea valahă / 576
Rotirea cadrelor: consecinţe intenţionate şi neintenţionate / 578
Capitolul 24: Penetrări ostile şi dezinformare, 1971–1974 / 582
Cei cinci (nu prea) magnifici ai României / 582
Deturnarea politicii externe şi de securitate româneşti / 588
Asalturile interne asupra resurselor, asalturile externe asupra percepţiilor occidentale / 591
Blocarea accesului României la Comunitatea Economică Europeană / 594
Lansarea ideii reapropierii şi a lipsei de semnificaţie / 595
De la inconsecvenţă la acţiuni acoperite / 599
Confruntarea Pactul de la Varşovia – România de la începutul anilor '70 / 602

IX. DUŞMANUL DIN „CASA COMUNĂ" / 609
Capitolul 25: Conflictul pentru Orientul Mijlociu, 1970–1978 / 611
Rolul României în pierderea Egiptului de către Moscova / 612
Competiţia româno-sovietică şi procesul de pace din Orientul Mijlociu / 617
Calul troian III: Discreditarea lui Sadat şi a lui Ceauşescu / 624
Medierea breşei egipteano-israeliene / 627
Reacţia Pactului de la Varşovia: „simple nimicuri" şi „ameninţări majore" / 630
Belgrad versus Bucureşti, în Orientul Mijlociu / 638
Capitolul 26: România şi Procesul de la Helsinki, 1970–1978 / 645
Loialiştii sovietici şi Coşul III / 646
Colaborarea cu Nixon, Ford şi Carter în procesul CSCE / 650
Campania Bucureştiului pentru măsuri obligatorii de sporire a încrederii / 652
Contramăsurile antiromâneşti / 656
Răstălmăcirea performanţelor României la CSCE / 661
Capitolul 27: Cooperarea militară antisovietică, 1973–1978 / 669
Relaţiile militare chino-române / 669
Relaţiile militare cu statele mici / 674
Prieteni sau duşmani? Interpretarea crizei din 1974–1975 / 676
Ameninţare sovietică sau dezinformare românească? / 681
Capitolul 28: Parteneriatul strategic SUA – România, 1974–1978 / 691
Sprijinul politic şi militar pentru Angola / 691
Acordul militar România – SUA / 693
Sprijinul popular pentru relaţia româno-americană / 698
Cooperarea SUA – România în materie de informaţii / 699
Asistenţa economică occidentală şi oferta preşedintelui Carter / 702
România şi „Legenda neagră" / 707

BIBLIOGRAFIE / 717
CĂRŢI ŞI ARTICOLE / 719
INDICE / 773

LISTA HĂRȚILOR

Harta 1: România și Imperiile înainte de 1878 / 62
Harta 2: România și Imperiile / 63
Harta 3: Războiul ruso-turc și urmările lui. 1878 / 65
Harta 4: Reduta românească în Primul Război Mondial, decembrie 1916 / 70
Harta 5: Reduta românească în Primul Război Mondial / 71
Harta 6: Ciocnirile militare bolșevico-române, 1917–1918 / 73
Harta 7: Pregătirile ofensivei bolșevice, ianuarie 1918 / 75
Harta 8: Planurile ofensivei militare bolșevico-ungare, martie–mai 1919 / 83
Harta 9: Granița interbelică a Europei cu URSS: România și Polonia de la Marea Neagră la Marea Baltică/ 89
Harta 10: Atacuri teroriste sovietice, 1920–1926 / 93
Harta 11: Pretențiile teritoriale maghiare asupra României în perioada interbelică / 100
Harta 12: Planurile de anexare și operațiunile sovietice, 1924 / 112
Harta 13: Planurile Cominternului pentru România, 1924–1939 / 115
Harta 14: Rețeaua paramilitară maghiară din Transilvania, 1939 / 123
Harta 15: Divizarea României, 1940–1941: ocupații, deportări și refugiați / 129
Harta 16: Purificări etnice antiromânești, 1940–1942 (descoperiri parțiale ale comisiei oficiale germano-italiene)/ 139
Harta 17: Acțiuni separatiste sub administrația militară sovietică, 1944–1947 / 153
Harta 18: Purificări etnice sovietice pe „bază de clasă" în Basarabia: 1940–1952 / 165
Harta 19: Rezistența separatistă maghiară, 1947 / 171
Harta 20: Regiunea Autonomă Maghiară (RAM) 1952–1960 / 181
Harta 21: Comandamente militare și GRU sovietice în nordul Transilvaniei/RAM / 182
Harta 22: Europa de Est postbelică / 188
Harta 23: Exerciții ale Pactului de la Varșovia la granița României, 1968/ 384
Harta 24: Pregătirile defensivei românești, 1968–1969 / 408
Harta 25: Coridorul sovieto-bulgar: tranzitul trupelor și alimentarea cu energie / 678

MULȚUMIRI

Apariția acestei cărți nu ar fi fost posibilă fără sprijinul familiei mele. Gabriela, soția mea, m-a încurajat bucuroasă, la bine și la greu. Fata mea, Raven Katherine, întreba adesea de ce tata trebuie să lucreze tot timpul, după care a început să mă învețe că, dacă te străduiești cu adevărat, este posibil să scrii chiar și cu un copil de cinci ani care se urcă și coboară la tine în poală.

Tatăl meu, „Big" Larry, a fost răbdarea întruchipată când îmi împrăștiam lucrările prin casa lui, altfel atât de ordonată, la fel ca și sora și cumnatul meu, Lee și Earl Showerman. Lee s-a îngrijit de hrana mea fizică și spirituală în Oregon, în timp ce Earl a creat cel mai efervescent mediu intelectual. Mulțumesc, de asemenea, fratelui meu și cumnatei mele, Gary și Louise Watts, pe care nu i-am putut vedea atât de des pe cât mi-aș fi dorit, dat fiind programul și deplasările noastre. Familia mea din România m-a sprijinit în egală măsură și le datorez multe mulțumiri lui Toader și Mariei Surcel – care m-au găzduit în timp ce scriam prima parte a acestei cărți – și cumnatului meu, Mihail Elian Ulsamer, fără de care publicarea acestei cărți ar fi fost considerabil întârziată.

Conversațiile cu foarte bunul meu prieten Ioan Talpeș s-au dovedit de neprețuit, inspirându-mi unele dintre cele mai surprinzătoare și productive metode de analiză urmate în acest studiu. Marc Cannizzo și Ingmar Söhrman mi-au oferit încurajări, prietenie și asistență pentru unele dintre traducerile mele (dar eventualele erori îmi aparțin în întregime). Dezbaterile continue din jurul lacului Herăstrău nu vor fi uitate curând. Alți prieteni care vor rămâne nenominalizați mi-au oferit un mediu prietenos, cu încurajări și dezbateri intelectuale, dar și critic, pentru procesul scrierii și al menținerii unei judecăți sănătoase.

Cei de la AWA Design au transformat procesul de pregătire a publicării într-o plăcere. Deosebite mulțumiri lui Valer Igna pentru răbdarea și măiestria sa la realizarea hărților, în lipsa cărora acest volum ar fi fost mult mai sărac. Datorez recunoștință și celor de la Pony Espresso, care mi-au permis să le folosesc cafeneaua pe post de birou, în Jacksonville, Oregon, în timp ce beam cele mai bune cafele din Munții Stâncoși. Și, ca să închei, multe dintre abordările mele au fost formulate cu ajutorul nenumăraților mei profesori, printre care: Peter Sugar, Herbert Ellison, Jeremy Azrael, J.F. Brown și Allen Kassof. Vă mulțumesc tuturor!

25 mai 2010

PREFAȚA AUTORULUI

Cercetările pot conduce uneori mult mai departe decât se anticipa. Așa s-a întâmplat și în cazul acestei cărți de care m-am apucat aproape accidental. În 2002, lucram la diverse proiecte legate de reforma serviciilor de informații din România și din fosta Europă de Est, inclusiv la un volum realizat cu contribuția unor profesioniști în domeniul informațiilor și a propriilor mele analize asupra procesului.[1] Într-un timp destul de scurt am ajuns la convingerea că procesul de reformă din România diferea fundamental de oricare alt proces din fostul Bloc Sovietic și că era aproape neinteligibil fără o expunere completă a dinamicii revoluției din decembrie 1989 și a anilor de izolare care i-au succedat.[2] Nu a trecut mult până când am realizat că aceste deosebiri aveau rădăcini mai adânci și că, pentru înțelegerea lor, era necesară o cercetare mai directă a naturii relațiilor din cadrul Blocului Sovietic în perioada Războiului Rece și a celor dintre România și vecinii ei chiar anterior comunismului. Astfel a început un voiaj intelectual care a condus la descoperiri ce uneori m-au surprins, alteori chiar m-au șocat, aducând la lumină relații asupra cărora anterior doar se speculase sau erau total inimaginabile și care, în schimb, au clarificat unele comportamente și atitudini care au persistat mult după ce comunismul și-a dat duhul.

Printr-un mare noroc am început această lucrare tocmai atunci când s-au realizat extraordinare breșe în descifrarea, colaționarea și punerea la dispoziția publicului a unor documente ale Tratatului de la Varșovia de către Institutul „Gauck" (Comisia Federală pentru Păstrarea Arhivelor

---

[1] Câteva capitole din acest proiect au fost publicate, cu permisiunea autorului, de fostul director al Serviciului Român de Informații, Alexandru-Radu Timofte, în *Reforma Serviciului Român de Informații: Argumente și fapte,* București, Editura Academiei Naționale de Informații, 2003. Unele dintre concluziile mele preliminare au apărut în Larry L. Watts, „Intelligence Reform in Eastern Europe's Emerging Democracies", *Studies in Intelligence,* vol. 48, nr. 1 (aprilie 2004), pp. 11-25.

[2] Am abordat acest subiect din perspectiva armatei în *The Military In A Post-Communist Romania,* WD- 5663-USDP, pregătită pentru subsecretarul pentru politica de apărare, Santa Monica, RAND, decembrie 1991, pp. 1-81 și în „The Romanian Army in the December Revolution and Beyond", în Daniel N. Nelson, editor, *Romania After Tyranny,* Boulder, Westview, 1992.

Securităţii de Stat a RDG), Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate (pe atunci, Proiectul Paralel pentru NATO şi Pactul de la Varşovia) şi Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece (CWIHP). Activitatea acestora, faţă de care cartea de faţă are o datorie enormă, coroborată cu declasificările periodice făcute de Agenţia Centrală de Informaţii (CIA), a permis nu numai descrierea şi analiza mecanismelor interne din Alianţa sovietică, dar şi o comparare a modului de gândire şi a comportamentului Tratatului de la Varşovia cu percepţiile din mediul politic şi ale serviciilor de informaţii occidentale.

După părerea mea, una dintre cele mai frapante descoperiri a fost nivelul ostilităţii reflectat – în cadrul consiliilor interne ale Tratatului de la Varşovia – de frecvenţa şi duritatea atacurilor îndreptate împotriva României, practic pe orice subiect referitor la coordonarea din cadrul Blocului Sovietic, de nivelul de atenţie şi de resursele pe care statele loiale Moscovei le-au mobilizat pentru contracararea poziţiilor sale şi de insistenţa contrastantă cu care sursele din Pactul de la Varşovia îşi asigurau interlocutorii occidentali că opoziţia României era iluzorie sau lipsită de consecinţe (sau, paradoxal, ambele variante). Pentru cei interesaţi de scurte instantanee despre gândurile reale ale celorlalte state membre ale Blocului, paginile introductive ale celor nouă părţi ale volumului conţin citate despre atitudinile şi intenţiile foştilor aliaţi ai României din acea perioadă.

Mai 2010

CUVÂNT-ÎNAINTE

Îndeobște, istoricii își și îți propun șansa unui demers în care specialistul îți oferă informații suplimentare și – nu de puține ori – analizează interpretări care contribuie la perceperea și înțelegerea mai profundă a unor perioade și evoluții din istoria unei comunități, popor sau chiar a umanității.

Nu puține au fost și ofertele pe care Larry L. Watts ni le-a făcut aproape cu dedicație pentru înțelegerea unor momente controversate ale istoriei moderne a românilor, din perspectiva și cu percepțiile altora.

De această dată și odată cu citirea scandalos de incitantei abordări *Ferește-mă, Doamne, de prieteni... Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România* ne aflăm în fața unei provocări ce se rostește ca răspuns obligatoriu tuturor formelor de propagandă științifică, a tuturor formelor de manipulare ce ni s-au prezentat ritos a fi drept adevăruri românești pe parcursul a zeci și zeci de ani, în perioada comunistă și – dezolant – în cei douăzeci de ani ce s-au scurs de la atât de lamentabila sa prăbușire.

Decembrie 1989, ca punct de reper major pentru prezentul și viitorul României – pentru că este evident, explicarea cauzelor și condiționărilor momentului ni se dezvăluie a fi preocuparea majoră a lui Larry L. Watts –, ne apare, în sfârșit, în retrospectiva și perspectiva determinărilor sale istorice de la cucerirea independenței românești în 1878 până la anul de grație și dizgrație 1989. Și – ce este, în sfârșit, ferm angajat – preocuparea perspectivei și retrospectivei istorice nu din și prin viziunea pe care ți-o oferă documentele și declarațiile publice oficiale sau lucrările dedicate slujirii unor opțiuni politice sau a varii interese, ci prin dezvăluirea proiectelor, actelor și faptelor din umbră.

Ne aflăm, astfel, în fața adevăratelor cauze și interese – documentate direct din surse încă neintroduse în circuitul științific românesc – care au făcut din România anului 1989 să fie „omul bolnav" al lumii, chiar și dincolo – și aceasta este marea realizare a autorului – de traumele proprii unui popor care și-a găsit drumul exprimării de sine și pentru sine – adică cel statal – într-un târziu evidențiat și marcat și de tentația, și de dorința continuă a celor din jur de a-l exclude și de a-l refuza memoriei istorice.

În percepția istoricului Larry L. Watts, exprimările și explicațiile ce vor urma să vină în evidențierea realităților ce ne-au configurat proiectați în

imagini de coşmar cu tente tragicomice ale unei butaforii politico-militare de esenţă comună atât lui Kafka, cât şi lui Chaplin nu pot fi înţelese în afara evidenţierii contextului geopolitic românesc şi în conexiune şi condiţionare directă cu factorii de presiune externă nemijlocită.

Răspunzându-le tuturor acelora care încearcă să explice momentul decembrie 1989 prin prisma actelor şi faptelor, a incapacităţilor şi blocajelor comunismului românesc de tip ceauşist, a comportamentelor sistemelor de forţe ale statului şi, în primul rând, a naturii şi mentalităţilor de sistem şi de grup ale câinelui de pază a regimului numit Securitate, istoricul ne îndeamnă şi ne sugerează chiar o formulă a paradoxului, nu de puţine ori consemnat ca variantă necesară, chiar indispensabilă, unei şanse istorice: „Fereşte-mă, Doamne, de prieteni pentru că de duşmani mă apăr singur".

Pe fond şi de fond, aşa am înţeles eu acest titlu atât de incitant *With Friends Like These*. Şi nu este vorba de a te afla doar în faţa unui paradox generat uneori de jocuri aleatorii, ci a unuia impus de constatarea că reprezinţi o configurare continuă de interese adversative în jocul raporturilor de putere din zonă care, de fiecare dată, a căutat să rezolve contradicţiile, fie încercând eliminarea ta prin asumarea de control, fie, în situaţiile de nondeterminări evidente de putere, sfârşind prin a-şi acomoda pretenţiile prin compensaţii pe seama spaţiului românesc.

Astfel, printr-o abordare lărgită a determinărilor intercondiţionărilor lui decembrie 1989, Larry L. Watts reuşeşte o fascinantă ofertă în faţa acelor zeci şi sute de căutători ai „adevărului" asupra momentelor respective, prizonieri mai mult sau mai puţin determinaţi, nu de puţine ori nevinovaţi, care încearcă să explice totul prin faptica şi imagistica posibil de a fi accesate şi interpretate.

Avem astfel privilegiul accesului la informaţii deosebite asupra drumului românilor de la starea de geografie etnică asumată la cea de formulă politică stabilă, impusă şi recunoscută, dar continuu contestată şi atacată. O fascinantă asamblare de date şi de informaţii, prognoze şi reacţii româneşti în faţa unor contexte şi realităţi de cele mai multe ori neînţelese sau contrare aranjamentelor geopolitice deja configurate şi asumate de alţii.

De altfel, după ce citeşti primele capitole ale lucrării, nu poţi – indiferent cât de adversativ determinat te-ai simţi sau tocmai pentru aceea – să nu sesizezi că anii 1989–1990 nu s-au deosebit cu nimic de contextualităţile de forţă şi intevenţie ale anilor 1877–1878, 1917–1919, 1939–1940, 1947–1949, 1968. Sau, dacă au fost diferenţe – şi acestea nu pot trece nesesizate –, atunci acestea au constat doar în ponderea factorilor adversativi şi în experienţele tragice care s-au consumat, preţul de sânge plătit de români, cu excepţia lui 1968, fiind mai mic în 1989. Pe acelaşi palier al avantajelor consemnate, consecinţele destabilizărilor şi destructurărilor au fost concretizate

în formule de expresie politico-juridică specifice mutaţiilor intervenite în lumea de după 1989, toate componente, în evoluţia mai mult sau mai puţin asumată conştient, în programul de globalizare.

Urmărind prospeţimea analizelor dedicate tuturor evenimentelor majore care au vizat istoria modernă a românilor, inclusiv a României ca stat – subiect de drept internaţional, dar şi obiect continuu de dispută teritorială, control politic şi economic –, începi să simţi tot mai mult şansa unei perspective de-a dreptul fabuloase prin ineditul şi valoarea surselor care argumentează exprimările autorului.

Atât de bogate şi de noi sunt materialele arhivistice oferite circuitului ştiinţific românesc şi internaţional, atât de vastă literatura de specialitate consultată şi abordată, atât de incitante sunt modalităţile de dezbatere, ca şi ideile, încât nu poţi să nu constaţi, încă de la citirea cuprinsului lucrării, că, în sfârşit, „cortina de fier" trasă şi menţinută cu îndârjire pentru acoperirea realităţilor existenţei şi opţiunilor poporului român începe să intre în procesul de dezintegrare a tuturor ruginilor şi vopselelor ce s-au rostit şi încă se mai rostesc pentru a-i ascunde profunzimile. Mă refer la adevăratele profunzimi încontinuu atacate şi murdărite, pentru a putea fi falsificate. Spectacolul este fabulos pentru că ne pune în faţa nu numai a evoluţiei istorice, ci ne dă şi şansa devoalării şi înţelegerii rolului unor subiecţi care au marcat memoria trecutului şi, implicit, a rădăcinilor vlăstarelor care atacă cu aceeaşi insolenţă adevăruri ce le doresc a fi *sinucise.*

Fiecărui cititor i se vor revela imagini şocante ale unor adversităţi ce s-au rostit necontenit în faţa oricărui proiect românesc dedicat exprimării de sine într-un context întotdeauna dominat de alţii şi în faţa unor „prietenii" nu doar refuzate, ci şi sufocante.

Un îndemn responsabil la regândirea evoluţiei noastre, şi nu numai.

L-am cunoscut pe Larry Watts într-un timp ce mi se pare a face parte dintr-un trecut tot mai îndepărtat.

Mi-a fost prezentat ca un tânăr istoric doritor de specializare în istoria estului Europei, asta pentru că încă de la primele fraze ar fi fost prea agresiv să te referi la Tratatul de la Varşovia.

De la început am rămas surprins de cunoştinţele sale care îi argumentau strălucit cartea de vizită şi – mai ales – de nestăvilita dorinţă de a cunoaşte realităţile româneşti, nu numai cele istorice, ci şi pe acelea care ne marcau paşii în marea, incredibila încercare prin care treceam fiecare şi cu toţii atât în planul mentalităţilor şi al speranţelor, cât şi acela, atât de divers, al schimbărilor de sistem.

Am înţeles, nu după mult timp, că mă aflam în faţa unui „american" fabulos nu numai prin privire şi zâmbet de actor, ci şi printr-o capabilitate

de înțelegere și prin dorința de a fi de ajutor, dorință ce depășea cu mult memoria pachetelor sosite pe calea aerului în perioada marii foamete de după cel de-al Doilea Război Mondial.

Și – odată cu trecerea anilor și pe parcursul consolidării prieteniei noastre – am găsit în Larry Watts nu numai un partener științific în abordarea momentelor istorice ale trecutului și prezentului românesc, ci și un sfătuitor profesionist în înțelegerea mentalităților occidentale, în proiectul de apropiere și de integrare în NATO și UE.

Mi-a fost, la un moment dat, când exercitam demnitatea de consilier al președintelui pentru probleme de securitate națională, consilier oficial și sprijin calificat în abordarea atâtor situații la care a trebuit să facem față.

Dacă ar fi să spun – și probabil va veni și acel timp – cât de mult m-a sprijinit Larry L. Watts, omul, istoricul, analistul, ar trebui să scriu o carte nu pentru a-mi plăti „datoriile", ci pentru a-i informa pe cei care au avut și au trăit în speranța că România va deveni membru NATO, cât de mult și-a dorit același lucru și un profesor american, captivat de provocarea unui proiect ce ne va reconfigura chiar determinările geografice.

Nouă – românilor – și nu numai.

Ioan Talpeș
1 iunie 2010

ABREVIERI ŞI ACRONIME

AAN	*Archiwum Ackt Nowych* (Arhivele poloneze pentru Documente Noi)
ACC	*Allied Control Comission* (Comisia de Control Aliat)
ACEP	*Advisory Committee for Export Policy, US Department of Commerce* (Comisia Consultativă pentru Politica de Export, Departamentul Comerţului SUA)
ACSI	*Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Adjunctul şefului de stat-major pentru informaţii, Statul-Major al Armatei SUA)
AFCIN	*US Air Force of Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Biroul Aviaţiei SUA al adjunctului şefului de stat-major pentru informaţii)
AFL-CIO	*American Federation of Labour – Congress of Industrial Organisations* (Federaţia Americană a Muncii – Congresul Organizaţiilor Industriale)
AFP	*Agence France Press* (Agenţia France Press)
AGERPRES	Agenţia Română de Presă
AHF	*American Hungarian Federation* (Federaţia Maghiaro-Americană)
AMAE	Arhiva Ministerului român al Afacerilor Externe
AMVR	*Arhiv Ministerstvo na Vtreshnite Raboti* (Arhiva bulgară a Ministerului de Interne)
ANI	Academia Naţională de Informaţii
ANIC	Arhivele Naţionale de Istorie Centrală
AOHSSR	Arhiva Secţiei de Istorie Orală a Radiodifuziunii Române
AOSPM	Arhiva Organizaţiilor Social Politice din Moldova
APN	Agenţia de Presă Novosti
ARLUS	Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică
ARTA	Unitatea antiteroristă din România, până în 1977
ASB	Arhivele de Stat Bucureşti
ASC	Arhivele de Stat Cluj
ASR	Arhiva Senatului României
ASRI	Arhiva Serviciului Român de Informaţii, după 1989
AVH	*Allamvédelmi Hatóság* (Securitatea de Stat maghiară, după 1949)

AVO	*Államvédelmi Osztáli* (Securitatea de Stat maghiară, până în 1949)
AVP RF	*Arhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsii* (Arhivele pentru Politică Externă ale Federației Ruse)
AVP SSSR	*Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhivele pentru Politică Externă ale URSS)
BA-MA	*Bundesarchiv Abteilung – Militärarchiv* (Arhivele militare ale Germaniei Federale)
BfV	*Bundesamt für Verfassungsschutz* (Oficiul Federal pentru Apărarea Constituției din Germania Federală)
BM III	Securitatea de Stat maghiară – Administrația Principală III
BM III/I	Serviciul de Informații Externe maghiar
BM III/II	Contrainformațiile maghiare
BM III/III	Securitatea internă maghiară
BNA	*British National Archives* (Arhivele Naționale Britanice)
BND	*Bundesnachrichtendienst* (Serviciul de Informații al Germaniei Federale)
BStU	*Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutsches Demokratischen Republik* (Biroul împuternicitului federal pentru documentele Securității de Stat a fostei Republici Democrate Germane)
CAER	Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
CBM	*Confidence Building Measures* (Măsuri de sporire a încrederii)
CC	Comitetul Central
CDM	Committee of Defense Ministers (Comitetul Miniștrilor Apărării al Consiliului Pactului de la Varșovia)
CEE	Comunitatea Economică Europeană
Cheka	*Chrezvychaynaya Komissiya* (Securitatea de Stat sovietică)
CIA	*Central Intelligence Agency* (Agenția Centrală de Informații)
CNA	*Chrezvychaynaya Komissiya* (Arhivele Naționale Cehoslovace)
CNSAS	Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
COMCEN	*Communications Centre* (Centru de Comunicații)
COMECON	Organizație economică comunistă
COMINTERN	Comuniștii Internaționali
CPC	*Christian Peace Conference* (Conferința Creștină pentru Pace)
CPC	Comitetul Politic Consultativ (organ de conducere al Tratatului de la Varșovia)
CPCz	Partidul Comunist Cehoslovac
CPUSA	*Communist Party of the USA* (Partidul Comunist American)
CSA	*Tsentralen Drzhaven Arhiv* (Arhivele Centrale de Stat bulgare)
CSCE	Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa

CSS	Consiliul pentru Securitatea de Stat a României, 1968–1972
CTK	*Česká tisková kancelář* (Agenţia de presă cehoslovacă)
CWIHP	Cold War International History Project (Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece)
Departamentul A	*Dezinformatsia* (Serviciul de dezinformare sovietic, între 1959–1962)
Departamentul D	Dezinformarea cehoslovacă în anii '60
Departamentul IV	Securitatea armatei române (Unitate a DSS)
DGFP	Documente despre politica externă germană
DGIE	Direcţia Generală de Informaţii Externe din România, între 1951–1965
DGSE	*Direction Générale de la Sécurité Extérieure* (Serviciul de Informaţii Externe francez, după 1982)
DGSP	Direcţia Generală de Siguranţă şi Protecţie din România, între 1948–1951
DIA	*Defense Intelligence Agency* (Agenţia de informaţii pentru apărare, Departamentul Apărării al SUA)
DIE	Direcţia de Informaţii Externe din România, 1965–1978
DIM	Direcţia de Informaţii Militare din România
Divizia SE	Divizia CIA pentru Europa de Est şi URSS
DNI	*Director Naval Intelligence, US Navy* (director Informaţii Navale, Marina SUA)
DOD	*US Department of Defense* (Departamentul Apărării al SUA)
DSS	Departamentul Securităţii Statului din România
DST	*Direction de la Surveillance du Territoire* (Contrainformaţiile franceze)
EMGE	*Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* (Societatea Agricolă Maghiară din Transilvania)
EME	*Erdélyi Múzeum Egyesület* (Societatea Muzeelor din Transilvania)
ETH	Colegiul Tehnologic Elveţian
EUCOM	*United States Army European Command* (Comandamentul European al Armatei SUA)
FAR	Forţele Armate Române
FBI	*Federal Bureau of Investigation* (Biroul Federal de Investigaţii al SUA)
FBIS	*Foreign Broadcast Information Service* (Serviciul de Radiodifuziune pentru Străinătate)
FCD	Direcţia Generală I a KGB
FCO	*British Foreign and Commonwealth Office* (denumirea oficială a Ministerului de Externe britanic)
FNLA	*Frente Nacional de Libertação de Angola* (Frontul Naţional de Eliberare a Angolei)

FO	*British Foreign Office* (Ministerul de Externe britanic)
FOIA	*US Freedom of Information Act* (Legea liberului acces la informaţii)
FPEP	Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei
FRUS	*Foreign Relations of the United States* (Relaţiile externe ale SUA)
GCHQ	*British Government Communications Headqurters* (Sediul central pentru comunicaţii al Guvernului britanic)
GPU	*Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie* (Securitatea de Stat sovietică, 1922–1923)
GRU	*Glavnoe Razvedyvatelnoe Upravlenie* (Serviciul de Informaţii Militare sovietic)
GS	*General Staff* (Statul-Major General)
GUGB	*Glavnoe Upravlenie Gosudarstvennoi Bezopasnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1934–1943)
HA	*Haupabteilung* (Departamentul central al Stasi)
HA X	Departamentul de dezinformare al Stasi
HCP	*Magyar Kommunista Párt* (Partidul Comunist Ungar, până în 1948)
HPU	Uniunea Populară Maghiară
HSWP	Partidul Socialist Muncitoresc Ungar
HUMINT	*Human Intelligence* (Spionaj prin mijloace umane)
HVA	*Hauptverwaltung Aufklärung* (Administraţia centrală de spionaj est-germană)
IAR	Întreprinderile Aeronautice Române
IGJ	Inspectoratul General de Jandarmerie
IH	*Információs Hivatal* (Serviciul maghiar de informaţii postcomunist)
IIM	*US Interagency Intelligence Memorandum* (Memorandum comun al agenţiilor de informaţii ale SUA)
IMEMO	*Instituta Mirovoi Ekonomiki i Mezhdunarodnikh Otnoshenii* (Institutul sovietic pentru Economie Mondială şi Relaţii Internaţionale)
IMINT	*Immagery Intelligence* (Spionaj prin mijloace imagistice)
INO	*Innostranii Otdel* (Spionajul extern sovietic, 1920–1941)
INTERKIT	Deliberările interne ale Blocului Sovietic asupra Chinei
INU	*Innostranioe Upravleniie* (Spionajul extern sovietic, 1941)
IREX	*US International Research and Exchanges Abroad* (Comitetul de Schimburi şi Cercetări Internaţionale al SUA)
JIC	*British Joint Intelligence Committee* (Comisia reunită de informaţii din Marea Britanică)
JPRS	*Joint Publications Research Service* (Serviciul reunit de cercetări editoriale)
K.u.K.	*Kaiserlich und königlich* (cezaro-crăiesc)

KBH	*Katonai Biztonsági Hivatal* (Contrainformaţiile militare maghiare, postcomuniste)
KC PZPR	*Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez)
KDS	*Komitet za Drzhavna Sigornost* (Comitetul bulgar pentru Securitatea Statului)
KGB	*Komitet Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Comitetul sovietic pentru Securitatea Statului)
KKI	*Kulturális Kapcsolatok Intézete* (Institutul pentru Relaţii Culturale)
KOR	Comitetul polonez pentru Apărarea Muncitorilor
KÜM	*Külügyminisztérium* (Ministerul de Externe ungar)
LWF	*Lutheran World Federation* (Federaţia Mondială Luterană)
MAAG	*Military Assistance Group* (Grupul de asistenţă militară al SUA)
MAD	*Militärische Abschirmdienst* (Contrainformaţiile militare vest-germane)
MBFR	*Mutually Balanced Force Reductions* (Reducere a forţelor mutual echilibrată)
MD	District militar sovietic
MFN	*Most Favoured Nation* (Clauza naţiunii celei mai favorizate)
MfS	*Ministerium für Staatssicherheit* (Ministerul est-german pentru Securitatea Statului)
MGB	*Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1946–1953)
MI5	Serviciul de contrainformaţii britanic
MI6	Serviciul de informaţii externe britanic
MOD	Ministerul Apărării
MOL	*Magyar Országos Levétlár* (Arhivele de Stat maghiare)
MOPR	*Mezhdunarodnaia Organizatsiia Pomoschi Revoliutsioneram* (Crucea Roşie politică sovietică, 1922–1938)
MPA	Administraţia Politică Centrală în armata sovietică
MPLA	*Movimento Popular de Libertação de Angola* (Mişcarea Populară pentru Eliberarea Angolei)
MTI	*Magyar Távirati Iroda* (Agenţia maghiară de presă)
MVSZ	*Magyarok Világszövetsége* (Federaţia Mondială a Maghiarilor)
NARA	*US National Archives and Records Administration* (Administraţia Naţională a Arhivelor SUA)
NASA	*US National Aeronautics and Space Administration* (Administraţia Naţională pentru Spaţiu şi Aeronautică)
NATO	*North Atlantic Treaty Organisation* (Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord)

NBH	*Nemzetbiztonsági Hivatal* (Serviciul de contrainformaţii maghiar postcomunist)
NEM	*New Economic Mechanism* (Noul mecanism economic)
NIC	*US National Intelligence Council* (Consiliul Naţional de Informaţii al SUA)
NIE	*US National Intelligence Estimate* (Estimare a Consiliului Naţional de Informaţii al SUA)
NIO	*US National Intelligence Officer* (Ofiţer naţional de informaţii al SUA)
NKGB	*Narodnyy Komissariat Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1943–1946)
NKP	*Norges Kommunistiske Parti* (Partidul Comunist Norvegian)
NKVD	*Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del* (Securitatea de Stat sovietică în perioada stalinistă)
NSA	*US National Security Agency* (Agenţia de Securitate Naţională a SUA)
NSC	*US National Security Council* (Consiliul Naţional de Securitate al SUA)
OCB	*US State Departament Operations Coordinating Board* (Consiliul de Coordonare a Operaţiunilor al Departamentului de Stat al SUA)
OCI	*CIA Office of Current Intelligence* (Biroul CIA pentru informaţii curente)
OEP	Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei
OER	*CIA Office of Economic Research* (Biroul de Cercetări Economice al CIA)
OGPU	*Ob'edinennoe Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlenie* (Securitatea de Stat sovietică, 1923–1934)
OIRT	Organizaţia Internaţională pentru Radiodifuziune şi Televiziune
OMI	Departamentul internaţional sovietic pentru perioada războiului (Departamentul de Informaţii Internaţionale, a nu se confunda cu departamentul cu acelaşi nume format în 1978, cunoscut şi sub numele Departamentul de propagandă politică externă)
OMS	*Otdiel Mezhdunarodnoi Sviazi* (Departamentul de relaţii internaţionale al Cominternului)
ONU	Organizaţia Naţiunilor Unite
OPEC	Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol
OPR	*CIA Office for Political and Regional Analysis* (Biroul CIA pentru analize regionale şi politice)
OSA	*Open Society Fund* (Fundaţia pentru o Societate Deschisă)
OSS	*US Office of Strategic Services* (Oficiul pentru Servicii Strategice al SUA)
PCB	Partidul Comunist Bulgar
PCF	Partidul Comunist Francez

PCM	Partidul Comunist Maghiar, 1945–1948
PCR	Partidul Comunist Român
PCUS	Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PER	*US Project on Ethnic Relations* (Proiectul SUA pentru relaţii etnice)
PHP	*Parallel History Project on Cooperative Security* (Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate)
PLA	Armata chineză de Eliberare Naţională
PMR	Partidul Muncitoresc Român
Politburo	Biroul Politic
PR	Secţia de măsuri active a unei rezidenţe KGB
PRO	*Public Records Office* (Biroul pentru dosare publice, Arhivele Naţionale britanice)
PROFINTERN	Internaţionala Sovietică a sindicatelor muncitoreşti
PZRP	Partidul Muncitoresc Unit Polonez
RABCOR	„Corespondenţii muncitori" pentru spionaj industrial sovietic
RADOR	Societatea Română de Radiodifuziune
RAM	Regiunea Autonomă Maghiară
RAU	Republica Arabă Unită
RDG	Republica Democrată Germania
REL	Radio Europa Liberă
REL/RL	Radio Europa Liberă/ Radio Libertatea
RFG	Republica Federală Germania
RG	*Record Group* (Grup de înregistrare)
RGANI	*Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Contemporană)
RGASPI	*Rossiiskii Gosudarstvennii Arkhiv Sotsial'noi i Politicheskoi Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Politică şi Socială)
RMA	*Romanian Military Archives* (Arhivele Ministerului Apărării Naţionale)
RMC	Comitetul Militar Revoluţionar bolşevic
ROSTA	Agenţia de presă sovietică, 1918–1935
RPC	Republica Populară Chineză
RPP	Republica Populară Polonă
RPR	Republica Populară Română
RPU	Republica Populară Ungară
RSC	Republica Socialistă Cehoslovacia
RSR	Republica Socialistă România
RSS	Republica Sovietică Socialistă
RSSA	Republică sovietică socialistă autonomă
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldova

RU	*Razvedupr* (Informaţiile militare sovietice)
RUMCHEROD	Comitetul Central bolşevic al sovietelor reprezentanţilor soldaţilor, marinarilor, ofiţerilor, muncitorilor şi ţăranilor pentru frontul românesc, flota din Marea Neagră şi Districtul militar Odessa
RUMNO	*Razuznavatelno Upravlenie na Ministerstvoto* (Spionajul militar bulgar)
RYAN	*Raketno-Yadernoe Napadenie* (Atac cu rachete nucleare)
SB	*Służba Bespieczeństwa* (Securitatea de Stat poloneză)
Scenariu P-R	Principală ameninţare polonezo-română în percepţia conducătorilor militari sovietici, 1919–1936
SDECE	*Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage* (Serviciul francez de informaţii şi contrainformaţii, până în 1982)
SDI	*US Strategic Defense Initiative* (Iniţiativa de apărare strategică a SUA, cunoscută şi sub numele „Star Wars")
SDP	*Sosialidemokraattinen Puolue* (Partidul Social Democrat Finlandez)
SED	*Sozialistiche Einheit Partei* (Partidul Socialist Unit Est-German)
Serviciul A	*Sluzhba Aktivnykh Meropriyatiyl* (Serviciul sovietic pentru măsuri active, 1962–1991)
SHAPE	*Supreme Headquarters Allied Powers Europe* (Comandamentul General al Forţelor Aliate din Europa)
SHIN BET	Contrainformaţiile israeliene (cunoscute şi sub acronimul SHABAK)
SIE	Serviciul român de Informaţii Externe, post-1989
SIG	*US State Departament, Senior Interdepartamental Group* (Grupul interdepartamental de experţi ai Departamentului de Stat al SUA)
SIGINT	*Signals Intelligence* (Spionaj prin mijloace tehnice)
SIS	Serviciul de Informaţii Special (Spionajul extern român din perioada interbelică)
SNIE	*US Special National Intelligence Estimate* (Estimare specială a Consiliului Naţional de Informaţii al SUA)
SOE	*British Special Operations Executive* (Executivul britanic pentru operaţii speciale, înfiinţat în 1940)
SOVA	*CIA Office of Soviet Analysis* (Biroul CIA pentru analize sovietice)
SOVINFORM	Agenţia de presă sovietică din România, în perioada Stalin
SOVROM	Companii mixte sovieto-române
SRI	Serviciul Român de Informaţii
SSI	Serviciul Secret de Informaţii (Spionajul extern românesc, în perioada 1941–1948)
Stasi	*Staatssicherheit* (Securitatea de Stat est-germană)
StB	*Státní bezpečnost* (Securitatea de Stat cehoslovacă)
SVR	*Sluzhba vneshnei razvedki* (Serviciul de Informaţii Externe rus postcomunist)

TOW	*Tube-launched, Optically-tracked, Wire-guided Missile System* (sistem de rachete)
TsGARA	*Tsentral'nii Gosudarstvennii Arhiv Rossiiskoi Armii* (Arhivele Centrale de Stat ale armatei ruse)
TsKhSD	Centrul rus pentru păstrarea documentelor contemporane, până în 1999 (acum RGANI)
UAF	Forţele armate unite ale Tratatului de la Varşovia
UDMR	Uniunea Democrată Maghiară din România
UM	Unitate militară română
UM 0110	Unitatea română anti-KGB, 1978 – 24 ianuarie 1990
UM 0215	Serviciul de informaţii al Ministerului de Interne, 1990–1998
UM 0920/A	Unitatea română anti-KGB, 1965–1978
UNESCO	*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisations* (Organizaţiile Culturale, Ştiinţifice şi Educaţionale ale ONU)
UNITA	*União Nacional para a Independência Total de Angola* (Uniunea pentru Independenţa Totală a Angolei)
UPM	Uniunea Populară Maghiară
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
US ARMA	*US Army Attaché* (Ataşat militar al SUA)
USIB	*United States Intelligence Board* (Comitetul informativ al SUA)
UTC	Uniunea Tineretului Comunist român
VOA	*Voice of America* (Radio Vocea Americii)
VOKS	*Vsesoiuznoe obschestvo kul'turnikh svizei s zagranitsei* (Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale în Străinătate, 1925–1958)
WARC	*World Alliance of Reformed Churches* (Alianţa Mondială a Bisericilor Reformate)
WCC	*World Council of Churches* (Consiliul Mondial al Bisericilor)
WFDY	*World Federation Democratic Youth* (Federaţia Mondială a Tineretului Democratic – front sovietic)
WFTU	*World federation of Trade Unions* (Federaţia Mondială a Sindicatelor – front sovietic)
WPC	*World Peace Council* (Consiliul Mondial pentru Pace – front sovietic)
WSI	*Wojskowe Służby Informacyjne* (Serviciile militare de informaţii şi contrainformaţii poloneze, 1990–2006)
WSW	*Wojskowa Służba Wewnętrzna* (Serviciul de contrainformaţii militare polonez, până în 1990)
ZAIG	*Zentrale Aufwärtungs- und Informationsgruppe* (Grupul central de informare şi analiză al Stasi)
ZOMO	*Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej* (Miliţia motorizată de rezervişti poloneză)

I

INTRODUCERE

Îi asigurăm pe cetăţenii României de sentimentele noastre tradiţionale de prietenie şi bună vecinătate şi confirmăm eforturile noastre reale pentru o strânsă cooperare în interesul socialismului şi al păcii.[1]

Mihail Gorbaciov, decembrie 1989

Aceste fapte fac lumină asupra declaraţiilor ciudate, deplasate şi absolut monstruoase făcute de unii... referitoare la faptul că între România, Rusia şi Ucraina „relaţiile de bună vecinătate" ar fi dominat mereu şi peste toate timpurile. Dacă dăm o interpretare atât de largă expresiei „relaţii de bună vecinătate", atunci diferenţa dintre război şi pace ar dispărea cu totul...[2]

Leon Troţki, august 1921

[Românii sunt] un popor fără istorie... destinaţi să piară în furtuna revoluţiei mondiale. ...[Ei sunt] suporteri fanatici ai contrarevoluţiei şi [vor] rămâne astfel până la extirparea sau pierderea caracterului lor naţional, la fel cum propria lor existenţă, în general, reprezintă prin ea însăşi un protest contra unei măreţe revoluţii istorice. [...] Dispariţia [lor] de pe faţa pământului va fi un pas înainte.[3]

Friedrich Engels, ianuarie 1848

---

[1] „Scurt raport al lui Gorbaciov asupra evenimentelor din România", Televiziunea Moscova, 22 decembrie 1989, radioul pentru emisiuni în străinătate (FBIS)-SOV-89-246, 26 decembrie 1989, p. 32.

[2] Discurs în Sovietul Moscovei, 30 august 1921, din *The Military Writings Of Leon Trotsky*, vol. 4, *1921–1923 Banditry and Famine*, accesibil pe www.marxist.org. (În continuare: *Trotsky)*

[3] Friedrich Engels, „Lupta maghiarilor", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în Karl Marx şi Friedrich Engels, *Opere complete*, vol. 8, Moscova, Editura Progres, 1977, p. 229.

CAPITOLUL I

FORȚAREA DEFINIȚIEI DE „PRIETEN"

În toiul revoluției române din 1989, autoritățile sovietice își anunțau dorința și intenția de a acorda o „asistență" masivă statului „vecin prieten" și aliatului din Tratatul de la Varșovia. Moscova anunța că Crucea Roșie sovietică trimisese la frontieră „aproximativ 60 de echipe mobile" de chirurgi și personal medical, multe dintre acestea trecând deja granița în teritoriul românesc și coordonându-și eforturile cu cele ale altor membri ai Pactului.[1] De asemenea, liderii comuniști de la Budapesta anunțau că „un grup de lucru din cadrul Pactului de la Varșovia care este în contact permanent" urma să se întâlnească la Moscova pentru a discuta situația din România.[2]

Aceste declarații de prietenie și preocupare binevoitoare se situau în totală contradicție cu unul dintre cele mai bine păzite secrete ale operațiunilor de spionaj din Europa de Est, ale Tratatului de la Varșovia și erau contrare uneia dintre cele mai surprinzătoare descoperiri din arhivele Blocului Sovietic din timpul Războiului Rece. În perioada revoluției, România a fost ținta operațiunilor de dezinformare timp de mai bine de două decenii.[3] Conform dovezilor aflate acum la dispoziție, Kremlinul a început să trateze România ca pe un teritoriu ostil încă de la sfârșitul anilor '50, sentiment care a fost reflectat parțial de decizia Moscovei de a tăia toate mijloacele de comunicare dintre români și frații lor etnici din RSS Moldova.

---

[1] Știrile TASS în limba engleză din 23-25 decembrie, Radio Moscova Internațional și Radio Moscova în limba rusă. Moscova a pretins, de asemenea, că ar fi instalat în Moldova un spital cu 6 000 de paturi pentru răniții din România.

[2] Ibidem, p.13, „Posibilă întrunire a miniștrilor de externe ai Pactului", Agenția France Press, în limba engleză, 23 decembrie 1989.

[3] Georg Herbstritt, „Eine feindliches Bruderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" [Un stat prieten inamic: România în viziunea Stasi], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* [Revista bianuală de istorie, literatură și politică sud-est europeană], Berlin, nr. 1 (mai 2004)

Din 1962, Kremlinul a început să trateze România ca pe un stat ostil, atunci când Hruşciov a ordonat statelor membre „aflate în strânsă cooperare" – URSS, RDG, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria şi Polonia – să restricţioneze cooperarea în materie de spionaj cu aceasta.[1] În 1963, această animozitate a motivat câteva tentative de asasinat împotriva conducătorului român Gheorghe Gheorghiu-Dej.[2] Ministerul Securităţii de Stat al Germaniei de Est (STASI) avea motive independente pentru ostilitatea faţă de Bucureşti, deoarece acesta refuzase să recunoască divizarea permanentă a Germaniei şi încheiase un acord, negociat în secret, cu Germania de Vest, la sfârşitul anului 1963.[3]

Între 1962–1964, Departamentul Securităţii Statului din România (DSS sau Securitatea) a fost exclus din programul de transformări, asistate de sovietici, ale serviciilor de informaţii, prin care au fost introduse departamentele de dezinformare în RDG, Ungaria şi Cehoslovacia (precum şi în Bulgaria şi în Polonia, la scurt timp după aceea) şi le-a modificat rolul din servicii-satelit, în principal pasive, în operaţiuni active.[4] În 1965, DSS a fost din nou trecut cu vederea atunci când Centrala KGB a introdus „relaţiile operaţionale regulate şi directe" dintre departamentele de dezinformare, excluzând-o din operaţiunile Blocului de „măsuri active" (propagandă, dezinformare şi provocare), ca şi din traficul de droguri coordonat de sovietici şi din activităţile de sprijinire a terorismului internaţional.[5] La mijlocul

---

[1] Jan Sejna, *We Will Bury You*, Londra, Sedgwick and Jackson, 1982, pp. 66-67 şi 76; Ladislav Bittman, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Siracusa, Syracuse University Research Corporation, 1972, p. 146.

[2] *Intelligence Report on Attempt on Life of Georgiu Dej and Soviet-Romanian Relations*, 1965, Arhivele Naţionale Britanice, FO 371/182729, Ministerul de Externe, Departamentul politic: Corespondenţa generală din 1906–1966, Nordul României (NR). Neavând agenturi în România între 1958–1962, unii analişti CIA au crezut că atentatul din 1963 a provocat cursul independent al Bucureştiului. Vezi: *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82–10124), 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 8 şi 19, CIA. Aproape toate documentele CIA, citate sunt disponibile pe: www.foia.cia.gov.

[3] Georg Herbstritt şi Stejărel Olaru, *Stasi şi Securitatea*, Bucureşti, Humanitas, 2005, pp. 80–81. Rapoartele provin de la direcţia STASI de informaţii externe, Hauptverwaltung Aufklärung (Administraţia principală pentru culegere de informaţii) sau HVA.

[4] Sejna (1982), p. 66; Bittman (1972), pp. 17, 89-90 şi 144.

[5] Bittman (1972), pp. 144 şi 157-158, Xiaoyuan Liu şi Vojtěch Mastný, ed., *China and Eastern Europe, 1960–1980s, Proceedings of the International Symposium: Reviewing the History of Chinese-East European Relations from the 1960s to the1980s*, Beijing, 24-26 martie 2004, pp. 108-109, *Parallel History Project on Cooperative Security* (fost: *Parallel History Project on NATO and the Warsaw Pact*: PHP), www.isn.ethz.ch/php, cu permisiunea Centrului pentru Studii de Securitate ETH Zürich şi Arhiva Naţională de Securitate de la George Washington University din împuternicirea reţelei PHP (în continuare: PHP).

anului 1965, România a fost „brusc" eliminată cu totul din strategia de război a Pactului de la Varşovia.[1]

Arhivele KGB confirmă că, în 1967, Moscova desfăşura „măsuri active" pentru izolarea României pe plan internaţional şi pentru divizarea conducerii interne.[2] Condamnarea clară a intervenţiei din Cehoslovacia, condusă de sovietici, şi încercările permanente de a ajuta Praga au pus capăt până şi aparenţei de politeţe dintre serviciile de informaţii ale aliaţilor oficiali. Leonid Brejnev, János Kádár, Edward Gierek, Todor Jivkov şi Gustáv Husák au acuzat în mod repetat „trădarea" conducerii din România pe care nu l-au mai numit stat „frăţesc".[3] În perioada care a urmat invaziei Cehoslovaciei, la ordinul Moscovei, serviciile din statele-satelit au stabilit „rezidenţe cu acoperire legală" pe teritoriul românesc, acesta fiind singurul stat membru al Tratatului de la Varşovia care se bucura de o asemenea „atenţie ostilă".[4]

Acţiunile României pe plan internaţional şi din cadrul alianţei sovietice deveniseră atât de inacceptabile, încât celelalte servicii din Pactul de la Varşovia o încadraseră nu numai la categoria statelor socialiste „deviaţioniste" –, precum Iugoslavia, Albania şi China –, cât şi alături de adversarii din NATO.[5]

---

[1] Anterior anului 1965 „Armata a 5-a maghiară trebuia să colaboreze strâns cu Armata a 3-a română în toate manevrele militare şi planurile operaţionale", Imre Okváth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957–1971", Vojtěch Mastný, în Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, *European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans*, 1956-1971, 2001 (în continuare Okváth (2001)), PHP.

[2] Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005, p. 290.

[3] Înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev şi conducătorii partidelor comuniste din Europa de Est din Crimeea, 2 august 1971 (în continuare: Crimeea 1971), pp. 21-24, în Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, *„China and Eastern Europe from the 1960s to the 1980s"*, PHP.

[4] Herbstritt (2004), pp. 1-2; William Totok, „România, o zonă operativă a Stasi. Interviu cu cercetătorul german Georg Herbstritt", nr. 227 (29 iunie–5 iulie 2004), *Observator Cultural*. „Partenerii apropiaţi" au operat sub acoperire în Ungaria în 1956 şi în Cehoslovacia în 1968, şi vor proceda la fel şi în Polonia în 1980–1981. Totuşi, au operat în colaborare oficială cu serviciile locale şi şi-au închis rezidenţele după aceea.

[5] *Komitet Dzhurna Sigornosti (KDS) Planul de măsuri operative al ataşaţilor militari pentru Iugoslavia, România şi Cehoslovacia*, 06/12/1969, Arhivele Ministerului de Interne (AMI), Sofia, fond 2, înregistrarea 3, dosar 356; şi *Fără titlu*, 10/07/1982, AMI, Sofia, fond 1, înregistrarea 12, dosar 434, în Cold War International History Project (CWIHP), www.CWIHP.org, cu permisiunea Woodrow Wilson International Center for Scholars (în continuare: CWIHP).

Centrala KGB şi serviciile est-europene subordonate culegeau informaţii referitoare la sprijinul internaţional pentru România (în special, din partea SUA, Germaniei de Vest şi a Chinei), la nemulţumirile interne ale muncitorilor şi ale minorităţilor, precum şi la opoziţia din cadrul partidului comunist, începând să recruteze agresiv elitele româneşti influente pentru a înlătura conducerea „naţionalistă".[1] Această ofensivă clandestină nu s-a limitat doar la planul serviciilor de spionaj. În 1971, Brejnev şi alţi conducători ai Pactului au considerat că este necesar „să fie identificate acum acele persoane din România pe care ne vom putea baza în viitor" şi recrutate prin intermediul „ambasadelor de acolo şi prin alte contacte", pentru „a exercita influenţă asupra evenimentelor din ţară".[2] Pentru a evita atragerea atenţiei opiniei publice asupra disidenţei româneşti, „partenerii apropiaţi vor continua să se informeze reciproc asupra poziţiilor României în problemele de importanţă majoră" şi vor decide în secret cum este mai bine „să rezolve situaţiile". Liderul sovietic anunţa că secretarii Secţiilor internaţionale ale Comitetelor Centrale respective se vor întâlni cu partenerii din Secţiile ideologice „pentru a coordona activitatea comună", aşa cum făcuseră deja „spre exemplu, în legătură cu România şi China".[3]

Brejnev se referea direct la operaţiunea INTERKIT – lansată oficial în 1967 sub numele „deliberările interne din China". INTERKIT coordona resursele de propagandă, ideologice, mass-media şi ştiinţifice ale tuturor „partenerilor apropiaţi", plus Mongolia (şi mai târziu Cuba) prin Secţiile Internaţionale ale CC, pentru a submina şi discredita regimul maoist şi a menţine izolarea Beijingului.[4] România reprezenta deja o ţintă în cadrul INTERKIT deoarece, după cum formulase liderul bulgar Jivkov, „chinezii se bazau pe România şi românii sprijineau politica Chinei".[5] „Partenerii apropiaţi" au decis acum să lanseze o operaţiune similară având drept ţintă exclusiv România.

Scala copleşitoare a unui asemenea efort a avut implicaţii devastatoare într-o ţară care nu avea, sub nici o formă, o influenţă strategică asemănătoare Chinei. Spre exemplu, în cadrul INTERKIT, partenerii îşi coordonau „orice referire făcută" la conducerea ţintă, activităţile de spionaj

---

[1] Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and The Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, 1999, pp. 269, 270.
[2] Crimeea 1971, pp. 21-24, PHP.
[3] Ibidem, pp. 40-43.
[4] Prima întrunire INTERKIT, Moscova, Uniunea Sovietică, 14 decembrie 1967, p. 1, PHP.
[5] Crimeea 1971, pp. 21 şi 23-24, PHP.

internaţionale şi „activităţile în scopul diminuării influenţei".[1] „Activităţile de propagandă şi cercetare ştiinţifică ale partidelor frăţeşti", începând cu „presa, radioul, televiziunea, agenţiile de presă şi editurile" şi până la academiile de ştiinţă şi institutele de cercetare erau coordonate pentru a revigora şi focaliza propaganda împotriva ţintei.[2] Activităţile coordonate includeau de la „propagandă orală", la articole şi emisiuni radio-TV, până la simpozioane ştiinţifice bine mediatizate şi un plan anual coordonat „pentru publicaţii şi lucrări ştiinţifice" pentru fixarea liniei propagandistice, conform adevărului stabilit academic.

Rezultatul tipărit al acestui efort era apoi tradus „în engleză, franceză, spaniolă şi arabă" şi diseminat „în ţări terţe" – tot prin efortul coordonat al partenerilor – „presei, agenţiilor de informaţii şi altor organe de propagandă străină".[3] O asemenea operaţiune a copleşit serviciile de spionaj occidentale şi comunităţile academice, insuficient pregătite pentru a face faţă, în primul rând, unei dezinformări coordonate şi neobişnuite cu dezinformarea la o asemenea scală. Logica sintezelor de spionaj şi a analizelor, în general vorbind, a metodologiei de cercetare ştiinţifică occidentală, a condus la concluzia că o asemenea multitudine de resurse coordonate, ajungându-se chiar la câteva sute, va conduce, inevitabil, la atenuarea vocii singulare a României.

Falsa independenţă şi lipsa de semnificaţie strategică

Necesitatea de a explica de ce a constituit România o asemenea ţintă este ea însăşi elocventă pentru eficacitatea dezinformării coordonate de sovietici. Spre finalul Războiului Rece se crease consensul că regimul din România era „un cal troian sovietic", care îşi proclama zgomotos aura de independenţă, în timp ce alţii – în special, conducerea din Polonia şi Ungaria – erau angajaţi tăcut în forme mai substanţiale de disidenţă.[4]

---

[1] A doua întrunire INTERKIT, Berlinul de Est, Germania de Est, 20-31 ianuarie 1969, p. 3, PHP.

[2] Ibidem, pp. 4-7. Aceasta includea propaganda prin „OIRT şi Interviziune", deci inclusiv Finlanda.

[3] În plus, corespondenţii lor externi colaborau sistematic „referitor la schimbul de informaţii", fie că erau sau nu ofiţeri de informaţii sub acoperire de jurnalişti.

[4] Analistul Vlad Socor de la Radio Europa Liberă a lansat această teorie în „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Romania's Foreign Policy Reconsidered", *Orbis*, vol. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-732. A fost preluată de „dezertorul" KGB Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984, de David B. Funderburk, *Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists*, 1981–1985, Washington DC, Selous Foundation Press, 1987, şi de dezertorul Securităţii, Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987.

Această presupusă dependenţă secretă, combinată cu aserţiuni repetate referitoare la lipsa de importanţă strategică a ţării pentru politica sovietică şi conflictul Est-Vest şi-au dovedit succesul în relevarea insignifianţei României pentru URSS (şi pentru Vest) în percepţia occidentală din anii '80.

Descoperirile din arhive, ulterioare Războiului Rece, au scos la iveală o poveste diferită. Opoziţia României la preferinţele sovietice s-a dovedit a fi fost mult subestimată şi, cu excepţia Primăverii de la Praga, destul de singulară după 1956, în timp ce disidenţa altor state membre ale Pactului a fost mult exagerată, dacă nu cumva întru totul fabricată[1]. La consiliile miniştrilor de externe ai Pactului, toţi ceilalţi membri „au fost constant de acord cu analizele şi cu propunerile sovietice" pe toată perioada Războiului Rece, în timp ce România a fost excepţia, în permanentă opoziţie, care a afectat „aproape toate subiectele de pe agendă".[2] De asemenea, românii au fost singulari, printre conducătorii militari ai Pactului, în contestarea dominaţiei şi controlului sovietic, în timp ce Polonia, Ungaria, Germania de Est, Cehoslovacia şi Bulgaria au continuat să se alinieze „fără rezerve, în spatele sovieticilor".[3]

Opoziţia din partea altor state, în afară de România, la politica Kremlinului era aproape absentă. „Partenerii apropiaţi" au acţionat deseori ca mandatari ai sovieticilor în atacarea României pentru disidenţă, în timp ce concurau între ei pentru a stabili „cea mai specială relaţie" cu Moscova.[4] Ca o regulă generală, „disidenţa" raportată de alţi membri ai Tratatului şi aparenta simpatie pentru poziţia României erau prestabilite cu Moscova pentru a prezenta guvernele loiale sovieticilor drept parteneri mult mai de încredere pentru Occident şi pentru a diminua unicitatea opoziţiei

---

[1] Arhivele Pactului relevă diferende reale între aliaţii non-sovietici şi Moscova. Cu toate acestea, numai conducerea comunistă a României a refuzat să ofere sprijinul atunci când Moscova a insistat.

[2] Anna Locher, *Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact*, 1976–1990, Înregistrările Comitetelor Miniştrilor de Externe, mai 2002, p. 18, PHP.

[3] Christian Nuenlist, *Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969–1990* (2001), p. 8; Jordan Baev, „Sfârşitul Tratatului de la Varşovia, 1985–1991: Reflectat de Arhivele bulgare," 2000, p. 6, PHP.

[4] Vojtěch Mastný, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zürich, Zurcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung nr. 58, 2004, pp. 23 şi 28, PHP; Csaba Békés, „Introduction", Înregistrările Comitetelor Miniştrilor Adjuncţi de Externe din Tratatul de la Varşovia, PHP, septembrie 2005, pp. 2-3; Christian Nuenlist şi Anna Locher, *„At The Roots Of The European Security System: Thirty Years Since The Helsinki Final Act"*, Center For Security Studies, ETH Zürich, noiembrie 2005, p. 4, PHP. Vezi şi Csaba Békés, „Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87-127.

românești și atracția pe care o reprezenta pentru Vest. Aceasta se realiza de multe ori prin atribuirea inițiativelor României altora – din nou, mai ales, Poloniei și Ungariei –, precum, de exemplu, blocarea aderării Mongoliei la Pactul de la Varșovia în 1963 și opoziția la diversele planuri de intervenție militară ale Moscovei.[1]

Lipsa de importanță strategică a continuat să fie citată de istoricii Războiului Rece ca fiind, în același timp, cauză și efect ale presupusei lipse de consecințe pentru Moscova, chiar și după ce strategia „calului troian" a fost demascată drept o mistificare a adevărului.[2] Este semnificativ faptul că rapoartele asupra insignifianței României ieșeau la iveală în perioadele de vârf ale antagonismului sovieto-român. De exemplu, conceptul „cvartetului" de importanță strategică din aripa nordică a Pactului, cuprinzând RDG, Polonia, Ungaria și Cehoslovacia, a fost dat în circulație pentru prima oară în perioada în care media occidentală a început să scrie despre tentativa de asasinat a KGB asupra lui Dej, în 1963.[3] Apoi, conceptul a reapărut în perioada „primului Eșalon strategic" de la jumătatea anului 1965, când armata română a fost brusc exclusă din strategia de război a Pactului de la Varșovia.[4]

Cu siguranță, contribuția militară a României la operațiunile ofensive ale Pactului era lipsită de importanță strategică. După 1965 ea a fost, de fapt, inexistentă. În orice caz, nu se poate spune același lucru despre semnificația țării pentru securitatea sovietică. România fusese considerată una dintre cele două amenințări militare principale (alături de Polonia) de către liderii armatei și ai serviciilor de informații, pe aproape întreaga perioadă interbelică.[5] Ea rămăsese singura cale terestră dintre URSS și Bulgaria

---

[1] Vezi col. Joachim Schroter, fost atașat militar al Germaniei de Est, în Xiaoyuan Liu și Vojtěch Mastný (ed.), *China and Eastern Europe, 1960s–1980s*, Beijing, 24-26 martie 2004, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, noiembrie 2004, p. 140, PHP. Într-o lucrare anterioară, Mastný a atribuit aceasta Poloniei, aparent necunoscând rolul României, Mastný (2001), p. 15.

[2] Mastný (2001), p. 44; Lochner (2002), p. 14; Nuenlist (2001), p. 8. În ciuda descoperirilor din arhive, tema calului troian continuă să fie răspândită de cercetători, altfel serioși. Vezi Charles King, „*Remembering Romanian Communism*", *Slavic Review,* vol. 66, nr. 4 (iarna 2007), pp. 719-720.

[3] *Intelligence Report on attempt on life of Georgiu Dej* [sic.] *and Soviet-Romanian relations* (1965); Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969, pp. 305-306.

[4] *Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking* (Ref Title: Caesar XXVI), 7 iunie 1965 (declasificat la 27 martie 2007), p. 27, CIA; Okváth (2001), PHP.

[5] Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918–1933,* Westport CT, Greenwood Press, 1999, pp. 15–16, 46, 74, 168–172, 181; David J. Dallin, *Soviet Espionage,* New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 14, 25, 305, 393. Bucureștiul a devenit atunci cel mai semnificativ aliat militar al Berlinului de pe frontul de est.

ultraloială şi Balcanii puternic rusofili: o realitate geografică reamintită atunci când România a refuzat trupelor sovietice permisiunea tranzitării ţării pentru exerciţii militare în Bulgaria, după 1963, şi a refuzat forţelor bulgare tranzitul pentru a participa la invazia Cehoslovaciei în 1968. Că Moscova ar fi putut sau ar fi vrut să ignore vreo ţară cu care avea 1 330 km de frontieră şi încă 193 km de ţărm la Marea Neagră – controlată de sovietici – e greu de crezut, mai ales după ce regimurile succesive de la conducerea ţării se opuneau principalelor sale intenţii pe plan internaţional.

De asemenea, Moscova nu putea ignora cele câteva milioane de etnici români din învecinatele Republici Sovietice Socialiste Moldova şi Ucraina, din teritoriile foste româneşti (Basarabia şi Bucovina). Abordând problema într-o manieră asemănătoare cu cea urmată în teritoriile poloneze anexate, Stalin a încercat să schimbe compoziţia etnică a regiunilor, executând mii de conducători ai comunităţilor şi deportând sute de mii de etnici români în Siberia şi Asia Centrală, între anii 1940–1941 şi 1950–1951, cu relocări „voluntare" ulterioare.[1] Acel efort împreună cu politicile pe termen lung de asimilare forţată, de „rusificare" şi de negare a identităţii etnice a românilor nu şi-au dovedit succesul deplin, determinând Moscova să închidă relaţiile româno-moldoveneşti în 1958.[2]

La mijlocul anilor '60, autorităţile sovietice erau intens preocupate de impactul „dăunător" al României asupra acestei regiuni, cauzat de atracţia culturală, modelul independent şi influenţa subversivă activă, prin mass-media sa „antisovietică" şi publicaţiile care treceau peste graniţă.[3] În 1967, conducătorul Partidului Republicii Sovietice Socialiste Moldova a solicitat o campanie de propagandă care să-i mobilizeze pe „cei mai calificaţi

---

[1] Dennis Deletant estimează că au fost deportate între 100 000 şi 500 000 de persoane, în I.C.B. Dear şi M.R.D. Foot, editori, *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, Oxford University Press, 1995, p. 129.

[2] Fritz Ermath, „*Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia*," 17 martie 1967, Radio Europa Liberă (RFER), caseta 110, Registrul 2, dosarul 163 şi „*Socialist Encirclement is Also Dangerous*", 29 iulie 1968, USSR/5, RFER, caseta 50, registrul 7, raportul 142, Arhivele Open Society (OSA). Contactele maghiare şi bulgare au devenit „mai frecvente" şi au primit „o mai mare importanţă" decât cele româno-moldovene, ca şi cele dintre Moldova – Mongolia şi Moldova –, ţări în curs de dezvoltare, Ermath (1967), p. 5. Din 1968, relaţiile Moscovei cu Finlanda capitalistă, Iran, Afghanistan şi chiar cu membrul NATO, Turcia, erau „cu siguranţă mai bune" decât cele cu România (1968, p. 1).

[3] Mark Kramer, „Moldova, Romania, and the Soviet Invasion of Czechoslovakia", *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001) p. 326 şi „New Evidence from the Ukrainian Archives", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarnă 2003/primăvară 2004), pp. 295-301; Raport al prim-secretarului al Partidului Comunist Moldovenesc despre acţiunile întreprinse pentru a preveni circulaţia presei româneşti în Moldova, 10/04/1968, Arhiva Organizaţiilor Social-Politice a Republicii Moldova, fond 51, inventar 29, dosar 49, foaie 41-42, CWIHP.

intelectuali" şi „oficialităţile din conducerea partidului şi organele economice" pentru a publica în „ziare, emisiuni de radio şi televiziune, cărţi, broşuri şi alte publicaţii" astfel încât „copiii noştri şi generaţiile viitoare" să „ştie că părinţii lor nu şi-au închipuit viaţa în afara graniţelor URSS" şi au aspirat dintotdeauna „la unirea cu Rusia şi la o reunificare cu statul rus".[1] În 1968, şeful forţelor KGB din regiunea frontierei de vest a URSS plasa politica României vizavi de această zonă în aceeaşi categorie cu „activităţile subversive sporite ale serviciilor SUA, RFG şi Anglia contra URSS".[2] Arhivele KGB au relevat că „intenţiile Bucureştiului şi activităţile privitoare la regiune erau încadrate la categoria prioritate".[3]

Acest război clandestin a continuat neabătut până la colapsul comunismului. Rapoartele KDS-ului bulgar, de exemplu, excludeau în mod evident România din descrierea colaborărilor „cu organele de securitate din statele frăţeşti".[4] Această absenţă era cu atât mai notabilă cu cât, pe lângă KGB, serviciile de informaţii din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia şi RDG, KDS mai colabora cu „serviciile" frăţeşti din Vietnam, Mongolia, Libia, Benin şi Angola.

Instrucţiunile KGB către agenţii din România, interceptate de DSS în 1982, au relevat că „România era *lucrată* ca un stat inamic, o abordare care nu numai că a fost perpetuată, ci chiar accentuată după venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov".[5] Ultimul director al puternicei Unităţi 0110 (unitatea anti-KGB) a Securităţii a declarat în faţa unei comisii de anchetă a Senatului că, atunci când a preluat comanda unităţii, în 1983, şi până la

---

[1] Moldavia, 16 februarie 1967; Fritz Ermath, „Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia", 17 martie 1967, RFER, caseta 110, registrul 2, raportul 163, OSA.

[2] Kramer (2003/2004), pp. 298 şi 349, nota de subsol 172; Memorandum nr. 2039-A(Strict Secret) de la Iu. V. Andropov, şef al KGB, către Secretariatul CC al URSS, 30 august 1968, în *Rossiiskii Gosudarstvennii Arkhiv Noveishei Istorii* (RGANI), F. 5, Op. 60, D. 339, Ll 58-6; *On the Position of Romania in connection with the events in Czechoslovakia*, Raport Nr. MB-4809/65 (Strict Secret), de la V. Makashev, secretar-general al Ministerului de Externe sovietic, 16 octombrie 1968, în RGANI, F. 5, Op. 60, D. 339, Ll. 188-194; şi *On Romanian attitudes towards the developments in Czechoslovakia (Political Writing)*, Telegrama Nr. 1000 (Strict Secret), *A.V. Basov, ambasadorul sovietic în România, către ministrul de Externe Andrei Gromîko şi secretariatul CC al URSS*, 23 septembrie 1968, în RGANI, f. 5, op. 60, d. 339, Ll. 130-154.

[3] Andrew şi Mitrokhin (1999), p. 270.

[4] *Information re: KDS collaboration with the „fraternal" security services in 1978*, 15 mai 1979, Arhivele Ministerului de Interne bulgar (MIA), Sofia, fond 1, registrul 10a, dosarul 344. Toate documentele bulgare citate sunt disponibile la CWIHP.

[5] Serviciul Român de Informaţii (SRI), *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989*, Bucureşti, Arhiva Senatului României, 1990, p. 27. Vezi şi Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluţia din decembrie 1989" – o tragedie românească*, vol. 4, partea I, Bucureşti, RAO, 2004, p. 99.

dizolvarea sa imediat după revoluţie, poziţia operaţională a KGB faţă de ţara sa era „destul de clară". KGB considera România o ţintă la fel de ostilă „ca orice stat occidental"[1].

Strategia de disuadare şi blocare

Nu era simplu să poţi ţine ascunsă pentru mult timp adevărata stare de lucruri. De fapt, era imposibil. Veştile despre aceasta puteau fi însă denaturate astfel încât să fie considerate ca situându-se pe o scală care începea de la paranoia excesivă şi isterie până la o iraţională „teorie a conspiraţiei", pentru inducerea în eroare intenţionată. Era necesar un efort concertat al Moscovei şi al aliaţilor loiali din Pactul de la Varşovia pentru a menţine România în mod formal în cadrul alianţei Blocului Sovietic şi a masca gradul şi semnificaţia opoziţiei sale privitor la scopurile internaţionale ale sovieticilor. Strategia acestora de „disuadare şi blocare" era simetrică strategiei adoptate de Hruşciov faţă de Belgrad, la mijlocul anilor '50, când, public, a tratat statul ca pe un prieten şi aliat „pentru a evita întărirea legăturilor Iugoslaviei cu Occidentul şi a poziţiilor sale neutre", în timp ce, simultan, a desfăşurat operaţiuni clandestine pentru a obţine „izolarea lui Tito".[2]

Readucerea României în corul ţărilor socialiste a devenit scopul comun al operaţiunilor din regiune ale serviciilor Blocului, în perioada lui Hruşciov şi a succesorilor acestuia. După cum explica Hruşciov conducerii cehoslovace, în august 1964, „partidului îi revenea responsabilitatea să oprească România să se retragă din Tratat" şi să o reunească apoi cu „familia noastră socialistă".[3] Un deceniu mai târziu, serviciul de spionaj al Germaniei de Est descria „politica externă convenită, vizavi de România, a statelor din Tratatul de la Varşovia" ca făcând presiuni „pentru o mai mare implicare practică a României în activităţile economice şi politice multilaterale" pentru a crea „elementele de legare a României la comunitatea socialistă" şi pentru a-i îngusta „spaţiul de manevră".[4]

---

[1] Stenograma nr. 33, 26 ianuarie 1994, audierea generalului-locotenent Neculicioiu Victor, Bucureşti, Arhiva Senatului României, 1994, p. 5. Serviciile occidentale cunoşteau antagonismele dintre România şi Pact, dar, în general, ştiau mult mai puţin despre gradul de ostilitate reciprocă. Discuţie cu fostul director al MI6, Sir Richard Dearlove, 28 octombrie 2006, Ottawa, şi împreună cu analistul CIA David Kanin, New Orleans, 26 noiembrie 2007.

[2] *Stability of the Soviet Satellite Structure (NIE 12-57),* 19 februarie 1957 (declasificat la 22 septembrie 1993), p. 8, CIA.

[3] Sejna (1982), p. 76.

[4] *Relaţiile României cu RS China şi poziţia lor despre politica actuală a conducerii chineze,* Secţia Politică, Ambasada din Bucureşti, 18 decembrie 1972, INTERKIT, PHP.

Brejnev a insistat pentru ca „partenerii apropiați" să continue „să încerce influențarea în acest scop a României".[1] Această politică a rămas constantă în scurta perioadă Andropov și în cea și mai scurtă a lui Cernenko, ca și sub conducerea lui Mihail Gorbaciov, protejatul lui Andropov. După cum menționa Stasi la începutul anilor '80:

> Statele membre ale comunității socialiste (SCS) au încercat și continuă să încerce să atragă România spre politica lor externă, corelată cu politica de securitate. [...] Utilizarea continuă a tuturor posibilităților statelor membre ale comunității socialiste pentru a acționa în Republica Socialistă România, cu scopul menținerii și intensificării legăturilor existente dintre România și Tratatul de la Varșovia și CMEA, precum și contactele bilaterale ar trebui avute în vedere în activitatea operațională politică.[2]

Strategia de disuadare și blocare a fost în final atât de încununată de succes în întărirea dubiilor opiniei publice din Vest referitoare la sinceritatea disidenței regimului din România, în perioada anilor '80, încât până și conflictele frontale sovieto-române au trecut neînregistrate de serviciile occidentale. Totuși, conform serviciilor de spionaj ale Pactului, strategia a eșuat complet în ținta sa de modificare a comportamentul României în maniera dorită. După cum menționa același raport Stasi în continuare, politica României continua să contravină „intereselor fundamentale de politică externă a statelor din comunitatea socialistă", opunându-li-se „în majoritatea problemelor importante ale evoluțiilor internaționale (dezarmare, procesul de destindere, conflictul din Orientul Mijlociu), precum și în colaborarea din cadrul Tratatului de la Varșovia și CMEA". Bucureștiul s-a angajat „mai intens" în „confruntări publice referitoare la intențiile" comunității și „s-a aliniat cu politica occidentală, în toate privințele", astfel încât ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia puteau anticipa „accentuarea predictibilă a pozițiilor speciale adoptate de România".[3] Cu alte cuvinte, România se opunea politicii externe și de securitate a Pactului, refuza subordonarea în cadrul alianței, își apăra pozițiile care erau suspect de apropiate de ale Vestului și dădea toate semnele că va continua să procedeze astfel și pe viitor.

Împreună cu tentativele sale de a evita un conflict deschis și de reatragere a României în aranjamentele și politicile de securitate, Pactul a ascuns

---

[1] Minuta discuției dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, Reședința Voden [Bulgaria], 20/09/1973, CSA, Sofia, fond 378-B, dosar 360, CWIHP.

[2] Nota informativă a șefului de serviciu referitoare la situația actuală din România și politica acestui stat, Central Administration A, 7th Directorate, Strict secret!, Berlin, 15 decembrie 1983, VII/2/2206/83 din BStU, MfS, ZAIG 6267, pp. 10-12; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 361-362.

[3] Herbstritt și Olaru (2005), pp. 361-362 și 367.

diferendele româno-sovietice. După 1968, Moscova a făcut rareori publice neînţelegerile majore cu Bucureştiul la şedinţele Pactului de la Varşovia, CMEA sau alte întruniri socialiste internaţionale, însă, pe de altă parte, şi-a folosit apropiaţii – de obicei, Polonia, Germania de Est, Bulgaria sau un stat în curs de dezvoltare – în acest scop. Totodată, Moscova a preferat să folosească Ungaria ca purtător de cuvânt pentru atacurile postreuniuni din mass-media. Kremlinul a eliminat consemnările neînţelegerilor fundamentale cu România din rapoartele şi transcriptul şedinţelor, chiar şi atunci când au ajuns la un nivel considerat de miniştrii de Externe ai Blocului ca fiind „o confruntare directă cu linia de politică externă a URSS şi a celorlalte naţiuni din Tratatul de la Varşovia".[1]

Dosarele sovietice nu au înregistrat vetoul Bucureştiului contra utilizării CMEA pentru asistarea clienţilor arabi în timpul şi după războiul arabo-israelian, la fel cum au uitat să menţioneze criticile repetate din cadrul reuniunilor comunităţii socialiste, la adresa invaziei „partenerilor apropiaţi" în Cehoslovacia. Atunci când, spre exemplu, România a respins pregătirile Poloniei pentru extinderea Pactului de la Varşovia, în primăvara lui 1984, „nici o menţionare a dezbaterilor nu a fost inclusă în procesul-verbal", o omisiune uimitoare a unei obiecţii la însăşi continuitatea Pactului.[2] Conducătorii, începând cu Brejnev şi până la Gorbaciov, au apelat la conducerea României pentru a păstra tăcerea asupra diferendelor „în familie" şi au caracterizat declaraţiile sale periodice drept iraţionale.[3] Într-adevăr, cel mai puternic element al strategiei împotriva României, din anii '80, a fost o campanie de denigrare care a condus la asasinarea caracterului naţional care, în privinţa scopului şi a rezultatelor, poate fi cel mai bine comparată cu „Legenda Neagră" folosită pentru izolarea Spaniei de restul Europei medievale. Operaţiunile contra ţintei România erau tratate ca extrem de sensibile şi îndeplinite cu un grad de secretizare extraordinar, fiind aprobate la cele mai înalte niveluri.[4] Cât de secret au acţionat Kremlinul şi „partenerii apropiaţi" poate fi judecat după

---

[1] Vojtěch Mastný, „Editorial Note XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 mai 1980", PHP. După cum menţionează Mastný, Moscova „nu a făcut publice problemele sale cu românii", în ciuda caracterului lor esenţial, şi a evitat forţarea adoptării controversate a „documentelor în ciuda opoziţiei lor".

[2] Locher (2002), p.18, PHP.

[3] Vezi *Report for the Czechoslovak Party Presidium on the PCC Meeting,* 27 mai 1980, p. 8, „XVII. Warsaw, 14–15 May 1980", şi *Romanian Proposal for Warsaw Pact Reform: Information regarding the Romanian Proposal,* 8 iulie 1988, p. 3, „XXII. Meeting of the PCC, Warsaw, 15–16 July 1988", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

[4] Agenţii din rezidenţă „vor trebui să ia măsuri de precauţie mai subtile şi mai numeroase" deoarece expunerea lor „ar avea efecte negative deosebite". Herbstritt şi Olaru (2005), p. 103.

faptul că, deşi operaţiunile au durat peste douăzeci de ani şi au implicat servicii din cel puţin şase ţări, nimic nu a răsuflat până când nu au fost refăcute parţial bazele de date ale dosarelor serviciilor Germaniei de Est, care au fost returnate Germaniei de către SUA la începutul mileniului.[1]

Strădania extraordinară a Moscovei de a menţine această acoperire este reflectată prin ordinul din 1983, de extindere a operaţiunilor Pactului împotriva României.[2] Semnificativ, în RDG acest ordin a fost transmis ca venind direct de la şeful Stasi, Ernst Mielke, prin intermediul şefului ZAIG *(Zentrale Aufwertungs und Informationsgruppe),* Departamentul de analiză cu 1 000 de persoane, care furniza serviciului est-german „puterea de gândire".[3] Şeful ZAIG a dat instrucţiuni personalului operaţional al HVA să se asigure că „vor fi folosite numai surse de absolută încredere" şi că asupra acestora „se vor impune măsuri severe speciale de păstrare a secretului şi a caracterului conspirativ".[4] De asemenea, a subliniat că „în nici un caz nu trebuie să se observe că Ministerul Securităţii de Stat a luat măsuri specifice" împotriva ţintei România şi a avertizat că „sursele nu trebuie să ia nici un fel de măsuri specifice de spionaj care ar putea permite altor persoane sau organe să descopere sau să recunoască scopurile finale pe care ni le propunem".

Operaţiunea de disuadare şi blocare era considerată necesară nu numai sau în primul rând pentru a evita contramăsuri tactice. Descoperirea unei operaţiuni coordonate a Pactului împotriva României, membră a Tratatului, ar fi relevat o mult mai mare importanţă acordată ţării decât cea pe care campania de dezinformare publică a Moscovei dorea să o recunoască şi ar fi indicat adevăratul grad de ostilitate dintre România şi Pact, aspecte care până atunci fuseseră atât de bine ascunse. O astfel de dezvăluire ar fi năruit legenda „calului troian" şi a „dependenţei ascunse", probabil ar fi împins şi mai mult România spre tabăra occidentală şi, posibil, ar fi încurajat un mai mare angajament al Vestului, într-o perioadă în care succesul „măsurilor

---

[1] Vezi Herbstritt pentru primele analize ale acestor documente.

[2] Bucureştiul provoca (din nou) furia lui Andropov, negând intenţia SUA pentru un prim atac nuclear (RYAN), respingând înarmarea, refuzând să acuze SUA ca fiind răspunzătoare pentru tensiunile globale şi insistând pentru unilaterala reducere drastică a bugetului militar. În perioada în care Andropov a fost secretar-general, RYAN a rămas prioritatea FCD. Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 213-214; Vojtěch Mastný, „Editorial Note: XVIII. Meeting of the PCC, Prague, 4-5 January 1983", PHP.

[3] David Childs şi Richard Popplewell, *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, New York, New York University Press, 1996, p. 177. Werner Irmler a fost şeful ZAIG în perioada 1965–1989.

[4] BStU, MfS, ZAIG 7120, pp. 282-283; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 354.

active" impulsiona capitalul vestic să se retragă. Aceasta fusese exact aceeaşi secvenţă de evenimente care a urmat rupturii Tito – Stalin din 1948 şi care avusese drept rezultat o strângere a relaţiilor SUA – Iugoslavia şi o masivă asistenţă politică, economică şi militară acordată de Occident Belgradului. Era de aceea imperativ necesar să se evite o ruptură explicită, care ar fi adus României o asistenţă similară din partea Vestului şi i-ar fi garantat independenţa.[1]

În mod paradoxal, Moscova a avut un mai mare succes în reatragerea Belgradului, considerat de analiştii serviciilor americane şi britanice „vaca sacră" a sfidării antisovietice. La mijlocul anilor '60, Iugoslavia, stat care nu era membru al Tratatului de la Varşovia, era angajată într-o cooperare militară şi de spionaj mult mai strânsă cu Moscova decât aliata din Tratat, România. În 1962, la un an după ce Bucureştiul stopase această practică, Belgradul a început să-şi trimită ofiţerii la academiile militare sovietice pentru instruire şi le-a interzis piloţilor de luptă să înveţe engleza de teamă să nu dezerteze cu tot cu MiG-uri.[2] În 1967 şi 1973, când România a refuzat să ofere sprijin militar şi şi-a închis spaţiul aerian pentru forţele sovietice şi membrele Tratatului în încercarea acestora de a acorda ajutor statelor sprijinite de sovietici din Orientul Mijlociu, Tito a pus la dispoziţia URSS facilităţile Iugoslaviei şi, mai mult, a găzduit chiar un regiment al Diviziei 106 de Asalt Aerian „în aşteptarea intervenţiei în Siria".[3]

Devierea iugoslavă, pe care comunitatea serviciilor americane o interpreta insistent ca nefiind un indiciu al unei întoarceri către Moscova, a impulsionat, la începutul anilor '80, reorganizarea unităţii româneşti anti-KGB în patru direcţii. Două direcţii se ocupau exclusiv de operaţiunile

---

[1] Asistenţa militară din partea SUA pentru Iugoslavia, iniţiată în 1952, a însemnat un ajutor de 750 milioane de dolari până în 1958 şi câteva sute de iugoslavi „au fost antrenaţi în şcolile militare ale SUA", în timp ce armata a fost modernizată cu armament occidental într-o perioadă în care Iugoslavia simţea o ameninţare activă cu intervenţia militară. Era de asemenea de presupus că Iugoslavia ar fi primit asistenţă militară suplimentară în cazul în care ar fi fost atacată. *The Yugoslav Military Elite (U)*, R-2131, februarie 1977, publicaţia RAND pentru Office of Regional and Political Analysis, Central Intelligence Agency, 1 februarie 1977 (declasificată la 22 iunie 2004), pp. 8 şi 28, www.foia.cia.gov. Iugoslavia semnase de asemenea tratate de asistenţă cu membrii NATO Grecia şi Turcia.

[2] Neil Barnett, *Tito*, Londra, Haus Publishing, 2006, p. 138; *The Yugoslav Military Elite (U)* (1977), p. 48.

[3] Steven Zaloga şi James Loop, *Soviet Bloc Elite Forces*, Londra, Osprey, 1985, p. 18. Divizia 103 era deja renumită pentru rolul ei în invazia Cehoslovaciei. „În 1979, Divizia de Desant Aerian 105, sprijinită de elemente ale Diviziei 103, a fost angrenată în atacul Afghanistanului". Ibidem, p. 12. Divizia de Desant Aerian 102 avea baza permanentă la Chişinău.

KGB şi GRU. Una era destinată combaterii operaţiunilor Iugoslaviei şi Ungariei, dar cu deosebiri marcante în privinţa numărului de angajaţi şi resurse dedicate serviciilor maghiare. Ultima direcţie se ocupa de celelalte servicii din statele socialiste, de la Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia şi Germania de Est până la regimurile prosovietice din Asia, Africa şi America Latină.

„Relaţia specială" secretă şi arhivele dispărute

Un alt motiv pentru care informaţiile despre relaţia ostilă dintre România şi ceilalţi membri ai Tratatului de la Varşovia au rămas atât de limitate a fost natura secretă a „relaţiei speciale" pe care Bucureştiul o stabilise cu Washingtonul, Beijingul şi Bonnul. În combaterea acestei lupte interne contra unor forţe superioare, începând din 1950 şi până la sfârşitul anilor '70, România a încercat să evite atenţia opiniei publice şi crescânda presiune sovietică pe care o atrăgea inevitabil. Regulile de bază fuseseră stabilite în 1964, când România i-a avertizat pe partenerii din SUA:

> [...] cu cât se va face mai puţină publicitate independenţei României în această perioadă, cu atât mai bine. O atenţie sporită în presa străină ar putea dăuna mai degrabă decât să ajute relaţiilor noastre viitoare. Pentru moment, România ar dori să fie plasată în ochii opiniei publice după Iugoslavia şi Polonia, printre ţările est-europene. Aspiraţiile noastre de independenţă pot fi mult mai bine atinse nu printr-o publicitate insistentă şi zgomotoasă, ci prin dezvoltarea constructivă şi în linişte a relaţiilor României cu Statele Unite şi Occidentul.[1]

Astfel, cu excepţia unor rare scăpări în presă – adesea, rezultat al „acţiunilor inamice" – foarte puţin din încercările sale de mediere a conflictului din războiul SUA – Vietnam şi, practic, nimic din negocierea relaţiilor Chinei cu Italia, Austria, Germania de Vest şi alte ţări din nordul Europei, în a doua parte a anilor '60, nu a fost făcut cunoscut publicului în perioada Războiului Rece.[2] La sfârşitul anilor '70, schimbările de la conducerea României au condus la o pierdere catastrofală a direcţiei strategice

---

[1] *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, volumul XVII, *Eastern Europe*, Washington DC, 1996, registrul nr. 140, citat de Mihai Retegan, *În umbra primăverii de la Praga: Politica externă a României şi criza din Cehoslovacia din 1968*, Iaşi, Centrul de Studii Româneşti, 2000, p. 47.

[2] Vezi şi *The New York Times*, 22 şi 23 noiembrie 1965, „Secretul asupra medierii româneşti din perioada războiului cu Vietnamul".

în campania de subminare a controlului şi influenţei sovietice în regiune. Drept rezultat, relaţia specială a Bucureştiului cu Occidentul a cedat progresiv ca urmare a campaniei de măsuri active pe care Moscova o exercita prin intermediul celorlalţi membri ai Blocului, ca şi prin membrii de facto ai Alianţei, precum Mongolia, Cuba şi Coreea de Nord, şi prin grupul de agenţi sovietici şi ai Pactului, de la preşedintele finlandez Urho Kekkonen până la analista-şefă pentru URSS şi Europa de Est a spionajului vest-german, Gabrielle Gast, şi incluzând chiar persoane din elita politică japoneză şi din Coreea de Sud. Combinaţia dintre secretul autoimpus şi măsurile active externe, alături de iraţionalitatea crescândă a regimului intern au condus la obscurizarea comportamentului României şi a făcut plauzibile chiar şi cele mai extravagante acuzaţii.

În al treilea rând, acest văl a continuat să se dovedească foarte rezistent şi pentru că Moscova a reuşit să sorteze arhivele securităţii din toate ţările loiale. Guvernele de tranziţie ale Germaniei de Est, Poloniei, Cehoslovaciei, Ungariei şi Bulgariei au încheiat acorduri oficiale cu Moscova, permiţând accesul KGB la dosarele serviciilor de spionaj extern, între 1989–1991, cu specificarea dreptului „de a extrage orice material legat de securitatea sovietică".[1] În 1990, personalul KGB a lucrat chiar în paralel cu grupurile cetăţeneşti, sortând arhivele serviciilor de informaţii externe din Cehoslovacia şi Germania de Est. În acelaşi timp, serviciile erau angajate în distrugerea propriilor dosare (mai ales a celor operative).

Efortul a eşuat însă în cele din urmă în cazul Germaniei de Est, din cauza vitezei cu care s-a prăbuşit edificiul de partid şi de stat. În mijlocul colapsului, spionajul SUA care căuta arhivele Stasi a dobândit arhivele *Rosenholz* înainte de a fi expediate la Moscova sau dispersate prin nenumăratele clădiri ale Stasi. Peste 15 000 de saci cu documente Stasi destinaţi arderii au fost recuperaţi de autorităţile din Germania Federală. Baza de date, reconstruită şi decriptată, a arhivei serviciilor secrete externe a scos limpede la iveală relaţia ostilă dintre serviciile României şi ale Tratatului de la Varşovia.[2] Împreună cu dosarele est-germane care au supravieţuit, referitoare la operaţiunea INTERKIT, ele au oferit un ghid care a explicat şi alte informaţii incidentale despre operaţiuni ale KGB asupra României, oferite de foşti ofiţeri de informaţii sovietici, şi au fost ulterior

[1] Childs şi Popplewell (1990), pp. 114 şi 229.
[2] Vezi Herbstritt (2004); Herbstritt şi Olaru (2005).

confirmate de rapoartele puternic cenzurate din arhivele celorlalte servicii ale Pactului.[1]

Paradoxal, în ciuda opoziției neabătute față de dominația sovietică din regiune, în anii '80, chiar și după ce România își pierduse orientarea strategică, agenții dubli sovietici din țară au fost capabili să strângă capital din nepopularitatea lui Ceaușescu, să discrediteze toate inițiativele independente de politică externă și de securitate ale României și să exercite controlul temporar asupra instituțiilor și politicilor de securitate, în timpul și imediat după Revoluția din 1989.

Este ilustrativ pentru problemele referitoare la rolul României în Războiul Rece faptul că, în toiul revoluției, agentul sovietic autodenunțat Silviu Brucan a propus și a obținut numirea altor cunoscuți agenți dubli sovietici în posturi-cheie pentru securitatea națională, inclusiv pe ministrul Apărării, Nicolae Militaru (26 decembrie 1989 – 14 februarie 1990), și pe fostul director al Serviciului de Informații Externe Mihai Caraman (13 ianuarie 1990 – 23 aprilie 1992).[2] Era greu de așteptat transparență din partea cuiva care îi declara în septembrie 1990 lui Vadim Zagladin, fost șef

[1] Vezi Oleg Gordievski, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, New York, HarperCollins, 1990; Oleg Kalugin și Fen Montaigne, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994; Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and The Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, 1999; Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005; Vasili Mitrokhin Archive, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980-1982*, aprilie 2004, și colecția de țară din arhiva virtuală a Proiectului pentru Istoria Internațională a Războiului Rece (the Cold War International History Project – CWIHP), www.CWIHP.org, cu permisiunea Woodrow Wilson International Center for Scholars.

[2] Brucan a recunoscut că a complotat cu autoritățile sovietice în anii 1970–1980. Silviu Brucan, *Generație irosită*, București, Universal & Calistrat Hogaș, 1992, p. 188. Brucan și prim-ministrul Petre Roman au luptat cu tenacitate pentru numirea lui Caraman, care a rămas subordonat prim-ministrului din ianuarie 1990 până la adoptarea Legii securității naționale, în iulie 1991. După demiterea sa, în aprilie 1992, Caraman a devenit consilierul pe probleme de securitate al lui Roman. „Armaghedonul spionilor: «Rețeaua Caraman»" *Ziua*, 7 februarie 2005. Efectul numirii lui Brucan a fost enorm. Militaru a reactivat 30 de ofițeri în retragere, majoritatea instruiți în URSS, și a transferat alții, astfel încât, din ianuarie 1990, agenții GRU demascați în anii '70 au fost numiți ministru de Interne, șeful informațiilor militare, șeful Statului Major general. Caraman a reactivat foști adjuncți la Securitate, dintre cei mai notabili fiind Constantin Silinescu, care a încercat să blocheze negocierile pentru integrarea în NATO în 1996–1997, și Ristea Priboi, partener al teroristului condamnat Omar Hayssam. Silinescu și Priboi au devenit consilierii prim-ministrului Adrian Năstase. Vezi „Un grup, cu o clară dependență estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO!", interviu cu senatorul Ioan Talpeș, fost coordonator al Comunității române de informații, *Independent*, 18 ianuarie 2008, pp. 6-7, www.independent-al.ro; O.C. Hogea, „Generalul Silinescu, fost spion, consilier special al prim-ministrului", *Evenimentul Zilei*, 19 ianuarie 2001; L.P., „Năstase: «L-am apărat și îl mai apăr pe Priboi»", *Evenimentul Zilei*, 20 noiembrie 2002.

al Secţiei Internaţionale a Comitetului Central Sovietic, că pentru el lupta împotriva imperialismului american „era mai importantă decât principiile dreptului internaţional şi directivele ONU".[1]

Negocierea Revoluţiei, asigurarea continuităţii

În cele din urmă, spre deosebire de revoluţia din România, care a condus la dezintegrarea instituţiilor, la anularea Constituţiei şi la o abruptă şi imediată schimbare de putere, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia şi Bulgaria şi-au negociat schimbarea de guvern. Continuitatea rezultantă a instituţiilor administrative ale statului şi continuitatea personalului instituţional au diminuat posibilitatea ca adevăruri surprinzătoare să iasă la suprafaţă din acele sedii, mai ales în condiţiile competiţiei postcomuniste.

Ca o ironie, cu toate că fusese singura ţară care îşi dizolvase aparatul de spionaj, desfiinţând direcţii întregi şi concediind peste 60% din personal,

---

[1] Vadim Zagladin, *Note Regarding Discussions with Silviu Brucan (Romania),* 17-22 septembrie 1990, octombrie 1990, Fundaţia Gorbaciov (Mezhdunarodnii Obshestvennii Fond Sotsialno-ekonomicheskih i Politologicheskih Isledovanii: Fundaţia Internaţională Socială pentru Studii Economico-Sociale şi Politice), Moscova, fond 3, opis, 1, dosar 7287, f. 1-8 citat în Alex Mihai Stoenescu, „Adevărata apartenenţă a lui Silviu Brucan", Vitralii: Lumini şi Umbre, Bucureşti, nr. 2 (martie 2010), pp. 89-90. Autorul doreşte să-i mulţumească profesorului Stoenescu pentru că i-a oferit rezumatul original al documentului KGB de opt pagini, folosit de Zagladin. Brucan a insistat că activitatea de cooperare cu americanii (mai ales contra Irakului după ce invadase Kuwaitul) compromitea interesele sovietice şi că „legea şi moralitatea nu trebuie transformate într-un fetiş". În anii '80, Zagladin considera că „negocierile sau cooperarea cu lumea capitalistă" nu erau numai „inutile, ci chiar periculoase pentru că puteau naşte iluzii reformiste". Vezi Gordon H. Hahn, *Russia's Revolution From Above, 1985–2000: Reform, Transition, and Revolution in the Fall of the Soviet Communist Regime,* New Brunswick, NJ, Transaction, 2002, pp. 284-285; Walter C. Clemens, *Can Russia Change? The USSR Confronts Global Interdependence,* New York, Unwin Hyman, 1990, p. 132. Brucan a fost „naşul" Grupului pentru Dialog Social (GDS), organizaţia pentru drepturi civile care a operat ca un paznic ce a determinat cine erau interlocutorii cuveniţi pentru Vest şi cine nu. Din februarie 1990 comunitatea de informaţii americană considera deja acest grup ca o autoritate legitimă („câine de pază") în democratizarea României. Vezi, de exemplu, *Outlook For Eastern Europe In 1990: An Inter-Agency Intelligence Memorandum* (NI IIM 90–10001), 8 februarie 1990 (declasificat la 13 decembrie 1999), p. 28. Câţiva dintre membrii fondatori ai GDS-ului au fost demascaţi drept colaboratori ai Securităţii şi ai spionajului sovietic, iar alţi câţiva au fost complici la acoperirea legăturilor cu Securitatea ai colegilor din GDS. Vezi Deletant (1995), pp. 279-280; www.civicmedia.ro. Pentru o descriere a rezultatelor dezamăgitoare înregistrate de „US aid" cu GDS, vezi Thomas Carothers, *Assessing Democracy Assistance: The Case of Romania,* Washington, Carnegie Endowment, 1996. GDS-ul şi membrii săi au rămas principalii beneficiari ai sprijinului societăţii civile occidentale.

în timp ce celelalte țări și-au asigurat o remarcabilă stabilitate a cadrelor și aranjamentelor instituționale, numai despre România s-a spus că tărăgăna reforma serviciilor.[1] Chiar și Cehoslovacia a optat pentru continuitate până la sfârșitul anului 1990 când, cu sprijin excepțional din partea Marii Britanii, SUA și Germaniei a introdus o reformă radicală. Chiar și acea reformă a lăsat personalul și structurile serviciilor militare de informații practic neatinse și a menținut mare parte din personalul serviciului extern.[2] Continuitatea a fost mult mai clară în Polonia și Ungaria, unde aceleași discuții de la masa rotundă și-au atins strălucit scopul de a face o tranziție pașnică de la sistemul partidului unic la cel pluripartit și au garantat menținerea conducerii armatei și a serviciilor instruite de KGB și GRU.[3]

Raportul Macierewicz, publicat de guvernul polonez în februarie 2007, a detaliat modul în care ofițerii din serviciile militare au continuat să fie instruiți în taberele GRU și KGB, nu numai între 1989–1991 – ultimii ani ai Uniunii Sovietice –, dar și în perioada 1992–1993, de către serviciile succesoare rusești, doar ușor reformate. Numirile și promovările au continuat să se facă dintre cadrele „de perspectivă", aprobate și instruite de Moscova, incluzând trei dintre șefii și patru dintre adjuncții de servicii, până și după intrarea în noul mileniu.[4] Spre exemplu, 301 de instructori sovietici/ruși au activat în Serviciul de informații militare al Poloniei (WSI) între 1991–2006,

---

[1] Larry L. Watts, „Intelligence Reform in Eastern Europe's Emerging Dèmocracies", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1, 2004, pp. 21-22; Jane Perlez, „Touchy Issue of Bigger NATO: Spy Agencies", *The New York Times*, 5 ianuarie 1998.

[2] Kieran Williams și Dennis Deletant, ed., *Security Intelligence Services In New Democracies: The Czech Republic, Slovakia And Romania*, New York, Palgrave, 2001, pp. 64-65, 111; Oldrich Czerny, *Czechoslovak (Czech) Intelligence After the Cold War*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2002, pp. 4-5; Tomas Horejsi, „Minister Tvrdik to Replace Army Intelligence Chief", *Lidove Noviny*, 8 aprilie 2003, http://www.fas.org/irp/world/czech/armyint.html.

[3] Watts (2004), p. 18. Continuitatea serviciilor bulgare, precum și legăturile acestora cu cele sovietice/ruse au fost considerate ca fiind dintre cele mai intense, cu toate că, în 2007, raportul Macierewicz asupra Poloniei și dezvăluirile despre serviciile maghiare din 2008, prezentate mai sus, au indicat continuități similare. Jan Zielonka și Alex Pravda, editori, *Democratic Consolidation in Eastern Europe: Volumul 2: International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 421, și Nikolai Bozhilov, *Reforming the Intelligence Services in Bulgaria: The Experience of the Last Decade*, studiu pregătit pentru seminarul „Democratic and Parliamentary Oversight of the Intelligence Services", Geneva Centre for Democratic of Armed Forces, 3-5 octombrie 2002, www.dcaf.ch.

[4] *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, președinte al Comisiei de control, Antoni Macierewicz, coordonator, 16 februarie 2007, pp. 28-64. Printre șefii WSI pregătiți de sovietici se află: Marek Dukaczewski (2001–2006), Kazimierz Głowacki (1996–1997) și Bolesław Izydorczyk (1992–1994).

iar câteva zeci de absolvenţi activau în „eşalonul superior" al structurilor WSI chiar şi în 2006.[1]

Stabilitatea cadrelor din serviciile maghiare, antrenate de KGB şi GRU, a fost chiar mai mare. Atunci când Ungariei i-a revenit şefia Comitetului NATO de contraspionaj a explodat un scandal internaţional pentru că şeful Serviciului de contraspionaj maghiar – Serviciul de securitate naţională (NBH) – petrecuse şase ani şi jumătate la Academia KGB Dzerjinski din Uniunea Sovietică.[2] În acelaşi timp, directorul-general al contraspionajului militar (Serviciul de securitate militară: KBH) şi ofiţeri responsabili cu arhivarea, atât de la KBH, cât şi de la Serviciul de informaţii externe (Serviciul de informaţii: IH), erau absolvenţi ai academiei KGB.[3]

Unii observatori au privit aceste conexiuni ca fiind un câştig, oferind mai multe informaţii asupra serviciilor sovietice/ruseşti, asupra metodelor şi operaţiunilor acestora. Totuşi, după cum menţiona raportul Macierewicz, scopul principal al instructorilor KGB şi GRU era identificarea dependenţelor şi slăbiciunilor studenţilor şi vulnerabilităţile instituţionale ale serviciilor ţărilor de origine, pentru a putea obţine mijloace de contracarare şi direcţii de influenţă de la Moscova. Cel puţin în cazul Bulgariei, reţeaua cooperării clandestine, „construită timp de 45 de ani", a însemnat că personalul superior „diplomatic, de securitate şi militar şi-a păstrat obiceiurile şi practicile de a-şi coordona atitudinile şi practicile" cu Kremlinul.[4] De aceea, este mult mai probabil ca Moscova să fi continuat să-şi exercite influenţa pentru păstrarea secretului asupra operaţiunilor trecute şi să conducă politica curentă, şi în cazul Poloniei şi Ungariei, făcând improbabil faptul ca

---

[1] Raportul Macierewicz a estimat moderat că „cel puţin" 800 de ofiţeri superiori au absolvit stagii la GRU sau KGB între anii 1970–1989. Având în vedere că 127 au frecventat asemenea cursuri numai între 1973–1974, numărul lor poate să fie de două-trei ori mai mare.

[2] Judy Dempsey, „KGB-Trained Hungarian Has NATO Role", *The New York Times*, 4 februarie. Şeful NBH, Sándor Laborc, a preluat conducerea de la un alt absolvent KGB, Lajos Galambos. După cum consemna Jane Perlez un deceniu mai târziu, cu toate că puterea a fost preluată de un guvern de centru dreapta, „după căderea comunismului, serviciile secrete au fost foarte puţin purificate" şi, până în 1998, atât serviciul de informaţii militar maghiar, cât şi cel civil „au fost conduse de oficiali din era comunistă", Perlez (1998).

[3] Şeful KBH, Géza Stefan, era de asemenea absolvent al Academiei KGB Dzerjinski. „Debate over the Hungarian secret services II", *Budapest Analyses*, nr. 177, 8 decembrie 2007, www.budapestanalyses.hu; „The crisis of the Hungarian intelligence services", *Budapest Analyses*, nr. 160, 10 iulie 2007. Ofiţerii KBH şi IH, responsabili cu arhivarea, Miklós Herczeg şi László Hellebrand, au urmat cursuri de pregătire informativă în URSS. „No end to dirty tricks in Hungary's secret services", *Eurasian Secret Services Daily Review*, 08.05.2007.

[4] Zielonka şi Pravda (2001), p. 421.

membri ai conducerii serviciilor să se grăbească să dezvăluie ceva ce Moscova ar fi dorit să păstreze secret.[1]

Probleme care au precedat şi au succedat comunismul

Pe lângă continuitatea structurilor, a personalului şi a atitudinilor partenerilor „apropiaţi", existau de asemenea mai multe interese specifice care s-au menţinut după colapsul Uniunii Sovietice. În puternic contrast cu relaţia polonezo-rusă, în care problemele frontierelor, ale identităţii naţionale şi ale opţiunilor politice fuseseră rezolvate în mare măsură înainte de sfârşitul Războiului Rece, problemele care au alimentat ostilitatea sovietică şi maghiară împotriva României s-au menţinut în continuare în noul mileniu. În consecinţă, cu toate că problemele Basarabiei/Moldovei şi Transilvaniei au rămas ţinte prioritare ale spionajului ungar sau sovietic încă de la sfârşitul Primului Război Mondial, aproape nimic despre operaţiunile maghiare sau sovietice nu a fost declasificat sau publicat.[2] Legea securităţii naţionale a Ungariei, de exemplu, stipulează clasificarea operaţiunilor de spionaj pentru o perioadă de până la 90 de ani, făcând improbabilă, pe termen mediu, posibilitatea unor revelaţii arhivistice, referitoare la perioada comunistă.[3]

---

[1] Fostul şef al US National Security Agency, generalul William Odom, nota în 1998: „Ruşii vor avea probabil o capacitate reziduală destul de mare pentru a ne crea probleme serioase". Jane Perlez, „Touch Issue Of Bigger NATO: Spy Agencies", *The New York Times*, 5 ianuarie 1998.

[2] Deşi despre România apar informaţii accidentale în arhivele sovietice, referitoare de exemplu la operaţiuni interbelice contra Poloniei, activităţile legate de România rămân închise. Operaţiuni sovietice timpurii sunt descrise de fostul şef al spionajului românesc, Zaharia Husărescu, în *Mişcarea subversivă în Basarabia*, Chişinău, Tipografia de Stat, 1925; şi Charles Upson Clark, *Bessarabia: Russia and Roumania on the Dniester River*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927. Vezi şi referinţele la România în Dallin (1955). Ofiţerii de informaţii români au publicat un număr de lucrări despre organizaţiile şi operaţiunile spionajului unguresc. Vezi Ioan Dumitru, *Spionajul maghiar în România 1918–1940: Însemnări documentare*, Bucureşti, Editura Concordia, f.d.; Marian Ureche, *Serviciile secrete maghiare*, Bucureşti, I.S.I., 1992; Liviu Găitan, *Serviciul de spionaj hortist*, Bran, 1993; Nevian Tunăreanu, *Organizarea şi activitatea desfăşurată de serviciile de informaţii maghiare împotriva României în perioada interbelică*, Bucureşti, 1995; Constantin Aioanei, Nevian Tunăreanu, *Acţiuni ale spionajului ungar împotriva României în perioada 1940–1950*, Bucureşti, 1996; Traian-Valentin Poncea şi Aurel Rogojean, *Spionajul ungar în România*, Bucureşti, Editura Elion, 2007. Pentru structurile Securităţii din perioada comunistă a Ungariei, vezi János Kenedi, *Kis állambiztonsági olvasókönyv* [Un ghid concis al Securităţii de Stat], Budapesta, Magvetõ, 1996; Lászlo Varga, „Watchers and the Watched", *The Hungarian Quarterly*, vol. 38, nr. 146 (vara 1997), pp. 51-77; şi Raija Oikari, „On the Border of Propaganda and What Can Be Said" în Ansii Halmesvirta, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2006, pp. 299-356.

[3] *Magyar Nemzet*, 11 iunie 1999.

Într-adevăr, structurile tradiţionale de cooperare au fost mult întărite prin similarităţile dintre diaspora maghiară postimperială şi mult mai numeroasa diasporă rusă „din vecinătate", după colapsul imperiului sovietic. Ungaria a fost primul stat cu care Rusia a încheiat un tratat bilateral de ţară, în decembrie 1991, pregătit anterior la ambasada Ungariei de la Moscova[1]. Moscova şi Budapesta au stabilit atunci relaţionarea oficială a disputelor etnico-teritoriale cu România, semnând în noiembrie 1992 o declaraţie comună de cooperare pentru *Asigurarea drepturilor naţionale, etnice, religioase şi lingvistice ale minorităţilor,* document desemnat de ambele părţi drept un punct de cotitură în relaţiile ruso-maghiare.[2]

Liderii postcomunişti din Ungaria au susţinut cu insistenţă autonomia teritorială a maghiarilor din Transilvania, reminiscenţă a campaniei revizioniste de decenii, lansată de Budapesta după Primul Război Mondial.[3] Într-adevăr, cei doi care, în 1987, au întemeiat ceea ce urma să devină primul partid conducător al Ungariei postcomuniste – Forumul Democratic Maghiar – au fost Sándor Csoori şi István Czurka, ambii cunoscuţi pentru convingerile lor separatiste şi radicale de dreapta.[4] După 1989, Csoori a devenit preşedinte al Federaţiei Mondiale a Maghiarilor, organizaţie care a fost înfiinţată în 1927 pentru a emite pretenţii teritoriale împotriva României (şi a Cehoslovaciei şi Iugoslaviei). Din fericire, acuzaţiile exagerate de încălcare a drepturilor minorităţilor, asimilare forţată, „genocid cultural"

---

[1] Interviul publicat de corespondenta *Vlast*, Marina Kalaşnikova, cu fostul ministru adjunct de Externe al URSS, Ivan Aboimov, („Conducerea statului privea RDG-ul ca pe o unitate autonomă") în *Vlast magazin*, 26 aprilie 2005, pe: www.kommersant.ru. Conform lui Aboimov, continuitatea relaţiilor ruso-maghiare cu predecesorul sovieto-maghiar a fost subliniată explicit. Autorităţile maghiare s-au întâlnit mai întâi cu Gorbaciov, care îşi părăsea funcţia, şi imediat după ce a părăsit încăperea, cu succesorul său Elţin.

[2] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary: 1867–1994*, New York, Longman, 1996, p. 334. Deşi proclamat de presă şi în declaraţiile publice ale conducerii maghiare ca o lovitură, acordul este caracterizat de Janusz Bugajski ca impus Budapestei şi stânjenitor pentru acei lideri în *Cold Peace: Russia's New Imperialism*, Westport, CT, Praeger, 2004, p. 152. După cum nota un autor, la mijlocul anilor 1990, „Ungaria poate face presiuni asupra României prin cooperarea cu puternicele state vecine cu care are dezacorduri", şi că „atât Rusia, cât şi Ucraina sunt aliaţii Ungariei atunci când este vorba despre probleme privind România... Acelaşi lucru este valabil şi pentru Bulgaria..." László Maracz, *Hungarian Revival: Political Reflections on Central Europe*, Nieuwegein, Aspekt, 1996, p. 384.

[3] Guvernul Forumului Democratic Maghiar din 1990–1994 a făcut din aceasta un element de bază al politicii sale. Guvernul FIDESZ al lui Victor Orban l-a revitalizat între 1998–2002, prin declaraţia lui Orban că „Budapesta trebuie să sprijine deschis aspiraţiile la autonomie ale minorităţii maghiare din Transilvania ca şi instituţiile adecvate acestei autonomii", specificând că intenţia partidului său „transcende tratatul de bază" dintre Ungaria şi România. *Erdélyi Naplö*, 12 august 1997.

[4] Hoensch (1996), pp. 285, 313-314.

şi „etnocid", care păreau plauzibile în perioada izolării României din timpul Războiului Rece, au făcut loc primelor misiuni de supraveghere din partea instituţiilor europene[1].

Transparenţa referitoare la aceste aspecte ale relaţiei sale cu România lipsesc în egală măsură şi în cazul Rusiei/URSS-ului. La începutul anilor '90, Kremlinul era intens preocupat de atracţia pe care o România stabilă, orientată spre Vest, ar fi putut să o exercite asupra Republicii Socialiste Moldova. La fel cum URSS-ul propaga imaginea României ca având „o influenţă primitivă şi negativă asupra identităţii moldoveneşti", ceea ce impunea protecţia sovietică împotriva „asimilării româneşti" în perioada Războiului Rece, dezinformarea rusă alimenta acum animozitatea Chişinăului şi Kievului împotriva Bucureştiului, prezentându-l ca având „ambiţii teritoriale faţă de Moldova şi părţi ale Ucrainei pe care le pierduse în favoarea URSS-ului, după cel de-al Doilea Război Mondial", în timp ce descriau Moscova „ca fiind apărătoarea integrităţii teritoriale a vecinilor din nord ai României".[2]

Kremlinul avea motive să se teamă de „ameninţarea românească" referitoare la controlul asupra RSS Moldova. Desigur, nu pentru că Bucureştiul putea forţa chestiunea, ci pentru puternica atracţie pe care ar fi exercitat-o o România prosperă şi consolidată asupra rudelor etnice de peste graniţă. La începutul anilor '90, CIA considera că „presiunile separatiste vor continua să crească" în RSS Moldova şi că:

> Sentimentele naţionaliste din Moldova au fost întărite de evenimentele recente din România. E posibil ca ele să se intensifice dacă noul regim român va putea stabiliza ţara şi va începe să introducă un sistem politic democratic, viabil.[3]

CIA a ajuns la aceleaşi concluzii şapte luni mai târziu, după ce a semnat primul său tratat din Europa de cooperare mutuală cu România:

---

[1] Merită menţionat că instituţiile americane şi europene au evitat România în perioada 1989–1993, prelungind efectul unor asemenea acuzaţii. Cu toate acestea, la mijlocul anilor '90, comisarul pentru minorităţi al Consiliului Europei, Max van der Stoel, şi organizaţii independente occidentale au denumit România un model pentru tratarea relaţiilor etnice.

[2] Bugajski (2004), pp. 98, 103-105 şi 216. Moscova a folosit tehnici similare de discreditare a tentativelor guvernului moldovean de a stabili relaţii mai strânse cu România, condamnându-l pentru „românism" şi pentru „încercări de alungare a populaţiei slave peste Nistru". Ibidem, pp. 95-96.

[3] *Perestroika at the Crossroads: An Intelligence Assessment* (SOV 90–10015), 1 martie 1990 (declasificat la 30 ianuarie 2001), pp. vi şi 3, CIA.

> În calitate de etnici români, moldovenii aşteaptă din partea Bucureştiului sprijin pentru reanimarea identităţii lor naţionale, mult timp oprimate. Ei speră, de asemenea, să pună bazele unei eventuale reunificări cu România.[1]

Opt luni mai târziu, comunitatea serviciilor de informaţii ale SUA a căzut de acord că, în timp ce Moldova va continua să încerce să obţină independenţa, „o deplasare a României către un mai puternic autoritarism îi va face, probabil, pe moldoveni să-şi dorească să rămână în Uniune".[2] Deci, ipotetic, Moldova sovietică putea fi păstrată şi apropierea Moldova – România putea fi blocată, împiedicând consolidarea autorităţii administrative şi progresul reformelor din România, încurajând turbulenţele, divizarea şi reacţiile autoritare. În cazul în care KGB a tras concluzii privitoare la evoluţia relaţiei Moldova – România similare cu cele ale CIA, atunci este probabil că acesta a identificat un interes pentru continuarea instabilităţii din România.[3] Este sugestiv faptul că peste 25 000 din cei 37 000 de turişti sovietici care au considerat România locul preferat pentru vizite sau tranzit, în cele două săptămâni anterioare revoluţiei din decembrie 1989, au ales să nu mai plece timp de aproape un an, până în octombrie 1990, după ce guvernul român le-a cerut oficial şi insistent să părăsească ţara.[4]

Focalizarea Rusiei pe relaţia Moldova – România a devenit mult mai intensă în 1993, când NATO şi-a deschis oficial uşa pentru noi membri, iar SUA au iniţiat primul program de asistenţă pentru România. O Românie stabilă, prosperă şi sigură ar fi exercitat o atracţie enormă pentru Republica Moldova şi, posibil, chiar şi pentru Ucraina. Evgheni Primakov,

---

[1] „USSR: Moldavia Signs Agreement With Romania" în *National Intelligence Daily*, marţi, 2 octombrie 1990 (declasificat în iunie 1999), p. 11, CIA.

[2] Analiza Consiliului Naţional de Informaţii (NIE-11-18-1990), *The Deepening Crisis in the USSR: Prospects for the Next Year*, 1 noiembrie 1990, p. 4, CIA.

[3] În acea perioadă, agenţii sovietici încă nedemascaţi din cadrul CIA, precum Aldrich Ames şi Harold James Nicholson – ultimul având funcţia de şef al rezidenţei CIA din Bucureşti – este posibil să fi avut posibilitatea să furnizeze direct aceste evaluări KGB.

[4] Ceauşescu a protestat împotriva afluxului brusc de turişti de la Moscova, dintre care nici unul nu stătea la vreun hotel. Vezi Mircea Munteanu, *New Evidence on the 1989 Crisis in Romania, e-Dossier no. 5*, Washington D.C., Woodrow Wilson International Center for Scholars, decembrie 2001, pp. 3-11, CWIHP. Ancheta Senatului României asupra evenimentelor din decembrie 1989 menţionează un salt de la 30 000 de turişti sovietici în 1988 la 67 000 în 1989, precum şi o întârziere inexplicabilă în plecarea acestora. Vezi *Depoziţia lui Petre Roman*, transcript nr. 90/8.03.1994, Arhiva Senatului României, pp. 44-45. Conform prim-ministrului Roman, 30 000 de turişti ruşi au rămas în România peste un an, până când li s-a cerut oficial să plece, în octombrie 1990. Conform lui Roman, şeful SIE, Caraman, l-a informat numai la acea dată despre aceştia. Totuşi, încă din martie televiziunea română relata despre taberele sovietice.

director-adjunct al KGB şi şef al Primului Directorat – redenumit rapid *Sluzba Vneshnei Razvedki:* SVR, la începutul lui octombrie 1991 –, a condus campania împotriva extinderii NATO, insistând că România va trece cu agresivitate la emiterea unor pretenţii teritoriale dacă va fi admisă în Alianţa Nord-Atlantică şi îşi va anexa Moldova.[1] Primakov s-a implicat şi în dezinformările privitoare la discreditarea conducerii independente a României, afirmând, de exemplu, că „Ceauşescu a cerut să fie trimise trupe sovietice în România" pentru a-l sprijini în timpul revoluţiei.[2] De fapt, conducătorul român protesta energic împotriva inexplicabilului aflux de „turişti" sovietici din ţară şi ameninţa cu „contramăsuri".[3]

Kremlinul postcomunist a încercat, de asemenea, să exploateze „eşecul" stabilirii de relaţii bune cu vecinii – o cerinţă premergătoare pentru statutul de membru NATO – ca pârghie de manevră a tratatului de alianţă cu România. În efortul său de dezbinare a Chişinăului şi Bucureştiului, de exemplu, chiar şi cel mai dezinteresat ajutor şi asistenţă românească au fost etichetate drept amestec în treburile interne ale Moldovei, ajutând evident, în acelaşi timp, separarea regiunii Transnistria şi exercitând puteri monopoliste pentru adjudecarea conflictului Moldova – Transnistria şi a urmărilor acestuia. În acest sens, este sugestiv faptul că Primakov a primit sarcina de a se ocupa de conflictul „îngheţat" dintre Moldova şi Transnistria după ce a deţinut funcţiile de şef al SVR şi de ministru de Externe.

Emblematică pentru strategia Rusiei a fost condiţionarea tratatului bilateral cu Bucureştiul de includerea unei clauze care să excludă aderarea la alianţa nord-atlantică – condiţie asupra căreia nu a insistat (mult timp)

---

[1] Evgheni Primakov, „Opravdano li rasshirenie NATO? Osoboe mnenie Sluzhby vneshnei razvedki Rossii" [Este extinderea NATO justificată? Opinie a Serviciului de Informaţii Externe al Rusiei], *Nezavisimaia gazeta*, 26 noiembrie 1993; Black (2000), pp. 8-9, 109-110 şi 157; „Intervenţia lui Primakov", Bruxelles, NATO HQ (11 dec. 1996), 13 februarie 1998, www.nato.int; Bugajski (2004), p. 218.

[2] Evgheni Primakov, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, New Haven, Yale University Press, 2004, p. 131.

[3] Vezi Munteanu (2001), pp. 3-11, în CWIHP. Foste surse din spionajul sovietic continuă să ofere justificări creative pentru prezenţa acestor „turişti". Spre exemplu, corespondentul *Novovsti*, Viaceslav Samoskin, aflat în România în perioada revoluţiei, a susţinut că „turiştii" făceau parte dintr-un acord economic dintre URSS şi Ceauşescu, care solicitase un număr garantat de 35 000 de turişti sovietici anual, „ca să cumpere bunuri româneşti", şi se întâmplase ca vizita lor să se concentreze la sfârşitul anului. Oana Bălan, „Reporter rus sub gloanţe româneşti", *Adevărul*, 23 decembrie 2009. Agenţia de Presă Novosti (APN) a fost bine cunoscută ca front al spionajului sovietic, mai ales pentru „măsurile active" ale Serviciului A al KGB. John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York, Reader's Digest Press, 1983, p. 446.

în tratatele sale cu Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia.[1]. Drept rezultat, România a fost singurul stat fost membru al Tratatului de la Varşovia cu care Rusia a refuzat să încheie un astfel de tratat de-a lungul anilor '90. În cele din urmă, Moscova a acceptat să încheie un astfel de tratat, numai în iulie 2003, la aproximativ opt luni *după* ce NATO a anunţat oficial admiterea României şi la peste un deceniu după ce Rusia încheiase tratate similare cu Polonia, Ungaria, Cehoslovacia şi Bulgaria.[2]

Insistenţa Rusiei, din 2008–2009, ca SUA să anuleze unilateral acordurile de înfiinţare a unor baze militare în România şi continua sa implicare în problemele Moldovei, într-o manieră care descurajează puternic relaţii mai apropiate cu România, indică persistenţa unor obsesii strategice foarte similare cu cele care au motivat ostilităţile anterioare ale sovieticilor faţă de România. Ca urmare, în viitorul apropiat, pare a fi redusă posibilitatea unor interese instituţionale care să aducă o clarificare a relaţiilor şi operaţiunilor Moscovei contra României, din perioada Războiului Rece.

Acest studiu examinează geneza transformării României din aliat în inamic al Blocului Sovietic, a eforturilor sale de a ieşi de sub dominaţia sovietică şi contramăsurile sovietice şi ale Pactului de la Varşovia pentru discreditarea regimului şi a politicilor sale independente din perioada Războiului Rece. După ce abordează problema intereselor strategice şi a antagonismului cu vecinii ruşi şi unguri din perioada anterioară comunismului, studiul urmăreşte procesul de generare a ostilităţii sovietice şi a Pactului de la Varşovia, precum şi politicile urmate de URSS şi de partenerii ei loiali pentru a curma politicile externe şi de securitate independente ale României. Încearcă să pătrundă dincolo de propaganda şi dezinformarea referitoare la relaţiile intra-Pact, prin examinarea procedurilor interne ale Tratatului de la Varşovia, a rapoartelor serviciilor de informaţii şi a documentelor naţionale ale partidelor care au devenit disponibile după colapsul Uniunii Sovietice. În acest fel este scos în evidenţă impactul dezinformării coordonate de sovietici şi al măsurilor active asupra percepţiilor occidentale, mai ales a celor americane, prin corelarea evenimentelor, dezbaterilor şi conflictelor din cadrul Pactului de la Varşovia, aşa cum au fost consemnate în cadrul consiliilor interne, cu aprecierile generate de comunităţile academice şi de informaţii din Statele Unite.

---

[1] Rusia a avut un remarcabil succes în convingerea observatorilor occidentali că stagnarea în problema tratatului se datora pretenţiilor României de condamnare a pactului Hitler – Stalin. De fapt, Bucureştiul îşi dăduse încă din 1993 acordul pentru condamnarea inofensivă a tuturor „pactelor, dictatelor şi invaziilor". Poziţia inflexibilă a României pro-Vest şi pro-NATO a fost cea care a rămas un litigiu cu Moscova.

[2] Bugajski (2004), p. 98.

II

AMBIŢII IMPERIALE, CONFLICTE COMUNISTE

Cu siguranţă, nu aţi presupus că o să luptăm pentru români, nu?[1]

Comandatul rus al forţelor aliate, generalul Andrei Zaioncikovski, iulie 1916

Am asemenea sentimente încât, dacă Maiestatea Sa (ţarul) mi-ar ordona să trimit cincisprezece soldaţi răniţi în România, în nici un caz nu l-aş trimite şi pe al şaisprezecelea.[2]

Şeful Statului-Major Imperial Rus, generalul Mihail Alekseev, decembrie 1916

[România este] centrul contrarevoluţiei din Sud.[3]

Comisariatul extern sovietic, noiembrie 1918

Principiul fundamental al revoluţiei proletare este împiedicarea imperialismului Antantei să oblige Ungaria să-şi predea teritoriul, alimentele, industria şi materiile prime oligarhiei române.[4]

Béla Kun către Lenin, martie 1919

Până când va sosi momentul potrivit pentru un atac, vor trebui menţinute relaţii paşnice cu România, însă trebuie folosită orice ocazie pentru a o izola diplomatic, iar în Transilvania trebuie să-şi menţină activitatea o organizaţie iredentistă activă.[5]

Amiralul Miklós Horthy, octombrie 1919

---

[1] Glenn Torrey, „The Entente and the Romanian Campaign of 1916", *Rumanian Studies* (Leiden), volumul IV (1979), pp. 13, 188; Geoffrey Jukes, „The Brusilov Offensive", în Peter Young, ed., *History of the First World War*, Londra, 1970, pp. 1576–1578.

[2] C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, Chicago, Academy Chicago, 1991, p. 295.

[3] *Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhiva de politică externă a URSS), fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, f. 51-54.

[4] Maria Ormos, *From Padua To The Trianon 1918–1920*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1990, p. 209.

[5] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919–1945)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979, pp. 42-43.

Intensificarea activităţii comuniste în rândul populaţiei maghiare din teritoriile anexate la Cehoslovacia, România şi Iugoslavia pentru autodeterminare şi până la secesiunea de statele care le-au anexat.[1]

Al cincilea congres mondial al Cominternului, iulie 1924

Condiţiile nu permit realizarea imediată a eliberării Basarabiei de sub jugul burghezo-moşierimii străine, iar lupta URSS-ului[...] se transferă pe câmpul activităţii diplomatice.[2]

Congresul Societăţii Basarabene, aprilie 1925

Daco-romanii trebuie să dispară de pe acest teritoriu [al Transilvaniei].[3]

Ziarul *Budapesta populară*, aprilie 1932

[1] Rezoluţia celui de-al cincilea congres mondial al Comintern, decembrie 1924–ianuarie 1925; Ionescu (1964), p. 25.

[2] Ia.M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoye (1924–1940)* [Societatea Basarabenilor din URSS şi Uniunea Emigranţilor Basarabeni], Chişinău, 1978, p. 27.

[3] *Pesti Hirlap*, Budapesta, 15 aprilie 1932.

CAPITOLUL 2

MOSTRE DE „ALIANȚE" RUSO-ROMÂNE

Independența ca fait-accompli: *războiul din 1877–1878*

În anumite aspecte importante, lupta clandestină dintre România și celelalte state membre ale Tratatului de la Varșovia este ecoul unei scheme de comportament cu o durată de peste un secol. Puterile imperiale, direct implicate în regiune – Imperiul Rus, monarhia austro-ungară sau Imperiul Otoman –, nu puteau privi favorabil unificarea și independența principatelor române, Moldova și Muntenia (Valahia), din moment ce acest lucru constituia un impediment major pentru ambițiile imperiale din regiune. În special Rusia țaristă și partea ungară a dualei monarhii se temeau că unirea principatelor ar reprezenta o irezistibilă atracție pentru majoritățile etnice românești din Basarabia (preluată pentru prima oară de Rusia, în 1812, returnată parțial Moldovei, în 1856, și luată din nou, în 1878) și din Transilvania (încorporată în partea ungară a imperiului, în 1867). Astfel de temeri erau bine motivate, dat fiind șovinismul extrem al conducătorilor ruși și maghiari împotriva locuitorilor români, care fuseseră privați de drepturi, în secolele al XIX-lea și XX.[1] Atât Sankt-Petersburgul, cât și Budapesta se temeau că un stat românesc consolidat va constitui un punct de reper pentru mișcările naționale ale popoarelor din Europa de Sud-Est.[2]

În timp ce, peste tot în Balcani, scopurile rusești și austro-ungare se situau pe poziții conflictuale, ele convergeau împotriva unei Românii

[1] Șovinismul antivalah a fost utilizat pentru a legitima dominația minorității asupra unei „civilizații inferioare". Vezi Serghei Dimitrievici Urussov, *Memoirs of a Russian Governor: Bessarabia*, New York, Harper and Brothers, 1908, și Charles Boner, *Transylvania. Its Products and Its People*, Londra, Longman, Green, Reader & Dyer, 1865, ambele accesibile pe www.historytext.com.

[2] România a sprijinit mișcările de eliberare națională împotriva otomanilor, începând de la jumătatea secolului al XIX-lea. Keith Hitchens, *Rumania 1866–1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 31.

România și Imperiile înainte de 1878

Harta 1

România și Imperiile

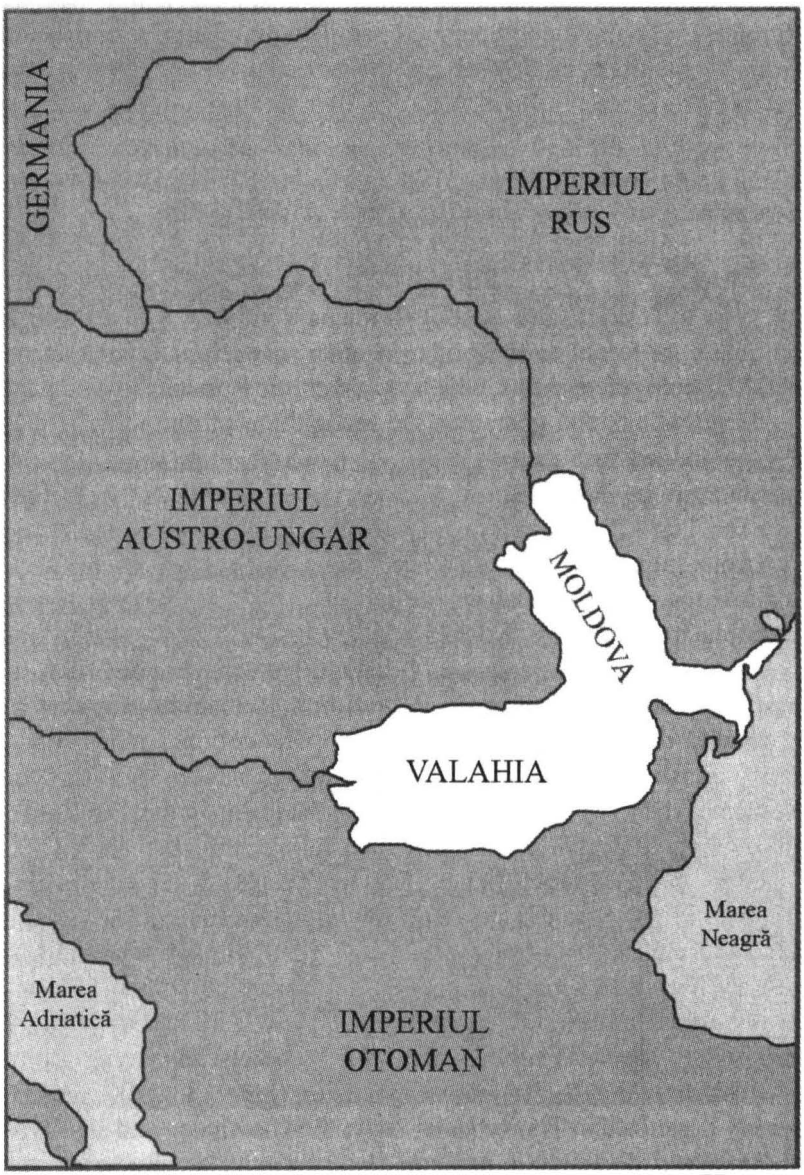

Harta 2

independente şi unite, cât şi împotriva unei viitoare unificări cu provinciile învecinate, locuite majoritar de români, din Basarabia şi Transilvania. Consolidarea cooperării ruso-maghiare pentru obstrucţionarea consolidării unui stat a cărui existenţă ar fi putut împiedica ambiţiile lor imperiale ar fi inspirat rezistenţa altor popoare din regiune şi ar fi primejduit menţinerea teritoriilor imperiale nu necesita o alianţă oficială. De fapt, interesele lor imperiale comune au inspirat politici foarte similare, cu scopul ca teritoriile româneşti să rămână slabe, divizate şi izolate de vreun sprijin extern. În acest scop, ambele au căutat să submineze credibilitatea României ca potenţial partener pentru puterile externe exploatând neînţelegerile din provinciile locuite majoritar de români, Transilvania, Basarabia şi Dobrogea, pentru a-şi impune propriile pretenţii.[1]

Conducătorii români angajaţi în consolidarea statului au învăţat să navigheze printre aceste constrângeri. După Războiul Crimeii, spre exemplu, atunci când Marile Puteri au returnat Moldovei sudul Basarabiei şi au stipulat continuarea identităţii separate a Principatelor Române, acestea au recunoscut şi dreptul lor de a-şi alege propriii conducători.[2] După ce vor promova timp de un deceniu reforme militare şi administrative pentru a facilita unirea, Moldova şi Muntenia vor pune Marile Puteri în faţa faptului împlinit, alegându-şi acelaşi conducător, în 1859.

În timpul războiului ruso-turc, din 1877–1878, ruşii au încercat cu înfrigurare să restricţioneze şi să ironizeze contribuţia militară a României, să subordoneze forţele acesteia celor proprii şi să împiedice Bucureştiul să câştige statutul de ţară cobeligerantă, care ar fi îndreptăţit România să ia parte la negocierile de pace şi să îi garanteze recunoaşterea independenţei.[3] Ei şi-au menţinut poziţia chiar şi după ce prinţul României a primit comanda armatei ruso-române, a înfrânt apărarea otomană, acolo unde forţele ţarului eşuaseră de două ori, şi a salvat armata rusă de o înfrângere iminentă.[4] Ţarul şi-a retras ulterior promisiunea oficială de a respecta integritatea teritorială a României şi a anexat sudul Basarabiei de la aliatul care tocmai îi salvase campania, justificând această mişcare, cu o ironie neintenţionată, ca fiind „o chestiune de onoare personală". În continuare, el a încercat să blocheze recunoaşterea internaţională a independenţei României, a negat cu succes dreptul acesteia de a lua loc la negocierile

[1] Vezi col. Charles Fife-Cookson, *With The Armies of the Balkans*, Londra, Cassell, 1880; Kellogg (1995), pp. 187 şi 204.
[2] Hitchens (1994), pp. 6-7.
[3] Ibidem, p. 45; James Samuelson, *Romania Past and Present*, Londra, Longman, Green & Co., 1882, mai ales capitolul XIV.
[4] Ibidem; Frederick Kellogg, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 1995, pp. 174-175.

Războiul ruso-turc și urmările lui. 1878

Harta 3

de pace şi a solicitat drepturi militare de tranzit spre Bulgaria, ocupată de ruşi – creată de diplomaţia rusă pentru a fi un protectorat rus şi un „vecin ostil" României –, fiind foarte aproape de provocarea unui război între cei doi „aliaţi".[1]

Prim-ministrul Ungariei, Kálmán Tisza, a respins cu fermitate independenţa României. Cu tot protestul ostentativ împotriva mişcării Rusiei, ministrul de Externe maghiar încheiase deja un acord secret cu ruşii prin care aprobase anexarea Basarabiei, precum şi viitoarea invadare a României de către forţele ţariste.[2] Între timp, o forţă de gherilă ungară, de 1 200 de oameni, „era organizată în Transilvania, în secret" pentru a întrerupe aprovizionarea şi rutele de transport din spatele liniilor româneşti.[3] Ca parte a încă unui aranjament secret în detrimentul României, generalul maghiar György Klapka a încheiat un acord secret cu marele vizir otoman, Midhat Paşa, prin care turcii urmau „să distrugă calea ferată şi să ocupe Bucureştiul", iar ungurii să hărţuiască forţele româneşti din spate.[4] Autorităţile imperiale de la Viena au interceptat un asemenea „grup înarmat al lui Szekely" în timp ce intrau în Principatele Române din Transilvania.[5] Ca o ironie, ţarul rus l-a înşelat pe Andrássy anexând Basarabia şi nemaiacordând bonificaţiile promise Austro-Ungariei în altă zonă din Balcani.

Linia fină dintre aliaţi şi inamicii imperiali, 1916–1917

Unite din nou în alianţa Antantei din timpul Primului Război Mondial, Rusia ţaristă şi-a reluat tentativele de a impune comanda rusă asupra

---

[1] Hitchens (1994), pp. 47-53; Kellogg (1995), pp. 115-117, 182-191; Scott W. Lackey, *The Rebirth of the Habsburg Army*, Atlantic Highlands, NJ, Greenwood Press, 1995, p. 45, ft. 137.

[2] Ibidem, pp. 147 şi 170; Lackey (1995), p. 71. Gyula Andrássy a fost ministru de Externe al întregului Imperiu Austro-Ungar. Generalul maghiar György Klapka a încheiat şi un acord secret cu trimisul otomanilor, Midhat Paşa, prin care turcii „urmau să distrugă calea ferată şi să ocupe Bucureştiul". *Documente privind istoria Romaniei. Războiul de independenţă*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1952, vol. I-II, pp. 109-110.

[3] Kellogg (1995), p. 170; Conducătorii unităţii au fost Szekler Gábor Ugran şi colonelul maghiar Gábor Medhyanszki. Poncea şi Rogojan (2007), p. 12.

[4] *Documente privind istoria României. Războiul de independenţă*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1952, vol. I-II, pp. 109-110. Ungurii erau pro-turci atât din motive de îndepărtată înrudire etnică, cât şi din interese imperiale – ruşii fiind cel mai mare concurent din zonă al Imperiului Austro-Ungar.

[5] Lackey (1995), pp. 72-74. Războiul ruso-turc prezenta potenţialul de a împărţi în două Imperiul Austro-Ungar. Maghiarii îşi favorizau rudele etnice, turcii, în timp ce numeroase grupuri slave (cu excepţia polonezilor) îi favorizau pe ruşi. Polonezii, încercând să-şi formeze propriul stat, îşi înfiinţaseră propriile companii militare şi plănuiau să distrugă podurile din România pentru a facilita apărarea în faţa ruşilor.

forţelor militare româneşti, a minimalizat contribuţia militară independentă a României şi a încercat să-şi izoleze aliatul de atenţia şi sprijinul Vestului. În 1916, comandanţii ruşi caracterizau armata română ca fiind „sub orice critică", solicitau ca „întreaga ei comandă" să fie plasată „direct" în mâna Rusiei, pentru a putea fi de vreun folos, şi îi sfătuiau pe corespondenţii de război occidentali „să nu se ducă în România pentru că este un câmp de operaţiuni minor".[1] Şeful Misiunii Militare Franceze din România a fost „stupefiat" atunci când şeful Statului-Major rus a declarat că râul Siret – graniţa istorică dintre cele două principate – constituia „singura linie posibilă de apărare", anunţând prin aceasta intenţiile ţariste de a-i preda inamicului două treimi din România.[2]

Combinaţia dintre intenţiile imperiale şi şovinismul ei antiromânesc au făcut din Rusia un aliat foarte nepotrivit. După cum se adresa retoric comandantul trupelor ruseşti din Dobrogea celorlalţi colegi din Antantă: „Sunt convins că nu se presupune că noi am lupta pentru români, nu?"[3] Şeful misiunii franceze era de părere că trădarea Rusiei era parte componentă a unei „agende ascunse: să fie compensată, la sfârşitul războiului, pe cheltuiala României".[4] Anvergura acelei trădări era sugerată de comandantul german al armatelor Puterilor Centrale inamice, care nota că ruşii „i-au lăsat pe români să fie învinşi, lăsându-i singuri în toate luptele" la care ar fi putut lua parte „cu uşurinţă" şi că „numai acest simplu fapt ne aduce victoria".[5]

După ce două treimi din ţară căzuseră sub ocupaţie germană, austro-ungară şi bulgară, guvernul s-a retras în Moldova, unde cei peste 1 200 000 de soldaţi ai armatelor ruse a IV-a, a VI-a şi a IX-a, concentraţi acolo, au copleşit rămăşiţele armatei române (sub 100 000). După ce au decimat rezervele de alimente ale românilor, pentru a-şi aproviziona propria armată,

---

[1] Norman Stone, *The Eastern Front: 1914–1917*, New York, Scribners, 1975, p. 277; Glenn Torrey, „The Entente and the Rumanian Campaign of 1916", *Rumanian Studies*, volumul IV (1979), p. 175; *British Public Records Office* (în continuare: PRO), Kew, England, Ministerul de Război 106/1084, 28 decembrie, 1916, Telegrama #2, colonel Alfred Knox (Sankt-Petersburg) către Ministerul de Război; Stanley Washburn, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, New York, R. Spelling & Son, 1982, p. 221.

[2] Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, Defender of Romania*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2001, pp. 164 şi 167.

[3] Torrey, (1979), p. 188; vezi şi Glenn E. Torrey, *Romania and World War I*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999, p. 170; general Brusilov, *Memoires du General Broussilov: Guerre 1914–1948*, Paris, Hachette, 1920, p. 224; Vladlen N. Vinogradov, *Rumania v Godi Pirvoi Mirovoi Voinii*, Moscova, Izdatelstvo Nauka, 1969, p. 155; C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, ediţia a 2-a, Chicago, Academy Chicago, 1991, p. 295.

[4] Glenn Torrey, *General Henri Berthelot and Romania: Memoires et correspondance 1916–1917*, Boulder, Westview Press, 1987, p. 45; Torrey (2001), p. 168.

[5] Erich Ludendorff, *Souvenirs de guerre (1914–1918)*, tome premier, Paris, Plon, 1921, p. 347.

rușii au înfometat populația pentru a face imposibilă „orice rezistență în această țară", prin ceea ce Berthelot caracteriza drept „o crimă împotriva umanității".[1] Același lucru era valabil pentru aprovizionarea cu armament despre care șeful Statului-Major Imperial Britanic nota: „România era prost tratată, chiar trădată în privința livrărilor de muniție trimise de Europa Occidentală, care erau oprite deliberat pe căile ferate rusești și întârziate la ordin".[2]

Războiul lui Lenin împotriva României și prima campanie basarabeană, 1917–1918

Bolșevizarea și trădarea ulterioară a aliatului rus, în toiul luptelor din primăvara-vara anului 1917, nu au contribuit în nici un caz la îmbunătățirea relației. Atât comandanții aliați, cât și cei inamici au raportat cum haotica dezintegrare a disciplinei militare ruse a căpătat un aspect de ostilitate fățișă față de autoritățile române.[3] La 1 mai 1917, revoluționarii bolșevici au strâns la Iași – capitala Moldovei – 15 000–20 000 de membri ai trupelor rusești, încercând să răstoarne monarhia română și lansând, imediat după aceea, operațiuni antiromânești de la Odessa. Această tentativă a fost condusă de radicalul bulgar Cristian Rakovski, fondator atât al Federației Balcanice Panslave care încerca separarea Dobrogei de România, cât și al unei forțe importante în stânga radicală românească.[4]

Rakovski a condus inițial două organizații cu sediul la Odessa, care efectuau operațiuni împotriva României – *Comitetul de acțiune social-democrat român* și *Comitetul Central al sovietelor reprezentanților soldaților, marinarilor, ofițerilor, muncitorilor și țăranilor pentru frontul românesc, flota din Marea Neagră și districtul militar Odessa (Rumcherod)*.[5] Planurile ofensive ale ambelor organizații presupuneau controlul trupelor aflate încă în România de către Armata Roșie „pentru cucerirea Iașiului și a Galațiului" – ultimul aflat la joncțiunea dintre România, Basarabia și Dobrogea ocupată – cu scopul de a declanșa

[1] Torrey (2001), p. 186.

[2] Sir William Robertson, *Soldiers and Statesmen 1914–1918*, Londra, 1926, vol II, p. 127.

[3] Wolfgang Foerster, *Mackensen: Briefe und Aufzeichnungen*, Leipzig, 1938, p. 338; Glenn E. Torrey, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Carl Beck Papers No. 1103, University of Pittsburgh, iulie 1995, pp. 40, 53.

[4] Rakovski a fost eliberat din închisoarea românească de la Iași de trupele bolșevice, în timpul atacului din mai 1917, și escortat la Odessa. A fondat Federația Laburistă Balcanică Revoluționară împreună cu Georgi Dimitrov și Vasili Kolarev, în 1915. Aceasta a devenit, în 1918, Federația Comunistă Balcanică.

[5] Rumcherod va exista numai un an, din mai 1917 până în mai 1918. Un alt membru, D.Z. Manuilski, va fi de asemenea un personaj principal în relațiile sovieto-române.

revoluţia.[1] În decembrie 1917, Lenin, Troţki şi Rakovski, acum membru al conducerii sovietice din Petrograd şi director al operaţiunilor contra României, au deplasat un grup de revoluţionari de mărimea unei companii, sub comanda paramilitară experimentată a lui Semion Roshal, pentru a prelua comanda forţelor ruseşti de pe frontul românesc[2]. Conform instrucţiunilor trimise „comisarilor naţionali" de Adolf Abramovici Ioffe, membru al delegaţiei sovietice la negocierile de pace de la Brest-Litovsk, operaţiunea fusese sugerată de generalul german care conducea delegaţia Puterilor Centrale:

> Când tovarăşul Troţki a declarat că consiliul nu putea exercita în nici un fel vreo influenţă asupra Statului-Major român, generalul Max Hoffman (şeful delegaţiei Puterilor Centrale la negocierile de la Brest-Litovsk) a subliniat necesitatea şi posibilitatea trimiterii unor agenţi de încredere în armata română, de arestare a misiunii româneşti de la Petrograd şi de a întreprinde paşi pentru a scăpa de regele României şi de posturile de comandă ale armatei române.[3]

Roshal a reuşit să preia rapid comanda unităţilor Armatei a IV-a ruse de la Bacău, a Corpului de Armată siberian al Armatei a VI-a din Galaţi şi a organizaţiilor soldaţilor şi Comitetului Militar Revoluţionar din Iaşi (CMR), proclamându-l „autoritate supremă a armatei ruse de pe frontul românesc".[4] După cum declara una dintre echipele lui Roshal, ţelul lor era „de a izola Iaşiul prin blocarea Armatei a II-a române pe front" şi de a ocupa apoi capitala şi alte oraşe importante, cu sprijinul Armatei a IV-a ruse, cu un efectiv de 400 000 de oameni.[5] Acea armată urma să „pornească

---

[1] Vinogradov (1969), p. 207, şi „Dva obrascheniia rumînskiih sotsial-democratov k revoliutsionnoi Rossi" [Două abordări ale social-democraţiei româneşti faţă de revoluţia rusească], *Voprosi istorii*, 1967, p. 77; Torrey (1995), pp. 18, 19; Francis Conte, *Christian Rakovskii (1873–1941): A Political Biography*, Boulder, East European Monographs, 1969, pp. 95-96 şi 104; Keith Hitchens, „The Russian Revolution and the Rumanian Socialist Movement, 1917–1918", *Slavic Review*, volumul XXVII, pp. 274-279, 285 şi 288.

[2] *Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (AVP SSR), fond 125, opis 1, dosar 6, mapa 1, f. 1-9, 12-18. *Action Committee*, *Rumcherod*, şi sovietul Odessa au cooperat în acest sens. Ibidem, f. 10-11, 20-21. Rakovski a cerut de asemenea intervenţia Rusiei în România, în *Pravda*, 26 noiembrie 1917.

[3] Arhivele de Stat Bucureşti, CC al PCR, fond nr. 50, dosar nr. 477, f. 51-52; George Ciorănescu, „Relaţiile româno-ruse din perioada Primului Război Mondial", Raport de fond nr. 129, Cercetările Radio Europa Liberă, München, 16 iunie 1978.

[4] Torrey (1995), pp. 60-62

[5] Ibidem, p. 63; Ivan Konduruşkin, „Veliki Oktiabr' na rumînskom fronte", *Proletarskaia revoliutsiia*, Moscova, 1922, pp. 429-432 şi 440-441; „Bol'sheviki Moldavii i rumînskogo fronta v bor'be za vlast' sovetov (mart 1917-ianvar' 1918), Dokumenti i materially", Chişinău, 1967, documentele 169, 258, 265, 275, 277, 279 şi 285.

Reduta românească în Primul Război Mondial, decembrie 1916

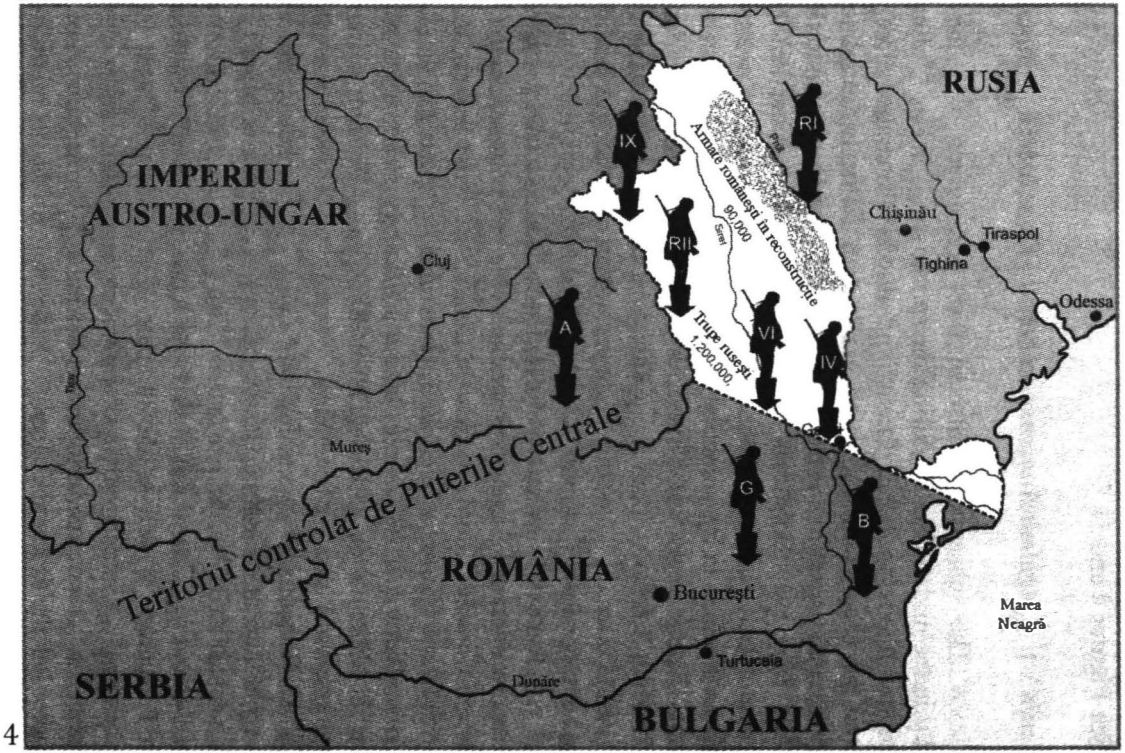

Harta 4

Reduta românească în Primul Război Mondial

Harta 5

Armata română

apoi în marş spre Iaşi", copleşind prin număr forţele de apărare româneşti, de zece ori mai reduse.

Românii au contracarat prin arestarea lui Roshal şi dezarmarea bolşevicilor, mai întâi la Iaşi şi apoi în toată Moldova, provocând conflicte armate cu corpurile de armată ruseşti, diviziile şi regimentele de la Roman, Bacău, Botoşani, Suceava, Dorohoi şi Galaţi. Ruşii au apelat şi au primit ajutorul pasiv al „inamicilor" austro-ungari şi germani, direct interesaţi în retragerea României din război, cât mai curând posibil.[1] În timp ce rezistenţa României la *bolşevizare* crease confuzie şi frustrare printre conducătorii sovietici, abilitatea de a dezarma mari unităţi ruseşti inspira acum furie şi teamă".[2] Pe 13 ianuarie 1918, după ce a primit noi rapoarte referitoare la succesele românilor împotriva trupelor ruseşti, Lenin a întrerupt relaţiile diplomatice şi i-a arestat pe membrii misiunii diplomatice de la Petrograd, reţinându-i ca ostatici, declarând practic război ţării.[3]

După cum raporta Biroul de Informaţii Britanic, „vechea neîncredere şi aversiune la adresa ruşilor s-au accentuat deosebit, mai întâi ca urmare a trădării guvernului ţarist faţă de România", apoi prin faptul că Rusia bolşevică nu şi-a onorat „promisiunile referitoare la sprijinul militar" şi, în final, prin „indisciplina şi ilegalităţile" produse de trupele ruseşti, „ca pentru a dovedi o contrapondere" la promisiunile bolşevicilor:

> Simplul fapt că bolşevismul este de fapt rusesc în originile sale militează împotriva succesului acestuia în România de astăzi. De aceea, pare probabil că armata română va opune o puternică rezistenţă împotriva oricărei forme de ofensivă bolşevică [...] Sunt mult mai bine organizaţi şi disciplinaţi decât oricare din trupele de care ar putea dispune bolşevici şi au conducători militari capabili.[4]

---

[1] Torrey (1995), pp. 69, 70, 72; Kriegs Arhiv, Viena, Nachtrichtenoffiziere, Fasz. 6284, 5 şi 9 ianuarie 1918, şi 1st ArmeeKmdo, Fasz, 255, 2 februarie.

[2] Presa bolşevică a început să protesteze împotriva „abuzurilor" românilor, la începutul lui ianuarie, când Troţki a ameninţat „elementele criminale din rândul corpului ofiţerilor români şi al aparatului birocratic care îndrăzniseră să ridice mâna împotriva Revoluţiei Ruse".Vezi *Pravda*, 1 şi 5 ianuarie 1918.

[3] George F. Kennan (1989), *Russia Leaves the War: Soviet-American Relations 1917–1920*, Princeton, Princeton University Press, 1989, pp. 330-342. Conform lui Kennan, Ambasada SUA s-a oferit să medieze disputa româno-rusă referitoare la pretinsele abuzuri şi a sugerat existenţa „unei prezentări foarte colorate şi cu puternice descrieri probolşevice a surselor dificultăţilor dintre români şi trupele ruseşti dezafectate, de pe frontul de sud-vest". Ibidem, p. 338.

[4] *Weekly Report on Rumania XX*, 7 februarie 1918, Intelligence Bureau, Department of Information, DRW/020, PRO, FO 371/3147, pp. 412-420.

Ciocnirile militare bolșevico-române, 1917–1918

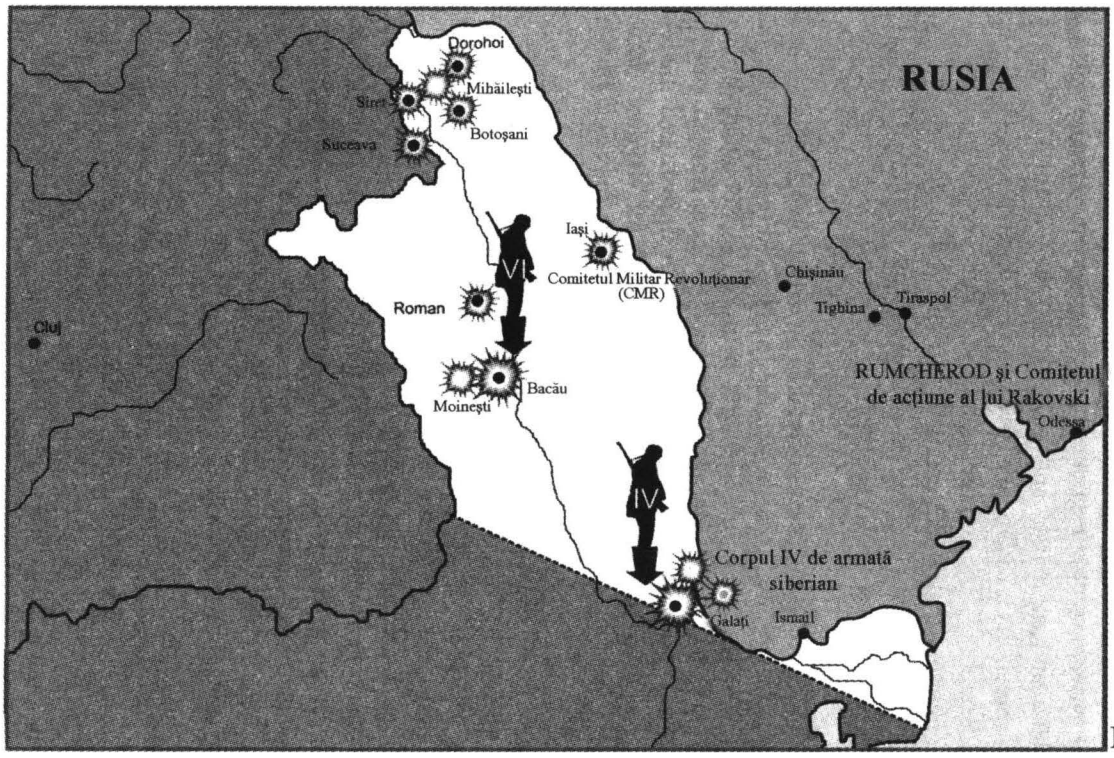

Harta 6

Refuzul României de a se comporta ca un stat mic şi subordonat şi abilitatea sa de a reduce prezenţa militară rusă în Moldova –, de la peste 1 200 000 de trupe, la începutul lui noiembrie 1917, până la 50 000 la sfârşitul lui ianuarie 1918 au provocat uluire, furie şi îngrijorare la Kremlin. Îngrijorarea s-a transformat în disperare pe 23 ianuarie, când trupele româneşti au intrat în Basarabia.[1] Combinaţia de teamă şi de furie provenită din convingerea şovinistă că înfrângerile erau provocate de o „civilizaţie inferioară" a împrumutat reacţiei militare a Rusiei o neputinţă iraţională. După cum nota şeful Armatei a IV-a ruse:

> Soldaţii noştri au fost cuprinşi de o teamă incredibilă de regimentele româneşti, la care se uitau mai devreme cu o condescendenţă vecină cu mulţumirea; pentru că trupele române, iritate de comportamentul incalificabil al camarazilor ruşi, i-au pedepsit deseori fără milă [...] O ură adâncă, amestecată cu teamă se răspândeşte printre trupele ruseşti care, pentru prima oară de la revoluţie, au întâlnit un obstacol în calea propriilor excese.[2]

În ianuarie 1918, Rakovski, acum şef al guvernului ucrainean, a primit sarcina să înlăture ameninţarea românească. După ce a organizat o forţă militară pentru „o incursiune pe Dunăre pentru a lupta contra românilor", el a trecut la „coordonarea eforturilor împotriva contrarevoluţionarilor din România şi Ucraina" prin intermediul Rumcherod şi al unui nou format Consiliu Suprem Românesc.[3] Anunţându-şi intenţia de a folosi Ucraina „ca mijloc de declanşare a revoluţiei în Balcani" şi în Europa, Rakovski a trimis trupe în Basarabia pentru a ataca Sfatul Ţării şi a ocupa Chişinăul şi alte centre, numai cu scopul de a alunga armata română.[4]

Pe 8 februarie, „din teamă că era posibil ca armata română să nu se oprească la Nistru, ci să continue incursiunea spre Odessa", Rakovski a încercat să câştige timp apelând la medierea consulilor francez, britanic şi italian din Odessa, cerând între timp întăriri militare de la Lenin.[5] Amabil, acesta a „sprijinit" Armata Roşie de Nord la Consiliul Suprem, prezentând

---

[1] AVP SSSR, fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, f. 6.

[2] Generalul Nicolas de Monkevitz, *La décomposition de l'Armée russe*, Paris, 1918; Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, vol. III, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, nedatat, pp. 32-33.

[3] „An Autobiography", în Cristian Rakovsky, *Selected Writings on Opposition in the USSR 1923–1930*, editată de Gus Fagan, Londra, Allison & Busby, 1980, www.marxists.org; Conte (1969), p. 104; P.I. Harchev şi A.H. Kozhekin, „Rumcherod u Borot'bi z Kontrrevoliutsiieiu ta interventamy u Bessarabii (Kinets' Hrudnia 1917 R-Berezen' 1918 r)", *Ukrains'kii Istorichii Jurnal*, 1988 (11), pp. 78-80.

[4] Torrey (1999), p. 320; *Izvestia*, 26 ianuarie 1919.

[5] Ibidem, p. 324; AVP SSSR, fond 125, opis 1, dosar 12, mapa 2, f. 31-32.

Pregătirile ofensivei bolșevice, ianuarie 1918

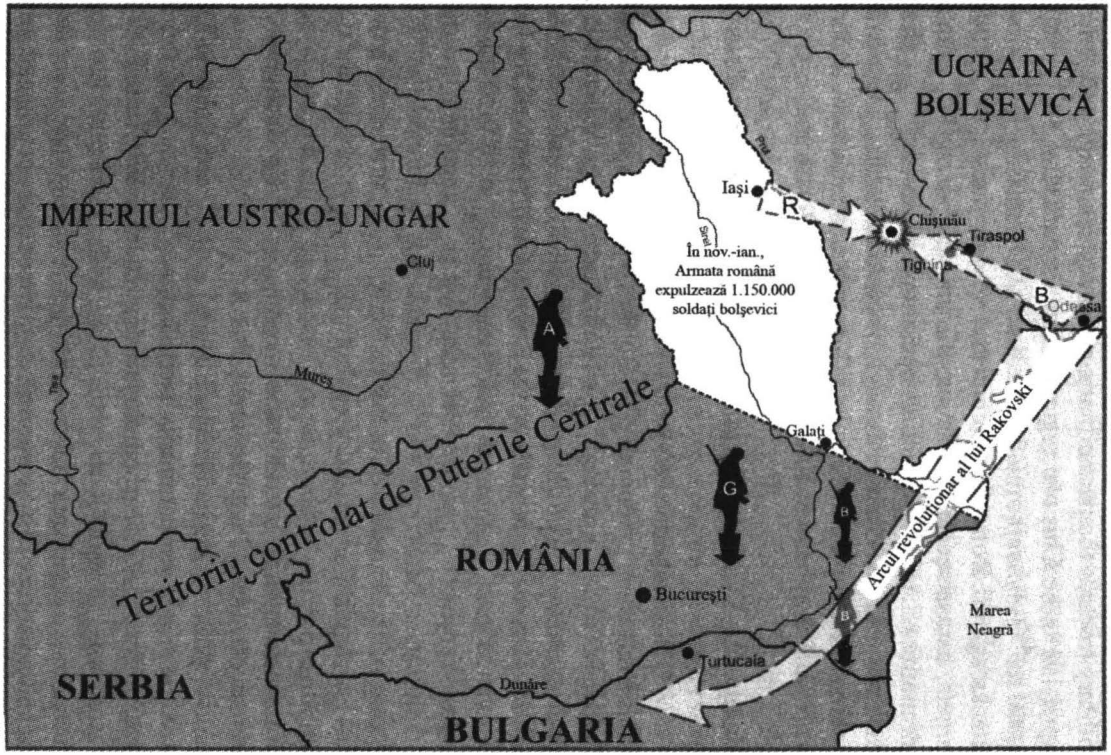

Harta 7

„seriozitatea situației de pe frontul ruso-român" și furnizând „sprijin urgent detașamentelor revoluționare din Basarabia".[1] Spre sfârșitul lui februarie, conducerea bolșevică acorda Consiliului Suprem al lui Rakovski „autoritatea supremă în toate problemele și chestiunile referitoare la România".[2] În martie, cursul războiului l-a forțat pe Rakovski să își întrerupă operațiunile, permițând Sfatului Țării din Basarabia să se pună de acord și să voteze unirea cu România. La o săptămână după unire, Rakovski a fost numit de Lenin principalul consilier și responsabil pentru toate operațiunile privitoare la Basarabia.[3]

Din acel moment, operațiunile împotriva României au fost direcționate mai mult spre acțiuni paramilitare, de spionaj, sabotaj și terorism. Prin aprilie 1918, regiunea Chișinău era împânzită de forțe teroriste de partizani cu aproximativ 2 000 de gherile relativ bine înarmate.[4] Misiunile lor includeau atacuri-surpriză împotriva administrației românești și a obiectivelor militare, asasinarea ofițerilor superiori și confiscarea proviziilor alimentare și a munițiilor. Dirijând deja operațiunile din România și puntea slavă din Ucraina, prin Basarabia și Dobrogea spre Bulgaria, Rakovski a încercat să închidă cercul în jurul României, în cooperare cu maghiarul de origine transilvăneană Béla Kun.

Cooperarea ungaro-sovietică în prima campanie transilvăneană, 1918–1919

Béla Kun, ungurul care studiase la Cluj, și-a câștigat renumele recrutând pentru cauza bolșevică prizonieri maghiari, între 1914–1917, în timp ce era încarcerat într-un lagăr țarist pentru prizonieri de război. Este de remarcat că maghiarii constituiau peste o treime din cei 300 000 de prizonieri de război care s-au oferit voluntari să servească în Armata Roșie, în perioada

[1] Ordinul a fost adresat șefilor RUMCHEROD, Consiliului Suprem Român și Secretariatului Poporului Republicii Ucraina pentru comandantul-șef Muraviov și V.A. Antonov-Ovseienko. *Lenin's Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1971, volumul 36, p. 477, www.marxists.org.

[2] AVP SSSR, fond 125, opis 1, dosar 12, mapa 2, f. 31-33. A anunțat și constituirea unor noi „batalioane revoluționare românești", inclusiv o unitate navală la Odessa.

[3] Ordinul nr. 1 025 din 2 aprile 1918, semnat de Lenin și Cicerin în Ibidem, dosar 25, mapa 3, f. 2.

[4] Charles Upson Clark, *Bessarabia: Roumania and Russia on the Dniester*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927, capitolul XXVI „Communist Machinations" http://depts.washington.edu/cartah/texts_archive.

războiului civil rus.[1] În iulie 1918, Lenin şi Troţki au făcut apel la „vechii socialişti unguri" şi la „mica, dar bine închegata unitate a comuniştilor şi socialiştilor maghiari" pentru a apăra revoluţia din Moscova.[2] Pe 4 noiembrie, Kun a format „grupul maghiar al Partidului Comunist Rus, primul grup din exil din cadrul partidului bolşevic", şi a început pregătirea revoluţiei ungare care urma să mobilizeze sprijinul popular pentru un regim bolşevic, prin exploatarea pretenţiilor asupra fostelor teritorii imperiale.[3]

Planul lui Kun primise acordul lui Lenin şi al lui Rakovski, ultimul având încă funcţia de „autoritate supremă pentru România" în Consiliul Suprem. Rakovski a angajat legăturile din Federaţia Balcanică şi interesul comun cu al Sofiei pentru o Dobroge autonomă, pentru a negocia premisele unei cooperări a forţelor militare bulgare, care ocupau încă Dobrogea, pentru o mişcare unită împotriva României. Paradoxal, Antanta îi interzisese aliatului său, România, să-şi reinstaleze forţele şi administraţia în Dobrogea după retragerea Germaniei din 1918, permiţând, în schimb, Bulgariei să-şi extindă autoritatea de ocupaţie militară şi administrativă, care fusese limitată de Germania din cauza practicilor sale de purificare etnică în regiune.[4]

Pe 17 noiembrie, Béla Kun, însoţit de opt compatrioţi, a sosit în Ungaria pozând în echipă de chirurgi militari şi specialişti medicali ai Crucii Roşii

---

[1] Gábor Szekely, „Hungarians in the Comintern: Some Results of a Research Project". The European Workshop of Communist Studies: *The International Newsletter of Communist Studies*, vol. X (2004), nr. 17, p. 33. Szekely declară că aproximativ 160 000 de prizonieri de război maghiari se aflau în lagărele ţariste.

[2] Lev Troţki, *The Military Writings of Leon Trotsky*, volumul I, 1918: How the Revolution Armed, www.marxists.org. Ungurii lui Kun au luptat împreună cu I.I. Vatsetis, ulterior comandant al diviziei letone şi viitor comandant-şef al Armatei Roşii Sovietice. Unităţile maghiare au luptat şi în bătălia de la Perm.

[3] Paul Lendvai şi Ann Major, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton, Princeton University Press, 2003, p. 369; Peter Pastor, *Hungary Between Wilson And Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 And The Big Three*, Boulder, East European Monographs, 1976, capitolul VI „The Vain Search for Allied Support", la www.hungarian-history.hu. Vezi Anthony Cave Brown şi Charles B. MacDonald, *On A Field of Red: The Communist International and the coming of World War II*, G.P. Putnam, 1981.

[4] Torrey (2001), p. 272. După cum nota Berthelot: „Până acum, nemţii i-au împiedicat pe bulgari să se instaleze ca stăpâni în Dobrogea, în timp ce noi, care am fost duşmanii lor, le permitem să o facă". Ibidem, p. 273. În regiunea Tulcea, de exemplu, populaţia românească s-a diminuat de la 86 605 în 1914 la 46 505, patru ani mai târziu. Pe lângă sute de crime, o comisie mixtă a acoperit deportarea a 1 484 de români din Tulcea în Bulgaria. Kiriţescu (nedatat), vol. III, pp. 160-163.

(sovietice), veniți în ajutorul răniților de război maghiari.[1] Până la colapsul URSS-ului, infiltrarea de echipe clandestine sub acoperirea Crucii Roșii a rămas „un instrument sovietic favorit" pentru transmiterea de ordine și mijloace financiare, infiltrarea de agenți sub diverse acoperiri (cum ar fi cea de prizonieri de război repatriați) și inserarea de echipe pentru acțiuni de sabotaj, „acte teroriste și asasinate".[2] Spionajul francez și cel britanic, observând „numărul mare de maghiari prizonieri de război" care lucrau pentru bolșevici, au dat avertismentul necesar autorităților Antantei de la Budapesta pentru a bloca „misiunea Crucii Roșii" de a repatria mii de agenți sovietici în Ungaria.[3]

În decurs de o săptămână de la sosirea sa, Kun a fondat, la Budapesta, Partidul Comunist Ungar. După o lună, el a înființat și „grupul comunist român", care includea un „grup maghiaro-român" din foști prizonieri de război din Siberia – baza „aripii transilvănene" a comuniștilor.[4] La sfârșitul anului 1918, odată cu sosirea acestor agitatori bolșevici, în majoritate foști prizonieri, operațiunile paramilitare și teroriste maghiare împotriva autorităților române și a populației din Transilvania au căpătat o dezvoltare similară cu operațiunile bolșevice din Basarabia.[5] Similaritățile s-au extins

---

[1] Anthony C. Sutton, *Wall Street and the Bolshevik Revolution*, 2001, capitolul V, „The American Red Cross Mission in Russia – The International Red Cross and Revolution"; Richard M. Watt, *Bitter Glory: Poland and Its Fate 1918–1939*, New York, Barnes and Noble, 1998, p. 96; Lendvai și Major (2003), p. 368. Printre „chirurgi" se aflau József Rabinovics, Tibor Szamuely, Ferenc Münnich și Mátyás Rákosi. După cum mărturisea un comandant rus, cincizeci de ani mai târziu: „Cu toții știm cine lucrează în Crucea Roșie: spionii". Fred Weir, „Spies Keep Busy As Ever, Quietly", *Christian Science Monitor*, 2 ianuarie 2003.

[2] „Red Leaders in Hungary", *The New York Times*, 25 martie 1919; William R. Corson și Robert T. Crowley, *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York, William Morrow, 1986, pp. 295, 297. Un ofițer GRU a declarat în 1930 că „nucleele OGPU, Spionaj Militar și Comintern există, fără excepție, în toate organismele sovietice din străinătate". Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence 1918–1933*, Westport CT, Greenwood Press, 1999, pp. 50, 59. Leonard scrie că Crucea Roșie Sovietică, alcătuită „în grabă" la sfârșitul lui 1917 pentru a înlocui Crucea Roșie Rusă din vechiul regim, era „unul dintre cele mai cinice fronturi utilizate de Departamentul 4 (spionajul militar sovietic) și OGPU".

[3] Pastor (1976), capitolul VIII „From Hope to Defeat". Misiunea Crucii Roșii Sovietice ducea și bani, și materiale de propagandă pentru comuniștii unguri. Membrii misiunii au fost arestați și închiși la Salonic, iar autoritățile Antantei au raportat o diminuare a activității comuniștilor. Polonezii au dus la capăt o misiune similară, executându-i pe membri. Watt (1998), p. 96.

[4] Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania 1944–1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964, p. 8.

[5] Cu toate că a fost puțin cunoscut în istoriografia occidentală și tratat echivoc, dacă nu evitat cu totul în tratatele maghiare, rapoartele românești și franțuzești indică un fenomen mult mai răspândit decât în Basarabia. În județul Arad, de exemplu, s-au raportat 301 de asasinate, între noiembrie 1918 și februarie 1919. 300 de victime au fost români și un singur ungur. Iar victima maghiară a fost împușcată de gărzile ungare. Preda et. al. (1994), p. 162.

şi la personalul implicat, deoarece unităţile care îndeplineau sarcinile erau organizate la fel ca unităţile internaţionale din războiul civil rus şi din ulterioarele brigăzi internaţionale din Spania. În 1956, comuniştii ruşi care cereau reabilitarea lui Kun (după ce căzuse în dizgraţie şi murise în perioada epurărilor lui Stalin din anii '30) se prezentau ca fiind „cei care luptaseră în brigăzile internaţionale ale Armatei Roşii maghiare".[1]

Faza iniţială de propagandă şi de agitaţie a fost larg comentată la acea vreme. Spionajul românesc, care, la începutul lui decembrie 1918, raporta că 3 000 de agenţi aruncau în satele româneşti foarte mulţi bani şi „milioane de manifeste împotriva ideii unirii", nota la sfârşitul lunii că 4 000 de socialişti erau angajaţi într-o campanie de propagandă „pentru demoralizarea armatei române".[2]

Totodată, observatorii francezi şi britanici descriau virulenta campanie de propagandă antiromânească a Budapestei şi instigările la atrocităţi destinate să „aducă anarhia în teritoriile ocupate de români" şi să provoace represiuni care „ar submina unirea" şi „ar discredita administraţia românească".[3] Observatorii străini ai acestei campanii de propagandă raportau, de asemenea, apariţia bruscă a unor diverse „fronturi" aşa-zise româneşti, dedicate aceloraşi scopuri, cum erau, de exemplu, Muncitorii Comunişti Români din Budapesta, Facţiunea Internaţionalei Socialiste Române din Ungaria, Federaţia Comunistă Română din Austria, Ungaria, Transilvania şi Banat şi Grupul Comunist Român din Ungaria şi Transilvania.

Statul-Major General român semnala Bucureştiului, la sfârşitul lui ianuarie 1919, că se ajunsese la un asemenea nivel al cooperării militare ungare cu agenţii comunişti din Transilvania, încât „toate gărzile maghiare aderaseră la această mişcare" şi încercau acum să provoace represalii împotriva populaţiei locale şi „pentru salvarea propriei situaţii". Dacă nu vor reuşi să prevină anarhia, avertiza şeful Statului-Major, armata română „urma să aibă tristul rol de a trece la represalii sângeroase împotriva propriilor fraţi" – exact „scopul urmărit de unguri".[4] Ca pentru a accentua situaţia, în luna următoare, o brigadă din Divizia Szekler şi în jur de 500 de foşti prizonieri de război maghiari au organizat un atac la Zalău, în judeţul Sălaj.[5]

---

[1] Leason, „Béla Kun Rehab A Step Closer", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 martie 1956, OSA, caseta 28, dosarul 3, raportul 181; Lendvai şi Major (2003), p. 371.

[2] *Arhiva Militară* [AM], dosar nr. 17, comandantul trupelor din Transilvania, buletin de informare, decembrie 26, 28, 29, 1918 şi ianuarie 6, 18, 1919; Torrey (1999), p. 370.

[3] Vezi *The Times*, 11 martie 1919; *Le Temps*, 20 februarie 1919.

[4] Preda et. al. (1994), p. 165. După cum raportau francezii la 12 martie 1919, era „cert că guvernul maghiar foloseşte toate mijloacele, inclusiv bolşevismul, pentru a separa populaţia transilvăneană, rămasă sub dominaţia sa, de cauza românească". Ibidem, p. 171.

[5] Preda et. al. (1994), p. 164.

Între timp, Rakovski lansase o revoltă împotriva autorităților române „pe frontul intern al războiului civil" în regiunea Hotin din Basarabia, predominant ucraineană. Similar cu coaliția roșie-albă formată în Transilvania, între militarii unguri și bolșevici, Rakovski a ordonat unităților teroriste de partizani din Odessa să-l sprijine tactic pe liderul naționalist ucrainean, Simon Petliura, care făcea „tot ce se putea în regiunea Hotin pentru a realiza unirea cu Ucraina".[1] Membrii Comsomolului ucrainean au fost apoi instruiți să îi sprijine pe naționaliștii ucraineni, bazându-se pe faptul că, în ciuda anticomunismului lor, „acolo unde se vor îndrepta împotriva românilor – cum ar fi jandarmi, portărei, agenți secreți" – acțiunile lor ar putea fi „de mare ajutor".[2]

Încercuirea ruso-maghiaro-bulgară, 1919

Prin februarie 1919, cooperarea bulgaro-maghiaro-rusă împotriva României ajunsese să fie prezentată sistematic în rapoartele spionajului militar francez și român.[3] Principalul lor obstacol era lipsa contactului fizic între cele trei armate. Pentru a remedia această problemă fundamentală, Moscova și Budapesta au încercat cu disperare să restabilească o legătură în nordul Ungariei, prin Rutenia și coridorul Galiției.

La mijlocul lui martie, Partidul Comunist Ungar a anunțat că scopul forțelor Armatei Roșii din Rusia și Ucraina care intrau în Galiția era să ajungă la granița Ungariei, în timp ce un memorandum trimis la mijlocul lui martie de un membru marcant al Statului-Major General (încă) Regal și Imperial maghiar lăuda patriotismul Rusiei Sovietice în lupta împotriva „imperialismului rapace al Antantei" și ilustra amplitudinea sprijinului ofițerilor superiori pentru cooperarea militară ungaro-sovietică.[4] Celebrarea „Vix note" din 20 martie, prin care Antanta solicita Ungariei să se retragă din Transilvania, a fost mai degrabă ocazia decât cauza pentru alianța ungaro-rusă. Statul-Major General maghiar, social-democrații, președintele Mihály Károlyi (mai târziu, cunoscut sub numele „Contele Cominternului") și ministrul Apărării și de Război, Vilmos Böhm, au decis cu toții, separat

---

[1] Clark (1927), capitolul XXVI.

[2] Ibidem.

[3] Torrey (1999), pp. 375-376.

[4] *Voros Ujsag* (Budapesta), 13 martie 1919; Pastor (1976), capitolul VIII „From Hope to Defeat", pe www.hungarian-history.hu; Oscar Jaszi, *Revolution and Counter-Revolution*, Londra, P.S. King, 1924, p. 87.

şi împreună, să stabilească „o alianţă ideologică şi militară completă" cu Rusia Sovietică.[1]

Adoptarea pretenţiilor teritoriale ale elitei aristocrate ca punct principal în program i-a permis lui Kun să construiască o Armată Roşie „condusă în principal din foşti ofiţeri ai Armatei Regale şi Imperiale".[2] Aceasta a creat o situaţie unică, în care un corp de ofiţeri conservatori a stabilit legături politice cu stânga radicală, în unele cazuri devenind ei înşişi comunişti, în serviciul iredentismului naţionalist. Se crease precedentul pentru viitoare colaborări şi coaliţii alb-roşii, cu acelaşi scop. Kun i-a explicat lui Lenin, în prima zi de guvernare, că în Budapesta „cauza dictaturii proletariatului" era împiedicarea „hoţilor imperialişti din Antantă" să „împartă Ungaria în bucăţi" şi să „pună în mâna oligarhiei române materiile prime, industria, agricultura şi teritoriul", subliniind statutul României de principală ameninţare şi păstrarea în posesiune a Transilvaniei ca scop principal al comunismului maghiar.[3]

În aceeaşi zi, Rakovski a ajuns la Budapesta cu planul unei ofensive pe frontul din estul României.[4] Armata I Roşie ucraineană urma să atace şi să traverseze Bucovina pentru a se uni cu forţele maghiare, între timp o forţă combinată de sovietici şi de voluntari internaţionali urmând să alunge trupele româneşti din Basarabia.[5] Odată ce contactul ruso-ungar era stabilit, planul Rakovski stipula că forţele ucrainene, acum sub comanda lui, vor trece în România „cu flancul drept sprijinit de Ungaria pentru a-i împinge pe români spre mare":

> [...] După ce vom efectua manevrele şi vom captura astfel nordul Moldovei şi părţile principale din Basarabia rusă, va trebui să ne unim cu trupele din Ungaria sovietică ce, până la acel moment, vor trebui să ajungă la Suceava,

---

[1] Ibidem. Béla Kun, deşi de facto şef al guvernului, era oficial numai ministru de Externe şi responsabil direct cu reorientarea politicii externe şi de securitate a Ungariei.

[2] Pastor (1976), capitolul VIII.

[3] Maria Ormos, *From Padua To The Trianon 1918–1920*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1990, p. 209.

[4] RMA, fond 3 381, fără număr de dosar, 1919, poziţia 2 766, f. 571; Rudolf Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919,* Palo Alto, Stanford University Press, 1967, pp. 133-135 şi 200-203; Tibor Hajdu, „Plans of Strategic Cooperation Between the Russian and Hungarian Red Armies", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919,* Boulder, Social Sciences Monographs, 1988, pp. 302, 367-368 şi 374.

[5] Tökés (1967), pp. 200-203; ASB, fond Microfilm Franţa, rola 27, cadrele 358-359. Spionajul militar francez considera situaţia „catastrofală" şi prevedea că Armata Roşie va lua Galiţia. Torrey (1999), p. 213.

prin Cârlibaba şi Câmpulung*, şi să se unească apoi cu grupul nostru din Suceava - Botoşani.[1]

Pentru a stopa înaintarea României în Transilvania şi pentru a câştiga timp pentru pregătirea ofensivei, Kun s-a oferit „să medieze diferendele dintre Aliaţi şi Rusia" – pozând ca un mediator Est-Vest – şi a promis că „forţele maghiare nu se vor uni cu Armata Roşie rusă şi că guvernul nu va disemina propaganda în afara graniţelor".[2] Ca urmare a unor aparente succese ale Armatei Roşii în Rusia şi a evoluţiilor revoluţionare din Europa, conducerea maghiară era extrem de încrezătoare. Contele Károlyi informa guvernul că „era doar o chestiune de săptămâni până când Armata Roşie rusă va străpunge liniile româneşti şi va ajunge la graniţa estică a Ungariei", în timp ce Kun susţinea că „asistenţa militară imediată va sosi din partea Armatei Roşii ruse, care se află în prezent la poalele Carpaţilor".[3] Între timp, Rakovski „lua parte activă la sprijinirea revoluţiei lui Béla Kun, solicitându-le revoluţionarilor români să formeze un pod între Ungaria şi Rusia".[4]

Importanţa primordială a acestui contact a fost recunoscută de toate părţile. Francezii raportau, în prima săptămână a lui aprilie 1919, că România „era ameninţată de un posibil atac ungaro-rus, la care s-ar fi putut alătura chiar şi Bulgaria care dorea Dobrogea", urmărind „o legătură între forţele ruseşti şi maghiare".[5] În acelaşi timp, Lenin îi atrăgea atenţia lui Rakovski că „o străpungere în Bucovina" era una „dintre cele mai importante" priorităţi militare şi era necesar „să îi fie dedicate toate eforturile".[6] De asemenea, Lenin le sublinia comandatului-şef al Armatei Roşii, Ioakim Ioakimovici Vatsetis, şi şefului spionajului militar, Semion Ivanovici Aralov, că „avansarea în Galiţia şi Bucovina era esenţială pentru contactul cu Ungaria sovietică" şi „trebuia să fie realizată cât mai repede", pentru

[1] Tibor Hajdu, „Plans of Strategic Cooperation Between the Russian and Hungarian Red Armies", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988, p. 368. * Câmpulung a fost transformat în Compulung.

[2] Pastor (1976), capitolul VII.

[3] Hajdu în Pastor (1988), pp. 367-368; Tökés (1967), pp. 133-135.

[4] Ionescu, pp. 7-8; V.A. Varga, „Din istoria solidarităţii revoluţionare a maselor populare române şi maghiare", *Analele*, nr. 3, mai–iunie 1957. După declaraţia Sovietului maghiar, colecţia de publicaţii şi broşuri tipărită de „Grupul Român al Partidului Comunist" nu reprezenta, în cea mai mare parte, decât „traduceri din articolele şi manifestele lui Béla Kun".

[5] Ormos (1990), pp. 228-230.

[6] *Lenin Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1975, volumul 44, p. 213a, document 300, www.marxists.org.

Planurile ofensivei militare bolșevico-ungare, martie–mai 1919

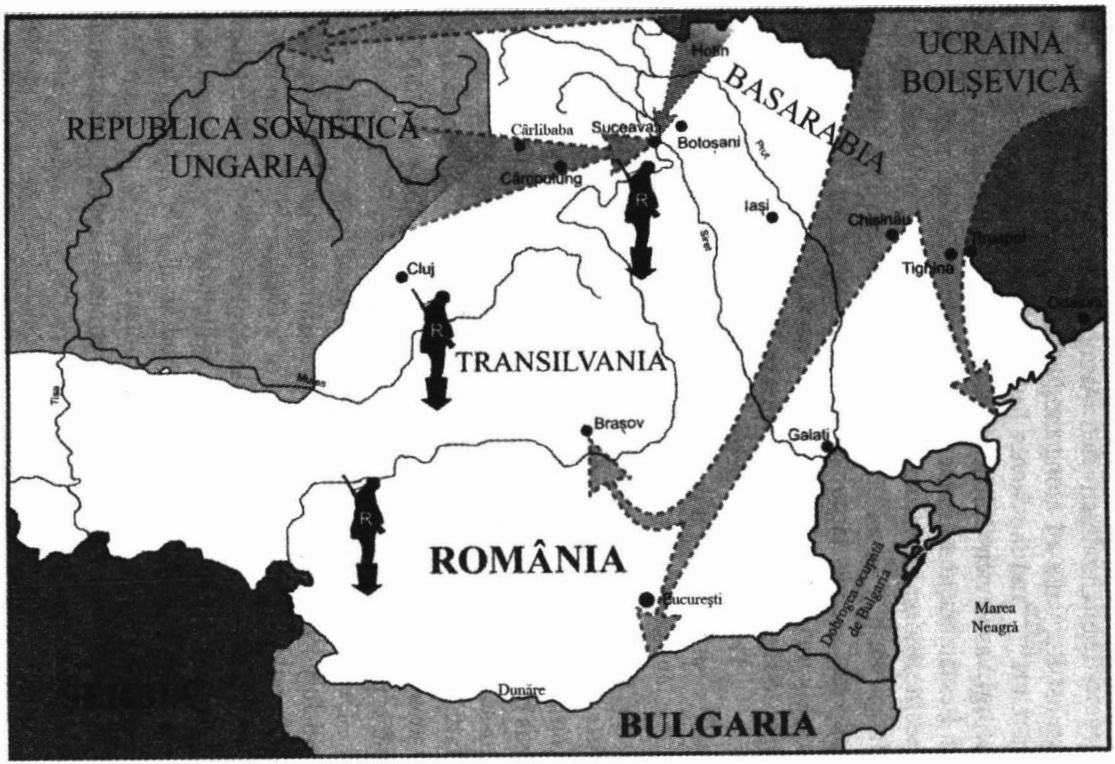

Trupe românești

Harta 8

a „stabili o legătură sigură, pe calea ferată, cu Ungaria sovietică".[1] La mijlocul lui aprilie, şeful Armatei Roşii ucrainene, Vladimir Aleksandrovici Antonov-Oseienov, le ordona comandanţilor: „Concentraţi toate unităţile în Basarabia, pe flancul drept, şi aşteptaţi ordinul meu special" pentru „a ajuta grupul care urma să atace România" şi „a ataca prin Bucovina şi de-a lungul Carpaţilor pentru a stabili contactul cu Ungaria sovietică".[2]

Armata Roşie a început în acea perioadă o serie de atacuri de zi şi raiduri peste Nistru. Între timp, atât forţele regale române, cât şi cele ale Ungariei sovietice pregăteau ofensive în Transilvania. Maghiarii au atacat primii, pe 15 aprilie, dar au fost alungaţi din Transilvania, peste Tisa, până la 1 mai. Această înfrângere a minimizat impactul operaţiunilor lui Rakovski, care folosea trupe regulate în Ucraina şi unităţi de partizani şi de sabotaj în Basarabia românească, unităţi care trebuiau să coincidă şi să ajute ofensiva maghiară. Manifestul care a circulat în Basarabia la sfârşitul lui aprilie ordona „stare de război în toate raioanele"; preluarea „tuturor instituţiilor publice şi a administraţiilor din localităţile respective"; coordonarea operaţiunilor paramilitare dintre Comitetul Revoluţionar Basarabean şi „armatele ucrainene de peste Nistru" şi „distrugerea liniilor de comunicaţii şi de transport".[3]

Armata Roşie ucraineană a lansat prompt o ofensivă împotriva României, de-a lungul Nistrului. Rakovski, în calitate de conducător al Ucrainei, şi comisarul sovietic rus pentru relaţii externe, Gheorghi Vasilievici Cicerin, au dat un ultimatum prin care solicitau returnarea Basarabiei şi Bucovinei, precum şi evacuarea forţelor româneşti şi au specificat că scopul lor era „de a acorda întreaga asistenţă fraţilor unguri sovietici".[4] În acelaşi timp, bulgarii au început să transfere şi să concentreze un mare număr de trupe în Dobrogea.[5] Bucureştiul a dislocat rapid trei divizii de pe râul Tisa în Basarabia şi a anulat ordinul de înaintare spre Budapesta.

---

[1] Ibidem, pag. 215b.

[2] Hajdu în Pastor (1988), p. 368. ASB, fond Microfilm Franţa, rola 27, cadrele 358-359. După ce au interceptat sau au primit aceste comunicări de la francezi, comandanţii români au încercat impunerea unei decizii a aliaţilor „de rezolvare a problemei ungare" pentru a preveni o ofensivă ungaro-rusă. Glenn E. Torrey, „The Romanian Intervention in Hungary 1919", Pastor (1988), pp. 307-308.

[3] Ibidem; Zaharia I. Husărescu, *Mişcarea subversivă în Basarabia*, Chişinău, Tipografia de Stat, 1925.

[4] Torrey (1999), p. 378; Ormos (1990), p. 249. Două zile mai târziu, Rakovski şi Cicerin au emis un ultimatum României ca să evacueze Bucovina.

[5] Ormos (1990), p. 252. Generalul Berthelot prevăzuse aceasta cu o lună înainte, când îi scrisese ministrului Apărării francez că „românii tot nu au primit autorizaţia să ocupe partea din Transilvania care le-a fost acordată la conferinţă. Bulgarii, care văd că rezistenţa ungară nu a condus la represalii imediate, se pregătesc să le urmeze exemplul. Trebuie să ne aşteptăm că România, singurul nostru prieten adevărat din Est, va fi atacată". Torrey (2001), p. 302.

Acest „respiro" le-a permis ungurilor să pregătească şi să execute atacul din Slovacia şi Rutenia, la mijlocul lui mai, cu scopul „de a crea un coridor terestru direct" către Armatele Roşii rusă şi ucraineană din partea cărora „aşteptau un puternic sprijin operaţional şi logistic".[1] Însă, după încheierea unor acorduri separate cu armatele poloneze şi cehoslovace, forţele româneşti au ocupat coridorul galiţian şi Rutenia, blocând astfel „calea de contact dintre Ungaria sovietică şi Rusia sovietică".[2] La sfârşitul lunii mai, batalionul revoluţionar român al lui Rakovski şi „câteva regimente basarabene" proaspăt formate în Ucraina au trecut râul în Basarabia şi au intrat pentru scurt timp în Tighina.[3]

În ciuda priorităţii pe care Lenin o acordase coridorului galiţian, la mijlocul lui iulie 1919, contramăsurile româneşti (şi cooperarea militară româno-poloneză) înlăturau pericolul unei străpungeri maghiare din vest sau a uneia ruso-ucrainene din est. De asemenea, reintrarea românilor în Dobrogea, pe care Antanta a permis-o în cele din urmă, la sfârşitul lui mai, şi retragerea paşnică a forţelor bulgare înlăturau pericolul unui contact sovieto-bulgar prin sudul Basarabiei. Neluând în considerare aceste modificări strategice, Kun şi-a continuat pregătirile şi, la 21 iulie, a dislocat şase divizii de-a lungul Tisei, cărora li se opuneau două divizii româneşti. Cu Ucraina înapoi în mâinile bolşevicilor, cu Basarabia considerată a fi „ferment de nemulţumiri" şi cu o grevă generală pregătită de socialiştii români, Kun a atacat. După trei zile de retrageri tactice, românii au contraatacat, iar armata maghiară sovietică a fost strivită.[4]

Rakovski a încercat încă o dată să devieze forţele româneşti şi să îl ajute pe Kun. Pe 20 iulie 1919, el şi comisarul ucrainean sovietic pentru afaceri externe au dat un nou ultimatum de 48 de ore, solicitându-le autorităţilor române militare şi civile „să evacueze imediat Basarabia, să îi predea pe toţi conducătorii basarabeni, spre judecare, tribunalului poporului" şi să „returneze toate proprietăţile aparţinând Rusiei şi Ucrainei".[5] Totuşi, revolta programată să înceapă odată cu acest ultimatum a murit din faşă, deoarece Siguranţa i-a arestat prompt pe conducătorii reţelei revoluţionare clandestine din Basarabia. Kun îi semnala lui Lenin, la 28

[1] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary 1867–1994*, New York, Longman, 1996, p. 96; Preda, Alexandrescu şi Prodan (1994), p. 246.
[2] Torrey (1999), p. 379; Preda, Alexandrescu şi Prodan (1994), pp. 249-250; Nicolae Mareş, „Alianţa cu România trebuie să existe", *Magazin istoric*, nr. 10, octombrie 1999.
[3] Clark (1927), capitolul XXVI; Kiriţescu (nedatat), vol. III, pp. 449-450.
[4] Torrey (1999), p. 382.
[5] Clark (1927), capitolul XXVI.

iulie 1919, că el considera „totala lipsă de cooperare [din Rusia bolşevică] ca fiind motivul înfrângerii noastre de către forţele româneşti, deplasate aici din Basarabia".[1]

[1] Hajdu, în Pastor (1988), p. 374.

CAPITOLUL 3

AMENINŢAREA ROMÂNEASCĂ ŞI COMINTERNUL ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Ameninţarea în strategia sovietică

Ameninţarea militară românească era deja proeminentă în gândirea sovietică în decembrie 1917, la peste un an de la primele conflicte polonezo-sovietice, după ce trupele române au început să dezarmeze şi să alunge din Moldova trupele ruseşti, de zece ori mai numeroase. Repetarea acestor acte de eroism în Basarabia, aflată sub ocupaţie rusă, la scurt timp după ce Petrogradul a instituit starea de război cu România, pe 13 ianuarie 1918, i-a conferit un loc principal printre ameninţările externe. Dar imaginea României ca inamic avea rădăcini mult mai adânci.

Dintre acestea, cea mai evidentă a fost moştenirea şovinismului Marii Rusii, de subevaluare şi desconsiderare a inconsecvenţei românilor şi de răzbunare împotriva lor ori de câte ori s-au comportat altfel. Acest şovinism a fost preluat cu atâta uşurinţă în atitudinea bolşevică de parcă ei ar fi fost cei care l-au inventat. De la predecesorii ţarişti a fost moştenit şi un resentiment strategic din cauză că românii reprezentau singurul obstacol non-slav în „arcul slavic", care se întindea iniţial din Rusia, prin Dobrogea, spre Bulgaria, Macedonia, Serbia, Bosnia, Croaţia şi Slovenia. După cum nota un observator, România latină – mereu orientată spre Vest – „nu încăpea" în planul panslav al Rusiei şi nu există „nici o legătură şi nici un fel de simpatie între cele două ţări".[1]

Însă, pentru bolşevici, una dintre cele mai puternice şi mai stabile surse de animozitate faţă de români şi-a avut izvorul în şovinismul justificat ideologic născut în revoluţiile din 1848. Conform lui Karl Marx şi Friedrich Engels,

[1] C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War 1914–1918*, Chicago, Academy Chicago, 1991, p. 292.

între est-europeni numai polonezii şi maghiarii erau „purtătorii standard ai progresului" şi, mai important, popoare „revoluţionare" care „joacă un rol activ în istorie".[1] Românii au fost prezentaţi ca un popor „degenerat", „neviabil", „un popor fără istorie", fără vreo „capacitate de supravieţuire" şi fără vreo speranţă de a obţine „vreun mod de independenţă", destinat numai asimilării.[2]

Încă şi mai rău, românii au fost acuzaţi de atitudine reacţionară atunci când revoluţionarii maghiari conduşi de Kossuth au refuzat să le acorde libertăţi şi drepturi egale. Astfel, pentru Marx şi Engels, ei se dovediseră un „popor contrarevoluţionar", în timp ce ungurii se dovediseră un „popor revoluţionar", demn de emulaţie şi sprijin.[3] Românii (alături de slavii sudici), susţinea Engels, vor deveni negreşit „susţinători standard ai contrarevoluţiei şi vor rămâne astfel până la exterminarea completă sau până la pierderea caracterului naţional", din cauză că „întreaga lor existenţă a fost prin ea însăşi un protest la adresa unei revoluţii istorice măreţe".[4] Revoluţia le va „anihila" până şi numele, „ştergându-i de pe faţa pământului". „Şi aceasta, continua el, ar însemna un pas înainte."[5]

Marx şi Engels i-au acuzat pe români ca fiind „una dintre «naţiunile nonistorice», inerent contrarevoluţionare, vinovate de eşuarea revoluţiei din 1848–1849".[6] Lenin şi Stalin au fost de acord că „toate popoarele reacţionare" trebuie să fie „excluse" pentru binele progresului revoluţionar,

---

[1] Friedrich Engels, „Lupta maghiarilor", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în *Marx and Engels Collected Works* [MECW], vol. 8, *Articles from Neue Rheinische Zeitung: November 8, 1848 – March 5, 1849*, Moscova, Progress Publishers, 1977, pp. 227-235, www.marxists.org.

[2] Ibidem; Friedrich Engels, „Panslavismul democratic", *Neue Rheinische Zeitung*, februarie 1849. Vezi şi Roman Rosdolsky, *Engels and the „Nonhistoric" Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, Glasgow, Critique, 1987. În calitate de coeditor, este evident că Marx împărtăşea opiniile lui Engels în acea perioadă.

[3] În timp ce ungurii şi polonezii au fost desemnaţi „forţe ale iluminării şi ale progresului", românilor li s-a atribuit „rolul întunericului şi al reacţiunii" şi au fost etichetaţi „gunoaie etnice iremediabile" a căror „misiune principală" era să „piară în holocaustul revoluţionar". Walker Conner, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 15; Friedrich Engels, „Ungaria şi panslavismul", în *The Russian Menace to Europe*, ed. P. Blackstock şi B. Hoselitz, Glencoe Il, Free Press, 1952, p. 59.

[4] Engels, „Lupta maghiarilor", în MECW (1977), pp. 227-235, www.marxists.org; Józef Himka, „Introduction", în Rosdolski (1987).

[5] Engels în MECW (1977), pp. 227-235.

[6] Michael Löwy, „Marxists and the National Question", *New Left Review*, nr. 96 (martie–aprilie 1976), p. 84; Roman Szporluk, *Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List*, New York, Oxford University Press, 1988, p. 175.

Granița interbelică a Europei cu URSS:
România și Polonia de la Marea Neagră la Marea Baltică

Harta 9

atunci când erau împotriva intereselor mişcării socialiste mondiale.[1] În timp ce Stalin se pare că a reconsiderat categorisirea slavilor sudici drept „contrarevoluţionari", mai ales datorită performanţei comuniştilor bulgari precum Cristian Rakovski, Gheorghi Dimitrov sau Boris Stefanov, în gândirea sovietică românii au rămas contrarevoluţionari incorigibili – inamici care de-abia aşteptau să-şi manifeste ostilitatea. Deloc surprinzător, acest curent de gândire care împletea interesele strategice imperiale tradiţionale, şovinismul antiromânesc moştenit şi justificările ideologice marxist-leniniste au fost importate de responsabilii din Comintern pentru coordonarea Revoluţiei Mondiale.

Românii nu numai ca erau culpabilizaţi ereditar ca popor, dar reprezentau şi o ameninţare militară. Înainte de sfârşitul lunii ianuarie 1918, conducerea bolşevică din Petrograd a ajuns la concluzia că România transforma Basarabia într-o „platformă" de operaţiuni împotriva revoluţiei ruse.[2] La mijlocul lui noiembrie, Comisariatul Sovietic pentru Relaţii Externe desemna România ca fiind „centrul contrarevoluţiei din Sud" şi reconfirma „starea de război cu România".[3] În timp ce ameninţarea contrarevoluţionară din Nord era atribuită diverselor forţe ale Antantei şi Puterilor Centrale, România era considerată ameninţarea din Sud. Comisariatul proclama, în continuare, că basarabenii făceau, de aceea, subiectul aceleiaşi chemări sub arme „adresate tuturor cetăţenilor din teritoriile ocupate de inamic".[4]

După ce forţele armate române şi poloneze au reuşit să împiedice unirea forţelor sovietice cu Armata Roşie maghiară, în 1919, şi mai ales după începerea războiului sovieto-polonez, în 1920, cele două ţări au fost considerate ca ameninţare militară primordială şi ţintă majoră a operaţiunilor spionajului militar sovietic.[5] Evaluarea oficială a comandantului-şef al Armatei Roşii, Vatsetis, din 1920, menţiona explicit că principala ameninţare militară pentru sovietici este „un atac comun româno-polonez asupra Rusiei

[1] Iosif Stalin, *Foundations of Leninism*, vol. 6, *The National Question*, New York, International Publishers, 1932, p. 77.

[2] AVP SSR, fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, f. 6.

[3] Ibidem, f. 51-54.

[4] Ibidem. La puţin timp după aceea, bolşevicii au încercat să aprindă revolta în raionul basarabean Ismail. Clark (1927), capitolul XXVI.

[5] Leonard (1999), pp. 16, 46, 74, 115, 167-170, 181, 186; Dallin (1955), pp. 14, 305, 393. România se număra pe lista priorităţilor ale Departamentului extern al Cheka *(Inostrannii Otdel*: INO), însărcinat de la înfiinţarea sa în decembrie 1920 cu identificarea grupurilor contrarevoluţionare şi a organizaţiilor de spionaj care operau împotriva Rusiei, care a numărat capturarea generalului Iurko Tutiunnik, un lider naţionalist ucrainean, printre primele sale succese. Mitrokhin (2000), p. 41-42; Nigel West şi Oleg Ţarev, *The Crown Jewels: The British Secrets at the Heart of the KGB's Archives*, Londra: Harper Collins, 1998, p. 5.

sovietice", o apreciere care va continua să domine planurile strategice sovietice pentru următorii 16 ani.[1] Iar imaginea de inamic va continua să caracterizeze relaţiile ruso-române pe tot parcursul secolului.

Unităţile teroriste de partizani şi dezinformarea din cea de-a doua campanie basarabeană

Această preocupare va conduce, spre mijlocul anilor '20, la o contra-strategie a războiului preventiv de partizani. În calitate de şef al Consiliului Militar Revoluţionar al Frontului de Sud, între 1919–1920, generalul vorbitor de limbă română, Mihail Frunze, a decis reorganizarea bandelor de partizani de-a lungul frontierelor României şi în interiorul ei.[2] Efortul lui Aralov, din martie 1918, în această direcţie, făcuse ca Basarabia să fie practic împânzită de reţele clandestine[3]. Reorganizarea a fost în continuare sprijinită de batalionul revoluţionarilor vorbitori de limbă română şi de unitatea navală, create de Rakovski – care a rămas în Consiliul Militar al lui Frunze, ca şef al directoratului politic. De aceea, România şi, mai ales, Basarabia românească s-au distins ca fiind una dintre principalele probe de foc din care aveau să se nască „unităţile cu destinaţie specială" (*Spetsnaz*).[4]

Efortul a prins practic aripi la sfârşitul lui 1925, începutul lui 1926, când unităţile de securitate, tehnice şi inginereşti din Informaţiile militare sovietice (RU: *Razvedupr*) şi Cheka au fost direct subordonate secţiilor de spionaj ale districtului militar ucrainean (reamintind deci de fosta centralizare a operaţiunilor de spionaj şi militare prin Comitetul pentru Frontul Românesc, Marea Neagră şi Districtul militar Odessa – Rumcherod, între 1917–1918).[5] Scopul acestora era să se pregătească pentru „operaţiuni active de partizani în spatele liniilor unei armate invadatoare", incluzând recrutarea şi antrenarea personalului din satele locale şi depozitarea clandestină a armelor, muniţiei şi proviziilor.

---

[1] Leonard (1999), pp. 46, 115, 167-169; Vladimir Vladimirovici Pozniakov, „The Soviet Intelligence Services and the Government: Information and Military-Political Decisions from the 1920s to the Early 1950s" în Niels Erik Rosenfeldt, Bent Jensen, Erik Kulavig, editori, *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Palgrave Macmillan, 2000, pp. 102-103, 117.

[2] Leonard (1999), p. 16. Tatăl lui Frunze era român din Basarabia.

[3] Ibidem, p. 15; Clark (1927), capitolul XXVI. Vezi şi Husărescu (1925).

[4] Faptul că războiul româno-sovietic se desfăşura subteran cu peste un an înainte de primele confruntări militare sovieto-poloneze ar pleda pentru considerarea frontierei româno-basarabene ca „loc de naştere" al *Spetsnaz*.

[5] Leonard (1999), p. 46. Măsuri similare au fost luate în districtele militare Bielorusia şi Leningrad (DM). DM ucrainean a fost reîmpărţit în DM Odessa şi Kiev, după cel de-al Doilea Război Mondial.

Barajul de atacuri săptămânale, chiar zilnice, din perioada 1920–1924, uneori cu efecte spectaculoase, a deschis drum efortului de construire a infrastructurii partizano-teroriste, spre sfârşitul lui 1925.[1] În octombrie 1925, spre exemplu, militarii români împreună cu Siguranţa au descoperit o reţea de depozite de armament în cinci oraşe, între Bălţi şi Hotin, care ascundeau arme automate, grenade, bombe, „dinamită şi o abundenţă de alte explozive şi muniţie", iar ciocnirile cu contrabandiştii de arme au continuat pe tot parcursul anului 1926. Conform unei oficialităţi, în unele cazuri, în această regiune erau depozitate mai multe arme decât aveau să primească reţelele de partizani „practic, pe tot parcursul celui de-al Doilea Război Mondial[2]."

Prin ceea ce a devenit cunoscut sub numele de „scenariul P-R" (polonezo-român), statul-major sovietic şi RU au fost convinse că atacul iminent din partea „coaliţiei contrarevoluţionare" va fi construit în jurul acestor două state. Coaliţiei urmau să i se alăture apoi alte „state vecine cu Occidentul", Finlanda, Estonia, Letonia şi Lituania, acoperindu-se astfel întreaga frontieră vestică a URSS-ului.[3] În 1933, detaşamente ale forţelor speciale – însumând „în total 9 000 de bărbaţi şi femei" vorbitori ai limbii locale şi cu expertiză tehnică – fuseseră formate pentru operaţiuni în România, Polonia, Finlanda şi statele baltice. Conducătorii acestora erau instruiţi de cadre care fuseseră „implicate" în „revoluţiile" din Germania, Bulgaria, Estonia şi China. Între timp, unităţile teroriste de partizani fuseseră, de asemenea, reorganizate „într-un număr semnificativ de detaşamente şi grupuri de sabotaj mai mici şi mai uşor de manevrat". Sarcinile acestor unităţi, după cum au fost descrise în *Regulamentul Armatei Roşii a Muncitorilor şi Ţăranilor, din 1936*, includeau „sabotaje, asasinate, propagandă şi promovarea luptei de clasă".[4] Moştenirea lăsată de aceste operaţiuni a fost de necrezut. Ca parte a campaniei din 1917 de „teroare în masă", din statele baltice, Lenin a ordonat să se dea recompense pentru executarea fiecărui „culac, preot sau moşier". Totuşi, execuţiile trebuiau să pară ca fiind opera „celorlalte părţi", astfel încât, conform celor spuse de conducătorul bolşevic, „după aceea să dăm vina pe ei".[5]

---

[1] De exemplu, la mijlocul lui decembrie 1921, un atac asupra unui sediu al Jandarmeriei române a ucis 100 de ofiţeri şi personal civil. *The New York Times*, 14 decembrie 1921.

[2] Leonard (1999), p. 46.

[3] *Report on Materials* al mareşalului Tuhacevski din 1926 şi *The Future War* al RU din 1928 sunt exemplificări grăitoare ale acestei convingeri. Ibidem, pp. 46, 168.

[4] Ibidem.

[5] Rudolf Pikhoia, „Sunt oponentul arheologiei politice", *Nezavisimaia gazeta* (Moscova), 31 martie 1993, p. 5.

Atacuri teroriste sovietice, 1920–1926

Harta 10

Şi mai impresionant a fost scopul campaniei de dezinformare. Un efort imens a fost depus pentru dezvoltarea „unei campanii de propagandă care ar justifica expansiunea teritorială" în detrimentul României (şi al Poloniei), spre exemplu, prin scoaterea în evidenţă a naturii agresive şi reacţionare a guvernelor acestora şi a „condiţiilor de oprimare" a minorităţilor ce trăiau la graniţele lor. [1] Stalin a fost direct implicat în proiectarea acestei campanii, subliniind explicit că: „Avem posibilităţi unice. Totul se află în mâinile noastre: radioul, cinematograful, presa".[2]

Operaţiunile politice şi de propagandă împotriva României erau coordonate de Secţia basarabeano-română a Agenţiei Cominternului din Odessa (Secţia Odessa), de Secţia română a Cominternului, cu sediul la Paris, şi de Secţia basarabeană a Biroului Balcani, aflat tot în capitala Franţei. În 1937, de exemplu, Secţia Odessa avea trei tipografii, precum şi emisiuni radio în limba română, dedicate „exclusiv propagandei subversive".[3] O importantă ţintă pentru aceste publicaţii şi emisiuni o reprezenta, alături de populaţia românească, opinia publică occidentală, al cărei sprijin a ajutat România să poată contracara planurile de cucerire bolşevice şi de încorporare din perioada războiului. Printre aceste publicaţii se numărau *Zece ani de ocupaţie sângeroasă a Basarabiei* (1928) şi *România în războiul antisovietic* (1928), ambele caracterizând România ca pe „cea mai sălbatică monarhie din Europa".[4] Tipice erau şi emisiunile de la Radio Tiraspol din anii '30:

> Avem pretenţii nu numai în privinţa Basarabiei, dar şi referitoare la unirea cu proletariatul român pentru lupta împotriva capitalismului. Prin ocupaţie şi atitudinea avută faţă de basarabeni, România a demonstrat că minte cu nerusinare, ca şi cum ar avea pretenţii legitime asupra acestei ţări.[5]

> Populaţia basarabeană suferă din cauza sărăciei, mulţi mor, iar cei care sunt bolnavi sunt internaţi în spitale, unde îngrijirea este proastă din cauza lipsei medicamentelor.[6]

---

[1] Leonard (1999), pp. 152-155.

[2] Op. cit, p. 155.

[3] Nota SIS privitoare la reorganizarea Secţiei româno-basarabene a Agenţiei Comintern din Odessa, cu scopul dirijării şi intensificării agitaţiei şi propagandei comuniste în România, 27 ianuarie 1938, ASRI, fond Documentar, dosar 6669, f. 3-4; Vitalie Văratic, *Preliminarii la raptul Basarabiei şi nordul Bucovinei*, Bucureşti, Libra, 2000, document 1, pp. 33-34.

[4] V. Dembo, *Zece ani de ocupare sângeroasă a Basarabiei*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928, p. 6; N. Vişoiu, *România în războiul antisovietic*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928.

[5] Radio Tiraspol, 12 iulie 1932.

[6] Op. cit., 19 iulie 1932.

> Biată Basarabie, aflată sub călcâiul boierilor şi torturată de jandarmi. Dar ziua eliberării de sub jugul asupritor se apropie [...][1]

De asemenea, campania media antiromânească din ziarele *Moldova Socialistă* şi *Krasnaia Basarabia* (care apărea din ianuarie 1926) avea drept ţintă actul unirii Basarabiei cu România, pe care îl votase Sfatul Ţării şi administraţia românească a Basarabiei de după 1918, prezentând în acelaşi timp iredentismul sovietic ca o mişcare de eliberare naţională şi socială care va salva populaţia oprimată, torturată şi supusă la tot felul de abuzuri contra drepturilor omului.[2]

„Societăţile basarabenilor" *de pe frontul sovietic*

În martie 1925, Biroul Politic sovietic a adoptat o rezoluţie *Asupra activităţii din Basarabia*, care stabilea strategia de propagandă regională şi în străinătate pentru redobândirea teritoriului.[3] Nou-creata „Societate a basarabenilor", parte integrantă a acelui efort, era destinată „intensificării luptei de eliberare a Basarabiei de sub jugul străin".[4] La congresul de înfiinţare, din aprilie 1925, au participat 4 000 de membri, numai 15% dintre ei fiind şi membri oficiali ai partidului comunist.[5]

„Condiţiile istorice concrete" impuneau, după cum menţiona congresul, ca societatea să lucreze în tăcere pentru „eliberarea Basarabiei de sub jugul stăpânirii burgheze", în loc să „încerce o realizare imediată a obiectivului", deoarece „lupta URSS pentru o rezolvare a problemei basarabene" se ducea încă la nivel diplomatic.[6] Conform acestui statut, societatea urma să ducă o intensă campanie de propagandă „în URSS şi peste hotare" referitoare la agresiunile şi abuzurile României în regiune şi pentru „eliberarea Basarabiei de sub ocupaţia românească şi reunificarea cu patria sovietică". Deci, urmau să se justifice „pretenţiile referitoare la pierderile materiale urmare

---

[1] Op. cit., 27 aprilie 1933.

[2] Printre cei care au contribuit la *Krasnaia Basarabia* au fost Gheorghi Dimitrov, Mihail Litvinov, Mihail Frunze şi Henri Barbusse.

[3] Vladimir Aleksandrovici Nevezhin, „The Making of Propaganda Concerning USSR Foreign Policy, 1939–1941" în Rosenfeldt et. al. (2000), p. 155.

[4] Ia. M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoie (1924–1940)*, [Societatea basarabenilor din URSS şi Uniunea Emigranţilor Basarabeni], Chişinău, 1978, p. 24.

[5] Conform practicii sovietice de tratare a majorităţii române (moldovene) ca pe o minoritate politică, cei peste 60% dintre membrii slavofili şi rusofili ai Societăţii (ruşi, ucraineni, bulgari şi evrei) depăşeau numărul de 30% moldoveni, în proporţie de 2 la 1.

[6] Kopanski (1978), p. 27.

a ocupației românești" și să asigure „tot sprijinul și asistența materială" pentru cauză.[1]

Conform unui raport din 1937 al Special Intelligence Service, referitor doar la campania de propagandă și dezinformare de pe continentul european:

> Centrala sovietică a societăților basarabene, împreună cu secțiile sale externe, editează și distribuie un mare număr de broșuri care denigrează și insultă România în străinătate. Printre aceste broșuri menționăm: *Le rapt de la Bessarabie par l'oligarchie roumaine*, *La Bessarabie et l'union la Roumanie*, *Le Bessarabie et la paix européene*, *Das rumanische Verwassung in Bessarabien*, *Bessarabien und die Vereinigung mit Rumanien*, *Was rumenische Heer in Bessarabien?*, *Historische Rechte un Statistik*. Aceste lucrări au apărut și în limba cehă, la Praga. În Belgia apare periodicul *La Bessarabie Oprimée*, organ al „Asociației emigranților basarabeni" – secția belgiană a Societății Basarabene – și a „Cercului basarabean-belgian".
>
> La Moscova, centrala sovietică a Societății Basarabene editează și distribuie oficialul *Krasnaia Basarabia (Basarabia Roșie)* în întreaga Europă. Coperta publicației reprezintă harta Basarabiei pe un fundal roșu, cu o frontieră de culoare neagră precum silueta unei femei cu mâinile legate la spate, spre care sunt îndreptate, din direcția României, un tun și două baionete. Lozinca „Muncitori din toate țările uniți-vă!" este înlocuită cu textul: „Ocupanți români, jos mâinile de pe Basarabia!"[2]

Societățile basarabenilor din SUA erau conduse de secretul Birou pentru Studierea Problemei Basarabenilor de la Moscova, care includea reprezentanți din Comitetul Central al PCUS, Statul-Major al Armatei Roșii, Comisariatul Străin, Asociația Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea (VOKS), și din conducerea RSS autonomă Moldova, Comintern și Profintern[3]. Pe lângă pregătirea materialelor folosite de Societate în „intensa campanie din străinătate", Biroul era de asemenea responsabil pentru pregătirile operaționale, incluzând mobilizarea tuturor Societăților basarabenilor de peste hotare și a contactelor acestora, „astfel

[1] Ibidem. Societăți ale basarabenilor se înființaseră și la New York, și la Chicago, apoi în Saint Louis, San Francisco, Detroit, Philadelphia și Baltimore.

[2] *Arhivele Naționale de Istorie Centrală*, fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații, dosar 1/1937. Acest document a apărut în articolul „Marea Neagră «lac rusesc»", *Ziua*, 6 decembrie 2008.

[3] Nota SIS referitoare la reorganizarea și utilizarea de URSS a „Societăților basarabenilor" în scopuri antiromânești, 30 ianuarie 1940, ASRI, fond Documentar, dosar 6666, f. 43-46; Văratic (2000), document 48, pp. 189-190. Biroul se afla pe Ulița Kirov nr. 55, Moscova. Spionajul sovietic a folosit VOKS pentru a stabili și menține contacte cu spionajul și elitele culturale din 47 de țări, prin diverse instituții culturale, societăți de prietenie și cercuri de discuții.

încât să poată fi utilizate imediat, la momentul oportun", precum şi înregistrarea şi mobilizarea „tuturor funcţionarilor şi comuniştilor din URSS", cunoscători de limbă română şi având expertiză basarabeană (mai ales propagandişti) „pentru eventualitatea că vor trebui să urmeze Armata Roşie în Basarabia".[1]

În martie 1940, Societăţile basarabenilor din Statele Unite primiseră misiuni mai specifice, precum:

- câştigarea recunoaşterii dreptului populaţiei basarabene de a se desprinde de România, deoarece „această provincie fusese încorporată prin forţă în Regatul României";
- convingerea opiniei publice americane că o eventuală intervenţie militară sovietică în România ar trebui interpretată ca un caz de „asistenţă armată acordată de URSS, ca urmare a cererii exprese a populaţiei basarabene";
- menţinerea campaniei de presă de prezentare a „situaţiei nefericite din provincie, de înfometare a populaţiei şi necesitatea unei asistenţe externe pentru a o elibera de jugul represiunii româneşti";
- strângerea de fonduri pentru lupta de „eliberare".[2]

Autorităţile sovietice prezentau situaţia ca fiind total opusă. În versiunea Moscovei, ei erau cei atacaţi şi ameninţaţi de militarii români postaţi de-a lungul graniţei comune. În absenţa vreunei motivaţii pentru comportamentul de care îi acuza Moscova, românii erau etichetaţi drept extremişti iraţionali de propagandiştii Kremlinului. După cum a pretins ulterior Hruşciov, „România se comportase extrem de ostil şi de-a dreptul stupid", provocând numeroase incidente la graniţă din cauza repulsiei pe care le-o provoca tot ce era sovietic şi pentru că „România era de fapt veriga slabă din lumea capitalistă".[3]

---

[1] ASRI, fond Documentar, dosar 6666, f. 43-46; Văratic (2000), document 48, pp. 189-190. „Comitetul Editorial" al biroului, format din 5 membri, îl includea pe directorul Crucii Roşii pentru campania din interiorul URSS. Vezi şi Direcţia Principală a Arhivelor, subordonată NKVD, „Ilegalităţile româneşti din Basarabia (1918)", *Krasnii Arhiv. Istoricheskii jurnal*, 100, tom 3, 1940, pp. 64-89.

[2] Nota SIS referitoare la acţiunile guvernului sovietic pentru reorganizarea şi revigorarea activităţilor „Societăţilor basarabenilor" din SUA, 2 aprilie 1940, ASRI, fond Documentar, dosar 6666, f. 65-67; Văratic (2000), document 77, pp. 247-249.

[3] Serghei Hruşciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Commissar 1918–1945*, volumul 1, Philadelphia, Penn State Press, 2005, p. 221.

Strategia maghiară împotriva ameninţării: Revizionismul deschis şi clandestin

Ca şi în cazul Moscovei, şi Budapestei îi era limpede primatul ameninţării strategice româneşti. În octombrie 1919, perioadă în care îşi consolida încă poziţia în ţară, regentul Miklós Horthy a conceput un memorandum strategic în care argumenta că pentru reintegrarea ungară era necesară distrugerea României. Reluând ideile lui Kun, memorandumul lui Horthy stipula că „inamicul numărul unu" este România, pentru că Ungaria are „cele mai mari pretenţii teritoriale" asupra ei şi pentru că este cel mai puternic dintre statele vecine. România era „ţinta principală" a politicii externe a Budapestei care – continua memorandumul – va fi rezolvată, în cele din urmă, prin recurgere la arme.[1] Totuşi, Horthy a subliniat că:

> Până când va sosi momentul potrivit pentru un atac, vor trebui menţinute relaţii paşnice cu România, însă trebuie folosită orice ocazie pentru a o izola diplomatic, iar în Transilvania trebuie să continue să existe o organizaţie iredentistă activă.[2]

Cu uimitor de puţine modificări, această linie strategică se va menţine pe întreaga perioadă a următorilor 70 de ani.

Ca şi Kun, Horthy a încorporat ofiţeri din armata sovietică ungară în armata naţională (Honved), inclusiv pe şeful de Stat-Major al Corpului I al Armatei Roşii, Henrik Werth, şi consilierul comisarului de război Böhm, Géza Lakatos, pentru a folosi experienţa lor de campanie din Transilvania şi legăturile cu Partidul Comunist ungar, cu care regimul său împărtăşea interesul comun al revizionismului teritorial.[3] În consecinţă, planul său operaţional din 1920 – *Virradat* (Zori) – urmărea să exploateze instigarea bolşevică şi instabilitatea critică din Transilvania, Basarabia şi sudul Rusiei pentru a distruge armata română[4]. *Virradat* presupunea, de asemenea, cooperarea militară cu Rusia Albă şi cu forţele naţionaliste ucrainene, care operau încă în sudul Rusiei, precum şi exploatarea pretenţiilor teritoriale ale Rusiei sovietice, Bulgariei şi Iugoslaviei împotriva României, mobilizând toţi vecinii României pentru a diminua capacitatea acesteia de a se opune operaţiunii maghiare de recuperare a teritoriilor.

---

[1] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919–1945)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979, pp. 42-43.

[2] Ibidem.

[3] Horthy a menţinut relaţiile cu Moscova şi i-a cooptat pe social-democraţi (care au fuzionat cu comuniştii în 1919) în schimbul „contactelor lor internaţionale". Hoensch (1996), pp. 112-113, 120.

[4] Poncea şi Rogojean (2007), pp. 26-28.

Unităţile neregulate şi paramilitare, care operau deja în Transilvania, au jucat un rol-cheie în planul din 1920 al lui Horthy. Un centru de spionaj ungar de la Szeged desfăşura acţiuni teroriste şi de gherilă încă de la începutul anului 1919 şi, până în vară, au început să apară primele grupuri organizate pentru recuperarea Transilvaniei.[1] Până la mijlocul lui noiembrie, odată cu retragerea forţelor de ocupaţie româneşti, comandamentul honvéd a înfiinţat un „birou special" de organizare a unităţilor paramilitare pentru viitoarele operaţiuni din Transilvania.[2] În decembrie, de exemplu, unul dintre agenţii săi organiza „unităţi de diversiune de dimensiunea unei companii" şi „patrule de asalt" formate din cel mult zece combatanţi, dintre foştii ofiţeri maghiari din regiune.[3] În următorii 25 de ani, matricea formată din unităţi teroriste de partizani, de spionaj, neregulate şi paramilitare, care opera în Transilvania, rivaliza în complexitate şi extindere cu aceea construită de Moscova în Basarabia.

Distrugerea forţelor Rusiei Albe şi ale naţionaliştilor ucraineni, în 1921, şi limitările impuse de Antantă asupra forţei militare a Ungariei au obligat Budapesta să se bazeze pe reţeaua sa de elite şi organizaţii maghiare revizioniste din Transilvania, într-un război psihologic pe termen lung. Pentru a aşeza această campanie pe un fundament serios, Budapesta a angajat „toate mijloacele de propagandă ale epocii, de instruire a opiniei publice şi orice formă colectivă de educaţie" pentru a inculca „necesitatea revizuirii tratatului" şi conştientizarea maghiarilor din regiune că se află sub un regim de ocupaţie temporar şi ostil.[4] Instituţiile de învăţământ transilvănene şi bisericile, care preluaseră multe şcoli pentru a împiedica transferarea lor la statul român, au devenit instrumente centrale în această campanile.[5] Spionajul britanic

---

[1] De exemplu, la începutul lui septembrie 1919, o organizaţie a jandarmilor unguri cu sediul la Odorhei a început să opereze în Sighişoara. ASRI, fond „D," dosar nr. 5751, f. 351.

[2] Poncea şi Rogojean (2007), p. 22.

[3] Ibidem, pp. 97-98. Ordine interceptate în aceeaşi perioadă arată că Horthy îi numea în funcţie pe „şeful armatei naţionale de eliberare maghiară" din judeţul Bihor, pe comandantul Gărzilor Naţionale Maghiare, pe prefectul şi primarul din Oradea, toate situate în teritoriile unite acum cu România. ASRI, fond „D", dosar nr. 5751, f. 351. Cei numiţi de Horthy erau generalul Lukacs, lt.-col. Csereny, Kalman Czifra şi György Orly.

[4] *Istoria Ungariei*, vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Ştiinţe, 1986, p. 423. Aceasta este traducerea în limba română a volumelor din *Istoria Ungariei*, editate de Academia Maghiară de Ştiinţe. La sfârşitul anilor '30, o staţie radio de la Nyiregyhaza a transmis acelaşi mesaj în Transilvania.

[5] Acest lucru a fost uşor de realizat, dat fiind şovinismul elitelor maghiare din Transilvania. Rectorul Universităţii Bolyai din Cluj, de exemplu, s-a făcut responsabil de atacuri împotriva populaţiei române în calitate de comisar-general al „Ungariei de Est", în februarie 1919. Căpitanul francez trimis să-l interogheze a raportat locotenent-colonelului Vix că rectorul a manifestat „un şovinism şi o intransigenţă extrem de pronunţate. Se pare că a fost un agent scrupulos în executarea ordinelor emanate de Budapesta, referitoare la campania antiromânească din Transilvania". Preda et. al. (1994), pp. 163-164.

Pretențiile teritoriale maghiare asupra României în perioada interbelică

Harta 11

raporta că Horthy înfiinţase chiar şi o şcoală de spionaj pentru prelaţi (pe lângă o şcoală avansată pentru spioni şi agenţi informatori, precum şi o şcoală economico-politică pentru spioni).[1]

O asemenea strategie a creat Budapestei posibilitatea perversă să se asigure că relaţiile dintre autorităţile române şi minoritatea maghiară rămâneau la cel mai scăzut nivel, chiar dacă a necesitat provocarea autorităţilor române la represalii împotriva comunităţilor sau/şi blocând dezvoltarea economică şi culturală. Era foarte important să se împiedice dezvoltarea legăturilor româno-maghiare şi mai ales a vreunui sentiment de destin comun, care ar submina percepţia de ocupaţie. De aceea, orice efort românesc de a asigura maghiarilor condiţii de acomodare a fost negat, interpretat ca aranjament de vitrină, fără nici un fel de substanţă, sau reinterpretat ca fiind făcut numai sub presiunea organizaţiilor loiale Budapestei. Pentru ca strategia să funcţioneze era crucial ca maghiarii din Transilvania să creadă că nu au nici un viitor în acea regiune dacă nu era transferată Ungariei, fie direct, fie ca entitate autonomă, sub patronajul Budapestei.[2]

Budapesta îi trata pe toţi maghiarii plasaţi în poziţii utile ca pe potenţiali agenţi. În 1940, deţinea informaţii detaliate asupra a „1 600 de ofiţeri români şi angajaţi civili, căsătoriţi cu etnici maghiari, şi a încă a peste 3 000 de români înrudiţi într-un oarecare grad cu familii de etnie maghiară", precum şi asupra identităţii şi istoricului „tuturor etnicilor maghiari angajaţi în staţiile de cale ferată, depozite şi ateliere feroviare din Transilvania" şi „la toate uzinele electrice şi de apă din Transilvania". Ordinele interceptate prin care se solicitau astfel de informaţii menţionau că ele erau „necesare" pentru „operaţiunile de sabotaj care urmau să se desfăşoare în cazul unui conflict româno-maghiar".[3]

Budapesta excela de asemenea în domeniul propagandei, capacitate dezvoltată iniţial pentru sprijinirea mişcării de independenţă ungare de sub controlul austriaco-habsburgic. Aflată încă sub atenta supraveghere a Antantei, Budapesta a lansat un impresionant efort de propagandă în Slovacia şi Rutenia, finanţat cu bancnote cehoslovace false şi, înainte ca

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 5877, f. 26-27; Poncea şi Rogojean (2007), p. 73. Şcoala era amplasată într-o mănăstire catolică de lângă Budapesta şi folosea facilităţi ale complexului industrial de apărare, Mannfred Weiss, de pe insula Csepel.

[2] Pentru început, a fost o sarcină uşoară. Egalitatea culturală, legală şi politică a românilor fusese considerată inacceptabilă. Acum autorităţile române încercau să procedeze la fel ca Franţa în Alsacia şi Cehoslovacia şi Slovacia. O discuţie asupra acestei probleme se poate găsi în Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca, Cornell University Press, 1995, pp. 29-48 şi 129-187.

[3] Poncea şi Rogojean (2007), pp. 56-57.

manevra să fie descoperită, în 1925, plănuia să își finanțeze întregul program revizionist din străinătate cu franci francezi falsificați.[1] Merită menționat că acestea nu erau operațiuni „tâlhărești", lansate de indivizi necontrolați, din afara sistemului. Ele erau sponsorizate de prim-ministrul István Bethlen și de fostul prim-ministru Pal Teleki, iar facilitățile Institutului Teleki au fost de importanță majoră pentru succesul acestora.

Aproape imediat după ce Antanta și-a retras supervizorii, în 1927, guvernul a înființat Liga Revizionistă Maghiară și Federația Mondială a Maghiarilor *(Magyarok Világszövetsége*: MVSZ), prin intermediul cărora a cultivat „contacte academice, artistice și diplomatice cu scopul obținerii unei revizuiri a tratatului".[2] Din august 1927 până în octombrie 1940, Liga a editat 228 de publicații în nouă limbi, dintre care 124 de cărți erau dedicate Transilvaniei (35 în italiană, 35 în franceză, 19 în engleză, 18 în germană și 11 în maghiară).[3] Printre cele mai notabile lucrări publicate de Ligă s-a numărat *Istoria Transilvaniei (Siebenbürgen)* din 1940, cu intenția de a câștiga sprijinul guvernului nazist și al celui fascist italian pentru solicitările ungare.[4]

Liga Revizionistă a adoptat un plan „mult mai extins" prin care „toate lucrările revizioniste" erau coordonate prin Federația Mondială a Maghiarilor.[5] Declarația de la primul congres, făcută de președintele Federației Naționale Americane în numele organizațiilor de emigranți, a subliniat „sentimentele de unitate în privința revizionismului maghiar", idee reluată mai târziu în scrisoarea Federației Ungaro-Americane către președintele Roosevelt, în care se cerea recăpătarea „granițelor Ungariei străvechi".[6]

Liga și Federația au făcut un lobby asiduu pe lângă Congresul SUA și Parlamentul britanic, uneori cu efecte considerabile. Unii membri ai parlamentului „erau atât de frecvent oaspeți ai guvernului hortist, că până și

[1] Honesch (1996), p. 119.
[2] Ibidem, p. 121. Inițial, Liga și-a stabilit secretariate la Berlin, Londra și Paris.
[3] Poncea și Rogojeanu (2007), p. 66.
[4] Vezi Pal Teleki și Hóman Bálint, editori, *Siebenburgen*, Budapesta, Atheneum, 1940. Editată de Teleki și de ministrul Educației, Bálint, ea a fost scrisă de o echipă de istorici condusă de László Mákkai. În 1944 Mákkai a fost autorul *Istoriei Transilvaniei* în limba franceză pentru publicul francez și britanic. În 1986, el a coeditat titlul în 3 volume, cu ediții în franceză (1987) și engleză (1994). Printre coeditori s-a aflat ministrul Educației, Béla Köpeczi.
[5] Mark Imre Major, *American Hungarian Relations 1918–1944*, capitolul VI: „Emigration as an Ally: Hungarians in America", p. 137. Printre cei 746 de delegați la primul congres al federației din 1929 se numărau 477 de maghiari care trăiau în străinătate, reprezentând 88 de asociații, precum și 269 de „prieteni străini ai Ungariei".
[6] Ibidem., p. 139.

ambasadorul britanic de la Budapesta a fost stânjenit".[1] Recrutat ca „agent de influenţă", primul ambasador britanic la Budapesta de după Primul Război Mondial a sprijinit atât de deschis Ungaria, pe motiv că „România multinaţională se lupta cu probleme interne şi ar fi incapabilă să stopeze atacul Armatei Roşii", încât şi-a ruinat cariera.[2] Baronul de presă britanic, Lord Rothermere – recrutat cu promisiunea oferirii tronului Ungariei reconstituite fiului său –, a condus, prin reţeaua sa de 71 de ziare din Marea Britanie, Statele Unite şi Canada, o campanie prorevizionistă, făcând la un moment dat lobby ca Hitler să atace România.[3] Şi mai remarcabil, Federaţia Mondială a Maghiarilor – finanţată şi subordonată guvernului maghiar – şi-a continuat operaţiunile din 1927 şi în noul mileniu, indiferent de regimul politic de la Budapesta.[4]

Moşteniri imperiale în Comintern şi organele de securitate sovietice

De la înfiinţarea sa, la începutul lui martie 1919 şi până la dizolvarea sa oficială, în 1943, Cominternul a fost centrul mişcării comuniste mondiale şi forul în care erau rezolvate conflictele de partid. Dintre toate partidele din statele care urmau să facă parte din Blocul Sovietic, România era cel

---

[1] Gábor Batonyi, „British Foreign Policy and the Problem of Hungarian Revisionism in the 1930s", p. 6, document prezentat la conferinţa *British-Hungarian Relations Since 1848*, Londra, School of Slavonic Studies, University of London, 16 aprilie 2004, accesibil pe: www.ssees.ucl.ac.uk/confhung/batonyi.pdf. Praga a încercat să contraatace invitând aceleaşi persoane „unde vor fi bine primite şi li se vor asigura translatori".

[2] Ibidem, p. 3; Dombrády Lóránd, Tóth Sándor, *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945* [Armata regală ungară 1919–1945], Budapesta, Zrinyi Katonai Kiadó, 1987, p. 21. Ambasadorului britanic în Ungaria i-au fost aduse acuzaţii similare, chiar înainte de începerea celui de-al Doilea Război Mondial.

[3] Harold Sydney Harmsworth, „Hungary's Place in the Sun", *Daily Mail*, 21 iunie 1927; Neil Tweedie şi Peter Day, „When Rothermere urged Hitler to invade Romania", *Telegraph*, 1 martie 2005; şi Ignác Romsic, „Hungary's Place in the Sun: A British Newspaper Article and its Hungarian Repercussion", pp. 1-8, document prezentat la conferinţa *British-Hungarian Relations Since 1848* (2004), accesibil pe www.ssees.ucl.ac.uk/confhung/romsics.pdf.

[4] În perioada tranziţiei postcomuniste, Federaţia a fost condusă de Sándor Csoori, renumit pentru iredentismul şi şovinismul său. Hoensch (1996), p. 341. Federaţia urmărea interesele organizaţiilor emigranţilor maghiari din Occident, iar spre sfârşitul anilor '70, atitudinea acestor organizaţii faţă de patria-mamă „putea fi descrisă drept loială". Ibidem, p. 274. Oficial, Federaţia a devenit o entitate independentă în iulie 1989, după 62 de ani, dar a rămas un punct constant în bugetul anual al guvernului maghiar pentru urmărtorii 22 de ani. Pentru anunţul larg promovat referitor la noul statut al Federaţiei, vezi „Pozsgay Announces New Policy Toward Hungarian Diaspora", *Nepszava*, 22 aprilie 1989; *Joint Publications Research Service – East Europe*, JPRS-EER-89-082, 25 iulie 1989, pp. 14-15.

mai slab situată în definirea unei perspective cu caracter național și, cu atât mai puțin, în apărarea unui asemenea caracter. În perioada primilor ani ai existenței Cominternului, România a fost singura care nici măcar nu era reprezentată la congres, cu atât mai puțin în forurile de decizie și în aparatul administrativ. Chiar și după afilierea românilor la Comintern, în 1921, ei au rămas o prezență insignifiantă în comparație cu toți ceilalți viitori „parteneri apropiați" din Tratatul de la Varșovia.[1]

Absența românească era în contrast flagrant cu prezența și influența ungurilor în Comintern. Ei au avut una dintre cele mai largi reprezentări din Europa de Est, formată atât din foști prizonieri de război recrutați de Armata Roșie – un număr de 100 000, adică 33% dintre voluntarii prizonieri de război din războiul civil rus – cât și din refugiați, foști membri ai guvernului Kun.[2] Astfel, un număr extraordinar de „vechi bolșevici" maghiari cu cetățenie sovietică – zeci de mii – au devenit elemente de bază ale aparatului Cominternului și ale altor organe sovietice. Infiltrate larg și adânc în structurile de putere sovietice, datorită rolului avut în stadiile inițiale ale revoluției și războiului civil, rolul și dimensiunea lor le-au oferit o influență enormă asupra politicii sovietice și a Cominternului.

Într-unul din momentele cele mai proaste, ungurii ocupau cel puțin 300 de poziții în aparatul Comintern și erau prezenți la cele mai înalte niveluri de decizie, de la management și până la tâmplari și instalatori la hotelul moscovit Lux, care îi găzduia pe membrii din străinătate ai Cominternului.[3] Prezența lui Kun, Endre Rudiansky și Mátyás Rákosi în conducerea Comintern arată onoarea cu care erau tratați la Moscova.[4] Jenö Varga a

[1] Ultimii veniți, Marcel Pauker și soția lui, Ana Pauker, nu au reprezentat agenda românească, ci mai degrabă au confirmat agendele basarabeană și maghiară.

[2] Viktor Suvorov [Lev Rezun], *Inside Soviet Military Intelligence*, New York, Macmillan, 1984, p. 12; Szekel (2004), p. 33. Szekely subliniază că numărul total de foști prizonieri de război maghiari era în jur de 160 000.

[3] Szekely (2004), p. 33. Szekely dă declarații oarecum contradictorii spunând că „de-a lungul întregii sale existențe 300 de maghiari au fost membri în aparatul Comintern" și că „majoritatea maghiarilor care au lucrat în organizația Comintern în primii săi zece ani de existență, nu au rezistat epurărilor staliniste", oferind mai multe dovezi mai degrabă pentru prima decât pentru a doua concluzie (Ibidem și p. 35). Comuniștii maghiari au fugit și în Austria și Germania, după înfrângerea Ungariei Sovietice în 1919, unde au constituit procente importante din partidele lor comuniste. În 1921, erau 450 de maghiari numai în Partidul Comunist German, deși majoritatea fugiseră în fosta capitală austro-ungară, Viena, care a fost sediul operațiunilor Cominternului pentru Balcani (inclusiv România) până la mijlocul anilor '30.

[4] Foști prizonieri de război maghiari au fost de la bun început membri ai micului (între 3 și 9 persoane) secretariat. Nici o altă țară nu era mai bine reprezentată, cu excepția Rusiei.

condus timp de peste două decenii Institutul de Economie Mondială (mai târziu, şi Relaţii Internaţionale – IMEMO) – un centru de informaţii şi think-tank.[1] Jenö Ländler, succesorul lui Bohm la comanda Armatei Roşii ungare, în iulie 1919, a fost unul dintre cei şapte străini interni la Zidul Kremlinului (şi singurul din Europa de Est).

Ungurii au avut una dintre cele mai ridicate rate de supravieţuire din perioada purificărilor din anii '30, care i-au eradicat practic pe etnicii polonezi, români şi germani din Comintern. Stalin i-a tratat, în perioada lui Ejov, mai degrabă ca pe o naţionalitate sovietică decât ca pe trădători „străini".[2] Motivaţiile pentru această diferenţiere rămân de elucidat. E cert că pe polonezi nu i-a ajutat în faţa epurărilor calificarea de popor cu adevărat „revoluţionar". Nikolai Ejov însuşi a subliniat în diverse ocazii că ţintele sale principale erau „polonezii, românii şi germanii", în timp ce Stalin stabilea că statele europene implicate în conspiraţia „zinovevistă-troţkistă" erau Germania, Polonia, România, Finlanda şi Statele Baltice – nu Ungaria (sau Bulgaria).[3] Se spune că Béla Kun, care fusese educat în Transilvania, a fost epurat, printre altele, sub acuzaţia că fusese agent al Securităţii de Stat din România.[4] Stalin a intervenit chiar, atunci când Ejov l-a reprimat pe directorul IMEMO, Varga, pentru „atitudinea sa extrem de necooperantă" şi l-a apărat pe ungur.[5] Paradoxal, Varga a fost arestat

[1] Redenumit IMEMO după 1956, institutul lucrează la proiectele date de Departamentul Internaţional al PCUS şi printre cele mai importante funcţii ale sale se numără „planurile strategice şi tactice pe termen lung" pentru politica externă sovietică, precum şi planificarea şi implementarea „în cooperare cu agenţiile de informaţii GRU şi KGB" a campaniei de măsuri active. Stanislav Levcenko, „Unmasking Moscow's «Institute of the USA»", Backgrounder nr. 234, *Heritage Foundation*, 17 decembrie 1982, p. 2; *Soviet Covert Action*, „Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, 96th Congress", 6 şi 19 februarie 1980, pp. 59-87.

[2] Ungurii arestaţi şi executaţi au fost urmăriţi fie din motive instituţionale (de ex. generalii NKVD Karl Pauker şi Béla Biro), fie din duşmănii personale (de ex. Béla Kun). Vezi, de exemplu, Marc Jansen şi Nikita Petrov, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ejov 1895–1940*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2002, p. 61.

[3] Jansen şi Petrov (2002), pp. 35, 40, 50, 134.

[4] Roger Faligot şi Remi Kauffer, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989, p. 116.

[5] Stalin a atribuit reticenţa lui Varga de a-l asista pe Ejov unui „caracter excesiv de încrezător" şi unei lipse de înţelegere a situaţiei. Ibidem, pp. 38-39. În 1938, Administraţia NKVD pentru Operaţiuni Speciale, pe atunci „cea mai mare secţie a spionajului sovietic" opera în toate ţările din Europa de Est, cu excepţia, aparent, a Ungariei. Mitrokhin (2000), p. 100.

pentru scurt timp, dar numai după ce a fost denunțat de conaționalul său, agentul NKVD, Imre Nagy.[1]

Mai important, Cominternul constituia sediul unei rețele clandestine internaționale de agenți, care operau împotriva guvernelor din statele lor de origine, în serviciul „revoluției mondiale" care, prin „centralizarea democratică", devenise sinonimă cu Moscova. Sarcinile principale ale Cominternului erau finanțarea acoperită, propaganda albă și neagră și spionajul direct, toate acestea în scopul construirii unei rețele de partide comuniste necesare pentru doborârea „revoluționară" a adversarilor. Operativii Cominternului nu au avut prea multe probleme în realizarea transferului de la conspirația politică acoperită, la munca de informații oficială. Ei erau deja, în principal, agenți de informații, care operau pentru o putere străină și foloseau metodele învățate la Moscova: nume false, documente false, legende, comunicări criptate, căsuțe poștale oarbe, finanțări acoperite, construirea de rețele și contrafilajul.[2]

Tentativele de a-i exonera pe cominterniști de a fi fost agenți sovietici, făcând deosebirea între aceștia și ofițerii de informații sovietici, nu ține cont de această realitate fundamentală. De exemplu, viitorul conducător maghiar Imre Nagy a fost cominternist și agent NKVD, cu toate că s-au făcut încercări de negare a ambelor afilieri.[3] Toți cominterniștii trimiși peste

---

[1] Șeful KGB, Vladimir Kriucikov, către Comitetul Central al CPSU, *About the Archive Materials Pertaining to Imre Nagy's Activities in the USSR*, 16 iunie 1989, „Hungary in the Cold War", CWIHP.

[2] David McKnight. *Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage. Studies in Intelligence Series.* Londra, Frank Cass, 2002, pp. 2-4.

[3] Asemenea dezmințiri sunt date, spre exemplu, în: Szekely (2004), p. 35 și Tibor Hajdu, „The Confessions of János Kádár: The Last Speech", vol. XLVII, nr. 183 (toamna 2006), *Hungarian Quarterly* pe: www.hungary.com. Hajdu a argumentat că Imre Nagy și János Kádár nu erau agenți sovietici pentru că intraseră în coliziune cu orgenele de securitate, când, de fapt, toți șefii din Securitatea sovietică și majoritatea celor din Blocul Sovietic intraseră în coliziune cu organele de securitate, în perioada lui Stalin. Activitatea lui Nagy ca agent NKVD este descrisă într-un raport din 16 iunie 1989 al șefului KGB, Kriucikov, către CC al PCUS, reprodus în Johanna Granville, „Imre Nagy, aka «Volodia»: A Dent in the Martyr's Halo?" *Cold War International History Project Bulletin* 5 (1995), p. 36. Vezi și *Interview with Miklós Németh*, www.gwu.edu. Tentative de a nega faptul că Valter Roman și Leon Tismăneanu, cominterniști români, au fost agenți sovietici au fost făcute individual de membri ai familiilor lor. În cazul lui Tismăneanu, statele de plată ale Cominternului din februarie–iunie 1944 indică faptul că era plătit cel mai bine, dintre cei 26 de agenți de pe listă surclasând agenți semnificativi ca Vasile Luca, Iosif Chișinevski sau Valter Roman. Numai Boris Stefanov (nume de acoperire: I. Dragonov) primea la fel de mult ca el, iar acesta era titularul Partidului Comunist Român din acea vreme. Vezi *Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Sotsial'noi i Politicheskoi Istorii* [Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Politică și Socială: RGASPI], fond 495, opis 286, dosar 55, f. 13.

hotare erau agenţi sovietici. Nu existau graniţe fixe între munca de partid şi cea de spionaj sau între diversele servicii ale tinerei comunităţi de informaţii sovietice, iar cominterniştii treceau constant de la o activitate sau de la organizaţie la alta.[1]

Reţelele de informaţii sovietice erau construite pe scheletul stângii radicale, stabilit mult înainte de 1919 şi fondarea Cominternului.[2] Cei 300 000 de prizonieri de război care au trecut la bolşevici şi s-au oferit voluntari în perioada războiului civil au furnizat bazinul iniţial de recrutări pentru serviciile de informaţii şi cele coercitive sovietice.[3] Suprareprezentarea ungurilor printre voluntarii prizonieri de război s-a oglindit şi în servicii. În Siberia, în anii 1920–1930, ei erau atât de prevalenţi în sistemul de securitate sovietic, încât termenul *vengrii* (cuvântul rusesc pentru ungur) era sinonim cu Cheka.[4]

Béla Kun a fost probabil cel mai cunoscut, dar au existat de asemenea personaje proeminente în organizaţiile succesoare OGPU, GPU şi NKVD.[5] Karl V. Pauker, de exemplu, a fost şef al Serviciului de Gardă NKVD, responsabil cu paza personală a lui Stalin (până la epurările din 1930), şi un intim al dictatorului.[6] Preotul din Biserica Reformată Teodor Maly – unul dintre „cei mai mari ilegalişti", al cărui portret a fost aşezat mai apoi „pe pereţii din camera memorială a KGB" – i-a recrutat între 1936–1937 pe membrii grupului de la Cambridge „Cei cinci magnifici" (iar compatriotului

[1] McKnight (2002), pp. 52, 61; Leonard (1999), pp. 17-18, 43, 57, 60, 97, 141-142, 148; Vladimir Vladimirovici Pozniakov, „The Soviet Intelligence Services and the Government: Information and Military-Political Decisions from the 1920s to the Early 1950s", în Niels Erik Rosenfeldt, Bengt Jensen, Erik Kulavig, editori, *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Palgrave Macmillan, 2000, pp. 101-104.

[2] John J. Dziak, *Chekisty: A History of the KGB* (Lexington: Lexington Books, 1988), pp. 4-5; David McKnight (2002), p. 187; şi Suvorov (1984), p. 7.

[3] Suvorov (1984), p. 12.

[4] Gábor Szekely, „Hungarians in the Comintern: Some results of a research project", The European Workshop of Communist Studies: *The International Newsletter of Communist Studies (INCS)*, vol. X, nr. 17 (2004), p. 34.

[5] Ibidem, p. 35. Szekely îl dă ca exemplu pe generalul Béla Bira. Vezi şi Donald Rayfield, *Stalin and His Hangmen: The Tyrant and Those Who Killed For Him*, New York, Random House, 2004.

[6] Ronald Hingley, *The Russian Secret Police: Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, New York, Dorset Press, 1970, p. 164; Jansen şi Petrov (2002), p. 54: Alexander Orlov, The Secret History of Stalin's Crimes, Londra, 1954, pp. 342, 350.

său László Dobos, alias Louis Gibarti, i se atribuie recrutarea inițială a lui Philby, în 1934).[1]

RU a fost primul și probabil cel mai fervent recrutor al „credincioșilor adevărați" din Comintern. La începutul lui 1918, la simpla solicitare a RU, Cominternul va hotărî ca „un mare număr, uneori sute de comuniști, să devină agenți sovietici secreți".[2] Eclipsați poate de polonezii și de nemții din RU, ungurii tot s-au putut mândri cu agenți precum Béla Vágó, șeful operațiunii „corespondenții muncitori" (RABCOR) din Germania, Arthur Koestler și Sándor (Alexander) Rádo de la *Red Orchestra*.[3] Cu toate că avea numai 19 ani când a intrat în Armata Roșie a lui Kun, Rádo era considerat un membru al „vechii gărzi" din Moscova, se simțea ca acasă „în cele mai înalte cercuri ale Internaționalei Comuniste" și s-a bucurat de patronajul „președintelui Comintern, Zinoviev".[4] În 1919, Rádo a organizat prima agenție sovietică de presă (ROSTA) în Haparanda, Suedia, combinând jurnalismul cu munca de informații, ceea ce va deveni „o a doua natură a Rádo" și o specialitate a spionajului maghiar.

Fostul comisar de război al lui Kun, Vilmos Böhm, operând sub numele de cod sovietic *Orestes,* s-a infiltrat în spionajul britanic (și american) în perioada celui de-al Doilea Război Mondial.[5] În calitate de șef pe probleme militare al lui Béla Kun, în 1919, Böhm i-a convins pe ofițerii britanici și americani că era un anticomunist gata să răstoarne regimul sovietic.[6] Câștigând încrederea serviciilor de informații englez și american, el a fost angajat în Biroul britanic de analiză a presei din Stockholm, unde a influențat evaluările tentativelor aliaților lui Hitler de a părăsi Axa, poziționându-se în același timp ca intermediar pentru ieșirea Ungariei din alianță.[7] Lui Böhm i se atribuie

[1] Mitrokhin (2000), p. 83; McKnight (2002), p. 134; Koch (1995), pp. 66, 149-155, 306-307; Appolon Davidson, *South Africa and the Communist International: Bolshevik Footsoldiers to Victims of Bolshevization*, Routledge, 2003, p. xvii; și Gary Kern, *A Death in Washington: Walter G. Krivitsky and the Stalin Terror*, New York, Enigma Books, 2003, p. 414.

[2] Suvorov (1984), pp. 12, 18-19, 36. În același fel, GRU a reușit să își refacă rețelele după masiva devastare cauzată de epurările lui Stalin din 1937, în mare parte „prin efortul special al Cominternului".

[3] Leonard (1999), pp. 149-150.

[4] Dallin (1955), pp. 184-185.

[5] Vezi și Susanne Berger, „Stuck in Neutral: The Reason Behind Sweden's Passivity in the Raoul Wallenberg Case", 22 august 2005 www.raoul-wallenberg.asso.fr.

[6] Günter Bischof, Anton Pelinka și Rold Steininger, *Austria in the Nineteen Fifties*, New York, Transaction, 1995, p. 178; Miklós Lojkó, *Meddling in Middle Europe: Britain and the «Lands Between», 1919–1925*, Budapesta, Central European University Press, 2006, pp. 35-36.

[7] Ibidem; Berger (2005); Laura-Louise Veress, *Clear The Line: Hungary's Struggle To Leave The Axis During The Second World War*, Cleveland, Prospero Publications, 1995, pp. 84, 105. Londra l-a lăudat chiar pe Böhm pentru „serviciile neprețuite ale lecturilor și interpretărilor", C.G. McKay, *From Information To Intrigue: Studies in Secret Service Based On The Swedish Experience, 1939–1945*, Londra, Routledge, 1993, p. 105.

manipularea operaţiunilor lui Raul Wallenberg şi, apoi, facilitarea arestării sale de către autorităţile sovietice.[1]

Cel mai puternic serviciu de spionaj, din punctul de vedere al legăturii directe la ierarhia sovietică, era Departamentul de relaţii internaţionale *(Otdiel Mezhdunarodnoi Sviazi*: OMS) al Cominternului.[2] OMS acţiona ca un centru de coordonare a celorlalte servicii, ducând în acelaşi timp la îndeplinire funcţia de bază, aceea de conducere a partidelor comuniste străine. Acesta distribuia ordine, fonduri şi teme de propagandă partidelor „naţionale", servea drept contact către organizaţiile din ilegalitate, asigura documente false agenţilor Comintern, menţinea contactul cu celelalte organe ale securităţii sovietice şi conducea operaţiunile de spionaj şi culegere de informaţii din străinătate.[3] Fostul şef al operaţiunilor sovietice de spionaj din Europa îl descria drept „inima Cominternului", care îi controla pe liderii „partidelor comuniste autonome din Europa". Pe lângă celelalte funcţii, OMS conducea falsele organizaţii de front Prietenii Uniunii Sovietice şi găzduia organizaţii umanitare şi pentru drepturi civile aşa-zis nonpartizane.[4]

Propaganda OMS şi efortul de dezinformare din Occident erau conduse de Willi Münzenberg şi de mâna sa dreaptă, fostul prizonier de război sovietic, László Dobos, mai bine cunoscut sub numele de cod Louis Gibarti.[5] Münzenberg şi Gibarti au creat o vastă reţea de organizaţii şi camarazi neştiutori care puteau fi mobilizaţi în sprijinul Moscovei, prin ceea

---

[1] Berger (2005), pp. 19, 23; William Agrell, „Raoul Wallenbergs vaen forerrade honom", [Prietenul lui Raoul Wallenberg l-a trădat] *Dagens Nyheter*, 12 mai 2003; Reuters, 05/12/03, 10:00 ET, „Soviet Double Agent May Have Betrayed Wallenberg" www.raoulwallenberg.org.

[2] OMS a desfăşurat „o strictă aplicare practică a muncii conspirative din Comintern", într-o asemenea măsură încât arhivele sovietice referitoare la aceasta au rămas închise. McKnight (2002), p. 60.

[3] Niels Erik Rosenfeldt, *Stalin's Secret Chancellery and the Comintern*, Copenhaga, C.A. Reitzels, 1991, p. 27. Şeful INO, Mihail Trilliser, l-a ajutat pe Osip Piatnitski în înfiinţarea OMS, al cărui şef a devenit în 1925, sub numele Moskvin. McKnight (2002), p. 53; Dziak (1988), p. 42.

[4] Walter G. Krivitsky, *In Stalin's Secret Service*, Home Farm Books, 2007, pp. 51-54.

[5] Fredrik Peterssen, „The League Against Imperialism: The Most Valuable Tool for Bolshevik Propaganda in the «Imperialist» and Colonial World During the Interwar Era? Synopsis of a Doctoral Thesis", *The International Newsletter of Communist Studies Online*, vol. XIII (2007), nr. 20, p. 106. Printre alţi „oameni de bază" şi discipoli ai lui Münzenberg se aflau Otto Katz (Andre Simone), care era omul lui la OMS, şi basarabeanul Ludwig Brecher (Louis Dolivet), care a devenit o forţă în mişcarea Naţiunilor Unite, mentor al lui Orson Welles şi producător de filme la Hollywood (vezi, de exemplu, *Mr. Arkadian* (1955) şi *Around the World with Orson Welles* (1955)).

ce Münzenberg denumea „Clubul Inocenților".[1] Gibarti-Dobos e considerat a fi fondatorul tehnicii împletirii „propagandei cu spionajul și acțiunile sub acoperire" – baza „măsurilor active" – și având o contribuție la inventarea frontului „agențiilor de presă", care puteau „plasa pentru propagandă poveștile fabricate, dorite de aparat, puteau servi ca acoperire pentru agenți și ca acoperire pentru fluxul de informații obținut din spionaj".[2]

În 1924, când Moscova a anunțat crearea Republicii Socialiste Sovietice Autonome a Moldovei – „baza României sovietice" –, care în cele din urmă îi „va elibera pe frații care gemeau sub jugul oligarhiei", centrele sovietice de informații din Odessa și Tiraspol au condus o „revoltă", cu centrul în orașul basarabean Tatar Bunar, care a fost rapid înăbușită de Siguranță și de militarii români.[3] Ca parte a propagandei care justifica invazia sovietică, ziarele sovietice au început să publice așa-zise scrisori din partea grupurilor de țărani basarabeni care cereau formarea unei republici autonome.[4] Münzenberg și Gibarti au montat apoi o campanie „umanitară" internațională împotriva autorităților române pentru eliberarea „țăranilor și muncitorilor nevinovați" aduși în fața tribunalului.

Intelectualii Romain Rolland și Henri Barbusse au fost foarte ușor de înrolat în această campanie, din moment ce colegul lor, secretar la asociația antifascistă Amsterdam-Pleyel, Alex Kellerman (Sándor Nogradi) era tot agent OMS.[5] Similar, Comitetul Mondial pentru Eliberarea Victimelor Germaniei Fasciste *(World Committee for the Relief of the Victims of German Fascism)* al lui Münzenberg i-a reunit pe Barbusse, Arthur Koestler, contele Mihály Károly (șef al secției franceze), pairul Partidului Laburist britanic,

---

[1] Vezi Stephen Koch, *Double Lives: Stalin Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals,* New York, Enigma Books, 1995, și Sean McMeekin, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917–1940,* Yale, Yale University Press, 2004. Dallin îl descrie pe Münzenberg ca fiind „realizator de congrese, ziare, reviste, filme, protector al unor oameni de știință prosovietici, naivi și credincioși". Dallin (1955), p. 310.

[2] Stephen Koch, „Lying for the Truth: Münzenberg & the Comintern", *The New Criterion online,* 12 noiembrie 1992, www.newcriterion.com/archive/12/nov93/koch.htm. Gibarti/Dobos au condus o agenție de presă „naționalistă" pentru frontul sovietic „League Against Imperialism". Ruth Price, *The Lives of Agnes Smedley*, Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 167.

[3] Clark (1927), mai ales capitolul XXVIII „The Tatar Bunar Episode", și capitolul XXIX „The Moldavian Soviet Republic".

[4] Vezi și *Plugarul Roșu*, septembrie 1924; Dennis Deletant, *Studii ale istoriei românilor,* București, Editura Enciclopedică, 1991, p. 287.

[5] Szekely (2004), p. 34. Barbusse a venit chiar în România pentru a împiedica procesul. Albert Einstein a fost de asemenea atras în fronturile comuniste 34 între 1937 și 1954. www.foia.fbi.gov/foiaindex/einstein.htm.

Lord Marley (preşedinte internaţional) şi Albert Einstein (preşedinte).[1] Gibarti şi şeful lui au activat apoi în SUA, creând nenumărate organizaţii umanitare, producând filme la Hollywood şi adunând semnături ale senatorilor şi congresmenilor SUA pe petiţiile lor.[2]

Kim Philby a lucrat în 1934 pentru Münzenberg şi Gibarti în Frontul de Asistenţă Internaţională pentru Muncitori, de la Viena, pe perioada recrutării sale, fiind aparent curier al viitorului şef al spionajului maghiar, Gábor Péter. Münzenberg a însărcinat-o pe contesa Károly cu strângerea fondurilor şi recrutările de la Universitatea Cambridge, în acea perioadă.[3] Legăturile strânse dintre monarhia britanică şi cea austro-ungară şi apoi cu succesoarea maghiară (încurajate puternic de Liga Revizionistă Maghiară şi de Federaţia Mondială a Maghiarilor) au avut drept rezultat recrutarea pe plan extins a ungurilor pentru spionajul britanic în perioada interbelică şi pe durata războiului. Sprijinul Londrei pentru Federaţia Dunăreană postbelică a fost favorizat de întregul spectru de emigranţi maghiari – începând cu aripa de stânga reprezentată de contele Károly până la monarhiştii conservatori şi extrema dreaptă a clerico-fasciştilor din Crucea Săgeţii –, reflectând vulnerabilitatea la influenţa maghiară a evaluărilor spionajului britanic (şi, deci, a strategiilor britanice) asupra regiunii.[4]

J. Peters (József Péter), veteran al Armatei Roşii maghiare, a condus Departamentul pentru Minorităţi Naţionale al Partidului Comunist din Statele Unite ale Americii (CPUSA) înainte să devină şeful ilegal al

---

[1] Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, New York, HarperCollins, 1990, p. 187. Albert Einstein, un reformator social înfocat, a fost atras fără voie în 34 de fronturi comuniste între 1937–1954. Vezi www.foia.fbi.gov/foiaindex/einstein.htm. Gibarti a fost informator FBI împotriva lui Einstein până când directorul FBI J. Edgar Hoover l-a „dezmoştenit". Se spune că Gibarti-Dobos, Barbusse şi Marley au jucat un rol în crearea Partidului Comunist Spaniol. Victor Alba, *The Communist Party of Spain*, New Brunswick, NJ, Transaction, 1983, p. 189, nota 3.

[2] „Prominent Names Are Used to Raise Funds for Soviet", *The New York Times*, 9 februarie 1922. Departamentul de Justiţie al SUA a identificat Friends of Soviet Russia, Russian Red Cross, Medical Relief to Soviet Russia şi American Federated Russian Famine Relief Committee ca fronturi ale Cominternului. Şeful unora dintre cele mai importante fronturi (de ex. World Council on Peace) a fost Louis Dolivet, un agent sovietic basarabean considerat a fi „principalul succesor" al lui Münzenberg. Dallin (1995), p. 61.

[3] Andrew şi Gordievsky (1990), p. 192; Catherine Károly, *A Life Together*, Londra, Allen & Unwin, 1961, pp. 289-299.

[4] Vezi şi discuţia despre operaţiunea *Intermarium* din Stephen Dorril, *MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2003, pp. 164-176.

Planurile de anexare și operațiunile sovietice, 1924

Harta 12

„aparatului secret" al CPUSA, între 1929 şi iunie 1938.[1] Confirmat în funcţie de ofiţerul de legătură al Cominternului din SUA, John Pepper (fostul comandant în Armata Roşie maghiară, József Pogány), el a lucrat în principal pentru spionajul Cominternului şi, deci, cu GRU şi NKVD INO.[2] Penetrând Departamentul de Stat al SUA, serviciile armate, Departamentul de Interne etc., Peters a creat reţeaua de spioni care îi includea pe Whittaker Chambers şi Alger Hiss şi a pus bazele masivei infiltrări a primei agenţii de spionaj americane: Biroul pentru Servicii Strategice (Office of Strategic Services – OSS) din perioada războiului[3]. Penetrarea extensivă a secţiilor balcanică şi maghiară din Departamentul de analiză şi cercetare al OSS a permis Moscovei nu numai să capete o imagine internă inestimabilă asupra percepţiilor şi intenţiilor SUA, dar să şi influenţeze percepţiile americanilor şi să manipuleze analizele într-o direcţie sau alta.[4]

Coaliţiile „naţionale" *din Comintern*

Dominaţia sovietică asupra comunismului basarabean şi dobrogean şi directul control maghiar asupra stângii radicale din Transilvania s-au transformat într-o schemă complexă şi unică de control asupra RCP care s-a menţinut din 1918 până mult după venirea la putere a comuniştilor, după al Doilea Război Mondial. Situaţia s-a complicat din cauza antagonismului adesea deschis dintre „basarabeni" şi „transilvăneni", pe de o parte, şi comuniştii din Vechiul Regat, pe de altă parte. Conducerea Cominternului, deja iritată că singura revoluţie victorioasă dintr-o altă ţară fusese înfrântă

---

[1] John Earl Haynes, Harvey Klehr, *Venona: Decoding Soviet Espionage in America*, Yale University Press, 2000, pp. 60-62, 65; Allen Weinstein şi Aleksander Vassiliev, *The Haunted Wood: Soviet Espionage in America – The Stalin Era*, Modern Library, 2000, pp. 38, 48, 62. De asemenea, Steve Nelson (Meszaros) a condus atât CPUSA de pe Coasta de Vest, cât şi aparatul secret în perioada anilor 1930 şi a celui de-al Doilea Război Mondial. Este foarte posibil ca Nelson să apară în stenogramele VENONA sub numele „BUTCHER", traducerea în engleză a numelui său unguresc. Haynes şi Klehr (2000), pp. 67, 237-428.

[2] Conform unui raport din 1945 al NKGB, Péter, ca „persoană de mare încredere" care desfăşura operaţiuni în SUA, a fost folosit în operaţiuni NKVD INO „ocazional până în 1936" şi apoi „a fost folosit foarte intens de operativii GRU". Ibidem, p. 302; Krivitski (2007), p. 55. Pogány pozase drept anticomunist, împreună cu agentul sovietic Böhm, în faţa reprezentanţilor militari ai Marii Britanii şi ai Statelor Unite, în 1919, gata să răstoarne regimul Kun. Vezi, de exemplu, Pastor (1976), capitolul VII: „Allied Missions in Hungary".

[3] Weinstein şi Vassiliev (2000), p. 38; Haynes şi Klehr (2000), pp. 60, 67, 194. Aparent, Peters şi-a fixat această ţintă la recomandarea şefului Profintern, Soloman Lozovski.

[4] Haynes şi Klehr (2000), p. 194. În 1949, Peter a fost „deportat în Ungaria comunistă" şi a fost răsplătit cu funcţii de conducere în aparatul de partid şi de stat maghiar. Ibidem; p. 67.

de armata română, era „furioasă" că românii nu numai că nu duseseră la îndeplinire ordinele specifice „de a-l ajuta pe Kun şi de a sabota acţiunile guvernului român", ci îi avertizaseră public pe comuniştii unguri asupra dreptului de a decide destinul ţării.[1] După cum subliniau socialiştii români în ziarul lor, în martie 1917, erau avizi să-şi câştige „libertatea de a fi stăpânii propriului destin", pe care conducerea comuniştilor maghiari încerca să le-o nege:

> Permiteţi-le să-şi aleagă soarta după cum doresc, dar lăsaţi-ne şi nouă acelaşi drept. Nu ar trebui să se joace cu socialismul şi să compromită idealurile comuniste pentru a-şi atinge propriile ţeluri naţionale; lăsaţi-i să iasă cinstit şi bărbăteşte în faţa lumii şi să spună: „Dorim o Ungarie Mare", dar să nu se ascundă în faţa ideilor socialiste.[2]

Ulterior, comuniştilor români li s-a atribuit un statut inferior în mişcarea comunistă, nu mult diferit de marginalizarea şovinistă a etnicilor români din perioada imperiilor. Una dintre primele întrebări adresate românilor atunci când au solicitat afilierea la Comintern, în noiembrie 1921, a fost: „Ce au făcut în sprijinul Republicii Sovietice Ungare?" „Aripa transilvăneană", încă ramură a Partidului Comunist Ungar, a refuzat cu ostentaţie să negocieze afilierea pentru nou-înfiinţatul Partid Comunist Român (PCR), în timp ce partidul bulgar şi cel maghiar s-au angajat „într-o campanie pe termen lung împotriva României şi a clasei sale muncitoare, în interiorul Internaţionalei", acuzând PCR de „deviaţionism social-patriotic".[3]

Agendele „basarabeană" şi „transilvăneană" erau destul de clar reflectate în linia Cominternului pentru cesiunea de teritorii româneşti cu afilierea minoritară, mai degrabă decât majoritară la statele vecine. Introdusă oficial la şedinţa Federaţiei Comuniste Balcanice din decembrie 1923 (la care au participat Rakovski, Dimitrov şi Stepanov), anunţarea acestei linii a coincis cu crearea organizaţiilor revoluţionare dobrogene şi basarabene „pentru a acţiona ca unităţi iredentiste revoluţionare". În iulie 1924, al 5-lea congres al Cominternului a accentuat influenţa maghiară, considerând ca fiind „esenţială intensificarea activităţii comuniste în rândurile populaţiei maghiare din teritoriile anexate la Cehoslovacia, România şi Iugoslavia" şi determinarea „partidelor comuniste din acele ţări" să lanseze o campanie care „să cheme la autodeterminare şi la secesiune de statele care le

[1] Ionescu (1964), pp. 14, 15.
[2] *Adevărul*, 30 martie 1919. *Adevărul* a fost ziarul socialist din România.
[3] Ionescu (1964), p. 14.

Planurile Cominternului pentru România, 1924–1939

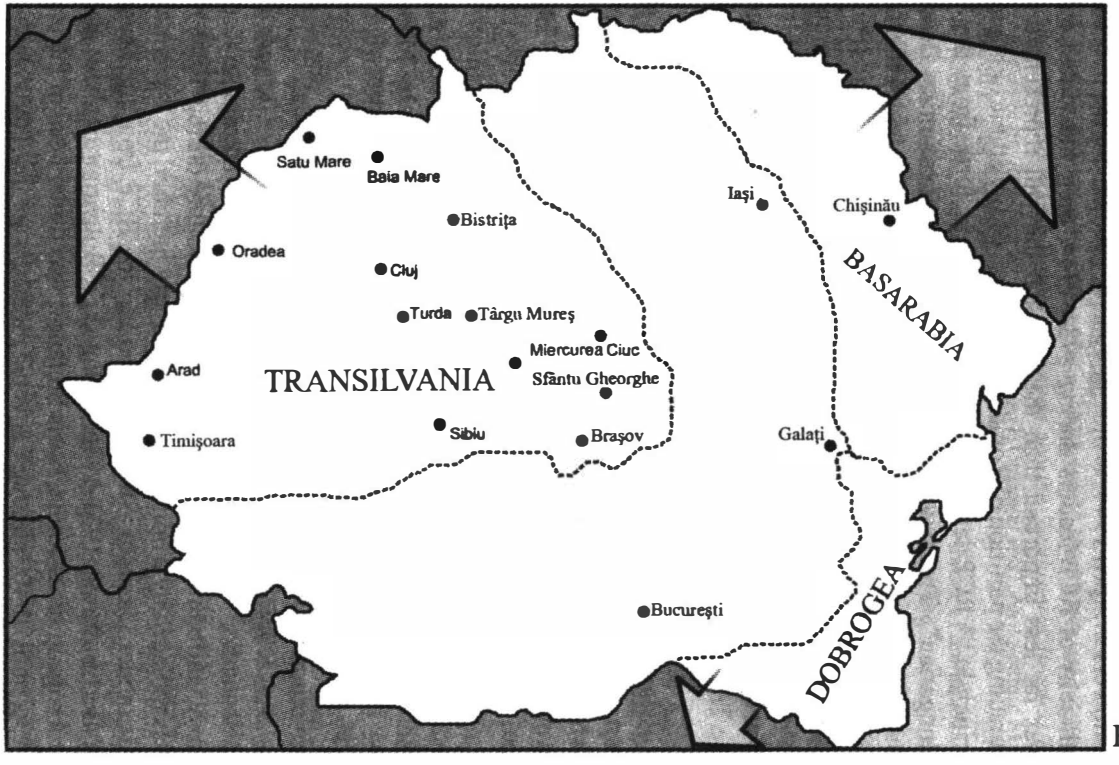

Harta 13

anexaseră". Sloganuri similare au fost adoptate pentru separarea Basarabiei şi „a Bucovinei şi a Dobrogei de România".[1]

Cu PCR obligat acum să promoveze divizarea ţării în baza pretenţiilor teritoriale, mai degrabă decât a componenţei etnice, aripa transilvăneană condusă de unguri a „reintrat triumfătoare în partid". În 1924, sub mâna conducătoare a Cominternului, PCR a ţinut al 3-lea congres la Viena – pe atunci sediul central al operaţiunilor de spionaj sovietice din Balcani – şi l-a ales în frunte pe Elek Köblös, veteran al campaniei din Transilvania a Armatei Roşii ungare şi membru recent al Partidului Comunist Ungar (PCU). Avertizându-i pe români că revoluţia lor şi „adevărata independenţă" necesitau mai presus de orice „ca eforturile minorităţilor subjugate să se sprijine pe principiul autodeterminării şi până la secesiunea completă de statul existent", congresul a exprimat totodată speranţa „muncitorilor şi ţăranilor din Basarabia că revoluţia lor naţională îi va uni cu URSS-ul".[2] Köblös a condus după aceea afacerile PCR de la sediul din Târgu Mureş, până când, în 1925, „anchetele asupra agitaţiei revoluţionare din Chişinău, Basarabia" l-au lăsat descoperit.[3]

Pentru a se asigura că PCR va trece la considerarea dezmembrării statului român ca fiind prioritară celei a schimbării de regim, la conducerea partidului au fost impuşi, în următorii 20 de ani, cetăţeni străini, începând cu 1924 şi până la lovitura internă a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi a adepţilor lui, în aprilie 1944. Deşi mulţi au subliniat etnicitatea neromânească a conducătorilor PCR, în perioada 1924 – 1944, originea etnică era de fapt mult mai puţin importantă decât faptul că toţi erau reprezentanţi ai intereselor de dezmembrare a României, fără a ţine cont de vreun principiu umanitar sau etnic.[4] Conducerea PCR a oscilat între aripa transilvăneană „Ungaria Mare" şi facţiunea anexaţionistă bulgaro-basarabeană. În 1933, de exemplu, PCR avea 440 de membri maghiari, 380 de membri din aripa

---

[1] Ibidem, p. 25.

[2] Ibidem, p. 24; Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999, pp. 12-13.

[3] Clark (1927), capitolul XXVI. Clark traduce numele acoperit al lui Köblös cu „Vericaş". „Vekas", conform foneticii maghiare, este „Vekaş", ambele pot fi denaturări ale numelui maghiar comun (şi pseudonim) „Farkas" (Lup). Vezi şi Husărescu (1925), p. 249. Husărescu a devenit legendar datorită succesului său împotriva spionajului sovietic din Basarabia şi Transilvania şi mai ales pentru centrele de informaţii create la Odessa, Tiraspol şi Harkov. În 1955, el a fost arestat în Bucureşti şi dus, împreună cu alţi 22 de colegi care supravieţuiseră, la Târgu Mureş, pentru a fi interogat de către anchetatori maghiari. A fost după aceea condamnat pentru „crima de activitate intensă împotriva clasei muncitoare şi a mişcării muncitoreşti" şi „pentru a fi contribuit la împiedicarea începerii revoluţiei în Transilvania".

[4] Vezi şi Deletant (1999), pp. 13-14.

basarabeană (bulgari, ruşi, ucraineni şi moldoveni) şi „numai" 375 de români.[1] Procentul era practic mult mai defavorabil, dat fiind că restul de 370 de membri din alte minorităţi ascundeau faptul că aceştia reprezentau în măsură copleşitoare agendele aripilor transilvăneană (maghiară) şi basarabeană (sovietică).[2]

Chestiunea teritorială şi revizionismul asociat acestora au aliniat Rusia sovietică şi interesele maghiare vizavi de România atât la nivel de partid, cât şi de stat şi s-au dovedit capabile să motiveze chiar şi elitele extrem de conservatoare din Ungaria să coopereze cu comuniştii şi să devină ei înşişi comunişti. Alinierea în această privinţă a programelor comuniste şi naţionaliste în perioada interbelică a facilitat nu numai un nivel de comunicare excepţională între cele două părţi, dar şi complicitate şi coordonare cu diverse ocazii. Elek Köblös, de exemplu, a fost înlăturat de Moscova şi de aripa basarabeană din funcţia de conducător al PCR, la al 4-lea congres românesc de la Harkov, în 1928, pentru „încercarea de a servi interesele guvernului maghiar din Budapesta şi nu pe cele ale Internaţionalei".[3]

Înlocuitorul lui Köblös, ucraineanul basarabean Vitali Holostenko, un protejat al lui Rakovski din Partidul Comunist Ucrainean, a condus PCR din Ucraina, între 1928–1931. El a fost înlocuit de un membru al Partidului Comunist Polonez, ucraineanul polonez Alexander Danieluk-Stefanski, care a condus PCR de la sediul din Berlin, în perioada 1931–1936. Nepotul lui Rakcovski, Boris Stefanov, un secesionist dobrogean, a deţinut funcţia de şef al PCR între 1936 şi 1940, cu toate că diferiţi membri ai aripii transilvănene (Béla Brainer, Jenö Iakobovicz şi Miklos Goldberger) au condus practic activităţile în România, în anii 1938 şi 1940, când Stefanov a lucrat la Moscova. Transilvăneanul Ştefan Foriş, un alt veteran al Armatei Roşii maghiare, a preluat conducerea în 1940 până în aprilie 1944, când a fost eliminat prin forţă.

---

[1] Ibidem, p. 15; RGASPI, fond 495, opis 25, dosar nr. 744.

[2] Redirecţionarea furiei naţionaliste contra „evreilor bolşevici" pentru divizarea României din 1940 a servit scopurilor sovietice şi maghiare, precum şi ale Germaniei naziste, de a le ascunde responsabilitatea pentru trunchierea ţării şi aruncarea vinovăţiei asupra unor persoane care nu aveau nici un interes pentru divizarea teritoriului românesc.

[3] Ionescu (1964), p. 27. Conform lui Ionescu, Congresul a sugerat că „guvernele burgheze ale Ungariei şi Bulgariei foloseau P.C. Român pentru a sprijinii politicile lor antiromâneşti, pentru care e posibil să existe unele dovezi". Congresul l-a acuzat pe Köblös că utiliza propaganda „tip Rothermere", cu referire la magnatul presei Lord Rothermere, recrutat de Budapesta în schimbul promisiunii tronului Ungariei pentru fiul său.

III

STALIN SE FOLOSEȘTE DE PROBLEMA TRANSILVĂNEANĂ

Este limpede că guvernul răspunzător nu poate angaja toate mijloacele necesare pentru a-și atinge scopul, din motive politice. [...] activitatea împotriva românilor din nordul Transilvaniei poate fi efectuată numai de patrioți maghiari fără funcții oficiale, cu sprijinul secret al guvernului maghiar [...] Celor angajați în acțiunile împotriva României trebuie să li se asigure deplina imunitate. [1]

Plan adoptat de guvernul maghiar, decembrie 1941

Soluția rămâne separarea Transilvaniei [...] fie provizoriu, până când vom ajunge la un acord cu Ungaria sau cu România, fie pe termen lung, ținând cont că acest mic stat va avea nevoie de un protector, care nu poate fi decât Uniunea Sovietică [...] Dependența României față de noi va fi și mai mare dacă Transilvania rămâne un stat de sine stătător, iar viitorul acestuia va depinde de noi.[2]

Comisia Litvinov, 1944

Asta nu înseamnă că Transilvania e dată definitiv României.[3]

Iosif Stalin, martie 1945

În primul rând, Ungaria și-a prezentat pretențiile teritoriale față de România. Știm că România a contribuit la victoria lui Hitler prin luptă, în timp ce noi am contribuit la ea numai prin muncă.

---

[1] Arhivele de Stat și Centrul pentru Istorie și Teorie Militară, *23 August 1944: Documente 1939–1943* (în continuare: *23 August 1944, Documente)*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, document 246, pp. 328, 330-333; ASRI, raport SSI, Rețeaua *Ardeal*, nr. 7350, 25 martie 1944.

[2] T.V. Volokitina, Tofik M. Islamov și Tatiana A. Poliakova, editori, *Problema transilvăneană. Disputa teritorială româno-ungară și URSS 1940–1946. Documente* Moscova, Rosspan 2000, documentele N7 și N8; AVP RF, fond 06, op. 6. Mapa 14. D. 141, Ll. 50; Vasile Șandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10 (octombrie), 2000.

[3] *Întâlnire cu tovarășul M. Rákosi*, Arh. St. București, CC al PCR, Relații Externe, dos. IV/1945, f. 100–111: Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, editori, *Maghiarii din România (1945–1955): Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2002, document 216, p. 803.

[...] Satisfacerea unor pretenţii teritoriale maghiare modeste şi minimale va servi şi interesul democraţiei româneşti.[1]

Mátyás Rákosi, august 1945

Idealul comun nu poate fi realizat decât printr-o propagandă bine direcţionată [...] Elementele noastre de încredere trebuie să se infiltreze în Partidul Comunist Român, pe orice cale posibilă, unde vor trebui să acţioneze intens şi în manieră disciplinată pentru a câştiga încredere şi a obţine funcţii importante, şi mai ales în administraţia de stat.[2]

Guvernul maghiar, 1946

Fără Transilvania nu există nici o Ungarie, pentru că Transilvania a fost întotdeauna adevărata Ungarie.[3]

Poetul maghiar Ady Endre, 1954

O parte din Transilvania trebuie redată Ungariei.[4]

Mátyás Rákosi, septembrie 1954

---

[1] *Népszabadság*, 13 august 1945; Attila Kóvari, *The Antecedents of Today's National Myth in Rumania, 1921–1965*, Hebrew University of Jerusalem, Ierusalim, 1983, p. 130.

[2] Ordinul nr. 2683/08.09.1946, Direcţia pentru afaceri transilvănene, Preşedinţia Maghiară a Consiliului de Miniştri (Biroul Prim-Ministrului) către Legaţia maghiară, Bucureşti. ASRI, fond „D", dosar nr. 159, f. 13-14/05081; Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, editori, *Maghiarii din România (1945–1955): Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Fundaţia CRDE, 2002, document 167, pp. 546-547.

[3] Ady Endre, *Válogatott cikkei és tanulmányai* [Colecţie de articole şi texte de Ady Endre], 1954. Cartea a primit aprobarea pentru publicare din partea partidului maghiar şi 2 000 de exemplare au fost distribuite în România. Declaraţii similare au fost făcute în ziarul partidului *Szabad Nép* şi *Magyar Nemzet*, 15 octombrie 1954, în ziarul cultural controlat de partid, *Irodalmi újság*, nr. 10/8 mai şi nr. 28/15 septembrie 1954.

[4] Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), documentele 216 şi 217, pp. 799-804, 804-809; ASB, CC al PCR, Relaţii Externe, dosar IV/1945, f. 86.

CAPITOLUL 4

A DOUA CAMPANIE TRANSILVĂNEANĂ
1938–1940

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, chestiunea teritorială basarabeană şi cea transilvăneană erau în strânsă corelaţie în concepţia sovietică. Politica dusă de Comintern, ca România să cedeze acele teritorii împreună cu Bucovina şi Dobrogea, a fost revigorată după criza cehoslovacă din 1938, când Moscova a început să-şi declare sprijinul pentru iredentismul teritorial al guvernului Horthy.[1] Evoluţia a fost predictibilă, date fiind interesele comune ale „Ungariei şi Uniunii Sovietice faţă de România, care au împins cele două ţări una spre cealaltă", după Primul Război Mondial.[2]

Mesajul nu a trecut nerecepţionat la Budapesta. Încă o dată se prefigura formarea unei coaliţii sovieto-maghiaro-bulgare pentru o ofensivă împotriva României. Paradoxal, Berlinul formase deja o coaliţie cu Ungaria şi Bulgaria, iar, în 1939, va face acelaşi lucru cu URSS, ca parte componentă a scopului mai larg al lui Hitler de a redesena frontierele europene şi de a redefini balanţa de putere.

Coaliţia „roşie-albă" *în a doua campanie transilvăneană*

Horthy l-a rechemat imediat pe generalul Henrik Werth de la pensie şi l-a numit şeful Statului-Major al Honvéd. Werth, un veteran al operaţiunilor Armatei Roşii maghiare din prima campanie transilvăneană din 1919, a prezentat planurile unei ofensive militare în Transilvania, prin văile Someşului şi Mureşului, cu alocarea unui rol semnificativ operaţiunilor

[1] Vezi C.A. Macartney, *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, University Press, 1956, volumul 1, pp. 292, 322, 333-334; Gerhard L. Weinberg, *The Foreign Policy of Hitler's Germany: Starting World War II 1937–1939*, Atlantic Highlands, NJ, Humanities Press, 1994, p. 495.

[2] Studiu introductiv: Volokitina, Islamov şi Poliakova (2000); Şandru (2000).

de sabotaj ale organizațiilor paramilitare care se pregătiseră pentru recuperarea militară a Transilvaniei de la începutul anilor '30. Spre exemplu, membrii Asociației Trăgătorilor de Elită Maghiari *(Országos Magyar Lövész Egyesület)* erau antrenați în ordinele militare ale celor 22 de contingente militare ungare etnice din cadrul armatei române, cu scopul evident al infiltrării și subversiunii.[1] Între 1938 și 1939, spionajul maghiar a organizat, din nou, rețele de partizani pentru a sprijini invazia militară. În toamna lui 1939, Serviciul de Siguranță Internă al României a descoperit astfel de grupuri care operau în Carei, Cehul Silvaniei, Cluj, Hunedoara, Marghita, Miercurea-Ciuc, Odorhei, Satu Mare, Târgu Mureș și Zalău. Grupul Satu Mare, unul dintre cele mai mari, cuprindea 130 de persoane și era condus de clerici catolici și reformați, împreună cu personal militar de la Budapesta, mulți dintre ei fiind instructori în unitatea paramilitară *Rongyos Gárda* (Garda Furioasă).[2]

Rongyos Gárda, formată mai ales din veterani maghiari din Transilvania, și-a câștigat reputația de a fi de o brutalitate excesivă în perioada în care a activat pentru dezmembrarea Cehoslovaciei, ocuparea Ruteniei, invazia germană în Polonia și prin atrocitățile din Serbia.[3] Pe lângă sarcinile principale de provocare a panicii și de îngreunare a retragerii armatei române, ea avea și scopul de a crea un pretext plauzibil, în opinia internațională, pentru intervenția armată a Ungariei. În acest sens, ei au plănuit „arderea satelor germane (șvabe sau săsești)", însoțită de o campanie de propagandă centralizată pentru atribuirea acestor atrocități autorităților române naționaliste.[4]

Intenția Moscovei de a intra în Basarabia, sprijinul față de pretențiile Ungariei și încurajarea pretențiilor Bulgariei asupra Dobrogei au devenit explicite aproape imediat după semnarea pactului Hitler–Stalin, în august

---

[1] Poncea și Rogojean (2007), pp. 91-92.

[2] ASRI, fond „Y", dosar nr. 118 697, f. 1-2; Arhiva MApN, fond Microfilme, rola P.II, 1.36, cadrele 230-231; Poncea și Rogojean (2007), pp. 107-109. Acest grup, condus de preoții catolici Karol Kopf și Gábor Orosz și ofițerii Honvéd, locotenent-colonelul Czukos și căpitanii Szigetvary și Cserey, avea sediul la seminarul maghiar romano-catolic din Satu Mare, unde păstrau și stația radio. El îi grupa pe preotul reformat János Osvald și diverși doctori, farmaciști și industriași. Din cele 172 de persoane arestate în octombrie 1939, România i-a expulzat pe toți cei 55 de militari.

[3] Vezi *Magyarorszag története* [Istoria Ungariei], Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1976, vol. III, p. 411; Lojkó (2006), pp. 35-36.

[4] ASRI, fond „Y", dosar nr. 118 697, f. 1-2; Arhiva MApN, fond Microfilme, rola P.II, 1.36, cadrele 232-233. Prim-ministrul Pal Teleki s-a sinucis și din cauză că a utilizat asemenea tactici, afirmând în scrisoarea de adio din aprilie 1941 (referitoare la acuzațiile contra Iugoslaviei) că „nici un cuvânt nu este adevărat în poveștile despre atrocități. Nici măcar cele despre germani, cu atât mai puțin despre maghiari!" Nagy-Talavera (2001), p. 236.

Rețeaua paramilitară maghiară din Transilvania, 1939

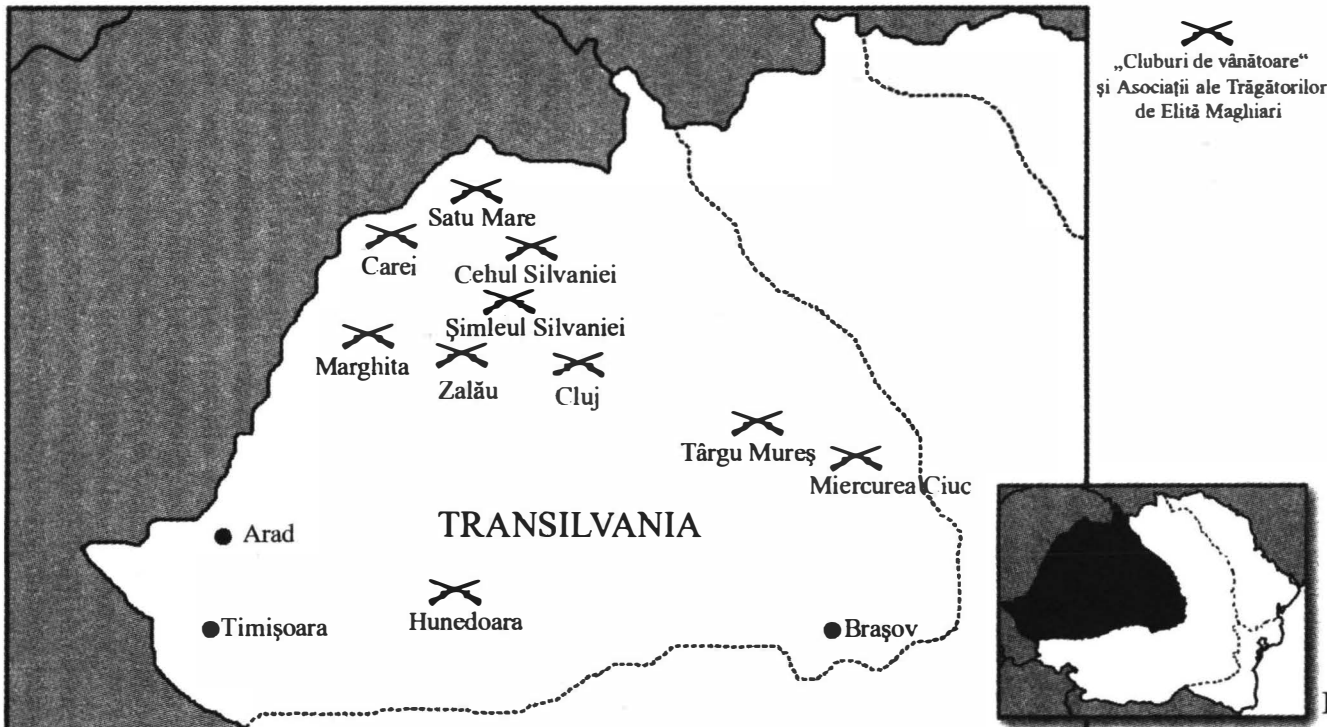

Harta 14

1939.[1] La începutul lui decembrie, fostul şef al PCR – şi secesionist militant al Dobrogei – Boris Stefanov a publicat un articol în ziarul Cominternului în care sugera cesiunea iminentă a provinciilor româneşti şi pleda pentru necesitatea stabilirii de baze militare sovietice în aceste teritorii.[2] Conform lui Stefanov, autorităţile regale româneşti au dus o politică de „reprimare naţională şi de exploatare monstruoasă a maselor populare din Bucovina, Transilvania, Dobrogea şi Basarabia", în timp ce „avangarda clasei muncitoare româneşti luptase şi va lupta împotriva monstruoasei exploatări şi reprimări a populaţiilor anexate la România, pentru dreptul la autodeterminare a minorităţilor naţionale până la separarea teritorială".[3] Guvernul maghiar şi conducerea armatei „s-au angajat instantaneu în pregătiri militare şi diplomatice fervente", care urmau să le permită să acţioneze la izbucnirea unui conflict româno-sovietic.[4]

Generalul Werth, care întocmise pentru Consiliul Suprem al Apărării al lui Horthy câteva proiecte „ale unei convenţii militare cu Uniunea Sovietică pentru coordonarea momentului atacului", a fost acum autorizat să negocieze cu partenerii sovietici şi „a fost realizat un plan detaliat cu specificarea pretenţiilor Ungariei asupra României şi a condiţiilor intervenţiei".[5] Werth era sprijinit de Horthy şi de un număr de ofiţeri superiori, inclusiv de viitorul său succesor, generalul Ferenc Szombathelyi, „care considera că încheierea unei înţelegeri cu Rusia, în defavoarea României, este şi posibilă, şi dezirabilă".[6] Generalul Gábor Faragho, veteran din Primul Război Mondial, vorbitor de limbă rusă, implicat în negocieri, a fost numit ataşat

[1] Weinberg (1994), p. 495. Moscova, de exemplu, a semnalat intenţia „să stabilească un contact direct cu Bulgaria prin intervenţie în teritoriul românesc".

[2] Boris Stefanov, „The Imperialist War and Rumania", *Communist International*, 2 decembrie 1939; *La Stampa* (Torino), 3 decembrie 1939; *The New York Times*, 6 decembrie 1939.

[3] Stefanov (1939), pp. 36-42.

[4] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy: 1919–1945*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979, pp. 168-199. Vezi Volokitina, Islamov şi Poliakov (2000).

[5] Juhász (1979), pp. 168-169. Juhász sugerează că Werth şi alţi ofiţeri superiori au impus guvernului acest plan prin insistenţa cu care au susţinut o convenţie militară ungaro-sovietică. Dată fiind experienţa sa din Armata Roşie şi rolul avut în planurile lui Horthy din 1920 împotriva României, este mai probabil că a fost rechemat şi pus în această funcţie la Statul-Major General, special pentru acest scop. Prim-ministrul Teleki, convins că sovieticii urmau să se mişte, „a dorit să coordoneze propria sa acţiune diplomatică şi, dacă era necesar, militară, pentru a recâştiga Transilvania atunci când sovieticii urmau să acţioneze". Lorand Tilkovsky, „The Late Interwar Years and World War II", în Peter Sugar, editor, *A History of Hungary*, Bloomington, Indiana University Press, 1990, p. 342.

[6] C.A. Macartney, *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, la University Press, 1957, volumul II, p. 54. Szombathelyi l-a înlocuit pe Werth la 6 septembrie 1942.

militar la Moscova pe 1 iulie 1940, imediat după anexarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.[1]

În prima parte a anului 1940, ambasadorul german la Budapesta a raportat uluit şi cât de deschis că „ambasadorul sovietic de aici încuraja Ungaria să treacă la acţiune armată împotriva Transilvaniei", idee pe care o exprimase şi faţă de ambasadorul german.[2] De asemenea, ambasadorul german de la Moscova raporta că Molotov, care de obicei nu avea primiri decât la nivel de ambasadori, acum primea şi diverşi unguri de rang inferior. Pe 25 iunie 1940, la numai câteva zile după ce forţele sovietice invadaseră Basarabia şi Bucovina, Molotov l-a informat şi pe ambasadorul Italiei în legătură cu sprijinul Moscovei faţă de „pretenţiile la adresa României" exprimate de Ungaria şi de Bulgaria.[3] Moscova făcea presiuni asupra Bulgariei să solicite întreaga Dobroge, cu scopul evident de a crea o graniţă continuă între Uniunea Sovietică şi Bulgaria.[4] Cu ocazia primirii de felicitări din partea ofiţerilor de informaţii bulgari pentru anexarea Basarabiei, partenerii sovietici le-au transmis că „e posibil să ne mai întâlnim o dată pe Dunăre".[5]

La mai puţin de 24 de ore după trimiterea ultimatumului Moscovei către România, reprezentantul maghiar la Moscova, József Kristóffy, îşi exprima „marea satisfacţie" în faţa adjunctului comisarului sovietic pentru relaţii externe (şi şef al Departamentului extern al NKVD), Vladimir

---

[1] Faragho a condus Secţia B la biroul ataşatului militar. La începutul războiului, Secţia sau linia B a aripii ofensive (spionajul) de la Statul-Major General (UFK 2) răspundea de operaţiunile de pe frontul românesc. El a fost ataşat la Moscova până la începerea campaniei din Est.

[2] *Documents on German Foreign Policy 1919–1944* (DGFP), seria D (1937–1949), Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1954–1964, volumul IX, p. 76. 22 de ani mai devreme, Germania încurajase trupele ruseşti să atace România „aliată" pentru a o scoate din război.

[3] Vezi şi Jane Degras, *Soviet Documents on Foreign Policy 1933–1941*, Oxford, Oxford University Press, 1953, volumul III, pp. 457-458 (25 iunie 1940); R.J. Sontag şi J.S. Beddie, editori, *Nazi-Soviet Relations 1939–1941*, New York, 1948, pp. 193-194; Geoffrey Roberts, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War: Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*, New York, St. Martin's Press, 1995, p. 124; DGFP, seria D, volumul X, pp. 132 şi 208-209; Yehuda Lahav, *Soviet Policy and the Transylvanian Question (1940–1946)*, studiul nr. 27, Soviet and East European Research Center, Hebrew University of Jerusalem, 1981, pp. 10-11.

[4] D. Sirkov, „Bulgaria's National Territorial Problem During the Second World War", *Bulgarian Historical Review*, nr. 3 (1991), p. 5. Anexarea Basarabiei a adus URSS „atât de aproape de Bulgaria" încât, dacă cea din urmă „ar obţine *întreaga* Dobroge de la România", cele două state slave ar avea graniţă comună, România nu ar mai avea ieşire la Marea Neagră, iar Moscova ar avea „o rută directă pe uscat până la Istanbul". Weinberg (1994), pp. 99 şi 137.

[5] DGFP, seria D, volumul XI, document 130, p. 156.

G. Dekanozov. După solicitarea comisarului-şef Molotov „de a influenţa Iugoslavia să păstreze tăcerea în cazul în care Ungaria va trebui să intre în conflict cu România" pentru anexarea Transilvaniei, ministrul maghiar de externe putea nota cu satisfacţie că „Iugoslavia este calmă şi că el nu crede în posibilitatea ca Iugoslavia să intervină în cazul unui conflict româno-maghiar".[1] De asemenea, ministrul-adjunct de Externe maghiar îl felicita pe ambasadorul sovietic de la Budapesta, afirmând că „(ungurii) sunt mai fericiţi pentru aceasta decât oricare alt stat, deoarece pentru ei însemna lichidarea principiului integrităţii teritoriale a României şi o posibilitate mai facilă de a continua ceea ce (sovieticii) începuseră".

Molotov l-a reasigurat pe Kristóffy că Moscova considera „pretenţiile Ungariei asupra României ca fiind bine fundamentate", adăugând că Budapesta putea conta pe sprijinul Moscovei la „orice conferinţă internaţională la care se va ridica problema pretenţiilor Ungariei".[2] Ministrul maghiar de Externe a exprimat „profundele mulţumiri" ale guvernului său pentru prietenia şi sprijinul Moscovei, informându-l pe ambasadorul sovietic de la Budapesta că, Honvédul fiind total mobilizat, „Ungaria era gata să înceapă războiul". Ca o ironie, aliatul german al Ungariei a oprit-o să atace pentru a-i împiedica accesul la resursele României, arbitrând în schimb transferul nordului Transilvaniei la Ungaria, pe 30 august 1940.

La începutul campaniei din Est, în 1941, Molotov îi reamintea lui Kristóffy sprijinul Moscovei faţă de pretenţiile Ungariei asupra României, precum şi „despre tratatul comercial foarte avantajos dintre cele două ţări", insistând că „nu era necesar ca Ungaria să intre într-un război germano-rus".[3] Kremlinul sublinia că „nu a obiectat niciodată şi nu va obiecta nici acum la pretenţiile revizioniste ale Ungariei privitoare la Transilvania" şi că „Ungaria va putea conta şi în viitor pe sprijinul sovietic în privinţa Transilvaniei" dacă nu va participa militar în campanie.[4] Budapesta a făcut eforturi semnificative pentru a-şi menţine relaţiile cu Kremlinul, propunând chiar Berlinului să menţină legaţia de la Moscova pe perioada războiului, ca un canal de comunicaţie pentru eventuale negocieri de pace dintre al Treilea Reich şi Uniunea Sovietică.[5] Consecvent acestei colaborări împotriva României,

---

[1] Vasile Şandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10 (octombrie) 2000, www.magazinistoric.ro; T.V. Volokitina, T.M. Islamov şi T.A. Pokivailova, editori, *Problema transilvană. Disputa teritorială ungaro-română şi URSS 1940–1946. Documente*, Moscova, Academia de Ştiinţe a Rusiei, 2000.

[2] Ibidem.

[3] Macartney (1957), volumul II, p. 23. Molotov nota în continuare că URSS „«uitase» de aderarea Ungariei la Pactul anti-Comintern".

[4] Juhász (1979), p. 189.

[5] Macartney (1957), vol. II, pp. 22-23.

Stalin a considerat că se cuvenea să acorde un alibi Ungariei, afirmând la sfârşitul războiului că „armata fascistă germană" a avut „pe front numai sprijinul direct al trupelor italiene, române şi finlandeze".[1]

Politicile paralele de deznaţionalizare: reprimarea identităţii româneşti în Basarabia

Pe 27 iunie 1940, Moscova a înaintat un ultimatum României, solicitând cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord cu toată populaţia acestora de 3,7 milioane. Între 300 000 şi 400 000 de refugiaţi au năvălit într-un stat aflat în mijlocul colapsului politic şi economic.[2] Toate proprietăţile au fost expropriate şi a fost implementat un program de deznaţionalizare şi rusificare, începând cu interzicerea alfabetului latin, închiderea tuturor şcolilor laice şi confesionale româneşti, inclusiv transferarea Bisericii Ortodoxe de la Mitropolia Română a Basarabiei – din care făcuse parte începând cu secolul al XIV-lea – la Patriarhia Rusă, anulând un element fundamental al organizării comunitare şi al conştiinţei naţionale.[3] Reprezentanţii sovietici susţineau că schimbarea alfabetului a fost necesară deoarece „introducerea grafiei latine fusese utilizată de burghezia românofilă care dorea separarea RSS Moldova de Uniunea Sovietică şi alipirea la „România Mare".[4]

---

[1] Iosif Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union*, Moscova, Foreign Language Publishing House, 1944, pp. 23, 43. Din contră, Înaltul Comandament al Armatei germane a lăudat zelul unităţilor maghiare. Percy E. Schramm şi Hans-Adolf Jacobsen, editori, *Kriegstagbuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 1940–1945*, Frankfurt pe Main, Bernard & Graefe, 1961–1965, volumul II, pp. 374, 376, 387, 395, 401. Stalin a informat, de asemenea, Tribunalul de la Nürnberg că nu era necesar ca amiralul Horthy să fie judecat drept criminal de război, în schimb a insistat ca mareşalul Antonescu să fie executat.

[2] Hitchens (1994), p. 447.

[3] *SSSR-Germaniia. Dokumenti i materiali o sovietskikh-germanskikh otnosheniiakh c aprelia po oktiabr 1939,* [URSS–Germania. Documente şi materiale privind relaţiile sovieto-germane, din aprilie în octombrie 1939] Chast I, Vilnius, Mokslas, 1989, pp. 9, 22-23; Semriaga, M.I., *Sgovor dvukh diktatorov. – Istoriia i Stalinism* [Acordul celor doi directori: istorie şi stalinism], Moscova, Izdatel'stvo politicheskoi literature, 1991, pp. 201-204; Ion Şişcanu, Raptul Basarabiei 1940, Chişinău, AGO-Dacia, 1993, pp. 79-80. Schimbarea alfabetului fusese necesară, au argumentat reprezentanţii sovietici, pentru că „introducerea grafiei latine a fost folosită de burghezia românofilă deghizată, care încerca separarea RSS Moldova de Uniunea Sovietică şi reunificarea cu «România Mare»". A.M. Lazarev [519], *Moldavskaia sovietskaia gosudarstvennost' i bessarabskii vopros* [Statul sovietic moldovenesc şi problema basarabeană], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974, p. 745.

[4] Artem Markovici Lazarev, *Moldavskaia sovietskaia gosudarstvennost' i bessarabskii vopros* [Statul Moldovean Sovietic şi chestiunea basarabeană], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974, p. 745. Lazarev a fost unul dintre activiştii care a participat la deportarea etnicilor români din regiune, în 1949, pe când lucra în raionul Căinari. Şişcanu (1998), p. 106. Lazarev a devenit apoi rector al universităţii, şef al Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi şef al Sovietului Suprem al republicii.

Asaltul asupra identității românești a fost pregătit pe baza unei lungi experiențe în RSS Moldova, unde epurarea politică a elementelor culturale românești din anii '30 a fost urmată de măsuri reparatorii pentru:

> [...] curățarea limbii moldovenești de cuvintele românești galicizate, neinteligibile pentru poporul moldovean, a permis descoperirea a cât mai multor cuvinte moldovenești referitoare la construcția socialismului, precum și neologisme din limbile popoarelor frățești rus și ucrainean. [1]

Școlile în limba română au fost închise, iar instruirea în limba rusă a devenit obligatorie, în timp ce limba și identitatea moldovenească au fost construite pentru „a nega identitatea lingvistică, etnică și culturală a moldovenilor și românilor", pentru „a ascunde faptul că peste 2,5 milioane de români trăiau sub dominația sovietică" și pentru a crea „cea mai artificială naționalitate din URSS".[2] Tradiționalul șovinism rus antiromânesc a primit „o fundamentare de clasă".[3]

Dar cele mai brutale aspecte ale acestei campanii au implicat eliminarea fizică a populației românești din zonă.

Această purificare etnică deghizată a fost regizată de conducătorul Ucrainei, Nikita Hrușciov, care a luat parte activă la „eliberarea" provinciei.[4] Ca un prim pas, legile RSS Ucraina au fost extinse imediat la Basarabia.[5] În prima săptămână de ocupație au fost arestați peste 1 122

---

[1] Michael Bruchis, *One Step Forward, Two Steps Back: On the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics,* Boulder, East European Monographs, 1982, p. 61, citând din *Cuvântelnic ortografic moldovenesc,* Tiraspol, 1939; „Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia", în Deletant (1991), p. 309.

[2] Deletant (1991), p. 304.

[3] După cum scria un lingvist sovietic, curățarea cuvintelor „străine" din moldovenească au făcut limba „poporului moldovean și nu a boierilor români". M.V. Sergievski, *Moldavskie etiudi. Trudi Moskovskogo institute istorii, filosofi i literature* [Studii moldovenești. Lucrarea Institutului pentru Istorie, Filosofie și Literatură din Moscova], Moscova, 1939, vol. V, p. 175-210; Deletant (1991), p. 329. Vezi și Michael Bruchis, *Nations, Nationalities, People: A Study of Nationalities Policy of the Communist Party in Soviet Moldavia,* Boulder, East European Monographs, 1984.

[4] Strobe Talbot, editor, *Khrushchev Remembers,* Boston, Little, Brown & Company, 1970, p. 163.

[5] Art. 58 (1–18) din Codul Penal al RSS Ucraina referitor la „activitățile contrarevoluționare", constituia baza legală pentru represiunile din Basarabia. Molotov, în calitate de șef al guvernului sovietic, a semnat decizia *Cu privire la activitatea curților militare pe teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord* lansând anchete pentru „infracțiunile contrarevoluționare" pe 9 iulie 1940. Elena Șișcanu, *Basarabia sub regimul bolșevic* (1940–1952), București, Editura Semne, 1998, p. 92.

Divizarea României, 1940–1941: ocupații, deportări și refugiați

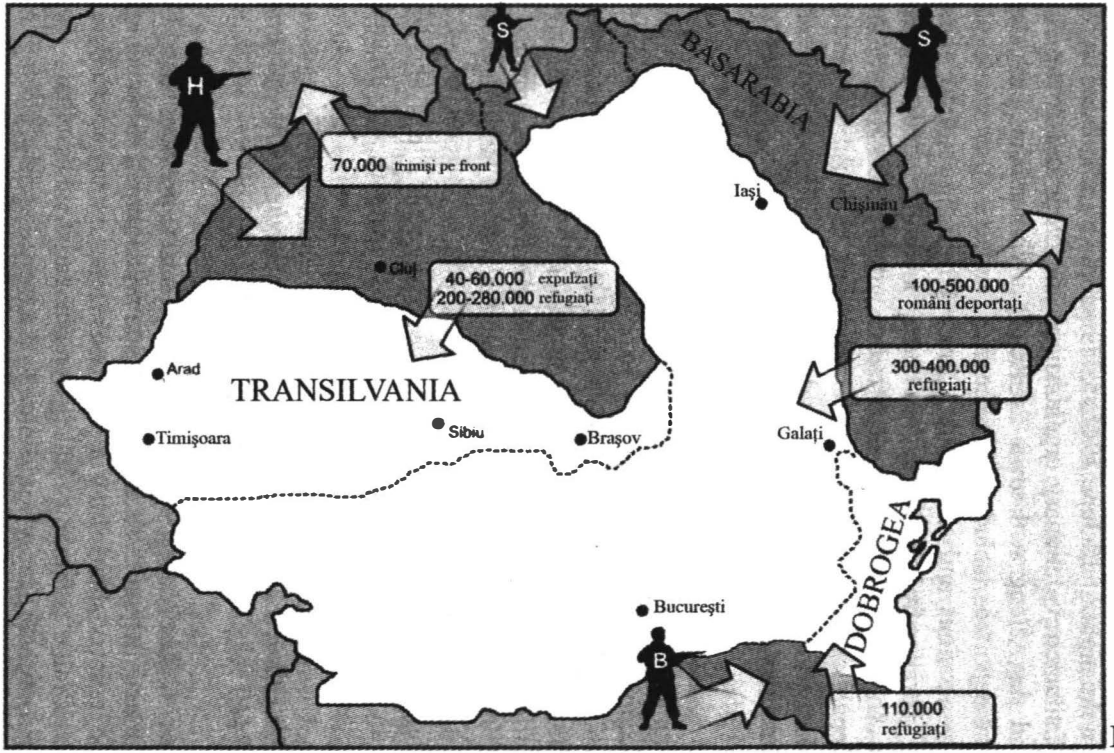

Trupe sovietice, ungare și bulgare

Harta 15

de români ca „agenţi de securitate, poliţişti şi ofiţeri ai armatei române".[1] Aproximativ 4 000 au fost încarceraţi în final, în închisorile NKVD din Basarabia „pentru infracţiuni contrarevoluţionare" şi sute, poate mii, au fost executaţi de NKVD, începând cu cei care au avut legături cu Sfatul Ţării basarabean şi cu unirea din 1918, funcţionari numiţi de Bucureşti, inclusiv lideri ai comunităţilor locale, care ar fi putut constitui un nucleu de disidenţă naţională şi un obstacol în calea asimilării forţate.[2]

La începutul lui iulie, şeful ucrainean al NKVD, Lavrenti Beria, a solicitat suplimentarea cu un număr de 2 000 a personalului necesar pentru operaţiunile din regiune.[3] Cu toate că nu există o înregistrare clară a numărului de deportaţi, se estimează că între 100 000 şi 500 000 de etnici români rămaşi în aceste teritorii au fost deportaţi de autorităţile sovietice în Asia Centrală şi în Siberia.[4] Multe dintre aceste deportări au fost denumite realocări de muncă şi mutări voluntare. De exemplu, în august 1940, 53 365 de tineri şi tinere, predominant români (moldoveni) din satele basarabene, au fost trimişi la muncă forţată în alte zone ale Uniunii Sovietice prin ceea ce a devenit o realocare permanentă, Moscova plângându-se că ţinta de 77 000 nu fusese atinsă.[5]

Preocuparea Moscovei pentru aceste operaţiuni este sugerată de „alegerea" în Sovietul Suprem al RSS Moldova, la începutul lui 1941, a lui

---

[1] *Tsentral'nii Gosudarstvennii Arhiv Rossiiskoi Armii* [Arhivele Centrale de Stat ale armatei ruse], fond 3987, inv. 3, dosar 1307, f. 43; Şişcanu (1998), p. 92.

[2] Valerii Ivanovici Pasat, coordonator, *Trudnie stranitsi istorii Moldovi 1940–1950-e gg. Sbornik dokumentov* [Pagini grele din istoria Moldovei 1940–1950: Colecţie de documente], Moscova, Terra, 1994, p. 141; Şişcanu (1998), p. 92.

[3] Ibidem.

[4] Deletant, în Dear şi Foot (1995), p. 129; Norman Davies şi Martin Macauley, „Deportations", în Ibidem, pp. 295-296. Majoritatea tratatelor de dinainte de 1989 nu menţionează deportarea în masă a etnicilor români, deşi sunt menţionate cele ale polonezilor, lituanienilor şi letonilor. Vezi şi Stanislaw Swianniewicz, *Forced Labour and Economic Development: An Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization*, Londra, Oxford University Press, 1965, pp. 41-42. Alexandru Nicolae estimează că au fost deportaţi 300 000 între 1940–1941 în „Der Angriff auf die Menschliche Substanz Rumäniens", *Zeitschrift für Geopolitik*, seria XXII, 1951, p. 419. Sursele ruseşti fixează numai numărul „celor evacuaţi" din Basarabia de autorităţile sovietice în 1941 la 300 000 (fără specificarea etniei). Vezi şi G.A. Kumanev, „The Soviet Economy and the 1941 Evacuation", în Joseph L. Weiczynski, editor, *Operation Barbarossa: The German Attack on the Soviet Union June 22, 1941*, Salt Lake City, Charles Schlacks jr, 1993, p. 175.

[5] *SSSR-Germaniia* (1989), p. 58; Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Moldova (AOSPM), fond 51, inventar 3, dosar 19, f. 63. Între timp, guvernul sovietic convingea populaţia slavă, în special ruşi şi ucraineni din Kazahstan, să se stabilească în RSS Moldova.

Stalin, Hruşciov, Molotov, Voroşilov, Kalinin şi Timoşenko.[1] În mai 1941, reprezentantul Moscovei în noua RSS Moldova a solicitat „deportarea în alte regiuni a 5 000 de «elemente contrarevoluţionare» împreună cu familiile lor".[2] În noaptea de 12 iunie 1941, 5 479 de persoane au fost arestate „ca fiind membri ai organizaţiilor contrarevoluţionare şi alte elemente antisovietice", iar 24 360 de membri ai familiilor acestora au fost deportaţi.[3] Deportaţii erau încadraţi la categoriile „membri ai organizaţiilor contrarevoluţionare şi elemente antisovietice", „evadaţi din URSS", „repatriaţi din România" şi persoane care „solicitaseră să fie repatriate în România". Ei au fost trimişi în gulagurile din republicile Kazahstan şi Komi, la Altai, Kirov, Krasnoiarsk, Novosibirsk şi Omsk.[4] În toată perioada 1940–1960, Moscova a continuat să facă publicitate, oferindu-le emigranţilor voluntari moldoveni să se stabilească oriunde în „zonele virgine".

Pe 31 august 1940, România a cedat Ungariei nordul Transilvaniei, cu o populaţie de 2 600 000.[5] Autorităţile maghiare de ocupaţie au expulzat forţat între 40 000 şi 60 000 de etnici români şi au trimis alţi 70 000 pe frontul rusesc „înrolaţi în companii de muncă forţată".[6] Metodele utilizate

---

[1] *Sesia întîia a Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti (8–12 februarie 1941)*, stenogramă, Chişinău, Editura de Stat a Moldovei, 1941, p. 8. Timoşenko era de fapt singurul din Basarabia.

[2] Pasat (1994), pp. 147-148. Între acestea erau 980 „membri ai partidelor politice burgheze din România", 137 moşieri, 440 poliţişti şi jandarmi, 64 ofiţeri ai armatei române, 1 948 mari oameni de afaceri, 411 mari proprietari imobiliari şi primari. Vezi şi Şişcanu (1998), p. 93.

[3] Pasat (1994), p. 165; Şişcanu (1998), p. 95.

[4] Ibidem; Şişcanu (1993), p. 82. Un grup de 22 648 persoane, inclusiv 1 958 de copii, au fost îmbarcate în 1 315 de vagoane şi deportate ca infractori pe 14 iunie 1941, numai la Novosibirsk. *SSSR-Germania* (1989), pp. 39-44, 46.

[5] Hitchens (1994), p. 450. Peste 200 000 de refugiaţi înregistraţi oficial au trecut în România şi se estima că încă 80 000 au venit împreună cu membrii de familie, fără să se înregistreze.

[6] Max Axworthy, Cornel Scafeş şi Cristian Crăciunoiu, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1944*, Londra, Arms and Armour, 1995, p. 15. De asemenea, circa 17 000 „au fost trimişi la muncă forţată în Germania". Randolf L. Braham, *The Hungarian Labor Service System: 1939–1945*, Boulder, East European Monographs, 1977. România nu a răspuns reciproc cu astfel de tratamente faţă de etnicii maghiari rămaşi în sudul Transilvaniei. Această moderaţie a fost consemnată de două anchete germano-italiene (prima sub comanda comună a ministrului Altenburg şi a contelui Roggeri, în 1940, iar a doua sub comanda lui Henke şi Roggeri, în 1943) asupra abuzurilor şi atrocităţilor comise în Transilvania. Rapoartele anchetelor sunt reproduse în Vasile Puşcaş, *Transilvania şi aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj, Fundaţia Culturală Română, 1995. Vezi şi „Report by the Special Italo-German Commission sent to Hungary and Romania", Berlin, 8 februarie 1943, U.S. National Archives and Records Administration (NARA), General Records of the Department of State, Division of Sout-East European Affairs, nr. 871 000/1-3045, consulul SUA din Geneva, Paul Squire, către Secretarul de Stat, 30 ianuarie 1945.

în nordul Transilvaniei şi motivele aflate în spatele lor au fost simetrice celor utilizate de autorităţile sovietice în Basarabia ocupată şi în Bucovina de Nord. Astfel, s-a acordat „prioritate expulzării intelectualilor, specialiştilor şi capilor de familie, care ar fi putut oferi coerenţă oricărei forme de rezistenţă", iar autorităţile maghiare au executat aproximativ 1 000 de români şi au arestat 15 000, în primele trei luni.[1]

Purificare etnică mascată în nordul Transilvaniei, 1940–1944

Cazul baronului Ede Atzél oferă o privire internă asupra modului de gândire situat la baza politicilor de deznaţionalizare şi face puţină lumină în complexul format de revizionism, extrema dreaptă şi ideologiile de stânga, operaţiunile clandestine şi legăturile sovieto-maghiare din nordul Transilvaniei în perioada ocupaţiei maghiare. Atzél era omul de încredere al lui Horthy şi al generalului transilvănean Béla Miklós şi servea drept cancelar militar al lui Horthy şi, uneori, şef al Serviciului de informaţii militare al Statului-Major. După cedarea nordului Transilvaniei, Atzél, având acum sediul la Cluj, a coordonat o operaţiune de informaţii – „Societatea transilvăneană pentru evidenţa populaţiei" sau Biroul de Evidenţă – pentru Secţia a II-a a cabinetului prim-ministrului, centrul nervos al sistemului de informaţii şi operaţiuni clandestine al lui Horthy.[2] Scopul strategic al acţiunii era „colonizarea românilor" prin expulzare, asimilare forţată şi asasinat: purificarea etnică a Transilvaniei.[3]

Atzél conducea, de asemenea, Asociaţia Naţională a Trăgătorilor de Elită, oficial o organizaţie a „cluburilor de vânătoare", dar, de fapt, o organizaţie paramilitară clandestină, în care se predau tehnici militare şi tactici teroriste ale luptei de partizani.[4] Membru al Crucii Săgeata Fascistă, Atzél a menţinut ceea ce el denumea „o colaborare perfectă" cu *Rongyos Gárda*.[5]

---

[1] Ibidem.

[2] Publicaţia comună a Direcţiei Generale a Arhivelor Statului şi a Centrului de Studii şi Cercetare pentru Istorie şi Teorie Militară, *23 August 1944: Documente 1939–1943* (în continuare: *23 August)*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, document 246, pp. 327-333; Arhivele Statului Bucureşti, colecţia de documente privind mişcarea muncitorească, dosar nr. 43/1941, f. 130-137; ASRI, raport SSI, *Ardeal* Agent Network, nr. 7350, 25 martie 1944.

[3] *23 August 1944*, Vol. I (1984), document 246, p. 328. Atzél nota: „Secţia a II-a a acceptat deja planurile noastre ca mergând la ţintă şi ne apreciază foarte mult activităţile".

[4] *Orszagos Loveszegyesules* includea grupuri precum *Magyar Hazafiak Szabadsag Szovetsege* (Asociaţia Liberă a Patrioţilor Maghiari) şi *Wesselenyi Miklós Lovesz Egylet* (Asociaţia Trăgătorilor de Elită a lui Miklós Wesselenyi), al cărui preşedinte era, de asemenea, Atzél. Macartney (1957), vol. II, p. 202, ft. 1.

[5] *23 August 1944*, vol. I (1984), document 246, p. 328.

La sfârșitul lui noiembrie 1941, Atzél și comandantul *Rongyos Gárda*, maiorul Ivan Héjjas, au înaintat prim-ministrului László Bárdossy o propunere de acțiune sistematică împotriva „trădătorilor români", care ar consolida poziția culturală și economică a Ungariei în Transilvania și „în același timp i-ar oprima pe români".[1] Aceasta urma să fie o operațiune „mascată", neatribuită autorităților de la Budapesta. După cum explicau Atzél și Héjjas:

> Înțelegem că guvernul responsabil nu se poate implica dincolo de un anumit nivel și nu poate întreprinde măsurile care ar conduce la atingerea scopului, deoarece, din motive politice, aceasta ar fi imposibil... De aceea, activitatea împotriva românilor în nordul Transilvaniei poate fi dirijată și executată numai de persoane private, de câțiva patrioți maghiari și de o societate restrânsă grupată în jurul acestora. Totuși, o astfel de activitate solicită inevitabil sprijinul secret al guvernului maghiar, altfel autoritățile locale s-ar lovi de un obstacol insurmontabil. De aceea, este necesar ca patrioții maghiari care desfășoară astfel de activități să acționeze numai cu aprobarea tacită și cu sprijinul secret al forurilor superioare.[2]

Cei doi au susținut, imediat după arbitrajul de la Viena, „necesitatea absolută a unui organism patriotic maghiar împotriva românilor, dirijat de la centru" care va putea „acționa împotriva acestora din proprie inițiativă". În acest scop, Biroul de Evidență al lui Atzél a stabilit „planul de sancțiuni economice împotriva românilor", care stabilea o structură ruinătoare a impozitelor, special pentru români, revocarea autorizațiilor industriale și de monopol și concedieri masive, pentru înlăturarea acestora „pas cu pas, din toate posturile economice și înlocuirea lor cu unguri". Cei doi au revenit în mod repetat asupra necesității eradicării „intelectualilor români din nordul Transilvaniei – preoți, profesori, avocați, doctori" ca fiind „instrumentele și depozitarii propagandei românești secrete", a căror existență împiedica statul maghiar să asimileze „masele românești din Transilvania".[3] Acești intelectuali trebuiau să fie „smulși" din comunitate și alungați din nordul Transilvaniei, scop care nu putea fi atins decât prin „măsuri radicale". Aceștia, argumentau ei, trebuiau judecați numai prin prisma „înaltelor interese maghiare, în fața cărora trebuiau date la o parte orice alte considerații".

---

[1] Ibidem, p. 327. Héjjas și-a câștigat reputația în 1919, în calitate de comandant al celui mai activ detașament de ofițeri responsabili cu „teroarea albă" a lui Horthy, căruia i se atribuie organizarea pogromurilor din Kecskemét, Izsák și Orgovány. Vezi și *Magyarorszag története* [Istoria Ungariei], Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1976, vol. III, p. 411. *Rongyos Gárda* avea propriul săptămânal, *Sorakozo*, editat de fratele mai mic al lui Héjjas, Jenö.

[2] *23 August 1944*, vol. I (1984), document 246, p. 328.

[3] Ibidem, pp. 328-329.

Sancţiunile legale şi economice trebuiau să fie combinate cu măsuri mult mai directe, pentru care, după primirea „sprijinului organelor secrete" pentru „colonizarea României", au solicitat coordonarea cu organele de contrainformaţii şi cu agenţii Ministerului de Interne din Transilvania, care le-ar fi putut oferi „un sprijin extraordinar".[1] Atzél şi Héjjas subliniau că, pentru atingerea acestui ţel, fuseseră înfiinţate „numeroase societăţi de apărare naţională" instruite „în utilizarea armamentului militar" şi „Asociaţia Trăgătorilor de Elită Transilvăneni, unde maghiarii puteau primi instrucţia necesară în mânuirea armelor şi puteau executa serviciul de supraveghere-spionare fără a atrage atenţia", astfel încât, ulterior, să poată executa presiuni asupra românilor. Printre „metodele de presiune" prevăzute de Atzél şi Héjjas se numărau jefuirea caselor românilor şi „dispariţia totală" a liderilor comunităţii care făceau probleme.[2]

Subliniind că dimensiunea operaţiunii solicita confidenţialitate şi „aprobarea tacită şi sprijinul secret al guvernului maghiar responsabil", propunerea includea operaţiuni care să permită măsuri deschise mai dure, prin înscenarea unor atrocităţi atribuite românilor, astfel încât guvernul maghiar să poată apoi atrage atenţia „nemţilor şi altor cercuri străine". De exemplu:

> Pentru a justifica represiunile oficiale împotriva românilor, membrii *Rongyos Gárda* vorbitori de română, îmbrăcaţi în costume naţionale româneşti şi dându-se drept români, vor lansa atacuri teroriste împotriva unor grupuri de nemţi transilvăneni şi maghiari.[3]

Notând că propunerile lor fuseseră aprobate „aproape în întregime" de celula de coordonare a comunităţii de informaţii şi spionaj a lui Horthy – Secţia a II-a, „de Secţia specială a Statului-Major a Ministerului de Război, ca şi de organele securităţii naţionale interne ale Ministerului Afacerilor Interne", Atzél şi Héjjas reveneau la necesitatea păstrării secretului asupra autorităţii guvernamentale şi a resurselor, precum şi a amnistierii acţiunilor „de natură foarte serioasă". Vor fi necesare „instrucţiuni confidenţiale" către autorităţile administraţiei locale şi, „în anumite cazuri", acordarea de asigurări pentru membrii Asociaţiei Trăgătorilor

[1] Ibidem, p. 329.

[2] Ibidem, p. 330.

[3] Ibidem. Spionajul românesc raporta ulterior că asemenea provocări pot fi folosite „ca pretext pentru proteste diplomatice şi pentru intervenţia armatei ungare „în apărarea vieţilor şi proprietăţilor maghiare". *23 August 1944*, vol. I (1984), document 445, pp. 600-602; ASB, Colecţia de documente privind mişcarea muncitorească, dosar nr. 45/1943, f. 194-197.

de Elită Transilvăneni şi ai *Rongyos Gárda* „că nu vor fi pedepsiţi pentru acţiunile întreprinse împotriva românilor".[1]

Este remarcabil cum această strategie nu a fost deloc modificată faţă de cea promovată de sovietul maghiar al lui Kun, descrisă de spionajul francez în 1919 şi de elitele maghiare, cu aproximativ treizeci de ani înainte, aşa cum era descrisă de presa ungară a vremii:

> Numai forţa brută impresionează masele needucate. Trebuie să acţionăm astfel încât masele să simtă că ungurii sunt o forţă care ia lucrurile în serios. Trebuie să dezrădăcinăm din Transilvania iedera care produce memorandumuri şi proclamaţii.[2]

Prim-ministrul Ungariei, Bárdossy, a acordat autorizare şi resurse financiare pentru toate activităţile, cu excepţia campaniei teroriste a *Rongyos Gárda*, rezervă care a fost suspendată de succesorul său, Miklós Kállay, patru luni mai târziu.[3] Pe 12 ianuarie 1942, el i-a chemat pe prefecţii din Transilvania la Budapesta şi le-a dat „instrucţiuni verbale, confidenţiale" pentru sprijinirea lui Atzél şi a subordonaţilor acestuia.[4] Pe parcursul discursului cu ocazia zilei Sfântului Ştefan (8 august) din 1943, reflectând acest program, Atzél şi-a atenţionat repetat camarazii „trăgători de elită" asupra necesităţii „exterminării acestor ţărani valahi ca pe cei mai mari inamici,

---

[1] Memorandumul din 30 noiembrie 1941 al baronului Atzél Ede şi Héjjas Ivan a fost întocmit de Molnár Székely şi înmânat lui Bárdossy pe 3 decembrie, într-o întâlnire de o oră şi jumătate. Bárdossy a discutat apoi propunerea într-o întâlnire cu secretarul său personal, dr Incze, directorul Secţiei a II-a, Tibor Pataky, ministrul de Interne, Ferenc Keresztes-Fischer, şi un delegat de la Statul-Major General, secretarul-general al Consiliului Apărării, colonelul Antal Náray. Atzél şi Héjjas au insistat că „Trianonul şi comportamentul de atunci al naţionalităţilor faţă de statul maghiar trebuie să servească drept amintire eternă oricărui patriot maghiar să lase la o parte orice principii sentimentale" pentru a „asigura prin fier şi foc drepturile maghiarilor pentru următorul mileniu, în regiunea carpatică".

[2] *Kolozsvár* (Cluj), 3 august 1891. Aceasta reflecta şi politica oficială a Budapestei. De exemplu, conform ziarului *Budapesti Hírlap*, nr. 345, 1891, „Maghiarii care au fondat acest stat trebuie să fie priviţi diferit faţă de alte naţionalităţi. Este normal ca maghiarii să se dezvolte în detrimentul altor naţionalităţi pe care le-au cucerit şi asimilat. Nu este deloc în interesul statului ca statutul social al naţionalităţilor să progreseze".

[3] *23 August 1944*, vol. I (1984), documentul 246, p. 333. Bárdossy şi-a adnotat aprobările cu mici comentarii, punct cu punct. Într-o perioadă de trei săptămâni, 100 000 de pengö au intrat în contul lui Atzél de la Budapest Bank (pe numele „Erdélyi Ede"). Fostele atrocităţi ale *Rongyos Gárda* provocaseră probleme guvernului Bárdossy.

[4] Atzél a trimis prefecţilor, la 10 februarie 1942, o circulară referitoare la întâlnirea din 12 ianuarie cu prim-ministrul. Ibidem, p. 332.

(pe care) trebuie să-i asasinăm", argumentând că mila creştină nu se aplică în cazul acestora şi promiţând o noapte a Sfântului Bartolomeu.[1]

Anchetele italo-germane asupra atrocităţilor antiromâneşti, 1940 şi 1943

Procesul lung de o săptămână, cât a durat operaţiunea de ocupare a Transilvaniei (5–12 septembrie), a constituit un pogrom antiromânesc extrem de brutal, prin care s-a încercat alungarea populaţiei româneşti din teritoriu. Evaluările extrem de conservatoare ale anchetelor germano-italiene, destinate să „albească" responsabilitatea maghiară pentru abuzurile din regiune, sunt relevante pentru politica de ocupaţie ungară. Prima anchetă, din octombrie 1940, descria drept tipică expulzarea şi exproprierea „a 100 de familii de intelectuali români din Oradea" şi numeroasele „crime comise de maghiari" asupra „preoţilor, profesorilor, jandarmilor, poliţiştilor şi agenţilor secreţi români".[2]

Cele mai multe crime în masă au fost comise în localităţile Trăsnea (9 septembrie) şi Ip (13–14 septembrie), unde sute de bărbaţi, femei şi copii „au fost luaţi din satele lor de armata ungară şi executaţi".[3] Comisia a raportat „un număr mai mare de cazuri" şi în Sfântu Gheorghe, raionul Trei Scaune, Zalău din Sălaj, precum şi în alte cinci localităţi unde soldaţii Honvéd au executat un număr mai mic dintre conducătorii comunităţilor locale şi familiile acestora. După ce a verificat 300 de execuţii, comisia a abandonat

[1] Notă informativă din 30 octombrie 1943 a directorului SSI, Eugen Cristescu, către mareşalul Antonescu referitoare la declaraţiile făcute de baronul Eduard (Ede) Atzél, preşedintele Asociaţiei Trăgătorilor de Elită din Ungaria, la Şimleu Silvaniei în 23 August 1944, vol. I (1984), document 445, pp. 600-602; ASB, Colecţia de documente privind mişcarea muncitorească, dos. 45/1943, f. 194–197; Arhiva MAE, fond Transilvania, 1940–1944, volumul 362, filele 39-44.

[2] Vasile Puşcaş, *Transilvania şi aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj, Fundaţia Culturală Română, 1995, pp. 8, 11. Rapoartele comisiilor din 1940, Altenburg–Roggeri, şi din 1943, Roggeri–Hencke, sunt reproduse în volumul lui Puşcaş.

[3] Ibidem. 22 de case ale românilor au fost arse de forţele armatei maghiare, numai la Trăsnea. Comisia „se îndoia" că măsurile de siguranţă „ar fi impus uciderea copiilor şi a femeilor". Autorităţile maghiare au recunoscut uciderea a doar 221 de persoane în cele două localităţi, în timp ce înregistrările româneşti reţin 490 de persoane ucise. Arh. MApN, fond 5 475, dosar f.n., 1940, poziţia 914, f. 3. Direcţia lor sistematică indică o centralizare mai degrabă decât un scurtcircuit la comandă, asociat în general cu atrocităţile. De asemenea, asasinatele repetate contra aceluiaşi gen de grupuri de persoane în diferite sate sugerează premeditarea. Comisia nu a putut găsi dovezi ale rezistenţei româneşti care să justifice măsurile.

această linie de anchetă, considerând-o suficient de clară.[1] În ciuda intenţiei de a atribui vina în mod egal, comisia a concluzionat că „crimele în masă comise de maghiari" indicau „vina mai mare a acestora".[2]

A doua comisie, care şi-a finalizat ancheta în februarie 1943, indica efectul şovinismului dur şi deschis:

> Mulţi maghiari, printre care se numără şi persoane cu atribuţii de conducere, şi-au exprimat deschis opinia că românii, atât ca rasă, cât şi cultural, sunt la un nivel mult mai scăzut decât maghiarii şi, de aceea, nu pot pretinde acelaşi tratament ca naţionalităţile statului. Discriminarea serioasă împotriva populaţiei româneşti de către funcţionarii publici maghiari şi persoanele private trebuie să fie atribuite acestei atitudini fundamentale.[3]

Autorităţile maghiare au putut acum revoca toate vânzările de proprietăţi din ultimii douăzeci şi doi de ani şi „au expropriat fără despăgubire" orice proprietăţi achiziţionate de statul român, începând din luna martie 1939.[4]

> Autorităţile militare, care au fost însărcinate la început cu administrarea teritoriilor reanexate, au ordonat mii de expulzări, exproprieri, revocări ale cărţilor de identitate, închiderea magazinelor şi a atelierelor, transferuri de proprietate („colonizări") fără compensări şi alte acte în detrimentul românilor. Autorităţile civile care le-au înlocuit pe cele militare au confirmat toate măsurile luate de acestea. După aceea, elementul românesc a fost sabotat în cea mai serioasă manieră în toate domeniile economice, atât prin legi şi ordonanţe noi direcţionate, în primul rând, împotriva populaţiei româneşti, cât şi prin aplicarea discriminatorie a legilor în vigoare.[5]

Comisia cita ca exemplu că „administraţia militară expropriase fără orice compensare populaţia din 20 de sate de colonişti români, luându-le proprietăţile, adesea, în mai puţin de câteva ore, şi împiedicându-i să ia cu ei orice bunuri mobile".[6] A menţionat, de asemenea, concedierea „tuturor

---

[1] Ibidem, pp. 9-10. Comisia menţiona încă o dată că justificările armatei ungare că ar fi fost atacată „nu explică duritatea cu care s-a acţionat împotriva femeilor şi a copiilor".
[2] Ibidem, p. 12.
[3] Ibidem, p. 72; 8 februarie 1943, *Raportul Comisiei speciale italo-germane trimis Ungariei şi României*, Berlin, 8 februarie 1943, XXI, Roggeri şi Hencke, Arhiva MAE, fond Transilvania, vol. 128; NARA, General Records of the Department of State, Division of South-East European Affairs, nr. 871 000/1-3045, Consulul SUA din Geneva, Paul Squire, către Secretarul de Stat, 30 ianuarie 1945; Puşcaş (1995).
[4] Puşcaş (1995), p. 55.
[5] Ibidem, pp. 66-67.
[6] Ibidem, p. 69. Raportul sublinia că aceştia „erau proprietari legitimi" care „plătiseră un preţ de piaţă corect sau îşi achitaseră datoriile".

funcţionarilor publici de origine română" şi lipsa de acces la orice mijloace legale, concluzionând că „plângerile acestora către autorităţile locale au fost tratate fără nici o atenţie şi consideraţie", astfel încât „nu au putut obţine nici măcar o examinare a problemei lor".[1] Împiedicarea accesului la hrană, mai degrabă decât recursul la justiţie, a constituit problema în zona Maramureş şi Bistriţa Năsăud, unde foametea provocată „a obligat" populaţia românească să „amestece raţiile de făină cu surogate, precum tărâţele şi rumeguşul, care le distrugeau sănătatea", provocând numeroase decese „care, fără nici urmă de îndoială, pot fi atribuite lipsei hranei". Comisia a refuzat justificările ungurilor, consemnând că „autorităţile au reuşit să prevină foametea în comunele maghiare mai sărace, din aceleaşi zone".[2]

Educaţia în limba română a fost cu totul desfiinţată în nordul Transilvaniei. Ca urmare a închiderii în masă a şcolilor în limba română, la peste 1 200 000 de români au rămas 692 de şcoli primare şi 10 şcoli gimnaziale (inclusiv un singur liceu), în comparaţie cu 1 844 de şcoli primare şi 106 gimnaziale pentru o populaţie maghiară de sub 1 milion.[3] Totuşi, comisia a menţionat că până şi acesta era un artificiu. 3 900 din cei 4 700 de profesori români din şcolile rămase au fost fie „expulzaţi de autorităţile militare ungare, fie expuşi la asemenea persecuţii de către organele statului maghiar şi de către populaţia ungară" încât au fost forţaţi să plece. Un „procentaj ridicat" din cei 800 de profesori români au fost pur şi simplu „concediaţi din motive politice", în timp ce majoritatea celorlalţi au fost „transferaţi în vechea Ungarie".[4] Ca urmare, educaţia „chiar şi în cele 692 de şcoli sau secţii destinate minorităţii române" se făcea „aproape exclusiv de către profesori de naţionalitate maghiară" care „în mod frecvent, ştiau foarte puţin românește".

Românilor nu li s-a permis nici înfiinţarea de şcoli confesionale, aşa cum era prevăzut prin legea maghiară, iar autorităţile ungare au retras recunoaşterea a 4 din cele 6 dieceze ortodoxe române şi greco-catolice, deposedându-le de proprietăţi. Autorităţile nu au reacţionat, se menţiona

[1] Ibidem, p. 58. Această politică de negare, pur şi simplu, a dreptului românilor de a recurge la lege şi administraţie a fost identică cu cea adoptată de autorităţile provinciale în Basarabia. Vezi, de exemplu, Urrusov (1908).

[2] Puşcaş (1995), pp. 64-65.

[3] Ibidem, pp. 74-76. Românii aveau 17 licee înainte de arbitraj. Raportul nota că Bucureştiul lăsase practic neschimbată structura educaţională maghiară din sudul Transilvaniei.

[4] Comisia nota că în sudul Transilvaniei numai o treime din profesorii maghiari au plecat, unii mai degrabă datorită oportunităţilor mai bune oferite în Ungaria sau în nordul Transilvaniei decât represiunilor. Se mai nota, de asemenea, că Bucureştiul nu a încercat să-i înlocuiască cu români.

Purificări etnice antiromânești, 1940–1942
(descoperiri parțiale ale comisiei oficiale germano-italiene)

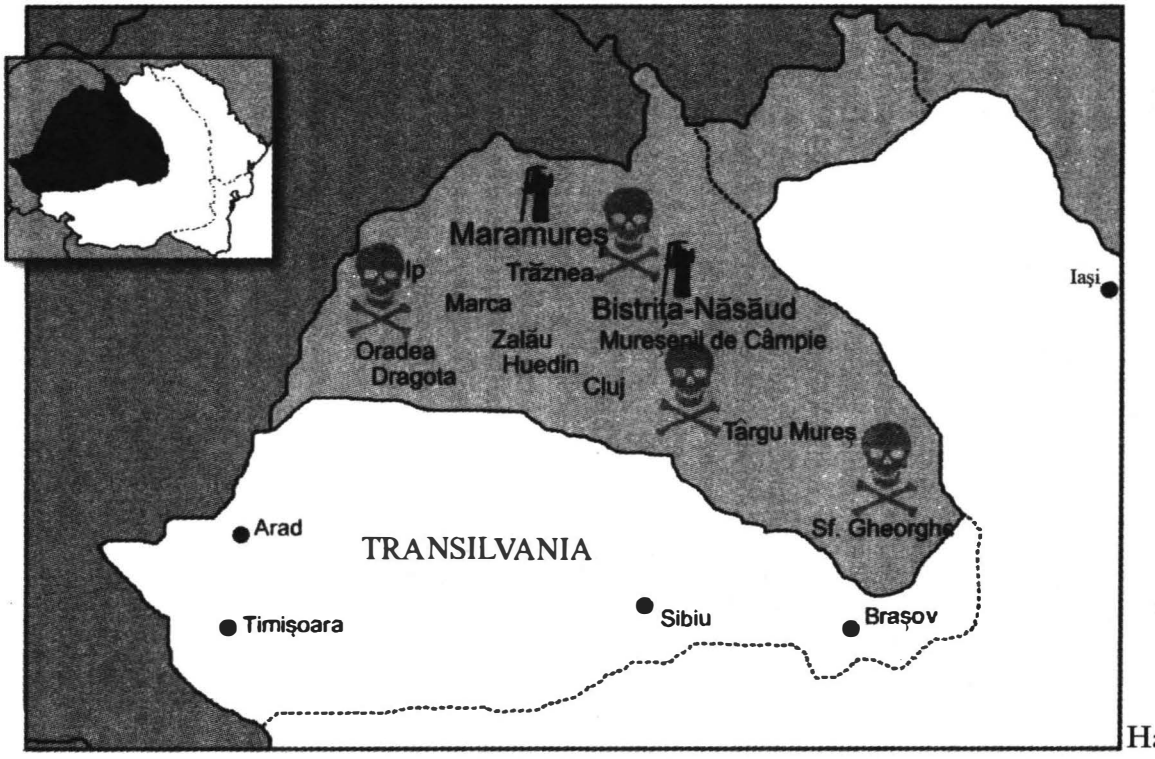

Harta 16

în raport, atunci „când numeroase biserici ortodoxe au fost distruse, devastate sau profanate de populația maghiară", închizând peste jumătate din cele 442 de parohii.[1] De asemenea, studenții români au fost excluși din Universitatea de la Cluj, acum în totalitate de limbă maghiară, iar cei câțiva care au încercat să asiste la cursuri au fost supuși abuzurilor și bătăilor.

Comisia raporta și „promovarea activă" și „deschisă" de către autoritățile ungare a maghiarizării numelor românești în toate documentele oficiale, impunând nume maghiare în certificatele de naștere și cele școlare. Totodată, românii au fost forțați să se convertească la religia catolică sau reformată pentru a „primi sau a-și păstra slujbele la stat, pentru a primi pensii sau la ieșirea din serviciul militar".[2] Umilirea publică sistematică a fost adesea citată în raportul comisiei. De exemplu, tinerii români obligați să facă instrucția premilitară la Levente erau „înjugați la plug și forțați să tragă sub biciul comandanților și al camarazilor unguri". Comisia era de părere că mai multe oficialități superioare maghiare se aflau în spatele acestor torturi, dând ca exemplu „cazuri analoge acestui tip de abuzuri în diverse localități din nordul Transilvaniei".[3] Deși nu a tras nici o concluzie oficială la acest raport, comisia a notat că „alte exemple de abuzuri precum cele descrise în capitolele precedente pot fi citate *ad infinitum*" și „au rămas nepedepsite".

Șovinismul antiromânesc încurajat de monarhia dual a fost exacerbat de propaganda revizionistă, efortul educațional întreprins de regimul Horthy în perioada interbelică creând un mediu permisiv pentru abuzurile antiromânești. În mod similar, șovinismul rusesc a fost menținut de autoritățile sovietice, încă furioase că România se situa pe poziția să le combată și să le amenințe. Alături de interesul comun ruso-maghiar în reanexarea teritoriilor românești și în modificarea componenței etnice prin realocarea populației, asimilare forțată și execuții în masă, șovinismul antiromânesc pare să fi fost un element de unitate și nu de controverse ideologice între cele două state.

---

[1] Ibidem, p. 79. Ordinul lui Atzél de distrugere a bisericii ortodoxe din Pântele, de exemplu, este cunoscut. În propunerea sa către Bárdossy, a subliniat „importanța separării românilor de Biserica lor". *23 August 1944*, vol. I (1984), document 246.

[2] Pușcaș (1995), pp. 55, 58, 78, 80.

[3] Ibidem, pp. 73-74.

CAPITOLUL 5

A TREIA CAMPANIE TRANSILVĂNEANĂ
1944–1946

Coaliția „roșie-albă" *în cea de-a treia campanie transilvăneană*

Horthy ar fi încercat să satisfacă solicitarea Moscovei de neimplicare militară în schimbul Transilvaniei, dar directa subordonare a forțelor Honvéd comenzii germane, în perioada 1941–1942, a făcut acest lucru imposibil. Situația s-a schimbat în primăvara lui 1943, odată cu numirea la conducerea Forțelor de Ocupație din Ucraina a veteranului Armatei Roșii, Géza Lakatos. Lakatos, ca fost consilier al comisarului de război Kun – agentul sovietic Vilmos Böhm – avea contactele necesare pentru a negocia înțelegeri de neagresiune cu armata sovietică și cu grupurile de partizani.[1] Directiva Înaltului Comandament Sovietic din ianuarie 1944 adresată „atât Armatei Roșii, cât și grupurilor de partizani din zonă" menționa că „unitățile maghiare nu trebuie să fie atacate".[2] Chiar dacă „ele deschideau focul", unitățile sovietice primiseră ordinul „să le treacă cu vederea și să tragă numai dacă întâmpinau o rezistență puternică și deosebit de persistentă".[3]

La mijlocul lui octombrie 1942, prim-ministrul bulgar, Bogdan Filov, a fost invitat în Ungaria ca parte a efortului Budapestei de a stabili o relație specială cu Sofia, deoarece „cel mai puternic stat danubian" și cel mai mare stat balcanic – acum că România fusese împărțită între ele și URSS – erau

---

[1] Mario D. Fenyö, *Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations 1941–1944*, New Haven, Yale University Press, 1972, p. 158. Vezi și Géza Lakatos, *As I Saw It: The Tragedy of Hungary*, Englewood N.J., Universe Publishing, 1993. Conform lui Macartney, Lakatos acționa în conformitate cu ordinele șefului statului-major, Szombathelyi. Macartney (1957), vol. II , p. 189.

[2] Edgar M. Howell, *The Soviet Partisan Movement 1941–1944*, Washington D.C., Department of the Army, 1956, pp. 193-194.

[3] Ibidem, p. 194. Howell notează că românii nu au beneficiat de astfel de ordine.

„menite să colaboreze".[1] În noiembrie, şeful maghiar al statului-major a întors vizita partenerului bulgar la Sofia. Deşi, în istoriografia occidentală au fost considerate ca având rezultate minore, aceste vizite la nivel extrem de înalt reflectau cel puţin politica comună adoptată de cele două state în respingerea cooperării României pentru ieşirea din război. Negocierile româno-maghiare din 1943 s-au dovedit un eşec, iar Filov a informat imediat Berlinul referitor la propunerile Bucureştiului, în perioada iulie-august 1943, „că cele două state ar trebui să le permită anglo-saxonilor să preia peninsula balcanică pentru a o salva de bolşevism".[2]

Moştenirea sau mai bine zis practica repetată a coaliţiei „roşie-albă" a creat posibilitatea pentru Atzél şi alţii ca el de a părăsi Crucea Săgeţii (şi alte asemenea organizaţii fasciste) fără mari dificultăţi şi să fie bine primiţi în Partidul Comunist Ungar, condus de Moscova (care includea din nou aripa transilvăneană ce aparţinuse anterior de PCR).[3] La începutul lui 1944, după încheierea unor acorduri cu forţele sovietice pe frontul de est, conducătorii ungari din jurul lui Horthy au reînnoit tentativele de „a face înţelegeri cu sovieticii şi de a ataca România".[4]

La mijlocul lui martie 1944, un grup de lideri militari, politici şi religioşi transilvăneni a propus un plan prin care Horthy urma să meargă în nordul Transilvaniei, sub protecţia Armatei I „comandourile lui Atzél", în timp ce întreaga comunitate maghiară unită sub Partidul Maghiar Transilvănean şi toate organizaţiile (dintre care multe intraseră deja în partidul comunist sau/şi puseseră bazele unor noi organizaţii „democratice"), inclusiv Armata I şi a II-a, să meargă „*en bloc* la ruşi".[5] În acest scop, Horthy i-a însărcinat pe şeful cancelariei sale militare, generalul Béla Miklós, şi pe generalul Lajos Veres (amândoi originari din satul Dalnic/Dalnok din Covasna,

[1] Macartney (1957), vol. II, p. 58.

[2] Marshal Lee Miller, *Bulgaria During the Second World War*, Standford, Stanford University Press, 1975, pp. 115-117; Bogdan Filov, *Dnevnik*, Sofia, Otechestvenia Front, 1990, însemnările din 28 şi 29 iulie şi 2, 16 august 1943. Miller nota că, în ciuda interesului comun în contracararea dominaţiei Reichului, „Bulgaria a părut mai puţin preocupată de avantajele propunerii lui Antonescu decât de posibilitatea pe care i-o oferea să câştige favorurile Germaniei prin demascarea planurilor lui Antonescu." Italienii refuzaseră o propunere similară la începutul lui 1943, Ciano comentând că „nemţii ar face bine să stea cu ochii pe români, pentru că dorinţa bruscă de a ajunge la o înţelegere cu Ungaria mi se pare ciudată". Galeazzo Ciano, *Diario 1937–1943*, Milano, Rizzoli, 1980, p. 688.

[3] Macartney (1957), vol. II, p. 201, ns. 1.

[4] Ibidem, p. 212. Între timp, József Révai îl îndemna pe Horthy prin staţia Comintern Radio Kossuth să „iasă din alianţa cu Germania şi să atace România" pentru a obţine Transilvania. *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946; Nastasă et. al. (2002), document 107, p. 327.

[5] Macartney (1957), vol. II, p. 219.

Transilvania) să comande Armatele I şi a II-a şi să efectueze transferul.[1] Comuniştii transilvăneni, acceptând acum să „apere cu loialitate interesele Ungariei", au luat parte la plan până la sfârşitul primăverii anului 1944, la fel ca episcopii maghiari din Transilvania şi rectorul Universităţii Cluj, Deszö Miskolczy, care era rezident la Budapesta în 1940, atunci când guvernul hortist i-a numit în funcţie.[2]

Imediat după numirea lui Lakatos ca prim-ministru, Horthy l-a trimis pe baronul Atzél, acum comunist, să contacteze autorităţile sovietice.[3] Atzél a plecat la Moscova şi s-a întâlnit cu şeful spionajului militar, generalul Feodor F. Kuznețov, obţinând asigurări că:

- armatei române nu i se va permite să ocupe nordul Transilvaniei;
- administraţia maghiară, poliţia şi jandarmii nu vor fi înlocuiţi de români;
- în Transilvania se va efectua un recensământ;
- Înaltul Comandament Sovietic „va trimite grupuri de partizani în Ungaria pentru a-i ajuta pe maghiari la schimbarea de regim".[4]

Ulterior, Horthy a trimis o delegaţie la Moscova, condusă de generalul Faragho, pentru a încheia armistiţiul.[5]

Comandanţii militari sovietici au aprobat cu satisfacţie acordul Kuznețov–Atzél, aşa cum a fost prezentat în vara lui 1944. Cu toate că

---

[1] Ambii erau secui din satul Dalnok (Dalnic). Numai Miklós a reuşit să realizeze transferul, pe 15 octombrie 1944, pentru că Veres a fost arestat preventiv de nemţi. Şeful statului-major, Vörös, a trecut de partea cealaltă, la Szeged, două săptămâni mai târziu (iar Faragho şi Lakatos au făcut asta mai subtil). Guvernul maghiar provizoriu, aprobat de sovietici, format în decembrie 1944 la Debreţin, sub conducerea lui Miklos, îi includea pe Faragho şi pe Vörös (şi pe fostul cominternist şi agent NKVD Imre Nagy).

[2] Macartney (1957), vol. II, pp. 341-342. Jucătorii-cheie Lakatos, Faragho (acum şeful Jandarmeriei ungare) şi şeful de stat-major, Vörös, erau veterani din aceeaşi generaţie ai Primului Război Mondial şi ai Armatei Roşii a lui Kun. Faragho, Miklos şi Veres lucraseră şi în spionajul militar, având ca obiectiv România.

[3] Macartney (1957), vol. II, pp. 200-202. Atzél a călătorit împreună cu alţi doi comunişti din Transilvania, József Dudás şi Imre Faust. Fenyö (1972), p. 221.

[4] Laura-Louise Veress, *Clear the Line: Hungary's Struggle to Leave The Axis During the Second World War*, Cleveland, Prospero Publications, 1995, pp. 271-272. Horthy a realizat contactul şi prin contele Zichy în Slovacia, primind o scrisoare datată 24 septembrie 1944, de la locotenent-colonelul Makarov care repeta răspunsul dat de Kuznețov lui Atzél. Vezi şi Macartney (1957), vol. II, pp. 200-202; Fenyö (1972), p. 221.

[5] Veress (1995), pp. 271-272; Macartney (1957), vol. II, pp. 200-202; Fenyö (1972), p. 221. Cele mai multe surse subliniază faptul că în condiţiile prezentate echipei lui Faragho solicitau retragerea din toate teritoriile acaparate după 1937 şi capitularea necondiţionată. Totuşi, faptul că forţele sovietice au onorat în mare măsură fostele angajamente sugerează că înţelegerea Atzél – Kuznețov era încă în vigoare. Delegaţia lui Faragho a încheiat negocierile pentru armistiţiu la 11 octombrie 1944. Hoensch (1996), p. 158.

scopul sovieticilor de a provoca mari pierderi în rândul armatei române şi mai ales în cadrul corpului ofiţeresc presupunea ca forţele române să intre în nordul Transilvaniei, ele au fost trimise rapid mai departe şi nu li s-a permis nici să se încartiruiască în oraşe şi nici să înlocuiască forţele de ocupaţie din regiune. Cooperând acum cu autorităţile sovietice, aceleaşi oficialităţi şi organizaţii maghiare, care intraseră în nordul Transilvaniei cu girul lui Hitler şi al lui Mussolini şi cu binecuvântarea lui Stalin, erau acum recunoscute ca fiind „combatanţi ilegalişti" care luptaseră împotriva burgheziei şi a guvernului român „burghezo-moşieresc".[1] Atzél a devenit un „lider din rezistenţă".

După cum nota mai târziu un comunist maghiar transilvănean, a existat „un cerc în Transilvania de Nord care, înainte de eliberare, era compus din persoane care formaseră comitete cu fasciştii şi care, de pe o zi pe alta, au devenit mari prieteni ai Uniunii Sovietice, arătând că, în orice caz, Transilvania nu va fi românească".[2] Subliniind că revizionismul, mai degrabă decât opţiunile politice, motivase schimbarea, el a menţionat în continuare că „unii primari, care fuseseră agenţi ai serviciilor secrete [britanice], acum curtau tot ceea ce era sovietic", în timp ce alţii, „precum [Ludovic] Iordache (Lájos Jordáky) şi cei din jurul lui", continuau să predice revizionismul, făcând agitaţie în acest scop „la partid, în şcoli şi oriunde altundeva".[3]

Această redistribuire masivă a agenţilor lui Horthy ca „luptători antifascişti" a permis Budapestei să insiste ca România să admită în sudul Transilvaniei aproximativ 200 000 de maghiari, pe care i-a caracterizat drept „victime" ale „represiunilor naţionale ale regimului Antonescu".[4] Însă comisia germano-italiană a stabilit că numai 60 000 de maghiari (din totalul de 462 000) părăsiseră sudul Transilvaniei şi că „nu toţi pot fi consideraţi refugiaţi":

> Numeroşi maghiari au emigrat în Ungaria după Arbitrajul de la Viena, din proprie voinţă, din motive patriotice, unii dintre ei chiar înainte de intrarea trupelor maghiare în nordul Transilvaniei. Alţii au fost motivaţi de dorinţa

[1] Poncea şi Rogojean (2007), p. 41.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 349. Declaraţia lui Bányai.

[3] Ibidem.

[4] *Memorandum of the Executive Committee of the Hungarian Popular Union of Northern Transylvania*, Cluj, 12 martie 1945, Nastasă et. al. (2002), document 14, p. 67. Contrastul dintre politica românească pentru un armistiţiu în alb şi politica Cehoslovaciei de marcare a abuzurilor regimului Horthy oferă o puternică ilustrare a relaţiei speciale sovieto-ungare vizavi de România.

de a fi cu familiile lor sau de perspectiva unor avantaje financiare, fără ca autorităţile române să exercite vreo presiune asupra lor.[1]

Autorităţile maghiare locale, acum fie comunişti, fie în coaliţie cu aceştia în „noi" organizaţii democratice (de exemplu, Uniunea Populară Maghiară, formată la 6 octombrie 1944, a absorbit o mare parte din Partidul Maghiar Transilvănean), erau deosebit de încrezătoare în sprijinul sovietic, datorită acordurilor anterioare. Astfel, spre exemplu, atunci când rectorul şi profesorii români, care fuseseră forţaţi să părăsească Universitatea din Cluj în 1940, s-au reîntors în 1944, cu un mandat oficial de preluare a conducerii, ei au fost pur şi simplu refuzaţi de Miskolczy, numitul Budapestei, care se aflase în fruntea eforturilor de „reprimare a culturii" româneşti în timpul războiului.[2] La cererea Ungariei – aceasta se întâmpla pe 14 octombrie 1944, când Ungaria lupta încă alături de Axă împotriva României şi forţelor sovietice –, şeful de stat-major sovietic al Comisiei de Control Aliate din România (CCA), generalul Vinogradov, a plasat Universitatea şi administraţia acesteia, numită de Budapesta, „sub protecţia Armatei Sovietice" şi a ordonat Bucureştiului să nu se amestece.[3]

Administraţia civilă românească, numită după ce Transilvania a fost eliberată de forţele maghiare şi germane, la sfârşitul lui octombrie, a fost alungată rapid de autorităţile militare sovietice, la 11 noimbrie 1944. Sovieticii au instituit în schimb o administraţie militară bazată pe aceiaşi administratori civili maghiari şi şefi de instituţii numiţi iniţial de regimul de ocupaţie al lui Horthy.[4] În maniera deja cunoscută, Moscova trata România „aliată" ca pe inamic şi stabilea o coordonare „prietenească" împreună cu „inamicul" maghiar din Axă, împotriva ei.

Sprijinul deschis al autorităţilor militare sovietice pentru menţinerea conducerii maghiare a constituit subiectul a sute de rapoarte din regiune, în perioada 1944–1947. Spre exemplu, cu o săptămână înainte de transferul

[1] Puşcaş (1995), p. 52. Comisia menţiona că 25 000 de funcţionari oficiali fuseseră transferaţi din Ungaria la posturi din nordul Transilvaniei, înainte de intrarea trupelor maghiare, dar nu oferă nici o indicaţie dacă transferurile fuseseră cerute sau impuse.

[2] Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, *Maghiarii din România (1956–1968). Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2003, pp. 39-40, 96, 98; ASB, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, guvernele Sanătescu – Rădescu, dosar nr. 44/1944, f. 85-87. Nastasă consideră adresa rectorului român Iuliu Haţieganu necivilizată şi „vicioasă", iar complicităţile rectorului ungur şi ale oamenilor săi în abuzuri îi descalifică de orice rol în universitate. Ibidem, p. 40.

[3] Ibidem.

[4] Multe oficialităţi maghiare aflate în slujba dictaturii hortiste anticipau „confirmarea graniţelor de la 30 august 1940" şi nu numai că „nu au plecat odată cu retragerea armatei maghiare", ci au rămas „foarte influente" în nordul Transilvaniei. Ibidem, p. 13.

pur formal al nordului Transilvaniei către autoritatea administrativă a Bucureştiului, spionajul militar raporta prim-ministrului român că activitatea revizionistă ungară „se manifesta pe deplin sub masca comunismului", în timp ce simbolurile naţionale româneşti continuau să fie ţinta ridiculizărilor şi a sancţiunilor legale.[1] Era „interzisă" expunerea drapelului, şi „elevii de liceu care purtau culorile naţionale la butonieră erau arestaţi".[2] Românii erau „obligaţi să folosească numai limba maghiară în relaţiile cu autorităţile", intelectualii erau umiliţi în public şi etichetaţi drept fascişti, iar ofiţerii români şi soldaţii care îşi vizitau familiile erau „arestaţi, escortaţi pe străzi de organele civile ale Poliţiei Populare Ungare şi supuşi la munci forţate umilitoare în văzul populaţiei şi al comandanţilor militari sovietici".[3] Într-adevăr, autorităţile maghiare se bazau deschis pe sprijinul sovietic:

> Cu orice ocazie, ungurii observau simpatia comandanţilor sovietici, căutând să-i convingă prin orice mijloace de sentimentele lor comuniste pentru a obţine diverse avantaje şi a-şi atinge scopurile iredentiste.

Raportul concluziona că „intensa propagandă revizionistă" se manifesta în continuare la reuniunile sindicatelor „democratice" maghiare, în timp ce Poliţia Populară Ungară continua să comită „tot felul de atrocităţi şi ameninţări pentru a forţa populaţia românească să părăsească nordul Transilvaniei".

Controlul sovietic şi realocarea Transilvaniei

Fără ştiinţa conducerii comuniştilor maghiari, Moscova hotărâse deja că, în timp ce Budapesta îşi va menţine privilegiile de supervizare şi intervenţie în nordul Transilvaniei şi, într-o oarecare măsură, chiar şi controlul administrativ, teritoriul nu va fi totuşi unit cu Ungaria. Existau două

---

[1] 1 martie 1945, Raportul nr. 590 201 al Secţiei II a Statului-Major (spionaj) către preşedintele Consiliului de Miniştri în *23 August 1944*, vol. IV, document 1211, pp. 218-219; ASB, Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Cabinetul militar Sănătescu-Rădescu, dos. 38/1944–1945, f. 273-274.

[2] Autorul prefeţei la *Maghiarii din România (1945–1968)*, Ákos Egyed, pune sub semnul întrebării credibilitatea documentelor oficiale româneşti şi sugerează că un tablou mai complet necesită consultarea surselor „din cadrul membrilor persecutaţi ai comunităţii maghiare" care „au fost umiliţi adesea şi au suportat multe suferinţe". Nastasă et. al. (2002), p. 5. Din păcate, el nu face aceleaşi recomandări referitor la membrii persecutaţi ai majorităţii româneşti.

[3] *23 August 1944*, vol. IV, document 1211, p. 219. Raportul consemnează că „viceprefectul de Mureş a ordonat ca toată corespondenţa adresată prefecturii să fie scrisă numai în limba oficială maghiară".

motive principale pentru această schimbare de poziţie. În primul rând, URSS, având acum în posesie Basarabia şi nordul Bucovinei prin propriile eforturi, nu mai avea nici o obligaţie faţă de Ungaria şi nici intenţia de a ceda Transilvania fără un câştig corespunzător. În al doilea rând, disoluţia Cominternului redusese drastic influenţa ungurilor asupra politicii sovietice din regiune. Statutul liderilor comunişti maghiari s-a transformat brusc din cel de aproape egali ai camarazilor sovietici de la Moscova, unde participau la formularea strategiilor şi a politicii pentru Estul Europei, într-unul de subordonare clară deoarece, ca şefi ai partidelor naţionale, erau acum executanţi ai politicii Kremlinului. Iar acea politică, în special cea privitoare la realocarea teritoriilor şi la delimitarea frontierelor, era decisă acum doar de Moscova, numai în baza intereselor sovietice.

În 1944, pentru a cerceta problemele ordinii postbelice, Moscova a format comisia Litvinov, compusă din trei comisari-adjuncţi pentru afaceri externe, prim-adjunctul Maxim Litvinov, Solomon A. Lozovski şi Dimitri Z. Manuilski, alături de câţiva experţi.[1] Pe 5 iunie 1944, într-un document denumit *Despre Transilvania,* Litvinov le-a trimis lui Stalin, Molotov, Voroşilov şi Vişinschi evaluările asupra alocării viitoare a teritoriului românesc. „Cea mai bună" soluţie, argumenta el, era „recunoaşterea statutului de independenţă a Transilvaniei, în afara oricăror alianţe şi federaţii".

> Astfel, rămânând un sâmbure de conflict între cei doi vecini, România şi Ungaria, ea nu va putea exista fără patronajul unui stat vecin puternic, în acest caz URSS, care are frontieră comună cu aceasta.[2]

Pe 8 iunie, când s-a întrunit comisia, Litvinov a deschis discuţiile menţionând că statu-quoul care acorda Transilvania Ungariei nu putea fi menţinut, din moment ce fusese hotărât de Hitler. Posibilitatea de a ceda întreaga Transilvanie Ungariei era, de asemenea, „exclusă". România ar putea aspira la ea numai „în schimbul renunţării totale şi definitive la

---

[1] Manuilski era unul dintre colegii lui Rakovski din perioada Rumcherod, 1917–1918, de la Odessa, care condusese operaţiunile împotriva României. La sfârşitul anilor '30, el era autoritatea Cominternului „în problemele referitoare la România şi la Partidul Comunist Român" şi conducea operaţiunile antiromâneşti legate de Basarabia. Văratic (2000), document 7, p. 60. El era, de asemenea, un „colaborator apropiat" al lui Ernö Gerö. Szekely (2004), p. 35. Lozovski era bunicul viitorului ministru de Interne, generalul Mangano Deschanels, şi, totodată, asociatul lui József Péter (J. Peters), şeful spionajului maghiar în SUA în perioada 1928–1938. Lozovski a declarat la comisia Litvinov că „a trebuit să omorâm mai multe sute de mii de români în acest război, dar se pare că nu a fost de-ajuns". Haynes şi Klehr (2000), p. 60; Weinstein şi Vassiliev (2000), p. 38.

[2] Vasile Şandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric,* nr. 10 (octombrie), 2000. Vezi şi Islamov şi Poliakova (2000), document N7 şi N8.

Basarabia şi Bucovina" şi „cu garantarea controlului nostru total asupra politicilor viitoare ale României", posibilitate care ar permite URSS „să obţină atât baze [militare], cât şi control" asupra ţării. Litvinov a subliniat că independenţa Transilvaniei „ar putea fi temporară, până când vom ajunge la un acord cu Ungaria sau cu România, sau pe termen lung, ţinând cont că acest stat mic ar avea nevoie de un protector, care nu poate fi altul decât Uniunea Sovietică, cea mai apropiată mare putere".[1] S-a căzut de acord că independenţa era „cea mai bună" soluţie.[2] Rezumând decizia lor, Litvinov a subliniat că „dependenţa României de noi va fi chiar mai mare dacă Transilvania va rămâne un stat de sine stătător, iar transferarea sa viitoare la România va depinde de noi".[3]

După ocuparea nordului Transilvaniei de către Ungaria, în vara lui 1940, Cominternul ordonase tuturor comuniştilor rezidenţi să intre în Partidul Comunist Ungar, resubordonând aripa transilvăneană a PCR la PCM. Moscova a făcut acelaşi lucru pe o bază mult mai selectivă, în privinţa aripii basarabene, ordonându-le, spre exemplu, lui Leonte Răutu şi lui Alexandru Bârlădeanu, acum din nou cetăţeni sovietici, să plece la Moscova.[4] Cominterniştii din Transilvania de Nord aflaţi la Moscova, precum Vasile Luca şi Valter Roman, figuri proeminente în efortul de propagandă sovietic (lui Luca i se atribuie fondarea staţiei de radio în limba română a Cominternului, România Liberă, Roman fiind redactor), erau acum mult mai orientaţi către partidul maghiar. De aceea, nu este surprinzător că Luca milita împotriva reanexării nordului Transilvaniei sau că Roman, la sfârşitul lui iulie 1944, aducea comisiei argumente în favoarea „acordării independenţei Transilvaniei", ca fiind soluţia „cea mai adecvată" şi care nu se putea realiza decât dacă „bazinul dunărean se va afla sub tutela guvernului sovietic".[5]

---

[1] Tatiana Pokivailova, „1944. Transilvania pe Masa Comisiei Litvinov", nr. 1 (ianuarie) 1998, *Magazin istoric*; Volokitina, Islamov şi Poliakova (2000), document N7, 8 iunie 1944.

[2] Ibidem. Lozovski a adăugat că Transilvania era un premiu prea mare, ale cărei „resurse pot restabili forţele slăbite ale României, iar noi nu dorim aceasta".

[3] Litvinov a adăugat în încheiere că „ar corespunde mai bine autodeterminării popoarelor". Discuţia a indicat că, practic, nimeni din Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe nu se simţea deosebit de afectat de înţelegerile acordului de armistiţiu care stipulau restituirea „Transilvaniei (sau a unei mari părţi din ea)" României şi evacuarea teritoriului ocupat de Ungaria.

[4] Deletant (1999), p. 24. Cominterniştii de la Moscova aveau deja cetăţenia sovietică. Bârlădeanu nu s-a întors în România până în 1946.

[5] AVP RF, fond 06 (secretariatul lui V.M. Molotov), op. 6, mapa 14; Scrisoarea deschisă a lui Tofic M. Islamov către Petre Roman, *Novaia I noveisaia istoria*, 19 august 2000. Roman pare să sugereze că „problema este o reminiscenţă a germanilor de pe Volga", „ar putea fi rezolvată în acelaşi fel", adică prin deportări în masă. Pe 29 iulie comisia a reiterat că independenţa „ar fi cea mai bună". Islamov şi Poliakova (2000), document N8.

La mijlocul lui 1944, Stalin încă se juca cu ideea unei federaţii în legătură cu Transilvania, care constituia de asemenea o cedare în favoarea Budapestei, aducându-i suveranitatea parţială în regiune.[1] Ca o ironie însă, fără a se intenţiona aceasta, succesul propagandei maghiare în convingerea cercurilor de la Londra şi de la Washington să sprijine o federaţie Ungaro-Transilvano-Română (Danubiană) a discreditat total ideea în faţa lui Stalin, considerând-o ca fiind o „conspiraţie occidentală".[2] Cu ideea federaţiei pentru nordul Transilvaniei exclusă şi o independenţă totală posibil să provoace viitoare complicaţii internaţionale, singura soluţie rămasă, din perspectiva Kremlinului, a fost protectoratul autonom al cărui statut nepermanent acorda Moscovei continuarea influenţei şi a controlului. Ungaria şi România (ungurii şi românii din Transilvania) vor fi obligaţi să intre în competiţie pentru favorurile sovieticilor dacă vor dori să influenţeze statutul final al regiunii. De aceea, Moscova îşi sprijinea propriile interese şi, în acelaşi timp, îşi demonstra înţelegerea faţă de Budapesta, atunci când într-o întâlnire de 15 minute de la Târgu Mureş, pe 11 noiembrie 1944, autorităţile militare sovietice au înlocuit fără multe vorbe administraţia românească proaspăt instalată şi le-a ordonat „să elibereze întreg teritoriul Transilvaniei".[3] Acum soluţia temporară – administraţia militară sovietică – fusese aplicată.

Făcându-se ecoul concluziilor comisiei Litvinov, Comisarul Poporului pentru Afaceri Externe al RFSFR, anterior însărcinat cu afaceri în România, A.I. Lavrentiev, a subliniat, la 6 decembrie 1944, că dorinţa Bucureştiului de a reîncorpora Transilvania era „singurul factor important de influenţă asupra guvernului", nu numai în privinţa îndeplinirii datoriilor reparatorii, ci şi asupra „politicii interne şi externe a României".[4] Odată intrată în posesia provinciei, influenţa sovietică asupra politicilor sale interne şi externe se va disipa rapid. Această opinie era împărtăşită de agenţii Moscovei din PCR (care formau, probabil, majoritatea conducerii PCR în acea perioadă). După cum sublinia Ana Pauker în faţa reprezentanţilor partidului la Cluj, în ianuarie 1945,

---

[1] Cu toate că a respins o federaţie balcanică între Iugoslavia şi Bulgaria, el i-a spus lui Tito „că o federaţie ar trebui formată între România şi Ungaria". Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1963, p. 177.

[2] Unul dintre cele mai importante proiecte ale federaţiei, realizat cu sprijin britanic semnificativ acordat unor iredentişti şi extremişti maghiari, *INTERMARIUM*, este descris în Dorril (2003), pp. 164-176.

[3] Constantin Hlihor şi Ioan Scurtu, *Armata Roşie în România*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000, p. 54.

[4] Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 71-72; Arhiva Secţiei de istorie orală a Radiodifuziunii Române, 281, doc. 1 109.

„situaţia administrativă din nordul Transilvaniei este foarte utilă pentru o democratizare rapidă a regiunii", dar numai „până la integrarea în statul român".[1]

La sfârşitul lunii, autorităţile militare sovietice au început să fluture propuneri referitoare la un protectorat sovietic pe termen lung. Lavrentiev, de exemplu, i-a trimis lui Vişinschi propunerea şefului Directoratului Politic al Frontului Ucrainean II de creare „a unui comisariat în nordul Transilvaniei, numit de autorităţile militare sovietice din rândul populaţiei locale (neromâneşti)".[2] În decembrie, Statul-Major al Armatei Roşii menţiona că, din punct de vedere tactic, „transferul nordului Transilvaniei către România" va înlătura singurul „stimulent" pentru continuarea sacrificiului militar românesc în afara graniţelor şi, de aceea, „nu este în avantajul nostru". Contribuţia militară a României la operaţiunile conduse de sovietici va însemna implicarea a peste 538 000 de ostaşi, care au suferit peste 167 000 de pierderi.

Asalturi deschise, manevre clandestine

Suveranitatea românească asupra Transilvaniei a fost atacată pe diverse fronturi, de la Budapesta, din URSS, de agenţi sovietici şi unguri şi chiar din cadrul PCR. La sfârşitul lui decembrie, reprezentantul PCR din reînfiinţatul Comitet Regional Cluj, Nicolae (Miklós) Goldberger, raporta că „în acest moment nordul Transilvaniei nu aparţine nici Ungariei, nici României". Apoi, el acuza „adiministraţia trimisă de guvernul de la Bucureşti" că este „o administraţie de colonizare, reacţionară şi fascistă, ceea ce armata sovietică eliberatoare nu va admite" şi pretindea că proletariatul român şi cel maghiar solicitau „o Transilvanie independentă care, având frontieră comună cu URSS, ar putea fi inclusă în Uniunea Sovietică".[3] În iunie 1945, ministrul de Interne pregătit de NKVD şi şef al organelor de securitate, Teohari Georgescu, informa guvernul român că Transilvania nu va putea

[1] ANIC, Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 3, 1945, f. 7; Tamas Lönhárt şi Virgiliu Ţârău, „Minorities and Communism in Transylvania (1944–1947)", în Csaba Lévai şi Vasile Vese, editori, *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective*, Pisa, Plus-Univeristá di Pisa, 2003, p. 29.

[2] Şandru (2000). Tot în decembrie, Statul-Major General al Armatei Roşii nota că, tactic, „apropiatul transfer al nordului Transilvaniei, României" va înlătura singurul „stimulent" pentru continuul sacrificiu românesc de peste frontiere şi, de aceea, „nu era în avantajul nostru".

[3] Ibidem.

fi recâştigată decât „ca parte constitutivă a Uniunii Sovietice", primind o dezaprobare puternică din partea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej.[1]

La începutul anului 1945, autorităţile maghiare de la Cluj au creat un parlament independent pentru „Nordul Transilvaniei Liber şi Independent".[2] Au fost formate „poliţia populară" maghiară şi organizaţiile rurale de jandarmi, în mare parte prin schimbarea denumirii instituţiilor hortiste care operaseră între 1940–1944.[3] Aceleaşi autorităţi locale au respins administraţia românească şi au solicitat opiniei publice să facă acelaşi lucru, au întreprins raiduri la posturile româneşti de jandarmi şi au revitalizat organizaţiile paramilitare hortiste, în primăvara şi vara lui 1945.[4]

În Zalău, judeţul Sălaj, ţintă principală a eforturilor de colonizare ale guvernului Horthy, prin organizaţiile baronului Atzél, adunarea maghiară din comuna Borla a decis să „nu acorde nici o asistenţă, de nici un fel, jandarmilor români şi autorităţilor locale", avertizând populaţia „să nu le vândă mâncare" şi declarând că aceia care vor încălca embargoul „vor fi consideraţi trădători ai cauzei maghiare".[5] La sfârşitul lui iulie, la Reşiţa, UPM a formulat o plângere către „Comandamentul Sovietic, afirmând că guvernul român sabota dispoziţiile Convenţiei de Armistiţiu referitoare la deconcentrarea trupelor şi că armata română se ascundea în munţi.[6] În august, autorităţile militare sovietice i-au sprijinit pe „muncitorii" maghiari de la Cluj care au atacat un ofiţer care înălţa drapelul românesc, în timpul unei parade militare pentru întoarcerea unei unităţi de pe front.[7]

La mijlocul lui august, mai mulţi şefi ai poliţiei şi comisari din regiunea Trei Scaune şi Sfântu Gheorghe, precum şi fostul primar şi viceprimar din Covasna se numărau în grupul de 10 persoane arestate de jandarmii români,

---

[1] NARA, Modern Military Branch, RG 319, 336 Rumania/section VI, Operations Division, Report of General Schuyler on 6.VI.45, cabinet meeting, 14.VI.45. Schuyler notează că raportul a fost confirmat de „două surse de încredere" şi constituiau „prima sugestie oficială a unui oficial guvernamental că statul român ar profita din pierderea independenţei politice". Raportul a menţionat greşit Transilvania ca Transnistria, şi pe Gheorghiu-Dej ca Ghoorghiu Dej. Groza a protestat, de asemenea.

[2] Nastasă et. al. (2002), documentele 6-9; Arh. St. Cluj (ASC), Serviciul Secret de Informaţii (SSI), Cluj-Turda, Biroul de Cenzură, dos. 9/1944–1947, f. 89-91, 94.

[3] Ibidem, documentele 10, 13–15; ASB, Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ), dos. 393/1945, f. 5 şi Preşedinţia Consiliului de Miniştri, stenograme, dos. 3/1945, f. 127-153; ASC, SSI, Cluj – Turda, Biroul de Cenzură, dos. 9/1944–1947, f. 105, 108; Arhiva Societatea Muzeului Ardelean, fond Demeter János, nepaginate.

[4] Nastasă et. al. (2002), documente 28, 33, 37, 49, 50, 52, 53. ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413, dos. 25/1945, f. 10, 44, 47, 56 şi dos. 40/1945, f. 118; ASC, Inspectoratul de Poliţie Cluj, fond 209, dos. 160/1945–1946, f. 33.

[5] Ibidem, document 29; ASB, IGJ, dos. 25/1945, f. 111.

[6] Ibidem, document 52; ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413.

[7] Ibidem, document 32; ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 56.

împreună cu o captură de arme, muniţie şi explozivi care fusese ascunsă în biroul primarului, un birou local al PCR, şi la comisariatul de poliţie din Târgu Secuiesc. Conform anchetatorilor:

> Organizaţia – răspândită pe teritoriul regiunilor Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune – urma să atace armata şi autorităţile române în cazul unui conflict armat între marile puteri [...] De asemenea, a întocmit un memorandum către URSS (domnului Viaceslav Molotov) prin care solicita autonomia Transilvaniei sau alipirea acesteia la URSS.[1]

„Armele, muniţia şi explozivii au fost predate delegatului Consiliului de Control Aliat din România, ca pradă de război, în timp ce arestaţii au fost eliberaţi" la intervenţia sovieticilor, după ce conducătorul lor „a declarat că armele fuseseră colectate pentru a fi utilizate împotriva fasciştilor".[2] În septembrie, localnici unguri i-au atacat pe jandarmii români din Oradea, apelând la autorităţile sovietice să îi ajute, în timp ce la Carei „au demonstrat cu steaguri ungureşti împotriva Maiestăţii Sale Regele şi a armatei române, după care au mers la Comandamentul Sovietic şi au cerut înrolarea în armata sovietică".[3]

Între timp, autorităţile militare sovietice din Ucraina solicitau alte teritorii româneşti. Generalul Nikita Hruşciov, care în 1944 era atât şef al Ucrainei, cât şi şeful Directoratului Politic de pe Frontul I ucrainean, a recunoscut ulterior că a furnizat suport logistic pentru „detaşamentele armate organizate" conduse de militantul cehoslovaco-ucrainean Ivan Ivanovici Turianiţa, care „a preluat controlul peste câteva regiuni, ce aparţinuseră înainte de război de regatul României", pentru a le include în Ucraina sovietică.[4] După ce observa că românii erau „foarte nemulţumiţi de acest lucru", Hruşciov a declarat „în glumă" că „Turianiţa a început să se angajeze în activităţi expansioniste".[5]

Hruşciov era deosebit de modest. Împreună cu un grup de camarazi, printre care adjunctul său, generalul Leonid Brejnev, şeful NKVD pentru

[1] Ibidem, document 52, ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413.
[2] Ibidem. Şeful celulei era István Pilla.
[3] Ibidem, document 52, ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 410-413. Autorităţile române nu au putut stopa aceste incidente care au continuat în 1946 şi în 1947. Pe 8 februarie 1947, de exemplu, aproximativ 600 de persoane „au atacat comisariatul de poliţie din Gheorgheni-Ciuc şi au eliberat cinci criminali de război unguri, inclusiv pe preotul romano-catolic, Ignatiu László, care au fost trimişi la Tribuna Poporului din Cluj". Ibidem, document 121; ASB, Direcţia Generală a Poliţiei, dos. 46/1945, f. 1-49.
[4] Hruşciov (2005), volumul I, p. 610.
[5] Op. cit., p. 611.

Acțiuni separatiste sub administrația militară sovietică,
1944–1947

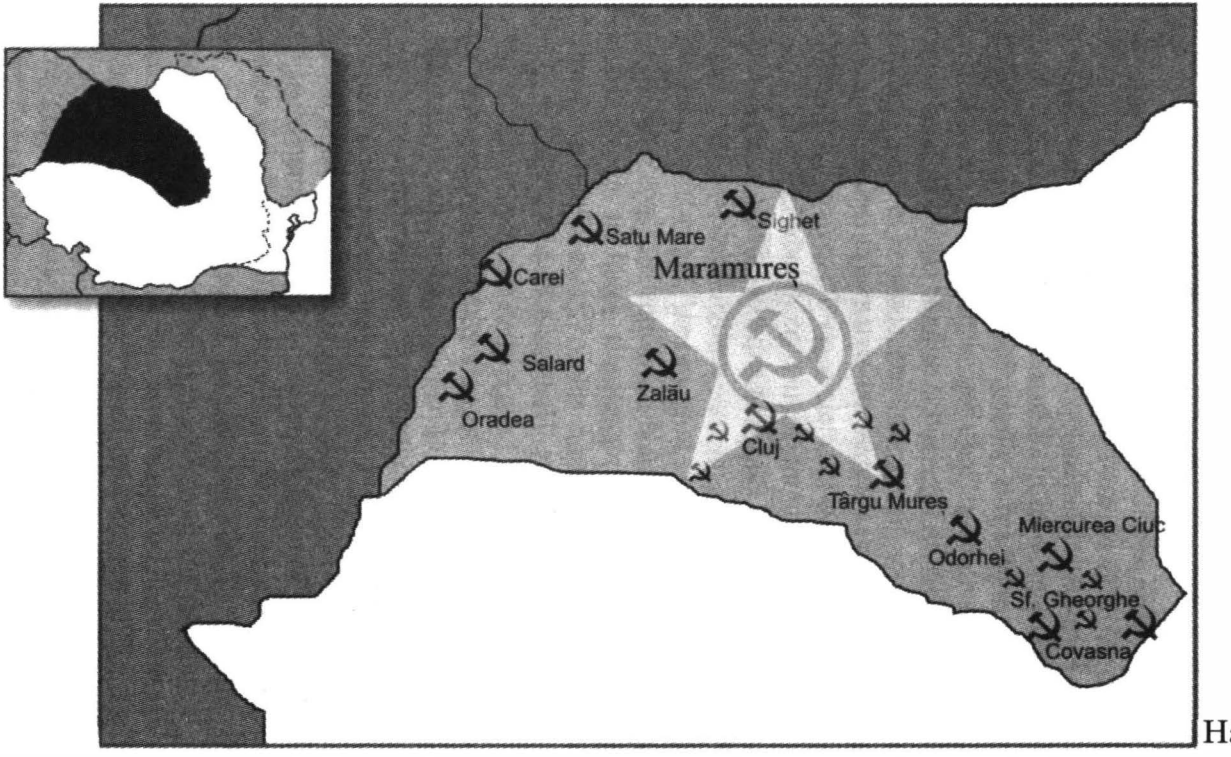

Incidente, ciocniri și mișcări separatiste

Harta 17

Ucraina, Ivan Sevrov, şi generalul A.A. Epişev, a condus o mişcare secesionistă în Maramureş, parte a teritoriului inclus în nordul Transilvaniei ocupate, la graniţa ucraineană.[1] În ianuarie 1945, un autodeclarat „Consiliu al Poporului" al ucrainenilor din regiunea Sighet, cu complicitatea comandantului sovietic din zonă, maiorul Zaharenko, a solicitat anexarea Sighetului la Ucraina şi a ameninţat majoritatea românească existentă că, în cazul în care nu sprijină unirea, „vor fi arestaţi, deportaţi sau ucişi".[2] De asemenea, comuna Salard din Maramureş a cerut autorităţilor militare sovietice să „confirme independenţa Transilvaniei şi alăturarea la Uniunea Sovietică", argumentând că anexarea fie la România, fie la Ungaria „nu va asigura niciodată pacea pentru poporul transilvănean".[3] Autorităţile maghiare nu au fost mai puţin productive. De exemplu, la sfârşitul lui iulie, Uniunea Tineretului Comunist maghiar (UTC) din Sfântu Gheorghe a strâns „semnături prin care se solicita ca nordul Transilvaniei să fie transferat sub protectorat sovietic".[4]

Internaţionalizarea problemei Transilvaniei

Sprijinul consistent acordat de Stalin în perioada interbelică pretenţiilor teritoriale ale Budapestei le-a dat cominterniştilor unguri convingerea că ţara lor „va păstra Transilvania" după război.[5] Menţinerea autorităţii în

[1] NARA, RG 59, Research and Analysis Branch, Office of Strategic Services, Report #3013.5, *Secessionist Movement in Maramureş (Transylvania)*, 24 mai 1945; Scrisoarea deschisă a lui T.M. Islamov către Petre Roman, *Novaia i noveisaia istoria*, 19 august 2000. Toţi cei trei se identificau îndeaproape cu Ucraina. Epişev provenea din Odessa şi atât Hruşciov, cât şi Brejnev şi-au petrecut primii ani din carieră în Ucraina (Brejnev a fost chiar înregistrat ca ucrainean până în 1952). Hruşciov, de asemenea, a fost comisar politic în armata bolşevică pe Frontul de Sud, în perioada Primului Război Mondial, atunci când directoratul politic era condus de Rakovski, iar frontul era comandat de generalul, pe jumătate român, Frunze.

[2] *Sighet – jud. Maramureş*, 8 martie 1945, Documente D.G. Popescu, caseta nr. 1, f. 9-14, Hoover Archives, Palo Alto; NARA, RG 43, Paris Peace Conference, 1946, caseta nr. 123. Condus de Ion Odoviciuk, consiliul a proclamat autoritatea administrativă asupra ţării pe 28 ianuarie 1945 şi a solicitat unirea cu Ucraina.

[3] Volokitina, Islamov şi Poliakova (2000), doc. N81; AVP RF. F. o125, op. 33, D. 22, LI. 47-51.

[4] Nastasă et. al. (2002), document 30; ASB, IGJ, dos. 20/1945, f. 38.

[5] Ivo Banac, editor, *The Diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, New Haven, Yale University Press, 2003, p. xxxv. Vezi şi László Borhi, *Hungary in the Cold War, 1945–1956: Between the United States and the Soviet Union*, Budapesta, Central European Press, 2004, pp. 77, 86. Borhi subliniază cazul, sugerând că Rákosi et. al. dorea să-şi elimine rivalii prin aceste promisiuni, altfel nu ar fi făcut asta. Vezi şi Csaba Békés, „The Communist Parties and the National Issue in Central and Eastern Europe (1945–1947): An Important Factor Facilitating Communist Takeover in the Region", în *6 Martie 1945: Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedia, 1995, pp. 245-253.

regiune, ca rezultat al înţelegerilor sovieto-maghiare, i-a favorizat în continuarea atingerii acestui scop, iar comportamentul sovietic în regiune şi la Moscova le-a alimentat aspiraţiile. În consecinţă, atitudinea lor publică referitoare la ceea ce ei considerau „o înţelegere încheiată" nu era falsă. La congresul naţional al partidului din mai 1945, de exemplu, conducătorii acestuia au „utilizat un limbaj naţionalist extrem" în sublinierea pretenţiilor teritoriale asupra Transilvaniei, în ciuda transferului ei formal către administraţia românească, în urmă cu două luni.[1]

În aprilie 1946, Budapesta a solicitat aprobarea lui Stalin pentru a ridica aceste pretenţii pe plan internaţional. Confirmând „posibilitatea ridicării problemei teritoriale", Stalin a adoptat „o atitudine pozitivă" faţă de propunerea prim-secretar Mátyás Rákosi ca „o parte (22 000 de km pătraţi) din Transilvania să fie transferată Ungariei, fără ca România să sufere prea mult".[2] La sfatul lui Stalin şi, credeau ei, cu sprijinul acestuia, conducătorii maghiari au argumentat Bucureştiului că cesiunea voluntară a teritoriului transilvănean va fi spre beneficiul tuturor şi va contribui la „întărirea democraţiei în Ungaria", smulgând „arma revizionismului din mâinile reacţiunii". Budapesta s-a oferit să implementeze transferul în secret, precedându-l cu o campanie de propagandă intensă, astfel încât vestea transferului „să nu cadă ca un trăsnet". Condamnând atitudinea de respingere a României ca fiind „prea rigidă", Budapesta şi-a menţinut părerea că „rectificarea graniţelor este necesară pentru consolidarea regimului democratic din Ungaria".[3]

La începutul lui mai 1946, Ştefan (István) Szirmai, un fost membru al PCR care se transferase în partidul maghiar, a vizitat biroul PCR de la Cluj şi a reafirmat pretenţia Budapestei „pentru câteva zone de pe teritoriul românesc şi autonomie pentru regiunea secuiască".[4] Colegii din PCR au contraargumentat că, de fapt, o astfel de mişcare „ar slăbi democraţia" şi „ar avea drept consecinţă directă expulzarea maghiarilor din România", aşa cum făcuseră cehii cu peste 200 000 de maghiari. Încrezător în sprijinul Moscovei, Szirmai a răspuns că Budapesta „avea motive serioase pentru ridicarea problemei revizuirii frontierelor" şi va continua să ceară

[1] Hoensch (1996), p. 165. Vezi şi Martin Mevius, *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941–1953*, Oxford, Oxford University Press, 2005.
[2] Nastasă et. al. (2002), document 135; ASB, CC al PCR Externe, dos. 36/1946, f. 1-7.
[3] Ibidem.
[4] Nastasă et. al. (2002), document 107; ASB, CC al PCR Cancelarie, dos. 36/1946, f. 1-2.

„retrocedarea unor teritorii".[1] Importanţa acestei linii strategice e sugerată de faptul că Szirmai a rămas unul dintre cei mai mari specialişti în agitaţie şi propagandă de la Budapesta, timp de aproape 30 de ani.

Conducerea maghiară a pus la cale o campanie psihologică pe termen lung, foarte asemănătoare cu cea dusă în perioada interbelică de Liga Revizionistă, permiţând Federaţiei Mondiale a Maghiarilor, a lui Horthy, să-şi continue operaţiunile.[2] La sfârşitul lui mai, ambasadorul Budapestei la Moscova a prezentat pretenţiile Ungariei asupra Transilvaniei, comisarului-adjunct pentru relaţii externe, Lozovschi, şi a raportat că eforturile paralele de lobby pe lângă alţi reprezentanţi străini pentru acceptarea necesităţii transferului de teritoriu nu avuseseră succes pentru că „până acum am repetat constant prietenia şi încrederea în guvernul român", iar o întoarcere „abruptă" era „dificil de înţeles pentru diplomaţii străini".[3]

În timp ce ideea „autonomiei teritoriale" nu era acceptabilă din cauza exploatării aceluiaşi motiv de către Hitler în regiunea sudetă din Cehoslovacia, ambasadorul era încrezător că vor „reuşi să-i facă pe străini să înţeleagă necesitatea reanexării maghiarilor din zona de frontieră Satu Mare, împreună cu alte oraşe", cu poveşti şi dovezi ale „persecuţiei" şi prin regizarea campaniei lor ca pe una „de apărare a minorităţilor".[4] Conducerea partidului a fost de acord. După cum nota Ernö Gerö, partidul „va trebui să sublinieze mai degrabă drepturile maghiarilor decât cele teritoriale".[5] Dovezile „privind persecutarea minorităţilor", continua ambasadorul, îi vor mobiliza pe diplomaţii străini, „dar avem nevoie mai întâi de probe". Până la sfârşitul deceniului, Budapesta a înfiinţat primul grup de studii etnice pentru a produce probele necesare.

---

[1] Ibidem; p. 345. Révai a ridicat pretenţiile teritoriale ale Ungariei în discursul publicat în ziarul oficial al partidului *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946. În mai 1946, ziarul a fost redenumit *Népszabadság*.

[2] Ambasadorul maghiar a etichetat chemările adresate de Iuliu Maniu, preşedintele Partidului Naţional Ţărănesc, cetăţenilor maghiari – numai în Cluj se stabiliseră circa 30 000 – să se întoarcă în Ungaria şi pentru reprezentarea proporţională a românilor în funcţii administrative, drept şoviniste, acuzându-l de „incitarea urii româno-maghiare". Nastasă et. al. (2002), document Ungaria06, pp. 311-312; *Magyar Országos Levétlár* (Arhivele maghiare de stat: MOL), KÜM [Ministerul Afacerilor Externe], XIX-J-1-a-Rom-IV-136-1593-1946, f. 41-57.

[3] Nastasă et. al. (2002), document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. El mai nota că statele cel mai puţin informate despre situaţia din zonă „tind să fie cele mai receptive la solicitările noastre", identificând America Latină (în special Mexic), Canada, Egipt şi Irak.

[4] Ibidem, document 110, pp. 356-357; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226.

[5] Mevius (2005), p. 119.

Menţionând că „una dintre metodele de a influenţa opinia publică diplomatică" era „trimiterea de broşuri către toate ambasadele", ambasadorul recomanda în continuare tipărirea de broşuri „despre situaţia maghiarilor din Cehoslovacia şi din România".[1] De fapt, ambasadorul pleda pentru revigorarea campaniei interbelice duse de Budapesta şi de Moscova pentru subminarea legitimităţii administraţiei româneşti din Transilvania, respectiv din Basarabia. În acest context, este foarte interesant de menţionat că interlocutorul ambasadorului, Lozovschi, al cărui nepot va deveni apoi ministru de interne al Ungariei, a fost implicat în operaţiuni practic identice vizavi de Basarabia, ca membru al secţiei române a Cominternului, care conducea secţiunea basarabeano-română de la Odessa, precum şi societăţile basarabene din Europa şi SUA.[2]

Colectarea, crearea şi distribuirea „probelor persecuţiei" au devenit un element central al demersului Ungariei pentru pretenţiile teritoriale. După cum raporta Inspectoratul General al Poliţiei române, era o practică absolut comună ca plângerile să fie adresate:

> [...] nu autorităţilor române, ci Uniunii Populare Maghiare, care face investigaţii, păstrează originalele plângerilor şi înaintează copiile autorităţilor române. Plângerile sunt în general exagerate sau inventate, fiind utilizate doar ca dovezi ale oprimării maghiarilor. UPM nu monitorizează rezultatul intervenţiilor făcute de autorităţile române.[3]

Şablonul plângerilor extravagante urmate de dezinteresul studiat faţă de reacţia constructivă a României urma să devină ceva obişnuit. În căutarea de a eticheta administraţia românească drept abuzivă, UPM nu a fost deloc interesată de dorinţa acestor autorităţi de a rezolva plângerile maghiarilor

---

[1] Nastasă et. al. (2002), document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Prima publicaţie a fost *Le probleme hongrois par rapport à la Roumanie*, publié par le Minister des Affaires Etrangers de Hongrois, Budapesta, 1946.

[2] Vitalie Văratic, *Preliminarii la raptul Basarabiei şi nordul Bucovinei*, Bucureşti, Libra, 2000, mai ales documentele 7, 48 şi 77, pp. 60, 189-190, 247-249. Vezi şi Ia.M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoye (1924-1940)*, [Societatea Basarabenilor din URSS şi Uniunea Basarabenilor Emigranţi], Chişinău, 1978, pp. 24-27. Ca exemplu al activităţii efectuate pentru audienţa internă, vezi Direcţia Generală a Arhivelor, „Ilegalităţi româneşti în Basarabia (1918)", *Krasnii Archiv. Istorischeskii jurnal*, 100, tom 3, 1940, pp. 64-89. Pe perioada războiului, Lozovski a fost responsabil cu propaganda Axei. Talbot (1970), pp. 259-260.

[3] Nastasă et. al. (2002), document 121, p. 416; ASB, Direcţia Generală a Poliţiei, dos. 46/1945, f. 1-49. Acest lung raport oferă o privire asupra organizaţiilor clandestine ale Ungariei din perioada 1944-1946. Fabricarea de plângeri pentru consumul sovietic era practicată cel puţin din 1945. O bună descriere este oferită în Ibidem, document 52, pp. 177-180.

transilvăneni. Neînregistrând reacţia pozitivă oficială, puteau să o prezinte drept ostilă şi, implicit, abuzivă.

„Criza de identitate" *maghiaro-transilvăneană*

Pe lângă problemele prezentate de autorităţile militare sovietice şi de conducerea locală recalcitrantă, precum şi de vicisitudinile preluării comuniste în general, controlul Partidului Comunist Român în nordul Transilvaniei era blocat în continuare atât de rezistenţa în propriile rânduri, cât şi de cea a comuniştilor de la Budapesta. Trecerea „aripii transilvănene" a comuniştilor la PCM, în perioada războiului, nu a fost niciodată anulată de Comintern înainte de disoluţia sa formală, făcând aproape imposibilă trasarea unei linii clare între PCR şi PCM la venirea în Transilvania, la sfârşitul anilor '40.[1] Pe lângă crearea unei „crize de identitate" cu ramificaţii politice serioase, această ambivalenţă a permis Budapestei să recruteze semideschis unguri transilvăneni, cu scopul folosirii lor pentru transferarea suveranităţii regiunii către Ungaria. Aceste recrutări erau efectuate de membrii transilvăneni ai Partidului Comunist Maghiar, mulţi dintre ei fiind la un moment dat membri ai PCR, şi de către „vechi bolşevici" (unii dintre ei tot de origine transilvăneană), cunoscuţi cu relaţii influente la Moscova.

În martie 1946, de exemplu, fostul membru al PCR, Szirmai, i-a susţinut fervent pe ungurii comunişti de la Cluj în ideea că „organizaţia transilvăneană nu trebuie să adere la PCR".[2] În aprilie, şeful propagandei maghiare, Józef Révai, a rememorat în ziarul oficial al PCM că în perioada războiului, la postul Radio Kossuth, condus de Comintern:

> [...] am propus cercurilor conducerii maghiare din acea perioadă să părăsească alianţa cu Germania şi să atace armat România. Acest prim pas,

[1] Dimitrov include această notă în jurnalul său: „... Morozov, Feodorov, Georgiev despre transferul grupului românesc. Am controlat pregătirile pentru transfer. Confirmarea transferului la 11 iunie". Consemnarea lui Dimitrov (1997) pentru 11 iunie 1943: „Clar, unele grupuri româneşti au fost transferate de la o entitate la alta, la mijlocul lui 1943, dar nu la Partidul Comunist Român". Dimitrov notează în aceeaşi zi că NKVD solicitase serviciile de comunicaţii radio ale Comintern. În acea perioadă, Vsevolod T. Feodorov conducea Direcţia Generală 8 a NKVD şi Ivan I. Morozov era ofiţer superior la GRU. Vezi şi Banac (2003), p. xxxvi. Totuşi, Feodorov şi Morozov sunt nume foarte folosite în Rusia.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 350; ASB, CC al PCR/Cancelarie, dos. 36/1946, f. 2-35.

indiferent cât de periculos, ar fi însemnat salvarea Ungariei şi, chiar mai important, obţinerea Transilvaniei.[1]

În timp ce eşecul de a acţiona la timp costase Ungaria Transilvania, a continuat Révai, existau speranţe de rectificare la conferinţa de pace, dacă Ungaria ar obţine, în primul rând, „sprijinul Uniunii Sovietice".

Atunci când, la sfârşitul lui mai 1946, Conferinţa de la Paris a miniştrilor de Externe a anunţat intenţia de a anula Pactul Hitler–Stalin şi de a returna Transilvania României, Révai a insistat cu îndârjire că hotărârea „nu era definitivă, că numai negocierile de pace vor decide".[2] Totodată, cominternistul Zoltán Vass, membru al CC al PCM, a pretins că, „potrivit tuturor probabilităţilor, Transilvania va aparţine Ungariei".[3] József Dudás, însoţitorul lui Atzél de la negocierile cu Kuznețov, a vizitat sediul de la Cluj al partidului „ca emisar al PCM" şi a întrebat: „Este adevărat că vom lupta ca Transilvania să devină republică autonomă?"[4]

Un astfel de blocaj, condus de vechii bolşevici prizonieri de război, care formau o parte a coloanei vertebrale a Cominternului, a avut un sever impact divizant asupra comuniştilor etnici maghiari din Transilvania. Sentimentul general printre membrii maghiari ai PCR era că „noi nu suntem reacţionari, dar, dacă asta doresc comuniştii unguri, de ce să nu ne-o dorim şi noi?"[5] În martie 1946, de exemplu, Teofil Vescan, unul dintre cei patru instructori desemnaţi de Comitetul Central al PCR să conducă organizaţiile de partid din Transilvania, apăra linia Partidului Comunist Ungar spunând că „Partidul Comunist din Transilvania nu trebuie să

[1] József Révai, „Asupra păcii maghiare", *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946; Arh. St. Bucureşti, CC al PCR Relaţii Externe, dosar 6.1946, f. 2-9; Nastasă et. al. (2002), document 107, p. 329.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 341; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 36/1946, f. 2-35. Comentariile lui Révai au fost publicate în *Szabad Nép* şi *Szabadság*. Prim-ministrul Ferenc Nagy, cofondator al aripii drepte a Partidului Micilor Proprietari, se afla pe aceeaşi pagină cu liderii comunişti. Într-o declaraţie publică radiodifuzată din parlament, Nagy afirma că „deciziile luate la conferinţa miniştrilor de externe nu este definitivă" din moment ce în armistiţiul cu România era o clauză „pe baza căreia putem avea pretenţii teritoriale". Radio Budapesta, 10 mai 1946, ora 10.00; Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi Ungaria: De la Trianon la Paris 1920–1947*, Bucureşti, Viitorul Românesc, 1996, p. 219.

[3] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 343.

[4] Ibidem, p. 350. Dudás fusese de asemenea membru al aripii transilvănene a PCR înainte să treacă la PCM în perioada ocupaţiei din 1940–1944. A devenit din nou cunoscut în 1956.

[5] Nastasă et. al. (2002), document 109, p. 341; ASB, CC al PCR/Cancelarie, dos. 36/1946, f. 2-35.

intre în PCR".[1] Secretarul organizației PCR Cluj, Lajos Jordáky, considerat extremist chiar și de către comuniștii maghiari transilvăneni pentru „șovinismul fățiș" și „atitudinea ostilă chiar și în probleme minore față de populația românească", s-a asigurat ca linia „Transilvania de Nord – o țară independentă" să fie „difuzată până la baza partidului".[2] Miklós (Nicolae) Goldberger, secretarul de regiune al PCR, a mers „cu curentul șovinist ungar", alături de subordonații săi Vescan și Jordáky.[3]

Problema nu se limita în întregime la maghiarii transilvăneni. De ani de zile, aripile dobrogeană și basarabeană, precum și cominterniștii de la Moscova propagau „necesitatea" secesiunii teritoriului românesc, legitimând această poziție în rândurile partidului. Consecința acestei „crize de identitate" transilvănene s-a reflectat deschis în regiune. La Târgu Mureș, de exemplu, autoritățile locale au înălțat un drapel roșu și drapelul Sfântului Ștefan (steagul regatului maghiar), dar nu și pe cel românesc, în timp ce la sediul PCR din Târgu Mureș „era prezent portretul lui Rákosi, dar nu și cel al regelui, obligatoriu pentru instituțiile publice".[4] Demonstrațiile împotriva autorităților administrative și legislative românești au continuat, precum și practica UPM de a face plângeri „în numele populației maghiare din Transilvania și împotriva autorităților române" direct la autoritățile militare sovietice din ACC.[5]

Nici sprijinul manipulativ al lui Stalin pentru agenda Budapestei nu a clarificat situația. Conducătorul sovietic le-a permis autorităților comuniste maghiare să facă deschis lobby în regiune și în exterior, într-o perioadă în care interzisese contactele independente chiar între membrii Blocului.[6] Între 1945–1946, membrii din conducerea Comitetului Central maghiar, precum Vass și șeful organului de securitate, Mihály Farkas, sau Szirmai și Dudás, vizitau autoritățile comuniste locale, adesea fără să informeze Bucureștiul. De asemenea, conducători ai PCR, precum Alexandru Moghioroș, János Vincze (Ion Vințe), Lajos Jordáky (Ludovic Iordache) și Miklós (Nicolae) Goldberger, se întâlneau cu Rákosi și alți lideri ai PCM în Ungaria, fără aprobarea anterioară a PCR.

Autorizarea de către Stalin a tentativei de a face lobby pentru sprijinul occidental sugerează că este posibil ca el să fi luat în considerare un transfer formal, în cazul în care ar fi existat un câștig politic suficient. În iunie 1946, o delegație condusă de Rákosi și de prim-ministrul Ferenc Nagy a vizitat

[1] Ibidem, pp. 348-349.
[2] Ibidem, p. 341.
[3] Ibidem, p. 333.
[4] Ibidem, p. 352.
[5] Nastasă et. al. (2002), document 121; ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 46/1945, f. 1-49.
[6] Ibidem; Djilas (1963), pp. 174-177.

Washingtonul şi Londra, solicitând Vestului să „se alăture Ungariei" în „revizuirea premiului Transilvania, acordat României".[1] Rákosi a evocat oferta lui Stalin din perioada războiului să dea Transilvania, în schimbul neangajării militare, şi apoi a argumentat avantajul mutual al solicitării Budapestei:

> În primul rând, Ungaria şi-a prezentat pretenţiile teritoriale faţă de România. Ştim că România a contribuit la victoria lui Hitler prin luptă, în timp ce noi am contribuit numai prin muncă. Suntem conştienţi de faptul că democraţia din România, care este angajată într-o luptă extrem de dificilă cu forţele reacţionare şoviniste, nu doreşte să suporte povara concesiilor teritoriale. Dar trebuie să fim conştienţi că democraţia din Ungaria este şi ea în aceeaşi situaţie. De aceea satisfacerea unor pretenţii teritoriale modeste şi minimale ar servi cel mai bine şi interesele democraţiei din România.[2]

Delegaţia Rákosi – Nagy propaga o linie de dezinformare pentru a-şi justifica pretenţiile, afirmând fals că, spre deosebire de România, Ungaria nu a contribuit militar la efortul Axei. Spre exemplu, în 1941, comandanţii germani lăudau contribuţia ofensivă a forţelor militare maghiare pe Frontul de Est.[3] Dezinformarea a fost plauzibilă din cauza marii diferenţe dintre contribuţia în trupe dintre România şi Ungaria, în primii ani ai războiului, cu toate că Ungaria a avut o contribuţie mult mai mare la cel de-al Treilea Reich, în anul 1944. [4]

Menţinerea Transilvaniei în joc: scopurile tactice ale sovieticilor

Motivul pentru care Budapesta nu a făcut asemenea presiuni asupra Cehoslovaciei şi a Iugoslaviei a fost acela că Moscova le garantase graniţele, declarând în acelaşi timp România drept pradă, transformând-o astfel în unica ţintă „legitimă" pentru revizionismul maghiar. Révai a fost limpede în această problemă, afirmând că Ungaria „nu ar putea emite pretenţii asupra Iugoslaviei" şi nici „nu poate prezenta Cehoslovaciei solicitări de

---

[1] „Matematică pentru milioane", *Time*, 1 iulie 1946. Vezi şi *The Manchester Guardian*, 19, 20 iunie 1946. Delegaţia a propagat o linie de dezinformare pentru a-şi justifica pretenţiile, afirmând fals că, spre deosebire de România, Ungaria nu contribuise militar la efortul de război al Axei. Din contră, comandanţii germani au lăudat contribuţia ofensivă a forţelor maghiare în 1941. Fenyö (1972), pp. 33-34.

[2] *Népszabadság*, 13 august 1945; Attila Kóvari, *The Antecedents of Today's National Myth in Rumania, 1921–1965*, Hebrew University of Jerusalem, Ierusalim, 1983, p. 130.

[3] Fenyö (1972), pp. 33-34.

[4] Vezi şi Larry L. Watts, *Incompatible Allies: Small State Alliance Behavior in Wartime*, Umeå, Umeå University Press, 2003, mai ales capitolul IV „Military and Economic Contribution", pp. 217-238.

reanexare, nici măcar de modificare a frontierelor", deoarece sovieticii le garantează integritatea teritorială.[1] Stalin a încurajat, cel puţin parţial, pretenţiile Ungariei cu scopul de a menţine România concentrată în întregime pe problema Transilvaniei, înainte de încheierea tratatului de pace. În chestiune erau două elemente ale participării României în război care, dacă nu erau dirijate cu atenţie de Moscova, ar fi putut complica serios controlul sovietic postbelic asupra ţării.

Primul era faptul că Moscova nu reuşise să încheie un tratat internaţional care să legalizeze invadarea şi anexarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei din iunie 1940 (aşa cum făcuse, spre exemplu, cu anexările finlandeze în Tratatul de la Tartu din martie 1940).[2] Ca o ironie, din iunie 1940 până în aprilie 1941, românii au insistat să încheie un asemenea tratat pentru a preveni ulterioare solicitări teritoriale sovietice (spre exemplu, forţele sovietice au anexat câteva insule dunărene româneşti, în octombrie 1940), dar Moscova intenţiona să obţină noi teritorii în Bucovina, Moldova şi Dobrogea.[3] Când Kremlinul a decis să oficializeze anexările, în primăvara lui 1941, era prea târziu. După cum semnala Bucureştiul ambasadorului său de la Moscova:

> [...] este preferabil ca raptul Basarabiei şi al nordului Bucovinei să rămână în categoria unui act de forţă pe care România nu l-a acceptat. Noi nu avem

[1] Implicarea clară e dovedită prin faptul că România nu a fost protejată printr-o astfel de garanţie. József Révai, „Asupra păcii maghiare", *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946; Nastasă (2002), document 107, p. 329; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 36/1946, f. 1-2. De asemenea, Gerö a declarat că Budapesta nu ar fi neobedientă la comanda Moscovei dacă se emiteau pretenţii legate de Praga. Mevius (2005), pp. 118-119.

[2] Refuzul României de a anexa teritoriul sovietic, în ciuda insistenţei lui Hitler, a complicat în continuare sarcinile de propagandă ale sovieticilor, la sfârşitul războiului. NARA, State Department Records, Office of Strategic Services Research and Analysis Report #1518, *Rumania: The Present Situation*, 17 decembrie 1943, p. 14; Erich von Manstein, *Verlorene Siege*, Bonn, Athenäum-Verlag, 1955, pp. 210-212; şi Deutsche Heeresmission in Rumänien, memorandum, n.d., CRS, DHMR 76152 citat în Alexander Dallin, *Odessa, 1941–1944: Studiu de caz asupra teritoriului sovietic sub ocupaţie străină*, Iaşi, Centrul de Studii Româneşti, 1998, pp. 57-60.

[3] *Documents on German Foreign Policy (DGFP)*, seria D (1937–1945), volumul XI, Washington D.C., Government Printing Officer, 1954-64, Document 75, pp. 126-128, şi documentele 81, 130, 236, 328, 380, 381, 403. În 1940 sovieticii „amânau stabilirea frontierelor astfel încât să poată avansa mai departe în teritoriul românesc şi să influenţeze trasarea frontierelor cât mai mult în favoarea lor". Ibidem, document 380, pp. 654-672. Vezi şi *Foreign Relations of the United States*, 1941, volumul I, Washington, D.C., Government Printing Office, 1958, pp. 274-275 şi Ibidem, '40, volumul I, *Soviet Relations with Other Powers*, pp. 507-512; Dallin (1942), p. 239; Gerhard L. Weinberg, *A World At Arms: A Global History of World War II*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994a, pp. 99, 137; Geoffrey Roberts, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War: Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*, New York, St. Martin's Press, 1995, pp. 125-126.

nici un interes să legalizăm acest act, oferind sovieticilor un titlu legal pentru menţinerea acestor provincii [...] Nu este intenţia guvernului român să renunţe la poziţiile de principiu şi să recunoască unilateral soluţiile sovietice.[1]

Aceasta a creat două probleme: prima, referitoare la pretenţiile sovieticilor pentru acele teritorii, şi a doua, referitoare la pretenţia României că a dus un război just – *jus ad bellum* – care i-ar fi acordat, în mod normal, statutul de victimă mai degrabă decât de cel de agresor. România a fost, de fapt, singurul aliat din Axă care a avut o cauză legitimă, conform legilor internaţionale, pentru a intra în campania din Răsărit. De aceea, devenise imperativ ca România să recunoască formal Basarabia şi nordul Bucovinei ca teritorii sovietice, *înainte* de campania estică, atât în armistiţiu, cât mai ales în tratatul de pace.[2] Ameninţarea României cu pierderea Transilvaniei a fost un argument puternic pentru a convinge Bucureştiul să accepte solicitările sovietice, redefinind astfel retroactiv România drept stat agresor şi anulând pretenţiile sale legale faţă de Basarabia şi de nordul Bucovinei.

A doua problemă serioasă a fost creată de reintrarea României în război de partea Aliaţilor, după ce forţele germane au început să bombardeze Bucureştiul, pe 24 august 1944.[3] Acest fapt a fost considerat de Moscova un rău necesar, dar util, pentru că puterea armatei române era prea mare ca să

[1] MAE, fond 71, URSS, vol. 136, 1940, f. 338; Grigore Gafencu, *Jurnal 1940–1942*, Bucureşti, Globus, 1996, pp. 88-89. Conducerea comunistă a Republicii Moldova insista încă din 2008 ca România să accepte includerea stipulărilor Conferinţei de Pace de la Paris ca o precondiţie pentru un tratat bilateral, în scopul resuscitării dezinformării sovietice că ar fi existat un tratat şi că România ar fi comis o agresiune împotriva Moldovei în război.

[2] Moscova a insistat pentru o astfel de recunoaştere încă din 1941. S-a privit cu uşurinţă faptul că Secretarul de Stat al SUA, Cordell Hull, i-a semnalat lui Averill Harriman la Moscova, referitor la armistiţiu că, din moment ce Moscova „luase poziţia fermă că aceste provincii se situau în interiorul «frontierei de stat sovietice stabilite în 1940 de un tratat între Uniunea Sovietică şi România»", şi din moment ce părea „să existe disponibilitatea din partea românilor de a considera pierderea acestor provincii ca inevitabilă", Departamentul de Stat „nu doreşte să introducă această problemă în actualele discuţii pentru armistiţiu". NARA, Department of State Records, 740.00119EW/8-2744, telegrama nr. 2 073, 27 august 1944.

[3] După avertizarea repetată a Bucureştiului că cele două ţări se vor despărţi dacă nu va fi menţinut frontul, la 23 august 1944, Bucureştiul a oferit, şi comandantul german de la Bucureşti, generalul Ernst Gerstenberg, a acceptat, un termen de retragere de 15 zile. Aceeaşi ofertă a fost ulterior făcută de Mannerheim şi acceptată de comandantul german din Finlanda, generalul Lothar Rendulic. Spre deosebire de Rendulic din Finlanda, Gerstenberg şi-a călcat cuvântul şi a bombardat capitala, provocând reintrarea instantanee a României în război împotriva forţelor germane şi maghiare. Legenda „trădării" româneşti a fost după aceea propagată de ceilalţi membri ai Tratatului (mai ales de maghiari şi est-germani), iar duplicitatea generalului neamţ Gerstenberg a fost îngropată foarte adânc.

fie lăsată acasă şi destul de importantă ca să poată da un ajutor serios mai departe în lupte. România a trimis pe front 538 536 militari şi a suferit 167 525 de pierderi în această campanie de opt luni, un efort militar care l-a depăşit pe cel al aliatului francez sau chiar şi pe cel al Italiei cobeligerante.[1] De fapt, contribuţia militară la cauza aliată s-a situat pe locul patru pentru întreaga perioadă a războiului, depăşită numai de URSS, Marea Britanie şi SUA, şi ar fi trebuit să îi aducă statutul de stat cobeligerant.[2]

Cobeligeranţa i-ar fi adus un loc la masa negocierilor, lucru pe care autorităţile sovietice – ca şi predecesorii ruşi la 1878 şi 1918 – au luptat să-l evite cu orice preţ. În contrast cu situaţia din acele două războaie, Moscova subordonase direct forţele române sub comanda sa şi le ţinea total izolate de aliaţii occidentali, care nu doreau în nici un caz să intre în dizgraţia sovieticilor şi să pună în pericol cooperarea postbelică. De aceea, au pus veto la propunerile aliate de acordare a cobeligeranţei şi au impus un embargo asupra discuţiilor referitoare la contribuţia militară a României, care a rămas în vigoare peste un sfert de secol.[3] Din nou, Transilvania a părut o monedă de schimb acceptabilă pentru cobeligeranţă care, dată fiind prezenţa covârşitoare a forţelor sovietice în ţară, nu ar fi putut avea consecinţe prea mari.

Şi distragerea atenţiei de la eforturile de a schimba compoziţia etnică din acea parte a Basarabiei care rămăsese în RSS Moldova se poate să fi fost o cauză a sprijinului oferit de Moscova pretenţiilor Ungariei. Negarea identităţii şi a etnogenezei româneşti – percepută de sovietici ca o justificare legitimă pentru separarea de România a teritoriilor şi a populaţiei – a fost un element central în acest efort. Un secretar al Comitetului Central moldovenesc se plângea, în 1945, că trebuiau să facă presiuni serioase cu argumentul că „locuitorii originari ai Moldovei până în secolul al XV-lea au fost slavi", teză susţinută cu încăpăţânare de istoricii sovietici care afirmau că, atunci când au sosit strămoşii vorbitori de latină ai moldovenilor, aceştia „au găsit pe teritoriul Moldovei o populaţie slavă", astfel încât „slavii erau

[1] Regatul României, Memorandum asupra contribuţiei militare şi economice a României la războiul împotriva Germaniei, Bucureşti, Ministerul Afacerilor Externe, 1945, p. 13. Forţele româneşti au luptat şi în Austria, şi în Cehoslovacia. Vezi şi Axworthy et. al. (1995), pp. 185-218.

[2] Chiar dacă cele 400 000 de trupe poloneze folosite în URSS s-ar adăuga la cele 195 000 trimise pe Frontul de Vest de Polonia (fără a lua în considerare cele două divizii de români formate în URSS), pierderile poloneze pe câmpul de luptă au rămas semnificativ mai mici decât pierderile armatei române.

[3] Neacceptarea cobeligeranţei a negat efectiv şi efortul României în favoarea Aliaţilor. În 1995, România nici măcar nu a fost invitată la cea de-a 50-a aniversare a victoriei aliate.

Purificări etnice sovietice pe „bază de clasă“ în Basarabia: 1940–1952

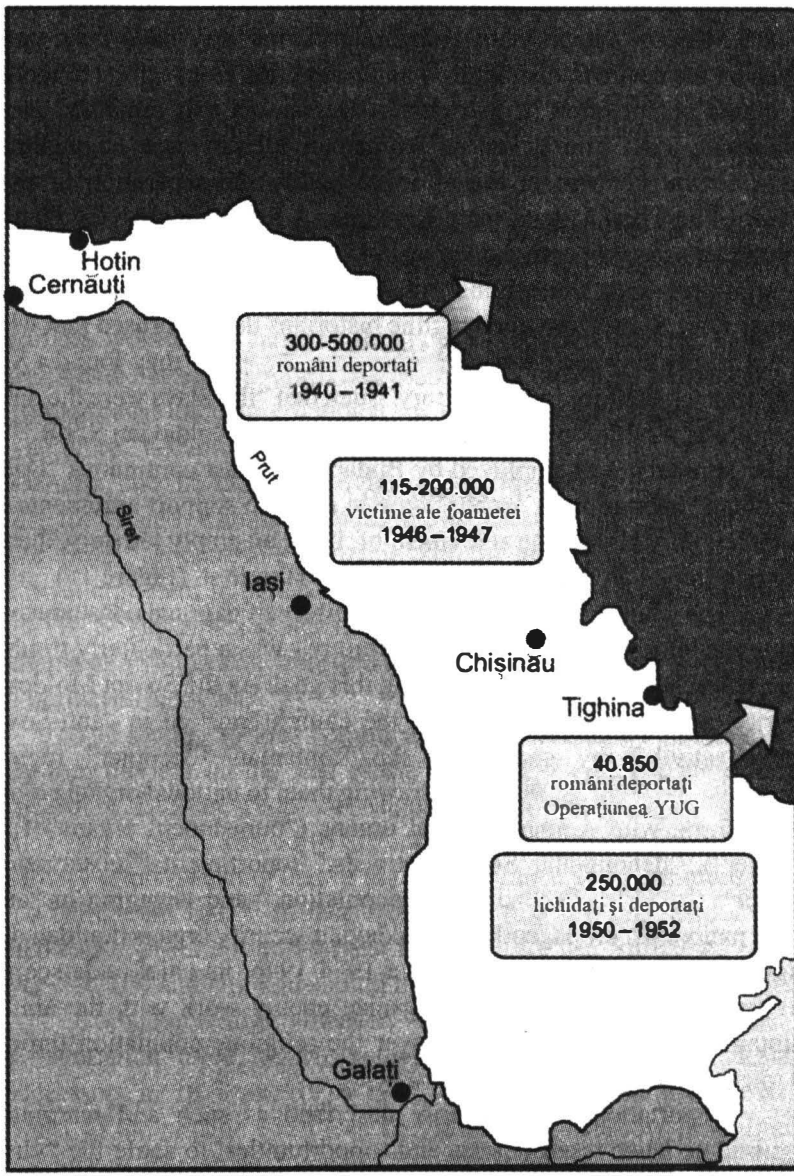

Harta 18

strămoşii direcţi ai moldovenilor pe teritoriul RSS Moldova".[1] Aceasta a servit şi argumentelor maghiare contra continuităţii daco-romane pe teritoriul Transilvaniei şi pentru stabilirea ungurilor în secolul al X-lea, dacă nu pe un teritoriu gol, măcar pe unul nelocuit de români.

Biserica, depozitarul tradiţional al conştiinţei naţionale în timpul îndelungatei perioade de suzeranitate otomană, constituia un pericol deosebit pentru atingerea acestui scop. După cum nota şeful securităţii moldoveneşti (sovietice) în iunie 1946, Biserica se angajase „într-o activitate duşmănoasă antisovietică", sprijinind regimul de ocupaţie românesc, românizând populaţia prin atragerea în organizaţii naţionale, colaborând cu organele legale române („organe de pedeapsă ale ocupantului"), „denunţând activiştii sovietici", raportând „observaţiile asupra stării de spirit a populaţiei" şi angajându-se „într-o propagandă naţionalistă antisovietică".[2] Securitatea moldovenească a lichidat 17 grupări religioase şi organizaţii între 1944 şi 1946, şeful acesteia subliniind „tendinţa clericilor de a organiza activitatea inamică cu scopul menţinerii influenţei româneşti asupra populaţiei credincioase, prin intermediul Bisericii".[3]

Deportările, atât cele declarate, cât şi cele deghizate ca realocări de muncitori, şi oportunităţile de stabilire „în terenuri virgine" au continuat în ritm rapid. De exemplu, în 1945, a fost solicitată deportarea a 5 000 de chiaburi (*kulak* în limba rusă).[4] Între 1946–1947, în Ucraina aflată încă sub conducerea lui Hruşciov, autorităţile sovietice au provocat foametea, direcţionând-o mai ales asupra etnicilor români (moldoveni).[5] Între 115 000 şi 200 000 de ţărani moldoveni au murit de foame sau de boli provocate de aceasta.[6] Dat fiind că definirea românilor ca „popor contrarevoluţionar" intrinsec, a cărui „dispariţie" ar însemna „un pas înainte" pentru cauza revoluţionară, fusese inclusă în ideologia comunistă timp de un secol, Moscova a putut înscrie acum epurarea etnică şi chiar genocidul împotriva românilor la rubrica „luptă de clasă".[7]

---

[1] AOSPM, fond 51, inventar 3, dosar 242, f. 49; N.A. Mokhor, *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh sviazei* [O scurtă istorie a contactelor moldoveano-ruso-ucrainene], Chişinău, Ştiinţa, 1961, p. 23. Vezi şi Mokhor, *Ocherki istorii formirovania moldavskovo naroda* [O scurtă istorie a formării poporului moldovean], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1978.

[2] Pasat (1994), p. 599; Şişcanu (1998), p. 109.

[3] Pasat (1994), pp. 584, 588.

[4] Şişcanu (1998), p. 101.

[5] Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2000, p. 96; Mihai Gribincea, „Deportările staliniste din Basarabia", în Adrian Pop, editor, *Sub povara graniţei imperiale: Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenţei de stat*, Bucureşti, Editura Recif, 1993, p. 47.

[6] Ibidem; *Ani grei de colectivizări*, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1990, pp. 227-229.

[7] Vezi Friedrich Engels, „Lupta maghiarilor", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în Marx şi Engels (1977), p. 229.

Capitolul 6

Implementarea subordonării, stabilirea pârghiilor 1946–1955

Ofensiva clandestină maghiară

După ce, la conferința de pace, sprijinul sovietic decisiv nu a sosit și, nereușind să atragă o susținere semnificativă din partea americană și britanică, Budapesta a părut să își ia soarta în propriile mâini. Guvernul Rákosi – Nagy a aprobat acum operațiunile de infiltrare împotriva PCR. Spionajul românesc a interceptat un ordin din septembrie 1946, de la Directoratul ungar pentru afaceri transilvănene la biroul președinției Consiliului de Miniștri către agenții săi din Uniunea Populară Maghiară, să adune „date cât mai precise referitoare la situația economică și socială a fraților din Transilvania, semnalând imediat abuzurile săvârșite de guvernul român", deoarece „numai printr-o propagandă bine direcționată" se poate „realiza idealul comun". În continuare se recomanda ca:

> Elementele noastre de încredere să infiltreze PCR pe orice cale posibilă, unde să acționeze apoi intens și într-o manieră disciplinată pentru a câștiga încrederea și a obține funcții importante mai ales în administrația de stat. Dacă este posibil, frații noștri pierduți, care colaborează actualmente cu partidele democratice românești, trebuie să fie convinși să dea concurs cauzei noastre, prin voturile lor.[1]

[1] Ordinul nr. 2683/08.09.1946 în ASRI, Fond „D", dosar nr. 159, f. 13–14/05081; Poncea și Rogojean (2006), p. 137. UPM a primit ordin „să furnizeze date precise referitoare la situația economică și socială a fraților noștri din Transilvania", adică aceeași misiune cu spionajul hortist.

Autoritățile din Ungaria priveau în mod clar organizațiile politice și culturale „democratice" din Transilvania ca pe creațiile sale. Budapesta a ordonat conducătorilor Societății Agricole Maghiare din Transilvania [EMGE] și Societății Muzeelor din Transilvania [EME] să mențină „cele mai strânse contacte" cu liderii de încredere ai Frontului Popular Democratic Maghiar din Cluj și a sfătuit ca „atât conducătorii, cât și membrii organelor noastre patriotice EMGE și EME" să nu creeze incidente electorale, datorită promisiunii obținute „că atunci când autonomia locală va putea fi asigurată în favoarea populației maghiare din Transilvania, situația elementelor noastre va fi mai mult decât satisfăcătoare în toate domeniile".[1] În același timp, autoritățile maghiare au dat instrucțiuni ca tineretul progresist să adopte o atitudine militantă în favoarea autonomiei, ca parte a ceea ce Budapesta denumea „mișcarea de rezistență", care necesita o riguroasă „și atentă verificare a cadrelor".[2]

Pe parcursul anul 1947, operațiunile de spionaj ale Statului-Major General al armatei maghiare au fost „deosebit de intense". Spionajul român a identificat „grupuri de rezistență" înființate de acesta și care operau la Cluj, Timișoara, Oradea, Târgu Mureș, Miercurea-Ciuc, Arad, Rodna, Sfântu Gheorghe, Zalău, Salonta, Sebeș, Sibiu, Mehadia, Petroșani, Alba Iulia, Dej, Turda, Târnăveni, Copșa Mică, Satu Mare, Baia Mare, Bistrița, Gheorgheni, Odorhei, Covasna și Brașov.[3] Confruntarea aproape directă dintre spionajul român și cel maghiar nu se va aplana până în 1948, când noul sistem impus de sovietici va schimba radical fața serviciilor ungare și a celor românești, centralizând operațiunile în *Allamvédelmi Osztáli* (AVO) și în Direcția Generală de Siguranță și Protecție (DGSP).

Între timp, programul de schimbare a compoziției etnice sau măcar a aparenței acesteia, introdus de Horthy, a continuat și în 1947. Pe primul loc și cele mai importante au fost eforturile continue de colonizare a unui

[1] Alții au notat că, spre exemplu, EME era un agent instituțional al naționalismului maghiar. Vezi Borbála Zsuzsanna Török, „The Ethnic Design of Scholarship: Learned Societies and State Intervention in 19th Century Transylvania", în Victor Karady și Borbála Zsuzsanna Török, editori, *Dimensiunea culturală a formării elitelor din Transilvania (1770–1950)*, Cluj-Napoca, Fundația EDRC, 2008, pp. 115-137.

[2] Nastasă et. al. (2002), document 167, pp. 546-547; ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 92/1947, f. 101-102.

[3] Maiorul Korondy de la Serviciul de spionaj al forțelor terestre (cu biroul pe Verres Pálne nr. 2, în Budapesta) a fost deosebit de activ în înființarea acestor grupuri. „Harta organizatorică a serviciului ungar de informații asupra teritoriului țării, bazată pe indicațiile obținute până la 15 septembrie 1947", în *Studiu asupra activității serviciilor de informații streine pe teritoriul țării în perioada aprilie–septembrie 1947*, Biblioteca Academiei Naționale de Informații, cota II, nr. 51797; Poncea și Rogojean (2007), pp. 137-140. Academia este instituția de formare a SRI.

coridor majoritar maghiar care ar fi putut constitui o legătură directă între Ungaria şi regiunea secuiască, prin satele din judeţul Sălaj (mai târziu judeţul Satu Mare) în care nemţii fie abandonaseră casele, odată cu retragerea Wehrmachtului, fie acceptaseră, sub ameninţarea deportării, să se înregistreze ca maghiari (de exemplu, în Batoş, judeţul Sălaj).[1] Circa 60 000 de secui din zonele Ciuc şi Covasna au fost deplasaţi în acest scop.

Totodată, românii şi ţiganii/romii au fost presaţi să se înregistreze ca maghiari.[2] Agitaţia şi propaganda continuă pe ideea că Transilvania se va întoarce curând la Ungaria a servit ţelului de intimidare a non-ungurilor ca să se înregistreze fals, pentru a nu suferi aceeaşi reprimare brutală care fusese aplicată „trădătorilor" de către forţele de ocupaţie ale lui Horthy, în 1940. Pentru a sprijini aceste eforturi, dioceza romano-catolică din Alba Iulia a primit instrucţiuni „să treacă urgent la efectuarea unui recensământ" pe baza căruia guvernul ungar să poată întocmi un memorandum referitor la pretenţiile teritoriale de la statul român. Recensământul trebuia să includă:

> [...] nu numai cetăţenii români de origine maghiară, dar şi pe cei de alte naţionalităţi (români, germani etc.), căsătoriţi cu maghiari, precum şi copiii rezultaţi din aceste căsătorii. De asemenea, cetăţenii români de alte naţionalităţi decât cea maghiară (cehi, slovaci, polonezi, germani, italieni, francezi etc.), care sunt de religie romano-catolică, inclusiv evreii care s-au convertit la una dintre religiile maghiare (romano-catolică, reformată, evanghelică sau unitariană) vor fi, de asemenea, înregistraţi [ca maghiari].[3]

Manevrele referitoare la un transfer teritorial au persistat şi după încheierea tratatului de pace din 1947.[4] Autorităţile militare sovietice, foarte numeroase în nordul Transilvaniei din cauza planului de dislocare a trupelor sovietice, au continuat să trateze zona drept protectorat sovietic şi autorităţile maghiare ca pe însărcinaţii lor speciali. În 1948, la întoarcerea dintr-o călătorie la Moscova, Vasile Luca a sugerat că „ar fi mai bine ca

[1] Nastasă et. al. (2002), documentele 73, 82, 91, 93; ASB, IGJ, dos. 64/1946, f. 32, 122, 193-194. 368-370. Vezi şi documentele 51, 67, 68, 81 şi 114.

[2] Ibidem, documentele 55 şi 68. Românilor li se spunea că „ar fi mai bine pentru ei" atunci când teritoriul va fi predat Ungariei, dacă se vor înregistra ca maghiari. Vezi şi documentele 34, 58, 73 şi 82.

[3] Ibidem, document 167, p. 547; ASB, Direcţia Generală a Poliţiei, dosar nr. 92/1947, f. 101-122.

[4] Ibidem şi documentele 160, 164; ASRI, fond D, dos. 4277, f. 337-338, 346-349; ASC, Legiunea de jandarmi Turda, dos. 424/1948, f. 42; Pokivailova (1998), www.magazinistoric.ro.

România să fie încorporată în Uniunea Sovietică".[1] De fapt, în nici un moment, începând cu ocupaţia ungară din 1940 şi până după retragerea sovietică din 1958, România nu şi-a exercitat suveranitatea deplină în regiune.

Lupta pentru putere din interiorul partidului şi campania anti-Tito

Aceste contorsionări ale *politicii reale* au apărut într-un context a ceea ce a fost considerat, întemeiat, cel mai brutal şi mai exploatator regim de ocupaţie sovietic din Europa de Est, al cărui scop părea să fie distrugerea identităţii statului român independent. După cum raporta CIA în 1949, „e de aşteptat ca tendinţa spre o dominaţie sovietică completă în România să continue", ţara apropiindu-se „din ce în ce mai mult de încorporarea în URSS[2]." Aspectul naţional al luptei interne pentru puterea comunistă a constituit unul dintre elementele esenţiale, reflectând agendele imperiale/ naţionale pe care le adoptaseră Uniunea Sovietică şi Ungaria comunistă. Aripa basarabeană, aripa transilvăneană şi „Biroul Moscova" (combinând elemente ale celor două) – ai căror conducători erau legaţi direct de Moscova ca agenţi sovietici – fuseseră suporteri ardenţi ai secesiunii Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei şi Dobrogei. Grupul naţional era mai puţin caracterizat de astfel de dependenţe sovietice directe, şi câţiva dintre conducătorii săi cheie erau de fapt etnici români, Gheorghe Gheorghiu-Dej şi adjunctul său Nicolae Ceauşescu fiind printre cei mai notabili.

Concurenţii lui Dej pentru conducerea PCR formau un grup dur. De exemplu, Vasile Luca luptase alături de Armata Roşie din Ungaria împotriva României în 1919 şi condusese partidul în ilegalitate la Braşov, la sfârşitul anilor '20. În iunie 1940, se afla în arest la Cernăuţi, capitala Bucovinei – pe atunci românească –, când a fost eliberat de trupele de ocupaţie sovietice şi a fost numit viceprimar al Cernăuţiului. În această funcţie, Luca a răspuns direct de organizarea deportării a circa 30 000 de „duşmani de clasă", în majoritate români, precum şi de nenumărate execuţii într-un pogrom

[1] Mircea Chiriţoiu, „În Biroul Politic despre presă: Atentatul contra lui Dej – România Republica Sovietică", *Magazin istoric*, nr. 5, mai 1999 www.magazinistoric.ro. Aceasta s-a relatat în şedinţa Biroului Politic al CC din 7 decembrie 1961, de Ştefan Voitec, şi a fost confirmată de Dej, care a menţionat că propunerea să devină republică sovietică „numărul nu ştiu cât" fusese făcută şi Iugoslaviei.

[2] *Satellite Relations with the USSR and the West: Intelligence Memorandum No. 248*, 7 noiembrie 1949 (declasificat la 21 iunie 2000), p. 14, la www.foia.cia.gov. Raportul sublinia că „subordonarea bunăstării economice a statelor satelit intereselor sovietice" provocase „resentimente populare considerabile, chiar şi în cercurile comuniste".

Rezistența separatistă maghiară, 1947

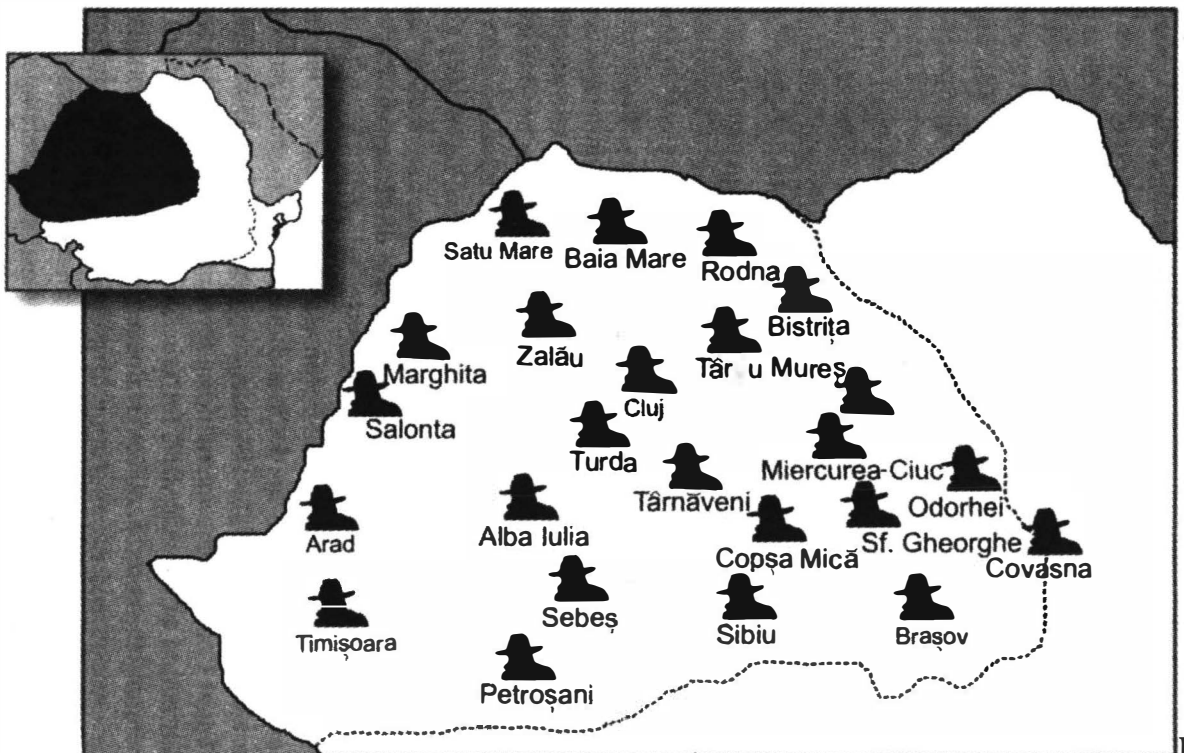

Harta 19

antiromânesc, rivalizând cu ceea ce trupele lui Horthy implementaseră în nordul Transilvaniei, cu două luni mai devreme.[1]

Dej nu era un concurent de categorie ușoară când s-a ajuns la acea competiție pe viață și pe moarte, dar suferea de o vulnerabilitate serioasă. Cominterniștii supraviețuiseră sub Stalin prin dezvoltarea unor capacități profunde de servilism și trădare. Veteran al politicii clandestine din România, lui Dej nu îi era străină trădarea. Însă, ca și Tito, servilismul nu constituia partea sa tare și avea tendința să-și exprime opinia fără să aștepte o aprobare anterioară, chiar și atunci când provoca inconveniente. Aceasta i-a provocat o cădere temporară și potențial catastrofală din grațiile lui Stalin, în 1948, atunci când a intervenit în favoarea unui dialog cu Tito, după ce Stalin a semnalat o ruptură irevocabilă și se aștepta ca partidele-satelit să-l sprijine fără rezerve.

Pusă la cale de Luca și de Ana Pauker, ca parte a încercării lor de a-l elimina din competiția pentru conducerea partidului, tentativa lui Dej de a media ruptura Tito – Stalin a fost caracterizată de Jdanov – șeful Departamentului Internațional al CC al PCMS – și de Stalin ca o „autoamăgire" periculoasă, iar Dej însuși a fost obligat de Moscova și de agenții ei din PCR să conducă atacul împotriva lui Tito.[2] Dej a evitat ruptura definitivă din relațiile iugoslavo-române, pe care o intenționa Moscova, avertizându-l pe Tito în secret despre planurile lui Stalin de înlăturare și lichidare în cazul în care ar fi participat la întrunirea Cominform (Biroul Comunist de Informații) de la București, unde a avut loc atacul.[3] Acum în dizgrație, Dej și suporterii săi au adoptat o atitudine retrasă pentru a evita eliminarea politică. După cum povestea Dej mai târziu, la sfârșitul lui 1948 și începutul lui 1949, zvonul pe care și șeful NKVD „Lavrenti Beria avea un

[1] Vezi și Valentin Toma, „Teroarea stalinistă în România: fața reală a «Democrației Populare»", *New International*, vol. 14, nr. 1 (septembrie 1948), pp. 213-215; Nastasă et. al. (2002), Document 5, p. 133; ASC, SSI Cluj – Turda, Biroul de Cenzură, dos. 9/1944–1947, f. 77. Luca s-a dus ulterior la Moscova și a devenit deputat în Sovietul Suprem. Deoarece Cernăuțiul și tot nordul Bucovinei au fost transferate RSS Ucraina și nu RSS Moldova, deportările sovietice și execuțiile românilor nu au atras atât de mult atenția postcomunistă precum cele din fosta Basarabie.

[2] Ioan Scurtu, „PMR și criza iugoslavă", în *Dosarele istoriei*, nr. 3 (1998), pp. 34-41. După eliminarea facțiunii Pauker – Luca – Georgescu, Dej menționa că Moscova furnizase toate materialele care puteau fi folosite în atac, în timp ce titlul – *Partidul Comunist Iugoslav pe mâna criminalilor și a spionilor* – îi fusese dictat de Stalin personal la telefon. Chiriţoiu (1999), stenograma ședinței Biroului Politic al CC al Partidului Muncitoresc Român, 7 decembrie 1961.

[3] Cristian Troncotă, *Istoria securității regimului comunist din România*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2003, p. 180.

interes să-l răspândească" circula „în lung şi în lat" că „soarta lui Dej este pecetluită, că este arestat, că este titoist".[1]

Operaţiunea anti-Tito oferă o privire asupra măsurii controlului exercitat de sovietici în PCR şi asupra serviciilor de informaţii la sfârşitul anilor '40, începutul anilor '50.[2] Secţia Internaţională a CC al PCUS (DI) fusese formată după dizolvarea Cominternului din mai 1943 pentru a-i prelua sarcinile, printre care controlul şi finanţarea acoperită a partidelor comuniste străine, crearea şi diseminarea propagandei scrise şi radio, dezinformare, managementul grupurilor internaţionale de pe front şi al comitetelor antifasciste, comunicare şi relaţii externe, şi spionaj direct.[3] În timp ce reţelele OMS ale Cominternului fuseseră împărţite între GRU şi NKVD, DI a păstrat multe dintre funcţiile de spionaj acoperit, iniţiind, supervizând şi coordonând campaniile de măsuri active şi operaţiunile de dezinformare.[4]

Şefii naţionali ai DI se aflau astfel în fruntea lanţului informaţional, în directă legătură cu Kremlinul, posedând acoperirea perfectă ca specialişti în politică externă şi diplomaţi. Cu toate că, mai târziu, miniştrii de Externe din Blocul Sovietic au fost subordonaţi secretariatelor propriilor Departamente Internaţionale, situaţia din România între 1945 şi 1951 a urmat precedentul creat de Béla Kun în Republica Sovietică Ungară, unde şeful era de fapt ministru de Externe. Astfel, Ana Pauker a păstrat Ministerul de Externe unde fusese numită în guvernul de tranziţie al lui Groza, controlând în acelaşi timp legăturile informative cu Moscova şi toate celelalte contacte străine ale României.

Acesta a eliberat-o pe Pauker de sarcinile administrative şi organizatorice, pentru care până şi conducătorii ei sovietici recunoşteau că avea

---

[1] Chiriţoiu (1999), transcript, www.magazinistoric.ro.

[2] DGSP a fost înfiinţată în 1948, sub conducerea ofiţerului sovietic NKVD, Pantelei Bodnarenko (Gheorghe Pintilie). Aripa sa de spionaj extern, DGIE: Direcţia Generală de Informaţii Externe, a fost înfiinţată în 1951 sub conducerea ofiţerului sovietic NKVD, Vasili Vulko (Vasile Vâlcu).

[3] În perioada războiului, DI a funcţionat sub numele Departamentul de Informaţii Internaţionale (OMI) sub comisarul politic şef al lui Stalin, Şerbakov, cu Dimitrov şi Manuilski ca adjuncţi. Vezi şi însemnările pentru 19, 21, 31 mai, 10, 12, 14, 16-17, 19 iunie şi 1 iulie 1943 în Georgi Dimitrov, *Dnevnik (9 mart 1933-6 fevruari 1949)*, Universitetsko Izdatelstvo „Cv. Kliment Okhridski", Sofia, 1997. După război, DI a fost condusă de Jdanov, Boris Ponomarev (1955–1986), fostul ambasador în SUA, Anatolii Dobrînin (1986–1988), şi propagandistul Valentin Falin (1988–1991). Un departament separat de relaţii externe a fost departajat numai în 1957 cu Iuri Andropov ca prim-şef. Departamentul de relaţii externe a fost reabsorbit în 1988.

[4] Banac (2003), p. xxxvi; Niels Erik Rosenfeldt, „The Importance of the Secret Apparatus of the Soviet Communist Party during the Stalin Era", în Rosenfeldt, Jensen şi Kulavig (2000), pp. 47-52; Dziak (1988), pp. 150-151, 162; Knight (1990), p. 286.

puţin talent, operaţiunile zilnice fiind conduse de secretarul DI, Alexandru Moghioroş, şi de adjuncta sa, Ghizela Vass.[1] Împreună, cei trei reprezentau unirea simbolică dintre aripile basarabeană şi transilvăneană, cu Pauker membru în conducerea celei dintâi, Moghioroş al celei de-a doua şi „basarabeanca Vass", măritată cu ilegalistul maghiar Ladislau Vass.[2]

Concomitent cu anunţul campaniei anti-Tito de la întrunirea Cominform de la Bucureşti, Kremlinul coordona şi propaganda multinaţională, şi ofensiva de spionaj. Aşa-zisa operaţiune românească a fost condusă de secretarul-adjunct al DI, Ghizela Vass, şi coordonată direct de fosta colegă a lui Tito de la Moscova, Pera Popovida, căreia Vass îi raporta regulat.[3] Vass, care furniza deja Moscovei informaţii referitoare la cadrele de conducere din România, răspundea acum de campania anti-Tito şi, împreună cu şeful centrelor de emigranţi anti-Tito – conduse de Ata Opoevici, de contraspionajul împotriva Iugoslaviei din România şi de operaţiunile clandestine contra regimului Tito pe teritoriul iugoslav.[4]

Ruptura Tito – Stalin a trecut rapid de la barajele propagandistice la „acţiuni concrete economice şi diplomatice" deoarece sfidarea lui Tito ameninţa controlul sovietic al sateliţilor şi încuraja „deviaţionismul naţionalist". Conform CIA, atacul condus de sovietici „era dus la îndeplinire de Ungaria şi de Albania şi sprijinit puternic de Bulgaria" şi includea concentrări de trupe şi incidente provocate de-a lungul frontierelor albaneze, bulgare şi ungare cu Iugoslavia, intensificarea activităţii de spionaj maghiare, intenţia exprimată de bulgari „să încurajeze activităţile subversive din Iugoslavia" şi întărirea blocadei economice.[5] Spionajul SUA credea că Moscova va încerca să-l intimideze pe Tito prin intensificarea mişcărilor de trupe, „activităţi de sabotaj şi subversive", prin propagandă „destinată să submineze poziţia internă şi externă a lui Tito", „presiuni economice continue" şi „hărţuiri

[1] RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 67.

[2] Printre numeroasele legături clandestine dintre „basarabeni" şi „transilvăneni" se numărau şi cele de natură personală şi familială. De exemplu, Pauker avea o relaţie intimă cu liderul aripii transilvănene (şi al PCR), Elek Köblös, şi era rudă cu membrul aripii transilvănene, Jenö Jakubovicz. Ionescu (1964), p. 209.

[3] Troncotă (2003), pp. 179-180. Vass lega grupul anti-Tito cu Direcţia Internaţională a CC (denumită şi Secţia Externă), în care erau incluşi Lidia Lăzărescu, Olga Deutsch şi Andrei Goanţă.

[4] Ibidem. La sfârşitul lui ianuarie 1955, cu puţin înainte de amnistierea dată de Dej, în România erau închişi pentru spionaj 181 de cetăţeni iugoslavi. ASRI, fond „D", dosar nr. 10 277. Rapoartele lui Vass către Moscova din 1948–1949 se află la RGAPSI, Moscova, fond 575, opis 1, dosar 239, f. 4 şi dosar 240, f. 31-65.

[5] CIA, *The CFM Meeting: Eastern Europe – Party Purges; Anti-Catholic Drive; Polish CH*, 24 iunie 1949 (declasificat pe 18 noiembrie 2004), p. 7.

prin forţele de gherilă, în special în Macedonia iugoslavă".[1] În perioada luptei propagandistice ce a urmat, ambele părţi „au acordat un rol deosebit acuzaţiilor că partea adversă oprima diversele minorităţi naţionale şi le refuza drepturile", cu toate că acuzaţiile „erau rareori făcute în termeni etnici expliciţi", iar sporirea numărului unor astfel de atacuri era interpretată de CIA ca indicând că „ambele părţi renunţaseră la prudenţă în dorinţa de a o ataca pe cealaltă".[2]

Rebeliunea Gheorghiu-Dej – Bodnăraş

Prin 1949, când conducerea PCR era în continuare disputată între facţiunea Dej şi diverse grupuri legate, invariabil, mai strâns de Moscova, şi consilierii sovietici care exercitau controlul asupra tuturor instituţiilor coercitive româneşti şi cu toate întreprinderile economice semnificative (cele 16 companii mixte sovietice le depăşeau ca număr pe cele ale oricărui alt stat membru al Blocului), Bucureştiul nu era în poziţia de a exercita suveranitatea în aproape nici un domeniu. Printre ofiţerii de informaţii sovietici care erau infiltraţi semideschis în conducerea României se aflau şeful spionajului şi al Securităţii, secretarul personal al lui Dej, „şeful gărzii personale" şi şeful de cabinet.[3] Moscova putea conta, de asemenea, şi pe noi grupuri de agenţi semioficiali din România, formaţi prin recrutări locale în instituţiile militare şi ale securităţii, precum şi pe angajaţi români motivaţi economic ai Sovromurilor, agenţiilor comerciale sovietice şi chiar ai armatei sovietice. Aceşti agenţi se bucurau de „privilegii extrateritoriale" şi de beneficii materiale „care adesea le depăşeau pe acelea ale conducătorilor comunişti", făcând problematică loialitatea acestora faţă de centrul românesc al PCR.[4]

În mijlocul acestei dominaţii sovietice copleşitoare, Dej şi susţinătorii săi au reuşit să iniţieze o epurare a elitelor dependente de sovietici şi o „românizare" parţială a conducerii.[5] Acest lucru a fost făcut cu atenţie,

---

[1] CIA, *Eastern Europe – Yugoslavia; Tito-Kremlin Conflict*, 2 septembrie 1949 (declasificat pe 18 noiembrie 2004), p. 5.

[2] CIA, *Analysis of Soviet and Satellite Propaganda Directed To or About Yugoslavia*, 1 septembrie 1950 (declasificat pe 11 decembrie 1998), p. 5.

[3] Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989*, Londra, Hurst & Company, 1995, pp. 15–17. În afară de adoptarea de nume româneşti, nu a existat nici o încercare de a-i deghiza pe ofiţerii sovietici plasaţi la conducerea instituţiilor româneşti. Accentul rusesc şi slaba cunoaştere a limbii române au constituit un simbol al puterii şi intimidării mai degrabă decât al răspunderii politice.

[4] Ionescu (1964), p. 212.

[5] Ibidem, p. 209; Ithiel de Sola Poole, *Satellite Generals*, Stanford, Hoover Institute, 1955, p. 87.

evitându-se tonurile antisovietice, antisemite şi antimaghiare, în ciuda faptului că au fost investigate şi curăţate şi Comitetul Maghiar, din partea căruia Luca primea un sprijin important, şi Comitetul Democratic Evreiesc, subordonat acestuia ca parte a aripii transilvănene.[1] Contextul favorabil a fost oferit de epurările efectuate de şeful NKVD, Beria, care i-a vizat la început pe veteranii Războiului Civil din Spania, luând apoi un caracter antisemit, şi de relaţia lui Dej cu consilierul spionajului KGB din România, Aleksandr Mihailovici Saharovski.[2]

În primă instanţă, Dej i-a apărat pe supravieţuitorii celor 500–600 de veterani ai războiului civil, majoritatea dintre ei ocupând poziţii de conducere în partid. Membrii-cheie ai aripilor transilvăneană şi basarabeană, precum Petre Borilă şi Valter Roman, au fost atraşi către Dej de agenda sa mai accentuat românească, aceasta fiind de fapt singura lor salvare, sporindu-le radical loialitatea faţă de partid. Borilă şi Roman au explicat mai târziu, pe larg, cum Pauker şi Luca, „urmând linia Stalin – Rákosi", vedeau „potenţiali Rájks în toţi foştii voluntari din Spania şi îi tratau ca pe suspecţi şi spioni", recunoscând că Dej i-a protejat „atunci când erau atacaţi, salvându-le practic viaţa".[3] Pentru a nu fi alături de tangenta antisemită a lui Stalin, Dej a apelat la cadrele conducătoare de etnie evreiască din aripa ucraineano-basarabeană, a cărei influenţă la Moscova era acum în scădere.[4]

Însă Dej datora probabil cea mai mare parte a abilităţii de a acţiona împotriva „Biroului Moscova" lui Emil Bodnăraş, şeful de facto al armatei, pe care Moscova îl considera agent de încredere. În 1933, ca locotenent de artilerie al armatei regale române, în vârstă de 27 de ani, Bodnăraş a dezertat în Ucraina care suporta încă efectele Marii Foamete.[5] După ce a petrecut trei ani făcând contabilitate la Moscova şi Astrahan, el a fost recrutat de

[1] Vojtěch Mastný, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years,* New York, Oxford University Press, 1996, p. 141; Documente referitoare la deviaţionismul de dreapta din Partidul Muncitoresc Român, Bucureşti, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1952; Ionescu (1964), p. 209.

[2] Alţi factori, precum decesul lui Jdanov în august 1948, unul dintre presupuşii şefi ai lui Pauker, slăbirea poziţiei promaghiarului Lozovski (care va fi curând arestat şi executat de Stalin) şi căderea bruscă din graţii a lui Beria în 1952, care a legitimat protejarea de Dej a ţintelor purificării lui Beria din România, au contribuit de asemenea la modificările fundamentale din corelarea forţelor în cadrul PCR.

[3] Ionescu (1964), p. 53.

[4] Acesta pare să fie cazul lui Iosif Chişinevschi, care s-a situat de partea lui Dej contra lui Pauker în 1952.

[5] Numărul trupurilor ucrainenilor victime ale foametei a devenit atât de mare încât Bucureştiul şi Moscova au încheiat acorduri pentru îngroparea morţilor din zona graniţei, pentru diminuarea riscului epidemiilor.

OGPU şi antrenat la prestigioasa şcoală Karol Szerewicz pentru războiul de partizani.[1] Aceste cunoştinţe l-au făcut cel mai bun specialist militar şi în informaţii din PCR, precum şi principalul contact al Moscovei în probleme militare şi de spionaj, mai ales în anii 1944–1945. Cu toate că cei doi au părut a fi mai mult concurenţi decât colaboratori în perioada 1947–1952, începând cu 1944, Bodnăraş l-a sprijinit pe Dej în toate momentele critice.[2]

„Biroul Moscova" reprezenta într-o manieră foarte concretă mecanismul de control sovietic în România.[3] Faptul că nici unul dintre ei nu era etnic român era trivial, în comparaţie cu faptul că erau loiali mai degrabă

---

[1] RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 59. În dosarul de partid a fost trecută legenda prin care Bodnăraş ar fi fost într-o închisoare românească în perioada războiului, acoperindu-se astfel legăturile şi instruirea sovietice. Trădarea lui este extrem de improbabilă. Cazurile de dezertare ale ofiţerilor români din întreaga perioadă a războiului pot fi numărate pe degetele de la o mână, iar Bodnăraş ar fi unicul care a dezertat în Ucraina devastată de foamete. Aceste consideraţii, alături de dezinteresul său evident pentru ideologie şi rolul său principal în apărarea intereselor naţionale contra dorinţelor sovieticilor, conduc la un consens în rândul profesioniştilor serviciilor române de informaţii şi al istoricilor că dezertarea a fost acoperirea unei misiuni de spionaj militar care nu a mai avut scop odată cu înfrângerea ţării. Aceasta explică, probabil, protecţia pe care a acordat-o Bodnăraş prinţesei Ileana, sora regelui Mihai, într-atât încât a avertizat-o pe prinţesă că unii dintre principalii ei colaboratori îi trădaseră activitatea clandestină chiar acelor autorităţi pe care le reprezenta Bodnăraş. Vezi Ileana, Princess of Romania, *I Live Again*, New York, Rinehart & Company, 1952, mai ales capitolele 20 şi 21.

[2] Bodnăraş l-a denunţat de fapt pe Dej la Moscova, în 1947. G. Murashko, editor, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944–1953 gg.* tom 1, 1944–1948 [Europa de Est în arhivele ruseşti 1944–1953, vol. 1, 1944–1948], Moskva-Novosibirsk, Sibirskii Khronograf, 1997, pp. 636-641. Nu este clar dacă mişcarea lui Bodnăraş a fost dictată de lupta pentru putere din cadrul partidului sau de consideraţii mult mai subtile. Vezi şi Florin Şperlea, *De la armata regală la armata populară: Sovietizarea armatei române (1948–1955)*, Bucureşti, Ziua, 2003, pp. 183-185. Bodnăraş a avertizat-o şi pe prinţesa Ileana că unii dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai ei dădeau informaţii despre ea autorităţilor comuniste, din care el făcea parte. Ileana, Princess of Romania, *I Live Again*, New York, Rinehart and Company, 1950, www.tkinter.smig.net/PrincessIleana/ILiveAgain/Chapter 25.htm.

[3] Agenţii sovietici/Comintern Ghizela Vass, Sorin Toma, Chivu Stoica, Leontin Sălăjan (Ignacy Szilágy), Valter Roman, Leonte Răutu, Cristian Pârvulescu, Alexandru Moghioroş, Alexandru Drăghici, Miron Constantinescu, Iosif Chişinevski şi Alexandru Bârlădeanu raportau toţi Moscovei, independent de conducerea lui Dej şi de agenda lui. RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 58-71; dosar 206, f. 230-239; dosar 239, f. 4; dosar 241, f. 262-264; dosar 272, f. 2. Moghioroş şi Vass dădeau Kremlinului informaţii despre nomenclatura comunistă, facilitând astfel eforturile de recrutare ale sovieticilor.

Uniunii Sovietice şi Ungariei decât României. Ministru de Externe şi fostă cominternistă, Ana Pauker a dirijat (prin Moghioroş şi Vass) Secţia de relaţii internaţionale a CC al PCR, controlând astfel toate relaţiile externe ale României şi ale partidului cu Uniunea Sovietică. Ministrul de Interne instruit de NKVD, Teoharie Georgescu, conducea aparatul de spionaj şi securitate cu o autoritate atât de extinsă încât se ocupa chiar şi de monitorizarea conducătorului partidului, Dej. Fostul cominternist Vasile Luca, ministru de Finanţe, era principalul contact al administratorilor sovietici care conduceau cele 16 Sovromuri din industria strategică românească. Luca, Moghioroş şi Vass erau, de asemenea, partizani în confruntarea intra-partid asupra suveranităţii Transilvaniei.

Bodnăraş, coleg apropiat al lui Saharovski, l-a sfătuit pe Dej să solicite consilieri militari şi de informaţii sovietici, pe care Moscova oricum intenţiona să-i trimită. Această iniţiativă l-a făcut pe Dej să prevină dezvoltarea organizaţiilor de informaţii sovietice şi a operaţiunilor acestora din ţară şi i-a conferit o oarecare influenţă asupra rapoartelor acestora, nivel pe care l-a extins ulterior, plasând prezenţa acestor consilieri şi experţi pe o bază mult mai oficială, în acorduri bilaterale.[1] Dej a fost apoi capabil să utilizeze această influenţă asupra rapoartelor GRU şi KGB, care contracarau rapoartele făcute de Ana Pauker direct contactelor ei de la Moscova.

Măsura în care Dej şi Bodnăraş au reuşit să îi câştige pe consilierii sovietici de partea lor este reflectată în raportul celui din urmă, din ianuarie 1952, către centrul KGB. Membrii coruptului „Birou Moscova" (Pauker, Luca şi Georgescu), raporta Saharovski, erau „înconjuraţi de persoane dubioase", duceau o viaţă luxoasă, „nu îi acordau sprijinul necesar tovarăşului Gheorghiu-Dej şi îi creau dificultăţi în activitate".[2] Greutatea opiniei sale şi importanţa strategică a României pentru Moscova pot fi deduse din faptul că, un an mai târziu, Saharovski a devenit şeful spionajului extern al KGB

[1] Pe 8 iulie 1949 şi 5 februarie 1950 au fost încheiate acorduri între guvernele român şi sovietic „referitoare la transferul unor experţi sovietici în Republica Populară Română". Arh. MApN, fond Direcţia Financiară, dosar 6372, f. 102-106 şi 114-116; Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 245-248.

[2] Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti: De la Cuza la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999, p. 349. Pauker, Luca şi Georgescu erau deosebit de corupţi, rezervându-şi o parte semnificativă din bugetul de stat pentru ei înşişi.

(Direcţia I), post pe care l-a păstrat timp de două decenii, fiind cel mai longeviv şef din istoria KGB.[1]

Poliţa de asigurare a lui Stalin: Regiunea Autonomă Maghiară

Deşi influenţat evident de aceste rapoarte şi ocupat cu propriile epurări, Stalin a rămas preocupat de controlul sovietic asupra României, care ar fi putut suferi sub conducerea lui Gheorghiu-Dej, singurul conducător din Blocul Comunist care nu era vechi bolşevic sau fost cominternist. Astfel, când Dej a eliminat „Biroul Moscova" din controlul asupra afacerilor României, conducătorul sovietic a „impus" Regiunea Autonomă Maghiară (RAM), instituţionalizând statutul de facto de protectorat al Moscovei.[2] Problema autonomiei maghiare, pe care Moscova o ridicase în septembrie 1951 şi Bucureştiul o parase, a reapărut la sfârşitul lui martie 1952, la acelaşi comitet politic în care Dej îşi prezentase primele acuzaţii împotriva lui

---

[1] Saharovski a fost numit oficial şef al Direcţiei I a KGB în 1956, dar practic a condus direcţia şi în perioada 1953–1956. Primul consilier sovietic KGB de la Bucureşti, Dimitri Gheorghievici Fedicikin, şi-a câştigat de asemenea un loc de onoare în galeria comemorativă a KGB pentru activitatea din România (şi pentru măsurile active din Vest). Andrew şi Gordievsky (1990), p. 354. Carierele lui Hruşciov, Brejnev şi Cernenko reflectă de asemenea preocuparea sovietică pentru România şi Basarabia. Hruşciov a lucrat sub conducerea lui Cristian Rakovski între 1919 şi 1920. În calitate de prim-secretar al Ucrainei, a luat parte activă în 1940 la „eliberarea Basarabiei" pentru „a ne recâştiga drepturile istorice, care ne-au fost violate de monarhia română după revoluţia din octombrie". Talbot (1970), p. 163. El a deţinut răspunderea directă pentru deportările din Basarabia şi nordul Bucovinei deoarece ambele teritorii se aflau sub jurisdicţie ucraineană. În 1944, Hruşciov era atât şeful Ucrainei, cât şi comisar politic şef pentru Frontul I ucrainean, angajat în „sovietizarea Ucrainei de Vest", cu Leonid Brejnev ca adjunct şi Ivan Serov ca şef al NKVD-ului ucrainean. Ibidem, pp. 115, 136-149. În 1944–1945 Hruşciov, împreună cu Brejnev, Serov şi A.A. Epişev au condus o operaţiune ucraineană secesionistă în România. Între 1950 şi 1952 Brejnev a devenit prim-secretar al Moldovei responsabil cu încorporarea şi sovietizarea teritoriilor româneşti. Şeful propagandei sale din Moldova era Konstantin Cernenko, „Alter Ego", revista *Time*, 11 decembrie 1978. Date fiind operaţiunile antiromâneşti conduse de Lenin şi de Stalin, 5 din cei 6 conducători sovietici de dinaintea lui Gorbaciov fuseseră direct implicaţi în anexarea teritoriilor româneşti şi în deznaţionalizarea populaţiei româneşti.

[2] Stefano Bottoni, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences", *Regio-Minorities, Politics, Society*, nr. 1 (2003), Teleki László Intezet, pp. 71, 73, 75. T.M. Islamov şi T.V. Volokitina, editori, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944–1953 gg* tom 2, 1949–1953 [Europa de Est în documentele arhivelor ruse, 1944–1953, vol. 2, 1949–1953], Moskva-Novosibirsk: Sibirskii Khronograf, 1998, 185. Doc. 530-532; T.V. Volokitina, editor, *Sovietskii faktor v Vostochnoi Evropa 1944–1953*. T. 2. 1949–1953 [Factorul sovietic în Europa de Est, 1944–1953, vol. 2, 1949–1953] Moscova, Rosspen, 2002, document 213.

Luca.[1] Proiectul de Constituție, trimis la Moscova la mijlocul lui mai, a fost „reformulat de Stalin și de Molotov" în sensul înființării RAM. După cum se stipula în noua Constituție stalinistă (articolul 19), RAM cuprindea „zona locuită în bloc compact de populația secuiască maghiară și care are o conducere administrativă independentă, aleasă de locuitorii RAM".[2] Această preocupare sovietică pentru transplantarea structurilor „regiunii autonome" a fost total unică în cadrul Blocului Sovietic.[3]

Foarte puțini de la București au fost încântați de această limitare a suveranității, Dej mai puțin decât oricine.[4] Instituționalizarea influenței sovietice era deosebit de transparentă pentru că amendamentele lui Stalin nu recunoșteau România ca „stat unitar" și stabileau precedentul oferirii autonomiei administrative unor blocuri etnice „compacte", sporind posibilitatea creării unor alte zone autonome și a federalizării României.[5] Stalin a mai solicitat ca în Constituție să fie introdus un „preambul" în care să se specifice că România își datora existența „istoricei victorii a Uniunii Sovietice" și „eliberării de către glorioasa armată sovietică".[6]

Încă o dată, oficialităților locale române li se cerea să-și părăsească posturile în timp ce le lua locul noua conducere maghiară etnică, „numită de adjunctul ministrului de interne, ungurul János Vincze (Ion Vințe)".[7] Din nou, conducerea maghiară locală a început să-i excludă pe români din pozițiile cu influență politică, sub nivelul proporțional de reprezentare în rândul populației.[8] Încă o dată, românii au devenit „străinii insultați sau amenințați public" de extremiștii din majoritatea locală, iar Bucureștiul nu era capabil să intervină în vreun fel.[9]

---

[1] Bottoni (2003), pp. 77-80. Propunerea înființării RAM a fost prezentată lui Dej de consilierii sovietici P. Arhipov și P. Tumorov pe 7 septembrie 1951. Troncota (2003), p. 217.

[2] Bottoni (2003), p. 80; Islamov și Volokitina (1998), document 771. Articolele 20 și 21 din Constituție se ocupau de asemenea de RAM.

[3] Într-adevăr, România a fost „singura țară în care a fost introdus un sistem de organizare administrativă similar cu structurile administrative sovietice de la nivelul uniunii". Lönhart Tamás în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), p. 943.

[4] Bottoni (2003), pp. 80-81. RAM a fost pentru prima oară anunțată public pe 18 iulie 1952, spre stupefacția generală.

[5] Constituția stalinistă a fost adoptată pe 27 septembrie 1952. *Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale*, nr. 1, septembrie 1952.

[6] Hlihor și Scurtu (2000), p. 93.

[7] Bottoni (2003), p. 85.

[8] Ibidem, p. 86. În 1952, existau organizații de partid în 351 din cele 428 de sate din RAM. Cele 77 fără organizații se aflau în principal în „așezările românești din regiunile Reghin și Târgu Mureș". Românii din regiune au fost astfel excluși de la exercitarea vreunei influențe politice locale.

[9] Ibidem, p. 87.

Regiunea Autonomă Maghiară (RAM) 1952–1960

Harta 20

Comandamente militare și GRU sovietice în nordul Transilvaniei/RAM

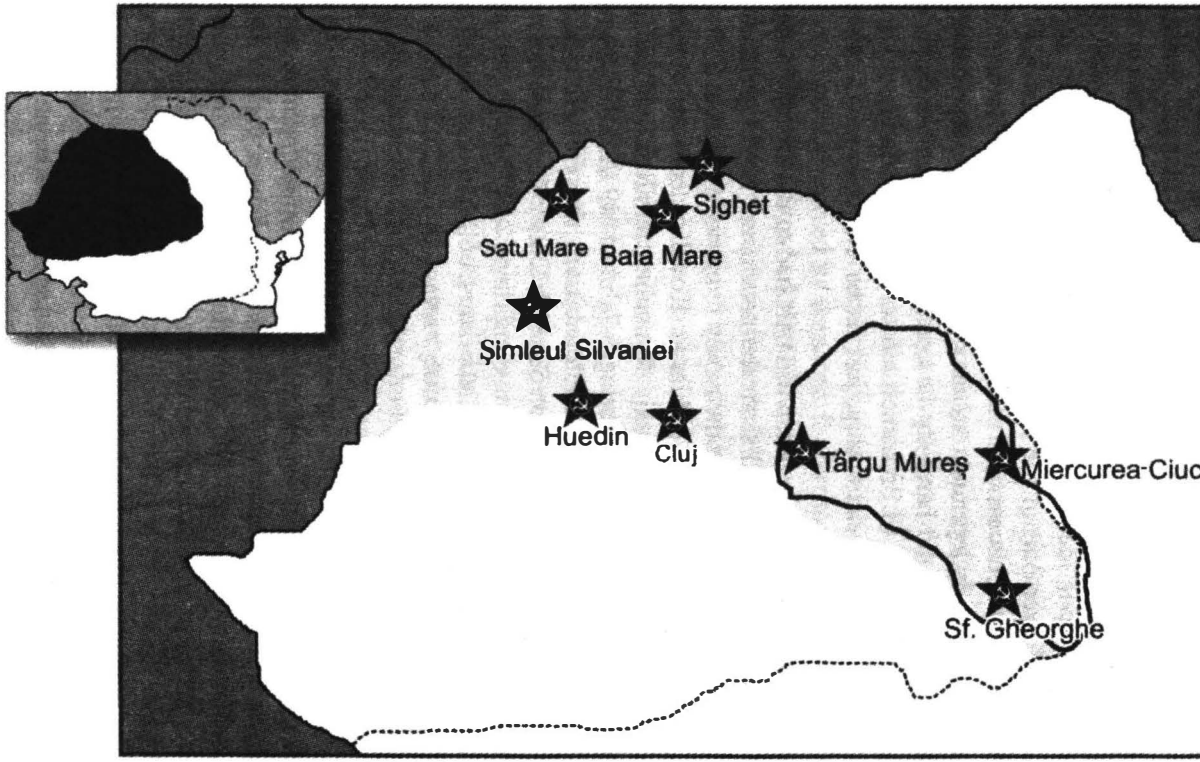

Harta 21

Lajos Csupor, conducător al RAM de-a lungul întregii sale existenţe, a menţinut un contact strâns cu reprezentanţii militari şi cu consulul sovietic din Cluj (în acelaşi timp ofiţer KGB), Albert Petrovici Akulov, precum şi cu diplomaţii maghiari.[1] De exemplu, militarii sovietici aveau comandamente în Târgu Mureş, Sfântu Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Cluj, Oradea, Satu Mare, Baia Mare, Sighet, Şimleu Silvaniei şi Huedin.[2] Paradoxal, Csupor se plângea de unii dintre aceiaşi „cetăţeni maghiari", foşti membri ai partidului Crucea Săgeţii şi susţinători ai „regimului Horthy", care batjocoriseră autorităţile române de la Cluj, inclusiv pe fostul rector al Universităţii Cluj, Deszö Miskolczy, acum lector la universitatea în limba maghiară de la Târgu Mureş, acelorași autorităţi sovietice care îi protejaseră înainte să se mute în RAM.[3]

„Mica Ungarie" creată de Stalin nu a întărit nici loialitatea maghiară faţă de România şi nici nu a liniştit Budapesta. Nici nu fusese aceasta intenţia lui Stalin.[4] Autorităţile din RAM au rămas dependente de

---

[1] Ibidem, pp. 91-93. Akulov a devenit unul dintre experţii KGB pentru probleme ungaro-finlandeze. Andrew şi Gordievsky (1990), p. 572. Specializarea a rezultat din afinităţile lingvistice şi factorii istorici. Conducătorii regimurilor sovietice finlandeze şi maghiare, Otto Kuusinen, Béla Kun şi Mátyás Rákosi, au fost împreună în conducerea Comintern. La sfârşitul anilor '40, Jdanov a folosit adesea acţiunile comuniştilor maghiari ca model pentru comuniştii finlandezi. Un alt formidabil expert ungaro-finlandez, Iuri Andropov, a luptat sub Kuusinen la graniţa finlandeză în cel de-al Doilea Război Mondial, şi apoi ca ambasador sovietic la Budapesta, jucând un rol cheie în preluarea puterii de către Kádár în 1956, după care i-a devenit şef. *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics,* 1 aprilie 1972 (declasificat pe 19 august 2003), pp. 84-88, anexă, p. A-3; *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Biroul de Analiză Sovietică coordonat cu Consiliul Naţional de Informaţii), 1 iunie 1983 (declasificat pe 29 ianuarie 2001), pp. 3-5, 7. Finlanda şi Ungaria au fost preferate de Centrala KGB pentru „legendarea" agenţilor sovietici în drum spre Vest. Suvorov (1984), p. 79. Încă un expert pe probleme ungaro-finlandeze, Ivan Aboimov, a fost numit secretar-general al Pactului de la Varşovia la mijlocul anului 1989 şi şef al celulei de criză pentru România în timpul revoluţiei din 1989, după care a devenit ambasador sovietic la Budapesta.

[2] Hlihor şi Scurtu (2000), p. 54. Această listă nu este exhaustivă. De exemplu, armata sovietică a menţinut birouri ACC la Braşov, Timişoara, Arad şi Sibiu.

[3] Csupor l-a desemnat special pe profesorul Putnoky „ca membru al Crucii Săgeţii până în 1944" şi pe fostul rector al Universităţii Cluj, Dezso, cunoscut pentru aroganţa sa şi activităţile iredentiste. Bottoni (2003), p. 90; Islamov şi Volokitina (1998), document 318.

[4] Bottoni (2003), p. 93. Bottoni este prea generos când afirmă că RAM a fost o tentativă eşuată de „rezolvare a unei chestiuni naţionale adânc înrădăcinate". O astfel de rezoluţie ar fi fost contraproductivă pentru ţelurile sovietice din acea vreme. RAM a fost un protectorat sovietic destinat menţinerii influenţei asupra Bucureştiului.

„protectorii" sovietici, populația maghiară a devenit și mai puțin atașată de orice identitate civică românească, iar Ungaria nu numai că și-a menținut privilegiile de supervizare asupra unei părți a populației României, dar a continuat să facă presiuni pentru concesii teritoriale la frontiere și o autonomie mai extinsă, echivalentă cu statutul de independență pentru RAM. Dacă Stalin ar fi dorit să încurajeze armonia etnică, ar fi putut interzice Budapestei să mai facă presiuni pentru teritorii românești și să intervină în relația internă minoritate – majoritate, așa cum făcuse vizavi de Cehoslovacia și de Iugoslavia.

Cât de puțin a avut de-a face crearea RAM cu protejarea minorităților se poate întrezări din tratamentul aplicat de sovietici, în aceeași perioadă, etnicilor români din acea parte a Basarabiei încorporată în RSS Moldova. În aprilie 1949, guvernul comunist al Moldovei a hotărât să deporteze alte 11 280 de familii – 40 850 de persoane.[1] De fapt, pe 6–7 iulie 1949 au fost deportate 11 342 de familii moldovenești în cadrul *Operațiunii Sud („Yug")*.[2] Resursele dedicate operațiunii, condusă de generalul Rogov și adjunctul KGB estonian, colonelul Mihailov, au fost impresionante, cuprinzând „4 012 membri ai KGB sosiți din alte regiuni", „484 colaboratori ai securității moldovenești", 13 705 membri ai trupelor de securitate și 24 705 de activiști de partid.[3] Concomitent au continuat programele de muncă forțată și de stabilire „pe terenuri virgine".

Între 1950 și 1952, Leonid Brejnev, ca prim-secretar al Moldovei, a avut mandatul specific de a încorpora fostul teritoriu românesc în Uniunea Sovietică și de sovietizare (rusificare) a populației moldovenești.[4] Pentru a atinge aceste scopuri, Brejnev a trecut la o serie de lichidări și deportări care au redus populația de etnie română cu 250 000, aducându-i lui Brejnev

[1] Decizia Consiliului de Miniștri al RSSM, nr. 509 ss (strict secret), *Referitor la deportarea din RSS Moldova a familiilor de chiaburi, foști moșieri și industriași*, 6 iulie 1949. Gribinceanu în Pop (1993), p. 47; *Ani grei de colectivizări* (1990), pp. 227-229.

[2] King (2000), p. 96. Detaliile deportării semnate de șeful KGB din Moldova, I.L. Mordovets, au fost furnizate de prim-secretarul Moldovei, Nikita G. Koval, la ședința Comitetului Central din 9 iulie 1949, a cărei stenogramă a fost publicată în *Basarabia* (Chișinău), nr. 1, 1991.

[3] Pasat (1994), pp. 446, 449, 554. Unul dintre activiștii implicați în deportări a fost A.M. Lazarev, care lucra în raionul Căinari. Șișcanu (1998), p. 106. Lazarev a devenit ministrul moldovean al Educației și expert în „etnogeneza slavă" a poporului moldovean și al „eternei lor aspirații" de a fi parte a Rusiei.

[4] Per Ronnås și Nina Orlova, *Moldova's Transition to Destitution*, Gothenburg, Swedish International Development Cooperation Agency, 2000, studii SIDA, nr. 1, p. 87.

porecla „Măcelarul Moldovei".[1] Faptul că Malenkov, Beria, Suslov şi alţii din Comitetul Central de la Moscova au fost „aleşi în unanimitate" în Sovietul Suprem al Moldovei în 1951 este un indiciu al atenţiei pe care Moscova continua să o acorde regiunii.[2] În instrucţiunile lui Brejnev din august 1952, de a duce o muncă intensă de fundamentare a limbii moldoveneşti ca limbă diferită de română, a cărei dezvoltare era dependentă de legăturile ei cu Rusia, erau evidente influenţele expansionismului din secolul al XIX-lea şi ale şovinismului antiromânesc. „Relaţiile cu poporul rus", afirma Brejnev, erau sursa de educaţie „pentru toate personalităţile eminente din Moldova", de la care „îşi trăseseră înţelepciunea".[3]

Disputele cu Rákosi şi Nagy asupra Transilvaniei

Detensionarea momentană din perioada de tranziţie post-Stalin a oferit posibilitatea pentru toţi membrii Blocului să-şi renegocieze relaţiile cu Moscova (şi pentru populaţii să ridice pretenţiile până atunci reprimate). Pe fondul primelor revolte antisovietice din Germania de Est şi Cehoslovacia, toate statele socialiste „frăţeşti" au căutat un nou modus vivendi. Budapesta, cu sprijinul aparent al unor conducători sovietici, şi-a revitalizat pretenţiile asupra teritoriului României. În septembrie 1954, atât Rákosi, cât şi prim-ministrul Imre Nagy s-au plâns Bucureştiului că relaţiile bilaterale erau „reci" şi „nesatisfăcătoare" şi deveniseră „tot mai slabe" şi mai distante.[4]

Rákosi a apelat la Valter Roman, un vechi tovarăş din Comintern, ca să se plângă de problema Transilvaniei. Recunoscând deschis că avusese tentative insistente să-l convingă pe Stalin „că o parte din Transilvania trebuia retrocedată Ungariei", Rákosi a pretins chiar şi că îl convinsese pe Stalin că „în Transilvania erau mai mulţi unguri decât români", pretenţie care a provocat riposta promptă a interlocutorului său că pentru a susţine

---

[1] A existat puţin interes academic pentru activităţile lui Brejnev din acea perioadă, cu toate că unele dintre ordinele lui au fost publicate, spre exemplu cele privind aprobarea deportării a mii de Martori ai lui Iehova din Moldova, în februarie 1951. Pasat (1994), pp. 614-616, 619-620, 630, 632, 635. Ceauşescu, pe care Brejnev îl considera liderul inamicilor pactului, în 1971, a anunţat o investigare a crimelor lui Brejnev din Moldova, dar nu există vreo dovadă a unei asemenea anchete.

[2] Sesia I-a Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti (legislatura II-a), stenogramă, Chişinău, 1948, p. 12.

[3] AOSPM, fond 51, inventar 9, dosar 47, f. 32; Şişcanu (1998), p. 129.

[4] Acest schimb a fost propus într-o scrisoare pe care Nagy i-a trimis-o lui Dej prin Zoltán Vass, pe 16 septembrie 1954, care a fost repetată apoi, aproape cuvânt cu cuvânt, de Rákosi lui Valter Roman, câteva zile mai târziu. ASB, CC al PCR, Relaţii Externe, dosar IV/1945, f. 86; Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), document 216, pp. 799-804 şi document 217, pp. 804-809.

o asemenea minciună sfruntată trebuia să fi folosit „statisticile revizioniste ale lui Horthy". Rákosi a continuat însă neabătut să descrie tentativele pe care le avusese în perioada conferinței de pace de la Paris pentru „«rezolvarea» problemei Transilvaniei, în sensul ca o parte a ei să fie atribuită Ungariei".[1]

Aparent neinfluențat de reacția antagonică a interlocutorului său, conducătorul Partidului Comunist Ungar a susținut că sosise momentul propice pentru cele două părți să rezolve „problema" prin „schimb de populații și corectarea frontierelor". Dacă anterior, când opțiunile politice ale Ungariei și ale României erau nesigure, „era imposibil să ridicăm chestiuni teritoriale", a explicat Rákosi, „acum, când ambele țări merg pe calea socialismului, problema ar putea fi rezolvată într-un spirit frățesc" prin negocierea secretă a transferurilor necesare între conducerile celor două partide.[2] Roman i-a raportat lui Gheorghiu-Dej, adăugând că în perioada în care activase în Comintern, la Moscova, Rákosi, Révai, Imre Nagy și alți tovarăși maghiari îi solicitaseră sprijinul în repetate rânduri pentru ca Transilvania sau părți din teritoriul ei să fie transferate Ungariei după război, Rákosi și Révai favorizând soluția frontierelor trasate prin „arbitrajul" lui Hitler.

Problema a fost întreținută până în 6 aprilie 1955, când o delegație a PCR, formată din Bodnăraș, ministrul de Externe Simion Bughici (înlocuitorul lui Pauker) și János Fazekas, s-a întâlnit cu conducătorii Partidului Comunist Ungar, Rákosi, Gerö și András Hegedús, la Budapesta.[3] Delegația română i-a condamnat pe maghiari pentru că ridicaseră pretenții teritoriale, precum și refuzul insistent al Budapestei de a recunoaște fără echivoc frontierele stabilite prin tratatul de pace, cât și pedalarea insistentă a lui Rákosi pe „problema Transilvaniei" în conferințele și articolele sale, ca și cum problema posesiei ar fi fost nerezolvată.[4] Cum era posibil, au întrebat românii, ca presa, industria filmului și teatrele, toate controlate de comuniști, să facă aserțiuni iredentiste de genul „Transilvania este inima Ungariei și, fără ea, Ungaria nu poate trăi", că „cel mai puternic scut al națiunii maghiare eterne este Transilvania", iar „Transilvania este fortăreața salvării Ungariei" și „fără

[1] Rákosi s-a referit în mod distinct la vizita pe care i-o făcuse prim-ministrului Clement Attlee, dar nu a menționat și vizita lui de la Washington.

[2] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), document 216, pp. 799-804; ASB, CC al PCR, Relații Externe, dosar IV/1945, f. 100-111.

[3] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), document 217, pp. 804-809; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 46/1962, f. 2-11.

[4] Vezi și Mátyás Rákosi, *Válogatott beszédek és cikkek* [Discursuri și articole selectate], ediția a 3-a, Budapesta, Szikra, 1952, pp. 93-96 (din care 500 de exemplare au fost trimise în România). Prelegerea lui Rákosi din noiembrie 1954 s-a intitulat *Înființarea Partidului Comunist Ungar și lupta pentru victoria revoluției proletare.*

Transilvania nu există Ungaria pentru că Transilvania a fost întotdeauna adevărata Ungarie?"[1]

Tipic pentru această problematică a fost solicitarea Ambasadei Ungariei din România ca o hartă a Regiunii Autonome Maghiare să fie inclusă ca anexă la harta Ungariei, într-un atlas geografic aflat în pregătire. Ministrul român de Externe a întrebat dacă Ungaria considera că Regiunea Autonomă Maghiară era parte integrantă a României sau o anexă a Ungariei. Şi mai îngrijorător a fost refuzul Budapestei de a închide Biroul de paşapoarte de la Cluj – în ciuda solicitării oficiale a României şi a acordului formal al Ungariei – care fusese înfiinţat în 1949 pentru a facilita transferul zecilor de mii de cetăţeni maghiari stabiliţi în Transilvania în perioada ocupaţiei hortiste.[2] Dimpotrivă, biroul încuraja şovinismul maghiar şi „îşi asuma rolul de a monitoriza respectarea drepturilor minorităţii".[3] „Singura justificare pentru menţinerea acestui birou," a declarat Ministerul de Externe român, era „menţinerea iluziei şi a speranţei că problema Transilvaniei nu era definitiv rezolvată", poziţie care dăuna atât României, cât şi Ungariei „şi nu folosea decât duşmanilor noştri".

Practic, ungurii au cedat în toate problemele, excepţie făcând poziţia lui Rákosi că era corect ca scriitorii maghiari să se ocupe de Transilvania (la care românii au răspuns că într-adevăr aşa era, dar problema apare atunci când scriitorii maghiari se ocupă exclusiv de Transilvania). Blamând sub diverse forme naţionalismul prim-ministrului Imre Nagy şi pretinzând „independenţa" scriitorilor şi a ziarelor şi un control insuficient din partea partidului, conducătorii PCM au căzut de acord că „problema Transilvaniei trebuie considerată închisă".[4] De asemenea, au promis că tratatul de pace şi frontierele actuale vor fi prezentate ca „juste pe fond" în noua istorie a partidului, aflată în pregătire la Budapesta.

---

[1] Prima afirmaţie a fost făcută de actorul care juca rolul lui Lajos Kossuth într-un film despre 1848. Celelalte au apărut în ziarele partidului *Szabad Nép* şi *Magyar Nemzet*, din 15 octombrie 1954, în revista literară controlată de partid, *Irodalmi újság*, nr. 10/8 mai şi nr. 28/15 septembrie 1954, şi în Ady Endre, *Válogatott cikkei és tanulmányai* [O colecţie de articole şi studii], 1954, care au primit aprobarea partidului şi din care au fost distribuite în România 2 000 de exemplare.

[2] Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), Document 217, p. 805. Pentru detalii referitoare la Biroul de paşapoarte vezi ASB, CC al PCR, Relaţii Externe, dos. IV/1945, f. 91-98.

[3] Fazekas a fost acela care a făcut această critică, observând că, doar cu patru zile înainte, biroul dăduse o recepţie la Cluj, la care participaseră prim-secretarii ai partidului din Cluj, Târgu Mureş şi Hunedoara, fără ca invitaţiile să fi fost trimise prin canale oficiale.

[4] Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), document 217, pp. 806-809.

Europa de Est postbelică

Harta 22

IV

Ieşirea de sub tutela Moscovei în perioada Hruşciov

Acordaţi autonomie Transilvaniei.[1]

János Kádár, octombrie 1956

Guvernul român nu consideră că este necesar ca trupele sovietice să staţioneze pe teritoriul său [...] De asemenea, guvernul sovietic ar trebui să ia în considerare problema rechemării consilierilor sovietici care lucrează la diverse instituţii din Republica Populară Română [...][2]

Instrucţiuni ale Biroului Politic, octombrie 1956

Apelativul „consilieri sovietici" *nu corespunde rolului pe care îl joacă aceştia şi ar putea induce ideea greşită că aceştia se amestecă în afacerile interne ale României.*[3]

Nikita Hruşciov, ianuarie 1957

În România, chiar şi printre oficialii Partidului Comunist, se dezvolta o atitudine nesănătoasă, naţionalistă şi antisovietică, care trebuia retezată de la rădăcină. [...] Mamaliznikii nu sunt o naţiune, ci o curvă.*[4]

Nikita Hruşciov, septembrie 1960

---

[1] Transcript al întâlnirii din 2.XI.1956 cu comandorul Aurel Mălnăşan şi Valter Roman în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), document 27, p. 224.

[2] Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, 1956 *Explozia. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria,* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 148.

[3] Vezi Scrisorile Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) din 14 ianuarie 1957 şi 9 septembrie 1958 către CC al Partidului Muncitoresc Român (PMR), ANIC, fond CC al Partidului Comunist Român (PCR), Secţia Relaţii Externe, dosar 6/1955, f. 373-374, 719-720; Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 255-257, 277-278.

[4] Arkadi Şevcenko, *Breaking with Moscow,* Alfred A. Knopf, New York, 1985, p. 97.

* „Mamaliznikii" era un termen depreciativ folosit de ruşi pentru a face referire la românii din Moldova şi Ucraina, încă din secolul al XIX-lea.

Într-un stat socialist, nu păstrezi rețelele de informații din interiorul partidului decât dacă ești convins că te afli într-o poziție de supremație, [iar] celălalt în poziție de subordonat [...] nu reprezintă numai o încălcare a suveranității, ci dovedește ceva mai greu de definit, relația dintre stăpân și sclav. [...] Noi am pus problema ca ei să nu aibă rețele de agenți în nici o țară socialistă, iar acest lucru l-a determinat pe Hrușciov să ne numească „nemernici".[1]

Gheorghe Gheorghiu-Dej, august 1963

Încercările românilor de a-și declara independența din punct de vedere economic față de CAER ar putea fi tolerate, însă, dacă sunt atât de nechibzuiți încât să încerce să părăsească Tratatul de la Varșovia, atunci soldații noștri [...] vor avea ultimul cuvânt [...] Întreaga situație din Balcani ar putea deveni de necontrolat dacă România ar decide să urmeze Iugoslavia și Albania în tabăra antisovietică.[2]

Nikita Hrușciov, august 1964

Transilvania a fost întotdeauna maghiară [...] limba și cultura maghiară sunt predominante acolo.[3]

Nikita Hrușciov, 1964

---

[1] Petru Otu: „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999, www.magazinistoric.ro.

[2] Jan Sejna, *We Will Bury You*, Londra, Sidgwick & Jackson, 1982, ppΔ. 75-76. Sejna a fost apropiat al liderului Partidului Cehoslovac, Antonin Novotni, și responsabilul pentru probleme militare și securitate, în calitatea sa de șef al Consiliului Militar.

[3] Serghei Hrușciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Reformer, 1945–1964*, volumul 2, Philadelphia, Penn State Press, 2006, pp. 231-232.

CAPITOLUL 7

CONTRACARAREA MECANISMULUI DE CONTROL SOVIETIC 1953–1959

Presiunea exercitată pentru a dobândi controlul asupra aspectelor economice ale României își are începuturile la numai două zile după decesul lui Stalin. La 7 martie 1953, Gheorghiu-Dej informa Comitetul Central că consilierii sovietici care controlau economia „trebuie să predea funcțiile pe care le-au deținut până acum unor reprezentanți din țara noastră".[1] Gheorghiu-Dej era convins că Sovromurile erau menite numai să exploateze și nu erau cu nimic mai bune decât instituțiile capitaliste, opinie care i-a creat probleme încă din 1947.[2] În decurs de un an, Gheorghiu-Dej a abordat Occidentul, s-a oferit să rezolve pretențiile britanice și a sporit comerțul cu Statele Unite.[3] La mijlocul anului 1954, România a devenit primul membru al Blocului care și-a „răscumpărat" Sovromurile (cu excepția a două care se ocupau cu extracția de petrol și uraniu și la care Moscova a refuzat să renunțe până în 1957).

Forțele armate române

Deși influența sovietică bazată pe ideologia comună era și ea importantă, controlul politic se exercita asupra instituțiilor coercitive – armata, serviciul

[1] Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), București, România, fond CC al PCR, Cancelarie, dosar nr. 20/1953, f.2; Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași, Centrul de Studii Românești, 2000, p. 18.

[2] Șperlea (2003), p. 183; Murașko (1997), pp. 636-641.

[3] NARA, NND 862903, caseta 1854, dosar: 411/6631?17–1554, p. 1; Joseph F. Harrington, „American-Romanian Relations, 1952–1965", document prezentat la Conferința Asociației Americane pentru Studii Slave Avansate, Chicago, 2 noiembrie 1989. Vezi și Joseph F. Harrington și Bruce J. Courtney, *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American–Romanian Relations*, New York, Columbia University Press, 1990.

de securitate şi poliţia (miliţia) – şi asupra liderilor partidului, printr-o reţea de ofiţeri şi agenţi sovietici infiltraţi în instituţiile respective şi în jurul liderilor respectivi. Primul pas pentru preluarea controlului a fost constituirea în URSS a Diviziei „Tudor Vladimirescu" (1943) şi a Diviziei „Horia, Cloşca şi Crişan" (1945), cu contingente masive de comisari politici. Comisarii politici principali ai acestor divizii Dumitru Popescu, Petre Borilă, Valter Roman şi Mihai Florescu, erau cu toţii veterani ai Războiului Civil spaniol şi cetăţeni sovietici. Aceştia au revenit la Moscova împreună cu şeful GRU, Jan Berzin – care transferase temporar activităţile externe ale GRU în Spania, pe perioada Războiului Civil, cât timp a condus Brigada Internaţională –, ca agenţi ai GRU.[1] După ce diviziile formate în Uniunea Sovietică au sosit în România, la sfârşitul războiului, ofiţerii politici au fost imediat instalaţi în funcţii de comandanţi adjuncţi, în peste 200 de unităţi ale armatei regale române. În decembrie 1947, aceşti adjuncţi au preluat comanda de la 30 de generali, 49 de colonei, 65 de locotenent-colonei şi 61 de maiori.[2]

Situaţia era confuză din cauză că armata luptase alături de forţele militare sovietice (de fapt, în faţa acestora), în ultimele opt luni ale războiului, şi deoarece orientarea bazată pe interese naţionale româneşti era mai pronunţată în cadrul armatei decât în orice altă instituţie. „Soluţia" pentru această problemă îmbina activităţi ce vizau slăbirea influenţei anumitor ofiţeri, exercitarea unui control strict din partea comisarilor politici şi un influx masiv de consultanţi şi experţi sovietici. Această ultimă măsură s-a reflectat în protocolul secret al Tratatului româno-sovietic de asistenţă mutuală, încheiat în februarie 1948, care, la articolul 2, stipula asistenţa suplimentară din partea a „2 500 de experţi militari sovietici, între care 300 de ofiţeri superiori, 700 de ofiţeri inferiori şi 1 500 de instructori tehnici".[3]

Iniţial, aceşti experţi şi instructori nu erau consideraţi ca făcând parte din misiunea sovietică de consultanţă. În perioada 1949–1958, echipa oficială de consultanţi militari sovietici, condusă de ataşatul militar sovietic din cadrul Statului-Major al Armatei române, generalul Konstantin S. Kolganov, era formată din 40 de persoane: 8 generali, 13 colonei, 8 locotenent-colonei, 2 maiori şi 9 ofiţeri inferiori.[4] La aceasta se adăuga Misiunea Militară de

---

[1] Suvorov (1984), pp. 12, 23, 36; Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc: DIE 1955–1980*, Bucureşti, Evenimentul Românesc, 1997, p. 178; Florin Şperlea, *De la armata regală la armata populară: sovietizarea armatei române (1948–1955)*, Bucureşti, Ziua, 2003, pp. 47-52, 64, 78-79, 267.

[2] Şperlea (2003), p. 64.

[3] Adrian Pop, „1950. Legaţia SUA informează: Dominaţia URSS asupra României nu poate fi slăbită", *Magazin istoric*, nr. 4 (aprilie 2001), www.magazinistoric.ro; NARA, Arhiva Naţională de Microfilme LM103, rola 1, cadrele 101–109, Ronald E. Schoenfeld, Bucureşti pentru Departamentul de Stat, 7 aprilie 1950.

[4] AMR, fond 3 027, dosar nr. 2 014, f. 75-76; Pop (2001), www.magazinistoric.ro.

Colaborare a Tratatului de la Varşovia stabilită la Bucureşti odată cu înfiinţarea acestei alianţe sovietice, în 1955. Aproape toţi ofiţerii sovietici detaşaţi în cadrul misiunilor de consultanţă şi ale Tratatului erau membri GRU. Pe lângă Bucureşti, Serviciul de informaţii al armatei sovietice îşi conducea reţelele şi din Iaşi, în Moldova, şi din Constanţa, în Dobrogea, acolo unde GRU crease o vastă structură organizaţională, în primii ani de ocupaţie, când forţele sovietice izolaseră complet aceste două regiuni de restul României.[1]

Acest control a fost menţinut şi extins printr-o verificare foarte strictă asupra cadrelor. Pregătirea militară sovietică a ofiţerilor superiori reprezenta un element evident de menţinere a controlului, ca şi recrutarea agenţilor, oferindu-se în mod făţiş un anumit statut, privilegii şi sponsorizări, care veneau odată cu statutul de membru al „cadrelor de perspectivă" – ofiţerii aprobaţi de sovietici care ocupau poziţiile superioare. De obicei, recrutul era „selectat" de ofiţerii sovietici şi agenţii lor români, aflaţi deja în ţară, şi apoi era invitat pentru pregătire în cadrul instituţiilor militare sovietice. Moscova avea o reţea-paravan de programe de patru şi cinci ani pentru a camufla pregătirea şi recrutarea în GRU. De fapt, după cum relata un ofiţer GRU, după ce petrecea un an într-o „academie militară normală unde studia artileria sau tancurile", recrutul era transferat într-o „locaţie secretă a Facultăţii a Patra a Academiei Armatei Sovietice, unde rămânea în următorii trei sau patru ani".[2] La absolvire, recruţilor li se eliberau diplome de la instituţia-paravan, „de exemplu, Academia Militară de Tancuri", iar frecventarea cursurilor Academiei Armatei Sovietice rămânea secretă.

Chiar şi în timpul recrutărilor şi al pregătirii, ofiţerii est-europeni erau priviţi cu suspiciune şi supravegheaţi îndeaproape. Scopul pregătirii lor nu era să li se ofere acces la informaţii utile sau la noi tehnici pe care le-ar fi putut folosi în ţările de proveniență (mai ales în detrimentul URSS, în cazul în care vreunul s-ar fi dovedit a fi informator). Din contră, acestor recruţi li se asigura în general o pregătire de bază, precum şi „cunoştinţe academice ieşite din uz", dar li se cerea să îi ajute pe sovietici să consolideze controlul sovietic asupra lor şi a instituţiilor din ţările de proveniență.[3] Astfel, spre exemplu, „li se cerea să descrie procedurile şi detaliile operaţionale ale armatei sau serviciului din care proveneau" şi să ofere informaţii privind

[1] Cel mai activ era consulatul sovietic din Iaşi, Strada Păcurari 10. Troncotă (1999), p. 479. Forţele sovietice întrerupseseră toate conexiunile de telegraf şi telefon ale Moldovei cu restul României şi chiar instalaseră linii ferate cu ecartament larg, specific sovietice. Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 37, 52-53.

[2] Suvorov (1984), p. 165.

[3] Bittman (1984), pp. 163-164.

propriile „obiceiuri şi dependenţe" astfel încât GRU (sau KGB) să le poată identifica punctele vulnerabile şi alte oportunităţi pentru recrutare.[1]

Membrii acestei „elite" de „viitoare cadre", licenţiaţi ai academiilor tehnice şi militare sovietice, afişau în general o atitudine arogantă faţă de colegii lor instruiţi în cadrul instituţiilor din ţara de proveniență, care nu beneficiaseră de atenţia consilierilor sovietici. După cum relata generalul Marin Pancea, care în 1978 a fost plasat într-o funcţie fără perspective la Brăila, deoarece întreţinuse relaţii prea apropiate cu personalul sovietic în perioada în care activase ca ataşat în Franţa, majoritatea ofiţerilor invitaţi pentru pregătire în URSS:

> [...] erau o pradă uşoară pentru serviciile sovietice de spionaj. După revenirea în ţară în cadrul armatei, ei menţineau legăturile cu consilierii sovietici care, fără excepţie, erau implicaţi în activităţi de spionaj pe teritoriul României, în serviciul agenţiilor sovietice. Aceştia comunicau fără translator, astfel că transmiterea informaţiilor se făcea fără dificultate.[2]

Pancea uită să menţioneze că, după revolta din 1956 din Ungaria, ofiţerilor pregătiţi la Moscova li se solicita să accepte oficial subordonarea faţă de Moscova, prin semnarea unor angajamente de loialitate. Totodată, deveneau vulnerabili la şantaj în cazul în care şi-ar fi reconsiderat loialitatea. La sfârşitul anilor '70, Moscova a început să le acorde şi cetăţenia sovietică acestor agenţi, oferind astfel o posibilitate cvasilegitimă pentru a interveni direct, în cazul în care ar fi fost demascaţi ca spioni împotriva propriei ţări.

Un alt element de control a fost adăugat prin căsătoriile dintre ofiţerii pregătiţi în URSS şi localnice, care erau fără excepţie agenţi ai serviciilor de informaţii sovietice şi îşi păstrau cetăţenia sovietică.[3] Aceste „supraveghetoare"

---

[1] Vezi dezbaterea acestui aspect în Antoni Macierewicz, coordonator, *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, Varşovia, Comisia de verificare, 16 februarie 2007, secţiunea „Russian Penetration: the Threats for Internal and External Safety of the State", în special pp. 28-64.

[2] Cristian Troncotă, *Istoria securităţii regimului comunist din România*, vol. I, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2003, pp. 74-75; Marin Pancea, *Armata. Securitatea. Populaţia. Decembrie 1989 – Revoluţie sau lovitură de stat* (interviu cu fostul şef al Direcţiei de Informaţii a Armatei realizat de Graţiela Bârlă), Bucureşti, Holding Reporter, 1999, p. 19.

[3] Troncotă (1999), p. 482, Macierewicz (2007), p. 44. Această tehnică datează încă de pe vremea Romei şi a Greciei antice. A fost folosită şi în cazul armatei române pe vremea conflictelor imperiale din regiune în secolele al XIX-lea şi XX. Spre exemplu, un studiu din 1908 al Statului-Major General aducea argumente împotriva trimiterii ofiţerilor la studii în Prusia, deoarece astfel întrerupeau legătura cu ţara, unii pretinzând chiar că „au uitat limba română", în timp ce alţii „se întorceau cu soţii nemţoaice" şi implicaţii financiare (legate, de exemplu, de proprietăţi), şi „foarte mulţi, cu datorii în Germania". General Radu Rosetti, *Mărturisiri 1907–1914*, Volumul II, Bucureşti. I.E. Torouţiu, 1941, pp. 13-14.

aveau un rol mult mai important decât simpla dirijare şi motivare a consorţilor români (sau polonezi, cehoslovaci etc.). La momentul potrivit, ele puteau justifica o eventuală intervenţie sovietică menită să-i protejeze pe cetăţenii aflaţi în străinătate. Înainte de încheierea Primăverii de la Praga, de exemplu, se pare că autorităţile sovietice plănuiau asasinarea soţiilor de naţionalitate sovietică ale cetăţenilor cehoslovaci, pentru a-i putea „acuza de aceste crime pe contrarevoluţionari" şi a-şi justifica astfel intervenţia armată.[1]

Serviciile de informaţii şi securitate

Controlul exercitat de Moscova asupra noilor servicii de informaţii şi securitate era cu atât mai mare cu cât acestea erau create în întregime de mai-marii sovietici. Primul serviciu de informaţii (Direcţia Generală de Siguranţă şi Protecţie: DGSP) a fost înfiinţat în 1948 şi condus de trei ofiţeri sovietici MGB/KGB: directorul Pantelei „Pantiuş" Bodnarenko, sub numele conspirativ Gheorghe Pintilie, şi doi adjuncţi, Alexandru Nicolschi, un basarabean rusofil, şi Vladimir Mazurov (Mazuru), ucrainean din Bucovina. Atât Bodnarenko, cât şi Nicolschi au acţionat pe teritoriul României sub acoperire şi au fost închişi pentru aceasta, înainte şi în timpul războiului.[2]

Serviciul de informaţii externe (Direcţia de Informaţii Externe: DIE), fondat în martie 1951 sub conducerea consultantului-şef sovietic pe probleme de informaţii, Saharovski, era, din punct de vedere organizaţional, copia fidelă a serviciului sovietic de informaţii externe (deşi cu mai puţine zone geografice de responsabilitate). Conducerea era compusă aproape în întregime din ofiţeri ruşi, unguri, bulgari, ucraineni şi germani, care nu deţinuseră până atunci cetăţenia română şi care acumulaseră experienţă în serviciul Cominternului.[3] Era o structură de conducere total diferită de cea a serviciilor de informaţii din Ungaria, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia sau Germania de Est (unde a durat ceva mai mult ca acest serviciu să fie creat), o consecinţă a faptului

[1] Andrew şi Mitrokhin (2000), p. 334; Frantisek August şi David Rees, *Red Star Over Prague*, Londra, Sherwood Press, 1984, pp. 140-141.

[2] Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989*, Londra, Hurst and Company, 1995, pp. 14-18; Troncotă (1999), pp. 32, 334.

[3] Troncotă (2003), pp. 28-31; Florin Bratu, „Direcţia I Informaţii Externe (DIE). Atribuţii şi organizare (1951–1956)", *CNSAS, Studii*, vol. I, *Totalitarism şi rezistenţă, teroare şi represiune în România comunistă*, Bucureşti, 2001, pp. 43-46. Ofiţerii catalogaţi ca „evrei" erau aproape invariabil rusofili sau ungarofili asimilaţi. În această perioadă, personalul DIE număra 359 de persoane: 297 ofiţeri, 14 sergenţi şi 48 de angajaţi civili.

că, în perioada interbelică, conducerea PCR provenise din afara României. În celelalte state ale Blocului, cetățeni ai țării respective formau cea mai mare parte din conducerea serviciilor de informații, alături de consilierii sovietici.

Secția specială dedicată inducerii unei „stări de neîncredere și suspiciune generală" în rândul organizațiilor emigranților români, cu „scopul de a le distruge", era o noutate în cadrul Blocului, deoarece serviciile din Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria și Germania de Est încercau „să se folosească de emigranți pentru a promova în secret interesele propriilor state".[1] Și aceasta era o consecință a politicii sovietice interbelice, ceea ce a influențat și structura majorității societăților basarabene și transilvănene înființate în Occident și care promovau o politică antiromânească.

Primul șef al DIE a fost Vasili Vulko (Vasile Vâlcu), comunist bulgar și ofițer al serviciului sovietic de informații externe, urmat de ucraineanul Mihail Gavriliuk (Mihail Gavriliuc). Prim-adjunct a fost ungurul Wilhelm Einhorn, comisar politic în timpul Războiului Civil spaniol și mai târziu ofițer INU (fost INO) și OMS, implicat în recrutarea prizonierilor de război în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Einhorn a activat ca șef al Direcției Regionale de Securitate Cluj din cadrul DGSP, în perioada 1948–1951, înainte de a fi transferat la DIE, iar aceste transferuri între serviciile de securitate din țară și cele străine au devenit ceva obișnuit în cadrul Departamentului Securității Statului (DSS).

Al doilea adjunct a fost ungurul Adalbert Iszaek, ofițer INU.[2] Șeful Direcției Contraspionaj era ofițerul ucrainean din cadrul NKVD, Piotr Gonciaruk (Petre Popescu), care fusese încarcerat în România pentru spionaj, în perioada în care aceasta se retrăsese din război. Mai târziu, Gonciaruk a devenit adjunctul agentului GRU Serghei Nikonov (Sergiu Nicolau), primul șef al Direcției de Informații a Armatei.[3]

---

[1] Troncotă (2003), pp. 28, 30. S-a dovedit că, în timp ce în cazul anumitor grupuri de emigranți [polonezi sau unguri, de exemplu] „infiltrarea comunităților de exilați avea scopul de a identifica eventuali recruți pentru diverse acțiuni de culegere de informații", în cazul altora [români, de exemplu] scopul era acela de „a-i discredita sau de a interveni în activitățile lor". Haynes și Klehr (2000), pp. 257, 259.

[2] Din întâmplare, Iszaek (Ijac) și Einhorn erau evrei, dar această identitate nu avea nici o legătură cu interesele pe care amândoi le reprezentau și era și mai puțin importantă decât afilierea lor maghiară, dacă ne gândim la problemele privind controlul asupra serviciilor de informații române. Același lucru era valabil și pentru rusofilii asimilați din Basarabia, ca de exemplu: Gavrilă Birtaș, Mișu Dulgheru, Ion Crișan, Matusei Andriescu, Sergiu Nicolau, Victor Nicolau, Petre Petrescu, Grigore Naum și Alexandru Guțan.

[3] Troncotă (2003), pp. 48-49.

Pe lângă consilierii şi experţii militari sovietici ai generalului Kolganov şi cei ai generalului Saharovski pe probleme de securitate şi culegere de informaţii, consilierul-şef sovietic din cadrul Ministerului de Interne, generalul Ivan S. Matuşenko, dirija diverşi consilieri şi experţi din cadrul miliţiei, gărzii de frontieră etc., cei mai mulţi ocupând funcţii care se suprapuneau celor din DSS. Iniţial, aceşti consilieri au avut puteri aproape absolute. După cum observa un şef din cadrul serviciului de informaţii al armatei, până la retragerea trupelor sovietice din 1958 „nu a existat nici o situaţie în care Ministerul Afacerilor Interne să transmită vreun ordin unui eşalon inferior, fără a avea aprobarea unui consilier sovietic".[1] La aceasta se adăugau personalul şi şefii sovietici din cele 16 Sovromuri, din cadrul asociaţiei de prietenie româno-sovietică (de fapt, Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică – ARLUS), din Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea (VOKS), din Sovinform (care furniza ştiri presei româneşti) şi din asociaţiile străine de corespondenţă.[2]

Controlarea cadrelor serviciilor române era o chestiune mult mai simplă, din moment ce natura sau locul pregătirii lor în URSS nu mai era un subiect tabu. Pentru a avea acces într-un post de comandă în cadrul serviciilor de informaţii şi securitate era obligatoriu să ai calitatea de membru al partidului şi să fi absolvit „un curs de specializare la Institutul Felix Dzerjinski din Moscova", precum şi programele adiacente create special pentru aliaţii sovietici.[3] Absolvenţii acestor cursuri – iniţial cu durata de doi ani şi apoi scurtate la unul, cu seminarii speciale mai scurte de un an – se bucurau de o ascensiune rapidă în carieră şi puteau accede la cele mai înalte funcţii.

Din perspectiva profesională a serviciilor interne, participarea la cursurile de pregătire sovietice era „o pierdere de timp", serviciile de informaţii sovietice „neavând vreo intenţie de a le împărtăşi cele mai noi experienţe sau cele mai moderne tehnici de spionaj" presupuşilor aliaţi.[4] În schimb, Moscova considera aceste cursuri „de o importanţă extraordinară" pentru a obţine informaţii în scopul controlării serviciilor partenere. De un interes deosebit erau „profilul politic, slăbiciunile şi punctele forte" ale

[1] Ibidem, p. 73. Iniţial, Gheorghiu-Dej era supravegheat îndeaproape. În 1948, secretara sa personală era Nina Nikonova, soţia lui Serghei Nikonov, ofiţerul serviciilor sovietice care a condus Serviciul Special de Informaţii până la desfiinţarea acestuia în 1951 şi care a fost apoi numit la conducerea Direcţiei de Informaţii a Armatei. Şeful său de cabinet era ofiţer MGB/KGB (Mihail Gavrilovici), ca şi cel responsabil de siguranţa sa (Valerian Buhikov). Ibidem, p. 75.

[2] NARA, Arhiva Naţională de Publicaţii Microfilm LM103, rola 1, cadrele 101-109, Ronald E. Schoenfeld, Bucureşti, 7 aprilie 1950; Pop (2001), www.magazinistoric.ro.

[3] Troncotă, (1999), p. 337.

[4] Bittman (1972), p. 163. Bittman era maior în StB-ul cehoslovac.

ofiţerilor individuali, identificarea ofiţerilor pe „al căror sprijin putea conta regimul sovietic" şi a celor care manifestau „tendinţe antisovietice".[1]

În afară de aceste cadre de nădejde, numeroşi oficiali ai partidului, printre care Moghioroş/Mogyóros, Vass, Chişinevski, Constantinescu, Pârvulescu, Bârlădeanu, Stoica, Sălăjan (Szilágy) etc. erau agenţi sovietici şi raportau direct Moscovei. Totuşi, în general, cadrele de nădejde de la vârful piramidei partidului, mai ales după moartea lui Stalin, nu au fost recrutate direct de serviciile sovietice.[2] În timp ce oficialităţile partidului şi „cadrele de nădejde" ale tineretului comunist (UTC) care participau la cursurile sovietice făceau, în general, subiectul unor asemenea abordări, recrutarea lor era o afacere mult mai subtilă, efectuată mai degrabă de organele partidului comunist sovietic decât de KGB sau GRU, dat fiind că erau în joc relaţiile de partid. Cel puţin teoretic, liderii partidului şi ai Uniunii Tineretului Comunist puteau opune rezistenţă la recrutări folosindu-se de loialitatea faţă de partid, excepţie făcând cei ale căror vulnerabilităţi individuale îi transformau în posibile victime ale şantajului.[3]

Începerea retragerii trupelor sovietice

La scurt timp după ce Gheorghiu-Dej a eliminat-o pe Ana Pauker, în 1951–1952, au început să se înregistreze mişcări în cadrul forţelor armate române, al căror comandant suprem era Bodnăraş. Din 1951, ofiţerii de informaţii militare au început să depună plângeri împotriva tentativelor repetate ale consilierilor GRU „de a se amesteca în problemele interne ale Direcţiei de Spionaj Militar şi de a se substitui conducerii acesteia".[4] În primăvara anului 1952, ca reacţie la trădarea a cinci aviatori care au zburat cu un avion militar în Iugoslavia, câţiva ofiţeri instruiţi de sovietici au fost demişi, printre care şi miniştrii adjuncţi, general-maior Constantin

---

[1] Op. cit., p. 164.

[2] De exemplu, este semnificativ faptul că Kremlinul şi-a extins protecţia asupra lui Silviu Brucan, în 1989, instruindu-l pe corespondentul *Pravda*, Stanislav Petuhov, să îl viziteze periodic. Deletant (1995), p. 363. Ofiţerii KGB foloseau adesea acoperirea de corespondenţi TASS, *Novosti* şi, după 1978, *Pravda*. Acelaşi tip de protecţie a fost extins şi asupra poetului Mircea Dinescu, care acceptase oferta sovietică de a vizita URSS-ul, unde l-a atacat pe Ceauşescu, dar nu şi regimul comunist, la Radio Moscova. Moscova a retransmis emisiunea de cel puţin două ori în România. Deletant (1995), p. 279; Michael Shafir, „A Light from the East: A Romanian Writer Hails Perestroika on Radio Moscow", RFE Research, Romanian SR/11 (16 septembrie 1988), p. 28.

[3] Spre exemplu, conducătorii Uniunii Tineretului Comunist participau sistematic la taberele de instruire din URSS, unde erau deosebit de vulnerabili la recrutare, dat fiind comportamentul neglijent.

[4] Troncotă (1999), p. 350. Troncotă a fost rectorul Academiei Naţionale de Informaţii, şcoala de pregătire pentru Serviciul Român de Informaţii.

Doncea şi general-maior Villiam Suder (care fusese şi inspectorul-general al armatei).[1]

Doncea, contemporan şi rival al lui Gheorghiu-Dej, a fost eliminat, iar Suder a fost iniţial trimis „în producţie", ca ministru al Industriei miniere (aflată sub control sovietic ca parte a structurilor Sovrom) şi apoi demis.[2] Acest model al trimiterii unui ofiţer superior mai întâi în producţie şi apoi al demiterii a devenit modul românesc de a scăpa de ofiţerii GRU din forţele armate, pe parcursul întregului Război Rece. Eliminarea lui Doncea şi a lui Suder, deşi subiect al unor diverse interpretări, a fost probabil legată de reinstaurarea autorităţii „naţionale". Este cert că la sfârşitul anului 1953 au început să apară în Occident rapoarte despre epurări ale ofiţerilor politici comunişti – aceia fără pregătire sau experienţă militară – şi despre eforturile concurente „de a recruta ofiţeri de carieră care fuseseră anterior eliminaţi ca periculoşi".[3]

La 14 mai 1955, Moscova a semnat tratatul prin care se încheia ocupaţia Austriei şi, de aceea, nu mai exista baza legală pentru a putea păstra forţe pe teritoriul României (aceea de a proteja legăturile de comunicaţii cu trupele din Austria). În august 1955, folosindu-şi instinctul de supravieţuire dezvoltat în deceniul de ocupaţie stalinistă, Dej, susţinut de CC al PCR, a decis să ceară retragerea trupelor sovietice şi a înscenat chiar un marş de protest al studenţilor pentru a pregăti terenul.[4] Mai târziu, Hruşciov şi-a justificat reacţia violentă atunci când Bodnăraş i-a cerut „părerea despre retragerea trupelor din România" – moment în care liderul sovietic i-a acuzat pe toţi că sunt „naţionalişti şi antisovietici" şi că doresc „să ne dea afară" – punând-o pe seama faptului că a fost uimit şi se afla încă sub „influenţa politicii lui Stalin".[5] Cu toate că furia sa era întru totul veritabilă, cu siguranţă el nu a fost luat prin surprindere.

Imediat după încheierea tratatului austriaco-sovietic, URSS a anunţat înfiinţarea Tratatului de la Varşovia, convocând în grabă, la Moscova, reprezentanţi din România, Polonia, Ungaria, RDG, Cehoslovacia,

---

[1] de Sola Pool (1955), pp. 87-88.

[2] Op. cit., p. 88.

[3] Op. cit., pp. 88-90.

[4] Ioan Scurtu, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996, documentele 39, 40. Protestele şi „reacţiile lui Hruşciov în faţa acestora au fost intens mediatizate" în presa română a vremii. Retegan (2000), p. 19.

[5] *Khrushchev Remembers*, Strobe Talbot, editor, Boston, Little, Brown and Company, 1970, p. 514; Scurtu (1996), pp. 221-222. În 1957, agentul sovietic Iosif Chişinevski a încercat să dea naştere unui conflict între Bodnăraş şi Dej, acuzându-l pe acesta din urmă că l-a „forţat" pe Bodnăraş să înainteze această solicitare, în loc să facă acest lucru personal. Bodnăraş, care vorbea în numele partidului, vorbea fluent rusa, pe când Dej nu.

Bulgaria și Albania, pentru a-l putea semna în aceeași zi cu tratatul austriaco-sovietic, creând astfel o nouă bază legală pentru menținerea trupelor sovietice în zonă. Cu numai zece zile înainte de vizita sa la București, din luna august, Hrușciov a propus într-o scrisoare personală reducerea numărului trupelor sovietice din România (de la 250 000 la 210 000), încercând evident să prevină discuțiile legate de o eventuală retragere.[1] Cu toate acestea, Bucureștiul a ridicat problema retragerii complete, cauzând un „blocaj" în relațiile româno-sovietice, din august până în noiembrie 1955. La aniversarea Revoluției sovietice din Octombrie, mai mult pentru a ameliora relațiile decât pentru a-și lua un angajament solid, Hrușciov l-a informat pe Bodnăraș că Moscova avea să-și retragă trupele. Însă liderul sovietic a subliniat faptul că acest lucru avea să se întâmple „nu" pentru că Bucureștiul o ceruse, „ci pentru că am ajuns la concluzia că este necesar să ne retragem".[2]

Acordul Moscovei a generat o corespondență intensă pe această temă, deși retragerea propriu-zisă nu urma să aibă loc mai devreme de doi ani și jumătate. Cererea a fost făcută pe fondul următoarelor aspecte: memoria colectivă a celor 40 de ani (în valuri succesive) de ocupație militară rusească, în prima jumătate a secolului al XIX-lea; prezența prelungită a trupelor rusești după războiul ruso-turc din 1877–1878, pentru a „asigura comunicațiile" cu forțele din Bulgaria; ocupația militară rusă de facto din Moldova, în perioada 1916–1917; evacuarea forțată a trupelor bolșevice din perioada 1917–1918 (al căror comportament distructiv a fost criticat chiar și de social-democrații de atunci); și regimul de ocupare brutal al lui Malinovski, din 1944–1945. Aceste evenimente – care constituiau numai o mică parte din experiența imperială a Rusiei – erau elemente centrale ale conștiinței românești, astfel încât ideea retragerii trupelor era extrem de agreată.

Paradoxal, serviciile de informații americane au trecut cu vederea această dramă atunci când, în ianuarie 1956, au prezis că trupele sovietice vor fi retrase din România până la finalul deceniului. Fără a cunoaște detaliile conflictului intracomunist româno-sovietic și dinamica sovieto-ungaro-română, serviciile de informații americane au concluzionat că, dată fiind consolidarea puterii comuniste în România și necesitățile militare în fața conflictului dintre Est și Vest, Moscova nu mai avea nevoie de trupe în zona

[1] Hlihor și Scurtu (2000), pp. 172–175; Retegan (2000), pp. 18-20.
[2] Ibidem; Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, 1995, p. 264.

aceea.[1] Astfel, retragerea din 1958 a fost interpretată ca fiind determinată de politica internă sovietică – şi nu ca un rezultat al iniţiativei româneşti – şi a fost greşit interpretată ca având un impact marginal asupra României, mai mult la nivel psihologic.[2]

Impertinenţa solicitării, care sosea în mijlocul luptei pentru succesiune la Kremlin, a atras imediat atenţia sovieticilor asupra Bucureştiului. Pentru a înfrâna alte viitoare iniţiative ale Bucureştiului, generalul Aleksei A. Epişev, partenerul lui Hruşciov în *sovietizarea* Ucrainei de vest şi în operaţiunile de secesiune din Transilvania, a fost imediat trimis ca ambasador în România, la finele anului 1955, şi a rămas în această funcţie pentru următorii cinci ani. Apropiat al lui Hruşciov, sinistrul Epişev deţinea o putere impresionantă la Moscova şi cunoştea foarte bine „situaţia" României.[3] În calitate de director-adjunct al KGB, în perioada 1951–1953, Epişev a supravegheat epurarea din România (prin ambasadorul Anatoli I. Lavrentiev, numit la Bucureşti după ce a supravegheat purificarea din Praga) şi s-a asigurat ca persoanele eliminate să fie „înlocuite cu numeroase" persoane cu legături în Ucraina.[4] Ochiul format al unui fost director-adjunct al KGB, cu o experienţă bogată în operaţiuni clandestine, reprezenta un impediment major pentru plecarea românilor din rezervaţia sovietică.

Liderii români aveau de rezolvat trei sarcini importante pentru a putea prelua controlul din mâinile Moscovei. Trebuiau să scape de omniprezenţa evidentă a puterii sovietice: trupe şi consilieri. Trebuiau să neutralizeze influenţa exercitată prin cetăţenii români sau cu dublă cetăţenie, cunoscuţi ca agenţi sovietici şi aflaţi în poziţii-cheie, în cadrul partidului sau al aparatului de stat, în special cei din instituţiile de putere coercitivă, o problemă ce avea legătură cu – dar era infinit mai complicată decât – desfiinţarea „Biroului de la Moscova". Şi, în cele din urmă, trebuiau să identifice şi să neutralizeze reţelele de agenţi secreţi sovietici şi să limiteze puterea Kremlinului de a recruta noi agenţi şi de a construi reţele.

---

[1] *National Intelligence Analysis: Probable Evolutions of the European Satellites Up To 1960,* 10 ianuarie 1956, NARA, Washington D.C., Record Group 263, CIA/NIE, cutia 3, dosarul 86, p. 14; Retegan (2000), p. 21.

[2] Washingtonul a considerat retragerea ca fiind „lipsită de importanţă" şi „fără vreun impact semnificativ". Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944–1958,* Durham, Duke University Press, 1992, p. 143. Vezi şi pp. 80-85, 144-148.

[3] Şeful Comitetului militar şi de informaţii al partidului cehoslovac şi legătura sa la Tratatul de la Varşovia l-a descris pe Epişev nu doar ca fiind „sinistru" şi „nemilos", ci şi drept „cel mai înspăimântător rus pe care l-am întâlnit vreodată". Sejna (1982), p. 42. Pentru o descriere mai blândă, care relatează şi influenţa lui Epişev în România, vezi Verona (1992), pp. 135-137.

[4] Mastný (1996), p.141. Epişev a rămas un personaj-cheie chiar şi după căderea lui Hruşciov şi a condus echipele militare de recunoaştere în Cehoslovacia chiar înainte ca aceasta să fie invadată în 1968, şi apoi în Afghanistan înainte de invazia sovietică din 1979.

Pericolele şi oportunităţile din 1956

Fiecare dintre aceste ţinte presupunea o restricţionare a legăturilor dintre armatele şi serviciile de informaţii române şi sovietice, la scurt timp după ce Moscova anunţase o nouă „comandă unificată" a noii sale alianţe militare şi în momentul în care (martie 1956) directorul KGB, Ivan Serov, convocase o şedinţă a tuturor serviciilor din ţările Tratatului, pentru a ajunge la un acord de colaborare strânsă. Directorul KGB a făcut apel pentru „unificarea forţelor" serviciilor Tratatului de la Varşovia împotriva „principalelor guverne agresoare, cele ale Statelor Unite şi ale Angliei", prin coordonarea activităţii fiecărui serviciu cu Moscova, desfăşurarea de operaţiuni comune împotriva SUA şi a Marii Britanii, făcând schimb de informaţii şi analize privind operaţiunile Vestului împotriva statelor membre ale Tratatului de la Varşovia şi „coordonând culegerea de informaţii din transmisiuni şi din serviciile tehnice operaţionale".[1]

Dacă atenţia sovieticilor nu ar fi fost distrasă de aglomerarea de conflicte violente din interiorul şi din exteriorul Blocului, Bucureştiul s-ar fi confruntat cu dificultăţi mult mai mari în încercarea de a-şi atinge obiectivele. În iunie 1956, protestele polonezilor care cereau reforme economice şi retragerea din Tratatul de la Varşovia au avut drept consecinţă 53 de morţi, făcând necesară intervenţia politică sovietică şi numirea lui Władisław Gomułka. La sfârşitul lunii octombrie, agitaţia populară din Budapesta a condus la numirea fostului prim-ministru şi agent NKVD, Imre Nagy, în fruntea partidului, după care acesta, la numai trei zile, a cerut retragerea din alianţa sovietică. Reversul neaşteptat şi surprinzător al lui Nagy a fost urmat aproape imediat de izbucnirea războiului israeliano-arab pentru Canalul Suez.

Modul în care a fost soluţionată situaţia din Ungaria a cauzat îngrijorare în România. În Budapesta, pe lângă sloganurile antisovietice, se auzeau apeluri repetate pentru redefinirea graniţei dintre Ungaria şi România şi anexarea Transilvaniei, apeluri care îşi găseau ecou în Regiunea Autonomă Maghiară, acolo unde numeroşi membri ai elitei de etnie maghiară considerau că autonomia era doar o primă treaptă spre reintegrarea în Ungaria.[2] În cadrul campaniei de dezinformare menite să izoleze România de partenerii

[1] David E. Murphy, Serghei A. Kondraşev şi George Bailey, *Battleground Berlin: CIA vs KGB in the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1997, p. 295; „Report of Warsaw Pact Intelligence Service Conference", 7–11 martie 1956, Moscova, *Arh. Sluzhba vneshnei razvedki* (SVR: Serviciul de Informaţii Externe al Federaţiei Ruse), dosarul 504 456, vol. 1, pp. 70-78.

[2] Bottoni (2003), p. 87. În opinia lui Bottoni, autonomia „pare să fi produs un reflex condiţionat la unii unguri care credeau că acesta este pasul spre anexarea la Ungaria", ca şi „anexarea Ţinutului Secuiesc la Ungaria în 1940, care era foarte proaspătă în conştiinţa colectivă".

occidentali, Hruşciov (şi sursele sale ungare) a susţinut ulterior că liderii PCR erau „nerăbdători" să susţină înăbuşirea revoltei de către trupele sovietice şi ar fi oferit chiar ajutor militar pentru a participa la această operaţiune.[1] Dimpotrivă, măsurile luate de Bucureşti erau în totalitate defensive şi erau menite să împiedice revizionismul violent din Transilvania.[2] Înainte cu numai o săptămână, la 28 octombrie 1956, Gheorghiu-Dej şi Tito semnaseră un comunicat comun, făcând apel la „neamestecul în afacerile interne ale altui stat", care avea să devină curând un laitmotiv al politicii externe a României.[3]

Deoarece raza de acţiune şi metodele propagandei şi serviciilor de informaţii ungare faţă de România nu suferiseră modificări esenţiale din timpul Primului Război Mondial, România avea motive serioase să fie preocupată de intenţiile Budapestei. La 1 noiembrie, cu numai câteva ore înainte ca János Kádár să dispară pentru a forma pe teritoriul sovietic un guvern aprobat de Moscova, care avea să ceară „asistenţă" militară sovietică şi să justifice astfel invazia, ambasadorul român în Ungaria, Aurel Mălnăşan, şi Valter Roman, aflaţi la Bucureşti pentru consultări, au avut o întrevedere cu mai mulţi lideri ungari. Chiar în mijlocul adunării, Zoltán Vass „a avertizat cu insistenţă" că „se va declanşa un val de proteste antiromâneşti". Vass, a relatat Mălnăşan, a declarat că ungurii „ne urăsc" şi „au lansat deja sloganul *nem, nem, soha* [Nu, nu, niciodată], fostul slogan ungar şovinist-iredentist, şi ne putem aştepta la izbucnirea unui val şovinist iredentist antiromânesc".[4]

Vass a subliniat în faţa interlocutorilor săi că:

> Încă aveţi o problemă pe care credeaţi că aţi rezolvat-o, dar nu este aşa. Până la urmă, forma acestei autonomii nu este de fapt autonomie şi ar trebui să vă gândiţi foarte bine, pentru că nu trebuie să uitaţi că ungurii de acolo

---

[1] Talbot (1970), p. 420; Béla Király, „The Hungarian Army Under Soviet Control", în Ignác Romsics, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Boulder, Social Science Monographs, 1995, p. 295.

[2] Vezi, de exemplu, întrunirile Comitetului Central din 24 şi 30 octombrie 1954 în Nastasă (2003), documentul 14, pp. 183-186; Corneliu Mihai Lungu şi Mihai Retegan, *1956. Explozia: Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 143-145.

[3] Hlihor şi Scurtu (2000), p. 179. Acest lucru a fost posibil deoarece Moscova introdusese un paragraf similar în acordurile sale bilaterale, deşi interpretarea rămânea la latitudinea oficialilor sovietici.

[4] Nastasă (2003), documentul 27, pp. 219-220; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 171/1956, f. 2–16; Lungu şi Retegan (1996), pp. 166-180.

ascultă Radio Budapesta, că *Ludas Matyi* [săptămânalul satiric maghiar] este distribuit [în țara voastră], că ungurii se îndreaptă în această direcție.[1]

Roman le-a explicat colegilor săi de partid că nu își puteau permite să închidă ochii în fața „atitudinii vădit antiromânești din rândul conducerii comuniste maghiare". După ce a remarcat că exista o anumită „presiune din mase privind Transilvania", el a explicat că aceasta se datora insistentei propagande interne de la Budapesta și a refuzului ei de a adopta „o poziție fără echivoc în problema Transilvaniei", prin care să o recunoască drept parte componentă a României, și să descurajeze clar elementele separatiste. „Din contră, a subliniat Roman, Budapesta încuraja astfel de manifestări." Pentru a exemplifica acest lucru, el a descris cum s-a desfășurat întâlnirea lor de bun-rămas cu Kádár:

> [...] și, chiar și în această situație disperată, în loc să spună să fiți puternici și mai știu eu ce, Kádár – am reținut câteva cuvinte de-ale lui – a spus: „Dați autonomie Transilvaniei". Este exact ceea ce a spus. Ce înțelegea el prin asta, nu am avut posibilitatea să discutăm. Chiar și în aceste condiții, aflându-se în toiul contrarevoluției, în loc să spună: „Țineți cu dinții de Transilvania", el a spus: „Dați autonomie Transilvaniei".[2]

Bucureștiul s-a aliniat celorlalte state socialiste, inclusiv China și Iugoslavia, și chiar cu Finlanda, în susținerea intervenției sovietice propuse de Kádár. La cererea sovieto-ungară, PCR a trimis la Budapesta 2 000 de activiști de etnie maghiară pentru a ajuta la reconstrucția partidului. Șederea lor nu a ajutat însă deloc la ameliorarea problemei identității maghiare din Transilvania.

Beneficiile României de pe urma acestei cooperări au fost importante, chiar dacă au fost de scurtă durată. Pentru prima dată după război, Moscova a permis contactul între România și cei peste 2 milioane de etnici români din Moldova, dându-le posibilitatea miilor de membri de familie separați de graniță să se vadă pentru prima dată după 10 ani. De atunci și până în 1959, Chișinăul a susținut că „RSS Moldova are cele mai apropiate relații cu România".[3] Un alt beneficiu temporar a fost declarația făcută de către Kádár, în timpul vizitei sale în România din februarie 1958, potrivit căreia

[1] Ibidem.
[2] Nastasă (2003), documentul 27, p. 224.
[3] „Socialist Encirclement is Also Dangerous", URSS/5: Afaceri interne, Radio Europa Liberă, 29 iulie 1968, Open Society Arhives (OSA), caseta 50, dosar 7, raport 142, pp. 2-3.

Ungaria nu avea nici o pretenţie teritorială asupra României: prima – şi ultima – declaraţie a unui lider comunist ungar.[1]

Alungarea trupelor şi a consultanţilor sovietici

În data de 31 octombrie 1956, doar cu câteva zile înainte ca forţele sovietice să înăbuşe revolta maghiară, Comitetul Central al PCR i-a dat indicaţii prim-ministrului de la vremea respectivă, Gheorghe Stoica, ca – în cadrul următoarei reuniuni a Tratatului de la Varşovia din noiembrie-decembrie de la Moscova – să facă presiuni privind retragerea trupelor şi a consultanţilor.[2] Susţinând încă o dată argumentul din 1955, potrivit căruia prezenţa trupelor sovietice avea rolul de a produce disensiuni pe plan intern, transformând România într-o ţintă uşoară a atacurilor politice din afară, Comitetul Central a dorit să reamintească Moscovei că „nu considera necesară staţionarea trupelor sovietice pe teritoriul său" şi a sugerat posibilitatea „rechemării consultanţilor sovietici prezenţi în diferite instituţii".[3] Nefiind la curent cu cererea Bucureştiului de retragere a forţelor sovietice, misiunea diplomatică a SUA a interpretat greşit interesul şi scopul autorităţilor române, raportând exact opusul: că „regimul de la Bucureşti va ţine piept presiunilor populare pentru îndepărtarea trupelor sovietice".[4]

Impunerea acestor argumente era un demers delicat în acel context când, chiar a doua zi, Hruşciov vizita România pentru a o informa despre decizia de a interveni cu forţe militare în Ungaria. În cele din urmă, o mulţime de factori printre care se numărau, cu siguranţă, obiectivele de politică externă ale liderului sovietic, faptul că prezenţa trupelor acţiona ca un paratrăsnet pentru insatisfacţia populară, impactul militar secundar

---

[1] Acest lucru nu a pus capăt declaraţiilor apărute în presa scrisă şi vorbită (inclusiv filme şi desene animate), potrivit cărora Transilvania ar fi a lor de drept, iar românii ar fi duşmanii lor. Vezi Nastasă, (2003), documentul 80, pp. 547-562 şi documentul 81, pp. 565, 572-578, 586-601.

[2] Retegan (2000), p. 178. Drept urmare, liderul maghiar Imre Nagy i-a cerut sfatul lui Gheorghiu-Dej în seara zilei de 2 noiembrie, după ce Moscova se hotărâse să invadeze. *Notes of a Secure Phone Call from the USSR Ambassador in Romania, A.A. Epişev,* 3 noiembrie 1956, *TsKhSD*, F. 3, Opis 12, D. 1005, Ll. 67-69, strânse de V. N. Malin în Buletinul CWIHP 8-9, p. 397. Translatorul a presupus că Bucureştiul s-a folosit de Epişev pentru a trimite aceste mesaje, ceea ce este plauzibil, ţinând cont de circumstanţele respective. Dar toate comunicaţiile oficiale din interiorul Tratatului de la Varşovia erau direcţionate prin Moscova, graţie „generoaselor" echipamente sovietice de transmitere „securizată" către partenerii lor. Fostul şef adjunct al KGB, Epişev, la vremea respectivă ambasador în România, era pe lista scurtă pentru că primea comunicaţii din România.

[3] Lungu şi Retegan (1996), p. 148.

[4] *Current Intelligence Bulletin: The Hungarian Situation (Information as of 1700, 6 November 1956)*, 7 noiembrie 1956 (declasificat la 6 octombrie 1997), p. 13, www.foia.cia.gov.

asupra unui potenţial conflict Est-Vest şi costurile semnificative ale invaziei din Ungaria, unde sovieticii înregistraseră 2 260 de victime (669 de morţi, 1 540 de răniţi şi 51 de dispăruţi), erau argumente suficiente pentru a influenţa Moscova.[1] Între ianuarie 1957 şi aprilie 1958, într-o serie de scrisori pentru conducerea PCR, în care iniţiativa era prezentată ca aparţinându-le, Kremlinul şi-a exprimat acordul să îşi retragă consultanţii.[2]

Bucureştiul a menţinut presiunea, raportând sârguincios greşelile personale, politice şi profesionale ale consultanţilor sovietici pe probleme de informaţii. Hruşciov, care înţelegea logica rechemării lor, a declarat faptul că era:

> [...] practic imposibil să supraveghem activitatea fiecărui expert sovietic care lucrează în România. Deşi experţii sunt foarte bine pregătiţi în domeniul lor de activitate, unii dintre ei nu se pot adapta situaţiei politice şi caracteristicilor naţionale ale statului respectiv. Drept urmare, apar neînţelegeri, care nu sunt în favoarea relaţiilor noastre prieteneşti.[3]

Pentru a proteja sistemul de „consultanţi" prin reorganizarea lor oficială ca „ofiţeri de legătură", liderul sovietic încerca să menţină activitatea acestora, afirmând, de exemplu, că termenul de „consultanţi sovietici" nu corespunde rolului pe care aceştia îl joacă şi că ar putea transmite ideea greşită că aceştia se amestecă în afacerile interne ale României. Această afirmaţie a fost demontată – şi cea susţinută de România validată – de reclamaţiile primite chiar de la unii reprezentanţi sovietici, aflaţi la post în alte state din Europa de Est.[4] De exemplu, în timpul şedinţei CC despre situaţia din Polonia şi Ungaria, de la sfârşitul lui octombrie 1956, conducătorul polonez Władisław Gomułka „a încercat să convingă delegaţia sovietică de faptul că

---

[1] G.F. Krivoşeev, editor, *Grif sekretnosti sniat: Poteri Vooruzhennikh Sil SSR b voinakh, boevikh deistviyakh i voennikh konfliktakh* [Îndepărtarea sigiliului secret: numărul victimelor forţelor armate ale URSS în război, acţiuni de combatere şi conflicte militare], Moscova, Voienizdat, 1993, pp. 397-398.

[2] Vezi şi Constantin Hlihor şi Ioan Scurtu, *The Red Army in Romania*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000, pp. 255-257, 277-278. Hruşciov s-a oferit să retragă trupele din Ungaria, dar Kádár a solicitat rămânerea acestora pentru a-şi întări regimul. *Minutes of the HSWP Political Committee Meeting Held on May 16, 1989 (Excerpt)*, PHP.

[3] ANIC, fond CC al PCR, Secţia Relaţii externe, dosar 6/1995, f. 719-720; Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 277-278.

[4] Vezi, de exemplu, scrisoarea din 14 ianuarie 1957 trimisă de Comitetul Central (CC) al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) către CC al Partidului Muncitorilor din România (PMR), ANIC, fond CC al Partidului Comunist Român (PCR), Secţia Relaţii externe, dosar 6/1955, f. 373-374; şi scrisoarea din 9 septembrie 1958 trimisă de CC al PCUS către CC al PMR, Ibidem, f. 719-720. Hlihor şi Scurtu (2000), pp. 255-257, 277-278.

o mare parte din vină o purtau cei 50 de consilieri pe probleme de securitate din Polonia şi numeroşii generali şi ofiţeri superiori din armata poloneză care deţineau încă cetăţenie sovietică".[1] Anterior, chiar şi directorul KGB, Ivan Serov, criticase „Departamentul de consultanţi" din Germania de Est, afirmând că „derulează o activitate nesatisfăcătoare" şi „nu oferă nici un fel de sprijin organelor MVD (Ministerul de Interne) din Germania". Serov a respins justificările consultanţilor sovietici, potrivit cărora „cea mai mare parte a oficialilor din RDG MfS [Stasi] nu pot încă lucra independent.[2]

Având în vedere faptul că România a exploatat concesiile poststaliniste ale lui Hruşciov pentru a-şi extinde propria autoritate naţională, Kremlinul a trebuit să se bazeze din ce în ce mai mult pe agenţii şi reţelele de informaţii clandestine pentru a contrabalansa pierderea influenţei militare directe şi reducerea numărului oficial de consultanţi şi experţi.[3] Moscova a avut la dispoziţie o rezervă numeroasă de unde a putut alege recruţi în România. Prima generaţie de reţele şi agenţi sovietici includea foşti membri ai Cominternului şi veterani ai Războiului Civil din Spania; foşti prizonieri de război (POW), recrutaţi în timpul detenţiei la sovietici şi apoi întorşi în 1944, împreună cu Diviziile „Tudor Vladimirescu" şi „Horia, Cloşca şi Crişan", cetăţeni sovietici rezidenţi şi persoane rezidente în zonele de graniţă româno-sovietică. Au fost constituite noi reţele formate din ofiţeri de armată şi de informaţii (precum şi din activişti de partid), instruiţi în URSS începând cu anul 1945 şi ulterior numiţi în funcţii de conducere, precum şi din angajaţi români ai organizaţiilor sovietice din România.

Stabilirea modelului interacţiunii ostile sovieto-române

În cadrul reuniunii CAER din mai 1958, care a avut loc cu două zile înaintea întrunirii Tratatului de la Varşovia, unde Hruşciov urma să anunţe retragerea trupelor din România, PCR a lansat provocarea care avea să blocheze planurile sovieticilor de integrare economică est-europeană şi va dejuca integrarea militară a Blocului.[4] Kremlinul nu putea aprecia prima contestare publică (din interiorul Blocului) de către România a autorităţii

---

[1] *Account of a Meeting at the CPSU CC, on the Situation in Poland and Hungary*, 24 octombrie 1956, Virtual Archive: „1956 Polish Crisis", CWIHP.

[2] Murphy, Kondraşev şi Bailey (1997), p. 289.

[3] Majoritatea acestora se derulau în afara consulatului sovietic (Str. Păcurari nr. 10) din Iaşi, aproape de graniţa româno-sovietică, şi includeau „efectiv o armată de spioni secreţi (neoficiali)". Troncotă (1999), p. 479.

[4] Vojtěc Mastný, „Second Meeting of the PCC: 24 May 1958, Moscow: Editorial Note", Înregistrări de la Comitetul Tratatului de la Varşovia: Înregistrări ale Consiliului Politic Consultativ, august 2001, p. 2, CWIHP.

supranaționale, decât ca pe o confirmare a necesității de extindere a rețelei de informații, care să acopere pierderea multor mecanisme directe de control. Faptul că Moscova a fost prinsă nepregătită în momentul în care Gheorghiu-Dej a lansat provocarea a reprezentat o greșeală a serviciilor de informații și este posibil ca ea să fi contribuit la căderea lui Serov.[1] KGB și majoritatea liderilor de partid au privit decizia lui Hrușciov de retragere a trupelor, în pofida acestui „steguleț roșu", ca pe cea mai mare greșeală a sa.

Contramăsurile nu au întârziat să apară. Aproape imediat, Moscova a închis granița dintre România și RSS Moldova, iar contactele politice și culturale înfloritoare, considerate acum ca „deviaționism naționalist", au fost întrerupte.[2] 1959 a fost ultimul an în care Chișinăul s-a referit la relațiile sale cu Bucureștiul ca fiind „deosebit de apropiate". Scriitorii, lingviștii, antropologii și etnologii moldoveni care îndrăzniseră să recunoască similarități cu cultura română au fost acuzați de „propagandă naționalistă", iar unii dintre ei au plătit chiar cu viața.[3] Din acel moment, Moscova s-a asigurat ca Ungaria și Bulgaria să mențină „cele mai apropiate" relații cu Chișinăul, ca mijloc de eliminare a influenței românești, iar RSS Moldova a fost transformată într-o bază pentru operațiunile clandestine împotriva României.[4]

Încercările Kremlinului de a-și recâștiga dominația anterioară după retragerea trupelor sovietice s-au confruntat cu eforturile românilor de a elimina în totalitate acel control. Frecvența confruntărilor a crescut, deoarece în timp ce KGB și GRU încercau să-și extindă rețelele de agenți în interiorul țării, autoritățile române îi expulzau agresiv pe ofițerii de informații ai agenților de la Moscova. Un caz tipic a fost cel din ianuarie 1959, al consultantului naval sovietic nou-venit, care:

> [...] a început rapid să dea o raită prin instituțiile românești pentru a recruta agenți din cadrul personalului român instruit anterior în URSS. Atunci când a fost chemat de către generalul Ioniță și i s-a ordonat să înceteze, ofițerul sovietic a ascultat „ca o pasăre care se uită la o cobră" și în cele din urmă

[1] Pe lângă cauzele politice, căderea lui Serov s-a datorat numeroaselor greșeli și dezertări.

[2] „Socialist Encirclement is Also Dangerous", URSS/5: Afaceri Interne, Studiu Radio Europa Liberă, 29 iulie 1968, OSA, caseta 50, dosarul 7, raportul 142, p. 3.

[3] Ibidem. Acesta a fost subiectul principal al celui de-al 9-lea plen al Comitetului Central al RSS Moldova în septembrie 1959. *Sovietskaia Moldavia*, 24 și 26 septembrie 1959.

[4] Într-adevăr, din 1959 relațiile dintre RSS Moldova și Republica Mongolia au fost „mult mai strânse" decât cele cu România. „Socialist Encirclement Is Also Dangerous", URSS/5: Afaceri Interne, RFER, 29 iulie 1968, OSA, caseta 50, dosarul 7, raportul 142, p. 3.

a avut o singură întrebare: „Dacă ar mai fi măcar un regiment sovietic pe pământ românesc, ai avea curajul să mă tratezi în acest mod?"[1]

Liderii de la Kremlin au luat personal această animozitate şi acest resentiment faţă de o ţară care fusese considerată atâta timp o zonă a expansionismului rus şi sovietic şi s-au implicat direct în a hotărî destinul acesteia în momentele de vulnerabilitate.[2] Ieşirea nervoasă a lui Hruşciov şi îngheţarea relaţiilor sovieto-româneşti imediat după propunerea Bucureştiului de retragere a forţelor sovietice, din august 1955, dovedesc o parte din această bădărănie. Atmosfera de la bordul navei *Baltica,* ce transporta delegaţiile sovietice, maghiare, bulgare şi româneşti spre New York în septembrie 1960 – când liderul maghiar János Kádár a apărat cu loialitate invazia sovietică din 1956 la Naţiunile Unite –, reda cu acurateţe această situaţie.

Toate celelalte delegaţii aveau o atitudine rezervată faţă de Gheorghiu-Dej şi de români, care, la rândul lor, păstrau distanţa faţă de aceştia, în timp ce Hruşciov, Kádár şi liderul bulgar, Todor Jivkov, afişau o camaraderie destul de strânsă, cu numeroase sesiuni private de băutură.[3] La un moment dat, Hruşciov s-a plâns că „în România, şi chiar în rândul Partidului Comunist, se dezvoltau atitudini distructive naţionaliste şi antisovietice, care trebuiau tăiate de la rădăcină", înainte de a adresa injurii la adresa poporului român, pe care l-a numit „nu o naţiune, ci o târfă".[4] Se pare că Hruşciov a considerat incidentul atât de sensibil, încât ulterior a negat chiar şi că românii s-ar fi aflat la bord, susţinând, în ciuda unor declaraţii ale martorilor, că delegaţia română nu s-a prezentat în ziua plecării şi ar fi „călătorit în America pe cont propriu".[5]

---

[1] *US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraş, Vice President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania,* Ambasada SUA, Bucureşti, 17 mai 1974, CWIHP. Generalul Ion Ioniţă era şeful Statului-Major al Forţelor Armate Române.

[2] David J. Dallin, *Soviet Espionage*, New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 14, 25, 305 şi 393.

[3] Arkadi Şevcenko, *Breaking with Moscow*, New York, Alfred A. Knopf, 1985, pp. 97-98; Tibor Hajdu, „Soviet Foreign Policiy Towards Hungary, 1953–1956", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers,* Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, pp. 269 şi 275-276.

[4] Şevcenko (1985), p. 97.

[5] Serghei Hruşciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953–1964*, volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, p. 259. Şevcenko, care fusese martor al prezenţei românilor, a defectat în SUA, cu această informaţie, în 1978. Hruşciov murise în 1971.

CAPITOLUL 8

NEUTRALIZAREA REȚELELOR SOVIETICE DE INFORMAȚII 1956–1963

Demontarea rețelelor de spionaj, blocarea penetrărilor instituționalizate

La scurt timp după retragerea trupelor, românii au început să dea la iveală rețele de informații ungare și revizioniste, pe care armata sovietică le sponsorizase sau le acceptase. În anii de început ai comunismului, când consultanții sovietici subordonaseră direct serviciile de informații, instituțiile militare și polițienești, guvernul român nu avea voie sau nu putea să deruleze propriile activități de contraspionaj sau contrainformații în nordul Transilvaniei și, ulterior, în Regiunea Autonomă Maghiară (RAM). Acest lucru s-a schimbat odată cu revolta maghiară din 1956. Potrivit anchetelor derulate de Securitate, organizațiile clandestine care operau în România încercau:

- să trezească sentimente naționalist-revizioniste în rândul etnicilor maghiari;
- să submineze autoritățile regimului comunist prin intermediul unor acte de sabotaj, panică și propagandă;
- să izoleze populația de naționalitate maghiară de cea română și să îi canalizeze sentimentele către Ungaria;
- să solicite autorităților statului român pretenții pe care acestea nu le puteau satisface, în vederea facilitării propagandei revizioniste a diasporei maghiare din Occident, având ca scop compromiterea regimului comunist din România;
- să promoveze ideea autonomiei din Transilvania, urmărind ca mai târziu să o alipească Ungariei prin intermediul unui curent revizionist activ și coordonat;

• să creeze o stare de instabilitate în zonele locuite de etnici maghiari şi saşi pentru a impresiona forurile internaţionale şi pentru a încerca în acest fel să îi influenţeze să ia decizii împotriva intereselor României.[1]

De exemplu, în 1957–1958, preotul reformat Kálmán Sass, fost membru al *Rongyos Gárda*, a fost arestat, judecat, condamnat şi executat de către Tribunalul Militar din Cluj pentru „complot împotriva statului, spionaj în favoarea Ungariei, posesie ilegală de arme şi participare la activităţi ale organizaţiilor ilegale iredentiste".[2] Sass fusese implicat în „ingineria" creării coridorului etnic care conecta ţinutul secuiesc cu Ungaria, prin reaşezarea etnicilor maghiari din centrul regiunii în sate şi comune care, practic, nu aveau populaţie maghiară, prin maghiarizarea forţată a locuitorilor nemaghiari (de exemplu, prin manipularea recensămintelor) sau prin eliminarea acestora din zonă, în diverse alte moduri.[3] Împreună cu un fost ofiţer al serviciului de spionaj al armatei ungare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, István Hollós, Sass a pus bazele grupării Mişcarea de Rezistenţă la instrucţiunile centrului de informaţii de la Debreţin, Ungaria, în apropierea graniţei cu România.[4] Cei doi au recrutat o reţea de 31 de etnici maghiari a căror misiune era să lanseze ziarul *Viitorul Maghiar*, să facă rost de arme şi să formeze un grup de comando gata să acţioneze la momentul potrivit pentru restituirea Transilvaniei către Ungaria.[5]

În 1960, gruparea Mâna Neagră, formată iniţial la Universitatea din Cluj, în 1953, a fost descoperită că opera în afara oraşului Târgu Mureş, sub

---

[1] ASRI, Fond „D", dosar nr. 4207, f. 20-21; Troncotă (2003), pp. 220-221.

[2] Troncotă (2003), p. 221. Două decenii mai devreme, Sass era membru al organizaţiei secrete paramilitare Autoapărarea *(Magyar Önvédelmi Szervezet)* din nordul Transilvaniei, când a fost arestat pentru plănuirea unor atacuri teroriste. Autorii maghiari au privit activitatea ca eroică şi patriotică, eludând impactul distructiv al activităţilor acestora asupra armoniei etnice generale şi, în particular, asupra indivizilor care nu erau etnici maghiari (mai ales români). Vezi, de exemplu, János Antal, editor, *Coping With The Past*, Oradea, Eparhia Reformată de pe lângă Piatra Craiului, 2002 (www.proteo.hu); Péter Hámor, „Magyar társdalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben" [Tentative de organizare a societăţilor maghiare din nordul Transilvaniei 1938–1944], *Korall: Társadalomtörténeti journal* [Coral: Ziarul pentru istorie socială], nr. 18 (2004), pp. 65-97.

[3] Antal (2002), pp. 31-32; Nastasă, Varga, Andreescu (2002), documentele 55, 68, 73, 82, 91, 93, 160, 164 şi 167.

[4] Centrul de informaţii de la Debreţin a fost responsabil pentru coordonarea operaţiunilor împotriva României şi de aceea a suscitat un interes permanent al interesului serviciilor de informaţii din România.

[5] Ibidem. O altă grupare a fost formată de către un fost ofiţer al serviciului de informaţii al armatei ungare din rândul forţelor de ocupaţie din nordul Transilvaniei, László Sipos, militând pentru unificarea teritoriului cu „viitorul stat ungar liber". ASRI, fond „X", dosar nr. 174 651, vol. 1.

conducerea lui Czimbalmos Blaziu, membrii ei jurând „să lupte până când Transilvania va fi alipită Ungariei sau declarată autonomă".[1] Gruparea intenționa să ia măsuri împotriva activiștilor de partid și autorităților orașului Târgu Mureș în timpul manifestărilor de la 23 august, să-l asasineze pe președintele Consiliului Popular al comunei Tulgheș și pe șeful cooperativei agricole de producție din comuna Lăsarea, să fure dinamită din cariera de cuarț de lângă acea comună și să incendieze simultan recolta, precum și stațiunea de mașini și tractoare.[2]

O altă grupare descoperită în octombrie 1960, Tinerii Iubitori de Libertate, fusese formată în timpul evenimentelor din 1956. Raportul DSS arăta o oarecare îngrijorare din cauză că nu fusese descoperită în cei patru ani de când opera, în ciuda faptului că „existaseră denunțuri" care indicau „faptul că naționalismul șovin reprezintă o bază solidă pentru organizarea unor operațiuni subversive".[3] Organizatorul grupării, profesorul Iosif Kun, a declarat în timpul interogatoriului că fusese recrutat de AVH, în Ungaria, în timp ce se afla la Budapesta, în 1956, cu scopul principal de „a organiza activități subversive în Republica Populară Română". Recrutorul lui Kun îl contactase, de asemenea, și pe un informator al Securității cu nume de cod *COVACI,* care, conform raportului, nu îi informase pe agenții săi despre existența organizației timp de patru ani, și o făcuse doar din cauza unei dispute personale cu Kun.

Ancheta care a urmat a scos la iveală o organizație de aproximativ 103 membri, dintre care doar 23 erau adulți, cu vârsta peste 20 de ani (ceilalți 83 fiind cu vârste între 14 și 20 de ani). Cu toate acestea, „autorii morali ai acestei organizații" erau considerați a fi profesorii de la Școala Gimnazială nr. 4 din Oradea, care discutau frecvent despre „cele mai eficiente metode de îndoctrinare a elevilor de etnie maghiară cu idei și teze șovinist-naționaliste și revizioniste".[4] Această grupare, se preciza în raport, „hotărâse schimbarea programelor de studiu stabilite de către Ministerul Educației cu altele, în conformitate cu scopurile pe care aceștia le urmăreau", o activitate surprinzător de facilă din cauza lipsei de control a materialelor în limba maghiară.

---

[1] ASRI, fond „Y", dosar nr. 47 584, vol. 2. Liderul inițial fusese arestat în 1956.
[2] Ibidem.
[3] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 526, f. 120-124.
[4] Ibidem. Raportul semnala numele profesorilor Kun, A. Andras, Anton Vanhz și Maria Keszthejugi. Registrele maghiare tind să eludeze șovinismul antiromânesc al elitelor maghiare, precum și extinderea și gradul în care etnicii români erau privați de drepturile cetățenești, de autoritățile centrale și locale maghiare, în perioada antebelică și în timpul ocupației din 1940–1944, prezentându-i pe agenți/militanți ca apărători ai drepturilor maghiarilor și victime ale represiunii românești ilegitime.

După retragerea din 1958 a trupelor sovietice, intensificarea şi diversificarea activităţilor grupării a devenit extrem de îngrijorătoare:

> De la preocupările iniţiale, limitate în special la acte de teroare şi graffiti, au trecut la problema organizării întregii populaţii maghiare a Republicii Populare Române. Au început să întocmească hărţi ale regiunilor locuite de populaţii maghiare şi să împartă responsabilităţile de muncă în zonele respective. În aceeaşi perioadă, au ridicat chestiunea legăturilor cu organizaţiile naţionaliste maghiare din Occident, în special cu cele din Republica Populară Ungaria.[1]

În ciuda prevederilor Tratatului de la Varşovia, care stipulau o consultare prealabilă, în timpul crizei de la Berlin, Kremlinul a mobilizat forţele armate române (şi altele din Tratat) prin intermediul agenţilor loiali – miniştrii Apărării şi comandanţii recrutaţi de ofiţerii sovietici şi instruiţi în URSS – ceea ce indica exact dorinţa şi capacitatea lor de exercitare a presiunii asupra instituţiilor coercitive când şi cum le convenea lor. Această ofensă se adăuga insultei de la Moscova, care ignora complet poziţia lui Gheorghiu-Dej de a se opune construirii Zidului Berlinului.[2]

Ca reacţie imediată, Bucureştiul a grăbit o epurare în masă a corpului de ofiţeri din armată şi din serviciul de informaţii şi a limitat radical folosirea modelelor instituţionalizate prin care se păstra influenţa sovietică în cadrul celor două organizaţii. 1961 a fost ultimul an în care DSS şi-a trimis agenţii de informaţii la Institutul Felix Dzerjinsky (şi programele aferente) din Moscova al KGB pentru instruire. Ofiţerii DSS care urmaseră anterior cursurile de instruire KGB erau acum „obligaţi să urmeze cursuri de reciclare în ţară".[3] Acest lucru a fost urmat rapid de o restricţie similară în cadrul armatei române, care a pus capăt instruirii ofiţerilor superiori la instituţiile militare sovietice.[4] Astfel, principala cale de pătrundere a influenţei sovietice instituţionalizate în cadrul instituţiilor de aplicare a legilor statului a fost

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 526, f. 136; Troncotă (2003), pp. 224-225.

[2] Vezi Hope M. Harrison, *Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961,* Princeton, Princeton University Press, p. 169.

[3] Troncotă (1999), p. 482.

[4] Alex Aleviev, *Romania and the Warsaw Pact: The Defence Policy of a Reluctant Ally,* P6270, Santa Monica, RAND Corporation, 1979, p. 17. În schimb, ofiţerii cehoslovaci au urmat în continuare cursurile academiilor şi institutelor sovietice, până la destrămarea URSS – 66 au absolvit în vara anului 1991, alţi 8 fiind nominalizaţi pentru instruire în 1992. Thomas S. Szanya şi James B. Steinberg, *Civil-Military Relations and National Security Thinking in Czechoslovakia,* Santa Monica: RAND, 1992, p. 18. Ofiţerii polonezi şi maghiari au continuat şi după 1991 în instituţiile ruseşti până în anul 1993. Vezi, de exmplu, Macierewicz (2007).

închisă, iar principalul instrument de control al sovieticilor a fost eliminat. În afară de Albania, care era proscrisă, nici un alt membru al Tratatului de la Varşovia nu a luat o astfel de decizie majoră, iar instruirea sovietică a continuat să fie, până la căderea comunismului 30 de ani mai târziu, o condiţie obligatorie pentru a ocupa funcţii înalte din armată, serviciile de securitate şi de informaţii din Polonia, Germania de Est, Cehoslovacia, Ungaria şi Bulgaria.

Bucureştiul a trecut rapid de la restricţionarea posibilităţilor sovietice de recrutare a personalului din armată şi serviciul de informaţii, până la eliminarea surselor identificabile de influenţă sovietică din cadrul acestor servicii. Ofiţerii DSS şi ulterior cei din armată, care se întorseseră de la cursurile de instruire cu soţii rusoaice/sovietice – toate păstrându-şi cetăţenia sovietică şi legăturile secrete – aveau posibilitatea fie de a divorţa şi de a le trimite înapoi, fie de a părăsi serviciul.[1] În acest context, la sfârşitul anului 1961, Gheorghiu-Dej declara public că organele de securitate ale epocii staliniste – conduse şi controlate covârşitor de către ofiţeri sovietici – „nu erau sub controlul conducerii partidului".[2] Supravegherea şi ascultarea de către organele de securitate fusese atât de extinsă, a subliniat acesta, încât „nici măcar secretarul-general al Comitetului Central al Partidului nu fusese scutit".

Războiul istoricilor

Pe un alt front, România a reacţionat sever la noile afirmaţii potrivit cărora armata sovietică eliberase Bucureştiul în al Doilea Război Mondial şi, în mod surprinzător, a avut câştig de cauză, punctul său de vedere fiind recunoscut până la sfârşitul anilor '70 în publicaţiile istorice ale armatei sovietice.[3] Toate ţările non-sovietice, membre ale Blocului, au început să abandoneze interpretarea istorică ideologică stalinistă, pe la sfârşitul anilor

[1] Troncotă (1999), p. 482. Informaţii despre aceste restricţii au circulat prin toate ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia. Sejna, 1982, p. 67. Se pare că aceste măsuri nu au fost universale în armată, dacă soţia era de o altă etnie decât cea rusă, o deosebire care nu era de altfel foarte semnificativă în ceea ce priveşte legăturile cu serviciile de informaţii sovietice.

[2] *Scînteia* (Bucureşti), 7-9 decembrie 1961; Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania: 1944–1962,* Oxford, Oxford University Press, 1964, pp. 333-334. Aceste declaraţii au fost făcute la plenara partidului din 28 noiembrie–5 decembrie 1961, prima în care discursurile au fost publicate ulterior.

[3] Vezi V.B. Uşakov, *Hitlerite Germany's Foreign Policy,* Moscova, Editura Institutului de Relaţii Internaţionale, 1961, p. 230, şi analiza lui A. Niri, „V.B. Uşakov – Politica externă a Germaniei hitleriste", *Analele Institutului de Istorie a partidului de pe lângă Comitetul Central al partidului de muncitori romînesc,* nr. 5, 1962.

'50. În România, acest lucru a fost resimţit chiar mai puternic întrucât aranjamentele şi interesele comune sovieto-ungare i-au deformat istoriografia mai mult decât oricărei alte ţări, nu doar prin prezentarea panteonului de eroi naţionali ca duşmani ai poporului, ci chiar prin atacarea etnogenezei poporului român.

Una dintre primele cărţi apărute sub noile reguli, *Din istoria Transilvaniei*, a provocat un protest maghiar imediat – nu pentru că i-ar fi denigrat pe unguri sau i-ar fi prezentat drept duşmani, ci pentru că susţinea continuitatea daco-romană pe acest teritoriu. În martie 1961, directorul editurilor Ministerului Culturii din Ungaria, Béla Köpeczi, s-a plâns ataşatului cultural român de la Budapesta, spunând că această carte „nu ar fi trebuit să apară" deoarece avea „o influenţă negativă asupra relaţiilor româno-ungare" şi era „o manifestare a naţionalismului românesc".

Conform raportului ataşatului cultural român:

> În general, cei cu care a discutat Köpeczi sunt de părere că Republica Populară Română iroseşte degeaba energie şi bani pentru a elucida probleme care sunt oricum închise. Noile relaţii dintre Republica Populară Română şi Republica Populară Ungaria consemnează situaţia de facto, fiind recunoscut faptul că Transilvania aparţine poporului român şi se ştie că majoritatea populaţiei din provincie este de origine română. Nu mai este necesar ca istoricii şi antropologii români să „piardă" timp căutând probe cu privire la formarea poporului român şi continuitatea populaţiei daco-romane pe teritoriul Daciei.[1]

Răspunzându-i lui Köpeczi, după ce a menţionat că lucrarea se ocupase în special de concepţiile eronate şi prezenta noile descoperiri (în special aşezarea dacică din apropierea oraşului Orăştie), ataşatul a întrebat dacă „ar fi mai bine ca afirmaţiile false ale unor istorici să rămână cunoscute, în timp ce informaţiile concrete pe care le infirmă să rămână închise într-un sertar?" După ce a replicat că „nici un alt cercetător în afară de români şi unguri nu acordă prea multă importanţă acestor lucruri", Köpeczi a criticat lucrarea „pentru că a uitat să menţioneze tendinţa permanentă a prinţilor din Transilvania... de a realiza unificarea cu Ungaria". Nu mai avea nici un rost să „fie scoase acum la iveală probleme din trecutul îndepărtat" cu scopul de a descoperi probe care nu sunt necesare, din moment ce situaţia actuală „rezolvase" problema, a afirmat directorul editurilor din Ungaria.[2] În afară de contradicţiile prezente în plângerea lui Köpeczi, existau motive

[1] Nastasă (2003), documentul 98, p. 672; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 71/1961, f. 6-10.
[2] Ibidem.

întemeiate care puneau la îndoială poziția sa. Sub conducerea lui de atunci (și ulterior, pe când era ministru al Culturii), aceleași edituri au publicat o serie de volume, care au culminat cu masiva operă în trei volume, din 1986, *Istoria Transilvaniei*, editată chiar de Köpeczi, a cărei temă centrală ataca ideea de continuitate daco-romană și punctul de vedere românesc asupra propriei lor etnogeneze.[1]

Eliminarea consultanților pe probleme de informații

Conflictele dintre serviciile de informații au primit un caracter oficial, în prima parte a anului 1962, atunci când Gheorghiu-Dej a ordonat crearea unui mic „nucleu" de ofițeri de contraspionaj și contrainformații, care trebuiau să descopere agenții și rețelele sovietice.[2] În timp ce „nucleul", a cărui existență a fost ținută secretă chiar și în cadrul Departamentului de contrainformații, își desfășura activitatea, Hrușciov a efectuat o vizită secretă, la jumătatea anului 1962, încercând să aducă din nou România pe linie. Liderul sovietic s-a confruntat însă cu și mai multe divergențe în ceea ce privește colaborarea instituțională și politica externă.

În loc să retragă sprijinul acordat Chinei și statelor balcanice recalcitrante, Gheorghiu-Dej, împreună cu Emil Bodnăraș și Nicolae Ceaușescu au avut o dispută cu liderul sovietic privind recrutarea de agenți de către KGB și GRU pe teritoriul României.[3] Liderul român a explicat faptul că, dacă operațiunile acestora de recrutare au fost justificate în perioada în

[1] Au fost pregătite ediții în franceză și engleză, în 1987 și 1994. Dintre coeditorii săi fac parte publicistul ungar al Ligii Revizioniste, László Mákkai, același care a condus echipa de istorici care a publicat (împreună cu Pal Teleki și Homan Balint în calitate de editori) *Siebenburgen*, în 1940, pentru a convinge al Treilea Reich și Italia fascistă că Ungariei ar trebui să i se dea Transilvania, și *Istoria Transilvaniei* din 1944 pentru publicul francez și britanic. Vezi, de asemenea, Gábor Vékony *Dacians-Romans-Romanians*, A. Kosztin, *The Daco-Roman Legend*, Louis Lote, editor, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman Continuity*, și Elemér Illyés, *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*. Un argument frecvent în aceste opere, conform căruia dovezile continuității daco-romane în Transilvania sunt puține, tinde să ignore faptul că dovezile prezenței lor în altă parte sunt la fel de puține.

[2] Cristian Troncotă, *Duplicitarii: O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, București, Elion, 2004, p. 19. Monitorizarea la nivel „neoficial" a început odată cu retragerea trupelor sovietice, în 1958, și a fost prima alocare de personal și de resurse destinate acestei activități. După cum observă Troncotă, munca lor era „extrem de secretă, nimeni, nici chiar ofițerii de la alte structuri de contraspionaj, nu trebuia să afle sau să suspecteze cu ce se ocupau ei".

[3] Petru Otu, „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999, pp. 20-21; Troncotă (2004), p. 20; Interviu cu fostul ministru de Externe Ștefan Andrei, emisiunea „Miezul problemei", Național TV, 28 februarie 2007, ora 22.00.

care victoriile socialiste ale României erau ameninţate de „reacţii dure", în anii '40 şi '50, în situaţia actuală, beneficiind de „puterea poporului" şi de „organismele de combatere a reacţiilor" care funcţionează corespunzător, astfel de operaţiuni şi de structuri nu îşi mai găsesc rostul. Hruşciov a reacţionat cam în aceeaşi manieră ca şi în 1955 şi 1960, acuzând conducerea României că este „iraţională, egoistă şi plină de sine".[1]

Dându-şi seama că un progres în acest domeniu nu poate apărea în urma unui acord mutual, după plecarea lui Hruşciov, Gheorghiu-Dej a făcut o mutare rapidă, punându-i în faţa faptului împlinit şi declarând în faţa Comitetului Central că „această situaţie trebuie să înceteze". Comportamentul ofiţerilor de informaţii sovietici pe teritoriul României, a adăugat el, indica preferinţa Moscovei pentru o „relaţie între stăpân şi sclav".[2] Nu a mai durat mult până la apariţia în presa internaţională a ştirilor privind purificarea, împreună cu criticile sovietice legate de „semnele naţionalismului românesc".[3] Şeful DSS şi ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, i-au informat pe consultanţii sovietici pe probleme de informaţii, care rămăseseră în România, despre faptul că prezenţa lor „nu mai era necesară" şi cu siguranţă „nu mai era cazul să stea aici doar pentru a citi ziarele", fiind invitaţi să se retragă.[4] Potrivit relatării lui Drăghici:

> [...] Consultantul sovietic m-a întrebat când poate pleca. I-am răspuns că poate să plece chiar a doua zi. Mi-a spus că va pleca doar cu permisiunea guvernului. I-am zis că acesta era punctul nostru de vedere. A început să-mi spună că noi avem un duşman comun şi că ar trebui să ne unim forţele. I-am răspuns că această situaţie ar trebui să se termine. Am ridicat problema încrederii reciproce şi a unui alt tip de relaţie şi l-am asigurat că eram de acord să cooperăm cu ei.[5]

---

[1] Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans,* Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969, p. 305.

[2] Otu (1990), pp. 21-24. Una dintre cauzele „disputei (cu Tito) fusese exact aceasta – faptul că poliţia politică sovietică insistase, în ciuda protestelor iugoslave, să-şi recruteze propriii agenţi de pe terenul lui Tito... «în toate cartierele, de la membrii Comitetului Central până la funcţionarii responsabili de comunicaţiile criptate pentru partid şi aparatul de stat»". Ronald Hingley, *The Russian Secret Police: Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations,* New York, Dorset Press, 1970, p. 208.

[3] *The Times,* 27 iunie 1963. Potrivit lui Ghiţă Ionescu, „Dej şi o mare parte a echipei sale s-au angajat în operaţiunea de îndepărtare din aparat a oficialilor instruiţi la Moscova [...] acordând o atenţie specială aparatului de securitate". Ionescu (1964), p. 340.

[4] Conversaţia dintre Drăghici şi consultantul sovietic I. Kuzmici Jegalin este prezentată în Hlihor şi Scurtu (2000), p. 190-191. Troncotă (1999), p. 484.

[5] ANIC, fond CC al PCR, Secţia Cancelarie, dosar 20/1963, f. 4-6; Hlihor şi Scurtu (2000), p. 190-191. Subliniind faptul că „aici consultanţii nu mai au nimic de făcut", Drăghici a criticat „impertinenţa lor uimitoare, nemaiîntâlnită" şi a explicat faptul că „i-a prins când încercau să fure" documente ale DSS din 18 cazuri separate şi chiar „au provocat pierderi de vieţi omeneşti" din rândul serviciului român.

Capacitatea României de a-şi promova agenda în acest domeniu era incontestabil susţinută de implicarea Kremlinului în confruntarea cu SUA, din Cuba, precum şi de faptul că era doar unul dintre numeroasele dezacorduri sovieto-române. În acelaşi timp, Bucureştiul încerca să medieze conflictul chino-sovietic, cu toate că acest lucru atrăgea dezaprobarea Kremlinului. Susţinea deschis statele renegate ale Blocului, Iugoslavia şi Albania. Exista o dispută publică cu Moscova privind integrarea economică transnaţională. Şi se implica într-o serie îngrijorătoare de comunicări cu Washingtonul, Bonnul şi Parisul (în principal, pe probleme de cooperare economică). Indiciile potrivit cărora România punea capăt legăturilor operaţionale de informaţii cu alte servicii ale Tratatului de la Varşovia au atras atenţia Centralei KGB. În 1962, Stasi a fost forţat să pună punct unei operaţiuni comune RDG – România, de răpire şi execuţie a emigranţilor şi a dezertorilor, care se derula încă din anii '50 *(Dosarul Balcanilor)* deoarece România refuza să mai coopereze.[1]

Moscova a reacţionat imediat. Sperând să-i intimideze pe renegaţi şi să mobilizeze o facţiune loială Moscovei, Kremlinul a trimis un avertisment destul de explicit prin intermediul directorului KGB, Vladimir Semiceastni, în care îşi exprima dezaprobarea faţă de omologul său de la DSS. În acelaşi timp, Hruşciov le-a semnalat celorlalţi lideri ai Blocului Sovietic, prin scrisori personale, faptul că serviciile lor trebuiau să îşi limiteze „schimburile de informaţii cu românii", interzicându-le acestora să dezvăluie orice „informaţie detaliată despre NATO" sau partidele social-democrate europene şi le-a ordonat să „nu le mai transmită informaţii despre China şi partidele şi guvernele prochineze", cu precădere cele din Iugoslavia şi Albania.[2] Aşa cum remarca un fost ofiţer de informaţii din Tratat, după 1962, cooperarea dintre România şi celelalte servicii din Blocul Sovietic a început să „degenereze până când s-a rezumat doar la contacte oficiale, formale, dar neproductive".[3]

În prima jumătate a anului 1963, întrucât Moscova încerca să „împiedice" procesul de eliberare a României de sub mecanismele de control sovietice, Gheorghiu-Dej a autorizat transformarea „nucleului" într-o

[1] BStU, MfS, AOP 4288/65, vol. I, p. 21; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 66. În acel moment, Dosarul Balcanilor avea 19 volume.

[2] Sejna (1982), p. 66. Hruşciov l-a informat pe Novotný, printr-o scrisoare personală, cerându-i ca StB să îşi limiteze schimbul de informaţii cu Bucureştiul la „evaluări generale ale Europei Occidentale".

[3] Bittman (1972), p. 146.

mică unitate, în cadrul Direcţiei de contraspionaj.[1] Pe lângă identificarea agenţilor şi reţelelor sovietice, aceasta era de asemenea responsabilă pentru combaterea activităţilor serviciilor de informaţii sovietice pe teritoriul României. Cunoscută iniţial sub denumirea de „Biroul Ţărilor Socialiste", această unitate a evoluat ulterior în unitate pentru Serviciile de Informaţii Socialiste (sau unitatea anti-KGB), devenind astfel principala ţintă a spionajului sovietic.[2] Biroul monitoriza activităţile şi contactele personalului de la ambasada sovietică şi desfăşura operaţiuni de supraveghere asupra principalilor recruţi, concentrându-se în această perioadă de început pe foştii cominternişti şi pe veteranii războiului civil spaniol care, „fără excepţie", fuseseră iniţial recrutaţi şi instruiţi ca agenţi de informaţii sovietici, dar a căror loialitate actuală nu mai era garantată.[3]

Percepţiile serviciilor de informaţii americane în perioada Eisenhower şi Kennedy

Comunitatea de informaţii americană a fost destul de reticentă în a accepta ca fiind real comportamentul independent al României şi disputele cu Uniunea Sovietică. În parte, acest lucru s-a întâmplat din cauza prejudecăţii din analiza SUA realizată asupra regiunii, la începutul Războiului Rece, în urma observaţiilor OSS în România în perioada 1944–1946. Din 1949, CIA a fost de părere că în timp ce Polonia putea fi „bucăţica cel mai greu de digerat de către Moscova", România era „cea mai puţin capabilă" să „se separe de stăpânii ei de la Kremlin".[4] Cu toate că Departamentul de Stat a început să privească România cu alţi ochi la sfârşitul anilor '50, aprecierea României ca fiind „cea mai sovietică dintre toţi sateliţii" reitera aceste concluzii, astfel că rapoartele privind comportamentul independent,

---

[1] Unitatea a fost condusă în perioada 1963–1965 de către ofiţerul de contraspionaj Aurel Mirce. Unele dintre operaţiunile sale, de la începutul anilor '60, sunt descrise în memoriile foştilor ofiţeri de contrainformaţii. Vezi, de exemplu, Gheorghe Manea, *Labirintul vieţii prin „sârma ghimpată": Biografie-memorii-amintiri*, Bucureşti, Editura UMC, 1998. Colonelul Constantin Iosif, care l-a înlocuit pe Mirce, în 1965, a ocupat funcţia până în 1978, când a fost descoperit ca fiind agent sovietic în urma dezertării lui Pacepa.

[2] Unitatea era cunoscută oficial doar prin denumirea sa de unitate militară secretă (UM), UM 0920/A, din 1969 până în 1978, şi UM 0110 după aceea. Protestatarii români ai „societăţii civile" au cerut dizolvarea oficială a UM 0110 în timp ce mărşăluiau în faţa comandamentului său rămas secret până în acel moment, la data de 24 ianuarie 1990. De unde au ştiut despre UM 0110 şi locaţia acesteia sau de ce a fost considerată o ameninţare la democraţie, rămâne încă de stabilit.

[3] Troncotă (1999), pp. 480-482: Pelin (1997), p.178.

[4] CIA, *Satellite Relations with the USSR and the West: Intelligence Memorandum No. 248* (1949), p. 8.

întocmite de către membrii misiunilor diplomatice de la București, erau pur și simplu respinse.[1]

Se pare că, între administrația SUA, Departamentul de Stat și comunitatea de informații americană exista un dezacord mai mare decât în cazul oricărui alt stat al Tratatului de la Varșovia, cu privire la evaluarea progreselor făcute de România, cauzat inițial de dezinformarea sovietică intensivă, care continua propaganda rusă de atacare a caracterului românesc, din secolul trecut, dar și de lipsa de personal din țară, cât și de prioritatea scăzută pe care i-o acorda strategia americană. În noiembrie 1955, președintele Eisenhower i-a cerut șefului misiunii diplomatice de la București, Robert Thayer, „să creeze o demarcație între români și sovietici".[2] Primele întrevederi ale lui Thayer cu liderii români l-au convins de dorința acestora „de a ieși de sub" influența sovietică. Totuși, la întoarcerea la Washington, Departamentul de Stat s-a arătat neîncrezător în analiza lui Thayer cu toate că – sau poate chiar din această cauză – acesta era fost ofițer CIA, calitate în care condusese rezidența de la Paris.[3]

Pe lângă tendința evidentă de a discredita existența disidenței românești, un alt efect al acestei tendințe a fost perceperea (sau presupunerea) unei disidențe în special în partea nordică a Tratatului de la Varșovia, chiar când nu exista așa ceva. Presupunerea unei disidențe generale est-europene a fost modalitatea prin care unii analiști sceptici au explicat disidența improbabilă a României.[4] Vrând-nevrând, aceasta a avut drept efect negarea oricărei calități speciale a disidenței românești timpurii.

În februarie 1958, de exemplu, serviciile de informații americane au admis că:

> De la revolta din Ungaria, regimul românesc a depășit într-un fel ceilalți sateliți mai ortodocși în ce privește direcția reformei poststaliniste. De

[1] *Foreign Relations of the United States*, volumul IV, Washington DC, US Government Printing Office, 1956, p. 1230. Pornind de la rapoartele serviciului de informații, declasificate și publicate până acum, a existat o tendință de descriere mai degrabă peiorativă decât neutră a României, în comparație cu descrierile neutre sau pozitive folosite în cazul altor membre ale Blocului (cu excepția Albaniei). Vezi *Satellite Relations with the USSR and the West: Intelligence Memorandum No. 248* (1949) și *Outlook for Stability In the Eastern European Satellites (NIE 12-58)*, 4 februarie 1958 (declasificat la 22 septembrie 1993).

[2] Biblioteca Dwight D. Eisenhower, transcrierea 243, Robert Thayer intervievat de către John Luter, 12 iunie 1972, p. 27.

[3] *FRUS*, volumul IV (1956), p. 1230; Richard Harris Smith, *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*, Guilford, CT, Lyons Press, 2005, p. 345.

[4] Vezi, de exemplu, *Rumania's Position In The Soviet Bloc*, Evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat la 16 aprilie 2001), p. 5, și *Changing Patterns In Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7.

exemplu, se pare că a făcut eforturi considerabile de a îmbunătăţi nivelul de trai şi de a intensifica apoi comerţul cu Occidentul. Mai mult, relaţiile României cu Iugoslavia au fost considerabil mai bune decât ale celorlalţi sateliţi, iar campania pentru a îmbunătăţi relaţiile cu SUA, abordată înainte de revolta din Ungaria, a fost reluată.[1]

Aceeaşi evaluare respingea rapoartele din Polonia şi Ungaria, conform cărora România „încerca pe cont propriu să se îndrepte spre autonomie", şi susţinea că această atitudine ar fi explicabilă „mai satisfăcător în alţi termeni", deoarece „o autonomie mai mare" putea fi dobândită numai „sub auspiciile Moscovei", respectiv cu aprobarea prealabilă a sovieticilor. Evaluarea reamintea convingerea comunităţii de informaţii în apariţia unei „disidenţe" comuniste poloneze – un mit care a persistat de la izolarea lui Tito din 1948, până la sfârşitul anilor '60 –, reconfirmând că „Polonia este singurul satelit care poate încerca să devină o altă Iugoslavie".[2] Sincronizarea românească nu era nici ea ideală. De exemplu, oferta făcută de premierul român, la sfârşitul lui februarie 1958, de a achiziţiona echipament industrial în valoare de 100 de milioane de dolari, înainte de retragerea trupelor sovietice, a fost interpretată ca iniţiativă sovietică.[3]

O schimbare majoră în strategia SUA a apărut în mai 1958 când Consiliul Naţional de Securitate (NSC) a concluzionat că „experienţa demonstrase" că neangajarea şi ostracizarea sunt contraproductive. Din contră, sublinia NSC în constatarea 5811/1:

Acum este evident că extinderea considerabilă a contactelor directe ale SUA cu cetăţenii acestor naţiuni şi, prin astfel de contacte, exercitarea unor presiuni populare asupra guvernelor, pentru sporirea libertăţii interne şi independenţei faţă de controlul sovietic, poate fi dobândită numai prin relaţii mai active ale SUA cu aceste guverne. Astfel de relaţii vor ajuta Statele Unite să studieze atent, în cadrul birocraţiei de partid şi guvernamentale, pe acei indivizi sau grupuri care demonstrează tendinţe de independenţă în gândire, aspiraţii naţionaliste sau dorinţa de a-şi folosi influenţa pentru a modifica relaţiile de subordonare dintre ţara lor şi Uniunea Sovietică.[4]

---

[1] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7.
[2] Ibidem.
[3] *The New York Times*, 25 februarie 1958.
[4] *Statement of US Policy Toward The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe,* Raportul Consiliului Naţional de Securitate (NSC 5811/1), Washington DC, 24 mai 1958, în *Foreign Relations of the United States (FRUS) 1958–1960,* vol. X, partea 1 (Eastern Europe, Soviet Union and Cyprus), Electronic Research Collection: FRUS Volumes and Summaries, www.state.gov.

România s-a evidențiat prin atitudinea activă în realizarea unor relații mai bune și mai ample cu Statele Unite „fiind, prin urmare, excepțional de receptivă în ceea ce privește contactele cu Occidentul".

Momentul acestei Declarații a fost oportun, coincizând exact cu primul conflict deschis dintre România și Moscova. Întrunirile din 1958 ale CAER și ale Tratatului de la Varșovia, unde Bucureștiul a combătut rolul supranațional al instituțiilor Blocului economic și a contestat legitimitatea dominației sovietice au început în aceeași zi în care a fost emis NSC 5811/1.[1] În iulie 1959, Consiliul de Coordonare a Operațiunilor Departamentului de Stat a îndemnat personalul american:

> Să facă orice efort pentru a menține o legătură strânsă și continuă cu Guvernul României la cel mai înalt nivel posibil. Reprezentanții Statelor Unite trebuie să folosească orice ocazie pentru a explica autorităților române perspectiva Statelor Unite asupra problemelor internaționale importante și a le încuraja să ia în considerare această perspectivă.[2]

Totuși, în ciuda seriei neîntrerupte de conflicte publice sovieto-românești asupra coordonării politicii economice supranaționale din următorii cinci ani, comunitatea de informații a SUA (după cum rezultă din documentele declasificate până acum) a continuat să respingă ideea că atitudinea Bucureștiului a fost singulară.[3] O *Evaluare a serviciului național de informații* din 1962, de exemplu, a clasificat atitudinea liderului român, Gheorghiu-Dej, ca fiind aparent la fel de „curajoasă" precum cea a lui Gomułka și Kádár, loiali Moscovei, afirmând că astfel de acțiuni „nu pot fi considerate o provocare la adresa autorității Moscovei și probabil că sunt făcute chiar cu acordul lui Hrușciov și al Partidului Sovietic".[4] După cum a relatat reprezentantul diplomatic al SUA la București, neîncrederea americanilor față de faptul că „românii se opuneau presiunilor sovietice" l-a

---

[1] Vojtěch Mastný, „Second Meeting of the PCC: 24 mai 1958, Moscow: Editorial Note", Arhivele Comitetului Tratatului de la Varșovia: Arhivele Consiliului Consultativ Politic, august 2001, p. 2, www.CWIHP.org.

[2] *Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations in Eastern Europe*, Raportul Consiliului de Coordonare a Operațiunilor (OCB), Washington, 2 iulie 1959, Ibidem.

[3] De exemplu, în 1960, regimul Gomułka a convins Washingtonul să acorde Poloniei Clauza națiunii celei mai favorizate, de care a beneficiat pe tot restul perioadei Războiului Rece, în ciuda implicării deschise în activități antiamericane și chiar și după ce a participat la invadarea Cehoslovaciei. Deși diverse administrații americane au promis României acordarea acestei clauze, încă de la începutul anilor '60, ea i-a fost acordată doar în 1974.

[4] *Political Developments In The USSR And The Communist World (NIE 11-5-62),* 21 februarie 1962 (declasificat la 4 aprilie 1959), p. 20.

determinat să îşi dedice „aproape două treimi" din timpul său convingerii „Departamentului de Stat că lucrurile se schimbau într-adevăr" şi „că nu era nimeni în spate care să manevreze păpuşile pe sfoară, numai pentru efectul optic".[1]

Pe lângă problemele referitoare la credibilitatea sursei, capacitatea analitică sau simpla justificare birocratică a evaluărilor precedente, această atitudine reflectă şi prejudecăţile profesionale normale. De fapt, serviciile de informaţii considerau voluntarii sau „breşele" ca probabile provocări şi nu îi acceptau sau nu aveau încredere în ei aşa cum aveau în recrutările proprii la faţa locului, identificate, planificate şi cultivate atent. Cum România era deja considerată ca fiind incapabilă de un comportament cu adevărat independent, neîncrederea s-a accentuat mai ales când Bucureştiul a intrat în conflict deschis cu Moscova, insistând pentru contacte suplimentare cu SUA. Paradoxal, cu cât disidenţa românească era mai deschisă şi mai evidentă, cu atât se considera mai puţin că reflecta dezacorduri reale şi importante.

Calul troian I: Eforturile sovietice pentru discreditarea României

KGB şi-a stabilit rapid strategia de „măsuri active" pentru a exploata această neîncredere, proiectând o imagine a României de cal troian sovietic, a cărui independenţă declarată masca până şi o mai mare loialitate decât cea a celorlalţi membri ai Tratatului. Germenii acestei dezinformări fuseseră deja plantaţi la mijlocul anilor '50, imediat după ce Bucureştiul şi-a trimis primii emisari în Marea Britanie şi în SUA, şi la scurt timp după ce a solicitat retragerea trupelor sovietice. În aproape aceiaşi termeni, teoria calului troian a ieşit periodic la iveală în următoarele trei decenii.

Tema calului troian a fost prezentată pentru prima oară, ca o lovitură în materie de informaţii, în raportul unui ataşat pentru ambasadorul SUA de la Bucureşti, care l-a transmis Washingtonului în februarie 1956:

> Rolul României este acela de a deveni „un exemplu model" al comunismului, în încercarea de a arăta celor din Occident că poate funcţiona comunismul şi, astfel, să promoveze scopul final al internaţionalismului comunist. Pentru ca acesta să fie mai convingător pentru occidentali, se fac încercări continue de a împământeni mitul independenţei româneşti.

[1] Biblioteca John F. Kennedy, William Crawford intervievat de William Moss, stenogramă, 12 martie 1972, p. 12.

> Dizolvarea Sovromurilor, în 1954 şi 1955, a fost un pas în această direcţie. Cu un gest suprem, la momentul oportun, sovieticii îşi vor retrage trupele. Probabil, cea mai importantă parte a planului de a face din România o „vitrină" a comunismului este ridicarea prestigiului românesc peste graniţe.[1]

Realitatea era mai bine reflectată într-o plângere a lui Hruşciov din aceeaşi perioadă, care spunea că „românii continuă să promoveze în ţara lor propaganda împotriva Uniunii Sovietice".[2] Regimul comunist de la Bucureşti nu a condus aşa-zisa campanie de propagandă antisovietică într-o manieră destinată proiectării în exterior a imaginii de falsă independenţă. Spre exemplu, ea nu a fost promovată în ziare, reviste, cărţi, la radio sau TV, ci doar în discursurile conducătorilor de partid, în discursurile ţinute în faţa organizaţiilor locale ale partidului pe întreg teritoriul ţării. Conducătorii românii se adresau poporului şi nu audienţei străine.

Coetnicitatea analiştilor de informaţii care se ocupau de România şi de Europa de Est a contribuit probabil la menţinerea acestei prejudecăţi analitice. Experţii est-europeni erau deseori membri ai unor grupuri regionale etnice, care urmăreau în primul rând interesul ţărilor de origine (şi care erau recrutaţi de agenţiile de informaţii deoarece cunoşteau limba). Faptul că România avea una dintre cele mai mici rate de emigrare în SUA, iar Polonia şi Ungaria unele dintre cele mai mari, explică de ce comunitatea analitică reflecta aceste tendinţe demografice, având o anumită tendinţă asupra simpatiilor proprii.

Spre exemplu, în perioada critică a revoluţiilor din 1989 şi a primilor ani ai tranziţiei postcomuniste, probabil cea mai influentă autoritate care se ocupa de interpretarea acelor evenimente era Divizia Uniunea Sovietică/ Europa de Est a CIA, care-l avea ca şef de operaţiuni pe Steve Weber, născut

---

[1] NARA, nr. de înregistrare 59, dosar 766.00/2-1456, nr. 233, Legaţia Americană, Bucureşti, pentru Departamentul de Stat, 14 februarie 1956; Verona (1992), p. 149. Verona a fost indusă în eroare total de această dezinformare, care a fost reintrodusă de dezertorul sovietic Anatoli Goliţîn, în 1961, şi mai târziu de Ion Mihai Pacepa, în 1978. Anatoli Goliţîn, *New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York, Dodd, Mead&Co., 1984, pp.183-194. Aceeaşi analiză constituie tema centrală în cartea lui Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regenery Gateway, 1987.

[2] Vezi Hruşciov (2007), pp. 711-716.

şi crescut în Ungaria.[1] Analistul CIA responsabil de „contul" românesc era, de asemenea, un imigrant din Ungaria.[2] Statele Unite, o ţară de imigranţi, resping criteriul etnicităţii sau al ţării de origine ca factori de apreciere a aptitudinilor profesionale, şi foarte puţine oficialităţi guvernamentale şi din domeniul informaţiilor cunoşteau disputele care caracterizaseră relaţiile din Europa de Est, de-a lungul secolelor. Era foarte dificil de perceput existenţa unor „loialităţi conflictuale" atunci când acestea influenţau chestiuni fără influenţă directă asupra intereselor SUA – precum disputa teritorială între terţe părţi, fără vreo importanţă strategică (în acea perioadă).

Impactul prejudecăţilor antiromâneşti a fost deosebit de puternic în cazul maghiar, unde deziderатul teritorial continuă să figureze printre ţelurile principale ale celor mai influente organizaţii ale emigranţilor

---

[1] Milt Bearden şi James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the CIA*, New York, Random House, 2003, pp. 115, 369, 387-288 şi 406. Atunci când a trădat în Statele Unite, în 1957, Weber era o oficialitate ungară, care a ajuns ulterior să ocupe „cea de-a treia funcţie în cadrul Diviziei Europa sovietică din cadrul *Agenţiei*". Tim Weiner, „CIA Officer's Suit Tells Tale of Betrayal and Disgrace", *The New York Times*, 1 septembrie 1996. Un fost angajat al CIA, David S. Sullivan, l-a denunţat FBI-ului drept cârtiţă sovietică pe Weber în 1994, cu suspiciunea că „se poate să fi fost agent încă de la început". Ibidem; Mark Riebling, *Wedge: From Pearl Harbor To 9/11, How the Secret War Between the FBI and CIA has Endangered National Security*, New York, Touchstone, 1994, p. 446. Sullivan a susţinut că Weber lucra pentru sovietici încă dinaintea lui Aldrich Ames, de la începutul anilor '60, şi s-a ocupat de toate operaţiunile eşuate împotriva Uniunii Sovietice şi a Germaniei de Est. Cazul Weber e încă foarte controversat.

[2] Ofiţerul Mary Fischer, deşi era măritată cu un alt ofiţer CIA, fusese amanta lui Weber de la sfârşitul anilor '80. Conform lui Weiner, în perioada investigaţiei FBI din 1994, în cazul Weber, ea era „legată sentimental de un fost şef al spionajului maghiar", ceea ce ar fi trebuit să fie un semnal de alarmă pentru Langley şi Washington. Weiner (1996). Deşi Weiner nu-l nominalizează pe fostul şef al spionajului, Sandor Rajnai, un specialist în probleme româneşti care a condus serviciul în perioada 1967–1976, s-a mutat în Statele Unite (Detroit) după 1989, unde a şi murit în 1994. Fenomenul „loialităţilor conflictuale" a fost un factor semnificativ în spionajul împotriva SUA, din cauza compoziţiei sale etnice. Un studiu asupra cetăţenilor SUA care au comis acte de spionaj împotriva ţării lor a ajuns la concluzia că în condiţiile globalizării post-Războiul Rece, procente şi mai mari dintre cei care spionaseră pentru puteri străine din 1990 erau cetăţeni naturalizaţi cu ataşamente străine şi loialităţi împărţite. „Loialităţile conflictuale" au fost „unica motivaţie" în 16% din cazuri şi „cea mai importantă" în alte 18%. Katherine L. Herbig şi Martin F. Wiskoff, *Espionage Against The United States By American Citizens 1947-2001*, Monterrey, CA, Defense Personnel Security Research Center, iulie 2002, p. xiv, 62. Problema „loialităţilor conflictuale" este chiar mai complicată pentru ţările mai mici, membre ale Uniunii Europene, unde loialitatea este distribuită/disputată între ţară, Europa şi ţările de origine ale minorităţilor.

maghiaro-americani.[1] Un exemplu în acest sens este cazul fostului prim-ministru ungar, Ferenc Nagy, care s-a angajat în efortul coaliției „alb-roșii", alături de Mátyás Rákosi, pentru a face lobby la Washington în scopul transferării Transilvaniei către Ungaria, în 1946. Ulterior, el a părăsit Ungaria și a devenit lider al emigrației maghiare din SUA și o figură centrală a eforturilor anticomuniste din Comitetul Europa Liberă și de la Radio Europa Liberă. De asemenea, Andor Gellért, fostul reprezentant al Ligii Revizioniste Maghiare de la Berlin din perioada 1941–1942 (și apoi omul de contact al lui Horthy cu agentul triplu Vilmos Böhm), a devenit unul dintre conducătorii secției maghiare de la Radio Europa Liberă (și, se pare, responsabil pentru provocările emise de REL în timpul revoltei din 1956).

Dincolo de aceste considerații de circumstanță, comunitățile de emigranți erau considerate de sovietici și de serviciile de informații aliate „vehicule importante pentru penetrarea Congresului și a altor agenții federale importante, cum ar fi Departamentul de Stat, Departamentul Apărării, Biroul Federal de Investigații și Agenția Centrală de Informații".[2] Odată aflați în interior, agenții puteau să culeagă informații, să impună analize distorsionate și să influențeze interpretări în direcțiile dorite. Acestea au fost unele dintre rezultatele operațiunilor lui J. Peters, din perioada interbelică, și ale penetrărilor ulterioare ale agenților maghiari ai OSS din secțiile ungară și balcanică din timpul războiului.[3]

Între timp, relațiile dintre serviciile de informații din România și serviciile țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia s-au degradat rapid. Stasi a evitat să împărtășească tehnologia de supraveghere șefului DSS, cu ocazia vizitei acestuia din aprilie 1963. Delegația HVA (Stasi) care a venit

[1] Și în primul deceniu al noului mileniu, cea mai influentă organizație a emigranților maghiari, Federația Ungaro-Americană, a continuat să solicite pe site-ul său abrogarea Tratatului de la Trianon prin care Transilvania a fost recunoscută ca parte a României. Acceptarea și propagarea pozițiilor luate la conferința de înființare a Ligii Revizioniste Maghiare, printre indivizi și organizații de frunte au influențat atitudinea comunității americano-maghiare în general, de o manieră ostilă față de România.

[2] Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985, p. 28. Un agent special al FBI, responsabil de serviciile de informații maghiare (AVO) din Cleveland, nota în 1955 că „AVO era o organizație de informații foarte activă și eficientă" în SUA, probabil „a doua după serviciile de informații sovietice". Edward Gazur, *Alexander Orlov: The FBI's KGB General*, p. 225.

[3] Vezi Haynes și Klehr (2000), p. 194. OSS a constituit o țintă și a fost penetrată la numeroase niveluri de spionajul sovietic, cum a fost Secția America Latină sub agentul sovietic Maurice Halpern (nume de cod: HARE). Halpern a distorsionat sistematic rapoartele OSS cu dezinformări sovietice și s-a folosit de dreptul de acces la camera de cifru pentru a fura informații pentru Moscova, despre o largă varietate de subiecte.

la Bucureşti două luni mai târziu a fost „vizibil iritată şi deranjată" când, după o vizită de lucru de cinci zile, gazdele de la DSS au refuzat să încheie vreun acord concret.[1] Pe 13 mai 1963, Gheorghiu-Dej i-a dat, în sfârşit, ordin şefului serviciului de informaţii să răspundă scrisorii de avertizare de la Centrala KGB din 1962, afirmând că „în circumstanţele actuale, menţinerea celor doi consilieri în serviciul Ministerului de Interne nu mai este necesară şi că, pe viitor, cooperarea dintre cele două ministere va avea loc numai la cel mai înalt nivel".[2] Consilierii au fost „avertizaţi" că până la plecare nu mai aveau voie „să participe la nici o întâlnire la care nu sunt invitaţi în mod special, nici să contacteze direct vreun ofiţer pentru obţinerea de informaţii", ci „să apeleze numai la ministru".[3] DSS-ul a fost instruit să nu furnizeze nici o informaţie brută acestor consilieri, numai sinteze ale produsului de analiză, fiind interzis prin urmare orice transfer direct de informaţii brute către Centrala KGB. Consilierii care insistau să aibă acces neautorizat la informaţii sau la persoane trebuiau raportaţi direct lui Gheorghiu-Dej.

În decurs de două săptămâni, generalul Epişev şi Nikolai Podogornîi au venit la Bucureşti în încercarea de a-i pune pe români la punct.[4] Epişev, fost adjunct al şefului KGB, fost ambasador în România şi, la data respectivă, şef al Administraţiei Politice Centrale (MPA), responsabil de supravegherea loialităţii politice a armatelor sovietice şi ale Tratatului, a înaintat o propunere pentru crearea unei organizaţii centralizate MPA. Cum serviciile de informaţii nu mai prezentau o bază solidă (cel puţin temporar), sovieticii s-au axat pe restabilirea controlului asupra armatei. Preocupat în aparenţă de politica economică – în legătură cu care erau multe de discutat –, Podogornîi era şi o somitate în materie de securitate şi, mai târziu, avea să conducă (împreună cu Brejnev şi Kosîghin) Consiliul de Apărare al Biroului Politic sovietic.

Ambii au fost blocaţi de unitatea dintre liderii partidului şi cei din instituţiile de stat, cuprinzând spectrul militar, politic şi economic. Frustrarea lor a fost accentuată de abilitatea românilor de a folosi argumente marxist-leniniste şi angajamentele oficiale sovietice, ceea ce a fost numit de un observator cu experienţă „o despicare a firului în patru, minunat de

[1] BstU, MfS, Bundel 3112, nepaginat: Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 67 şi 257-259.
[2] Protocolul întâlnirii din 13 mai 1963 a Biroului Politic al CC al Partidului Muncitoresc Român, ANIC, din arhiva CC a PCR, Secţia Cancelarie, dosar 10/1963, f.1-3; Hlihor şi Scurtu (2000), p. 280.
[3] Sejna (1982), p. 67.
[4] Ionescu (1964), p. 341.

ingenioasă", pentru a-şi apăra politicile.[1] Când misiunea Epişev-Podgornîi a eşuat, Moscova şi-a retras şi ultimii doi consilieri din ţară.

Liderii Departamentului de informaţii externe al KGB au confirmat omologului lor de la Stasi, Markus Wolf, că „începând cu 1963 n-a fost nici un reprezentant oficial al celor două servicii secrete, aşa-numiţii ofiţeri de legătură, în România sau în Uniunea Sovietică". Singurele „schimburi sporadice de informaţii privind politicile militare şi externe" veneau „prin intermediul Ambasadei României la Moscova".[2] De-a lungul anilor '60 a fost menţinut numai schimbul de informaţii nominale, DSS-ul retrăgându-se „din ce în ce mai mult" şi fiind „exclus de la întâlnirile referitoare la probleme de securitate".[3]

Bucureştiul a întreprins primele acţiuni directe de închidere a reţelelor KGB şi GRU. În august, Biroul Ţărilor Socialiste a prezentat Comitetului Central o listă cu 149 de persoane identificate ca „agenţi sovietici infiltraţi în România". Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu şi Emil Bodnăraş au reamintit discuţiile din iunie 1962 cu Hruşciov şi măsurile luate începând de atunci. Ridicând problema închiderii reţelelor de agenţi sovietici din România în faţa „delegaţiei sovietice conduse de tovarăşul Hruşciov",

---

[1] Henry L. Roberts, *Eastern Europe: Politics, Revolution and Diplomacy*, New York, Alfred A. Knopf, 1970, p. 188. Roberts era în cadrul echipei OSS care a intrat în Bucureşti înainte de sosirea forţelor sovietice în 1944.

[2] Markus Wolf, Discuţiile cu Comitetul pentru Securitatea Statului, care au avut loc între 3-6 aprilie 1967 în Moscova, BstU, MfS, SdM 1432, pp. 2 şi 8; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 94. Dezertorul român Ion Pacepa susţine că abia în decembrie 1964 a fost retras contactul său sovietic. Dacă este adevărat, contactul său făcea probabil parte dintr-una din subcategoriile de „experţi" care au rămas pe loc sub control strict până la plecare. Totuşi, deoarece Pacepa a recunoscut că de-a lungul carierei sale în DSS a fost agent sovietic, contactul s-ar putea să fi fost clandestin. Vezi Ion Mihai Pacepa, „Russia Hid Saddam's WMDs", *The Washington Times*, 2 octombrie 2003, şi Jamie Glazov, „Symposium: KGB Resurrection (Continued)", 30 aprilie 2004, la www.frontpage.com. Ioan Talpeş, şef al Serviciului de Informaţii Externe (SIE) postcomunist, între 1992–1997, susţine că Pacepa a avut motive să pretindă că nu era trădător pentru că el îşi păstrase statutul de ofiţer de informaţii sovietic în cadrul Securităţii, încă din momentul când Moscova îi finanţase studiile, chiar înainte de recrutarea sa formală în aparatul de securitate, nou-creat de oficialii sovietici. De aceea, el poate fi mai bine descris prin termenul „cârtiţă" decât prin cel de „trădător". Vezi Ioan Talpeş, *În umbra marelui Hidalgo*, Bucureşti, Vivaldi, 2009, pp. 77-107.

[3] Sejna (1982), p. 66. În primul său raport în calitate de şef al KGB, Andropov a lăudat serviciile poloneze şi ungare pentru „ajutorul" lor şi a precizat că cooperarea cu România s-a „limitat la un schimb minor de informaţii". Raportul anual al KGB 1967, 6 mai 1968, CWIHP. Conform declaraţiilor fostului şef al Departamentului de informaţii externe al KGB, chiar şi schimburile formale, superficiale, s-au încheiat complet până în 1971. Oleg Kalugin, „A Window of Opportunity", august 2002, pe www.cicentre.com/Documents/ DOC_Kalugin_WindowOp_01.htm.

triumviratul s-a autodemarcat ca inamic al Moscovei.[1] Ceauşescu a continuat, sintetizând starea de lucruri descoperită în ultimele luni:

> [...] ne-am îndreptat atenţia asupra organizării reţelelor de informaţii sovietice şi asupra modului în care acestea îşi desfăşoară activitatea. Din discuţiile mele cu câţiva dintre cei implicaţi reiese că ei continuă chiar şi acum să recruteze agenţi pentru reţelele de informaţii sovietice. Continuă să recruteze cetăţeni români pentru reţelele de agenţi sovietice pentru a-i folosi şi în această ţară, şi în străinătate.
>
> Un grup de tovarăşi din partid şi din Ministerul de Interne a vorbit cu câţiva dintre aceşti oameni, despre care am informaţii că au lucrat în acele reţele de agenţi, cum este cazul celor care au făcut parte din Divizia „Tudor Vladimirescu", şi din discuţii a reieşit că majoritatea au fost recrutaţi şi au lucrat în reţelele sovietice de agenţi. Unii au spus că şi-au încetat activitatea în 1949–1950. Alţii au spus că încă mai continuă să lucreze. În mod sigur, nu a fost uşor pentru aceşti oameni să ne spună asta. Cu toate acestea, ei au venit şi ne-au dat această informaţie. De exemplu, [liderul local de partid] Munteanu, de la Suceava, a fost recrutat şi trimis la Cernăuţi, întorcându-se cu un aparat de radio-emisie. La fel s-a întâmplat şi cu Găneţ, fostul preşedinte de consiliu din Galaţi.
>
> Dintre cei care au fost aici înainte – Pintilie, Nicolau, Gavrilovici – toţi au continuat aceeaşi activitate după 23 august [1944].[2] Contactul clandestin era Pintilie, el menţinea legătura şi cu ceilalţi. Era o întreagă reţea la Comitetul Central şi, mai târziu, a fost organizată o reţea în localităţile unde se aflau trupele sovietice şi au fost păstrate şi continuă [să funcţioneze].
>
> A reieşit, de asemenea, că aşa-numiţii „consilieri" şi-au desfăşurat munca de organizare a activităţilor de informaţii pe întreaga perioadă în care au fost aici. Am vorbit cu membrii acelor reţele. Nu am discutat asta cu Pintilie, deşi am fi putut vorbi şi cu el. Unii dintre ei au declarat că au fost recrutaţi să colaboreze la diferite activităţi de informaţii ale lui Pintilie. Ieri-dimineaţă, un tovarăş pe nume Chiriţă s-a prezentat şi a spus că se teme de repercusiuni din partea celorlalţi membri [ai reţelei]. Există informaţii că Pintilie, Poşteucă şi Babenco se întâlnesc chiar acum, în timp ce, într-o discuţie cu un cetăţean, Pintilie a spus: „Ne aşteaptă zile grele". În orice caz, este evident că sovieticii nu numai că au avut reţele de informaţii aici, ci ele încă mai activează.

---

[1] Stenograma întâlnirii Biroului Politic din 30 august 1963 privind reţelele de informaţii sovietice este reprodusă de Petru Otu, „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999, www.magazinistoric.ro.

[2] Gen.-lt. Gheorghe Pintilie a fost numele conspirativ al ofiţerului sovietic NKVD/MVD Pantelei Bodnarenko, şeful Direcţiei româneşti de securitate (DGSP) în 1948. Sergiu Nicolau a fost numele conspirativ al fostului ofiţer OGPU gen.-lt. Serghei Nikonov, şeful Serviciului de informaţii externe românesc (atunci SSI), din 1948 până în 1951, şi apoi al informaţiilor militare, din 1954 până în 1960. Mihail Gavrilovici era un ofiţer sovietic MGB/KGB care a ocupat funcţia de şef de cabinet al lui Gheorghiu-Dej în 1948.

> Toţi cei care au susţinut că au lucrat numai până în 1949–1953 au susţinut că li s-a spus să îşi păstreze contactele cu Pintilie, chiar şi după ce au întrerupt activitatea.[1] Se pare, de fapt, că acesta a fost un pas spre transformarea lor în „ilegali". Am explicat acestor oameni că trebuie să se subordoneze partidului şi că prin aceasta vor rămâne membri ai partidului cu drepturi depline. Pe această bază, oamenii au venit şi ne-au informat. Îi anunţăm că nu acceptăm sub nici o formă continuarea acestor reţele de agenţi. Propunem să vorbim şi cu cei care au avut roluri de conducere.[2]

Gheorghiu-Dej a fost şi mai dur, nefăcând nici un efort să-şi ascundă indignarea.[3] El a îndemnat Biroul Politic să autorizeze „distrugerea oricăror urme ale unei astfel de activităţi" deoarece „prezenţa organizaţiilor de spionaj sovietice" şi „a reţelelor de agenţi nu servesc nici unui scop" şi nu puteau avea nici o justificare, nici „chiar atunci când sistemul de clase sociale nu fusese lichidat". Liderul român s-a plâns de practicile Moscovei într-un mod care a subliniat inegalitatea fundamentală şi subjugarea tuturor membrilor non-sovietici ai Tratatului.[4] Conform celor spuse de Gheorghiu-Dej, chiar după cel de-al 22-lea congres al PCUS, în care fuseseră condamnate metodele de teroare ale lui Stalin, se ridicase cu persistenţă o întrebare în rândurile PCR:

> [...] este drept, este principial să existe reţele de informaţii pe teritoriul unei ţări prietene, unde Partidul Muncitoresc Român a desfăşurat o activitate intensă pentru prietenia cu URSS... [şi] consideră că unul dintre cele mai mari succese ale sale este că am reuşit să câştigăm simpatia poporului român pentru poporul Uniunii Sovietice? A fost aceasta o realizare a reţelelor lor de

[1] Gheorghiu-Dej a subliniat: „Aşa cum a spus tovarăşul Ceauşescu, aceşti agenţi şi-au întrerupt activitatea. Dar de ce li s-a spus să se prezinte la acea persoană? Ei au continuat şi încă mai continuă să menţină contactul cu oamenii pentru care au făcut servicii în trecut".

[2] Otu (1999) www.magazinistoric.ro, Gheorghiu-Dej a fost împotriva abordării directe a agenţilor sovietici care conduceau reţelele de agenţi. Ceauşescu a observat că toţi românii recrutaţi în reţele care au fost intervievaţi au afirmat că „liderul grupului era Ana Pauker, totuşi, nici chiar asta nu poate fi foarte sigur".

[3] Bodnăraş a fost relativ tăcut în timpul acestei prezentări. Fie din întâmplare, fie că acesta era planul, acest fapt a contat în evaluările făcute de KGB şi de serviciile subordonate Tratatului, acesta fiind considerat mai „realist" în ce priveşte necesitatea unor relaţii româno-sovietice bune – însemnând că el putea fi determinat să accepte o influenţă mai mare a sovieticilor asupra politicii româneşti. Se pare că a fost dimpotrivă.

[4] Tirada lui Gheorghiu-Dej s-a îndreptat repetat asupra acelorași subiecte. În versiunea prezentată aici declaraţiile sale sunt reordonate pentru claritate. Pentru a vedea ordinea originală, vezi Otu (1999).

agenţi sau rezultatul muncii politice, a agitaţiei şi a propagandei desfăşurate de partidul nostru?
[...] Dacă menţii structurile de informaţii la fel ca pe teritoriul ţărilor inamice, rişti să strici relaţiile dintre ţările şi partidele în cauză. Hruşciov a fost întrebat cum se poate ca Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, cu experienţa sa bogată, să aibă nevoie să organizeze reţele de agenţi în interiorul unei ţări socialiste şi în interiorul unui partid din aceeaşi familie? De ce să abandonezi relaţiile normale care trebuie să existe între partide din aceeaşi familie? Nu mai există încredere între aceste partide? Aceasta pune un semn de întrebare asupra relaţiilor dintre partide.
[...] În loc să se tragă concluziile adecvate din această situaţie, ei au continuat [spionajul] şi ce au făcut? Deoarece principiul egalităţii există numai în cuvinte, de fapt, noi nu suntem egali, noi nu avem reţea de agenţi pe teritoriul Uniunii Sovietice, noi nu putem să facem vizite la mai mult de 40 de km de Moscova... [în timp ce ei sunt liberi să se mişte nestingheriţi şi să „meargă oriunde" neanunţaţi]
[...] Menţinerea reţelelor de agenţi de informaţii în interiorul partidului, într-un stat socialist, este ceva ce faci când nu ai încredere, când consideri că eşti într-o poziţie de supremaţie şi consideri că celălalt este un subordonat în care nu poţi avea încredere şi organizezi reţele de agenţi de informaţii. Este de neimaginat cum faci asta într-un stat socialist, unde este un partid care militează pentru aceeaşi cauză. Consider că aceasta este o dovadă de neîncredere, o încălcare nu numai a suveranităţii, ci care indică ceva mult mai dificil de calificat, relaţia dintre stăpân şi sclav.[1]

Subliniind această lipsă de încredere şi aroganţă şovinistă, Dej menţiona că serviciile de informaţii sovietice „au instalat chiar şi dispozitive de ascultare" pentru a trage cu urechea la conversaţiile liderilor Partidului Comunist Român. „Ştiţi cum erau ascultate telefoanele noastre pentru a ne afla chiar şi cele mai intime gânduri." Chiar şi consilierii sovietici, „aşa-numiţii specialişti", recunoscuseră această supraveghere necontrolată şi nelimitată. Gheorghiu-Dej a povestit în faţa Biroului Politic „cât de încet mi-a spus şeful acelor consilieri: «Nu ar fi mai bine să mergem în altă parte?»"[2]

Gheorghiu-Dej a iniţiat un demers sortit de la început eşecului şi i-a sugerat lui Hruşciov să termine cu toate operaţiunile de informaţii şi de spionaj în ţările socialiste, ca un punct de plecare pentru relaţiile viitoare:

Am ridicat problema ca ei să nu mai aibă reţele de agenţi în nici o ţară socialistă. Ca să pună bomboana pe colivă, Hruşciov ne-a numit „bastarzi"

[1] Otu (1999), www.magazinistoric.ro.
[2] Într-o digresiune ulterioară, Gheorghiu-Dej a recunoscut că a fost informat că Holban – ofiţerul sovietic Boris Bruchman – dădea ordine pentru supravegherea sa.

înainte chiar [să înceapă] să enumere dezacordurile dintre sovietici şi noi. Nu ar trebui să avem îndoieli că suntem ascultaţi în toate ţările socialiste, oriunde ne-am duce. Când i-am subliniat asta lui Hruşciov, a încercat să justifice existenţa acestor reţele de agenţi, argumentând că oamenii sunt preocupaţi de ceea ce se întâmplă în relaţiile dintre România şi Uniunea Sovietică [...] Să spunem, de dragul conversaţiei, că odată ce nemulţumirile noastre au ieşit la iveală, ei au crezut că noi nu suntem sinceri şi, astfel, au organizat aceste reţele de agenţi. Dar, de fapt, ei recrutau cu mult înainte şi au continuat să o facă fără întrerupere.[1]

Gheorghiu-Dej a povestit în continuare cum a încercat să explice că, prin renunţarea la relaţiile deschise în schimbul unora sub acoperire, informaţiile liderului sovietic despre România puteau fi mai uşor denaturate, deoarece ţelurile personale, interesele şi ambiţiile surselor sale acoperite ar fi denaturat informaţiile transmise. El i-a spus lui Hruşciov: „Dacă preferi să-i consideri purtătorii de cuvânt ai prieteniei româno-sovietice faci o mare greşeală".[2]

Liderul român a expus apoi o metodă foarte eficientă de a distruge reţelele sovietice, pe care o concepuse împreună cu Bodnăraş şi Ceauşescu. Din nefericire, în timp ce aceasta urma să distrugă încrederea sovieticilor în agenţii lor, ea nu va elimina problema unor eventuale redezertări, care avea să apară un deceniu mai târziu şi care va deveni endemică în anii '80. Informându-l pe Hruşciov că Bucureştiul cunoştea reţelele, pe membrii acestora şi activităţile lor, Gheorghiu-Dej a propus:

[...] spuneţi-le acestor oameni: „Am discutat problema şi cu Hruşciov. Credeaţi că vă făceaţi datoria şi pe atunci problema a fost ridicată în astfel. Totuşi, după ce puterea poporului a fost instalată aţi fi putut să vă consideraţi eliberaţi de angajamentele în care eraţi implicaţi". [Ţineţi minte asta] în cazul unor camarazi a fost folosit şantajul. Ar trebui să împărtăşim discuţiile pe care le-am avut cu tovarăşul Hruşciov în termeni largi, spunându-le principiile care trebuie să formeze fundamentul relaţiilor noastre şi că nu este corect ca aceste reţele de agenţi să existe... Să le spunem: „Sunteţi membri ai partidului, aceasta este atitudinea pe care trebuie să o luăm chiar şi în faţa tovarăşului Hruşciov".

---

[1] Otu (1999), www.magazinistoric.ro.

[2] Paradoxal, Statele Unite, Marea Britanie şi Germania au căzut în aceeaşi cursă în perioada care a precedat revoluţia din decembrie 1989 şi în perioada de tranziţie, bazându-se pe persoane care se declarau anticeauşiste, disidenţi şi reformişti plasaţi de Moscova şi de o aripă prosovietică din fosta Securitate, în loc să se angajeze în discuţii directe cu conducerea postcomunistă (singura etichetată în continuare ca fiind „ex- sau neocomunistă"). Aceasta a menţinut România izolată de Vest mai mult decât orice alt regim postcomunist (care nu se afla în război), până în 1993.

Această problemă trebuie ridicată într-un mod uman. Trebuie să le deschidem inimile şi să apelăm la sentimentul de devoţiune faţă de partid şi de popor, explicându-le că, prin continuarea îndeplinirii angajamentelor pe care şi le-au luat, ei nu vor servi cauzei partidului. „Trebuie să vă consideraţi eliberaţi şi dacă încă mai apelează la voi, veniţi şi noi le vom spune să termine cu aceste încercări. Apoi, dacă cineva vă abordează, trebuie să spuneţi: «Lasă-mă să mă gândesc şi ne întâlnim după aceea», şi apoi aduceţi problema direct în atenţia Comitetului Central".[1]

Conducerea era conştientă că puterea de a-i proteja pe aceşti agenţi „dubli" (sau în cazul recrutărilor sovietice din serviciile româneşti, „tripli") trebuia să pară cât mai convingătoare pentru ca strategia să aibă succes. Aşadar, ei combinau un „morcov" – iertarea totală a greşelilor din trecut, protecţie fizică şi chiar onoruri – cu un „băţ" – promisiunea unor repercusiuni severe în cazul unei abateri ulterioare:

Să vorbim cu toţi acei [agenţi] pe care îi ştim, ceilalţi vor veni singuri să ne informeze. Trebuie să le spunem clar că trebuie să fie devotaţi partidului nostru şi nu unui alt organ care ameninţă să-i împuşte. Putem să facem la fel: „Vă vorbim cu frumosul, dar, dacă vă prindem, să vă ferească Dumnezeu! Dacă veţi continua să vă îndepliniţi îndatoririle faţă de ei, atunci ne vom îndeplini şi noi îndatoririle faţă de partid, aviz tuturor celor care vor să comită o ilegalitate".[2]

Această manevră trebuia să fie făcută bine şi organizată sistematic pentru a asigura eficienţa şi pentru a da impresia că se poate oferi o protecţie instituţională eficientă (despre care vorbitorii au sugerat că nu era cazul). Gheorghiu-Dej a precizat că partidul şi oficialii din Ministerul de Interne:

[...] nu trebuie să preseze, ci trebuie să vorbească cu ei uman, pentru că se află într-o situaţie delicată. Persoana trebuie să aibă încredere în cuvântul nostru că nu i se va întâmpla nimic. Dacă, după ce s-a ajuns la o înţelegere cu [un agent] el face altceva, atunci îşi asumă responsabilitatea integral. Absolut nimeni nu va suporta consecinţele faptelor anterioare [...] Oamenii trebuie să ştie unde să se adreseze, în mod organizat, astfel încât să nu rămână nimic care să le apese sufletul. Dacă aţi făcut ceva în virtutea faptului că aţi fost recrutaţi, trebuie să ne spuneţi ce v-au cerut şi cu cine aţi avut contact, ca să ştim şi noi. Nu trebuie să le spunem mai mult decât i-am spus lui Hruşciov.

[1] Otu (1999), www.magazinistoric.ro.
[2] Ibidem.

> Trebuie să li se explice în termeni amănunțiți, astfel încât oamenii să simtă că s-au eliberat de povară.[1]

Ceaușescu, vorbind din experiența personală, a adăugat că era mult mai probabil să fi fost recrutați „aceia care au fost trimiși la studii în URSS" și ar trebui să fie printre primii avertizați de noua situație. Viitorul conducător al partidului pusese punctul pe i. La începutul anilor '60, recrutarea ofițerilor de informații și de armată care urmau programe de pregătire în URSS nu mai era o simplă probabilitate; era la fel de inevitabilă ca moartea. Totuși, membrii de frunte ai partidului și tineretului comunist continuau să participe la cursuri de instruire în URSS și, de aceea, nu doreau să-și compromită propriile cariere prin stigmatizarea lor generală (inclusiv a celor care nu erau de tip militar sau de spionaj) a pregătirilor la sovietici.

Gheorghiu-Dej a povestit cum dăduse peste Pintilie cu o săptămână înainte, la recepția cu ocazia zilei naționale a României și i se adresase deschis cu diminutivul numelui său real:

> „Hei, ce mai faci, Pantiușa?" Nu a zis nimic, dar s-a uitat la mine de parcă, dacă ar fi avut un pistol, m-ar fi împușcat. Mi-a strâns mâna, a mormăit ceva și a plecat repede.[2]

Referindu-se la remarca făcută de Pintilie către un camarad, că „vin vremuri grele", Gheorghiu-Dej a observat că ofițerul de informații sovietic, în „șmecheria lui, a înțeles" imediat care e problema. Discuția s-a încheiat cu concluzia clară că „această stare de lucruri trebuie oprită cu orice preț".

---

[1] Ibidem.
[2] Ibidem.

CAPITOLUL 9

PRESIUNEA SOVIETICĂ ŞI RĂSPUNSUL ROMÂNESC 1962–1964

Măsurile sovietice de contraatac

Răspunsul Moscovei la veştile proaste date de Hruşciov în timpul vizitei din 1962, care se adăugau faptului că Bucureştiul se implicase deja în medierea nedorită a disputei chino-sovietice, a fost aproape imediat. După ce i-au furnizat conducătorului român un avion sovietic şi echipajul necesar pentru vizita sa în Indonezia, din a doua jumătate a anului 1962, Kremlinul i-a trimis pe o rută peste Himalaya şi pe deasupra teritoriului chinez, fără a obţine aprobarea Beijingului pentru tranzit. Drept urmare, autorităţile militare chineze au ameninţat că doboară avionul.[1] Gheorghiu-Dej remarca amar atunci când ajungea pe pământ românesc: „Hruşciov avea nevoie de cadavrul meu ca să dovedească lumii că dreptatea e de partea lui, în disputa cu Mao".[2]

După ce, în 1962, la întâlnirea CAER, contestase deschis organizaţia economică supranaţională, în 1963, România a încheiat primele acorduri economice bilaterale cu China şi cu Franţa, precum şi unul cu Germania de Vest, care a fost „ţinut foarte secret", determinând partidul est-german să-i acuze pe români de naţionalism şi de „egoism economic".[3] O preocupare

[1] Interviu cu ministrul de Externe Corneliu Mănescu realizat de Lavinia Betea, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric* nr. 12, decembrie 2000.

[2] În 1959, liderii români au zburat cu o aeronavă şi cu echipaj sovietic pentru o întâlnire la Moscova. Avionul s-a prăbuşit la aterizare în Moscova, omorându-l pe Gheorghe Preoteasa şi rănindu-l pe Nicolae Ceauşescu. Dej trebuia să fie la bord şi a decis în ultimul moment să nu meargă. Suspiciunile au fost foarte mari din cauza relaţiilor tensionate şi a faptului că Preoteasa îi înfuriase pe sovietici promiţând drepturi de vizitare ONU lui Imre Nagy când era ţinut în ţară în 1956–1957, ceva ce Moscova nu permitea.

[3] Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 80-81.

majoră era refuzul Bucureștiului de a susține ideea permanenței divizării Germaniei. Est-germanii erau furioși deoarece, după ce se opusese vehement propunerii sovietice de a construi Zidul de la Berlin, în 1961, Gheorghiu-Dej acceptase acum „fără probleme" Berlinul de Vest ca parte a Republicii Federale Germania.[1]

De-a lungul primăverii lui 1963, liderii români au denunțat organizația supranațională din cadrul CAER în mod public și în scris. Din mai, Bucureștiul a început să închidă instituțiile care popularizau Uniunea Sovietică în România – furnizând serviciilor de informații sovietice o bază largă de recrutare – începând cu Librăria Cărții Ruse și limitarea drastică a activităților asociației de prietenie româno-sovietică (ARLUS). În timp ce evenimentele artistice au continuat, activitățile sovietice de propagandă au fost reduse, prin limitarea numărului de conferințe, reorientarea revistei ARLUS – *Veac nou* –, ca revistă culturală independentă, și prin micșorarea drastică a supradimensionatei ARLUS.[2]

În ședința Biroului Politic de la începutul lui aprilie, Gheorghiu-Dej a abordat problema rețelelor de spionaj sovietic, subliniind că nu erau necesare și puneau o umbră asupra relațiilor româno-sovietice, mai ales de când consilierii sovietici începuseră să strângă materiale „despre o persoană sau alta", inclusiv „tot soiul de calomnii", la fel cum „făcea și Beria".[3] Revolta maghiară din 1956, a subliniat el, „nu a fost provocată de lipsa consilierilor sovietici, ci de alți factori". Conducătorul român a relatat apoi ce îi spusese lui Hrușciov:

> Considerăm că, în general, este incorect să organizați puncte de spionaj pe teritoriul statelor socialiste, fără a avea cea mai mică justificare. Știm multe, dar am închis ochii. Să nu vă imaginați că aceia la care apelați vă vor da informații mai bune decât vă dau organele noastre de partid și de stat.[4]

Ambasada Ungariei la București a menținut legături strânse cu omologii sovietici, referitor la comportamentul românilor, pe care reprezentantul sovietic l-a caracterizat ca o „tendință periculoasă". Ca o dovadă a strânselor legături sovieto-ungare, secretarul sovietic i-a spus omologului ungur

---

[1] Ibidem, p. 82.

[2] Nastasă, Andreescu și Varga (2003), document 110, p. 738; Mikló Barity, șeful secției Budapesta către Ferenc Csaba, Ambasada Ungariei, Moscova, 19 iunie 1963 în MOL, KÜM, XIX-J-I-j-Rom-5/c-004718-1963, f. 3-5.

[3] Stenograma ședinței Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Român, 3 aprilie 1963, în CWIHP Document Reader *Romania and the Warsaw Pact, 1955–1989*, vol. 1, strânse de Mircea Muntean pentru Conferința internațională „România și Pactul de la Varșovia", 3–6 octombrie 2002, București, România, pp. 157-159, CWIHP.

[4] Op. cit., p. 159.

că „scriitorul transilvănean István Nagy – care îi este un bun prieten – l-a asigurat în şoaptă de faptul că «el şi mulţi alţii» au luptat şi vor lupta până la sfârşit, alături de Uniunea Sovietică".[1] În iunie, bulgarii şi-au revenit brusc din „uitarea completă" a fostului şef al PCR, „căzut în dizgraţie", Boris Stefanov, un avocat al bazelor militare sovietice în România şi militant activ pentru secesiunea de România a Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Dobrogei.[2] Radio Sofia îl prezenta pe „eroul" redescoperit şi insista că el a „fost prim secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în perioada 1935–1940" şi apropiat colaborator al liderului bulgar (şi al Cominternului) Gheorghi Dimitrov. Ca nu cumva mesajul să fie prea subtil, la sfârşitul lui august, Radio Sofia a anunţat că lui Stefanov i-a fost acordată cea mai mare decoraţie a Bulgariei – Ordinul Gheorghi Dimitrov.[3]

Bucureştiul era acum angajat în plin program de derusificare, închizând instituţii sovietice aşa-zis culturale, biblioteci, departamente lingvistice şi „asociaţii de prietenie" răspândite de-a lungul ţării, care fuseseră veriga principală pentru colectarea de informaţii de către sovietici şi pentru operaţiunile de recrutare. Având în vedere loviturile pe care le primeau în domeniul militar, de informaţii, politic, economic şi cultural, Kremlinul a decis că Bucureştiului nu trebuie să i se permită să lovească mai tare. În toamna anului 1963, Kremlinul a pus la cale diverse atentate, se pare că şi cel puţin o tentativă de asasinat, împotriva lui Gheorghiu-Dej, cu scopul eliminării acestuia.[4]

---

[1] Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), document 110, p. 738; Magyar Országos Levéltár (MOL), K ÜM, XIX-J-I-j-Rom-5/c-004718-1963, f. 3-5.

[2] KDK/RN, „Români căzuţi în dizgraţie, decoraţi în Bulgaria", unitate bulgară, 4 septembrie 1963, studiu al Radio Europa Liberă, OSA, cutie 108, dosar 5, raport 153, pp. 1-2.

[3] Ibidem. Conform analiştilor, „brusca apariţie publică a lui Stefanov şi accentul pus de Radio Sofia pe faptul că a fost prim-secretar al CC-ului românesc, atunci când ar fi trebuit să se fi cunoscut faptul că era căzut în dizgraţie în Partidul Comunist Român" a fost făcută special pentru a irita Bucureştiul, iar acordarea celor mai mari onoruri bulgăreşti avea „mai multe implicaţii decât o simplă diferenţă pe care o făcea Sofia faţă de Bucureşti, în recunoaşterea meritelor unui om aflat în uitare".

[4] Raport secret privind atentatul împotriva lui Gheorghiu-Dej [*sic*] şi relaţiile sovieto-române, 1965, FO 371/182729, Biroul extern, Departamentul politic: corespondenţă generală din 1906–1966, Nord, România (NR), www.nationalarchives.uk. MI 5-ul britanic a raportat multiple încercări de acest fel. Unii analişti CIA aparent credeau că atentatul la viaţa lui Gheorghiu-Dej a avut o influenţă asupra cursului independent al României. Vezi, de ex., *Instabilitatea şi schimbarea în Europa de Est dominată de sovietici: O evaluare informativă (EUR 82-10124)*, 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 8 şi 19, www.foia.cia.gov.

Hruşciov începuse deja să-şi facă griji serioase în privinţa posibilităţii „pierderii" României. Momentul ales pentru această tentativă a fost extrem de sugestiv deoarece coincidea cu încercările României de a scoate de sub influenţa sovietică sistemul propriu de securitate şi de informaţii. În noiembrie 1963, echipe comune formate din reprezentanţi ai Secţiei militare a Comitetului Central şi membri ai Biroului Ţărilor Socialiste discutaseră deja cu fiecare dintre persoanele identificate ca fiind agenţi români ai KGB şi GRU, îi informaseră cu privire la schimbările petrecute, îi avertizaseră să rupă „orice contact de natură informativă" cu agenţii lor sovietici şi le asiguraseră protecţia.[1]

Aşa cum descria adjunctul şefului Secţiei militare de pe atunci, Ion Stănescu, acest proces, agenţii au fost chemaţi la Comitetul Central şi nu la sediul Ministerului de Interne şi li s-a transmis următorul mesaj:

> Sunteţi cetăţeni români. Trebuie să încetaţi orice fel de activităţi şi orice gen de contact cu autorităţile sovietice, cu instituţiile lor de informaţii. De acum înainte, faptele dumneavoastră se află sub incidenţa legilor penale româneşti.[2]

Aparent, „majoritatea au înţeles şi s-au alăturat programului", iar monitorizarea continuă a confirmat faptul că „majoritatea acestora nu şi-au reluat relaţiile" cu organele de stat sovietice.[3] Majoritatea, dar nu toţi.

Paradoxal, dat fiind că nu existau nici un fel de mijloace pentru a îndepărta definitiv acele persoane fără a provoca o reacţie sovietică gravă (excluzând eliminarea lor fizică, pe care oricum românii nu au luat-o în discuţie), această soluţie a creat premisa pentru o nouă „criză de identitate" în cadrul instituţiilor româneşti, opunându-i pe internaţionalişti – agenţi şi colaboratori sovietici – „naţionaliştilor" români. Aceste curente adversative şi-au pus amprenta asupra politicii interne şi externe româneşti.

---

[1] Alături de Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu, şeful Secţiei militare Vasile Patilineţ şi adjunctul acestuia Ion Stănescu au contribuit la luarea acestei decizii. Troncotă (2004), p. 20; Cosma Neagu şi Ion Stănescu, *În anul 1968 a fost programată şi invadarea României: Informaţii inedite din interiorul Serviciilor Speciale ale României*, Bucureşti, Paco, 1999, p. 26.

[2] Interviu cu fostul director al Securităţii, Ion Stănescu, de Lavinia Betea, „Securitatea – scutul şi pavăza partidului", *Jurnalul Naţional*, 5 aprilie 2007.

[3] Stănescu remarcă îndeosebi cazul lui Leon Tismăneanu, o parte din documentele care atestă plăţile efectuate de Comintern către acesta se află la RGASPI, dosar 51, p. 55 şi dosar 55, pp. 2 şi 3. Înregistrările privind agenţii sovietici erau păstrate în Secţiunea de contrainformaţii a Direcţiei pentru Informaţii Externe (fostul DIE, actualul SIE). Lavinia Betea, „Ion Stănescu: Războiul întregului popor", *Jurnalul Naţional*, 10 aprilie 2007. Termenul de membru al Comintern şi cel de agent sovietic sunt acceptate, în general, ca fiind sinonime. McKnight (2002), pp. 1-5, 37, 187; Dziak (1988), pp. 4-5.

Odată cu reformele lui Gorbaciov de la sfârşitul anilor '80 şi, mai ales, cu ocazia apropierii dintre URSS (a Pactului de la Varşovia şi CAER) şi SUA (a NATO şi Piaţa Comună), reprezentanţii „naţionalişti" au căzut într-o confuzie totală din cauza gafelor monumentale comise de Ceauşescu şi a poziţiei critice în care adusese ţara. În acelaşi timp, reformele lui Gorbaciov au fost utilizate pentru redistribuirea „internaţionaliştilor socialişti" în rolul „globaliştilor," suporteri ai economiei de piaţă şi ai transformărilor democratice, chiar şi anticomunişti fervenţi, cu toate că propriile biografii şi moştenirea de familie indica exact contrariul. Într-una dintre cele mai aberante răstălmăciri interpretative, „naţionaliştii" au fost prezentaţi (şi trataţi de Occident) ca susţinători ai comunismului şi oponenţi ai ideilor şi programelor de occidentalizare, ai economiei de piaţă şi ai democratizării.

Cazul lui Corneliu Mănescu ilustrează câteva dintre ambiguităţile create. Mănescu a fost comisar politic pregătit la Moscova şi condusese o perioadă, în anii '50, Direcţia Politică a armatei. Semnificaţia instruirii lui Mănescu în URSS este deschisă interpretărilor, mai ales că şi Ceauşescu petrecuse câteva luni acolo, fără nici un detriment asupra orientării sale naţionale. Însă, conform unor rapoarte, Mănescu „urmase o şcoală specială de securitate din Uniunea Sovietică", după care „a colaborat strâns cu Alexandru Drăghici la Ministerul de Interne" în perioada celor mai negri ani ai stalinismului.[1] Mănescu a deţinut apoi funcţii de conducere în aparatul de partid al armatei, în perioada 1948–1954, după care, în 1954, a devenit şef al Direcţiei Politice, iar, în 1960, a trecut în diplomaţie.[2]

În martie 1962, Secretarul de Stat Dean Rusk, fiind informat de poziţia României cu privire la problema germană şi dorind să sublinieze interesul româno-american comun, l-a abordat pe ministrul de Externe, Corneliu Mănescu, cu comentariul că chestiunea Berlinului (pentru care Moscova făcea presiuni să fie recunoscut ca teritoriu est-german) era una dintre politicile sovietice care „scăpau de sub controlul Bucureştiului". Mănescu şi-a surprins interlocutorul şi a contrazis poziţia adoptată până atunci de România, exprimată deja cu fervoare în cadrul Tratatului de la Varşovia, susţinând că SUA „nu ar trebui să atribuie Moscovei vederile la care aderau ei; şi că ei (românii) împărtăşeau aceleaşi păreri [ca şi sovieticii] despre Berlin".[3]

---

[1] Rumanian Unit, „Corneliu Mănescu", 19 septembrie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 107, p. 1.

[2] Şperlea (2003), pp. 50, 54, 113, 183, 188.

[3] *Foreign Relations, 1961–1963,* volumul XVI, Eastern Europe; Cipru, Grecia, Turcia, document 10, *Memorandum of a conversation,* Geneva, 20 martie 1962. Mănescu a fost un comisar politic cu pregătire sovietică, conducătorul unei organizaţii între 1948 şi 1954 şi şeful Direcţiei politice a armatei în 1954–1955. Şperlea (2003), pp. 50, 54, 113, 183, 188.

Câțiva ani mai târziu, Mănescu avea să contrazică informațiile oferite Washingtonului în mod oficial de serviciile românești cu privire la presiunea pe care o exercita partea sovietică asupra țării sale în urma invaziei Cehoslovaciei.[1] În martie 1989, el a revenit în atenție ca semnatar al „Scrisorii celor șase", care i-a conferit lui și celorlalți cinci „comuniști din vechea gardă" statutul de „disidenți reformiști" (Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Constantin Pârvulescu și Grigore Răceanu).[2] Toți, cu excepția lui și a lui Apostol, fuseseră cominterniști și cetățeni sovietici. Iar Apostol nu numai că fusese identificat de Stasi ca deschis pentru colaborare, dar a și recunoscut ulterior că lucrase cu agenții sovietici. Pentru câteva zile, în mijlocul revoluției din decembrie 1989, Mănescu a fost prezentat cu insistență ca șef al nou-înființatului Front al Salvării Naționale, de presa și televiziunile maghiare și sovietice.[3] A existat cel puțin un camion din care s-a anunțat la un megafon pe străzile Bucureștiului că el era noul conducător.[4]

Măsurile preventive luate de autoritățile de la București au zădărnicit eforturile simultane ale serviciilor de informații sovietice de a elimina conducerea română prin mobilizarea agenților săi din DSS, din Statul-Major General al Armatei și din aparatul de partid. Un observator, la rândul său refugiat în urma invaziei Ungariei din 1956, a concluzionat mai mult decât optimist că: „Era prea târziu să se încerce infiltrarea și răsturnarea conducerii".[5] În decembrie 1963, Gheorghiu-Dej a numit un nou șef al

[1] Telegrama 232256, 4 septembrie, 1968, rapoartele Iugoslaviei și României privind mișcările de trupe. (Departamentul de Stat, Central Files, POL 27-1RUM) și București 2477, telegrama din 6 septembrie, care raporta temerile României vizavi de intențiile sovietice, Johnson Library, National Security File, Country File.

[2] Vezi Vladimir Tismăneanu, „Dubioasa convertire a lui Silviu Brucan", *Revista 22*, nr. 864 (29 septembrie–5 octombrie 2006).

[3] Pentru rapoartele iugoslave, maghiare și sovietice care îl numeau conducătorul FSN, vezi FBIS-SOV-89-245, p. 18; Nikolai Moruzov, „The Situation in Romanian Radio and Television: A Headquarters for the Rising is Being Created", Moscova, TASS, Serviciul internațional în limba rusă, 22 decembrie 1989, în FBIS-SOV-89-246, p. 9; șeful Departamentului Internațional, Valentin Falin, „The New World Disorder?: The Collapse of Eastern Europe: Moscow's View", *New Perspectives Quarterly*, vol. 7, nr. 2 (primăvara 1990), p. 22.

[4] Pentru acest episod vezi Celestine Bohlen și Clyde Haberman, „Revolt in Rumania: Days of Death and Hope – A Special Report: How the Ceausescu's Fell: Harnessing Popular Rage", *The New York Times*, 7 ianuarie 1990. Mănescu însuși nu a emis nici un fel de pretenții pentru conducerea Frontului Salvării Naționale, a cărui înființare a fost anunțată de Ion Iliescu pe 22 decembrie 1989.

[5] Lendvai (1969), pp. 305-306. Lendvai susține că: „Este indubitabil faptul că o importantă conspirație sovietică a eșuat și acest lucru indică extrem de clar tuturor celor interesați faptul că s-a pus problema supraviețuirii conducerii românești".

serviciului de informaţii militare, generalul Dumitru I. Dumitru, şi i-a trasat sarcina de a purifica, de asemenea, organizaţia.[1] În următorii cincisprezece ani, spionajul militar românesc, independent de Securitate şi cel mai izolat de influenţa sovietică, a evoluat într-un canal principal de cooperare al României cu parteneri occidentali selectaţi.

Acţiunile sovietice de dezinformare aveau menirea de a distrage atenţia de la Bucureşti, în această perioadă. O parte din acestea constau în lansarea de afirmaţii conform cărora, pentru Moscova, România nu avea o importanţă strategică, în timp ce „Cvartetul" strategic din zona de nord a Tratatului – Republica Democrată Germană, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia – era de importanţă capitală.[2] Mai mult, activitatea sovietică de dezinformare încerca să mascheze opoziţia extraordinară a României, atribuind acţiunile disidente altor ţări membre ale Tratatului sau atribuind anumite acţiuni altora, de obicei Poloniei şi Ungariei. Aceasta a fost situaţia, de exemplu, în cazul aderării Mongoliei la Tratatul de la Varşovia, în 1963, o mişcare menită să acorde Tratatului responsabilităţi în afara zonei sale de activitate şi să se folosească de această aderare, cel puţin în mod simbolic, în confruntarea dintre China şi Rusia, şi, de asemenea, să pună capăt relaţiei speciale dintre China şi România.[3] Deşi ceilalţi membri ai Tratatului s-au alăturat poziţiei României – posibil la comanda Moscovei –, nici o altă ţară nu protestase înainte ca România să o facă. Moştenitorii „trustului Münzenberg" au atribuit această acţiune de mare risc Poloniei, negând cu totul rolul României, ceea ce a devenit, de altfel, ulterior, punctul de vedere occidental.[4]

Ridicarea problemei dreptului de proprietate asupra Transilvaniei

Disputa naţional-teritorială transilvăneană a revenit în atenţie în octombrie 1963.[5] La sfârşitul anului, după vizita lui Gheorghiu-Dej la Belgrad,

---

[1] Troncotă (1999), pp. 327-328.

[2] *Intelligence Report on attempt on life of Gheorghiu Dej* [sic.] *and Soviet-Romanian relations* (1965); Lendvai (1969), pp. 305-306.

[3] Vezi lucrarea fostului ataşat militar german col. Joachim Schrotter în Xiaoyuan Liu şi Vojtěch Mastný (ed.), *China and Eastern Europe, 1960s–1980s,* Beijing, 24–26 martie 2004, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, noiembrie 2004, p. 140, PHP.

[4] Vojtěch Mastný, de exemplu, afirmă faptul că ministrul de Externe polonez „Rapcki şi-a folosit toată puterea de convingere pentru a para aceste acuzaţii", negând orice rol al României în această acţiune. Mastný (2001), p. 15.

[5] A fost marcat prin apariţia atlasului etnic maghiar (cu un mare capitol despre Transilvania) şi o colecţie ale documentelor lui Horthy, în librăriile din Budapesta. József Kovacsics, *Demografia istorică a Ungariei* (1963), şi *Horthy Miklós titkos iratai* (1963).

unde s-a adresat Parlamentului şi a încheiat un acord cu Tito pentru construirea hidrocentralei de la Porţile de Fier, Hruşciov a lansat în presă ideea modificării paşnice a graniţelor.[1] Propunerea lui Hruşciov ridica posibilitatea discuţiei privind separarea celor două Germanii şi modificarea graniţei dintre România şi Ungaria.

Gheorghiu-Dej şi-a exprimat îndoiala în faţa biroului politic referitor la faptul că aceste evenimente erau simple coincidenţe: „Cred că sunt legate de vizitele repetate ale tovarăşului Hruşciov în Ungaria, cu discuţiile pe care le-a purtat acolo, şi apoi cu discursul ţinut la Leipzig, în Republica Democrată Germană".[2] Gheorghiu-Dej a spus că Hruşciov:

> [...] prezintă problema ca şi cum „Germania va rămâne mereu aşa cum este astăzi", divizată în două state. Din perspectiva Kremlinului, mesajul lui Hruşciov marchează intenţia de a obţine un cec în alb pentru teritoriul smuls Germaniei după cel de-al Doilea Război Mondial. [...] [în ceea ce priveşte Germania] în loc să disloce populaţia, aşa cum s-a întâmplat în alte teritorii, ceea ce a obţinut Uniunea Sovietică, ca să spunem aşa, este o serie de poziţii avansate prin crearea Republicii Democrate Germania, pentru că acest stat este în tabăra noastră.[3]

Pactul dintre Hitler şi Stalin din 1939, a continuat acesta, a reprezentat în primul rând „o înţelegere pe seama Poloniei" şi apoi „a survenit povestea Dictatului de la Viena" şi a României. Deşi a susţinut poziţia Moscovei conform căreia trebuia făcut tot posibilul pentru „a câştiga bunăvoinţa poporului ungar, îndeosebi după situaţia din 1956", Gheorghiu-Dej a subliniat că „trebuie să se facă totul, dar nu pe socoteala altora".

> Nu discutăm doar despre istorie. Aceasta nu este o controversă între istorici. Discutăm despre o stare de fapt pe care ei au creat-o, ceea ce a complicat extrem de mult lucrurile, într-o asemenea manieră încât nu putem fi de acord cu prima dintre ideile susţinute de Hruşciov, cu acele incursiuni ale lui în istorie.[4]

În acelaşi timp, Ambasada României de la Moscova a informat despre proaspătul interes al profesorilor şi cercetătorilor sovietici pentru problema Transilvaniei „în conexiune cu speculaţiile apărute privind poziţia ţării

---

[1] TASS, 31 decembrie 1963, republicat ca „Mesajul lui N.S. Hruşciov adresat şefilor de state şi guverne", *Scînteia*, 5 ianuarie 1964.
[2] Mircea Chiriţoiu, „Hruşciov umblă la Cutia Pandorei: Graniţele", *Magazin istoric* nr. 8, august 1999, www.magazinistoric.ro.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.

noastre referitor la problemele CAER, polemica chino-sovietică şi Porţile de Fier."[1] Mai mult, academicienii sovietici din Moscova, Kiev şi Tbilisi au început să emită opinia că anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică reprezenta o „despăgubire de război" legitimă, în schimbul participării României la războiul împotriva URSS şi nu un *casus belli*, inversând din nou cauza şi efectul. Punctul lor de vedere faţă de pretenţiile teritoriale ale Ungariei era şi mai îngrijorător:

> [...] Transilvania este o regiune aflată doar temporar sub control românesc, o regiune care nu aparţine, de fapt, României. Asemenea schimburi de idei sunt, pentru moment, strict verbale, alimentate de studenţi, de cadre ştiinţifice maghiare din URSS, dar şi de cetăţeni ai Uniunii Sovietice care deţin materiale din surse ungare.[2]

Tradiţionalul şovinism antiromânesc a realimentat politicile naţionaliste sovietice şi rusificarea Republicii Sovietice Socialiste Moldova, unde limba „moldovenească" a fost redusă la statutul de „limbă de bucătărie". După cum raporta Ambasada României de la Moscova: „Explicaţia dată pentru predarea cursurilor în limba rusă este că limba moldovenească este «săracă» şi nu permite predarea ştiinţelor şi a subiectelor culturale".[3]

Ulterior, Hruşciov s-a răzgândit în public, afirmând că „problema modificării graniţelor nu ar trebui să fie ridicată între ţările socialiste".[4] Totuşi, la începutul anilor '60, se pare că Moscova a întreprins mici raiduri peste frontierele României, în sudul Bucovinei, „luând locuitori din sate întregi" – sub pretextul că îi „readucea" în patriile lor RSS Ucraina şi RSS

---

[1] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (MAE), fond 1964 URSS 220, Direcţia I: *Manifestări negative despre RPR în URSS 1964* (scrisoarea nr. 18, 10 ianuarie 1964, de la Gheorghe Stoian către MAE), p. 2.

[2] Ibidem (Informare cu privire la unele probleme ce s-au ridicat cu prilejul şederii în URSS a tovarăşului N.N. Constantinescu, fără dată), p. 8.

[3] Ibidem, p. 5.

[4] Hruşciov (2007), p. 543. Este interesant că Hruşciov a susţinut în aceeaşi declaraţie că ridicarea unei asemenea probleme „ar intensifica disputele dintre Bulgaria şi România pentru regiunea Dobrogea". De fapt, Bucureştiul nu a disputat pierderea Dobrogei, după al Doilea Război Mondial. În perioada interbelică, parlamentarii români au ridicat sistematic posibilitatea cedării sale unilaterale a Dobrogei (pe care o câştigaseră în 1913, în războiul balcanic) către Bulgaria, deoarece avea o bază etnică redusă şi reprezenta sursa unei animozităţi inutile între România şi Bulgaria. Anexarea la Bulgaria a unei părţi din acel teritoriu, deşi a fost sprijinită şi de Hitler, şi de Stalin, a fost însoţită de un schimb complet de populaţii şi precedată de un tratat internaţional. Alegaţiile bulgare ulterioare, referitoare la intenţiile expansioniste ale României, au ieşit la iveală numai în momentele de tensiune sovieto-române.

Moldova.[1] În 1964, forțele românești au oprit un al treilea raid în Moldova românească; persoanele responsabile au fost, în cele din urmă, predate Moscovei pentru a fi pedepsite, cu sugestia foarte transparentă că eventuale incursiuni viitoare vor provoca un scandal internațional.[2] În memoriile sale, Hrușciov și-a expus poziția partizană față de Ungaria, susținând că „Transilvania fusese întotdeauna ungurească, că limba și cultura maghiară sunt predominante acolo" și că „românii întorseseră totul cu susul în jos în tentativa de a eradica tot ceea ce mai rămăsese unguresc în regiune".[3] Rareori exprimată public sau atât de explicit, această situație reflecta poziția constantă sovietică, de la crearea Rusiei bolșevice și până la colapsul URSS, în 1991.

Persistența acestor atitudini și politici iredentiste și șoviniste moștenite din perioada precomunistă în Ungaria și în Imperiul Țarist, l-a convins pe Gheorghiu-Dej că România trebuie să dea un răspuns în mod oficial. După cum sublinia acesta: „Nu trebuie să ne enervăm, trebuie să rămânem calmi pentru că dreptatea este de partea noastră".[4] Astfel, s-a decis să se urgenteze publicarea *Notelor despre români* scrise de Karl Marx.[5] Notele lui Marx au reprezentat nu numai prima mențiune, după 1947, a faptului

---

[1] *Intelligence Report on attempt on life of Georgiu* [Gheorghiu] *Dej and Soviet-Romanian relations*, 1965, BNA, PRO, FO 371/182729. Britanicii nici nu au acceptat fără comentarii și nici nu au respins aceste rapoarte. În privința evaluării sursei, un fost prizonier politic și membru al curții regelui Mihai era o persoană de încredere, dar oficialii români care îi dăduseră această informație erau priviți cu suspiciune. Vezi „Reports on Meeting with Baron Styrcea and Note on Styrcea's Character and Background", 22 septembrie 1965, p. 6 în Ibidem.

[2] Ibidem.

[3] Hrușciov (2006), pp. 231-232. Insinuând că românii erau naționaliști-extremiști, Hrușciov a pretins că „făceau spume la gură" când susțineau că „Transilvania era provincie românească din timpuri străvechi". Nici analiștii sofisticați nu aveau cunoștință despre această confruntare puternică. Spre exemplu, la sfârșitul anilor '80, unul dintre ei afirma că „niciodată în perioada anilor 1960 și, de fapt, nici de atunci încolo Kremlinul nu a sprijinit iredentismul maghiar, iar Budapesta nu a solicitat niciodată clar reajustări teritoriale ale Transilvaniei". Stephen Fischer-Galati, „Smokescreen and Iron Curtain: A Reassessment of Territorial Revisionism vis-a-vis Romania since World War I", *East European Quarterly*, vol. 22, nr. 1. martie 1988, pp. 50-51.

[4] Chiriţoiu (1999). George Schöpflin a inversat cauza cu efectul, acuzând România că ridicase pretenții teritoriale asupra Basarabiei, ca parte a resurecției naționale, forțând astfel Moscova să adopte contramăsuri prin redeschiderea problemei Transilvaniei. George Schöpflin, *Les Hongrois de Roumanie*, Paris, Groupement pour les Droits des Minorités, 1979, p. 21.

[5] Karl Marx, *Însemnări despre români*, București, Editura Academiei, 1964. Notele au fost descoperite la sfârșitul anilor '50, în arhivele olandeze, de un cercetător polonez care și-a informat colegii români.

că Basarabia era teritoriu românesc, dar subliniau, de asemenea, faptul că Rusia şi Ungaria unelteau împreună.[1]

Publicarea notelor lui Marx, urmată curând de publicarea lucrărilor lui Engels, în care erau discutate, de asemenea, abuzurile ruseşti comise împotriva românilor, a provocat un cutremur de proporţii în Blocul Sovietic şi în comunitatea socialistă. Era imposibil să îi ignori pe părinţii comunismului care făceau declaraţii fără echivoc, cum ar fi:

> Basarabia este românească, şi Polonia polonează. Nu se poate vorbi în aceste cazuri de reunirea unor grupuri etnice care au fost împrăştiate, dar pot fi numite ruseşti şi sunt înrudite; aici avem de-a face cu o cucerire flagrantă, cu forţa, a unor teritorii străine; avem de-a face, pur şi simplu, cu un furt.[2]

Pe lângă faptul că analizau politicile de *rusificare*, din acel moment, şi negare a identităţii româneşti, lucrările lui Marx şi Engels au permis şi autorităţilor de la Beijing să se alăture cauzei României, înfruntând „centrul de comandă" al comunismului, în numele unei autorităţi superioare şi mai pure ideologic. Aproape imediat, protejatul lui Brejnev, prim-secretarul moldovean, Ivan Bodiul, a lansat o contraofensivă, iar RSS Moldova a devenit, din nou, un important centru de operaţiuni împotriva României.

Criza rachetelor din Cuba şi mesajul trimis de Gheorghiu-Dej lui Kennedy

Ofensiva extinsă desfăşurată de Moscova împotriva României includea atacuri împotriva liderilor şi ameninţări cu reconfigurarea graniţelor, dar şi atacuri împotriva identităţii poporului. Toate acestea, alături de aroganta supremaţie sovietică, dovedită încă o dată prin convocarea unilaterală a armatelor statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, au determinat autorităţile de la Bucureşti să se ralieze politicilor strategice ale SUA.[3]

---

[1] Chiriţoiu (1999). Un alt participant a descris pregătirile pentru realizarea unei culegeri a lucrărilor lui Marx privind Transilvania care au fost întârziate din lipsa unui articol care a „dispărut" înaintea publicării sale într-un ziar britanic după ce ajunsese „în mâinile consulului rus din Londra". După cum îi explica lui Engels într-o scrisoare, se pare că, pentru gusturile ruseşti, Marx fusese „prea favorabil populaţiei româneşti din România".

[2] Friedrich Engels, *Politica externă a ţarismului rus*, în Karl Marx şi Friedrich Engels, *Opere*, volumul 22, Bucureşti, Editura Politică, 1965, pp. 28-29. Vezi, de asemenea, Marx (1964), pp. 105-106.

[3] Autorităţile de la Bucureşti s-au opus celor de la Moscova în această privinţă, considerând mobilizarea armatelor Blocului de către Uniunea Sovietică în 1948, 1961, 1963 ca fiind un capitol încheiat şi afirmând pentru prima dată faptul că forţele armate române se aflau numai sub comanda autorităţilor române. Alexandru Oşca şi Vasile Popa, *România: O fereastră în Cortina de Fier*, Focşani, Vrantop, 1997, pp. 167-168; *Poziţia ministrului forţelor armate române la întâlnirea şefilor de stat-major ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia*, februarie 1966, Moscova, Arhiva MApN, fond V2, dosar 4/34, f. 5-6.

Aproape imediat, tentativa de mobilizare generală din timpul crizei rachetelor din Cuba a determinat autoritățile de la București să restabilească imediat controlul național exclusiv asupra forțelor sale armate.

Prin urmare, deși comunitatea de informații americană privea cu reticență independența autorităților de la București, administrația americană a decis să ignore opinia majoritară din mediul de informații și să acorde asistență României. La sfârșitul lui iulie 1963, președintele John F. Kennedy a declarat faptul că SUA „sunt dispuse să susțină decizia României de a urma o cale independentă".[1] Foarte rar s-a întâmplat ca o astfel de decizie să se dovedească justificată atât de rapid și fără echivoc.

După mai puțin de trei luni, în octombrie 1963, Gheorghiu-Dej i-a transmis președintelui Kennedy faptul că țara sa nu susținea decizia sovietică privind amplasarea de rachete și nu va participa la nici un conflict armat provocat de Moscova. El a subliniat faptul că România nu fusese consultată înaintea luării acestei decizii, iar obligațiile sale, conform prevederilor Tratatului de la Varșovia, erau strict în sensul apărării și se limitau la zona europeană. Gheorghiu-Dej a exprimat dorința țării sale de a nu fi considerată inamic într-un conflict provocat de sovietici și intenția sa de a nu permite amplasarea de armament nuclear sovietic pe teritoriul său, oferind „SUA posibilitatea să folosească orice metodă pentru a proba aceste declarații".[2] Dat fiind că aceste declarații confirmau informațiile deținute deja de SUA, nu au fost întreprinse nici un fel de verificări în plus.

Comunicatul autorităților românești din 1963 a fost considerat atât de sensibil, încât administrația nu l-a transmis aliaților SUA și, se pare, nici serviciilor de informații în detaliu.[3] Deși comunicatul era o sfidare „șocantă" a politicii sovietice, acesta nu reprezenta o „încălcare" a obligațiilor impuse de alianță, cum au interpretat unii membri ai administrației.[4] Din contră, grija cu care România și-a formulat poziția astfel încât să fie în conformitate cu

---

[1] John F. Kennedy Library, NSF; Co: Rumania General 7/1/63- 8/6/63, caseta 155, from State to Bucharest, 31 iulie 1963, pp.1-3. Este la fel de interesant de remarcat de ce nu s-a luat această decizie cu 3, 4 sau 5 ani înainte.

[2] Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced Itself from the Warsaw Pact", *Cold War International History Project Bulletin* nr. 5, primăvara 1995, p. 35.

[3] Prin urmare, se pare că nu a fost folosit pentru a evalua poziția strategică a României și nu se reflectă în rapoartele CIA și estimările naționale de securitate declasificate începând cu anul 2006. Garthoff sugerează că este posibil să nici nu fi fost arhivată copia mesajului, ceea ce ar fi avut consecința neintenționată de a ascunde elitelor politice de la Washington existența cooperării dintre România și SUA.

[4] Garthoff (1995), p. 35. Se pare că Garthoff a fost victima „măsurilor active" sovietice care prezentau opoziția remarcabilă, chiar eroică, pe care România a manifestat-o față de Moscova în apărarea prerogativelor sale naționale, ca fiind o dovadă de lipsă de loialitate și în sensul unui posibil comportament față de alți potențiali parteneri.

documentele aprobate deja de Kremlin a constituit unul dintre principalele sale atuuri. Preambulul Tratatului prevedea clar caracterul său european şi defensiv, iar Moscova încălcase în mod clar articolul 3 atunci când, fără a-i consulta pe ceilalţi membri anterior luării deciziei, hotărâse amplasarea armamentului şi mobilizarea forţelor Tratatului de la Varşovia.

Prin această acţiune fără precedent, România anunţa că nu va participa la pregătirile de ofensivă sovietice sau la transformarea Tratatului de la Varşovia dintr-o alianţă defensivă într-una ofensivă, transformare începută încă din 1962.[1] Sugera, de asemenea, faptul că autorităţile de la Bucureşti aveau mai multă încredere în intenţiile strategice ale SUA (şi NATO) decât în cele ale Kremlinului şi ale propriilor aliaţi. Autorităţile româneşti au transmis în mod şi mai clar acest mesaj, în cursul aceluiaşi an, când au refuzat cererile sovietice de sporire a bugetului militar, aducând un contraargument „periculos"; ele au arătat că, „în opinia lor, nu este necesară o expansiune militară, dat fiind că nu considerau că există un pericol real de agresiune dinspre Occident".[2]

Primăvara de la Bucureşti, aprilie 1964

„Primăvara de la Bucureşti", din 1964, se găseşte undeva la mijloc între încercarea neaşteptată şi superficială a Ungariei de a părăsi Tratatul în 1956 şi încercarea din 1968, mult mai precaută, condusă de elita de la Praga, de a-şi schimba politica internă în cadrul alianţei sovietice. Acţiunea românească încerca o distanţare de influenţa sovietică şi măsuri interne de liberalizare, cu caracter limitat. După cum remarca CIA:

> Obţinând un sprijin atât de important şi de entuziast, Partidul Comunist Român şi-a permis o relaxare prudentă a controlului politic, spre exemplu, prin eliberarea unui număr mare de deţinuţi politici şi să arate mai multă toleranţă în privinţa răspândirii artei şi culturii occidentale şi a discuţiilor pe marginea acestora.[3]

Privită dintr-o altă perspectivă, mişcarea românească a avut un caracter mult mai radical din punctul de vedere al scopului său strategic decât revolta

---

[1] După un sfert de veac, purtătorul mesajului, ministrul de Externe Corneliu Mănescu, a micşorat până la absurd importanţa mesajului, relevând numai că fusese instruit să explice faptul că România nu „era un partener entuziast al Tratatului de la Varşovia". Mircea Suciu, „The Cuban Missile Crisis and the Romanian – American Rapprochement", *Dosarele istoriei* (Bucureşti) nr. 6/1997, p. 30.

[2] Sejna (1982), p. 67.

[3] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates (1965), p. 16.

ungară sau Primăvara de la Praga, în sensul că, în loc să încerce să se retragă de sub dominația militară, politică, economică și socială sovietică, a încercat reducerea controlului sovietic, în toată regiunea, ca premisă pentru dezvoltarea sa independentă. Manifestările de independență nu numai că sfidau Moscova și „împiedicau planurile Blocului de a integra economiile sovietice și ale statelor-satelit" și refuzau deschis „să urmeze linia sovietică" în probleme de politică externă și de securitate care serveau influenței și expansiunii sovietice, ci „erau de o manieră deschis antisovietică".[1]

Aspectul cu adevărat unic al Primăverii de la București a fost că România și-a redactat „declarația de independență", din 26 aprilie 1964, în așa fel încât să aibă priză la cât mai mulți membri ai comunității socialiste, în încercarea de a contrabalansa presiunile de la Moscova. Declarația, care a afirmat „relațiile de tip nou" dintre statele socialiste, bazate pe principiile „neamestecului în treburile interne, independenței și suveranității naționale, al drepturilor egale și avantajului reciproc", „menținerea integrității teritoriale", respingea în mod explicit autoritatea supranațională în relațiile internaționale și propunea o comunitate socialistă în care să fie incluse și China, Iugoslavia și Albania.[2] Concentrându-se asupra unor principii generale, autoritățile de la București nu urmăreau doar să își sporească gradul de independență. Ele atacau dominația sovietică asupra Europei de Est și în cadrul comunității socialiste extinse.

Moscova a încercat să ascundă scopul „declarației" și să îi diminueze apelul, prezentând-o ca pe o propunere egoistă făcută în avantajul României. Dar, după cum remarca CIA ulterior, principalul scop al „experimentului" românesc nu era „gradul de control sovietic și gradul de libertate național, ca în 1956", ci mai degrabă „înlăturarea controlului sovietic".[3] După cum declara Bucureștiul: „Nu există și nu poate exista un partid «părinte» și «un

[1] Memorandumul lui Sherman Kent pentru guvernatorul W. Averell Harriman, subsecretar pentru afaceri politice, Departamentul de Stat, *Recent Trends in Eastern Europe*, 20 ianuarie 1964 (declasificat iulie 2003), CIA. Din contră – potrivit lui Kent, care este considerat „părintele" analizei profesionale în comunitatea informațională americană – poziția Pragăi „nu conținea nimic antisovietic". *Intelligence Memorandum: Czechoslovakia's New Policy in the Soviet Bloc*, Office of Current Intelligence, 16 decembrie 1964 (declasificat la 8 septembrie 1997), p. 9, CIA.

[2] Atât specialiștii în informații, cât și cercetătorii din domeniul academic american au considerat că declarația a prevestit sfârșitul integrării economice în CAER, *Changing Patterns in Eastern Europe* (1964), p. 11, www.foia.cia.gov, și William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964–1965*, Cambridge, MIT Press, 1967, p. 32.

[3] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, CIA Board of National Estimates, Office of Current Intelligence, 21 martie 1968 (declasificat la 21 martie 2001), p. 5. Subliniere în original.

partid fiu» sau partide «superioare» şi partide «subordonate», ci doar partide «cu drepturi egale»".[1]

> Încă din ultimul stadiu de existenţă al Cominternului, a devenit evident că soluţionarea problemelor dintr-o ţară sau alta, de la un centru internaţional, nu mai este adecvată. [...] Metode eronate, amestec în treburile interne ale partidelor comuniste extins până la înlăturarea şi înlocuirea cadrelor din conducerea partidului şi chiar a unor întregi comitete centrale, şi până la impunerea unor conducători din afară, prin înlocuirea unor conducători distinşi din diverse partide, precum şi cenzura şi chiar dizolvarea unor partide comuniste. În acea perioadă şi partidul nostru a fost supus unor procese dificile din cauza amestecului în treburile interne [...]
> Stricta respectare a [...] drepturilor egale, a principiului neintervenţiei în treburile interne ale altor partide, a dreptului exclusiv al fiecărui partid de a-şi rezolva propriile probleme politice şi organizatorice, de a-şi numi conducătorii, de a da orientarea membrilor săi în probleme de politică internă şi internaţională, este o condiţie esenţială pentru rezolvarea corectă a chestiunilor în care există divergenţe. [...] Nu îi este permis nici unui partid să treacă peste capetele conducătorilor dintr-o ţară sau alta şi cu atât mai puţin să lanseze apeluri pentru înlăturarea sau schimbarea conducerii unui partid.[2]

Deşi atenţia Occidentului s-a concentrat îndeosebi asupra aspectelor economice ale declaraţiei, mai ales din cauza criticii acerbe, în plen, a planului Valev, când a fost citită declaraţia, dar şi în întâlnirile ulterioare din cursul lunii mai, când aceasta a fost explicată membrilor de partid şi publicului larg, aspectele militare şi informative ale acesteia au fost la fel de evidente. Citind materialul transmis de Gheorghiu-Dej, şeful DSS, Drăghici, a informat partidul că eforturile de recrutare ale forţelor de spionaj sovietice „nu îşi mai găseau justificarea" din moment ce „fusese instaurată o dictatură proletară sub conducerea partidului":

> Care a fost reacţia sovieticilor? Au reactivat vechile reţele de agenţi şi le-au completat cu noi recruţi. Au speculat sentimentele pozitive existente faţă de URSS şi învăţăturile [prosovietice] ale partidului. Noi am crezut în declaraţiile lor de prietenie, în sinceritatea lor, în timp ce ei lucrau împotriva noastră, prin reţelele lor de agenţi.[3]

[1] *Scînteia*, 23 aprilie 1964.
[2] Ibidem.
[3] Troncotă (1999), p. 480.

În mod similar, Ion Gheorghe Maurer a informat audiența cu privire la faptul că rachetele au fost amplasate în Cuba fără cunoștința României, iar comandamentul general de atunci al Tratatului de la Varșovia:

> [...] a ordonat tuturor armatelor care aparțineau acestui grup de forțe să intre în stare de alertă. Există un articol 3 în Tratatul de la Varșovia care obligă toate țările semnatare să se consulte reciproc în privința problemelor internaționale importante. Vă întreb, oare aceste probleme nu necesită consultare? Sau, cel puțin, nu ar fi necesară consultarea statelor înainte de a ordona armatelor acestora să intre în stare de alertă? [...] Ordinele au fost date, acțiunile implementate și nimeni nu a fost consultat. Cel puțin, noi nu am fost consultați.[1]

Aceste ședințe au avut un caracter extrem de direct și de complex referitor la tratamentul inadecvat aplicat României, poporului său și partidului de puterea sovietică. Au fost analizate multe dintre „momentele de asistență nesolicitată din partea Moscovei și de amestec nedorit al autorităților sovietice în problemele interne ale partidului și ale statului, începând din anii '20 și sfârșind cu anii '60", precum și „furtul" comis prin Sovromuri, problema Basarabiei, dar și furtul impresionantului tezaur românesc trimis în Rusia pentru a fi păstrat, în timpul Primului Război Mondial.[2] Mai mult, declarația lansa câteva întrebări în direcția Moscovei, într-o serie de probleme de securitate care justificau dominația sovietică asupra Europei de Est, cât și a comunității socialiste mai largi. De exemplu, se solicita încheierea „tratatului german de pace" și transformarea Balcanilor „într-o zonă a păcii și cooperării internaționale" (fără a face referire la o zonă liberă de arme nucleare) și susținea chiar „să i se acorde neîntârziat Republicii Populare Chineze locul din cadrul Națiunilor Unite".[3]

Raportul detaliat al acestor întâlniri publice a provocat furie la Moscova, precum și surprindere și neîncredere la Washington și Londra.[4] Deși se arăta încă neîncrezătoare în posibilitatea ca România să își asume cu adevărat asemenea riscuri, CIA a concluzionat că autoritățile de la București „se convinseseră, aparent, de faptul că URSS nu poate exercita presiuni politice serioase sau sancțiuni economice și că aceasta nu va

[1] Oșca și Popa (1997), pp. 167-168.
[2] Retegan (2000), p. 40.
[3] *Scînteia*, 23 aprilie 1964.
[4] Vezi, de exemplu, raportul diplomatului britanic John McGhie de la București din data de 8 iunie 1964 în PRO, FO 371/177622; Retegan (2000), pp. 42-46.

interveni pe cale militară".[1] Este izbitor contrastul faţă de aprecierea pe care o făcuse CIA atitudinii sfidătoare a Iugoslaviei din 1949. Despre Tito se aprecia că intenţiona să reziste, fiind motivat de credinţa că va putea să se opună intervenţiei sovietice până când avea să sosească ajutorul promis al Occidentului. Despre România, căreia nu i se promisese nici un fel de ajutor occidental, se aprecia că nu avea intenţia să reziste. Deci, urmând logica eronată, sfidarea ei era motivată de convingerea că nu urma să aibă loc nici o intervenţie.

Incitarea tensiunilor etnice şi emiterea pretenţiilor teritoriale

Furia Moscovei era cu atât mai mare, cu cât Hruşciov insistase ca Gheorghiu-Dej să îşi prezinte clar strategia de a evita crearea unor neînţelegeri suplimentare în cadrul relaţiilor româno-ruse. Reacţia sovietică s-a reflectat în notorietatea bruscă dobândită de Béla Kun, în aprilie 1964. Cu mare fast, în Leningrad, o stradă şi o şcoală au primit numele acestui aliat al Moscovei în bătălia pentru Transilvania şi Basarabia din 1919.[2] Indicând foarte clar de partea cui se află Moscova în cadrul disputei naţional-teritoriale, Hruşciov a ales acest moment pentru a-i conferi personal lui Kádár medalia „Erou al Uniunii Sovietice" şi „Premiul Lenin" cu însemne de aur, în timp ce Kádár îl numea pe liderul sovietic „prieten şi frate mai mare".[3]

În acelaşi timp, în timpul unei vizite în Austria, Kádár şi ministrul maghiar de Externe, János Péter, au resuscitat ideea Federaţiei Danubiene care includea, în mod tradiţional, Transilvania. Această cooperare danubiană trebuia să includă Austria, Cehoslovacia, Ungaria şi Iugoslavia – „naţiunile localizate în bazinul dunărean" – care, după cum afirma

---

[1] *Romania's Position in the Soviet Bloc*, evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat 16 aprilie 2001), p. 7, www.foia.cia.gov.

[2] Comuniştii ruşi „care au luptat în brigada internaţională din Armata roşie ungară" au solicitat reabilitarea lui Kun, cu acordul lui Rákosi, în 1956. Rákosi a lansat eforturile de reabilitare în ediţia din decembrie 1955 a *Voprosy Istorii*, iar Jenö Varga a încercat acelaşi lucru în *Pravda*, 21 februarie 1956. Leason, „Béla Kun Rehab A Step Closer", Studiu al Radio Europa Liberă, 21 martie 1956, OSA, caseta 28, dosarul 3, raportul 181. „Bătrânul bolşevic", Ferenc Münnich, fost şef al Departamentului politic în armata roşie a lui Kun şi fost comandant al Brigăzii internaţionale 11 din Spania, a scris reabilitarea definitivă (pe atunci) a lui Kun pe care autorităţile sovietice au publicat-o în *Pravda*, 23 octombrie 1957.

[3] Andrew Felkay, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Iganc Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes*, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 275.

Kádár, „împărtășeau o soartă comună".[1] În discuțiile private, oficialii maghiari insistau în fața interlocutorilor occidentali că Transilvania era majoritar catolică și protestantă, în paralel cu măsurile active maghiare prin care se insista că statisticile „reale" arătau că maghiarii erau la fel de numeroși, dacă nu chiar îi depășeau pe etnicii români din Transilvania.[2] Conform unui analist, conflictul provocat de „diferențele de abordare dintre Kádár și Ceaușescu a rolului Uniunii Sovietice în problemele comunismului, de diverse probleme ideologice și organizatorice", „de chestiunea Transilvaniei" și de promovarea de către România a unui „proiect de cooperare balcanică", a făcut ca includerea acesteia în proiectul «Kádár – Péter» să devină nerealistă".[3]

De fapt, nu există nici un fel de dovadă că Budapesta ar fi intenționat sau ar fi dorit vreodată să includă România în proiect. Din contră, ministrul de Externe, Péter, i-a propus șefului Departamentului Internațional, Komócsin, aranjamentul de cooperare regională, ca răspuns la inițiativa României pentru o colaborare care includea nu numai Ungaria, Iugoslavia și Bulgaria, dar și Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda și Suedia. După cum sublinia Péter, Ungaria prevenea astfel „abuzul" unei asemenea cooperări prin informarea Moscovei și a celorlalți „parteneri apropiați" despre „orice s-ar fi întâmplat în acest cadru".[4]

---

[1] Charles Andras, „Neighbors on the Danube: New Variations on the Old Theme of Regional Cooperation", RFER, 13 decembrie 1967, OSA, caseta 33, dosarul 5, raportul 1, pp. 62-64; William F. Robinson, „Hungary and European Security: Hunting with the Hounds", RFER, 31 octombrie 1973, OSA, caseta 114, dosarul 4, raportul 228, pp. 12, 16. Ministrul de Externe, Péter, a introdus pentru prima oară acest concept în aprilie 1964. Kádár a ridicat problema în decembrie 1964, apoi în februarie 1965, când s-a adresat Parlamentului și apoi la al 9-lea congres al partidului, la sfârșitul anului 1966, oficialitățile, media și ziarele continuând să-l mențină în atenție pe tot parcursul anului 1967. Cartea comandată de guvern pentru a demonstra interdependența economică a bazinului dunărean a apărut în 1969.

[2] Succesul pe care l-a avut această linie de dezinformare este foarte elocvent exprimat de Samuel P. Huntington, în „The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol. 72, nr. 3 (vara 1993), pp. 22-49. Huntington consideră Transilvania, care este predominant ortodoxă, ca fiind în majoritate catolică și protestantă, fiind astfel asimilată de Vest. El plasează restul României de cealaltă parte a civilizației, alături de Rusia ortodoxă și de islamism, sugerând că era mai degrabă orientată spre Estul rusesc decât spre Vestul european și transatlantic. Aparent, Huntington a folosit ca premisă de lucru ideea că în Transilvania exista o majoritate maghiară.

[3] Andras (1967), p. 120.

[4] Propunerea ministrului de Externe făcută Comitetului politic al HSWP asupra cooperării, securității și păcii europene, 17 ianuarie 1967, p. 5, în Békés și Locher (2003), PHP.

János Péter fusese identificat de autoritățile americane drept agent al Kremlinului încă din 1954, când operase în calitate de „cleric spion" în Consiliul Mondial pentru Pace și la Conferința de Pace Creștină, ambele fiind organizații de fațadă sovietică.[1] De pe această platformă el a participat în calitate de episcop reformat la întâlnirile organizațiilor ecumenice internaționale legitime, precum Consiliul Mondial al Bisericilor, unde susținea că în țara sa există libertate religioasă, în perioada celei mai cumplite represiuni, și a apărat chiar intervenția sovietică în Ungaria din 1956 ca fiind o necesitate de neevitat provocată de „amestecul Occidentului".[2] Conform autorităților americane, el avea „un caracter alunecos, nedemn de încredere, care își merita porecla germană *Schwarzer* [Negrul] Péter".[3] Imediat după revolta din 1956, Kádár l-a transferat din înalta poziție pe care o ocupa la vârful Bisericii Reformate, la Ministerul de Externe, tocmai pentru a rezolva problema de imagine prin exploatarea autorității morale a liderilor bisericilor occidentale.[4]

De asemenea, în acea perioadă, au fost desfășurate campanii de lansare a unor zvonuri, prin care se transmitea că „Transilvania ar trebui să aparțină Ungariei", și provocări etnice în regiunea autonomă.[5] După cum raporta prim-secretarul ungar din regiune:

---

[1] Péter a fost unul dintre clericii folosiți de autoritățile comuniste „pentru a-l acuza pe cardinalul Mindszenty de colaborare cu «imperialiștii» americani". Mevius (2005), pp. 237-238.

[2] *Investigation of Communist Takeover and Occupation of Hungary. Fifth Interim Report of Hearings Before the Subcommittee on Hungary of the Select Committee on Communist Aggression,* House of Representatives, Eighty-third Congress, Second Session, Under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438, Hungary, Washington, U.S. Government Printing Office, 1954, www.archive.org; declarație a reverendului János Péter, episcop al Bisericii Reformate maghiare și membru al Consiliului Mondial pentru Pace din partea Comitetului Maghiar pentru Pace, 18 noiembrie 1956; Fostul prim-ministru ungar Ferenc Nagy către oficialii Departamentului de Stat al SUA, Memorandum al discuției, Washington, 10 septembrie, 1964, document 105, *Foreign Relations of the United States 1964–1968,* vol. XVII.

[3] *Memorandum from Helmut Sonnenfeldt of the National Security Council Staff to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger),* Washington, 26 iunie 1972, document 127, *Foreign Relations 1969–1976,* vol. XIV, p. 297. Ambasadorul americano-maghiar de la Budapesta îl considera, de asemenea, „un caracter alunecos" ale cărui declarații „trebuie privite cu prudență". *Telegram From the Embassy in Hungary to the Department of State,* Budapest, 14 mai 1971, document 114, op., cit, vol. XXIX, p. 277.

[4] Gough (2006), p. 152; Tökés (1996), p. 226. Guvernul Kádár nu a fost recunoscut de comunitatea internațională sau americană până în 1963, după ce președintele finlandez (și agent KGB) Urho Kekkonen a vizitat Budapesta, evident la instrucțiunile Moscovei. Kekkonen și-a repetat rolul în Cehoslovacia, în 1969, măsurile active sovietice desemnându-l drept un excelent om de stat și iubitor al păcii.

[5] Vezi, de exemplu, Nastasă (2003), documentele 115-117, 119.

Zvonurile sugerau îndeosebi:

- cedarea Transilvaniei către Republica Populară Ungară, până la data de 23 august (ca urmare a relațiilor excelente dintre URSS și RPU).
- ruperea relațiilor dintre țara noastră și URSS ca urmare a intensificării relațiilor comerciale cu statele capitaliste, îndeosebi cu SUA [...] și a distribuirii loturilor de teren de la stat, a promovării unei politici de românizare și a anulării drepturilor populației ungare.[1]

Prim-secretarul a amintit patru incidente recente din patru localități diferite, precum și zvonul că „de acum înainte oricine va putea calomnia în mod deschis politica de partid și de stat și va putea lansa provocări, pentru că legea nu le mai pedepsește". Și acestea, cu toate că de la 1 ianuarie până la 30 aprilie 1964 au existat peste 59 de cazuri „mai elocvente" de manifestări naționaliste maghiare, iar între 1 mai și 15 iulie au fost 142 de cazuri.[2]

Într-unul dintre cazuri, în timpul primului val de liberalizări din România, activiștii unguri au imitat ostentativ memorandumul din secolul al XVIII-lea al majorității etnice române, care fusese privată de drepturi (de vot, de așezare în orașe, de recunoaștere a religiei etc.) și prin care se atrăsese atenția la nivel internațional asupra situației românilor.[3] Se susținea că prin acest memorandum „etnicii maghiari își pierdeau aproape toate drepturile și libertățile civile" din cauza „unei politici de asimilare forțată a minorităților maghiare și secuiești; prin care ungurii erau alungați din Transilvania; și prin care limba română era impusă cu forța în școli, licee și universități".[4] Cu toate că a existat un efort concentrat pentru a răspunde la demersul lui Hrușciov de a redeschide problema Transilvaniei, însoțit de agitația Budapestei de la sfârșitul anului 1963 și pe parcursul lui 1964, judecând după rapoartele declasificate ale ambasadorilor maghiari în România din perioada 1964–1968, tendința reală a fost de liberalizare generală și de

[1] Ibidem, document 119, p. 764, Iosif Banc, Târgu Mureș, 24 iulie 1964, către secretariatul CC al Partidului Muncitoresc Român, București; ASB, CC al PCR, Cancelarie, dos. 100/1964, f. 1-4.

[2] Ibidem, p. 765. Afirmația că „legea nu mai pedepsește" reprezintă încercarea de a specula pe marginea amnistiei generale pe care Gheorghiu-Dej a acordat-o prin Decretul nr. 411.

[3] *Supplex libellus siculi hungarorum* a fost redactat pe 7 iunie 1964 și urma să fie trimis Guvernului Republicii Populare Ungare, înainte de a fi interceptat de Securitate. Deși se dezbate încă pe larg în ce măsură au fost încălcate drepturile minorităților în perioada comunistă, ungurii nu au fost privați de drepturi oficial, așa cum fuseseră privați românii înainte de 1919 și între anii 1940 și 1945.

[4] Troncotă (2003), p. 226; ASRI, fond „X", dosar nr. 174 651, vol. 3, f. 134.

acordare a unor noi libertăţi şi oportunităţi pentru exprimarea culturală a etnicilor maghiari.[1]

Contând în mod evident pe lipsa cunoştinţelor despre regiune a celor din Occident, se afirma faptul că: „În timp ce între 1940 şi 1944 era obligatorie studierea limbii române în şcolile secundare maghiare din nordul Transilvaniei, în prezent limba maghiară nu figurează în programă, iar studenţilor unguri le este interzis să discute în limba maghiară". Lăsând de o parte atrocităţile comise de administraţia maghiară, politica explicită de asimilare forţată (maghiarizarea) şi închiderea învăţământului secundar pentru populaţia majoritară românească, între 1940 şi 1944, românii aveau doar 692 şcoli elementare aproape fără nici un profesor vorbitor de limba română.[2] În 1964, existau 922 de şcoli elementare cu predare numai în limba maghiară şi 124 cu predare atât în limba română, cât şi în maghiară.[3]

---

[1] Vezi rapoartele pentru 1963–1968 prezentate în: Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), mai ales documentele 110, 112, 115, 123, 128-129, 131, 133-134, 136-137, 140-141, 143-146, 148-149. Acelaşi model general a apărut şi după mult mai scurtul atac care a însoţit criza din 1956, din Ungaria. Vezi: Nastasă, Andreescu şi Varga (2002).

[2] Vezi rapoartele Comisiei speciale de anchetă germano-italiană, cunoscută sub numele comisiile Altenburg – Roggeri şi Henke – Roggeri, din 1940 şi 1943. Puşcaş (1995). Vezi şi capitolul 2 al acestui volum. Tendinţa de a eluda abuzurile Budapestei şi de a acorda credibilitate statisticilor şi explicaţiilor sale, în timp ce statisticile româneşti şi observatorii independenţi erau respinşi, a constituit trăsătura comună a acestor interpretări. Vezi de ex. Lóránt Tilkovsky, „Cultural Policy Concerning the Nationalities", în Ferenc Glatz, ed., *Hungarians and Their Neighbors in Modern Times*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 166.

[3] Robert King, *Minorities Under Communism: Nationalities as a Source of Tension Among Balkan Communist States,* Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1973, p. 153.

V

De la Primăvara de la București, la Primăvara de la Praga

Nu mai este adecvată o centrală internațională [...] Nici unui partid nu îi este permis să treacă peste capetele conducătorilor dintr-o țară sau alta și cu atât mai puțin să lanseze apeluri pentru înlăturarea sau schimbarea conducerii partidului.[1]

Declarația de independență a PCR, aprilie 1964

Dacă ar fi după România, nu ar face parte din nici un pact, inclusiv Pactul de la Varșovia, și nu s-ar preocupa decât de apărarea propriilor frontiere [...] România își menține fără entuziasm alianțele militare și singura grijă este apărarea propriei țări.[2]

Ofițeri ai armatei române, noiembrie 1964

Armatele țărilor socialiste din Europa sunt subordonate [Moscovei] în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia și a Comandamentului unificat. Intenționăm să schimbăm această stare de lucruri.[3]

Ceaușescu către Deng Xiaoping, iulie 1965

---

[1] *Scînteia*, 23 aprilie 1964.

[2] *Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State* [Telegramă de la Ambasada din România către Departamentul de Stat], București, 24 noiembrie 1964, 11 a.m., document 145, *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, vol. XVII. Ambasadorul american s-a referit la raportul atașatului militar al SUA pentru Pentagon, cu observația că a fost prima discuție de acest gen despre „participarea României" la Tratatul de la Varșovia și că cei doi ofițeri care făcuseră comentariile „rareori spuneau ceva care să se abată de la linia partidului".

[3] Stenogramă a discuției cu delegația Partidului Comunist Chinez la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR, Cancelarie, dos. nr. 105/1965, f. 2-15. Vezi și Stenograma convorbirii Ceaușescu – Deng, „Documente", în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu și Anna Locher, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", martie 2004, PHP.

[România a încercat] să paralizeze alianța și să-i transforme organismele în cluburi beligerante de discuții.[1]

Ministrul de Externe polonez, februarie 1966

Ceaușescu a rostit numeroase discursuri în care declara că România, alături de celelalte țări din Blocul Socialist, va continua să lupte împotriva agresiunii imperialiste. Aceasta este, cu siguranță, doar o fațadă. Totul pare să indice că românii intenționează să rupă orice legătură cu țările din cadrul Blocului. Nu putem exclude posibilitatea [...] ieșirii lor din Tratatul de la Varșovia.[2]

Leonid Brejnev, iulie 1967

Care este linia urmată de conducerea României? Contrarevoluționară, antisovietică! În favoarea cui este o asemenea linie politică? Cine le permite conducătorilor României să se joace cu soarta clasei muncitoare din România, cu interesele sistemului nostru socialist, pentru care s-a luptat atâția ani? Cine le-a permis asta, cine le-a dat un asemenea drept?! [3]

Todor Jivkov, martie 1968

[Conducătorii României] salută evenimentele din Cehoslovacia, în speranța că și-ar putea găsi aliați în lupta împotriva Uniunii Sovietice, a CAER și a Tratatului de la Varșovia.[4]

János Kádár, iunie 1968

---

[1] Vojtěch Mastný, *Learning From The Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, mai 2001, p. 22, adjunctul ministrului de Externe polonez, Marian Naszkowski, către ministrul de Externe Adam Rapacki, 17 februarie 1966.

[2] Înregistrarea poloneză a întâlnirii de la Budapesta dintre conducătorii Blocului Sovietic (și Tito), 11–12 iulie 1967), Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Polonez [Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej: KC PZPR], XI A/13, Arhivele poloneze pentru Documente Noi [Archiwum Ackt Nowych:AAN], Varșovia, în James G. Hershberg, The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives, CWIHP *e-Dossier No. 13*.

[3] Înregistrare a plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 29 martie 1968 [extrase] în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/1981)", *CWIHP Bulletin*, no. 11 (iarna 1998), p. 100.

[4] Hungarian National Archives *(Magyar Országos Levéltár*: MOL), MKS, 288, fond 4, dosar nr. 92, pp. 13-33; Retegan (2000), pp. 139-140.

CAPITOLUL 10

NATURA AMENINȚĂRII ROMÂNEȘTI DIN ANII '60

Amenințarea la adresa independenței României

Furia sovieticilor nu a fost deloc atenuată de discuțiile dintre prim-ministrul român, Ion Gheorghe Maurer, și președintele francez, Charles de Gaulle, la sfârșitul lunii iulie 1964, despre care s-a aflat imediat la Kremlin datorită gradului deosebit de infiltrare sovietică în cercurile de conducere franceze.[1] Prin politica sa de antagonism atât față de NATO, cât și față de statele membre ale Tratatului de la Varșovia, de Gaulle a acordat sprijin francez României pentru a „deveni membră a Comunității Economice Europene", oferind nu numai arme pentru a reduce gradul de dependență față de Uniunea Sovietică, dar și „ajutor în cazul în care ar fi fost invadată de trupele statelor membre ale Tratatului de la Varșovia".[2] Prima reacție a ministrului Apărării sovietic (fostul comandant al forțelor de ocupație din România), Rodion Malinovski, a fost făcută într-un limbaj „imposibil de redat" și a promis că, în cazul în care „de Gaulle va încerca să se țină de promisiune, vom ști despre asta înainte ca ordinele sale să ajungă la comanda armatei franceze". Comentariul lui Hrușciov a fost la fel de amenințător: în timp ce Moscova ar putea „tolera" independența economică a României față de CAER, „dacă vor fi atât de orbi încât să încerce să părăsească Tratatul de la Varșovia, atunci soldații noștri și nu cei ai lui de Gaulle vor avea ultimul cuvânt".[3]

---

[1] Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 460-485. Vezi și Oleg Kalugin cu Fen Montaigne, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994, și Andrew și Gordievsky (1990).
[2] Sejna (1982), p. 75.
[3] Ibidem.

În ochii Moscovei, o asemenea mişcare a României ar fi subminat politica sa din Balcani, ar fi creat probleme în RSS Moldova şi ar fi slăbit poziţia Uniunii Sovietice în comunitatea socialistă şi la nivel internaţional şi ar fi produs un efect tulburător asupra celorlalte state membre ale Tratatului de la Varşovia. Potrivit CIA:

> Acţiunile României au demonstrat că există o alternativă viabilă la dominaţia sovietică, printr-o politică de independenţă, sprijinită moral şi economic de Occident. Românii au arătat, de asemenea, că şi o ţară mică deţine arme psihologice puternice, arme care şi-au demonstrat deja eficienţa împotriva unei mari puteri.[1]

Iniţial, relaţiile dintre România şi SUA s-au desfăşurat cu foarte multă discreţie, aproape sub monopolul administraţiei din momentul în care Gheorghiu-Dej a trimis acea scrisoare lui Kennedy în timpul crizei rachetelor. Vizita delegaţiei României la nivel înalt în SUA, din mai 1964, a reconfirmat punctul de vedere al Bucureştiului că, „în acest moment, este mult mai bine dacă se face mai puţină publicitate în legătură cu independenţa României".

> Prea multă atenţie din partea presei străine ar putea dăuna relaţiilor noastre pe viitor. Pentru moment, România ar dori să fie plasată după Iugoslavia şi Polonia, în rândul ţărilor est-europene. Dorinţa noastră de libertate nu va putea fi împlinită prin acţiuni publice şi insistente, ci prin dezvoltarea cu discreţie a unor relaţii constructive între România, pe de o parte, şi SUA şi Occident, de cealaltă parte.[2]

Pe măsură ce sporea independenţa Bucureştiului, se limita şi gradul de cooperare cu ţările membre ale Tratatului de la Varşovia. Aceasta a devenit o preocupare strategică, dacă nu o obsesie a liderilor sovietici în următorii douăzeci de ani. Când Novotný a propus ca României să i se permită să părăsească alianţa din cauza atitudinii sale obstrucţioniste în august 1964, Hruşciov a respins ideea ca fiind „complet greşită şi dezastruoasă". „Este

---

[1] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates (1965), p 17, www.foia.cia.gov.

[2] *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1964–1968*, volumul XVII, *Eastern Europe*, Washington DC, 1996, dosarul nr. 140, citat în Retegan (2000), p. 47. Preşedintele Johnson a făcut pentru prima dată referire la posibilitatea de a folosi serviciile României în vederea medierii relaţiilor cu Asia (apropierea de China şi încheierea unui acord cu Republica Laos) în timpul unei discuţii cu şeful delegaţiei Gaston Marin şi Dean Rusk pe 23 mai 1964, la bordul iahtului LBJ. Interviu cu Gaston Marin de Lavinia Betea, „De la Kremlin spre Vest şi Casa Albă", *Jurnalul Naţional*, 6 martie, 2007.

exact ceea ce îşi doresc liderii români", a explicat liderul sovietic, pentru că „întreaga situaţie din Balcani ar ieşi de sub control dacă România ar urma Iugoslavia şi Albania în tabăra antisovietică".[1] „Partidul, a subliniat Hruşciov, trebuie să împiedice România să părăsească Tratatul."[2]

Într-adevăr, în cadrul forţelor armate şi al partidului în România exista un curent puternic favorabil retragerii ţării din Tratatul de la Varşovia. Malinovski era înfuriat de noua istoriografie militară a României care îi nega rolul de „eliberator", în calitatea sa de fost comandant militar al forţelor sovietice de pe frontul românesc, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Pretinzând că eliberarea era meritul sovieticilor, Malinovski insista că:

> Nu imperialiştii anglo-americani, ci fraţii sovietici lipsiţi de egoism au venit în ajutorul popoarelor din Balcani, aducându-le eliberarea de sub jugul fascist.[3]

În noiembrie 1964, ambasada americană la Bucureşti informa despre certuri şi „incidente petrecute între ofiţerii români şi cei ruşi în timpul vizitei unei delegaţii militare sovietice" conduse de comandantul forţelor armate ale Tratatului de la Varşovia, mareşalul Andrei Greciko, inclusiv „ignorarea intenţionată" de către armata română a recepţiei date în onoarea revoluţiei sovietice din octombrie.[4] Curând după aceasta, doi ofiţeri de informaţii din cadrul Biroului de legături externe din Ministerul Apărării – amândoi foşti ataşaţi militari – i-au spus ataşatului militar american:

> [...] dacă România ar putea acţiona după cum doreşte, nu ar fi membră a nici unui tratat, nici a Tratatului de la Varşovia, şi ar asigura numai apărarea propriilor graniţe. Ei au încheiat arătând că România este nevoită să menţină

---

[1] Sejna (1982), p. 76.

[2] Ibidem.

[3] *Pravda*, 20 august 1964; Richard Cook, „Malinovsky's Sharp Reminder to Rumania", RFER, 21 august 1964, OSA, caseta 50, dosarul 2, raportul 55, p. 3. Analistul, conformându-se aprecierilor generale că România nu putea să reziste presiunilor sovietice, afirma că Malinovski dezumflase „prestigiul regimului român într-o problemă importantă" şi că „românii trebuie să realizeze deplin" că Moscova nu îi va „dezaproba pe Malinovski şi *Pravda* aşa cum făcuseră recent cu planul profesorului Valev".

[4] *FRUS, 1964–1958*, volumul XVII, document 145, *Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State*, Bucureşti, 24 noiembrie 1964, ora 11.00. Rapoartele respective erau telegrama 524 de la Bucureşti, 11 noiembrie 1964, Departamentul de Stat, Central files, POL RUM-USSR, şi Joint Weeka nr. 23, 7 noiembrie 1964, Ibidem., POL 2-1 RUM.

> alianţele militare încheiate şi că singura lor preocupare o reprezintă propria lor ţară.[1]

Bucureştiul, fiind tot mai puţin obligat să continue colaborarea pe linie informativă, şi-a redus brusc contribuţia informativă către Moscova în ceea ce priveşte NATO şi aliaţii săi. Înainte de 1964, DSS-ul transmitea „în întregime serviciului de informaţii sovietic" toate informaţiile referitoare la NATO. Apoi, Serviciul Român de Informaţii oferea centrului KGB şi GRU „numai sinteze" şi „informaţii filtrate" care au devenit „tot mai rare şi mai sumare".[2] Cu toate acestea, în acest caz infiltrarea sovietică avea să creeze în continuare probleme.

Între timp, Bucureştiul a încetat toate acţiunile de cooperare informativă formale sau informale cu reţeaua informativă a Tratatului, blocând noile scheme de coordonare sovietice în momentul lansării lor şi încercând să prevină integrarea sub egida sovietică. După primirea unui raport al Direcţiei de Informaţii Militare (DIM) privind diferite propuneri în acest sens, la sfârşitul anului 1964, prim-ministrul Maurer a dispus ca DIM:

> [...] să nu permită crearea în acest mod a unui nou organism cu atribuţii de coordonare. În general, nu trebuie să creăm organisme cu atribuţii de coordonare generală. Legăturile bilaterale sunt mai indicate în acest caz.[3]

În decembrie, la un an şi jumătate după ce îi sugerase lui Hruşciov ca Moscova să îşi retragă reţelele clandestine de spionaj de pe teritoriul statelor socialiste, Bucureştiul a şocat din nou Moscova declarând public că se simte „nevoia" de schimbare în procesul decizional care implica statele membre al Tratatului de la Varşovia.[4]

Analiştii considerau că Bucureştiul devenise mult mai independent faţă de Moscova decât Belgradul şi era deja pe cale să stabilească legături

---

[1] În raportul ambasadorului care făcea referire la raportul ataşatului militar către Pentagon, se remarca: „Este pentru prima dată când ataşatul militar al SUA îi aude pe ofiţerii de legătură străini discutând despre Tratatul de la Varşovia sau despre participarea României la acesta. Se întâmplă foarte rar ca aceşti doi ofiţeri să nu respecte indicaţiile trasate de partid".

[2] Pelin (1997), pp. 51, 63; ASRI, fond „D", dosar 11200, volumul 37, f. 3-5. De fapt, infiltrarea sovietică în Serviciul Român de Informaţii Externe era atât de eficientă încât autorităţile de la Moscova au continuat să primească toate informaţiile despre NATO până la sfârşitul anilor 1960, când DSS-ului i s-a ordonat să înceteze culegerea de informaţii cu privire la ţintă.

[3] Ion Dohotaru, coordonator, *Direcţia Informaţii Militare între ficţiune şi adevăr,* Bucureşti, Romcart, p. 146.

[4] *The New York Times,* 19 decembrie 1964.

militare mai „lejere".[1] Românii nu numai că zădărniceau controlul sovietic, dar se pare că erau hotărâţi să îl submineze şi în interiorul Blocului. În iulie 1964, CIA care, în mod obişnuit, era destul de precaută când venea vorba de România a afirmat că „succesul înregistrat de aceasta în încercarea sa de a-şi apăra interesele naţionale poate inspira acţiuni similare din partea statelor est-europene".[2]

Şase luni mai târziu, pe măsură ce repercusiunile asupra regiunii deveneau tot mai evidente, Langley a afirmat că „se arăta calea" spre „năruirea, puţin câte puţin, a dominaţiei sovietice" şi că alte state membre ale Tratatului „ar putea fi foarte tentate să urmeze calea străbătută de România", concluzionând în manieră destul de optimistă că „e foarte posibil ca pe termen lung să îi urmeze toate exemplul".[3] Pentru a contracara aceste tendinţe, Hruşciov a lansat o politică de dezinformare pentru a aduce România înapoi sub controlul său sau, cel puţin, să o izoleze de statele din Occident; se încerca acest lucru prezentând situaţia ca şi cum România s-ar fi întors sub control sovietic, astfel încât aceasta să rămână în continuare vulnerabilă în faţa Uniunii Sovietice până în momentul în care s-ar fi „găsit" o conducere mai adecvată.

Preocuparea Uniunii Sovietice în privinţa României a trecut brusc (chiar dacă nu în totalitate) de la poziţia geostrategică a ţării – ca unică punte de

---

[1] William Griffith, unul dintre cei mai de seamă analişti americani ai lumii comuniste, a declarat că autorităţile de la Bucureşti sunt „în mod clar cel puţin la fel de independente precum cele de la Moscova sau Belgrad". Griffith (1967), p. 34. CIA considera că gradul acesteia de independenţă este similar cu cel al Iugoslaviei. *Prospects for Independence in Eastern Europe: CIA Office of National Estimates Special Memorandum No. 10-65* (1965), pp. ii şi 14, www.foia.cia.gov. Solicitarea autorităţilor de la Bucureşti din 1964 adresată celor de la Washington pentru ca România să fie clasată „după Iugoslavia şi Polonia", în timp ce urmărea să obţină un grad şi mai mare de independenţă sugerează că depăşise de fapt Belgradul. *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, volumul XVII, *Eastern Europe*, Washington D.C., 1996, dosarul nr. 140.

[2] *Changing Patterns in Eastern Europe* (1964), p.12, www.foia.cia.gov.

[3] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates, 18 februarie 1965 (declasificat 16 august 2000), pp. ii şi 12-13, www.foia.cia.gov. Peste douăzeci de ani, analiştii americani puteau afirma fără urmă de îndoială că: „Toate statele din Europa de Est au beneficiat de pe urma faptului că România a insistat ca fiecare membru să aibă dreptul de a avea o opinie independentă în cadrul consiliilor Blocului Sovietic". *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 12 ianuarie 1982 (declasificat 29 ianuarie 2001), p. 20, www.foia.cia.gov. „Rezistenţa deosebită" a României şi contraatacurile îndreptate împotriva încercărilor Uniunii Sovietice de a impune supranaţionalismul „au contribuit enorm în sensul obţinerii libertăţii statelor din estul Europei" chiar dacă „nimeni nu le-a mulţumit pentru acest lucru; puţini au fost pregătiţi să o recunoască; însă toţi au avut de câştigat de pe urma acestei poziţii". J.F. Brown, *Surge to Freedom: The End of Communist Rule in Eastern Europe*, Durham, Duke University Press, 1991, p. 20.

legătură terestră cu Bulgaria, având o graniță extinsă cu URSS și peste 3 milioane de conaționali în învecinata Republică Sovietică Socialistă Moldova și Ucraina – la comportamentul și atitudinea ei fermă. Statutul de principală țintă pentru serviciile secrete sovietice nu mai era o simplă „moștenire", un rezultat al poziției geografice, ci un „drept" obținut prin opoziția permanentă manifestată față de principalele obiective strategice ale Kremlinului.[1]

La începutul anilor 1960, conflictele deschise pe tema integrării (a se citi: exercitarea controlului) economice, militare și a serviciilor secrete au determinat Moscova să recurgă la măsuri unilaterale și la operațiuni secrete bilaterale cu țările Tratatului de la Varșovia pentru a preîntâmpina demersurile României. În ianuarie 1965 însă, într-un „moment de cotitură al istoriei", țările partenere care aveau o „cooperare strânsă" au organizat prima lor întrevedere „postîntrevedere" pentru a discuta despre autoritățile de la București ca despre „un obstacol real în calea oricărei strategii de coordonare".[2] Pentru „prima, dar nu și pentru ultima dată", adepții politicii de la Moscova au rămas, după plecarea delegației române, pentru a discuta nu doar despre cooperarea lor în lupta împotriva Chinei, despre continuarea procesului de integrare a altor state membre ale Tratatului de la Varșovia și despre întocmirea unui Plan strategic pe termen lung (în privința căruia au insistat mai ales Gomułka, Kádár și Novotný), ci și despre modalitățile de gestionare a opoziției României.[3] Principalele obiective vizate de Planul Strategic al Kremlinului erau izolarea Statelor Unite și destrămarea NATO, integrarea în Blocul Sovietic și izolarea Chinei, în timp ce obiectivele secundare se refereau la coordonarea strategiilor din Orientul Mijlociu și din țările în curs de dezvoltare. Era evident că Bucureștiul acționa în direcții diametral opuse pe toate aceste fronturi.

Medierea din Vietnam pentru președintele Johnson

Președintele Lyndon B. Johnson, care cunoștea mesajul lui Gheorghiu-Dej către Kennedy privind criza rachetelor din Cuba, a adus pentru prima oară în discuție folosirea serviciilor României în vederea medierii problemei

[1] România, Polonia și țările baltice s-au aflat în fruntea listei de priorități a serviciilor secrete sovietice și în timpul anilor 1920–1930. Vezi Dallin, 1995, pp. 14, 25 și 305.

[2] Douglas Selvage, *The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963–1965,* aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21. Selvage remarcă faptul că acesta a reprezentat „un punct de cotitură în istoria alianței est-europene".

[3] Sejna (1982), p. 104. Proiectul acestei strategii a fost denumit oficial „Planul Strategic pe termen lung pentru următorii 10–15 ani și pentru viitor". Vezi și Dziak (1988), pp. 150-151.

asiatice (un acord cu Laos şi reconcilierea cu China) în cadrul unei discuţii cu şeful delegaţiei române, Gaston Marin, şi cu Dean Rusk, la 23 mai 1964, la bordul iahtului lui L.B. Johnson.[1] În 1965, în timp ce se purtau discuţii pentru medierea conflictului americano-vietnamez, s-au „scurs" în presă informaţii care păreau să aibă ca scop blocarea implicării României.[2] Moscova, care furniza masiv armament Vietnamului prin intermediul partenerilor săi „apropiaţi de cooperare" (în special, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria), era interesată să menţină deschis conflictul SUA – Vietnam. A reuşit cu maximă eficienţă să pună Statele Unite într-o lumină nefavorabilă în faţa opiniei publice, la aceasta contribuind şi operaţiunile derulate de mişcările pacifiste pe frontul sovietic (de exemplu, Consiliul Internaţional pentru Pace).

Demersurile României, cărora administraţia Johnson le-a dat numele de cod PACKERS după numele echipei americane de fotbal campioane, au continuat prin ofensiva Tet din 1968.[3] După primele negocieri concrete legate de propunerea Statelor Unite şi după refuzul Vietnamului, Johnson a descris evaluările României ca fiind „echilibrate şi, în opinia noastră, corecte".[4] Bucureştiul a obţinut o victorie importantă când a convins Beijingul să nu se mai opună negocierilor dintre Washington şi Hanoi.[5] Şeful echipei PACKERS, ambasadorul plenipotenţiar W. Averell Harriman, a fost „impresionat" de abilitatea României de a obţine răspunsuri de la liderii

---

[1] Interviul luat lui Gaston Marin de Lavinia Betea, „De la Kremlin spre Vest şi Casa Albă", *Jurnalul Naţional*, 6 martie 2007.

[2] *The New York Times*, 22 şi 23 noiembrie 1965. Încercările Ungariei şi Poloniei de a se implica la ordinul Kremlinului au fost zădărnicite de faptul că „iniţiativele acestora au făcut iniţial obiectul consultărilor cu Moscova". După cum îi mărturisea, în 1967, secretarul de partid chinez Liu Ningyi secretarului de partid polonez Zenon Kliszko, Polonia „aplica o politică de servitute faţă de revizionismul sovietic", plasând alte ţări de „partea cealaltă a baricadei". Liu şi Mastný (2004), pp. 78-79, www.css.ethz.ch.

[3] Vezi, de exemplu, *FRUS 1964–1968*, volumul V, documentul 411; volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, Kent Sieg, redactor, Washington DC, Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, 2002, www.state.gov, documentele 3, 5, 8-9, 18, 23-24, 203-206, 211-216. Preşedintele Johnson prezintă pe scurt rolul României în memoriile sale. Lyndon Baines Johnson, *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency 1963–1969*, New York, Holt, Reinhart and Winston, 1971, pp. 268, 387 şi 589-590.

[4] Johnson (1971), p. 269.

[5] *CIA Intelligence Information Cable*, 14 octombrie 1967 (declasificat 21 iulie 1995), re: Vizita secretă a prim-ministrului român, Maurer, la Hanoi, în căutarea unei formule pentru a pune capăt Războiului din Vietnam este urmată de vizita unor oficeri chinezi de rang înalt, 01383, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University.

nord-vietnamezi de la Hanoi, precum şi de „meticulozitatea" şi „claritatea" prezentărilor, elaborate astfel încât „să evite orice posibile confuzii".[1]

Importanţa acestor eforturi este subliniată de declaraţiile din ianuarie 1968 ale lui Dean Rusk şi Harriman către adjunctul ministrului de Externe, George Macovescu – negociatorul-şef în Vietnam. Cei doi au afirmat că succesul le va aduce lui şi guvernului său Premiul Nobel pentru Pace la recomandarea Statelor Unite, la care Macovescu a răspuns că românii „nu tânjesc după un premiu şi că pacea ne-ar fi de ajuns".[2] Câteva zile mai târziu, preşedintele Johnson a trimis un mesaj de mulţumire guvernului lui Ceauşescu pentru eforturile depuse în direcţia „găsirii unei soluţii onorabile şi paşnice".[3] În 1968, după alegerile din Statele Unite, România a continuat să depună eforturi de mediere la solicitarea lui Richard M. Nixon.

În ianuarie 1968, pe baza rezultatelor operaţiunii PACKERS, Washingtonul a început să caute locaţii adecvate pentru negocierile oficiale de pace. Persoanele de la CIA, implicate în proces, au susţinut cu ardoare ca Bucureştiul să fie gazda convorbirilor, din următoarele motive:

> A) România, spre deosebire de alte state comuniste, este sinceră în dorinţa de a se găsi o rezolvare definitivă a conflictului din Vietnam. Totodată, privind aspectul mai puţin altruist, s-ar bucura nu numai de prestigiul pe care l-ar câştiga prin găzduirea convorbirilor, dar, şi mai important, de recunoaşterea internaţională a oricăror contribuţii pe care le-ar avea de-a lungul discuţiilor [...]
> B) Statele Unite pot fi sigure de completa cooperare şi imparţialitate a României de la discuţiile preliminare. România ar oferi orice sedii sau alt sprijin logistic dorit, permiţând chiar şi bruierea sălilor de conferinţe. [şters]
> C) După începerea convorbirilor, se poate conta pe România că va oferi orice servicii de mediere, bune oficii şi consiliere care ar putea fi necesare pentru a facilita acordul. România are recomandări excelente pentru un asemenea rol. Prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer [...] cunoaşte bine modul de gândire al Hanoiului, nu numai datorită numeroaselor vizite

[1] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, documentul 5, *Record of Meeting*, Washington, 5 ianuarie 1968, Library of Congress, Manuscript Division, Harriman Papers, Special Files, Public Service, Kennedy-Johnson, Subject Files, M-Man. Secret; Nodis; PACKERS.

[2] Ibidem, *Memorandum of a conversation*, 11 ianuarie, 5.15 p.m.; NARA, RG 59, Central Files 1967–1968, POL 27–14 VIET/PACKERS.

[3] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, telegrama 98490, preşedintele Lyndon Johnson către însărcinatul cu afaceri, Neubert, 14 ianuarie 1968.

> întreprinse la Hanoi, dar şi din rapoartele unor emisari de rang înalt pe care i-a trimis acolo, aproximativ o dată pe lună [...]
> D) Presa şi radioul din România nu vor crea o atmosferă nefavorabilă Statelor Unite odată cu începerea convorbirilor şi nu se vor întoarce împotriva SUA dacă discuţiile se vor poticni în anumite chestiuni. Mass-media îşi va menţine poziţia imparţială. Mai mult, România va permite accesul fără restricţii al reprezentanţilor presei internaţionale şi va garanta că nu vor fi cenzurate rapoartele.[1]

Preşedintele Johnson şi Departamentul de Stat au insistat să nominalizeze Bucureştiului ca locaţie, cerându-le ambasadorilor Statelor Unite din străinătate să se pregătească pentru a face această alegere (în timp ce încercau să păstreze tăcerea cu privire la eforturile de mediere ale României).[2] Johnson a respins categoric şi în mod repetat propunerea făcută de Moscova (şi de Hanoi) de a nominaliza Varşovia – pe unde sovieticii trimiteau importante transporturi de armament către Hanoi – sau Paris, un critic fervent al Washingtonului şi totodată un susţinător al regimului de la Hanoi. McGeorge Bundy, adjunctul Secretarului de Stat, a motivat că Bucureştiul era „preferat în detrimentul Varşoviei", deoarece trecutul său diplomatic era „nepătat şi nepărtinitor", România era „în mod evident cea mai independentă din estul Europei", deţinea preşedinţia Adunării Generale a ONU, furnizase nord-vietnamezilor numai „simbolic" echipamente de apărare şi nu fusese atinsă nici de cenzura mediatică (antiamericană), nici de antisemitismul care marcase Polonia.[3]

Dean Rusk a fost încă şi mai explicit de ce Bucureştiul era singura locaţie acceptabilă din Blocul Sovietic. Eforturile maghiare de a se interpune ca „mediator", conduse de ministrul de Externe, János Péter, au fost „pură

---

[1] *CIA Intelligence Information Cable, Proposal of Bucharest as Site for American-Vietnamese Talks* [Telegramă CIA, Propunere ca Bucureştiul să găzduiască tratativele americano-vietnameze], 19 aprilie 1968 (declasificată la 24 iunie 1992), 01267, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Telegrama a fost distribuită către Thomas L. Hughes, Departamentul de Stat; generalul Carroll, DIA; generalul Yarborough, Army ACSI; amiralul Fluckey, Navy DNI; generalul Thomas, Air Force AFCIN şi generalului Carter, NSA. În telegramă se mai afirma că „ar reprezenta o mare lovitură" pentru Statele Unite dacă România ar fi gazda convorbirilor.

[2] NARA, RG 59, Central Files 1967-1969, POL 27-14 VIET/CROCODILE, memorandumul din 20 aprilie 1968. Motivul care a stat la baza acestei alegeri l-a reprezentat efortul susţinut al României „de a juca un rol constructiv" în acest proces.

[3] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, documentul 203, memorandumul trimis de adjunctul Secretarului de Stat pentru Asia de Est şi Pacific (Bundy) către Secretarul de Stat Rusk, Washington, 22 aprilie 1968; NARA, RG 59, Central Files 1967-69, POL 27–14 VIET/CROCODILE. Secret; Nodis; Crocodile.

fraudă", în timp ce atitudinea Poloniei ar fi fost de asemenea caracterizată „mai puțin decât constructivă".[1] Inițiativa României era, dimpotrivă, „serioasă și sobră", iar mediatorii români erau considerați de Rusk „responsabili și rezonabili".[2]

Pe parcursul iernii și al primăverii lui 1968, locația unde urmau să se desfășoare negocierile ce aveau să capteze atenția întregii lumi și să confere prestigiu țării-gazdă a rămas mărul discordiei. De la bun început, a fost limpede că Moscova va încerca să împiedice cu orice preț nominalizarea României. La un moment dat, Kremlinul l-a convins pe premierul britanic, Harold Wilson, să-i transmită președintelui Johnson că Bucureștiul nu prezenta încredere, susținând că românii nu aveau nici un contact la nivel înalt printre nord-vietnamezi.[3] În răspunsul său, președintele Johnson a precizat că este „consternat" de atitudinea Uniunii Sovietice, argumentând că este „ciudat faptul că Kosîghin pare să susțină poziția împotriva canalului de comunicare, dar că nu are de spus nimic în privința substanței discuțiilor" și că, „probabil, Moscova este informată în legătură cu identitatea acestui canal de comunicații și nu este prea încântată de el".[4] Deși Johnson a continuat să facă presiuni pentru ca negocierile de pace din mai 1968 să se desfășoare în România, Moscova și Hanoi au dat un ultimatum comun, insistând ca locația să fie Varșovia sau Parisul, fiind ales acesta din urmă deoarece reprezenta varianta răul cel mic.[5]

---

[1] Transcript, Dean Rusk Oral History Interview II, 9/26/69, de Paige E. Mulhollan, Internet Copy, LBJ Library, banda 1, p. 14. Disponibil pe www.lbjlib.utexas.edu.

[2] Ibidem. Rusk a subliniat ulterior că inițiativele românești erau luate serios în calcul pentru că românii își câștigaseră reputația de intermediari serioși. Banda 2 în op. cit., p. 4.

[3] Înaintea discuțiilor dintre Wilson și Kosîghin, din ianuarie 1968, Wilson a fost informat cu privire la „existența unui «canal de comunicare» cu Hanoi (chiar dacă nu a fost dezvăluit faptul că era vorba de România)". *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, documentul 24, Telegrama președintelui Johnson către premierul Wilson, Washington, 24 ianuarie 1968, 0530Z; Johnson Library, National Security File, Head of State Correspondence, Marea Britanie, vol. 7. Secret.

[4] Ibidem. Cât privește acuzația lui Kosîghin potrivit căreia acest canal nu prezenta încredere, Johnson a remarcat că „avem toate motivele să credem că am stabilit contacte cu Pham Van Dong și Trinh, ministrul de Externe. Aceasta rezultă atât din surse interne, cât și din surse externe, corelând declarațiile particulare cu cele oficiale ale autorităților de la Hanoi și interpretarea mai multor zvonuri obținute pe cale diplomatică cu privire la reprezentanții Hanoi".

[5] *FRUS, 1964–1968*, volumul VI, Vietnam, ianuarie–august 1968, documentele 206 și 211-216. Canalul românesc a fost redeschis (nu inițiat) la solicitarea lui Nixon, după inaugurarea sa în 1969. Nixon (1978), pp. 281, 395 și 546-547.

Scoaterea Chinei din izolare

Bucureştiul dezaproba încă şi mai mult obiectivul strategic al Uniunii Sovietice legat de China. În octombrie 1965, la întrunirea de la Moscova a Consiliului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, Brejnev a declarat că Beijingul urmărea să aibă relaţii mai strânse cu Washingtonul „pentru a contrabalansa" Uniunea Sovietică. Totodată, a susţinut că „o înţelegere între America şi China ar reprezenta cea mai serioasă ameninţare posibilă la adresa mişcării comuniste" şi că „ar trebui împiedicată cu orice preţ".[1] Aceasta a devenit o prioritate majoră, care presupunea în primul rând blocarea accesului Beijingului la asistenţă economică din partea Statelor Unite şi la tehnologii avansate.

În aceeaşi perioadă, şeful Departamentului pentru Operaţiuni de Dezinformare al KGB, generalul Ivan Agayants, l-a informat pe omologul său cehoslovac că intră „în atribuţiile lor să împiedice, de acum încolo, pătrunderea elementelor chineze în mişcarea internaţională comunistă, iar, în relaţiile cu puterile occidentale, să avertizeze asupra faptului că cea mai mare ameninţare actuală şi viitoare o reprezintă China".[2] Astfel, KGB a început să se preocupe de relaţia româno-chineză şi de posibila relaţie incipientă dintre Beijing şi Washington, încercând să remedieze problema prin subminarea credibilităţii Chinei în faţa Occidentului. Potrivit CIA, aparentele „eforturi de reconciliere" dintre China şi Uniunea Sovietică şi încercările de negociere au servit drept paravan pentru aceste obiective mai puţin onorabile. Chiar şi când întindea ramuri de măslin Beijingului, Moscova continua demersurile „de izolare a Chinei din punct de vedere ideologic" şi „de încurajare a excluderii ei din Comunitatea Internaţională" cu scopul vădit de a o „controla" şi de a spori „vulnerabilitatea Chinei în faţa presiunii militare şi politice a Uniunii Sovietice".[3]

În loc să sprijine acest proiect, România a contracarat cu înverşunare tentativele Kremlinului de a izola China şi a blocat eforturile Uniunii Sovietice de a folosi Tratatul de la Varşovia sau mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională în aceleaşi scopuri. În timp ce Moscova încerca să „consolideze forţele desfăşurate de-a lungul graniţei cu China" şi să sprijine „grupările adversare Chinei din ţările vecine pentru atingerea obiectivului final de împrejmuire a Chinei cu un *cordon sanitar alcătuit din naţiuni ostile*", Bucureştiul făcea tot posibilul să se opună oricărui ajutor

[1] Sejna (1982), pp. 120, 151-153.
[2] Bittman (1972), p. 158.
[3] *Sino-Soviet Relations After a Year of Talking*, CIA Directorate of Intelligence Special Report (SR), Weekly Review, 23 octombrie 1970, declasificat la 14 iulie 2000, p. 9, CIA.

din partea Europei de Est (şi a altor ţări socialiste).[1] În 1963, de exemplu, România a fost prima ţară care s-a opus propunerilor Uniunii Sovietice de a acorda Mongoliei drepturi de membru al Tratatului de la Varşovia, demers care ar fi dat membrilor alianţei responsabilităţi în afara regiunii şi care ar fi plasat alianţa chiar la graniţa confruntărilor militare dintre China şi Uniunea Sovietică.[2] Şi-a asumat acest rol cel puţin în alte două ocazii, recurgând la acelaşi argument – şi anume că Tratatul de la Varşovia era o alianţă *europeană* cu atribuţii în domeniul apărării – pentru a submina astfel încercările sovieticilor de a dirija asistenţa militară asigurată de Tratat şi către alte ţări în curs de dezvoltare.[3]

Dar Bucureştiul nu s-a mulţumit să aplice doar aceste practici obstrucţioniste. La mijlocul lui 1965, îndemna Belgradul să-şi reconsidere relaţiile cu Beijingul, în timp ce sugera Beijingului că iniţierea unor discuţii cu Belgradul ar fi utilă pentru ambele părţi.[4] Bucureştiul a dat cea mai grea lovitură strategiei Moscovei de a izola China prin demersurile întreprinse în Occident în numele Beijingului.

România recomandase Beijingului să-şi reevalueze relaţiile cu anumite state (de exemplu, Statele Unite şi Iugoslavia) încă din prima parte a anilor 1960. Atunci când China şi-a rechemat toţi ambasadorii în timpul Revoluţiei Culturale, România şi-a asumat rolul de ambasadă neoficială a Chinei în faţa Occidentului.[5] La mijlocul şi spre finele anilor 1960, Bucureştiul a reuşit să medieze relaţiile Chinei cu Austria, Italia şi „câteva

---

[1] Sejna (1982), p. 107; Liu şi Mastný (2004), p. 175.

[2] Vezi fostul ataşat militar al Germaniei de Est, col. Joachim Schroter în Liu şi Mastný (2004), p. 140. Lin Yanshun, fostul ambasador în Polonia, declară că „România, ca şi Austria şi Iugoslavia, nu se baza pe Uniunea Sovietică din punct de vedere politic şi militar" şi nu erau „membri ai «marii familii» sau aliaţi şi parteneri ai Uniunii Sovietice". Ibidem, p. 175.

[3] Sejna (1982), p. 64; J.F. Brown, *Surge to Freedom; The End of Communist Rule in Eastern Europe*, Durham, Duke University Press, 1991, p. 20; Nuenlist, 2001, p. 7. România a acordat cel mai mic ajutor militar pentru ţările în curs de dezvoltare dintre toate statele membre ale Tratatului, numai 64 milioane de dolari în perioada 1955–1977, în comparaţie cu cele 117 milioane acordate de Bulgaria, cele 24 de milioane ale Ungariei şi incredibila sumă de 1,4 miliarde din partea Cehoslovaciei. Ibidem., pp. 21–22, tabelul 6. *Soviet and East European Economic Assistance Programs in Non-Communist Less Developed Countries, 1982 and 1983: A Research Paper* (GI 84–10182), 1 noiembrie 1984, declasificat 29 ianuarie 2001, p. 5.

[4] Stenograma discuţiilor purtate cu delegaţia Partidului Comunist Chinez la al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. 105/1965, f. 2-15, PHP.

[5] China a mulţumit României cu ocazia vizitei efectuate de Ceauşescu în 1971 la Beijing. *Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR*, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/ Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

ţări europene nordice", inclusiv cu Germania de Vest, într-un moment în care printre principalele obiective strategice ale Kremlinului se număra şi cel de a ţine China complet izolată de Occident.[1] După cum declara un diplomat chinez, Bucureştiul a depus „eforturi susţinute pentru a convinge unele ţări occidentale să stabilească legături diplomatice cu China", motiv pentru care aceasta era „extrem de recunoscătoare".[2]

Relaţiile dintre Bucureşti şi Beijing datau încă de la mijlocul anilor 1930, când Emil Bodnăraş s-a împrietenit cu Kang Sheng, unul dintre conducătorii delegaţiei chineze la Comintern, cu care a fost coleg de clasă la şcoala Karol Szerewicz de sabotaj şi luptă partizană din URSS.[3] Kang colaborase strâns cu Zhou Enlai la controlul securităţii şi informaţiilor pentru Partidul Comunist şi a condus apoi aparatul de spionaj şi informativ din ilegalitate, în Kuomintangul Chinei, în prima parte a deceniului.[4] De la sfârşitul anilor 1930, Kang Sheng a devenit un membru permanent al cercului lui Mao Zedong şi şef al serviciului de informaţii şi securitate al Chinei.

Relaţia celor doi a fost decisivă pentru ca România să-şi asume rolul de mediator între Uniunea Sovietică şi Republica Populară Chineză aproape imediat după retragerea trupelor sovietice din România, în 1958, într-o perioadă când suspiciunile şi ostilitatea sovieticilor faţă de Bucureşti erau în continuă creştere.[5] Este puţin probabil ca Moscova să fi acceptat ca România să medieze conflictul dintre China şi Uniunea Sovietică în lipsa unei solicitări din partea Beijingului. China a sprijinit atunci Bucureştiul,

---

[1] Liu şi Mastný (2004), pp. 98, 112, 132-133 şi *Evaluarea de către Ambasada Germaniei de Est la Bucureşti a vizitei lui Ceauşescu în China*, 11 iunie 1971, (în text: Vizita în China din 1971), ambele la PHP.

[2] Liu şi Mastný, 2004, p. 112.

[3] RGASPI, fond 575, opis 1, dosar 33, f. 59; Roger Faligot şi Remi Kauffer, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989, pp. 94-96, 102, 114-115; Troncotă, 2004, p. 25. Pentru a sublinia complexitatea relaţiilor comuniste, aceeaşi şcoală antrena în acelaşi timp agenţi români sub acoperire, care acţionau în direcţia secesiunii Basarabiei, nordului Bucovinei, Transilvaniei şi Dobrogei.

[4] Pentru detalii despre Kang, vezi Faligot şi Kauffer (1989), John Byron şi Robert Pack, *The Claws of the Dragon: Kang Sheng – The Evil Genius Behind Mao And His Legacy of Terror in People's China*, New York, Simon & Schuster, 1992. Activităţile de început ale lui Kang, antisovietice şi anti-Comintern sunt descrise din perspectiva sovietică în: Peter Vladimirov, *The Vladimirov Diaries, Yenan, China: 1942–1945*, Garden City, Doubleday, 1975.

[5] Troncotă, 1999, p. 478. Ambii erau persoane educate, care cunoşteau cel puţin două limbi străine germană şi rusă. Bodnăraş era parţial neamţ, iar Kang urmase o şcoală germană în China. Înainte de a intra în partidul comunist, Kang fusese profesor la o şcoală, în timp ce Bodnăraş urmase liceul militar, pe care îl absolvise ca şef de promoţie, şi apoi Facultatea de Drept de la Universitatea Iaşi.

încurajându-i „decizia de a nu ceda în fața presiunilor sovietice" pe parcursul următoarelor trei decenii, în timp ce România s-a opus cu fermitate excluderii Chinei din sânul comunității statelor socialiste și a îndemnat-o să își asume pe plan internațional un rol care să consolideze poziția ambelor țări în fața Moscovei.[1] Astfel, Bucureștiul putea exercita probabil mai multă influență asupra Beijingului decât orice altă capitală a lumii.[2]

Neașteptatul rol pe care și l-a asumat Bucureștiul, de mediator în relațiile Chinei cu Europa, care a reprezentat prima breșă în zidul construit de Moscova pentru a izola China, a prins Kremlinul pe picior greșit. Succesele repurtate nu au contribuit deloc la îmbunătățirea relațiilor României cu serviciile de informații din Polonia, Cehoslovacia, Germania de Est sau Ungaria, care au avut unele responsabilități pentru Germania de Vest și care au fost prinse și ele pe picior greșit. Budapesta era probabil cea mai nemulțumită, deoarece „principalele arii de concentrare" pentru organele securității din Ungaria includeau „Austria, Italia, Republica Federală Germană și Vaticanul", practic, toate zonele în care Beijingul făcuse progrese cu ajutorul României.[3] În încercarea de a împiedica îmbunătățirea relațiilor, spre sfârșitul anilor 1960, serviciul de informații și diplomația sovietică au demarat o campanie prin care, „la început indirect și ulterior direct", a avertizat guvernele Austriei, Italiei și Germaniei de Vest prin multiple canale „să nu stabilească relații diplomatice" cu Beijing.[4] După cum declara un oficial rus, numai o izolare „totală" și „completă" ar „convinge liderii chinezi să-și abandoneze «politica nesăbuită»".[5]

---

[1] Ibidem, p. 25; Faligot și Kauffer, 1989, pp. 281-282, 383.

[2] William Bundy afirmă că Pakistanul era mediatorul „ideal" în negocierile dintre China și Statele Unite, deoarece era „preferat de Nixon" încă din anii 1950, avea „legături strânse" cu Beijingul încă de la „începutul anilor 1960", fusese sprijinit de China în 1965 și nu fusese „afectat de Revoluția Culturală". William Bundy, *A Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency*, New York, Hill and Wang, 1998, p. 105. Cu excepția vechii relații cu Nixon, România întrunea toate aceste criterii (având relații chiar mai îndelungate cu Beijingul), acordase Beijingului sprijinul său în perioade de criză și împărtășea aceeași ideologie comunistă, fiind mai degrabă un partener decât un protejat al Chinei.

[3] Bittman, 1972, p. 146.

[4] *Directorate of Intelligence, Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (titlu de referință: ESAU LI), februarie 1971, autorul Arthur A. Cohen, p. 14, CIA. Moscova încerca din toate puterile să descurajeze și Canada, și Belgia.

[5] Ibidem, p. 27. Oficialul se referea la conflictele din 1969 dintre China și Uniunea Sovietică provocate de Moscova pe râul Ussuri și pe care URSS-ul le descrisese ca fiind agresiuni ale Chinei, având în vedere faptul că Beijingul era slab reprezentat în afară.

România era la fel de insistentă şi în campania dusă în favoarea „recâştigării drepturilor Chinei în cadrul Naţiunilor Unite", făcând lobby pe lângă alte ţări pentru a-şi atinge scopul.[1] Simultan, Bucureştiul încerca să-i convingă pe liderii de la Beijing că această mutare va fi şi în beneficiul Chinei. După cum avea să relateze, ulterior, Emil Bodnăraş ambasadorului SUA, Harry Barnes jr, „România insista de mult timp pe lângă chinezi să intre în ONU, dar Pekingul a considerat mult timp că o să se descurce mai bine din afară".[2]

Chiar dacă era exasperant pentru Moscova, susţinerea dreptului unei ţări socialiste de a participa la lucrările Naţiunilor Unite reprezenta unul dintre cele mai uşor de justificat afronturi ale Bucureştiului. Demonstrându-şi încă o dată capacitatea de a crea coaliţii alb-roşii la nevoie, Moscova a mers până acolo încât a apelat la serviciile organizaţiilor naţionaliste anticomuniste chineze pentru a împiedica Statele Unite să sprijine această măsură.[3] Fiind pe deplin conştientă că Beijingul avea să fie un „oponent înverşunat" al strategiilor sovietice, Moscova a încercat să convingă Statele Unite şi statele membre ONU din Europa Occidentală că, odată admisă, China avea să se „comporte în mod «nesăbuit»".[4]

Apropierea chino-americană din perioada administraţiei Johnson

Capacitatea Bucureştiului de a-şi pune în aplicare majoritatea planurilor sub monitorizarea sovietică era uimitoare, ţinând cont de faptul că eforturile sale de mediere a conflictului chino-sovietic şi a celui dintre Statele Unite şi Vietnam erau de domeniul public. Faptul că Moscova a fost depăşită de situaţie sugerează efectele negative ale „şovinismului ei de mare putere" în ceea ce priveşte posibilităţile şi potenţialul statelor mai

[1] Fostul ambasador chinez în Iugoslavia şi Ungaria, Zhou Ankang, în Liu şi Mastný, 2004, p. 112. Vezi, de exemplu, Liu şi Mastný, 2004, pp. 98, 112 şi 132.

[2] *Bodnăraş – Barnes Conversation* (1974), p. 6, CWIHP.

[3] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, 1971, pp. 11-13, 62. Relaţia secretă dintre Moscova şi Taipei a fost iniţiată la sfârşitul lui 1967 şi presupunea coordonarea mijloacelor de propagandă şi schimbul de informaţii secrete „potrivit unei politici nescrise menite să sprijine revizionismul rus". Pentru formalizarea relaţiei, în 1968, Uniunea Sovietică a propus încheierea unui acord comercial indirect prin intermediul „unui stat terţ", având în vedere că „un acord direct ar fi fost «necorespunzător»."

[4] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, 1971, p. 62.

mici, în special ale României.[1] Mai mult, România iniţiase o campanie de mediere a relaţiilor chino-americane, o continuare firească a demersurilor sale anterioare, iar apoi s-a angajat în această cauză timp de câţiva ani fără ca Kremlinul să aibă cunoştinţă de acest fapt. După 1963, Bucureştiul a insistat ca Statele Unite şi China să-şi reconsidere relaţiile, ţinând cont de politica intervenţionistă agresivă a sovieticilor din timpul crizei rachetelor din Cuba.[2]

În octombrie 1965, Maurer l-a avertizat pe ambasadorul Statelor Unite care tocmai îşi terminase mandatul că America „nu ar trebui să ignore" China, pe care Bucureştiul o caracteriza ca fiind mai puţin agresivă şi mai demnă de încredere decât URSS-ul.[3] La scurt timp după aceea, în decembrie, Departamentul de Stat a ridicat o parte dintre restricţiile impuse Republicii Populare Chineze în ceea ce priveşte călătoriile în străinătate. În martie 1966, administraţia Johnson a semnalat o schimbare a strategiei Statelor Unite, atunci când vicepreşedintele Hubert Humphrey a susţinut oficial o nouă politică de „constrângere fără izolare", în cazul Chinei.[4] Chiar dacă nu este încă prea clar în ce măsură Bucureştiul a reuşit să influenţeze liderii Statelor Unite şi ai Chinei, este limpede, aşa cum a confirmat şi fostul ambasador chinez la Bucureşti, Chen Denlai, că în anii 1960 România sprijinea „cu entuziasm" apropierea dintre Statele Unite şi China,

[1] La fel, CIA nu se gândise că atenţia deosebită acordată de China României ar fi putut indica o puternică influenţă. Directorate of Intelligence, *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party* (POLO XLIV), decembrie 1971, pp. v, 14-17, 20.

[2] Aceste acţiuni discrete au coincis cu reevaluarea strategiei Statelor Unite. De exemplu, George Kennan a afirmat că Statele Unite au dat dovadă de „nesăbuinţă" atunci când au „ignorat conflictul dintre China şi Uniunea Sovietică" şi „nu au ştiut să profite" de el, în *The New York Times*, 22 noiembrie 1964.

[3] Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*, Bucureşti, Silex, p. 196. După cum afirma preşedintele Nixon în cadrul unei discuţii cu directorul CIA Richard Helms, în august 1969, la o reuniune a Consiliului de Securitate Naţională: „Am presupus întotdeauna că guvernul chinez este adeptul unei politici intransigente şi că ruşii sunt mai rezonabili. Dar cred că aceasta rămâne o chestiune deschisă... Ceauşescu afirmă că ruşii sunt mai inflexibili şi mai agresivi decât chinezii". Helms a fost de acord. *FRUS, 1964–1968*, volumul XXX, China, documentul 74, p. 221, *Stenograma reuniunii NSC*, San Clemente, 14 august 1969.

[4] Termenul a fost utilizat pentru prima dată de un expert în problema Chinei, A. Doak Barnett, la dezbaterile privind strategia americană referitoare la China, desfăşurate în cadrul Comisiei pentru Relaţii Externe a Senatului în aceeaşi lună. *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, 1971, p. 3. Beijingul era mult mai greu de convins decât Washingtonul în privinţa reconcilierii, iar România acţiona foarte subtil, insistent, dar nu agresiv.

„sperând din tot sufletul că relaţiile dintre cele două ţări se vor normaliza cât mai curând cu putinţă".[1]

Ulterior, Beijingul a emis un comunicat oficial în care transmitea recunoştinţa sa Bucureştiului pentru sprijinul acordat în privinţa Naţiunilor Unite şi mulţumea românilor pentru că „îi ajutase să-şi consolideze relaţiile cu alte ţări".[2] Ei au apreciat aceste eforturi, mai ales pentru că „fuseseră preocupaţi de problemele lor interne şi nu au fost capabili să se ocupe şi de aspectele internaţionale". Acum însă, se puteau ocupa şi de „acele aspecte" care reprezentau o povară periculoasă pentru Bucureşti, acesta arătându-se dornic şi bucuros să scape de ele.[3]

Date fiind obiecţiile manifestate de Bucureşti faţă de controlul sovietic asupra Blocului Comunist, influenţa sa subversivă asupra RSS Moldova şi iniţiativele sale antisovietice din domeniul politicii externe şi de securitate, în special, dar nu numai, în ceea ce privea China, nu a surprins pe nimeni că, atunci când Iuri Andropov a devenit şeful KGB în mai 1967, „neliniştile existente în Centrala de la Moscova" în privinţa aliaţilor sovieticilor „au vizat în primul rând România".[4] La sfârşitul aceleiaşi luni, KGB considera informaţiile referitoare la zvonurile despre „negocierile secrete" dintre SUA şi China desfăşurate în afara Tratatului de la Varşovia, „drept o prioritate absolută în activitatea de culegere a informaţiilor".[5] România,

---

[1] Liu şi Mastný, 2004, pp. 132-133. România avea să transmită ulterior mesajul lui Nixon potrivit căruia Statele Unite erau pregătite să negocieze cu China „prin orice canale, în orice locaţie şi în orice moment". Interesul aproape exclusiv manifestat după Războiul Rece în mediul academic din Statele Unite în privinţa demersurilor de reconciliere întreprinse în timpul administraţiei lui Nixon, în perioada 1968–1971, precum şi în privinţa rolului jucat de România şi de Pakistan în medierea acestui conflict nu a dat rezultatul scontat. România a fost promotor şi mediator al reconcilierii dintre China şi America, acţionând adesea ca mesager între cele două ţări. Rolul Pakistanului a fost doar cel de mesager. Pentru informaţii suplimentare privind rolul Pakistanului, vezi F.S. Aijazuddin, *From a Head, to a Head, through a Head*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

[2] Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. 72/1971, f. 10-58.

[3] Ibidem.

[4] Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *KGB: The Inside Story*, New York, Harper Collins, 1990, p. 481.

[5] Directiva KGB privind „orientările" referitoare la *Unele aspecte ale politicii SUA în ceea ce priveşte PCR*, 26 mai 1967, conform unui raport informativ al CIA cu titlul: *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement*, titlu de referinţă: ESAU LI, februarie 1971, pp. 7-9. Investigaţiile oficiale desfăşurate de Ministerul de Externe sovietic şi de KGB în rândul americanilor cu privire la posibile tratative secrete care ar fi avut loc între diplomaţi americani şi chinezi în perioada 1967–1971 au evidenţiat această preocupare.

„oaia neagră" a lui Andropov, cu care acesta întâmpinase mult mai multe dificultăți decât în mod normal, în calitatea sa de șef al Departamentului de Legătură cu Statele Comuniste al Comitetului Central în perioada 1957–1967, a devenit imediat ținta suspiciunilor sale, din motive întemeiate.[1]

În iunie 1967, exact la o lună după ce Andropov a emis un ordin al KGB de documentare cu privire la zvonurile referitoare la „negocierile secrete" purtate în scopul reconcilierii chino-americane, președintele Johnson i-a solicitat oficial premierului român Ion Gheorghe Maurer sprijinul țării sale în medierea relațiilor dintre Republica Populară Chineză și SUA.[2] Conform unei minute a întâlnirii:

> Johnson i-a spus lui Maurer că SUA nu doresc un război cu China, nu vor să schimbe sistemul de guvernământ din China, nu au nici un plan cu privire la teritoriul Chinei și doresc doar să dezvolte schimburi comerciale cu China și să mențină bune relații în măsura în care China avea să permită acest lucru. El a declarat că ar dori să discute cu partea chineză despre încheierea unui tratat de neproliferare și să „stabilească niște reguli de bază pentru evitarea războiului nuclear".[3]

Lyndon B. Johnson i-a spus lui Maurer, cu acel prilej, că „are libertatea de a relata conversația lor și de a cita orice remarcă a lui Johnson, dacă acest lucru ar fi util".[4] Maurer avea deja autorizarea Bucureștiului și a acceptat pe loc propunerea.

Instrucțiunile Ministerului de Externe transmise tuturor ambasadelor și secțiilor consulare din străinătate, precum și discuțiile purtate de diplomații români în general au dezvăluit entuziasmul unanim în ceea ce privește consolidarea relațiilor cu SUA, considerate drept „o rază de speranță" și „un

---

[1] *The KGB's Role in Soviet Politics: CIA Intelligence Report*, 1 aprilie 1972, declasificat 19 august 2003, CIA. Andropov a fost primul șef al Comitetului de legătură, recent desprins din Departamentul Internațional și care a dobândit un statut mult mai independent.

[2] Deși acest demers a avut un caracter secret în perioada președinției lui Johnson și, ca atare, nu este menționat în memoriile acestuia, a fost dezvăluit în rapoarte declasificate ulterior ale CIA și ale Departamentului de Stat. Vezi, de exemplu, *Rumanian Reaction to the Johnson – Maurer Meeting of 26 June 1967*, declasificat 17 decembrie 2003, CIA, și *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, pp. 430-435.

[3] *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, documentul 271, Notă editorială, pp. 430-435.

[4] Beijingul, convins că intențiile americanilor sunt ostile, a rămas sceptic, iar succesul acestei prime abordări a constat în acceptarea unei posibile apropieri ca subiect curent de discuții între București și Beijing.

izvor de lumină" pentru ţara lor.[1] Ulterior, România a transmis Beijingului oferta americană de asistenţă economică şi tehnică, faţă de care Moscova îşi exprimase opoziţia expresă.[2] Era în joc nu doar încheierea izolării Chinei, ci şi modificarea raportului de forţe de pe scena internaţională, iar România era foarte conştientă de acest lucru. Dar, ca şi în cazul Vietnamului, implicarea României avea caracter secret şi ca urmare ţara nu ar fi beneficiat de susţinere din partea Congresului SUA sau a opiniei publice americane. Independenţa României era bine cunoscută, dar contribuţia ei la îndeplinirea obiectivelor pe care le împărtăşea cu SUA rămânea, în continuare, secretă.

După cum descria chiar Maurer, motivaţia implicării ţării sale în aceste medieri era desprinderea acesteia şi a Europei de Est de sub dominaţia sovietică. Dar capacitatea României (şi a celorlalte state) de a fi stăpânul „propriului destin" era ameninţată de existenţa unor crize care erau controlate din umbră de alte puteri:

> [...] să îşi unească forţele, să renunţe la unele dintre prerogativele de suveranitate şi de independenţă şi să se supună conducerii altui stat. Prim-ministrul a afirmat că aceste acţiuni ar pune în pericol ceea ce România a câştigat deja şi ceea ce dorea să păstreze cu orice preţ. Doar aceste considerente fac ca România să se amestece în probleme ce nu o privesc şi să încerce să le şi rezolve.[3]

După ce a subliniat eficienţa demersurilor lor anterioare, la sfârşitul anului 1968, preşedintele Johnson, care urma să predea mandatul, „i-a spus lui Nixon că era dispus să continue aceste măsuri pe propria răspundere" dacă preşedintele ales era de acord. Nixon i-a recomandat însă lui Johnson

---

[1] La Bucureşti se luase deja decizia stabilirii unei strânse colaborări cu SUA. „Discuţiile" privind această reorientare politică purtate înainte de întâlnirea dintre Johnson şi Maurer sunt menţionate în *CIA Intelligence Information Cable: Romanian Diplomats' Comments on Relations with the United States and the Communist World*, 19 iulie 1967, declasificat la 17 decembrie 2001, şi *Views of Premier Ion Gheorghe Maurer as the Result of his Meeting with President Johnson*, 24 iulie 1967, declasificat la 26 iunie 1997.

[2] Liu şi Mastný (2004), pp. 132-133, PHP. Viceprim-ministrul României a transmis mesajul lui Nixon conform căruia Statele Unite erau dispuse să negocieze cu China „pe orice canal, în orice locaţie şi în orice moment".

[3] *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, Eastern Europe, document 157, Notă de discuţii, Washington, 26 iunie 1967.

„să nu întreprindă astfel de acțiuni și să predea noii administrații răspunderea în această privință, pentru a gestiona situația cum considera adecvat".[1]

Din păcate, considerațiile de politică internă nu l-au motivat pe Nixon să recunoască public rolul președintelui Johnson și al administrației democrate în lansarea unei inițiative care, în final, avea să aducă credit atât lui, cât și administrației republicane. În consecință, nu a avut prea mare interes să atragă atenția asupra continuității acțiunilor și eforturilor României anterioare administrației lui și se pare că a încercat să reatribuie semnificația canalelor dezvoltate de el, în special Pakistanului.[2]

Diplomația română și-a demonstrat abilitatea cu mult înainte de unificarea și consolidarea statului din secolul al XIX-lea, în perioade când statul era înconjurat, vasal sau sub ocupația a trei imperii, toate împărtășind un interes comun, acela de a împiedica unificarea și consolidarea statului român. Interesul României în acțiuni de natură să diminueze dominația sovietică reprezenta o atracție în plus pentru Washington. Cu toate acestea, principalul aspect ce făcea ca implicarea României să fie atât posibilă, cât și dezirabilă era independența sa în cadrul lagărului socialist.

România era considerată un insider (din punctul de vedere al Statelor Unite), fără a fi însă o marionetă, acesta din urmă fiind un neajuns care a făcut ca eforturile întreprinse de Polonia și de Ungaria în Vietnam să fie sortite eșecului. România se afla în situația de a cunoaște terenul politic dificil și avea o motivație puternică pentru a acționa pe acest teren. Astfel, SUA au solicitat sprijinul Bucureștiului în Asia de Sud-Est și în China la mijlocul anilor 1960, la fel cum procedase și Tel Aviv-ul în 1956, pentru medierea discuțiilor israeliano-arabe.[3]

Eforturile sovietice de sabotare a medierii românești

Dacă faptul că identificarea sursei și a locației negocierilor secrete chino-americane devenise prioritatea informativă a KGB nu a demonstrat măsura îngrijorării Moscovei, cu siguranță demersurile ulterioare „fără

[1] Bundy (1998), p. 103. Declarațiile și acțiunile lui Nixon cu privire la rolul României în acest dialog depindeau în mare măsură de situația de pe scena politică americană din acea perioadă.

[2] Analizele despre apropierea SUA–China tind să eludeze eforturile de pregătire făcute de Administrația Johnson și, adesea, trec cu vederea în întregime rolul României. Vezi Yukinori Komine, *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*, Aldershot, Ashgate, 2008, pp. 23, 28-29.

[3] Israelul s-a adresat Ambasadei României la Varșovia la o săptămână după ce capitala României se oferise să sprijine ONU cu forțe de menținere a păcii după criza Suezului. Arhiva MAE, fond Telegrame Varșovia, dosar 25/1956, telegrama nr. 29017, 15 noiembrie 1956; Retegan (2000), p. 25.

precedent", întreprinse de sovietici „la cel mai înalt nivel, pe lângă guvernele ţărilor occidentale", prin care Moscova solicita ca „ţările membre NATO – fostul «dinamic» – să ajungă la o înţelegere" împotriva Pekinului – fostul „prieten" – au reuşit acest lucru.[1] Serviciile de informaţii ale statelor membre ale Tratatului, pentru care Bucureştiul reprezenta, se pare, deja o ţintă, monitorizaseră „numeroasele vizite la nivel înalt" ale oficialilor români la Beijing şi raportaseră că scopul deplasării lui Maurer din 1967 era acela de a-i informa „pe chinezi în legătură cu conţinutul discuţiilor sale anterioare cu Johnson".[2]

KGB a lansat imediat o operaţiune complexă cu scopul deteriorării relaţiilor româno-chineze, printre măsurile luate numărându-se întocmirea unor rapoarte false referitoare la o întâlnire dintre Zhou Enlai şi conducătorii români, în care premierul chinez îl „desfiinţa pe Ceauşescu", numindu-l „un parvenit lipsit de cultură", care nu avea o influenţă reală în Politburo.[3] În aceste note false Maurer era numit „adevăratul conducător" al ţării, urmat ca importanţă de Emil Bodnăraş, adjunctul său, care, pretindeau ele, „îl ura pe Ceauşescu".[4]

Centrala KGB era convinsă că falsificarea acestor note nu numai că ar fi compromis relaţiile Bucureştiului cu Beijingul, dar ar fi provocat şi o luptă pentru putere ce putea conduce la căderea lui Maurer, considerat al doilea după Ceauşescu în ceea ce priveşte naţionalismul său independent. KGB spera, de asemenea, să provoace excluderea lui Bodnăraş, care, în opinia Moscovei, putea fi recrutat în scopuri prosovietice dacă era determinat să se alăture opoziţiei.[5] KGB-ul a încercat să îl discrediteze pe Bodnăraş, susţinând că acesta este agent al Serviciului Special Chinez, folosindu-se de relaţia acestuia cu Kang Sheng.[6]

Kremlinul a încercat permanent să blocheze „rolul de mediator al Bucureştiului" recurgând la colaborarea voluntară sau involuntară a unor agenţi pentru a submina, la Washington, Bonn, Londra şi Paris, capacitatea Bucureştiului de a-şi asuma acest rol, punând sub semnul întrebării discreţia şi credibilitatea României, contestând motivaţia autorităţilor române. Demersurile sale au fost atât de asidue încât chiar şi analizele instituţiilor de prestigiu din Occident au considerat că Bucureştiul urmărea

[1] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (1971), p. 11.
[2] BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38.
[3] Mitrokhin şi Andrew (2005), p. 290.
[4] Ibidem.
[5] Herbstritt şi Olaru (2005), p. 261.
[6] Faligot şi Kauffer (1989), p. 102. Moscova pretindea că şi Maurer era agent chinez. Sejna (1982), p. 66.

să se „strecoare" în niște relații în care se presupunea că nu avea ce căuta.[1] În realitate, ostilitatea față de implicarea Bucureștiului în tratativele de mediere, fie în conflictul chino-sovietic, fie în sud-estul Asiei sau în Orientul Mijlociu, era manifestată doar de Moscova și de țările subordonate acesteia sau de partenerii săi cointeresați. Deși România a inițiat deseori tratative de reconciliere între state, încurajând părțile să comunice, ea s-a implicat în medierea propriu-zisă a discuțiilor numai la solicitarea expresă a celor implicați și, de cele mai multe ori, cu o reținere nedisimulată (în special, în ceea ce privește conflictul dintre Statele Unite și Vietnam). Principalul obiectiv al României, acela de a contracara dominația sovietică, făcea necesară participarea la negocieri, dar nu și implicarea sa ca mediator oficial.

În ciuda faptului că au existat momente în care relația dintre China și România a cunoscut o îmbunătățire, serviciile de informații americane nu au dat o prea mare importanță acestui lucru, chiar și atunci când și-au dat seama de țelurile strategice care motivau România. De exemplu, în martie 1968, Langley a apreciat că Bucureștiul sprijină Beijingul „nu pentru că îi simpatizează pe chinezi sau consideră Revoluția Culturală altceva decât o absurditate, ci pentru că Mao echilibra raportul de forțe în relația cu

[1] Ex. Mircea Munteanu, „Romania and the Sino-American Rapprochement, 1969-1971: New Evidence from the Bucharest Archive", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16, 2008, pp. 403-409, CWIHP. Munteanu considera că România avea în primul rând rolul de mesager „care concura pentru a obține controlul asupra relației cu Beijingul", și nu a reușit să stabilească prima întâlnire cu delegația lui Nixon în 1972 din cauza unei decizii inexplicabile a Bucureștiului. Dar principalul interes al României consta în realizarea reconcilierii pentru a contrabalansa puterea sovietică și mai puțin în obținerea aprecierii opiniei publice pentru întâlnire. Aceeași strategie a adoptat-o și în cazul negocierilor arabo-israeliene, unde rolul său a fost făcut public de participanții arabi, israelienei și americani. În același timp, ambasadorul României în SUA din acea perioadă, Corneliu Bogdan, era „persoană de interes" pentru unitatea anti-KGB. El fusese numit ambasador în ciuda faptului că fusese căsătorit cu un ofițer de informații sovietic, fosta soție a unuia dintre primii „consilieri" sovietici de informații de după război. De aceea, este posibil ca Bogdan să fi întârziat din proprie inițiativă transmiterea mesajului. Conform unui fost șef al serviciilor de informații românești, Bogdan a fost identificat drept cea mai dăunătoare penetrare sovietică. Interviu cu generalul Ioan Talpeș, 30 decembrie 2009. Această afirmație că Bogdan ar fi fost agent dublu are deosebită greutate dat fiind că generalul Talpeș a fost arhitectul integrării României în NATO și UE, în calitate de consilier pe probleme de securitate și director al Serviciului de Informații Externe sub două administrații prezidențiale, de viceprim-ministru pentru integrare europeană într-o a treia, și apoi șef al Comisiei pentru Apărare și Securitate Națională din Senat. De asemenea, a fost singurul șef de serviciu de informații care nu se mai afla în funcție și care a fost distins de NATO la ceremonia de înființare a comunității sale de informații.

Brejnev".[1] Într-o serie de rapoarte ulterioare, CIA a ignorat aproape în totalitate această relaţie, concluzionând, de exemplu, că, „în urma Revoluţiei Culturale, singurii aliaţi ai Chinei erau albanezii".[2] Paradoxal, chiar dacă CIA a remarcat atenţia deosebită pe care China o acorda României, nu a formulat concluzia că acest lucru este o dovadă a unei relaţii excelente între cele două ţări.

Subliniind diferenţa dintre evaluările făcute de administraţie şi de comunitatea de informaţii, diferenţă rezultată în primul rând din nivelul exagerat de secretizare atribuit relaţiilor administraţiei americane cu România, precum şi eforturile depuse de România în vederea atingerii unor obiective comune încă din timpul mandatului lui Kennedy, aceste evaluări difereau în mare măsură de analizele mai complexe realizate de consilierii prezidenţiali. De exemplu, după alegerea lui Nixon, Henry Kissinger l-a informat pe preşedinte în legătură cu modul în care România a luat partea Chinei împotriva atacului virulent al lui Mihail Suslov, din timpul reuniunii ţărilor membre ale Tratatului de la Varşovia, care a avut loc în februarie 1968 la Budapesta şi apoi, anul următor, împotriva „atacului dur al lui Brejnev, care se lansase într-o diatribă amplă şi înverşunată".[3] Într-adevăr, reprezentantul delegaţiei române la prima întâlnire a părăsit sala „nemulţumit", considerând „atitudinea celorlalţi membri ai Tratatului de la Varşovia ca fiind de un servilism abject, deoarece aceştia urmau linia trasată de Moscova".[4]

Acest episod şi atitudinea României, în general, nu au stârnit interesul CIA. Faptul nu este surprinzător, având în vedere atenţia deosebită acordată

---

[1] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, CIA Board of National Estimates coordinated with Office of Current Intelligence, 21 martie 1968 (21 martie 2001), Abbot Smith, preşedinte, p. 9, www.foia.cia.gov. România a fost, într-adevăr, copleşită de obiectivele şi violenţa Revoluţiei Culturale, dar nu a făcut nici o referire publică la acest subiect, pe care îl considera în afara sferei sale de interes sau înţelegere.

[2] Directorate of Intelligence, *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party* (POLO XLIV), decembrie 1971, pp. v, 14-17, 20. În acelaşi raport se arată, de exemplu, că „Partidul Comunist Chinez a menţinut relaţii cu PCR (în perioada 1966–1967), dar acestea nu au fost mult mai strânse decât relaţia cu alte partide comuniste est-europene". În continuare, raportul menţiona: „În afara spaţiului asiatic, China era preocupată să menţină relaţii bune cu România (în perioada 1969–1971), considerând-o „o relaţie de prietenie de dată relativ recentă". Ibidem, pp. 14-20. De asemenea, Agenţia nu a acordat o importanţă deosebită faptului că Sheng, membru marcant al cercului de apropiaţi al lui Mao, era prezent la toate vizitele oficiale întreprinse de Ceauşescu, Bodnăraş sau Maurer.

[3] „Establishment of the Kissinger – Dobrînin Channel: Dialogue on the Middle East; and the Sino-Soviet Dispute, April 23–December 10, 1969", *FRUS, 1969-1971*, volumul XIII, pp. 218-221.

[4] Drept urmare, la iniţiativa Poloniei, participanţii la întâlnire au încercat să formuleze o „condamnare oficială" a României.

de Statele Unite Uniunii Sovietice şi tendinţa de a privi ţările Europei de Est prin prisma sovietică, dar a făcut ca strategia românească să fie opacă pentru cei de la Langley.[1] În consecinţă, relaţiile dintre România şi China au fost interpretate de agenţiile de informaţii americane ca fiind rezultatul politicii externe aplicate de Beijing după Revoluţia Culturală, şi nu ca o importantă cauză care a dus la aplicarea politicii respective.[2]

[1] Yukinori Komine analizează puternica idee preconceptă a Departamentului de Stat în favoarea precedentului sovietic asupra relaţiilor SUA cu China (şi Europa de Est), în Komine (2008).

[2] De exemplu, *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party* (1971) nu menţionează rolul bine-cunoscut jucat de România în conflictul chino-sovietic şi nu face nici o referire la eforturile de mediere a relaţiilor chino-americane, arătând în schimb că „principala calitate a Partidului Comunist Român [din punctul de vedere al Chinei] este independenţa şi rezistenţa sa în faţa vecinului sovietic". Ibidem, p. 20.

Capitolul 11

Subminarea dominației sovietice în cadrul Blocului Comunist 1965–1967

Potrivit afirmațiilor făcute de generalul Jan Sejna, unul dintre participanții la întâlnirile pe tema Planului strategic, integrarea în cadrul Blocului Sovietic a fost probabil „cel mai important" obiectiv pe care Moscova nu a reușit să îl îndeplinească.[1] Analiștii occidentali împărtășesc punctul de vedere exprimat într-o serie de surse din arhiva Tratatului de la Varșovia în privința rolului unic jucat de România în reușita acțiunii de „sabotare" a planurilor Kremlinului de integrare economică a țărilor din Blocul Comunist în perioada 1958–1964.[2] Aceeași unitate de opinie se manifestă și în privința rolului României ca principal obstacol în calea „integrării" militare sau, așa cum interpretau autoritățile române termenul utilizat de Moscova, în calea „dominației" militare.

Aceeași intenție a fost clar exprimată cu ocazia unei întâlniri care a avut loc în iulie 1965 cu Deng Xiaoping și Kang Sheng. Admițând că integrarea în Tratatul de la Varșovia era o altă „problemă importantă", așa cum fusese și integrarea în CAER, Ceaușescu și Maurer le-au explicat colegilor chinezi că România intenționa, cu toate acestea, să se opună controlului militar al Forțelor Armate Unificate sovietice asupra armatelor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia și să ia toate măsurile necesare pentru a „împiedica impunerea unui mecanism de control supranațional asupra acestor țări".[3] Răspunzând unei observații a lui Sheng, potrivit căreia în academiile militare sovietice se învăța că pe timp de război armatele statelor

[1] Sejna (1982), p. 102.

[2] Griffith (1967), p. 32. Vezi și *Changing Patterns in Eastern Europe* (1964), p. 11; BstU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; și Herbstritt și Olaru (2005), p. 260.

[3] Stenograma discuțiilor purtate cu delegația Partidului Comunist Chinez la al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. 105/1965, f. 2–15; Virtual Archive: „Romania in the Cold War", CWIHP.

membre ale Tratatului de la Varşovia se subordonează armatei sovietice, Ceauşescu a recunoscut că aceasta nu era doar o teorie academică, având în vedere că „armatele celorlalte ţări socialiste din Europa sunt în momentul de faţă subordonate" autorităţii militare a Uniunii Sovietice. El a subliniat apoi că România depunea eforturi susţinute pentru „a pune capăt acestei situaţii".[1]

Acest subiect a generat una dintre cele mai aprinse dispute sovieto-române din perioada Războiului Rece, autorităţile de la Bucureşti refuzând să facă orice concesii de natură să permită preluarea de către Uniunea Sovietică a controlului asupra forţelor armate ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia.[2] Deşi Kremlinul a încheiat o serie de acorduri bilaterale, acorduri de tip „ţările Tratatului de la Varşovia minus unu" şi chiar acorduri între „şapte state prietene", în care Mongolia a înlocuit România, autorităţile de la Bucureşti au refuzat permanent să recunoască sau să respecte aceste acorduri, prevalându-se de principiul unanimităţii stipulat în Tratatul de la Varşovia. Aparatul de dezinformare de la Kremlin a depus eforturi susţinute pentru ca aceste conflicte să nu fie cunoscute în Occident şi ulterior pentru a prezenta refuzurile repetate ale României de a accepta propunerile Uniunii Sovietice ca fiind ridicole, lipsite de importanţă şi iraţionale.

În consecinţă, în iunie 1965, unul dintre cele mai semnificative şi mai clare semnale ale izolării României în cadrul Tratatului de la Varşovia a trecut practic neobservat în Occident, România fiind atunci eliminată „pe neaşteptate" din strategiile de planificare militară ale Tratatului de la Varşovia (mai puţin ca ţintă a operaţiunilor Tratatului).[3] Cu toate acestea, poziţia României în cadrul alianţei şi implicit vederile sale radical-reformiste cu privire la viitorul acesteia au fost tratate cu indiferenţă, după cum o atestă o evaluare elaborată de CIA la vremea respectivă:

---

[1] Sheng se referea la cea de-a doua ediţie, recent publicată, a *Strategiei Militare* a mareşalului Sokolovski.

[2] România a semnalat pentru prima dată această divergenţă de opinii, dezvăluind neoficial poziţia sa cu privire la „necesitatea identificării unor noi strategii" de luare a deciziilor în cadrul Tratatului de la Varşovia către publicaţia *The New York Times*, 19 decembrie 1964.

[3] Înainte de 1965, „Armata a 5-a a Ungariei trebuia să coopereze îndeaproape cu Armata a 3-a română în realizarea tuturor planurilor operaţionale şi manevrelor militare". Imre Okváth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957–1971", în Vojtěch Mastný, Christian Nuenlist şi Anna Locher, editori, *European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956-1971*, PHP.

Probabil cu excepţia României, ţară rămasă practic în afara „primului eşalon strategic" al Tratatului (termen lansat recent de purtătorii de cuvânt ai armatei cehoslovace şi ai celei din RDG, care pare să fie o continuare a conceptului de „cvartet" adoptat în 1963), slăbirea relaţiilor politice dintre ţările membre ale Tratatului care s-a produs în ultimii ani a avut, în mod surprinzător, un efect nesemnificativ asupra politicii aplicate în materie de strategii militare.[1]

În timp ce CIA şi Pentagonul au continuat să includă România în evaluările lor pe tema planificării tactice din cadrul Tratatului de la Varşovia până în 1990, pentru celelalte ţări membre ale Tratatului era evident că autorităţile de la Bucureşti nu erau dispuse să accepte un statut special în cadrul organizaţiei şi să permită Moscovei să le excludă din conducerea Tratatului. Din contră, România s-a implicat activ în eforturile de „slăbire, sau chiar de desfiinţare, a alianţei".[2]

Utilizarea în scop politic a Transilvaniei şi Basarabiei, în perioada Brejnev

În afara aducerii în discuţie a posibilităţii de a ceda Transilvania, Kremlinul nu putea ridica problema drepturilor minorităţilor naţionale, în condiţiile în care practicile sale în domeniu îl făceau să fie extrem de vulnerabil. Autorităţile de la Bucureşti erau în măsură să întâmpine orice referire la eventualele motive de îngrijorare ale Uniunii Sovietice cu o serie de critici bine întemeiate la adresa politicii aplicate de Uniunea Sovietică în RSS Moldova în ceea ce priveşte populaţia majoritară română. Atâta timp cât această bătălie se desfăşura pe terenul retoricii, Moscova era permanent în defensivă. Nu numai că argumentele sale istorice erau în întregime false, dar şi insistenţa sa asupra etnogenezei slave a moldovenilor putea conduce la dezbateri cu caracter general pe tema reprezentării etnice – moldovenii

[1] *Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking* (titlu de referinţă: Caesar XXVI), 7 iunie 1965 (declasificat la 27 martie 2007), p. 27, CIA. Raportul remarcă „interesul tot mai scăzut al României faţă de apartenenţa la Tratatul de la Varşovia" după căderea lui Hruşciov, o indicaţie că autorii lui n-au fost informaţi despre mesajul adresat de Gheorghiu-Dej preşedintelui american Kennedy, în 1963.

[2] Vojtěch Mastný, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, mai 2001, p. 16, PHP. În opinia lui Mastný, reprezentantul Poloniei „a pus punctul pe i" când a afirmat că autorităţile de la Bucureşti „urmăreau nici mai mult, nici mai puţin decât «paralizarea alianţei»". Ibidem, p. 22.

fiind lipsiți de numeroase drepturi civile chiar și după standardele sovietice – cu consecințe imprevizibile pentru alte republici sovietice multietnice.[1]

După revenirea neașteptată a lui Boris Stefanov în prim-planul atenției în vara anului 1963, urmat de Béla Kun în 1964 – doi dintre cei mai fervenți susținători ai fragmentării României – Gheorghiu-Dej s-a grăbit să susțină criticile dure exprimate de Karl Marx la adresa ocupării Basarabiei de către Rusia țaristă, care condamnau și alianța ruso-ungară împotriva apelului României la recunoaștere egală, lansat în 1848.[2] Așa cum observa CIA, „îndrăzneala de care a dat dovadă România punând pe tapet problema sensibilă a Basarabiei s-a dorit a fi un atu și un avertisment adresat URSS".[3]

La mijlocul anului 1966, János Kádár a făcut pe neașteptate o referire publică la „dictatul de la Versailles și Trianon, impus de imperialiști, care a amputat teritoriul Ungariei".[4] Acesta era un domeniu în care Kádár – altfel extrem de vulnerabil la acuzațiile de subordonare față de o putere străină – putea valorifica „sentimentele naționale maghiare în avantajul său" și se putea elibera de „stigmatul de marionetă a Uniunii Sovietice".[5] URSS

---

[1] Autoritățile de la Budapesta susțineau teoria prezentată de sovietici, potrivit căreia originea poporului român era alta decât cea daco-romană, pentru a-și justifica pretențiile teritoriale mai vechi asupra Transilvaniei, aducând în sprijinul acestei idei și unele argumente sovietice. De asemenea, asocierea expresă a politicii naționale a României cu șovinismul intolerant a devenit o practică frecventă, aplicată ori de câte ori se făcea referire la această politică. Vezi, de exemplu, Elemér Illyés, *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*, Boulder, East European Monographs, 1988.

[2] Karl Marx, *Însemnări despre români*, București, Academia de Științe a Republicii Populare Române, 1964. Însemnările lui Marx fuseseră descoperite în arhivele olandeze la sfârșitul anilor 1950. Ulterior, România a descoperit și publicat însemnările realizate în 1888 de Engels pe aceeași temă.

[3] *Special Memorandum No. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe*, CIA Office of National Estimates, 18 februarie 1965 (declasificat la 16 august 2000), p. 17, CIA. Deși nu puteau aborda deschis problema tratamentului acordat moldovenilor de teamă să nu atragă repercusiuni asupra acestora (așa cum se întâmplase în 1959), autoritățile de la București erau sincer preocupate de situația acestora și au folosit adesea argumente de ordin istoric referitoare la legitimitatea posesiunii sovietice asupra teritoriului, atrăgând furia Moscovei în întregime asupra sa.

[4] Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969, p. 343. Kádár se pare că a făcut această declarație într-un interviu pentru un corespondent al United Press International (UPI). Shafir (1985), p. 184.

[5] *Changing Patterns in Eastern Europe*, 22 iulie 1964 (declasificat la 15 iulie 1993), pp. 7 și 9, CIA. Câțiva analiști au afirmat că Moscova susținea o serie de „revendicări naționale și chiar naționaliste", în special „revendicările teritoriale emise de Ungaria la adresa României", astfel încât partidul „să apară drept o adevărată forță politică națională". Csaba Békés, *The Communist Parties and the National Issue in Central and Eastern Europe (1945–1947)*, www.coldwar.hu/html/en/cv/bekes.html. Martin Mevius susține același lucru în Mevius (2005). Vezi și *Népszabadság*, 13 august 1945; Nastasă (2002) și capitolele III și IV ale prezentei lucrări.

„a încurajat în secret Ungaria să ia atitudine cu privire la poziţia României în Transilvania", la fel cum a încurajat Bulgaria în disputa cu Iugoslavia pe tema Macedoniei sau s-a implicat în disputa dintre Polonia şi Germania de Est pe marginea liniei Oder-Neisse (şi a susţinut Albania în disputa cu Kosovo în perioada 1948–1960), pentru a exploata „ostilităţile tradiţionale dintre aceste ţări în scopul promovării propriilor interese".[1] Doar Ungaria şi Bulgaria au fost scutite de această încercare, fiind singurele ţări din Tratatul de la Varşovia de la care Moscova nu acaparase nici un teritoriu după al Doilea Război Mondial.

O consecinţă a acestui fapt a fost aplicarea în 1967 a unei vaste reforme administrative care a eliminat şi ultimele vestigii ale autonomiei teritoriale impuse de Stalin în Transilvania.[2] Aşa cum remarca un specialist în domeniu, „relaţia dintre două regiuni relativ îndepărtate, dar în egală măsură disputate ca Basarabia (şi Bucovina) şi Transilvania" avea la bază utilizarea de către sovietici a minorităţii maghiare ca „pârghie de presiune" asupra României.[3] Ungaria, „susţinătoare înfocată a politicilor sovietice" şi „critic asiduu" al României şi Chinei pentru „devierile lor naţionaliste", şi-a îndreptat atacurile „nu la adresa statutului minorităţii maghiare", ci la adresa „sfidării Moscovei" de către România.[4]

Spre exemplu, chiar înainte ca János Kádár să se plângă că Trianonul „dezmembrase teritoriul Ungariei", şeful Departamentului Internaţional, Zoltán Komócsin, a lansat un atac împotriva tuturor argumentelor României pentru autonomia partidului, căruia Moscova i-a asigurat apoi o

---

[1] *Prospects for Independence in Eastern Europe: CIA Office of National Estimates Special Memorandum No. 10-65*, 18 februarie 1965 (declasificat la 16 august 2000), pp. 10 şi 17, CIA.

[2] În 1960, România a reorganizat Regiunea Autonomă Maghiară, care a devenit Regiunea Autonomă Maghiară Mureş, eliminând aspectele extrateritoriale ale acesteia. P.R.W., „Few Real Changes in Rumanian Territorial Reorganization: Borders of Hungarian Autonomous Changed", RFER, 24 decembrie 1960, OSA, caseta 31, dosarul 1, raportul 12, şi „A Large Country Proposed for the Rumanian Szecklers", RFER, 13 decembrie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 1.

[3] Lendvai (1969), p. 363. Vezi şi Stephen Fischer-Galati, „Smokescreen and Iron Curtain: A Reassessment of Territorial Revisionism vis-à-vis Romania since World War I", *East European Quarterly*, vol. 22, nr. 1 (primăvara 1988), pp. 37-53. Alţi experţi maghiari au respins această asociere. Vezi, de ex., Andrew Ludanyi, „Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989", în Ignác Romsics, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Boulder, Social Science Monographs, 1995, p. 334.

[4] Lendvai (1969), pp. 342-343.

largă circulație.[1] La unul dintre puncte a citat din discursul lui Kádár de la cel de-al 23-lea congres al PCUS (aprilie 1966):

> Oricât de ciudat ar părea, sunt încă unii care, autointitulându-se marxiști-leniniști autentici, încearcă să încurajeze atitudini antisovietice. Comuniștii maghiari rămân la părerea că fundamentul internaționalismului a fost și continuă să fie relația tovărășească și principială cu Uniunea Sovietică. Comunismul antisovietic nu a existat și nu va exista niciodată.[2]

Komócsin a etichetat demonstrarea unei „atitudini naționaliste" din partea unui stat socialist ca fiind „o mare problemă", cauzată de „slăbiciunile naționale specifice" ale „revoluției socialiste", care o împiedicau să ajungă la „o soluție leninistă pentru problema națională". Asemenea „supraviețuitori ai naționalismului" erau considerați „cea mai serioasă dintre toate problemele contemporane". Ungaria, a subliniat el, va continua „să respingă orice naționalism să promoveze o soluție totală și finală la problema națională, în spiritul internaționalismului proletar".[3] După cum menționa un analist, articolul tipărit în secțiunea ziarului *Pravda* „rezervată celor mai importante declarații internaționale" era țintit clar împotriva României și reflecta activarea conflictului național româno-maghiar și intervenția sovietică în favoarea Ungariei".[4]

Diplomații au fost adesea actori principali în aparatul de măsuri active, iar rapoartele lor erau adesea înmânate direct oficialilor responsabili pentru conceperea și direcționarea operațiunilor împotriva României.[5] La momentul respectiv, Ambasada Ungariei la București transmitea rapoartele sale șefului Secției externe Zoltán Komócsin, propagandistului și confidentului lui Kádár, György Aczél, fostului membru PCR István Szirmai și altor câtorva persoane. Într-un raport strict secret din iunie 1967, un oficial al ambasadei a consemnat afirmația unui interlocutor al său maghiaro-român

---

[1] Zoltán Komócsin, „Patriotism, National Interest, Internationalism", *Problems of Peace and Socialism: World Marxist Review*, nr. 6 (1966); *Népszabadság*, 24 martie 1966; Shafir (1985), p. 184. În acea vreme, Komócsin era considerat în Ungaria și în Occident ca moștenitorul lui Kádár.

[2] Zoltán Komócsin, „National Interests and Proletarian Internationalism", *Pravda*, 18 septembrie 1966; Fritz Ermarth, „Komócsin's Article in Pravda – Excerpts & Comments", RFER, 21 septembrie 1966, OSA, caseta 33, dosarul 3, raportul 105, pp. 3-4.

[3] Ibidem.

[4] Ermarth (1966), p. 5.

[5] Spre exemplu, rapoartele Ambasadei Ungariei erau trimise șefului Departamentului Internațional, Zoltán Komócsin, lui György Aczél, colaborator apropiat al lui Kádár și șef al propagandei, lui István Szirmai, șeful Departamentului Ideologic (și fost membru al PCR) și ministrului maghiar de Externe, Frigyes Puja.

potrivit căreia „nici o ţară nu reuşise până atunci să rezolve problema minorităţilor", la care oficialul în cauză, dr József Németh, neavând se pare cunoştinţă de cele peste 150 de naţionalităţi pe care Kremlinul le distrusese intenţionat în epoca lui Stalin, a obiectat că, „cu toate acestea, Uniunea Sovietică a înregistrat cele mai mari realizări", încurajând „cele peste 100 de naţionalităţi din rândurile sale să obţină rezultate de renume mondial".[1] Interlocutorul său maghiaro-român a ripostat:

> Uniunea Sovietică nu a reuşit să rezolve problema naţionalităţilor; să luăm, de exemplu, cazul Basarabiei, unde populaţia majoritară este şi astăzi de naţionalitate română, chiar dacă funcţionarii de partid şi de stat sunt ruşi, se utilizează alfabetul chirilic etc. Un fenomen similar se petrece în Ucraina şi în alte regiuni.[2]

Chiar dacă strategia ulterioară de dezinformare a încercat să nege imprudenta declaraţie publică lansată de Kádár în 1966 cu privire la revendicările teritoriale faţă de România (îndreptând atenţia opiniei publice asupra unei afirmaţii relativ nevinovate menţionate şase luni mai târziu), de fapt, politica Budapestei cu privire la Transilvania şi la minoritatea maghiară din această regiune nu se schimbase.[3] Kádár a continuat să aplice o politică menită să asigure loialitatea populaţiei din Transilvania faţă de Budapesta şi să prevină crearea unei identităţi maghiaro-române care să încurajeze minoritatea maghiară să-şi făurească un destin comun cu populaţia majoritară de naţionalitate română. Pentru aceasta, populaţia trebuia să fie în continuare nemulţumită de România, iar relaţiile dintre liderii maghiari locali şi autorităţile de la Bucureşti trebuiau să rămână tensionate. Prin urmare, la fel ca în trecut, sprijinul acordat populaţiei de autorităţile române a fost discreditat şi denaturat, localnicii de naţionalitate maghiară care aveau legături cu compatrioţii lor români erau catalogaţi drept „trădători" şi uneori erau

---

[1] Nastasă (2003), documentul 142, pp. 875-876; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-sz.n.-1945-1968, f. 257-262. Anexă strict secretă (*Szigorúan titkos*) la raportul ambasadorului József Vincze în urma discuţiei purtate de József Németh, Ambasada din Bucureşti, 5 iunie 1967, redactat în 7 exemplare pentru Zoltán Komócsin, István Szirmai, György Aczél, Frigyes Puja, Sándor Lakatos, Pál Ilku şi un exemplar pentru dosar.

[2] Ibidem.

[3] Budapesta a încercat mai târziu să nege acest lucru, reluându-şi revendicările, dar aducând ca argument central drepturile minorităţii maghiare. Eforturile de dezinformare întreprinse de autorităţile ungare i-au convins şi pe unii analişti de la Radio Europa Liberă să „desfiinţeze" protestele României. Vezi Alfred Reisch şi Judith Pataki, „Hungarian-Romanian Polemics Over Transylvania Continue", Radio Europa Liberă (RFER), 15 noiembrie 1982, OSA, caseta 36, dosarul 7, raportul 183, p. 3. Vezi şi *Népszava*, 29 noiembrie 1966; MTI (Agenţia Maghiară de Presă), 26 octombrie 1982.

puse la cale provocări al căror scop era să mențină rivalitatea dintre cele două părți.[1]

Lupta pentru suzeranitate asupra etnicilor maghiari din Transilvania

Toate aceste realizări au fost obținute sub pretextul plauzibil al preocupării pentru drepturile minorităților. Politica aplicată de Ungaria era contrară oricăror uzanțe din Blocul Sovietic, iar faptul că acest aspect nu a fost remarcat de Occident este o dovadă a eficienței aparatului de dezinformare sovieto-ungar. Asumarea unilaterală a unei „responsabilități comune" pentru literatura și scriitorii maghiari din Transilvania, în vara lui 1968, când conform ambasadorului Ungariei în România, politicile pentru naționalități se liberalizau, iar literatura în limba maghiară era mai prolifică decât oricând, sugerează efortul autorităților din Ungaria de a exploata și redirecționa acea liberalizare în scopuri total opuse.[2]

Ambasadorul Bulgariei la București, informat de omologul său maghiar că Uniunea Scriitorilor din Ungaria își arogase în mod public drepturi depline asupra „literaturii minorității maghiare din România" ca fiind „parte integrantă a literaturii ungare", a arătat că „în ultimă instanță literatura minorităților este o parte componentă a culturii țării în care există acea minoritate".[3] Iată ce a raportat oficialul Ambasadei Ungare la Budapesta:

> Mi-a mărturisit, cerându-mi să păstrez confidențialitatea datelor, că în Bulgaria trăiesc aproximativ 800 000 de persoane de naționalitate turcă, adică fiecare al zecelea cetățean bulgar e de naționalitate turcă. Numeroși autori își publică operele în limba turcă. Pentru ei ar fi ceva de neacceptat dacă

[1] Această politică a Ungariei nu avea să dispară decât odată cu intrarea României în Uniunea Europeană în 2007. Pentru prima dată după 1918, era posibilă, dar nu neapărat garantată stabilirea unor relații normale între maghiarii și românii din România și între București și Budapesta.

[2] Vezi de ex. raportul din 13 mai 1968 al ambasadorului maghiar Jozsef Vincze în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), documentul 148, pp. 908-910; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-1968/II, f. 297-299. Vezi și raportul Ambasadei Ungariei din 3 iulie 1968 către adjunctul Departamentului Internațional, András Gyenes (Ibidem, documentul 149, pp. 911-922) și raportul din 15 august 1968 către șeful ideologic, István Szirmai, șeful Departamentului Internațional, Zoltán Komócsin, adjunctul său András Gyenes, și șeful propagandei György Aczél (documentul 151, pp. 930-933).

[3] Nastasă (2003), documentul 149, anexa 2, Discuția purtată cu ambasadorul bulgar [Bogdanov] despre problemele legate de literatura naționalităților, 2 iulie 1968, pp. 921-922; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-68.II, f. 339-345.

literatura turcă din Bulgaria ar fi privită [oficial] ca parte a literaturii turceşti din Turcia.[1]

Insistenţa publică şi privată a Budapestei a făcut ca autorităţile române să-i privească bunăoară cu suspiciune pe intelectualii de etnie maghiară, provocând un răspuns reciproc. Budapesta a continuat prin instituţionalizarea unor structuri care „să se ocupe de situaţia comunităţilor maghiare din ţările vecine".[2] Curând după aceea, Bulgaria şi-a lansat politicile de asimilare forţată şi deznaţionalizare a minorităţii turce, recurgând în final la violenţe letale.

Până în 1966, acţiunile de dezinformare întreprinse de sovietici s-au soldat cu un succes remarcabil. S-a creat un cadru interpretativ bazat pe două premise diferite: interesul Ungariei pentru Transilvania era inofensiv şi admirabil, în timp ce interesul României pentru Basarabia era retrograd şi condamnabil. La sfârşitul anilor 1960, situaţia se prezenta astfel: dacă Budapesta ridica problema Transilvaniei, serviciile de informaţii americane interpretau acest lucru ca fiind o dovadă de preocupare „legitimă" pentru drepturile minorităţilor. În schimb, dacă România ridica problema Basarabiei, acest lucru era văzut în cel mai bun caz ca o „revanşă" faţă de URSS, dar de cele mai multe ori era considerat drept o manifestare „agresivă" a unor pretenţii teritoriale. Teoria lansată de aparatul propagandistic/de dezinformare, prezentată iniţial de ambasadorul ungar la Moscova în 1946 şi susţinută ulterior de Ernö Gerö, potrivit căreia campania de revendicare teritorială avea să fie încununată de succes dacă era prezentată ca o formă de „apărare a minorităţilor", dăduse roade.[3] În 1964, un raport al CIA arăta că „se fac deja simţite tensiuni între regimurile comuniste din Ungaria şi România pe tema tratamentului minorităţii maghiare din Transilvania".[4] Problema teritorială a rămas nemenţionată.

La scurt timp după aceasta, cele două interpretări divergente au început să circule în paralel. De exemplu, într-o evaluare din 1966, comunitatea de informaţii din Statele Unite considera că:

---

[1] Ibidem. Insistenţa oficialităţilor de la Budapesta asupra acestui aspect urmărea să determine autorităţile române să protesteze şi să îi privească apoi cu mai multă suspiciune pe intelectualii de naţionalitate maghiară, provocând aceeaşi reacţie.

[2] Tomas Niklasson, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994,* Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006, p. 94.

[3] Nastasă et. al. (2002), documentul 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1940-1946, f. 220-226; Mevius (2005), p. 119.

[4] *Changing Patterns in Eastern Europe*, 22 iulie 1964 (declasificat la 15 iulie 1993), p. 9.

> Regimul din România se confruntă în continuare cu o gravă problemă în ceea ce privește minoritatea maghiară din Transilvania. Încercările de „românizare" a celor 1,6 milioane maghiari au atras nemulțumirea populației minoritare, după cel de-al Doilea Război Mondial și au condus la permanente disensiuni între guvernele Ungariei și României pe această temă. ... Una dintre sursele disensiunilor româno-sovietice a fost reprezentată de vederile iredentiste ale României cu privire la Basarabia (care acum face parte din RSS Moldova).[1]

Această specificație este deosebit de interesantă ca ilustrare a succesului asaltului uneia dintre cele mai reușite căi de propagandă a Moscovei împotriva motivațiilor României. Moscova mai folosise o singură dată denumirea Basarabia pentru întreg teritoriul dintre Prut și Nistru, în 1812, atunci când țarul îl utilizase pentru a emite pretenții asupra sa și a anexa întreaga regiune.[2] În realitate, majoritatea regiunii făcuse parte din Moldova românească, cele trei ținuturi sudice corespunzând mai mult sau mai puțin Republicii Autonome Găgăuze de astăzi, parte constitutivă a Basarabiei istorice.[3] Ulterior, diplomația sovietică a insistat în capitalele occidentale că Basarabia reprezenta numai partea sudică a teritoriului dintre Prut și Nistru – parte pe care Stalin o transferase Ucrainei simultan cu impunerea Regiunii Autonome Maghiare, în 1952 – și acuza România că extinde termenul asupra întregului teritoriu al Republicii Sovietice Socialiste Moldova, „dovedind" astfel iredentismul ei agresiv.[4]

Propunerea reformei radicale a Pactului de la Varșovia și căutarea unor aliați

La 6 mai 1966, cu ocazia celei de-a 45-a aniversări de la fondarea Partidului Comunist Român, Ceaușescu a criticat în termeni categorici

---

[1] *Anti-Communist Resistance Potential in the USSR and Eastern Europe (NIE 11-66)*, 27 ianuarie 1966 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 10–11. În mod paradoxal, serviciile de informații americane au văzut minoritatea maghiară ca pe un posibil aliat în rezistența anticomunistă împotriva României, care fusese exclusă din planurile de război împotriva Occidentului ale Tratatului de la Varșovia, și devenise ținta atitudinii ostile a acestuia.

[2] Robert R. King, „Debate Between Rumanian and Soviet Historians Over Bessarabia Continues", 15 iunie 1976a, RFER, RAD Background Report/137, OSA, caseta 115, dosarul 5, raportul 288, p. 8; Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Viața politică în România 1918–1921*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1976, pp. 1-7.

[3] Autoritățile ruse l-au mituit pe reprezentantul autorității locale otomane (Dragoman) că să transfere teritoriul moldovenesc, aflat atunci sub suzeranitate otomană, ca fiind „basarabean", faptă pentru care Dragoman a plătit ulterior cu capul.

[4] Această confuzie intenționată, promovată inițial de Moscova, domină chiar și în mediile academice și politice românești, în care, din diverse motive, denumirea Basarabia continuă să fie folosită pentru a desemna întreg teritoriul dintre Prut și Nistru. A devenit standardul academic în Vest și este utilizată astfel și de acest autor.

politica interbelică a partidului, care a negat statutul României de stat unitar şi a susţinut secesiunea Transilvaniei, Basarabiei, Bucovinei de Nord şi Dobrogei.[1] El a subliniat şi a condamnat în repetate rânduri faptul că această linie strategică îi fusese impusă partidului din România de structura supranaţională a Cominternului.[2] La câteva zile după aceste declaraţii, Brejnev a efectuat o vizită neprogramată la Bucureşti, ale cărei detalii au rămas până astăzi necunoscute.

O săptămână mai târziu, România a transmis presei occidentale o luare de poziţie, în care arăta că „prezenţa trupelor sovietice în Europa de Est nu mai este necesară şi justificată şi că această problemă trebuie soluţionată în conformitate cu o serie de acorduri bilaterale încheiate cu URSS".[3] Întrucât aceste forţe de ocupaţie nu mai erau necesare, oficialităţile de la Bucureşti nu intenţionau să le mai subvenţioneze şi, în schimb, îşi propuneau să opereze reduceri unilaterale ale efectivelor. Dar cel mai uluitor atac la adresa prerogativelor şi sensibilităţilor Uniunii Sovietice l-a reprezentat propunerea României de aplicare a unui mecanism de rotaţie la comanda supremă a forţelor militare ale Tratatului de la Varşovia, astfel încât aceasta să fie deţinută de toate statele membre ale Tratatului, nu numai de Uniunea Sovietică (argument adoptat ulterior şi de promotorii reformei militare din Cehoslovacia, care au declanşat Primăvara de la Praga). De asemenea, autorităţile de la Bucureşti au făcut apel la întărirea rolului statelor membre ale Tratatului într-un domeniu din care fuseseră anterior excluse, cel al elaborării politicii sovietice în materie de arme nucleare. Pentru că nu se bucurase de nici o audienţă atunci când a propus aceste reforme, la întrunirea Pactului de la Varşovia, din februarie 1966, conducerea României a decis să apeleze la o audienţă mai largă. De asemenea, Bucureştiul a solicitat o voce mai puternică pentru membrii non-sovietici ai Pactului într-un domeniu din care fuseseră excluşi anterior, formularea strategiei sovietice în domeniul armelor nucleare. Propunerile de reorganizare înaintate de România aveau o trăsătură comună: toate subminau dominaţia Uniunii Sovietice. Această „provocare lansată de România la adresa integrităţii alianţei sovietice depăşea orice încercare cu care se confruntase vreodată NATO", iar aparenta „toleranţă" a Kremlinului a fost considerată de analişti „extraordinară".[4] Între timp, România a continuat să îşi consolideze controlul naţional asupra propriilor forţe armate, introducând o nouă

[1] *Scînteia*, 7 mai 1966.
[2] Ibidem. Ermarth (1969), p. 49.
[3] Această luare de poziţie a făcut obiectul unor intense dezbateri în mai multe numere ale publicaţiei *The New York Times*. *The New York Times*, 14–18 şi 22 mai 1966 (în special, în numărul din 16 mai). Vezi şi *The Times* (Londra), 16 mai 1966.
[4] Mastný (2001), p. 26.

reformă majoră în Constituţia din 1966, care stipula că numai organele de stat din România erau în măsură să angajeze armata română în luptă.[1]

Din nou, autorităţile de la Bucureşti nu s-au mulţumit să respingă propunerile sovieticilor şi să îşi susţină propriile idei, ci au căutat să creeze subalianţe în rândul celorlalte ţări membre ale Tratatului, precum şi în cadrul Blocului Socialist în ansamblu, pentru a contracara dominaţia sovietică în aproape toate domeniile.[2] Acest şir de provocări la adresa autorităţii Kremlinului a avut acelaşi impact asupra ţărilor din Blocul Sovietic ca şi cum România acţiona deliberat în favoarea lor, complicând în acelaşi timp strategia Moscovei de control asupra RSS Moldova. Astfel, atitudinea subversivă a României a devenit una dintre principalele obsesii ale Kremlinului.

Cel mai evident răspuns al sovieticilor a fost să mărească nivelul de reprezentare al Pactului de la Varşovia, la Bucureşti, trimiţându-l pe general-colonelul Gheorghi Pavlovici în locul general-locotenentului Romanov. Acesta fusese timp de trei ani prim-adjunct al comandantului Districtului Militar Moscova, unul dintre cele mai sensibile posturi militare din punct de vedere politic, din URSS.[3] Romanov făcuse din Garnizoana Bucureşti principalul său obiectiv şi a reuşit ca, în scurt timp, comandantul acesteia să (re-)devină agent GRU.

Conştiente de nemulţumirea provocată de acţiunile întreprinse de sovietici în Germania de Est şi în Polonia în 1953 şi în Ungaria în 1956, precum şi în alte ţări membre ale Tratatului în 1961–1963, autorităţile de la Bucureşti au încercat să creeze o coaliţie neoficială cu conducerile comuniste ale acestor ţări pentru a contrabalansa autoritatea Moscovei. Din nefericire, vecinul cel mai apropiat, Ungaria, era scos din discuţie (deşi România nu a înţeles

---

[1] Decretul nr. 1017, 1966, în *Buletinul Oficial*, 23 ianuarie 1967.

[2] Declaraţia României din aprilie 1964 solicita adoptarea unui „nou tip de relaţii" între statele socialiste, bazate pe independenţa şi egalitatea lor, temă pe care a repetat-o în următorii 25 de ani. România a aplicat aceeaşi strategie împotriva Berlinului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, încercând să formeze o „Axă Latină" cu Italia, Spania şi Portugalia, o „Mică Antantă" cu Slovacia şi Croaţia şi un Bloc balcanic cu Bulgaria. În toate aceste cazuri, potenţialii parteneri au preferat să îşi urmărească propriile interese prin iniţiative independente. În cazul alianţei balcanice, iniţiativa i-a fost dezvăluită lui Hitler de guvernul bulgar. Vezi, de ex., F.W. Deakin, *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Garden City, NY, 1966, pp. 139-141 şi 311-316; Marshal Lee Miller, *Bulgaria During the Second World War*, Stanford, Stanford University Press, p. 115-117.

[3] „Greciko's Man in Bucharest", [Omul lui Greciko la Bucureşti] RFER, 20 mai 1966, OSA, caseta 50, dosarul 5, raportul 130, p. 1; „Obituary: Col General G.P. Romanov," *Krasnaia Zvezda*, 9 ianuarie 1988, p. 6, FBIS, Joint Publications Research Service, Soviet Union, Military Affairs, JPRS-UMA-88-004, 29 februarie 1988, p. 13.

acest lucru decât după 1968). Aceasta se datora în primul rând „relaţiei speciale" sovieto-ungare şi loialităţii lui Kádár faţă de Moscova şi mai puţin disputei teritoriale întreţinute artificial. Uşurinţa cu care Kádár şi-a transferat loialitatea dinspre „prietenul şi părintele" său, Nikita Hruşciov, spre arhitectul răsturnării acestuia, Leonid Brejnev – pe care românii îl porecleseră „Măcelarul Moldovei" –, a evidenţiat devotamentul fără margini al lui Kádár pentru Moscova, indiferent de cine se afla la Kremlin.[1] Oficialii români numeau întâlnirile dintre aceştia „Convenţii ale măcelarilor", având în vedere că şi Kádár îşi câştigase renumele de „Măcelarul Budapestei" din cauza brutalei strategii de „normalizare" aplicate după revolta din 1956.[2]

După „numeroase întâlniri şi îndelungi consultări", în cadrul unei serii de acţiuni publice de „consolidare a prestigiului", întreprinse la sfârşitul anului 1966, Brejnev a ţinut să „elogieze calităţile de conducător ale lui Kádár" cu ocazia lansării la Budapesta a Noului mecanism economic (NEM).[3] Susţinerea arătată de acesta pentru „reformele neortodoxe" ale liderului maghiar, precum şi aprobarea şi susţinerea exprimate de şeful Biroului de legătură Iuri Andropov (care avea să devină la scurt timp după aceea director al KGB) şi de adjunctul său, expertul pe probleme maghiare Vladimir Kriucikov (care l-a succedat la KGB), a reprezentat o „recunoaştere a loialităţii nestrămutate a lui Kádár".[4]

Acest sprijin nu a fost o surpriză. Andropov, în calitatea sa de ambasador în Ungaria în 1956, şi Kriucikov, ca secretar al acestuia, au jucat un rol decisiv în înlocuirea lui Imre Nagy cu Kádár, iar Andropov a rămas unul dintre principalii susţinători ai lui Kádár până la moartea sa în 1984.[5] Reformele economice din Ungaria au fost ulterior catalogate de aparatul de dezinformare sovietic drept o iniţiativă „acceptată cu greu", Kádár fiind astfel prezentat drept „disident" şi câştigând credibilitate ca partener de dialog

---

[1] Andrew Felkay, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 276.

[2] John Moody, „Hungary Building Freedoms Out of Defeat: János Kádár has transformed his country", *Time. CNN*, 11 august 1986.

[3] Andrew Felkay, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 277.

[4] Ibidem; *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics*, 1 aprilie 1972 (declasificat la 19 august 2003), p. 84; Knight (1990), p. 123, CIA. Vezi, de ex., V. Kriucikov, „Piatiletnii plan razvitiia Vengerskoi Narodnoi Respubliki (1961–1965)", *Planovoe khoziastvo*, nr. 2 (1962), pp. 83-86, şi K. Ivanov şi Vladimir A. Kriucikov, *Vopleschchenie mechti k 20-letiiu osvobozhdeniia vengrii*, Moscova, Znanie, 1965.

[5] *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (1983), p. 7, CIA.

cu Occidentul şi ca sursă independentă de informare cu privire la politica internă din cadrul Tratatului de la Varşovia.[1] De fapt, cu sprijinul lui Brejnev şi al lui Andropov, atât în calitate de director KGB, cât şi de lider al partidului după Brejnev, şi ulterior cu sprijinul lui Gorbaciov, NEM a înregistrat progrese „fără amestecul sau supravegherea atentă a Kremlinului".[2]

Sprijin pentru unificarea Germaniei

Un alt motiv de dispută în cadrul Blocului Sovietic (care a trezit în special animozitatea Germaniei de Est) a fost sprijinul acordat de România pentru reunificarea Germaniei. După ce şi-a exprimat opoziţia faţă de construirea Zidului Berlinului în 1961, România a refuzat să fie semnatară a unei decizii a Tratatului de la Varşovia care consfinţea separarea inexorabilă a celor două ţări sau care declara că Berlinul de Vest aparţine teritoriului Germaniei de Est. În privinţa acestui subiect, Polonia, Germania de Est şi Cehoslovacia erau aliaţi devotaţi ai Kremlinului împotriva României. Unul dintre participanţii la reuniunea de la Bucureşti a statelor membre ale Tratatului de la Varşovia din 1966 a declarat după eveniment: „Ceea ce nu înţeleg românii este că divizarea Germaniei şi a ameninţării germane reprezintă miezul problemei".[3] De fapt, poziţia României era determinată tocmai de o înţelegere mai profundă a situaţiei.

Importanţa unificării a constat în faptul că, în lipsa unui tratat de pace cu Germania după al Doilea Război Mondial, care ar fi pus capăt acestei divizări, Europa de Est se supunea încă prevederilor armistiţiului de la Potsdam, care stipulau divizarea Germaniei şi acordarea dreptului „ţărilor

---

[1] Nu fusese un lucru uşor de înfăptuit. Politica brutală de „normalizare" desfăşurată de Kádár după 1956, când au existat cazuri de copii ţinuţi în închisoare mai mulţi ani, până la vârsta majoratului, astfel încât să poată fi executaţi, l-au transformat în persona non grata în Occident şi au blocat recunoaşterea Ungariei de către ONU până în 1963. Transformarea sa din dictator înverşunat în 1956 în „disident" liberal un deceniu mai târziu este încă o dovadă a gradului de sofisticare şi eficienţă al tehnicilor de dezinformare sovietice şi maghiare.

[2] Felkay în Romsics (1995), p. 278; Vezi de ex., *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics* (1972), pp. 84-88; *CIA Special Analysis, USSR – Hungary: Interest in the Hungarian Example,* 22 mai 1982 (declasificat la 29 iulie 1999), pp. 10-12; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82-10124),* 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. vii şi 33 şi *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Office of Soviet Analysis (SOVA) în colaborare cu National Intelligence Council (NIC)), 1 iunie 1983 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 3-5, CIA.

[3] *The Economist,* 8 iulie 1966; Fritz Ermarth, *Internationalism, Security and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe,* 1964–1968, Memorandum RM-5909-PR, Santa Monica, The RAND Corporation, martie 1969, p. 37.

învingătoare în cel de-al Doilea Război Mondial de a interveni împotriva foştilor inamici".[1] Aşa cum i-a explicat mai târziu Ceauşescu lui Henry Kissinger, prin includerea deciziilor de la Potsdam în articolul 53 al Cartei sale, ONU nu a făcut decât să dea legitimitate amestecului Uniunii Sovietice „în treburile interne ale foştilor inamici", prevedere căreia i se putea da „orice interpretare". În schimb, reunificarea Germaniei ar fi pus capăt stării de război conform dreptului internaţional şi „ar fi desfiinţat baza legală care permitea intervenţia Uniunii Sovietice în ţările Europei de Est".[2] Astfel, autorităţile de la Bucureşti au continuat să blocheze consolidarea şi consacrarea în dreptul internaţional a prerogativelor Uniunii Sovietice de amestec în treburile altor state, susţinând că decizia cu privire la unificare sau la separarea permanentă trebuie să aparţină poporului german, nu unui alt stat sau grup de state.

Această dispută a atins punctul culminant în perioada 1965–1967, când a fost asociată într-o manieră mai explicită cu eforturile Uniunii Sovietice de a controla relaţiile tuturor statelor membre ale Tratatului cu Germania de Vest (şi, la nivel simbolic, cu Vestul în general), eforturi care „s-au izbit de opoziţia categorică a României".[3] Probabil că şi presiunile venite din partea Moscovei pe această temă l-au determinat pe Ceauşescu să condamne, în mai 1966, politica interbelică a PCR şi amestecul Cominternului. La un moment dat, liderul român a lansat un avertisment cu privire la „anumite demersuri realizate de structurile comuniste străine în vederea stabilirii de contacte secrete cu grupuri sau persoane din propriul său partid", făcând o aluzie fără precedent la implicarea Moscovei în căutarea unor alternative de guvernare.[4] Insistenţa cu care Ceauşescu susţinea că unificarea „nu este o chestiune pe care să o decidem noi, ci poporul german" şi poziţia oficială a României potrivit căreia era „o greşeală" ca guvernul Germaniei de Vest să fie considerat „fascist" au atras atacuri dure din partea „coridorului nordic" şi a URSS.[5]

---

[1] Henry Kissinger, *Years of Renewal*, New York, Touchstone, 2000, p. 661.

[2] Ibidem, pp. 661-662. Ceauşescu a subliniat într-o discuţie cu preşedintele Ford în 1975 că nu trebuie să se simtă direct vizat de acuzaţiile „antiimperialiste", întrucât acestea aveau „o aplicabilitate mai mare" în cazul Moscovei.

[3] Ermarth (1969), pp. 37-38, 43. De o importanţă deosebită a fost eşecul Moscovei în „a impune condiţii" asupra desfăşurării relaţiilor dintre România şi RFG, condiţii pe care autorităţile de la Bucureşti „nu aveau nici cea mai mică intenţie să le accepte".

[4] *Scânteia*, 7 mai 1966; Ermarth (1969), p. 49; *NATO and Allied Consultations on Czechoslovakia Crisis and Possible Soviet Removal of President Ceausescu of Romania*, 1968, FCO 28/57 N2/35, ENR 3/329/3, 1 ian. 1970 – 31 dec. 1970, Foreign Office and Foreign and Commonwealth Office, National Archives, UK.

[5] Radio Moscova, 2 februarie 1967; *Neues Deutschland*, 3 februarie 1967; *Scânteia*, 6 februarie 1967; Ermarth (1969), pp. 43-47, 56-59.

Kremlinul a demonstrat importanţa pe care o acorda acestei chestiuni stabilind ca precondiţie pentru încheierea oricărui pact de neagresiune cu Bonnul recunoaşterea explicită a „legitimităţii regimului est-german" şi a „caracterului irevocabil al graniţelor europene".[1] Pentru a sublinia importanţa acestor condiţii, Moscova a făcut publică o declaraţie în care făcea referire la obligaţiile asumate la Potsdam şi prevăzute în Carta Naţiunilor Unite, arătând că „URSS va continua să îşi exercite dreptul învingătorilor în cel de-al Doilea Război Mondial de a lua măsuri împotriva forţelor «militarismului şi neonazismului» din Republica Federală", în timp ce alte documente date publicităţii în acelaşi timp „reluau declaraţiile Uniunii Sovietice potrivit cărora Berlinul de Vest nu face parte din Republica Federală".[2]

Poziţia României a avut la bază atât calcule reci, cât şi o pronunţată componentă sentimentală. Aşa cum i-a explicat ulterior Emil Bodnăraş ambasadorului american Harry Barnes jr, sursa divergenţelor dintre Uniunea Sovietică şi România o reprezenta lipsa de interes a sovieticilor în ceea ce priveşte încheierea unui tratat de pace cu Germania şi obiceiul acestora de a respinge „fără drept de apel" orice discuţii pe tema „Prusiei de est, a unităţii Germaniei şi a altor probleme spinoase". În schimb, deviza sovietică era că „«problema Germaniei fusese rezolvată, separarea era permanentă, iar politica lui Brandt [*Ostpolitik*] era garanţia sa», ceea ce l-a determinat pe Bodnăraş să remarce: «Ca şi cum germanii din est şi din vest nu se vor uni în cele din urmă!»"[3] Bodnăraş a subliniat apoi că sprijinul pentru unificarea Germaniei reprezenta una dintre acele rare strategii de politică externă care beneficia de o puternică susţinere populară în ţară, având în vedere că „separarea Germaniei în două «aşa-numite» naţiuni" era „comparabilă cu încercarea de a prezenta Moldova drept o entitate separată de România".

Medierea procesului de pace din Orientul Mijlociu

În a doua jumătate a anilor 1960, România s-a implicat în acţiuni de subminare a Planului Strategic al Uniunii Sovietice cu privire la Orientul Mijlociu. Ţara a fost chemată pentru prima dată să medieze criza din regiune la jumătatea lui noiembrie 1956, după ce a pus la dispoziţia ONU forţe de menţinere a păcii pentru soluţionarea crizei Suezului, iar ulterior Israelul

[1] Ermarth (1969), p. 58.

[2] Ibidem. *Izvestiia*, 13, 14 iulie 1968.

[3] *Bodnăraş – Barnes Conversation* (1974), pp. 2-3, CWIHP. România nu considera Germania (sau orice alt stat membru NATO) o ameninţare şi a fost singurul stat din Europa de Est care a protestat împotriva acordului postbelic al Marilor Puteri privind deportarea cetăţenilor de naţionalitate germană în URSS la muncă silnică.

i-a solicitat în mod discret să medieze tratativele de pace cu Egiptul.[1] Această capacitate aparent surprinzătoare de a juca un rol important în Orientul Mijlociu se datora în mare măsură „prezenţei" sale notabile în regiune, care se făcuse deja simţită înainte de cel de-al Doilea Război Mondial datorită industriei petroliere. La începutul anilor 1960 şi timp de încă două decenii, România a fost pe locul doi în lume la exportul de utilaje pentru foraj şi rafinării şi pe locul trei la producţia de astfel de echipamente, motiv pentru care se bucura de o prezenţă importantă în regiune, pe care nici suprafaţa teritorială, nici interesele sale politice nu i-ar fi putut-o garanta altfel.[2]

Industria petrolieră intensivă a României oferea oportunităţi politice surprinzătoare. Spre exemplu, în 1963, Coreea de Nord a renunţat la dependenţa faţă de Moscova pentru expertiza în domeniul prospecţiunilor petroliere, crezând că sovieticii „căutaseră intenţionat petrol acolo unde nu era" şi, în schimb, au cerut asistenţă României.[3] Aceasta i-a oferit posibilitatea de a întreprinde eforturi de mediere pentru SUA (deşi o combinaţie dintre rezistenţa Coreei de Nord şi sabotajul Blocului Sovietic – în special maghiar – a blocat orice progres real). În timpul regimului Ceauşescu, România a beneficiat chiar şi de statutul de observator OPEC.

Faptul că prezenţa sa era independentă de controlul sovietic – ţinând cont şi de interesele comune manifestate de Iugoslavia şi de Uniunea Sovietică în regiune – a devenit evident în timpul războiului arabo-israelian din 1967, când România a refuzat să rupă relaţiile cu Israelul, aşa cum făcuseră celelalte ţări din Blocul Sovietic.[4] Dialogul purtat în iunie 1967, în cadrul căruia preşedintele Johnson a solicitat în mod deschis asistenţa României pentru medierea unui acord chino-american, a avut ca principală

---

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (MAE), fond Telegrame Varşovia, dosar nr. 25/1956, telegrama nr. 29017, 15 noiembrie 1956; Retegan (2000), p. 25.

[2] *Communist Aid to the Third World Oil Industries (ER RP 73–12)*, 1 iunie 1973 (declasificat la 18 noiembrie 1999), pp. 2-3, CIA. Exportul de echipamente petroliere explică şi influenţa exercitată de România în America Latină la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970.

[3] *Report, Embassy of Hungary in North Korea to the Hungarian Foreign Ministry*, 26 august 1963, documentul nr. 32, „New Evidence on North Korea", Bernd Schäfer, „Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949–1989", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarna 2003–primăvara 2004), p. 130; MOL, XIX-J-1-j Korea, 5. doboz, 5/bc, 0034/RT/1963.

[4] După boicotarea reuniunii din iunie 1967, când Moscova, ţările partenere „cooperante" şi Iugoslavia au condamnat Israelul şi au rupt relaţiile diplomatice cu statul evreu, România a participat la reuniunea din decembrie a Tratatului de la Varşovia, unde a refuzat să condamne Israelul ca fiind „un instrument al promovării intereselor SUA". Vezi, de ex., *Report by the Bulgarian Foreign Minister on the Ministerial Meeting in Warsaw Regarding the Situation in the Middle East, 19-21 December 1967*, 01/04/1968, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Bulgariei, raportul 23, dosarul 3722a, pp. 69-79, CWIHP.

temă politica din regiunea respectivă. După ce a exprimat convingerea țării sale că Statele Unite manifestau „o atitudine rezonabilă față de conflictul din Orientul Apropiat", prim-ministrul Maurer i-a explicat lui Johnson că „răspunderea pentru provocarea conflictului din Orientul Apropiat îi revine în mare măsură Uniunii Sovietice". România, a subliniat Maurer, „nu poate să se ralieze poziției Moscovei pe tema Orientului Apropiat deoarece Uniunea Sovietică desfășoară în acea parte a lumii o politică intervenționistă periculoasă, amestecându-se fără menajamente în treburile interne ale țărilor arabe".[1]

Cu ocazia unei întâlniri convocate în iulie 1967 la Budapesta pentru a condamna Israelul și Statele Unite, la care a participat Iugoslavia, dar nu și România, Brejnev a subliniat acest dezacord fățiș. România nu numai că refuza să rupă relațiile cu Israelul sau să condamne Statele Unite, dar își „folosea dreptul de veto" în CAER pentru a bloca acordarea de asistență economică țărilor arabe aliate Moscovei.[2] Poziția României a fost cu atât mai surprinzătoare și ofensatoare – în ochii sovieticilor – pentru că Moscova primea un mai mare sprijin politic de la Paris decât de la București. După cum sublinia o delegație est-germană de nivel înalt în fața conducătorilor nord-coreeni, cu de Gaulle aliniat la poziția sovietică, „România se afla practic la dreapta Franței", solicitând ca „Israelul și națiunile arabe să negocieze direct între ele, manieră în care ONU [a se citi: URSS] ar fi exclusă din proces".[3] Brejnev a relatat, aprobând evident, că Irakul „face apel la lumea arabă să rupă relațiile diplomatice cu România și să includă România pe «lista neagră»", alături de „Statele Unite, Anglia și RFG, pentru sprijinul acordat Israelului".[4]

---

[1] *Rumanian Reaction to the Johnson-Maurer Meeting of 26 June 1967,* raportul CIA, 26 iunie 1967 (17 decembrie 2001), p. 1. Vezi și *Romanian Diplomats' Comments on Relations with the United States and the Communist World: CIA Intelligence Information Cable,* 19 iulie 1967 (declasificat la 17 decembrie 2001), CIA.

[2] Liderul maghiar János Kádár a subliniat acest fapt. Vezi *Polish Record of Meeting of Soviet-bloc Leaders (and Tito) in Budapest* (excerpts), 11–12 iulie 1967, KC PZPR, XI A/13, AAN, Varșovia, în James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives,* CWIHP *e-Dossier No. 13.* Vezi și Dumitru Preda, editor, *România – Israel: Documente Diplomatice,* vol. 1, 1948–1969, București, Editura SYLVI, 2000.

[3] *Memorandum on a meeting with a delegation from the Supreme People's Assembly of the DPRK on 3 July 1967*, documentul nr. 4, Schäfer (2003–2004) p. 45, CWIHP. Membrul Biroului Politic al RDG, Hermann Matern, și secretarul Departamentului Internațional, Hermann Axen, au subliniat ironia sprijinului acordat pentru poziția Moscovei de ministrul de Externe francez, Couve de Murville – „un nobil francez" –, în contrast cu opoziția ministrului român de Externe – „membru al Partidului Comunist".

[4] Ibidem. TASS, 12 iulie 1967.

România îndrăznise chiar să obstrucţioneze operaţiunile Uniunii Sovietice şi ale Tratatului de la Varşovia, interzicându-le aliaţilor să îi survoleze teritoriul. Rezumând deciziile adoptate în cadrul conferinţei, Brejnev a abordat o problemă mai confidenţială vizând România, rugându-i pe ceilalţi lideri socialişti „să nu ia notiţe". După o scurtă trecere în revistă a celor mai recente acte de nesupunere, Brejnev a afirmat că România „s-a distanţat de alte ţări socialiste"; „a adoptat o poziţie diferită cu ocazia sesiunii speciale a Adunării Generale a ONU"; „a întreprins acţiuni extinse" la New York „fără să contacteze alte ţări socialiste sau să le informeze despre activităţile sale"; „a vizitat China ignorând cu desăvârşire Moscova" şi „nu şi-a informat camarazii din alte ţări socialiste cu privire la rezultatele respectivei vizite". Mai mult, Brejnev a continuat:

> Marea Adunare Naţională se va întruni la data de 24 iulie şi va adopta, se pare, o serie de decizii de o deosebită importanţă. În ultima perioadă, Ceauşescu s-a dovedit a fi foarte activ, a rostit numeroase discursuri (peste 70, 14 într-o singură săptămână!), afirmând că România, alături de toate ţările Blocului Socialist, va lupta împotriva agresiunii imperialiste. Aceasta este, cu siguranţă, o faţadă. Totul pare să indice că românii intenţionează să rupă relaţiile cu ţările din cadrul Blocului. Nu putem exclude posibilitatea ca această declaraţie senzaţională să însemne ieşirea din Tratatul de la Varşovia.[1]

Brejnev a subliniat încă o dată caracterul confidenţial al subiectului respectiv, amintind tuturor celor prezenţi că „era necesară păstrarea celui mai strict secret" şi „evitarea oricăror scurgeri de informaţii", arătând că se preconiza o abordare mai serioasă decât o simplă scrisoare comună de protest.[2]

---

[1] James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP *e-Dossier No. 13*. Sugestia lui Hershberg cum că preocuparea lui Brejnev faţă de o posibilă ieşire a României din Tratatul de la Varşovia era doar o „bârfă diplomatică" pare să fie contrazisă de documentele pe care le prezintă.

[2] Ultimele remarci ale lui Brejnev referitoare la caracterul confidenţial au fost formulate astfel încât să facă referire la întreaga reuniune. Dar, întrucât au urmat imediat după comentariile referitoare la România, în privinţa cărora a cerut în mod special să nu se consemneze nimic – chiar făcând abstracţie de neobişnuita insistenţă asupra păstrării secretului –, preocuparea sa era destul de clară. Raportul polonez, care se pare că a fost conform cu dorinţele lui Brejnev, a menţionat printre măsurile care trebuiau luate că se va face doar „o plângere" la adresa României, ceea ce nu merita deloc restricţiile de secretizare impuse de Brejnev.

CAPITOLUL 12

ORIGINEA „MĂSURILOR ACTIVE" ANTIROMÂNEȘTI COORDONATE

Excluderea României din aparatul de „măsuri active"

Pe măsură ce legăturile României cu celelalte țări membre ale Tratatului se dizolvau, KGB-ul a pus în mișcare un aparat multinațional de „măsuri active" capabil să prejudicieze relațiile externe și stabilitatea internă a adversarilor săi prin generarea și diseminarea de informații false și provocări deliberate. Astfel de metode provocatoare de „manipulare" făcuseră parte integrantă din repertoriul comunist chiar și înainte de victoria bolșevică din Rusia și de crearea Cominternului.[1] Dar în 1959 s-a înființat o nouă structură în cadrul KGB, Departamentul A *(Dezinformatsia),* menit să asigure „continuitatea dintre măsurile active și politica și strategia partidului, precum și o viziune pe termen lung care să permită aparatului Securității de Stat să își atace inamicii".[2] Până în 1962, Departamentul A fusese transformat în Serviciul A *(Slujba Aktivnik Meropriatil* sau Serviciul de Măsuri Active), ca o unitate de supraveghere, evaluare și planificare.

Serviciul A a lucrat în strânsă legătură cu Departamentul Internațional al CC (ID) – cunoscut și ca Departamentul de Relații Externe sau Secția externă –, unitate creată în 1943 pentru a prelua funcțiile Cominternului de propagandă externă, dezinformare și finanțări secrete.[3] ID a acționat ca „un stat-major" pentru operațiunile sovietice de „măsuri active", asigurând

---

[1] McKnight (2002), p. 37.

[2] Dziak (1988), p. 162.

[3] Ivo Banac, *The Diary Of Georgi Dimitrov 1933–1949,* New Haven, Yale University Press, 2003, p. xxxvi; Jeffrey Richelson, *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus,* Cambridge, Ballinger, 1986, p. 24; Niels Erik Rosenfeldt, *Stalin's Secret Chancellery and the Comintern,* Copenhaga, 1991, p. 52; Dallin (1955), pp. 50-57 și 316. ID este cunoscut și ca Departamentul, Comitetul sau Secția de Afaceri sau Relații Externe.

„coordonarea strategiilor şi iniţiativelor la nivel general", precum şi „coordonarea şi direcţionarea" operaţiunilor de dezinformare.[1] Departamentul de Propagandă al CC, presa scrisă şi audiovizuală şi Academia Sovietică de Ştiinţe au completat acest „aparat" de dezinformare.

Personalul Serviciului A a fost plasat în secţiile de ştiinţe sociale şi umane din cadrul Academiei, pentru a asigura interpretarea „corectă" atât a evenimentelor istorice, cât şi a celor contemporane, şi a format „o secţie întreagă" la APN (Agenţia de Presă Novosti) pentru a asigura diseminarea eficientă a interpretărilor respective, aşa cum proceda şi reţeaua extinsă de ofiţeri, agenţi şi informatori ai KGB.[2] ID, în colaborare cu KGB, a coordonat organizaţii-paravan de menţinere a păcii, organizaţii religioase şi de protecţie a drepturilor omului, ca parte a reţelei de dezinformare.

Acest aparat de „măsuri active", care era compus din Serviciul de dezinformare (cu întregul personal de informaţii), Departamentul Internaţional şi de Propagandă al Comitetului Central, instituţiile de presă şi secţiile Academiei de Ştiinţe, a fost exportat mai întâi în Ungaria, Germania de Est şi Cehoslovacia în perioada 1963–1964, iar apoi în Bulgaria şi Polonia până în 1965.[3] Deşi fiecare dintre serviciile aflate în „strânsă cooperare" şi-a creat planuri proprii pentru operaţiunile de dezinformare, acestea au fost formulate în conformitate cu cele realizate de Serviciul A al KGB şi perfectate cu ajutorul consilierilor sovietici, care au rămas în serviciile de informaţii respective de-a lungul Războiului Rece.[4] Au fost stabilite legături strânse între instituţiile fiecărui serviciu şi Departamentul Internaţional din subordinea acestuia, după modelul celor dintre KGB şi Departamentul Internaţional al Comitetului Central Sovietic.[5]

---

[1] Knight (1990), p. 286; Dziak (1988), pp. 150-151, 162.

[2] John Barron, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York, Reader's Digest Press, 1983, p. 446.

[3] Prioritatea acordată Ungariei, determinată cel puţin parţial de abilităţile dovedite în domeniu, s-ar putea datora şi faptului că adjunctul şefului Departamentului de dezinformare din cadrul serviciului KGB, Agayants, colonelul Grigorenko, fusese consilier de securitate al Ungariei în perioada 1954–1955 şi era specialist în operaţiuni de migrare. În 1965, cu ocazia primei sale vizite la departamentele de dezinformare ale ţărilor partenere cu care avea „o strânsă colaborare", Agayants a decis să se deplaseze la Budapesta şi la Pankow înainte de a vizita Praga, în ciuda convingerii fundamentate potrivit căreia acţiunile de dezinformare ale Cehoslovaciei erau la momentul respectiv depăşite numai de cele ale Uniunii Sovietice. Bittman (1972), pp. 144, 156-157.

[4] Bittman (1972), p. 45.

[5] Knight (1990), p. 286. După ce petrecuse câteva decenii la Washington, unde problemele est-europene erau abordate prin prisma relaţiilor dintre SUA şi Uniunea Sovietică, ambasadorul sovietic Anatoli Dobrînin ştia care sunt aşteptările, opiniile şi îndoielile SUA în ceea ce priveşte România şi era în măsură să le exploateze în momentul numirii în funcţia de şef al Departamentului Internaţional în 1986.

România a fost exclusă din această inovație structurală din cauza politicii sale independente și a „răcirii relațiilor dintre serviciile române și cele ale statelor membre ale Blocului Sovietic de după 1962".[1] Importanța acestei excluderi era descurajatoare, având în vedere că misiunea de dezinformare, după cum o descriau chiar cei care o practicau, consta în „otrăvirea opiniei publice", înscenarea de „jocuri murdare" și în general manipularea percepției publice asupra realității, în detrimentul adversarilor desemnați, categorie în care se încadra și România.[2] La nivel internațional, misiunea era aceea de a „distruge credibilitatea unui lider sau a unei națiuni" și de a submina relațiile acesteia cu partenerii externi, pentru a o izola și pentru a o face mai vulnerabilă. Pe plan intern, scopul urmărit era de a „distruge relațiile dintre guvernele inamice și populație, intensificând disputele existente și instigând la altele noi". Scopul acestei acțiuni era acela de a compromite „oficialitățile antisovietice din guvernele străine" și de a le înlocui cu persoane loiale sovieticilor.[3] Nefiind supuse nici unor constrângeri de natură etică sau legală, „măsurile active" au exploatat toate vulnerabilitățile, punctele slabe, erorile, „disputele și divergențele".[4]

Încă de la început, s-a produs o diviziune a muncii în rândul țărilor partenere aflate în „strânsă cooperare". De exemplu, serviciul bulgar KDS, StB-ul din Cehoslovacia și Stasi din Germania de Est s-au implicat mai mult în operațiunile sovietice desfășurate în mod fățiș în țările în curs de dezvoltare din Asia, Orientul Mijlociu și Africa, asigurându-le sute și mii de „experți". Stasi era influent în special în Orientul Mijlociu, unde nemții se bucurau de considerație de pe vremea când kaizerul Wilhelm al II-lea pretinsese că s-ar fi convertit la islam și a încercat să inspire un jihad

---

[1] Bittman (1972), p. 147.

[2] Stanislav Levcenko, *On the Wrong Side,* Washington, Pergamon-Brassey's, 1988, p. 236; Josef Frolik, *The Frolik Defection: The Memoirs of an Intelligence Agent*, Londra, Corgi, 1975, p. 77; Knight (1990), p. 284. Principala lor valoare „rezidă în faptul că este dificil să verifici adevărul informațiilor primite și să identifici sursa lor reală". Arhiva Vasili Mitrokhin, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980-82,* aprilie 2004, CWIHP.

[3] Ladislav Bittman, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare,* Siracusa, Syracuse University, 1972, pp. 90, 130; Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View,* Washington, Pergamon-Brassey's, 1985, pp. 44-47; Frolik (1975), pp. 78-79; David E. Murphy, Sergei A. Kondrașev și George Bailey, *Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War,* New Haven, Yale University Press, 1997, p. 315. Vezi și Congresul SUA, House Permanent Select Committee on Intelligence, *Soviet Covert Action: The Forgery Offensive* (1980) și *Soviet Active Measures* (1982), publicate de U.S. Government Printing Office în Washington.

[4] Bittman (1972), p. 130; Bittman (1985), pp. 78-79. Pentru o descriere completă a operațiunilor sovietice de dezinformare vezi Congresul SUA, House Permanent Select Committee on Intelligence, *Soviet Covert Action: The Forgery Offensive* (1980) și *Soviet Active Measures* (1982), publicate de către U.S. Government Printing Office în Washington.

împotriva imperiului britanic, înainte de Primul Război Mondial.[1] Între timp, serviciul ungar AVH a dezvoltat anumite structuri (create iniţial ca parte a eforturilor sale revizioniste clandestine în perioada interbelică), care aveau rolul de a dezinforma opinia publică occidentală. Pentru aceasta, era necesară păstrarea unui profil mult mai discret, care să garanteze credibilitatea operaţiunilor.[2]

Avantajele comparative au fost întotdeauna exploatate. Astfel, activitatea Stasi a fost mai eficientă în Germania de Vest şi, sub „steagul fals" al Germaniei de Vest, în SUA şi în Europa. De asemenea, Stasi a colaborat îndeaproape cu AVH în Austria, unde ungurii ajunseseră în cercurile politice şi sociale aflate la conducere încă din perioada imperiului, şi s-a alăturat serviciilor AVH şi SB, orientarea lor religioasă nonortodoxă înlesnindu-le accesul în organizaţii religioase din Occident.[3] AVH-ul îşi dezvoltase reţele în Scandinavia, unde erau exploatate legăturile lingvistice fino-ugrice, şi în Asia, unde exista o înrudire lingvistică îndepărtată cu Coreea de Nord şi Japonia. Totodată, experienţa Ungariei cu organizaţiile separatiste şi campaniile din perioada interbelică a oferit AVH-ului autoritate în conexiunile pe care le avea cu grupurile radicale separatiste, de exemplu, cu separatiştii uiguri (consideraţi de unii ca fiind înrudiţi cu hunii) din China, cu bascii şi irlandezii, precum şi cu italienii din Tirolul de Sud.

Retragerea din operaţiunile împotriva Vaticanului şi emigraţiei

Stasi s-a alăturat AVH-ului, SB-ului şi StB-ului în activităţile din organizaţiile religioase din Occident, fiind favorizat de rădăcinile catolice şi

---

[1] Vezi Peter Hopkirk, *Like Hidden Fire: The Plot to Bring Down the British Empire*, New York, Kondansha International, 1994.

[2] John Barron, *The KGB*, New York, Bantam, 1974, pp. 223-224; Bittman (1972), pp. 106-122, 130; Bittman (1985), pp. 193-197; Frolik (1975), p. 79. Racolarea magnatului de presă Lord Rothermere ca agent de influenţă în anii 1920 şi, implicit, utilizarea influenţei celor 71 de ziare deţinute de acesta în Marea Britanie, SUA şi Canada, în schimbul promisiunii ca fiul acestuia să dobândească tronul, reprezintă unul dintre cele mai convingătoare exemple ale acestei activităţi. Vezi, de exemplu, Neil Tweedie şi Peter Day, „When Rothermere urged Hitler to invade Romania", *Telegraph*, 1 martie 2005.

[3] Sediul central al Cominternului pentru operaţiunile desfăşurate împotriva României s-a aflat la Viena în anii 1920 şi până la venirea la putere a lui Hitler, când şi-a mutat sediul la Paris. *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations*, Office of Soviet Analysis, coordinated with the Directorate of Operations and FBI, 1 februarie (declasificat la 17 aprilie 2002), pp. 38-40, 60-62, CIA.

protestante.[1] Un asemenea caz a fost episcopul maghiar Zoltán Káldy, agent AVO/AVH, care a devenit preşedinte al Federaţiei Mondiale Luterane.[2] Succesul său a fost însă mult depăşit de cel al episcopului maghiar Károly Tóth, agent KGB/AVH, care a deţinut mult timp şefia Conferinţei Creştine pentru Pace.[3] Tóth a devenit un membru marcant al Consiliului Mondial al Bisericilor, al Alianţei Mondiale a Bisericilor Reformate şi al altor organizaţii creştine, poziţii care i-au oferit posibilitatea (cu sprijinul agenţilor sovietici) să influenţeze politicile şi poziţiile acestora, astfel încât să fie conforme cu dorinţele sovieticilor.

SB şi AVH erau cea mai potrivită alegere pentru desfăşurarea de operaţiuni împotriva Vaticanului, (unde StB şi Stasi aveau, de asemenea, performanţe „admirabile" din perspectiva KGB-ului). Ungurii chiar îşi câştigaseră o reputaţie pentru „infiltrarea în ierarhia de la Vatican" şi erau consideraţi „cei mai activi şi probabil cei mai eficienţi în ceea ce priveşte infiltrarea în rândul clericilor catolici atât din Ungaria, cât şi din străinătate", înainte de alegerea papei Ioan Paul al II-lea.[4] Pentru că proveneau dintr-o ţară predominant ortodoxă, sovieticii erau dezavantajaţi la Roma şi i-au

---

[1] Vezi *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations*, Biroul pentru analize sovietice coordonat cu Direcţia de Operaţiuni şi cu Biroul Federal de Investigaţii, 1 februarie 1990 (declasificat la 17 aprilie 2002), pp. 38-40, 60-62, CIA; *Changes in Eastern Europe Create Upheaval in Soviet Front Groups*, Office of Global Affairs, 7 martie 1990 (declasificat la 17 aprilie 2002), p. 2, CIA; Joseph Pungar, „Protestantism in Hungary: The Communist Era", în Sabrina P. Ramet, editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia*, Duke University Press, 1992, pp. 140-143, 145; Juliana Geran Pilon, „At the U.N., Soviet Fronts Pose As Non-Governmental Organizations", Backgrounder #549, Heritage Foundation, 1 decembrie 1986, pp. 1-3, 8-11. Ungurii conduceau şi frontul sovietic reprezentat de Federaţia Mondială a Sindicatelor (prin Sándor Gáspar), pe care o foloseau pentru a finanţa partidele comuniste neguvernamentale, şi Federaţia Mondială a Tineretului Democratic (György Szábo).

[2] Edward E. Plowman, „Code Name Pecsi: Secret Police Records Reveal that the Former President of the Lutheran World Federation was a Communist Secret Agent", *World Magazine*, 11 noiembrie 2006, www.worldmag.com; Interview of Tormod Engelsviken in *Vart Land* (Oslo), 5 octombrie 2006 [interviu cu Oivind Ostang, *Ecumenical News International*].

[3] *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations* (1990), pp. 38-40, 60-62, CIA; *Changes in Eastern Europe Create Upheaval in Soviet Front Groups* (1990), p. 2, CIA; Edmund W. Robb şi Julia Robb, *The Betrayal of the Church: Apostasy and Renewal in the Mainline Denominations*, Westchester, IL, Crossway Books, 1986, Appendix I, http://cmpage.org/betrayal/appendix.html.

[4] Bittman (1985), p. 32; Bittman (1972), p. 146.

desemnat pe maghiari ca „responsabili pentru toate operaţiunile serviciilor secrete" ale Tratatului de la Varşovia împotriva Vaticanului. [1]

Aceasta a reprezentat încă o zonă în care Bucureştiul a intrat în conflict cu ceilalţi parteneri, în special cu Moscova şi Budapesta. La conferinţa de la Budapesta, din iulie 1967, a serviciilor de informaţii ale Pactului referitoare la operaţiunile împotriva Vaticanului, România a fost singura care s-a opus „să acţioneze împotriva Vaticanului, în strânsă legătură cu activitatea împotriva adversarului principal".[2] Ceilalţi parteneri au sprijinit cu entuziasm Ungaria, care conducea operaţiunea şi era mai entuziastă decât toţi ceilalţi.

Paradoxal, poziţia contrară a României nu avea nimic de-a face cu vreun ipotetic sentiment pro-Vatican. Din contră, Emil Bodnăraş era atât de orbit de ura împotriva Bisericilor romano-catolică, greco-catolică şi ortodoxă, încât nu mai vedea dezavantajele pe care o asemenea ostilitate le aducea liniei naţionale independente pe care o susţinea cu atâta insistenţă.[3] Punctele majore de divergenţă erau în legătură cu faptul că această campanie anti-Vatican servea întăririi influenţei sovietice (în timp ce ostilitatea lui Bodnăraş şi a „internaţionaliştilor" din PCR era direcţionată împotriva catolicismului din România şi nu împotriva a ceea ce făcea Vaticanul în alte zone) şi ajuta autorităţile maghiare să-şi sporească influenţa asupra Bisericii Unite – denumită de Vatican „Biserica estică".

Biserica Unită avea o ramură extinsă în Ucraina, România şi Cehoslovacia, dar fusese scoasă în afara legii de autorităţile instaurate de sovietici, imediat după război, şi obligată să activeze într-o manieră subterană. Stalin a preferat însă să nu scoată în ilegalitate minuscula Biserică Unită din Ungaria, care

---

[1] Întâietatea Ungariei în operaţiunile împotriva Vaticanului a fost recunoscută de KGB, la Budapesta, în 1970. *The KGB vs Vatican City. Folder 29. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin CWIHP. Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961–1978)" în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945–1989*, Bratislava, Nation's Memory Institute, 2008, p. 155.

[2] Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 499-500. Reprezentanţii KGB-ului s-au referit la conferinţa care a discutat „activitatea împotriva Vaticanului şi a susţinătorilor săi; şi a măsurilor care să exacerbeze diferendele din cadrul Vaticanului şi dintre Vatican şi ţările capitaliste", în „Activitatea ostilă a clericilor catolici şi uniţi" şi „Aspecte ale muncii operative împotriva instituţiilor Vaticanului".

[3] Vezi Cristian Vasile, „The Suppression of the Romanian Greek Catholic (Uniate) Church", *East European Quarterly*, vol. 36 (2002); Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin: Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Bucureşti, Curtea Veche, 2003. Atitudinea ostilă a lui Bodnăraş împotriva greco-catolicilor şi a romano-catolicilor a fost una dintre politicile comune cu Kremlinul, care a blocat orice fel de legături funcţionale cu o religie pe care o considera un pericol principal.

a devenit astfel principala cale de contact a Vaticanului cu bisericile ilegale şi a fost adusă curând sub controlul organelor de securitate maghiare. Printr-o operaţiune comună AVH-KGB, ultimul conducător independent al Bisericii Unite maghiare, episcopul Miklos Dudás, care avea reşedinţa în Ungaria şi reprezenta congregaţia Vaticanului pentru Biserica estică, a fost cultivat cu succes de agenta POTOCHINA.[1] Succesorul lui Dudás, episcopul Imre Timko, a fost el însuşi agent maghiar, la fel ca şi, practic, orice cleric ungur care avea contact cu Vaticanul (inclusiv cardinalul primat catolic László Lékai şi viitorul cardinal László Paskai, precum şi 10 dintre cei 13 membri ai Conferinţei Episcopilor Maghiari).[2] În cele din urmă, organele de securitate sovietice şi maghiare au reuşit să-şi plaseze agenţii în orice punct de contact dintre Vatican şi România.

Românii au refuzat chiar şi să participe la conferinţa de urmare a Pactului de la Varşovia privind operaţiunile împotriva Bisericii, care a avut loc în februarie 1975, referitoare la operaţiunile contra Bisericii. Scopul acelei conferinţe era creşterea gradului de penetrare a agenţilor la Vatican (unde polonezii, cehoslovacii şi maghiarii raportau succese semnificative) şi împotriva Consiliului Mondial al Bisericilor (unde sovieticii şi ungurii erau cei mai avansaţi).[3] La începutul anilor 1980, succesul penetrărilor Consiliului Mondial al Bisericilor şi al altor organizaţii internaţionale va permite partenerilor din „cooperarea strânsă" să le manipuleze în serviciul campaniilor de măsuri active împotriva României. Paradoxal, ostilitatea evidentă afişată de Bodnăraş faţă de romano-catolicii şi greco-catolicii din propria ţară a obscurizat faptul că România a fost singura membră a Tratatului de Varşovia care nu s-a angajat în atacul clandestin contra Vaticanului şi a Bisericii Romano-Catolice internaţionale. Aceeaşi ostilitate a conferit plauzibilitate măsurilor active întreprinse de Ungaria contra României, pe tema represiunii religioase, chiar în perioada în care

[1] Op. cit., p. 501. În aprilie 1969, KGB-ul a ordonat agenţilor săi din Biserica Ortodoxă rusă, inclusiv mitropoliţilor Aleksei şi Nikodim (nume de agent ADAMANT) „să provoace disensiuni între organizaţiile Vaticanului, precum Congregaţia pentru Biserica Estică, Secretariatul pentru Unitatea Creştină şi Comisia pentru Pace şi Dreptate".

[2] Alături de cardinalii Lékai şi Paskai (nume de cod TEACHER), episcopul catolic de Kalocsa, József Ijjas; episcopul de Eger, Pál Brezanóczy; episcopul unit de Hajdudorogh, Imre Timkó; episcopul de Győr, Kornél Pataki (nume de cod KEREKES); şi toţi rectorii Institutului Pontifical Maghiar de la Roma din 1965 (György Zemplén, nume de cod KARL WITTMAN; Árpád Fábián, nume de cod LUDWIG BERON; István Bagi, nume de cod BLANC şi Dankó István, nume de cod KÖRMÖCZI) au fost agenţi ai serviciului de spionaj maghiar. Bottoni (2008), pp. 152-153, 158-159, 162.

[3] Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 503; *By the Church Gates. Folder 1. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP. Cubanezii au participat şi ei.

Budapesta conducea „partenerii apropiaţi" în campania secretă împotriva Vaticanului.[1]

În SUA, Canada şi Marea Britanie, SB, AVH şi StB au beneficiat de prezenţa unor comunităţi mult mai mari de emigranţi în cadrul şi prin intermediul cărora puteau să acţioneze.[2] Serviciile poloneze, de exemplu, câştigaseră respectul KGB-ului prin penetrarea agresivă „a cercurilor largi de emigranţi polonezi, pe care îi foloseau pentru a fura secrete militare, tehnice şi comerciale din Occident".[3] Una dintre deosebirile definitorii dintre serviciile de informaţii poloneze şi ungare şi celelalte servicii ale ţărilor din Pact a constituit-o preocuparea lor extensivă pentru operaţiunile privitoare la emigraţie.[4]

De exemplu, în anul 1980, deşi mult mai mică decât cea de 9 milioane de americano-polonezi, comunitatea maghiară număra 1,8 milioane persoane, fiind de cinci ori mai numeroasă decât comunitatea română de emigranţi. Agenţilor le-a fost mult mai uşor să se infiltreze în comunităţile mai mari de emigranţi.[5] Fie din mândrie naţională, fie din teama pentru situaţia membrilor de familie rămaşi în ţara de origine, unii emigranţi puteau fi determinaţi să spioneze pentru serviciile respective şi erau consideraţi „instrumente de bază în măsură să se infiltreze în cadrul Congresului şi al unor agenţii federale importante, cum ar fi Departamentul de Stat, Departamentul Apărării, Biroul Federal de Investigaţii şi Agenţia Centrală de Informaţii".[6] Odată infiltraţi, agenţii puteau atât să culeagă informaţii, cât şi să denatureze analizele şi interpretările în scopurile dorite.

---

[1] Importanţa ţintei Vatican pentru spionajul sovietic este sugerată de faptul că János Bogye, rezident AVH la Roma între 1960 şi 1965, a devenit în 1976 şef al AVH-ului. Bogye i-a succedat lui Sandor Rajnai la şefia serviciului de spionaj maghiar, Rajnai primind sarcina să conducă operaţiunile din România, în calitate de ambasador la Bucureşti, în perioada 1978–1982.

[2] Bittman (1985), p. 28. Imigraţia germană era un tot unitar, deoarece data de la fondarea Statelor Unite şi era bine asimilată. De aceea, a fost adesea exploatată sub „steag fals" de agenţii est-germani.

[3] Kalugin şi Montaigne (1994), p. 189.

[4] Andrzej Paczkowski, „Civilian Intelligence in Communist Poland, 1945–1989: An Attempt At a General Outline", *InterMarium* (Columbia University East Central European Center), vol. 10, nr. 1 (2007), p. 2, 5-6, accesibil pe: www.sipa.columbia.edu. Paczkowski notează că focusarea pe operaţiunile asupra Vaticanului şi emigraţiei a constituit *„differentia specificae* a serviciilor poloneze".

[5] Edward Gazur, *Alexander Orlov: The FBI's KGB General*, New York, Carroll & Graf, 2002, p. 225.

[6] Bittman (1985), p. 28. „Penetrarea instituţiilor economice, politice şi militare ale SUA, Anglia, RFG, Franţa şi NATO [şi] crearea unor poziţii puternice pentru reţelele de agenţi", constituiau un element principal al înţelegerilor bilaterale dintre StB, Stasi, şi AVH cu KGB-ul. Vezi: *Coordination of Soviet and Czechoslovak Intelligence Operations. Folder 80. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP.

Excluderea din reţeaua de terorism şi de trafic de droguri

Un alt domeniu în care partenerii apropiaţi au fost extrem de activi începând cu anii 1960 şi din care România a fost exclusă a fost traficul de droguri împotriva Occidentului. Implicarea departamentelor internaţionale şi a serviciilor de spionaj în comerţul de droguri sovietic a avut două scopuri: subminarea societăţii occidentale şi finanţarea operaţiunilor de aprovizionare cu armament a teroriştilor. Departamentul Internaţional al PCUS, sub conducerea lui Boris Ponomarev, a fost „principala agenţie de sprijinire a terorismului", asistată de KGB şi GRU, acesta din urmă deţinând responsabilitatea principală pentru traficul de narcotice.[1] Această implicare a contribuit la coruperea regimurilor comuniste şi le-a transformat în complici la uciderea miilor de victime ale traficului de droguri. Se estimează că Erich Honecker, conducătorul RDG, a realizat un profit personal situat între 75 şi 93 milioane de dolari, în timp ce Bulgaria, „un actor principal în traficul de arme în schimbul drogurilor", a câştigat „miliarde de dolari" pentru vârfurile ierarhiei regimului Jivkov.[2]

Terorismul dirijat de la Moscova a fost încă un domeniu al cooperării intrapact la care România nu a participat.[3] Ponomarev a utilizat Institutul

---

[1] Richard Pipes, „International Terrorism: The Soviet Connection", în *Proceedings of The Jerusalem Conference on International Terrorism*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979, p. 14 şi remarcile lui Ray Cline, pp. 20-21. Vezi şi Benjamin Netanyahu, *International Terrorism: Challenge and Response – Proceedings of the Jerusalem Conference on International Terrorism Held Under the Auspices of the Jonathan Institute*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 2-5 iulie, 1979, şi *International Terrorism: The Darkening Horizon*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979.

[2] John M. Kramer, „Drug Abuse in Central and Eastern Europe", în James R. Millar, Sharon L. Wolchik, *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 173. Nu există „nici o îndoială" că Moscova era deplin informată de implicarea lui Honecker. *The Washington Post*, 8 martie 1990, A27. Pentru implicarea Ungariei, vezi: US Congress, House, Select Committee on Narcotics Abuse and Control, *International Study Missions Summary Report 1984*, Washington D.C., US GPO, 1984. Pentru Bulgaria vezi *Bulgarsko Telegrafna Agentsiia* (BTA), Sofia, 7 martie 1990, în FBIS-EEU, 21 martie 1990, 9; BTA, 6 august 1991, FBIS-EEU, 7 august 1991, 5; US Drug Enforcement Agency, „The Involvement of the People's Republic of Bulgaria in International Narcotics Trafficking", US Congress, Senate, *Drugs and Terrorism 1984*, audiere în faţa Subcomitetului pentru alcoolism şi abuz de droguri a Comitetului pentru muncă şi resurse umane, 2 august, 1984, Washington D.C., US GPO, 1984. Vezi şi Joseph D. Douglass, jr şi Jan Sejna, „International Narcotics Trafficking: The Soviet Connection", *Journal of Defense and Diplomacy*, decembrie 1986.

[3] Vezi Joseph Douglass, jr, *Red Cocaine: The Drugging of America*, Dunwoody, Ga.: Clarion House, 1990 şi ediţia revăzută *Red Cocaine: The Drugging of America and the West*, Londra şi New York, Edward Harle, 1999. Moscova a desemnat acţiunile de trafic de droguri, crimă organizată şi terorism ca operaţiuni strategice în 1954–1956, implicându-şi „partenerii apropiaţi" la sfârşitul anilor 1960.

de Studii Sociale, care aparţinea de Departamentul Internaţional şi Şcoala Internaţională de Marxism-Leninism (Institutul Lenin), precum şi Universitatea de Prietenie Patrice Lumumba din Moscova drept baze de îndoctrinare şi instruire „în războiul psihologic şi de propagandă, precum şi în tehnicile militare şi în războiul de gherilă" cu antrenament special pentru teroriştii furnizat în centrele din Odessa, Simferopol, Baku şi Taşkent.[1] Spionajul occidental a identificat URSS-ul, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria şi Bulgaria ca fiind puternic implicate în înarmarea şi antrenarea teroriştilor pe propriul teritoriu, Praga, Berlinul şi Sofia fiind implicate semiacoperit şi în Orientul Mijlociu.[2]

Prin măsurile active sovietice din acea vreme şi prin afirmaţiile din perioada postcomunistă făcute de foşti ofiţeri KGB s-a susţinut la unison că URSS-ul a evitat cu scrupulozitate implicarea în acţiunile teroriste şi era extrem de nemulţumită de „sprijinul est-european care fusese acordat teroriştilor internaţionali, de genul lui Carlos".[3] Ei au fost însă contrazişi explicit de observările occidentale ale eforturilor sovietice „de a penetra şi de a controla mişcarea palestiniană, încă din anii 1960", de mărturia unui ofiţer Stasi care a afirmat că KGB-ul ordonase să le fie furnizate adăpost şi resurse teroriştilor, precum şi de materialele din arhivele sovietice care arătau că şeful KGB-ului, Iuri Andropov, se lăuda lui Brejnev cu abilitatea organizaţiei sale de a influenţa şi de a controla operaţiunile teroriste prin agenţii pe care KGB-ul îi avea în conducerea acestora încă din 1970.[4]

Pe parcursul a peste un deceniu Ungaria a fost sediul unuia dintre cei mai activi lideri terorişti împotriva ţintelor occidentale, Carlos „Şacalul".[5] Polonia, aparent neimplicată în activităţile teroriste, a servit încă de la început şi până la sfârşitul anilor 1980, drept sediu pentru şi mai sângerosul

---

[1] Pipes în *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), p. 14; Cline în Ibidem, pp. 20-21.

[2] Claire Sterling, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart şi Winston, 1981, p. 14; Ray Cline, care îl citează pe dezertorul KGB, V.N. Saharov, în *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), pp. 21-22.

[3] Vezi, de exemplu, Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 174–176.

[4] Cline în *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), pp. 21-22; Sterling (1981), p. 14; Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 207, 249-250. Dosarele KGB menţionează că teroriştii Haddad erau antrenaţi la Institutul KGB Red Banner – redenumit anterior Institutul Andropov – între 1976 şi 1978. Op. cit., p. 255. Vezi şi: Patrick Seale, *Asad of Syria*, p. 305. KGB-ul a sprijinit toate grupările palestiniene de orientare marxistă care au apărut după Războiul de şase zile din 1967.

[5] Rene Backmann şi Serge Raffy, „The End of the Road for Carlos", *Le Nouvel Observateur*, 18 august 1994; László Bencsics, „The Lost Flight – MALEV 240", *Airliners*, 23 mai 2003, www.airliners.net.

Abu Nidal şi reţeaua sa de finanţare a terorismului.[1] Dacă Abu Nidal a vizitat Romania, el a făcut-o pentru a-şi exercita activităţile teroriste – iar oamenii lui au făcut aşa ceva de câteva ori – şi nu pentru a primi sprijin.[2] Serviciile de informaţii ungar şi cehoslovac s-au alăturat şi ele partenerilor cubanezi şi nord-vietnamezi în antrenarea şi echiparea grupului terorist „The Weathermen" din Statele Unite.[3]

Efortul fostului şef al KGB-ului, Oleg Kalughin, de a înrola România în lista statelor care au sprijinit terorismul, alături de alte trei state defuncte – Germania de Est, Cehoslovacia şi Iugoslavia –, prin aşa-zisa „descoperire" făcută de o echipă KGB, la mijlocul anilor 1970, că „acestea acordau ajutor unor diverse grupări teroriste", omiţând însă total URSS-ul, Bulgaria, Ungaria şi Polonia, poartă însemnele moştenirii operaţiunilor de măsuri active.[4] În nici una dintre investigaţiile care au urmat atacurilor teroriste dinainte de 1981 nu au fost găsite urme de armament sau muniţie româneşti, în Europa sau în Orientul Mijlociu. În schimb, au fost descoperite cu regularitate urme de muniţie bulgărească, ungurească, cehoslovacă sau poloneză în anchetele care au urmat atacurilor.[5]

---

[1] Elaine Sciolino, „U.S. Says Poland Aided Terrorists", *The New York Times*, 25 ianuarie 1988; John Tagliabue, „Poland Says It Expelled Reported Abu Nidal Aide", *The New York Times*, 26 ianuarie 1988; David M. Daystych, „Abu Nidal's Polish Trail", *Canada Free Press*, 22 august 2002; Ryszard Kaminski şi Rafal Plesniak, „Skola zbrodni" [Şcoală pentru crimă], *Wprost* (Varşovia), nr. 39 (octombrie 2001), http://www.wprost.pl.

[2] Pentru asasinatele şi atentatele desfăşurate de gruparea Abu Nidal pe teritoriul României şi împotriva unor ţinte româneşti din exterior, vezi *Terrorism Review*, 29 iulie 1985 (declasificată la 7 iulie 1999), p. 21, CIA şi *Terrorism Review din 13 ianuarie 1987* (declasificată la 7 iulie 1999), p. 13, CIA. Relaţia României cu Carlos, la începutul anilor 1980, şi implicarea în atacul sediului Radio Europa Liberă este tratată în volumul II. Ofiţerul KGB responsabil de operaţiunile anti-REL de la sfârşitul anilor 1970 şi-a asumat responsabilitatea atacurilor în diverse ocazii, după 1989. Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 195-196. Carlos a fost găzduit la Budapesta atât în perioada planificării atacurilor, cât şi în timpul lor şi a rămas după aceea în Ungaria pentru încă patru ani şi jumătate.

[3] Peter Schweizer, *Reagan's War*, New York, Doubleday, 2002, p. 53. Reprezentantul Congresului SUA, Jack Kemp, observa că teroriştii palestinieni erau „antrenaţi sub supravegherea KGB-ului în Ungaria şi Bulgaria" în remarcile sale din *Jerusalem Conference on International Terrorism* (1979), p. 32.

[4] Kalugin şi Montaigne (1994), p. 176.

[5] *The USSR and Its Allies: A Global Presence: An Intelligence Assessment*, 1 decembrie 1983, p. 7, CIA. CIA nota că scopurile românilor în lumea în curs de dezvoltare „difereau radical de cele ale URSS şi nu serveau intereselor sovietice", în timp ce alţi membri ai Pactului „sprijineau naţiunile din Lumea a Treia şi mişcările de insurgenţă" în „strânsă cooperare cu URSS-ul". *Soviet Military Capabilities to Project Power and Influence in Distant Areas (NIE)*, 1 octombrie 1979 (13 martie 1996), pp. 21-22, CIA.

Capacităţile de dezinformare ale Ungariei

Capacitatea Ungariei de a exploata potenţialul comunităţilor de emigranţi în scopul desfăşurării unor acţiuni de dezinformare a luat un avânt considerabil în timpul şi după revolta din anul 1956, întrucât mulţi agenţi maghiari şi agenţi KGB au făcut parte din valul masiv al celor peste 200 000 de refugiaţi (în final).[1] Majoritatea acestora s-au stabilit în cele din urmă în SUA (şi o mare parte în Marea Britanie şi în Canada).[2] Deşi majoritatea acestora erau refugiaţi din motive economice, în scop propagandistic tuturor li s-a acordat statutul de „luptători pentru libertate", o calitate dezirabilă pentru a activa în organizaţiile de emigranţi şi alte foruri care desfăşurau operaţiuni în Europa de Est.[3] Se estimează că KGB a avut cel puţin 200 de agenţi proprii infiltraţi printre emigranţii din primul val, fără a-i lua în calcul şi pe agenţii AVO, despre care FBI „ştia foarte bine" că profitaseră de situaţie, „introducând în valul mare de refugiaţi care părăsea Ungaria emigranţi ilegali şi agenţi AVO".[4] Conform spuselor unui fost ofiţer GRU, în anii 1960 şi 1970, serviciile de informaţii sovietice au continuat să folosească „luptătorii pentru libertate" maghiari drept paravan pentru a-şi plasa agenţii în SUA, de obicei după o scurtă şedere în Austria şi în Germania, pentru a-şi fabrica „legenda".[5]

După modelul stabilit în taberele de refugiaţi din Austria, AVH a continuat în mod agresiv recrutarea de „noi candidaţi pentru activităţi de spionaj" din interiorul acestor comunităţi şi a lansat provocări, care au avut scopul de a

---

[1] Gazur este de părere că serviciile de informaţii maghiare „au fost încântate să profite de ocazie pentru a introduce agenţi în valul de refugiaţi, unde riscul de a fi descoperiţi era mult mai mic". Gazur (2002), p. 226.

[2] Mai mult de 21 000 persoane au ajuns aici direct; aceştia au fost urmaţi de alţi 15 000 şi apoi de grupuri mai mici. Unii agenţi au recurs la o „şedere mai îndelungată" într-o terţă ţară, pentru a elimina eventualele suspiciuni. Gazur (2002), p. 567.

[3] CIA, *Analysis of the Hungarian Revolt,* 17 ianuarie 1957 (declasificat la 4 aprilie 2006); William R. Corson şi Robert T. Crowley, *The New KGB: Engine of Soviet Power,* New York, William Morrow, 1986, pp. 268-270. Se pare că Andropov îşi dobândise deja reputaţia cu mult înainte de a deveni şeful KGB, datorită acestei conjuncturi favorabile.

[4] Corson şi Crowley (1986), p. 269; Gazur (2002), p. 567. AVO a fost precursorul AVH-ului. Într-un efort de „rebranding" al Securităţii de Stat maghiare ca mult mai liberală şi chiar inexistentă, au fost propagate cu mult succes temele măsurilor active, susţinând că vechiul AVO fusese dizolvat în 1956 şi înlocuit de reformatul AVH. De fapt, AVO fusese înlocuit de AVH în 1949, şi după reorganizarea structurilor şi operaţiunilor AVH ca urmare a revoltei din 1956 a continuat să existe în cadrul Ministerului de Interne până în 1990.

[5] Suvorov (1984), p. 79.

influența relațiile externe ale țării-gazdă.[1] Având în vedere reprezentarea sa în Occident și cei aproximativ 1,6 milioane de etnici maghiari din România, AVH a beneficiat de un avantaj în cazul operațiunilor desfășurate împotriva României, în timp ce Stasi putea acționa în rândul comunităților de origine germană din țară, exercitând totodată o puternică influență în RFG și în special în mass-media din Germania de Vest.[2] Asociațiile care încercau să limiteze relațiile dintre SUA și România erau ținta preferată a KGB și AVH, în vederea infiltrării de agenți. Diverse „asociații transilvănene", formate aproape în totalitate din membri ai minorităților naționale care urmăreau obținerea autonomiei regionale, au preluat modelul și obiectivele „societăților basarabene" conduse de Comintern în perioada interbelică, ce au atacat asiduu legitimitatea administrației românești în regiune și credibilitatea Bucureștiului în fața partenerilor occidentali.

Serviciul ungar AVH era specializat în operațiuni speciale de „influență pozitivă" vizând America, NATO și alte ținte similare; serviciul realiza dezinformări prin intermediul agenților proprii și al unor „cetățeni străini care acționau în secret", cu scopul de a influența indivizi, partide și guverne.[3] Într-una din cele mai de durată operațiuni, agenții AVH au înlocuit scrisorile transmise zilnic de ascultătorii postului Radio Europa Liberă (REL) cu unele false, scrise aparent de o rețea vastă de studenți, casnice, ingineri și muncitori, pentru a manipula percepția postului de radio cu privire la interesele și prioritățile populației maghiare.[4] Scopul urmărit era ca postul de radio să se concentreze asupra problematicii culturale, și nu asupra celei politice, și să determine crearea unui curent de opinie preocupat

---

[1] Bittman (1972), p. 146. Vezi și Johanna Granville, „Of Spies, Refugees and Hostile Propaganda: How Austria Dealt with the Hungarian Crisis of 1956", (2006), pp. 62-90; Osterreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Vienna, Bundeskanzleramt/Auswartige Angelengenheit, Zl 217.836-Pol 57, Karton 461, *„Ungarsiche Agitation und Spionage in Osterreich"*, 15 martie 1957; Zl. 5035A-Pol, München, *„Spionagekampf um Fluchtlingslisten"*, 27 martie 1957; Zl 222.481 Pol 57, Karton 448, *„Zeitschrift! „Ute s Cel", Schadingung der aussenpolitischen Interessen Osterreichs durch nationalsozialistische und antisemitisch Schreibweise"*, 20 iulie 1957; și Zl 225-311-Pol 57, Karton 458, *„Angebliche politische Provokation von oesterreichischem Gebeit"*, 26 septembrie 1957, citat în Granville (2006).

[2] Și Cehoslovacia putea să se folosească de agenții slovaci de etnie maghiară din România, așa cum procedase în Ungaria, în 1956. Anexarea de către Bulgaria a sudului Dobrogei în 1940 a fost însoțită de schimbul de populație, motiv pentru care Sofia nu avea la dispoziție comunități mari de emigranți pe care să le folosească drept paravan pentru operațiunile desfășurate în țară. Totuși, a recrutat individual ofițeri de informații din rândul comunității etnicilor români vlahi, mai ales din zona Dunării și din Valea Timocului.

[3] Arhiva Mitrokhin, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982,* aprilie 2004, CWIHP.

[4] Bittman (1972), p. 148.

de presupusele abuzuri comise de români asupra populaţiei maghiare din Transilvania. La fel ca în perioada interbelică şi în cea a Cominternului, maghiarii s-au specializat în influenţarea mijloacelor de informare în masă. Astfel, AVH s-a implicat atât în campanii pe termen lung, considerate „prea dificile pentru a fi imitate" de alte servicii, precum şi în operaţiuni pe termen scurt, cum ar fi furnizarea „de materiale de dezinformare provenite de la KGB" anumitor jurnalişti occidentali, care să le publice sub semnătura lor.[1]

Capacitatea serviciilor de informaţii maghiare de a „transmite informaţii denaturate cercurilor guvernamentale din Occident" era de neprețuit pentru Centrala KGB care transmitea în mod regulat „subiecte propuse de Serviciul A" către şeful Departamentului de dezinformare al AVH, pentru „a fi puse în practică".[2] Astfel de operaţiuni necesitau o procedură specială de lucru şi de protecţie pentru a fi eficiente. În vreme ce Departamentul de dezinformare maghiar se plângea omologilor săi de la StB, la mijlocul anilor 1960, de resursele financiare reduse, de deficitul de personal şi de sfera limitată a activităţilor, este posibil ca acest departament să nu fi fost dispus şi nici autorizat să „dezvăluie toate atuurile şi deficienţele" operaţiunilor sale de dezinformare, nici măcar partenerilor cu care colabora îndeaproape. La fel ca în cazul Bulgariei, operaţiunile şi realizările ungare au beneficiat de protecţia Moscovei, fiind astfel „dificil de evaluat", chiar şi de partenerii lor din comunităţile de informaţii finanţate de sovietici.[3] În timp ce măsurile active ale StB erau concentrate în Lumea a Treia, operaţiunile ungare, precum cele ale departamentului condus de Agayants, vizau în primul rând „strategiile de influenţă pe termen lung în încercarea de a manipula nu doar opinia publică, ci şi factorii de decizie" din principalele state occidentale.[4]

Faptul că nu există referiri la legăturile serviciilor de informaţii maghiare cu conducerea KGB e un caz clasic de „câine care nu latră noaptea".[5] Până la dezvăluirile lui Mitrokhin (şi publicarea raportului anual din 1967 de către Andropov), sursele sovietice nu făceau practic nici o referire la cooperarea dintre serviciile de informaţii maghiare şi cele sovietice.[6] Această lipsă de informaţii caracterizează şi memoriile dezertorilor sovietici, şi ale ofiţerilor KGB în rezervă, care relatează de obicei în amănunt relaţia dintre KGB şi fostul Stasi, subliniază faptul că relaţiile cu serviciul bulgar DS

[1] Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 162.
[2] Ibidem.
[3] Bittman (1972), pp. 145-147, 151.
[4] Ibidem, p. 157.
[5] Ladislav Bittman a fost singurul dezertor din timpul Războiului Rece care a scris despre operaţiunile serviciilor ungare de informaţii.
[6] Mitrokhin Archive, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982* (2004), www.CWIHP.org; Iuri Andropov, *KGB Annual Report*, 6 mai 1968, CWIHP.

erau chiar mai strânse (deşi nu furnizează detalii), menţionează cooperarea cu serviciul cehoslovac StB şi cu cel polonez SB, dar omit orice referire la serviciul ungar AVH.[1] În acest sens, este sugestivă maniera similară în care conducătorii sovietici şi KGB-ul îi protejau pe Kádár şi pe preşedintele finlandez Urho Kekkonen, ambii veniţi la putere în anul 1956, cu un grad mai mare sau mai mic de sprijin din partea sovieticilor, şi care au acţionat ca agenţi ai Moscovei.[2]

Prejudiciile pe care le-ar fi avut cunoaşterea la scară mai largă a cooperării dintre serviciile de informaţii sovietice şi cele ungare asupra credibilităţii Budapestei şi asupra capacităţii sale de a fi un mijloc de propagare a dezinformării sovietice către Occident făceau necesar ca această cooperare să fie atent gestionată. Aşadar, faptul că serviciile de informaţii maghiare erau unul dintre cele mai valoroase elemente ale Centralei KGB a fost păstrat la fel

---

[1] Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 171–191. Kalughin observă că şefului KGB, Kriucikov, îi plăcea să-şi petreacă vacanţa în Ungaria, împreună cu omologul său. Ibidem, pp. 246-247; Andrew şi Gordievsky (1990), pp. 621-622. Gordievski a comentat că, după prăbuşirea comunismului în 1989, KGB „nu mai putea să conteze automat" pe serviciile din Germania de Est, Polonia sau Bulgaria, dar nu a făcut nici o referire la serviciile ungare. Acelaşi lucru este valabil şi în cazul memoriilor care menţionează în treacăt cooperarea est-europeană. Vezi, de exemplu, Victor Cherkashin (şi Gregory Feifer), *Spy Handler, Memoir of a KGB Officer: The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen and Aldrich Ames*, New York, Basic, 2005, p. 118. Generalul KGB Vadim Kirpicenko, „«negociatorul» lui Evgheniı Primakov", este excepţia care confirmă regula. Kirpicenko menţionează Ungaria şi o plasează înaintea Poloniei, dar nu dă nici o indicaţie referitoare la importanţa sa pentru modul în care a pasat dezinformări în cercurile NATO şi ale elitei occidentale. Vezi remarcile lui Allen Weinstein în *Panel III „Espionage and Counterintelligence"*, 20 noiembrie 1999, pp. 16-17, CIA. Vezi şi Vadim Kirpicenko, *Iz arkhiva razvedchika* [Din arhiva unui ofiţer de informaţii], Moscova, Mezhdunarodiie Otnosheniia, 1993, şi *Veterani vneshnei razvedki Rossii* [Veteran ai spionajului extern rus], Moscova, Sluzhba Vneshnei Razvedki, 1995.

[2] Se pare că CIA ştia din 1961 că Kekkonen era agent sovietic. Tennent H. Bagley, *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, New Haven, Yale University Press, 2007, p. 8. Vezi şi Sejna (1985), pp. 125-126; Andrew şi Gordievsky (1990), pp. 430, 432-435; Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 169-170; Max Jacobsen şi Jukka Tarkka, „Finland's Security Policy After the Second World War", în Ermei Kanninen et. al., *Aspects of Security: The Case of Finland*, Vaasa, Finnish Military History Commission, 1985, pp. 257-258; Talbot (1970), pp. 416, 423, 428; Şevcenko (1985), pp. 98-100; Mikhail Gorbachev, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1995, pp. 472-485. Vezi şi Kimmo Rentola, „Kekkonen and Kádár in the Soviet Sphere of Influence", în Ansii Halmesvirta, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2002, pp. 108-109. Vezi şi Vares Vesa, „Foes Who Grew Better With Time: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the End of the 1960s", Op. cit., pp. 15-60; Vesa Vares, „Moral and Stability: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the early 1970s", în Halmesvirta (2006), pp. 137-200.

de secret cum a fost şi faptul că România era considerată o ţintă inamică. Este posibil ca relaţiile de cooperare dintre serviciile de informaţii sovietice şi cele ungare în anumite domenii să fi fost ţinute secrete şi faţă de ceilalţi parteneri cu care se aflau în relaţii de „strânsă colaborare".[1] Cu toate acestea, în opinia unui agent special FBI responsabil cu contracararea activităţilor serviciilor din Blocul Sovietic, AVH era „o organizaţie de informaţii de nivel superior şi extraordinar de activă", a cărei rază de acţiune în Statele Unite era „întrecută doar de cea a serviciului de informaţii sovietic".[2]

Pe lângă prejudecăţile adânc înrădăcinate şi posibilele infiltrări de agenţi, subestimarea constantă a disidenţei române şi impresia la fel de constantă cu privire la presupusa disidenţă a altor lideri ai ţărilor membre ale Tratatului se datora probabil eficienţei strategiilor sovietice de dezinformare şi procesului de „consolidare a prestigiului". Autorităţile sovietice au căutat deseori să „îmbunătăţească imaginea unora dintre liderii est-europeni", în principal a lui Gomułka, Kádár şi Jivkov, „ca şi cum aceştia ar fi fost membri ex officio ai elitei sovietice".[3]

Puterea distructivă a dezinformărilor

Atât Kekkonen, cât şi Kádár erau prezentaţi drept mediatori importanţi „între Est şi Vest", dar aceştia au lansat dezinformări şi au cules informaţii din alte ţări, la comanda Moscovei. Kekkonen urma instrucţiunile unui ofiţer de caz al KGB şi, în cadrul unor discursuri şi conversaţii private, a transmis informaţii denaturate şi teme de dezinformare „pregătite de către Departamentul Internaţional al Comitetului Central şi înmânate lui de către rezidentul [KGB]".[4] Kádár primea instrucţiunile direct prin telefon de la liderul sovietic şi raporta în acelaşi fel.[5]

---

[1] Se pare că mediul academic maghiar nu a ştiut de ruperea relaţiilor de cooperare ale serviciilor secrete cu România de la începutul anilor 1960. Vezi, de exemplu, maior Tibor Babos, *Regulating the Intelligence System and Oversight in the Hungarian Constitutional Democracy,* Monterey, Naval Postgraduate School, iunie 2003, p. 9.

[2] Edward Gazur, *Alexander Orlov: the FBI's KGB General,* New York, Carroll & Graf, 2002, pp. 225 şi 567. El remarcă în continuare faptul că KGB a menţinut „o relaţie strânsă de colaborare" cu AVH şi a exercitat „un control puternic asupra" AVH.

[3] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124),* 12 ianuarie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 20, www.foia.cia.gov.

[4] Kalugin şi Montaigne (1994), pp. 169–170; Andrew şi Gordievsky (1990), p. 433. Vezi şi Hannu Rautkallio, *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944 – 1962* [Laboratorul Finlanda. Kekkonen şi KGB-ul 1944–1962]. Juva 1996, şi *Agenda Suomi. Kekkonen – SDP – NKP* [Agenda Finlanda. Kekkonen – SDP – NKP], Juva 1999.

[5] Miklós Kun, *Prague Spring – Prague Fall: Blank Spots of 1968* (editată de Peter Tamasi), Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1999, p. 220. Este de menţionat că predecesorul lui Kádár, Mátyás Rákosi, a avut în casă un specialist în comunicaţii pentru a-i asigura legătura directă cu Kremlinul.

O combinație corectă de dezinformări, instigări și provocări poate avea efecte devastatoare. În toamna anului 1964, serviciul de informații StB a inițiat o operațiune în Indonezia, cu sprijinul KGB, care, după ce și-a îndeplinit scopul de a eradica influența SUA asupra guvernului Sukharno, a instigat la lovitură de stat partidul comunist local și, conform surselor serviciilor de informații occidentale, a dus la o reacție armată violentă, soldată cu 50 000 de morți.[1] În aceeași perioadă, serviciul cehoslovac a încurajat apariția unor tensiuni de natură etnică și a unui conflict la graniță între Austria și Italia în zona disputată a Tirolului de Sud.[2] „Bombardamentele și distrugerea liniilor de alimentare cu energie electrică din zonele rurale cu populație de origine germană din nordul Italiei" realizate de StB, precum și distribuirea unor fluturași cu mesaje instigatoare provenind de la așa-zise grupuri de disidenți au dus la declanșarea unui conflict la granița austro-italiană.[3] În același timp, StB-ul a fost implicat într-o operațiune de discreditare a Germaniei de Vest, pentru fascism și antisemitism, parțial prin mâzgălirea cu însemne naziste și distrugerea cimitirelor evreiești.

Cea mai simplă și ieftină modalitate de dezinformare „din om în om" – răspândirea de zvonuri – putea fi foarte eficientă în Occident, unde cultura informației era predominantă și existau standarde de transparență destul de ridicate. Tehnica era extraordinară în simplitatea ei. După cum a explicat un dezertor KGB, Moscova pur și simplu a ordonat fiecărui ofițer să repete „aceleași informații fiecărui american pe care îl întâlnea", fie că era vorba despre informații tehnice despre armament, știri despre rivalitățile de la Kremlin sau despre personalitatea și preferințele liderilor sovietici și est-europeni (de ex., Andropov era prezentat ca „reformator" proamerican și amator de jazz, Sadat, Zia ul-Haq și Ceaușescu ca tirani sângeroși și imprevizibili etc.)[4] Implicațiile acestei acțiuni sunt copleșitoare dacă se ține cont că în primul an când a deținut conducerea KGB-ului, Andropov a trimis în delegații în Occident și grupuri de turiști „378 de oameni ai KGB-ului", peste „2 200 de agenți" și „4 400 de persoane de încredere". Dacă zeci și

[1] John Barron, *The KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York, Bantam, 1974, pp. 223-224; Bittman (1972), pp. 106-122, și Bittman (1985), pp. 193-197. Fostul șef al Departamentului de dezinformare al StB a remarcat: „Noi înșine am fost surprinși de proporțiile monstruoase la care a ajuns provocarea". StB a estimat numărul victimelor la o jumătate de milion.

[2] Frolik (1975), p. 79. Propunerea de a arunca în aer un monument austriac (al lui Andreas Hofer) „pentru a agrava tensiunea naționalistă" a fost respinsă doar după ce mass-media a menționat o posibilă implicare a comuniștilor. Bittman (1972), p. 130.

[3] Frolik (1975), p. 79.

[4] Mark Reibling, *Wedge*, New York, Touchstone, 2002, p. 350.

sute de surse confirmă aceeaşi informaţie, nu e surprinzător că analiştii occidentali au ajuns la concluzia că „trebuie să fie adevărată".

KGB a introdus o a doua modificare importantă în 1965, când a iniţiat relaţii operative „directe şi periodice" la nivel de departament între serviciile- satelit din Germania de Est, Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria şi Polonia în domeniile dezinformării, contrainformaţiilor şi operaţiunilor contra Statelor Unite. În timp ce Moscova şi-a menţinut rolul coordonator, serviciile erau încurajate să coopereze în mod direct, „excluzând România", din cauza „politicii externe independente a acesteia faţă de Occident şi a relaţiilor de prietenie cu Republica Populară Chineză".[1] Într-o perioadă în care cooperarea României cu celelalte agenţii de informaţii din Blocul Sovietic se reducea la „o simplă formalitate", departamentele lor de dezinformare făceau în mod activ schimb de „informaţii de fond pentru proiecte speciale" şi îşi acordau asistenţă „reciprocă pentru a derula operaţiuni în străinătate".[2] Acum nu mai era vorba „doar" de o sută de ofiţeri KGB care repetau aceeaşi informaţie, ci de câteva sute de surse, aparent diferite, din cel puţin 6 ţări care o confirmau, ceea ce, în interpretarea Occidentului, îi demonstra veridicitatea.

DSS nu a creat un astfel de departament de dezinformare şi nu a făcut niciodată parte din reţeaua de dezinformare. Nici nu a dispus de personalul sau resursele necesare pentru a face acest lucru. Într-una dintre cele mai de succes operaţiuni de dezinformare sovietică desfăşurate împotriva României – şi sunt multe de genul acesta – KGB a descris serviciul român de securitate drept o organizaţie „masivă", cu siguranţă una dintre cele mai mari din Blocul Sovietic, cu ochi, urechi şi informatori peste tot. De fapt, România avea unul dintre cele mai mici (poate chiar *cel* mai mic) servicii de securitate şi, raportat la populaţia ţării, din cadrul Tratatului de la Varşovia. Personalul său, format din 15 312 membri, era mai mic decât cel al serviciului cehoslovac, StB, care avea 17 000 de membri, al celui polonez, care avea

[1] Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985, p. 33. Conform spuselor unui fost ofiţer de contrainformaţii militare polonez, Gomułka a fost înlăturat de o facţiune a poliţiei secrete poloneze în 1968 pentru că Moscova „se temea că, în anumite circumstanţe, Polonia ar putea deveni o altă România sau chiar o Iugoslavie". Michael Checinski, *Poland: Communism, Nationalism, Anti-Semitism*, New York, Karz-Cohl, 1982, p. 171.

[2] Bittman (1972), p. 144.

34 000 de membri sau al serviciului din Germania de Est, Stasi, care avea în jur de 100 000 membri.[1]

Același lucru este probabil adevărat și în privința AVH-ului și KDS-ului care deserveau state cu o populație pe jumătatea României.[2] Conform estimărilor maghiare, AVH-ul avea între 11 000 și 20 000 de persoane.[3] După modelul obișnuit, este dificilă obținerea de informații detaliate despre serviciile din Ungaria și Bulgaria, care se bucurau în cel mai înalt grad de protecția Moscovei, dar se estimează că exista cel puțin un ofițer AVH sau KDS (sau DS) la 1 000 de locuitori, ceea ce reprezenta un procent mai mare pe cap de locuitor decât DSS-ul românesc.[4] Conform unui fost ofițer StB, aparatul de informații maghiar era de două ori mai mare decât cel românesc, la sfârșitul anilor 1960, în timp ce, chiar și Bulgaria, cu o populație mai mică cu 60% decât cea a României, avea un aparat de informații cu 20% mai mare.[5] Mult reclamatele eforturi ale României de a manipula opinia publică s-au limitat, de fapt, la promovarea imaginii lui Ceaușescu în exterior, desfășurată de birourile din cadrul fiecărui departament special, un efort care s-a dovedit nu numai în zadar, dar și contraproductiv. România era, prin urmare, nepregătită să înțeleagă și cu atât mai puțin să combată „măsurile active" pe care Tratatul le-a adoptat pe termen lung la adresa sa.

---

[1] Larry L. Watts, „Intelligence Reform in Europe's Emerging Democracies: Conflicting Paradigms, Dissimilar Contexts", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1 (aprilie 2004), p. 21; Dennis Deletant, „The Successors to *Securitate*", în Kieran Williams și Dennis Deletant, *Security Intelligence Services in New Democracies*, Basingstoke, Palgrave, 2001, pp. 215-217. Cifrele poloneze includ și peste 24 000 de membri ai SB-ului și 10 000 de colaboratori interni ai informațiilor militare (în România, un departament al Securității), dar nu și cele 12 566 de cadre de la ZOMO. Trupele de Securitate, formate în 1968, erau de fapt militari fără nici un antrenament în domeniul spionajului și al contraspionajului. Trupele de 7 000–9 000 de soldați comandați de ofițeri care nu fuseseră instruiți de sovietici fuseseră constituite special pentru a reprezenta o apărare certă contra unei invazii sovietice. Ceilalți deserveau securitatea instalațiilor și a clădirilor.

[2] Ungaria și Bulgaria au menținut separat, pe lângă AVH și KDS, și servicii de securitate și contrainformații ale armatei, de dimensiuni încă nespecificate.

[3] Vezi „Állambiztonsági tisztek listája" [Ofițerii Securității de Stat pe Listă (1956–1989)], *HVG* (Budapesta), 12 aprilie 2005, www.hvg.hu.

[4] Cu excepția perioadei staliniste când recruți din armată au fost postați în număr extrem de mare la Securitate, DSS a deținut un procent de 1:1 000 numai la sfârșitul anilor 1970 – începutul anilor 1980, când personalul era în număr 20 000 și 23 000. Însă, pentru a ajunge la asemenea dimensiuni, se baza puternic pe recruți proaspeți (20 459). Lavinia Stan, „Inside the Securitate Archives: A Review of the Current State of the Archives of the Romanian Securitate", Cold War International History Project, 4 mai 2003, CWIHP.

[5] Bittman (1985), p. 33.

Moldova și cea de-a treia campanie basarabeană 1965–1968

În anul 1965, prim-secretarul RSS Moldova și protejatul lui Brejnev, Ivan Ivanovici Bodiul, a acuzat autoritățile române de răspândirea unor „minciuni și denaturări despre Moldova", calificând chiar publicarea însemnărilor lui Karl Marx cu privire la anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă drept o „propagandă naționalistă".[1] La sfârșitul anului 1966, șeful KGB din RSS Moldova, Serghei Romanovici Savcenko, care mai târziu a jucat un rol esențial în atragerea forțelor din Blocul Sovietic în campania de invadare a Cehoslovaciei în 1968, a remarcat că „principala lui sarcină fusese de a combate propaganda verbală și scrisă din străinătate, în special pe aceea provenită direct de peste graniță".[2] „Propaganda" ofensatoare a fost de fapt noua abordare românească a istoriei, bazată pe documente, care a atras și protestele Budapestei. La sfârșitul lui 1966, în timpul celui de-al 9-lea congres al partidului muncitoresc maghiar, ideologul șef István Szirmai (fost membru al PCR) a lansat un atac împotriva „activității unor istorici din țările vecine Ungariei, care nu țin cont de sensibilitățile naționale ale celorlalte popoare," care a fost preluat în ziarul oficial al partidului.[3]

Bodiul și-a reînnoit plângerea într-un raport către plenara din februarie 1967 a Comitetului Central, afirmând că Rusia a acționat întotdeauna în favoarea libertății politice și sociale „chiar și în condițiile exploatării țariste".[4] Cu toate acestea, din nefericire:

> [...] indivizii cad cu ușurință pradă influenței propagandei de dezinformare, deseori devenind promotorii acesteia, fără a avea de suportat vreo consecință. Este necesar să spunem că tăcerea și pasivitatea noastră sunt folosite de către falsificatorii burghezi ai istoriei care, în publicațiile lor, în mod conștient [...] suprimă faptele și evenimentele care au caracterizat aspirațiile străvechi ale poporului moldovean pentru uniunea cu Rusia și pentru reunirea cu statul rus. [5]

Prezentând administrația românească drept total criminală, postul Radio Moscova în limba română descria așa-zisele „atrocități" comise de românii în timpul răscoalei din Tatar Bunar, afirmând că „zeci de alte sate" au fost „rase din temelii" de „jandarmii români și trupele de ocupație" în 1924, în timp ce „mii de rebeli au fost omorâți și trupurile le-au fost aruncate

[1] Kramer (2001), p. 326.
[2] *Sovetskaia Moldavia*, 20 decembrie 1966.
[3] Vezi Nastasă, Andreescu și Varga (2003), documentul 136, p. 834; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-sz.n.-1945-1968/II, pp. 413-418.
[4] Fritz Ermarth, „Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia", RFER, 17 martie 1967, OSA, caseta 110, dosarul 2, raportul 163, p. 1.
[5] *Sovetskaia Moldavia*, 16 februarie 1967.

în Nistru".[1] Unul dintre „inocenții" lui Willi Münzenberg din campaniile de front cominterniste, Henri Barbusse, a fost lăudat pentru articolele sale „demascatoare" despre „tragedia de la Tatar Bunar" care „au umplut de revoltă în inimile oamenilor din întreaga lume" și „au luat apărarea victimelor care protestau împotriva teroarei și a violenței din Basarabia", aflată sub administrare românească".[2] Și RSS Ucraina a publicat lucrări care demonizau administrația românească, afirmând că, după ce „înșfăcaseră Bucovina, ocupanții români instituiseră un regim sălbatic de teroare și de opresiune politică și economică".[3]

Pentru a combate efectele subversive ale literaturii și ale „emisiunilor radio [române] ostile", venite de peste graniță, Bodiul a făcut apel la inițierea unor măsuri de „contrapropagandă", în care să se implice în egală măsură „academicieni și oameni de cultură, precum și înalte oficialități ale partidului, ale Sovietului și organisme economice", coordonate cu campanii desfășurate prin intermediul unor „ziare și jurnale, transmisii radio și TV, cărți, broșuri și alte publicații".[4] Șeful propagandei moldovene, V.K. Barbulat, pe care Bodiul l-a criticat dur pentru neîndeplinirea obligațiilor, a fost eliberat din funcție. Protejații „moldoveni" ai Moscovei au considerat acest lucru deosebit de frustrant din moment ce România fusese împiedicată să aibă vreun contact cu populați din RSS Moldova, după 1958, inclusiv prin interzicerea micului trafic de frontieră dintre satele din zonă și miile de familii divizate, și totuși identificarea „moldovenilor" cu românii a continuat.

Îndreptându-și aparent atenția asupra istoricilor occidentali, o autoritate sovietică în domeniul istoriei românești interbelice și din perioada războiului a demascat campania împotriva „falsificatorilor" istoriei, în iulie 1967:

> În lupta ideologică împotriva comunismului, împotriva unității statelor socialiste, apologeții imperialismului exploatează constant arma otrăvită a naționalismului. Aceasta se manifestă clar în interpretarea pe care o dau istoriei burghezo-moșierimii din România. În anii din urmă au apărut în Occident

[1] P.T.O., „Moscow Claims Bessarabia Was «Illegally Attached to Romania»", R.FER, 28 iulie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 138, p. 1.

[2] Ibidem. Charles Upson Clark oferă o evaluare mult mai obiectivă a administrației române în *Bessarabia: Roumania and Russia on the Dniester*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927, mai ales în capitolul XXVI „Communist Machinations", capitolul XXVIII „The Tatar Bunar Episode" și capitolul XXIX „The Moldavian Soviet Republic", pe http://depts.washington.edu/cartah/texts_archive.

[3] Vezi de ex. V. Kurylo et. al., *Pivnichna Bukovina, ii minule I suchasne*, Uzhorod, Karpaty, 1969, p. 92.

[4] P.T.O. (1967), p. 1; Ermarth (1967a), p. 3.

nu puţine cărţi ale unor autori care denigrează politica externă a sovieticilor faţă de România.[1]

Această istoriografie şi practicienii ei erau acuzaţi de prezentarea tendenţioasă şi chiar pur şi simplu de falsificarea politicii sovietice din perioada interbelică şi din timpul războiului pentru a „semăna discordie între popoarele Uniunii Sovietice şi Republica Socialistă România".[2] Elitele româneşti, susţinea autorul, erau „orbite" de „ura de clasă" împotriva URSS-ului, de „natura fascistă" a politicilor interbelice şi de „perfidia" democraţiei. După cum sublinia un analist occidental, inserarea Transilvaniei în acest atac aparent istoric implica faptul că „abilitatea României de a menţine Transilvania ca parte componentă era minimizată în proporţie egală cu respingerea unor bune relaţii cu URSS-ul".[3]

La doi ani de la lansarea acestei campanii, impactul „dăunător" exercitat de România asupra acestei regiuni din perspectiva atracţiei culturale, a modelului independent pe care îl reprezenta şi a influenţei subversive active transmise prin intermediul mass-media şi al publicaţiilor „antisovietice" a continuat să preocupe autorităţile moldovene (şi pe cele ucrainene).[4] În aprilie 1968, prim-secretarul moldovean a condamnat conducerea română pentru „poziţia sa singulară şi aducătoare de prejudicii vizavi de o gamă largă de probleme importante, legate de mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională" şi pentru „opoziţia sa asiduă faţă de măsurile luate de cele cinci state socialiste de a pune capăt contrarevoluţiei din Cehoslovacia". Faptul că „presa română a publicat materiale şi declaraţii ale unor autori români şi străini care erau ostili faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de alte ţări

[1] Nikolai Ivanovici Lebedev, „Some Questions of the Foreign-Political History of Rumania in the Light of Bourgeois Historiography", *Novaia i noveshaia istoriia*, nr. 3 (1967), p. 146 ff; Fritz Ermarth, „Soviet Historian on Rumania's Prewar Foreign Policy", RFER, 17 iulie 1967b, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 146, p. 3.

[2] Ibidem. Următorii falsificatori „tendenţioşi" ai istoriei şi lucrările lor au intrat sub acest atac: Stephen Fischer-Galati, editor, *East-Central Europe Under The Communists: Rumania*, New York, Praeger, 1957; Ghiţă Ionescu, *Communism In Rumania 1944–1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964 şi David Floyd, *Rumania: Russia's Dissident Ally*, New York, Praeger, 1965.

[3] Ermarth (1967b), p. 4. Lebedev susţinea că URSS-ul s-ar fi opus realocării nordului Transilvaniei pe care, de fapt, Moscova o susţinuse cu asiduitate.

[4] Mark Kramer, „Moldova, Romania and the Soviet Invasion of Czechoslovakia", *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001), p. 326 şi „New Evidence from the Ukrainian Archives", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarnă 2003/primăvară 2004), pp. 295, 301.

socialiste şi a preluat materiale antisovietice de la organele de presă străine, inclusiv organele de presă burgheză", era, în opinia sa, condamnabil.[1]

În mai 1968, lideri ai partidul ucrainean şi KGB au afirmat că românii (şi cehoslovacii) promovau idei contrarevoluţionare şi alimentau speranţa că Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria „se vor desprinde de URSS, aşa cum făcuse deja România".[2] Introducerea în Uniunea Sovietică a unor documente româneşti „dăunătoare din punct de vedere ideologic" a devenit un laitmotiv în rapoartele KGB.[3] În august 1968 şeful forţelor KGB din districtul de la graniţa de vest a plasat politica română în aceeaşi categorie cu „activitatea subversivă intensă a serviciilor de informaţii din SUA, RFG şi Anglia, orientată împotriva URSS".[4]

China şi România, ţinte în INTERKIT, 1962–1969

Aparatul înfiinţat de Moscova pentru a gestiona problema Chinei a fost unul dintre cele mai ample. Conform spuselor unuia dintre participanţii polonezi, în prima jumătate a anilor 1960 în ambasadele sovietice din Europa Centrală şi de Est şi în alte regiuni au fost plasaţi sinologi „cu scopul de a supraveghea atent toate relaţiile ţării-gazdă cu China".[5] A fost înfiinţat un sistem de „contacte periodice" între aceşti specialişti, partid şi instituţiile statului, în special serviciile de informaţii, departamentele internaţionale

---

[1] Ibidem. *Report for the First Secretary of the Moldavian Communist Party on actions taken to prevent the circulation of Romanian Press in Moldavia,* 10/04/1968, Arhiva Organizaţiilor Social-Politice a Republicii Moldova, fond 51, inventar 29, dosarul 49, f. 41-42, CWIHP, Virtual Archive, Romania in the Cold War

[2] Kramer (2003/2004), pp. 295, 301.

[3] Ibidem, p. 349, ft. 172. Natura încă sensibilă a operaţiunilor desfăşurate de Moscova şi aliaţii săi împotriva României este indicată de faptul că documentele „referitoare la rolul României în timpul crizei din 1968 au fost «reclasificate» (făcute din nou secrete)" în aprilie 1993. Kramer (2001), p. 331, n.s. 9

[4] Kramer (2003/2004), p. 298. Vezi şi Ibidem, p. 349, ft. 172: Memorandum nr. 2039-A (Top Secret) de la Iu. V. Andropov, preşedintele KGB, către Secretariatul CPSU, 30 august 1968, în *Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii (*RGANI*)*, F. 5, D. 339, Ll 58-60; *On the Position of Romania in Connection with the Events in Czechoslovakia,* raportul nr. MB-4809/65 (Top Secret), de la V. Makaşev, secretar-general adjunct al Ministerului de Externe sovietic, 16 octombrie 1968, în RGANI, F. 5, Op. 60, D. 339, Ll. 188-194 şi *On Romanian Attitudes Towards the Developments in Czechoslovakia (Political Writing),* Cable No. 1000 (Top Secret), A.V. Basov, ambasadorul sovietic în România, către ministrul de Externe sovietic, Andrei Gromîko, şi Secretariatul CPSU, 23 septembrie 1968, în RGANI, F. 5, Op. 60, D. 339, Ll. 130-154 (citat în Kramer (2003/2004).

[5] Fostul ambasador al Poloniei la Beijing, Rowiaski, în Liu şi Mastný (2004), pp. 108-109, PHP. Rowiaski semnalează că aceştia erau „de obicei membri importanţi (consilieri, prim-secretari)". Pentru detalii despre INTERKIT vezi www.isn.ethz.ch/php/conferences/PreviousEvents/2004_beijing_docs.htm.

ale Comitetului Central (şi departamentele ideologice şi de propagandă), Academia de Ştiinţe şi mass-media, cu alte cuvinte, o organizaţie clasică de „măsuri active".

Conform spuselor unui fost ofiţer StB, în perioada 1962–1965 serviciile de informaţii ale ţărilor aflate în „strânsă cooperare" din cadrul Tratatului de la Varşovia şi-au limitat activităţile referitoare la China la investigarea influenţei şi activităţilor subversive ale acesteia, primind acordul pentru „operaţiuni speciale împotriva Chinei" abia în anul 1965.[1] În decembrie 1967, „la iniţiativa sovieticilor", operaţiunea a fost transformată într-un:

> [...] sistem de consultări periodice şi a fost instituit un plan de măsuri conjugate în legătură cu politica faţă de China (INTERKIT). Acesta includea statele Tratatului de la Varşovia, cu excepţia României, şi Mongolia. Direcţiile importante au fost trasate la reuniunile periodice ale secretarilor CC. Planurile detaliate şi coordonarea erau responsabilitatea conducerii departamentelor de relaţii externe ale CC. [...] Au fost înfiinţate grupuri speciale şi echipe pentru activităţi de propagandă, cercetare ştiinţifică şi editare de publicaţii.[2]

Alături de China, România a devenit o ţintă, de la începuturile INTERKIT. Acest fapt a devenit evident la întâlnirea din septembrie care a precedat primul INTERKIT, când Kádár „a intercalat acuzaţii evident valabile numai contra Chinei cu cele împotriva României" şi şi-a asumat conducerea unei „campanii împotriva «pseudointernaţionaliştilor» români, cu cele mai ezoterice acuzaţii făcute vreodată de un conducător de partid".[3] Într-adevăr, o operaţiune a KGB-ului de distrugere a relaţiei Bucureşti – Beijing, cu documente falsificate despre care se pretindea că fuseseră scrise de Zhou Enlai, fusese pusă la cale înainte de şedinţa iniţială. După cum a observat liderul bulgar Jivkov, ulterior, la o întrunire a statelor partenere aflate în „strânsă cooperare", „chinezii se bazează pe România, şi românii sprijină politicile Chinei".[4] La aceeaşi întâlnire, făcând referire la INTERKIT ca la un model pentru o campanie la nivelul întregului Tratat împotriva României, Brejnev a propus coordonarea „activităţilor noastre comune" prin intermediul secretarilor Departamentelor Internaţionale şi Ideologice

[1] Bittman (1972), pp. 157-158.

[2] Ambasadorul Rowiaski, în Liu şi Mastný (2004), pp. 108-109, şi INTERKIT, PHP.

[3] Fritz Ermarth, „Will the Real János Kádár Please Stand Up!", RFER, 22 septembrie 1967a, OSA, caseta 33, dosarul 5, raportul 192, pp. 1-3. Ermarth a observat că intercalarea atacurilor antichineze şi antiromâneşti te lăsau perplex, pentru că nu erau numai foarte diferite, ci şi mutual exclusive.

[4] *Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea*, 2 august 1971, pp. 21, 23-24, Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

ale Comitetelor Centrale, după cum se proceda deja „de exemplu în ceea ce privește China și România".[1]

Amploarea deosebită a unui astfel de demers a avut implicații devastatoare pentru o țară care nu avea nici pe departe resursele materiale sau umane ale Chinei. INTERKIT coordona „orice referire" la conducerea țării vizate și toate activitățile întreprinse pentru a-i „diminua" influența, având capacitatea de a anihila o țară mică, precum România.[2] Coordonarea „activităților de propagandă și cercetare științifică" din șapte țări (neluând în considerare agenții de diseminare), de la „agențiile de presă, posturi de radio, TV și edituri" la academiile de știință și institutele de cercetare de stat, putea să suprime orice mesaj sau direcție politică pe care Bucureștiul ar fi dorit s-o propage.[3] Coordonarea centrală a „propagandei din om în om", a articolelor, emisiunilor radio și TV, simpozioanelor „științifice", împreună cu un plan anual unificat „pentru publicații și lucrări științifice" au condus la stabilirea unei direcții de propagandă care avea valoare de adevăr științific (și popular) și imposibil de negat.

INTERKIT a tradus acest plan „în engleză, franceză, spaniolă și arabă" și l-a transmis printr-un efort coordonat prin „presă, agențiile de informații și alte organe de propagandă străine", inclusiv prin intermediul unui număr mare de agenți sovietici, est-germani, maghiari, polonezi, cehoslovaci, bulgari și mongoli, și mai târziu și cubanezi (apărând sub „steaguri false" ca provenind din toate țările din Europa, America de Sud și Asia).[4] Acest proiect desfășurat pe o perioadă lungă de timp – INTERKIT a funcționat din 1967 până în anii 1980 – a copleșit serviciile de informații occidentale (și mediul academic), neobișnuite cu campanii de dezinformare de lungă durată și incapabile să îi înțeleagă proporțiile. Concluziile cercetătorilor și analiștilor occidentali au arătat că astfel de strategii de dezinformare vor reapărea în produsele analitice ale serviciilor de informații și vor copleși sau

[1] Ibidem, pp. 40-43.

[2] Second INTERKIT Meeting, East Berlin, East Germany, 20-31 ianuarie 1969, p. 3, PHP.

[3] Ibidem, pp. 4-7. Aceasta includea și propaganda prin „OIRT și Intervision", care a inclus și Finlanda. În perioada Războiului Rece, o proporție semnificativă din media și din intelectualii angajați de academie erau adjuncți ai serviciilor comuniste de informații. Vezi: „Bulgarian Science Academy Swarming With State Security Agents", Agenția de știri Sofia, 9 februarie 2010, www.novinite.com; „Communist Ties Drive Honorary B[ulgarian] A[cademy of] S[ciences] Member Away", Agenția de știri Sofia, 5 martie 2010, www.novinite.com; și „Bulgarian Printed Media Swarming With State Security Agents", Agenția de știri Sofia, 17 februarie 2010, www.novinite.com.

[4] În plus, corespondenții lor străini au cooperat în mod sistematic „în activitățile de culegere și schimb de informații", fie că erau sau nu ofițeri de informații sub acoperire de jurnaliști.

chiar monopoliza canalele de informaţii pe care se bazează. Un cor de sute de voci care se exprimau la unison a acoperit cu uşurinţă vocea izolată şi discordantă a României.

Calul troian II: Goliţîn şi „mitul" independenţei

Paradoxal, capacitatea comunităţii de informaţii a SUA de a evalua situaţia din România a fost serios compromisă în anii 1960 de către primul dezertor din noul serviciu de dezinformare al KGB. Anatoli Goliţîn a dezertat în decembrie 1961, lansând o teorie care îl avantaja şi susţinând de la bun început că toţi dezertorii care îi vor călca pe urme vor fi agenţi de dezinformare, trimişi să discrediteze informaţiile valoroase şi compromiţătoare pe care le deţinea. De îndată ce a obţinut sprijinul şefului Departamentului de contrainformaţii al CIA, James Jesus Angleton, teoria sa a căpătat un şi mai mare potenţial distructiv.[1] Teoria susţinută de Goliţîn şi de Angleton a paralizat efectiv operaţiunile de spionaj împotriva URSS, a făcut ca toate „intrările" *(walk-ins)* agenţilor sovietici şi din Europa de Est să fie refuzate, a afectat relaţiile cu serviciile prietene (cu norvegienii şi cu francezii, de exemplu), a avut impact negativ şi asupra celor mai apropiaţi aliaţi (în special Marea Britanie) şi a demoralizat CIA pe parcursul anilor 1960 şi la începutul anilor 1970.[2]

Deşi nu este încă clar dacă şi în ce măsură informaţiile furnizate de Goliţîn erau reale şi utile, declaraţiile în mod evident false ale acestuia cu privire la o pretinsă conspiraţie au avut cel mai puternic impact negativ asupra percepţiei Statelor Unite şi Marii Britanii cu privire la România în perioada 1963–1969.[3] Evoluţia lui Goliţîn ca dezertor a cunoscut două etape. În timpul primei etape, din decembrie 1961 până în martie 1963, informaţiile sale „nu au fost niciodată contestate", iar avertismentele sale în

---

[1] David C. Martin, *Wilderness of Mirrors*, Guildford, CT, The Lyons Press, 2003, pp. 193-194; Milt Bearden şi James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB*, New York, Ballentine, 2003, pp. 21-23.

[2] Bearden şi Risen (2003), pp. 22-23; Martin (2003), p. 193-201; Stephen Dorril, *MI6: Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2002, p. 714; Andrew şi Mitrokhin (2000), p. 242.

[3] Pentru curentul de opinie pro-Goliţîn, vezi Tennent H. Bagley, *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, New Haven, Yale University Press, 2007. O analiză amănunţită este oferită de Richard J. Heuer, jr, „Nosenko: Five Paths to Judgement", în H. Bradford Westerfield, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955–1992*, New Haven, Yale University Press, 1995, pp. 379-414. Goliţîn dovedeşte o predilecţie pentru sofism şi raţionamentul circular în *New Lies For Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens Survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Company, 1984.

privința strategiei sovietice de dezinformare erau în concordanță cu documentele pe care le-a furnizat privind Departamentul de dezinformare al KGB.[1] Devenind nerăbdător și nemulțumit de CIA, Golițîn a părăsit SUA împreună cu familia sa, stabilindu-se aparent definitiv în Marea Britanie.[2]

După întoarcerea sa neprevăzută în august 1963 (informații privind prezența sa în Marea Britanie ajunseseră în mass-media încă din luna iulie), el a început să afirme că, de fapt, conflictul chino-sovietic era o înșelătorie și independența României o minciună, adăugând ulterior, la începutul anului 1968, că „Dubček și revolta cehoslovacă" au fost regizate, toate acestea având același scop, acela de a determina SUA să ofere ajutor Chinei, României și Cehoslovaciei, „ajutor care ar fi fost apoi folosit pentru a slăbi și a exploata Statele Unite".[3] Golițîn a afirmat același lucru despre conflictul sovieto-iugoslav și cel sovieto-albanez. El a pretins de asemenea că W. Averell Harriman, omul de stat american care cunoștea îndeaproape rolul asumat de România în numele Statelor Unite în Vietnam, în relațiile cu China și în Orientul Mijlociu, era spion sovietic.[4] Astfel, orice problemă majoră în care Bucureștiul intervenea pentru a diminua dominația sovietică era minimalizată, iar unul dintre puținii adevărați aliați ai României în cercurile înalte de la Washington era contestat de Golițîn. „Era ca și cum, comenta un observator, stabilindu-și buna-credință cu ocazia primei sale șederi în Statele Unite", Golițîn „revenea acum pentru a-și executa misiunea de dezinformare."[5]

Influența teoriei Golițîn – Angleton a fost remarcabilă. De exemplu, în 1961 CIA a intrat în posesia a peste 1 600 de documente chinezești în Tibet care confirmau conflictul chino-sovietic, Biroul CIA pentru informații curente și biroul omolog aparținând MI6 analizau îndeaproape acest conflict, iar fotografiile realizate de U-2 indicau o „grupare masivă de forțe militare la granița Rusiei cu China" (chiar înainte de ciocnirea din martie 1969

[1] Martin (2003), p. 204.

[2] Christopher Dobson și Ronald Payne, *The Dictionary of Espionage,* Londra, Grafton, 1986, p. 114.

[3] Martin (2003), pp. 203-207; Dorril (2002), p. 714.

[4] Martin (2003), pp. 202, 207. Ancheta CIA referitoare la Harriman a avut numele de cod Operațiunea *Dinozaurul*. Temeiurile acuzației emise de Golițîn erau atât de nejustificate încât directorul CIA Richard Helms a refuzat cererile insistente ale lui Angleton de a-l informa pe președinte. Harriman fusese ambasador în URSS și în Marea Britanie, guvernator al New Yorkului și secretar al Departamentului de Comerț.

[5] Martin (2003), p. 204. Martin constată că există dovezi indirecte, chiar dacă nu foarte solide, care indică faptul că acesta ar fi putut fi trimis. Ibidem, pp. 203-204. O altă posibilitate ar fi ca, după ce „luna sa de miere" cu CIA a luat sfârșit, Golițîn, deziluzionat și nesigur, să fi fost recrutat din nou în timpul deplasării sale în Marea Britanie.

de pe râul Ussuri).[1] Totuşi, chiar pe parcursul negocierilor dintre Nixon şi Kissinger pe tema reluării relaţiilor cu China în 1969, Angleton a organizat un seminar unde Goliţîn urma să prezinte analiza sa privind „falsul" conflict chino-sovietic, eveniment denumit imediat de către participanţi „Conferinţa Pământului Plat".[2] Într-o manieră la fel de şocantă, Goliţîn a susţinut ideea că experimentul „socialismului cu faţă umană" din Cehoslovacia a fost o minciună care nu avea să determine niciodată o invazie sovietică, chiar şi după ce tancurile lor începuseră să intre în Praga.[3]

Ideea că independenţa României era o minciună a fost, de asemenea, vehiculată. Nu numai că existau dovezi clare privind conflictul chino-sovietic şi ostilităţile cehoslovaco-sovietice, dar în 1969 nu mai puţin de şapte dezertori cehoslovaci aparţinând eşaloanelor superioare ale aparatului de securitate şi de informaţii cehoslovac, printre care şi generalul Jan Sejna, confidentul lui Novotný, maiorul Ladislav Bittman, adjunctul şefului Biroului pentru dezinformare al StB (Departamentul 8), şi colegul acestuia, maiorul Jan Frolik, au confirmat ostilitatea demonstrată de Uniunea Sovietică şi de membrii Tratatului faţă de România.[4] Trădătorii sovietici de mai târziu au confirmat, de asemenea, că ostilitatea sovieticilor vizavi de România era considerabilă în 1960, în paralel cu derularea conflictului chino-sovietic şi chiar înainte de apariţia conflictului sovieto-albanez.[5] Cu toate acestea, profesioniştii cu experienţă în domeniul informaţiilor, inclusiv fostul şef pe probleme de cercetare şi contrainformaţii pentru CIA şi principalul contraspion al MI5, au fost cuceriţi de teza lui Goliţîn în asemenea măsură încât au intrat într-un consiliu editorial în vederea publicării acesteia mai bine de zece ani mai târziu, după ce Praga fusese adusă la „normalitate" în mod brutal, cooperarea militară chino-americană se derula cu rapiditate,

---

[1] Ibidem, p. 203; Dorril (2002), p. 714.

[2] Mark Reibling, *Wedge,* New York, Touchstone, 2002, p. 320.

[3] Martin (2003), p. 203. Date fiind legăturile extrem de strânse dintre conducătorul partidului Dubček şi Kremlin, Primăvara de la Praga a decepţionat, dar insistenţa lui Goliţîn că nu a existat niciodată vreun pericol pentru invazia sovietică a servit clar scopurilor de dezinformare ale Kremlinului şi, de aceea, este suspectă.

[4] Sejna (1982), pp. 66-68, 75-76; declaraţia lui Josef Frolik în faţa Congresului SUA, a Comisiei Juridice a Senatului, *Communist Bloc Intelligence Activities in the United States,* Washington D.C., U.S. Government Printing Office, 1975; Jeffrey T. Richelson, *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge, MA, Ballinger, 1986, p. 210; Bittman (1972), pp. 144, 147, 185; Bittman (1985), pp. 32-33.

[5] Vezi de ex. Şevcenko (1985), pp. 97-98.

iar România achiziționa în secret armament sovietic sofisticat pentru Statele Unite.[1]

Mai multe puncte incluse în teza lui Golițîn, ce au legătură cu România, merită amintite, deoarece acestea apăreau frecvent în acțiunile de dezinformare sovietice. În primul rând, el afirmă că naționalismul a afectat într-adevăr Polonia și Ungaria în „ultimii ani de viață ai lui Stalin și după moartea acestuia", dar că „regimurile din China, România, Iugoslavia și Cehoslovacia nu au fost motivate de diverse categorii de comunism cu caracter național", ci mai degrabă de „ideologia leninistă" și de deservirea „intereselor și obiectivelor pe termen lung ale Blocului Comunist", așa cum erau acestea dictate de la Moscova.[2] Astfel, ceea ce Occidentul consideră o motivație admirabilă este rezervat pentru regimurile loialiste sovietice de la Varșovia și Budapesta, în timp ce statele care înfruntau Moscova erau considerate agenți sovietici loiali sub acoperire.

Insistând asupra „mitului independenței României", Golițîn afirmă că toate „pretinsele diferențe dintre România și alte țări comuniste" pot fi explicate ca fiind „rezultatul unei operațiuni de dezinformare în bloc".[3] Gândirea antisovietică a liderilor români este subliniată în repetate rânduri ca fiind „artificial creată pentru a servi scopurile unei strategii pe termen lung".[4] „Independența mitică" a României, explică el, a fost calculată pentru a da autenticitate conflictelor chino-sovietic și sovieto-albanez apărute anterior, dar toate acțiunile și demersurile sale „primeau anticipat binecuvântarea Blocului Sovietic" și erau „întreprinse cu știința sovieticilor"

---

[1] Fostul ofițer CIA, Scott Miler, și fostul ofițer MI5, Arthur Martin, și-au pus chiar semnătura în prefață. Golițîn (1984), p. xvi. Referitor la cooperarea româno-americană în domeniul informațiilor militare, cu privire la armamentul sovietic vezi Benjamin Weiser, „Ceaușescu Family Sold Soviet Military Secrets to US" și „One That Got Away: Romanians Were Ready to Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990. Interesant este faptul că Weiser a fost apoi îndemnat să scrie un articol ca reacție patru ani mai târziu, în care afirma că Polonia era „factorul cu cea mai semnificativă contribuție", chiar dacă s-a implicat mult după România și a fost mai curând un instrument al corupției decât al politicilor, așa cum a fost România. Benjamin Weiser, „Poland Helped US Buy Soviet Weapons: At Cold War's Peak, Pentagon Gained Access to East Bloc's Secrets", *The Washington Post*, 14 februarie 1994. Paralela făcută între eroica „Polonie" și corupția lui „Ceaușescu" – contrastând prin comparația dintre un popor și un om, asimilând implicit un alt popor cu omul – reia în mod evident una dintre temele predilecte ale acțiunilor sovietice de dezinformare.

[2] Golitsyn (1984), pp. 83-84.

[3] Ibidem, p. 184. Golițîn citează informații confidențiale „aflate la dispoziția autorului" atunci când afirmă că Gheorghiu-Dej era „agent al serviciilor de informații sovietice", ceea ce ar fi putut fi adevărat înainte ca el să pună capăt acțiunilor serviciilor de informații sovietice în România.

[4] Ibidem, p. 90.

pentru a le „conferi partidului şi liderilor acestuia o imagine de naţionalism şi independenţă în ochii opiniei publice interne şi externe", în aşa fel încât să contribuie la „îndeplinirea obiectivelor Blocului de intensificare a comerţului şi obţinere a unor credite pe termen lung şi de achiziţionare de tehnologie avansată din Occident, într-un mod mai eficient decât dacă ar fi acţionat ca un membru obişnuit al Blocului".[1]

Merită să comparăm teoria lui Goliţîn exprimată în „România ca un cal troian" cu varianta originală a acesteia, aşa cum a apărut în 1956. Această primă ediţie a fost prezentată în februarie 1956 în raportul unui ataşat SUA către ambasadorul de la Bucureşti, care a înaintat-o mai departe la Washington:

> Rolul României este să devină o „vitrină" a comunismului într-o încercare de a arăta celor din Occident că regimul comunist este funcţional şi, astfel, de a contribui la atingerea obiectivului final al comunismului internaţional. Pentru ca acest lucru să fie convingător în ochii occidentalilor, se fac în continuare încercări de consolidare a mitului independenţei României. Dizolvarea Sovromurilor în 1954 şi 1955 a reprezentat un pas în această direcţie. Este posibil ca sovieticii să îşi retragă trupele într-un moment prielnic, ca o dovadă supremă. Probabil partea cea mai importantă a acestui plan ce urmărea să transforme România într-o „vitrină" a comunismului este creşterea prestigiului României în străinătate.[2]

Potrivit afirmaţiilor lui Goliţîn, „independenţa României era un mit" creat de nou-înfiinţatul serviciu de dezinformare, ale cărui obiective erau:

- să sprijine alte acţiuni de dezinformare privind dezintegrarea Blocului;
- să sporească „prestigiul intern şi internaţional al Partidului Comunist Român şi al liderilor acestuia";
- să califice România pentru „ajutoare occidentale de natură tehnică şi economică mai generoase";
- să permită României „să profite în numele Blocului de oportunităţi diplomatice şi comerciale";
- să pregătească România „pentru un rol strategic special";

---

[1] Golitsyn (1984), pp. 187, 190, 194.

[2] NARA, Record Group 59, Decimal File 766.00/2–1456; nr. 233, Legaţia Americană, Bucureşti, Departamentul de Stat, 14 februarie 1956; Verona (1992), p. 149. Verona a fost pe deplin convins de această acţiune de dezinformare, care a fost reiniţiată de trădătorul Andrei Goliţîn în 1963, 1968 şi 1981 şi mai târziu de Ion Mihai Pacepa în 1978 şi 1987. Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old: The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984, pp. 183-194. Vezi de asemenea Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington D.C., Regnery Gateway, 1987.

• să poată spori credibilitatea acesteia în ochii Occidentului „ca potențial aliat sau confident în lumea comunistă".[1]

Singura diferență între cele două este motivația declarată ca fiind în spatele subterfugiului României. În prima variantă, lansată înainte să se întrevadă posibilitatea unui ajutor occidental și a încheierii de relații diplomatice cu țările membre ale Blocului, autorii teoriei nu puteau să invoce motivul tendinței de acaparare și, prin urmare, s-au limitat la afirmația destul de neconvingătoare că independența României era un „joc al aparențelor" menit să contamineze capitalismul occidental. În 1968, când Golițîn și-a prezentat teza scrisă, exista un motiv concret de suspiciune și o temă perfectă de dezinformare, având în vedere incapacitatea occidentalilor de a „urmări fondurile" din spatele Cortinei de Fier.

[1] Golitsyn (1984), p. 194. Conform editorilor, manuscrisul a fost foarte puțin modificat după ce le-a fost prezentat pentru prima dată de Golițîn în 1968. Ibidem, p. xv.

Capitolul 13

Manipularea relaţiilor din cadrul Pactului de la Varşovia februarie – august 1968

Influenţa exercitată de planul conspiraţiei globale – aşa-zisul „monster plot" – al lui Goliţîn şi Angleton asupra interpretării evenimentelor în general din interiorul Blocului Sovietic şi în special a celor privind China, România şi Cehoslovacia a fost puternică şi îndrăzneaţă, dar nu şi unitară. În ciuda şirului nesfârşit de lovituri date teoriei „România ca un cal troian" pe parcursul anilor 1960 – de la „declararea independenţei" în 1964 şi propunerile publice ale Bucureştiului privind reorganizarea radicală a Tratatului de la Varşovia în 1966, la refuzul de a pune la dispoziţia ţărilor Tratatului dotări militare sau refuzul de a condamna Israelul şi SUA în timpul războiului arabo-israelian din 1967 –, aceasta a continuat să influenţeze importante tendinţe de gândire în interiorul comunităţii de informaţii americane şi britanice. Prin urmare, în paralel cu o serie de evaluări destul de obiective ale comportamentului României, a existat o predilecţie puternică pentru negarea sau subestimarea nivelului opoziţiei româneşti faţă de Moscova (şi supraevaluarea disidenţei altor ţări), astfel minimalizând ameninţarea pe care URSS-ul o putea reprezenta pentru aceasta.

Minimalizarea ameninţării sovietice era importantă pentru a prezenta Occidentului un *fait accompli*, aşa cum fusese cazul invaziei Cehoslovaciei. În acel caz, preferinţa Occidentului pentru evitarea conflictului militar sporise greutatea unor argumente mai degrabă neîntemeiate şi conform cărora preocuparea Moscovei pentru obiectivele sale externe, în special pentru destinderea relaţiilor, trecea înaintea oricărei intervenţii militare şi încuraja iluziile Occidentului. Într-o relatare făcută după intervenţia sovietică în Cehoslovacia, un analist CIA remarca faptul că prin măsurile de inducere în eroare Moscova lăsa să se înţeleagă că „situaţia nu era gravă," că naţiunea

„nu consideră că interesele sale vitale erau amenințate" sau că „relațiile sale cu potențiala victimă erau destul de bune".[1]

În general asemenea măsuri se luau după ce mijloacele politice de găsire a unei soluții eșuaseră și fusese luată deja o decizie pentru realizarea unui atac surpriză sau, cel puțin, pentru pregătirea forțelor militare pentru un astfel de atac, prin minimalizarea situației prin acțiuni de propagandă și pe canale diplomatice. Moscova era maestră în „dezinformarea politică", tocmai datorită „controlului complet pe care îl deținea asupra presei și a caracterului secret al procesului decizional"[2]. Spre deosebire de părerea CIA, din acea vreme, că durata campaniilor de dezinformare era „scurtă, de doar câteva săptămâni", adjunctul șefului Departamentului de dezinformare din StB raporta, la scurt timp după aceea, că ele se desfășurau, în general, pe o perioadă de 3–5 ani, în unele cazuri durând și decenii.[3]

Construirea coaliților □intra-Bloc și loialiștii Moscovei I

În timp ce linia de dezinformare sovietică insista asupra lipsei de semnificație a tentativelor României de creare a unor coaliții anti-Bloc, Kremlinul și ceilalți membri ai Tratatului au văzut, în mod evident, o amenințare serioasă în coaliția București – Praga – Belgrad.[4] Șeful GDR, Ulbricht, insista că scopul acestei coaliții este acela de a „desprinde Cehoslovacia de Uniunea Sovietică și de toată comunitatea socialistă".[5] Conform Stasi, Bucureștiul făcea eforturi similare la Budapesta și la Varșovia, punându-și „mari speranțe" în evenimentele din Cehoslovacia „deoarece ei anticipau că aceste evenimente vor avea ecouri în celelalte țări socialiste", în special în „Ungaria și Polonia", unde credeau că forțe asemănătoare „lucrau pentru elaborarea unei strategii naționale mai independente".[6]

Din nefericire, atitudinea antisovietică a populației ungare și poloneze nu era împărtășită de liderii comuniști ai acestora decât ca un mijloc prin care își puteau câștiga legitimitate pe plan intern. Aceeași moștenire cu caracter conspirativ, care inițial conferea partidelor comuniste trăsăturile clandestine ca putere străină aflată în serviciul „revoluției mondiale", era

[1] Cynthia M. Garbo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", CIA *Studies in Intelligence*, pp. 20-21.
[2] Ibidem.
[3] Bittman (1985), p. 45; Bittman (1972), p. 89. În interesul „fairplay-ului" trebuie să fie subliniat că studiul lui Grabo analiza specific un eveniment militar tactic.
[4] Kieran Williams, *The Prague Spring and Its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968–1970*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 111.
[5] Kramer (2003/2004), p. 367, ft. 366.
[6] BstU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 270.

valabilă cu atât mai mult în cazul liderilor de partid luaţi individual. Fie că lucraseră sau nu vreodată în mod oficial ca agenţi ai serviciilor sovietice de informaţii (şi majoritatea au lucrat fie ca agenţi ai Cominternului – ca în cazul lui Gomułka, Nagy şi Rákosi –, fie în cadrul aparatului de informaţii direct subordonat Moscovei, cum a fost cazul lui Kádár), cu singura excepţie a românilor după ce au eliminat cadrele militare sau agenţii de informaţii sovietici care îi controlau, toţi liderii de partid din ţările membre ale Tratatului de la Varşovia erau agenţi voluntari ai Moscovei. Ei nu erau doar complici, ci răspundeau direct pentru faptul că serviciile de informaţii şi instituţiile militare din ţările respective rămâneau subordonate autorităţii unui stat străin.[1]

Liderul polonez Władisław Gomułka, de exemplu, deşi apreciat ca lider naţionalist în 1956, a devenit unul dintre cei mai loiali satrapi ai Moscovei la mijlocul anilor 1960. Gomułka a denunţat energic Bucureştiul, Belgradul şi Praga ca fiind unite de „înclinaţiile lor prooccidentale, dorinţa lor comună de a se desprinde de tabăra socialistă pentru a crea un fel de alianţă specială restrânsă".[2] Kremlinul nu a avut niciodată îndoieli în privinţa liderului partidului ungar János Kádár, care a fost „instalat" de Moscova în 1956. Kádár „îşi construise o reputaţie foarte bună la Centru [KGB]" până la mijlocul anilor 1960 cu sprijinul „AVH şi al tinerilor carierişti din Partidul (comunist) Socialist al Muncitorilor din Ungaria, care credeau în munca desfăşurată în interiorul sistemului sovietic".[3]

Partidul lui Kádár a avertizat, de asemenea, că tendinţa autorităţilor de la Praga de a aplica modelul românesc sau iugoslav „ar spori numărul dificultăţilor în interiorul sistemului socialist mondial, ar încuraja naţionalismul şi ar conduce la formarea unei Mici Antante Socialiste bazate pe naţionalism şi la o colaborare mai strânsă între Iugoslavia, România şi Cehoslovacia".[4] Liderul ucrainean era şi mai îngrijorat, exprimându-şi părerea că Statele Unite intenţionau „să creeze o Mică Antantă care să

[1] Ierarhia de comandă conform indicaţiilor partidului mergea de la serviciile de informaţii la Ministerul de Interne, dacă acestea nu erau combinate, la Comitetul Central şi în cele din urmă la liderul de partid. În cazul unor ţări, ca de exemplu Cehoslovacia, serviciile erau subordonate într-un mod şi mai direct liderului de partid în calitatea acestuia de şef al guvernului sau al statului. Vezi de ex. Bittman (1972), pp. 158-159.

[2] Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968,* Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000, p. 114; Williams (1997), p. 114.

[3] Gordievsky şi Andrew (1990), p. 481.

[4] Retegan (2000), pp. 127-128: *Raport al delegaţiei Partidului Muncitoresc Maghiar la Comitetul Politic, 22 mai 1968,* Arhivele Naţionale Ungare (Magyar Országos Levéltár: MOL), MKS, 288, fond 5, dosarul 456, f. 52. Jivkov avea o părere similară. Vezi MOL, MKS, 288, fond 5, dosarul 455, f. 32-33 şi 37.

includă România, Cehoslovacia, Iugoslavia şi RFG, stabilind astfel hegemonia americană în Europa".[1] În toate aceste formule, factorul-cheie îl constituia România. Era singura ţară care avea relaţii cu SUA, Germania Federală, Iugoslavia şi Cehoslovacia.

Influenţa exercitată de România în zona Balcanilor şi capacitatea sa de a contracara strategia sovietică în Sud a constituit o preocupare majoră pentru liderii sovietici încă din vremea lui Lenin. Hruşciov a fost cel mai explicit în această privinţă în 1964, şi Brejnev va reveni asupra acestui subiect în mod repetat. Şi totuşi dezinformarea sovietică a reuşit să îndepărteze atenţia de la încercarea scandaloasă a Bucureştiului de a constitui o coaliţie, în aşa măsură încât chiar şi analiştii serioşi o catalogau ca fiind „bârfă diplomatică".[2]

Ostracizarea României – ţinta Radio Europa Liberă

Până în 1967 Bucureştiul îşi crease o reputaţie internaţională ca fiind capabil şi dispus să înfrunte deschis Moscova. Conducerea comunistă din România, după ce se eliberase de controlul sovietic şi îşi construise relaţii internaţionale independente cu Washingtonul, Parisul, Londra şi Bonnul, rămânând în acelaşi timp membră a Tratatului, putea să cunoască intenţiile şi mişcările sovietice în interiorul Blocului, în Europa şi la nivel internaţional şi înclina să colaboreze cu Occidentul (şi Estul) pentru a limita extinderea puterii Uniunii Sovietice. În timp ce Moscova controla şi coordona mesajele transmise de celelalte membre ale Tratatului de la Varşovia, România avea o poziţie unică şi era motivată să „spună adevărul puterii" din Occident privind acţiunile principalului adversar al acestuia. Eliminarea acestei capacităţi a României a devenit astfel o prioritate de prim ordin pentru Kremlin şi pentru serviciile sovietice de informaţii.

Kremlinul a întreprins măsuri active pentru a discredita ţara şi regimul său în Occident, în principal ridicând semne de întrebare cu privire la politicile independente ale României, la libertatea faţă de Kremlin şi la rezistenţa faţă de sarcinile impuse de sovietici, descriind în cele din urmă întregul program independent al acesteia ca pe o operaţiune de dezinformare de inspiraţie sovietică. Kremlinul a utilizat, de asemenea, reţeaua sa de agenţi de influenţă în relaţiile cu cercurile de conducere de la Washington, Londra, Bonn şi Paris pentru a contracara informaţiile transmise de România şi pentru a submina poziţia acesteia în relaţia cu partenerii din Vest.

---

[1] Kramer (2003/2004), p. 321.

[2] Vezi de ex. James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives,* CWIHP, *e-Dossier No. 13.*

Între timp, Moscova a continuat tentativele de debarcare a lui Ceauşescu, iar acesta a reacţionat la măsurile sovietice avertizându-i public pe sovietici „să nu se mai amestece în afacerile interne ale României, prin tentativele de a promova opoziţii" în cadrul conducerii partidului şi să renunţe la „presiunile economice" în scopul influenţării „cursului politicilor României".[1]

Controlul virtual asupra modului în care era privită conducerea României a constituit un succes timpuriu al spionajului sovietic, deşi rămâne o întrebare încă deschisă care a fost gradul de realizare a acestui obiectiv prin „agenţi de influenţă conştienţi sau nu". În ianuarie 1964, agentul sovietic dublu Mihai Caraman, pe atunci ofiţer al spionajului extern românesc (DGIE), aflat sub acoperire diplomatică la Paris, a raportat că Biroul din Paris al Radio Europa Liberă (REL) primise instrucţiuni de la centrala pentru Europa, cu sediul în SUA, să încurajeze „tendinţele independente ale României".[2] Interesant este că, într-o perioadă în care CIA finanţa şi coordona încă operaţiunile REL, Biroul din Paris a refuzat sec. Acest refuz a determinat sediul REL de la München să emită o circulară prin care se reafirma că România se angajase pe un „curs real de independenţă faţă de URSS, atât din punct de vedere economic, cât şi politic". Biroul de la Paris a răspuns, urmând linia Goliţîn, că independenţa României era, de fapt „o iniţiativă a URSS-ului în scopul derutării Occidentului şi analiza biroului de la München nu corespundea realităţii".[3]

Deşi, temporar, a fost reimpus un mai mare grad de conformitate cu directivele SUA, sprijinind regimul de la Bucureşti, în 1965, prin reinstaurarea în funcţie a lui Noel Bernard, ca director al secţiei române de la München, a fost reinstaurată o politică editorială total negativă faţă de conducerea României şi a politicilor sale, care urma destul de clar liniile de dezinformare sovietică.[4] Începând cu Bernard şi practic nemodificată de succesorii acestuia, redactorii români de la REL s-au angajat într-o „ofensivă polemică neîncetată" împotriva conducerii României de o asemenea ferocitate încât secţia se afla printre cele mai frecvent „citate pentru violarea

[1] R. Salloch, „Themes of Three Years: Before Budapest... And After", RFER, 8 martie 1958, OSA, caseta 134, dosarul 1, raportul 171, p. 26; *Scînteia*, 7 mai 1967.

[2] Maior Caraman, U.M. 0123/1, C.22-/116, 30 ianuarie 1964 în arhivele Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii: CNSAS, fond SIE, dosar nr. 16, p. 110; Florian Banu şi Liviu Ţărău, *Aprilie 1964. Primăvara de la Bucureşti: Cum au adoptat „Declaraţia de Independenţă" a României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, pp. 3-4; CWIHP.

[3] CNSAS, fond SIE, dosar nr. 16, p. 111; Banu şi Ţărău (2004), pp. 292-293; CWIHP.

[4] Arch Puddington, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, University Press of Kentucky, 2003, pp. 212, 239. Bernard a fost şef al secţiei române între 1955 şi 1958 şi 1965–1981.

restricţiilor postului de radio împotriva exceselor retorice şi a vituperaţiilor".[1] Un exemplu tipic pentru acest gen de abordare a fost o analiză nesemnată a articolului ziaristului David Binder, publicat în iulie 1964 în *The New York Times,* în care secţia susţinea că acesta „exagerase" nemulţumirea sovietică faţă de independenţa României şi ajungea la concluzia că, din moment ce „e posibil ca sursele sale să fi fost româneşti, e de imaginat că avem de-a face cu un alt exemplu al suprareacţiei României la declaraţii sovietice pe teme sensibile".[2]

Politica editorială a lui Bernard intra în contradicţie nu numai cu analizele pertinente ale REL realizate de specialişti în zonă, precum Jim Brown, Fritz Ermarth şi Robert R. King, dar şi cu politica SUA. „Maniera mult prea personală şi încărcată de prejudecăţi utilizată pentru criticarea membrilor conducerii României" era în completă contradicţie cu tratamentul acordat de secţiile REL care emiteau pentru celelalte state membre ale Blocului Sovietic şi a atras plângeri frecvente din partea guvernului SUA.[3] Este demn de amintit că această politică anti-Ceauşescu a fost adoptată într-o perioadă în care regimul promova încă liberalizarea (pe lângă acţiunile de sfidare a Moscovei).[4]

În timp ce administraţia SUA încerca să îmbunătăţească relaţiile cu Bucureştiul, ceea ce necesita o imagine publică acceptabilă pentru a obţine sprijinul şi aprobarea Congresului, redactorii de la secţia română a REL îl tratau pe Ceauşescu ca pe „Inamicul Numărul Unu".[5] Spre exemplu, un memorandum din 1974 al Departamentului de Stat nota că:

> Politica Statelor Unite este de „sprijinire a poziţiei independente a României" şi ambasada se străduieşte să câştige încrederea diverselor oficialităţi ale Guvernului României. Această sarcină nu este deloc uşurată dacă REL are o

[1] Puddington (2003), p. 239. Unul dintre aceşti succesori, Emil Georgescu, fusese procuror comunist în timpul celei mai brutale represiuni staliniste, după care a intrat în cea mai privilegiată elită comunistă, în calitate de procuror-şef al Bucureştiului, între 1967 şi 1971. La numai câteva săptămâni după trădarea sa din 1974, el lucra la secţia română a REL.

[2] „Comment on Binder Article «Rumania Moving Towards Freedom»", RFER, 6 iulie 1964, OSA, caseta 50, dosarul 2, raportul 87; David Binder, „Rumania Moving Towards Freedom", *The New York Times,* 6 iulie 1964.

[3] Puddington (2003), p. 212.

[4] Într-o altă evidentă ilustrare a impactului dezinformării sovietice, Puddington justifică politica lui Bernard prin antedatarea în anii 1960 a comportamentului lui Ceauşescu de încălcare a drepturilor omului.

[5] Puddington (2003), p. 239.

abordare excesiv de critică sau *ad hominem* faţă de conducerea ei, care se întreabă dacă „guvernul american" este „duplicitar".[1]

Volens nolens, politica diverşilor şefi ai secţiei române a servit scopurilor sovietice de izolare a României şi de creare a unei breşe între conducerea ei şi populaţie.

Nici că putea exista un contrast mai flagrant faţă de tratamentul deosebit de înţelegător cu regimul Kádár de la Budapesta, manifestat de secţia maghiară a REL, în aceeaşi perioadă.[2] Directorul secţiei maghiare, Joseph Szabados, şi-a instruit personalul să „nu-l critice" pe János Kádár, ci să-i laude politica, indiferent de faptul că acesta rămăsese „un susţinător de nădejde" al politicilor externe şi de securitate ale Kremlinului.[3] Nu numai că secţia maghiară a REL a promovat agenda Budapestei, dar Szabados se întâlnea discret cu unele dintre cele mai înalte oficialităţi maghiare, inclusiv cu propagandistul-şef al lui Kádár, György Aczél, care putea fi cu greu considerat un liberal reformator.[4]

Dintr-un post minor din Ministerul Culturii, Aczél controla toate producţiile literare şi culturale din Ungaria şi conducea efortul de propagandă al Budapestei în exterior.[5] Combinat cu efortul AVH-ului de a influenţa programele REL printr-o masivă reţea de falşi „ascultători", existenţa acestui acces direct a reprezentat o lovitură majoră.[6] Radio Europa Liberă a oferit astfel regimului Kádár un lobby de facto şi agenţi de influenţă semiconştienţi, prin care putea să-şi transmită cel puţin câteva dintre dezinformările pregătite, în special analiştilor occidentali care se bazau pe cercetările REL pentru a-şi forma opiniile.[7] Dat fiind faptul că o serie de analişti ai REL au devenit consilieri superiori ai factorilor de decizie şi ai legiuitorilor din SUA (de ex. Fritz Ermarth, Robert L. Hutchings, Robert

[1] Op. cit., p. 212.
[2] Puddington (2003), p. 256.
[3] Ibidem.
[4] Puddington scrie că aceste întâlniri „discrete" aveau loc în general la Viena sau la Roma, două locaţii unde spionajul maghiar era deosebit de bine reprezentat.
[5] Pentru o descriere a operaţiunilor lui Aczél şi ale propagandei maghiare, vezi Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 209-356.
[6] Bittman (1972), p. 148.
[7] Puddington (2003), p. 256. În 1983, nou-numitul director al REL, George Urban, un americano-maghiar care înţelegea ce spuneau redactorii de la secţia maghiară, a încercat să stopeze „orientarea pro-Kádár a radioului" şi a început să scoată în evidenţă şi „eşecurile lui Kádár", şi pe acelea ale regimului comunist, în general. I s-au opus consilierul preşedintelui Reagan pentru probleme sovietice, John Matlock, şi ambasadorul de origine maghiară al SUA în Ungaria, Nicholas Salgos. Op. cit., p. 264.

R. King, Ronald D. Asmus), asemenea influențe au avut uneori implicații profunde pentru percepțiile americane.

Secția poloneză a REL a adoptat, încă din 1956, o atitudine similară față de Władisław Gomułka, oferindu-i un „sprijin esențial" și exercitând „o influență tranchilizantă" asupra populației poloneze.[1] Cu toate că, în cele din urmă, comportamentul lui Gomułka nu a confirmat reformismul său independent, succesorul acestuia, Edward Gierek, s-a bucurat de același sprijin nemeritat.[2] După cum observa ulterior un fost analist al REL, „Gierek a avut o influență exagerată asupra SUA".[3]

Politica Tratatului urmărea să implice România cât mai mult posibil în activitățile alianței, neglijând în același timp sau ignorând complet conflictele României cu Moscova și restul alianței, în asemenea grad încât acestea nu erau incluse în stenogramele întâlnirilor țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia.[4] Întrunirea de la Budapesta, din februarie 1968, a țărilor membre ale Tratatului de la Varșovia a fost un exemplu uimitor; neexistând

---

[1] Op. cit., p. 120. Principalul emisar al Varșoviei, Oskar Lange, a susținut că REL trebuia să-l sprijine pe Gomułka deoarece criticile nu ar face „decât să împingă regimul spre o alianță mai strânsă cu sovieticii". Paradoxal, șeful secției poloneze, Jan Nowak, era convins că Gomułka era un manipulator cinic.

[2] Puddington (2003), p. 256. Jim Brown îl declarase pe Gierek „șarlatan" încă din 1973, cu aproape cinci ani înainte de guvernul SUA. Între 1965 și 1968, Varșovia s-a bucurat de un puternic sprijin din partea ambasadorului SUA, John Gronouski. Gronouski, cu descendență poloneză, a apărat fervent Polonia să nu piardă clauza națiunii celei mai favorizate, chiar când a hărțuit personalul ambasadei, l-a comparat pe președintele Johnson cu Hitler și a acuzat SUA de atrocități naziste și angajare într-un antisemitism oficial. Gronouski a argumentat că pierderea clauzei națiunii celei mai favorizate va dăuna relației SUA – Polonia și va submina credibilitatea Statelor Unite de partener de încredere. Vezi de ex. U.S. State Department, Foreign Relations of the United States, *Telegram From the Embassy in Poland to the Department of State,* Gronouski, Varșovia, 20 iunie 1966, document 122; Gronouski, Varșovia, 21 octombrie 1967, document 129; și Memorandum al discuției, 28 mai 1968, Document 133. Și succesorul lui Gronouski a susținut menținerea clauzei, în ciuda participării Poloniei la invazia din Cehoslovacia. Nici unul din ambasadorii SUA în România nu a avut origini românești.

[3] A. Ross Johnson și Barbara Kliszewski, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report,* R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 20. Deși recunoștea că secția română era caracterizată de o ostilitate „nedisimulată", Washingtonul vedea un pericol mai mare vizavi de secția poloneză pentru că aceștia puteau mobiliza în sprijinul lor „cercurile polonezo-americane", „Congresul și alte cercuri din opinia publică". *Briefing Memorandum Prepared by the Bureau of European Affairs for Secretary of State Kissinger,* Washington, iulie 27, 1976, document 17, volumul E-15, *Documents on Eastern Europe,* 1973–1976, *FRUS, 1969–1976.*

[4] Vezi de ex. *Analysis of Romanian-Chinese Relations by the East German Embassy in Bucharest,* 18 decembrie 1972, pp. 2-3, 9, PHP; *Informational Note drawn up by the Chief of the Service regarding the current situation and policy of Romania,* Berlin, 15.12.1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11. Vezi și: Vojtěch Mastný, „Editorial Note: XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 May 1980", în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

nici o agendă, sovieticii au încercat să îşi impună preferinţele, folosindu-se de şeful Departamentului Internaţional ungar, Zoltán Komócsin, pentru a trece peste aceste subiecte fără nici o dezbatere, ca la o licitaţie publică: „Până în momentul în care primul punct urma să fie discutat, preşedintele terminase cu cel de-al treilea punct".[1] Organizatorii maghiari au aranjat lucrurile în aşa fel încât românii să fie ultimii care vorbesc, „după ce toată lumea dispăruse". Cea de-a doua zi a început cu o nesfârşită serie de atacuri indirecte, ceea ce l-a determinat pe şeful delegaţiei României, Paul Niculescu Mizil, să comenteze următoarele:

> [...] Tovarăşi, modul lor de a aborda situaţia a fost pur şi simplu dezgustător. Expresia „linguşire josnică" surprinde atitudinea lor servilă faţă de Uniunea Sovietică şi faţă de Partidul Comunist din Uniunea Sovietică.[2]

Mizil avea motive să fie furios. Bucureştiul fusese de acord să participe la această întrunire numai după ce Budapesta, prin Komócsin, acceptase ca „singurele subiecte discutate să fie cele trecute în agendă, înainte de deschiderea şedinţei, de acord comun", că nu vor exista tentative de „excomunicare" a vreunui partid şi că „situaţia internă a Partidului Comunist Chinez nu poate constitui temă nici a conferinţei consultative de la Budapesta, nici a conferinţei internaţionale" a partidelor comuniste care va urma în 1969.[3] Ceauşescu a contraatacat cu „o adevărată declaraţie de război ideologic", chemându-i în mijlocul nopţii pe toţi ambasadorii ţărilor socialiste participante la conferinţă şi spunându-le să înceteze atacurile verbale, altfel delegaţia României urmând să plece, „deoarece refuzăm să participăm la o reuniune unde nu există condiţiile unui schimb liber şi democratic de opinii".[4]

După inevitabila plecare a românilor, polonezii, est-germanii şi sirienii au propus „o rezoluţie publică oficială de condamnare a României", indiciu clar privind intenţiile organizatorilor.[5] Spre exemplu, Honecker a subliniat că „loialitatea faţă de URSS şi PCUS era pilonul adeziunii partidului la

---

[1] Retegan (2000), p. 66.

[2] ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 31/1968, f. 18-22. O traducere uşor diferită este dată în Retegan (2000), p. 68.

[3] Robert R. King, „Rumania and the Sino-Soviet Conflict", RFER, East Europe, 26 mai 1972a, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 68, pp. 14-15. Pentru acordul maghiar la aceste solicitări, vezi declaraţia lui Komócsin în *Népszabadság*, 24 decembrie 1967, şi *Partelet*, decembrie 1967. După această întrunire şi în timp ce se pregătea conferinţa internaţională a partidelor comuniste, Ceauşescu a reiterat public acest acord, subliniind astfel duplicitatea Moscovei şi a Budapestei, în timp ce Kremlinul, prin directorul TASS şi şef al centrului de presă al conferinţei, l-a negat pur şi simplu, susţinând că: „Nu a fost încheiat niciodată un asemenea acord". Vezi Ibidem şi *Scînteia* şi *CTK* din 7 iunie 1969.

[4] Ibidem.

[5] Retegan (2000), p. 71.

marxism-leninism", iar „cei care se pronunțau împotriva colaborării strânse cu PCUS își slăbeau astfel propria poziție și întreaga noastră mișcare".[1] Prin comunicatul CC al PCR s-a replicat că nu exista intenția să se legitimeze în vreun fel „practici deosebit de dăunătoare" de „impunere a dorinței unor partide altor partide" prin a „continua să ia parte la discuțiile de la Budapesta".[2]

Crearea legendei de mediator a lui Kádár

Ungaria a avut un rol central în aceste manevre. Nu numai că avea experiența și interesul de a fi în competiție cu România pentru a câștiga „mintea și sufletul" Occidentului privind statutul și dreptul de posesiune asupra Transilvaniei, dar Ungaria construise, de asemenea, ample rețele de informații în regiune și își infiltrase propriii agenți în interiorul Comitetului Central român în ultimii douăzeci și patru de ani.[3] Dimensiunea activităților de propagandă din Finlanda, inițiate în 1950 de fostul cominternist și șef al serviciilor de securitate maghiare, Ferenc Münnich, sugerează concentrarea de atenție și resurse dedicate acestei misiuni.[4] Ele includeau finanțarea acoperită și controlul societăților de prietenie „independente", înregimentarea unor intelectuali și politicieni influenți (printre care soția lui Kekkonen și colaboratori apropiați) prin oferirea unor onoruri, excursii gratuite în Ungaria și acorduri de înfrățire între orașe.[5]

Până în primăvara anului 1968, „scurgerile de informații" din interiorul Blocului care ajungeau la serviciile SUA includeau frecvent referiri la liderul ungar János Kádár și la disidența acestuia în cadrul Tratatului, astfel încât acest lucru a devenit un adevăr general acceptat atât în rândul lucrătorilor de informații, cât și în rândul analiștilor din mediul academic.[6] În același timp, Budapesta a acționat în anii 1960 și 1970 ca principal agent

---

[1] *ADN*, 2 februarie 1968; Salloch (1968), p. 31. De asemenea, revista lunară poloneză *Nowe Drogi* a făcut responsabil Bucureștiul pentru că refuzase să „facă front comun împotriva agresiunii SUA, Israel și vest-germane".

[2] Agerpres, 2 martie 1968.

[3] Anumiți factori implicați în acest efort, cum ar fi Asociația Mondială Ungară, înființată inițial de Horthy în 1927 pentru a coordona în primul rând aspectele internaționale ale campaniei revizioniste împotriva României, au continuat să își desfășoare activitatea pe toată durata regimului comunist.

[4] Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 299-356.

[5] Ibidem. Vehiculele cele mai importante erau Societatea Ungaro-Finlandeză, Noul Cerc de Prietenie (*Új baráti kör*) și Cercul Petöfi Circle (*Petöfi kör*).

[6] Acest lucru era generalizat în așa măsură încât putem găsi această interpretare în orice analiză publicată sau desecretizată din perioada respectivă. Vezi de ex. Ermarth (1969), pp. 54-55, 81. Era, cu siguranță, interpretarea uzuală întâlnită în presă. Vezi de ex. *The New York Times*, 12 mai 1968.

al Kremlinului în atacarea României pentru că îşi susţinea independenţa şi egalitatea în drepturi a statelor socialiste, pentru că nu condamnase „agresiunea" Statelor Unite şi pentru rolul său de mediator în Orientul Mijlociu şi în relaţiile dintre SUA şi China.[1]

În cadrul „relaţiei lor speciale", al cărei secret Moscova şi Budapesta se străduiau să îl păzească, Ungaria avea printre sarcinile sale şi pe aceea de a „neutraliza" opiniile divergente din cadrul Tratatului de la Varşovia „în numele Uniunii Sovietice".[2] Legenda „disidenţei" lui Kádár era deja în curs de formare în 1956, existând poveşti inventate privind tortura pe care el a îndurat-o din partea autorităţilor staliniste în timp ce se afla în închisoare înainte de a-l înlocui pe Nagy.[3] Hruşciov a protestat chiar că liderul ungar n-ar fi fost „marioneta noastră".[4] Acest efort mergea mână în mână cu descrierea noului mecanism economic al lui Kádár ca fiind o iniţiativă independentă cu greu tolerată de Moscova, în timp ce Hruşciov, Brejnev şi Andropov nu erau doar entuziaşti în privinţa acestui mecanism, ci erau informaţi de fiecare pas întreprins cu mult înainte şi periodic elogiau public mecanismul economic şi rezultatele sale.[5]

---

[1] K.K., „Party and State on Hungarian Foreign Policy; Parliamentary Speeches by Komócsin and Peter Analysed", Hungary/52, RFER, 13 octombrie 1969, OSA, caseta 112, dosarul 2, raportul 177, pp. 1-16.

[2] Retegan (2000), p. 96; Christian Nuenlist şi Anna Locher, „At the Roots of the European Security System: Thirty Years Since the Helsinki Final Act", noiembrie 2005, p. 4 în PHP/CWIHP; Csaba Békés, „Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87-127.

[3] Se spune că AVH i-ar fi smuls unghiile de la mâini şi apoi l-ar fi castrat. Vezi de ex. „The Strange Case of Kádár", revista *Time*, 14 ianuarie 1957. Se pare că tortura lui constase într-un „ton extrem de aspru, ameninţător". Pentru corecturi aduse referitor la această operaţiune de „consolidare a prestigiului" vezi John Reed, „Former Hungarian Secret Police Official Reveals His Role in Purges", RFER, RAD Background report/11, 24 ianuarie 1989, OSA, caseta 120, dosarul 2, raportul 124; Tibor Fischer, „In the Goulash", *Times Literary Supplement*, 6 decembrie 2006; şi în special Roger Gough, *A Good Comrade: János Kádár, Communism and Hungary*, Londra, I.B. Tauris, 2006.

[4] Hruşciov (1970), p. 428.

[5] Patronajul lui Andropov exercitat asupra lui Kádár şi asupra politicii sale economice sunt discutate în *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics*, 1 aprilie 1972 (declasificat la 19 august 2003), pp. 41-43, 84-88; *CIA Special Analysis, USSR–Hungary: Interest in the Hungarian Example*, 22 mai 1982 (declasificat la 29 iulie 1999), pp. 10-12; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Office of Soviet Analysis (SOVA) coordonat cu Consiliul Naţional pentru Informaţii (NIC), 1 iunie 1983 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 3-5. Conform spuselor lui Andrew Felkay, Kádár „nu a intenţionat niciodată" să se opună Moscovei şi „s-a asigurat întotdeauna că informează Kremlinul cu privire la schimbările de politică", chiar şi în domeniul politicii interne. „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Ignác Romsic, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, pp. 276-282.

În ciuda faptului că într-adevăr Kádár era agentul Moscovei în relațiile sale cu liderii disidenți din cadrul Tratatului în timpul Primăverii de la Praga, campania de dezinformare care îl prezenta ca pe un disident a avut un succes remarcabil.[1] Până la sfârșitul lui 1967, atât britanicii cât și americanii, ai căror ambasadori erau asiduu cultivați de liderii ungari, nu numai că aveau convingerea că „Kádár nu va permite să fie forțat să opteze să urmeze modelul ceh sau să-l atace direct", dar îl considerau o sursă de informații de încredere despre evoluția situației.[2] „Medierile" erau atât de des „dezvăluite" încât erau acceptate de observatorii britanici și americani ca rolul „uzual" al Ungariei.[3]

Moscova și Budapesta, cu asistența celorlalte servicii ale Pactului de la Varșovia, i-au construit liderului maghiar o imagine „de inamic destul de abil să-și înșele stăpânii sovietici" când, de fapt, Kádár identifica interesul național al țării sale cu cel al URSS-ului și se ghida strâns după principiul că „nu există nici un fel de comunism antisovietic și nici nu va fi".[4] Ceea ce nu au înțeles Washingtonul și Londra – și ceea ce măsurile active ale Pactului făceau să nu fie de înțeles – era că János Kádár „nu căuta nici o oportunitate să se distanțeze de Moscova", că „liberalizarea foarte limitată a Ungariei nu însemna neapărat o respingere a politicilor sovietice" (de fapt, însemna exact opusul), iar poziția prosovietică a guvernului maghiar era tot o problemă de „convingere personală" a lui Kádár și a colegilor săi.[5]

Kádár excela în ambiguități. El recomanda întotdeauna o atitudine moderată și avea permisiunea stăpânilor săi sovietici să facă acest lucru până în momentul în care Moscova decidea în ce direcție să se îndrepte,

---

[1] Retegan (2000), p. 96.

[2] Vares în Halmesvirta (2006), pp. 180-181; Ks. esim. From Berlin to Secstate, 31.3.67. FCO 28/170, PRO; British Embassy to FO 25.4.68.; H.F.T. Smith to Mr. Hayman, Minutes, 21.11.67, G.E. Millard to H.F.T. Smith 8.2.68, British Embassy, Budapesta, to George Brown 9.9.67, P.J. Goulden, *Minutes, Soviet-Hungarian Friendship Treaty*, 25.9.67. FCO 28/181, PRO; *Telegramă de la Legația din Ungaria către Departamentul de Stat* /1/ A–137. *United States-Hungarian Governmental Relations*. Pentru însărcinatul cu afaceri a.i. Richard W. Tims, consilier de legație. Budapesta, august 31, 1965. *FRUS*, http://www.state.gov/www/about_state/history/vol_xvii/_n.html; P.J. Goulden, *Minutes, Ambassador's conversation with Mr. Kádár*, 6.6.68. FCO 28/179, PRO.

[3] Rentola în Halmesvirta (2002), p. 108; *Ambassador G.E. Millard's report on an international Communist meeting in Budapest*, 28 noiembrie 1968, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/580, Public Record Office (PRO).

[4] Vares în Halmesvirta (2006), p. 164; László Borhi, „Kádár and the United States in the 1960s" în Halmesvirta (2002), pp. 64-65; Andrew Felkay, *Hungary and the USSR, 1956–1968: Kádár's Political Leadership*, New York, Greenwood Press, 1989, p. 184.

[5] Borhi în Halmesvirta (2002), pp. 82, 84; Anssi Halmesvirta, „Editor's Introduction" în Halmesvirta (2002), pp. 9-10.

direcţie al cărei adept Kádár devenea în mod invariabil.[1] Ca urmare, deşi este posibil ca poziţiile pe care le adopta să fi corespuns, uneori, preferinţelor sale personale, acestea reprezentau întotdeauna fie starea de indecizie asupra unei probleme, fie indicaţiile intenţionat greşite oferite de sovietici, şi niciodată nu reprezentau opoziţia faţă de Kremlin.[2] De fapt, Kádár „a dat dovadă de loialitate politică necondiţionată Moscovei".[3]

Înaintea fiecăreia dintre „discuţiile sale spontane" cu Dubček din timpul crizei cehoslovace, Kádár primea instrucţiuni „telefonice" de la Brejnev, care adesea includeau sfaturi, avertismente sau observaţii pe care Kádár avea să le ofere lui Dubček ca fiind „propria sa părere bine intenţionată".[4] După aceste discuţii, liderul ungar îi furniza lui Brejnev un „raport detaliat" asupra reacţiilor liderului cehoslovac. Kádár servea astfel ca agent sub steag străin; Konstantin Katiuşev, succesorul lui Andropov la conducerea Departamentului CC pentru legătura cu ţările socialiste, „observa cu cinism" referitor la acţiunile lui Kádár că acestea reprezentau un complot al conducerii sovietice.[5] O conversaţie între Brejnev şi Kádár care a avut loc la mijlocul lunii martie a subliniat vulnerabilitatea lui Dubček prin aceea că avea încredere în „prieteni" care lucrau mână în mână cu „duşmanii":

> Se putea observa că [Dubček] era nerăbdător să se întâlnească cu tovarăşul Kádár, îi plăcea ideea deoarece relaţia lor este foarte bună şi încrederea este totală. Conform spuselor tovarăşului Brejnev, această întâlnire va fi foarte avantajoasă, tovarăşul Kádár va putea vorbi despre ideile comune şi va pregăti terenul pentru reuniunea lărgită a celor patru.[6]

---

[1] Fritz Ermarth, „Will the Real János Kádár Please Stand Up", RFER, 22 septembrie 1967; Ermarth (1969), pp. 54-55.

[2] Vezi de ex. reacţia pozitivă a lui Brejnev la ceremonia organizată cu ocazia vizitei lui Dubček la Budapesta în iunie 1968, când Kádár a putut să îl asigure pe Dubček „de sprijinul său, arătându-i de asemenea posibilele pericole şi sarcini pornind de la experienţa ungară". MOL, fondurile 288, dosarul 47, unitatea 743; Miklós Kun, „Kádár and the Prague Spring", *The Hungarian Quarterly*, vol. XXXIX, nr. 152 (iarna 1998), www.hungarianquarterly.hu.

[3] Csaba Békés, „Hungarian Foreign Policy in the Soviet Alliance System, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87-127.

[4] Kun (1999), p. 220.

[5] Ibidem. Vezi şi Kun (1998).

[6] MOL, fonduri 228, dosarul 47, unitatea 743; Kun (1998). La Plenara Comitetului Central sovietic din 21 martie, Brejnev a sugerat că erau solicitate măsuri puternice de către conducerea ungară atunci când menţiona că la întâlnirea Pactului de la Varşovia de la Sofia, care avusese loc în acea lună, „tovarăşii Jivkov şi Kádár ni s-au adresat cu rugămintea să întreprindem unele acţiuni pentru normalizarea situaţiei din Cehoslovacia". Jordan Baev, „1968 – A Bulgarian Perspective", p. 4, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm. Jivkov a raportat după întâlnirea de la Sofia că „noi am declarat categoric tovarăşilor Brejnev şi Kosîghin că trebuie să fim pregătiţi să ne punem în acţiune armatele". CSA, Sofia, fond 1-B, înregistrare 58, dosar 4, pp. 96-99 citate în Ibidem Gomułka a fost unul dintre „cei mai severi critici" ai Pragăi.

Descoperind că János Kádár s-a întâlnit cu el „la instrucțiunile lui Brejnev", Dubček a recunoscut plin de amărăciune că liderul ungar era la fel de aservit Moscovei ca și presupușii „radicali" (Ulbricht, Gomułka și Jivkov).[1]

Trădarea lui Kádár și sprijinul lui Ceaușescu

La scurt timp după aceea, „cei cinci membri ai Tratatului de la Varșovia – toți membrii cu excepția României și a Cehoslovaciei – s-au întâlnit pentru a-și discuta opțiunile privind Cehoslovacia și România, care era acum percepută ca element instigator. Jivkov, care exprima întotdeauna punctul de vedere al Moscovei ca aparținându-i, a explicat necesitatea alegerii unor „metode care ne vor permite să restabilim ordinea în Cehoslovacia, România și, ulterior, în Iugoslavia".[2]

Din nou, plenul partidului din România a atacat dur modul de acțiune al acestui club tot mai exclusivist și apoi a făcut publică poziția sa conform căreia cei cinci „nu aveau nici un drept să se întâlnească, mai ales atunci când scopul lor era să exercite presiuni asupra cehoslovacilor cu privire la situația internă din Cehoslovacia".[3] CIA a fost de acord, raportând că încurajările oferite de România Cehoslovaciei și atragerea altor membri ai Tratatului „pentru a urma exemplul României" inspirase „cel puțin unora dintre liderii sovietici" teama că „Cehoslovacia ar putea deveni o altă Românie".[4] În prima zi a acelei primăveri teribile din 1968, Langley a explicat faptul că aspectul „potențial exploziv" al problemei românești consta în aceea că urmărea, de fapt, nu *lărgirea spațiului de manevră sub control sovietic*, ci *eliminarea definitivă a acestui control*.[5] Într-adevăr, eforturile României de a aduna laolaltă un grup independent format din foștii săi parteneri din „Mica Antantă", Cehoslovacia și Iugoslavia, devenise un subiect de discuție public.[6]

Campania de dezinformare pozitivă ce avea ca țintă în principal publicul occidental reușise deja să creeze și să răspândească imaginea disidenței lui Kádár, care era general acceptată în Vest. În consecință, au trecut practic

---

[1] Alexander Dubček, *Hope Dies Last: The Autobiography of Alexander Dubček* (editată de Jiri Hochmann), New York, Kodansha International, 1993, p. 173.

[2] Günther Bischof, Stefan Karner și Peter Ruggenthaler, editori, *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lanham, Lexington Books, 2010, p. 12.

[3] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 67/1968, f. 143.

[4] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, CIA Board of National Estimates coordinated with Office of Current Intelligence, 21 martie 1968 (declasificat la 21 martie 2001), Abbot Smith, Chairman, Board of National Estimates, pp. 4, 8, 11.

[5] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe* (1968), p. 5.

[6] Vezi de ex. RFE/RL *Situation Report*, 27 martie 1968 OSA, caseta 300/60/1/44.

neobservate criticile deschise aduse de Kádár poziţiei României, în discursul din aprilie din Marea Adunare Naţională, sau avertismentul, publicat în *Pravda*, adresat de şeful secţiei ideologice, István Szirmai, împotriva pericolului reprezentat de neglijarea obligaţiilor internaţionaliste, de dragul interesului naţional.[1] De la începutul lui mai 1968, CIA a început să raporteze că liderii maghiar, român şi iugoslav „îşi vor exercita cu siguranţă întreaga influenţă pentru a se opune vreunei intervenţii în problemele interne ale Cehoslovaciei".[2]

Influenţată evident de dezinformarea sovietică, agenţia din Langley a raportat chiar că „ungurii şi, probabil, bulgarii erau mai puţin dornici" să cedeze tacticilor de presiune sovietică „decât ceilalţi".[3] După întâlnirea de la Moscova din mai 1968 – la care nici Dubček, nici Ceauşescu nu au fost invitaţi – CIA a trecut Ungaria şi Iugoslavia pe aceeaşi listă cu România ca sprijinind independenţa Pragăi contrar opiniilor Kremlinului.[4] În realitate, Moscova nu avea nici o teamă legată de sprijinul acordat de Ungaria Pragăi. Încurajările României erau însă o cu totul altă problemă. După cum spunea, în acel mai, Andrei Gromîko Biroului Politic sovietic „cel mai bun scenariu" în cazul continuării contrarevoluţiei de la Praga ar însemna „o a doua în România, ceea ce ar fi de ajuns pentru colapsul întregului Pact de la Varşovia".[5]

Au ieşit la iveală simultan în presa din SUA şi din Europa „scurgeri de informaţii" privind disidenţa lui Kádár.[6] Bucureştiul era, de asemenea, indus în eroare, fiind informat de o sursă poloneză că „se propunea o intervenţie

---

[1] *Népszabadság*, 19 aprilie 1968; Shafir (1985), p. 184.

[2] *Situation Report As of 4:00 PM EDT*, 10 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 4, CIA.

[3] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia as of 10:00 A.M. EDT*, 19 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 2, CIA. După cum menţiona un analist, Jivkov mima doar simpatia faţă de Praga, în timp ce insista la Moscova asupra ameninţării reprezentate de Cehoslovacia şi necesitatea „de a pune în acţiune armatele". Jordan Baev, „1968 – A Bulgarian Perspective", pp. 2-5, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

[4] Vezi de ex. *Report As of 4:00 PM EDT*, 10 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 4, CIA; *Intelligence Memorandum: The Situation In Czechoslovakia as of 10:00 AM EDT*, 19 mai 1968 (declasificat la 17 octombrie 2002), p. 2.

[5] Carole Fink, Phillip Gassert şi Detlef Junker, ed., *1968: The World Transformed*, New York şi Cambridge, Cambridge University Press, 1998. pp. 136-137.

[6] Vezi de ex. UPI, 11 mai 1968, NYT, 12 mai 1968. Vezi de asemenea Ermarth (1969), p. 81.

armată exclusivă", dar că „nu era de acord Kádár".[1] Între timp, reîntoarsă la Budapesta, conducerea partidului ungar ataca politica românească drept „inacceptabilă" și „în mod obiectiv îndreptată împotriva Uniunii Sovietice și a politicii noastre corecte". Bucureștiul era condamnat pentru blocarea „încercărilor de unificare a mișcării muncitorești internaționale", pentru a fi cultivat relațiile cu Occidentul în detrimentul „relațiilor cu țările socialiste" și pentru încurajarea forțelor antisovietice".[2]

După summitul ungaro-cehoslovac de la mijlocul lunii iunie, CIA cita „relatări plauzibile conform cărora János Kádár îi avertizase pe sovietici cu privire la exercitarea unei presiuni masive asupra guvernului de la Praga" și acordase „sprijin moral" conducerii de la Praga.[3] Conform arhivelor ungare, Kádár l-a minţit pe Dubček referitor la agenda întâlnirii de la Moscova și apoi a raportat la Moscova că Programul de acțiune al lui Dubček „nu reprezintă nimic".[4] De asemenea, el a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a otrăvi relațiile dintre Praga și București, susținând că sprijinul românesc pentru experimentul cehoslovac nu era credibil și nu putea fi acordat doar „pentru că ei presupun că și-ar putea găsi aliați împotriva Uniunii Sovietice, împotriva CAER și împotriva Tratatului de la Varșovia".[5] Această temă a măsurilor active că ajutorul României era suspect și blamabil a fost, ulterior, propagată în media occidentală (de exemplu, în *The Economist*).[6]

Imediat după întâlnirea de la mijlocul lunii iulie de la Varșovia, CIA a informat că Kádár „a încercat, se pare, să recomande rezervă sovieticilor, așa cum

---

[1] Retegan (2000), pp. 124, 138; AMAE, fond Telegrame Berlin (mai 1968), telegrama nr. 43 253/15 mai. Bucureștiul constata că rapoartele cehoslovaco-ungare „vorbeau tot mai mult despre rolul lui Kádár ca mediator cu sovieticii pe de o parte și cehoslovacii pe de altă parte". AMAE, fond Telegrame trimise (mai 1968), telegrama nr. 01/002793/24 mai.

[2] MOL, MKS, 288, fond 5, dosar nr. 47, f. 18 și dosar nr. 456, f. 37-53; Retegan (2000), p. 112, 127-128; Williams (1997), p. 114.

[3] Office of National Estimates, *Special Memorandum no. 12-68: Czechoslovakia: The Dubček Pause*, 13 iunie 1968 (declasificat la 20 ianuarie 1995), cu Biroul pentru operațiuni curente de informații, p. 9.

[4] Conform lui Mark Kramer, la această întâlnire, Dubček „a sesizat că Kádár era mai degrabă interesat să îi convingă să vină la Varșovia decât să servească drept intermediar real". Mark Kramer, „Ukraine and the Soviet-Czechoslovak Crisis of 1968 (Part 2): New Evidence From the Ukrainian Archives", în *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 14/15, p. 365, nota de subsol 347.

[5] MOL, MKS, 288, fond 4, dosarul nr. 92, f. 13-33; Retegan, pp. 139-140.

[6] „Czechs On Their Own", *The Economist*, 4 mai 1968. Alegațiile că sprijinul României aveau o motivație cinică și că „sprijinul lui Ceaușescu pentru liberalizările lui Dubček era o mascaradă politică" și-au găsit popularitatea și patru decenii mai târziu. Vladimir Tismăneanu, „În spatele fațadei regimului Ceaușescu", Radio Europa Liberă, 28 iunie 2008. Ceaușescu l-a sprijinit pe Dubček ca să-și urmeze propria cale, nu pentru liberalizare în sine.

făcuse în mod evident şi cu alte ocazii".[1] Acţiunile sovietice de dezinformare au reuşit în aşa măsură să convingă Washingtonul că Budapesta se opune Moscovei (şi chiar, într-o oarecare măsură, Poloniei) încât Departamentul de Stat al Statelor Unite intenţiona să organizeze „consultări politice preliminare" privind planurile sale de a împiedica intervenţia sovietică „cu alţi aliaţi, cu alte ţări interesate, cu ţări neutre şi cu România, Iugoslavia, Ungaria şi eventual Polonia".[2] La momentul respectiv, deja Kádár exprima disponibilitatea ţării sale de „a lua parte la toate acţiunile comune".[3] Liderul ucrainean Piotr Shelest remarca, de asemenea, declaraţia lipsită de ambiguitate a lui Kádár că „Partidul Socialist Muncitoresc din Ungaria şi Guvernul sunt gata pentru orice acţiune necesară în scopul blocării contrarevoluţiei în Cehoslovacia".[4]

În schimb, Partidul Comunist Român a publicat în ziua de 12 iulie denunţul său „privind tentativa unor ţări socialiste de a se amesteca în problemele partidului comunist şi ale poporului cehoslovac".[5] Acest moment a fost urmat de mai multe adunări publice la mijlocul lunii iulie, ocazii cu care oficialii de partid şi-au exprimat „solidaritatea deplină cu poporul cehoslovac şi partidul comunist din această ţară"; ei condamnau intervenţiile externe în treburile interne ale altor ţări şi au insistat că Tratatul de la Varşovia „nu a fost creat pentru a justifica implicarea în treburile interne ale altor state".[6] Ziarul partidului, *Scînteia*, a publicat aceste comentarii alături de poziţia oficială de susţinere faţă de Praga împotriva intervenţiei străine, la data de 16 iulie 1968.

---

[1] Office of National Estimates, Abbot Smith, *Memorandum for the Director, The Czechoslovak Crisis*, 17 iulie 1968 (declasificat 8/20/1999), p. 4. Două zile mai târziu, ziarul partidului maghiar declara că „simpatia Budapestei pentru Cehoslovacia" fusese înlocuită de grija pentru „punerea în pericol a cuceririlor socialiste", *Nepszabadsag*, 19 iulie 1968. O săptămână mai târziu, un memorandum al Casei Albe sugera că „românii sau iugoslavii" ar putea fi abordaţi în efortul de a mobiliza celelalte partide comuniste „să facă apel la sovietici să nu se mai amestece în afacerile interne ale unui partid comunist şi ale unei naţiuni fraterne". Pp. 1-2, punctele 3-4. *Czechoslovak Contingencies*, 12 iulie 1968, memorandum from Nathaniel West to Walt W. Rostow, Casa Albă, p. 1-2, punctele 3 şi 4, CIA. După cu nota West, totuşi, relaţia SUA „cu sovieticii prevalase întotdeauna, iar interesul pentru Europa de Est fusese secundar".

[2] *FRUS*, 1964–1968 vol. XVII, doc. 67, 22 iulie 1968.

[3] Kun (1999), pp. 229-231.

[4] Kramer (2003/2004), p. 324.

[5] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 120/1968, f. 4; R, pp. 115-116.

[6] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, 1969, pp. 327-328 şi 334. La începutul lui august, prim-ministrul Maurer l-a contactat pe omologul său de la Praga şi s-a oferit să trimită o delegaţie „de comandanţi din diviziile de grăniceri" pentru a întreprinde o „vizită de prietenie" dacă „guvernul cehoslovac consideră că o astfel de vizită este necesară". Retegan (2000), p. 165. Praga a refuzat această propunere de cooperare militară în scop de apărare.

Bucureştiul a avut grijă să informeze Comitetul Central al Partidului Comunist Sovietic şi toate partidele comuniste europene cu privire la poziţia sa, asigurând în continuare Praga de sprijinul său şi condamnând „politica de intervenţie a Moscovei şi a aliaţilor acesteia".[1] Acest lucru a dus la sistarea imediată a oricărei cooperări în domeniul informaţiilor între România şi celelalte ţări membre ale Tratatului. Documentele Stasi arată o reorientare a serviciilor partenere „care cooperau îndeaproape", acestea adoptând de la începutul primăverii o poziţie activ ostilă vizavi de România. În aprilie, şeful Stasi, Ernst Mielke, a interzis tuturor lucrătorilor de informaţii deplasarea în România, indiferent dacă scopul era personal, de plăcere sau profesional şi, începând din iulie 1968, nu a mai avut „nici un schimb real de informaţii" cu serviciile româneşti de informaţii.[2] Din acel moment până în ianuarie 1973, când relaţiile pe linie de informaţii dintre Pankov şi Bucureşti se limitau doar la ostilitate activă, România a furnizat serviciilor de informaţii est-germane doar 18 rapoarte.[3] Pentru a plasa aceste date în context, în aceeaşi perioadă serviciul bulgar KDS a transmis Stasi 130 de rapoarte, celor de la AVH 197 şi serviciului StB 389.

Contrastul dintre sprijinul perfid acordat de conducerea partidului ungar experimentului din Cehoslovacia şi „sprijinul ferm" oferit de Bucureşti este bine ilustrat în reacţiile diferite la publicarea manifestului „2 000 de cuvinte" al lui Ludvík Vaculík, care preamărea virtuţile democratice ale perioadei Masaryk şi Beneš.[4] Urmând orientarea sovietică stabilită cu mai bine de o lună înainte, prin care Masaryk era acuzat de a fi complotat în vederea asasinării lui Lenin, Kádár a fost atât de enervat de articol şi de tenta „contrarevoluţionară" a acestuia încât a cerut HSWP să trimită un protest scris la Praga.[5] Atunci când generalul sovietic Mihail Romanov l-a

[1] AMAE, fond Telegrame ieşite, telegrama nr. 01/003443/12 iulie de la Ambasada din Praga, f. 2; Retegan (2000), pp. 117-118; Cezkoslovenske Krize, vol. 4/1, dosarul nr. 89.
[2] BstU, MfS, dosar BdL/Dok, p. 1, *Letter from 11.04.68;* BstU, MfS, dosar AS 312/83, pp. 1, 89, 102.
[3] Herbstritt şi Olaru (2005), p. 72.
[4] Ermarth (1969), p. 82. Manifestul lui Vaculik, apărut în *Mlada Fronta*, 27 iulie 1968.
[5] Kun (1999), pp. 212, 229-230; MOL, fond 288, fişier 11, unitate 2436. Pentru acuzaţiile sovietice la adresa lui Masaryk vezi M. Shiriamov, „Ale cui interese a apărat preşedintele Masaryk", *Sovetskaia Rossiia*, 14 mai 1968. Vezi de asemenea *Pravda*, 21 iunie 1968. De fapt, Moscova a fost suspectată de asasinarea lui Masaryk, determinând Kremlinul să nege „alegaţiile de implicarea a sovieticilor în moartea lui Jan Masaryk". TASS, 7 mai 1968. Vezi şi: *Pravda*, 12 aprilie, 21 iunie şi 11 iulie, *Literaturnaia Gazeta*, 10 iulie, şi *Neues Deutschland*, 11 iulie 1968. De asemenea, conducerea partidului din Bulgaria a trimis o „scrisoare foarte severă" care caracteriza articolul drept „o provocare" împotriva URSS-ului şi a celorlalţi membri ai Blocului Sovietic. Jordan Baev, „1968 – A Bulgarian Perspective", p. 8, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

informat pe şeful statului-major al armatei române Ion Gheorghe că va fi necesară o luptă din moment ce Cehoslovacia „se îndepărta" de Tratatul de la Varşovia şi „se întorcea la vremea lui Masaryk şi Beneš", el a primit un răspuns oarecum diferit.[1]

După ce a eliminat ideea unui răspuns în forţă ca fiind produsul „unei minţi bolnave", ofiţerul român a arătat că Cehoslovacia sub Beneš şi Masaryk „avea un regim democratic dezvoltat într-o perioadă în care alte ţări erau conduse de fascişti". Gheorghe i-a amintit colegului său sovietic că „Novotný nu a fost îndepărtat de nici un partid din opoziţie sau printr-o lovitură de stat", ci „de către Comitetul Central al Partidului Comunist Cehoslovac" din cauza nemulţumirii vădite a populaţiei faţă de un regim „sub care încă existau lagăre de concentrare". Concluzia lui Gheorghe era că cehoslovacilor trebuie să li se permită „să construiască socialismul conform propriilor lor metode".[2]

La începutul lunii august 1968, autorităţile române au oferit Cehoslovaciei o cooperare militară demonstrativă pentru descurajarea intervenţiei externe, făcând astfel noi paşi spre resurecţia unei „Mici Antante" de care Moscova se temea atât de mult. Prim-ministrul Maurer l-a contactat pe omologul de la Praga şi s-a oferit să trimită în Cehoslovacia o delegaţie „a comandanţilor diviziilor de grăniceri" în „vizită de prietenie", dacă „guvernul cehoslovac considera că era necesar".[3] Decizia în legătură cu propunerea asupra căreia se decisese într-un cerc foarte restrâns, format din Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer, nu fusese luată uşor.

Oferta fusese generată de plângerile făcute de Brejnev lui Dubček, în timpul întâlniri de la Černa nad Tisou, că forţele armate şi de securitate ale Cehoslovaciei nu mai erau capabile să-şi apere graniţele de vest şi nord-vest cu Germania de Vest, alegaţii pe care Moscova le folosea pentru justificarea

[1] AMR, fond Direcţia Operaţii, dosar nr. 3, vol. 1, f. 250; Retegan (2000), p. 120. Deşi conversaţia a avut loc la Moscova, generalul Romanov era ofiţerul de legătură sovietic pentru Cartierul General din România al Forţelor Armate Unificate ale ţărilor Tratatului de la Varşovia.

[2] AMR, fond Direcţia Operaţii, dosar nr. 3, vol. 1, f. 250-252; Retegan (2000), pp. 120-121. Această ipostază poate fi remarcată în special în linia trasată de Moscova pentru aliaţii ei, de condamnare a „elementelor antisocialiste" de la Praga, care sub masca „democratizării" şi a „liberalizării" subminau rolul partidului în efortul de a restabili „Cehoslovacia lui Masaryk şi Beneş". *Pravda*, 12 aprilie 1968; *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, p. 4, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[3] Retegan (2000), p. 165.

„sprijinului" acordat de „aliații" din Tratatul de la Varșovia.[1] Între timp, aliații loialiști susțineau că fuseseră descoperite numeroase „depozite de arme" de-a lungul granițelor vestice ale Cehoslovaciei, iar „agenții subversivi ai Germaniei de Vest intrau în număr mare în Cehoslovacia, deghizați în turiști, și grănicerii cehoslovaci nu le controlau nici măcar portbagajele mașinilor".[2] După cum își amintea ulterior fostul ministru de Externe, Corneliu Mănescu:

> După ce a primit informația, Maurer i-a adresat o scrisoare prim-ministrului Cehoslovaciei, prin care, cu solicitudine, bunăvoință și în spiritul „internaționalismului proletar", despre care se spunea că nu-l avem, am propus să trimitem o delegație din partea unităților de grăniceri. Le ofeream, astfel, în spirit frățesc, asistență [militară]![3]

Praga a declinat propunerea de cooperare pentru asigurarea securității. În schimb, „cei cinci din Pactul de la Varșovia" au declarat că apărarea socialismului în fiecare țară reprezenta o datorie pentru întreaga comunitate socialistă, stabilindu-se astfel „Doctrina Brejnev". Între timp, în cadrul întâlnirii de la Černa nad Tisou, Moscova a obținut din partea unui membru supleant al Comitetului Central cehoslovac prima solicitare de sprijin împotriva „forțelor antisovietice și antisocialiste" care preluaseră controlul partidului.[4]

Atunci când Brejnev și-a informat partenerii implicați în preconizata invazie că operațiunea era pe punctul de a fi declanșată, Kádár a acceptat fără ezitare faptul că „nu există alternative politice". După o ultimă întâlnire avută cu Dubček două zile mai târziu, la solicitarea liderului sovietic, Kádár a descris atitudinea liderului cehoslovac ca fiind „ambarasantă și fără efect".[5]

Abia întors din vizita efectuată la Praga în perioada 15–16 august, Ceaușescu a relatat în aceeași zi că problemele de la Praga „erau cauzate

---

[1] De exemplu, Ambasada SUA de la Praga a raportat despre „îngrijorarea" manifestată deschis de sovietici în privința frontierelor cu „Germania de Vest și Austria unde nu exista control pentru a opri intrarea spionilor și a sabotorilor". Ambasada SUA de la Praga, 24 iulie 1968, p. 2, punctul 5, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia", 13 aprilie 2010, CIA.

[2] Vezi de ex. *Pravda*, *Krasnaia Zvezda* (Moscova) și *Rabotnichesko Delo* (Sofia), 21 iulie 1968. Câteva zile mai devreme, *Pravda* (19 iulie) raportase pentru prima oară despre un „depozit de armament" occidental și susținuse că Moscova era în posesia unor documente NATO și CIA despre „un complot împotriva țărilor est-europene, în special Cehoslovacia și Germania de Est". *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, pp. 12-13, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[3] Betea (2008), p. 578.

[4] Ibidem; G.V. Ivanova, coordonator, *Pensionarii puterii*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 188.

[5] MOL, MKS, 288, fond 4, dosar nr. 94, f. 9-10,12; Retegan (2000), pp. 179, 181.

de amestecul în treburile sale interne", de refuzul sovieticilor de „a-şi retrage trupele din Cehoslovacia" şi de faptul că sovieticii „au mulţi oameni care desfăşoară activităţi organizate împotriva cehoslovacilor pe teritoriul Cehoslovaciei".[1] În plus, intervenţiile directe ale oficialităţilor române pe lângă ambasadorul sovietic la Praga, de „a-i lăsa în pace", nu s-au soldat cu succes, în principal din cauza faptului că Moscova „nu era dispusă să îi lase să îşi vadă liniştiţi de treabă." Praga, a conchis Ceauşescu, avea nevoie de sprijinul României:

> Trebuie să îi ajutăm în continuare pe tovarăşii cehoslovaci. Trebuie să ne străduim să găsim modalităţi de a-i sprijini, nu direct, ci în general, şi să o facem în aşa fel încât alţii să înţeleagă că acest popor îşi doreşte sincer să îşi rezolve singur problemele.[2]

Sprijinul acordat de România cehoslovacilor împotriva agresiunilor externe avea antecedente încă din 1919, când cele două ţări au colaborat în plan militar (aşa cum au făcut-o, de asemenea, armatele română şi poloneză), pentru blocarea creării unui coridor bolşevic ruso-ungar prin Rutenia şi Galiţia. La momentul Acordului de la München din 1938, Bucureştiul s-a dovedit a fi ultimul şi cel mai bun prieten al autorităţilor de la Praga, ceea ce a determinat Radio Praga să afirme că „Cehoslovacia nu va uita niciodată probitatea şi loialitatea de care a dat dovadă poporul român".[3] Exprimându-şi „profunda gratitudine faţă de guvernul român", ziarul praghez *Narodnii listi* afirma la vremea respectivă:

> Politica României a dat dovada unui autentic spirit cavaleresc în acest moment dificil pentru Cehoslovacia. Trebuie să spunem de la început că această atitudine nu ne surprinde, dat fiind că am avut ocazia să constatăm anterior această virtute a României. Atunci când am discutat probleme economice şi politice, am avut de-a face cu adevăraţi gentlemeni. Prietenul adevărat la nevoie se cunoaşte. Solidaritatea şi loialitatea demonstrate de România

[1] Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 17 august 1968, ANIC, Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 27-36, PHP.

[2] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 131/1968, f. 6; Retegan (2000), p. 177.

[3] Radio Praga, 3 noiembrie 1938; Viorica Moisuc, „Evoluţia situaţiei politico-militare a României în anii 1938–1940", în *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938–mai 1940*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, pp. 77-78. Misiunea diplomatică a Cehoslovaciei de la Bucureşti a publicat o declaraţie la fel de cordială cu o săptămână înainte. *Lumea Românească*, 27 octombrie 1938.

reprezintă o adevărată consolare pentru națiunea cehă și cea slovacă, în aceste vremuri potrivnice.[1]

La sfârșitul războiului, liderii cehoslovaci s-au revanșat pentru sprijinul primit, intervenind pe lângă Aliați pentru recunoașterea statutului de țară cobeligerantă în cazul României și arătând că, în calitate de victimă a agresiunii sovietice din 1940, România nu trebuie plasată în aceeași categorie cu Ungaria.

Paradoxul iugoslav

Pe lângă duplicitatea evidentă a lui Kádár, și sprijinul Belgradului pentru Praga era mai mult o chestiune de formă și nu de fond.[2] Se pare că Tito încercase să determine o anulare a vizitei, insistând în ultimul moment pentru o extindere considerabilă a amplorii, obiectivelor și duratei acesteia. După eșuarea acestei tentative, el a insistat pe lângă gazde ca vizita să nu aibă aspecte de natură „să ofenseze celelalte țări socialiste".[3] Subliniind că Cehoslovacia avea nevoie de „sprijinul Uniunii Sovietice", Tito a afirmat că „democrația nu poate fi aplicată elementelor anarhice, pentru că s-ar crea o stare de haos" și a recomandat ca Dubček să nu încurajeze „elementele progresiste", ci să le liniștească.[4]

Existau destule motive pentru a pune la îndoială sinceritatea lui Tito. În 1967, el acționase de bunăvoie „sub steag străin", ca agent al Moscovei pe lângă Nasser. În fața a cinci membri ai Tratatului de la Varșovia, Brejnev i-a cerut lui Tito să-i prezinte lui Nasser poziția Kremlinului ca fiind propria lui opinie, urmând ca Moscova să dea un comunicat oficial „care să nu contrazică ceea ce va spune tovarășul Tito".[5] Tito a acceptat imediat, spunându-i lui Brejnev să „redacteze scrisoarea" și promițându-i că o va prezenta „în numele Iugoslaviei" și „în numele țărilor nealiniate".[6] Această

[1] *Narodnii listi* (Praga), 27 octombrie 1938.
[2] Vezi Retegan (2000), pp. 167-169.
[3] Ibidem, p.168.
[4] Ibidem, p.169.
[5] Iugoslavii se arătaseră anterior „dornici să-și folosească influența în lumea subdezvoltată, în special în Africa, în numele pozițiilor internaționale sovietice". *National Intelligence Estimate: Prospects for the International Communist Movement* (NIE 10-2-64), 10 iunie 1964, p. 8, CIA.
[6] *Polish Record of Meeting of Soviet-bloc leaders (and Tito) in Budapest (excerpts), 11–12 July 1967,* KC PZPR XI A/13, AAN, Varșovia, în James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives,* CWIHP *e-Dossier No. 13.* Vezi și Dumitru Preda, editor, *România – Israel: Documente diplomatice,* vol.1, 1948–1949, București, Editura SYLVI, 2000.

poziţie a fost apoi răspândită şi prezentată de serviciile de informaţii occidentale ca fiind „o iniţiativă iugoslavă".[1]

Contrastul dintre reticenţa manifestată de Tito la Praga şi mesajul tranşant transmis de Ceauşescu, cu ocazia vizitei întreprinse în perioada 15–16 august, nici că putea fi mai mare. Liderul român a declarat direct gazdelor sale că „aprobarea automată a anumitor propuneri ale Uniunii Sovietice sau ale Partidului Comunist Sovietic" era „evident depăşită şi era cazul ca interesele României şi ale mişcării comuniste (naţionale) să fie luate în considerare".[2] După ce a condamnat controlul supranaţional de ordin economic şi militar şi a apreciat că „Cehoslovacia a ales drumul corect", Ceauşescu a pus punctul pe i:

> Atunci când Partidul Comunist Român şi-a dat seama că problemele Republicii Socialiste Cehoslovacia ar putea fi rezolvate prin intervenţia militară a unor forţe armate străine, a informat Uniunea Sovietică şi celelalte state socialiste cu privire la necesitatea neamestecului în treburile interne ale Republicii Socialiste Cehoslovacia. Atrag atenţia asupra faptului că Tratatul de la Varşovia a fost creat împotriva ţărilor imperialiste şi nu pentru a fi utilizat în scopul intervenţiei în treburile interne ale ţărilor socialiste.[3]

Persistenţa dezinformării: remodelarea eroilor şi a ticăloşilor

Imediat după invazie, echipa lui Dubček s-a interesat „dacă România, ţară membră a Tratatului de la Varşovia, ar putea întreprinde ceva". După ce a constatat cu regret că cehoslovacii s-au decis să nu se opună intervenţiei, Ceauşescu a propus „să se adreseze imediat celor cinci state" şi să condamne această „încălcare gravă a prevederilor Tratatului de la Varşovia", evidenţiind faptul că în Cehoslovacia „conducerea de partid deţine controlul absolut şi că nu împărtăşim opinia potrivit căreia în ţara respectivă există elemente contrarevoluţionare, iar intervenţia militară în Cehoslovacia este o eroare gravă".[4] Acest punct de vedere a fost comunicat

---

[1] Vezi, de exemplu, *DI Intelligence Report: Soviet Policy and the 1967 Arab – Israeli War* (Titlu de referinţă: Caesar XXXVIII), 16 martie 1970 (declasificat la 27 februarie 2007), pp. 38, 44.

[2] Arhivele Naţionale ale Cehoslovaciei, SUA, A UV KSK, f.02/1, P 4750, p. 12, citat în Retegan (2000), pp. 173-174. De asemenea, el a criticat în termeni categorici planul Valev din 1964, care ar fi condus la divizarea României în 3 regiuni economice, una cu Ucraina, una cu Ungaria şi una cu Bulgaria.

[3] Arhivele Naţionale ale Cehoslovaciei, SUA, A UV KSK, f.02/1, P4750, pp. 13-14: Retegan (2000), p. 174.

[4] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 6-18.

„tuturor țărilor socialiste" și „de asemenea tuturor partidelor comuniste și muncitorești" din lume.

Budapesta a continuat să pozeze ca partener „disident" al Bucureștiului și să fie prezentată ca atare în strategia sovietică de dezinformare, atitudine care părea plauzibilă românilor, având în vedere nemulțumirea populară față de invazie ce se putea observa în Ungaria (și în rândul ungurilor din afara țării). În luna octombrie, o serie de reprezentanți români au apreciat ca „semnificativ" faptul că Budapesta a respins inițial ideea potrivit căreia statutul Tratatului de la Varșovia urma să confere Moscovei drept de control asupra armatelor naționale.[1] Cu toate acestea, după cum a comunicat Kádár Comitetului politic al partidului, el nu făcea altceva decât să respecte instrucțiunile „consilierilor săi sovietici", care au fost de părere că „ar fi bine ca unul dintre noi să sugereze, înaintea românilor, să se renunțe" la articolele deranjante, astfel încât să abată atenția de la reacția singulară de opoziție a Bucureștiului și să confere o notă de disidență regimului său.[2] Cunoscând poziția Bucureștiului, Moscova i-a cerut lui Kádár să estompeze opoziția românilor, prin distragerea atenției de la aceasta și oferirea unui argument în susținerea strategiei de dezinformare privind „disidența lui Kádár", care avea să fie apoi „divulgată" din diferite surse, acceptarea ulterioară de către conducerea Ungariei a opțiunii sovietice urmând să fie complet ignorată.

Mitul sprijinului acordat de Kádár lui Dubček a devenit un element intrinsec al analizelor realizate de serviciile de informații și de comunitatea academică cu privire la această situație de criză, precum și un factor care a contribuit la credibilitatea ulterioară a Budapestei în fața Washingtonului. Este remarcabil că participarea Ungariei la invadarea și ocuparea Cehoslovaciei „nu a distrus imaginea lui Kádár din Occident – chiar din contră".[3] Britanicii și americanii au continuat să creadă că el participase numai din motive de forță majoră, preferând „să adopte el postura lui Dubček". De aceea s-a considerat „esențial" ca Occidentul, să nu facă nimic ce ar putea blama sau dăuna poziției Ungariei", pentru a-i întări independența față de Moscova pe termen lung.[4] Pe tot restul perioadei Războiului Rece, înalte oficialități maghiare

[1] Raport transmis de ministrul Forțelor Armate ale Republicii Socialiste România lui Ion Gheorghe Maurer, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, 30 octombrie 1968: MApN, fond V2, vol. 3, dosar nr. 15/29, f. 71-75.

[2] Raportul prim-secretarului Partidului Socialist Muncitoresc din Ungaria (János Kádár) privind reuniunea Comitetului Politic Consultativ din 17 martie 1969, prezentat la ședința Comitetului Politic al Partidului Socialist Muncitoresc, 24 martie 1969, CWIHP.

[3] Vares în Halmesvirta (2006), pp. 182-183.

[4] Op. cit., p. 183; P.R. Fearn to P.J. Goulden 4.9.68. FCO/172, PRO, Relations with Hungary. H.F.T. Smith 4.9.68, R.H., Minutes, 4.9., D. Greenhill 4.9., Minutes, Millard to Smith 12.8.68, Anglo-Hungarian Relations post-Czechoslovakia, Millard to Stewart 17.9.68. FCO 28/179, PRO.

aflate în cele mai strânse relaţii cu Moscova au furnizat Statelor Unite şi Marii Britanii ceea ce Washingtonul şi Londra au considerat informaţii mai mult sau mai puţin „bune" despre evoluţiile din Europa de Est, din Balcani şi, mai ales, referitoare la România.[1]

Budapesta a beneficiat chiar de o poziţie de prim rang graţie acestui presupus sprijin, evitând astfel orice consecinţe negative importante ca urmare a participării sale la invazie. Aceasta a primit chiar o turnură pozitivă pentru că reprezenta loialitatea faţă de alianţă, în contrast cu lipsa de fidelitate a României. La sfârşitul anului 1968, comunitatea americană de informaţii considera că reformiştii de la Praga „au alarmat regimurile est-german, polonez şi sovietic, dar au fost încurajaţi de Ungaria şi România (şi Iugoslavia)".[2] Acelaşi lucru s-a întâmplat şi în cazul Poloniei, a cărei contribuţie militară semnificativă la invazie nici măcar nu a atras o ameninţare cu pierderea clauzei naţiunii celei mai favorizate acordate de SUA, clauză neacordată până atunci României, care nu se bucura de o emigraţie îndeajuns de consistentă.[3]

Acesta a fost un succes de proporţii al strategiei de dezinformare coordonate de sovietici. Sprijinul imaginar acordat lui Dubček în defavoarea Moscovei, prezentat ca fiind mai consistent şi mai valoros decât cel acordat de România, a conferit regimului Kádár superioritate morală şi o mai mare credibilitate, elemente critice în ulterioara campanie antiromânească a Budapestei legată de pretinsele represiuni împotriva etnicilor maghiari din Transilvania. Aceeaşi evaluare a CIA, care considera Ungaria ca principal

---

[1] Puţinele voci care au avertizat asupra acestei situaţii au fost reduse la tăcere de numeroasele şi repetatele confirmări ale acestor aprecieri furnizate de operaţiunile de măsuri active ale Pactului. De exemplu, un subsecretar din Foreign Office observa că: „Enigma legată de Kádár se menţine: cum de a fost capabil să combine trecutul său de strânsă asociere cu Uniunea Sovietică (în 1956 şi în alte momente) cu aparenţa unui conducător naţional?" Vares, în Halmesvirta (2006), p. 185; P.T. Hayman, Minutes, 13.6.68. FCO 28/179, PRO.

[2] *Soviet and Eastern European General Purpose Forces* (NIE 11-14-68), 12 decembrie 1968 (declasificat la 13 martie 1996), p. 25, CIA. În timp ce, în general, ţările sunt plasate în ordine alfabetică, poziţionarea Ungariei, care participase la invazie, sugerează o alăturare la România şi Iugoslavia, care o condamnaseră clar.

[3] Gomułka a fost, de fapt, unul dintre cei mai mari campioni ai intervenţiei militare din Europa de Est, iar guvernul şi media poloneze au prezentat tot felul de alegaţii împotriva Pragăi pentru că se „angajase într-o campanie antipoloneză", că era dominată „de forţe reacţionare, sprijinite de centrele subversive imperialiste", că reprezenta o ameninţare pentru socialism din partea unui grup constituit din „forţe imperialiste externe, forţe interne de reacţie şi forţe revizioniste care cooperau activ cu acestea". Acuzaţiile oficiale ale Varşoviei din 10 martie în *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, pp. 3, 11, 16, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA; *Tribuna Luda*, 14 iulie, şi *Zolnierz Wolnosci* (ziarul armatei poloneze), 26 iulie, 1968.

susținător al Cehoslovaciei, a fost reluată aproape ad litteram în analizele ulterioare.[1] Analiștii susțineau adesea, chiar și la sfârșitul anilor 1990, nu numai că Budapesta a acordat un sprijin hotărât Cehoslovaciei și că doar Kádár „l-a susținut cu adevărat pe Dubček în 1968", ci și că sprijinul oferit de România a fost limitat, „axat pe propriile interese" și lipsit de consecvență.[2]

Problema dependenței de surse maghiare în privința comportamentului României a fost demonstrată elocvent de șeful Consiliului Național de Studiere a Arhivelor Securității (CNSAS), etnic maghiar și membru al principalului partid maghiar din România, în 2008.[3] La cea de-a 40-a aniversare a invaziei conduse de sovietici, el a afirmat la Praga, în fața unei audiențe internaționale, că „dictatorul român a creat, de fapt, o înșelătorie monumentală" „prin comportarea atât de spectaculoasă, de condamnare publică și fără ambiguități a invaziei sovietice."[4]

---

[1] Vezi, de ex., *Soviet and Eastern European General Purpose Forces* (NIE 11-14-68), 12 decembrie 1968 (declasificat la 13 martie 1996), p. 25, și documentul cu același titlu elaborat exact un an mai târziu, *Soviet and Eastern European General Purpose Forces* (NIE 11-14-69), 12 decembrie 1969 (declasificat la 13 martie 1996), p. 27.

[2] Rudolf L.Tökés, *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change and Political Succesion*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 53. Tökés îl critică pe „«independentul» Ceaușescu" pentru faptul că nu ar fi „ajutat un tovarăș reformator atunci când un astfel de sprijin ar fi putut opri intervenția Moscovei", cu excepția „unor afirmații ocazionale de susținere, care urmăreau atingerea propriilor interese". Un alt analist pretinde că „sprijinul lui Ceaușescu pentru liberalizarea lui Dubček a fost o mascaradă politică", orientarea lui națională „mai degrabă pretinsă" și sfidarea publică doar un mijloc „cinic" de a-și face autopublicitate. Vladimir Tismăneanu, „În spatele fațadei regimului Ceaușescu", Radio Europa Liberă, 28 iunie 2008. Vezi și Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons*, Berkeley, University of California Press, 2003, p. 187, și *Reinventing Politics*, New York, Free Press, 1992, pp. 83-84.

[3] Ladislau Csendes a fost obligat să demisioneze în decembrie 2009, după ce s-a descoperit că directorul său de cabinet era cetățean ungar și în urma unor afirmații că asupra unor dosare se instituia embargoul, în timp ce altele erau alterate sau dispăreau cu totul. Cristi Ciupercă, „Ladislau Csendes s-a retras din cauza ineficienței", *Evenimentul Zilei*, 22 decembrie 2009; Victor Roncea, „Dinescu dă o altă lovitură de palat: la CNSAS", *Curentul*, 22 decembrie 2009.

[4] Csendes a susținut că înșelătoria ar fi fost „destul de evidentă" pentru oricine ar fi avut acces la dosarele pe care le controla. Ladislau Antoniu Csendes, „The Prague Spring, Seen Through Romania's *Securitate* Archives, January 1968–December 1970", document prezentat la Conferința internațională despre „Aparatul Securității, propagandism și primăvara de la Praga", Praga, 7–9 septembrie 2008, găzduit de Institutul ceh pentru Studierea Regimurilor Totalitare. Documentele conferinței au fost publicate în *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* [Aparatul Securității, propagandism și Primăvara de la Praga], Praga, ÚSTR, 2009. Remarcile lui Csendes nu au fost publicate ori popularizate în România sau reproduse în limba română.

Utilizarea de către sovietici a unor agenţi din rândul diplomaţilor români, pentru a distorsiona mesajele Bucureştiului şi a-i compromite imaginea în Occident, s-a dovedit, de asemenea, un „izvor nesecat" de beneficii. Un exemplu relevant a fost ambasadorul României în Franţa din anii 1960, Victor Dumitriu, despre care s-a descoperit ulterior că era agent sovietic.[1] În 1996 Dumitriu a readus în discuţie teoria calului troian, declarând că Ceauşescu era de fapt „omul de încredere al serviciilor de securitate ale armatei sovietice" şi s-a deplasat la Praga cu unicul scop de a-l „intoxica" pe Dubček cu „temele de dezinformare furnizate de Moscova, care negau orice plan de intervenţie militară a URSS împotriva Cehoslovaciei" şi de a se asigura că acesta „nu va lua nici o măsură defensivă".[2]

De fapt, Ceauşescu a adus cu el la Praga un raport de mare acurateţe al serviciilor de informaţii cu privire la intenţiile sovieticilor, tradus în limba rusă, astfel încât „să i-l poată înmâna lui Dubček, pentru a-l pune în gardă". Aşteptând până în momentul în care au rămas între patru ochi, la aeroport, chiar înaintea întoarcerii sale, şeful partidului român a fost luat prin surprindere atunci când Dubček a afirmat: „Dacă vor veni tovarăşii sovietici, îi vom primi cu flori".[3] După cum a remarcat ministrul român de Externe într-o discuţie cu Secretarul de Stat american Dean Rusk la scurt timp după aceea, „una dintre adevăratele tragedii" a fost că Dubček „îi considera în continuare pe sovietici ca fiind cei mai buni prieteni ai lor", atitudine nerealistă pe care liderul cehoslovac a demonstrat-o „foarte clar" în timpul vizitei lui Ceauşescu.[4] După ce a reuşit în încercarea de a convinge Praga să aibă încredere în Moscova, campania sovietică de dezinformare se putea concentra acum pe un alt obiectiv, acela de a convinge Occidentul că nu trebuie să aibă încredere în România.

---

[1] CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 120-126; Liviu Ţăranu, editor, *Ion Mihai Pacepa în Dosarele Securităţii 1978–1980*, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2009, p. 365.

[2] Victor Dumitriu, *Urcuş pe cascade îngheţate*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996. În consecinţă, faimosul discurs ţinut de Ceauşescu pe 21 august 1968 a fost un „camuflaj".

[3] Interviu cu fostul preşedinte al DSS, Ion Stănescu, realizat de Lavinia Betea, „Ion Stănescu: « Războiul întregului popor»", *Jurnalul Naţional*, 10 aprilie 2007.

[4] *FRUS 1964–1968*, vol. XVII: Eastern Europe, document 170, Memorandum al discuţiei, SecDel/MC/13, New York, 1 octombrie 1968 (întâlnire din timpul dineului oficial oferit de Rusk la Waldorf Towers, Delegaţia Secretarului la cea de-a 23-a sesiune a Adunării Generale a ONU, septembrie-octombrie 1968).

VI

1968:
„Turiști", prieteni și dezamăgiri

Suntem obligați să luăm măsuri pentru a introduce ordinea în Cehoslovacia, precum și în România. După aceea, vom face ordine și în Iugoslavia.[1]

Todor Jivkov, martie 1968

[România] trebuie sau să respecte linia, sau să suporte consecințele.[2]

Generalul Wojciech Jaruzelski, august 1968

De două ori în viața dumneavoastră și a mea, războaiele mondiale au venit peste noi, provocate de evenimentele din Europa de Est. ... Aș dori ca guvernul dumneavoastră să se abțină în cazul în care este planificată vreo acțiune militară împotriva României sau a oricărei alte țări din Europa de Est [...][3]

Lyndon B. Johnson către Aleksei Kosîghin, august 1968

[Peste 100 de] ofițeri sovietici îmbrăcați în haine civile au sosit sub acoperirea de turiști [pentru a prelua controlul asupra aeroportului]... Cu aproximativ zece zile înainte, ofițeri sovietici îmbrăcați în haine civile au fost trimiși în Cehoslovacia ca „turiști" *în operațiuni de recunoaștere la cele mai*

---

[1] Înregistrarea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 29 martie 1968, [extrase] în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/81)", *Buletin CWIHP*, nr. 11 (iarna 1998), p. 100.

[2] *Immediate Warsaw, Telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3*, 19 noiembrie 1968 (adresată COMCEN Londra), BNA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Telegramă de la asistentul special al președintelui (Rostow) către președintele Johnson, în Texas, 31 august 1968, 1801Z, document 91, *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, Eastern Europe.

importante obiective militare. În noaptea de 20 spre 21 august, şi-au schimbat hainele civile cu uniformele militare şi şi-au dus la îndeplinire misiunea.[1]

Raport informativ românesc, septembrie 1968

Săptămâna trecută au fost pregătite ordinele pentru invadarea României de către trupele sovietice, poloneze şi maghiare, pe 22 noiembrie la ora 4.00 [...] ordinele se referă la o invazie, şi nu la un exerciţiu.[2]

Spionajul militar olandez, noiembrie 1968

Nu putem exclude posibilitatea ca ruşii să facă pregătiri pentru acţiuni militare rapide împotriva României. [...] Credem că este corect ca românii să fie informaţi despre aprecierile noastre. Acest lucru ar trebui făcut la cel mai înalt nivel posibil şi în strictă confidenţialitate.[3]

Ministrul de Externe britanic, noiembrie 1968

În acea vreme aveau planuri mari, nu numai împotriva Cehoslovaciei, ci şi împotriva voastră şi a Iugoslaviei. Dacă sunteţi pregătiţi, se vor teme de voi. [...] Noi îi ajutăm pe cei care luptă împotriva invaziilor.[4]

Mao Tzedun către Nicolae Ceauşescu, iunie 1971

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), p. 178. În acelaşi timp, „bulgarii şi-au intensificat brusc activităţile turistice, mai ales tineri bărbaţi, atletici, tunşi scurt şi care erau evident militari", care se adunau în apropierea Ministerului Apărării. Comunicat al fostului şef al Statului-Major, generalul Ion Gheorghe, în Retegan (2000), p. 193.

[2] Telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3, 19 noiembrie 1968, Ameninţarea atacului Tratatului de la Varşovia împotriva României şi Iugoslaviei, ca urmare a invaziei din Cehoslovacia. BNA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Telegrama urgentă nr. 638 de la ministrul de externe Michael Stewart, către Bucureşti, 22 noiembrie 68, op. cit., BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 16a.

[4] Minută a convorbirii dintre Nicolae Ceauşescu şi Mao Tzedun la Beijing, 3 iunie 1971, în Munteanu (2008), document nr. 10, pp. 444-445.

CAPITOLUL 14

PREGĂTIRILE PACTULUI DE LA VARŞOVIA PENTRU INVAZIE, IULIE – AUGUST 1968

Un element principal al dezinformării sovietice privind România a constat în falsul argument că nu a fost invadată militar în 1968 din cauza lipsei sale de importanţă pentru Moscova, o lipsă de importanţă dovedită prin faptul că Moscova chiar nu a invadat.[1] Un laitmotiv al acestei teme a fost acela că opoziţia României nu a fost „contagioasă" şi, deci, nu a avut o largă semnificaţie.[2] De fapt, oficialităţile din Cehoslovacia s-au referit frecvent la poziţiile României de independenţă şi suveranitate atât ca inspiraţie, cât şi ca model pentru propria lor primăvară şi vară din 1968, iar rolul Bucureştiului de model pentru Praga a fost menţionat explicit de spionajul occidental din acea vreme.[3]

Faimosul „Memorandum Gottwald", elaborat în comun de două dintre academiile militare de vârf ale Cehoslovaciei, relua terminologia de independenţă, suveranitate şi drepturi egale pe care România o utiliza încă

---

[1] Vezi, de exemplu, Aurel Braun, *Romanian Foreign Policy Since 1965: The Political and Military Limits of Autonomy*, New York, Praeger, 1978, pp. 104-105. Braun afirmă şi că Bucureştiul nu a perceput ameninţarea reală cu invazia, în 1968. Op. cit., pp. 43, 128. Vezi şi Stephen F. Larrabee, „The Rumanian Challenge to Soviet Hegemony", *Orbis* 19 (1973), p. 227.

[2] Vezi şi remarcile lui Aurel Braun din *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report*, Washington D.C., The Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, mai 1985, p. 46. Braun descrie România ca reprezentând „mai degrabă o iritare minoră decât o provocare semnificativă pentru hegemonia sovietică în Europa de Est".

[3] Cehoslovacii afirmau că politica Bucureştiului „servea ca model pentru ei" şi că „urmau calea României". Ashby Crowder, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu's Romania, 1965–1989*, Ohio University, Master's Thesis, august 2007, pe www.ohiolink.edu, pp. 77-78. Vezi şi pp. 56-64.

din 1964.[1] Reînnoirea „Micii Antante" a fost, de asemenea, sugerată ca direcție posibilă în strategia cehoslovacă de apărare din „Memorandumul Gottwald".[2] Generalul Václav Prchlik a aprobat Memorandumul în termeni împrumutați direct din discursul românesc, criticând arbitrariul staționării forțelor pe teritoriul cehoslovac, solicitând „formularea unei doctrine militare cehoslovace" bazate pe interesul național și cerând „egalitatea reală" în cadrul „alianței" Tratatului de la Varșovia, în care dominau „mareșalii, generalii și ofițerii de rang mai mic", în timp ce restul aliaților nu dețineau nici o poziție de reală răspundere și nu aveau nici o influență „în luarea deciziilor".[3] Pe un alt plan, noua abordare se făcea simțită și asupra locuitorilor din RSS Moldova, inspirându-i să solicite să li se permită utilizarea limbii române (moldovenești) „ca primă limbă", înlocuirea alfabetului chirilic impus de Moscova cu cel latin original, în cărți și ziare, și deținerea mai multor posturi în autoritățile publice, corespunzător cu raportul lor în numărul total al populației.[4]

---

[1] Memorandum al corpului academic al Academiilor Militare Cehoslovace asupra doctrinei de apărare cehoslovace, 4 iunie 1968, document nr. 50, în Vojtěch Mastný și Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact*, 1955–1991, Budapesta, Central European Press, 2005, pp. 270-278; Crowder (2007), pp. 58-64.

[2] Remarcile lui Christopher D. Jones în *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion* (1985), pp. 22-23.

[3] Mark Kramer, „The Kremlin, The Prague Spring, And the Brezhnev Doctrine", p. 31, at CIA FOIA – Special Collections: Czech Invasion, www.foia.cia.gov/Czechinvasion.asp. Kramer notează că „majoritatea recomandărilor lui fuseseră propuse deja de conducătorii români", dar evită să concluzioneze că acțiunile României inspiraseră solicitările lui Prchlik. Practic, în același moment în care Prchlik a emis pentru prima oară declarația sa, pe 15 iulie, Ceaușescu își exprima public sprijinul pentru conducerea de la Praga, *Scînteia*, 15 iulie 1968. În timp ce Moscova îl ataca pe Prchlik și îl acuza de „trădare", Bucureștiul își „exprima serioasa îngrijorare" față de „tendințele de intervenție" în Cehoslovacia și, după cum se afirma în titlul unui articol, sublinia „Deplina încredere în poporul cehoslovac și partidul său comunist", *Scînteia*, 21 iulie 1968; *Krasnaia Zvezda*, 23 iulie 1968; Ambasada SUA de la Praga, 24 iulie 1968, p. 2, punctul 6, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" [Avertisment strategic și rolul spionajului] (2010), CIA. Chiar și după ce autoritățile cehoslovace au fost obligate să denunțe oficial afirmațiile publice din 15 iulie ale lui Prchlik, România a continuat să-și exprime simpatia pentru „înnoirile și transformările țării prietene, Cehoslovacia". *CTK*, 27 iulie 1968; *Scînteia*, 31 iulie 1968; *Chronology of Czechoslovak Events: January-August 1968*, 6 august 1968, pp. 16-17, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[4] George Ciorănescu, *Aspects des Relations Russo-Roumaines. Rétrospectives et Orientations*, Paris, Minard, 1967, pp. 227-239; Ermarth (1967a), pp. 1-5; *Moldova Socialistă*, 16 februarie 1967; *Sovietskaia Moldavia*, 23-24 decembrie 1965 și 5 ianuarie 1966.

În prezent, se ştie clar că Moscova a intenţionat, de fapt, să intervină în România în mai multe momente distincte, în perioada 1968–1971.[1] Cu toate acestea, la momentul intrării în Praga a forţelor sovietice, est-germane, poloneze, ungare şi bulgare, o astfel de operaţiune devenise mult mai complicată pentru a fi aplicată şi României. Măsurile de contracarare întreprinse de români, aflate deja în curs de desfăşurare, cu mai mult de o lună înainte de invazie, ca urmare a unei informaţii primite în mod neaşteptat, au creat elemente majore de nesiguranţă pentru strategii sovietici. În primul rând trebuia avută în vedere atitudinea Beijingului care a promis imediat şi oficial că va susţine Bucureştiul în lupta împotriva „imperialismului socialist" sovietic.[2] La rândul lor, SUA, Marea Britanie, Germania de Vest şi NATO, spre deosebire de reacţiile relativ moderate (sau inexistente) pe care le-au avut cu privire la Cehoslovacia, au avertizat Moscova să evite orice intervenţie armată în România, angajându-se, chiar dacă foarte limitat, într-o cooperare de securitate cu Bucureştiul.[3]

Chilipirul polonez şi intervenţia ostilă a Pactului de la Varşovia

Începând din luna mai, Bucureştiul a primit informaţii de la un ofiţer al serviciului de informaţii polonez, membru al grupului de intervenţie din cadrul Tratatului de la Varşovia, cu privire la o acţiune programată „în două etape", care viza invadarea României, la două săptămâni după operaţiunea programată asupra Pragăi.[4] Familia ofiţerului fugise în România, la începutul celui de al Doilea Război Mondial, din calea invaziei armatei germane,

---

[1] Vezi, de exemplu, evaluările serviciului de informaţii şi ale guvernului britanic în PREM 13/2638, *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, 27 august 1968–19 martie 1969, BNA, în special pp. 13-22, precum şi evaluarea serviciului de informaţii est-german în *Informational note referring to the existence of a Soviet plan for military intervention in Romania to Comrade Minister*, 23 februarie 1970, BstU, MfS, SdM 352, S. 1-2.; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 287-288.

[2] Liu şi Mastný (2004), p. 111.

[3] PREM 13/2638, pp. 13-22 şi *NATO and Allied Consultations on Czechoslovakia Crisis and Possible Soviet Removal of President Ceausescu of Romania*, 1968, FCO 28/57 N2/35, ENR 3/329/3, 1 ianuarie 1970–31 decembrie 1970, BNA; *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1964–1968, volumul XVII, documentele 91 şi 165; Retegan (2000), pp. 192-197.

[4] Cristian Troncotă, *Duplicitarii: O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România*, Bucureşti, Elion, 2005, pp. 127-129; Neagu Cosma şi Ion Stănescu, În anul 1968 a fost programată şi invadarea României: Informaţii inedite din interiorul Serviciilor Speciale ale României, Bucureşti, Paco, 1999, p. 56. La 12 aprilie 1968, comandantul sovietic a primit materialul cu titlul *Înaintarea forţelor armate pe teritoriul Republicii Socialiste Cehoslovacia pentru a opri sau, la nevoie, a zdrobi contrarevoluţia din ţară*, ale cărui planuri se pare că erau în curs de desfăşurare încă din luna februarie. Vezi Kun (1999).

împreună cu alți peste 60 000 de refugiați. Deoarece a crescut și a frecventat școala aici, a considerat România drept „a doua sa țară".[1] Întâmplător, după ce a ocupat un post ca atașat militar la Viena, s-a întors la Varșovia, în timp ce unul dintre prietenii săi din copilărie, acum ofițer sub acoperire diplomatică al Serviciului Român de Informații Externe, a fost trimis la post, la Ambasada României din capitala Poloniei. La sfârșitul lunii mai, ofițerul polonez l-a contactat pe prietenul său din copilărie, oferindu-i „informații venite din partea unui prieten care lucra ca ofițer de legătură în țările semnatare ale Pactului de la Varșovia, potrivit cărora rușii ar pregăti invazia".[2]

Printr-o altă întâmplare fericită, la scurt timp după aceea, ofițerul polonez a fost trimis la Cartierul General din Moscova al țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia și a fost inclus în micul grup format de personalul de comandă al țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia, responsabil cu elaborarea planurilor de intervenție. El a transmis informații mai detaliate despre invazia ce se avea în vedere pentru luna iunie. Prima reacție a lui Ceaușescu a fost una de scepticism și uimire, exclamând că Brejnev ar fi „nebun" să facă așa ceva. În același timp, liderul român a ordonat atât DSS-ului, cât și Serviciului de informații al armatei să „cerceteze aceste informații amănunțit pentru a se asigura că nu este vorba despre o capcană, despre o intoxicare a rușilor" și să le verifice „cu cea mai mare atenție".[3] La sfârșitul lui iunie, Ambasada României de la Berlin a obținut un raport care confirma informațiile, sub forma unui document intern al Partidului Comunist Est-German, referitor la „necesitatea" ca sovieticii, polonezii și est-germanii „să intre prin forță în Cehoslovacia".[4]

Pe 10 iulie, ofițerul polonez a solicitat o întâlnire urgentă cu colegul român, pe care l-a informat că liderii sovietici, cu participarea directă atât a lui Brejnev, cât și a șefului KGB, Andropov, intenționau să invadeze nu numai Cehoslovacia, ci și România și chiar și Iugoslavia.[5] Invazia avea să se desfășoare în două etape. În prima etapă, forțele sovietice, poloneze, ungare, est-germane și bulgare urmau să ocupe Cehoslovacia, plasându-și totodată

[1] Troncotă (2004), p. 128.

[2] Acest lucru s-a petrecut cam în același timp în care comandantul suprem al Forțelor Armate Unite (UAF) ale țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia l-a informat pe ministrul Apărării cehoslovac, generalul Martin Dzur, că unitățile sovietice vin să „întreprindă misiuni de cercetare, să instaleze noduri de comunicații, centre de comandă și să identifice anumite capacități ale personalului responsabil cu paza aeroporturilor și frontierelor". Retegan (2000), p. 139: *Ceskoslovenske krize*, vol. 6, Praga-Brno, dosarul nr. 60.

[3] Interviu al fostului șef al DSS, Stănescu, în Betea (2007).

[4] Crowder (2007), p. 72.

[5] Troncotă (2004), p. 128.

unităţile pe poziţii, în jurul României. După un interval de două sau trei săptămâni, „avea să urmeze o intrare a tuturor acestor forţe în România (şi apoi în Iugoslavia)".[1] Ofiţerul polonez a oferit detalii care cuprindeau „grafice, planuri, modul în care erau concentrate trupele [şi] cum erau trimise în prealabil echipe, sub acoperirea de turişti". Trupele speciale aeropurtate, staţionate permanent la Chişinău şi Tiraspol, în RSS Moldova, în Districtul militar Odessa, aveau misiunea de a ocupa aeroporturile, televiziunea, radioul, poşta, sediul Comitetului Central şi Marea Adunare Naţională (Parlamentul).[2]

Începând din martie 1968, conducătorii partidelor loialiste făcuseră chemări pentru invadarea României, precum şi a Cehoslovaciei. Conducerea Bulgariei fusese un avocat entuziast al intervenţiei militare, încă de la începutul acelei luni, declarându-se „categoric" gata să-şi mobilizeze forţele într-o acţiune împotriva Cehoslovaciei.[3] Şeful partidului, Jivkov, şi-a repetat angajamentul în faţa plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, de la sfârşitul lui martie, completându-l cu un atac entuziast împotriva României care sugera includerea ei în planurile de intervenţie ale Pactului:

> [...] suntem obligaţi să luăm măsuri pentru introducerea ordinii în Cehoslovacia, ca şi în România. După aceea, vom face ordine şi în Iugoslavia. [...] Care este linia urmată de conducerea României? Contrarevoluţionară, antisovietică! În favoarea cui este o asemenea linie politică? Cine le permite conducătorilor români să se joace cu soarta clasei muncitoare din România, cu interesele sistemului nostru, pentru care ne-am luptat atâţia ani? Cine le-a permis asta, cine le-a dat acest drept?! [...] trebuie să acţionăm. Suntem o organizaţie revoluţionară care foloseşte forţe revoluţionare, iar metodele noastre coincid cu interesele cauzei noastre.[4]

---

[1] Cosma şi Stănescu (1999), p. 56. Cosma era fostul şef al Serviciului Român de Contrainformaţii. Stănescu (Silagy) era fostul preşedinte DSS şi ministru de Interne. Deşi Stănescu a fost implicat, în 1971, într-un complot prosovietic împotriva lui Ceauşescu, iar în 1978 s-a descoperit că era agent sovietic, mărturia sa privind un atac planificat este confirmată de surse din ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia şi NATO, precum şi de membri ai serviciului de contrainformaţii al DSS.

[2] Betea (2007). În 1962, exerciţiul comun al trupelor asupra teritoriului României (ultimul) oferise armatei române ocazia să cunoască unităţile disponibile în Districtul militar Odessa şi desemnate să întreprindă operaţiuni în ţara lor (oferind, evident, oportunităţi excelente de recunoaşterea forţelor respective).

[3] Baev în *CWIHP Bulletin*, nr. 11 (iarna 1998), p. 96.

[4] Înregistrarea plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia, 29 martie 1968, [extrase] în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/81)", *Buletin CWIHP*, nr. 11 (iarna 1998), p. 100.

În luna iulie a aceluiași an, Brejnev sublinia în fața Comitetului Central al PCUS că regimul Ceaușescu depășise mult limita:

> Conducerea României s-a grăbit să se disocieze de acțiunea colectivă a partidelor frățești cât de repede a putut. Conducerea României joacă un joc dubios, ca să ne exprimăm cu blândețe. Bucureștiul își arată simpatia față de conducerea Partidului Comunist Cehoslovac și o aplaudă pentru abordarea unui așa-zis drum politic independent. Conducătorii Partidului Comunist Român intenționează clar să acționeze critic față de acțiunile convenite de partidele frățești referitor la evoluțiile din Cehoslovacia. Trebuie să spunem clar, tovarăși, că această poziție, care corespunde cu linia politică generală a conducătorilor români, se află la distanță kilometrică de internaționalismul proletar.[1]

În consecință, în România s-a format un grup de criză, alcătuit din membri marcanți ai Comitetului Central – Ceaușescu, Bodnăraș și Maurer, împreună cu ministrul Apărării, generalul Ioniță, șeful de stat-major, generalul Gheorghe, șeful DSS, Stănescu, și șeful (vicepreședintele) Comitetului de Stat pentru Planificare responsabil cu rezervele de stat. Informațiile venite din alte surse românești și de la diverse servicii de informații occidentale cu care se dezvoltase o cooperare neoficială, începând de la jumătatea anului 1967 (când România a devenit primul stat socialist care a stabilit relații diplomatice depline cu Germania de Vest și când a refuzat să întrerupă relațiile cu Israelul) confirmau sursa poloneză. Moscova manifesta dorința „clară" de a interveni în România dacă împrejurările o permiteau. Bucureștiul a început imediat să informeze China cu privire la intențiile sovieticilor, prin Emil Bodnăraș și prin ambasadorul Chinei la București, precum și prin ambasadorul român de la Beijing și Zhou Enlai.[2]

Pregătirile de apărare

Grupul pentru situații de criză a adoptat o serie de măsuri militare și specifice culegerii de informații pentru a pregăti mijloacele de reacție la o intervenție sovietică, incluzând atât acțiuni organizatorice interne, cât și abordarea posibililor aliați, în speranța că vor împiedica Moscova să recurgă la intervenția armată. Diferențele dintre România și Cehoslovacia erau numeroase și fundamentale. Kremlinul infiltrase în armata cehoslovacă o conducere

[1] Reprodus în Jaromír Navrátil, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998, p. 257.

[2] Fostul ambasador chinez în Iugoslavia și Ungaria, Zhou Ankang, consemnează că, în această perioadă, „România a informat China de mai multe ori cu privire la iminenta invazie sovietică, în speranța de a afla poziția Chinei". Liu și Mastný (2004), p. 111.

superioară loială, instruită de sovietici şi aproape sigur recrutată de GRU. Începând cu 1964, Moscova îi obligase pe toţi ofiţerii care aspirau la posturi de nivel superior să urmeze mai întâi o pregătire sovietică (unde să fie supuşi recrutării GRU şi KGB). Serviciul de informaţii al armatei cehoslovace şi serviciile omoloage din Polonia, Ungaria, Germania de Est şi Bulgaria erau, la rândul lor, direct subordonate GRU.[1] Acelaşi lucru era valabil şi pentru StB, SB, AVH, Stasi şi KDS. Faptul că cehoslovacii erau „fraţiorii" slavi, iar în ţară erau ample prezenţe culturale sovietice au reprezentat, de asemenea, o piedică pentru constituirea unei poziţii unitare împotriva Moscovei.

Totodată, armata cehoslovacă era pe deplin integrată în sistemul Tratatului de la Varşovia – începând cu recrutarea, instruirea şi promovarea personalului superior până la achiziţiile şi logistica pentru unităţile sale şi chiar desfăşurările de forţe şi strategia militară, dirijate în totalitate de sovietici. În mod firesc, Moscova cunoştea în detaliu capacităţile armatei, nivelurile de mobilizare şi desfăşurările de forţe ale Cehoslovaciei. Armata cehoslovacă era dispusă în formaţie de luptă, exclusiv împotriva unei ameninţări occidentale, lăsând deschise graniţele către URSS (şi către Polonia şi Ungaria). Nu mai puţin important a fost faptul că Moscova avea trupe considerabile pe teren, ale ei şi ale partenerilor credincioşi, precum şi că participa la „manevrele militare".

Multe dintre aceste elemente fuseseră valabile şi pentru România, până la mijlocul anilor 1960, cu câteva diferenţe foarte importante. Trecuseră şapte ani de când ultimul ofiţer superior, fie din armată, fie din cadrul serviciilor secrete, fusese trimis în URSS pentru pregătire (deşi trecuseră doar trei ani de când ultimul se întorsese dintr-un program de pregătire „militară" de patru ani). Conducerea superioară a armatei române nu mai era loială Moscovei (chiar dacă ministrul Apărării, Ion Ioniţă – care s-a pregătit în URSS – a fost ulterior recrutat sau „reactivat" de GRU, angajându-se în conspiraţii prosovietice, la mijlocul anilor 1970). Deşi Kremlinul avea o influenţă clară asupra armatei române, nu putea exercita control asupra ei, iar acelaşi lucru era valabil şi pentru Departamentul Securităţii Statului. Nici URSS, nici ceilalţi parteneri „care cooperau îndeaproape" nu aveau trupe acolo. Românii nu aveau legături etnice sau motive de ordin emoţional pentru a colabora cu Moscova, iar politicile de derusificare de la începutul anilor 1960 privaseră Kremlinul de oportunităţi importante de recrutare.

[1] Excluzând în mod explicit România, fostul ofiţer GRU Lev Rezun afirmă că serviciile de informaţii ale armatei erau „vasali deplini ai GRU" şi „chiar răspunzătoare conform legii" în faţa Moscovei, întrucât fiecare era „subordonat şefului său de stat-major, şeful de stat-major fiind, la rândul său, subordonat şefului de stat-major al ţărilor semnatare ale Tratatului de la Varşovia". Suvorov (1984), pp. 34, 42.

Forţele Armate Române (FAR) erau deja independente în ceea ce priveşte recrutarea, pregătirea şi politica de cadre, precum şi în privinţa planificării strategice şi a desfăşurării de forţe. În aprilie 1968, Bucureştiul a pus capăt dependenţei de echipamentele sovietice, care fusese declarată „nu numai incompatibilă" cu poziţia militară independentă, „ci chiar a interzis-o, deoarece furnizorul exclusiv al ţării era, din întâmplare, şi potenţialul agresor".[1] Astfel, achiziţiile armatei române s-au reorientat către sursele non-sovietice şi către echipamentele care erau în acord cu misiunea de apărare teritorială întreprinsă pe plan intern. La sfârşitul anului 1968, erau în desfăşurare discuţii cu furnizori britanici şi francezi, urmate la scurt timp de negocieri cu Iugoslavia, China şi Germania. Schimbările din organizarea şi strategia militară, iniţiate în primăvara anului 1968, au amplificat şi mai mult această diferenţă.

Au fost emise imediat ordine pentru înfiinţarea mai multor unităţi militare noi, în zona subcarpatică din centrul ţării, pentru a beneficia de o rezistenţă susţinută în faţa atacului sovietic, a început imediat punerea în practică a ordinelor de mobilizare în caz de urgenţă şi s-au luat măsuri pentru îmbunătăţirea vitezei de reacţie. S-au format noi unităţi de forţe speciale (Vânătorii de Munte), au fost pregătite liniile de retragere către munţi şi au fost înfiinţate două noi divizii mecanizate, luându-se măsuri speciale pentru apărare în Dobrogea – zona cea mai expusă atacului sovietic pe mare şi pe uscat. De asemenea, românii au pus bazele unei forţe militare interne separate – opt batalioane de trupe de Securitate – pentru organizarea unor rezistenţe în cadrul marilor oraşe şi pentru combaterea forţelor de desant inamice. Bodnăraş a primit sarcina de a reînfiinţa Gărzile Patriotice – o „miliţie a cetăţenilor" pe care a iniţiat-o şi a condus-o în timpul preluării puterii de către comunişti în 1944–1946, acum transformată în nucleul unei armate populare de gherilă.[2]

---

[1] Alexander Aleksiev, „The Romanian Army", în Jonathan R. Adelman, *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982, p. 159; *Informational Note no. 110/73, referring to Yugoslav-Romanian collaboration in the domain of armament production*, 9 februarie 1973; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 313, ft. 77.

[2] Numite iniţial „formaţiuni pentru luptă patriotică", s-au format în iunie 1944 pentru a atrage sub controlul puterii centrale micile unităţi partizane de comando, care operaseră lângă frontul româno-sovietic începând cu 1943. S-a format o Gardă a Muncitorilor la 5 noiembrie 1956, imediat după invazia sovietică a Ungariei. Având drept membri muncitori cu vârste între 25 şi 45 de ani din întreprinderi din industria grea din toată ţara, misiunea sa era să prevină contrarevoluţia şi să descurajeze intervenţia externă în general şi o mişcare dinspre Ungaria către Transilvania în special. General Alexandru Petricean, *Gărzile Patriotice: Componentă a Sistemului Naţional de Apărare*, Bucureşti, Editura Militară, 1983, pp. 22-42. Vezi şi col. Leonida Loghin şi col. Alexandru Petricean, *Gărzile Patriotice din România*, Bucureşti, Editura Militară, 1974. Petricean era fostul comandant al Gărzilor Patriotice.

De asemenea, FAR au început să își redispună în formație de luptă majoritatea forțelor și să își mute armamentul și proviziile astfel încât să se poată apăra împotriva unei ofensive venite din trei direcții, în jurul granițelor sale. Având la dispoziție doar cinci săptămâni și o zi pentru implementarea acestor măsuri, din 11 iulie până în 21 august, operațiunea s-a dovedit dificil de finalizat la termen, în noiembrie (iar celelalte au fost definitivate în anul următor). Cu toate acestea, chiar și la sfârșitul lui august unitățile și personalul erau în mișcare și nu mai erau unde „ar fi trebuit să fie", complicând sarcina strategilor militari sovietici și ai Tratatului.

O măsură de prevedere importantă în ceea ce privește serviciile de informații a fost schimbarea tuturor codurilor de stat, precum și punerea urgentă pe microfilm și mutarea unei părți semnificative a arhivei serviciilor de informații în munți, unde au rămas ascunse până la sfârșitul lui noiembrie 1968.[1] Această ultimă mutare a fost motivată de experiența trăită după ultimul război, când sovieticii au vizat în mod special arhivele române și apoi le-au transferat, împreună cu cataloagele și registrele lor, la Moscova, unde se află și în ziua de astăzi. A fost acordată prioritate maximă dosarelor de spionaj și de contraspionaj privind rețelele cunoscute de agenți sovietici.

În același timp, spionajul românesc a raportat o concentrată atenție sovietică față de „potențialul militar al României" și masarea unor „numeroase trupe și concentrări de armament de-a lungul granitei de nord".[2] Diplomați de la ambasadele Pactului de la Varșovia au fost observați că „acționau ca agenți acoperiți, culegând informații despre situația internă a României", în timp ce un număr disproporționat de turiști a început să treacă granița din Bulgaria.[3]

Prin urgența și seriozitatea cu care au fost puse în practică aceste măsuri, importanți observatori occidentali au fost convinși că intenția României de a se împotrivi era sinceră. De exemplu, achiziționarea din Germania de Vest, prin Serviciul Român de Informații Externe, a unui vehicul cu transmițător radio suficient de puternic pentru a se putea continua transmisia către populație după retragerea anticipată în munți a avut efectul direct de a convinge serviciul de informații vest-german că intenția românilor de a opune rezistență este sinceră. După ce au fost convinși, Bonnul a început, de asemenea, să furnizeze Bucureștiului informații despre mișcările sovieticilor.

---

[1] Serviciul de informații al armatei și-a mutat în același mod arhiva.

[2] Crowder (2007), p. 83, ft. 231.

[3] Ibidem. ANIC, SC a CC al PCR, 6 august 1968, nr. 2411/6; Liviu-David Grigorescu și Constantin Moraru, „Trupe în apropierea frontierei și turiști în interior", *Magazin istoric*, vol. 32, nr. 7 (1998), p. 29.

Invadarea Cehoslovaciei

La 20 august, cu puțin înainte de ora 23.00 (22.00 la Praga), serviciul de informații al armatei române a raportat o activitate neobișnuită pe aeroportul Ruzyne din Praga. Vicepreședintele DSS, Nicolae Doicaru, a descris ulterior acest lucru:

> La 20 august, în jurul orei 21.30, 80 de ofițeri sovietici înarmați și îmbrăcați în haine civile au sosit sub acoperire, ca turiști, cu zborul de linie Varșovia – Praga, cu un avion Iliușin (IL) 80. După ce au primit vizele de intrare și și-au luat bagajele personale, s-au împrăștiat prin aeroport fără a-l părăsi însă. După aproximativ 15 minute, o altă aeronavă sovietică IL-80 a solicitat permisiunea de a ateriza forțat din cauza unor probleme tehnice, iar cererea i-a fost aprobată. Imediat după aterizare, a sosit o a treia aeronavă fără a avea nici o aprobare. Aproximativ încă 80 de așa-zișI turiști care erau, la rândul lor, ofițeri sovietici înarmați au debarcat din ultimele două avioane.[1]

Apoi, acest grup a preluat rapid controlul asupra comunicațiilor aeroportului și asupra zborurilor, a blocat ieșirile, anulând toate zborurile obișnuite și dirijând transporturile de trupe și echipamente sovietice. În același timp, pe principiul cea mai bună apărare este atacul, prin măsurile active sovietice se prezenta cum CIA și NATO „infiltraseră țara pentru a organiza contrarevoluția", iar *Pravda* și alte mijloace mass-media sovietice afirmau că „mii de soldați ai NATO, deghizați în turiști, invadaseră Praga".[2]

La 0.30, pe 21 august (20 august, 23.30 la Praga), la cinci minute după ce șeful de stat-major al forței de ocupație sovietice, generalul Iamșikov (până atunci persoana de legătură la Praga a țărilor semnatare ale Tratatului de la Varșovia), și comandantul forței de ocupație sovietice, generalul Pavlovski, au informat autoritățile militare cehoslovace că preluaseră comanda forțelor

---

[1] Raport prezentat de general-maior Nicolae Doicaru, vicepreședinte al Comitetului de Stat al Securității cu ocazia unei conferințe a unităților centrale și teritoriale ale Securității, referitoare la evenimentele din Cehoslovacia și situația internă, 30 septembrie 1968. ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123–130; Troncotă (2004), p. 178.

[2] Kalugin și Montaigne (1994), p. 107. Prin măsurile active sovietice se va face același lucru în timpul revoluției române din 1989, iar linia conform căreia CIA ar fi fost activ implicată în acele evenimente a fost deosebit de populară printre jurnaliștii francezi. Vezi și interviul lui Catherine Durandin în programul *Pieces conviction*, TV France 3, 6 martie 2003, 23.35. Vezi și afirmațiile lui Durandin în documentarul lui Susan Brandstatter. Pentru comentarii critice, vezi Richard Hall, *The 1989 Romanian Revolution as Geopolitical Parlor Game: Brandstatter's „Checkmate" Documentary and the Latest Wave in a Sea of Revisionism*, 2004, pe www.hompage.mac.com/khalbobo/RichardHall. Hall a fost analistul CIA pentru România, între 2000–2001.

armate cehoslovace şi că forţele sovietice, est-germane, poloneze, ungare şi bulgare trecuseră graniţa. Serviciul de contrainformaţii al armatei române a raportat acelaşi lucru şefului DSS. Stănescu împreună cu şeful Serviciului de contrainformaţii al DSS i-au contactat apoi pe Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer.

Cei trei se aflau deja în şedinţă atunci când sovieticii au trimis un curier pentru a anunţa intervenţia, la „cererea autorităţilor cehoslovace", la ora 3.30. Ei s-au pus rapid de acord să condamne imediat invazia, anunţând public formarea Gărzilor Patriotice, că se vor opune prin forţă oricărei acţiuni similare împotriva României şi solicitând sprijinul Chinei. De asemenea, au hotărât să menţină legăturile cu Dubček şi autorităţile cehoslovace şi să continue să le ajute. A fost convocată o şedinţă a Comitetului Executiv, la ora 6.30.

Administraţia SUA, informată de autorităţile sovietice aproximativ în acelaşi timp, a fost luată complet prin surprindere. La întrunirea de urgenţă a Consiliului Naţional de Securitate, care a avut loc două ore mai târziu, reprezentantul Pentagonului, generalul Wheeler, a raportat fără menajamente că nu era posibilă „nici o acţiune militară", pur şi simplu, pentru că SUA „nu dispuneau de forţele necesare pentru punerea ei în practică". După cum a remarcat Dean Rusk, „nu era mare lucru" de făcut atâta timp cât cehoslovacii se abţineau şi de la a solicita ajutor, şi de la a se opune deschis invaziei.[1] Dezinformarea sovietică, influenţa încă apreciabilă a axei Goliţîn – Angleton şi iluziile destul de mari privind prioritatea acordată de Moscova relaxării relaţiilor între state – *detente* – au prins pe picior greşit aproape toate puterile occidentale. În seara invaziei, autorităţile de la Londra şi Washington citeau „rapoartele strict secrete despre Cehoslovacia, care menţionau că «nu va avea loc nici o invazie»", în timp ce Goliţîn îi asigura pe toţi cei care erau dispuşi să îl asculte că nimic nu era adevărat.[2]

Cei douăzeci şi şase de participanţi la şedinţa Comitetului Executiv al PCR nu au ezitat să denunţe mişcarea orchestrată de sovietici.[3] Participanţii au condamnat în fel şi chip invazia „imperialistă", ca un act „ticălos",

---

[1] *Notes of Emergency Meeting of the NSC*, 20 august 1968, 10.15 p.m., documentul 81, *FRUS, 1964–1968*, vol. XVII, Eastern Europe.

[2] Dorril (2002), p. 726.

[3] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 6-26. Pe lângă varianta originală în limba română sunt disponibile diverse traduceri în limba engleză. Vezi, de ex., Retegan (2000), pp. 211-225; CWIHP şi PHP, www.isn.ethz.ch/php/documents/collection_14/08211968_2.htm . La şedinţă au participat douăzeci şi şase de persoane, printre care trei – Apostol, Stoica, Bârlădeanu – consideraţi de Moscova ca fiind prosovietici şi identificaţi mai târziu de către Serviciul Român de Contrainformaţii, împreună cu alţi doi participanţi – Fazekas şi Răutu – ca agenţi străini ostili.

„îngrozitor", „murdar", „inuman", „barbar şi criminal", de „agresiune", a cărui „brutalitate" şi „imens cinism au fost fără precedent în istorie".[1] Sovieticii şi cei patru satrapi loiali au fost etichetaţi drept „nazişti" şi „mai răi decât fasciştii", „ameninţând însăşi existenţa ţărilor şi popoarelor".[2] A existat o anumită ironie în aceste accese de furie, întrucât una dintre justificările menţionate în scrisoarea trimisă pentru a anunţa intervenţia a fost aceea că cehoslovacii „începuseră să publice materiale în care politica ţărilor socialiste era identificată, oricât de monstruos ar părea acest lucru, cu politica lui Hitler, în timp ce presa ţărilor fraterne era pusă pe picior de egalitate cu mecanismul propagandistic al lui Goebbels".[3]

Unul după altul, membrii comitetului au subliniat că nu puteau avea încredere în „cele cinci semnatare ale Pactului de la Varşovia", indiferent de subiect. Invazia oferea pur şi simplu:

> [...] încă o dovadă că Uniunea Sovietică şi celelalte patru state socialiste ce făceau pact comun cu ea, care continuă să urmeze linia politică a PCUS şi a Uniunii Sovietice, nu pun deloc preţ pe părerea altora şi sunt în stare de orice. Aceasta este încă o dovadă a faptului că nu se vor opri aici şi că sunt capabile să încalce orice tip de acord sau declaraţie.[4]

Un alt participant a arătat că aceiaşi „tovarăşi sovietici" care „nu încetează niciodată să vorbească despre necesitatea de a lua măsuri defensive împotriva Statelor Unite şi a Germaniei de Vest" sunt „cei care au intervenit în Cehoslovacia; nici SUA, nici Germania de Vest nu au intervenit, ci Uniunea Sovietică şi celelalte patru state socialiste".[5]

Conflictul cu Kremlinul era deschis şi clar. Şeful KGB, Andropov, i-a condamnat pe „naţionalişti" în faţa colegilor săi, ofiţeri KGB:

> Inamicul oferă sprijin direct şi indirect elementelor contrarevoluţionare, se angajează în sabotaj ideologic, înfiinţează tot felul de organizaţii antisocialiste, antisovietice şi alte organizaţii ostile şi încearcă să atâţe focul naţionalismului.

---

[1] Op. cit.
[2] Op. cit.
[3] Scrisoare de la Comitetele Centrale ale partidelor comuniste bulgar, est-german, ungar, polonez şi sovietic referitoare la intervenţia Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 27-36.
[4] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/ Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 20-21.
[5] Ibidem, f. 25-26.

O confirmare elocventă a acestui fapt o reprezintă evenimentele din Cehoslovacia, unde poporul muncitor, datorită fraternităţii internaţionale a naţiunilor din comunitatea socialistă, a înăbuşit din faşă o încercare a contrarevoluţionarilor de a abate Cehoslovacia de la calea socialistă.[1]

Hotărârea României de a lupta

Conducerea Partidului Comunist Român a hotărât aproape în unanimitate să se opună intervenţiei militare şi să mobilizeze poporul „pentru a lua toate măsurile necesare în vederea asigurării securităţii României", în urma invaziei. Comitetul Central şi Guvernul aveau să facă front comun pentru a chema „întregul popor să apere integritatea teritorială a României şi să respingă orice amestec în afacerile interne ale ţării noastre" şi pentru a aduce această poziţie „la cunoştinţa ONU". Ceauşescu a recunoscut că nu îşi face vreo iluzie cu privire la reuşită, dar a subliniat că „nu există nici o alternativă". Orice efort, inclusiv forţa armelor, era necesar „pentru apărarea suveranităţii şi independenţei noastre naţionale".

Dacă se ajunge la o confruntare militară, forţa poate birui în cele din urmă, dar nu se pune problema să cedăm şi să acceptăm subjugarea ţării.[2]

A existat o susţinere copleşitoare în favoarea rezistenţei armate, considerată „singura cale" şi „unica posibilitate". Emil Bodnăraş a explicat că rezistenţa este „singura direcţie corectă" care „corespunde poziţiei principiale pe care am adoptat-o de ani de zile, încă de când ne-am eliberat din captivitatea anumitor influenţe."[3] Deşi unii şi-au exprimat dezamăgirea legată de lipsa rezistenţei cehoslovace, alţii au insistat că „trebuie să facem tot ce putem pentru a apăra Cehoslovacia", chiar în timp ce înfruntăm „pericolul care planează asupra ţării noastre". România, susţineau ei, ar putea servi drept punct de regrupare a forţelor şi „ca exemplu pentru poporul cehoslovac şi pentru alte popoare dacă vom lua măsuri care să ne permită să facem faţă oricărei situaţii".

Un alt membru a amintit de tactica sovietică de la sfârşitul războiului, remarcând că:

---

[1] Discurs din 23 octombrie 1968, retipărit în Iu.V. Andropov, *Izbrannie rechi i stat'I*, Moscova, Politizdat, 1983, p. 121; Knight (1990), p. 291.
[2] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia (1968), f. 18-19.
[3] Op. cit.

> Nu avem nici o garanție că ceea ce i s-a întâmplat Cehoslovaciei azi-noapte nu ar putea lovi și România într-o altă noapte. Prin urmare, trebuie să luăm măsuri în domeniul militar, precum și în alte sfere. [...] Nu există nici cea mai mică garanție că, dacă Cehoslovacia va fi ocupată și nu va opune rezistență, într-o zi sau două, ori într-o săptămână, România nu va fi ocupată la rândul ei, mai ales că de mult timp am reprezentat ținta unor astfel de atacuri.[1]

Șase participanți au subliniat că, având în vedere politica României, „ne putem aștepta să se perpetueze o anumită agresivitate și împotriva țării noastre", arătând că „din păcate, suntem înconjurați de țări care au participat la această acțiune sordidă". În acest context, Ceaușescu a propus să se anunțe „reconstituirea" oficială a Gărzilor Patriotice, „ca unități armate ale clasei muncitoare, menite să apere cuceririle revoluționare ale poporului". Șeful Comitetului militar al CC, Vasile Patilineț, a răspuns raționamentului lui Ceaușescu privind utilitatea rezistenței, chiar și într-o dispută atât de inegală:

> Spre deosebire de cehi, trebuie să fim pregătiți să manifestăm rezistență armată prin toate mijloacele posibile – militare, civile, în întreprinderi etc. Aceasta ar putea influența și împiedica o acțiune îndreptată împotriva țării noastre și, chiar dacă nu o putem preveni, nu există altă alternativă decât să apărăm ființa națională a țării noastre. Acest fapt ar putea exercita o influență uriașă asupra celorlalte partide comuniste, asupra celorlalte state.[2]

Prima notă discordantă a fost oferită de Alexandru Bârlădeanu – fost agent Comintern, identificat de Stasi, la vremea respectivă, ca fiind o persoană deschisă spre colaborare cu Moscova.[3] Bârlădeanu a motivat zădărnicia susținerii acestor măsuri:

> Este o mare putere și, când i te opui, aceeași nenorocire ar putea să se abată și asupra ta. Aceasta este soarta oricui gândește altfel și, în primul rând, a noastră.[4]

O altă notă discordantă în acel cor de voci a venit dinspre cealaltă extremă. În ciuda virulenței acțiunii de denunțare a „celor cinci", a existat

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem, f. 25-26.

[3] *Situation of the Socialist Republic of Romania and the Imperialist Influence on This Country*, 7 februarie 1969, BstU, MfS, ZAIG 5481, S.1-38, Herbstritt și Olaru (2005), p. 261; Betea (2007).

[4] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoarea la situația din Cehoslovacia (1968), f. 9.

o înţelegere comună că retragerea din Tratatul de la Varşovia ar atrage aproape sigur o reacţie din partea armatei sovietice. Într-adevăr, cu numai câteva săptămâni înainte de invazie, mareşalul Greciko a informat Biroul Politic de la Moscova că România se gândea serios să se retragă din Pactul de la Varşovia şi că alianţa sovietică „nu va putea suporta pierderea".[1] Cu toate acestea, János Fazekas, identificat mai târziu de serviciul român de contrainformaţii drept unul dintre agenţii unguri instruiţi de Budapesta pentru a se alătura PCR şi a urca pe scara ierarhică, a recomandat următoarele:

> Nu am avut niciodată încredere în Tratatul de la Varşovia. Prin urmare, propun Prezidiului Permanent să ia în considerare poziţia noastră viitoare faţă de acest Tratat. Ar fi mai indicat să nu fim parte semnatară dacă ceilalţi membri ne pot ataca, fără scrupule, în acelaşi mod în care au făcut-o fasciştii.[2]

Cealaltă problemă cu abordarea lui Fazekas o constituia faptul că nu exista nici o alternativă la semnarea Tratatului în afară de izolarea completă şi vulnerabilitatea absolută. În ciuda intervenţiilor şi declaraţiilor puternice de sprijin din partea Washingtonului, SUA nu au luat niciodată în considerare să acorde României acelaşi nivel de asistenţă economică şi militară pe care îl dăduse Iugoslaviei cu un deceniu înainte. Iar ajutorul economic acordat Bucureştiului nu s-a apropiat niciodată de cel oferit Poloniei începând din 1960.

Pregătirea pentru invazia secretă

Posibila trădare din partea agenţilor sovietici infiltraţi în conducerea partidului a generat la rândul său o preocupare intensă. Aceştia ar fi putut recurge la acţiuni organizate de instigare pentru a deschide calea unei intervenţii. Mai mulţi agenţi sovietici din conducerea Partidului Comunist – Constantin Pârvulescu şi Alexandru Bârlădeanu, de exemplu – dovediseră

[1] Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, University of Northern California, 2003, p. 17; Crowder (2007), p. 89.

[2] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia (1968), f. 26. Fazekas a intrat în reţeaua GRU a generalului Militaru care a conspirat să-l răstoarne pe Ceauşescu în anii 1970 şi cu câteva ocazii în anii 1980. Împreună cu ambasadorul maghiar Pal Szücs, Fazekas a încercat să submineze relaţiie româno-israeliene, insistând pe lângă ambasadorul israelian la Bucureşti că regimul de la Bucureşti îi reprima brutal pe unguri, era angajat într-un antisemitism de tip hitlerist şi era responsabil pentru valul de terorism „defensiv" la care etnici maghiari fuseseră nevoiţi să recurgă. Yosef Govrin, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceauşescu Era*, New York, Routledge, 2002, p. 129.

deja cui îi erau loiali. Alții, ca Alexandru Drăghici, Chivu Stoica și George Apostol, erau în acest moment doar suspecți. Atenția era cu atât mai necesară cu cât Moscova era angajată într-o campanie de repunere a liderilor din generația lui Gheorghiu-Dej pe calea „corectă" – toți fiind rivali ai lui Ceaușescu la șefia partidului –, insistând cu laude aduse „regretatului lider al partidului".[1] Tactica folosită a vizat publicarea și difuzarea în limba română, la Radio Moscova, a discursurilor lui Gheorghiu-Dej dinainte de 1963, în care preamărea „fraternitatea tradițională de arme", veche de secole, pe când „trupele române și ruse luptau cot la cot", spre exemplu atunci „când armata rusă a ajutat poporul român să își obțină independența de stat".[2]

După cum a remarcat unul dintre participanții la adunarea convocată, era aproape sigur că „vor apărea persoane șovăitoare", ceea ce făcea necesară „luarea de măsuri în vederea consolidării unității partidului". Decizia de a provoca oarece crize și de a apela la agenți sovietici care să solicite ajutorul Moscovei constituise un element esențial în economia planurilor de invazie sovietică din Ungaria și din Cehoslovacia, către care au fost transmise diverse solicitări la indicațiile sovieticilor. La jumătatea lunii iulie, ambasadorul Cehoslovaciei la Varșovia l-a informat pe omologul său român că operațiunile secrete ale sovieticilor aveau drept scop crearea unei situații dificile care să ducă la:

> [...] înrăutățirea deliberată a situației conducerii partidului pentru a o determina să solicite ajutorul Uniunii Sovietice în vederea rezolvării actualelor probleme. Cunoscând obiectivele sovieticilor, suntem hotărâți să nu solicităm nici un ajutor politic sau militar Uniunii Sovietice.[3]

Scrisoarea „celor cinci semnatare ale Tratatului de la Varșovia", care anunța invazia, a fost, de asemenea, o amenințare clară la adresa conducerii României reprezentată de Ceaușescu, Bodnăraș și Maurer. Astfel, se vorbea direct despre aceeași litanie cu acuze care erau îndreptate frecvent către București, de la adoptarea „unor poziții de dreapta și revizioniste, dacă nu total antisocialiste", până la animarea „imperialismului american și

[1] Ca parte a tacticii „dezbină și cucerește", Biroul Politic al PCUS a discutat în ședință extraordinară despre construirea unei statui a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la Moscova, fapt care avea să fie urmat de alte oportunități de influențare și recrutare la nivelul conducerii române a partidului. *Intelligence Report: The Politburo and Soviet Decision-Making*, aprilie 1971 (declasificat la 6 ianuarie 2005), p. 33, CIA.

[2] P.T.O., „Moscow Claims Bessarabia Was «Illegally Attached to Romania"", RFER, 28 iulie 1967, OSA, caseta 50, dosarul 6, raportul 138, p. 1.

[3] MAE, fond Telegrame Varșovia (iulie 1968), telegrama nr. 89438/11 iulie; Retegan (2000), p. 146.

vest-german, în scopul intensificării activităţilor de subminare a sistemului socialist mondial din interior şi din exterior".[1]

Înainte de invazie, Serviciul de Informaţii al armatei române a raportat derularea unor operaţiuni „subversive" de amploare, iniţiate de mai multe servicii din ţările semnatare ale Tratatului de la Varşovia. De exemplu, „organele serviciului de informaţii est-german, folosind aceeaşi acoperire (turişti etc.), s-au prezentat ca vizitatori vest-germani şi au organizat discuţii publice în scopul instigării populaţiei împotriva Partidului Comunist".[2] Erau atent monitorizaţi „ofiţerii serviciilor de informaţii sovietice care foloseau diverse acoperiri, în special ca turişti, dar şi ca membri ai numeroaselor delegaţii ce soseau simultan, pe diferite rute", în scopul organizării unor „grupuri ilegale de agenţi de informaţii".[3] Odată înfiinţate aceste grupuri, agenţii recurgeau la diverse acţiuni de instigare. Raportul intern menţiona, de exemplu, că „reprezentanţii serviciilor sovietice de informaţii şi contrainformaţii s-au răspândit pe întreg teritoriul cehoslovac, instigând populaţia să ceară dizolvarea miliţiei populare – gărzile muncitoreşti din Cehoslovacia".[4]

Comitetul Executiv subliniase că măsurile de contracarare din România trebuiau puse în practică „discret, pentru a împiedica acţiunile unor elemente iresponsabile, deoarece autorii acestei acţiuni se pot întoarce foarte bine împotriva noastră".[5] Un participant le-a amintit colegilor săi de campania de provocare asemănătoare care a precedat invadarea şi ocuparea Basarabiei de către sovietici în 1940, pentru a sublinia necesitatea de „a acorda atenţie actelor de provocare". Amintindu-şi de importanţa acordată apelurilor pentru ajutorarea cetăţenilor ţărilor respective, considerate drept justificare pentru intervenţiile trecute, Ceauşescu a anunţat ca primă măsură „protejarea ambasadelor acelor ţări, explicându-le de ce am luat măsura respectivă, şi anume, pentru a evita orice provocare".[6]

Ceauşescu era preocupat de dejucarea unei invazii, prin diverse subterfugii. Serviciul Român de Informaţii observase îndeaproape modul în

---

[1] Scrisoare de la Comitetele Centrale ale partidelor comuniste bulgar, est-german, ungar, polonez şi sovietic referitoare la intervenţia Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, PHP.

[2] Troncotă (2004), p. 178; Andrew şi Mitrokhin (2000), pp. 255-256.

[3] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123–130; Troncotă (2004), anexa 2, p. 181.

[4] Ibidem.

[5] Înregistrare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situaţia din Cehoslovacia (1968), f. 6-26.

[6] Ibidem. Se pare că KGB plănuise, dar nu a dus până la capăt asasinarea soţiilor de origine sovietică ale ofiţerilor cehoslovaci, ca motiv suplimentar pentru invazie. Andrew şi Mitrokhin (2000), p. 334.

care Serviciul Sovietic de Informații și forțele speciale sovietice au fost folosite în primele atacuri pentru ocuparea „principalelor obiective din Praga – aeroportul civil Ruzyne, sediul Comitetului Central al Partidului Comunist Cehoslovac, Președinția Republicii și cea a Consiliului de Miniștri, Ministerele de Interne și Externe, Parlamentul, Radioul, Televiziunea și oficiile de poștă-telefon-telegraf".[1] După cum a explicat el, luarea „tuturor măsurilor care să ne permită să împiedicăm ocuparea țării noastre" însemna, în primul rând, „că aeroporturile ar trebui, de asemenea, puse sub pază".[2] Presupunea totodată monitorizarea atentă a „turiștilor" sovietici și a celor din țările semnatare ale Tratatului, ca aceia care preluaseră controlul asupra aeroportului din Praga.[3] Statul-Major militar sovietic se infiltrase în Cehoslovacia într-o manieră similară:

> Aproximativ cu zece zile înainte, ofițeri sovietici, îmbrăcați civil, au fost trimiși în Cehoslovacia ca turiști, cu scopul efectuării unei recunoașteri a celor mai importante obiective și facilități militare. În noaptea de 20–21 august, ei și-au schimbat hainele civile cu uniforme militare, îndeplinind funcțiile de ofițeri de stat-major. De asemenea, generalul Pavloski, comandantul forțelor de ocupație, se afla în acea perioadă la Praga, împreună cu statul său major.[4]

Ulterior, șeful Marelui Stat-Major, generalul Ion Gheorghe, a observat că:

> Brusc, bulgarii și-au intensificat activitățile lor „turistice". În marea lor majoritate, bărbați tineri, cu constituție atletică, tunși scurt și care evident erau soldați, „turiștii" bulgari puteau fi adesea văzuți sosind cu autocare la magazinul Adam, situat, pe vremea aceea, în apropierea Ministerului Apărării Naționale, pe strada Valter Mărăcineanu.[5]

Pentru prima dată de la preluarea sa de către comuniști, serviciul de informații militare din România și-a fixat ca obiectiv Uniunea Sovietică. Așa cum a relatat șeful Statului-Major, în urma discuțiilor cu Bodnăraș și Maurer când au stabilit că „dispun de forța și mijloacele necesare", Ceaușescu a aprobat noul obiectiv operațional, înlăturând astfel o interdicție

---

[1] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), anexa 2, p. 181.
[2] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, f. 6-26.
[3] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), p. 178. Primele sosite au fost forțele GRU *Spetsnaz*, urmate de unitățile celei de a 103-a Divizii de apărare antiaeriene. Zaloga și Loop (1985), pp. 12, 14.
[4] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), p. 178.
[5] Retegan (2000), p. 193. Prin urmare, ministerul a fost mutat departe de centrul Bucureștiului într-o locație izolată de punctele comerciale și de recreere.

veche de peste douăzeci de ani.[1] Spionajul sovietic nu avusese niciodată vreo astfel de interdicţie vizavi de România.

Provocarea militară

La 21 august 1968, partidul a emis *Directivele privind apărarea integrităţii statului prin interzicerea invaziei trupelor străine.* Prin intermediul acestor directive, erau autorizate oficial măsurile discret pregătite din luna iunie. Cea mai importantă măsură era închiderea „drumurilor de acces şi invazie din Transilvania şi Moldova", în special trecătorile montane şi capetele de pod de pe râul Prut, şi blocarea debarcării forţelor militare ostile şi a punctelor de frontieră de pe Dunăre, în Dobrogea. Această capacitate de reacţie rapidă se datora faptului că măsurile stipulate în directive erau, în multe privinţe, similare măsurilor luate împotriva unui atac de pe trei fronturi, iniţiat de vecinii sovietici, unguri şi bulgari, care a constituit unul dintre principalele scenarii de luptă ale Statului-Major General din România, în perioada interbelică.[2] Forţele navale, aeriene şi terestre au primit această sarcină şi au fost ajutate de poliţia de frontieră, care era subordonată armatei pentru a servi drept forţă de observare înaintată.

Trupele au fost aprovizionate cu muniţie de luptă, o raritate în Blocul Sovietic ai căror lideri de partid erau extrem de suspicioşi în privinţa forţelor lor armate – şi, după o primă tentativă de „avertizare a trupelor străine cu privire la faptul că au încălcat teritoriul României", aveau ordinul „de a deschide focul fără alte ordine de la superiori, dacă trupele străine continuă să avanseze".[3] Acelaşi ordin era valabil pentru marină (care putea acţiona de-a lungul coastei române pe o distanţă de cinci mile) şi, artileria antiaeriană. Au fost săpate câmpuri de mine antiinfanterie şi antitanc, precum şi şanţuri, au fost minate tunelurile feroviare de-a lungul potenţialelor căi de invazie, în scopul distrugerii acestora, şi au fost adoptate planuri de apărare pentru aeroporturile din România, inclusiv distrugerea lor „pentru a nu putea fi utilizate de către forţele inamice".[4]

---

[1] Lucrarea generalului Ion Gheorghe, prezentată la simpozionul „Armata română în contextul evenimentelor din august 1968", organizată de Uniunea Naţională Alexandru Ioan Cuza a Cadrelor Militare în Rezervă şi în Retragere, citată în Retegan (2000), p. 191.

[2] Aceste planuri sunt prezentate mai detaliat în lucrarea lui Ioan Talpeş, *Diplomaţie şi apărare: Coordonate ale politicii externe româneşti 1933–1939*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

[3] Retegan (2000), p. 194.

[4] Ibidem, p. 207.

Numărul și modul de dispunere a trupelor Tratatului de la Varșovia erau menite să intimideze statul vizat. De-a lungul râului Prut, de la frontiera româno-sovietică, vizavi de orașul românesc Albița, forțele sovietice „desfășurau activități similare celor de recunoaștere și pregătire" a unui atac. În apropierea orașului Reni, unitățile sovietice de geniu „făceau în fiecare noapte exerciții de lansare de pe docuri, în scopul extinderii podului de peste Prut". „În Sud, bulgarii exersau traversări nocturne peste Dunăre, de la Giurgiu la Oinacu, în timp ce, în Vest, ungurii făceau diferite exerciții în apropierea punctelor de frontieră de la Borș, județul Bihor, și Petea, județul Satu Mare."[1]

Într-o informare către ofițerii de informații și contrainformații de la nivel central și local, adjunctul șefului DSS a atras atenția asupra faptului că sovieticii concentraseră aproximativ 235 000 soldați, de diferite arme, la frontiera de nord-est a țării, subordonate următoarelor trei comandamente:

- Comandamentul de sud, cu cartierul general la Odessa, și un efectiv de aproximativ 80 000 soldați, precum și importante forțe navale și aeriene.
- Comandamentul de nord, cu cartierul general în Lvov, și un efectiv de aproximativ 75 000 soldați.
- Comandamentul central, cu cartierul general la Kiev, și un efectiv de aproximativ 80 000 soldați.[2]

În același timp, a explicat șeful spionajului, „unități ale flotei militare sovietice, printre care forțe speciale de debarcare navală și nave de desant, staționează deja în afara apelor teritoriale, pe partea dreaptă a Deltei Dunării și a coastei românești", în timp ce „în Ungaria au loc concentrări masive de trupe ungare și sovietice".[3]

---

[1] Ibidem, p. 193.

[2] Troncotă (2004), p. 181.

[3] Ibidem. Corpul V de armată ungar din Szekesfeher desfășurase multe unități lângă frontiera română de la Szolnok, în vreme ce unitățile Corpului III de armată erau dispuse la nord, în Cegled și Eger, acestea din urmă fiind responsabile cu frontiera de est. Trupele ungare aveau propriile lor batalioane de recunoaștere (forțele speciale, și anume al 24-lea „Bournemissza Gergely" în Eger, al 34-lea „Bercesnyi László" în Szolnok, ambele foarte familiarizate cu desfășurarea de operațiuni pe teritoriul României. În 1989, Batalionul 24 de Recunoaștere a discutat cu forțele speciale franceze o eventuală pătrundere în Transilvania. Pe 22 decembrie 1989, ambasadorul Franței în România a oferit noilor și confuzelor autorități române un contingent de 80 soldați antitero, aflat deja în Ungaria, dincolo de granița cu Arad, însă acesta a fost refuzat. Sergiu Nicolaescu, *Revoluția. Începutul adevărului: Un raport personal*, București, Topaz, 1995, p. 225. Nicolaescu a primit telefonul ambasadorului. În calitate de senator în Parlamentul României, în 1991, el a condus prima comisie senatorială de investigare a evenimentelor din decembrie 1989. Ulterior, Batalionul 24 și forțele speciale franceze au efectuat exerciții comune anuale cu 80 de participanți. Se pare că nu toți cei 80 au fost francezi, nici acum, nici în 1989. Vezi, *Xinhua*, 8 noiembrie 2005. Potrivit foștilor ofițeri de informații români, majoritatea echipei a fost formată din maghiari în uniforme franceze, care erau priviți cu prietenie de români.

Existau extrem de puţini specialişti occidentali în probleme de informaţii sau din mediul academic care să cunoască faptul că România a reprezentat pentru Moscova una dintre principalele ameninţări militare şi, totodată, un obiectiv informaţional major, în perioada interbelică.[1] De altfel, nu era cunoscut nici faptul că acest interes pe termen lung al sovieticilor privind derularea unor operaţiuni în fostele teritorii româneşti a avut ca o consecinţă crearea unor capacităţi regionale de intervenţie militară şi informativă dincolo de graniţele României mult mai mari şi mai dezvoltate decât cele din jurul „blajinului frăţior" slav, Cehoslovacia.

Desfăşurarea semipermanentă a celor 12 divizii din Districtul militar Odessa în oraş şi zona adiacentă, Marea Neagră, la comandamentul de luptă al districtului din RSS Moldova şi capitala sa, lângă graniţa cu România, a ascuns Occidentului obiectivele sovieticilor (şi, aparent, dimensiunea acestora).[2] Printre acestea, se aflau unităţi speciale de desant aerian şi *Spetsnaz*, care aveau cunoştinţe de limbă română (moldovenească).[3] Realitatea a fost aceeaşi şi pentru trupele sovietice din Grupul Forţelor de Sud, cu baza permanentă în Ungaria, inclusiv la Debreţin, la mai puţin de 100 km de graniţa cu România.

Întrucât forţele militare sovietice pregătite pentru operaţiuni împotriva României erau deja desfăşurate semipermanent sau simultan, în timpul operaţiunii din Cehoslovacia, monitorizarea acţiunilor ulterioare îndreptate împotriva României, care urmau un model similar, inclusiv redesfăşurări de trupe identificabile şi separate, ample exerciţii ale Tratatului în interiorul ţării etc., a avut tendinţa de a ignora deja instituita capacitate ofensivă sovietică. Căutând copaci noi, analiştii nu au observat că se aflau în mijlocul pădurii. Încurajate de dezinformarea sovietică răspândită de agenţii şi membrii Pactului de la Varşovia în ţările neutre şi membre NATO din Europa, serviciile de informaţii americane aveau falsul sentiment că absenţa unor pregătiri militare identice însemna lipsa unei ameninţări serioase.

---

[1] Vezi de ex. Dallin (1955), pp. 14, 305, 393. Vezi şi Leonard (1999), pp. 16, 46, 74, 115, 167-170, 181, 186.

[2] Districtul militar Odessa era format, în final, din două armate de arme combinate, având aproape 12 divizii, inclusiv o Divizie de luptă şi atac aerian, cu baza permanentă în Chişinău.

[3] Divizia de asalt aerian 103 a aterizat pe aeroportul din Praga, după capturarea sa de către un grup GRU *Spetsnaz* în august 1968; în 1979, Divizia 105 de Asalt Aerian, susţinută de Divizia de Asalt Aerian 103, a aterizat la Kabul, Afghanistan. Steven Zaloga şi Loop, *Forţele de elită ale Blocului Sovietic*, Londra, Osprey, 1985, p. 12. Importanţa elementelor de atac aerian pentru lupta nonliniară a sovieticilor este analizată de David Glantz, *A History of Soviet Airborne Forces*, Londra, Routledge, 1994, pp. 372-374, 305, 321, 389-392.

Exerciții ale Pactului de la Varșovia la granița României, 1968

Exercițiile flotei sovietice Zona de excludere vestică

Harta 23

CAPITOLUL 15

ALIAȚI AU VRUT, ALIAȚI AU GĂSIT
21–30 AUGUST

Denunțarea invaziei

Continuarea acțiunilor trupelor sovietice și ale membrilor Tratatului la frontierele române a făcut ca parada militară, programată pentru 23 august, să cuprindă și modificări prin includerea unităților Gărzilor Patriotice, ceea ce indica intenția clară a guvernului român de a opune rezistență. După o constatare explicită că nu exista nici o posibilă justificare pentru invadarea militară a unui stat socialist și că, printr-o astfel de acțiune, URSS și aliații săi „încălcau flagrant independența și integritatea altui stat", constituindu-se într-o „gravă amenințare la adresa păcii în Europa" și a „socialismului mondial", Ceaușescu a făcut următoarea declarație:

> S-a spus că în Cehoslovacia există pericolul unei contrarevoluții. Probabil că mâine cineva va afirma că această întrunire are tendințe contrarevoluționare. Dacă se va întâmpla așa, avertizăm pe oricine că poporul român nu va permite niciodată, nici unei forțe străine, să ne ocupe țara [...] începând de astăzi, am hotărât să înființăm gărzile patriotice armate, formate din muncitori, țărani și intelectuali, a căror menire este aceea de a apăra independența patriei noastre socialiste.[1]

Agenții sovietici din țară și din afara ei au început să propage zvonuri și informații care negau hotărârea României de a rezista și, în schimb, insistau că Ceaușescu „s-a lăsat dus de val" și a devenit „irațional" în luările sale de

[1] „Cuvântul tovarășului Nicolae Ceaușescu", *Scînteia*, 22 august 1968.

poziție.[1] În contrast cu o astfel de imagine, spionajul american a evaluat performanța lui total diferit, raportând că după ce își exprimase „totala solidaritate cu poporul cehoslovac și cu Partidul Comunist Cehoslovac" și a declarat limpede că „nimic nu poate justifica intervenția armată" și „violarea flagrantă a suveranității naționale", „Ceaușescu a apelat la populație să fie calmă, dar fermă și vigilentă și gata să apere în orice moment patria socialistă, România", după care a anunțat înființarea „Gărzilor Patriotice".[2]

Este interesant că, deși a îndeplinit întocmai instrucțiunile lui Ceaușescu referitoare la angajamentul României de a se apăra, Ion Gheorghe Maurer, care nu luase parte la ședința Comitetului Executiv al PCR, a fost puternic afectat de fermitatea declarațiilor și, ulterior, a afirmat că:

> O asemenea atitudine violentă era pur și simplu o provocare inutilă. Printre altele, i-a amenințat pe ruși că, dacă vor intra în țară, întreaga populație se va ridica împotriva lor. Asta a fost pur și simplu o invitație la invazie, cu o opoziție care oricum nu avea nici o șansă de succes! [...] Prin ceea ce a făcut, Ceaușescu a creat doar un risc enorm pentru țară. Ar fi putut să condamne invadarea Cehoslovaciei, dar în niște termeni mult mai diplomatici și mai rationali.[3]

Dezinformarea intenționată a fost sprijinită de diplomații români care au perceput enormele riscuri, dar nu au înțeles nici mecanismele de descurajare sau importanța „semnalelor" transmise în politica internațională. Unii dintre acești diplomați, fie din teamă, fie din alte motive, au încercat chiar să amelioreze pe cont propriu ceea ce ei considerau a fi o gravă eroare.[4] În

---

[1] Brucan și Bârlădeanu au insistat pe această direcție, după 1989. Vezi Silviu Brucan, *Generația irosită*, București, Editura Hogistra, 1993, și interviul cu Bârlădeanu în Betea (2008), p. 162. Bârlădeanu afirmă că Ceaușescu „își pierduse controlul" și nu era momentul ca, „după ce ai înfruntat tigrul, să-l mai tragi și de coadă".

[2] *USSR Resorts to Invasion in Czechoslovak Crisis*, 23 august 1968 (declasificat la 14 martie 2007), p. 5, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia", 13 aprilie 2010, CIA.

[3] Vezi interviul lui Ion Gheorghe Maurer în Betea (2008), pp. 332-333. După 1989, Maurer, influențat evident de convingerea sa că Ceaușescu încercase să-l omoare în 1972, a recunoscut cu greu că „riscul enorm" pe care și-l asumase Ceaușescu a adus „mari beneficii" României și a ajutat-o să împiedice invazia sovietică.

[4] Spre exemplu, reprezentantul României la ONU, Corneliu Mănescu, a recunoscut că el a fost cel care a sugerat să nu se facă mare propagandă la ONU, referitor la invazie. Vezi interviul lui din Betea (2008), p. 585. Conform lui Mănescu, Paul Niculescu Mizil și alții au afirmat eronat în scrierile post-1989 că se decisese în Comitetul Executiv să nu se facă valuri „când el fusese de fapt acela care propusese asta". De asemenea, Mănescu i-a sugerat lui Ceaușescu să-l trimită pe Maurer la Cluj „ca să domolească afirmațiile agresive și senzaționale" din discursul său, din 22 august. Op. cit., p. 584. Maurer a primit cu siguranță instrucțiuni să nu intre neapărat în conflict cu Moscova, iar misiunea lui a fost aceea de a întări poziția României împotriva invaziei și hotărârea să se apere.

consecinţă, dezinformarea că Ceauşescu realizase cât de mare era eroarea făcută şi bătea în retragere a fost sprijinită de iniţiativele oficialilor români şi a devenit curând un truism al interpretărilor occidentale.[1]

În realitate, aprecierile lui Ceauşescu erau mult mai moderate decât cele ale Comitetului Executiv. Ele nu conţineau nimic care să nu fi fost deja susţinut în perioada lui Gheorghiu-Dej şi au fost prezentate oficial în publicaţiile partidului, pe tot parcursul anului 1968 şi 1969. Opinia publică a coincis cu linia partidului, ceea ce sugera că organele de partid promovau o politică într-adevăr românească. Dezinformarea concertată deforma ceea ce reprezenta un indiciu clar al determinării şi obiectivele comune ale conducerii şi ale poporului român, indicând că era vorba despre o „isterie" a lui Ceauşescu, mai degrabă ridicolă decât demnă de admiraţie.

Participanţii la invazie erau furioşi din cauza faptului că, în loc să fie copleşit de demonstraţia forţei lor militare, regimul de la Bucureşti condamna public acţiunea, atât în presa română, cât şi în forumurile internaţionale. La plenara comună a Comitetului Central al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar (PSMU) şi a guvernului ungar din 23 august, reacţia partidului a instituit ceea ce va reprezenta elementul central al unei campanii de dezinformare pe termen lung:

> Comitetul Central al Partidului Comunist Român a publicat o declaraţie prin care condamnă această acţiune. La Bucureşti, în faţa a peste 80 000 de oameni, Ceauşescu a protestat vehement şi pe un ton isteric. El a anunţat înfiinţarea armatei unite a muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor, care va apăra patria şi socialismul. În această privinţă, ne întrebăm: să le apere de ce?[2]

Stasi-ul est-german a fost mai puţin aluziv, declarând făţiş că regimul de la Bucureşti „a înfiinţat imediat aşa-numitele miliţii, formate din muncitori, ţărani şi intelectuali, constituite în mod clar sub forma unor trupe de luptă, cu scopul evident de a se opune oricăror măsuri întreprinse de ţările socialiste".[3]

China se alătură

Pentru a rezista presiunilor militare exercitate de sovietici şi de membrii Tratatului, era nevoie de aliaţi. Este relevant faptul că regimul de la

[1] Kramer (2001), p. 327. Kramer, încercând să înţeleagă atât dezinformările, cât şi înregistrările oficiale, a sfârşit prin a admite că au existat anumite respingeri şi dezaprobări, şi că Ceauşescu „a încetat să mai critice public intervenţia" menţinându-şi opinia negativă care era reflectată în media românească. Dezinformarea sovietică a accentuat tema că „se lăsase dus de val" şi impusese astfel statutul de politică oficială.

[2] MOL, MKS, 288, fond 4, dosar nr. 94, f. 16; Retegan (2000), p. 189.

[3] Raportul privind situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări, BstU, MfS, dosar ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005).

Bucureşti a abordat în primul rând Republica Populară Chineză, de fapt, singura putere căreia guvernul român i-a cerut în mod direct sprijinul:

> În seara zilei de 21 august 1968 – menţiona un fost ambasador chinez –, Bodnăraş i-a solicitat însărcinatului cu afaceri chinez o întrevedere urgentă, în cadrul căreia ne-a informat că trupele sovietice invadaseră Cehoslovacia şi că România se afla în faţa unei forţe sovietice enorme. Românii credeau că un război era iminent şi erau hotărâţi să reziste până la sfârşit. Astfel că ei doreau să ştie dacă se pot baza pe sprijinul guvernului chinez sau nu.[1]

Ambasadorul României la Beijing a continuat discuţiile mai detaliate privitoare la „sprijinul chinez", cu premierul Zhou Enlai, iar conducerea chineză a acceptat să acorde sprijin României, sprijin pe care românii îl considerau vital pentru o „viitoare poziţie a României faţă de evenimentele din Cehoslovacia şi relaţiile cu Uniunea Sovietică".[2]

Curând, Guvernul de la Bucureşti a simţit nevoia unui sprijin şi mai direct, întrucât trupele sovietice, bulgare şi ungare începeau să se concentreze şi se pregăteau ostentativ pentru acţiuni ofensive la graniţele României. Moscova controla mai mult de patru cincimi din frontiera de 3 150 km a României, fie direct – frontiera sovieto-română de 1 330 km şi coasta Mării Negre de 193 km controlată de sovietici, fie indirect – prin forţele militare subordonate Moscovei din Ungaria şi Bulgaria, la graniţa comună cu România de 1 079 km.[3] După cum observa şeful de atunci al Statului-Major, Ion Gheorghe, nu numai că armata română era depăşită numeric şi împresurată, dar „adversarii prezumtivi ne cunoşteau bine forţa şi dispersarea forţelor armate".[4] Serviciile de informaţii elveţiene i-au contactat urgent pe omologii lor de la Bucureşti, confirmându-le ceea ce armata română ştia deja, şi anume că 14–15 divizii sovietice, 2–3 divizii ungare şi 4–5 divizii bulgare au fost mobilizate la frontierele române.[5]

Imediat după parada din 23 august, Bodnăraş l-a contactat pe ambasadorul chinez la Bucureşti, solicitând o declaraţie publică privind sprijinul guvernului chinez, cu scopul de a domoli presiunile militare tot mai mari ale sovieticilor. În acelaşi scop, ambasadorul român la Beijing i-a solicitat urgent lui Zhou Enlai o întrevedere. Deşi vicepreşedintele Congresului

[1] Liu şi Mastný (2004), p. 111. Declaraţia lui Zhou Ankang, fost ambasador în Iugoslavia şi Ungaria.
[2] Ibidem, p. 44. Declaraţia lui Aurel Budura, fost ambasador în China.
[3] „România avea 1 500 mile de duşmani" şi „150 mile de coastă marină ce nu putea fi apărată", în timp ce forţele Tratatului de la Varşovia derulau manevre la scară largă, la frontierele României, între 26 august şi 6 septembrie 1968. Lendvai (1969) p. 366.
[4] Retegan (2000), p. 192.
[5] Ibidem.

Poporul Chinez urma să participe la celebrarea zilei naţionale a României, organizată la Ambasada română din Beijing, Mao a decis să îl trimită pe Zhou. Potrivit unui diplomat chinez care a activat în regiune:

> După consultări cu preşedintele Mao, premierul Zhou Enlai a decis să participe la recepţia organizată de Ambasada română cu ocazia zilei naţionale a României. La recepţie, Zhou a condamnat Uniunea Sovietică şi a exprimat ferm sprijinul Chinei pentru lupta dreaptă a poporului cehoslovac. Totodată, el a subliniat faptul că România se confruntă cu pericolul unei intervenţii şi agresiuni străine şi că poporul chinez este ferm hotărât să sprijine lupta dreaptă a poporului român.[1]

Paradoxul relaţiilor româno-iugoslave

La şedinţa Comitetului Executiv din 21 august, câţiva participanţi au cerut insistent iniţierea unui contact cu Belgradul, în scopul coordonării reacţiei lor la potenţiala ameninţare militară sovietică. Deşi era ezitant, Ceauşescu a fost de acord. Aceste ezitări erau dublu motivate. Întrucât guvernul român a negat public „rolul de lider" şi autoritatea supranaţională a URSS, Belgradul a perceput această acţiune ca fiind cea a unui concurent egal în ceea ce priveşte relaţiile cu lumea nealiniată şi, în special, cu SUA, pe care guvernul iugoslav le considera ca fiind cruciale pentru propria politică independentă.[2] Iugoslavii îşi făceau griji justificate, mai ales că influenţi observatori politici americani deja considerau că Bucureştiul este „în mod clar cel puţin la fel de independent de Moscova ca şi Belgradul" şi

[1] Liu şi Mastný (2004), p. 111. Ulterior, Maurer a spus că „declaraţia lui Zhou a reprezentat cel mai important sprijin acordat României într-unul dintre cele mai mari momente de cumpănă a ţării". Declaraţia lui Zhou Ankang, fost ambasador chinez în Iugoslavia şi Ungaria.

[2] Comitetul a remarcat că guvernul iugoslav şi-a deteriorat relaţiile cu SUA, acestea devenind „nesemnificative", din cauza faptului că era orientat spre menţinerea unor relaţii separate şi strânse cu URSS şi ţările est-europene, că „a rupt" „anumite relaţii de care depind în mod direct de SUA – porumb şi alte produse agricole, livrări de produse militare, credite pentru investiţii" şi, parţial, din cauza distanţei geografice. Deşi nu exista o strategie vizibilă, această atitudine nega ceea ce era foarte evident la sfârşitul anilor 1950, respectiv „lipsa unei cooperări practice cu SUA", pe de o parte, şi „relaţiile tot mai strânse cu URSS şi alte state socialiste", pe de altă parte. *Raport privind relaţiile RSFI–SUA şi concluziile Comitetului Federal Executiv*, 18 iulie 1964, arhivele iugoslave, fond nr. VOT, dosar nr. IX, tema nr. 109-V 1964, CWIHP, „Iugoslavia în Războiul Rece".

că va depăși Belgradul foarte curând din punctul de vedere al distanțării pe plan militar.[1]

În iulie 1964, Comitetul Executiv Federal al lui Tito a constatat că „SUA începeau să dezvolte contacte intensive cu țările din estul Europei", în timp ce relațiile dintre Belgrad și Washington coborâseră chiar sub nivelul existent înainte de *détente*. Guvernul american devine tot mai dezinteresat de Iugoslavia, în primul rând datorită independenței crescânde a unor țări est-europene, România fiind prima dintre ele cu care SUA au inițiat „numeroase și fructuoase contacte".[2] Comitetul a concluzionat că Iugoslavia nu-și putea permite să fie înlocuită în aprecierile americane din cauza faptului că „succesul relațiilor cu SUA" era vital pentru „poziționarea sa internațională, ca stat independent" și „într-o mare măsură", responsabil pentru prestigiul și influența Iugoslaviei față de „Uniunea Sovietică și alte state est-europene".

Lui Tito i s-a amintit că relațiile Belgradului cu URSS erau „în principal, relații de dependență" și nu se refereau la „sinceritatea comună în efortul de construire a socialismului", ci la „forța poziției internaționale" a Iugoslaviei. De aceea, era absolut necesar ca Belgradul să-și mențină „avantajul" în relațiile cu Washingtonul, „mai ales" într-o perioadă în care alte state socialiste „inițiau eforturi deloc discrete pentru îmbunătățirea relațiilor cu SUA". Altfel spus, în pofida sentimentelor prietenești ale Iugoslaviei față de România, România era mai mult o țară-problemă, decât un partener.

Riscul ca România să ia locul Iugoslaviei, de partener privilegiat al Washingtonului, era real. Iată ce se menționa într-un raport pentru directorul CIA elaborat cu câteva săptămâni înainte:

> Dată fiind intensificarea relațiilor România–SUA, înrăutățirea relațiilor româno-sovietice și renașterea cu vigoare a naționalismului românesc, sprijinit de guvern, Statele Unite trebuie să fie precaute pentru a se evita cazul în care inițiativele americane și răspunsul Bucureștiului vor depăși limitele tolerate de Blocul Sovietic. [...] Problema în privința relațiilor SUA – Iugoslavia nu

[1] William E. Griffith, *Relațiile chino-sovietice, 1964–1965*, Cambridge, MIT Press, 1967, p. 34; *Perspectivele independenței Europei de Est: CIA, Biroul pentru Estimări Naționale, Memorandum special nr. 10-65,* 18 februarie 1965 (declasificat la 16 august 2000), *pp. ii și 14,* www.foia.cia.gow.

[2] Raport privind relațiile RSFI – SUA și concluziile Comitetului Federal Executiv (1964), CWIHP. „Declarația de independență a României", din aprilie 1964, și discuțiile la nivel înalt între oficialii români și administrația Johnson, în mai, privind relația Est-Vest și evenimentele din interiorul Blocului, precum și relatările internaționale din perioada respectivă. Interesant, Belgradul considera că „nivelul modest de înțelegere" cu SUA privind „o serie de problematici mondiale" constituia doar un factor „restrictiv" al cooperării americano-iugoslave.

este cea de construire a punţilor de comunicare, ci de a le reface pe cele subminate de Congresul SUA, în ultimii patru ani, ca reacţie la neutralitatea prosovietică a Belgradului.[1]

La rândul său, Ceauşescu manifesta reticenţă faţă de ţara vecină, de altfel, prietenă, din cauza faptului că Iugoslavia avea un cu totul alt tip de relaţie cu Moscova. Moştenirea comună slavă şi o istorie bogată în ceea ce priveşte sprijinul masiv acordat de Rusia împotriva otomanilor au influenţat relaţiile Moscova – Belgrad, uneori în mod deschis, alteori în mod subtil. Tito se temea cu adevărat de Moscova, mai ales în urma experienţelor din 1948–1951. În acelaşi timp, el simţea că are o legătură adevărată cu ruşii, ceea ce contrabalansa sentimentul de frică. Fără să aibă astfel de legături etnice sau istorice, românii aveau mai multe motive să se teamă de Moscova.

În mod paradoxal, în chestiuni de securitate şi politică externă, Iugoslavia independentă a lui Tito era mult mai apropiată de URSS decât România.[2] Aşa cum remarca CIA, după decesul lui Stalin, Tito se alinia cu Moscova împotriva Washingtonului referitor la „aproape orice problemă de politică externă".[3] De asemenea, Departamentul de Stat se plângea de „atitudinea tot mai ostilă a Belgradului" faţă de Washington referitor la „aproape orice problemă internaţională care implica interesele naţionale ale SUA".[4] În chestiuni de importanţă vitală pentru Moscova şi Washington, cum erau relaţiile cu China, Războiul din Vietnam, Orientul Mijlociu, Tito era de partea URSS, în timp ce Ceauşescu era de partea Statelor Unite.

Un paradox şi mai mare este faptul că legăturile Iugoslaviei cu Moscova în domeniul cooperării militare erau mult mai strânse, deşi, formal, România era aliatul militar al URSS, iar Iugoslavia nu. În 1962, la mai puţin de un an de când România pusese capăt practicii de a trimite ofiţeri români la Moscova pentru stagii de instruire pe probleme militare şi de securitate, Iugoslavia a început să-şi trimită ofiţerii la instruire în URSS.[5] În 1965, Belgradul nu achiziţiona şi nici nu primea arme de la guvernul american – o schimbare radicală faţă de situaţia existentă în urmă cu un

---

[1] „Bridges to Eastern Europe", Memorandum către DCI, 25 iunie 1964, anexele G şi H, pp. 16-17, CIA.

[2] De exemplu, Tito era „unul dintre cei mai puternici suporteri ai Moscovei în disputa chino-sovietică". *National Intelligence Estimate: Prospects for the International Communist Movement* (1964), p. 7, CIA.

[3] Biroul pentru Informaţii Curente, *Raport Special: Politica Iugoslaviei faţă de Lumea Comunistă*, 21 mai 1965 (declasificat la 02.05.2002), p. 7, CIA.

[4] Telegrama Ambasadei SUA la Belgrad către Departamentul de Stat, Belgrad, 29 decembrie 1967, 165Z , document 187, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII.

[5] Raport Special: politica Iugoslaviei faţă de lumea comunistă (1965), p. 5, CIA; Barnett (2006), p. 138.

deceniu –, în timp ce Moscova devenise singurul furnizor de echipamente militare moderne al Iugoslaviei.[1] Între timp, Bucureștiul își lansa propria industrie de armament și își diversifica sursele de aprovizionare, cu scopul de a-și reduce dependența de URSS (și, curând, va solicita arme de la SUA).

MAAG, grupul de asistență militară al SUA, a avut o influență predominantă la Belgrad în perioada rupturii dintre Tito și Stalin. Acum, serviciile de informații americane raportau o înmulțire a misiunilor de pregătire ale sovieticilor, în timp ce România a refuzat categoric instruirea sovieticilor pe teritoriul său (sau în altă parte).[2] Astfel, în timp ce Bucureștiul nu a permis aliatului său sovietic să utilizeze facilitățile portuare de la Marea Neagră (ceea ce nu era o pierdere prea mare, dat fiind că sovieticii aveau facilități în vecinătate), Belgradul a acordat, în mod generos, navelor sovietice drepturi și servicii portuare.[3] După ce i-a declarat lui Kennedy în 1963 că România nu se va alătura URSS în nici un război provocat de aceasta și după ce a fost lăsată în afara planurilor de război ale Tratatului de la Varșovia în 1965, este limpede că Guvernul de la București considera URSS ca pe un agresor periculos.

Spre mijlocul anilor 1970, într-un discurs adresat ofițerilor cehoslovaci, Tito a făcut următoarele afirmații:

> Noi nu suntem membri oficiali ai Tratatului de la Varșovia. Însă, atunci când cauza socialismului, comunismului și a clasei muncitoare va fi în pericol, vom ști ce atitudine să luăm. Obiectivele noastre sunt comune cu ale Uniunii Sovietice.[4]

După cum explica Emil Bodnăraș ambasadorului american la București, în aceeași perioadă:

> [...] România s-a gândit să se retragă din Pactul de la Varșovia, la fel cum făcuseră și albanezii în 1968, dar a ajuns la concluzia că era mai bine să rămână la consiliile Pactului unde, deși nu avea nici o influență în

[1] Ibidem. Vezi și *The Yugoslav Military Elite*, publicația RAND pregătită de Biroul pentru analize politice și regionale, CIA, 1 februarie 1977 (declasificat la 22 iunie 2004), CIA.
[2] Simbolic pentru această schimbare este faptul că, imediat după „excluderea Iugoslaviei din Cominform, în 1948, a fost înființat un program de schimb de informații militare între SUA și Ministerul iugoslav al Apărării", dar „înțelegerea a fost anulată în august 1955 când Belgradul și-a normalizat relațiile cu Moscova". *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1500 EDT)*, 4 septembrie 1968 (declasificat în septembrie 2004), p. 4, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.
[3] Nora Beloff, *Tito's Flawed Legacy*, Londra, Victor Gollanz, 1985, p. 173.
[4] Beloff (1985), p. 176.

conducerea problemelor militare, putea măcar să pună întrebări şi să se menţină informată.[1]

Adesea, politica externă a Iugoslaviei era în conflict cu cea promovată de România, mai ales în ceea ce priveşte confruntarea URSS – SUA şi relaţiile Est – Vest. Şi competiţia dintre cele două state est-europene era uneori făţişă şi acerbă, în ceea ce priveşte interesele lor în ţările în curs de dezvoltare. Belgradul îşi pierduse protejatul egiptean, Nasser, în 1969, iar înlocuitorul acestuia, Anwar As Sadat, era un aliat apropiat al României, fapt care a dus la un considerabil resentiment. Această concurenţă şi afinităţile politice iugoslavo-sovietice s-au manifestat cu claritate în perioada războiului arabo-israelian din 1967. România a refuzat Moscovei orice ajutor militar – material sau drept de tranzitare a teritoriului –, în schimb Tito i-a acordat dreptul de survolare a teritoriului, folosire a căilor ferate, a aeroporturilor şi a porturilor, şi chiar dreptul de staţionare temporară pentru unităţile armatei sovietice (Divizia 106 de atac aerian, în Belgrad) în eventualitatea unei redesfăşurări a trupelor în regiune pentru a-i sprijini pe clienţii arabi.[2] Mai mult, Belgradul a participat la întrunirile ministeriale ale Tratatului de la Varşovia de la care Bucureştiul a fost exclus, unde a condamnat Israelul şi SUA şi a aprobat tacit atacarea României pentru atitudinea sa lipsită de spirit „frăţesc".[3] Tito a mers şi mai departe, asumându-şi rolul de agent „sub steag străin", în manipularea lui Nasser.[4]

Analizele ştiinţifice şi evaluările serviciilor de informaţii americane, referitoare la Iugoslavia, nu au luat în considerare posibilitatea ca între Moscova şi Belgrad să fie mai mult decât ceea ce se vedea, mai ales în ceea ce priveşte domeniile militar şi cel al informaţiilor.[5] Deşi analiştii

[1] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974), p. 4, CWIHP.

[2] Spre deosebire de România, Iugoslavia „a declarat că este întru totul de partea arabilor, în timpul şi după terminarea războiului din iunie, adesea opunându-se intereselor SUA în regiune" şi „a adoptat în regiune politici care adesea coincideau şi le completau pe cele ale URSS". *Iugoslavia: O evaluare informativă (ca reacţie la NSSM 129),* CIA, Biroul de Estimări Naţionale, reprezentanţi ai comunităţii de informaţii care au apărut la principalele dezbateri ale comunităţii, 27 iulie 1971 (declasificat la 21 septembrie 1999), p. 52, CIA.

[3] Ambele părţi au avut aceleaşi poziţii în timpul războiului din octombrie 1973, din Orientul Mijlociu.

[4] Înregistrările poloneze ale Întrunirii liderilor Blocului Sovietic (şi Tito), la Budapesta, 11–12 iulie 1967, KC PZPR, XI A/13, AAN, Varşovia, James G. Hershberg, *Blocul Sovietic şi consecinţele războiului din iunie 1967: Documente selecţionate din arhivele poloneze şi româneşti,* CWIHP *e-Dossier No. 13.*

[5] Se pare că exista o cooperare în domeniul informaţiilor mult mai strânsă decât se credea. Neil Barnett, *Tito*, Londra, Haus Publishing, 2006, p. 138.

au remarcat existența unei înțelegeri sovieto-iugoslave, fără excepție, interpretările exprimate au găsit o altă explicație decât cea a unei colaborări strânse. Acest lucru a dăunat în special României, în analizarea poziției sale, întrucât mulți dintre analiștii care au evaluat ambele țări au sfârșit prin a minimaliza independența sa în fața Moscovei și a concluziona că România încerca o apropiere de URSS.[1]

De exemplu, într-o evaluare din 1965 CIA admitea că Moscova era „unicul furnizor de echipamente militare moderne al Iugoslaviei", că nu doar cadrele militare iugoslave „se instruiau în URSS", ci și echipe sovietice se instruiau în Iugoslavia, și că Belgradul era de acord cu Moscova „în majoritatea problemelor de politică externă".[2] În pofida unor astfel de indicii, potrivit aceleiași evaluări, se concluziona că „nu s-au găsit dovezi solide în favoarea unei înțelegeri între URSS și Iugoslavia privind intensificarea cooperării bilaterale și asistența reciprocă în probleme de natură militară".[3] Asemenea evaluări erau în totală contradicție cu rapoartele despre practicile de recrutare folosite de sovietici în rândul participanților străini la programele lor de instruire militară.

Mai mult, după cum menționa un memorandum ulterior al comunității informative a SUA, grupurile de asistență militară sovietice ofereau atât „beneficii deschise, cât și unele acoperite", sporind dependența de „consilierii și tehnicienii lor, în conjuncție cu marile livrări de armament sofisticat", perpetuând prezența sovietică și prin includerea unor „alte genuri de consilieri (precum specialiștii în informații ai KGB)", și prin folosirea grupurilor „pentru a furniza informații, pentru atragerea de aliați și citirea pulsului de nemulțumire al armatei".[4] Memorandumul sublinia că se căutau îndeosebi „relațiile din sfera informativă", deoarece ofereau „acces la organizațiile

[1] Acesta a fost un fenomen obișnuit în perioada Războiului Rece, când comunitățile academice și cele informative includeau toate statele comuniste non-sovietice într-o singură categorie, de „est-europene", cu subcategoria „balcanică", urmând modelul instituțiilor și practicilor sovietice. Astfel, „specialiștii est-europeni" erau responsabili pentru toate statele comuniste non-sovietice, cu „specialiști balcanici" responsabili pentru Ungaria, România, Bulgaria, Iugoslavia și Albania, în ciuda diferențelor extreme de ordin cultural, politic, economic și lingvistic pe care foarte puțini specialiști le stăpâneau.

[2] CIA, Office of Current Intelligence, Raport Special: politicile Iugoslaviei în lumea comunistă, 21 mai 1965 (declasificat la 02.05.2002), pp. 5, 7.

[3] Ibidem, p. 7. CIA a menționat în acest raport că „aparenta determinare a Belgradului de a evita o situație dificilă în ceea ce privește alinierea cu armata sovietică" poate fi zdruncinată de eșecul ei în a încheia cu SUA acorduri satisfăcătoare privind piese de schimb și echipamente noi". Se pare că CIA a ignorat aceste implicații când Belgradul a eșuat în următorii ani.

[4] *Soviet Foreign Military Assistance: Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 87-10004C), mai 1987 (informare din 1 aprilie 1987), pp. 18-19, CIA.

informative din ţara-gazdă" care permiteau penetrarea sovietică şi neutralizarea „uneia dintre metodele de control al guvernelor cliente asupra activităţilor subversive sovietice".[1]

Deşi relaţiile româno-iugoslave au rămas bune până la moartea lui Tito, cooperarea dintre cele două ţări este adesea condiţionată şi nu a permis niciodată ca Belgradul să nu fie privit în Statele Unite ca unicul stat european socialist independent de Moscova. La rândul său, concluzionând că diminuarea importanţei Iugoslaviei pentru SUA se datora „noilor posibilităţi pe care SUA le-au câştigat în relaţiile cu lumea socialistă", în principal cu România, Belgradul şi-a concentrat eforturile spre limitarea acestor posibilităţi, astfel încât Washingtonul să rămână interesat de Belgrad.[2]

Întâlnirea Ceauşescu – Bodnăraş – Tito

Această condiţie a ieşit repede la iveală în timpul întrevederii dintre Tito şi Ceauşescu, din 24 august 1968, de la graniţa româno-iugoslavă. Întâlnirea a fost stabilită atât de confidenţial încât nici măcar prim-ministrul, Ion Gheorghe Maurer, nu a fost informat.[3] Ceauşescu, însoţit de Emil Bodnăraş, a adus rapoartele informative cu privire la planurile sovieticilor de a interveni în România, şi apoi în Iugoslavia, pornind de la premisa că cei doi „vor trebui să lupte împreună". El a evidenţiat coeziunea internă din România, în ceea ce privea condamnarea acţiunii sovietice, refuzul de a adopta soluţia capitulării asemenea Cehoslovaciei şi rezistenţa militară „în faţa oricărei tentative de pătrundere pe teritoriul ţărilor lor".[4]

De asemenea, el i-a formulat lui Tito a solicitare precisă. Precizând că „nu e chiar egală corelarea forţelor" şi că ţara sa depinde „într-o anumită măsură" de sprijinul Chinei – care a afirmat de două ori că „România poate conta pe sprijinul poporului chinez pentru apărarea independenţei sale" –

---

[1] Ibidem.

[2] Raport privind relaţiile RSFI – SUA şi concluziile Comitetului Federal Executiv, 18 iulie 1964, arhivele iugoslave, fond nr. VOT, dosar nr. IX, tema nr. 109-V 1964, CWIHP, Iugoslavia în Războiul Rece. Spre sfârşitul anilor 1970, păstrarea „avantajului Iugoslaviei" în relaţiile cu SUA însemna colaborarea cu Moscova şi Budapesta pentru limitarea relaţiilor româno-americane (şi a legăturilor României cu Occidentul, în general).

[3] Maurer şi-a exprimat ulterior surprinderea şi opoziţia faţă de această întâlnire. Betea (2008), pp. 332-333. Nici ministrul de Externe, Mănescu, nu a fost informat. Op. cit., pp. 584-585.

[4] O stenogramă a discuţiei este reprodusă de Ioan Scurtu, în „Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenţiei", în *Dosarele istoriei* nr. 8 (24)/1998, Bucureşti, pp. 50-58. O versiune scurtă este realizată de Ioan Scurtu, „Ceauşescu către Tito: Suntem hotărâţi să apărăm independenţa ţării", *Magazin istoric*, nr. 2, 1998, la www.magazinistoric.ro.

Bodnăraş şi Ceauşescu l-au întrebat pe Tito dacă pot conta pe el în ceea ce privea asigurarea unicei căi de aprovizionare.

Bodnăraş: Având în vedere cum au procedat în Cehoslovacia, nu putem exclude posibilitatea ca ei să procedeze la fel şi cu noi. Aşa cum a explicat tovarăşul Ceauşescu, decizia noastră este fără echivoc. Vom lupta cu armele în mână... În cazul unui atac împotriva României trei frontiere vor fi atacate. Singurul nostru flanc deschis este cel cu Iugoslavia.

Tito: Poate vom fi în spatele frontului.

Bodnăraş: Vom face tot ce ne stă în putinţă, cu toate mijloacele pe care le avem, ca acest flanc să rămână deschis. Avem în vedere sectorul Timişoara – Turnu Severin. În eventualitatea unor evenimente neprevăzute, am vrea să ştim dacă putem conta pe voi că acest culoar va rămâne deschis şi va fi apărat.

Tito: La ce vă referiţi când spuneţi ca acest culoar să fie apărat?

Bodnăraş: Dacă se ajunge la asta, nu ştim dacă se vor opri pe teritoriul României. Dispunem de forţe care li se vor opune pe teritoriul nostru. Cu toate acestea, ne temem că poate fi o acţiune surpriză care să cuprindă şi teritoriul Iugoslaviei.

Tito: Nu vom permite un astfel de lucru. Sunteţi convinşi că şi noi suntem vizaţi?

Ceauşescu: Aceasta este problema. Prin urmare, aş vrea să încheiem această discuţie cu asigurarea că avem o legătură sigură cu voi, întrucât este singura rută prin care ne putem aproviziona cu arme, mijloace de luptă şi alte mijloace.

Tito: Este în regulă.[1]

Apoi, Tito a făcut o altă digresiune, punând în discuţie acceptul său privind coridorul de aprovizionare. El a citat acordurile juridice internaţionale privind predarea armelor de către soldaţii români în cazul în care aceştia pătrund pe teritoriul Iugoslaviei, astfel încât URSS-ului „să nu i se ofere pretextul" de „a ne ataca şi pe noi", provocând următoarele discuţii:

Bodnăraş: Noi nu intenţionăm să părăsim teritoriul nostru. Vom lupta. Coridorul nu este pentru retragerea noastră.

Tito: Pur şi simplu, vorbesc din perspectiva reglementărilor juridice internaţionale. Mă gândesc la armamentul greu. Cred că putem controla Dunărea.

[1] Ibidem.

Bodnăraş: Tovarăşul Ceauşescu s-a referit la această legătură, pentru orice eventualitate. Termenul „coridor" nu este tocmai adecvat. Mai precis, dorim să avem contact cu Iugoslavia socialistă.

Ceauşescu: Desigur, principala problemă pentru noi este că trebuie să luptăm, întrucât am luat decizia de a apăra independenţa ţării noastre, în orice condiţii. Cu siguranţă, acest lucru va necesita eforturi deosebite şi, poate, sub diverse modalităţi. Din multe puncte de vedere, relieful nostru este avantajos, avem Carpaţii...

Tito: Nu discutam despre asta. Mă refeream doar la eventualitatea retragerii voastre, având armament greu, şi analizam această situaţie din perspectiva reglementărilor juridice internaţionale.

Bodnăraş: Nu am cunoştinţă despre nici o lege care să împiedice partizanatul.

Tito: Să nu vorbim aşa, să fim realişti. Mă refer la artileria grea care nu a încăput pe mâinile lor şi care, atunci când soseşte pe teritoriul nostru, nu trebuie să fie utilizată de noi, pentru a nu le oferi pretextul de a începe un război şi împotriva Iugoslaviei. [...]

Ceauşescu: Dacă România va fi atacată, mai devreme sau mai târziu, şi Iugoslavia va fi atacată. [...] [1]

Se pare că Tito nu a acceptat concluziile serviciilor române de informaţii, potrivit cărora o pătrundere pe teritoriul României va cuprinde şi Iugoslavia, şi nici asigurările lor că linia de retragere era în România, în munţii Carpaţi. Cu toate acestea, la sfaturile „colaboratorilor săi militari", el a cerut „restabilirea contactelor dintre serviciile de contrainformaţii" şi instituţionalizarea „schimbului de informaţii". Ceauşescu a fost de acord, insistând asupra intenţiilor agresive ale URSS şi asupra necesităţii unei mai ferme cooperări militare româno-iugoslave. Din nou, Tito a amânat răspunsul, spunând că va aştepta „să vadă cum evoluează situaţia în următoarele zile". Apoi, şi-a exprimat temerile cu privire la invadarea Iugoslaviei de forţele NATO şi ale Tratatului de la Varşovia.

Trebuie să vă spun că, pentru noi, situaţia la frontiera cu Italia este foarte dificilă. Trebuie să ne întărim forţele acolo. Avem informaţii potrivit cărora armata italiană crede că, în cazul în care Iugoslavia are probleme, va putea

[1] Ibidem.

redobândi teritoriile iugoslave pe care le-am luat de la ei, la sfârşitul războiului [...] De asemenea, avem informaţii că Italia se bazează pe Albania. În Albania se duce o campanie pro-Kosovo şi trebuie să ne păstrăm trupele acolo, în continuare. Mai mult, trebuie să ne concentrăm forţele împotriva Bulgariei şi a Greciei, aşadar, situaţia noastră nu este mai bună decât a voastră.[1]

Competiţia pentru titlul de erou

Liderul iugoslav a oferit apoi interlocutorilor săi români sfaturi în interes propriu, prin care urmărea să-şi întărească poziţia de unic opozant al Moscovei, în Balcani, contribuind în acelaşi timp la campania sovietică de dezinformare, deja demarată împotriva României, prin care guvernul de la Bucureşti era prezentat ca fiind ezitant în acţiunea sa de condamnare a invaziei, că se reconciliase cu Moscova şi revenise în Blocul Sovietic. Tematica acestei dezinformări se va regăsi în cele mai importante studii şi lucrări occidentale din următorii 40 de ani. În ceea ce priveşte atitudinea lui Tito, acesta a sfătuit România să-şi diminueze opoziţia publică faţă de Moscova:

Cred că ar fi mai bine pentru voi să adoptaţi poziţii pozitive, ca ţară socialistă, oricât de des aveţi ocazia, şi în privinţa tipului de relaţii pe care doriţi să le aveţi cu statele socialiste, de o aşa manieră încât nimeni să nu vă poată acuza de comportament negativ, ceea ce ar crea pretexte pentru ceva. Trebuie să confirmaţi fidelitatea voastră faţă de Tratatul de la Varşovia, fără a menţiona, pentru moment, necesitatea unor progrese, astfel ca ei să nu aibă nici un pretext. Nu li se va oferi nici un pretext pentru a lua măsuri. Ştim că presa bulgară, ungară şi sovietică va inventa, va spune minciuni. Trebuie să arătaţi în presa voastră că nimic din ce spun ei nu este adevărat.[2]

Ceauşescu a încheiat discuţia refuzând invitaţia lui Tito de a rămâne să ia masa împreună, pentru discuţii detaliate, dată fiind presiunea evenimentelor.

Apoi Tito l-a prevenit, „cu toată sinceritatea", fără a-i da explicaţii despre sursa informaţiei: „Ai grijă de tine, de siguranţa ta, chiar şi la Bucureşti".

A doua zi, Ceauşescu nu a cugetat prea mult la întâlnirea pe care a avut-o cu Tito. În particular, şi-a exprimat dezamăgirea că liderul iugoslav

[1] Ibidem.

[2] Ibidem. Oficialul iugoslav a subliniat diferenţa dintre atitudinea şovăitoare a României şi cea consecventă a Iugoslaviei, generalizând o schimbare inexistentă a politicii, pe baza absenţei demonstraţiilor în masă. Vezi D. Hanekovic în *Vjesnik* (Belgrad), 28 septembrie 1968.

i-a oferit în loc de solidaritate, azil.[1] Însă, în faţa Comitetului Executiv a declarat doar că iugoslavii:

> [...] Ne-au spus că sunt de acord cu noi, dar că ar trebui să avem grijă şi să dăm dovadă de cumpătare, singura diferenţă fiind că ei fac exact invers.
> [...] Ne-au explicat că şi ei se află într-o situaţie dificilă de care italienii ar putea profita, aceştia având unele pretenţii teritoriale, precum şi albanezii şi grecii, care ar putea profita de o anumită stare de fapt.[2]

Nu după mult timp, evaluările şi rapoartele făcute de serviciile secrete americane au început imediat să trâmbiţeze pe tema „rezistenţei îndârjite a iugoslavilor şi privind baterea în retragere a României".[3] Faptul era cu atât mai uimitor cu cât remarcile liderului român fuseseră mult mai „îndrăzneţe" şi neechivoce în condamnarea invaziei decât expresiile „mai blânde" de „îngrijorare" pe care le folosise Tito până în acel moment.[4] Era o mare discrepanţă între protestele zgomotoase ale lui Tito din Occident şi acţiunile discrete făcute de Ceauşescu în sprijinul Cehoslovaciei şi cu scopul de a pune piedici URSS. În tot acest timp, Bucureştiul condamna invazia, însă în mod repetat, dar nu mass-media occidentală, ci la consiliile Tratatului de la Varşovia, în interiorul comunităţii socialiste, şi la sesiunile de lucru ale ONU. Discrepanţa a fost reflectată şi de atacurile din media sovietică în care

---

[1] Conform lui Corneliu Mănescu, preşedinte al Adunării Generale a ONU în acea perioadă, promisiunea lui Tito de „a ne deschide graniţele, a ne dezarma şi a oferi azil politic" era echivalentă cu „internarea în lagăre, fără a folosi cuvântul lagăr". Betea (2008), p. 584.

[2] Stenograma întâlnirii Comitetului executiv al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 25 august 1968, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1968, f. 6-29.

[3] Ermarth (1969), p. 120. Belgradul s-a aliniat chiar ostentativ la poziţia Statelor Unite, solicitând o întâlnire a Consiliului de Securitate al ONU pe această temă, la care România se opusese dată fiind împotrivirea conducerii Cehoslovaciei (care din cauza lipsei unei alternative imediate, i-au retras temporar pe Dubček şi pe Svoboda). Belgradul şi-a retras apoi tacit sprijinul pentru o asemenea reuniune, distanţându-se aparent de poziţia Bucureştiului.

[4] Vezi *USSR-Czechoslovakia (Information of 2300 EDT)*, 22 august 1968 (declasificat la 15 ianuarie 2004), p. 3; *USSR Resorts to Invasion in Czechoslovak Crisis* (1968), p. 5, ambele în colecţia „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. CIA l-a scuzat pe Tito pentru linia sa „mai moderată" ca fiind probabil „o reflecţie a îngrijorării că mişcările s-ar fi putut răspândi în Iugoslavia". Deci se sugera faptul că liderul român nu împărtăşea griji similare. Se pare că SUA l-au întrebat pe Tito în legătură cu această linie mai moderată, astfel încât el l-a informat pe ambasadorul american de la Belgrad, curând după aceea, „că Iugoslavia va intensifica negreşit condamnarea puternică a intervenţiei sovietice".

Ceaușescu a fost „atacat direct, în termeni foarte critici, de presa maghiară și sovietică", în timp ce Tito nu a fost „atât de expus".[1]

Era o și mai mare contradicție între rapoartele despre reconcilierea româno-sovietică, presiunile militare sovietice constante și măsurile economice punitive. Moscova nu a exercitat nici un fel de presiune economică asupra Iugoslaviei în urma protestelor politice ale lui Tito. Dimpotrivă, la finele anului 1968, când, după toate aparențele, „atitudinea ostilă manifestată de Uniunea Sovietică față de Iugoslavia atinsese un nivel nemaiauzit de la excomunicarea din Cominform, cu 20 de ani în urmă", Belgradul și Moscova au încheiat un acord „în vederea unei creșteri semnificative a comerțului în spațiul iugoslav, cu țările semnatare ale Tratatului de la Varșovia", acord ce prevedea un schimb de mărfuri de bază cu URSS cu 30% peste nivelul estimat pentru 1968".[2] În plus, „se pare că URSS și aliații săi dădeau garanții că vor menține relații normale", indiferent de opoziția manifestată public de Tito față de invazie, sugerând că aceasta nu avea de ce să deranjeze cât de puțin Moscova, după cum se anticipase în Occident.

În acest timp, un grup de înalți oficiali ai Departamentului de Stat analizau febril împrejurările ce făceau trimitere la o invazie a României de tipul invaziei Cehoslovaciei, date fiind probele ce indicau comasarea trupelor militare sovietice și ale țărilor Tratatului de la Varșovia la granițele sale, precum și „războiul economic declanșat de sovietici împotriva României", probe care indicau cu totul altceva decât o reconciliere.[3] Evaluările SUA excludeau posibilitatea ca Iugoslavia să fie complicele Kremlinului. Anomalia nu a condus la o reexaminare mai atentă a relației economice care se îmbunătățise semnificativ. În schimb, CIA descria relația ca fiind „puțin afectată de înrăutățirea relațiilor politice după invazia Cehoslovaciei",

[1] *Czechoslovak Crisis Inflames Divisions in Eastern Europe, Weekly Summary*, 30 august 1968 (declasificat la 29 septembrie 2008), p. 7, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA. Greul atacurilor împotriva României a fost dus de „presa din URSS, Ungaria și Bulgaria".

[2] Ermarth (1969), p. 120; *Intelligence Memorandum: Economic Relations between Yugoslavia and the Warsaw Pact Countries (ER IM 69-5)*, 1 ianuarie 1969 (declasificat la 11 decembrie 1998). Analiza economică sovietică, Biroul de cercetare economică, coordonat de Biroul de informații, p. 15, CIA. Comerțul cu țările membre ale Tratatului, programat să crească de la 900 milioane USD în 1968, la 1,1 miliarde USD în 1969 a sporit de fapt mai mult, în timp ce schimbul de mărfuri cu URSS a crescut la 500 milioane USD.

[3] Nota președintelui Grupului Regional Interdepartamental pentru Afaceri Europene (Leddy) către subsecretarul de Stat (Katzenbach), Washington, 1 octombrie 1968, documentul 23, *FRUS*, 1964–1968, Eastern Europe, vol. XVII.

datorită „deciziei URSS de a nu exercita presiuni economice", prezentând, astfel, îmbunătăţirea semnificativă a relaţiilor ca o lipsă a sancţiunilor.[1]

Intervenţia preşedinţiei americane

În mod paradoxal, în timp ce căuta sprijinul Beijingului, în cadrul comunităţii socialiste, Bucureştiul a primit ajutorul nesolicitat al Washingtonului, care ar fi putut fi decisiv în schimbarea intenţiilor Moscovei de a interveni în România, în perioada august–octombrie 1968.[2] Evaluând intenţiile URSS, la o întâlnire a Consiliului de Securitate Naţională, pe 23 august, directorul CIA, Richard Helms, a declarat că România „a adoptat una dintre cele mai ferme poziţii publice luate de vreun guvern în ce priveşte Cehoslovacia", fie el din Orient sau Occident, şi că există „temeri bine întemeiate" că URSS ar putea să reacţioneze.[3] Şi preşedintele Johnson era convins de acest lucru. Imediat, ambasadorul României a primit acces permanent la Secretarul de Stat, Dean Rusk, şi i s-a spus „că-l poate suna pe secretar direct, în caz că era nevoie".

În aceeaşi zi, Rusk îl sunase pe ambasadorul Anatoli Dobrînin pentru a se interesa cu privire la intenţiile Moscovei faţă de România şi a lansa un avertisment în acest sens:

> În ultimele ore, am primit numeroase informaţii alarmante cu privire la o posibilă invazie sovietică în România. Secretarul de Stat a subliniat că aceste informaţii nu vin de la partea română. Cu siguranţă că ambasadorul cunoaşte consecinţele pe care o asemenea acţiune le-ar avea asupra punctului de vedere al Statelor Unite, mai ales că vine după recenta acţiune sovietică din Cehoslovacia [...] Acesta a întrebat dacă Dobrînin are informaţii pe această temă.[4]

---

[1] *Intelligence Memorandum: Economic Relations Between Yugoslavia and the Warsaw Pact Countries* (1969), p. 15. Vezi şi *Soviet Use of Economic Relations for Political Purposes*, 9 mai 1983 (declasificat la 21 februarie 2001), pp. 5-6, CIA.

[2] O propunere a Casei Albe din iulie 1968 pentru coordonarea cu România şi Iugoslavia în scopul descurajării acţiunii militare împotriva Cehoslovaciei ridică posibilitatea ca asemenea discuţii neoficiale să fi existat, chiar şi anterior.

[3] Rezumatul întâlnirii, Cabinet Room, Washington, 23 august 1968, documentul 85, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII. Reprezentantul Pentagonului, generalul Wheeler, a subliniat teama Moscovei de a pierde controlul din moment ce „pierduse deja Iugoslavia, iar România devenise complet independentă în partea de politică externă".

[4] Minuta discuţiei, 23 august 1968, documentul 87 în op. cit. Dean Rusk a constatat că „Dobrînin a declarat că nici nu a văzut, nici nu a auzit de vreo intenţie a URSS privind o acţiune împotriva României şi că nici nu crede aceste informaţii. Dimpotrivă, Moscova i-a trimis urări călduroase cu ocazia Zilei Naţionale".

Dobrînin își amintește că Rusk l-a avertizat „oarecum pe neașteptate" să nu invadeze România, afirmând că „ar fi fost prea mult" și peste puterea administrației SUA de a controla „opinia publică".[1]

Moscova nu a dat nici un răspuns. Între timp, Comitetul Executiv din România s-a întrunit din nou pe 25 august pentru a discuta noile mișcări ale URSS și ale trupelor aliate.[2] Deosebit de îngrijorătoare erau mișcările celor două divizii sovietice și ale trupelor ungare din estul Ungariei, de la Debrețin către granița cu România, precum și mișcările diviziilor sovietice staționate permanent în RSS Moldovenească, la Chișinău, și pregătirile evidente pe care le făceau acestea pentru a trece pe teritoriul românesc.[3] Doi dintre participanți, Gheorghe Stoica și Gheorghe Apostol, și-au exprimat îngrijorarea vecină cu panica, astfel încât Bodnăraș a încheiat ședința afirmând „pentru liniștea lor" că fuseseră luate „toate măsurile" necesare pentru a preîntâmpina un atac militar surpriză din partea celor cinci state membre ale Tratatului de la Varșovia.

Pe 27 august Comitetul Politic al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar (HWSP) observa că:

> Atât iugoslavii, cât și românii au protestat față de guvernele celor cinci țări socialiste cu privire la invazia trupelor aliate pe teritoriul Cehoslovaciei și ambele țări au făcut demersuri militare. Aceste demersuri au un scop politic pe plan intern, dat fiind că sunt menite să vină în sprijinul politicii adoptate de conducere, dar, dintr-o perspectivă obiectivă, acestea sprijină politica antisovietică și propaganda imperialiștilor. Efectivele forțelor armate și natura activității lor indică faptul că atât România, cât și Iugoslavia se pregătesc în scopuri defensive.

Politica Ungariei față de ambele țări a fost de „respingere fermă a atacurilor nedrepte în apărarea pozițiilor noastre corecte" și să se angajeze în

---

[1] Anatoly Dobrynin, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six American Cold War Presidents*, Seattle, University of Washington, 2001, p. 181.

2 Stenograma întâlnirii Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 25 august 1968, ANIC, Cancelarie, dosar nr. 135/1968, f. 6-29.

[3] Forțele SUA responsabile de criză au menționat „o varietate de rapoarte" privitoare „la posibilitatea unei mișcări militare sovietice împotriva României", „inclusiv deplasarea unor forțe sovietice și maghiare între râul Tisa și frontiera României". *Situation Report, 0600 hours EDT*, 24 august 1968, Department of State Czech Task Force, în „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. Însă, prin categorisirea rapoartelor ca având diverse grade de „credibilitate", raportul implica faptul că nivelul de încredere era redus reducând importanța observației din același raport că anumite „servicii de informații sunt neliniștite de rapoartele despre mișcări de trupe ale Pactului de la Varșovia înspre România" și anularea unei vizite oficiale sovietice „la București din cauza «unor mari evenimente care vor avea lua curând acolo»".

luarea de măsuri „pentru a dezvolta şi normaliza relaţiile noastre bilaterale în domeniul social, cultural, economic şi comercial". Comitetul Politic al HWSP a ajuns la concluzia că: „Trebuie să-i informăm pe conducătorii român şi iugoslav, într-o manieră corespunzătoare, că propaganda Occidentului privind ameninţarea unui atac iminent este neîntemeiată".[1]

Două zile mai târziu, pe 29 august, Statele Unite, NATO, serviciile de informaţii ale României şi Iugoslaviei au informat la unison că trupele URSS, ale Ungariei şi Bulgariei şi-au intensificat pregătirile de a se desfăşura de-a lungul graniţelor cu România. În consecinţă, colectivul Cehoslovacia din Departamentul de Stat a fost convins „să includă planurile pentru evoluţiile care ar afecta România", inclusiv pregătirile pentru „planurile corespunzătoare de contingenţă în eventualitatea unei acţiuni militare sovietice în România".[2] Cât de serios lua în considerare această posibilitate administraţia Johnson este reflectat de faptul că însuşi consilierul preşedintelui a luat chiar măsura extraordinară de a întocmi proiectul unei declaraţii de condamnare a atacului împotriva României:

> Lumea este şocată de vestea că Uniunea Sovietică şi câţiva dintre sateliţii săi au întreprins încă o agresiune brutală împotriva unui stat independent din Europa. Atacul împotriva României şi invazia Cehoslovaciei, care l-a precedat, dovedesc o ignorare gravă a integrităţii şi a suveranităţii unor naţiuni independente. Această acţiune este total opusă declaraţiilor repetate ale guvernului sovietic care condamnă amestecul în afacerile interne ale altor state.[3]

Acest mesaj reitera că „atacul asupra României din partea Uniunii Sovietice şi a aliaţilor săi ridica probleme adânci şi grave" şi va genera un răspuns internaţional.

Pe 30 august, ambasadorii sovietici acreditaţi în cele patru state importante membre NATO şi-au programat întâlniri simultane pentru a doua zi. O mişcare similară a precedat anunţul privind acţiunea militară din Cehoslovacia după ce aceasta se afla deja în plină desfăşurare de câteva ore. Semnalele primite de Agenţia Naţională de Securitate arătau şi ele dovezile unei posibile „mişcări a sovieticilor în România" pentru „a-l aduce pe Ceauşescu pe linie":

---

[1] Retegan (2000), pp. 203-204; M-K-S, 288, fond 5, dosar nr. 471, f. 50-51 şi 62.

[2] *Expansion of Czechoslovak Task Force to Include Romanian Contingency*, Dean Rusk, Memorandum pentru preşedinte, 29 august 1968, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[3] Ibidem, p. 2.

> Casa Albă a fost preocupată de această posibilitate încă de pe data de 23. România a dus o politică externă independentă încă din 1964, iar în timpul crizei din Cehoslovacia a sprijinit guvernul Dubček (singura din Blocul Sovietic). Mişcările de trupe sovietice din zonele periferice României pot fi interpretate ca reprezentând o ameninţare pentru această ţară.[1]

Administraţia Johnson a decis să preîntâmpine acţiunea Kremlinului cu angajamente răspicate şi credibile că va declanşa represalii grave. Rusk l-a convocat urgent pe Dobrînin la o întâlnire, în cursul aceleiaşi seri (la ora 21.00). Cu o oră înaintea întâlnirii, într-o declaraţie televizată, preşedintele Johnson a făcut o referire cu privire la Europa de Est, avertizând că vor fi repercusiuni cumplite în cazul în care Moscova ar „elibera câinii războiului", cu referire directă la „temerile legate de posibilitatea ca sovieticii să intervină în România".[2] Ulterior, Rusk i-a informat pe români că Washingtonul primise „informaţii complexe în cursul acelei zile care nu ne-au plăcut deloc" şi, prin urmare, a fost obligat să acţioneze rapid.[3]

Rusk a trecut direct la subiect cu reprezentantul sovietic, indicând lipsa unui răspuns la solicitarea formulată de SUA privind exprimarea intenţiilor pe care le avea URSS. Dimpotrivă, a evidenţiat Rusk:

> [...] noi primim în continuare informări deranjante şi în ultimele 24 de ore am primit numeroase rapoarte privind mişcarea trupelor, incidente la frontieră etc. El a întrebat dacă ambasadorul avea vreo justificare să-i dea asigurări că nu intenţionau să declanşeze o acţiune împotriva României [...] Secretarul a afirmat că, dacă se avea în vedere o asemenea acţiune, atunci, în numele întregii lumi, îi cere să nu o ducă la bun sfârşit. Consecinţele unei asemenea acţiuni asupra afacerilor internaţionale ar fi inimaginabile.[4]

---

[1] Thomas R. Johnson, *American Cryptology during the Cold War, 1945–1989,* Book II: *Centralization Wins, 1960–1972*, National Security Agency, Center for Cryptologic History, 1995 (declasificat la 9 iulie 2007), p. 462, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 260, www.gwu.edu.

[2] Textul discursului apare în *Public Papers of the President of The United States: Lyndon B. Johnson, 1968 –1969*, Book II, pp. 917-920; Doc. 166, Telegrama Departamentului de Stat către Ambasada SUA în România, 31 august 1968, Conversaţia Bogdan – Leddy, semnată de Rusk, transmisă şi la Moscova, Belgrad, Praga.

[3] Minuta discuţiei, SecDel/MC/13, New York, 1 octombrie 1968, documentul 170 în op. cit. despre întâlnirea pe tema situaţiei din Europa de Est dintre Rusk, ambasadorul Buffin, asistent Sisco, Kaplan EUR/EE, DeSeabra (translator), ministrul de externe Mănescu, adjunctul ministrului de Externe Maliţa, ambasadorul Bogdan, ambasadorul la ONU Diaconescu, Celac (translator).

[4] Minuta discuţiei, 30 august 68, 9 p.m., documentul 165 în op. cit. Ambasadorul Llewellyn Thompson, un mare suporter al politicilor Departamentului de Stat concentrate pe sovietici, a participat de asemenea la întâlnirea Rusk – Dobrînin.

Încercând să îndepărteze temerile cu privire la isteria iscată în jurul României, „Dobrînin a întrebat dacă românii sunt de aceeaşi părere", răspunsul primit fiind că Washingtonul „nu deţine nici un fel de informaţii de la români".

„Pentru a face ceea ce era corect", preşedintele Johnson „a emis un avertisment public către URSS, în prima săptămână din septembrie", iar „invazia asupra României nu a mai avut loc".[1]

Într-adevăr, Rusk a informat Consiliul Naţional de Securitate, la şedinţa din 4 septembrie, că, deşi sovieticii bătuseră în retragere imediat după discursul preşedintelui Johnson, „nu putem fi siguri că sovietici nu vor ataca Berlinul sau România în zilele următoare". Generalul Wheeler a împărtăşit şi el această îngrijorare, explicând că:

> 19 divizii sovietice vor putea intra în România în decurs de două-trei zile. Această forţă poate înăbuşi rapid orice opoziţie românească. Vor exista puţine informaţii ale serviciilor de spionaj. Vom putea însă să detectăm mişcările avioanelor sovietice.[2]

Intenţiile Pactului de la Varşovia vizavi de hotărârea României

Peste câţiva ani, deşi negând intenţia „serioasă" privind o eventuală invazie şi denaturând dezacordul sovietic cu Bucureştiul ca fiind limitat la „refuzul acestuia de a lua parte la acţiunea comună a Pactului împotriva Cehoslovaciei", ambasadorul sovietic a confirmat că existau motive legitime de îngrijorare. Dobrînin, care avea să părăsească în sfârşit Washingtonul, în anul 1986, pentru a conduce Departamentul Internaţional care coordona şi superviza operaţiunile de dezinformare, a informat că trupele sovietice erau într-adevăr „angajate în manevre tactice demonstrative" de-a lungul frontierei cu România, care erau „atent monitorizate" de serviciile secrete occidentale, astfel încât „informaţiile cu privire la acestea au ajuns repede la preşedintele Johnson".[3]

---

[1] Johnson (1995), p. 462. Dobrînin „a spus că el nu primise nici un fel de instrucţiuni în acea privinţă", dar, ca un punct de vedere personal, considera că Moscova „nu va face nici o mişcare împotriva României", ca urmare a avertismentului lui Rusk. Vezi Walt Rostow către preşedinte, 30 august 1968, CIA, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From the 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[2] Note din cea de-a 59-a şedinţă a Consiliului Naţional de Securitate, septembrie 4, 1968 (extrase), Washington, 7.25 p.m., documentul nr. 125, în Navrátil (1998), p. 494. Vezi şi *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278. Rusk a subliniat din nou că „românii nu lansaseră poveşti despre false ameninţări".

[3] Dobrynin (1995), pp. 178-183.

Cu siguranţă, aşteptările legate de o mişcare împotriva României erau larg răspândite în rândul forţelor sovietice şi ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia care au participat la invazia Cehoslovaciei. Pe 26 august, ministrul polonez al Apărării, generalul Wojciech Jaruzelski, a declarat auditoriului său de la Academia Statului-Major General al Poloniei că România va avea de suferit pentru lipsa de obedienţă şi că „trebuie să se supună ordinelor sau să suporte consecinţele".[1] Aproape patruzeci de ani mai târziu, pe când susţinea că nu a făcut parte din grupul de decizie şi strategie al Tratatului de la Varşovia, Jaruzelski şi-a amintit că „la timpul respectiv şi, de asemenea, ulterior, s-au vehiculat unele informaţii potrivit cărora forţele noastre se puteau folosi de un «fir» pentru a invada România şi pentru a scăpa de Ceauşescu", informaţii care „probabil" că „reprezentau intenţiile unor persoane".[2] Recunoaşterea lui Jaruzelski este şi mai interesantă având în vedere că el a respins în mod repetat propunerea României de a se uni pentru a contrabalansa dominaţia sovietică, a denaturat frecvent poziţiile (militare şi politice) ale României în faţa conducerii partidului şi guvernului polonez şi lucra, se pare, pentru spionajul militar sovietic.[3]

Un fost ofiţer GRU, aflat la vremea respectivă la comandă, considera că era „destul de evident" că armata sovietică „va invada România".[4] Motivele pentru care s-au întors atât de rapid împotriva ei erau „foarte convingătoare". Acestea conţineau denunţarea de către România a intervenţiei în Cehoslovacia ca fiind „un act de agresiune", refuzul ei de a permite trupelor statelor Tratatului de la Varşovia să desfăşoare misiuni pe teritoriul său, declaraţia că, „în eventualitatea unui război în Europa, va decide în mod independent dacă va intra sau nu în război şi de partea cui"

---

[1] Comentariul lui Jaruzelski aşa cum a fost citat în *Immediate Warsaw, Telegram no. FOE 144*, 19 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638.

[2] Răspunsul dat de generalul Jaruzelski lui David Dastych, Varşovia, 14 iunie 2007, la întrebarea pusă de autor. Amintirile lui Jaruzelski trebuie analizate cu grijă. Este interesant totuşi că el a reafirmat dezinformarea sovietică privind o ofensivă din Occident (Germania), a justificat invazia şi că opoziţia României faţă de Moscova, chiar „în aspecte minore", a fost ridicolă, înainte de a afirma că regimul lui Ceauşescu era „regim stalinist, dur şi caracterizat de cultul personalităţii", fapt neadevărat în 1968, când Ceauşescu era încă pe linia deschisă de Gheorghiu-Dej a liberalizării. Afirmaţia lui Jaruzelski că „ungurii au unele motive să se opună lui Ceauşescu" a fost în deplină conformitate cu dezinformarea că ostilitatea a fost dirijată împotriva liderului român şi nu a politicii independente şi antisovietice atât de populare.

[3] Vezi de ex. interviul colonelului Ryszard Kuklinski la CIA, „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", (publicat parţial: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinski", CIA; Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent «Wolski»", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006, „The General's Dark Past", *Warsaw Voice*, 15 iunie 2005.

[4] Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1982, p. 7.

şi exercitarea dreptului de veto pentru crearea unei legături pe teritoriul său între URSS şi Bulgaria pentru transferul trupelor.[1] Astfel, este uşor de înţeles de ce administraţia Johnson a depus eforturi atât de mari „pentru a sublinia gravitatea acestei probleme".

Potrivit arhivelor Departamentului de Stat, Rusk a declarat că Washingtonul „era foarte îngrijorat", iar Dobrînin „nu ar trebui să interpreteze greşit atitudinea lor moderată". Statele Unite doreau să specifice clar, „în cei mai duri termeni", că se aşteptau ca Uniunea Sovietică „să nu mai ia în calcul pe viitor utilizarea forţei militare împotriva oricăror ţări din estul Europei".[2] Dobrînin îşi aminteşte că Rusk şi-a exprimat îngrijorarea în termeni emoţionali: „În numele omenirii, vă cerem să nu invadaţi România, deoarece consecinţele vor fi imposibil de prevăzut" şi „vor fi dezastruoase pentru relaţiile sovieto-americane şi pentru întreaga lume".[3]

A doua zi, într-un mesaj urgent, asistentul special al preşedintelui observa că, „dacă avea să se întâmple ceva în România, acest lucru se putea întâmpla în prima săptămână a lunii septembrie", altfel spus, exact conform planificării furnizate Bucureştiului de către ofiţerul polonez din grupul de strategie al Tratatului de la Varşovia.[4] Mesajul era însoţit de o scrisoare a preşedintelui Johnson adresată şefului statului, Aleksei Kosîghin, invocând posibilitatea unui al treilea război mondial în cazul în care Moscova invada România:

> De două ori în decursul vieţii dumneavoastră şi al vieţii mele ne-am confruntat cu un război mondial, provocat de evenimente care s-au petrecut în estul Europei [...] Aşa cum secretarul Rusk sublinia în discuţia cu

[1] Op. cit., p. 8. Oportunitatea nu reprezenta o problemă deoarece, spre deosebire de Cehoslovacia care avea graniţă cu NATO (şi cu Austria, care era neutră), „România nu avea nici speranţa teoretică de a primi ajutor din partea Occidentului".

[2] Memorandum al discuţiei, 30 august 1968, documentul 165, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, volumul XVII.

[3] Dobrynin (2001), p. 183.

[4] Nota a fost întocmită de Secretarul de Stat Rusk şi de secretarul Apărării, Clark Clifford. O săptămână mai târziu, preşedintele Johnson şi Dean Rusk au informat conducerea Congresului că se părea că „sovieticii ar putea intra în România", după care Johnson a transmis avertismente publice şi private şi „asigurarea verbală" a ambasadorului Dobrînin că forţele sovietice nu vor intra în România (sau Berlin). Secretarul Clifford a explicat că, în timp ce „nu exista nici o dovadă despre vreo intervenţie imediată în România", Pactul îşi arătase capacitatea de a se deplasa rapid şi existau „şapte divizii în Ungaria, 12 în Bulgaria" şi „18 în URSS". Preşedintele Johnson a adăugat apoi că administraţia rămânea îngrijorată „că poate vor dori să facă curăţenie în acelaşi timp în Iugoslavia, România şi Cehoslovacia". *Notes on President's Meeting with House Leadership on Monday, September 9, 1968*, pp. 1-2, 4, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

Pregătirile defensivei românești, 1968–1969

Harta 24

ambasadorul Dobrînin, sper că guvernul dumneavoastră se va abţine, dacă se pune problema unei intervenţii militare în România sau în orice altă ţară din Europa de Est.[1]

În acelaşi timp, Rostow i-a comunicat preşedintelui Johnson că, deşi „există puţine informaţii adiţionale" asupra ameninţării militare sovietice la adresa României:

Reţeaua meteorologică a forţelor aeriene sovietice a difuzat condiţiile meteorologice din România şi Iugoslavia, începând din 28 august, sugerând prin aceasta că se aşteaptă să fie efectuate zboruri în Balcani [...] În acelaşi timp, rapoartele meteorologice despre Cehoslovacia s-au diminuat considerabil. [2]

În 24 de ore, Dobrînin s-a întors cu răspunsul oficial al URSS, însă nu scris, ci verbal. Se declara oficial, pentru prima dată de la începutul crizei, în urmă cu 10 zile, că „temerile şi informaţiile privind intervenţia militară a URSS împotriva României erau total nefondate".[3] Dobrînin se referă la atacul indirect al Moscovei asupra credibilităţii României în declaraţia sa că „rapoartele despre viitoare deplasări de forţe sovietice în România sunt create special de anumite cercuri pentru a induce în eroare guvernul american şi ele nu corespund realităţii".[4] Operaţiunile deschise de recunoaştere şi pregătirile pentru traversarea frontierei cu România s-au oprit într-o săptămână.

Ulterior, Rusk le-a spus românilor că au avut „patru cărţi" de jucat împotriva Moscovei. Din păcate, primele două – „conştiinţa sovieticilor şi a aliaţilor din cadrul Tratatului de la Varşovia" şi „reacţia furioasă a

[1] Telegrama de la asistentul special al preşedintelui (Rostow) adresată preşedintelui Johnson, în Texas, 31 august 1968, 1801Z, documentul 91, *FRUS*, 1964–1968, Eastern Europe, Vol. XVII. Scrisoarea către Kosîghin, marcată „secret, sensibil, personal", era aprobată de Departamentul de Stat şi de cel al Apărării. Deşi nu se ştie dacă scrisoarea a fost vreodată trimisă, date fiind amintirile lui Dobrînin privind avertismentele formulate de SUA, mesajul pe care îl conţinea a ajuns în mod cert la destinatar.

[2] *Cele mai recente aprecieri asupra situaţiei din Europa de Est (As Of 8:30 AM EDT)*, 31 august 1968, Walt Rostow către preşedinte, p. 2, punctele 7 şi 8, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA.

[3] Telegrama de la asistentul special al preşedintelui (Rostow) adresată preşedintelui Johnson, 1 septembrie 1968, 0344Z, documentul 167 în op. cit. Telegrama a fost primită la ferma lui LBJ pe 31 august, ora 11.01 pm. De asemenea, în răspuns se arăta că „nu se vor întreprinde astfel de acţiuni nici împotriva Berlinului", dat fiind că SUA şi-au exprimat îngrijorarea în această privinţă.

[4] Dobrynin (2001), p. 183.

opiniei publice mondiale" – se dovediseră deja inutile în cazul Cehoslovaciei.[1] Celelalte două cărți, unitatea și „atitudinea poporului român" și „faptul că o invazie în România ar risca o rupere a relațiilor dintre URSS și Occident" (la care Rusk a adăugat asigurarea sa „că o repetare a acțiunii sovieticilor în România ar provoca o reacție mult mai puternică din partea Occidentului decât în cazul Cehoslovaciei") au fost cele care au constituit, într-adevăr, atuurile României.[2]

După cum se menționa în unul din rapoartele CIA ulterioare invaziei, controlul sovietic asupra sateliților săi funcționa numai dacă erau îndeplinite patru precondiții:

- Partidul Comunist trebuie să dețină monopolul puterii.
- Dorința sovieticilor de a interveni militar trebuie să fie credibilă.
- Legătura dintre partid și popor trebuie să fie ruptă. [și]
- Conducerea locală trebuie să fie capabilă de divizare.[3]

Primele două precondiții – sau vulnerabilități din perspectiva regimului-țintă – existau cu siguranță și în cazul României. Ultimele două au reprezentat ținta „măsurilor active" sovietice pe tot parcursul Războiului Rece. Chinezii aveau o opinie similară în privința importanței unității românilor. La observația lui Maurer că România era doar o țară mică, Kang Sheng a ripostat: „India este o țară mare, dar nu este unită; România este o țară mică, dar este unită. În acest caz, care dintre ele este mai mare?"[4]

---

[1] Memorandum al discuției, SecDel/MC/13, New York, 1 octombrie 1968, documentul 170, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII.

[2] Ibidem. Rusk a mai adăugat și un al cincilea atu, „puterea conducerii Partidului Comunist". Fără îndoială un atu în 1968 avea să devină un joker 20 de ani mai târziu.

[3] *Intelligence Memorandum: Czechoslovakia. The Problem of Soviet Control (Reference Title*: ESAU XLIV), 16 ianuarie 1970, analiștii James Ogle, John Kerry King, Chief DD/I Special Research Staff, p. ii, CIA.

[4] Munteanu (2008), doc. 8, p. 429, Minutele discuțiilor dintre delegația română la funeraliile lui Ho Și Min, condusă de Ion Gheorghe Maurer, și delegația chineză, condusă de Zhou Enlai, 11 septembrie 1969, ANIC, fond CC al PCR – Departamentul politică externă, dos. 72/1969, f. 35-65, în Budura (2005), pp. 963-982.

CAPITOLUL 16

ÎNŞELĂTORIA SOVIETICĂ ŞI EVALUĂRILE OCCIDENTALE

Crearea căilor de acces: coridoare şi aplicaţii militare comune

Presiunile sovietice pentru a-şi asigura mijloacele militare prin care să controleze România au continuat fără reţinere în toată această perioadă. Pe lângă condamnarea clară a invaziei, România a refuzat să acorde drept de tranzit forţelor bulgare participante la agresiune, împiedicând astfel o operaţiune desfăşurată sub umbrela Tratatului de la Varşovia şi accentuând importanţa faptului că România controla singura cale terestră care lega Bulgaria de stăpânul sovietic.[1]

Nu este deloc surprinzător că una dintre solicitările Moscovei se referea la o *carte blanche* pentru drepturile de tranzit către Bulgaria. Această solicitare, precum şi încercarea de a câştiga indirect controlul asupra teritoriului României, prin „extrateritorialitate", se conforma întocmai politicii ţariste din 1878 şi politicilor Moscovei din perioada celor două războaie mondiale. Ea a constituit o temă recurentă a discuţiilor bilaterale sovieto-române – invariabil critice cu atitudinea Bucureştiului faţă de propriii ei aliaţi – care ar fi oferit un prilej excelent pentru introducerea trupelor Pactului de la Varşovia pe teritoriul României, cu aprobarea oficială a conducerii partidului.

Pe lângă privilegiile de tranzit, Moscova a continuat să facă presiuni pentru a beneficia de privilegiul neîngrădit de a-şi desfăşura trupele pe teritoriul unui stat membru al Tratatului, în baza unui vot majoritar al membrilor săi, insistând ca România să găzduiască trupele ţărilor membre cât mai curând posibil. La sfârşitul lunii septembrie, Ceauşescu declara că orice decizie legată de iniţierea de operaţiuni militare sau desfăşurarea de trupe

[1] Trupele bulgare erau „transportate pe calea aerului în Ucraina" cu mijloace sovietice. Carole Fink, Phillip Gassert, Detlef Junker, ed., *1968: The World Transformed*, Cambridge şi New York, Cambridge University Press, 1998, p. 164.

impunea necesitatea unanimității. Aceasta l-a determinat pe șeful Statului-Major al Forțelor Armate Unificate ale Tratatului de la Varșovia, generalul Ștemenko, să intervină brutal și să-l acuze indignat pe conducătorul român că încearcă să introducă „dreptul de VETO", ceea ce și făcuse Ceaușescu. Deloc impresionat de răbufnirea generalului, Ceaușescu a subliniat că, din rațiuni politice, românii solicită să cunoască în amănunt și în întregime „motivele pentru care își trimiteau soldații la moarte"; că, din punct de vedere juridic, unanimitatea era o cerință a relațiilor internaționale, iar din punct de vedere tehnic, nici o altă abordare nu era de luat în calcul:

> Desfășurarea unei armate într-o țară străină nu este o călătorie de plăcere (deoarece implică probleme de transport, cheltuieli etc.). Trebuie reglementată printr-un acord clar care trebuie respectat întocmai. Fără un acord clar care să stipuleze obligația guvernelor în această chestiune, trupele nu vor avea nici o garanție a securității. (Ca exemplu, el a enumerat ce ar trebui să asigure Republica Populară Bulgară trupelor Republicii Socialiste România – cazare, mâncare, asistență medicală, transport etc.)[1]

Apoi, Ștemenko a cerut imperios să afle ce trebuie să facă Bulgaria vizavi de desfășurarea trupelor în alte țări membre ale Tratatului. „Nimic, a replicat Ceaușescu, dacă vorbim despre relațiile bilaterale. Totul, dacă este vorba de acțiunile derulate sub jurisdicția Tratatului de la Varșovia".

Manipularea percepțiilor occidentale asupra rezistenței României

Acțiunile de dezinformare promovate de sovietici la adresa României pot fi considerate ca un succes fără precedent al acestei perioade. Extrapolând evoluțiile reale și erorile logice, efectul dezinformării era menit să transforme lipsa demonstrațiilor publice și încercările de a reduce discuția la un compromis de substanță și conținut, printr-o diminuare a manierei retorice și conciliante. Printre temele diseminate cu insistență în perioada Războiului Rece, se numărau următoarele: România a ezitat să adopte o poziție contrară intervenției, în timp ce alte state membre au fost mai ferme; condamnarea invaziei de către România și susținerea cauzei celor de la Praga au fost de scurtă durată; România nu s-a confruntat cu o amenințare reală din partea URSS dată fiind lipsa ei de importanță strategică; România nu ar fi opus rezistență dacă armata sovietică ar fi intervenit într-adevăr și, prin urmare, nu merita să fie sprijinită; România a adoptat o opoziție ostentativă

[1] Col.-gen. Ion Gheorghe, Notele discuțiilor dintre Nicolae Ceaușescu, gen. S.M. Ștemenko și mareșalul I.I. Iacubovschi, 28 septembrie 1968, AMR, fond V2, vol. 3, dosar 13/37, f. 64-70.

cu privire la unele aspecte minore, în timp ce alte ţări din cadrul Tratatului s-au angajat într-o opoziţie discretă cu un conţinut mai profund etc.

Succesul acestor teme de dezinformare a fost foarte bine ilustrat în perioada ce a urmat crizei din 30 august, când preşedintele Johnson a menţionat posibilitatea declanşării unui al treilea război mondial, în cazul în care forţele sovietice ar fi intrat în România. Într-un memorandum emis a doua zi, referitor la *Posibila ameninţare sovietică la adresa României*, CIA a abordat problema cu scepticism, din perspectiva: „Există oare dovezi clare că se va produce invazia sovietică?", în loc să se întrebe agnostic dacă „Există indicaţii compatibile cu pregătiri de intervenţie din partea sovietică", şi care *volens nolens* ar duce la concluzia că astfel de intenţii nu au fost dovedite.[1] Conform CIA:

> În seara zilei de 30 august, au fost primite câteva rapoarte alarmante care sugerează iminenţa unei intervenţii militare sovietice în România. Nu putem exclude o asemenea acţiune din partea Moscovei şi nu putem respinge posibilitatea unei asemenea invazii, dar informaţiile noastre sunt contradictorii şi nu conduc neapărat la concluzia că URSS-ul, alături de aliaţii ei, va intra în România.[2]

Aceasta reflecta mai degrabă o prejudecată instituţională decât o analiză determinată politic. În pofida faptului că Dean Rusk a declarat ulterior că nu a crezut posibilă o intervenţie, în acel moment, el şi preşedintele Johnson s-au comportat exact ca şi cum ar fi perceput cu claritate această ameninţare. Luând măsura extremă de a ridica posibilitatea unui al treilea război mondial, în cazul în care forţele sovietice ar fi pătruns în România (susţinuţi şi de măsurile luate de liderii chinezi, britanici şi vest-germani,

---

[1] Spre exemplu, aşa cum raporta CIA pe 3 septembrie, nu exista „nici o dovadă concludentă a intenţiilor sovietice de a pătrunde cu forţa armată în România", *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 0700 EDT)*, 3 septembrie 1968 (aprobat: septembrie 2004), p. 1, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. Desigur, singura dovadă concludentă este o invazie reală. După cum observa comunitatea informativă a SUA, într-o evaluare ulterioară a performanţelor sale referitoare la invazie, în timp ce „acoperirea crizei a fost adecvată până la momentul deciziei de invadare a Cehoslovaciei", „intenţia de a invada nu a fost cunoscută decât după ce ea a avut loc", iar „lipsa abilităţii de a aprecia probabilitatea acestei intenţii a fost motivul eşecului informativ în criza cehoslovacă". *Memorandum for the Director of Central Intelligence: Post-Mortem on Czech Crisis*, Strategic Warning Working Group, 22 noiembrie 1968 (declasificat la 1 februarie 2006), p. 2, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[2] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania*, 31 august 1968 (declasificat în noiembrie 2001), p. 1, CIA.

ca şi de măsurile defensive româneşti), efortul de descurajare a intervenţiei militare sovietice a fost, în final, încununat de succes.

Memorandumul continua apoi să combată indiciile unei ameninţări armate. De exemplu, memorandumul CIA menţiona propriile descoperiri legate de: „existenţa unor manevre militare în regiunile Kiev şi Odessa, în vecinătatea României"; „mişcarea unui larg convoi" de trupe „în partea centrală a Districtului militar Carpaţi", înspre graniţa cu România; şi concentrări de „trupe de transmisiuni şi logistice în nord-estul Bulgariei", de-a lungul frontierei cu România (inclusiv deplasarea a 107 avioane bulgăreşti), dar lista cu rapoartele „despre concentrările de trupe sovietice şi bulgăreşti" era precedată de menţiunea: „informaţii de presă neconfirmate".[1]

Ca un contraindiciu important, memorandumul cita „rapoartele ataşaţilor militari occidentali din Ungaria" care, în ciuda „frecventelor deplasări la frontiera ungaro-română", nu au găsit „nici o dovadă a vreunei acumulări de forţe sovietice în zonă".[2] Deşi unii ataşaţi militari occidentali furnizau adesea informaţii militare preţioase, nici unuia nu i s-a permis accesul liber la frontiera vreunei ţări membre a Blocului, aşa cum sugera raportul, ei constituind ţinta primară a operaţiunilor de dezinformare. De aceea, autoritatea acestor rapoarte era de fapt mult mai redusă decât se sugera în analiză.

De abia la punctul 5, memorandumul aborda existenţa unui potenţial pentru o intervenţie a Pactului de la Varşovia:

> 5. În vestul URSS există suficiente trupe terestre şi aeriene disponibile în cazul în care sovieticii şi aliaţii din Pactul de la Varşovia decid să intre în România. Există cel puţin şase divizii terestre în Districtul militar Odessa, adiacent României, şi cel puţin opt divizii în Districtul militar Kiev, din nord. De asemenea, există câteva divizii în Districtul militar Carpaţi, care nu au fost deplasate în Cehoslovacia şi ar putea fi disponibile. [...]
>
> 6. În Ungaria sunt patru divizii sovietice, pe lângă cele şase divizii maghiare. Bulgaria are 12 divizii [...]
>
> 7. Trei armate tactice aeronautice, una în Ungaria şi câte una în districtele militare Odessa şi Carpaţi, ar putea oferi acoperire aeriană adecvată operaţiunilor terestre din România.[3]

---

[1] Op. cit., pp. 1-2. Menţionat în secţiunile 3 şi 4, secţiunea 2 fiind ştearsă.

[2] Ibidem. Raportul sugerează că ultimele sale informaţii datau din 28 august, cu două zile înainte de criză. Spre exemplu, în cazul ataşatului din Bulgaria se menţiona că raportul data din 27 august.

[3] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 2, CIA. Vezi şi *Intelligence Information Cable, Status of Warsaw Pact Forces in Czechoslovakia,* sfârşitul lui septembrie 1968 (20 noiembrie 1997), p. 1, CIA.

Conform memorandumului CIA, cea mai „elocventă indicaţie" a fost considerată aceea că înşişi diplomaţii români „nu îşi imaginau posibilitatea intervenţiei sovietice în ţara lor", iar „ministrul de Externe [Corneliu] Mănescu le-a comunicat oficialităţilor americane că guvernul său nu era îngrijorat în legătură cu posibilitatea intervenţiei ruseşti".[1]

Două zile mai târziu, CIA confirma că „activitatea militară din Bulgaria" se „intensificase" prin „începerea unor exerciţii ale forţelor terestre ale armatei bulgare, în zona de est a ţării" şi de-a lungul frontierei româno-bulgare.[2] Preocupată de majora criză Est-Vest, provocată de invadarea Cehoslovaciei, CIA nu a considerat ca indiciu al unei ameninţări iminente faptul că Bulgaria a iniţiat manevre militare în apropierea frontierei cu România – zonă la care se făcea repetat referire într-un raport CIA ca fiind „nord-estul Bulgariei", fără să se menţioneze că se afla la graniţa cu România – în care erau implicate câteva divizii bulgăreşti şi forţe aeriene semnificative (precum şi manevre navale importante, încă nereflectate de rapoartele care au fost declasificate până în acest moment) şi care au durat mai mult decât orice alt set de manevre bulgăreşti de la momentul rupturii Tito – Stalin.[3] Iar la două zile după aceasta, pe 4 septembrie, CIA raporta:

> Sovieticii au refuzat să acorde permisiunea pentru deplasarea unui ataşat militar al SUA care urma să viziteze diverse locaţii din sud-vestul URSS, inclusiv la Chişinău şi Odessa. Ambele oraşe se află în districtul militar de la graniţa cu România.[4]

Acest raport, în substanţa sa (cel puţin partea care nu a fost ştearsă), nega raportul – despre care se afirma că provenea de la români – şi pe care ministrul de Externe iugoslav îl înmânase ambasadorului SUA de la Belgrad, referitor la mişcările suplimentare de trupe sovietice, în Bulgaria şi Ungaria. În loc să analizeze dacă cele 2–3 divizii bulgare erau angajate în manevre de intimidare prin traversări ale fluviului şi exerciţii de asalt la frontiera României sau dacă cele 4–5 divizii maghiare continuau aplicaţiile similare de-a lungul graniţei comune, memorandumul a deplasat discuţia spre întrebarea dacă divizii sovietice suplimentare intraseră în Bulgaria şi Ungaria

---

[1] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 3, secţiunea 9, CIA.
[2] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1130 EDT)*, 2 septembrie 1968 (declasificat în octombrie 2000), pp. 4-5, CIA.
[3] Ibidem.
[4] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1800 EDT)*, 4 septembrie 1968 (declasificat în octombrie 2002), p. 6, CIA. Este interesant că aceasta a apărut la sfârşitul raportului (două pagini fiind şterse).

(mişcări care oricum nu ar fi fost necesare pentru o invazie în România, dată fiind dispunerea de la acel moment a trupelor sovietice). Ambasadele americane din ambele ţări au negat categoric acel aşa-zis raport românesc – ambasada americană de la Budapesta raportând că „prin supravegherea continuă şi sistematică din partea ataşaţilor militari occidentali, de la începutul lunii august nu s-a putut confirma prezenţa nici măcar a unei singure divizii sovietice adiţionale în această ţară".[1]

Pe de altă parte, spionajul militar al Statelor Unite observa că trupele sovietice continuau să se deplaseze spre vest, din diverse districte militare, spre (şi în) Europa de Est şi, în special, că „singura divizie" care se retrăsese din Cehoslovacia era Divizia 35 de motorizate din grupul sudic de forţe sovietice, care se întorsese în Ungaria şi se afla acum „la o distanţă de 100 km atât faţă de România cât şi de Iugoslavia."[2] În plus, fusese activat un nou aerodrom la Mezokovesd, Ungaria, în timp ce mişcările de trupe spre vest indicau „o continuă comasare de forţe în zonă". Printre factorii care indicau sau favorizau „o acţiune ofensivă a Pactului de la Varşovia" în viitorul apropiat, spionajul militar american menţiona:

A. Toate unităţile sovietice importante – cu o singură excepţie, Divizia 35 de motorizate – erau în continuare desfăşurate (şi nici una „nu se întorsese în URSS").
B. În Cehoslovacia rămăseseră mult mai multe unităţi decât era necesar.
C. Modelul logistic şi de aprovizionare era adaptat unor operaţiuni susţinute.
D. Continua mobilizarea rezerviştilor şi nu existau decât „indicii limitate" că o parte dintre ei ar fi fost lăsaţi la vatră.
E. „Cel puţin încă o lună vremea va fi favorabilă pentru operaţiuni".
F. „Lipsa de reacţie a NATO la invazia din Cehoslovacia".

---

[1] Op. cit., pp. 2-3. Acelaşi raport menţiona în termeni admirabili abordarea Belgradului care nu exagera ameninţarea şi observa că „forţele armate iugoslave continuă să rămână în alertă şi şi-au pregătit poziţiile pentru defensiva terestră împotriva Ungariei şi a Bulgariei".

[2] *USAREUR Weekly Watch Report*, Nr. 36/68, 23 septembrie 1968 (declasificat: 22 iunie 1994), p. 1, punctul 2, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA. Deoarece Divizia 35 de motorizate se întorcea la baza permanentă din Ungaria, lângă frontiera cu România, ea nu a intrat în categoria noilor amplasamente. Spionajul militar american era mai preocupat de districtele militare Bielorus, Baltic şi Carpatic din „flancul de nord", decât de mişcările din Districtul militar Odessa, unde erau staţionate forţele specializate pentru intervenţia în România şi în Balcani. Astfel, s-a observat că „elemente din districtele militare Carpaţi, Bielorus şi Baltic fuseseră introduse în zonă şi rapoarte din 22 septembrie indică o continuă mişcare de provizii şi echipament, spre vest."

G. Statele Unite erau preocupate de Războiul din Vietnam, iar lumea liberă nu avea o opinie comună în această privinţă.
H. „Uşurinţa cu care se realizase ocuparea Cehoslovaciei era cauzată parţial de dorinţa lui Dubček de a se înţelege cu sovieticii."[1]

La mijlocul lui septembrie, comunitatea informativă a SUA căzuse de acord că Moscova va tolera „recalcitranţa" României în problemele Tratatului de la Varşovia pentru că aceasta nu ameninţa politica şi planurile sovietice din Europa, în timp ce „trădarea sau chiar lipsa de cooperare a unui stat mai nordic ar submina chiar fundamentul acelei politici şi, deci, nu putea fi tolerată.[2] Reducând varietatea ameninţărilor pe care Bucureştiul le prezenta pentru URSS doar la „naţionalismul românesc", estimarea *National Intelligence* presupunea că Moscova îl privea ca pe un „păcat ce putea fie iertat" spre deosebire de „cel mortal" reprezentat de „liberalizarea regimului cehoslovac".[3] În acest fel, din moment ce serviciile de informaţii americane minimalizau importanţa strategică a României şi considerau politicile sale naţionaliste lipsite de semnificaţie, ameninţarea sovietică a fost considerată nulă.

Caracterizări negative similare ale acţiunilor României sunt prezente şi în documentul de strategie pentru scenarii posibile, întocmit la începutul lunii octombrie 1968 de grupul de experţi seniori ai Departamentului de Stat (SIG: *Senior Interdepartmental Group)*. „Principalul scenariu" era acela al unei „invazii de tipul celei care s-a petrecut în Cehoslovacia", dat fiind faptul că:

Capacitatea sovietică de a invada România cu orice efectiv sau cu orice mijloace militare venite din oricare sau din toate cele patru direcţii – Ucraina, Moldova, Ungaria (plus forţele dislocate în Cehoslovacia), Bulgaria şi Marea Neagră – este impresionantă.[4]

Un al doilea scenariu, o „lovitură de stat orchestrată de URSS", era considerat de grupul de experţi ca fiind probabil cel mai eficient mod de a reinstaura controlul Moscovei, din moment ce SUA şi aliaţii acestora nu prea ar mai fi avut ce face dacă s-ar fi confruntat cu o schimbare internă a conducerii, iar noile autorităţi s-ar fi opus acordării de asistenţă. Un al

[1] Ibidem.
[2] *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1800 EDT)* (1968), p. 11, CIA.
[3] Ibidem.
[4] Nota primită de la preşedintele Grupului Regional Interdepartamental pentru Afaceri Europene (Leddy) de subsecretarul de stat (Katzenbach), Washington, 1 octombrie 1968, documentul 23, *FRUS,* 1964–1968, Eastern Europe, vol. XVII.

treilea scenariu se referea la „dezmembrarea României", prin care forțele armate conduse de sovietici ar fi „desprins Transilvania și ar fi predat-o Ungariei loiale".[1] Ajutorul nonmilitar acordat de SUA ar fi putut fi extins numai în cazul unei invazii de tipul celei din Cehoslovacia și numai cu două condiții: ca România să-l solicite și ca ea să opună rezistență intervenției militare sovietice. Admițând că românii ar trebui ajutați dacă rezistă, atunci ajutorul ar fi condiționat și de modul în care au rezistat, specificând că ar fi nevoie de o „rezistență neașteptat de fermă din partea românilor". Planul prevedea că o asemenea rezistență impunea acordarea ajutorului:

> Nici capacitatea militară românească, nici experiența istorică a românilor nu indică posibilitatea unei rezistențe militare prelungite, a unui război de gherilă sau chiar a unor șantaje de tipul celor făcute de cehoslovaci la începutul invaziei sovietice.[2]

Pentru a se ajunge la o concluzie, decizia de a lupta luată de conducerea României pe plan intern și exprimată public în fața unei populații care în mod cert o susținea, și care a convins Beijingul, Belgradul, Bonnul, Londra și Budapesta, a fost respinsă ca fiind nerealistă. În mai puțin de șase săptămâni, dezinformarea sovietică concertată a reușit să remodeleze imaginea foarte populară a României, care sfida deschis Moscova, în cea a unei țări fragile și gata să capituleze. Și a reușit să vândă această imagine celor mai înalți experți din Departamentul de Stat al SUA.

Lansarea stereotipurilor

Trebuie subliniat faptul că atacurile propagandistice la adresa atitudinii ferme a României fuseseră lansate de conducerea țaristă în timpul războaielor ruso-turce și al Primului Război Mondial și, ulterior, de conducerea sovietică, ca o modalitate de izolare a țării de ajutorul și atenția Occidentului.[3] Conform unor observatori direcți occidentali și turci,

---

[1] În raport nu se precizează dacă dezmembrarea era considerată ca fiind plauzibilă în lipsa unei invazii de tipul celei din Cehoslovacia sau a unei lovituri de stat orchestrate de URSS. Se recomanda „ca Moscova să fie dur criticată" în cazul în care proceda astfel.

[2] Ibidem.

[3] Pentru războiul ruso-turc, vezi Samuelson (1882), mai ales capitolul XIV. Vezi și col. Charles Fife-Cookson, *With The Armies of the Balkans*, Londra, Cassell, 1880. În Primul Război Mondial, comandanții ruși îi sfătuiau asiduu pe corespondenții de știri din Occident „să nu se deplaseze deloc în România, deoarece era un câmp de operațiuni lipsit de importanță". Norman Stone, *The Eastern Front: 1914–1917*, New York, Scribners, 1975, p. 277; Stanley Washburn, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, New York, R. Spelling&Son, 1982, p. 221.

intervenţia României salvase Rusia de la înfrângere în războiul ruso-turc.[1] În acelaşi timp, capacitatea României de a-şi reveni după o înfrângere aparent catastrofală, în timpul Primului Război Mondial, şi de a-şi menţine linia frontului împotriva forţelor combinate ale puterilor centrale, în „ultima mare bătălie de pe Frontul de Est", în 1917, a fost considerată un miracol militar atât de adversarii germani şi austrieci, cât şi de aliaţii francezi, englezi şi americani.[2] Numai numărul victimelor, 335 000 de morţi pe câmpul de luptă şi aproape 400 000 de morţi din rândul civililor, indica o rezistenţă mai mare decât îşi puteau imagina experţii americani din SIG.[3]

Când a fost întrebat „care dintre trupele neaparţinând Germaniei" – finlandezii, croaţii sau ungurii – „erau cei mai buni soldaţi" din cadrul Axei, fostul general al Wehrmachtului şi ulterior şef de Stat-Major NATO, Hans Speidel, a răspuns: „Nici unii. Românii. Daţi-le nişte ofiţeri de treabă şi sunt cei mai buni soldaţi pe care îi puteţi avea".[4]

Speidel nu a fost singurul care a făcut o astfel de apreciere. Fostul comandant german din Creta, generalul Heinrich Kreipe, care condusese o divizie de pe frontul din Kuban, unde îi văzuse în acţiune pe români, şi-a exprimat aceeaşi părere remarcabilă despre performanţa militară a României, ca răspuns la întrebarea similară a unui ofiţer britanic, referitoare la cine a fost cel mai bun aliat militar al nemţilor:

> A, românii, desigur! Au fost neînfricaţi în atac şi dacă trebuiau să apere o poziţie erau ca nişte câini de pază! Rezistau uneori până la ultima suflare.[5]

---

[1] Vezi citatele colonelului austriac Anton Springer, generalului britanic V. Baker, ministrului turc de Externe Savfet Paşa şi ale istoricului turc T. Yilmaz, în Ciorănescu (1977), pp. 3, 12-14. Benjamin Disraeli, Lord Beaconsfield, a recunoscut relele tratamente aplicate românilor din partea fostului aliat rus, observând că „în politică, ingratitudinea este adesea răsplata serviciilor strălucite". La fel cum a făcut şi Bismarck, care şi-a exprimat regretul în faţa principelui român că acordurile de pace „nu erau pe măsura serviciilor armatei Maiestăţii Voastre Regale" din cauza „puterii forţelor care înconjoară România".

[2] Glenn E. Torrey, „The Redemption of an Army: The Romanian Campaign of 1917", *War & Society*, volumul 12, nr. 2 (octombrie 1994), pp. 30-31; Erwin Rommel, *Infantry Attacks*, Washington, 1944, p. 113; Reichsarchiv, *Der Weltkrieg*, Berlin, 1942, volumul XIII, p. 182; şi Kriegsarchiv, *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg*, Osterreichischen Bundesministerium für Heereswesen, Viena, 1936, volumul VI, p. 364.

[3] Martin Gilbert, *The First World War*, New York, Henry Holt, p. 1994, pp. 540-541.

[4] Cyrus L. Sulzberger, *A Long Row of Candles*, Toronto, Macmillan, 1960, p. 74.

[5] Patrick Leigh Fermor şi Artemis Cooper, *Words of Mercury*, Londra, John Murray, 2004. Autorul, ofiţer britanic în trupele de comando din cel de-al Doilea Război Mondial, menţionează că rezistenţa încăpăţânată a fost cea care a caracterizat trupele româneşti în atacul lui Mackensen de la Mărăşeşti, din Primul Război Mondial.

Autoritățile sovietice s-au străduit din răsputeri să discrediteze public capacitatea românilor de a lupta, într-o asemenea măsură încât o puneau în opoziție cu pretinsa performanță a ungurilor, diametral opusă față de declarațiile ofițerilor germani care serviseră pe Frontul de Est. Hrușciov, spre exemplu, afirma că trupele românești se prăbușiseră la „prima lovitură", în timp ce ungurii „rezistaseră cu încăpățânare".[1] De asemenea, istoriografia militară sovietică a făcut tot posibilul să caracterizeze contribuția românească la cauza Alianței, din timpul ultimelor nouă luni de război (peste 538 000 de combatanți), ca fiind șovăielnică, insignifiantă și ineficientă, în principal pentru a justifica refuzul Moscovei de a-i acorda României statutul de cobeligerant.[2] Dar chiar și admițând că Speidel și Kreipe ar fi exagerat, faptul că România a avut peste 167 000 de victime în lupta de partea Aliaților (sovietici), cu peste 50% morți, indică din nou o disponibilitate mai mare de a intra în luptă decât susțineau experții americani sau acțiunile de dezinformare sovietice.[3] Cu excepția URSS-ului, Marii Britanii și SUA, pierderile României în timpul ultimelor nouă luni de război, când a luptat de partea Aliaților, au depășit pierderile oricărei alte părți beligerante pe parcursul întregului război.

La mijlocul lunii octombrie 1968, ministrul de Externe al lui de Gaulle, Michel Debre, s-a gândit că ar fi util să încerce să-l convingă pe Secretarul de Stat Rusk că ar fi o deosebire fundamentală „între o acțiune sovietică îndreptată împotriva României și orice altă acțiune asemănătoare împotriva Berlinului de Vest, împotriva Iugoslaviei sau a Austriei". Debre susținea că o invazie a României avea o importanță minoră și că nu era cazul să fie considerată motiv de îngrijorare disperată și de reacții riscante. Recunoscând că există această diferență, Rusk a arătat că „intervenția

[1] Hrușciov (2005), p. 329. Hrușciov s-a referit în mod repetat la această așa-zisă „lipsă de credibilitate", a dorinței de a rezista, al unui comportament agresiv și ostil, și la „dreptatea istorică" făcută prin încorporarea Basarabiei în URSS. În schimb, ungurii au fost tot timpul puși într-o lumină pozitivă. Vezi de ex. pp. 261-262, 264, 431, 446, 448, 450, 596. Conducătorul sovietic își exprima un punct de vedere total diferit, în discuțiile private, vizavi de armata maghiară, informându-l pe un tovarăș că aceasta era „«eroică» numai în privința cruzimii față de civili și pasivă până la «autodistrugere»". Ivan Volgyes, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview, 1984, p. 196; Keljko Micunović, *Moscow Diary*, New York, Doubleday, 1980, pp. 153-154.

[2] Tratamentul ridicol aplicat de „istorici", care întâmplător se aflau în topul ierarhiei militare sovietice, indica natura oficială a campaniei. Vezi, de ex., Andrei Antonovici Greciko, editor, *Osvoboditel' naia missiia Sovetskich Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine*, Moscova, Voenizdat, 1974; Alexei Alekseevici Antosiak, *V boiakh za svobodu Rumînii*, Moscova, Voenizdat, 1974; și Serghei Mihailovici Ștemenko, *The General Staff in the War Years*, în traducerea *Joint Publications Research Service*, 1975.

[3] Mark Axworthy, *Third Axis, Forth Ally: The Romanian Army in World War II*, Londra, Arms and Armour, 1996, pp. 185-218.

sovietică în România ar putea fi foarte bine plănuită pentru a pregăti o eventuală intervenţie împotriva Iugoslaviei" şi şi-a exprimat neîncrederea sa faţă de convingerea lui Debre că sovieticii „nu vor interveni deoarece pun preţ pe dezgheţarea relaţiilor *(detente)*", exact argumentul care făcuse Occidentul şi America să închidă ochii şi să desconsidere ameninţarea la adresa Cehoslovaciei.[1]

Realitatea contrastantă din spatele acestor afirmaţii includea pregătirile militare sovietice constante, dublate de ofensiva secretă extinsă a serviciilor de informaţii din ţările membre ale Tratatului. Până în octombrie 1968, ca parte a eforturilor coordonate de sovietici, Departamentul de informaţii externe al Stasi – HVA *(Hauptverwaltung Aufklärung)* – a transformat statutul României de partener „comunist, prieten, chiar fratern" într-unul de stat duşman şi şi-a înfiinţat „un post sub acoperire legală" la Ambasada Germaniei de Est, la Bucureşti.[2] România devenea astfel „singura ţară din sfera de influenţă sovietică unde HVA a decis să-şi înfiinţeze un post prin care să desfăşoare activităţi de spionaj", în timpul Războiului Rece.[3] Până la sfârşitul lunii octombrie, Stasi făcea liste cu toţi cetăţenii Germaniei de Est care aveau relaţii cu România, cu menţiunea „dacă persoanele respective ar putea fi recrutate sau făcute colaboratori neoficiali" pentru operaţiunile derulate acolo.[4]

Între timp, autorităţile sovietice din RSS Moldova şi Ucraina s-au aliat împotriva impactului „distructiv" pe care îl reprezenta România în regiune, prin modelul ei independent şi influenţa subversivă exercitată prin „publicaţiile şi mass-media contrarevoluţionară şi antisovietică".[5] În octombrie, prim-secretarul moldovean, Ivan Bodiul, a condamnat conducerea României pentru „poziţia dăunătoare faţă de un larg set de probleme importante pentru mişcarea muncitorească şi comunistă internaţională" şi pentru „opoziţia fermă faţă de măsurile luate de cele cinci state socialiste pentru a stopa contrarevoluţia din Cehoslovacia".[6] Faptul că „presa românească publica materiale şi declaraţii ale unor autori români şi străini

[1] Memorandum al discuţiei, 12 octombrie 1968, documentul 25, *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII.

[2] Georg Herbstritt, „Eine feindliches Bruderland; Rumänien im Blick der DDR–Staatssischerheit", *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, Berlin (mai 2004).

[3] Ibidem. Herbstritt şi Olaru (2005), p. 101.

[4] BstU, MfS, Haupabteilung XX/1, 29.10.1968, *Lista cetăţenilor din RDG care menţin relaţii cu România, Iugoslavia şi China*; Herbstritt şi Olaru (2005), pag. 83. Sunt 17 nume care au legătură cu România pe prima listă.

[5] Kramer (2001), pp. 326-327 şi Kramer (2003-2004), pp. 295-301.

[6] Raportul prim-secretarului Partidului Comunist Moldovean asupra măsurilor luate pentru a împiedica circulaţia presei româneşti în Moldova, 4 octombrie 1968, AOSPRM, fond 51, inventar 29, dosar 49, f. 41-42, „Romania in the Cold War", CWIHP.

care erau ostile Uniunii Sovietice şi celorlalte ţări socialiste şi republica materiale antisovietice din presa străină, inclusiv din organele de presă burgheze", a fost considerat deosebit de condamnabil.[1]

În consecinţă, în lunile august-noiembrie, ziarele româneşti au fost „reţinute şi distruse" de autorităţile sovietice pe motivul că propagau „dezinformări care îi induceau în eroare pe cititori şi dăunau eforturilor de a promova punctul de vedere comunist în rândul populaţiei din republică". Solicitările repetate ale Bucureştiului pentru „retragerea imediată a trupelor celor cinci state" din Cehoslovacia, apărarea constantă a „corectitudinii poziţiei româneşti" faţă de invazie şi comparaţia periculoasă cu Ludovic al XIV-lea a marxiştilor care clamau „*Marxisme c'est moi*" („Marxismul sunt eu"), precum şi nenumăratele discursuri împănate cu teme „de un naţionalism veninos" erau considerate deosebit de „ofensive".[2]

Intervenţia britanicilor şi a NATO

La începutul lunii septembrie, subliniind caracterul complicat al relaţiei sale cu Moscova şi cu Bucureştiul, Tito a întrebat Londra ce măsuri va lua „dacă România va fi invadată, Iugoslavia angajându-se să vină în ajutorul vecinei sale".[3] Pe 6 septembrie, premierul britanic, Harold Wilson, ministrul Apărării, Denis Healy, şi ministrul de Externe, Michael Stewart, au luat în discuţie planurile de a trimite „unităţi militare britanice de genul celor utilizate în cel de-al Doilea Război Mondial pentru a-i ajuta pe partizani, dacă Iugoslavia va fi direct ameninţată". Healy şi Stewart „au convenit cu premierul că o invazie rusească în România putea foarte bine reprezenta prima etapă care ar precede o astfel de ameninţare".[4]

---

[1] Ibidem; Raportul prim-secretarului Partidului Comunist Moldovean asupra măsurilor luate pentru a împiedica răspândirea presei româneşti în Moldova, 10/04/1968, arhiva organizaţiilor social-politice a Republicii Moldova, fond 51, inventar 29, dosar 49, f. 41-42, CWIHP.

[2] Ibidem. Cu toate că Bodiul susţinea furios că „circula prea multă literatură românească" în republică şi că era primită de un număr uriaş de moldoveni, de fapt, aşa cum i-a explicat o altă autoritate moldoveană, numărul de ziare şi reviste se redusese drastic în 1967 şi se limita acum la aproximativ 500. Stenogramă a şedinţei biroului CC al Partidului Comunist din Moldova, 11 octombrie 1968, AOSPRM, fond 51, inventar 29, dosar 49, f. 4 şi 10–15, CWIHP.

[3] De fapt, Tito a refuzat să intre în orice aranjament de acest tip, dar, afirmând contrariul la Londra, el şi-a sporit creditul de aliat de încredere şi a fost capabil să influenţeze sprijinul englez pentru România care micşora şi propria vulnerabilitate la o posibilă intervenţie sovietică.

[4] Martin Bright, „Revealed: Britain on Brink of War with Soviet Union in 1968", *Guardian*, http://www.guardian.co.uk/freedon/story/0,,195193,00.html), 9 ianuarie 2000. Pe 4 septembrie 1968, Moscova a încheiat „o pauză de nouă zile din presa sovietică fără atacuri la adresa României" cu un articol din *Pravda* împotriva criticilor permanente ale României referitoare la invazie. Între timp, forţele bulgăreşti şi-au continuat exerciţiile la graniţa cu România. *Rumania*, 6 septembrie 1968 (declasificat 19 mai 2003), p. 7, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

Astfel, în luna septembrie, au început o serie de discuţii „disperate" între Wilson, Stewart şi Ceauşescu, determinate de „mişcările constante de trupe sovietice la graniţa României", care au generat motive serioase de îngrijorare la Londra şi la Washington. La începutul lunii octombrie, Londra a informat Washingtonul că este de părere că acest *Nervenkrieg* împotriva României şi Iugoslaviei este parte a unui plan militar sovietic în care „trupele se vor deplasa din Ungaria prin România pentru a ocupa Belgradul şi podurile principale de la Novi Sad şi Panchevo".[1] Ajungând la concluzia că o invazie în România ar fi dezastruoasă pentru britanici şi pentru interesele NATO în zona Mediteranei, Londra monitoriza îndeaproape misiunile sovietice la frontieră.

În a doua săptămână a lunii noiembrie, mişcările trupelor sovietice şi ale ţărilor Tratatului, precum şi traficul semnalelor din România au început să capete o formă alarmantă. Concluzionând în septembrie că era necesară o poziţie clară a NATO, pentru a proteja nu numai Iugoslavia şi alte ţări neutre, dar şi pe membrii NATO din Sud, Londra a convins Washingtonul să convoace o întâlnire urgentă a Consiliului de strategie şi apărare al NATO şi a Consiliului ministerial.[2] Întâlnirea programată pentru mijlocul lui decembrie a fost devansată pentru mijlocul lui noiembrie.

Întrunirea de urgenţă a Consiliului de strategie şi apărare al NATO din 14 noiembrie, urmată de sesiunea ministerială din 15–16 noiembrie au trimis un „avertisment explicit URSS" privind „situaţia gravă generată de intervenţia armată în Cehoslovacia şi ocuparea acesteia de către forţele Uniunii Sovietice şi de patru dintre aliaţii din Tratatul de la Varşovia".[3] Liderii URSS, ai Poloniei, Germaniei de Est, Ungariei şi Bulgariei încălcaseră în mod deliberat legislaţia internaţională şi plasaseră intenţiile URSS şi eventuala recurgere la forţă şi în alte cazuri care se dovedeau „periculoase pentru securitatea europeană" într-un con de incertitudine

[1] Ibidem. Londra evoca „războiul nervilor" purtat iniţial de sovietici împotriva Iugoslaviei lui Tito, începând cu 1948, prin care s-a încercat în mod deschis răsturnarea acestuia de la putere, dacă nu din interior, atunci printr-o invazie, dar conflictul a fost stins cu ajutor masiv de natură militară, economică şi politică, venit din partea britanicilor şi a americanilor.

[2] În 6 septembrie 1968, ministrul britanic al Apărării, Healy, l-a informat pe prim-ministrul Wilson şi pe ministrul de Externe Stewart că o eventuală invazie a României avea o semnificaţie dincolo de politica britanică vizavi de Iugoslavia şi de zona Mediteranei, subliniind faptul că, „în cazul în care NATO nu se opunea expansiunii sovietice, ar încuraja Rusia să acţioneze împotriva unor ţări precum Finlanda, Suedia, Iran şi posibil chiar şi împotriva altor membri ai Alianţei, cum ar fi Grecia şi Turcia". Martin Bright, „Revealed: Britain on Brink of War with Soviet Union in 1968", *Guardian*, http://www.guardian.co.uk/freedon/story/0,,195193,00. 9 ianuarie 2000.

[3] Comunicat final, Consiliul Atlanticului de Nord, Bruxelles, 15–16 noiembrie 1968, www.nato.int.

îngrijorătoare. NATO a subliniat că orice intervenție sovietică în Europa sau în zona Mediteranei „va genera o criză internațională cu grave consecințe" și-i va determina pe aliați să treacă imediat la acțiune.

Berlinul a fost direct invocat într-un comunicat NATO, iar Iugoslavia indirect, dar faptul că presiunile militare, politice și economice sovietice erau îndreptate în principal împotriva României făcea să fie evidentă care era cauza proximă a avertismentului. În discuțiile din cadrul alianței Atlanticului de Nord, care au precedat comunicatul, Dean Rusk a specificat că „o amenințare din partea Pactului de la Varșovia contra României, Iugoslaviei sau Austriei ar constitui o amenințare pentru NATO".[1] Totuși, dat fiind comportamentul sovietic din trecut, britanicii aveau dubii privind eficiența acestuia. „Poziția URSS în Europa de Est este atât de solidă", conchideau serviciile secrete britanice câteva zile mai târziu, încât „este de așteptat ca URSS să poată acționa împotriva României fără teamă de consecințe, în ciuda recentului comunicat al NATO".[2]

Evaluări contradictorii: viziunea britanică și cea americană asupra amenințării la adresa României

În timp ce serviciile secrete britanice consemnau în continuare că erau indicii privind o acțiune împotriva României la începutul toamnei, americanii respingeau aceste informații ca nefiind credibile. Aceste percepții atât de diferite se datorau, parțial, surselor relativ puține pe care CIA le deținea în estul Europei. CIA nu a avut agenți în România în 1968 sau în 1988–1989 (în afară de șeful misiunii de la București care, în ultimă instanță, s-a dovedit a fi și agent sovietic).[3] În consecință, o mare parte din rapoarte provenea de la atașații militari ai SUA. Iar țările-gazdă controlau strict mișcările

[1] Vezi remarcile lui Stefan Karner în Günter Bischof și Peter Ruggenthaler, *Summary of Proceedings of Symposium „Prague Spring and Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968"*, 3–4 aprilie 2008, H-German, 17 aprilie 2008, www.h-net.org.

[2] Telegramă a Ministerului de Externe britanic nr. 637 către București, 21 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638. Totodată, CIA a observat rolul României în emiterea comunicatului, cu toate că ulterior i-a acordat o importanță minoră pentru comunitatea informativă a SUA: „În acea perioadă era absolut limpede că Statele Unite și ceilalți se preocupau de problema așa-numitelor zone gri din Europa și erau mult mai preocupați de securitatea viitoare a Iugoslaviei și Austriei și, într-un context oarecum diferit, și de cea a României". *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal* (ca răspuns la NSSM 129), Office of National Estimates, 17 iulie 1971 (declasificat la 21 septembrie 1999), p. 52, CIA.

[3] Bearden și Risen (2003), pp. 369, 387-388 și 406. Vezi și Robert M. Gates, *From the Shadows*, New York, Simon and Schuster, 2006.

ataşaţilor, în timp ce serviciile de informaţii se străduiau să le manipuleze percepţiile, adesea în coordonare cu eforturile „partenerilor apropiaţi".[1]

Pe de altă parte, din 31 august până în noiembrie, CIA (şi comunitatea informativă a SUA, în întregul ei) a repetat că sovieticii nu vor interveni în România din cauza lipsei de semnificaţie strategică şi a lipsei de consecinţe a comportamentului acesteia. Aceasta face aprecierile informative ulterioare susceptibile la o patologie informativă comună, cunoscută ca „prejudecată retrospectivă", prin care concluzii precedente, chiar şi cele bazate pe informaţii eronate, sunt încorporate din obişnuinţă în noile analize.[2] În timp ce britanicii au perceput pregătirile militare împotriva României, SUA luaseră o decizie politică total opusă, influenţându-i pe analiştii de informaţii americani să evite astfel de interpretări. Comunitatea de informaţii a SUA, în *Estimarea Consiliului Naţional de Informaţii*, din 7 noiembrie 1968, aprecia că:

> Presiunile exercitate asupra României, incluzând şi indicii privind misiunile militare şi pretinsele mişcări de trupe suplimentare ale ţărilor Tratatului de la Varşovia pe teritoriul românesc, vor continua probabil atâta timp cât Bucureştiul va insista să se comporte independent şi, uneori, să fie chiar ostil. Probabil că sovieticii nu au în vedere nici o acţiune militară directă împotriva României, parţial din cauza calculelor privind costurile politice şi pentru că nu consideră că România are aceeaşi importanţă strategică precum Cehoslovacia.[3]

Astfel construită, concluzia a canalizat analiza spre interpretarea indiciilor legate de misiunile militare şi mişcările de trupe suplimentare ale ţărilor Tratatului de la Varşovia pe teritoriul românesc ca fiind, în final, menite

---

[1] Spre exemplu, KDS-ul executa acţiuni de influenţă asupra ataşatului militar britanic, Sanford, a ataşatului SUA, Whitmore şi adjunctului său, Day, precum şi împotriva ataşatului francez, turc şi italian. Vezi *Măsuri propuse pentru influenţarea ataşaţilor militari occidentali de la Sofia*, 7 decembrie 1968, AMVR, Sofia, fond 2, Record 3, File 356, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP. Este de presupus că ataşaţii vest-germani erau supravegheaţi în continuare de *Stasi*.

[2] Richards J. Heuer, jr, *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999, pp. 161-163. Interpretarea relaţiilor româno-sovietice dintre România şi Pact era deosebit de problematică din cauza sciziunii evidente din cadrul CIA referitoare la faptul dacă neînţelegerile erau reale sau de faţadă, încă de la mijlocul anilor 1950. Lucrurile erau şi mai complicate de influenţa liniei Goliţîn – Angelton, predominantă în 1968 şi la începutul anilor 1970, care susţinea cu îndârjire că antagonismul româno-sovietic era fals.

[3] *Eastern Europe and the USSR in the Aftermath of the Invasion of Czechoslovakia, National Intelligence Estimate (NIE – Estimare a Consiliului Naţional de Informaţii), nr. 12 – 68* (CIA, asistat de Consiliul de conducere pe probleme de informaţii al SUA), 7 noiembrie 1968 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 1-4.

mai curând să exercite presiune ca răspuns la comportamentul deranjant al României decât ca mijloace de realizare a intervenției militare. Urmând această logică, absența lor indica o renunțare la politica independentă a României. În acest fel, NIE confirma fără voie două teme ale dezinformării sovietice. Prima, că rezistența militară românească era exclusă (observând că Moscova s-a răzgândit numai din cauza „costurilor politice", ignorând eventuale complicații militare) și a doua, că Moscova considera această țară și atitudinea ei ca fiind atât de lipsită de importanță din punct de vedere strategic, încât nu avea nici un interes să intervină.[1] În realitate, Bucureștiul își anunțase public decizia de a rezista, care fusese întâmpinată de un suport popular covârșitor, și luase măsurile necesare pe plan militar. Iar, conform surselor cehoslovace, poloneze, bulgare și GRU, Moscova plănuia de ceva timp o acțiune militară directă împotriva României.

Pe 18 noiembrie 1968, serviciul secret olandez a primit informații privind o iminentă invazie a României, de la o sursă de încredere din Polonia, și a făcut cunoscute aceste informații partenerilor britanic, german și american, la sediul NATO. Sursa olandeză, un dactilograf civil angajat la Statul-Major al Armatei Populare Poloneze, informa că: „Săptămâna trecută s-au dat ordinele pentru invadarea României de către trupele sovietice, poloneze și ungare, pe 22 noiembrie la ora 4".[2] Dactilograful a furnizat, de asemenea, informații concrete privind contingentul polonez, inclusiv mijloacele de transport folosite și numele comandantului.[3] Interogată în detaliu, sursa a infirmat dezinformarea sovietică prin care se susținea ideea că trupe ale Tratatului de la Varșovia se pregătesc pe teritoriul României și sunt în alertă pentru sfârșitul lunii noiembrie, menționând că, „ordinele se referă la o invazie și nu la manevre militare".

Serviciul de informații militare olandez a raportat faptul că „invazia este confirmată" de către un lector al Academiei Militare Poloneze care era prieten cu sursa. Delegația britanică la NATO a raportat ulterior la Londra că:

---

[1] Lăsând la o parte lunga frontieră cu URSS și problemele național-teritoriale cu RSS Moldovenească, chiar Jivkov a recunoscut, ulterior, față de Castro că Bulgaria „depindea" de București din cauza necesității tranzitării României către Uniunea Sovietică și „a liniilor de electricitate și a conductelor de gaze care traversau România pe legătura URSS – Bulgaria". Minuta întâlnirii dintre Jivkov și Fidel Castro la Sofia, 11 martie 1976, Arhivele Statului, Sofia, fond 1 B, dosar 60.

[2] *Immediate Warsaw*, telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3, 19 noiembrie 1968 – Departamentul de informații al armatei, Londra, COMCEN, informații primite de la atașatul militar al Olandei în *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, BNA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Potrivit sursei olandeze, „Trupele poloneze care vor participa fac parte din Divizia 6 Aeropurtată, două regimente Fishbed și MIG 24, tancuri, trupe de comunicații și poliție militară".

> Trupe sovietice, ungare şi poloneze, în număr total de 150 000, vor pătrunde în România pe 22 noiembrie, ora 4.00. În compunerea contingentului polonez intră: un batalion de tancuri, şase companii de semnalizare, trei companii de poliţie militară, două regimente aeropurtate.[1]

La rândul lor, românii identificaseră 235 000 de militari doar la graniţa de nord-est cu URSS.

În ciuda asigurărilor olandeze că sursa „s-a dovedit de încredere în trecut", cu precizarea că sursa avea tendinţa să greşească cifrele, raportul a fost considerat neverosimil de către SUA.[2] Bucureştiul, care începuse de curând să facă schimb de informaţii privind mişcările armatei sovietice cu aliaţii NATO şi care nu dorea să-şi pună în pericol legăturile la nivelul serviciilor de informaţii ale armatei poloneze, în cadrul Tratatului de la Varşovia, nu a transmis informaţiile privind planurile de invadare. Totuşi, chiar dacă sursele britanice şi americane nu au confirmat intenţiile sovietice (de precizat că SUA aveau foarte puţine surse HUMINT în Europa de Est), informaţiile primite au generat convingerea JIC (Comisia reunită de informaţii din Marea Britanie) că Moscova se pregătea să intre în România.

Motivul principal pentru care raportul a fost „slab cotat" (în 24 de ore de la primirea raportului original) a fost acela că „nu se cunoaşte motivarea dactilografului de a face cunoscute acele informaţii confidenţiale" şi, „dacă ar fi fost reale, ar fi furnizat şi alte informaţii decât cele citate".[3] Necunoscând raţionamentul urmat de evaluator, pare ciudat că motivarea unei surse deja dovedite credibile poate fi pusă la îndoială numai din cauza insatisfacţiei faţă de mulţimea detaliilor oferite de informator. Desigur, aprecierea comportamentului uman este mai mult artă decât ştiinţă, dar problemele ridicate nu păreau a fi de genul celor care puteau fi respinse atât de categoric. Motivaţiile par mai puţin misterioase în cazul unei dactilografe însărcinate să transcrie ordinele referitoare la o operaţiune care fusese obiect de speculaţii timp de săptămâni şi care puteau provoca un război. În orice caz, evaluarea informativă din surse deja verificate pe subiecte de interes imediat este condiţionată de consideraţii de poziţionare şi acces. Odată ce credibilitatea a fost stabilită, chestiunea esenţială este dacă sursa (sau vreo subsursă) era sau nu în poziţia să obţină acel gen de informaţii.

---

[1] Document PREM, Telegrama nr. 144, 19.11.1968 – Informaţiile militare la Londra, COMCEN, informaţiile provenite de la ataşatul militar olandez.

[2] O notă scrisă de mână pe telegramă afirmă: „Această poveste *nu* este considerată deloc probabilă de experţi". Alte rapoarte din dosar sugerează că spionajul britanic nu înlătura deloc posibilitatea.

[3] Varşovia, Telegrama nr. FOE 144 către MOD DI 3, 19 noiembrie 1968 (adresată COMCEN Londra, BNA, PRO, PREM 13/2638).

De fapt, evaluatorul a ignorat chestiunile de natură motivațională și s-a concentrat exclusiv pe problema accesului, atunci când a decis să nu ia în considerare informațiile de la cea de-a doua sursă:

> Lectorii Academiei Statului-Major General nu au acces la asemenea informații, dar „confirmarea" sa se poate referi la discursul lui Jaruzelski ținut în fața Academiei pe 26 august, în care a spus că și alte țări (altele decât Cehoslovacia) trebuie să se conformeze sau să suporte consecințele.[1]

Din nou, obiecțiile ridicate par exagerate, mai ales că evaluatorul nu cunoștea identitatea lectorului. Deși principala sursă era un civil, având în vedere că cea de-a doua era profesor în cadrul Academiei Statului-Major General a unei țări comuniste, exista probabilitatea ca lectorul să fie un ofițer polonez cu experiență, relații și prieteni, ceea ce înseamnă că se afla în apropierea celor care aveau „acces la astfel de informații". Chiar dacă nu era autorizat pentru deținerea acestor informații, un ofițer superior care preda la Academie nu putea fi considerat un outsider, mai ales că toată lumea recunoaște că practica vorbelor aruncate pe coridor este universală.

În sfârșit, analistul a sugerat un scenariu conform căruia lectorul a deformat o remarcă mai inocentă atunci când a citat din discursul ministrului apărării Jaruzelski, unde se făcea referire la „alte țări", evitând faptul că a vizat în special România, singura din Pactul de la Varșovia care a condamnat invazia. Remarcile lui Jaruzelski nu au fost făcute în fața unui auditoriu intern, format numai din subordonații săi din armată, ci se adresau unei delegații la nivel înalt a comandamentului Tratatului de la Varșovia, în timpul unei gale de celebrare a succesului invaziei comune.[2] Este rezonabil să presupunem că ministrul Apărării dintr-o țară membră a Tratatului de la Varșovia, o țară care a avut cea mai mare contribuție cu trupe la invazia Cehoslovaciei, după cea a URSS, nu ar fi făcut astfel de afirmații gratuit.

Jaruzelski a pretins ulterior că el nu făcuse parte din celula de planificare a invaziei, din cadrului Pactului de la Varșovia. Însă, conform documentelor din arhive, făcute publice după Războiul Rece, Jaruzelski fusese recrutat de GRU, în 1943, sub numele de agent WOLSKI și a fost considerat îndeajuns de loial ca să conducă rezidența GRU din 1946, continuându-și activitatea

---

[1] Ibidem.

[2] Benjamin Weiser, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country*, New York, PublicAffairs, 2005, pp. 48-49.

pentru spionajul militar sovietic, cel puţin până la începutul anilor 1970.[1] Deci este foarte probabil ca ministrul Apărării polonez să fi ştiut exact despre ce era vorba, iar cuvintele sale să reflecte întocmai planurile Pactului de la Varşovia.

Pe 19 noiembrie, CIA a transmis mesajul că existau zvonuri că „militari sovietici intră în România", menţionând că „rapoartele provin din diferite zone din Europa şi afirmă că trupe sovietice şi ale Tratatului de la Varşovia, cu un efectiv de 150 000 de membri, vor intra în România pe 22 noiembrie".[2] Cifra de 150 000 provenea, evident, din raportul olandez, unde fusese menţionată ca un număr al efectivelor sovietice, maghiare şi poloneze, cu menţiunea că cifrele precise erau „călcâiul lui Ahile" pentru sursa în dezbatere. Raportul olandez nu considera posibilă participarea Germaniei democrate sau a Bulgariei, deşi, de exemplu, cea din urmă dislocase deja 2–3 divizii în apropierea frontierei cu România, încă din luna august, şi avea încă 9–10 disponibile.

Evaluări britanice şi americane contradictorii – noiembrie 1968

Lipsa de informaţii la nivelul CIA privind dispunerea trupelor faţă de România, cuplată cu dezinformările conform cărora aceasta bătea în retragere au determinat ignorarea semnalelor că sovieticii urmau să invadeze ţara. Conform memorandumului din 19 noiembrie 1968:

> Ordinele militare actuale şi mişcările politice din URSS nu indică o ameninţare imediată la adresa României. [...] pregătirile militare necesare pentru o intervenţie de tipul celei din Cehoslovacia nu au fost identificate. Credem că o invazie condusă de sovietici în România este puţin probabilă în acest moment. Deşi în perioada crizei cehoslovace o serie de trupe sovietice au fost mobilizate la graniţa României, [şters] probele obţinute la jumătatea lunii septembrie nu demonstrează un potenţial suficient pentru o intervenţie militară, iar de atunci nu s-au obţinut informaţii şi din alte surse care să confirme ipoteza.[3]

Această concluzie era oarecum diferită de avertizarea generalului Wheeler, din septembrie, că trupele amplasate în apropierea frontierelor cu

---

[1] Vezi şi Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent «Wolski»", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006, „The General's Dark Past", *Warsaw Voice*, 15 iunie 2005; *Fakty*, TVN (Varşovia), 8 iunie 2005. Documentele descoperite de Institutul polonez pentru memoria naţională indică efortul concertat pentru ştergerea tuturor urmelor activităţii de informaţii a lui Jaruzelski, din anii 1970.

[2] *CIA Intelligence Memorandum: Rumors of Soviet Military Move into Romania*, 19 noiembrie 1968 (declasificat la 5 noiembrie 2001), CIA.

[3] Ibidem.

România, în districtele militare Odessa, Kiev şi Carpaţi, ar putea intra în ţară în decurs de două-trei zile, fără prea multe „avertismente din partea serviciilor de informaţii".[1] De asemenea, părea să fie diferită şi de propriile concluzii ale CIA, din 31 august, că sovieticii „aveau suficiente forţe terestre şi aeriene disponibile la graniţa vestică a URSS", dispersate în districtele militare Odessa şi Carpaţi, pentru „a intra în România", la care se puteau adăuga până la cinci divizii maghiare (a şasea fiind amplasată în Cehoslovacia) şi douăsprezece divizii bulgăreşti (pentru că la invazie participaseră numai două regimente).[2] Fiecare dintre cei trei vecini aveau cel puţin câteva divizii amplasate permanent, la o distanţă de două ore de graniţa cu România, nefiind necesară comasarea acestora la frontieră.

La începutul lui septembrie, analizele CIA au început să insiste pe rapoartele ambasadelor din zonă şi mai ales ale ataşaţilor militari care urmăreau amplasările de trupe la frontiera cu România. De exemplu, despre ataşaţii occidentali din Ungaria se aprecia că asiguraseră „o acoperire permanentă şi sistematică" a frontierei maghiaro-române, unde nu văzuseră nici o „dovadă" a vreunor pregătiri militare ostile, la sfârşitul lui august, începutul lui septembrie.[3] La sfârşitul lui noiembrie, ataşaţi militari occidentali neprecizaţi au fost citaţi de CIA în aprecierea că „nu exista nici o dovadă a vreunor concentrări de trupe la frontierele cu România" nici în Ungaria, nici în Bulgaria.[4]

Ataşaţii occidentali ai Apărării, aflaţi în acea perioadă la post în ţările din Blocul Sovietic, aveau în subordine puţin personal, reprezentat de o mână de oameni care observau cum puteau mai bine evoluţiile militare şi detaliile acestora – număr de unităţi, dimensiuni, deplasări. În special în Ungaria, practic toate frontierele sale cu URSS, Cehoslovacia, România,

[1] Navrátil (1998), p. 494; *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278. Această părere a fost împărtăşită şi de evaluarea SIG asupra capacităţilor militare regionale ale Pactului de la Varşovia. Mişcările flotei aviatice erau, din contră, uşor de urmărit, cu ajutorul mijloacelor tehnice. Spre exemplu, spionajul SUA raportase că flotila bulgărească fusese redislocată la graniţa cu România de la sfârşitul lunii august 1968. *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), pp. 1-2, CIA; *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania (As of 1130 EST)*, 2 septembrie 1968 (declasificat în octombrie 2000), pp. 4-5.

[2] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania*, 31 august 1968 (declasificat în noiembrie 2001), pp. 1-2, CIA.

[3] Vezi *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 2, CIA; *Intelligence Memorandum: The Situation in Czechoslovakia and Rumania* (As of 1800 EDT) (1968), p. 3, CIA. În memorandumul din septembrie, CIA specifica faptul că „Ambasada SUA de la Budapesta" insistase pe acoperirea informativă asigurată de ataşaţii occidentali.

[4] *Intelligence Memorandum: The Rumanian Situation as of 1200 EST*, 23 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), p. 1.

Iugoslavia şi Austria prezentau interes în perioada crizei, iar cea mai mare atenţie era îndreptată spre primele două graniţe. Fizic, ataşaţii Apărării erau incapabili să asigure acoperirea sistematică pretinsă de Ambasada SUA.

De fapt, în pregătirea amplei aplicaţii *RODOPI* a Tratatului de la Varşovia, din Bulgaria şi Marea Neagră, din anul anterior, contrainformaţiile bulgare au declanşat o operaţiune specială – *MULNIA* (TRĂSNETUL) – destinată să neutralizeze acţiunile de strângere de informaţii ale ataşaţilor militari ai NATO, din zonele în care urma să aibă loc aplicaţia.[1] În consecinţă, ataşaţii militari ai Marii Britanii, Greciei, Italiei şi Turciei au fost supravegheaţi îndeaproape şi intoxicaţi cu informaţii „inexacte".[2] Raportul despre operaţiunea TRĂSNETUL se încheia cu concluzia că:

> Datele strânse de partea inamică şi aprecierile lor referitoare la începerea aplicaţiei, forţarea Dunării, paraşutările din zona Ruse şi Sarafovo şi Ziua Z din Sozopol sunt foarte departe de adevăr. [...] Chiar şi acum ataşaţii militari nu ştiu mai nimic despre importantele operaţiuni aeriene de la Kondofrei şi Bezmer [...][3]

Înaltul nivel de încredere acordat de CIA gradului de acoperire asigurat de ataşaţii militari a fost la fel de nemeritat şi în privinţa Ungariei. Spre exemplu, la mijlocul anilor 1980, Moscova şi-a sporit trupele din Ungaria cu 35% – aproximativ cu două divizii – „într-un secret aproape absolut".[4] Deci deplasarea câtorva divizii a scăpat observaţiei ataşaţilor militari ai NATO şi capacităţilor occidentale SIGINT şi IMINT în timpul unei perioade liniştite, fără crize, când atenţia nu era concentrată în alte zone, sub presiunea evenimentelor.

Pentru că învăţase din experienţă, doisprezece ani mai târziu, CIA a adoptat o poziţie interpretativă diferită în timpul crizei din Polonia, când SUA au avut un sistem de alarmare şi avertizare mult mai bine pus la punct. După trecerea crizei iniţiale şi cu toate că „măsurile de alertă" din cadrul

---

[1] Jordan Baev, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949–1969", p. 10, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

[2] Op. cit., p. 11. Aceasta a fost descrierea făcută în raportul contrainformaţiilor militare pentru Ministerul de Interne şi cel al Apărării din Bulgaria.

[3] Ibidem. Arhiva bulgară a Ministerului de Interne (AMVR), fond 1, opis 10, dosar 258, pp. 112–138.

[4] Zoltan D. Barany, *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945–1990: The Case of Hungary*, New York, St. Martin's Press, 1993, p. 145. Multe dintre aceste trupe au fost deplasate în jumătatea estică a Ungariei, spre România. Budapesta şi Moscova mascau la fel de bine amplasamentul rachetelor nucleare în Ungaria, despre care erau informaţi numai o mână dintre conducătorii Partidului Comunist Maghiar.

armatei sovietice se relaxaseră, CIA a subliniat că „activitățile recente legate de mobilizare și pregătirea elementelor unei potențiale forțe de invazie au îmbunătățit pregătirea generală și capacitatea să răspundă rapid unor evoluții ulterioare", iar pregătirile recente au demonstrat dorința Moscovei de a „interveni militar".[1] Aceleași condiții existaseră evident și în noiembrie 1968.

[1] *Poland's Prospects Over the Next Six Months: Special National Intelligence Estimate (SNIE 12.6-81),* 30 ianuarie 1981 (declasificat la 4 februarie 1994), p. 13, CIA.

Capitolul 17

Legitimizarea intervenției, descurajarea acordării sprijinului

România este confundată cu Cehoslovacia

Problema de interpretare devine mult mai dificilă atunci când în combinație sunt introduse elemente care nu reprezintă o directă implicare militară. Intervențiile sovietice au evoluat de la invazia militară directă și costisitoare din Ungaria, în noiembrie 1956, la invazia armată mult mai ieftină și bazată pe sisteme informative din Cehoslovacia, în august 1968, până la cea și mai economică (în termeni de costuri directe în vieți omenești), condusă prin mijloace informative, din Afghanistan, în decembrie 1979. În perioada ulterioară anului 1956, invazia militară directă a fost adoptată de URSS ca metodă de acțiune numai după ce potențiala rezistență militară (și populară) fusese deja neutralizată.

Parametrii intervenției sovietice în România erau destul de diferiți de cei valabili în cazul Cehoslovaciei. În primul rând, șefii regimului nu erau nici subordonați, nici mari prieteni ai Kremlinului (și nu au declarat constant că fac „ceea ce credeau că este necesar", așa cum făcea Dubček.) De aceea, sprijinul politic sau o aprobare a intervenției erau excluse.

În al doilea rând, nici corpul de ofițeri nu era subordonat comandanților militari sovietici, nici organele Securității de Stat nu erau subordonate KGB-ului (deși GRU și KGB aveau agenți dubli în cadrul acestora). În plus, armata română primise ordinul să se opună forțelor invadatoare și să tragă prin propria decizie, fără să mai fie necesar să aștepte direcția politică de la București. În cazul unei invazii, Moscova nu ar fi putut neutraliza răspunsul armat prin intermediul câtorva trădători care ar fi apărut la vârful ierarhiei de partid. Iar din partea armatei române nu se putea aștepta să faciliteze intervenția militară directă, fără să dea o ripostă adecvată, având în vedere

mai ales măsurile de mobilizare şi pregătirile logistice care se desfăşurau în ultimele luni.

Un al treilea factor care complica situaţia era acela că, în căutarea sprijinului popular, regimul de la Bucureşti devenise oarecum prizonierul politicii de apărare. Populaţia României, ostilă în mod normal agresiunii din partea vecinilor săi, s-a aliniat la politica guvernului tocmai datorită exprimatei intenţii de a rezista. Conducerea sovietică nu se putea aştepta la acceptul din partea opiniei publice de genul varietăţii de păreri cehoslovace. Iar conducerea României nu avea cum să-şi menţină autoritatea, în cazul în care s-ar fi răzgândit brusc şi ar fi capitulat.

Printr-o campanie de intimidare, purtată împotriva Cehoslovaciei, era de aşteptat să fie înfrântă opoziţia, în contextul unei conduceri servile a partidului, şi să fie neutralizate forţele armate şi de securitate. Un acelaşi gen de campanie, direcţionat împotriva României, ar fi avut un efect exact contrar, fiind interpretat şi de lideri, şi de populaţie ca o confirmare a înţelepciunii măsurilor de apărare deja luate şi ca un indiciu al unei prime lovituri într-o luptă pentru care românii se pregăteau. Planurile de invazie trebuiau să aibă în vedere probabilitatea unor pierderi mult mai mari decât cele din perioada revoltei ungare, precum şi un inamic care era format atât din detaşamentele ostile şi motivate ale armatei, cât şi din populaţia care fusese înarmată, prin noul sistem de Gărzi Patriotice.

O astfel de operaţie nu putea fi realizată peste noapte, ar fi implicat costuri politice mult mai mari decât operaţiunile anterioare şi ar fi putut avea ca rezultat o situaţie de blocaj devastator, pe termen lung, de genul celei din Finlanda sau Iugoslavia (sau Vietnam). Spre deosebire de fostele operaţiuni desfăşurate contra membrelor Pactului de la Varşovia, când comunitatea internaţională se ţinuse ostentativ la distanţă, Beijingul, Washingtonul, Londra şi NATO avertizaseră explicit Kremlinul împotriva intervenţiei din România. Moscova nu-şi putea permite să le ignore, având în vedere şansele ca măcar una dintre forţele care emiseseră avertismentul să acorde şi sprijin militar direct. O asemenea evoluţie ar fi schimbat natura confruntării şi ar fi necesitat un set de parametri de planificare total diferiţi.

Judecând după rapoartele declasificate, CIA nu a sesizat aceste diferenţe. Rapoartele sale anterioare şi estimarea National Intelligence din 7 noiembrie au negat, în esenţă, că ar fi existat vreunele (din contră, a constatat că Cehoslovacia avea cu o divizie mai mult decât România şi mai multe erau gata de luptă). În consecinţă, agenţia a căutat dovada existenţei aceluiaşi

gen de pregătiri care fuseseră făcute înainte de invadarea Cehoslovaciei. La sfârșitul lui noiembrie, a ajuns la concluzia că:

> România nu s-a pregătit cu un atac de propagandă special sau concertat. Credem că în cazul în care sovieticii ar avea în plan să acționeze sever împotriva României, precum o invazie sau forțarea unei aplicații pe scară largă pe teritoriul României, ar exista o anumită acțiune de propagandă. De aceea, tragem concluzia că, în această privință, indiciile sunt negative.[1]

Două dintre cele trei elemente centrale pentru care CIA trăsese concluzia că sovieticii nu vor interveni în România – că nu existau concentrări de trupe pe scară largă la frontieră, similare cu cele care au precedat invadarea Cehoslovaciei și că mass-media din țările Pactului de la Varșovia își „reduseseră atacurile propagandistice împotriva" României, spre deosebire de campania ostentativă pe care o dusese la adresa Cehoslovaciei – se bazau pe premise false sau discutabile. Al treilea element, care susținea că România cedase sub presiunea sovietică și acceptase să găzduiască manevre militare pe teritoriul său, se baza pe o dezinformare intenționată.

Manevre militare ca acoperire pentru intervenția armată

În perioada înăbușirii Primăverii de la Praga se observase importanța manevrelor militare pentru oferirea unei legitimități plauzibile concentrării de forțe, în vederea intervenției, precum și importanța operațiunilor clandestine. CIA a subliniat ulterior că Moscova „va încerca să maximalizeze ambiguitățile" oricărei intervenții militare „prin folosirea pretextului «exercițiu» pentru a minimiza posibilitatea rezistenței armate pe scară largă" și a „micșorării costurilor internaționale".[2] Foarte semnificativ, comunitatea informativă a SUA a admis că „e posibil să nu fie în stare să distingă clar sau la timp între manevrele de amploare" și „pregătirile care s-ar

[1] *Intelligence Memorandum: Rumors of Soviet Military Pressure on Rumania*, 21 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), pp. 1-2, CIA.
[2] *Poland's Prospects Over the Next Six Months: Special National Intelligence Estimate* (1981), p. 14, CIA.

face pentru introducerea" forțelor sovietice pentru intervenții, „sub masca unor exerciții".[1]

Acesta a fost cazul și în august 1968 când, urmărind dislocările de trupe, „sovieticii și aliații lor din Pactul de la Varșovia au început aplicații care reprezentau repetiția pentru intrarea trupelor în Cehoslovacia".[2] Românii au monitorizat cu atenție modalitățile prin care conducerea militară sovietică intimidase Praga ca să accepte manevrele militare *Shumava*, în vara lui 1968, și, folosindu-se de acestea, pentru a deplasa numeroase forțe în Cehoslovacia, pe teritoriul căreia, până în acel moment, nu se aflau trupe staționate.[3] Deplin conștientă de această linie de atac, conducerea României a refuzat cu încăpățânare să găzduiască aplicații militare, pe tot parcursul anului 1968, și a decis să nu mai aprobe niciodată manevre militare ale Tratatului de la Varșovia.

Bucureștiul era conștient și de pregătirile secrete, după ce observase infiltrarea agenților secreți sub acoperirea de „turiști" pentru a pregăti terenul pentru intervenția din Cehoslovacia și excesul de „turiști bulgari", cu aspect milităros, care intraseră în România și se concentrau în apropierea Ministerului Apărării. Pe data de 22 noiembrie era așteptată la București vizita a 150 de ofițeri din Pactul de la Varșovia, pentru pretinsa pregătire a ședinței Comitetului Politic Consultativ de la Budapesta, programată pentru martie 1969.[4] Mai târziu, în timpul crizei din 1980–1981, agentul CIA din armata poloneză va raporta, de asemenea, că armatele prietene trimiseseră ofițeri în Polonia, „îmbrăcați în civil", pentru a întreprinde „măsuri de recunoaștere a rutelor de invazie, precum și distanțele din teren pentru operațiunile viitoare".[5]

---

[1] Ibidem, pp. 14-15. CIA nu se aștepta ca armata poloneză, a cărei conducere era total subordonată Moscovei și care nu avea nici structura și nici poziția necesare pentru a rezista unei incursiuni sovietice, să „opună forță armată sub conducerea autorității centrale, deși unități izolate și comandanți individuali ar fi putut reacționa la mișcarea sovietică. O astfel de rezistență nu ar fi reprezentat un obstacol serios sau de lungă durată pentru îndeplinirea obiectivelor militare sovietice în Polonia".

[2] *Soviet Troop Movements*, 23 august 1968 (declasificat în 2001), p. 1, CIA.

[3] Ministrul adjunct al Apărării din Cehoslovacia i-a spus delegatului militar român la acele manevre că le acceptaseră pentru „a nu provoca un conflict, pentru că sovieticii insistaseră". RMA, fond DO, dosar nr. 3, vol. 1, f. 317; Retegan (2000), p. 143.

[4] *Intelligence Memorandum: The Rumanian Situation as of 1200 EST*, 23 noiembrie 1968 (noiembrie 2001), p. 2, CIA.

[5] Raportul colonelului Kuklinski, semnat „Jack Strong", către CIA, 1 decembrie 1980, www.kuklinski.us.

Suspiciunile României au fost confirmate de spionajul vest-german. La mijlocul lui ianuarie 1969, ataşatul german din Atena i-a împărtăşit colegului său român informaţia că Kremlinul intenţiona să folosească:

> [...] manevrele militare comune ale trupelor de la Varşovia, programate pentru martie-aprilie 1969, pe teritoriul României, la fel cum făcuse şi în Cehoslovacia, pentru staţionarea permanentă a trupelor sovietice şi înlocuirea câtorva membri din conducerea partidului şi a statului care se opuneau în vreun fel sau altul liniei sovietice. [...] [În cazul în care nu se reuşea], planul alternativ al conducerii sovietice era instigarea şi realizarea de diversiuni, în rândul populaţiei, pentru înfiinţarea unor facţiuni prosovietice care să se opună măsurilor luate de guvernul român, atât pe plan intern, cât şi extern.[1]

Exerciţiul-fantomă şi avertismentul Londrei, 19–22 noiembrie

Cu scopul evident de a furniza explicaţii plauzibile pentru prezenţa trupelor sovietice în România, începând de la mijlocul lui septembrie 1968, măsurile active sovietice au alimentat Occidentul cu dezinformarea că Bucureştiul acceptase să găzduiască pe teritoriul său manevre militare ale Pactului de la Varşovia, de un nivel redus, pe 21–22 noiembrie 1968, care coincideau cu vizita planificată pe 22 noiembrie a ofiţerilor Pactului (data fiind sugerată de raportul spionajului militar olandez). CIA ar fi primit cu scepticism vestea unor aplicaţii de anvergură, dar acceptase ca probabil ca românii să fi cedat presiunii sovietice şi să accepte o aplicaţie de mică anvergură, bazându-se pe informaţia provenită dintr-o „sursă sigură". Conform unui memorandum CIA din 19 noiembrie:

> Alte rapoarte neconfirmate sugerează că, în această lună, s-ar putea să aibă loc un exerciţiu al trupelor Pactului de la Varşovia. Am observat o activitate de mică anvergură în România, care ar putea fi legată de o aplicaţie comună, minoră sau alt tip de cooperare militară. Scala şi tipul acestei activităţi nu indică un exerciţiu militar extins. Şi nici Bucureştiul nu a dat semne că se aşteaptă ca astfel de aplicaţii să fie iminente. [...] Dacă începând din 22 noiembrie ar urma să aibă loc vreo aplicaţie în România, şeful partidului şi al statului, Ceauşescu, ar fi făcut o campanie de pregătire a populaţiei

[1] Raportul general-colonelului Ion Gheorghe, şef de Stat-Major şi ministru adjunct al Apărării către Nicolae Ceauşescu, secretar-general al CC al PCR, referitor la informarea primită de la ataşatul militar român din Atena, RMA, fond 467, dosar nr. 38/1969, f. 4-6, CWIHP. Ataşatul militar vest-german a trimis această informaţie omologului său român, în ianuarie 1969. Ionescu şi Deletant (2004), pp. 86-87.

pentru acest eveniment. [...] Nu există nici o dovadă a unei astfel de campanii. [...] Mai mult, deţinem informaţia că, luna trecută, s-a ajuns la un acord sovieto-român pentru organizarea de manevre ale Pactului în România, în 1969.[1]

Pe 20 noiembrie 1968, un membru din conducerea unui serviciu de informaţii afiliat Tratatului, din cadrul delegaţiei la ONU, a raportat că negocierile militare româno-sovietice privind „prezenţa trupelor Tratatului de la Varşovia în România" au ajuns într-un „punct critic".

În cadrul acestor negocieri, care au inclus şi o vizită recentă (29–30 octombrie 1968) la Moscova a ministrului român al Apărării, generalul Ion Ioniţă, şi discuţii simultane la Moscova şi Bucureşti, URSS a formulat următoarele solicitări:

- Dreptul de a staţiona trupe permanent, pe teritoriul României.
- Dreptul de tranzit al trupelor sovietice, prin România, la solicitarea URSS.
- Dreptul de a organiza exerciţii ale Tratatului de la Varşovia, în România, în viitorul apropiat.[2]

Conform delegatului, Moscova a susţinut continuu că România „este obligată să colaboreze cu ceilalţi membri ai Tratatului de la Varşovia" prin organizarea unor aplicaţii militare pe teritoriul românesc „în viitorul apropiat". A insistat, de asemenea, ca Bucureştiul „să nu amâne" măsurile menţionate, pentru că ele constituie elemente esenţiale ale „dispoziţiilor militare necesare pentru securitatea zonei Tratatului de la Varşovia împotriva oricăror «posibile acţiuni militare din direcţia Iugoslaviei»". Bucureştiul, spune sursa, s-a pus într-o poziţie „foarte dificilă" prin refuzul de a organiza exerciţii pe teritoriul său.[3]

---

[1] Washingtonul, acordând atenţie acestor concluzii, a convocat Comitetul informativ al SUA (USIB „Watch Committee") la o şedinţă care a durat toată noaptea. Britanicii au raportat că: „USIB e în şedinţă de la ora 8, dar încă nu au ajuns la nici o concluzie. Imediat ce o vor face, ea va fi transmisă şi Londrei. Preşedintele şi domnul Rusk sunt informaţi în permanenţă asupra evenimentelor, dar Departamentul de Stat spune că se aşteaptă concluziile USIB şi că nu a fost întreprinsă nici o acţiune diplomatică şi nu pare probabilă în viitorul imediat dacă nu apare vreo nouă evoluţie". *Immediate Washington to Foreign and Commonwealth Office,* telegrama nr. 3403, 21 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 16.

[2] *Intelligence Information Cable*, Bucureşti, 21 noiembrie 1968, documentul 171, *FRUS 1964–1968*, volumul XVII. Un raport despre „O posibilă invazie a Pactului de la Varşovia în România" a fost primit pe 20 noiembrie 1968.

[3] Ibidem.

Comisia Reunită de Informaţii din Marea Britanie (JIC) a ajuns la o concluzie mult mai alarmantă, susţinând că „informaţiile primite pe 21 noiembrie indică foarte clar repoziţionarea trupelor sovietice şi bulgare" spre România, cu „posibilitatea participării trupelor poloneze sau ungare, sau a trupelor sovietice în Polonia/Ungaria":

> Mai mult, în Europa de Est se înregistrează mişcări neobişnuite, dar fără să poată fi considerate semnificative ca atare, ci doar în contextul politico-militar existent.
>
> • Un punct de frontieră dintre Polonia şi URSS a fost închis.
>
> • Şefii celor trei misiuni ale armatei sovietice în Republica Federală Germană îşi părăsiseră postul simultan [...]
>
> • Generalul Ştemenko, şeful de Stat-Major al Tratatului de la Varşovia, s-a deplasat în Bulgaria.
>
> • Conform rapoartelor, mareşalul Greciko, comandantul Tratatului de la Varşovia, s-a deplasat în sudul URSS, nu departe de România, la Chişinău.
>
> • În plus, ministrul de externe al URSS se ocupa cu transmiterea continuă de lungi mesaje cifrate, către toate ambasadele sovietice.[1]

De interes erau deplasările lui Ştemenko în Bulgaria, în ultimele două săptămâni, fără nici o justificare oficială evidentă, dar şi prezenţa lui Greciko în Districtul militar Odessa, la baza cea mai înaintată spre graniţa românească în Chişinău, unde se aflau permanent cel puţin patru batalioane de desant aerian. Londra a făcut conexiunea logică dintre pregătirile evidente ale Pactului de la Varşovia pentru „exerciţiu" şi negările României că acesta ar fi fost programat:

> [...] informaţiile pe care le avem la dispoziţie indică pregătiri pentru o manevră militară a Pactului de la Varşovia, care este posibil să înceapă în noaptea de 21/22 noiembrie. Totuşi, opinia publică din România nu a fost anunţată despre o asemenea manevră. Reamintindu-ne acumularea de evenimente neobişnuite, nu putem exclude posibilitatea că aceste mişcări ar putea însemna pregătirea unei acţiuni armate împotriva României.[2]

---

[1] *Flash Foreign and Commonwealth Office Telegram no. 637 to Bucharest*, 21 noiembrie 68, „Telegrama nr. 573 din 21 noiembrie din partea secretarului JIC" în *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 13.

[2] Ibidem.

Londra a împărtăşit concluziile sale Statelor Unite şi a decis să acorde României un statut de cvasialiat (autorizând vânzarea a trei jeturi Bucureştiului şi semnând în secret un acord de colaborare pentru construirea unui avion de luptă în care era implicată şi Iugoslavia).[1]

Mai târziu, în aceeaşi zi, CIA îşi reitera convingerea că o intervenţie era improbabilă, în ciuda „numeroaselor rapoarte şi zvonuri" despre pregătirile Pactului de la Varşovia şi a solicitărilor sovietice de a se organiza aplicaţii şi de a fi staţionate trupe pe teritoriul României.[2] Memorandumul CIA, din 21 noiembrie, insista că nu existase „nici un semn recent al înăspririi atitudinii sovietice" sau al vreunui „atac special al propagandei". De asemenea, a anulat „cele câteva indicaţii despre activităţi militare neobişnuite" – printre care „starea de alertă a armatei bulgare", numeroase rapoarte despre „posibile aplicaţii militare româneşti într-o perioadă atât de târzie din an" şi restricţiile impuse pentru călătoriile ataşaţilor militari, în „districtele militare aflate la frontiera României" – şi a reiterat convingerea CIA că acestea nu reprezentau indiciile vreunei „acţiuni iminente împotriva României".[3]

Memorandumul nu făcea referire la telegrama pe care Agenţia o primise cu o zi înainte, referitoare la refuzul României de a găzdui manevre militare pe teritoriul său sau la dificultăţile pe care le întâmpina Bucureştiul din cauza acestui refuz. În schimb, memorandumul susţinea că:

> Sunt posibile anumite exerciţii comune de mică anvergură. Rapoartele de la Bucureşti indică faptul că ofiţeri din cadrul Pactului de la Varşovia se întâlnesc acum la Bucureşti pentru a planifica exerciţiile, dar până acum nu există indicii când vor avea loc. Rapoarte anterioare din surse de încredere arată că românii au cedat presiunii sovietice şi au acceptat să găzduiască manevre ale Pactului de la Varşovia, la începutul anului 1969.[4]

---

[1] Vezi BNA, FCO 28/57, Consultările NATO şi ale Aliaţilor privind criza din Cehoslovacia şi posibila îndepărtare a lui Ceauşescu de la putere de către sovietici, 1968, Biroul de afaceri externe: Departamentul de Nord şi Departamentul pentru Europa de Est şi URSS, dosare înregistrate (seriile N şi EN).

[2] *Intelligence Memorandum: Rumors of Soviet Military Pressures on Rumania*, 21 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), p. 1, CIA.

[3] Ibidem, p. 2. Cu toate că raportul nu menţiona restricţiile de călătorie de la frontiera româno-sovietică, propoziţia care enumera „câteva indicaţii" a fost parţial ştearsă, iar restricţiile au fost menţionate în memorandumul CIA care a precedat şi a urmat acestui raport.

[4] Ibidem.

Diferenţa între aprecierile americane şi britanice (ca şi ale spionajului militar vest-german) a fost fundamentală. Mai devreme în aceeaşi zi, JIC a emis o estimare care indica pregătiri pentru o intervenţie sovietică iminentă, în România.[1] Această apreciere şi „o serie de indicii" referitoare la „mişcările de trupe" l-au convins pe prim-ministrul Harold Wilson, pe ministrul de Externe Michael Stewart şi pe ministrul Apărării Denis Healy să-i avertizeze pe „români că se punea ceva la cale" şi să-l interpeleze pe ambasadorul sovietic în legătură cu intenţiile ţării sale, sporind în acelaşi timp „vigilenţa informativă" şi „cooperarea cu americanii".[2] Pe 22 noiembrie 1968, la prima oră, Stewart semnala de urgenţă Ambasadei britanice de la Bucureşti:

> Am analizat cele mai recente informaţii avute la dispoziţie şi am ajuns la concluzia că nu se poate exclude posibilitatea ca ruşii să facă pregătiri pentru o acţiune militară împotriva României foarte curând. [...] Credem că este corect ca românii să fie informaţi despre aprecierea noastră. Aceasta va trebui făcută la cel mai înalt nivel şi în strictă confidenţialitate. [...] Pentru informarea dumneavoastră, Nayman i-a telefonat ambasadorului sovietic [Smironovski] la ordinul meu şi i-a spus că „există nişte zvonuri în acest sens". Nayman l-a întrebat dacă poate să ne confirme aceste zvonuri. Smironovski şi-a exprimat surpriza şi a spus că „nu ştie nimic despre asemenea zvonuri".[3]

Pe lângă închiderea graniţei polono-sovietice observatorilor străini şi mişcările inexplicabile ale comandanţilor militari sovietici, în dimineaţa zilei de 22 noiembrie, spionajul britanic a raportat din Ungaria apariţia „unor grupuri ale Poliţiei Militare şi a concentrărilor mici de poliţişti civili, în zona podurilor, care ar putea fi indiciul că se intenţionează deplasări ale unităţilor militare."[4]

În toate alertele şi analizele s-a avut în vedere faptul că, după invazia din Cehoslovacia, un analist CIA descria drept „evidentă" lipsa efortului sovietic de a încerca să dezinformeze Occidentul cu privire la ţinta atacului

---

[1] JIC (68)(SA)52 din 21 noiembrie 1968 citat în BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 19.
[2] Ibidem.
[3] Telegrama nr. 638 de la ministrul de Externe, Michael Stewart, către Bucureşti, 22 noiembrie 68, *Ameninţări legate de atacul Pactului de la Varşovia împotriva României şi a Iugoslaviei, în urma invadării Cehoslovaciei*, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 16a.
[4] Telegramă de la Budapesta către Ministerul de Externe (Foreign and Commonwealth Office), tel. nr. 410, 22 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 17.

sovietic.[1] Pregătirile sovietice „erau atât de clar îndreptate împotriva Cehoslovaciei încât nu exista vreun motiv de alarmare a Vestului, în ciuda amplorii concentrărilor armate", iar această țintă unică, ostentativă a constituit „una dintre cele mai notabile caracteristici" ale invaziei. Analistul nu a luat în considerare posibilitatea ca efortul propagandistic concertat al sovieticilor pe scenariul „unic Cehoslovacia" să servească acoperirii pregătirilor pentru operațiuni ulterioare mai extinse.[2] Personalul SUA din Ungaria era ocupat să observe „deplasările importante de unități sovietice spre frontiera nordică a Cehoslovaciei" și raporta restricțiile parțiale care fuseseră impuse vizitelor în zonă, dar nu a fost la fel de atent la granița estică a României, așa cum ar fi presupus o acoperire „sistematică".[3]

„Reconcilierea" *ca acoperire pentru aplicații militare*

În ceea ce privește acțiunile de la Budapesta, în 1956, și de la Praga, în 1968, Moscova a considerat foarte important ca intervenția sovietică să se facă la cererea de „asistență" a unor membri ai partidului de guvernământ și ai conducerii statului. În 1956, Kádár a făcut o astfel de solicitare și a colaborat cu liderul ucrainean Piotr Shelest și cu fostul șef al KGB în RSS Moldova, Serghei Savcenko, în vederea obținerii unei astfel de solicitări și din partea Cehoslovaciei, de la șeful Departamentului Internațional al Partidului Comunist Cehoslovac, Vasil Bílak.[4]

Atunci când Moscova a intimidat regimul Dubček să accepte exerciții de amploare ale trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, pentru a evita un „scandal", numeroși membri ai Comitetului Central au dat curs unei cereri de asistență sovietică.[5] Solicitarea de asistență din partea celor

[1] Cynthia M. Grabo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", *Studies in Intelligence*, vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970), p. 32. Acest studiu a rămas secret pe parcursul Războiului Rece.

[2] Ibidem. Într-adevăr, nivelul extrem de redus al propagandei antiromânești din această perioadă era anormal în comparație cu retorica Pactului, anterioară primăverii lui 1968. Concluzia lui Grabo că „practic nu exista nici o indicație că URSS avea vreo tentativă să întreprindă măsuri militare care să ne înșele cu privire la scala, locația sau scopul acțiunii militare sau a momentului posibil al invaziei" poate fi considerată adevărată numai dacă sunt ignorate pregătirile de la frontierele României.

[3] Op. cit., p. 25.

[4] Kun (1999), pp. 71-73, 90; Mark Kramer, ed., „Ukraine and the Soviet-Czechoslovak Crisis of 1968 (Part 1): New Evidence from the Diary of Petro Shelest", *CWIHP Bulletin*, nr. 10 (martie 1998), pp. 234-247.

[5] RMA, fond DO, dosar nr. 3, vol. 1, f. 317; Retegan (2000), p. 143.

de la Praga a fost considerată plauzibilă deoarece erau cunoscute relaţiile apropiate ruso-cehoslovace, moştenirea slavă comună, divizarea din interiorul partidului şi al guvernului şi încrederea de care se bucura Dubček, care fusese educat la Moscova.

România n-a împărtăşit nici una dintre aceste moşteniri şi legături. Dimpotrivă, exista o neîncredere reciprocă şi profundă între Kremlin şi cei trei actori importanţi din conducerea ţării – Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer. Animozităţile publice şi personale cunoscute făceau prea puţin credibilă o eventuală cerere de asistenţă, aceasta fiind mai degrabă pusă pe seama acţiunii agenţilor sovietici, iar refuzul autorităţilor de la Bucureşti de a permite desfăşurarea de exerciţii pe teritoriul naţional sau refuzul de a participa la astfel de exerciţii în străinătate au constituit o piedică în calea strategiei care urmărea mascarea invaziei sovietice sub forma unor exerciţii militare pe teritoriul românesc.

Pentru a se oferi credibilitate „invitaţiei" de a organiza exerciţii în România, ar fi fost necesară o schimbare radicală în percepţiile Occidentului faţă de relaţia Bucureşti – Moscova. Moscova trebuia să creeze impresia că tensiunile s-au diminuat drastic şi că starea recunoscută de conflict dintre cele două ţări a fost înlocuită cu una de acomodare din raţiuni pragmatice – unul dintre motivele pentru care a fost special creată strategia insidioasă, de inducere în eroare. În acelaşi timp, campaniile de dezinformare prezentau România ca partener indezirabil şi în care nu se putea avea încredere pentru a obţine izolarea ţării de susţinătorii săi din Vest.

Sfatul lui Tito să amelioreze ciocnirile retorice antisovietice era, poate, de bună-credinţă, dar a şi fost folosit de liderul iugoslav pentru a da impresia că ţara sa merită relaţii cu SUA mai privilegiate decât România. Şi e posibil ca Moscova să fi folosit întâmplător acest element ca parte a campaniei sale de dezinformare. Dar este posibil ca informaţia să fi fost transmisă de Tito Bucureştiului la sugestia Moscovei, aşa cum făcuse cu Nasser pentru Brejnev în 1967. În orice caz, sfatul a devenit un element de bază în informările serviciilor americane şi britanice – uneori folosind aceleaşi cuvinte –, care demonstra o lipsă de coloană vertebrală a României în comparaţie cu Iugoslavia, care trebuia să se bucure de o încredere sporită în SUA.

Este interesant că atitudinea unor diplomaţi români de frunte – şi nu a liderilor de la Bucureşti – a fost încorporată în această temă a măsurilor active, deşi sunt necesare investigaţii mai profunde pentru a stabili dacă într-adevăr diplomaţii au transmis cu adevărat aceste mesaje sau dacă informaţiile au fost manipulate altundeva pe linie de comunicaţii, fiind apoi preluate în rapoartele CIA. Spre exemplu, CIA raporta la sfârşitul lunii august, în plină criză, că „ministrul de Externe [Corneliu] Mănescu le

spusese oficialilor americani că guvernul său nu era îngrijorat de posibilitatea intervenției ruseşti".[1] Zeci de ani mai târziu, Mănescu declara că o făcuse din proprie inițiativă, fiind în conformitate cu convingerea exprimată de prim-ministrul Maurer, că Ceaușescu făcuse o eroare extrem de periculoasă, în august 1968, atunci când se opusese Moscovei.[2]

De asemenea, pe 22 noiembrie, CIA raporta că „ministrul adjunct de Externe, Macovescu, în convorbirile cu ambasadorul britanic, a negat zvonurile despre amenințările la adresa României".[3] Într-adevăr, diplomații români „n-au exagerat posibilitatea unei intervenții sovietice în țara lor", după 23 august, iar unii chiar negau că ar fi existat o asemenea posibilitate.[4] Ambasadorul român la Washington, Corneliu Bogdan, a susținut pur și simplu că, deși „auzise zvonurile", el nu avea nici o „informație despre amenințarea cu invazia sau despre convorbiri sovieto-române legate de manevre militare".[5] Chiar înainte de întâlnirea Ceaușescu – Bodnăraș – Tito, din dimineața zilei de 24 august, Bogdan și-a dezinformat interlocutorii americani referitor la natura și nivelul amenințării, negând existența „mobilizării generale în România" și a afirmat că țara sa „nu avea nici o intenție să se retragă din Pactul de la Varșovia".[6] De fapt, forțele armate române se aflau în mobilizare generală, iar prezidiul permanent a discutat în termeni destul de expliciți posibilitatea retragerii din Tratatul de la Varșovia.[7]

---

[1] *Intelligence Memorandum: Possible Soviet Military Threat to Rumania* (1968), p. 3, CIA.

[2] Betea (2008), pp. 332-333, 584-585.

[3] *Intelligence Memorandum: The Situation in Rumania (As Of 4:00 PM EST),* 22 noiembrie 1968 (declasificat în noiembrie 2001), pp. 1-2, CIA.

[4] Ibidem.

[5] *Intelligence Memorandum: The Rumanian Situation as of 1200 EST,* 23 noiembrie 1968 (noiembrie 2001), p. 1, CIA.

[6] *Situation Report, 0600 hours EDT,* 24 august 1968, Department of State, Czech Task Force, p. 1, „Strategic Warning and the Role of Intelligence: Lessons Learned From The 1968 Soviet Invasion of Czechoslovakia" (2010), CIA. Bogdan a mai afirmat și că „nu avea informații despre zvonuri referitoare la mișcările de trupe", ceea ce, deși e puțin probabil, poate că era adevărat.

[7] Bogdan a devenit „persoană în atenția" unității anti-KGB a DSS-ului, după ce această unitate a fost reformată ca urmare a fugii lui Pacepa din 1978. Totuși, în perioada în care făcuse acele afirmații neadevărate, responsabilitatea pentru afacerile externe ale României era împărțită în prooccidentalul Ion Gheorghe Maurer și Secția externă a CC a PCR, condusă de agenta sovietică Ghizela Vass, de la sfârșitul anilor 1950 și până la înlocuirea sa în 1975 (când a continuat să exercite o influență considerabilă ca adjunctă, responsabilă cu legăturile și cu „mișcările și organizațiile revoluționare", până la înlăturarea sa, în 1983). Astfel, indiferent de loialitățile ulterioare ale lui Bogdan, este posibil ca el să fi urmat instrucțiunile de la o autoritate legitimă, dar compromisă, în 1968. Că acesta a fost cazul este sugerat de constanța cu care reprezentanții principali ai României peste hotare au repetat teme similare. Variabila care creează confuzie este aceea că un număr de diplomați români aflați la post au fost demascați ca agenți sovietici, fostul ambasador în Franța fiind unul dintre aceste cazuri.

Oricare ar fi fost motivaţia pentru aceste induceri în eroare, faptul că diplomaţii români au fost evident nesinceri cu oficialităţile americane prietene a împiedicat dezvoltarea relaţiilor SUA – România şi a avut ca efect descurajarea sprijinului american. De asemenea, ele au fost în conformitate cu cel de-al doilea val al temelor măsurilor active – primul susţinând că România nu va rezista şi bătea în retragere – care a continuat să iasă la suprafaţă în analizele occidentale, pe tot parcursul următoarelor decenii. Conform acestei teme, „zvonurile recurente" despre planurile de intervenţie ale Moscovei în România erau „neîntemeiate", iar regimul Ceauşescu nu-şi făcuse „niciodată" griji în această privinţă.[1] O temă înrudită care a reapărut în analizele occidentale – ca urmare a insinuărilor lui Dobrînin că veştile despre planurile de invazie erau doar rodul imaginaţiei isterice a Bucureştiului –, sugerând chiar că regimul exploatase cu cinism invadarea Cehoslovaciei pentru a „exagera conştient ameninţarea la adresa României", ceea ce reprezenta exact opusul comportamentului României.[2] După cum a subliniat Dean Rusk, în mai multe rânduri, în faţa Consiliului Naţional de Securitate, Bucureştiul nu a furnizat informaţii referitoare la potenţiala invazie, iar românii „nu exageraseră temerile cu ameninţări false".[3]

Invazie? Ce invazie?

Propagarea continuă a dezinformării, prin folosirea unor surse variate, a creat un efect de „multiplicare în oglinzi paralele", bine cunoscut în cadrul strategiilor de manipulare. Faptul ca regimurile polonez şi ungar au lucrat constant împotriva politicii şi intereselor SUA, de exemplu, prin invadarea Cehoslovaciei, a devenit mai puţin relevant în analizele americane decât simpatia faţă de SUA şi neîncrederea în Moscova pe care liderii de la Varşovia si Budapesta au exprimat-o în particular cu interlocutori americani – un fenomen cunoscut (şi crezut) ca „opoziţia clandestină" a Poloniei şi Ungariei. Această „opoziţie clandestină" a fost plauzibilă din cauza problemelor reale create în rândurile militarilor trimişi în Cehoslovacia,

[1] Vojtěch Mastný, „The Warsaw Pact As History" în Vojtěch Mastný şi Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, New York, Central European University Press, 2005, pp. 37-38.

[2] F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1984, pp. 27-28.

[3] Note de la cea de-a 590-a şedinţă a Consiliului Naţional de Securitate, 4 septembrie 1968 (extrase), Washington, 4 septembrie, 1968, 5-7.25 PM, document nr. 125 în Jaromír Navrátil, editor, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998, p. 494. Vezi şi *FRUS, 1964–1968*, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278.

dar nu a reprezentat sentimentele sau atitudinile şefilor militari şi politici ca Jaruzelski care, în timpul unei întâlniri de „gală" comemorând succesul invaziei la care au participat comandanţi din Pactul de la Varşovia sosiţi de la Moscova, a declarat că „el a fost mândru să trimită trupele poloneze peste graniţă aliatului său".[1]

Din cauza rapoartelor provenite din surse multiple care indicau că România se comportă astfel din motive cel puţin discutabile şi uneori culpabile, ajutorul activ pe care regimul comunist din Bucureşti l-a acordat Statelor Unite şi conflictele sale deschise cu Moscova au fost minimalizate. Comportamentul şi performanţele reale ale României nu au mai fost considerate criteriul principal de evaluare, bătălia mutându-se pe terenul relaţiilor publice şi al controlului asupra fluxului informativ şi imagistic, un teren care a putut fi dominat total de aparatul de dezinformare al Blocului Sovietic coordonat de Moscova. În consecinţă, promisiunile din Ungaria şi Polonia au devenit, încet-încet, mai preţuite decât performanţa României.

Totodată, din cauza alegerilor prezidenţiale din noiembrie 1968, atenţia Washingtonului a fost distrasă de la evoluţiile din interiorul Pactului de la Varşovia. Natura foarte contestată a acelei curse electorale a provocat amânarea – până atunci fără precedent – anunţării rezultatelor alegerilor cu 24 de ore. Totuşi, în ciuda concluziilor serviciilor de informaţii americane, pe 22 noiembrie, administraţia Johnson, încă în funcţie până la instaurarea în funcţie a preşedintelui Nixon, în ianuarie, l-a avertizat încă o dată pe Dobrînin că atât administraţia actuală, cât şi cea viitoare erau de aceeaşi părere. Citind „zvonurile despre activităţi militare sporite în Europa de Est" care îi fuseseră aduse la cunoştinţă, administraţia întreba „dacă se mai putea baza pe asigurările primite din partea lui Dobrînin, la sfârşitul lui august, cu privire la alte mişcări sovietice posibile în Europa de Est, ulterior invadării Cehoslovaciei".[2]

Diferenţa de percepţie a gradului de ameninţare, dintre Casa Albă şi CIA, era uimitoare. În aceeaşi zi, agenţia a elaborat un alt raport care respingea orice ameninţare şi insista că:

> Activitatea militară din România şi din ţările vecine se menţine la un nivel redus, fără semne evidente de alarmare. [...] Nu există nici o informaţie

[1] Weiser (2005), pp. 48-49.

[2] Telegrama 276992 de la Departamentul de Stat către ambasada din Uniunea Sovietică, Washington, 23 noiembrie 1968, 1926Z, document 172, *FRUS 1964–1968*, volumul XVII. Telegrama a fost trimisă şi la reprezentanţele SUA de la NATO, Londra, Bucureşti şi Belgrad.

nouă care să confirme indicaţiile anterioare că este posibil să se desfăşoare manevre în Districtul militar Odessa, Bulgaria, Ungaria şi România.[1]

După ce a fost lansată vestea unei invazii imediate, la prima oră a zilei de 22 noiembrie, Londra şi-a diminuat gradul de alarmare, dar nu într-o manieră categorică. Oficialii din serviciile britanice au subliniat cât de mult s-a bazat reevaluarea lor pe rapoartele speculative despre „reconcilierea" româno-sovietică. La lumina zilei însă, Londra a refuzat să nege indiciile referitoare la intenţiile sovietice ostile, la adresa României:

[...] Parţial, analiza noastră că un atac sovietic asupra României pare improbabil se bazează pe impresia că tensiunile româno-sovietice par să se fi diminuat. Dar, desigur, noi ştim mult mai puţine decât alţii.
6. În acest context, există numeroase zvonuri despre aplicaţiile Pactului de la Varşovia, care se vor desfăşura în România. Am observat dezminţirea publică [din partea Bucureştiului] (transmisă de AFP) că astfel de manevre sunt iminente.
7. De asemenea, am auzit speculaţii că acum se poartă negocieri asupra unor viitoare exerciţii ale Pactului de la Varşovia în România, spunându-se că Moscova solicitase drept de tranzit al teritoriului românesc şi de staţionare a trupelor.[2]

În acelaşi timp, continua Londra, un atac sovietic rămânea o posibilitate, chiar dacă nu „iminentă":

2. Totuşi noi rămânem în continuare îngrijoraţi în legătură cu zvonurile despre invazie. În această situaţie culegem diverse informaţii adiţionale, la zvonul original despre o invazie în dimineaţa zilei de 22 noiembrie.
3. Avem situaţia în care ataşaţii militari occidentali nu au voie să se deplaseze într-o anumită zonă din Polonia, de la graniţa cu URSS. Ea pare serioasă dacă este coroborată cu unele rapoarte neconfirmate, despre unele mişcări de trupe în interiorul Uniunii Sovietice şi, în această împrejurare, raportul din *Steaua Roşie [Krasnaia Zvezda]* cum că mareşalul Greciko a vizitat Chişinăul ridică probleme.
4. Similar, noi nu cunoaştem ce a făcut şeful de Stat-Major al Pactului de la Varşovia, generalul Ştemenko, în vizita sa prelungită din Bulgaria (din 7 noiembrie).

---

[1] *Intelligence Memorandum: The Situation in Rumania (As Of 4.00 PM EST)* (1968), pp. 1-2, CIA.
[2] *Immediate Washington, Telegram No. 3423, to Foreign and Commonwealth Office,* 22 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 21.

La câteva ore după ce s-a confirmat faptul că proiectul nu s-a materializat, ministrul de Externe român în exercițiu le-a transmis mulțumiri britanicilor „în numele guvernului român", subliniind faptul că s-au primit „informații similare din partea altor guverne" și „am aflat din surse proprii zvonul că o invazie ar fi urmat să se producă în ziua precedentă".[1] Macovescu, care avusese în mod evident acces la informațiile oferite de britanici, a corectat o greșeală în raportul JIC, menționând că „mișcările de trupe sovietice, bulgare și poloneze" s-au produs în septembrie-octombrie, în contextul în care trupele românești fuseseră amplasate pe poziții defensive din august-septembrie, iar de atunci nu se mai înregistrase nici o modificare. Informațiile privind deplasările lui Greciko și Ștemenko nu erau însă cunoscute la București, care a început atunci să monitorizeze mai atent mișcările șefilor din Pactul de la Varșovia.

În noiembrie 1968, chiar și cooperarea minoră în domeniul informațiilor dintre România și ceilalți membri ai Tratatului devenise o excepție. Deși ruptura oficială în ceea ce privește schimbul de informații dintre România și omologii săi din cadrul Tratatului se va produce doar în 1971, de fapt, România făcea un schimb limitat de informații doar cu Bulgaria (care făcea parte din strategia sa în zona balcanică), neavând nici un fel de cooperare de facto cu ceilalți aliați, în perioada 1968–1970.[2] Prin urmare, doar Bulgaria a fost în postura să „tatoneze" Bucureștiul referitor la cunoștințele pe care le avea despre amenințările și mișcările de trupe din Pactul de la Varșovia, sub acoperirea informării Bucureștiului despre interesul sporit al Turciei față de mișcările neobișnuite de trupe din jurul granițelor României.[3] Intențiile reale ale KDS pot fi înțelese prin prisma planului operativ din

---

[1] PREM – 22 noiembrie 1968, telegramă-fulger de la București către Ministerul britanic de Externe, nr. 553, 22 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638, p. 19. Macovescu a continuat să minimalizeze amenințarea împotriva României, sugerând că, potrivit raportului britanic, pregătirile armate făceau parte din noile mișcări împotriva Cehoslovaciei. Aceasta ridică posibilitatea ca Macovescu să fi indus în eroare cu bună știință, din însărcinarea Bucureștiului, din proprie inițiativă sau la indicațiile unei alte părți.

[2] Vezi și Markus Wolf, *Discuția cu Comitetul pentru Securitatea Statului [KGB] care a avut loc în perioada 3-6 aprilie 1967, de la Moscova*, BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt și Olaru (2005), p. 94; Sejna (1982), p. 66; Kalugin (2002). În primul său raport în calitate de șef al KGB-ului, Andropov sublinia că, cooperarea cu serviciul român „se limita la un schimb minor de informații". Raportul din 1967 al KGB-ului (1998), pp. 215, 218, CWIHP.

[3] Scrisoare de la gen. Angel Solakov către gen. I. Stănescu despre interesul serviciilor militare turcești referitor la România, 25 noiembrie 1968, Arhiva Ministerului de Interne, Sofia, fond 1, dosar 10, p. 538, CWIHP, arhiva virtuală, „Bulgaria în Războiul Rece".

1969, împotriva ataşatului militar român (precum şi împotriva ataşaţilor cehoslovac şi iugoslav), menit să compromită relaţia acestora cu omologii lor din cadrul NATO.[1]

[1] *KDS Plan for Operational Measures Toward Yugoslav, Romanian, and Czechoslovak Military Attachés*, 6 februarie 1969, AMVR, Sofia, Fond 2, Record 3, File 356, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP. Aceste operaţiuni au încercat să influenţeze relaţiile cu partenerii din SUA, Marea Britanie, Italia, Franţa şi Turcia. Ataşatul maghiar Csordas a fost utilizat special drept contact pentru ataşaţii român şi cehoslovac.

VII

După invazie – tirul pe România

Moscova va folosi aplicațiile comune [din Romania] pentru a încerca să obțină, așa cum a făcut în Cehoslovacia, staționarea permanentă a trupelor sovietice și, de asemenea, înlocuirea unor înalte oficialități de partid și de stat care s-au opus, într-un fel sau altul, liniei sovietice [...] Planurile conducerii sovietice prevăd instigări și diversiuni în rândul populației și formarea unor facțiuni prosovietice care să se opună măsurilor luate de guvernul român, atât în plan intern, cât și extern.[1]

Serviciul de spionaj militar al Germaniei de Vest, ianuarie 1969

România refuză să ia parte la măsurile militare comune ale Pactului de la Varșovia și solicită restructurarea Comandamentului Unificat al Forțelor Armate, ceea ce ar însemna, de fapt, dezintegrarea forțelor armate și o reală slăbire a puterii lor de atac.[2]

Raport Stasi, februarie 1969

Desigur, noi nu încercăm în nici un caz să provocăm un conflict. Noi încercăm să găsim un limbaj comun cu Uniunea Sovietică [...] bazat pe un set de principii. Dacă Uniunea Sovietică încearcă să facă în România ceea ce a făcut în Cehoslovacia, vom riposta. Desigur, nu avem pretenția să zdrobim armata sovietică, să ajungem la Moscova și să dictăm Kremlinului pacea. Nu putem face asta, dar vom lupta în România în același mod ca vietnamezii. [3]

Ion Gheorghe Maurer lui Zhou Enlai, septembrie 1969

---

[1] Raportul general-colonelului Ion Gheorghe, șeful Statului-Major și prim-adjunct al ministrului Forțelor Armate, către Nicolae Ceaușescu, secretar-general al CC al PCR, referitor la informațiile primite de la atașatul militar român din Atena, RMA, fond 467, dosar nr. 38/1969, f. 4-6; Ionescu și Deletant (2004), pp. 86-87, CWIHP.

[2] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 272-274.

[3] Proces-verbal al discuției dintre Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Zhou Enlai și Li Xiannian, 7 septembrie 1969, document 6 în Munteanu (2008), p. 423; ANIC, fond CC al RCP, Relații Externe, dos. 72/1969, f. 4-30; Ioan Romulus Budura, editor, *Relațiile româno-chineze, 1880–1974*, București, 2005, pp. 943-959.

De unde i-a venit lui Zhou Enlai ideea că ar exista vreo ameninţare împotriva României, când noi, care suntem vecinii României, nu ştim de aşa ceva [...] Poate România nu doreşte să mai facă parte din Pactul de la Varşovia?[1]

Leonid Brejnev, mai 1970

Tovarăşii români critică în continuare acţiunile ţărilor socialiste (de invadare a Cehoslovaciei) chiar în timpul congreselor celorlalte partide, cu toate că a trecut atâta timp de atunci. Desigur, aceasta nu face decât să complice relaţia dintre popoarele noastre.[2]

Leonid Brejnev, iunie 1971

[Călătoria lui Ceauşescu la Beijing] a fost îndreptată împotriva unităţii şi solidarităţii statelor din Tratatul de la Varşovia şi a coeziunii mişcării muncitoreşti şi comuniste internaţionale [...] Nu este exclus ca Republica Socialistă România, în timpul acestei vizite, să-şi fi asumat un rol de „mediator" *în relaţia dintre China şi SUA, precum şi cu Republica Federală Germania.*[3]

Serviciile de spionaj ale Germaniei Democrate, iunie 1971

---

[1] Brejnev către delegaţia Partidului Comunist Român, în vizită la Moscova, 18–19 mai 1970. Expunerea nr. 10 a şedinţei Biroului Executiv al CC al PCR, 20 mai 1970, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), „Romanian şi Pactul de la Varşovia", PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27.

[2] Secretarul pentru Relaţii Externe, Paul Niculescu-Mizil, şi Emil Bodnăraş au relatat această parte a diatribei lui Brejnev în faţa Comitetului Executiv. Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al Comitetului Central al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

[3] Evaluare a Ambasadei Germaniei de Est asupra vizitei lui Ceauşescu în China, 11 iunie 1971, pp. 1-3, „Documentare generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

CAPITOLUL 18

LANSAREA TEORIEI „RECONCILIERII" ROMÂNO-SOVIETICE 1968–1970

Strategia de „disuadare şi blocare"

Kremlinul a încercat să limiteze independenţa României angajându-se simultan în strategia de „disuadare şi blocare", pentru a o readuce în sfera de influenţă sovietică şi pentru a o izola de ajutorul extern prin măsuri active. Politica de „disuadare şi blocare" a avut un triplu scop: crearea unor premise plauzibile pentru implicarea şi prezenţa sovietică în ţară, discreditarea independenţei în Occident (şi în orice altă zonă) şi sporirea accesului şi a influenţei sovietice asupra conducerii statului şi răsturnarea regimului. Această abordare a fost aproape o copie la indigo a celei adoptate de URSS, în a doua jumătate a anilor 1950, împotriva Iugoslaviei. CIA a descris obiectivul sovietic din acea perioadă ca fiind „în mod clar, cel de reatragere a Iugoslaviei în Blocul Socialist" şi prin care a înregistrat un succes imediat. După cum se menţiona la Langley, „întreaga campanie a stimulat neîncrederea Vestului în Iugoslavia, făcând Belgradul mult mai dependent de URSS".[1]

Între timp, prin ofensiva măsurilor active, România era prezentată ca incapabilă de rezistenţă, oscilantă în sfidarea sa şi ca un partener care nu merita încrederea şi sprijinul Vestului. În particular, faptul că, în Bucureşti, nu au mai avut loc demonstraţii publice masive de condamnare a invaziei din Cehoslovacia a fost interpretat ca o schimbare a politicii şi o reînnoire a vechilor angajamente. Campania a avut un succes uimitor, răsturnând opinia analiştilor americani, într-un timp extrem de scurt.

---

[1] Biroul pentru informare curentă, *Soviet Staff Study: The Failure of the Soviet-Yugoslav Rapprochement* (Titluri de referinţă: CAESAR V-B şi VI-A-58), 3 noiembrie 1958 (declasificat la 27 februarie 2007), p. 5, CIA.

Gradul în care campania a reuşit să modifice interpretarea comportamentului României poate fi observat comparând analizele postinvazie cu concluzia preşedintelui Consiliului CIA pentru Prognoze Naţionale, din martie 1968, care a surprins cu o admirabilă acurateţe dinamica româno-sovietică, aşa cum a fost ea reflectată în arhivele sovietice şi ale membrilor Tratatului de la Varşovia:

> [...] pentru a pondera ceea ce va face în viitor România, trebuie luate în calcul chiar posibilităţi, deseori fanteziste şi improbabile. Pare adesea că românii au mers cât de departe au putut; atât de des, încât observatorii ar putea fi surprinşi. Acum este clar – dincolo de cerinţele unei minime prudenţe – că românii nu au stabilit nici un fel de limite asupra a ceea ce intenţionau să facă; sovieticii erau cei care trebuiau să impună limite sau măcar să încerce. Într-adevăr, regimul Ceauşescu consideră URSS, în multe privinţe, ca fiind obstacolul principal pentru atingerea ţelurilor naţionale ale României şi se comportă în consecinţă.
> Trebuie spus că ambiţiile României merg mai departe decât independenţa naţională (care a şi fost atinsă în cea mai mare parte). Bucureştiul acţionează, uneori, în moduri care subminează politicile sovietice, în domenii care relaţionează doar indirect cu problema suveranităţii. (Aşa pare a fi cazul, spre exemplu, în Orientul Mijlociu.)
> Anii de compromisuri şi tentative eşuate de a-i împinge pe români pe un curs mai „constructiv" i-au înfuriat pe sovietici [...] Poate că au decis, de fapt, că este timpul să încerce izolarea României sau, măcar, să reducă influenţa României asupra politicilor şi dorinţelor celorlalte state est-europene. Dacă despre asta este vorba, atunci sovieticii şi-au fixat o ţintă cam ambiţioasă.[1]

„Retragerea"-*fantomă: aprecieri occidentale şi ale Stasi asupra tenacităţii României*

La sfârşitul lui august, după mai puţin de şase luni, analiştii occidentali apreciau că independenţa României fusese îngrădită semnificativ.[2] „Teama"

[1] Memorandum special 6-68: URSS şi Europa de Est (1968), pp. 8-11, CIA. Şeful Departamentului pentru Estimări Naţionale, Abbot Smith, a considerat că URSS va fi obligată să accepte „schimbări de substanţă" în regiune „dacă nu dorea să facă uz de forţă". Op. cit., p. 21.

[2] Vezi J.A. Johnson, „Speculaţii despre România", România/16, RFER, 6 noiembrie 1968, OSA, caseta 111, dosarul 4, raportul 146; documentul 173, *FRUS, 1964–1968,* volumul XVII. Johnson a prevăzut că Moscova ar fi putut să caute „slăbirea unităţii României şi eventuala înlocuire a lui Ceauşescu de un individ (sau grup) mai dispus să urmeze linia politică de la Moscova" şi anume „supravieţuitori ai epocii Gheorghiu-Dej, precum Emil Bodnăraş, Chivu Stoica şi Gheorghe Apostol care, cu încurajări de la Moscova, ar forma nucleul unei grupări anti-Ceauşescu" (pp. 3, 6).

Bucureştiului de „puterea militară sovietică" era percepută ca „dând roade politice pentru Moscova", iar românii, la presiunea sovietică, „acceptaseră repede să abandoneze poziţia critică la adresa invaziei sovietice", adoptând „o poziţie mult mai cooperantă", reducând „relaţiile cu Germania de Vest" şi intensificând chiar „cooperarea din cadrul Tratatului de la Varşovia, sub forma unor manevre comune pe teritoriul acestora".[1] România era acum percepută ca dovedindu-se „vulnerabilă la presiunile care i-ar putea forţa reintegrarea parţială în sistemul sovietic şi în Europa de Est".[2]

O justificare parţială a concluziei, în sensul existenţei unei retrageri a României, se baza pe marea publicitate pe care Moscova o făcuse participării ministrului român al Apărării la şedinţa Pactului, din octombrie 1968.[3] De fapt, ministrul Apărării menţinuse poziţia României împotriva conferirii de puteri supranaţionale Moscovei, care, după cum menţionase cu câteva luni înainte, probabil vor face necesară „poziţionarea României în afara structurilor militare comune ale Tratatului de la Varşovia, fără să declare formal părăsirea Pactului", poziţie care a fost adoptată ulterior de Bucureşti, de-a lungul întregului Război Rece.[4]

Evaluată acum ca bătând în retragere şi „reintegrându-se în Bloc", aşa-zisa „laşitate" a României era juxtapusă opoziţiei constante a Iugoslaviei, despre Tito şi ţara lui considerându-se că se confruntau cu o ameninţare sovietică mult mai mare. Reflectând interpretarea aproape universal acceptată în Occident, un analist îi descria pe români că „se retrăgeau rapid, la presiunea sovietică", spre deosebire de iugoslavi care „condamnaseră imediat

---

[1] Vezi Ermarth (1969), p. 119. La 15 luni după ce pronosticase o reîntoarcere a României la gruparea sovietică, Johnson a ajuns la concluzia diametral opusă că: „Până acum nu există absolut nici o indicaţie – anumite speculaţii de presă nefiind susţinute – a vreunei slăbiri sau flexibilităţi în poziţia României", J.A. Johnson, „Rumanian-Soviet Polemics: An Escalation of Pressures on Bucharest", Rumania/9, RFER, 22 aprilie 1970, OSA, caseta 112, dosarul 3, raportul 77, p. 20.

[2] Ermarth (1969), p. 120. Opiniile şi percepţiile lui Ermarth erau influente. Ulterior, a ocupat funcţia de ofiţer naţional de informaţii al SUA (NIO) pentru URSS şi Europa de Est, de preşedinte al Consiliului Naţional de Informaţii al CIA şi asistent special al preşedintelui şi director pentru Afaceri Sovietice şi Europene al Consiliului Naţional de Securitate, în Administraţia Reagan.

[3] Ibidem. Vezi TASS, 30 octombrie 1968.

[4] Raport al general-colonelului Ion Ioniţă, ministru al Forţelor Armate, către Nicolae Ceauşescu, secretar-general al CC al PCR şi preşedinte al Consiliului de Stat, asupra conţinutul proiectului de statut elaborat de Comanda Unificată a Forţelor Armate Unite ale statelor membre ale Tratatului de la Varşovia, 3 iunie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dos. 12/35, f. 11, PHP; Dennis Deletant şi Mihail Ionescu, „România şi Pactul de la Varşovia: 1955–1989", Proiectul de Istorie Internaţională a Războiului Rece, notă de lucru nr. 43, aprilie 2004, pp. 80, 83-84, CWIHP.

ocupația sovietică a Cehoslovaciei și continuau să o facă".[1] Atacurile din media sovietică, îndreptate asupra Belgradului – care semănau cu cele din perioada rupturii Tito – Stalin – erau considerate dovezi ale ostilității sovietice, care prevesteau „măsuri hotărâte, poate chiar militare", în timp ce despre determinarea și pregătirile iugoslave „de a se apăra, în caz de atac, până în fortărețele din munți" se aprecia că reușiseră să convingă Moscova că, spre deosebire de București, „ar avea puțin de câștigat prin concesii politice", prin presiune și amenințare.[2] Spionajul SUA a menționat că liderul român și regimul său erau ținta atacurilor directe ale mass-mediei din țările Pactului de la Varșovia, în special din URSS și Ungaria, în timp ce nici Tito și nici regimul său nu erau atât de asaltați, dar nu s-a ajuns la concluzia că Bucureștiul atrăgea mai multă animozitate din partea sovietică decât Belgradul.[3] De aceea, Iugoslavia a fost identificată în mod greșit ca fiind „cealaltă țintă majoră a doctrinei Brejnev", după România.

De fapt, „măsurile dure" luate împotriva lui Tito au condus, la sfârșitul anului 1968, la acorduri comerciale mult mai avantajoase pentru țara lui, cu sovieticii și Tratatul de la Varșovia, urmate de declarația publică a ministrului sovietic de Externe, Andrei Gromîko, la mijlocul anului 1969, că doctrina Brejnev nu se aplica Iugoslaviei – pe care URSS o recunoștea ca fiind o țară socialistă în toată regula, în ciuda diferendelor ocazionale.[4] În plus, bulgarii încetaseră și ei atacul mediatic împotriva Macedoniei, ministrul de Externe negând chiar public că „țara sa ar avea vreo pretenție teritorială asupra Macedoniei iugoslave".[5] România, din contră, era subiectul unui „conflict economic deschis" din partea Uniunii Sovietice și a fost adusă în atenția Sovietului Suprem, de Gromîko, „de mai multe ori, în contextul apartenenței la Tratatul de la Varșovia și la tabăra socialistă" pentru a sublinia că, fiind semnatară a Pactului, ea constituia acum *ținta* doctrinei Brejnev.[6]

---

[1] Vezi Ermarth (1969), p. 120.

[2] Ibidem. Ermarth a dat exemplul lui Iuri Gheorghiev, care scria în *Kommunist*, nr. 15, 1968, pp. 82-97.

[3] Spre exemplu, CIA menționa că Moscova „domolise criticile directe împotriva regimului" de la Belgrad, „în timp ce Bucureștiul nu era deloc cruțat". *Yugoslavia and Rumania are Targets of Russian Polemics*, *Weekly Summary*, 11 aprilie 1969 (declasificat la 6 martie 2007), „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[4] *Memorandum secret: Relațiile economice dintre Iugoslavia și țările Pactului de la Varșovia* (1969), pp. 1, 15, CIA; documentele 65, 66, *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII, pp. 197-198, 201-202.

[5] *Yugoslavia and Rumania are Targets of Russian Polemics*, *Weekly Summary* (1969), p. 10, „Strategic Warning and the Role of Intelligence" (2010), CIA.

[6] Memorandum de la președintele Grupului Regional Interdepartamental pentru Afaceri Europene (Leddy) către subsecretarul de stat (Katzenbach), Washington, 1 octombrie 1968, documentul 23, *FRUS,* 1964–1968; documentele 65 și 66, *FRUS,* 1969–1976, volumul XII, pp. 197-198, 201-202.

Pe lângă faptul că insistenţa asupra principiului nonconfruntării, în materie de drept internaţional, era caracteristică pentru metodele Bucureştiului pentru apărarea independenţei, chiar înaintea invaziei, sfatul lui Tito a jucat un rol mult mai important decât presiunea sovietică, în diminuarea escaladărilor retorice.[1] Înregistrarea şedinţei Comitetului Executiv român şi cea a întâlnirii dintre Ceauşescu şi ambasadorul sovietic, Aleksandr Vasilievici Basov, pe parcursul căreia acesta din urmă şi-a ieşit din fire destul de urât, sunt foarte clare în această privinţă.[2] Lipsa demonstraţiilor de masă împotriva incursiunii Moscovei şi „suveica" dezinformării sovietice au reuşit să-i convingă pe analiştii occidentali că intervenţia lui Basov fusese cea care determinase schimbarea.[3]

Între timp, Maurer evidenţia în faţa lui Zhou Enlai că România era hotărâtă să lupte – dacă era necesar –, dar, dacă era posibil, ar fi preferat să evite conflictul armat:

> Desigur, noi nu încercăm în nici un caz să provocăm un conflict. Noi încercăm să găsim un limbaj comun cu Uniunea Sovietică [...] bazat pe un set de principii. Dacă Uniunea Sovietică încearcă să facă în România ceea ce a făcut în Cehoslovacia, vom riposta. Desigur, nu avem pretenţia să zdrobim armata sovietică, să ajungem la Moscova şi să dictăm Kremlinului pacea. Nu putem face asta, dar vom lupta în România în acelaşi mod ca vietnamezii.[4]

Dezinformarea referitoare la abandonarea poziţiei critice a României faţă de invazie şi a instituirii unei reapropieri de Moscova, de teama unei

---

[1] Retragerea era planul lui Tito, nu al lui Ceauşescu sau Bodnăraş. Ambii se pregăteau de război, în timp ce Tito încerca „să evităm paşi exageraţi sau provocatori, pentru că intenţionam să menţinem bunele relaţii cu Uniunea Sovietică". Totuşi, Belgradul era înfăţişat ca opunându-se constant Moscovei, în timp ce Bucureştiul dădea înapoi. Scurtu (1998), pp. 34-41; Ioan Scurtu, „Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenţiei", *Dosarele istoriei*, nr. 8 (24)/1998, pp. 50-58, şi „Ceauşescu către Tito: Suntem hotărâţi să apărăm independenţa ţării", *Magazin istoric*, nr. 2, 1998.

[2] Vezi Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 25 august 1968, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1968, f. 6-29.

[3] Vezi Robert R. King, „Romania and the Soviet Union: Assessing the Balance", RAD Background Report/226, 3 noiembrie 1976b, RFER, caseta 52, dosarul 4, raportul 32, p. 3.

[4] Proces-verbal al convorbirii dintre Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Zhou Enlai şi Li Xiannian, 7 septembrie 1969, documentul 6, în Munteanu (2008), p. 423; ANIC, fond CC al RCP, Relaţii Externe, dos. 72/1969, f. 4-30; Budura (2005), pp. 943-959. Când Zhou Enlai a afirmat că „toţi conducătorii sovietici actuali sunt la fel şi sunt nebuni cu toţii", Maurer a adăugat „cu cât sunt mai nebuni", „cu atât mai periculoasă" devenea Uniunea Sovietică.

intervenţii sovietice, s-a impus repede şi a dominat analizele, nu numai la începutul anilor 1970, dar şi treizeci de ani mai târziu. De exemplu, unul dintre analişti afirma că „sfidarea românească s-a diminuat rapid", la sfârşitul lui 1968, începutul lui 1969, românii „reducându-şi criticile asupra invaziei" şi „chiar minimizând alte teme" de confruntare.[1] În timp ce admitea posibilitatea unui flirt scurt cu Beijingul, în iunie-august 1971, un alt analist aprecia, în 1973, că România devenise „semnificativ mai puţin sfidătoare cu Uniunea Sovietică, începând din 1968", nu din motivul că ar fi făcut „concesii majore conducătorilor sovietici", ci pentru că „autonomia României vizavi de Moscova nu se extinsese".[2]

Surse din serviciile de spionaj ale Pactului de la Varşovia, precum şi convorbirile lui Brejnev cu „partenerii apropiaţi" relevă însă o situaţie mult diferită.[3] În fapt, succesul acestei linii de dezinformare sovietică a avut implicaţii practice imediate. Spre exemplu, CIA a respins rapid concluziile Comisiei reunite de informaţii (JIC) britanice referitoare la o posibilă invazie, în noiembrie 1968, ţinând cont în primul rând de presupusa reapropiere, postinvazie, a Bucureştiului de Moscova.[4]

O comparare a concluziilor serviciilor est-germane şi a diplomaţilor SUA ilustrează adânca prăpastie dintre dezinformare şi realitate. În decembrie 1968, Ambasada SUA de la Bucureşti raporta despre solicitările sovietice ca România să-şi integreze unităţile militare, să „ofere" o mai mare putere comandantului-şef al Pactului de la Varşovia, „să fie sporite efectivele forţelor armate româneşti", să se standardizeze echipamentul militar românesc conform normelor sovietice şi să găzduiască, cât mai curând posibil, manevre ale Tratatului.[5] După ce se exprima opinia că o renunţare,

---

[1] Kramer (2001), p. 327; Kramer (2003/2004), p. 368, nota de subsol 377.

[2] Robert R. King, „Nicolae Ceausescu and The Politics of Leadership", 29 martie 1973, RFER, Rumania/3, OSA, caseta 52, dosarul 1, raportul 300, p. 25.

[3] Vezi BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; şi Înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev şi conducătorii partidelor est-europene, din Crimeea, 2 august 1971, Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[4] Vezi *Rumors of Soviet Military Move into Rumania,* 19 noiembrie 1968 (declasificat la 5 noiembrie 2001), CIA; *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia,* BNA, PRO, PREM 13/2638; Bright (2000). Celălalt motiv pentru scepticismul CIA era lipsa mişcărilor de trupe similare celor care precedaseră operaţiunea din Cehoslovacia. *Rumors of Soviet Military Pressures on Rumania,* 21 noiembrie 1968, CIA; *The Situation in Rumania (As of 4:00 PM EST),* 22 noiembrie 1968 (declasificat la 5 noiembrie 2001), CIA. Totuşi, sovieticii nu desfăşuraseră forţe semnificative de-a lungul graniţei Cehoslovace, de la război, aşa cum făcuseră vizavi de România. Cehoslovacii erau priviţi cu simpatie, ca fraţi slavi, nu antagonişti, precum problematicii români.

[5] Documentul 173, *FRUS, 1964–1968,* volumul XVII. Raportul afirmă că România ar fi făcut măcar parţial anumite concesii asupra multora din cererile sovietice când, de fapt, nu făcuse absolut nici una.

cât de cât semnificativă, la „controlul naţional asupra forţelor armate" era improbabilă, raportul trăgea concluzii contradictorii:

> Este probabil ca românii să răspundă, într-o oarecare măsură, unora dintre aceste solicitări, iar acordul României de a strânge legăturile în cadrul Tratatului de la Varşovia este de fapt o concesie, din moment ce românii ar prefera să nu existe deloc blocuri în Europa şi, neputându-se asta, şi-ar dori un Pact cât mai inactiv posibil [...] Mai mult, considerăm că, în compensare pentru acceptul de a se conforma în anumite privinţe, românii fac presiuni pentru o voce est-europeană mai puternică în problemele Tratatului de la Varşovia.[1]

Raportul considera ca fiind „cu siguranţă adevărat" faptul că independenţa României „suferise deja anumite îngrădiri", măcar şi numai „pentru faptul că românii nu mai spun clar şi limpede ce părere au despre Cehoslovacia".[2]

În schimb, serviciile de informaţii est-germane raportau, două luni mai târziu, că acţiunile antisovietice ale Bucureştiului şi condamnarea invaziei deveniseră şi mai intense. Conform Stasi, comportarea antagonistă „se revigorase, mai ales *după* evenimentele din Republica Socialistă Cehoslovacia", exact când serviciile occidentale primeau rapoarte despre o radicală batere în retragere, cel puţin retorică, a românilor. În loc să bată în retragere, Bucureştiul respingea deschis rolul conducător al URSS în mişcarea comunistă:

> Acest lucru a fost dovedit din nou prin faptul că, după 21.08.1968, România a luat iniţiativa convocării unei conferinţe a partidelor comuniste europene, la Praga, cu scopul de a folosi evenimentele care au avut loc în Republica Socialistă Cehoslovacia, pe de o parte, pentru a condamna Uniunea Sovietică şi pe ceilalţi [parteneri], iar pe de altă parte, pentru a atrage participanţii la conferinţă în programe de asistenţă pentru Cehoslovacia. Evident, numeroasele contacte bilaterale pe care PCR le menţine, nu

[1] Ibidem.

[2] Paradoxal, Raportul Davis a enumerat apoi o serie de acţiuni care îi contraziceau teza că fuseseră făcute concesii, începând cu „respingerea categorică, făcută de Ceauşescu în discursul său din 29 noiembrie, a oricărei renunţări la suveranitate în cadrul Pactului de la Varşovia (Bucureşti, 3174, 2 dec.)". Totodată, menţiona că exerciţiile asupra cărora „se căzuse de acord, în principiu", pentru 1969, nu erau de fapt deloc stabilite şi au rămas „subiectul unui acord interguvernamental care să specifice durata exactă şi locaţia aplicaţiilor, precum şi dimensiunea forţelor care vor participa", ceea ce sovieticii au refuzat să semneze. Raportul Davis concluziona admiţând relaţiile independente cu Germania de Vest, Israel, China şi lumea noncomunistă, în general, continuau să fie „normale", în timp ce acelea cu SUA „se îmbunătăţiseră".

numai cu alte partide comuniste și organizații antiimperialiste, dar și cu partide democrate occidentale, și care vor fi utilizate, în mod clar, pentru consolidarea poziției PCR relativ la Uniunea Sovietică, se încadrează în același standard comportamental.[1]

România, se plângea Stasi, adusese „controversa în fața ONU" și atacase „măsurile de asistență ale celor cinci state socialiste" atât în plenul ONU, cât și „în comisiile pentru autodeterminare și suveranitate națională", plasând astfel URSS în categoria statelor imperialiste agresoare.[2] „Teoria românilor, că statele mici și mijlocii trebuiau să joace un rol independent în relațiile internaționale, pentru a crea o atmosferă de colaborare" a însemnat „de fapt, refuzarea rolului conducător al Uniunii Sovietice în politica de pace a țărilor socialiste". Mai mult, declarația Bucureștiului, de la Organizația Națiunilor Unite, „că țările mici și mijlocii din Europa trebuie să dezvolte contacte și colaborări ce transcend Războiul Rece, indiferent de convingerile filosofice, politice sau militare, elimină complet caracterul de clasă al politicii externe socialiste".[3]

Conform spionajului est-german, de-a lungul celei de-a 23-a sesiuni a Națiunilor Unite din septembrie-decembrie 1968, România a insistat pe „indivizibilitatea dreptului internațional", pentru „a condamna acțiunile de ajutorare [ale Pactului] în favoarea Republicii Socialiste Cehoslovacia" și ca mijloc pentru a „facilita dreptul Națiunilor Unite de a se implica în relațiile dintre statele socialiste".[4] Cu alte cuvinte, Bucureștiul insista, cu mult curaj, ca URSS și celelalte membre ale Blocului Sovietic să constituie subiect al dreptului internațional.

Totodată, Bucureștiul nu a încercat să diminueze importanța altor subiecte de dispută. Conform rapoartelor Stasi, România nu era dispusă să-și sporească potențialul militar „prin achiziții de armament din Uniunea Sovietică", care ar fi făcut-o „dependentă de aceasta". Mai mult:

România refuză să participe la măsurile militare comune ale Pactului de la Varșovia și solicită restructurarea Comandamentului Unificat al Forțelor Armate, ceea ce ar însemna, de fapt, dezintegrarea forțelor armate și o slăbire obiectivă a forței de atac.[5]

---

[1] *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra acestei țări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 268.
[2] Op. cit., pp. 272 și 274-275.
[3] Ibidem.
[4] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 276.
[5] Op. cit., pp. 272-274.

De asemenea, Bucureştiul submina şi integrarea economică din cadrul Blocului, direcţionată de sovietici:

> Politica [României] faţă de CAER se bazează pe teza fundamentală că suveranitatea statelor asupra economiei este indivizibilă [...] Foloseşte modelul decizional al CAER nu numai pentru a se poziţiona împotriva hotărârilor comune, dar şi pentru a împiedica punerea în aplicare a acestora, pentru că se adoptă perspectiva că toate deciziile luate, cu votul negativ al României, sunt ilegale. În această perioadă, România încearcă să nu mai fie dependentă de materiile prime din Uniunea Sovietică. [1]

Reflectând îngrijorarea comună a URSS-ului şi a partenerilor loiali, Stasi afirma că „cele mai mari divergenţe" existau „fără îndoială, în domeniul securităţii europene". România respingea „pericolul reprezentat de imperialismul vest-german", refuza să susţină divizarea permanentă a Germaniei, „nu punea nici un fel de condiţii asupra relaţiilor diplomatice cu Germania de Vest" şi respingea solicitările de îmbunătăţire a capacităţii de atac a Pactului, ca răspuns la ameninţarea NATO şi a RFG, caracterizând obsesia Pactului ca fiind „aproape isterică", într-o eră a destinderii *(détente)*, „dată fiind, mai ales, politica faţă de Est *(Ostpolitik)* a Bonnului".[2] Şi nici nu dădea înapoi în problema Basarabiei, respingând istoriografia Moscovei „de tip Lisenco" referitoare la relaţiile dintre Rusia imperialistă şi România şi trata subiectul „fără a ţine cont de poziţia de clasă, considerându-le analoge cu relaţiile actuale".[3]

Faptul că România îşi păstrase, practic, neschimbat comportamentul a devenit clar şi un an mai târziu, în mai 1970, când Brejnev a protestat pentru că „România aducea daune prin poziţia adoptată" de condamnare, în continuare, a invaziei. Argumentând că „partenerii apropiaţi" (minus Praga) „acţionaseră numai pentru a ajuta Cehoslovacia" să „normalizeze" situaţia, liderul sovietic şi-a reiterat plângerile:

> Tovarăşii români critică în continuare acţiunile ţărilor socialiste, chiar în timpul congreselor celorlalte partide, cu toate că a trecut atâta timp. Desigur, aceasta nu face decât să complice relaţia dintre popoarele noastre [...]

[1] Ibidem.
[2] Op. cit., pp. 272, 278.
[3] Op. cit., p. 270.

Partidul Comunist Român nu ar trebui să mai folosească acest punct de vedere pentru propagandă.[1]

În loc să caute să dezamorseze sau să evite confruntarea, renunțând la obiecțiile sale, Ceaușescu a subliniat că „noi, chiar și acum, ne menținem părerea că intervenția în Cehoslovacia a fost o greșeală", că lucrurile „nu reveniseră la normal", ci erau de fapt „foarte departe de normal" și continuau să se înrăutățească.

Respingerea statutului Pactului de la Varșovia

Textul din 1955 al Tratatului de la Varșovia devenise piatra de moară atârnată de gâtul Kremlinului. Scris în mare grabă, într-un efort de ultim moment de legitimare a prezenței militare sovietice în Europa de Est și ca un exercițiu de propagandă pentru a reconfigura dominația sa asupra Blocului într-o alianță liberă, în sprijinul unor țeluri comune, textul tratatului sugera insistent asocierea voluntară a unor parteneri egali. Dar, cu siguranță, nu existase intenția să se reordoneze relațiile de putere dominante din Europa de Est, mai ales cele referitoare la primatul sovietic și la subordonarea statelor non-sovietice, care era atât de clară.

Neținând cont de intenția Kremlinului, România a considerat textul Tratatului de la Varșovia ca prescriptiv și l-a folosit pentru a-și apăra egalitatea și a se opune propunerilor de integrare militară, cu care nu era de acord, îndemnând și celelalte state semnatare să procedeze la fel. Sovieticii au răspuns încercând să anexeze tratatului un *Statut de război*, care le-ar fi dat dreptul de a decide în numele tuturor aliaților, în caz de război, și, apoi, să-și asume comanda directă a forțelor armate naționale pentru a se opune amenințării, așa cum o percepeau ei. Opoziția continuă și explicită a României a forțat Moscova să se îndrepte spre acorduri bilaterale suboptimale pentru a atinge, în fapt, același scop. Dar lipsa unui asemenea document le submina poziția referitoare la potențiale mutări împotriva României sau împotriva oricărui alt aliat, fără să se expună criticilor seci ale României sau ale altor membre ale comunității socialiste (precum China și Iugoslavia) și, posibil, chiar ale unor membri ai Alianței. Pe lângă alte „fixații", Kremlinul a încercat în mod repetat, până la sfârșitul comunismului, să impună Statutul (ultimul efort fiind făcut de Gorbaciov, în octombrie 1988), ceea ce indică importanța semnificativă pe care i-o acorda Moscova.

[1] Secretarul pentru Relații Externe, Paul Niculescu-Mizil, și Emil Bodnăraș au relatat această parte a diatribei lui Brejnev, în fața Comitetului Executiv. Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

Determinat, în parte, de refuzul României de a participa la invazia Cehoslovaciei, acest efort a devenit mult mai intens, în perioada imediat următoare. Pe 19 ianuarie 1969, mareşalul Iacubovschi s-a întâlnit cu Ceauşescu şi Maurer pentru a obţine acordul lor asupra unui Statut al Pactului de la Varşovia, care ar fi oferit Moscovei puterea unilaterală de a declara starea de război şi de a mobiliza, apoi, forţele Tratatului de la Varşovia. În ciuda tehnicilor de intimidare sovietice, românii au refuzat să permită ca desfăşurarea, tranzitul şi staţionarea trupelor, precum şi existenţa stării de război să fie decise prin vot majoritar şi nu unanim. Ceauşescu a susţinut cu tărie că „ordinele date de comandantul-şef al Pactului" nu puteau fi obligatorii pentru cei care nu erau de acord cu ele, insistând pe consultarea anterioară a autorităţilor naţionale, pentru orice operaţiune militară românească, din moment ce partidul şi populaţia doreau „să ştie de ce ar trebui să-i trimitem pe oameni să moară".[1]

Confruntaţi cu dilema de a prezenta un aspect care nu ar constitui o ameninţare la adresa României, dar implicându-se simultan în mişcări de trupe ameninţătoare – dificil de ascuns românilor – discursul conducătorilor militari sovietici lua adesea un caracter schizofrenic. Iacubovschi şi ministrul adjunct de Externe sovietic au insistat, în timpul unei cine cu ministrul de externe, Corneliu Mănescu, şi cu ministrul Apărării, generalul Ion Ioniţă, că era necesar să fie strânse „unitatea şi coeziunea comunităţii statelor socialiste şi a solidarităţii lor internaţionale, în conformitate cu principiul «Toţi pentru unul şi unul pentru toţi»", în special în domeniul acţiunilor militare comune şi, mai ales, „în împrejurările actuale, când comploturile agresive ale imperialismului se intensificau puternic".[2] Ministrul de Externe a fost de acord că tensiunile sau conflictele dintre ţările socialiste erau „de neconceput" şi, apoi, a punctat imediat cât de „nefiresc" era ca România „să fie înconjurată de-a lungul frontierelor" de armatele aliaţilor săi.[3]

Conform lui Mănescu, „10–12 mari unităţi [de dimensiunile unor divizii] sovietice, 4–5 mari unităţi maghiare şi 2–3 unităţi bulgăreşti erau angajate în manevre de intimidare şi diversiune de-a lungul frontierelor".[4] La ultima cină oferită de Mănescu, la care a participat conducerea superioară militară sovietică, Iacubovschi a bolborosit: „Numai un trăsnit s-ar putea gândi la

[1] Procesul-verbal al convorbirii dintre Nicolae Ceauşescu, secretar-general al CC al PCR, I. G. Maurer, preşedinte al Consiliului de Stat, şi I.I. Iacubovschi, comandant suprem al Forţelor Armate Unite ale Tratatului de la Varşovia, 19 februarie 1969, RMA, fond D, dosar V2, vol 3C, f. 2-26; Alexandru Duţu, op.cit., pp. 11-17.

[2] Memorandum al convorbirii, 1 martie 1969, Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP.

[3] Ibidem; „Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu", în Lavina Betea, *Partea lor de adevăr*, Bucureşti, Compania, 2008, p. 588.

[4] Interviu cu Mănescu, în Betea (2008), p. 588.

atacarea României!"[1] Ofițerul sovietic a continuat ideea cu exclamația că „un conflict între state frățești" era „imposibil".[2]

Obiecția singulară a României, de la ședința Pactului din martie 1969, de la Budapesta, a blocat din nou Moscova să promoveze *Statutul*, care i-ar fi conferit responsabilitatea unilaterală pentru deciziile de deplasare și staționare a trupelor.[3] Relatând negocierile de la Budapesta, în fața Comitetului Executiv, Ceaușescu a arătat cum Moscova a insistat pe tema „agresivității în creștere a imperialismului", „pericolul iminent de război" și necesitatea întăririi Pactului de la Varșovia.[4] Cu o mutare extraordinară, la miezul nopții dinaintea deschiderii conferinței, Brejnev și alte oficialități sovietice au vizitat delegația română cu scopul de a argumenta necesitatea să fie sprijiniți în condamnarea Beijingului pentru incidentele de graniță cu URSS-ul, temă pe care ei au prezentat-o ca fiind „principala problemă" în discuție. După cum s-a exprimat Ceaușescu, conducătorii sovietici „scriau istoria după cum doreau", dar românii s-au dovedit de neclintit.

Atacurile sovietice la adresa discuțiilor independente cu noua administrație a SUA s-au lovit de replica lui Ceaușescu că Nixon și „partenerii lui din NATO" sprijineau destinderea și că discuțiile dintre SUA și România erau, în mod sigur, mult mai rare decât cele dintre Moscova și Washington. Când sovieticii au reproșat legăturile dintre Bonn și București, conducătorul român a subliniat că în Germania existau și „forțe neonaziste", dar și „forțe democratice". Întâlnirea a fost întreruptă după ce el și Maurer au refuzat clar să condamne China. Ceaușescu a spus în glumă: „Ne-am dus la culcare fără nici o grijă", înainte de a admite pe un ton mai serios: „E adevărat că n-am dormit prea bine".[5]

A doua zi, încercarea sovieticilor de a obține acordul României „că trebuia respinsă pretenția RFG-ului asupra Berlinului" a fost, de asemenea, refuzată. După cum a explicat Ceaușescu, „ar fi însemnat ca noi să hotărâm

---

[1] Memorandum al convorbirii, 1 martie 1969, Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

[2] Epișev a emis, practic, aceeași idee – că „era de necrezut să fie luată în considerare intervenția de Comitetul Central sovietic" – față de cehi, în perioada în care el făcea recunoaștere în Cehoslovacia, în pregătirea invaziei. *Prace* (ziarul sindicatelor cehoslovace), 7 mai 1968. Epișev a îndeplinit aceeași sarcină în România – împreună cu un grup de ofițeri superiori, pentru planurile de invazie care nu au mai fost implementate – și în Afghanistan, cu puțin timp înainte de invazia din decembrie 1979.

[3] Pentru a-și sublinia poziția, Bucureștiul a înființat Consiliului Național de Apărare – instituție care nu se subordona Comitetului Central și nu avea echivalent în Tratatul de la Varșovia – ca singurul factor de decizie în toate problemele legate de apărare în timp de pace sau de război. *Scînteia*, 15 martie 1969.

[4] Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR, 18 martie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, DR, vol. 1, pp. 470-479, CWIHP.

[5] Ibidem.

cui aparţine Berlinul", când o asemenea decizie ar trebui luată numai după încheierea formală a păcii (şi reunificarea Germaniei).[1] Apoi, mareşalul Iacubovschi a prezentat Statutul, deja în formă broşată, pentru semnare fără amendamente, ca şi cum toţi membrii Pactului ar fi fost de acord cu el.

Românii au evitat şi această capcană. Ceauşescu a subliniat că, din moment ce „nu fuseseră clarificate încă problemele din proiect", ţara sa „nu este încă de acord cu formularea", dar:

> Pentru că documentele fuseseră deja tipărite, am căzut de acord cu toţii să le semnăm în acea formă, iar paginile respective să fie retipărite ulterior (au venit cu documentele legate cu un şnur şi gata de semnare). Când ne-au prezentat documentul la semnat, am tăiat pagina cu stiloul ca să fiu sigur că o să fie retipărită. (râsete) Păi bine, ce era să fac dacă ei s-au purtat în felul ăsta.[2]

La sugestia lui Bodnăraş că românii „salvaseră celelalte ţări socialiste să nu se predea", Ceauşescu a admis că nu era obligatoriu să fi „salvat" pe cineva, din moment ce „erau liberi să se predea" separat şi secret, aşa cum o făcuseră şi în trecut.[3] Într-adevăr, noul tratat de prietenie sovieto-cehoslovac obliga Praga să participe „la orice război la care Uniunea Sovietică devenea parte, inclusiv un război chino-sovietic", aşa cum au făcut-o şi ulterioarele tratate reînnoite cu ceilalţi „parteneri apropiaţi", violând astfel articolul 4 al Tratatului şi extinzând „obligaţia asistenţei mutuale în afara Europei", în ciuda insubordonării României.[4] Dezinformarea sovietică şi cea maghiară

---

[1] Polonezii, acţionând ca paravan al sovieticilor, au respins cererea României de a fi oprite „demonstraţiile de forţă şi manevrele militare".

[2] Când Bodnăraş a întrebat: „De asta râdeai când ai semnat?", Ceauşescu a răspuns: „Hotărâsem înainte că pagina respectivă o să fie retipărită, dar ca să fiu sigur că nu o să uite să o facă, am tăiat-o". Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR, 18 martie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, DR, vol. 1, pp. 470-479, CWIHP.

[3] Pentru Kissinger asupra opoziţiei României vezi Memorandum de la consilierul preşedintelui pe afaceri de securitate naţională (Kissinger) către preşedintele Nixon, W, 23 iulie 1969, documentul 71 în *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII, pp. 218-221. Kissinger afirma că „un observator obiectiv ar fi trebuit să ajungă la concluzia că la conferinţa din 1969 se marcase un nou stadiu în declinul autorităţii sovietice asupra colegilor comunişti de peste hotare".

[4] Vernon V. Aspaturian, „The Metamorphosis of the «Socialist Commonwealth»", în Richard Lowenthal şi Hannelore Horn, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. aprilie 1978*, Berlin, Walter de Gruyter, 1978, pp. 305-306. Aspaturian a scos în evidenţă că inabilitatea Moscovei de a „restructura Tratatul de la Varşovia pentru a asimila noua doctrină" se datora în primul rând „opoziţiei deschise faţă de România". Dezinformarea că Varşovia şi Budapesta combăteau discret impostura sovietică este reflectată în referirea la „opoziţia mascată a Poloniei şi Ungariei".

au prezentat întâlnirea din 1969, de la Budapesta, ca pe un triumf în consolidarea Tratatului de la Varşovia – chiar şi România, după proteste iniţiale, admiţând să semneze documentul final, fără modificări.[1]

Moscova nu reuşeşte să intimideze

La începutul lui septembrie 1969, referindu-se la pericolul persistent al unei intervenţii sovietice, Zhou Enlai l-a întrebat pe prim-ministrul Maurer dacă România ar fi capabilă să reziste presiunilor sovietice de a găzdui, pe teritoriul său, manevre ale Pactului de la Varşovia. Maurer a reamintit că, după ani de discuţii „aprinse", conducerea ţării reuşise deja să abroge „dreptul unilateral al sovieticilor de a face aproape orice" şi „impusese punctul de vedere românesc, că trupele nu pot fi dislocate de pe teritoriul unui stat pe teritoriul celuilalt, fără acordul acestuia".[2] Conducerea Tratatului de la Varşovia primise „dreptul să organizeze aplicaţii comune", dar, a subliniat prim-ministrul român, nu primise puterea să hotărască unilateral momentul, locaţia sau maniera organizării.

În consecinţă, Bucureştiul fusese capabil să preîntâmpine solicitările, din anii 1968–1969, de a găzdui exerciţii, cu răspunsul că „exerciţiile militare sunt excluse" şi se vor limita pe viitor la „aplicaţii ale statelor-majore, numai cu comandanţii, pe hărţi, fără trupe". Maurer a explicat că românii nu aveau intenţia să mai permită vreodată accesul trupelor sovietice sau ale Pactului de la Varşovia şi erau „hotărâte să amâne mereu aplicaţiile militare, care ar fi implicat prezenţa trupelor pe teritoriul nostru", până la „calendele greceşti".[3]

Două zile mai târziu, la încercarea de a organiza un exerciţiu comun în România, programat pentru octombrie 1969, şeful Statului-Major român, Ion Gheorghe, l-a informat pe generalul Ştemenko, partenerul său din partea sovietică, că „nu mai era posibil să se organizeze o aplicaţie comună", pe teritoriul României, în acel an. Generalul român a propus în schimb să aibă loc „o aplicaţie pe hartă, în 1970", împreună cu Uniunea Sovietică şi Bulgaria. Făcând aluzie la planurile militare ale Ungariei de a intra în Transilvania, ca parte a invaziei anulate din noiembrie 1968, Gheorghe sublinia în raportul către Ceauşescu că: „Nici eu, nici generalul de armată

[1] Rapoartele poloneze, în Mastný (2001), pp. 30-31.
[2] Munteanu (2008), documentul 6, Proces-verbal al convorbirii dintre Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Zhou Enlai şi Li Xiannian, 7 septembrie 1969, p. 425; ANIC, fond CC al RCP, Relaţii Externe, dos. 72/1969, f. 4-30; Budura (2005), pp. 943-959.
[3] Ibidem.

Ştemenko nu am făcut nici o referire la participarea Republicii Populare Ungaria, deşi el a observat că nu fusese o simplă scăpare din partea mea".[1]

Ştemenko a obiectat hotărât, explicând că înlocuirea aplicaţiilor cu trupe, cu aplicaţii teoretice, pe hartă, „era fără precedent" şi ar da „prilejul unor speculaţii referitoare la ruptura existentă în cadrul Tratatului de la Varşovia". URSS, s-a plâns el, ar fi obiectul reproşurilor din partea celorlalte state membre ale alianţei, pentru că ele găzduiseră asemenea operaţiuni, iar România nu, „ca şi cum aceasta ar fi avut un regim favorizat".[2] Deşi au refuzat să renunţe la exerciţiile din toamna lui 1969, Ştemenko şi Iacubovschi au părut să accepte propunerea unor aplicaţii „fără trupe", în 1970. Totuşi, ambii au insistat „că acestea ar trebui să aibă loc în primăvara lui 1970 (în lunile martie şi aprilie), nu mai târziu", astfel încât să poată fi prezentate ca fiind aplicaţiile amânate din 1969.

Gheorghe a lansat apoi şi cea de-a doua pretenţie a Bucureştiului. „Conform legilor ţării noastre, a adăugat el, convenţiile bilaterale dintre participanţi care stabileau detaliile şi parametrii unor asemenea exerciţii trebuiau, anterior, aprobate de parlamentul român" (Marea Adunare Naţională).

În timp ce Moscova făcea presiuni pentru a obţine dreptul de a decide dislocarea şi staţionarea trupelor Pactului şi forţa Bucureştiul să accepte aplicaţii comune, pe teritoriul românesc, serviciile de informaţii ale „partenerilor apropiaţi" lucrau cu sârguinţă pentru a submina contactele militare româneşti cu alte state. Planul operaţional al KDS-ului bulgar, spre exemplu, includea o serie de măsuri destinate să saboteze şi să neutralizeze activităţile ataşatului militar român de la Sofia cu parteneri occidentali şi regionali.[3] Între timp, spionajul românesc folosea aceeaşi cale a autodotării, urmată de forţele armate romane, la mijlocul anilor 1960. Stasi a fost luat prin surprindere, la mijlocul lunii decembrie 1969, când guvernul român a decis

---

[1] Până în acest moment au fost făcute publice foarte puţine din documentele de arhivă româneşti, referitoare la momentele de maximă sfidare la adresa Moscovei, probabil din cauza faptului că unele documente au fost distruse în timpul Revoluţiei şi imediat după. De exemplu, ministrul Apărării, Nicolae Militaru, fost agent GRU demascat, a pus la cale distrugerea dosarelor privitoare la trădarea lui şi eliminarea persoanelor care îl demascaseră. Imediat după invazia din 1968, s-a zvonit mult că Ungaria îşi dăduse acordul să participe numai cu condiţia că îşi va putea conduce mare parte din forţe în Transilvania, în timpul invaziei programate a României. A se vedea A. Stuart, „Ceauşescu's Land", *Survey*, nr. 76 (1970), p. 115; Shafir (1985), p. 185.

[2] Scrisoarea şefului de Stat-Major şi ministru adjunct al Forţelor Armate, general-colonelul Ion Gheorghe, către Nicolae Ceauşescu, 9 septembrie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 135/1969, f. 38-42. DR, vol. 1, pp. 497-504, CWIHP.

[3] Planul KDS de măsuri operaţionale contra ataşaţilor militari ai Iugoslaviei, României şi Cehoslovaciei, 6 decembrie 1969, Arhivele Ministerului de Interne, Sofia, fond 2, înregistrarea 3, dosar 356, CWIHP.

să construiască propriile fabrici, controlate de Securitate, pentru producerea de echipament tehnic pentru contracararea activităților de spionaj inamice, domeniu care fusese anterior monopolizat de URSS și Germania de Est. Pentru Stasi, devenise acum „mult mai evident" că Bucureștiul intenționa să-și restabilească independența totală, față de „celelalte state ale Tratatului de la Varșovia".[1]

Liderii militari sovietici, frustrați de refuzurile permanente ale românilor, mult mai slab dotați din punct de vedere militar, au recurs adesea, în convorbirile lor, la amenințări, făcând aluzii că trebuie să țină cont de ce se va întâmpla atunci când, „inevitabil", își vor desfășura trupele în România. Pe 11 februarie 1970, generalul Ștemenko i-a spus reprezentantului la Comandamentul general al Forțelor Armate Unificate, de la Moscova, că legea din România care impunea convenții bilaterale pentru exerciții nu corespundea Statutului Pactului de la Varșovia. Exasperat, ofițerul sovietic a strigat:

> Legi, legi, legi! Dar dacă trupele ar fi pe teren, ar mai întreba de legi? Și Dubček a avut legi și cine l-a mai întrebat de asta?[2]

Propovăduim cooperarea și plănuim invazia

Începând din 1968, NATO primise confirmări despre planurile sovietice de invadare a României. Un raport semnat de șeful spionajului extern al Stasi, Markus Wolf, referitor la interesul NATO pentru România, nota că spionajul militar grecesc furnizase aliaței „planul complet de intervenții", elaborat de URSS, precum și informații despre contramăsurile românești, mai exact, despre rețeaua „de depozite de armament din întreaga țară, destinate înarmării formațiunilor de partizani și luptătorilor din rezistență".[3] Dar, se pare că aceasta nu reprezenta nimic nou pentru Comandamentul General al Forțelor Aliate din Europa (SHAPE), care a considerat că asemenea planuri erau făcute în mod curent de Moscova, „pentru orice eventualitate":

---

[1] Herbstritt și Olaru (2005), p. 69.

[2] Raportul generalului-maior Florian Truță, adjunctul român al șefului de Stat-Major al Forțelor Armate Unite de la Moscova, referitor la discuțiile cu generalul armatei sovietice, M.S. Ștemenko, din 9 februarie 1970, 11 februarie 1970, RMA, fond 467, dosar nr. 11/ 1970, f. 85-86, CWIHP.

[3] Generalul Markus Wolf, Notă informativă către tovarășul ministru, referitoare la existența unui plan sovietic de intervenție militară în România, 23 februarie 1970, BstU, MfS, dosar SdM 352, f. 1-2; Herbstritt și Olaru (2005), p. 287.

> După cum s-a putut vedea dintr-un comentariu SHAPE pe acest raport, pentru personalul SHAPE era deja clar că un asemenea plan există. Conform afirmaţiilor SHAPE, acest raport reprezenta a doua confirmare a faptului că Uniunea Sovietică elaborase planuri de intervenţie, în timp ce România elaborase planuri de apărare.[1]

Pentru dezinformarea sovietică a devenit o preocupare majoră să convingă membrii NATO şi, mai ales SUA, că asemenea planuri sau intenţii nu existau.

Kremlinul nu avea nici o intenţie sau interes să-şi limiteze opţiunile militare negociind convenţii bilaterale cu Bucureştiul, chiar şi dacă nu ar fi ţinut cont de precedentul nedorit, pe care l-ar fi reprezentat pentru „partenerii apropiaţi", deocamdată obedienţi. Cum se apropia data programatei aplicaţii amânate – stabilită acum pentru aprilie 1970 – Gheorghe a condus o delegaţie militară care s-a întâlnit cu Ştemenko şi Iacubovschi. Când şeful de Stat-Major român a insistat, din nou, să fie încheiată o înţelegere, comandanţii Tratatului de la Varşovia l-au contrazis, argumentând că o asemenea înţelegere nu e conformă „cu practica existentă" şi era absolut fără precedent.[2] Nu conta că solicitările României, din 22 august 1968, erau precedente Statutului „aprobat de conferinţa de la Budapesta, din martie 1969", au argumentat ei, pentru că nici Statutul, nici legile sovietice nu permiteau asemenea convenţii. Astfel, Ştemenko a afirmat, puţin inspirat, că „nici Ştemenko, nici Iacubovschi, nici Grechco" nu ar putea, nici măcar, propune guvernului sovietic să încheie vreuna.[3]

Iacubovschi, care, ca majoritatea autorităţilor sovietice, obişnuia să abordeze atitudini de uimire şi indignare în faţa unor reacţii uşor de înţeles motivate de comportamentul sovietic repetat, a insistat că „încheierea unei convenţii între cele două guverne e de neimaginat". El şi Ştemenko constatau, ulterior, evidenţa: că aplicaţiile comune au fost amânate „sub diferite pretexte" deoarece, după cum raporta ministrul român al Apărării:

> [...] noi, de fapt, nu dorim ca, pe teritoriul ţării noastre, să aibă loc aplicaţii ale trupelor celorlalte armate. Dacă în 1969 au înţeles de ce exerciţiul comun nu a putut avea loc, acum sunt de părere că este premeditată condiţionarea executării sale, cu scopul vădit de a nu avea loc.[4]

Mai precis, cei doi ofiţeri sovietici au reproşat refuzul României de a participa „la aplicaţiile trupelor din iulie 1970, din Ungaria" şi la „viitoarele

---

[1] Ibidem.
[2] Scrisoare a ministrului Forţelor Armate, general Ion Ioniţă, către Nicolae Ceauşescu, 4 aprilie 1970, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr. 15, f. 80-85. DR, CWIHP.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.

exerciții din Republica Democrată Germană, din septembrie 1970" și ambii s-au plâns de faptul că Bucureștiul nu le-a furnizat nici „comentarii scrise, la propunerea de statut, referitor la puterile și responsabilitățile comandantului suprem al Pactului de la Varșovia", nici „datele necesare pentru protocolul de dezvoltare a forțelor armate ale Tratatului, pentru perioada 1971–1975".[1] Au criticat și respingerea de către București a regimului comun de lucru cu secretele Pactului și refuzul de a stabili „instrucțiuni comune de lucru, cu materialele clasificate", împreună cu ceilalți membri ai Tratatului.

Gheorghe a subliniat, apoi, că articolul 10 al Tratatului de la Varșovia impunea comandantului suprem să organizeze exerciții „cu acordul miniștrilor Apărării și – dacă era nevoie – și al guvernelor" și a reafirmat că „nu pot avea loc nici un fel de exerciții comune" pe teritoriul României, fără existența unei convenții bilaterale. Când Iacubovschi a insistat că solicitarea efectuării de aplicații, „fără vreo convenție", va fi convenită direct cu Ceaușescu, Gheorghe i-a replicat că nu putea să-și imagineze „nici o posibilitate de executare a aplicației comune" în lipsa unei convenții.[2]

La întâlnirea bilaterală de la Moscova, din mai 1970, Brejnev l-a acuzat direct pe Ceaușescu și pe colegii săi de partid că încercau să părăsească Alianța. Bucureștiul, a afirmat liderul sovietic, făcea „o politică duplicitară" față de Tratat, semnând „toate documentele", fără a avea vreo intenție „să pună deciziile în aplicare", în schimb, nu numai că semnala că „nu dorea să participe la exerciții", dar ridica și „problema renunțării totale la aplicații comune":

> Poate că România nu dorește să mai participe la Tratatul de la Varșovia. În acest caz, ar fi mai bine să o spună deschis. (Ni s-a sugerat că ar fi mai bine să părăsim Tratatul.) [...] Poate că românii doresc să se reorienteze spre Vest.[3]

Mai târziu, în acea lună, la întâlnirea de la Sofia a miniștrilor Apărării, opoziția fără ambiguități a României a obligat Pactul să abandoneze planurile pentru „o comandă navală unită în Marea Baltică și Marea Neagră".[4]

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem.

[3] Ședința Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1445/1970, 20 mai, Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP; ANIC, Fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Brejnev a încercat să-și prindă aliatul în capcană pe probleme economice, spunând că, dacă „România dorește să se reorienteze către Vest", ar trebui „să o spună clar".

[4] Raport asupra celei de-a doua sesiuni a Comitetului Miniștrilor Apărării, 23 mai 1970, PHP; Arhivele Federale ale Germaniei, Secția militară (BA-MA), Freiburg i. Br., DVW 1/71025.

Chiar şi neţinând cont de moştenirea şovinistă a Marii Rusii, nu este deloc surprinzător că liderii la nivel înalt, militari şi civili, de la Moscova, ajunseseră să îi urască şi să îi dispreţuiască pe români. Ceilalţi membri ai Pactului ridicaseră numai obiecţii minore şi timide, pe care le-au abandonat rapid, la cel mai mic semn de neplăcere, şi nici unul nu a îndrăznit să contrazică sau să insiste asupra punctelor lui de vedere, ca şi cum ar fi fost vasali şi nu parteneri egali. Aşa cum relata unul dintre membrii GRU, ofiţerii sovietici nutreau un resentiment profund numai „la ideea" că românii „ar putea face orice" şi „şi-ar lua orice libertăţi ar dori", menţinându-şi „propriile opinii" şi împroşcând conducerea sovietică cu „abuzuri violente", până şi „schimburi de îmbrăţişări cu inamicii noştri înverşunaţi, chinezii".[1] De la începutul anilor 1960, vârful ierarhiei militare sovietice, incluzându-i pe Malinovschi, Epişev, Grechco, Iacubovschi şi Ştemenko, îşi pierduse răbdarea în încercări eşuate repetat, de a-i intimida pe conducătorii militari şi civili români.

În pofida puterii militare, conducătorii armatei sovietice se bucurau de prea puţin respect în România, în ciuda abilităţilor dovedite, în mod repetat, de a pedepsi fizic ţara şi populaţia ei. Emil Bodnăraş, de exemplu, era „usturător de dispreţuitor cu conducerea militară sovietică", pe care a descris-o ambasadorului SUA ca fiind „cea mai înapoiată din toate ţările est-europene".[2] Ofiţerii sovietici, a explicat Bodnăraş, nu aveau „nici un fel de simţ politic" şi „credeau că numai în termeni de forţă şi putere brută îşi pot atinge scopurile".[3] Într-adevăr, o mare parte din frustrarea sovietică rezulta chiar din faptul că românii, popor înconjurat de-a lungul istoriei de imperii deloc prietenoase, arareori au gândit în termeni de forţă brută. În schimb, ei s-au luptat cu arme puţin familiare liderilor militari sovietici şi împotriva cărora acei comandanţi nu ştiau cum să se apere, atunci când erau împiedicaţi să folosească forţa. Totuşi, la Kremlin, alte personaje erau perfect capabile să pună totul la inimă şi să se întoarcă împotriva românilor.

---

[1] Viktor Suvorov (1982), *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1984, pp. 7-8.

[2] Bodnăraş a spus că era „sigur că, dacă guvernul Dubček ar fi luat hotărârea să lupte în 1968" şi ar fi făcut pregătirile corespunzătoare, sovieticii ar fi dat înapoi. Bodnăraş (1974), p. 3.

[3] Ibidem. Bodnăraş a fost, de asemenea, categoric că „politica României va fi în continuare aceea de a se opune manevrelor Pactului pe teritoriul României, cu excepţia aplicaţiilor pe hartă şi a exerciţiilor de apărare aeriene".

Capitolul 19

Lupta pentru istorie, teritoriu și etnicitate 1968–1971

Ațâțarea neliniștilor etnice, reînvierea pretențiilor teritoriale

Întrebat de Zhou Enlai, cu ocazia înmormântării lui Ho Și Min, din septembrie 1969, dacă România era vulnerabilă la „anumite pretexte" și provocări de genul celor întreprinse împotriva Cehoslovaciei, Maurer a admis că, fiindu-le acum dificil forțelor Tratatului să „vină din afară cu tancurile", ca să le dea o lecție, sovieticii ar fi putut foarte bine „să se reorienteze și să încerce să organizeze ceva din interior".[1] Maurer a admis că „posibilitățile principale" ale Moscovei de a provoca o lovitură internă se aflau în exploatarea clivajelor din rândurile populației și din cadrul partidului.[2] În ceea ce privea partidul, prim-ministrului i se părea „imposibil să provoace ceva", deoarece nu existau diferende majore; „nici în partid, în general, nici în interiorul conducerii" și nici între partid și populație. Situația, a afirmat el, „nu fusese niciodată mai bună", pentru că populația „se strânsese în jurul partidului", într-o „unitate de granit", împotriva amenințărilor și amestecului sovietic.

Ațâțarea tensiunilor etnice era o altă chestiune, întrucât teoretic „se putea specula" pe „divergențele" cu ungurii și nemții, dar, practic, nu era ușor, date fiind strategiile României de a-i coopta. După cum, superoptimist, sublinia Maurer:

> Am analizat cu mare atenție statutul acestor naționalități și putem spune că, din acest punct de vedere, ațâțarea lor este imposibilă. Reminiscențele

[1] Minuta convorbirii delegației române la înmormântarea lui Ho Și Min, condusă de Ion Gheorghe Maurer, și delegația chineză, condusă de Zhou Enlai, 11 septembrie 1969, documentul 8, Munteanu (2008), p. 430: ANIC, fond CC al PCR – Departamentul politică externă, dos. 72/1969, f. 35-65; Budura (2005), pp. 963-982.
[2] Ibidem.

naţionalismului şovin care, poate, au existat între naţionalităţile României au acum semnificaţie nulă.[1]

Tentativele sovietice de instigare a tensiunilor naţionale au devenit mai pronunţate, odată cu invazia Cehoslovaciei. De exemplu, pentru a crea animozităţi antiromâneşti în Bulgaria, în perioada august-noiembrie 1968, serviciile de informaţii ale Pactului au folosit „elemente special instruite, pentru a răspândi zvonul că România are trupe pregătite pentru invadarea Cadrilaterului" – o regiune din Bulgaria care aparţinuse României, în perioada 1913–1940.[2] În aceeaşi perioadă, DSS-ul menţiona că „activitatea iredentistă se intensifică în Ungaria", iar AVH-ul făcea agitaţie în emigraţia maghiară pe ideea „că sosise vremea ca Transilvania să fie luată României şi anexată la Ungaria". Operaţiunile de spionaj sovietice şi maghiare, din interiorul ţării, erau concentrate pe contracararea acţiunilor româneşti de abordare a etnicilor maghiari. După cum raporta un lider DSS:

> Aceleaşi date indică faptul că au fost trimişi emisari în Transilvania din rândul persoanelor cu responsabilităţi şi vederi iredentiste, pentru a crea o stare de spirit inadecvată în rândurile populaţiei maghiare din România. Ştim că autorităţile maghiare acţionează şi prin intermediul celor care au rude în Transilvania, încurajându-le să meargă în vizită, cu scopul de a strânge informaţii referitoare la starea de agitaţie a populaţiei şi la amplasarea unităţilor militare româneşti. Prin această campanie, organele sovietice şi maghiare încearcă să contracareze măsurile adoptate de conducerea de partid a României, cu ocazia recentelor vizite din Transilvania.[3]

În acelaşi timp, în perioada ulterioară invaziei Cehoslovaciei, Uniunea Scriitorilor Maghiari, subordonată partidului, a lansat public teoria „responsabilităţii duble" sau „comune" faţă de producţiile literare ale etnicilor maghiari, din întreaga lume.[4] Acum, într-o dezvoltare complet *sui-generis,* conducerea partidului ungar anunţa că:

> Nici un popor nu-şi poate rupe legăturile de părţile care i-au fost smulse, care vorbesc aceeaşi limbă şi au o istorie şi o cultură comune [...] Avem datoria inalienabilă să păstrăm şi să cultivăm aceste relaţii.[5]

---

[1] Ibidem. România a avut „momente dificile" în trecut cu mari „categorii sociale" (muncitori, ţărani şi intelectuali), dar nu avusese experienţa „nici unui fel de insatisfacţii largi răspândite în clasa muncitoare, nici un fel de manifestaţie din partea sindicatelor nemulţumite – printre muncitori sau ţărani, sau intelectuali".

[2] ASRI, fond „D", dosar nr. 10 141, vol. I, f. 123-130; Troncotă (2004), pp. 182-183.

[3] Ibidem.

[4] *Elet és Irodalom*, 18 mai şi 15 iunie 1968; Shafir (1985), p. 185.

[5] *Népszabadság*, 10 octombrie 1968; Shafir (1985), p. 185.

Cu o duplicitate cinică înfiorătoare, Moscova încuraja Ungaria să-şi clameze dreptul de a interveni în favoarea coetnicilor de peste hotare, în baza unui principiu pe care refuzaseră să-l admită în cazul României, referitor la coetnicii din RSS Moldova (sau RSS Ucraina). Oriunde în Blocul Sovietic, orice menţiune negativă la tratamentul coetnicilor, care erau cetăţeni ai statelor vecine, era strict *interzisă* (RDG-ul şi Bulgaria, cu marea sa minoritate turcă, fiind foarte vulnerabile). În 1968, problemele culturale şi de învăţământ erau considerate probleme interne ale statelor, chiar şi în Vest, şi se menţinuseră astfel încă din urmă cu treizeci de ani, când Hitler folosise agenţi germani sudeţi ca pe o „a cincea coloană", pentru a contribui la dezmembrarea Cehoslovaciei.

Interesul special al serviciilor de spionaj ale „partenerilor apropiaţi" faţă de fricţiunile etnice din România a fost reflectat de un raport Stasi. În perioada ce a urmat invaziei, spionajul est-german confirma atât preocuparea Pactului faţă de chestiunea naţionalităţilor din România, cât şi eforturile Bucureştiului de a le rezolva. Conform HVA:

> O problemă politică internă, specială este aceea că România nu este un stat naţional şi există regiuni în care trăiesc minorităţi naţionale puternice, mai ales maghiari, germani şi sârbi. Recentele vizite ale lui Ceauşescu în aceste regiuni şi neobişnuitul accent pus pe devoţiunea conducerii de partid şi de stat faţă de minorităţi arată clar că există o problemă în această privinţă.[1]

Ambasada SUA raporta, de asemenea, despre eforturile oficiale ale României pentru a concilia şi coopta populaţia minoritară, notând că:

> În spatele recentelor măsuri referitoare la minorităţi se află şi încercarea de a obţine un sprijin sporit de la acestea. După plenara PCR din octombrie, s-au înfiinţat consilii centrale şi regionale ale maghiarilor şi germanilor. (Există, de asemenea, consilii regionale sârbeşti şi ucrainene.) Cu toate că atribuţiile lor au fost definite doar vag în discursurile oficiale, acesta constituie un gest de o semnificaţie deosebită.[2]

Eforturile României de a reduce şi apoi de a dizolva enclava de inspiraţie stalinistă din Transilvania, prin atragerea maghiarilor (şi a germanilor, sârbilor şi ucrainenilor) în sistemul românesc, acordându-le o voce şi o

[1] BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 265.

[2] Telegramă a ambasadei din România, către Departamentul de Stat, A-517, Bucureşti, 9 decembrie 1968. Prezentare a situaţiei din România pentru consultantul Comitetului pentru Relaţii Externe al Senatului, James Lowenstein, 28-30 nov., semnată de ambasadorul Richard Davis şi retransmisă către USNATO, München, Londra, Bonn, Paris, Belgrad, Praga, Varşovia, Budapesta, Sofia, Berlin şi Moscova, documentul 173.

participare mai puternice (în cadrul contextului restrictiv comunist), erau portretizate la unison, prin campania de dezinformare a Pactului – mai ales cea maghiară – ca fiind menite mai degrabă să reprime decât să coopteze minoritatea maghiară. De fapt, Moscova alimenta periodic tensiunile etnice din Transilvania, încă de la începutul anilor 1960 (aşa cum făcea şi conducerea comunistă de la Budapesta, din 1946, adoptând, de fapt, aceeaşi strategie pusă în practică, iniţial, de amiralul Horthy, în 1920).[1] Strategia sovietică şi a Pactului referitoare la tensiunile etnice din România se conforma, îndeaproape, cu operaţiunile similare împotriva Iugoslaviei, din perioada rupturii dintre Tito şi Stalin, când „Albania şi-a reînnoit vechile tactici ale protestelor diplomatice şi represalii pentru presupuse rele tratamente ale conaţionalilor din Iugoslavia", iar „Bulgaria s-a alăturat Albaniei, redeschizând atacurile asupra politicii «şovine» din Macedonia", în timp ce Moscova „ataca Belgradul pentru aşa-zise discriminări împotriva cetăţenilor sovietici în procedurile vamale".[2]

În anii 1970, Kremlinul elaborase, împreună cu „partenerii apropiaţi" din Pact, planuri ample cu privire la „exploatarea problemei naţionale" în scopul „restaurării controlului sovietic asupra Iugoslaviei", în cazul unei schimbări a conducerii.[3] Ca şi în România (şi cum se implementase, de fapt, în Ungaria, în 1956, şi în Cehoslovacia, în 1968), „planul favorit" al Moscovei era formarea unei facţiuni prosovietice, căreia Moscova i-ar fi acordat generos ajutorul său, „inclusiv asistenţă militară". În cazul în care o facţiune provestică ar câştiga controlul şi „s-ar feri de acţiunile provocatoare – perspectiva cea mai nedorită din punctul de vedere sovietic", sovieticii intenţionau să împartă ţara, prin promovarea pretenţiilor teritoriale ale vecinilor săi, „de exemplu, unificarea Macedoniei şi a Bulgariei".[4] Era „clar" – raporta CIA în 1971 – că Bulgaria era „atentă la orice oportunitate ca Belgradul să poată slăbi controlul asupra regiunii, în perioada post-Tito", şi „că presiunile bulgăreşti în Macedonia – incluzând acţiuni subversive, spionaj şi propagandă – aveau tendinţa să se accentueze atunci când tensiunile

[1] Vezi *Népszabadság*, 13 august 1945; Békés în *6 Martie 1945* (1995), pp. 245-253; *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), pp. 7, 9, CIA; *Special Memorandum nr. 10-65: Prospects for Independence in Eastern Europe* (1965), pp. 10, 17, CIA; *Anti-Communist Resistance Potential In The USSR And Eastern Europe* (NIE 11-66), 27 ianuarie 1966 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 10-11, CIA.

[2] *Soviet Staff Study: The Failure of the Soviet-Yugoslav Rapprochement* (Reference Titles: CAESAR V-B şi VI-A-58), 3 noiembrie 1958 (declasificat la 27 februarie 2007), pp. 12, 21, CIA.

[3] Sejna (1982), pp. 120 şi 137-138.

[4] Op. cit., p. 139.

dintre Belgrad şi Moscova atingeau un maximum".[1] Este la fel de clar că, în anii 1960–1970, Moscova manevra „problema Transilvaniei".[2]

În scopuri similare se folosesc tactici similare. Sovieticii erau angajaţi în măsuri active împotriva Iugoslaviei, cu scopul de „a-şi menţine amestecul în politica internă iugoslavă, pentru a încuraja sentimentele prosovietice printre elementele nemulţumite din rândul populaţiei, pentru a crea dificultăţi între Belgrad şi Occident şi pentru a avea posibilitatea de a exploata orice noi oportunităţi, care li s-ar ivi în perioada succesiunii". Conform comunităţii de informaţii a SUA, Moscova răspândea materiale destinate „atât uzului intern, cât şi extern", care „combinau criticile generale ale practicilor eretice ale Belgradului, cu accente asupra politicii actuale iugoslave şi a slăbiciunilor economice". Totodată, spionajul sovietic angaja „grupuri ale emigraţiei ostile – grupuri care puteau lucra printre cei peste jumătate de milion de iugoslavi, care munceau în străinătate", inclusiv „diverse grupuri de emigranţi iugoslavi, ultraconservatori şi fascişti din Occident" care ofereau acoperire pentru coaliţii alb-roşii intenţionate sau neintenţionate, în timp ce „diplomaţii Pactului de la Belgrad" erau folosiţi pentru a răspândi dezinformări printre colegii lor occidentali.[3]

Observatorii occidentali au remarcat, încă de la începutul anilor 1960, corelarea de către Moscova a problemei Transilvaniei, în cele din urmă, reformulată ca „problema minorităţii maghiare", cu „problema basarabeană" pentru a servi în disputa sovieto-română.[4] În cea de-a doua jumătate a deceniului, problema frontierei româno-ungare şi a etnicilor maghiari din Transilvania a reapărut, în contextul politicilor româneşti, care ameninţau să „diminueze considerabil" influenţa sovietică.[5] De-a lungul deceniului, „tensiunile şi încordările" din relaţiile româno-maghiare nu au fost provocate de „statutul minorităţii maghiare, ci din cauza sfidării la adresa Moscovei", iar guvernul Kádár, loial Moscovei, ataca la comandă sovietică „deviaţionismul naţionalist" al României.[6]

---

[1] *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal (in response to NSSM 129)* (1971), p. 52, CIA.

[2] Vezi Tamás Lönhárt, „Problema minorităţii maghiare şi relaţiile interstatale româno-maghiare în cadrul Blocului Sovietic, 1945–1968" în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 946-948; Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. Században* [Istoria Ungariei în secolul XX], Budapesta, 2002, p. 516.

[3] *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal (in response to NSSM 129)* (1971), pp. 45-47, CIA.

[4] Paul Lendvai a fost unul dintre cei care a scos în evidenţă „relaţionarea" dintre Transilvania şi Basarabia. Lendvai (1969), p. 343.

[5] Lönhárt în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 938, 943, 947-948.

[6] Lendvai (1969), pp. 342-343. Vezi afirmaţia lui Kádár îndreptată spre România, făcută după războiul arabo-israelian, din 1967: „Cel care se întoarce împotriva Uniunii Sovietice nu poate fi numit comunist sau internaţionalist şi nici măcar progresist". *Népszabadság*, 8 septembrie 1967.

Ameninţarea teritoriului sub pretextul datoriei

Alimentarea neliniştilor etnice se desfăşura în paralel cu atacurile împotriva drepturilor de posesie ale Bucureştiului asupra Transilvaniei şi cu afirmaţiile voalate la drepturile sovietice asupra părţii din Moldova rămasă încă între frontierele României. Până în 1968, coordonarea sovieto-maghiară în problema naţional-teritorială a Transilvaniei fusese îndeajuns de explicită, spre exemplu, printr-o serie de articole care indicau decizia Moscovei „de a revigora ambiţiile Ungariei în Transilvania, ca mijloc de a face presiune asupra României".[1] Pe 29 noiembrie, cu două zile înainte de cea de-a 50-a aniversare a unirii din 1918 a Transilvaniei cu România şi la numai o săptămână după ce presiunile NATO şi ale Chinei determinaseră Kremlinul să renunţe la intervenţia militară, Moscova ataca încorporarea regiunii în România, ca fiind ilegitimă.[2] Transilvania era din nou „pusă în joc".

Articolul alinia făţiş „interesele maghiare şi sovietice" – redefinind Mica Antantă interbelică dintre România, Cehoslovacia şi Iugoslavia ca pe o alianţă antisovietică (fusese destinată apărării împotriva revizionismului sponsorizat de germani), care proteja posesia „ilegală" a teritoriilor – şi atacând relaţiile apropiate dintre Bucureşti, Praga şi Belgrad, pe atunci percepute „ca o ameninţare potenţială la adresa Uniunii Sovietice".[3] Afirmând că legitimitatea unirii Transilvaniei era condiţionată de „înlocuirea regimului burghezo-moşieresc", studiul sugera că România îşi pierduse dreptul asupra regiunii din cauză că „înăbuşise mişcarea revoluţionară din Transilvania" şi întreprinsese operaţiuni militare împotriva Republicii Sovietice Ungare a lui Béla Kun.[4] Într-o recenzie aproape la fel de lungă ca şi studiul, ziarul Partidului Comunist Ungar afirma că pretenţiile „rapace" ale României erau sprijinite de Occident, cu scopul de a o transforma într-un „avanpost anti-URSS".[5]

---

[1] „Iazkova despre Mica Antantă: Răspunsul românesc şi cel maghiar", RFER, 10 februarie 1969, OSA, caseta 65, dosarul 2, raportul 219, p. 4. Kádár a revitalizat implicarea Budapestei, în mai 1966, când a făcut referire la „dictatele de la Versailles şi Trianon, impuse de imperialişti, care au amputat teritoriul Ungariei". Lendvai (1969), p. 343.

[2] „Iazkova despre Mica Antantă" (1969), pp. 1-7; Alla Iazkova în *Novoie Vremia*, 29 noiembrie 1968. O versiune modificată a apărut în ediţia în limba engleză *New Times* nr. 48, 29 noiembrie 1968, pp. 12-14.

[3] „Iazkova despre Mica Antantă" (1969), pp. 1, 5-6.

[4] Op. cit., p. 3; *Novoie Vremia/New Times*, 29 noiembrie 1968.

[5] Ibidem; *Népszabadság*, 5 decembrie 1968; Raport asupra situaţiei Ungariei/83, RFER, 12 decembrie 1968.

Luând în batjocură, în mod invariabil, curentul principal din istoriografia occidentală care sprijinea interpretarea românească, Moscova își folosea incursiunile istoriografice ca mijloc de a ataca politica externă de reorientare către Vest a Bucureștiului, atitudinile vizavi de Uniunea Sovietică și statutul României de stat unitar consolidat. Atacurile asupra etnogenezei poporului român și asupra înrudirii sale cu „moldovenii", precum și repetatele accente puse pe așa-zisul statut de „stat agresor" și „imperialist", din timpul celor două războaie mondiale, toate au servit pentru apărarea pretențiilor și privilegiilor sovietice. Măsurile active coordonate de sovietici au respins cercetarea istorică românească prin interpretarea acesteia ca fiind un artefact al autoidentificării insistente a lui Ceaușescu cu „lupta națională" a domnitorilor români, chiar și înainte de formarea statului național. Într-adevăr, multe dintre aceste lucrări au fost prejudiciate și uneori serios compromise de impunerea condiției ca liderul să fie citat în primele pagini (și chiar mai mult, prin exagerarea grotescă a rolului stângii radicale în istoria României). Însă publicarea unor documente din arhive, de mult clasificate, au făcut posibilă, pentru prima dată, umplerea spectaculoasă a „petelor albe" impuse de sovietici în cadrul Blocului.

Regimul comunist ungar urmărea cu mare atenție descoperirile istorice românești, cu scopul de a vedea cum pot fi combătute cât mai eficient. După cum raporta ambasadorul maghiar de la București, la începutul anului 1968, noua istoriografie utiliza „cercetări arheologice și istorice intense" și „argumente științifice solide" pentru a-și justifica „ofensatoarele" concluzii nonideologice.[1] Printre aceste „ofense" se numărau aducerea „la lumină a vestigiilor perioadei romano-geto-dacice, precum și legătura dintre aceștia și români", dovada continuității „prezenței românilor pe teritoriul Transilvaniei" și focalizarea pe „lupta pentru unitate" a tuturor principatelor române.[2]

---

[1] József Vincze către Zoltán Komócsin, István Szirmai, Pal Ilku; György Aczél, Frigyes Puja, Sándor Jakob, Sándor Lakos, 10 ianuarie 1968, *Subiect: Grija pentru trecutul istoric și definirea caracteristicilor națiunii în presa românească*, documentul 145, Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 899-900; Raport din 10 ianuarie 1968. MOL, KUM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-1945-68/II, f. 311-314. Vicepreședintele Academiei Române de Științe scria: „Se fac ample lucrări în domeniul istoriei și arheologiei, așa cum o evidențiază cele peste 30 de volume de colecții documentare, numeroase monografii arheologice, precum și *Istoria României* care este prevăzută să apară în 6 volume, dintre care patru au și fost publicate". Ibidem; *România Liberă*, 28 decembrie 1967.

[2] Ibidem. Pentru o discuție profundă a *mitului* etnogenezei daco-romane și a aspectului său politic vezi: Katherine Verdery, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1995, mai ales capitolul 1, „Antecedants: National Ideology and Cultural Politics in Presocialist Romania", pp. 27-71.

Cu toate că acestea erau etichetate drept şovine de autorităţile maghiare, mai ales în conversaţiile lor private cu interlocutorii occidentali, şovinismul sau intoleranţa nu erau evidente în aceste lucrări şi nici nu erau caracteristice mediului în care fuseseră scrise. Într-adevăr, în acelaşi timp, ambasadorul maghiar raporta că noua istoriografie românească avea un efect exact contrar:

> Viaţa literară maghiară s-a revigorat, după experienţa ultimilor ani, a devenit mai complexă, lucru care se manifestă nu numai printr-un mare număr de publicaţii, dar şi prin activităţi literare mai diverse. [...] Pe scurt, notăm că dezvoltarea literaturii maghiare din România şi publicarea de cărţi este legată, pe de o parte, de politica literară, generală, de aici (reevaluarea literaturii interbelice, apariţia unor curente literare mai moderne etc.) şi, pe de altă parte, de schimbările produse în domeniul politicii faţă de naţionalităţi. [1]

Atacarea României pentru abandonarea abordării ideologice a istoriei

Un aspect particular sui-generis al abordării româneşti a fost folosirea autorităţii inatacabile ideologic, pentru a sprijini interpretarea istoriei, independent de aspectul de clasă. Cu alte cuvinte, a fost utilizată o metodologie mai apropiată de cercetarea istorică occidentală decât de interpretarea de ideologie comunistă.[2] După cum se plângea Stasi, în februarie 1969, „politica oportunistă de dreapta, naţionalistă" era „impregnată cu un antisovietism camuflat", prin aceea că:

> [...] prezintă faptele istorice referitoare la relaţiile dintre Rusia ţaristă şi România, fără aprecieri ale poziţiei de clasă, şi le consideră analoge cu relaţiile contemporane. Aceasta a început prin publicarea, fără comentarii, a lucrării *Note asupra românilor*, de Karl Marx.[3]

---

[1] József Vincze către Pal Ilku, György Aczél, Miklós Ovari, Frigyes Puja, Endre Rosta, 13 mai 1968, documentul 148 (2003), pp. 908-910; Magyar Országos Levéltár, KÜM [Arh. St. Budapest, Ministerul de Externe], XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945–1968/II, f. 297-299.

[2] Lucrul nu era universal valabil în România, unde puteau fi găsiţi istorici serioşi şi activişti de gen Lisenco care abordau teme istorice. Lucrările citate aici reflectă cercetări documentate. Generalul Ilie Ceauşescu şi-a pus semnătura pe lucrări istorice serioase (la care poate a contribuit sau nu), precum şi pe diverse fragmente polemice care au apărut în ziarele partidului. De exemplu, aserţiunea că Ilie Ceauşescu era un ideolog a pus în umbră rolul conducător pe care l-a avut în livrarea de armament sovietic sofisticat americanilor, printr-o operaţiune clandestină care s-a desfăşurat între 1979 şi 1989, ca politică secretă de stat. Vezi Weiser (1990).

[3] *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, dosar ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 270.

Mai degrabă decât o dezbatere pur academică, acesta era un punct de fricțiune major între conducătorii români și cei sovietici. De exemplu, în mai 1970, Brejnev protesta că istoricii români „reașezau relațiile dintre Rusia și România, subapreciind rolul Rusiei în Balcani", „redeschizând discuția despre evenimentele anterioare celui de-al Doilea Război Mondial" și subestimând „rolul Armatei Roșii în război și pentru eliberare".[1] Aceste interpretări puneau la îndoială legitimitatea prezenței sovietice în regiune, justificarea pentru ca Moscova să fie „centrul conducător" și posesia sovietică a unor teritorii, de-a lungul frontierei europene a URSS, o abordare care ar fi putut găsi simpatii periculoase și în alte zone ale Europei de Est sau chiar în Moldova și republicile baltice.

La acuzațiile lui Brejnev, Ceaușescu a răspuns că intrase de mult în practica sovietică să respingă contribuția României în Balcani, iar istoricii mai degrabă corectau acest neajuns. Exemplifica apoi acest punct de vedere citând scrisoarea prin care comandantul forțelor țariste, marele duce Nicolae, solicita cu disperare ajutorul militar românesc pentru forțele sale de la Plevna, în timpul Războiului ruso-turc din 1877–1878, lucru pe care istoriografia sovietică îl ignora cu totul.[2] Referindu-se la insistența sovietică (și mai ales moldovenească sovietică) asupra așa-zisului „rol eliberator social și politic" pe care Rusia îl jucase întotdeauna în Moldova, Ceaușescu ar fi putut să citeze lucrările lui Marx și Engels, publicate acum (în câteva ediții în limba română) – care o contraziceau –, însă a preferat să se refere la însuși fondatorul Uniunii Sovietice:

> Noi nu negăm rolul armatei ruseşti în Balcani, dar nu este posibil să negăm nici rolul armatei române. Avem cimitire de soldați români care au căzut acolo, precum și scrisoarea prin care ni se cerea ajutorul. Desigur, oricine este liber să interpreteze aceste lucruri în propriul mod. Dar mi se pare surprinzător că există discuții asupra rolul progresist al țarismului și nu aș vrea să încep să-l citez pe Lenin, referitor la acel rol.[3]

---

[1] Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, PHP.

[2] Telegrama din 19 iulie 1877 a marelui duce Nicolae: „Turcii, care și-au concentrat mare parte a trupelor în fața Plevnei, ne zdrobesc. Vă rog adunați-vă armata, organizați o demonstrație și, dacă e posibil, treceți Dunărea, în conformitate cu dorințele dumneavoastră". George Ciorănescu, „Cooperarea româno-rusă în contextul aniversării centenarului Independenței", RFER, 11 august 1977, Background Report nr. 163, în *Basarabia: tărâm disputat între Est și Vest,* München, Jon Dumitru Verlag, 1985, p. 59.

[3] Ședința Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1445/1970, 20 mai Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu și Anna Locher, ed., „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", 2004, PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27.

Mai mult, adăuga Ceauşescu, istoricii sovietici continuă să subestimeze contribuţia României la lupta împotriva nazismului – cel de-al patrulea contingent ca mărime al Aliaţilor.[1] Într-o referire surprinzător de pozitivă la regele Mihai din partea unui lider PCR, Ceauşescu sublinia insistenţa istoriografiei sovietice în a ignora că românii eliberaseră singuri Bucureştiul şi sudul României, înainte de sosirea trupelor sovietice:[2]

> Apreciem participarea armatei sovietice, a Uniunii Sovietice. Din nefericire, nu se poate spune că faptele sunt prezentate cu respectarea în întregime a adevărului în privinţa României, cu toate că rolul ei este cunoscut, iar regele României a fost printre puţinii şefi de stat decoraţi cu Steaua Victoriei pentru contribuţia sa.[3]

Chiar înainte de această şedinţă, ziarul Partidului Comunist Moldovenesc publica recenzia unei cărţi, în care îi ataca pe autorii occidentali şi emigranţi români, pentru „falsificarea" istoriei regiunii, pentru ca apoi să-şi îndrepte tirul împotriva „unui număr de lucrări ale istoricilor din Republica Socialistă România", care conţineau „interpretări noi, subiective şi nedemonstrate, ale evenimentelor din 1918 şi 1940".[4] Acestor „concepte neştiinţifice ale

---

[1] Axworthy (1996), pp. 185-218. De-a lungul Războiului Rece, istoriografia sovietică a minimalizat contribuţia României împotriva Axei, în perioada august 1944 – mai 1945. Vezi şi Serghei Mihailovici Ştemenko, „Eliberarea României" în Andrei Antonovici Greciko, editor, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine*, Moscova, Voenizdat, 1974, mai ales pp. 156, 164; Aleksei Alekseevich Antosiak, *V boiakh za svobodu Ruminii*, Moscova, Voenizdat, 1974, p. 148; şi Serghei Mihailovici Ştemenko, *The General Staff in the War Years*, Book II, tradusă de *Joint Publications Research Service*, nr. 65733, 33 septembrie, 1975, p. 105. Vezi şi Aleksei A. Antosiak, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhennikh Sil na Balkanakh* [Misiunea de eliberare dusă de forţele armate sovietice în Balcani], Moscova, Nauka, 1989.

[2] Forţele sovietice au ignorat pur şi simplu acest fapt şi au „reeliberat" Bucureştiul. Axworthy (1996), p. 191. Afirmând că sunt „Eliberatorii Bucureştiului" (eveniment pentru care au bătut chiar şi o medalie), sovieticii au respins „afirmaţia repetată constant de români, că ei înşişi îi alungaseră pe nemţi din ţară". NARA, M 1198/39, telegrama nr. 749, 14 decembrie 1944, caserta (Kirk) via Napoli către Secretarul de Stat. Cei care au susţinut asemenea pretenţii au fost ţinta sistematică a măsurilor active de discreditare, prin care au fost discreditaţi desemnaţi falsificatori, şovinişti şi fascişti.

[3] Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, Fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Loialiştii sovietici au fost mobilizaţi să ia în derâdere poziţia României ca pe o „falsificare". Vezi criticile est-germane împotriva conducătorilor nord-coreeni în Memorandum asupra unei întâlniri cu o delegaţie a Adunării Populare Supreme a Republicii Populare Democrate Coreene, din 3 iulie 1967, documentul nr. 4, în „New Evidence on North Korea", Schäfer (2003-2004), p. 46.

[4] *Komunist Moldavii*, nr. 5, 1970, p. 78; „Reluarea polemicilor deschis antiromâneşti", documentar Radio Libertatea, 11 iunie 1970, OSA, caseta 112, dosarul 3, raportul 17, pp. 1-2.

falsificatorilor istoriei", continua ziarul, autorii sovietici „le opun adevărul istoric, autenticitatea ştiinţifică şi înţelepciunea partidului".[1]

Punerea la îndoială a dreptului Bucureştiului asupra Moldovei româneşti

Angajând istoria în atacul împotriva politicii externe româneşti de la acea vreme, o carte din 1971 despre relaţiile interbelice sovieto-române, editată de Artem M. Lazarev, specialist în etnogeneza „slavă" a moldovenilor, ataca „întregul arsenal de argumente al istoriografiei româneşti, naţionalist-burgheze, antebelice", folosit „pentru a justifica politica externă antipopulară a oligarhiei româneşti", adică a orientării ei către Occident.[2] Ca de obicei, se aprecia în mod deosebit „linia internaţionalistă a Partidului Comunist Român în problema basarabeană", în anii 1920–1930, când propagase solicitările Cominternului de împărţire a ţării. Criticii repetau, de asemenea, tema „România, stat agresor şi imperialist", o condamnau pentru atacarea „trupelor revoluţionare ruseşti, de pe frontul rus [din România] şi pentru acapararea teritoriului Basarabiei sovietice" şi denunţau Mica Antantă (pe aceeaşi linie cu atacurile împotriva „micii antante socialiste" din perioada 1968–1970).[3]

Acuzaţiile sovietice că România era „un stat imperialist" tipic, care „ocupa teritorii străine", erau general recunoscute în Occident ca referiri la Basarabia şi Transilvania (şi Dobrogea), pe care Cominternul le desemnase explicit „teritorii ocupate". Mai puţin înţeleasă era imputarea ce se aducea României, din partea iredentismului sovietic, a unui caracter imperialist şi în legătură cu teritoriul Moldovei româneşti.[4] „Specialiştii" sovietici, secondaţi adesea de partenerii maghiari, insistau să susţină că „moldovenii"

---

[1] Acesta a fost primul dintr-o serie de atacuri asupra „noii istoriografii" româneşti şi a realinierii la metodele istoriografiei occidentale („burgheze"). Vezi „Polemici sovietice cu istoricii români", RFER, Communist Area, 18 ianuarie 1971, OSA, caseta 113, dosarul 2, raportul 358; „Istoricii sovietici îi critică pe colegii români", RFER, Communist Area, 26 ianuarie 1971, caseta 113, dosarul 2, raportul 349; şi RRG „Moldova ridică, din nou, zilnic problema basarabeană", 24 septembrie 1971, RFER, OSA, caseta 51, dosarul 3, raportul 45.

[2] R.R.G. (1971), OSA, caseta 51, dosarul 3, raportul 45, pp. 1-2. Lazarev, una dintre figurile conducătoare ale campaniei de distrugere a etnicităţii româneşti în RSS Moldova, a participat la deportarea etnicilor români din RSS Moldova, în 1949.

[3] Op. cit., pp. 2-3; Ia. M. Kopanski şi I.E. Levit (A.M. Lazarev ed.), *Relaţiile româno-sovietice 1929-1934: De la semnarea protocolului la stabilirea relaţiilor diplomatice*, Moscova, Editura Nauka, 1971, recenzie semnată de M. Janovsky în *Sovietskaia Moldavia*, 3 august 1971.

[4] După cum scria un istoric, „implicaţiile erau periculoase: dacă moldovenii ar fi într-adevăr o naţiune separată, atunci soarta Moldovei româneşti era pusă în discuţie". Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, volumul 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 377.

şi „moldovenii români" aveau origine slavă şi de aceea erau mai bine asimilaţi ca parte componentă a URSS în RSS Moldova.[1] Aceasta a conferit o semnificaţie foarte contemporană insistenţei României asupra calităţii de „stat naţional unitar" şi a falselor „aserţiuni din documentele Internaţionalei a III-a [Comintern]", care categoriseau România ca „imperialistă", ca „un stat tipic cu multe naţiuni, creat pe baza ocupării unor teritorii străine".[2]

Copleşitoarea dezinformare sovietică a reuşit să ascundă această luptă chiar şi privirii celor mai fini observatori. Rapoartele analitice de la Radio Europa Liberă, din această perioadă, monitorizau plictisitor retorica ambelor părţi, dar, în general, nu reuşeau să identifice ameninţarea exprimată împotriva posesiei continue a Transilvaniei şi Moldovei româneşti de către România. Din contră, referirile la statutul său de „stat unitar" şi condamnarea politicilor Cominternului erau considerate o expresie a pretenţiilor asupra Basarabiei.[3] Astfel, în loc să observe că apărau integritatea teritorială şi se opuneau dominaţiei sovietice, acele poziţii erau interpretate ca reprezentând intenţii expansioniste şi potenţiale agresiuni. Analiştii serviciilor de informaţii occidentale, ale căror cunoştinţe despre istoria regiunii fuseseră cel mai adesea căpătate prin studierea superficială a României, aveau tendinţa să rămână „total în ceaţă" când se confruntau cu asemenea referiri. Însă conducătorii români care supravieţuiseră perioadei Cominterniste nu aveau nici o dificultate în a le descifra înţelesurile.

În general vorbind, Occidentul nu avea tendinţa să împovăreze şi mai mult relaţiile Est-Vest prin asemenea dezbateri, aparent, pur istorice. Astfel, printr-o convenienţă curioasă, unul dintre cele mai stridente cazuri de deznaţionalizare etnică din perioada Războiului Rece era adesea exclus din studiile occidentale despre naţionalităţile sovietice. Spre exemplu, o autoritate în materie îi excludea pe etnicii români din categoria naţionalităţilor „străine" din URSS, a căror „patrie naţională se afla dincolo

---

[1] Până în anii 1980, în contrast cu opiniile despre originea slavă a moldovenilor, istoriografia sovietică acceptase că valahii erau descendenţi ai dacilor şi romanilor, în timp ce ungurii le atribuiau şi ei origini slave, inclusiv o descendenţă slavă sudică.

[2] Mihai M. Petrescu, „Partidul a dat naţiunii noastre o unitate de granit", *Scînteia*, 6 aprilie 1971. Acesta repeta discursul lui Ceauşescu din 1967. Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, Bucureşti, Editura Politică, 1968, volumul I, pp. 335-415.

[3] Robert King, de exemplu, a interpretat repetat referirile la caracterul „naţional unitar" al României ca fiind o pretenţie iredentistă asupra Basarabiei. Vezi, de exemplu, Robert R. King, „România îşi reafirmă poziţiile de politică externă", Rumania/16, RFER, 6 mai 1971a, p. 10, nota de subsol 22; Robert R. King „Conferinţa naţională a partidului", Rumania/14, 31 iulie 1972c, OSA, caseta 51, dosarul 4, raportul 111, p. 1; Robert R. King, „Escaladarea polemicilor istorice sovieto-române asupra Basarabiei", RAD Background Report/38, RFER, 12 februarie 1976c, OSA, caseta 115, dosarul 5, raportul 164, p. 2.

de frontierele sovietice", asimilându-i, în schimb, cu grupul naţionalităţilor care „aparţineau tradiţiei creştin-ortodoxe", care „nu aveau un fundament cultural propriu" şi era improbabil „să reziste, pe termen lung, asimilării de către ruşi".[1] Asemenea concluzii preluau, în mod remarcabil, descrierea făcută „micului popor de ţărani români", de Marx şi Engels, ca fiind „un refuz naţional", care „ar trebui asimilat".[2] De fapt, Occidentul majoritar protestant sau catolic trecea permanent cu vederea lupta dintre Bisericile ortodoxe rusă şi română, în care prima o eliminase complet pe cea de-a doua din Basarabia, când fusese anexată URSS-ului. Se presupunea în mod eronat că relaţiile prieteneşti ale Bisericilor ortodoxe sârbă şi bulgară cu patriarhia Moscovei caracterizau şi relaţiile ortodoxe româno-ruse.[3]

Moldovenii români din RSS Moldova erau singura naţionalitate majoritară dintr-o republică sovietică care se învecina cu rudele sale etnice şi care, atunci când li se permisese, îşi demonstraseră cu putere apartenenţa. Erau numeric mai mulţi decât etnicii maghiari din România (de fapt, mai mulţi decât minoritatea maghiară din România şi Cehoslovacia împreună). Frontiera sovieto-română, practic impenetrabilă, divizase mai multe familii româneşti decât fuseseră familiile ungureşti separate de graniţa ungaro-română, relativ mai permisivă. Iar prin toate măsurile de natură culturală, economică, politică, în special cele referitoare la învăţământ şi la folosirea oficială a limbii materne, erau mult mai dezavantajaţi decât minoritatea maghiară din Transilvania, în ciuda statutului lor de majoritate oficială a republicii. Bucureştiului nu i se permisese să aibă nici un fel de ambasadă, consulat sau birou de reprezentare în republica sovietică.

Totuşi, în timp ce preocuparea Budapestei referitoare la Transilvania era considerată o îngrijorare legitimă pentru coetnicii săi şi o roată motrice naturală a politicii ungare vizavi de România, analiştii considerau îngrijorarea României faţă de Basarabia mai degrabă ca „un barometru decât ca

[1] S. Enders Wimbush, „Introduction: The Ethnic Costs of Empire", în S. Enders Wimbush, editor, *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, Londra, Croom Helm, 1985, p. xxii. E foarte interesant că un alt autor scria în acelaşi volum că moldovenii „ocupă un loc unic în spectrul republicilor sovietice, prin aceea că au o opţiune statală aflată la graniţă" şi rămân „etnic, cultural şi lingvistic români". Daniel C. Matuszewski, „Empire, Nationalities, Borders: Soviet Assets şi Liabilities", în Wimbush (1985), p. 85.

[2] Erik Van Ree, „Stalin as Marxist: The Western Roots of Stalin's Russification of Marxism", în Sarah Davies şi James Harris, ed., *Stalin: A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 173.

[3] Această eroare a fost cel mai bine reflectată în cartea lui Samuel P. Huntington „The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol. 72, nr. 3 (vara 1993), pp. 22-49. Atribuirea de către Huntington a Transilvaniei, majoritar ortodoxe, Vestului catolic şi protestant, pare a fi încă o reflectare a dezinformării.

un factor care contribuia la relaţiile sovieto-române".[1] De aceea, referirile româneşti la aceasta erau interpretate, mai degrabă, ca un iredentism slab deghizat decât ca îngrijorare îndreptăţită faţă de fraţii de aceeaşi etnie. Între timp, guvernul comunist de la Budapesta se angajase într-o campanie paralelă cu cea a maeştrilor sovietici, de negare a etnogenezei daco-romane a românilor şi de atribuire a unei origini slave (deşi în cazul „valahilor" din Transilvania originea este mai curând sudică, decât slavă estică), ca mijloc de afirmare a pretenţiilor prioritare asupra teritoriului. În cadrul Tratatului de la Varşovia, identitatea etnică a românilor era singura care făcea obiectul unui atac coordonat din partea celorlalte guverne comuniste.

Utilizarea istoriografiei pentru influenţarea relaţiilor externe

Lupta cu privire la interpretarea istoriei, mai ales aşa cum era aceasta reflectată în programa de învăţământ, constituia un aspect fundamental al strategiei sovietice de determinare a relaţiilor aliaţilor cu Moscova şi pe cele dintre aliaţi. Astfel, contactele ruse şi sovietice erau prezentate doar ca eliberatoare şi benefice, în timp ce relaţiile tradiţionale şi persoanele din blocul sovietic care se opuseseră Moscovei, în orice mod, erau etichetate drept retrograde, „imperialiste" şi chiar „criminale".[2] Sprijinirea de către România a Micii Antante, cu ecourile ei recente din timpul Primăverii de la Praga, era atacată în mod predilect, la fel ca şi relaţiile ei tradiţionale din Balcani, de sprijinire a mişcărilor de eliberare naţională ale sârbilor, bulgarilor şi albanezilor de sub Imperiul Otoman. Istoria României era prezentată în totalitate ca venală, iar politicile sale ca jefuitoare, în parte pentru a asigura ca acele relaţii ce erau independente de controlul Moscovei să nu mai poată fi refăcute, dar şi pentru a nu repune anatema pe ţelurile strategice sovietice.

---

[1] Referitor la preocuparea maghiară pentru minoritatea sa, ca factor major în relaţiile bilaterale, vezi, spre exemplu, Robert R. King, „Foreign Policy Aspects of the 11th Rumanian Party Congress," RFER, Rumania/20, 9 decembrie 1974, OSA, caseta 115, dosarul 2, raportul 14, pp. 8-10, şi practic tot ceea ce a produs Secţia maghiară de la Radio Europa Liberă, începând cu ultima parte a anilor '60. Referitor la Basarabia şi etnicii români din RSS Moldova, ca factor nesemnificativ, vezi King (1976b), pp. 1, 7, 20; Robert R. King, „Soviet Party Leader Brejnev Pays First Friendship Visit to Romania", RFER, RAD Background Report/247, 2 decembrie 1976d, OSA, caseta 116, dosarul 1, raportul 90, pp. 1, 7, 20; şi Patrick Moore, „Soviet-Romanian Relations: The Balance for 1977", RFER, RAD Background Report/216, 10 noiembrie 1977, OSA, caseta 116, dosarul 2, raportul 75, p. 2.

[2] Budapesta a adoptat o linie similară, cunoscută sub numele „Şcoala Révai", care prezenta partea maghiară a Imperiului Austro-Ungar ca pe o forţă progresivă şi iluministă în Balcani, ignorând complet politica de asimilare necruţătoare dirijată împotriva etnicilor români (şi a celorlalte naţionalităţi).

Relaţiile sale istorice cu alte state, mai ales cu cele din Vest, erau supuse unui tir concentrat, Bucureştiul fiind înfăţişat ca partener ce se dovedise, în mod repetat, de neîncredere şi, de aceea, nedemn de cooperare şi parteneriat. Un caz interesant a fost cel al relaţiilor finlandezo-române şi al mareşalului Carl Gustav Mannerheim, considerat de poporul finlandez fondatorul Finlandei independente şi erou al celor două războaie mondiale. Mannerheim luptase în România, în perioada Primului Război Mondial, şi s-a alăturat României, în calitatea sa de şef al statului finlandez, în 1941, în ofensiva Axei contra URSS, după ce aceasta a invadat şi şi-a anexat teritorii din ambele ţări, în 1939 şi 1940. Mannerheim şi dictatorul militar al României şi-au acordat reciproc cele mai înalte onoruri ale ţărilor lor, iar o unitate specială de vânători de munte a luptat chiar pe frontul finlandez. Oficialităţile comuniste au ţinut să depună o coroană la monumentul lui Mannerheim, cu ocazia vizitei oficiale de la Helsinki, din 1968, provocând furie atât conducerii URSS, cât şi preşedintelui Kekkonen.

Ungaria – pentru care Finlanda reprezenta un obiectiv major de propagandă şi influenţă şi împotriva căreia lansase o largă varietate de măsuri active, sub rubrica înrudirii fino-ugrice – a abordat subiectul Mannerheim în completă conformitate cu interpretarea Kremlinului. Astfel, oficialităţile ungare nu l-au tratat niciodată pe Mannerheim într-o manieră pozitivă şi, în tratatele lor istorice, l-au portretizat chiar ca pe un ticălos.[1] Budapesta s-a aliniat, de asemenea, la linia Moscovei, condamnând tratamentul acordat de România eroului finlandez. După cum se menţiona într-un raport al Partidului Muncitoresc Ungar, din martie 1968, în timpul vizitei de la Helsinki:

> Prim-ministrul Maurer a propus să fie depuse coroane la monumentul lui Mannerheim. A doua zi, preşedintele Kekkonen l-a sunat pe ambasadorul sovietic şi a refuzat această acţiune. El a declarat că atâta timp cât el va fi preşedinte, nici un membru al guvernului finlandez nu va participa la o astfel de ceremonie. Iar în ceea ce priveşte depunerea de coroane, ministrul sovietic de Externe i-a trimis un mesaj ambasadorului român de la Moscova, în care se arăta că Mannerheim fusese un inamic al poporului sovietic, un aliat al lui Hitler şi Antonescu şi, în consecinţă, un duşman al poporului român. Partidul Comunist Român nu a reacţionat la această remarcă.[2]

„Afacerea Mannerheim" a devenit o *cause celebre* printre conducătorii sovietici. La plenara din 1968 a Comitetului Central al PCUS, conducătorul partidului ucrainean, Piotr Şelest, l-a atacat pe Maurer pentru vizita la mormântul lui Mannerheim şi a declarat că prim-ministrul era „cel puţin

[1] Rentola, în Halmesvirta (2002), p. 112.
[2] Retegan (2000), p. 137.

suspect, în calitatea lui de comunist".[1] În confruntarea sa, din mai 1970, cu conducătorii români, Brejnev le-a reproşat în mod repetat „ofensa" adusă prin depunerea de coroane la monumentul lui Mannerheim, insistând că „nu putea fi considerată o simplă problemă de protocol" (din moment ce se ştia că Kekkonen o descurajase).[2] Îngrijorarea lui Brejnev reflecta sensibilitatea la aprecierea favorabilă a unor personaje istorice care se opuseseră Moscovei. Acesta era cazul, în special, atunci când relaţiile existente anterior comunismului aveau ca bază comună întărirea independenţei micilor state şi rezistenţa la dominaţia sovietică.

Chestiunea Mannerheim a mai adăugat un element, prin faptul că se opunea dezinformării sovietice referitoare la desemnarea României ca partener în care nu se putea avea încredere. În 1969, de exemplu, când Stasi a criticat că România folosea arhivele străine pentru a-şi dezvolta interpretarea istorică „fără caracter de clasă", a citat clar folosirea arhivelor finlandeze, care dezvăluiau că ofiţerii finlandezi din armata ţaristă evaluaseră comportamentul şi capacităţile aliatului român ca fiind mai bune decât ale colegilor ruşi.[3] De fapt, evaluarea lui Mannerheim – în care acesta nota că, în timp ce ofiţerii ruşi îi dispreţuiau deschis pe ofiţerii români, din propria lui experienţă, el le aprecia mult curajul, abilităţile tactice şi disciplina – fusese adusă la cunoştinţa publicului finlandez de mai bine de un deceniu.[4]

---

[1] Bischof, Karner şi Ruggenthaler (2010), p. 149.

[2] Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), p. 6, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, Fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Din cauza unei greşeli de transcriere din originalul românesc – „Manenheim" în loc de „Mannerheim" – versiunea engleză a tradus greşit numele conducătorului finlandez ca fiind oraşul german „Mannheim".

[3] „Martori finlandezi ai războiului din 1877/78", *Anale* (Bucureşti), nr. 4 (1968).

[4] Vezi Stig Jägerskiöld, *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Stockholm, 1965, pp. 253-254; Gustaf Mannerheim, *Minnen*, vol. 1, Stockholm, 1952, p. 182. Vezi şi Ingmar Söhrman, „Mannerheim şi Romania", *Romanian Civilization*, vol. 9, nr. 3 (iarna 2000-2001), pp. 33-43.

CAPITOLUL 20

DISCREDITAREA ROLULUI DE MEDIATOR, SABOTAREA PARTENERIATELOR

Compromiterea eforturilor de mediere din perioada administrației Nixon

Începând cu luna iunie a anului 1969, când președintele Richard M. Nixon și-a anunțat vizita din luna august în România – prima vizită postbelică a unui președinte american într-o țară comunistă – Moscova a montat o campanie „în forță" de discreditare a independenței României la Washington. Au ieșit imediat la suprafață o serie de „scăpări" privitoare la medierea de către România a relațiilor chino-americane, inițial, ca speculații în presa poloneză și maghiară, și apoi ca informații diplomatice de la Praga, în prima jumătate a lui iulie 1969.[1] Naționaliștii chinezi, angajați în cooperarea în materie de spionaj și propagandă cu Moscova în scopul izolării Beijingului, au interpelat imediat Washingtonul dacă există vreun temei pentru zvonurile potrivit cărora „vizita președintelui Nixon în România va avea implicații pentru relațiile SUA cu China comunistă și Statele Unite doreau ca România să intermedieze îmbunătățirea contactelor cu Pekinul".[2] Ca și în cazul scăpărilor din 1965, referitoare la medierea

[1] *Magyarorszag*, 6 iulie 1969; Radio Varșovia, 8 iulie 1969; Robert F. Maloney, „Reacția est-europeană inițială la planificata vizită a lui Nixon în România", RFER, East Europe/2, 14 iulie 1969, OSA, caseta, 112, dosarul 2, raportul 298, pp. 4-6; Memorandum de la Lindsey Grant și Hal Saunders din staff-ul Consiliului Național de Securitate pentru consilierul președintelui (Kissinger), 21 august 1969, documentul 26, China, 1969–1972 – *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XVII, p. 69. Vezi și Telegrama 1812 de la Praga, 10 iulie și Telegrama 1863 de la Praga, 15 iulie; National Archives, RG 59, Central Files 1967-69, POL 7 US/NIXON.

[2] Memorandumul discuției Kissinger, John H. Holdridge, membru superior al staffului și ambasadorul Chow Shu-kai, 6 august 1969, documentul 21, în *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XVII, p. 53. Intermedierea a fost făcută de secretarul personal al lui Chiang Kai-Șek.

României cu Vietnamul, oficialii Departamentului de Stat „au replicat că nu exista nici urmă de adevăr în asemenea speculaţii".

În timp ce menţinea o tăcere ostentativă faţă de viitoarea vizită a lui Nixon, Moscova a trimis Bucureştiului un avertisment clar, prin ministrul de Externe Gromîko, care a scos de câteva ori România în evidenţă, pe parcursul discursului său semestrial din Sovietul Suprem, subliniind că doctrina Brejnev era valabilă pentru toţi membrii Pactului.[1] După cum explica directorul CIA, Richard Helms, specificând că Tratatul de la Varşovia „nu va permite niciodată să se aducă atingere securităţii statelor semnatare şi cuceririlor socialismului din aceste ţări" şi accentuând calitatea de stat membru a României, Gromîko semnalase, mai explicit ca niciodată, cine era ţinta doctrinei Brejnev.[2]

Naţionaliştii chinezi şi-au menţinut şi ei presiunea, reiterând cererile referitoare la „conversaţiile secrete" sub auspicii româneşti, „pe subiectul deschiderii convorbirilor cu China comunistă", imediat după vizita lui Nixon. Ca de obicei, Kissinger a replicat că „nu avusese loc nici un astfel de dialog". De fapt, pe lângă eforturile anterioare ale României de a face acelaşi lucru în perioada preşedintelui Johnson, Nixon solicitase oficial un asemenea sprijin, pe 2 august 1969, la Bucureşti. Afirmând că SUA doresc „să deschidă canalele de comunicare şi să stabilească relaţii" şi că „nu vor intra într-un bloc care să izoleze China", Nixon a încheiat solicitându-i lui Ceauşescu: „Dacă serveşte intereselor dumneavoastră şi ale guvernului dumneavoastră, noi am aprecia dacă aţi juca un rol de mediatori între noi şi China".[3] Ceauşescu a replicat că ţara sa va continua să activeze în sprijinul apropierii chino-americane, aşa cum făcuse şi în trecut.[4]

Destinderea şi relaţiile sovieto-americane „ameninţate" *de România*

Odată ce a constatat că tentativele sovietice de a opri intervenţiile României, prin dezvăluiri şi compromitere, nu au condus la vreun rezultat, Moscova a început să-i semnaleze Washingtonului, prin diverşi oficiali sovietici şi agenţi de influenţă – conştienţi sau inconştienţi – că relaţiile

[1] Memorandum de la consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger) către preşedintele Nixon, Washington, 10 iulie 1969, documentul 65, *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII, p. 197.

[2] Op. cit., pp. 198 şi 201-202: Memorandum de la directorul CIA, Helms, către Secretarul de Stat Rogers [instrucţiunile secrete ale lui Gromîko], Washington, 14 iulie 1969, documentul 66, *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XII.

[3] *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XVII, pp. 51-53; Notă editorială: 24 iulie – 3 august 1969 vizita lui Nixon. Memorandumul discuţiei dintre preşedintele Nixon şi preşedintele Ceauşescu, 2 august 1969, documentul 20, op. cit., p. 52.

[4] Ibidem.

Statelor Unite cu România nu erau numai direct responsabile pentru ruptura din relaţiile sovieto-americane, dar ameninţau însăşi politica de destindere *(détente)*.[1] O temă a măsurilor active care avea să se repete la sfârşitul anilor 1980 înfăţişa România ca un obstacol în calea păcii mondiale (şi, eventual, chiar o ameninţare la securitatea globală). O abordare de o asemenea duritate sublinia dramatic importanţa pe care Kremlinul o acorda ruperii legăturilor independente dintre Washington şi Bucureşti, izolării României de Occident. În paralel, Moscova a instituit un embargo complet asupra oricărei referiri în presa proprie la vizita lui Nixon în România sau la relaţiile româno-americane. Făcând aceasta, Kremlinul evita să atragă atenţia asupra acţiunilor româneşti şi dădea o mai mare plauzibilitate măsurilor active, care răspândeau aserţiunea că demersul Bucureştiului era direcţionat, în secret, de la Moscova.

Măsurile diplomatice sovietice indicau însă un fapt total diferit. Aproape imediat după întoarcerea lui Nixon din vizita din România, ambasadorul SUA la Moscova a raportat că un număr de „vizitatori recenţi şi diverşi colegi de-ai mei" primiseră „semnale oficiale de nemulţumire ale sovieticilor". El a adăugat că oficialităţile sovietice semnalaseră aceeaşi nemulţumire „referitoare la sosirea preşedintelui la Bucureşti", prin „colegii germani, austrieci şi indonezieni".[2] Conform lui Henry Kissinger, exprimarea de „îndoieli" – după optimismul anterior „referitor la relaţiile sovieto-americane" – devenise o „temă sovietică standard", spre sfârşitul lui septembrie, iar „sursele îndoielilor sovietice" îl constituiau „politica Statelor Unite faţă de China şi vizita în România".[3]

Solicitarea, din aceeaşi zi, a ambasadorului sovietic, Dobrînin, de a vorbi cu Kissinger a fost considerată de Helmut Sonnenfeldt, membru al Consiliului Naţional de Securitate, ca fiind motivată tot de „îndoielile sovietice asupra intenţiilor preşedintelui" referitoare la „politica faţă de China" şi de „vizita din România", ca şi de posibilitatea întâlnirii ministrului de Externe, Gromîko, cu preşedintele, după ce Nixon îl primise pe ministrul

[1] O linie similară a apărut în timpul Revoluţiei din 1989, de exemplu, când Mannfred Woerner a fost întrebat: „Ceea ce se întâmplă în România vi se pare că ar putea compromite climatul general de destindere dintre Est şi Vest?" Woerner a răspuns: „Sper că nu. Sper că nu... nu putem permite ca România să distrugă acest climat de destindere şi cooperare". „Interviu al lui Woerner despre evenimentele din România", Serviciul intern de la Paris, în limba franceză, 0720 GMT, 20 decembrie 1989, *Foreign Broadcast Information Service*, FBIS-WEU-89-246, 20 decembrie 1989, p. 1.

[2] Telegramă de la Ambasada Uniunii Sovietice către Departamentul de Stat, Moscova, 11 august 1969, documentul 72, *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XII, p. 222.

[3] Memorandum de la consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger) către preşedintele Nixon, Washington 26 septembrie 1969, documentul 83, op. cit., p. 254.

adjunct de externe român.[1] Asigurându-l pe Kissinger de „interesul continuu al Moscovei pentru îmbunătăţirea relaţiilor cu SUA", Dobrînin s-a plâns că „devenise dificil să convingem Moscova de bunăvoinţa noastră".[2] El a continuat imediat prin a-i solicita lui Kissinger să pledeze pentru o întâlnire Gromîko – Nixon şi s-a interesat cine fusese persoana de la Casa Albă care „se gândise" la vizita de la Bucureşti.[3]

Preocuparea sovietică faţă de dezvoltarea relaţiilor Washington – Bucureşti şi activităţile de mediator ale României deveniseră un laitmotiv la consiliile Pactului şi era exprimată şi mai vehement la şedinţele INTERKIT îndreptate împotriva Chinei şi României. Într-o oarecare măsură, Kremlinul a fost capabil să folosească prejudecăţile profesionale naturale ale specialiştilor pe zona sovietică din Departamentul de Stat, Consiliul Naţional de Securitate şi CIA, pentru a deplasa atenţia şi focalizarea americană înapoi spre Moscova – şi, indirect, pentru a le distrage de la China şi România – revenind la cursul „normal". De exemplu, Moscova l-a convins uşor pe ambasadorul SUA în URSS să solicite ca Dobrînin să fie informat „despre concluziile convorbirilor SUA – China, înainte ca ele să fie date publicităţii", din moment ce, în perioada administraţiei Johnson, fusese „o practică standard" ca înregistrări detaliate ale convorbirilor să fie oferite Moscovei.[4]

La sfârşitul lui 1969, Dobrînin a reiterat că „guvernul sovietic aborda relaţiile cu guvernul american cu deschidere şi cu bunăvoinţă, dar se întâmplaseră câteva lucruri foarte stranii" care provocau îndoieli la Moscova. După enumerarea diferendelor în securitatea europeană, comerţ, controlul armamentelor şi Orientul Mijlociu, Dobrînin concluziona:

> Ministrul adjunct de externe al României, Macovescu, a fost primit la Casa Albă, iar Gromîko nu. Trebuie să reamintesc Statelor Unite că în Uniunea Sovietică

[1] Memorandum de la Helmut Sonnenfeldt, din staffful NSC, pentru consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger), 26 septembrie 1969, documentul 84, op. cit., pp. 256-257.

[2] Memorandum al discuţiei, Washington, 27 septembrie 1969, documentul 85, op. cit., pp. 258-259.

[3] Transcriptul convorbirii telefonice dintre preşedintele Nixon şi consilierul său pentru probleme de securitate naţională (Kissinger), Washington, 27 septembrie 1969, documentul 86, op. cit., pp. 260-261.

[4] Memorandum de la Helmut Sonnenfeldt, din staffful NSC, pentru consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger), Washington, 11 decembrie 1969, documentul 105, *Foreign Relations, 1969–1976,* volumul XII, p. 319.

deciziile nu sunt luate de un singur om, ca în Statele Unite, ci de unsprezece; şi toate aceste semnale, adunate, au creat o impresie foarte proastă.[1]

Pentru a pune punctul pe i, el a subliniat că „neîncrederea dintre Washington şi Moscova" permite „unui număr de ţări să manevreze printre noi", sugerând că România juca de ambele părţi.[2]

Acţionând pentru a conecta Washingtonul de Moscova pe un subiect de importanţă strategică pentru URSS şi pentru a bloca relaţiile directe, Kremlinul a făcut presiuni insistente pentru ca SUA să se angajeze în discuţii bilaterale, la Conferinţa pentru Securitate Europeană din noiembrie 1969 – ianuarie 1970. Washingtonul a evitat capcana, care ar fi condus la un dezastru în cadrul NATO şi ar fi lăsat Europa de Est exclusiv în grija sovietică. După cum nota Sonnenfeldt:

Dintre toate puterile occidentale, noi ar trebui să fim ultimii care să lăsăm mână liberă Moscovei în Europa de Est (mai ales, din moment ce suntem pe cale să dezvoltăm o relaţie specială cu România); şi, cu siguranţă, nu avem nici un interes să negociem dezmembrarea alianţei occidentale cu Moscova.[3]

De asemenea, menţionarea pozitivă a lui Ceauşescu în „Primul raport anual asupra politicii externe pentru anii 1970", prezentat de Nixon în faţa Congresului, la mijlocul lui februarie 1970, a provocat protestele sovietice. Sperând să obţină o modificare de ultim moment, Dobrînin s-a plâns că prin menţionarea a „numai doi lideri străini" în raportul anual – „preşedintele Thieu şi preşedintele Ceauşescu" – se putea „indica populaţiei o cale greşită".[4] Pe la jumătatea anului, ambasadorul sovietic a emis o nouă pretenţie, explicându-i lui Kissinger că „perioada de speranţă relativă" în relaţiile sovieto-americane fusese „umbrită de vizita în România", ceea ce „a condus la o perioadă de stagnare".[5] În acest set de măsuri active era inclusă desemnarea explicită a României ca un factor perturbator, care

[1] Memorandum al discuţiei dintre consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger) şi ambasadorul sovietic (Dobrînin), Washington, 22 decembrie 1969, Tab A, op. cit., p. 336.

[2] Op. cit., p. 338. În loc să se refere direct la România, Dobrînin a dat exemplul neplauzibil şi mai degrabă contraproductiv al Marii Britanii.

[3] Memorandum de la Helmut Sonnenfeldt, din stafful NSC pentru consilierul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Kissinger), Washington, 8 ianuarie 1970, documentul 117, op. cit., p. 352.

[4] Memorandumul discuţiei, Washington, 18 februarie 1970, documentul 135, op. cit., p. 402. Raportul a fost publicat în *Public Papers: Nixon, 1970,* pp. 116-190.

[5] Memorandumul discuţiei, Washington, 10 iunie 1970, documentul 168, op. cit., p. 515.

complica inutil cooperarea sovieto-americană şi submina intenţionat relaţia dintre Moscova şi Washington.

Simultan, Kremlinul şi-a continuat tentativele de a intimida Bucureştiul cu scopul de a-şi întrerupe relaţiile cu Washingtonul. În timpul vizitei lui Ceauşescu la Moscova, din mai 1970, spre exemplu, Brejnev a acuzat România că „cochetează" cu imperialismul. Conducătorul sovietic a numit vizita lui Nixon, din august 1969, „o lovitură primită drept în faţă de mişcarea progresistă", care „provocase o prăbuşire a prestigiului României", şi s-a plâns că Moscova era ţinută în ceaţă în privinţa schimburilor româno-americane.[1] Ceauşescu a ripostat că „prestigiul" ţării sale era „foarte bun, mulţumim mult". „În privinţa vizitei lui Nixon", a continuat conducătorul român, dacă Moscova „doreşte să ştie ce s-a discutat", atunci şi românii „ar putea întreba care a fost subiectul discuţiilor de la Viena dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite, din moment ce noi nu avem nici o idee cu privire la ce s-a pus în discuţie şi nici nu am fost consultaţi".[2]

Această replică l-a prins pe Brejnev total cu garda jos – şi nu numai pentru că nici un alt membru al pactului nu ar fi îndrăznit să pună vreodată în discuţie legitimitatea controlului Moscovei asupra politicii externe. Deşi îl exprimase doar în trecere – Ceauşescu a vorbit la această întâlnire fără să aibă vreo notiţă –, comentariul a pus în evidenţă o strategie sovietică fundamentală: aceea de a controla relaţiile internaţionale ale Blocului, convingând Washingtonul că ar trebui să trateze Europa de Est numai din punctul de vedere al relaţiilor bilaterale cu Moscova. Scopul sovietic era să se asigure că SUA priveau relaţiile cu statele individuale din regiune prin prisma Moscovei şi ca o anexă a relaţiilor americano-sovietice. După cum nota unul dintre membrii delegaţiei române, interlocutorii lor sovietici „s-au înverzit" la sugestia lui Ceauşescu şi „au respirat uşuraţi" numai după ce „au auzit că nu aveam de gând" să cerem detalii despre convorbirile sovieto-americane.

Presiunea sovietică pentru o focalizare exclusivă pe relaţia sovieto-americană, în scopul de a contrabalansa relaţia aproape remarcabilă SUA – România – şi posibilitatea înfricoşătoare a unor legături directe şi nesancţionate cu alţi membri ai Pactului – a devenit evidentă la Washington, pe parcursul anului 1971, mai ales începând din luna aprilie, când *The New York Times* a anunţat

[1] Rezumatul nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Brejnev a subliniat efectele negative ale vizitei „într-o perioadă în care este război în Vietnam, când americanii fac una şi alta în Vietnam", la care conducătorul român a răspuns că ţara sa continuă să acorde Vietnamului cel mai important ajutor nemilitar, după URSS şi China, şi că Polonia şi RDG-ul au relaţii economice mult mai dezvoltate cu SUA.
[2] Ibidem.

că România fusese un actor „principal" în apropierea chino-americană.[1] După cum îi scria Secretarul de Stat, William Rogers, președintelui Nixon, în noiembrie 1971:

> În Europa de Est, este posibil ca sovieticii să spere că insistența asupra relației sovieto-americane va tinde să minimizeze importanța politicilor independente ale României și, poate, să facă SUA mai puțin dornice să-i cultive pe est-europeni, în moduri despre care Moscova are tendința să considere că îi subminează poziția în zonă.[2]

Ca parte a acestui efort, Moscova a continuat să compromită credibilitatea României, ca partener, comunicând, spre exemplu, Washingtonului că aflase de negocierile SUA – China, prin intermediul României, în toamna lui 1970.[3] De fapt, Moscova era mai îngrijorată că Bucureștiul ar putea „scăpa" secrete ale Pactului de la Varșovia, o alegație despre care a pretins, ulterior, în fața celorlalți membri ai Tratatului că o putea dovedi.[4] Între timp, ea a continuat să poziționeze Ungaria și Polonia pe locuri mai atractive, ca parteneri „disidenți" pentru Washington.[5] La începutul anului 1972, Consiliul Național de Securitate a raportat că invitația adresată lui Nixon, de a vizita Polonia, de către prim-secretarul polonez, Gierek, „se bănuiește că are aprobarea sovietică" pentru că „era aproape sigur făcută cu intenția" de a „micșora importanța poziției speciale a Românei", pe termen lung.[6] Aceasta a constituit aproape singura recunoaștere explicită, din partea autorităților americane, că Moscova folosea alți membri ai Pactului de la Varșovia pentru a compromite relațiile României cu Washingtonul.

Crescând atât de mult costul unei „relații speciale" cu România („soarta destinderii"), Moscova a reușit să deplaseze atenția Washingtonului și a Bonnului de la București (și de la alți membri ai Blocului Sovietic), spre ea

---

[1] *The New York Times*, 27 aprilie 1971. Articolul, parte dintr-o serie despre reapropierea și reapariția Chinei la ONU, a primit o ripostă imediată prin realocarea creditului principal către Pakistan, Franța și Suedia. *The New York Post*, 29 aprilie 1971. Vezi și King (1971a), pp. 2-4.

[2] Memorandum de la Secretarul de Stat Rogers către președintele Nixon, Washington, 10 noiembrie 1971, documentul 11, *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XIV, pp. 31-32.

[3] Walter Isaacson, *Kissinger: A Biography*, New York, Simon and Schuster, 1992, p. 339.

[4] Vojtěch Mastný, „Pactul de la Varșovia ca istorie", în Mastný și Byrne (2005), p. 42.

[5] CIA a raportat că Moscova încerca „să îmbunătățească statutul" conducătorilor polonezi „ca și cum ar fi fost membri ai elitei sovietice". *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 12 ianuarie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 20, CIA. Kádár a primit un ajutor similar de „sporire a prestigiului". Op. cit., p. 17.

[6] *Foreign Relations, 1969–1976*, volumul XIV, documentul 75, p. 240.

însăşi. Faptul a devenit evident mai ales în tezele *Ostpolitik* ale lui Brandt, care se transformau din „curtarea în primul rând a Europei de Est, în al doilea rând, a URSS-ului şi în al treilea, a Germaniei de Est", la „tratarea URSS ca partener de discuţii dominant".[1] Deşi conştientă de jocul Moscovei şi respingându-l iniţial, până la urmă administraţia Nixon a căzut pradă încet-încet acestei tactici, credibilitatea partenerului român fiind subminată permanent, prin dezinformări venite din surse multiple.[2]

Exploatarea prejudecăţilor CIA, blocarea legăturilor economice

„Măsurile active" sovietice împotriva Românei se întindeau pe un spectru larg. Pe de o parte, KGB-ul şi serviciile partenere au încercat să „relativizeze" şi să minimalizeze devierea României, ca insignifiantă, de neremarcat şi fără nici un merit special. Pe de altă parte, acelaşi deviaţionism era prezentat ca o operaţiune de dezinformare – „un cal troian" sovietic – şi amplificat ca având un sens total negativ asupra intereselor SUA. Această idee corespundea conservatorismului profesional şi prejudecăţilor spionajului SUA la fel cum se întâmplase, spre exemplu, în 1958, când CIA a respins ideea că România „încerca din proprie iniţiativă să facă paşi spre autonomie", cu argumentul că acest lucru nu putea fi realizat decât „sub auspicii sovietice"; şi în 1962, când a judecat comportamentul curajos al Bucureştiului ca fiind posibil „numai cu aprobarea lui Hruşciov şi a Partidului Comunist Sovietic".[3] Chiar şi cu ocazia remarcabilei „declaraţii de independenţă", din aprilie 1964, CIA nu a putut înţelege comportamentul României decât ca parte a unei tendinţe generale, postulând că şi ceilalţi membri ai Pactului făceau, „probabil", acelaşi lucru, dar mai în linişte şi cu mai multă circumspecţie (iluzie împărtăşită în acea vreme şi de conducerea lui Gheorghiu-Dej).[4]

Comportamentul Bucureştiului din timpul Primăverii de la Praga a provocat o reevaluare radicală în comunitatea de informaţii a SUA, care recunoştea acum „constantele" încercări sovietice de „a obliga România să se conformeze, să diminueze independenţa României", încercând, în

---

[1] Ermarth (1969), p. 121.

[2] La solicitarea SUA, România a acţionat ca intermediar în relaţiile SUA – Coreea de Nord. Ungaria, la instrucţiunile sovietice, exploata o înrudire îndepărtată cu Coreea cu rolul de a le strica.

[3] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58),* 4 februarie 1958 (declasificat la 22 septembrie 1993), p. 6, CIA; *Political Developments In The USSR And The Communist World (NIE 11-5-62),* 21 februarie 1962 (declasificat la 4 aprilie 1994), p. 20, CIA.

[4] *Rumania's Position In The Soviet Bloc,* evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat la 16 aprilie 2001), p. 5, CIA; *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), p. 12, CIA.

primul rând, „să o izoleze". În același timp însă, ei au continuat să interpreteze antagonismul față de sovietici ca fiind unul pasiv, iar independența României atât de fragilă, că până și dacă Bucureștiul, încercând să evite implicarea „în orice conflict Est-Vest", i-ar fi forțat pe sovietici să „intre în România ca ocupanți", rezistența reală se aprecia ca „probabilă să apară numai atunci când înfrângerea sovietică va fi sigură".[1]

Împreună cu serviciile „partenerilor apropiați", KGB și GRU au prezentat deformat natura și gradul de cooperare a României cu Pactul, făcând astfel jocul scepticismului occidental. Succesul a fost impresionant, mai ales în domeniul economic. Aici, dezinformarea avea drept scop să prevină apariția vreunui interes economic american semnificativ în România și să blocheze accesul ei la asistența economică occidentală și la tehnologii avansate, care i-ar fi consolidat, pe viitor, independența. Acest lucru a fost realizat, parțial, prin crearea unui univers paralel, în care România își menținea în secret legături economice strânse cu URSS-ul și se angaja în transferul tehnologiilor occidentale către Moscova, ceea ce corespundea opiniilor preconcepute, conservatoare, ale Departamentului de Comerț și ale Biroului de Cercetări Economice al CIA (OER) și era conform cu practicile curente ale aliaților loiali Moscovei. Același scop a fost îndeplinit prin mobilizarea elementelor din importantele grupuri de emigranți est-europeni, membri în uniunile sindicale americane, să se opună comerțului româno-american, ca fiind dăunător muncitorilor Statelor Unite.

De exemplu, în aprilie 1965, tentativa României de a cumpăra capacități de producție pentru cauciuc sintetic de la Firestone s-a terminat brusc din cauza campaniei organizate împotriva vânzării.[2] La puțin timp după aceea, Statele Unite s-au opus vânzării de tehnologie pentru construcția unei centrale nucleare, din teama ca aceasta să nu fie transmisă ulterior și Moscovei. În loc de aceasta, România a cumpărat tehnologia canadiană, care nu a apărut nici în vreo altă țară din Blocul Comunist, nici la vreunul dintre clienții Moscovei din țările în curs de dezvoltare.[3] Motivarea pentru unele dintre aceste eșecuri a fost cel puțin năucitoare. După cum a relatat mai

[1] *Anti-Communist Resistance Potential In The USSR And Eastern Europe (NIE 11-66)*, 27 ianuarie 1966 (declasificat la 19 noiembrie 1999), pp. 10-11, CIA.

[2] Retegan (2000), p. 83. Vezi și Ryan Floyd, „For Want of Rubber: Romania's Affair with Firestone in 1965", *East European Quarterly*, vol. 38 (2004).

[3] La un deceniu după vânzarea reactorului CANDU României, nici un fel de tehnologie CANDU nu a apărut în vreun alt stat socialist și nici pe întreaga durată a Războiului Rece. CIA a menționat că „exceptând România, care se pare că a optat pentru reactorul canadian CANDU, toate celelalte state est-europene membre CAER își bazează programele nucleare pe tehnologie și combustibil sovietic". *Soviet Energy Policy Toward Eastern Europe – A Research Paper*, 1 iunie 1980 (declasificat la 21 februarie 2001), p. 22, CIA.

târziu fostul secretar pentru interne, Stewart Udall, referitor la respingerea solicitării României de a cumpăra tehnologie pentru rafinarea petrolului, în 1966–1967, iniţial, atât departamentul său, cât şi Departamentul Apărării, Departamentul de Stat şi preşedintele, cu toţii au sprijinit solicitarea, însă Departamentul Comerţului – care, în mod normal, ar fi trebuit să fie cel mai interesat de asemenea tranzacţii – a reuşit să blocheze decizia.[1]

În 1971, România şi-a liberalizat legea comerţului exterior şi a făcut presiuni pentru „cooperarea americano-română în domeniul exploatării petrolului din platoul Mării Negre", pentru cooperarea în domeniul modernizării tehnologiei de foraj şi pentru cooperarea în „construirea rafinăriilor petroliere".[2] (Tehnologia românească permitea forajul la o adâncime de numai o treime din performanţa atinsă de tehnologia americană, iar rezervele estimate ale ţării situate la aceste mari adâncimi erau uimitoare.) Aceasta contravenea direct cu strategia energetică a Moscovei în relaţiile internaţionale, mai ales referitoare la petrolul din Marea Neagră, care era considerat „propriul ei domeniu". OER a rămas neechivoc în aprecierea că nici una dintre ţările estice nu ar fi putut refuza vreo solicitate sovietică de tehnologie sau echipamente care fuseseră achiziţionate din Occident, „indiferent de propria lor dorinţă". Pe viitor ar fi şi mai puţin probabil ca doleanţele sovietice să fie respinse, dată fiind estimarea că Moscova „îşi sporea constrângerile politice şi economice, atât în cadrul CAER, cât şi pe plan bilateral".[3]

Într-o ilustrare deloc impresionantă a puterii sale de analiză, OER prezenta apoi „dovada" pentru concluziile sale:

> Două exemple ale unor astfel de diversiuni sunt: o declaraţie a [nume şters] că, dacă URSS ar solicita vreun echipament făcut în Cehoslovacia sub licenţă vestică, echipamentul ar fi fost furnizat URSS, şi o declaraţie a [nume şters] că personalul tehnic şi ştiinţific sovietic făcea vizite periodice în România, pentru a obţine tehnologia pe care România o cumpărase din Vest. Chiar dacă nu am fi avut asemenea exemple, noi credem că achiziţia se doreşte a fi făcută deoarece solicitările sovietice de echipament şi tehnologie occidentale sunt considerabile, iar achiziţia via alte ţări est-europene este unul dintre modurile prin care URSS poate intra în posesia doritei tehnologii vestice.[4]

---

[1] Stewart L. Udall, interviu înregistrat de W.W. Moss, 7 aprilie 1970, pp. 79-80, John F. Kennedy Library Oral History Program.

[2] King (1971a), pp. 9-10; *The New York Times*, 2 mai 1971.

[3] *Soviet Interest in the Middle East/North African Oil and Soviet Acquisition of Western Technology and Equipment from Eastern Europe*, 5 mai 1971 (declasificat la 27 iunie 2002), Memorandum pentru preşedinte, Comitetul operaţional ACEP, Departamentul Comerţului, de la *Task Force Report on Catalytic Breaking*, semnat de şeful Biroului pentru cercetări economice, p. 2, CIA.

[4] Ibidem.

Evidenta ignorare a tensiunilor dintre Moscova şi Bucureşti din partea oficiilor guvernamentale era cauzată şi de efectul măsurilor active sovietice, dar şi de neatenţie. Moscova a promulgat cu insistenţă câteva teme pentru a descuraja parteneriatul economic SUA – România, inclusiv că Bucureştiul ar fi fost implicat în furtul de tehnologie americană pentru Moscova şi, contradictoriu, că e posibil ca românii să nu-şi onoreze promisiunea de a le furniza Moscovei. Ulterior, Hruşciov a exprimat această abordare în memoriile lui, afirmând că „bunul echipament de foraj" al României era rezultatul „proiectelor furate de la americani" şi că Bucureştiul promisese că „va da [Moscovei] proiectele pentru acest echipament", dar că exista „o mare diferenţă" între promisiunile României şi îndeplinirea lor.[1]

Lipsa de atenţie la antagonismul sovieto-român din partea comunităţii de informaţii a SUA demonstra dificultatea de a traduce cooperarea dintre cei câţiva lideri din Washington şi Bucureşti în relaţii bilaterale, mai strânse, SUA–România, în absenţa unei comunităţi organizate de emigranţi, care „să facă munca de salahor" în locul Statelor Unite.[2] În timp ce afirmau că Bucureştiul fura tehnologie occidentală pentru Kremlin, măsurile active sovietice „deturnau" refuzul României de a colabora în domeniul achiziţiei de tehnologie vestică şi cooperare militară, ca fiind dovada că numai „purul naţionalism" o împingea să-şi încalce obligaţiile din cadrul Alianţei şi o transforma, inerent, într-un partener de neîncredere.[3] Realitatea era însă destul de departe de descrierile făcute prin intermediul măsurilor active sovietice şi de înţelegerea ulterioară a OER.

Bucureştiul implementa decizia politică de a nu coopera cu URSS în aceste domenii foarte sensibile atât pentru a înlătura orice dependenţă de Moscova, cât şi pentru a deplasa spre Vest parteneriatele de securitate (inclusiv în partea occidentală care trecea prin Israel). Într-adevăr, un „adevărat scandal" a izbucnit la Moscova, când centrala GRU a descoperit că Bucureştiul transfera în secret tehnologie sovietică Israelului – în

[1] Sergei Khrushchev, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Reformer, 1945–1964*, volumul 2, Philadelphia, Penn State Press, 2006, p. 225. Hruşciov i-a descris în repetate rânduri pe români drept lipsiţi de recunoştinţă pentru aşa-zisa largheţe sovietică şi ca trădători iraţionali care au violat „clar obligaţiile Tratatului". Vezi op. cit., p. 229, şi Serghei Hruşciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953–1964*, volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 711-713, 717.

[2] În 1965, de exemplu, după eşuarea afacerii Firestone, un membru al staffului Consiliului Naţional de Securitate a trimis un raport consilierului McGeorge Bundy, în care observa că: „nici secretarul pentru Comerţ, nici secretarul Mann nu au privit cu atenţie problemele României pentru a examina caracteristicile care o disting de alte ţări comuniste". Retegan (2000), p. 83.

[3] Vezi Khrushchev (2006), p. 229; Khrushchev (2007), p. 717. Conform lui Hruşciov, „asemenea violări erau de nepermis".

cazul respectiv, părţi din tancurile sovietice capturate în timpul războiului arabo-israelian.[1] Scandalul a devenit „şi mai mare" după ce România a achiziţionat elicopterul militar franţuzesc *Alouette* (şi, apoi, *Puma*). După cum menţiona un fost ofiţer GRU, „elicopterele erau de mare interes pentru spionajul militar sovietic", dar românii „nu le permiteau experţilor noştri să le examineze, nici măcar de la distanţă".[2]

Subminarea cooperării germano-române

În mod paradoxal, în timp ce politicile României o făceau mai dependentă decât orice alt aliat „apropiat" de sprijinul economic şi politic extern din partea Statelor Unite, a Germaniei de Vest şi a Franţei, întotdeauna au existat alţi membri ai Pactului care s-au bucurat de un avantaj mult mai mare decât Bucureştiul în ceea ce priveşte accesul la decidenţii politici din oricare dintre aceste state occidentale. Această stare de lucruri avea rădăcini istorice adânci, din moment ce germanii, polonezii, ungurii şi chiar cehii fuseseră parte din moşteniri imperiale europene, iar România nu. Astfel, spre exemplu, din douăzeci de familii nobiliare din Franţa, patru erau de origine etnică poloneză, două erau maghiare şi peste alte zece aveau rude în aristocraţia ungară. Legăturile tradiţionale, mult exagerate, dintre Bucureşti şi Franţa păleau în comparaţie cu cele ale Varşoviei şi ale puternicei comunităţi poloneze, de 400 000 de emigranţi, de la Paris.

Totodată, în calitate ipotetică de partener, Franţa era problematică, din cauza înaltului nivel de penetrare atins de KGB şi GRU în cercurile politice, militare şi de informaţii, încă din perioada interbelică. Conform unor foşti ofiţeri KGB, situaţia ajunsese la un punct în care serviciile franceze deveniseră obiectul ironiei profesioniştilor din serviciile de informaţii sovietice.[3] Chiar înainte de înfiinţarea NATO, şeful rezidenţei din Paris, Ivan Agayants, pionier al dezinformării, era mândru să descrie spionajul francez ca fiind „prostituata pe care o am în buzunar".[4]

În Germania de Vest, RDG-ul poseda avantajul natural, cultural şi etnic, astfel încât cercurile de conducere guvernamentale, militare şi de

[1] Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1984, p. 7.
[2] Ibidem.
[3] Andrew şi Gordievsky (1990), p. 405. Kalughin scrie că spionajul francez era „atât de adânc infiltrat" încât devenise complet „ineficient", apreciind că, „fără îndoială, spionajul francez era cel mai slab şi mai nechibzuit dintre toate serviciile ostile cu care ne-am confruntat". Kalugin (1994), p. 169.
[4] Christopher Andrew şi Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield*, New York, Basic Books, 2001, p. 152.

informații (inclusiv NATO) erau adânc penetrate de Stasi.[1] Strategia consecventă, angajată de organele de informații controlate de sovietici, era să influențeze și să monopolizeze sursele de informații oficiale și neoficiale, furnizate autorităților germane (și Statelor Unite, Marii Britanii și Franței), referitoare la dezvoltările regionale. Scandalul Günter Guillaume, din 1974, care a condus la demisia cancelarului Willy Brandt, când colaboratorul apropiat al cancelarului a fost demascat ca agent Stasi/sovietic, pozând în refugiat est-german, a fost unul dintre cele mai clare exemple, mai ales dată fiind preocuparea lui Guillaume pentru *Ostpolitik*, în care relația Germania Federală – România se situa în prim-plan.

Spionajul maghiar era deosebit de bine dotat pentru astfel de operațiuni cu falși refugiați. În scopul propagandei anticomuniste, Vestul hotărâse să-i eticheteze pe toți cei care părăsiseră Ungaria, în timpul revoltei din 1956, ca „luptători pentru libertate", oferind prin aceasta acoperire pentru agenții care au continuat să se asimileze acestui grup, de-a lungul a două decenii.[2] Oricum, exista deja un mit referitor la loialitatea maghiară față de aliații germani care deriva, paradoxal, din internaționalizarea ideologiei naziste în corpul ofițeresc maghiar, care a continuat să lupte de partea lui Hitler în ciuda tentativelor lui Horthy de a părăsi al Doilea Război Mondial. În această privință, România se afla în dezavantaj clar. Retragerea sa din Axă și trecerea de partea cealaltă era privită de Hitler ca trădare, fiind proiectată de „măsurile active" sovietice ca o dovadă a imposibilității de a avea încredere în România.[3]

Moștenirea etnică și culturală comună a celor două Germanii și deschiderea Republicii Federale au făcut serviciile de informații și de securitate ale Bonnului extrem de vulnerabile la penetrarea Stasi. În termenii luptei clandestine dintre România și Pactul de la Varșovia, cazul ofițerului și analistului Serviciului de Informații al Germaniei Federale *(Bundesnachtrichtendienst*: BND*)*, Gabriele Gast, a fost încărcat de consecințe, deoarece aceasta primea adesea sarcina, din partea coordonatorilor ei est-germani, să ofere informații despre România.[4] Recrutată în 1968, Gast a devenit analistul-șef al BND pentru Uniunea Sovietică și Europa de Est și locțiitoare a șefului

[1] Childs și Popplewell (1990), pp. 142-173; Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 437-459.

[2] Deciziile și motivele din spatele acesteia se găsesc în *Analysis of the Hungarian Revolt* (1957), CIA.

[3] Pentru o discuție detaliată vezi și Watts (2003). România și Finlanda și-au anunțat retragerea din război în termeni identici, dar, în timp ce comandantul german din Finlanda a respectat termenii, omologul său din România a lansat imediat un atac total asupra Bucureștiului, declanșând ostilitățile româno-germane.

[4] BStU, MfS, HVA/MD/2-5, SIRA-TDB 11-14, și HVA/MD/3, SIRA-TDB 12; Herbstritt și Olaru (2005), p. 109. Spionarea Românie din partea lui Gast a fost înregistrată prin diversele ei nume de cod și numere ca XV/22/65 (Denkmal), XV/378/68 (Gerald), și XV/3331/77 (Reinhard).

Departamentului politic pentru Blocul Sovietic. Din această poziţie, nu numai că a furnizat Centralei KGB „un tablou exact al cunoştinţelor şi analizelor occidentale referitoare la întregul Bloc Estic", ci a plasat în analizele ei şi dezinformările furnizate de Serviciul A al KGB.[1]

Această capacitate a permis Moscovei să ia măsuri profilactice împotriva tendinţelor disidente din cadrul Pactului de la Varşovia şi împotriva planurilor Vestului de a promova „diferenţieri". Gast a fost una dintre cele mai prolifice surse din Germania de Vest despre România, iar datele pe care le oferea asupra situaţiei interne şi politicii externe erau clasificate de „extremă importanţă".[2] Cele 147 de rapoarte ale ei despre România către spionajul est-german au fost depăşite, ca volum, numai de cele 150 de rapoarte făcute Stasi de colegul ei de la BND, Ludwig Spuhler.[3]

Fiind expertul-şef al spionajului vest-german pentru Blocul Sovietic, analizele lui Gast erau încărcate de autoritate şi ajungeau chiar „pe masa lui Kohl", influenţându-i astfel pe decidenţii politici de la Bonn, Bruxelles şi Washington.[4] Rapoartele ei confirmau dezinformările propagate prin alte surse din Europa de Est, controlate mai direct de sovietici. Cu toate că nu era un analist cu acces la înalt nivel, Rainier Rupp, angajat al Departamentului de planificare al NATO – care a livrat spionajului est-german *Manualul de criză al NATO, Planul Forţelor Armate* şi *Documentul final despre măsurile preventive* –, a furnizat, la solicitarea Stasi, şi detalii referitoare la relaţiile şi intenţiile NATO privitoare la România, permiţând Moscovei să ia măsuri adecvate de contracarare.[5]

---

[1] Markus Wolf (cu Anne McElvoy), *Man Without A Face*, Londra, Jonathan Cape, 1997, pp. 157-162. Wolf o considera agentul lui cel mai apropiat.

[2] Numai 2% din rapoartele aflate în baza de date Stasi aveau menţiunea „de extremă importanţă", şapte dintre ele fiind rapoarte ale lui Gast despre România. Vezi BStU, MfS, HVA/MD/3, SIRA-TDB 12, sub XV/3331/77 („Reinhard"). Rapoartele lui Spuhler au fost înregistrate ca XV/96/72 (Peter) în BStU, MfS, HVA/MD/2-5, SIRA-TDB 11–14. Printre alţii, Stasi îi avea şi pe oficialii Ministerului de Externe vest-german Hagen Blau (Merten), Herbert Kemper (Harry), Ludwig Pauli (Adler) şi Klaus Kurt von Raussendorff (Brede) care informau despre România. Herbstritt şi Olaru (2005), p. 105.

[3] Ibidem. Bernd Schäfer, „Stasi Files and GDR Espionage Against the West", Oslo, Institute for Defence Studies, 2002, p. 8 în „Stasi and NATO", PHP. Rapoartele lui Spuhler despre România au fost înregistrate sub numărul XV/96/72 (Peter) în BStU, MfS, HVA/MD/2-5, SIRA-TDB 11–14.

[4] Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 451. James O. Jackson, „Germany: A Mountain of Moles", *Time*, 22 octombrie 1990. Gast „a trimis copii ale acestor rapoarte la Stasi, uneori chiar înainte să le vadă [Helmut] Kohl", ceea ce a asigurat uimitoarea precizie a spionajului est-german.

[5] Georg Herbstritt, „Eine fiendliches Bruderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" [Un stat frăţesc ostil: România din perspectiva securităţii de stat a RDG], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, Berlin nr. 1 (mai 2004); Wolf (1997), p. 334. Soţia lui Rupp, Anne-Christine, a lucrat la şi a spionat NATO. Informaţiile lui Rupp au fost înregistrate în dosarele Stasi sub: XV/333/69 (Topas).

Canibalizarea legăturilor franco-române

Măsurile KGB de izolare a României, prin sabotarea relaţiilor cu partenerii occidentali, au atins primul succes total în Franţa. În ciuda penetrării adânci a cercurilor politice, militare şi de spionaj franceze, relaţiile franco-române deveniseră atât de apropiate încât, în 1964, de Gaulle a oferit sprijin militar, în cazul în care România „ar fi fost invadată de trupele Tratatului de la Varşovia" şi a promis sprijinul francez pentru a introduce România în Comunitatea Economică Europeană.[1] La sfârşitul anilor 1960, aceste relaţii se aflau într-un declin precipitat, în timp ce Bucureştiul încerca să strângă legăturile cu Washingtonul şi Bonnul, şi intrase în conflict deschis cu Kremlinul, iar Parisul cultiva Moscova în asemenea măsură, încât se afla pe punctul să considere legitime incursiunile ei în Europa de Est.[2]

În cadrul întâlnirii din octombrie 1968 pe care a avut-o cu cancelarul german Kiessinger, de Gaulle „a repetat aproape cuvânt cu cuvânt" dezinformarea sovietică conform căreia Bonnul era cel care „trebuia condamnat" pentru invazie, din moment ce „Germania de Vest era pe punctul de a atrage Cehoslovacia în sfera ei de influenţă", iar diplomaţii francezi repetau „aproape oricui dorea să asculte că intervenţia sovietică în Cehoslovacia era de înţeles", dată fiind „ofensiva comercială vest-germană, în Europa de Est."[3] De Gaulle insistase chiar, imediat după invazie, „că nu exista nici un motiv să presupunem că sovieticii au avut vreo intenţie să comită o agresiune, iar solicitarea vest-germană de întărire a NATO era exagerată". Aceasta l-a determinat pe cancelarul german să riposteze disperat că, dacă sovieticii vor începe să mărşăluiască, „veţi avea Europa pe care aţi visat-o, o Europă de la Atlantic la Urali, dar sub control sovietic".[4]

Deux ex machina prin intermediul căruia Moscova a distrus relaţiile franco-române a fost ofiţerul DIE Mihai Caraman, aflat la post, sub acoperire diplomatică, la Paris, din 1959 până în 1969. Dacă nu cumva a fost o cârtiţă sovietică de la bun început, Caraman a fost în mod sigur agent dublu, recrutat

---

[1] Sejna (1982), p. 75.

[2] Ministrul francez de Externe, Michel Debré, a încercat să convingă Washingtonul de distincţia fundamentală dintre „o mişcare sovietică împotriva României şi orice astfel de mişcări împotriva Berlinului de Vest, Iugoslaviei sau Austriei", prima având consecinţe şi o importanţă marginală. *FRUS, 1964–1968*, volumul XVII, doc. 25.

[3] *Intelligence Information Cable: Ahlers' Off-The-Record Comments On De Gaulle's Visit To Bonn*, 7 octombrie 1968 (declasificat la 29 august 2002), pp. 6-7, CIA.

[4] Op. cit., p. 8.

în perioada cât a fost instruit de sovietici, între 1950–1951.[1] Dimpreună cu serviciile de informaţii franceze, penetrate, KGB-ul l-a utilizat ca paravan pentru a transfera Moscovei informaţii NATO, în perioada 1962–1968.[2] Gradul penetrării sovietice în serviciile franceze este sugerat de cazul lui Phillipe de Vosjoli, şeful secţiei occidentale a spionajului francez (SDECE), cu baza la Washington, din această perioadă. De Vosjoli a fost obligat să demisioneze, s-a ascuns şi s-a refugiat în SUA, când, după transmiterea unor informaţii de la un dezertor KGB, evident provenit dintre superiorii săi din SDECE, a fost avertizat că „va fi asasinat la întoarcerea în Franţa".[3]

După retragerea franceză din structurile militare NATO şi relocarea sediului NATO de la Paris la Bruxelles, Caraman şi-a pierdut valoarea ca acoperire pentru operaţiunile sovietice, anti-NATO. Însă, prin redistribuirea sa, nu ca agent dublu sovietic, ci ca strălucit agent român care îşi servise ţara cu loialitate, a căpătat o valoare considerabilă pentru compromiterea atât a relaţiei franco-române, cât şi a germenilor cooperării dintre Bucureşti şi membri-cheie ai Alianţei Nord-Atlantice. Într-o frapantă atestare a penetrării, francezii au lansat o campanie de presă, sprijinită prin citarea unor ofiţeri de informaţii sovietici, „care dezvăluiau" daunele pe care spionajul românesc le provocase NATO.[4] Faptul că fuseseră aduse mari prejudicii era destul de adevărat (cu toate că poate ameliorase paranoia sovietică prin confirmarea naturii defensive a pregătirilor NATO), dar ele nu se puteau atribui exclusiv sau, în principal, României. Scandalul, care erupsese într-un moment al intensificării relaţiilor România – SUA şi al unui foarte intens antagonism sovietic, servea atât ca acoperire a cooperării informative franco-sovietice, cât şi ca mijloc de a discredita România ca partener pentru statele NATO.

De fapt, NATO a încetat să mai fie o ţintă ostilă pentru spionajul românesc, în toamna anului 1963, când Gheorghiu-Dej disociase

---

[1] Ancheta internă a DSS-ului a ajuns la concluzia că Mihai Caraman „fusese recrutat de serviciile de informaţii sovietice, pentru care a continuat să lucreze după ce s-a întors din Franţa, în sediul central DIE". Dosar privind problemele ridicate în materialul referitor la generalul-maior Mihai Caraman, 22 iunie 1979, Arhiva Serviciului Român de Informaţii (ASRI), fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 2-5, reprodus în Pelin (1997), pp. 272-276. Caraman a fost considerat „talentat" şi selectat de ofiţerii sovietici pentru instruire la Institutul Felix Djerjinschi de la Moscova în 1951, înainte de a fi recrutat formal de DSS.

[2] Pelin (1997), pp. 49-52 şi 63-66; Troncotă (2004), pp. 105–110.

[3] Michael Holzman, *James Jesse Angleton, the CIA, and the Craft of Counterintelligence*, University of Massachusetts Press, 2008, p. 214.

[4] Unul dintre aceşti ofiţeri a colaborat chiar la publicarea, în 1971, a unei cărţi des citate. Pierre Accoce şi Daniel Pouget, *Le Reseau Caraman l'Roumains ont fait trembler l'OTAN* [Reţeaua Caraman: românii care au făcut NATO să tremure], Paris, Fayard, 1972.

România de mişcările provocatoare ale Moscovei din Cuba şi adoptase poziţia că Alianţa Vestică nu avea proiecte agresive în Europa. Deşi nu a întrerupt operaţiunile în curs la acea vreme, conducerea României a dat instrucţiuni explicite ca Securitatea să nu furnizeze „experţilor" sovietici – invitaţi recent să plece – nici un fel de informaţii brute, ci numai sinteze foarte generale. Ofiţerii de informaţii români nu trebuiau să accepte sub nici o formă să execute sarcinile Moscovei. Caraman a fost unul dintre ofiţerii superiori ai DIE care totuşi a continuat să lucreze clandestin pentru stăpânii sovietici.[1]

O investigaţie DSS lansată aproape un deceniu mai târziu menţiona că rezultatele lui Caraman „se bucuraseră de o înaltă apreciere atât la DIE, cât şi din partea unor servicii de informaţii străine, mai ales în Franţa", unde era considerat unul dintre „cei mai mari spioni contemporani".[2] Deoarece „se ştia" că informaţiile pe care le obţinuse de la agenţii lui din NATO „au fost transmise oficial, în întregime" Moscovei, până în 1963, după care au primit aprobarea să fie trimise numai scurte sinteze, „în cadrul schimbului de informaţii cu serviciile sovietice", investigaţia arăta că existau suspiciuni puternice că Mihai Caraman continuase să le dea şefilor sovietici copii a tot ceea ce obţinuse. Pentru a-şi asigura utilizarea independentă a lui Caraman, KGB-ul şi GRU au stabilit „contacte directe" cu el, independente de vreo supervizare românească:

> Drept urmare, în ţara noastră, au avut loc un număr de discuţii între consilierul sovietic din acea perioadă, Şkomorohin, şi generalul-maior Mihai Caraman, la care nu a participat nici un alt membru al DIE. De asemenea, generalul Mihai Caraman a fost invitat singur la Moscova, unde a avut câteva discuţii cu conducerea serviciilor sovietice, iar un membru al acestor

[1] ASRI, fond „D", dosarul 11200, vol. 37, f. 2-5; Pelin (1997), pp. 273-274.

[2] După 1989, primul director postcomunist al spionajului intern (SRI), Virgil Măgureanu, şi primul premier, Petre Roman, au repetat această propagandă, mai degrabă unică, în favoarea unui agent sovietic anti-NATO. Roman, de exemplu, afirma că Mihai Caraman a fost „cu adevărat, unul dintre cei mai străluciţi spioni pe care îi cunoscuse lumea vreodată". *Ziua*, 11 februarie 2005. Măgureanu fusese sub supravegherea unităţii anti-KGB, înainte de revoluţia din 1989. Victor Roncea, „Minciunile lui Măgureanu", *Ziua*, 23 august 2008; Realitatea TV, 21 august 2008, 22.58. Roman şi Silviu Brucan au luptat pentru numirea lui Caraman ca şef al Serviciului de Informaţii Externe postcomunist, sub coordonarea lui Roman, din ianuarie 1990 până la adoptarea Legii Securităţii Naţionale, din iulie 1991, prin care a fost resubordonată Preşedinţiei României.

servicii l-a vizitat chiar la Paris pe generalul-maior Mihai Caraman, cât timp s-a aflat la post în Franţa.[1]

Şi mai strigătoare la cer era extraordinara „înţelegere" arătată lui Caraman de serviciile de informaţii franceze încă de la începuturile marelui său succes, la mult timp după ce erori fundamentale îi demolaseră în mod repetat acoperirea.[2] De exemplu, Caraman „făcea paradă" ostentativ, în jurul capitalei franceze, cu primul său agent, funcţionarul argentinian la NATO, Robert van der Veille, în limuzina Ambasadei române:

> Cu toate că argentinianul era cunoscut de poliţia franceză ca homosexual, generalul-maior Mihai Caraman îl vizita la casa lui de lângă Paris, fără să informeze ambasada, şi, de multe ori, rămânea şi peste noapte. De asemenea, el nu a ezitat să-şi viziteze agentul nici la biroul acestuia de la NATO. Lucrul nu ar fi putut să scape atenţiei contrainformaţiilor franceze şi nici nu poate fi explicat de o oarecare toleranţă din partea acestor organe pentru ţara noastră pentru că, în acea perioadă, activitatea românilor aflaţi la post în Franţa era urmărită cu un interes şi o atenţie particulare, inclusiv prin măsuri active de supraveghere.[3]

Ancheta a relevat şi că acoperirea lui fusese „dezvăluită" francezilor, într-o manieră definitivă, în 1962, după ce Caraman aranjase ca van der Veille, care se pregătea să părăsească postul de la NATO, să-l prezinte succesorului său feminin. Când „superspionul" român a făcut abordarea:

> [...] ea nu numai că a refuzat colaborarea, dar a şi divulgat contrainformaţiilor franceze identitatea agentului argentinian şi a generalului-maior Mihai Caraman. Drept rezultat, agentului argentinian i-a fost întinsă o capcană şi, după ce l-a contactat pe Mihai Caraman, a fost arestat şi condamnat.[4] Totuşi, împotriva diplomatului român nu au fost luate nici un fel de măsuri. Din contră, în loc să-şi intensifice activităţile de supraveghere împotriva românilor aflaţi la post, după acest eveniment, serviciile

[1] Dosar referitor la problemele rezultate din materialele referitoare la generalul-maior Mihai Caraman, Ministerul de Interne, Departamentul Securităţii de Stat, Strict Secret, 22 iunie 1979 [în continuare: Dosarul Caraman (1979)], ASRI, fond „D", dosarul 11200, volumul 37, f. 3-5.

[2] Raportul detalia şi o serie de scandaluri răsunătoare pe care le provocase Caraman la scurt timp după ce sosise în Franţa, care indicau adevărata lui poziţie în ierarhia ambasadei.

[3] Dosarul Caraman (1979), ASRI, fond „D", dosar 11200, volumul 37, f. 3-5.

[4] Românii nu au putut niciodată să confirme dacă van der Veille a fost într-adevăr la închisoare.

de contrainformaţii franceze au suspendat măsurile de filaj care fuseseră luate până atunci.[1]

Anomaliile au continuat să se adune după dezertarea, în 1969, a colegului său staţionat la Paris, ofiţerul DIE Ion Iacob (Iacobescu), care s-a predat nu autorităţilor franceze, ci Ambasadei britanice de la Paris. Deşi atât spionajul francez, cât şi şeful DIE, Nicolae Doicaru, l-au acuzat pe Iacob că l-ar fi expus pe Caraman, francezii nu au solicitat niciodată expulzarea lui Caraman. De asemenea, centrala DIE nu a luat „nici un fel de măsuri urgente" pentru a-şi proteja personalul rămas în Franţa, ale cărui identităţi acoperite au fost şi ele dezvăluite de Iacob. Ancheta a găsit „uimitor" că, dimpotrivă, şefii DIE îi permiseseră lui Caraman „să ofere o recepţie în saloanele Ambasadei de la Paris". Probabil a fost şi mai uimitor că la recepţia de bun-rămas a unui spion în dizgraţie „participaseră personalităţi de vârf din guvernul şi Ministerul de Externe francez".[2]

DSS-ul a considerat necesar să reevalueze toate fostele „succese" ale lui Caraman, deoarece „fuseseră înregistrate într-o perioadă în care Charles de Gaulle îşi propusese ca obiectiv distrugerea NATO", considerând că „americanii erau mult mai periculoşi pentru Europa de Vest decât sovieticii". De Gaulle, raporta ancheta DSS, nu numai că nu fusese deranjat de penetrarea Alianţei Nord-Atlantice de către Caraman, dar o găsise chiar „convenabilă" planurilor sale „de a destrăma NATO şi de creare a unei Europe unite sub tutelaj franco-german, cu acordul Uniunii Sovietice", care ar fi exclus Statele Unite. Ancheta concluziona despre principalul agent al lui Caraman, Francis Rousilhe, că:

> [...] agentul francez care furnizase ofiţerului român informaţii referitoare la NATO şi la planurile Alianţei acţiona la ordinul serviciilor de informaţii franceze, care, pentru a submina poziţia NATO în Franţa, erau în acord cu – şi facilitate de – scurgerea de informaţii referitoare la planurile şi bazele militare americane către URSS, prin intermediul serviciilor secrete româneşti.[3]

---

[1] Dosarul Caraman (1979), ASRI, fond „D", dosar 11200, volumul 37, f. 3-5.

[2] După cum menţiona DSS-ul, „în loc să ceară" expulzarea lui Caraman, francezii au scris „lungi articole în presa cotidiană" *[L'Express]* şi „chiar o carte despre activitatea lui, de parcă ar fi fost vorba despre un ofiţer francez şi nu de un român". ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 2-5; Pelin (1997), pp. 273-274.

[3] ASRI, fond „D", dosarul 11200, volumul 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 273-275.

Afacerea d'Abzac: tentative de asasinat pe teritoriul României

În ciuda intensei penetrări sovietice, serviciile de informaţii franceze nu fuseseră compromise în întregime şi exista destul ataşament rezidual faţă de România pentru a face Franţa să opună iniţial rezistenţă în a-l ataca pe, până recent, principalul ei aliat în colaborarea pe probleme de securitate est-europeană. Mai mult, dată fiind politica independentă a lui de Gaulle (antiamericană şi anti-NATO), dezvăluirea operaţiunilor lui Caraman nu l-a făcut antipatic publicului francez. De aceea, informaţiile sovietice au recurs la o metodă mult mai directă de a întrerupe relaţiile franco-române.

Metoda folosită pentru a forţa mâna Parisului şi pentru a asigura o ruptură publică dureroasă de Bucureşti, precum şi tăierea completă a legăturilor informaţionale a fost asasinarea colonelului Cheyron d'Abzac, ofiţerul de informaţii militare francez, însărcinat cu zona „Levantului" – regiune care includea partea sudică a Pactului de la Varşovia, celelalte state balcanice şi Turcia –, în timp ce se afla într-un turneu de inspecţie în România.[1] D'Abzac şi şoferul lui au fost ucişi într-un „accident" de circulaţie înscenat pe şoseaua Bucureşti – Ploieşti, la Băneasa, la sfârşitul verii lui 1969, când au fost loviţi frontal de un camion cu însemne şi numere de înmatriculare militare.[2] Date fiind circumstanţele asasinării – o coliziune frontală pe un drum din România foarte puţin circulat atunci cu un vehicul aparţinând, aparent, Forţelor Armate române, produsă la scurt timp după închiderea reţelei informative a lui Caraman –, complicitatea Bucureştiului era în mod inerent plauzibilă, iar aparatul sovietic de dezinformare a lucrat din plin pentru a-i asigura această interpretare.

Atunci când ministrul de Externe, Mănescu, a solicitat să afle cum putea fi armata implicată în provocarea unei asemenea lovituri catastrofale pentru politica de securitate românească, ministrul apărării, generalul Ioniţă, i-a răspuns furios şi „foarte ferm" că acel camion nu aparţine Forţelor Armate române, sugerând că Securitatea era cea responsabilă.[3] De fapt, investigaţiile ulterioare au dezvăluit că vehiculul fusese adus în ţară pe la frontiera sovieto-română de serviciile de informaţii sovietice şi fusese

[1] Vezi Jean Rochet, *Cinq ans à la tête de la DST: 1967–1972: la mission impossible* [Cinci ani în fruntea DST: 1967–1972: misiune imposibilă], Paris, Plon, 1985, mai ales capitolul VII.

[2] Vezi interviul cu ministrul de Externe Corneliu Mănescu, în Betea (2008), pp. 521-522.

[3] Betea (2008), pp. 521-522. Conform lui Mănescu, Securitatea acuza armata şi viceversa, aceasta provocând, din perspectiva sovietică, o ruptură binevenită între cele două servicii, care a deschis noi oportunităţi pentru recrutări.

revopsit şi dotat cu plăcuţe de înmatriculare româneşti de agenţii lor aflaţi în ţară.[1] Din nefericire, comunicatul oficial românesc ulterior, prin care d'Abzac era identificat ca şef al spionajului militar francez pentru „Levant" (în loc de, pur şi simplu, superiorul ataşatului militar francez la Bucureşti) a fost considerat de Paris o dovadă a vinovăţiei României.[2]

Relaţiile franco-române în domeniul informaţiilor – care deja sufereau din cauza cooperării franco-sovietice în problemele Est-Vest, ceea ce afecta Bucureştiul, şi din cauza cooperării americano-române, care afecta Parisul, ca şi din cauza scandalului Caraman – fuseseră sever distorsionate.[3] Ele aveau să rămână astfel, cu câteva excepţii, până când Serviciul de Informaţii Externe postcomunist avea să ofere partenerilor francezi dosarul asasinării ataşatului.[4] Înstrăinarea serviciilor franceze de partenerii români a permis agenţilor sovietici şi „partenerilor apropiaţi", care penetraseră în Franţa, să deţină un cvasimonopol asupra evaluării evenimentelor din regiune, pentru tot restul perioadei Războiului Rece. Asasinatul a zguduit şi ceea ce mai rămăsese din relaţia de stat bilaterală, grăbind transformarea ei din una atât de intimă – în care un preşedinte de stat francez pleda pentru ca forţele franceze să apere teritoriul României împotriva unui atac al Tratatului de la Varşovia, într-una atât de antagonică – în care un alt preşedinte francez sprijinea trunchierea teritoriului ei, în favoarea altui membru al Pactului, loial Moscovei.[5]

---

[1] Interviu cu dr Ioan Talpeş, director SIE între 1992 şi 1997, 14 iunie 2007. Mai târziu, Mănescu a evitat întrebările referitoare la posibilitatea ca GRU sau KGB, să fi fost amestecate în acest asasinat. Betea (2008), p. 522.

[2] Vezi Rochet (1985), capitolul VII. Este foarte interesant că, în filmul din 2010 despre spionul Vetrov, care a furnizat francezilor informaţii despre operaţiunile KGB pe linie de ştiinţă şi tehnologie – *Codename: Farewell* –, agentul sovietic îi relatează contactului său francez că descoperirea sa va fi urmată de un „accident de camion" regizat.

[3] Aşa a fost cazul, spre exemplu cu ofiţerul de informaţii francez Phillipe Rondot, pe atunci adjunct al rezidenţei de la ambasada din Bucureşti, care i-a privit pe români ca duşmani de moarte (cel puţin pentru un timp limitat).

[4] Acest lucru a fost făcut în 1994 de directorul SIE, Ioan Talpeş. Interviu cu dr Talpeş, 14 iunie 2007. Conform lui Corneliu Mănescu, incidentul nu a fost rezolvat niciodată în timpul Războiului Rece, ci doar „îngropat", permiţându-i să supureze timp de 25 de ani. Betea (2008), p. 522.

[5] Sejna (1982), p. 75; Pierre Hassner scrie că „România fusese favorită sub de Gaulle, Polonia sub Giscard d'Estaing şi Ungaria sub Mitterrand", în „The View from Paris", Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987, p. 214.

Şi „afacerea Caraman", şi asasinarea lui d'Abzac au avut doar un impact marginal asupra relaţiilor cu Statele Unite.[1] Totuşi, au pus încă o cărămidă la zidul dezinformării, destinat să compromită relaţia româno-americană. Izbucnind la două luni după vizita lui Nixon şi cu cinci luni înainte de prima vizită a lui Ceauşescu în Statele Unite, au confirmat temerile alimentate de sovietici la Washington, despre penetrarea României de KGB, şi a contribuit, probabil, la distanţarea constantă care a apărut apoi în perioada succesivelor administraţii republicane.[2]

Ulterior, informaţiile sovietice şi-au perfecţionat metoda „accidentelor de circulaţie" din România şi nu au mai lăsat diverse indicii ale implicării lor – folosind, de exemplu, mijloace de transport obişnuite în locul deghizărilor uşor penetrabile şi alegând vehicule nemodificate, pentru greutatea şi structura lor standard robustă, în loc să lase urme relevante ale unor dotări speciale. Spre exemplu, aceeaşi tehnică aproape a curmat viaţa lui Ion Gheorghe Maurer pe drumul dintre Covasna şi Sfântu Gheorghe, în 1972. Ironic, ea şi-a dovedit succesul chiar dacă a dat greş, îndepărtându-l, cu ajutorul măsurilor active, pe acel guru al relaţiilor internaţionale de lângă Ceauşescu. Maurer, care s-a retras în 1974, în ciuda insistenţei lui Ceauşescu de a rămâne prim-ministru, a crezut, până în ziua morţii, că liderul român îi înscenase accidentul pentru a scăpa de el.[3]

Mai remarcabil este că nici Ambasada română de la Paris, nici conducerea DSS nu au iniţiat vreo anchetă asupra „afacerii Caraman", oferind explicaţia că dezertarea lui Iacob era responsabilă pentru demascarea acoperirii lui Caraman şi au acceptat, tacit, responsabilitatea României pentru ceea ce fusese o operaţiune sovietică acoperită împotriva NATO şi a Statelor Unite. O explicaţie posibilă pentru acest aparent dezinteres poate fi gradul în care serviciile sovietice penetraseră spionajul extern românesc. Ancheta DSS, lansată un deceniu mai târziu, a concluzionat că şeful DIE, Nicolae Doicaru, era agent sovietic, iar şeful DSS, Ion Stănescu, era şi el puternic

---

[1] Vezi *Soviet Foreign Policies and the Outlook for Soviet-American Relations: NIE 11-72*, 20 aprilie 1972 (declasificat la 4 februarie 1994), pp. 20-21, CIA; şi *The USSR and the Changing Scene in Europe: NIE 12-72*, 26 octombrie 1972 (declasificat la 4 februarie 1994), pp. 11, 16-18, CIA.

[2] Se spune că Nixon criticase spionajul României contra NATO, în timpul vizitei lui Ceauşescu. Mai mulţi membri ai administraţiei Nixon au raportat îngrijorări referitoare la penetrarea KGB în privinţa rolului României în medierea apropierii chino-americane. Vezi Munteanu (2008), CWIHP.

[3] Betea (2008), p. 351. Este posibil ca accidentul să se fi dovedit util şi în recrutarea lui Károly Király, în caz că nu era deja agent ungaro/sovietic. Király, pe atunci prim-secretar de judeţ, se afla pe scaunul din spate.

suspectat. Acelaşi lucru era adevărat şi în privinţa ambasadorului român în Franţa, Victor Dumitriu.[1] Caraman însuşi a fost numit într-un post la Securitatea municipiului Bucureşti, de pe care urma să-şi încheie cariera, şi i-au fost luate funcţiile din Ministerul Afacerilor Externe, pierzându-şi eligibilitatea pentru posturi în afara ţării.[2] Însă căderea lui nu avea să aibă un caracter permanent.

[1] CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 120-126; Ţăranu (2009), p. 365. Dumitriu reproduce cu acurateţe toate temele banalizate ale dezinformării sovietice, în Dumitriu (1996).

[2] Pelin (1997), p. 83; Deletant (1995), p. 91.

CAPITOLUL 21

REMOBILIZAREA AGENȚILOR LUI STALIN
1968–1971

Lupte dure pentru a forța schimbarea conducerii

Poate Kremlinul se afla în căutarea unei conduceri alternative, capabile să provoace schimbări politice, încă din anii 1950, atunci când, la Moscova, s-a produs prăbușirea unui avion cu echipaj sovietic, având la bord o delegație de partid din România, în care și-a pierdut viața Gheorghe Preoteasa și a fost rănit Nicolae Ceaușescu (Gheorghiu-Dej renunțase să mai facă parte din delegație, cu numai câteva minute înainte de decolare).[1] Bucureștiul nu avea nici cea mai mică îndoială asupra faptului că stabilirea culoarului de zbor al unei delegații române deasupra teritoriului chinez, în 1962, fără a solicita, în prealabil, acordul de survol al autorităților chineze, a fost intenționată, urmărind să-i determine pe chinezi să deschidă focul, atingându-și astfel scopul.[2] Cu siguranță, în 1963, KGB-ul dorea impunerea unei schimbări la conducere, când, conform rapoartelor serviciului secret britanic, atașatul militar sovietic și fiica sa au încercat să-l asasineze pe Gheorghiu-Dej.[3]

---

[1] Avionul s-a prăbușit pe aeroportul din Moscova în vara anului 1959. Echipajul sovietic a murit în accident.

[2] Până în 1963, România a fost nevoită să se bazeze pe echipamentul aerian și echipajele sovietice, din cauză că infrastructura sa de transport aerian fusese confiscată în totalitate de Moscova, la sfârșitul războiului.

[3] Până în acel moment, românii număraseră trei tentative de asasinare a lui Gheorghiu-Dej, neincluzând accidentele de avion. Raport informativ asupra atentatului împotriva lui Gheorgiu-Dej și relațiile româno-sovietice, 1965, NA, PRO, FO 371/182729. Vezi și *Moartea lui Gheorghiu-Dej*, 1965, NA, PRO, FO 371/182736, și *Sănătatea lui Gheorghiu-Dej și propunere pentru un acord reciproc pe probleme de sănătate*, 1965, NA, PRO, FO 371/182734.

Aceste tentative au constituit motivul pentru care, în aprilie 1964, în „declarația de independență", România a afirmat ca „nici unui partid nu îi este permis să scurtcircuiteze conducerea de partid din orice altă țară, cu atât mai puțin să lanseze apeluri în scopul schimbării conducerii, în alt partid".[1] În 1966, Ceaușescu a avertizat, în mod public, Moscova să nu recruteze din nou membri ai PCR, iar în 1967 a reproșat Moscovei încercarea de a mobiliza opoziția internă din România împotriva politicii PCR.[2] Printre acțiunile sovieticilor care au determinat aceste reproșuri s-au aflat și „măsurile active", inițiate de KGB în 1967, cu scopul de a diviza conducerea României – de o parte prim-ministrul, Ion Gheorghe Maurer, și vicepremierul, Emil Bodnăraș – de cealaltă Ceaușescu.[3]

La începutul lui 1968, KGB și GRU și-au „reactivat" agenții în încercarea de a construi o serie de provocări credibile, față de politica de independență națională a României. La plenara CC din 14 februarie 1968, unul dintre foștii cetățeni sovietici, Constantin Pârvulescu, a proslăvit „internaționalismul proletar" condus de Moscova, criticând totodată sprijinul acordat de România Beijingului. Repetând orbește linia trasată de sovietici, Pârvulescu a susținut că „China a deviat serios de la mișcarea revoluționară, adoptând tendințe, mai degrabă, naționaliste" și a argumentat că „noi nu putem să ne îndepărtăm de mișcarea comunistă și muncitorească internațională".[4]

Ceaușescu a încercat să evite atacul, afirmând că nu aveau nici informațiile necesare și nici dreptul să judece China ori să se amestece în afacerile sale interne, atrăgându-i atenția fostului cominternist să respecte ordinea de zi. Când Pârvulescu a continuat să insiste, susținând că România „ar trebui să intervină, altminteri noi vom fi aceia care vor fi excluși din lumea comunistă", Ceaușescu l-a contrat cu o dojană care a uimit, întrebându-l pe vechiul agent sovietic de ce este de părere că românii „ar trebui să uite" faptul că ideea unui centru conducător a murit odată cu Cominternul, o organizație care, împreună cu succesoarele sale, a fost implicată în mod

[1] *Scînteia*, 23 aprilie 1964; Griffith (1967), p. 32. Vezi și *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), p. 11, CIA. Declarația menționa că ideea unui „centru" conducător fusese discreditată în perioada Cominternului, când „amestecul în problemele interne ale partidelor comuniste mersese până la înlăturarea și înlocuirea cadrelor de conducere din partid, și chiar a unor întregi comitete centrale, și suprimarea unor distinse cadre de conducere din diverse partide..."

[2] *Scînteia*, 7 mai 1966 și 7 mai 1967.

[3] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 290.

[4] ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 21/1968, f. 38-40 și 44-45; Retegan (2000), pp. 62-64.

major în instrumentarea unor procese regizate şi a unor execuţii în rândul partidelor comuniste, la indicaţiile Moscovei.[1]

De remarcat că aparatul de dezinformare sovietic a înregistrat un succes în relansarea lui Pârvulescu ca disident reformist, la sfârşitul anilor 1970, atunci când acesta a lansat un al doilea atac frontal, brutal, împotriva lui Ceauşescu, în timpul Congresului al 12-lea, televizat în direct. Conform unor studii anterioare folosite de oficialii americani, spre exemplu, „acest atac fără precedent venea din partea unui om care nu putea fi acuzat de sentimente prosovietice, pentru că fusese un apărător înfocat al autonomiei PCR".[2] Deşi nimeni nu i s-a raliat lui Pârvulescu, el a fost unul dintre numeroşii agenţi sovietici timpurii, din rândul liderilor mai vârstnici ai partidului, a căror loialitate era destul de precară – mai ales în perioada intenselor presiuni sovietice, atunci când agenţii Moscovei răspândeau zvonuri cu privire la o posibilă răsturnare iminentă, prin forţă, a conducerii româneşti.[3]

Recrutarea rivalilor lui Ceauşescu

Cea mai promiţătoare categorie pentru recrutările sovietice o constituiau rivalii la conducerea partidului din generaţia lui Gheorghiu-Dej, în special Chivu Stoica, Gheorghe Apostol şi Alexandru Drăghici, precum şi – cel puţin teoretic – Emil Bodnăraş şi Ion Gheorghe Maurer, toţi fiind identificaţi, în diverse perioade, ca posibili candidaţi la succesiune. Moscova încuraja asemenea rivalităţi, dezvoltând un „cult" al lui Gheorghiu-Dej după moartea acestuia, lăudând meritele unui lider pe care încercaseră să-l elimine, difuzând în ţară discursurile sale, anterioare anului 1963, în care apăra „internaţionalismul proletar" şi subordonarea faţă de conducerea sovietică.[4] Conducătorii sovietici din Biroul Politic au discutat chiar planurile ridicării unei statui a lui Gheorghiu-Dej la Moscova.[5]

---

[1] Ibidem.

[2] Vezi Ronald D. Bachman, ed., *Romania: A Country Study*, Washington DC, US Government Printing Office for the Library of Congress, 1989, www.countrystudies.us/romania/. La plenara partidului din 1961 Pârvulescu li s-a alăturat tovarăşilor agenţi sovietici Miron Constantinescu şi Iosip Chişinevschi, pentru a-l ataca pe Gheorghiu-Dej după ce acesta denunţase teroarea şi controlul stalinist asupra partidului. Plenara a cerut revizuirea statutului acestora de membri de partid. Ionescu (1964), p. 333.

[3] Vezi RGASPI, Moscova, fond 575, opis 1, papka 239, f. 4; papka 240, f. 31-65; papka 33, f. 67.

[4] PTO (1967), p. 1.

[5] *Intelligence Report: The Politburo and Soviet Decision-Making*, aprilie 1971 (declasificat la 6 ianuarie 2005), p. 33, CIA.

În 1967, printre principalele personalităţi-ţintă ale recrutării, reactivării sau înlocuirii se numărau secretarul-general al partidului, Ceauşescu, prim-ministrul (preşedinte al Consiliului de Stat), Ion Gheorghe Maurer, şi viceprim-ministrul Emil Bodnăraş, precum şi secretarul pe probleme externe, Paul Niculescu-Mizil, şi ministrul de Externe, Corneliu Mănescu. În timp ce Ceauşescu şi Maurer se aflau în topul preferinţelor pe lista-ţintă a Moscovei, Kremlinul continua să alimenteze speranţele că Bodnăraş ar fi putut fi convins să adopte o poziţie mai „realistă" şi să concureze la funcţia lui Ceauşescu. Această luare în vizor a fost confirmată de şeful informaţiilor externe al Stasi, în lungul său raport din 1969:

> Principalul exponent al liniei naţionaliste din PCR este secretarul-general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, care a înţeles să reprime forţele internaţionaliste din conducerea partidului, fără să-i elimine totuşi pe toţi. El este sprijinit, în primul rând, de preşedintele Consiliului de Miniştri, Maurer, de Niculescu-Mizil, membru al Prezidiului Permanent şi responsabil cu relaţiile externe ale PCR, şi de ministrul de Externe, Mănescu.[1]

> După conferinţa naţională a PCR, din decembrie 1967, influenţa forţelor internaţionaliste a continuat să se diminueze. Preşedintele Consiliului de Stat al RSR, tovarăşul Chivu Stoica, a fost eliberat din funcţie la această conferinţă şi înlocuit cu Ceauşescu. [...] Printre forţele care gândesc realist pot fi menţionaţi actualul preşedinte al Uniunii Sindicatelor, Apostol, Bodnăraş, membru al Prezidiului Permanent, precum şi Bârlădeanu, până de curând reprezentant la CAER (Bârlădeanu a fost eliberat din funcţie din motive de sănătate la plenara PCR din decembrie 1968). Fostul ministru de Interne, Drăghici, care ar putea fi de asemenea inclus în acest grup, a fost exclus din partid [...][2]

KGB-ul a dat o lovitură considerabilă atunci când l-a recrutat pe fostul preşedinte al Consiliului de Stat, Alexandru Drăghici, însurat cu o agentă maghiară a AVH, după ce a fost demis din funcţia de şef al Securităţii

[1] *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra ţării*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 261. Mănescu primise un oarecare instructaj în URSS la sfârşitul războiului. În 1954, a devenit şef al Departamentului politic al Forţelor Armate Române (DSPA). Şperlea (2003), p. 188.

[2] BStU, MfS, ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 261. Din cele cinci persoane considerate prietene de Moscova, patru – Stoica, Apostol, Bârlădeanu şi Drăghici – au fost identificate ca spioni sovietici în anii 1970. Stasi s-a înşelat numai în privinţa posibilei recrutări a lui Bodnăraş. După 1989, Apostol a recunoscut că a conspirat cu agenţi ai GRU, iar Drăghici a fugit în Ungaria ca să evite un proces pentru omor.

şi din Biroul Politic, în primăvara anului 1968.[1] Drăghici fusese prezentat ca aflându-se la originea reorganizării independente a informaţiilor româneşti, în perioada 1961–1964. Şi mai important, el prezidase crearea biroului din cadrul Direcţiei de contraspionaj, însărcinat cu „verificarea şi supravegherea informativă a tuturor celor asupra cărora planau suspiciuni că ar fi aparţinut serviciilor de spionaj ale URSS", care, mai târziu, a devenit cunoscută sub numele de unitatea anti-KGB.[2] Legăturile sale cu personaje-cheie din DSS, în special cu şeful DIE, Nicolae Doicaru, şi cu fostul său adjunct şi succesor, Ion Stănescu (care îşi schimbase numele din cel unguresc „Szilágy"), a conferit spionajului sovietic un acces şi o influenţă incredibile, într-un sector cheie, implicat în confruntarea sovieto-română, permiţându-le să submineze operaţiunile unităţii anti-KGB, la câţiva ani de la crearea ei şi peste 12 ani după aceea.[3]

Ţinte prioritare: personalul diplomatic şi din serviciile de spionaj

Clar obişnuit să exercite influenţă politică prin serviciile partenere, Stasi s-a plâns că subordonarea instituţiilor de coerciţie ale statului, autorităţilor naţionale şi inculcarea ideologiei „naţionaliste" au creat o situaţie sui-generis care făcea dificil de exploatat aceste pârghii tradiţionale ale cooperării internaţionaliste. În loc să fie deschis la influenţă şi control din partea partenerilor din Tratatul de la Varşovia, Stasi nota cu indignare că DSS-ul le aborda solicitările în aceeaşi manieră ca pe un atac imperialist.

> Tendinţe similare sunt manifestate de organele de securitate ale Republicii Socialiste România, ale căror măsuri operative sunt dependente – în cazuri

[1] În 1990, Drăghici, care ordonase şi participase la numeroase execuţii ca şef al Securităţii, în perioada 1952–1967, a primit azil din partea guvernului Forumului Democratic Maghiar de la Budapesta, care a refuzat solicitările de extrădare pentru a fi judecat în România. A fost condamnat în lipsă pentru numeroase crime.

[2] Troncotă (1999), p. 483; Pelin (1997), p. 205.

[3] Identitatea maghiară a lui Stănescu a fost dezvăluită public, după 1989 (Herbstritt şi Olaru (2005), p. 87), înainte ca el să o recunoască, într-un interviu din 2006. Justificarea lui a fost conformă cu dezinformările sovietice referitoare la şovinismul românesc, că pentru promovarea în cadrul partidului era necesară identitatea etnică română. Lucru contrazis de componenţa Comitetului Central şi de conducerea serviciilor de informaţii. Drăghici (Draghich), care condusese DSS-ul timp de 13 ani, era de origine slav sudic. Generalul Dumitru I. Dumitru, şeful Serviciului de informaţii militare timp de 15 ani, din 1963 până în 1978, avea strămoşi ţigani/rromi, şi Ion Mihai Pacepa, adjunct al DIE pentru 9 ani, din 1969 până în 1978, era slovac de origine. Pacepa sugerează o origine slovaco-maghiară, în interviul dat televiziunii ungare „Confesiunile unui spion-şef", DUNA TV, Budapesta, 24 februarie 2004a, 01.00; Agenţia de presă RADOR (Bucureşti), 24 februarie 2004.

individuale – de aprobarea organelor de partid corespunzătoare. Acțiunile întreprinse împotriva membrilor PCR trebuiau, în principiu, să aibă aprobarea organelor de partid. Activitatea organelor de securitate este orientată, în general, numai asupra „acțiunilor subversive" din exterior, la fel și pentru activitățile de spionaj, fără să facă nici cea mai mică diferențiere între țările imperialiste și cele socialiste.[1]

Într-adevăr, structurarea serviciilor de informații (și a celor militare) ale partenerilor din Bloc, astfel încât să fie operaționale numai într-o singură direcție, era una dintre măsurile de siguranță absolută ale Centralei KGB, la fel ca radarele sovietice care detectau numai aeronavele care veneau din Vest, nu și din Est. Cu excepția supravegherii României (și, temporar, în timpul crizei din 1956 – Ungaria și în 1968 – Cehoslovacia), serviciile de informații ale „partenerilor apropiați" funcționau numai împotriva „statelor imperialiste" din Vest și erau total vulnerabile împotriva operațiunilor și a penetrării sovietice, garantate prin controlul exercitat de Moscova asupra politicilor de personal și a evoluției carierei ofițerilor superiori.

Pe de altă parte, faptul că practic toți ofițerii superiori ai DSS, din anii 1960, fuseseră selecționați, recrutați și antrenați de serviciile sovietice, în perioada 1945–1961, ridica serioase semne de întrebare cu privire la loialitatea lor fundamentală. Până la sfârșitul anului 1961, când România s-a eliberat de acest sistem de control sovietic, „pentru a fi numit într-un post de conducere, era absolut necesar să fii membru de partid și să fii absolvit un curs de specializare la Institutul Felix Djerjinschi, din Moscova".[2] În special spionajul extern (DIE) era dominat de controlul sovietic direct, inițial, până la moartea lui Stalin, existând o corelare unu-la-doi între experții și consilierii sovietici și angajații români. După ce au servit cu bună-știință Moscova, la un moment dat, și au moștenit beneficiile acelui serviciu, era cel mai probabil că aceste persoane se vor întoarce la bază, în cazul în care se creau condiții propice pentru aceasta.

O altă categorie de interes special era constituită din toate acele persoane direct responsabile de menținerea legăturilor României cu partenerii occidentali și însărcinate cu implementarea politicilor externe și de securitate prooccidentale. Este posibil ca, în perioada când a fost făcut raportul Stasi, din 1969, Corneliu Mănescu să fi fost deja recrutat/reactivat de spionajul

[1] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 236.

[2] Troncotă (1999), p. 337. Același lucru a continuat să fie adevărat pentru serviciile de informații din Polonia, Ungaria și Bulgaria și după prăbușirea Uniunii Sovietice. Cehoslovacia a oprit practica pentru ofițerii de informații externe, în 1990, în timp ce ofițerii de informații militare au continuat să participe la programele de instruire sovieto/ruse cu „partenerii apropiați".

sovietic. În 1962, el a prezentat deformat la Washington politica Bucureştiului, ca fiind nefavorabilă reunificării Germaniei, ceea ce a făcut ca România să rateze şansa de a încuraja cooperarea într-un domeniu de convergenţă SUA – România.[1] În 1968, în perioada crizei din Cehoslovacia, Mănescu a refuzat să confirme rapoartele care fuseseră împărtăşite de spionajul românesc partenerilor din SUA, referitoare la provocările militare sovietice şi ale Pactului, iar apoi a negat că Moscova trimisese ultimatumuri (citându-l în acest caz ca autoritate pe Ceauşescu, chiar dacă acesta fusese cel care aprobase trimiterea de informaţii contrare).[2]

De asemenea, Silviu Brucan, care fusese ambasador în SUA în perioada anilor 1950, a admis că a conspirat cu lideri de la Kremlin pentru răsturnarea lui Ceauşescu şi menţinerea unui regim comunist (presupus, mai prosovietic) în România.[3] Translatorul de la ambasada din Washington, Sergiu Celac, era fiul unui Cominternist, numit direct de autorităţile sovietice prefect al Craiovei, după cel de-al Doilea Război Mondial, şi „persoană aflată în atenţia" unităţii anti-KGB.[4] Corneliu Bogdan, ambasador în SUA, între 1967 şi 1978, a fost căsătorit cu o bine-cunoscută Cominternistă şi fostă soţie a unui consilier de informaţii sovietic, din anii 1950, şi era, de asemenea, „persoană în atenţie". Alţii, precum Victor Dumitriu, ambasador în Franţa, se pare că a ajutat la acoperirea lui Caraman, la Paris, şi a propagat temele măsurilor active ale KGB, spre exemplu, aceea că Bucureştiul lucra

---

[1] Memorandum al discuţiei, Geneva, 20 martie 1962, Document 10, *Foreign Relations, 1961–1963,* volumul XVI, Eastern Europe; Cipru, Grecia, Turcia.

[2] Telegramă de la ambasada din România către Departamentul de Stat, Washington, 6 septembrie, 1968, document 169, *Foreign Relations, 1964–1968,* volumul XVII, Eastern Europe.

[3] Silviu Brucan, *Generaţia irosită. Memorii,* Boulder, Westview, 1993, p. 188; Deletant (1995), p. 365; Pelin (1997), p. 133. Brucan se pare că a lucrat ca agent sovietic când era redactor-şef la ziarul partidului, *Scânteia*, unde KGB-ul şi-a menţinut una dintre principalele reţele. Vezi Andrew şi Mitrokhin (1999), p. 270. Este clar din conversaţiile lui cu oamenii Kremlinului că nu s-a simţit constrâns – nici legal, nici moral – în anti-americanismul său. Vadim Zagladin, *Note Regarding Discussions with Silviu Brucan (Romania), 17-22 septembrie 1990*, octombrie 1990, Fundaţia Gorbaciov *(Mezhdunarodnii Obshestwennii fond sotsialno-ekonomicheskih i politologicheskih isledovanii*: Fundaţia Internaţională Socială pentru Studii Economico-Sociale şi Politice), Moscova, fond 3, opis, 1, dosar 7287, f. 1-8, citat în Alex Mihai Stoenescu, „Adevărata apartenenţă a lui Silviu Brucan", *Vitralii: Lumini şi Umbre*, Bucureşti, nr. 2 (martie 2010), pp. 89-90.

[4] Pelin (1997), p. 133. Celac senior şi-a „repatriat" familia în URSS timp de câţiva ani, în perioada anilor 1950. Informaţia că Celac a fost „persoană aflată în atenţia" unităţii anti-KGB de la fostul director al informaţiilor externe, Ioan Talpeş. După iulie 1978, Sergiu Celac a fost o sursă importantă care a confirmat toate informaţiile date de dezertorul Pacepa, dovedite ulterior complet eronate. Vezi, de exemplu, întrevederi cu Sergiu Celac în John Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceausescu*, Londra, Hutchinson, 1991.

mână în mână cu Moscova în perioada invaziei din Cehoslovacia, pentru a-i induce lui Dubček un sentiment fals de securitate.[1] Indiferent de gradul în care aceste persoane au servit mai degrabă regimul sovietic decât interesele românești, nici una dintre ele nu ar fi trecut de procedurile normale de verificare *(vetting)* care se efectuează uzual de guvernele democratice.

Serviciile sovietice și cele ale Pactului nu și-au limitat, în nici un caz, activitățile de recrutare ale diplomaților români la cei care se aflau la post în Vest. De exemplu, în august 1963, sovieticii și ungurii îl cultivau în comun pe reprezentantul român în Coreea de Nord, într-o perioadă în care Kim Il Sung îl considera pe Gheorghiu-Dej „ca fiind singurul lider de partid și de stat din Europa" cu care ar „putea negocia de pe poziția unui partener egal".[2] Ambasadorul sovietic și-a instruit colegii maghiari „să aibă grijă de ambasadorul român" și „să-l conducă pe direcția corectă".[3]

Diplomații recrutați de sovietici au furnizat la Washington, Londra, Paris etc. informații consistente, avizate spre diseminare de controlorii din KGB, la un loc cu dezinformări neverificabile, valoarea și bonitatea celor dintâi asigurând credibilitate și celorlalte, precum și propria lor valoare de „active" occidentale".[4] Atâta timp cât Bucureștiul a rămas izolat, nu a dezvoltat relații externe extinse și nu a provocat interacțiuni pe o scală mai largă între oficialii români și partenerii occidentali – permițând verificarea prin intermediul canalelor multiple – Moscova a putut filtra și manipula, dacă nu chiar controla în întregime, informațiile care veneau pe puținele canale de comunicare.

Conducerea DSS: călcâiul lui Ahile românesc

Recrutarea sovietică a rețelelor de agenți devenise atât de agresivă, încât conducerea României a abordat subiectul direct cu Brejnev, în timpul vizitei de la Moscova, din mai 1970. Nici unul dintre ceilalți membri ai

---

[1] Vezi Dumitru (1996). Vezi și evaluarea contrainformațiilor românești prin care este identificat ca probabil trădător, la scurt timp înainte de dezertare, în CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 120-126; Țăranu (2009), p. 365.

[2] Raport, Ambasada Ungariei în Coreea de Nord către Ministerul de Externe al Ungariei, 26 august 1963, document nr. 32, „New Evidence on North Korea", Bernd Schafer, „Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949–1989", *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 14/15 (2003–2004), p. 130; MOL, XIX-J-1-j Korea, 5. doboz, 5/bc, 0034/RT/1963.

[3] Ibidem. Relatarea ambasadorului maghiar, József Kovács, referitoare la discuția cu ambasadorul sovietic, V.P. Moskovski, despre ambasadorul român, Bodnăraș.

[4] De exemplu, Brucan, Celac și Bogdan erau considerați de SUA surse de încredere, chiar valori. Doi membri ai familiei Bogdan au emigrat în SUA și au devenit cetățeni americani.

Pactului nu ridicase vreodată un asemenea subiect sensibil în faţa liderilor de la Kremlin, cu atât mai puţin să provoace o confruntare asupra lui. Cu toate că Gheorghiu-Dej, Ceauşescu şi Bodnăraş făcuseră acelaşi lucru cu Hruşciov, acum era prima oară când Brejnev, Suslov şi ceilalţi conducători sovietici experimentau abordarea francă a Bucureştiului asupra unei teme, de obicei, interzise.

Relatând ulterior discuţia în faţa Comitetului Central, Ceauşescu a descris felul cum a ridicat problema, ca din întâmplare:

> Referitor la problema activităţilor de informaţii, le-am spus că eu mă gândisem să nu abordez subiectul, dar tovarăşii mei din delegaţie insistaseră să o fac. I-am întrebat care este motivul pentru care o serie de reprezentanţi sovietici contactau cetăţeni români şi solicitau informaţii despre o serie de subiecte. Dumneavoastră ştiţi foarte bine că am ridicat aceeaşi problemă în 1964 şi mai târziu, iar dacă vă interesează anumite probleme, faceţi solicitarea prin canalele oficiale şi vă vom spune totul. Nu ne face plăcere să luăm măsuri împotriva diverşilor cetăţeni.[1]

Conducătorul sovietic l-a întrerupt imediat, protestând că URSS-ul „nu face asta nici măcar cu China", că ei „nu mai fac asemenea lucruri" şi că „o decizie a Biroului Politic sovietic, pe acest subiect" interzice asemenea practici. „De fapt, a continuat conducătorul român, a fost singura dată când Brejnev m-a întrerupt în mijlocul unei propoziţii."[2] Ceauşescu i-a cerut apoi lui Brejnev „să dea instrucţiuni cetăţenilor [sovietici] să nu mai facă asemenea lucruri pe viitor", menţionând că românii vor face la fel. Această incursiune bruscă într-un domeniu care nu mai fusese abordat astfel le-a supărat atât de tare pe gazde încât, după ce echipa lui Brejnev a mai tras încă o concluzie – numai ca să nu „încheie discuţia cu problema reţelelor de agenţi" –, s-a luat o pauză de douăzeci de minute.

După ce au vorbit un timp de Nixon şi de China, sovieticii s-au întors la „problema referitoare la culegerea de informaţii", subliniind că „îşi menţin afirmaţia că ei nu efectuează nicăieri asemenea activităţi". Delegaţiei române i s-a spus că: „Dacă avem cunoştinţă despre vreun provocator român sau sovietic, putem lua împotriva lui orice măsuri dorim". Secretarul

[1] Proces-verbal nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, f. 2-3, 5-27. Gheorghiu-Dej a adoptat această poziţie cu Hruşciov în timpul vizitei de la sfârşitul lui iunie 1962. A fost explicată Biroului Politic în noiembrie 1963 şi organizaţiilor locale de partid în perioada 1963–1964.

[2] Ibidem.

pe probleme externe, Niculescu-Mizil, a subliniat că membrii conducerii partidului trebuie:

> Să ia notă de declarația lor: s-au dat instrucțiuni că nu vor mai avea loc, nicăieri, asemenea activități. Dacă prindeți un provocator român sau sovietic, luați măsuri.[1]

Exact așa cum reproșul lui Ceaușescu a fost o replică în oglindă a celui al lui Gheorghiu-Dej, la fel a fost și răspunsul KGB-ului: o tentativă de asasinat asupra conducătorului român.[2] Intențiile Moscovei, chiar și anterioare acelei întâlniri, nu fuseseră niciodată mai benigne. Trei luni mai devreme, agenți de penetrare Stasi la NATO raportau „planul complet de intervenție" al Moscovei, în România.[3] Desigur, conducerii sovietice nu-i trecuse niciodată prin minte să stopeze operațiunile de spionaj asupra României. Din contră, deoarece o intervenție deschisă devenea din ce în ce mai complicată, din cauza contramăsurilor militare românești și a parteneriatelor internaționale, Kremlinul se baza tot mai mult pe metode clandestine de a explora alternative ale serviciilor de spionaj, aceeași strategie pe care o adoptaseră față de Iugoslavia și de China și implementată apoi în Afghanistan.

Abordarea românească pentru neutralizarea rețelelor informative sovietice, așa cum a fost formulată în 1962–1963, a conținut o fărâmă de geniu. Știind că o epurare deschisă a agenților sovietici cunoscuți va provoca, probabil, o contrareacție copleșitoare, Bucureștiul s-a gândit să coopteze cât mai mulți posibil și să-i neutralizeze, în același timp, pe cei rămași loiali KGB-ului și GRU. Prin confruntarea deschisă a tuturor agenților sovietici de cetățenie română și oferindu-le un trecut curat, dacă erau de acord să lucreze în serviciul țării lor și să informeze apoi Moscova că făcuseră asta, încrederea Kremlinului în propriile rețele a fost subminată complet. Chiar și agenții nedescoperiți au fost, cel puțin temporar, compromiși, fiind extrem de complicat și de laborios pentru Moscova să stabilească dacă fuseseră și ei deturnați sau nu.

Pe de altă parte, o asemenea abordare – chiar dacă una mai bună nici nu ar fi fost de imaginat – a lăsat în urmă un cancer netratat, care putea

---

[1] Ibidem.

[2] Lendvai (1969), pp. 305-306; FCO 28/1048, *Presupusa tentativă de asasinat împotriva președintelui Ceaușescu*, 1970 (1 ianuarie-31 decembrie 1970), ENR 1/1), BNA. Până la acest moment, CIA nu a declasificat nici un document referitor la asemenea rapoarte.

[3] Generalul Markus Wolf, Notă informativă către tovarășul ministru, referitoare la existența unui plan sovietic de intervenție militară în România, „Raport NATO despre România", 23 februarie 1970, BstU, MfS, SdM 352, S. 1-2; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 287-288.

exploda în forţă, cu o malignitate agresivă, în condiţii adecvate. Atâta timp cât independenţa României a adus avantaje palpabile şi un sprijin occidental şi internaţional crescând (posibil critic în împiedicarea sovieticilor de a folosi termenul *force majeur* în perioade de criză), Bucureştiul s-a putut baza chiar şi pe loialitatea celor mai oportunişti şi mai ambiţioşi oficiali, care spionaseră pentru sovietici în trecut. Dar, în cazul în care România devenea izolată şi vulnerabilă în faţa acţiunii directe a sovieticilor, aceiaşi oportunişti vor fi foarte motivaţi să trădeze din nou, chiar şi numai pentru a se proteja de pedeapsa sovietică. Dacă izolarea internaţională a României era însoţită de nemulţumiri populare, atunci ei şi-ar fi putut prezenta trădarea ca eroism sau „reformism".[1]

Reactivarea agenţilor GRU: Afacerea Şerb

Gradul în care România era încă vulnerabilă la capriciile acestor „foşti şi viitori" agenţi dubli a fost ilustrat, frapant, câteva luni mai târziu, când ofiţerul de legătură din Bucureşti al Comandamentului Unificat al Tratatului de la Varşovia, generalul Gheorghi Pavlovici Romanov, l-a reactivat pe agentul sovietic, generalul Ion Şerb, comandant al garnizoanei militare Bucureşti. Şerb se încadra în multe categorii ridicate de risc, despre care Gheorghiu-Dej, Bodnăraş şi Ceauşescu avertizaseră conducerea PCR în august 1963. După ce se înrolase voluntar în armată la sfârşitul războiului, a fost trimis în URSS pentru a se instrui ca ofiţer într-o „academie militară". În timp ce era la academie, Şerb, deşi însurat, s-a încurcat cu o sovietică şi a avut un copil cu ea, amănunte care nu au fost dezvăluite superiorilor lui militari din România, ci folosite pentru a-l şantaja. Mai mult, pentru că urmase cursuri de instruire în domeniul informaţiilor în Uniunea Sovietică, el a făcut carieră în Securitate, ajungând până la funcţia de adjunct al şefului Consiliului pentru Securitatea Statului, precum şi ministru-adjunct de interne, sub Alexandru Drăghici, înainte de căderea acestuia în dizgraţie, după care a fost reîncadrat ca ofiţer, în forţele armate române.

Şerb şi Romanov se aflau în termeni foarte buni. Romanov, care fusese prim-adjunct al comandantului Districtului militar Moscova (garnizoana Moscova), înainte de numirea sa, în mai 1966, la Bucureşti, cunoştea foarte

[1] Apostol, Bârlădeanu, Brucan, Pârvulescu, Mănescu şi fostul Cominternist Grigore Ion Răceanu s-au reinventat ca „reformişti" anti-Ceauşescu, în mult-discutata „Scrisoare a celor şase", din 1988. Se spune că grupul nu l-a contactat pe Ion Gheorghe Maurer, cu siguranţă cel mai prestigios fost conducător membru al CC, cunoscut şi respectat în Vest, mai ales de oficialii administraţiei SUA şi diplomaţii superiori. Maurer a fost unul dintre arhitecţii politicii de independenţă şi antisovietice. Vezi Cristina Petrescu, „Scrisoarea celor şase: despre (sub) cultura elitei comuniste româneşti", *Studia Politica: Revista de ştiinţe politice*, vol. 2, nr. 5 (2005), pp. 355-383.

bine slujba şi responsabilităţile lui Şerb. Şerb a susţinut în timpul interogatoriilor că Romanov îl abordase la recepţia de la Ambasada sovietică, dată cu ocazia aniversării revoluţiei bolşevice din noiembrie 1970, la un moment de vârf al campaniei de presiune (şi dezinformare), exercitată de sovietici asupra României, referitor la participarea la manevrele Tratatului. Câteva luni mai târziu, Romanov i-a înmânat „o listă de cumpărături". După aceea, Şerb s-a întâlnit cu Romanov la Constanţa, la o inspecţie a Diviziei 9 de tancuri, unde i-a dat lui Romanov informaţii asupra „recentei înfiinţări a două mari unităţi de mecanizate", special destinate să combată o incursiune URSS – Tratatul de la Varşovia, precum şi „desfăşurarea regimentelor acestora".[1] Aceasta confirma informaţiile generale sovietice şi oferea detalii care lipseau Moscovei. Generalul sovietic şi-a exprimat gratitudinea „pentru informaţiile primite, ca şi pentru promisiunea că ar putea avea şi altele, pe viitor".

Conform transcriptului interogatoriului lui Şerb, el s-a întors la Bucureşti, în mai 1971 (după ce a mai participat la o inspecţie la Iaşi), şi a pus pe hârtie ceea ce îşi mai amintea din planul de acţiune al armatei, din 1968, aşa cum îi ceruse ofiţerul GRU.[2] Acest „plan de reacţie al armatei române, în cazul forţării liniei Prutului, printr-o invazie similară cu cea din Cehoslovacia" i-a fost dat lui Romanov în aceeaşi lună.[3] La contactul următor, Şerb i-a furnizat generalului sovietic informaţii referitoare la „misiunile Diviziei 9 şi 10 din Dobrogea şi câmpia Bărăganului, inclusiv podurile care urmau să fie distruse, în cazul unui atac sovietic".

Romanov a cerut, de asemenea, şi a primit dosarele de cadre ale câtorva comandanţi militari, printre care generalul Vasile Milea, pe atunci comandantul Gărzilor Patriotice, şi generalul Nicolae Militaru, care îi va urma lui Şerb la comanda Armatei a II-a (Regiunea Bucureşti) şi în funcţia de comandant al Garnizoanei Bucureşti. Militaru, care fusese şi el antrenat şi recrutat de spionajul militar sovietic în URSS, va fi prins în flagrant în

[1] Pelin (1997), p. 68.

[2] Op. cit., p. 98.

[3] Descrierea falsă făcută de Pacepa, conform căreia regimul Ceauşescu ar fi fost, în secret, loial Moscovei, a servit, de asemenea, pentru distragerea atenţiei de la interesele prădalnice ale sovieticilor în România. În versiunea lui Pacepa, Şerb a fost contactat nu de ofiţerul de legătură al Pactului de la Varşovia, generalul Romanov, ci de ataşat, colonelul Mussatov, care nu i-ar fi cerut planurile de apărare contra invaziei sovietice în ţară şi detalii despre diviziile de mecanizate destinate apărării antisovietice, ci planurile de apărare ale oraşului Bucureşti împotriva unui atac NATO, care i-ar fi trebuit pentru dizertaţia de doctorat. Ceea ce ar fi fost normal de împărtăşit între membrii aceleiaşi alianţe de apărare. Pacepa (1987), p. 195.

timp ce trimitea informaţii către GRU, în 1978.[1] Arestarea generalului Şerb, în septembrie 1971, fusese, se pare, doar vârful aisbergului, cu toate că rapoartele care ajunseseră la serviciile SUA, cum că arestarea lui fusese însoţită de arestarea altor 40 de ofiţeri de stat-major, fuseseră exagerate prin măsurile active sovietice, pentru a crea imaginea unei semnificative opoziţii prosovietice în armată.[2]

DIE şi conspiraţia Doicaru – Stănescu

Între timp, ofiţerii prosovietici de la nivelurile superioare ale DSS şi DIE îşi dezvoltau propriile contacte cu serviciile „frăţeşti". În primăvara lui 1971, o astfel de facţiune a încercat să creeze legături independente cu serviciile „aflate în strânsă cooperare", în scopul de a pune la cale operaţiuni împotriva lui Ceauşescu şi a surselor principale de sprijin din Occident. Această facţiune îi includea pe şeful DSS şi ministrul de Interne, Ion Stănescu, pe şeful DIE, Nicolae Doicaru, şi pe fostul şef al DSS, Alexandru Drăghici.[3]

Pe 22 martie 1971, Doicaru a călătorit sub identitate falsă la o conferinţă la Copenhaga, cu obiectivul real de a face o escală clandestină în RDG, la întoarcere, unde i-a făcut o vizită neanunţată partenerului său est-german, Markus Wolf, şeful HVA. Doicaru l-a informat pe Wolf că primise „mandat de la tovarăşul Stănescu", şeful DSS, şi că nu venise cu mâna goală. După

---

[1] Versiunea lui Pacepa despre arestarea lui Militaru din cauză că ar fi dat o agendă telefonică este dificil de considerat verosimilă, mai ales că Militaru a recunoscut ulterior că a conspirat cu spionajul sovietic pentru a-l răsturna pe Ceauşescu. Compară Pacepa (1987), p. 195, şi interviul pe care Nicolae Militaru şi Silviu Brucan i l-au dat lui Darie Novăceanu, „Adevărul şi numai adevărul", *Adevărul*, 23 august 1990. Militaru „şi-a asumat", în mijlocul revoluţiei, postul de ministru al Apărării cu ajutorul celulei sale GRU, înainte de formarea unui guvern. Silviu Brucan a insistat ca el să fie confirmat în funcţie pe 26 decembrie 1989, după care Militaru a reactivat în funcţii superioare 30 dintre cei mai bine antrenaţi ofiţeri sovietici, dintre care mulţi fuseseră deja demascaţi ca agenţi sovietici, ceea ce a provocat o revoltă în cadrul armatei.

[2] Pelin (1997), p. 99; Ronald D. Bachmann, ed., *Romania: A Country Study*, Washington DC, Library of Congress Federal Research Division, 1991, capitolul 5, www.lcweb2.loc.gov.

[3] Doicaru a fost identificat ca agent sovietic, prima oară, la o anchetă a DSS din 1978. Mai târziu, a fost prins la o întâlnire clandestină cu un „handler" GRU din 1988. Transcript nr. 111 din 12 iunie 1994 (audierea generalului-locotenent Victor Neculicioiu), Arhiva Senatului României, Bucureşti, p. 11; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, Bucureşti, RAO, 2005, volumul 4, partea a II-a, p. 128. La recomandarea lui Brucan, Doicaru a fost reactivat consilier pe probleme de informaţii al vicepremierului în ianuarie 1990, unde a ajutat la înfiinţarea unui serviciu guvernamental de informaţii, separat (UM 0215), fără aprobarea preşedinţiei provizorii, bazat pe cadrele din Securitate care fuseseră considerat indezirabile pentru serviciul aprobat (SRI). Salvaţi de şomaj şi condamnare, aceşti oameni erau dornici să facă tot ceea ce li se cerea.

cum i-a raportat Wolf şefului Stasi, Ernst Mielke, nu numai că „Doicaru a elaborat un program vast", suficient pentru o „discuţie extinsă", dar adusese cu el „liste şi materiale" de interes informativ pentru Berlin, precum şi „noi echipamente" realizate în unitatea de producţie secretă a Securităţii.[1]

Subliniind repetat că venise în calitate de „comunist şi prieten", care dorea „să facă ceva bun pentru ţările şi partidele noastre", în „lupta contra imperialismului german şi american", şeful Serviciului de Informaţii Externe a declarat că, pe lângă mandatul lui Stănescu, abordarea sa clandestină era întreprinsă şi cu aprobarea nemulţumitului fost şef al DSS şi ministru de interne, Alexandru Drăghici.[2] Punându-şi trădarea sub acoperirea convingerilor ideologice, Doicaru a descris DIE ca fiind o forţă prin ea însăşi, capabilă şi dornică să ignore politica partidului şi a statului:

> În activitatea oficială noi nu ne limităm la documentele scrise care ne-au fost date de conducerea de partid şi de ministrul de resort. Nu am venit aici fără mandat şi însărcinare. [...] Am venit dintr-o serie de motive importante, de mare interes, în calitate de comunist şi pentru lupta comună pe care o ducem.[3]

Printr-o serie de declaraţii la fel de remarcabile, care ilustrau gravitatea problemei loialităţii printre înalţii conducători ai DIE şi DSS, Doicaru a afirmat că:

- El, Stănescu şi Drăghici, „din partea română, consideră că nu este deloc justificat faptul că relaţiile noastre [cu celelalte organe de securitate ale Pactului] sunt la un nivel atât de scăzut"[4].
- El a fost împuternicit „să înceapă discuţii asupra unor probleme comune, de interes pentru ambele părţi şi, pe această bază, să fie dezvoltate viitoarele relaţii"[5].
- Şeful Securităţii, Stănescu, „semnase deja un protocol de cooperare", la Moscova, cu şeful KDS-ului bulgar, Anghel Solakov, şi era programat

[1] Întâlnirea Doicaru – Wolf II, Herbstritt şi Olaru (2005), p. 298. Era vorba despre aceleaşi capacităţi de producţie înfiinţate în decembrie 1969 pentru a sparge monopolul Stasi asupra echipamentului de spionaj tehnic.

[2] Întâlnirea Doicaru – Wolf I, Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 293, 295.

[3] Op. cit., pp. 293, 296. După căderea lui Drăghici, în aprilie 1968, DSS-ul a devenit Consiliul pentru Securitatea Statului (CSS) şi a fost separat de Ministerul de Interne. În 1972, CSS a redevenit DSS, în cadrul Ministerului de Interne, iar şeful DSS, Ion Stănescu, a devenit, pentru scurt timp, ministru de Interne. Cu toate că nu era ministru de Interne la data acestei întâlniri, Stănescu avea ambele funcţii în timpul vizitei turistice Kalughin – KGB din 1972, Doicaru fiind ministru adjunct de Interne şi director al DGIE/DIE.

[4] Întâlnirea Doicaru – Wolf I, Herbstritt şi Olaru (2005), p. 295.

[5] Op. cit., p. 294.

să se întâlnească „în scurt timp" cu şeful AVH-ului maghiar, András Benkei, „pentru a găsi o modalitate de rezolvare a problemelor de interes comun".

• Doicaru însuşi se întâlnise cu şefii spionajului polonez, Miroslaw Milewski şi Franciszek Szlachcic, „stabilind problemele de interes bilateral" şi schimbul de informaţii; şi, în final,

• Doicaru vorbise „personal" cu şeful KGB, Andropov, şi „începuse un schimb de informaţii şi cu tovarăşii sovietici", mai ales referitoare la teme privind „informaţiile tehnico-ştiinţifice".[1]

Din replicile lui Wolf era evident că Doicaru şi Stănescu încercaseră să pună la cale o alianţă cu serviciile partenerilor „din strânsa cooperare", în opoziţie cu deciziile şi politicile Partidului Comunist Român – o operaţiune datând, cel puţin, din martie 1969, la o lună după ce raportul Stasi identificase obiectivele „naţionaliste" şi pe posibilii conducătorii din România, printre care şi Drăghici. Şefii DIE şi Stasi se mai întâlniseră „pe linia serviciilor de informaţii", la Budapesta şi ajunseseră la „o concordanţă de opinii referitoare la problemele fundamentale, în aprecierea situaţiilor operaţionale", urmată de încă trei întâlniri (inclusiv la Moscova, cu ocazia celei de-a 50-a aniversări a Ceka).[2] Wolf l-a asigurat pe Doicaru că „nu uitase nimic din ceea ce vorbiseră la Budapesta şi la Moscova, nu numai la masa oficială a negocierilor, ci şi cu ocazia discuţiilor din afara cadrului oficial".[3]

Doicaru şi Stănescu erau nerăbdători să deschidă discuţii secrete cu şeful Stasi, Ernst Mielke, şi să încheie un acord detaliat de cooperare, proiect pe care Doicaru i l-a dat lui Wolf. Cele 17 articole ale acestui *Protocol privind colaborarea dintre Consiliul Securităţii de Stat al Republicii Socialiste România şi Ministerul Securităţii de Stat al Republicii Democrate Germania* nu reflecta deloc politicile de independenţă ale României, mai ales în privinţa relaţiilor cu Germania şi SUA, atât sub conducerea lui Gheorghiu-Dej, cât şi a lui Ceauşescu.[4] De exemplu, articolul 10 al Protocolului afirma că DSS şi Stasi vor schimba informaţii şi vor coopera „pentru a contracara acţiunile

[1] Ibidem. Doicaru a semnat într-adevăr un protocol cu Solakov în 1971, pe care succesorul lui, Anghel Ţanev, îl va denunţa în decembrie. Atenţia specială a lui Doicaru pentru cooperarea tehnico-ştiinţifică cu KGB-ul este interesantă, dat fiind faptul că acest domeniu era condus de adjunctul şi apropiatul său Ion Mihai Pacepa. Pacepa afirmă că s-ar fi întâlnit cu Andropov în februarie 1972 la Moscova, în legătură cu această cooperare. Pacepa (1987), pp. 133, 172.

[2] Întâlnirea Doicaru – Wolf I, Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 289-290.

[3] Op. cit., p. 298.

[4] Întâlnirea Doicaru – Wolf II, pp. 302-303, nota 72.

inamice întreprinse împotriva țărilor noastre prin anumite posturi de radio, precum Europa Liberă și Vocea Americii, care sunt conduse și finanțate de serviciile secrete occidentale".[1]

O asemenea poziție nu avea nici un sens din perspectiva politicilor, alianțelor și riscurilor pe care Bucureștiul și le asumase în urmă cu peste un deceniu. Și nu corespundea nici cu relația tacită a României cu posturile Europa Liberă și Vocea Americii. Din 1963, când România încetase să bruieze Europa Liberă și Vocea Americii, și până la sfârșitul anilor 1970, cu excepția unei politici editoriale ostile, emisiunile Europei Libere erau foarte puțin diferite de știrile naționale românești, determinându-i pe oficialii români să privească radio Europa Liberă ca pe un post, în general, „prietenesc".[2] De fapt, Europa Liberă și Vocea Americii (și alte posturi de radio occidentale importante, precum BBC și Deutshe Welle) sprijineau din plin, prin emisiunile lor, „eforturile conducerii României de a se distanța de Moscova", ajutând la generarea legitimității politice interne și validarea internațională, care ar fi protejat regimul și politicile sale de manipularea sovietică.[3] Fostul șef de analiză, Sherman Kent, a remarcat într-un raport pentru directorul CIA că România a fost singurul dintre guvernele din Europa de Est „oarecum cooperant" cu Europa Liberă.[4] Doicaru, Stănescu, Drăghici și alți membri ai conducerii DIE își căutau aliați pentru a răsturna conducerea din acea perioadă a partidului și a întoarce politica de independență, aducând-o din nou sub control sovietic. Întreruperea relațiilor româno-americane a constituit unul dintre cele mai importante țeluri pentru succesul unei astfel de misiuni.

Doicaru nu și-a exprimat nici opoziția, nici rezerva față de mențiunea lui Wolf că în materie de informații și „relații dintre organele de securitate" era vorba de „totul sau nimic". „Colaborarea cekistă strânsă" – codul pentru subordonare totală și multilaterală, față de Centrala KGB – era obiectivul

---

[1] Op. cit., p. 308. Focalizarea antiamericană a lui Doicaru și Stănescu este sugerată de faptul că Protocolul menționează numai posturile de radio „occidentale" fondate de SUA.

[2] A. Ross Johnson și Eugene R. Parta, editori, *Cold War Broadcasting: Impact on the Soviet Union and Eastern Europe*, Budapesta, Central European University, 2010; *Cold War Broadcasting Impact: Conference Summary*, organizată de Hoover Institution și de Cold War International History Project al Woodrow Wilson International Center for Scholars la Stanford University, 13–16 octombrie 2004, Palo Alto, Hoover Institution Library and Archives, 2005, p. 30.

[3] Ibidem.

[4] *Memorandum for the Director: Reactions to Closing of Radio Free Europe and Radio Liberty*, Office of National Estimates, 26 octombrie 1967 (declasificat în iunie 1999), p. 4. Kent observa că până și românii ar rămâne suspicioși față de REL pentru că amenința „controlul lor totalitar", la fel ca și controlul totalitar exercitat de regimurile loiale sovieticilor.

lor, în timp ce „colaborarea formală, numai pe anumite probleme" nu era „de dorit".[1] Ironic, singura problemă – de fapt cea care a „rupt târgul" în acea perioadă – a fost că, în materie de informaţii, colaborarea trebuia să fie iniţiată de conducerea de partid şi de stat. Conform şefului informaţiilor externe al Germaniei de Est:

> Elementul decisiv este cum apreciază conducerile noastre de partid acest lucru, cum văd situaţia şi ce concluzii se vor trage de aici. Colaborarea noastră se bazează pe politicile comune ale partidelor noastre [...] pe aprecierea comună: „Cine este inamicul? Unde se află inamicul? Cât de puternic este inamicul? Şi cu ce mijloace şi metode luptă acesta?"[2]

După cum nota Wolf şi după cum a confirmat Mielke a doua zi, întreaga cooperare internaţională a Stasi „era efectuată direct de către ministru", în calitate de şef al aparatului de securitate, prin Departamentul Internaţional al Comitetului Central al Partidului. Departamentele internaţionale ale „partenerilor apropiaţi" se aflau printre cele mai controlate de Kremlin, deoarece, prin ele, Moscova controla politicile externe şi contactele aliaţilor servili şi îşi conducea operaţiunile de „măsuri active" şi dezinformare. Şefii departamentelor internaţionale erau aleşi dintre cei mai de încredere protejaţi ai sovieticilor (ca şi şefii spionajului şi ambasadorii în URSS). Deci, insistenţa lui Mielke că „singura manieră de a stabili un contact" era posibilă doar prin Departamentul Internaţional nu a fost deloc o întâmplare.[3]

---

[1] Întâlnirea Doicaru – Wolf II, Herbstritt şi Olaru (2005), p. 290.
[2] Op. cit., p. 293.
[3] Op. cit., pp. 292, 301. Regretul lui Wolf „că această călătorie nu a fost iniţiată, pregătită şi realizată aşa cum ar fi fost corect" a fost probabil sincer, dat fiind „întregul volum de materiale şi mandatul" pe care Doicaru le adusese cu el. Op. cit., p. 299.

VIII

ANGAJAREA ÎN RĂZBOIUL CLANDESTIN

Ceauşescu a mers prea departe. Conduce lupta împotriva noastră [şi] constituie principalul obstacol în calea liniei noastre [...] Noi am avut răbdare în privinţa comportamentului României. Trebuie să încercăm să exercităm influenţă asupra evoluţiilor din interiorul ţării.[1]

Leonid Brejnev, august 1971

Ceauşescu ne-a abandonat întotdeauna în momente critice. S-a revoltat împotriva politicii noastre coordonate împotriva Germaniei de Vest [...] Ne-a abandonat în lupta împotriva contrarevoluţiei din Republica Socialistă Cehoslovacia. Acum ne trădează prin vizita lui în China. [...] Totul este direcţionat împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varşovia şi a CAER-ului.[2]

János Kádár, august 1971

Nu pot să cred că nu putem exercita influenţă asupra activului Partidului Comunist Român. [...] Măcar acum să identificăm persoanele din România pe care ne vom putea baza în viitor.[3]

Edward Gierek, august 1971

Ceauşescu se distanţează complet de linia stabilită de noi. Neagă escaladarea luptei ideologice. Spune că imperialiştii nu pun la cale o campanie de subversiune ideologică. [...] După părerea mea, trebuie să ne orientăm spre persoanele care ne vor sprijini în viitor.[4]

Gustáv Husák, august 1971

Ceauşescu e un trădător [care] nu dă nici doi bani [...] pe socialism sau pe prietenia cu Uniunea Sovietică. Noi, cei din organele de securitate, începem să realizăm că va trebui îndepărtat.[5]

Ofiţer DSS către un ofiţer KGB, primăvara anului 1972

---

[1] Întâlnirea din Crimeea dintre Leonid Brejnev şi liderii partidelor est-europene, 2 august 1971, pp. 40-43, în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.
[2] Op. cit., pp. 27-29.
[3] Op. cit., pp. 31-32.
[4] Op. cit., pp. 36-37.
[5] Victor Dorobanţu către Oleg Kalughin. Kalugin şi Montaigne (1994), p. 190.

România vede în prezența Chinei la ONU o contrapondere la Uniunea Sovietică și posibilitatea de a-și manifesta propriile interpretări și activități naționaliste, care deviază de la linia celorlalte state socialiste. [...] Relațiile România – China dăunează abordării convenite de celelalte state socialiste asupra principalelor probleme internaționale și asupra dezvoltării unității și coeziunii sistemului socialist mondial.[1]

Spionajul est-german, decembrie 1972

Este evident imposibil ca lucrurile să meargă așa și pe mai departe cu România. Așadar, trebuie luate unele măsuri pentru a elimina această situație [...] Armata Sovietică este pregătită și operațiunea ar putea avea loc mult mai rapid decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovacia.[2]

Mareșalul A. Greciko, noiembrie 1973

[1] Analiză a relațiilor româno-chineze de la Ambasada RDG la București, 18 decembrie 1972, pp. 7, 9, „Documentare generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[2] Minută referitoare la întâlnirea dintre tovarășul Erich Honecker și tovarășul mareșal Greciko, 17 noiembrie 1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 314-315.

Capitolul 22

Trecerea Rubiconului
1971–1972

Egalitate, naţionalism şi provocarea puterii sovietice

Un element intrinsec al strategiei României pentru eliberarea sa şi a regiunii de dominaţia sovietică a fost mobilizarea altor membri ai Pactului să se implice activ în afacerile internaţionale. Bucureştiul a apărat acest principiu pe terenul cel mai nefavorabil şi în circumstanţele cele mai nefericite, adăugând o notă unică, prin paradoxul ei, eforturilor de dezinformare ale Pactului de a desemna România ca fiind oscilantă, şi pe alţii ca mult mai hotărâţi. Dezbaterea a fost încadrată în diverse moduri: ca „interes particular de stat" versus „internaţionalism proletar", ca „principii organizatorice leniniste" şi „centralism democratic" versus principiile clasice ale dreptului internaţional şi drepturile egale ale statelor, precum şi ca sprijin pentru sau opoziţie la „rolul conducător" al Uniunii Sovietice. Toate se contopeau în conflictul dintre controlul sovietic versus controlul naţional al politicii din cadrul comunităţii socialiste.

Ceauşescu a fost singurul membru al Pactului care nu a beneficiat de o audienţă privată cu Brejnev în timpul celui de-al 24-lea Congres al PCUS de la Moscova, din aprilie 1971, după ce exprimase „opoziţia partidului său la orice amestec în treburile interne ale celorlalte partide" şi a reafirmat că relaţiile socialiste de „tip nou" trebuie să se bazeze pe „principiile suveranităţii naţionale şi independenţei, egalităţii depline în drepturi, neintervenţiei în treburile interne şi avantajului reciproc".[1] La întoarcerea la Bucureşti, el a declarat că: „Fiecare partid comunist îşi va îndeplini rolul istoric, atât pe plan naţional, cât şi internaţional numai în măsura în care

[1] *Scînteia*, 2 aprilie 1971.

se identifică cu aspirațiile poporului căruia îi aparține și pe care îl conduce cu succes pe calea socialismului și a comunismului".[1] Ca răspuns, Radio Moscova a difuzat o serie de emisiuni în limba română, în care sublinia că „întărirea continuă a solidarității dintre URSS și România socialistă este în interesul fundamental al popoarelor celor două țări", și în care insista că „internaționalismul proletar și naționalismul burghez sunt incompatibile".[2] O a doua serie de emisiuni susținea că strânsa integrare economică servește intereselor României, prin „consolidarea politică a celor două state frățești", într-o perioadă în care se susținea că „imperialismul își intensifică eforturile de subminare a unității și coeziunii țărilor socialiste".[3]

Ca și înainte, prin intermediul măsurilor active sovietice, se susținea că relațiile sovieto-române și România – Tratatul de la Varșovia erau în continuă ascensiune și că fiecare întâlnire oficială marca începutul unei noi căi pe calea reconcilierii și a perfecționării acestora. Faptul că nu fusese niciodată așa a saturat analizele occidentale cu o ambiguitate care, adesea, a fost atribuită eronat ambivalenței românilor și nu disonanței dintre campania de dezinformare sovietică și comportamentul real a României.[4] De exemplu, deoarece Ceaușescu participase la cel de-al 24-lea Congres al PCUS, unii observatori au tras concluzia: „copilul-problemă al Blocului Estic pare să se fi întors acasă", o temă care a fost răspândită rapid în media occidentală.[5] În 1971, media occidentală și din Statele Unite publica negațiile oficiale ale României că ar exista vreo modificare în politica sa externă, dar și explicația lor, că Moscova preferă să-și amelioreze poziția față de București și arată „o atitudine mai moderată și mai înțelegătoare", din propriile ei motive, aserțiune care s-a bucurat de diverse grade de acceptare.[6]

Strategiile ofensive și defensive ale României erau legate indisolubil, din moment ce una dintre ele – egalitatea și independența țărilor mici – conducea inexorabil la cealaltă – control sovietic diminuat asupra aliaților. Ceaușescu a pledat adesea, referindu-se destul de evident la Uniunea Sovietică, că statele mici și medii erau chemate să se opună „politicilor

[1] Vezi articolul său, „Strânsa unitate a poporului – garanția victoriei politicii partidului", *Scînteia*, 21 aprilie1971, care a fost apoi republicat în *World Marxist Review (Probleme ale păcii și socialismului)*, nr. 5, mai 1971; King (1971a), p. 12.

[2] Op. cit., pp. 6-7; Radio Moscova, 21–25 aprilie 1971.

[3] King (1971a), p. 9; Radio Moscova, 26–29 aprilie 1971.

[4] King (1971a), p. 1. King face afirmația greșită că: „Semnarea tratatului de prietenie dintre România și Uniunea Sovietică, în iulie 1970, a marcat începutul unei faze de îmbunătățire a relațiilor româno-sovietice".

[5] Kai Meiritz în *Jyllands-Posten*, 15 aprilie 1971; King (1971a), p. 2.

[6] *The Washington Post*, 14 martie 1971; Vincent Buist, știre Reuter de la Viena, 16 martie 1971; King (1971a), p. 2.

imperialiste de forţă, dictat şi imixtiune".[1] Motivele din spatele acestei afirmaţii erau elocvente – „din moment ce toate popoarele sunt interesate să obţină securitatea", atunci „toate trebuie să contribuie la realizarea ei", pentru că „ea nu poate fi rezultatul unui acord între câteva state sau între blocurile existente, ci al unei înţelegeri între toate statele de pe continent, în virtutea egalităţii în drepturi".[2]

Egalitatea, insista Bucureştiul, trebuia să fie reflectată cu adevărat în orice înţelegere europeană de securitate, din moment ce numai „statele, subiecte egale ale dreptului internaţional şi nici un fel de alte entităţi create de ele au dreptul să discute şi să determine modul în care intenţionează să coopereze. [...] Orice poziţii privilegiate trebuie să fie imediat eliminate".[3] România nega astfel, explicit, pretenţiile sovietice la „rolul conducător" şi la dominaţia asupra Blocului, asupra comunităţii largi socialiste şi asupra statelor din întreaga lume, aflate sub protecţionism sovietic, motiv pentru care şi-a atras un potop de critici şi presiuni deschise, în paralel cu un set de contramăsuri clandestine. Ungaria, care de obicei prelua „conducerea în criticarea politicii externe a României", a fost, de asemenea, un „critic principal" al rolului independent al statelor mici, susţinând, spre exemplu, ideea ca statele mici să se angajeze în politici externe constructive numai prin intermediul unor alianţe, în caz contrar putând apărea „distorsiuni naţionaliste şi înclinaţii către izolaţionism naţional".[4]

Merită de subliniat că „naţionalismul", la care se făcea referire în rapoartele serviciilor asupra României, din anii 1960–1970, nu era legat de epurarea etnică sau şovinism, aşa cum a fost desemnat ulterior, în campania de dezinformare coordonată de sovietici. După cum sublinia Stasi, în februarie 1969, „linia naţionalistă şi oportunistă de aripă-dreaptă" a Bucureştiului „accentuează, de fapt, prioritatea dezvoltării naţionale, în detrimentul internaţionalismului proletar şi a colaborării internaţionale între ţările

[1] Agerpres, 6 mai şi 28 iunie 1971; Robert R. King, „România şi securitatea europeană", Rumania/13, RFER, 20 iulie 1972b, OSA, caseta 114, dosarul 2, raportul 266, pp. 12-13.
[2] *Scânteia*, 26 iulie 1971.
[3] *Le Monde*, 22 mai 1971. Vezi şi Sergiu Celac, „Spre deplina afirma a principiului egalităţii în dreptul internaţional al statelor", *Lupta de clasă* nr. 10, octombrie 1971.
[4] King (1972b), p. 13; Tamas Palos, „Ţări mici – Politici mari", *Népszava*, 20 august 1971; Charles Andras, „Securitatea europeană şi securitatea Europei," Condiţiile relaţiilor Est-Vest, Raport/1, RFER, martie 1970. Pentru comentarii asupra precedentelor Ungariei în atacurile asupra opoziţiei României împotriva controlului sovietic, vezi şi King (1972c), p. 18.

socialiste", ceea ce este în detrimentul controlului sovietic.[1] În iunie 1971, prin ceea ce analiştii occidentali au denumit un atac oficial „fără precedent" la politica României, în parlamentul maghiar, şeful Departamentului Internaţional, Zoltán Komócsin, a făcut limpezi relaţiile cauzale: politicile independente conduc la „distorsiuni" naţionaliste, care duc la nemulţumirea şi neliniştea minorităţilor, şi numai ţările cu adevărat socialiste (adică loiale Moscovei) pot rezolva efectiv problemele minorităţilor, în timp ce „diferendele pe probleme de principii şi în abordarea problemelor internaţionale fac dificilă cooperarea cu România".[2]

Construirea coaliţiei intra-Bloc şi loialiştii Moscovei II

Pentru România, realizarea de coaliţii a constituit un aspect central al strategiei de „eliberare", atât din motive defensive, cât şi ofensive. Adevărul crud, foarte bine înţeles la Bucureşti, era acela că până şi la momentul maxim al confruntării sovieto-române, din 1968, Statele Unite şi Marea Britanie (şi Germania Federală) nu oferiseră genul de asistenţă economică şi militară care ar fi permis o ieşire oficială din alianţă, cu atât mai puţin o alternativă de alianţă. Tentativele timpurii ale României de construire a unor coaliţii ilustrează dificultăţile cu care s-a confruntat în atragerea de partea sa a unor membri ai Pactului – care erau adesea mai interesaţi să trădeze către Moscova şi să deturneze ideea în propriile scopuri.

În 1966, Bucureştiul a lansat o iniţiativă de cooperare între Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Ungaria, România, Suedia şi Iugoslavia. După ce iniţiativa a fost prezentată Budapestei, Ministerul maghiar de Externe a insistat pe lângă conducerea partidului: „Trebuie să îi informăm pe prietenii noştri – mai ales, Uniunea Sovietică – despre tot ceea ce se întâmplă în acest cadru" şi să preîntâmpine posibilitatea „să ia un caracter de separare de restul ţărilor socialiste". Apoi, a propus ca Ungaria să folosească oportunitatea apărută prin iniţierea „unei alte conferinţe, de natură similară, dar cu un conţinut diferit", care va redirecţiona atenţia de la iniţiativa României, va izola Bucureştiul şi va oferi Budapestei prestigiul

[1] *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 259-260, 263. Raportul mai nota: „Conceptul naţionalist este exprimat cu deosebită claritate în dezvoltarea comerţului exterior. Din 1960, cota ţărilor socialiste în comerţul exterior al României a scăzut de la 73,0% la 52,9%, în 1967. Iar procentul cu ţările capitaliste dezvoltate a crescut de la 22,3% la 39,6%" (p. 266).

[2] *Népszabadság*, 24 iunie 1971. Pentru răspunsul României vezi Robert R. King şi William F. Robinson, „Rumanian-Hungarian Relations: Friendship with Reservations?" Eastern Europe/5, RFER, 10 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 254, pp. 2-3.

unei politici de stat independente.[1] Ministerul de Externe sugera că acest lucru se putea realiza propunând o „cooperare sporită între ţările central-europene şi dunărene (Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia şi Austria)", adică fără România.[2]

Românii nu au avut mai mult noroc nici cu polonezii, al căror naţionalism tradiţional, vizavi de vecinul din Est, era legendar. Bucureştiul, care se lăsase oarecum înşelat de publicitatea prin care generalul Wojctiech Jaruzelski era portretizat ca mare patriot polonez, a făcut o serie de avansuri, promiţând sprijinul României în cazul în care ei ar dori să apere unele interese naţionale poloneze sau „ar adopta o linie mai independentă", în cadrul consiliilor militare ale Tratatului de la Varşovia. Însă Jaruzelski nu numai că s-a declarat în mod repetat şi neechivoc „clar împotriva" unui drum independent, de genul celui pe care „România l-a ales", dar s-a comportat ca şi cum românii i-ar fi fost duşmani personali, la fel cum făcuse şi în timpul invaziei din Cehoslovacia.[3]

Agentul CIA din conducerea militară poloneză, colonelul Kuklinski – care, ulterior, a ajuns şef al Planificării Strategice de Apărare pentru armata poloneză şi, astfel, responsabil pentru întreaga planificare de război şi planificarea comună a armatelor Pactului de la Varşovia – i-a „transmis personal" lui Jaruzelski asemenea „semnale de la români", în mai multe ocazii, dar ele nu au fost niciodată bine primite.[4] Din contră, generalul Jaruzelski a militat, în interiorul armatei poloneze şi al conducerii poloneze, împotriva oricărei simpatii pentru România sau pentru armata ei şi a descurajat contactele dintre ofiţerii români şi cei polonezi.[5]

Căutând să iasă din impasul unei confruntări singulare cu Moscova, Bucureştiul s-a întors la strategia interbelică, prin construirea unor coaliţii

---

[1] Propunerea Ministerului de Externe către Comitetul Politic al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar pentru pace, securitate şi cooperare europeană, 17 ianuarie 1967, pp. 3-5, în Békés şi Locher (2003), PHP.

[2] Ibidem.

[3] Vezi Întrebări şi răspunsuri: col. Kuklinski pentru CIA, „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style" (Atitudinea, comportamentul şi stilul lui Jaruzelski) – (publicat parţial, extrase: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinki", (Pregătiri pentru Curtea marţială: prin ochii colonelului Ryszard Kuklinski), CIA.

[4] Ibidem.

[5] Atitudinea foştilor militari polonezi emigranţi despre militarii români ca „o problemă majoră pentru Pactul de la Varşovia" poate că reflecta parţial aceasta. A. Ross Johnson şi Barbara Kliszewski, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 8.

regionale.[1] Una dintre inițiative – o „Mică Antantă" revitalizată, în cadrul comunității socialiste – nu reușise să depășească reticența guvernelor Dubček și Tito, înainte de a fi zdrobită odată cu Primăvara de la Praga. O alta, mai ambițioasă, reminiscență a „Antantei Balcanice" interbelice, a încercat să treacă peste divizarea Pactului de la Varșovia – NATO și să extragă Bulgaria de pe orbita sovietică. Inițiativa Pactului Balcanic includea România, Bulgaria, Grecia și Turcia. În timp ce, public, Sofia a sprijinit-o, Jivkov și spionajul bulgar au lucrat clandestin să o saboteze, la ordinul Moscovei.[2]

Inițial, Bucureștiul și-a sprijinit inițiativa de cooperare balcanică pe propunerea, de inspirație sovietică, a unor zone libere de arme nucleare în Balcani și în regiunea nordică. Președintele finlandez, Urho Kekkonen, și-a arogat în mod fals paternitatea „zonei nordice libere de arme nucleare", ca fiind contribuția sa la „medierea" relațiilor Est-Vest.[3] Scopul său real era să împiedice SUA și NATO să consolideze atașamentul țărilor scandinave față de Occident, prin dezarmarea nucleară regională. Prin apelurile sale la zona liberă de arme nucleare din Balcani, Moscova a urmărit același scop, până când România a transformat conceptul.

Maniera acestei „translații" a fost destul de directă. Bucureștiul a redefinit, pur și simplu, ideea moscovită a Balcanilor liberi de arme nucleare, pentru a include cooperarea balcanică (într-o manieră similară, conceptul unei zone nordice, liberă de arme nucleare, a fost preluat de mult mai vizionara inițiativă a Cooperării Nordice, condusă de Suedia, Norvegia, Danemarca și Islanda, în locul Moscovei). Apoi, Bucureștiul a promovat cooperarea, separat de inițiativa sponsorizată de Kremlin, cu „scopul clar,

---

[1] Despre eforturile similare ale României în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, vezi F.W. Deakin, *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Garden City, NY, 1966, pp. 139-141 și 311-316. Pentru strategia alianțelor interbelice, vezi Talpeș (1988); Larry L. Watts, *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform 1916–1941*, Boulder, East European Monographs, distribuită de Columbia University Press, 1993 (publicată în România cu titlul *O Casandră a României: Ion Antonescu și lupta pentru reformă*, București, Fundația Culturală a României, 1995).

[2] Vezi Minuta convorbirii dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, reședința Voden [Bulgaria], 20 septembrie 1973, Arhiva Centrală de Stat, Sofia, fond 378-B, dosar 360, în „Bulgaria și Războiul Rece", CWIHP.

[3] Hannu Rautkallio, *Neuvosto vallen asialla, NKP: n vaikutus Suomessa 1960 – luvulla* [Sovieticii acolo: Influența NKP în Finlanda, în anii 1960], Helsinki, Tammi, 1993, p. 154 și nota de subsol 7. Vezi și Timo Vihavainen, „Finland's Relations with the Soviet Union 1944–1991" (Relațiile Finlandei cu Uniunea Sovietică) pe: www.virtual.Finland.fi, și *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia* [Nation On All Fours: O scurtă istorie a finlandizării], Helsingissa, Otava, 1991.

dar nedeclarat de a reduce influenţa sovietică în zonă".[1] Deşi, în anii 1960 şi la începutul anilor 1970, românii au mai proclamat, ocazional, sloganul „zonei libere de arme nucleare", mai ales pentru a-şi legitima contactele şi eforturile din regiune – când, sub presiunea Kremlinului, au insistat mai mult pe necesitatea cooperării balcanice –, la începutul anilor 1980, au început să renunţe cu totul la solicitarea unei zone libere de arme nucleare (menţionând necesitatea retragerii tuturor armelor nucleare *din* întreaga Europă).[2] Astfel, în loc să facă Grecia şi Turcia mai vulnerabile la influenţa sovietică, eforturile României ameninţau să extragă întreaga zonă a Balcanilor din sfera de influenţă sovietică. Bulgaria a fost desemnată la conducerea operaţiunilor secrete de blocare a eforturilor României în Balcani, iar Ungaria, stat nominal balcanic, a condus atacul împotriva conceptului în mass-media şi l-a ridiculizat în discuţiile private cu oficialităţile occidentale.[3]

Vizita în China şi repercusiunile ei: iunie 1971

Moscova a fost extrem de afectată de vizita lui Ceauşescu la Beijing, prima vizită a unui conducător de partid din Tratatul de la Varşovia de la sciziunea chino-sovietică din urmă cu peste un deceniu. În timp ce Ceauşescu se afla în Orient, generalul Şerb era ocupat să furnizeze GRU planurile de apărare împotriva unei invazii sovietice, Moscova mobiliza douăsprezece divizii de-a lungul frontierelor cu România ale RSS Moldova

[1] King (1972b), p. 11.

[2] Robert R. King, „Rumania and the Balkans", Rumanian BR/20, RFER (EERA), 10 noiembrie 1970; *Scînteia*, 30 iunie, 24 iulie, 4 şi 15 august, 27 septembrie 1971, 4 şi 17 martie 1972, şi Agerpres, 28 iunie şi 27 septembrie 1971. Neavând cunoştinţă de confruntarea clandestină, Radio Europa Liberă şi analiştii americani au concluzionat, în anii 1960–1970, că „Uniunea Sovietică şi aliatul ei cel mai apropiat, Bulgaria, au sprijinit puternic propunerile României de cooperare multilaterală şi demilitarizare a Balcanilor". Vezi King (1972b), p. 11. În 1982, Bucureştiul a renunţat complet la solicitările de cooperare în Balcani. Informaţie dată de Todor Jivkov Biroului Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Personal, Strict confidenţial, CWIHP, p. 346.

[3] Reacţiile presei iugoslave la articolele din presa maghiară care speculează referitor la apariţia în Balcani a unei axe antisovietice, cuprinzând Albania, România şi Iugoslavia, 1971, British National Archives, Public Records Office (PRO), Foreign Office şi Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/1416. La sfârşitul anilor 1970, Jivkov a dezvăluit public opoziţia faţă de iniţiativa României: Pactul Balcanic. De asemenea, Ministerul de Externe maghiar a făcut limpede că ţara sa „cu siguranţă, nu doreşte să vadă cooperarea în Balcani luând forma unui grup închis, chiar dacă este vorba numai de cooperare economică". În opinia Ungariei „ţările din Balcani nu pot rezolva nici o problemă dacă nu cooperează cu restul regiunii". Interviul lui Otto Schulmeister cu ministrul de Externe Frigyes Puja, Die Presse, 16–17 iulie 1977.

şi Ucraina, iar flota sovietică din Marea Neagră făcea manevre în dreptul coastelor României în cadrul impresionantei aplicaţii *Yugo-71*. Moscova solicitase chiar „să se permită accesul a trei divizii sovietice care să tranziteze teritoriul românesc", în presupusul drum spre aplicaţiile comune din Bulgaria.[1] Între timp, KGB-ul făcuse din România ţinta prioritară pentru penetrările ilegale din cadrul operaţiunii PROGRESS, îndreptată împotriva aliaţilor din Pactul de la Varşovia.[2]

Operaţiunile de spionaj la nivelul Blocului şi presiunile militare au fost acompaniate de campanii deschise de propagandă şi dezinformare. Meniul a fost bogat şi includea atacuri în media împotriva tentativelor României de a forma „o axă antisovietică", precum şi distribuirea largă a zvonurilor şi rapoartelor referitoare la apropierea Bucureştiului de Moscova. O intervenţie militară coordonată de serviciile de spionaj – posibil ca parte a unei lovituri de stat – a fost rareori exclusă. De exemplu, în august 1971, URSS-ul a organizat, de-a lungul frontierei României cu Ungaria, aplicaţia *Opal-71*, cu forţele sovietice, maghiare şi cehoslovace, care, alături de trupele care urmau să fie redislocate de la exerciţiul *Yugo-71*, constituiau o prezenţă militară dispusă de-a lungul frontierei României, care rivaliza cu cea din timpul invaziei Cehoslovaciei.

La cea de-a 4-a „deliberare INTERKIT asupra Chinei", din februarie 1971, partenerii din „strânsa cooperare" şi-au exprimat preocuparea profundă faţă de „politicile diferenţiate" ale Beijingului şi eforturile de a crea „grupuri şi curente prochineze în diverse ţări şi partide", dintre care numai România era membră a alianţei sovietice.[3] Prin strângerea legăturilor – a explicat delegaţia sovietică – Beijingul avea ca scop „românizarea" lor, adică să neutralizeze opoziţia faţă de politica Chinei, pentru „a-i separa de poziţia sovietică".[4] Conducătorul român îşi făcuse limpede poziţia prochineză, încă din timpul vizitei din iunie 1971. În timpul escalei făcute la Moscova, pe care Brejnev se gândise să o anuleze cu totul, Ceauşescu a fost muştruluit de şeful statului sovietic, Aleksei Kosîghin.

Kosîghin l-a mustrat pe Ceauşescu că fusese de acord, tacit, cu referirile chineze la ameninţarea unei mari puteri la adresa ţării lui, făcute în timpul vizitei. Tirada lui Kosîghin avea loc în mijlocul unei campanii de

---

[1] Vezi Stephen S. Kaplan, et. al., *Diplomacy of Power: Soviet Armed Forces as a Political Instrument*, Washington, DC, 1981, pp. 84-85.

[2] Christopher Andrew şi Vitali Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, 2001, p. 270.

[3] *Al patrulea INTERKIT*, 15 februarie 1971, INTERKIT, PHP, pp. 1-6. Şi partidul comunist japonez, partidul muncitoresc coreean, partidul muncitoresc vietnamez şi partidul comunist spaniol au fost criticate.

[4] Ibidem.

propagandă antichineze, extrem de virulente, care continuase pe tot parcursul vizitei conducătorului român şi coincidea cu manevrele sovieto-bulgare de amploare, de-a lungul frontierelor terestre şi maritime româneşti. Şeful statului sovietic l-a întrebat indignat:

> A ameninţat Uniunea Sovietică pe cineva? V-a ameninţat Uniunea Sovietică pe dumneavoastră? [...] aţi vorbit de superputeri. La urma urmei, România are frontieră numai cu Uniunea Sovietică, Bulgaria, Ungaria şi Iugoslavia. Asta înseamnă că numai Uniunea Sovietică ameninţă România. Poate că vă ameninţă Statele Unite, dar nu organizaţia Tratatului de la Varşovia, care este o umbrelă de protecţie. Poate vă ameninţă China, însă atunci ar fi trebuit să o spuneţi.[1]

Relatând conducerii de partid afirmaţia lui Kosîghin, că URSS-ul întreţinea numai „relaţii bune cu toate ţările socialiste", Ceauşescu a comentat ironic: „De parcă nu ar şti toată lumea".

Ceauşescu îi explicase lui Mao, în timpul întâlnirii avute, că „singurul pericol" care provocase Kremlinul să monteze invazia Cehoslovaciei era pericolul reprezentat de „criticile serioase împotriva politicii de dominaţie" din cadrul comunităţii socialiste. Mao a fost de acord, adăugând: „În acel moment, aveau planuri mari, nu numai împotriva Cehoslovaciei, dar şi împotriva voastră şi a Iugoslaviei".[2] Admiţând că e posibil ca Moscova să se fi gândit să-i invadeze ţara, Ceauşescu a subliniat: „Şi atunci, şi acum, noi am fost şi continuăm să fim hotărâţi să nu acceptăm vreo astfel de acţiune":

> Suntem o ţară mică, dar nu vrem să trăim sub dominaţie străină. Desigur, avem relaţii prieteneşti cu toată lumea, apreciem prietenii şi relaţiile prieteneşti, dar considerăm că problemele României trebuie să fie rezolvate, în primul rând, de partid, de clasa muncitoare, de poporul român.[3]

„Marele Cârmaci" a subliniat că măsurile preventive şi hotărârea pot descuraja chiar şi cele mai puternice ameninţări:

> Dacă sunteţi pregătiţi, o să le fie teamă de voi. Şi Vietnamul este o ţară mică; Cambodgia e mai mică, iar Laosul foarte mic. Dar duc un război de zece

[1] Proces-verbal al discuţiei Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP.

[2] Proces-verbal al discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi Mao Zedong la Beijing, 3 iunie 1971, în Munteanu (2008), documentul nr. 10, pp. 444-445; ANIC, Fond CC al PCR, Relaţii Externe, dos. 39/1971; Budura (2005), pp. 1064-1071.

[3] Ibidem.

ani, fără să-l mai socotim pe cel împotriva francezilor. [...] Noi îi ajutăm pe cei care luptă împotriva invaziei.[1]

Spionajul est-german raporta că, în timp ce Ceaușescu „s-a ferit să atace direct Uniunea Sovietică", caracterul fundamental antisovietic al vizitei a fost ilustrat prin aceea că a reafirmat că „nu există nici o justificare pentru existența unui rol conducător" în comunitatea socialistă:

Vizita nu reprezintă, așa cum susține PCR, o contribuție la înțelegerea, prietenia și unitatea tuturor statelor socialiste, ci este îndreptată împotriva unității și solidarității statelor din Tratatul de la Varșovia și a coeziunii mișcării comuniste și muncitorești internaționale. „Rolul de mediator" pe care și-l asumă PCR servește numai politicile naționaliste ale Republicii Socialiste România și vrea să demonstreze rolul crescând al statelor mici și mijlocii în relație cu marile puteri. Nu este exclus ca, pe parcursul acestei vizite, RSR să-și fi asumat rolul de „mediator" al relațiilor dintre China și SUA, precum și cu Republica Federală Germania.[2]

Oficialitățile de la ambasadele Cehoslovaciei, Bulgariei, Poloniei și URSS erau de acord cu colegii din Germania de Est, că discursurile erau „antisovietice" și „direcționate împotriva unei mai mari coeziuni a comunității statelor socialiste și a mișcării muncitorești și comuniste internaționale". Oficialii de la Ambasada sovietică opinau că „pentru Statele Unite era important să se poată adânci contradicțiile dintre China – RSR și Uniunea Sovietică".[3] Cât de adânci erau „contradicțiile" româno-sovietice era pe cale să devină în curând foarte, foarte clar.

După Beijing, Ceaușescu a vizitat câteva state asiatice în 1971, inclusiv clienta sovieticilor, Mongolia, membră a cercului INTERKIT. Când mongolii au început să înșire suferințele istorice provocate de chinezi, ca o critică indirectă a relațiilor București – Beijing, conducătorul PCR le-a amintit de „jugul țarist" la care fuseseră supuși românii. Apoi, după cum a raportat ulterior Ceaușescu, el le-a subliniat mongolilor că puterea sovietică

[1] Ibidem.

[2] Evaluare a Ambasadei RDG la București, referitoare la vizita lui Ceaușescu în China, 11 iunie 1971, pp. 1-3, „Documentare generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP. Această evaluare repetă cuvânt cu cuvânt câteva fragmente din raportul făcut de Stasi, în 1969. BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 268.

[3] Evaluare a Ambasadei RDG la București, referitoare la vizita lui Ceaușescu în China, 11 iunie 1971, pp. 4-7, „Documentare generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP. Ambasadele Belgiei și Franței au acționat, fără voie, ca agenți de influență împotriva României, asociindu-și politicile cu ale lui de Gaulle, și au apreciat vizita ca acționând „împotriva rolului și poziției Uniunii Sovietice, precum și împotriva politicii SUA".

fusese aceea care confiscase tezaurul României trimis la Moscova, în timpul Primului Război Mondial, fiind deplin conştient că „mongolii vor informa exact Moscova". De asemenea, a atacat aserţiunea conducătorului mongol, Juumjaaghin Tendenbal, că „imperialiştii voiseră să ocupe Cehoslovacia, iar cele cinci ţări o salvaseră", replicând: „Nu am venit ca să ascult predicile dumneavoastră despre Cehoslovacia [sau] ca să-mi daţi mie lecţii, pentru că noi suntem cei care ştim mai bine".[1]

Ceauşescu a văzut mâna Moscovei în insistenţa cu care Ţendenbal apăra invazia, mai ales atunci când acesta a încercat să insereze, în comunicatul comun, referiri la lupta colectivă a Pactului „pentru sprijinirea securităţii europene". Liderul român a susţinut cu hotărâre că „o asemenea interpretare a problemei Cehoslovaciei" era departe de adevăr, oferindu-i conducătorului mongol şansa fie să admită deschis „că nu suntem de acord şi să explicăm participanţilor cum stau lucrurile", fie să scoată propoziţia cu totul din declaraţie. De asemenea, Ceauşescu a contracarat predicile lui Tendenbal referitoare la necesitatea luptei împotriva revizionismului şi naţionalismului, evidenţiind duplicitatea Moscovei în această privinţă:

> Chinezii spun că sovieticii sunt revizionişti. Sovieticii spun că chinezii sunt revizionişti. Alţii spun că iugoslavii sunt revizionişti şi eu nu mai ştiu cine este. În privinţa naţionalismului, unii spun că noi suntem naţionalişti. [...] Şi în Arabia sunt naţionalişti. Dar Uniunea Sovietică nu a încheiat un tratat cu arabii, cu naţionaliştii?[2]

Întâlnirea din 1971 din Crimeea: „Ceauşescu a mers prea departe"

Brejnev era livid. La întâlnirea din august 1971, din Crimeea, cu „partenerii apropiaţi" el a declarat că „cea mai scandaloasă, din partea lui Ceauşescu, era comportarea insolentă din Mongolia".[3] Liderul cehoslovac, Gustáv Husák, a turnat şi el repede gaz pe foc, reamintind cum conducătorul român „dorise să taie orice referiri la Uniunea Sovietică" din comunicat, în cazul în care China nu era tratată de pe o bază egală. Ceauşescu a respins, de asemenea, aserţiunea că Beijingul s-ar fi amestecat în problemele interne ale membrilor Pactului, insistând că partenerii care participaseră la invazie erau şi ei vinovaţi de interferenţă. Pentru a fi sigur că punctul său de vedere nu

[1] Informaţia lui Tendenbal a venit de la Varşovia. Stenograma şedinţei Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 72/1971, f. 10-58, „Documentare generală" în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[2] Ibidem.

[3] Înregistrare a întâlnirii din Crimeea dintre Leonid Brejnev şi liderii partidelor est-europene (inclusiv discuţia asupra Chinei), 2 august 1971, p. 14, op. cit.

era prea subtil, Ceauşescu a atacat deschis linia Kremlinului conform căreia „agresiunea" Germaniei de Vest fusese cea care provocase intervenţia, afirmând că „nici un singur soldat din vreo ţară capitalistă nu avusese intenţia să intre în Cehoslovacia".[1]

Punctele de vedere ale „partenerilor apropiaţi", de la întâlnirea din 1971, din Crimeea, ilustrau adâncimea prăpastiei dintre dezinformarea sovietică referitoare la reintegrarea României în Bloc şi adevărata stare de lucruri. Brejnev a subliniat că era „limpede că pe timpul călătoriei în China, Ceauşescu nu a reprezentat interesele comunităţii noastre, ci a acţionat împotriva lor". Liderul sovietic a anunţat:

> Referitor la România: Ceauşescu a mers prea departe. El conduce lupta împotriva noastră şi reprezintă obstrucţia fundamentală în calea liniei noastre. A arătat-o atunci când a deschis relaţiile diplomatice cu RFG-ul şi o arată şi acum, prin vizita la Beijing. Noi am avut răbdare în privinţa comportamentului României. Trebuie să încercăm [şi mai mult] să exercităm influenţă asupra evoluţiilor din interiorul ţării.[2]

Liderul ungur, János Kádár, a scos în evidenţă, cu entuziasm, „trădarea" României:

> Ceauşescu ne-a abandonat întotdeauna în situaţii critice. Ne-a abandonat în executarea politicilor coordonate împotriva Germaniei de Vest şi împotriva a ceea ce se hotărâse referitor la stabilirea relaţiilor diplomatice cu RFG. Ne-a abandonat în lupta împotriva contrarevoluţiei din RS Cehoslovacia. Acum ne-a trădat vizitând Beijingul. A trădat poziţia comună pe care am luat-o la consultările internaţionale din 1969. [...] Acum există o linie Beijing – Bucureşti – Tirana – Belgrad. Totul este direcţionat împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varşovia şi a CAER-ului.[3]

Şeful partidului polonez, Edward Gierek, nu numai că a fost de acord cu Brejnev că venise vremea să se acţioneze împotriva indisciplinaţilor români, dar a sugerat şi cum se putea realiza aceasta. Conducerea poloneză, a afirmat el, considera că bunăoară cheia problemei era o abordare „ofensivă" şi proactivă:

> Nu pot să cred că nu putem exercita nici o influenţă asupra activului de partid din România. Trebuie să le vorbească cineva frumos oamenilor, celor pe

[1] Op. cit., pp. 36-37.
[2] Op. cit., pp. 40-43. Acest transcript est-german nu conţine luările de poziţie ale lui Honecker.
[3] Op. cit., pp. 27-29.

> care îi cunoaştem. Când ne vom exercita influenţa, Ceauşescu nu va putea evita această întrebare. Trebuie să identificăm acum persoanele din România pe care ne vom putea baza în viitor.[1]

În acord cu Brejnev, Kádár şi Gierek, conducătorul cehoslovac, Gustáv Husák, a vorbit despre natura „complicată" a „chestiunii României" şi a subliniat că, din moment ce nu exista nici o comunicare cu Ceauşescu, ar trebui să se orienteze spre „oamenii care, în viitor, ne vor sprijini".[2] Confruntarea România – Pact, a accentuat el, avea loc la un nivel fundamental:

> Ceauşescu se depărtează total de linia noastră comună. Neagă escaladarea luptei ideologice. Spune că imperialiştii nu alimentează o campanie de subversiune ideologică. A vrut, şi a cerut-o pe un ton dictatorial, să tai trei paragrafe din discursul meu, în care era vorba despre imperialiştii care încearcă să divizeze statele socialiste, să distrugă unitatea şi determinarea ţărilor socialiste prin intermediul naţionalismului şi cu ajutorul diversiunilor ideologice.[3]

Ca de obicei, Brejnev era preocupat de politica subversivă a României din Balcani. Kádár atribuia Bucureştiului rolul principal în formarea unei axe antisovietice şi anti-Pact, Beijing – Balcani.[4] Husák s-a referit, de asemenea, la „Blocul Beijing – Bucureşti – Tirana – Belgrad", menţionând că Ceauşescu îi spusese că „legăturile bilaterale dintre România şi Albania evoluează bine, iar acum vom dezvolta relaţii între partidele noastre".[5] Conducătorul bulgar, Todor Jivkov, al cărui serviciu de informaţii avea responsabilitatea primară în contracararea mişcărilor României din Balcani, a spus că şi China preluase „ideea Pactului Balcanic":

> Avem informaţii că Ceauşescu a organizat asta împreună cu chinezii. Interesele americanilor şi ale chinezilor sunt în acord asupra acestei chestiuni. [...] Nu este nici o îndoială că nu vorbim despre un pact balcanic, ci mai degrabă despre un Pact împotriva Tratatului de la Varşovia, cu un

[1] Op. cit., pp. 31-32.
[2] Op. cit., pp. 35-36.
[3] Ibidem. Această formulare „aprobată" se pare că a fost făcută iniţial de şeful KGB, Andropov, şi a apărut prima oară în raportul anual KGB, din 1967, apărut în mai 1968 şi reiterat în faţa cadrelor KGB, într-un discurs publicat în octombrie 1968. Vezi Raportul KGB din 1967 (1998), pp. 215, 218, CWIHP.
[4] Înregistrare a întâlnirii din Crimeea dintre Leonid Brejnev şi liderii partidelor est-europene (inclusiv discuţia asupra Chinei), 2 august 1971, pp. 27-29, în Nuenlist şi Locher (2004), CWIHP.
[5] Op. cit., pp. 35-36.

impuls antisovietic. România şi Iugoslavia cooperează în acest sens, dar nu este încă nimic finalizat.[1]

Conducătorul bulgar a încheiat prin a menţiona că „în Vest, Mao şi Ceauşescu sunt priviţi ca gemeni". Chinezii, a explicat Jivkov, se bazează „pe România", iar „românii sprijină politicile chinezeşti", mai ales în Balcani.

Brejnev a tras concluzia comună că politica Pactului trebuie să încerce să influenţeze politicile interne din România, ţinând cont „că există în România şi buni tovarăşi", şi i-a îndemnat pe ceilalţi aliaţi să-şi folosească „ambasadele de acolo şi celelalte contacte" pentru a aborda şi a recruta lideri mai rezonabili.[2] Apoi a subliniat că aceste abordări se vor desfăşura în paralel cu efortul comun al secretarilor departamentelor internaţionale şi ideologice de a „coordona activitatea noastră comună, în legătură cu China şi România" în cadrul INTERKIT. Concluzia unanimă a fost că politicile şi conducerea lui Ceauşescu trebuiau să ia sfârşit. Dacă nu putea fi înlocuit prin forţă, atunci va fi împresurat şi neutralizat prin procedee secrete. Toţi „aliaţii" României din Pactul de la Varşovia îşi vor coordona eforturile în acest sens.

Modelul INTERKIT şi priorităţile KGB-ului în România

Dacă ne-am ghida după memorandumul cuprinzător din 1 septembrie 1971, despre organizarea propagandei în Ungaria, înseamnă că nu s-a pierdut timpul în stabilirea cadrului de coordonare a acestei campanii.[3] Deşi China şi România erau, din foarte multe puncte de vedere, foarte diferite, ameninţarea pe care o reprezentau era considerată similară în cadrul reuniunilor „partenerilor apropiaţi". Cooperarea Bucureşti – Beijing a determinat şi mai mult tratarea lor în comun, astfel încât, în anii de început (1967–1971) şi, foarte probabil, chiar şi mai devreme, când sarcini similare erau executate mai neoficial, INTERKIT s-a preocupat intensiv şi de România. Date fiind aceste precedente şi aluzia explicită a lui Brejnev la cooperarea din INTERKIT atunci când a propus un efort coordonat

[1] Op. cit., pp. 21, 23-24.

[2] Op. cit, pp. 40-43.

[3] Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 306-314; MOL M-KS-288-22cs.-1971-43.öe, pp. 117-133. Budapesta, 1 septembrie 1971, Institutul pentru Relaţii Culturale (Kulturális Kapcsolatok Intézete, KKI) către Departamentul de agitaţie şi propagandă al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar. KKI era varianta maghiară a VOKS şi colabora îndeaproape cu partenerul sovietic.

împotriva conducerii României, este de presupus că modelul INTERKIT a fost cel care a inspirat ulterioarele „deliberări" antiromâneşti.[1]

Deşi detaliile cadrului pentru „deliberările asupra României" nu au fost încă scoase la iveală, a fost în schimb recuperată copia est-germană a modelului INTERKIT pe care s-a bazat. Modelul prevedea un efort informativ comun pentru evaluarea situaţiei interne a ţării şi a politicilor şi intenţiilor unei conduceri care „se pregătea să se rupă complet de principiile marxism-leninismului".[2] De asemenea, prevedea coordonarea „activităţii de propagandă şi de cercetare ştiinţifică" pentru criticarea aspră a conducerii pe plan internaţional, fiind stabilită clar „orice referire se făcea" în legătură cu liderul şi cu cei din jurul lui. Au avut loc consultări pentru evaluarea politicii externe şi a influenţei din exterior şi s-a „stabilit să fie coordonate activităţile pentru diminuarea acestei influenţe", nu numai în Vest, ci şi „în Africa, Asia [şi] America Latină".

Au fost considerate foarte propice pentru lansarea unor atacuri de propagandă ocaziile aniversare, precum ziua de naştere a lui Lenin, marea revoluţie din octombrie, înfiinţarea Ceka şi „aniversarea înfiinţării Cominternului". În materie de implementare practică – şi înlocuind „China" cu „ţara ţintă" şi „Mao" cu „lider" – „membrii presei, radioului, TV, agenţii de presă şi edituri" au primit instrucţiuni să aibă consultări comune pentru „întărirea şi coordonarea propagandei antilider", pe următoarele căi:

În domeniile radio şi TV

• Schimbul de materiale radio şi TV [...] pentru programe interne şi externe.

• Organizarea unor emisiuni comune, în special operaţionale, în scop de contrapropagandă asupra celor mai importante probleme curente.

• Producerea în viitorul apropiat a unui documentar TV asupra evenimentelor din ţara-ţintă.

• Coordonarea eforturilor ţărilor noastre la Organizaţia Internaţională pentru Radiodifuziune şi Televiziune (OIRT) şi la Intervision.[3]

---

[1] Vezi în special secţia IV: „Asupra coordonării activităţilor de propagandă şi cercetare ştiinţifică a partidelor frăţeşti în problema Chinei" din protocolul confidenţial al celui de-al doilea INTERKIT, 28 ianuarie 1969, pp. 4-7, INTERKIT, PHP. Scopurile generale ale INTERKIT au fost stabilite în şedinţa Moscova, 14 decembrie 1967, op. cit.

[2] Cel mai important „principiu organizatoric" leninist era „centralismul democratic", eufemismul pentru autoritatea decisivă a Moscovei, adoptat pentru prima oară de Comintern.

[3] Organizaţia Internaţională pentru Radiodifuziune şi Televiziune (OIRT) a fost creată iniţial de Moscova pentru a-şi instituţionaliza accesul la media occidentală. Finlanda a fost singura membră occidentală.

• Trimiterea de specialiști pentru schimb de experiență în zona de propagandă în chestiune în țara-țintă.

• Informarea mutuală referitoare la direcția fundamentală a propagandei radio.

Propagandă scrisă în terțe țări

• Coordonarea în terțe țări a activităților agențiilor de presă și de informații și a celorlalte organe de propagandă externă, din țările frățești, pentru diseminarea materialelor pe această problemă din țara-țintă.

• Pregătirea unei colecții de materiale asupra evenimentelor din țara-țintă. Colecția trebuie să fie tradusă (în engleză, franceză, spaniolă și arabă) și distribuită în țările terțe.

• Coordonarea planificării viitoare a propagandei antilider.

• Schimbul regulat de informații și materiale curente asupra problemei din țara-țintă.

• Organizarea cooperării dintre corespondenți externi ai țărilor noastre, referitor la colectarea și schimbul de informații.

În domeniul cercetării

• Organizarea unui simpozion [...] pe tema „Probleme fundamentale actuale ale dezvoltărilor economico-sociale" din țara-țintă și publicarea materialelor de la simpozion.

• Schimburi la nivel de oameni de știință, asociații științifice, aspiranți și studenți care sunt implicați în problemele din țara-țintă.

• Organizarea unei consultări cu șefii institutelor de cercetare, în vara anului 1969, pentru a schimba informații și a se pune de acord asupra unui plan de lucrări și publicații științifice.[1]

Pe lângă o varietate de reuniuni specializate asupra unor chestiuni practice de-a lungul anului (au fost programate atât consultări la nivel înalt, cât și numeroase alte consultări și schimburi legate de aspecte practice și specifice ale campaniei), a fost programată o altă adunare generală pentru evaluarea implementării și stabilirea unor noi obiective, deosebit de importante, având în vedere că urmau după congresul partidului din țara-țintă. În timp ce scopul acestei întâlniri a fost stabilirea cadrului pentru denigrarea sistematică a țintei, scopul următoarei a fost coordonarea acțiunilor pentru reducerea avantajelor de politică externă ale țintei. Înlocuindu-l pe Mao cu Ceaușescu, ea necesita:

[1] *Al doilea INTERKIT,* 28 ianuarie 1969, INTERKIT, PHP, pp. 6-7.

> Coordonarea eforturilor ţărilor şi partidelor frăţeşti în lupta împotriva activităţilor subversive ale conducerii lui [Ceauşescu] la nivel internaţional, mai ales contra ţărilor socialiste şi a evoluţiilor din ţările în curs de dezvoltare din Asia, Africa şi America Latină, ca şi împotriva organizaţiilor democratice internaţionale.[1]

Strategia Moscovei pentru înlocuirea lui Ceauşescu şi a tovarăşilor lui, susţinători ai politicii naţionale independente, a încercat să exploateze vulnerabilităţile externe („contradicţiile" existente cu diverşi parteneri), să exacerbeze vulnerabilităţile interne (tensiuni, insatisfacţii) şi să recruteze o conducere alternativă. Succesul înregistrat în prima etapă ar fi tăiat sprijinul economic şi de politică externă acordat României şi ar fi demoralizat conducerea şi opinia publică. Succesul în a doua fază ar fi sporit tensiunile economico-sociale şi insatisfacţia generală. În timp ce ambele ar fi creat un mediu propice pentru recrutarea unei conduceri alternative, trebuiau să fie create şi oportunităţile pentru asemenea recrutări (precum şi identificarea şi /sau crearea acelei conduceri alternative).

Aceste preocupări erau reflectate în lista colecţiei de obiective ale spionajului sovietic, dată agenţilor KGB trimişi în România în 1971.[2] Relaţiile României cu SUA şi China erau, primele priorităţi, dat fiind rapoartele despre rolul Bucureştiului în medierea a ceea ce părea a fi o deplasare globală în balanţa de putere. Interesant este că acţiunile şi intenţiile Bucureştiului referitoare la fosta Basarabie, precum şi la nordul Bucovinei (încorporată în RSS Ucraina) şi al populaţiei de etnie română care locuia acolo, se aflau pe locul imediat următor, indicând serioasa îngrijorare referitoare la permanenţa stăpânirii Moscovei:

> Conducerea Partidului Comunist Român nu-şi dezvăluie public pretenţiile teritoriale; dar face totul pentru a demonstra că, istoric, etnic şi în alte moduri, Moldova şi regiunea Cernăuţi aparţin României. Declaraţia făcută de Mao în conversaţia cu socialiştii japonezi despre acapararea ilegală de către URSS a Basarabiei a fost creaţia României. Ziarul francez *Le Monde* a publicat două articole în care erau prezentate îndoieli referitoare la legalitatea includerii Basarabiei în Uniunea Sovietică. Nu este imposibil ca iniţiativa publicării articolelor să vină din România.[3]

Merită să fie menţionat că în perioada în care Moscova încerca să câştige Basarabia, în anii 1920–1930, linia de propagandă şi temele măsurilor active

[1] Op. cit., p. 7.
[2] Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 270.
[3] Ibidem.

desemnau administrația românească fiind cea mai sângeroasă, mai brutală și mai incompetentă din Europa, în timp ce, prin operațiuni acoperite, erau provocate sistematic violențe și distrugeri, menținând starea de insecuritate și de neliniște a populației. În consecință, „Societățile Basarabene" comin-terniste au purtat, în Europa și în Statele Unite, adevărate campanii pe sloganurile despre brutalitatea și incapacitatea României de a administra provincia, precum și situația oribilă a populației locale. Acum, Moscova fiind deja în posesia Basarabiei, Transilvania putea fi pusă într-un rol similar, iar „brutalitatea" și „incompetența" României, folosite pentru a descuraja orice luare în considerare de a oferi Basarabiei o soartă de evitat.

Următoarea pe lista de priorități a KGB-ului era „baza economică și politică a opoziției față de Uniunea Sovietică", care îi permitea României să-și promoveze politica de independență. Țintirea legăturilor economice și politice cu Occidentul și țările în curs de dezvoltare, mai ales cele referitoare la dezvoltarea industriei petroliere, a devenit piesa centrală a operațiunilor coordonate de sovietici. Această prioritate era urmată de alte zone de ten-siuni și insatisfacții, care puteau fi exploatate pentru a recruta simpatizanți prosovietici: poziția minorității germane și maghiare, cultul personal al lui Ceaușescu și situația internă a Partidului Comunist Român.[1] Instrucțiunile KGB nu au fost foarte diferite de cele primite de ofițerii Stasi, la începutul anului 1969: insatisfacțiile minorității germane și maghiare (și sârbe, în varianta Stasi), precum și identificarea membrilor înlăturați din conducerea lor politică.[2]

Anul 1971 a marcat sfârșitul oficial al cooperării informative dintre URSS și România, care, din 1963, fusese superficială și extrem de nesinceră (lăsând la o parte cooperarea neoficială a agenților dubli sovietici cu ser-viciile din România). Pentru a se asigura că România va pierde accesul la secretele alianței, Moscova a instruit și celelalte servicii de informații din Pact să rupă complet orice contacte ar mai fi avut cu DSS. În decembrie 1971, nou-numitul ministru bulgar de Interne și președinte al KDS, Anghel Țanev, a fost chiar obligat să-și facă mea culpa în fața președintelui KGB, Andropov, pentru acordul de cooperare semnat de predecesorul său, Anghel Sokalov, cu șeful DSS, Ion Stănescu; același despre care Doicaru vorbise cu atâta mândrie, în martie, în fața șefului serviciului extern al Stasi, Markus Wolf.

Conform noului șef al KDS, predecesorul său comisese o eroare de neacceptat prin „încercarea de a dezvolta, fără vigilență revoluționară,

[1] Ibidem.

[2] Herbstritt și Olaru (2005), pp. 260-284; *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra acestei țări*, 2 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

asemenea relaţii strânse cu serviciul secret românesc".[1] După cum avea să noteze, ulterior, un fost şef al contrainformaţiilor externe ale KGB, în timp ce „Securitatea de Stat a României îşi încheiase legăturile cu KGB-ul, celelalte servicii secrete est-europene au devenit şi mai servile sovieticilor".[2]

Oficializarea strategiei de disuadare şi blocare

„Deliberările" în cazul României au fost diferite, într-un aspect foarte important, de acelea din INTERKIT. China se afla fără echivoc în afara mecanismelor alianţelor economice şi militare sovietice, atât de facto, cât şi de jure, şi de aceea era tratată deschis ca stat inamic. România deţinea încă, formal, statutul de membră atât în Pactul de la Varşovia, cât şi în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, cu toate că îşi folosea acel statut pentru a încerca să le slăbească pe amândouă, aşa cum subliniau cu regularitate Stasi şi ceilalţi „parteneri apropiaţi". Iar liderii de la Kremlin se temeau că o ruptură totală ar atrage sprijinul necesar din partea Occidentului, care ar fi ajutat România să-şi consolideze independenţa, aşa cum se întâmplase cu ajutorul american şi britanic pentru Iugoslavia, în perioada 1948–1951.

În ciuda succesului sovietic în propagarea temelor despre lipsa de importanţă strategică a României, asemenea evoluţii ar fi provocat haos în securitatea sovietică. Aşa cum subliniase Hruşciov în 1964, o ruptură totală ar fi distrus strategia sovietică din Balcani.[3] Influenţa regională a Moscovei ar fi fost radical diminuată pentru că Bulgaria, singura în zonă apropiată şi dependentă de sovietici, îşi pierduse mult din capacitatea de a obstrucţiona progresul cooperării balcanice. În loc ca România să fie încercuită de URSS, Bulgaria şi Ungaria, Bulgaria ar fi fost încercuită de România, Iugoslavia, Turcia şi Grecia.

Temelia controlului sovietic asupra guvernului bulgar ar fi fost pusă în faţa unei provocări serioase, prin puterea de atracţie a unei cooperări regionale mutual benefice, sprijinită de Occident şi ai cărei participanţi înconjurau ţara. Controlul sovietic din Ungaria ar fi fost, de asemenea,

---

[1] Jordan Baev şi Kostadin Grozev, „Bulgaria" în Krzysztof Persak şi Lukasz Kaminski, editori, *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989*, Varşovia, Institutul pentru Memoria Naţională, 2005, pp. 49, 85. Şeful DIE, Doicaru, iniţiase acest acord ca parte a unei conspiraţii prosovietice împotriva conducerii PCR.

[2] Oleg Kalugin, „A Window of Opportunity: Russia's Role in the Coalition Against Terror", *Harvard International Review*, vol. 24, nr. 3 (toamna 2002), www.hir.harvard.edu/articles/1063/2/. O versiune uşor diferită, datată august 2002, apare pe website-ul Centrului pentru Contrainformaţii şi Studii de Securitate (Center for Counterintelligence and Security Studies), www.cicentre.com/Documents/DOC_Kalughin_WindowOp_01.htm.

[3] Sejna (1982), p. 76.

afectat, mai ales dacă etnicii maghiari din Transilvania s-ar fi bucurat de standarde de viață mai bune decât populația din Ungaria. Moscova ar fi pierdut Transilvania ca pârghie eficientă asupra Bucureștiului și ar fi putut deveni chiar pârghia folosită de România și noii săi parteneri antisovietici împotriva controlului asupra Budapestei. Un asemenea scenariu era chiar și mai dezastruos pentru securitatea sovietică din cauza impactului potențial asupra majorității populației din RSS Moldova, ca să nu mai menționăm sutele de mii de etnici români din RSS Ucraina.

Astfel, în paralel cu distrugerea parteneriatelor externe ale României și prezentarea ei ca „stat paria", prin propaganda bine focalizată și măsurile active secrete, strategia insidioasă, de blocare și disuadare, a fost adoptată, la primele „deliberări" despre România cu triplul scop (1) de a preveni o ruptură completă și o părăsire oficială a mecanismelor multilaterale sovietice; (2) de a o împiedica să-și exercite și să-și extindă independența (și de a o reduce dacă era posibil); și (3) semănarea de îndoieli pe plan internațional referitoare la gradul și autenticitatea acelei independențe. „Partenerii apropiați" au încercat să prindă România într-o îmbrățișare frățească – o pânză de păianjen de interacțiuni și obligații care o va îngrădi în cadrul Blocului și le va oferi oportunitatea pentru identificarea și crearea unei conduceri alternative, în timp ce observatorilor occidentali li s-ar fi prezentat spectacolul unei prietenii și cooperări reînnoite.

În multe privințe, aceasta reprezenta oficializarea și extinderea aceleiași abordări folosite de Moscova, încă de la începutul anilor 1960, pentru a stimula participarea României la ședințele comune, conservând, astfel, posibilitatea de acces, presiune și manevrare a vechilor comuniști români. Pentru început, urmau să fie atacate doar pozițiile independente ale României și pusă la îndoială calitatea de membru al comunității comuniste, apoi avea să fie scoasă în evidență participarea la adunările sovietice ca fiind o dovadă clară a continuității statutului de țară membră a comunității socialiste. Ca să nu intre în conflict cu o poziție la care nu dorea să renunțe, Bucureștiul va reacționa prin trimiterea unei delegații.

Un exemplu clasic a fost atacul lui Kádár din septembrie 1967. Este „imposibil", exclama conducătorul maghiar, „să consideri internaționalistă" poziția unui partid care „ignoră opinia celorlalte partide" și nu vrea să semneze „declarațiile comune asupra unor probleme actuale, concrete".

> Astfel, continuarea ajutorului pentru frații vietnamezi, care luptă eroic împotriva agresorilor americani, lichidarea consecințelor agresiunii israeliene și respingerea revanșismului vest-german sunt sarcinile militante ale oricărui partid comunist sau muncitoresc, fără excepție. [...] Este imposibil să aprobăm pozițiile adoptate, uneori, care exprimă o atitudine „neutră" asupra

> problemelor disputate sau chiar un refuz direct al contactelor internaţionale şi al schimburilor tovărăşeşti de opinii. [...] Întărirea unităţii mişcării comuniste internaţionale necesită consultări şi reuniuni internaţionale. [...] nici un partid nu se poate descurca singur, fără experienţa partidelor frăţeşti.[1]

Faptul că Moscova a publicat atacul lui Kádár, cu „tonul său făţiş antiromânesc", în paginile ziarului partidului, *Pravda*, pe care ceilalţi parteneri l-au citat apoi în ziarele lor de partid, scotea în evidenţă abordarea comună a membrilor Blocului.[2]

Conform unui raport est-german, generat ca parte a INTERKIT, „statele din Tratatul de la Varşovia" căzuseră de acord asupra politicii externe vizavi de România, care includea „eforturi pentru o implicare practică, mai puternică, a României în activităţile economice şi politice multilaterale", pentru „a crea mai multe elemente de legare mai strânsă a României de comunitatea socialistă".[3] Drept exemplu, analistul est-german cita semnătura oficială a României pe programul CAER, pe tratatele de prietenie cu RDG şi Republica Unită Yemen (un apropiat client sovietic) şi pe declaraţia de la Praga, precum şi acordul lui Ceauşescu de a-l vizita pe Brejnev, în Crimeea, toate fiind descrise ca „succese" ale politicii de disuadare şi blocare, care crease posibilităţi suplimentare de modificare a comportamentului României, şi puteau fi „ţesute" în Vest ca fiind indicii ale reintrării sub aripa sovietică (care servea, de asemenea, pentru legitimizarea unor posibile viitoare intervenţii de natură mai energică). Întâlniri şi vizite dintre cele mai banale, contradictorii sau chiar deschis ostile, puteau fi prezentate ca dovadă a reconcilierii dacă se focaliza pe repetabilitatea lor şi se ignora conţinutul.

Aceste legături, raportau est-germanii, împreună cu măsurile active şi de propagandă generau nesiguranţă printre contactele antisovietice ale României pentru că trebuiau să ţină cont că ţara se afla, „obiectiv, sub influenţa puternică şi continuă a Uniunii Sovietice şi a altor membre ale Tratatului de la Varşovia" şi deci un partener nesigur care nu prezenta încredere pentru forţele antisovietice. Conform est-germanilor, strategia insidioasă de disuadare şi blocare „redusese deja spaţiul de manevră" aflat la dispoziţia Bucureştiului.[4] Păstrarea calităţii oficiale de membru al Pactului şi al CAER, cuplată cu lipsa de vizibilitate a reacţiilor dure de la Moscova

---

[1] János Kádár, „Internaţionalismul azi", *Pravda*, 17 septembrie 1967; Ermarth (1967b), pp. 3-4.
[2] Ermarth (1967b), p. 1.
[3] Analiză a relaţiilor chino-române a Ambasadei RDG la Bucureşti, 18 decembrie 1972, p. 2, „Documentaţie generală", în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.
[4] Op. cit., pp. 3, 9.

referitoare la poziţiile ei independente, au conferit plauzibilitate diferenţelor radicale dintre intenţiile României şi comportamentul ei.[1]

Spre deosebire de succesul propagandei/dezinformării, impactul politicii de blocare şi disuadare asupra comportamentului României era evaluat ca nul, chiar contraproductiv. În loc să-i determine să se îndepărteze de Beijing, românii „şi-au intensificat activităţile, prin numeroase contacte bilaterale" cu China, ca o „contrapondere vizibilă" la Moscova.[2] „Cu toate că, recent, latura propagandistică a relaţiei [României] cu China fusese exercitată cu mai multă moderaţie" – continua raportul – Bucureştiul nu numai că persista în „atitudinea negativă", spre exemplu prin atacarea „unităţii poziţiilor în problema securităţii europene", ci continua „să ofere asistenţă politică chinezilor" şi să sprijine „întotdeauna", deschis, „dezvoltarea unei cooperări neprincipiale şi dăunătoare cu antisovietismul chinez".[3]

Concentrându-se pe relaţia româno-chineză, raportul ajungea la următoarele concluzii diametral opuse:

> Politicile coordonate ale statelor din Pactul de la Varşovia şi CAER, precum şi implicarea mai puternică a României în relaţiile comune reprezintă o contrapondere puternică pentru a reduce influenţa negativă a Chinei şi a întări sistemul socialist mondial. [...] În ciuda conexiunilor existente ale României şi a necesităţii obiective a unei cooperări strânse cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte ţări socialiste, orientarea naţionalistă a PCR nu exclude dezvoltarea fără restricţii a relaţiilor oportuniste cu China şi sprijinirea punctului ei de vedere.[4]

Unul dintre păcatele de care era acuzată România era propagarea „tezei rolului special al statelor mici şi mijlocii, indiferent de clasă", în problemele

---

[1] Aceasta se conforma exact liniei „calului troian" a lui Goliţîn, că „legătura" creată prin statutul de membru al CAER era mult mai important decât „dezacordurile superficiale ale României, cu atâta publicitate", în timp ce refuzul de a permite manevre ale trupelor „nu ar trebui să mai păcălească pe nimeni cu faptul că România rămânea membră a Tratatului de la Varşovia". Goliţîn (1984), p. 191. Tema „calului troian" a fost reiterată în punctele ei esenţiale în Socor (1976), pp. 701-732; Juliana Geran Pilon, „Why Romania No Longer Deserves to Be a Most Favored Nation", („De ce nu mai merită România să fie o naţiune favorizată"), Backgrounder nr. 441, Heritage Foundation, 26 iunie 1985; Pacepa (1987) şi Funderburk (1987).

[2] Analiză a relaţiilor chino-române a Ambasadei RDG la Bucureşti, 18 decembrie 1972, p. 3, „Documentaţie generală", în Nuenlist şi Locher (2004), PHP. România s-a contrazis din nou cu „partenerii apropiaţi" asupra „unor probleme fundamentale" ale mişcării comuniste internaţionale şi ale Internaţionalei Socialiste şi asupra „concepţiilor despre politica internă şi externă". Op. cit., p. 1.

[3] Op. cit., p. 9.

[4] Ibidem.

internaţionale; o teză care sprijinea „direct antisovietismul" şi constituia „un punct central de convergenţă" între maoism şi „linia naţionalistă" a PCR. De asemenea, „relaţiile speciale din Balcani" – cuprinzând nu numai Iugoslavia şi proscrisa Albania, dar şi membrele NATO Grecia şi Turcia – subminau „strategia comună a statelor din Pactul de la Varşovia". Conform raportului INTERKIT, Beijingul sprijinea aceste relaţii „cu marea speranţă" că România va reuşi „să promoveze un separatism balcanic, cu un caracter antisovietic".[1]

România era atacată şi pentru că promova „intrarea Chinei în ONU" şi, mai ales, în Consiliul de Securitate, ca o „contrapondere la Uniunea Sovietică" şi pentru că „se poziţionase deja, în câteva rânduri, de partea Chinei, împotriva punctului de vedere al Uniunii Sovietice şi al celorlalte ţări socialiste".[2] Mai mult, Bucureştiul a girat „poziţia Germaniei de Vest" referitoare la „aşa-zisa naţiune germană unită şi la reunificare", a lăudat „apropierea antisovietică dintre China şi SUA", precum şi deschiderea relaţiilor dintre Bonn şi Beijing (în timp ce le-a ignorat, practic, pe cele dintre RDG şi India) şi a sprijinit tacit declaraţiile chineze că „nu doreau o reducere a prezenţei SUA în Pacific".[3] Concluzia, încheia raportul, era că „relaţia România – China dăuna abordării convenite de ţările socialiste asupra principalelor probleme internaţionale", strica „unitatea şi coeziunea sistemului mondial socialist" şi submina „eficienţa acţiunii comune" a statelor din Pactul de la Varşovia.[4]

Crearea reţelei cultural-ideologice

Cadrul de abordare a acestei probleme sau a altora a fost creat printr-o serie de acorduri bilaterale de cooperare, încheiate frenetic între sfârşitul anului 1971 şi sfârşitul lui 1973. Partenerii acestor acorduri au pledat pentru o cooperare mai strânsă în domeniile cultural, ideologic şi de propagandă, în special referitor la securitatea europeană, unde România se situa pe poziţii diametral opuse cu restul Pactului. În final, reţeaua a acoperit nu numai Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Ungaria, Polonia şi Uniunea Sovietică, ci chiar şi Iugoslavia şi a fost „completată printr-un număr crescut de discuţii bilaterale pe probleme ideologice, mai multe conferinţe multilaterale pe

[1] Op. cit., p. 2.
[2] Op. cit., pp. 4-7.
[3] Ibidem. RDG era iritată pentru că Bucureştiul „acorda considerabil mai multă atenţie reluării relaţiilor diplomatice dintre Germania şi China" decât relaţiilor de-abia stabilite cu India.
[4] Op. cit., pp. 7, 9.

teme culturale şi ideologice şi şedinţe frecvente, la nivel naţional, despre coexistenţa paşnică şi lupta împotriva ideologiei burgheze".[1]

În atacul său asupra României, din septembrie 1967, Kádár semnalizase importul acestei campanii ideologice, al cărei scop principal era să împiedice strângerea legăturilor partenerilor est-europeni ai Moscovei cu Occidentul. După ce şi-a prezentat vechea incantaţie, că „devoţiunea faţă de URSS" era „piatra de temelie a internaţionalismului", Kádár a pretins că, în situaţia curentă, „când nu există nici o Internaţională Comunistă sau alte astfel de forme de organizare", era de „mare importanţă" ca fiecare guvern comunist să asigure „puritatea şi aplicarea principiilor marxist-leniniste" şi să rămână „conştient că fiecare partid comunist sau muncitoresc" răspundea pentru activitatea sa nu numai în faţa propriului popor, dar şi „în faţa clasei muncitoare internaţionale".[2]

Ca parte a campaniei, institutele de cercetare au primit sarcina să studieze „implicaţiile ideologice ale cooperării Est-Vest în probleme de securitate" şi să „demaşte adevărul" modernizării capitaliste, fiind sporită, concomitent, colaborarea între instituţiile mass-media din diverse ţări. În această nouă ofensivă au fost angajate toate mijloacele de comunicare în masă şi de informare ale „partenerilor apropiaţi" şi toate „au adoptat rezoluţii care chemau la o mai mare vigilenţă pe frontul cultural-ideologic", strângerea „controlului asupra redacţiilor, editurilor, institutelor de cercetare, întreprinderilor şi persoanelor individuale implicate în schimburile Est-Vest", emiţând chiar şi „instrucţiuni speciale, referitoare la modul de comportare faţă de turiştii străini."[3]

România a fost singurul stat est-european care „nu se afla pe lista confederaţilor ideologici" care se angajau în „coordonarea şi consolidarea ideologică", la nivel de bloc.[4] Din contră, PCR a continuat să nege „rolul conducător" al Moscovei, aşa cum era el propagat prin această campanie, şi a refuzat să disemineze „conceptul Blocului despre coexistenţa paşnică" ce, în ciuda tuturor războaielor ideologice, menţinea relaţiile paşnice interstatale. De asemenea, a refuzat să acuze Vestul de ideologie subversivă sau să caracterizeze cooperarea Est-Vest ca „instrument ideologic subversiv" şi a respins „necesitatea unei contraofensive colective sau ideologice împotriva Vestului".[5]

---

[1] Robinson (1973), pp. 13-14.

[2] *Pravda*, 17 septembrie 1967; Ermarth (1967b), p. 4.

[3] Charles Andras, „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information", East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973, p. 42.

[4] Op. cit., pp. 22-23. Andras a subliniat că PCR se menţinuse la distanţă de „campania ideologică condusă de sovietici", iar „referirile la o campanie a «blocului» şi a guvernelor est-europene" nu includea România. Op. cit., p. 4.

[5] Andras (1973), p. 51.

În conformitate cu necesităţile strategiei de disuadare şi blocare, conflictul evident al Bucureştiului cu obiectivele efortului de coordonare ideologică a fost ignorat, iar românii au continuat să fie invitaţi la conferinţele cultural-ideologice ţinute în cadrul acestei campanii. Delegaţiile din România participau, ocazional, la şedinţele de deschidere ale acestor conferinţe, unde, în general, îşi exprimau principiile diferite referitoare la relaţiile internaţionale, după care plecau imediat pentru a se disocia de comunicatele conferinţelor, care condamnau, invariabil, „agresiunea" Statelor Unite, procesul de pace din Orientul Mijlociu, politica chineză şi apropierea chino-americană. Atunci când „partenerii apropiaţi" au început să formuleze comunicatele astfel încât acordul Bucureştiului să pară implicit, PCR a preferat să renunţe cu totul să mai participe.

Multe dintre reuniunile culturale erau doar aparent mai puţin ofensive, părând să ofere Bucureştiului posibilitatea să-şi reafirme identitatea ca parte a comunităţii largi socialiste, fără a-i influenţa politicile antisovietice. Însă, această largă plasă instituţională era, cel puţin parţial, destinată să ofere acces persoanelor responsabile cu problemele culturale şi ideologice, precum personalul de agitaţie/propagandă, directorii din mass-media şi jurnalişti, ideologi şi intelectuali şi, de aceea, mai probabil să fie deranjate de capriciile ideologice ale lui Ceauşescu. Într-adevăr, instrucţiunile KGB, din 1971, către spionii ilegali din România, identificau membri ai redacţiei ziarului partidului, *Scînteia,* ca fiind agenţi ai săi.[1]

În consecinţă, participarea României la aceste conferinţe a oferit spionajului sovietic oportunităţi pentru recrutarea unor reţele de agenţi pe care, în mod normal, nu le-ar fi avut, date fiind limitările impuse de Bucureşti asociaţiilor de prietenie româno-sovietice (ARLUS) şi organizaţiilor „culturale" similare.[2] Conform unei plângeri care a circulat printre membrii grupului INTERKIT, „în timp ce asociaţiile de prietenie româno-sovietice (ARLUS) erau subordonate Comitetului Central al PCR" şi făceau

[1] Andrews şi Mitrokhin (1999), p. 270. Stasi avea agenţi şi în colectivul de la *Volk und Kultur.* Această reţea a ajuns să includă, în final, zeci de jurnalişti şi intelectuali. În anii 1980, era condusă de „consilierul de presă" sovietic, Vladimir „Volodia" Volodin, în special prin mecanisme stabilite în timpul campaniei cultural-ideologice. Mulţi dintre cei recrutaţi de Volodia au devenit politicieni, lideri ai „societăţii civile" româneşti şi formatori de opinie.

[2] Importanţa centrală a organizaţiilor „culturale" pentru spionajul sovietic era evidentă în rolul pe care îl avea „Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale în Străinătate" (VOKS) în campania pentru Basarabia, din anii 1930, precum şi de faptul că agentul sovietic Sándor Radó a fost instalat la VOKS imediat după ce a condus staţiile radio de propagandă ROSTA din Suedia şi Austria. Organizaţiile culturale ofereau acces la elitele din toate organizaţiile politice, facilitând recrutările pe alte baze decât cele pur ideologice. ARLUS, înfiinţată de Departamentul Internaţional al PCUS, poza ca o instituţie „independentă". După 1989, „Societatea rusă de prietenie" a devenit o prezenţă permanentă în bugetul Ministerului de Externe rus.

subiectul unor restricții dure, „noua societate româno-chineză a intrat sub conducerea societății pentru relații culturale externe" și, astfel, „avea posibilități mai largi pentru activitățile culturale, ideologice și politice".[1] ARLUS era un element-cheie în eforturile de subminare a Guvernului de la București, iar Moscova se străduia puternic, uneori cu disperare, să revigoreze această organizație care aducea reprezentanți sovietici în contact cu elitele românești de aceeași orientare.[2] În mod paradoxal, procesul de la Helsinki a oferit un impuls considerabil eforturilor Kremlinului în această direcție, deoarece Bucureștiul a fost de acord cu extinderea unor legături culturale „normale", ca parte a „Basket (Coșului) III", permițând spionajului sovietic un acces mult mai mare la elitele intelectuale și ale partidului.

Lansarea campaniei

Campania cultural-ideologică a fost interpretată în Vest, în principal, ca un efort de a coordona politica Blocului împotriva mișcărilor Occidentului în pregătirea și în timpul negocierilor pentru securitate europeană. Însă, o astfel de coordonare la nivelul Blocului semăna atât de bine cu activitățile Cominformului împotriva Iugoslaviei lui Tito, din 1948, încât ziariștii iugoslavi au sesizat-o de la lansarea oficială, la Moscova, în februarie 1972.[3] Autoritățile sovietice au negat și au ridiculizat imediat asemenea alegații. Interesant este că și Radio Europa Liberă a atacat ideea iugoslavilor, a negat credibilitatea jurnaliștilor, subliniind că articolele acestora prin care anunțau lansarea campaniei erau, de fapt, atacuri „destul de clare" împotriva României și a politicilor ei.[4]

Campania a fost anunțată oficial în februarie 1972, prin trei articole care prezentau vederile Kremlinului, în timp ce Kádár se afla la Moscova ca să pună la punct „mijloacele și metodele specifice de a obține o și mai

---

[1] *Atitudinea românească față de maoism*, 1974, p. 5, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[2] De exemplu, șeful delegației sovietice – la un nivel neobișnuit de înalt, la cel de-al 11-lea Congres al partidului –, secretar al CC și membru al Biroului Politic, Andrei Kirilenko, nu a ținut un discurs la congres, ci a vorbit la „o ședință a Societății de Prietenie Sovieto-Române" și a acordat o medalie sovietică organizației, King (1974), p. 4.

[3] Rista Bajalski, «Model» – What Is This?", *Politika*, 2 martie 1972; Slobodan Stankovic, „Reports Emerge on Moscow's Alleged Revival of Cominform", RFER, 10 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 252, pp. 1-2.

[4] R.R.G., „Rumors of a Mini-Cominform Appear Unsubstantianted", RFER, 14 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 239, pp. 1, 3-4, 6-7. În această privință, pare probabil că afirmația dezertorului Ion Mihai Pacepa, că Ceaușescu lansase o falsă politică de independență, în februarie 1972, fusese făcută cu intenția să mascheze realitatea diametral opusă. Vezi Pacepa (1987).

mare intensificare a consultărilor şi colaborărilor sovieto-maghiare".[1] Primul articol, realizat de Departamentul Internaţional al Institutului Lenin (institutul de marxism-leninism al Comitetului Central al PCUS), îi eticheta drept „revizionişti" pe toţi cei care negau rolul conducător al Moscovei şi „caracterul internaţional al principiilor organizatorice leniniste" sau care denaturau principiile universal valabile „numai ca produs al condiţiilor specifice din Rusia şi al circumstanţelor luptei politice, de la începutul secolului 20", pentru a le înlocui cu „formule" naţionale, particularizate.[2] Era citat discursul secretarului de cadre al Comitetului Central al PCUS, ţinut la Şcoala Superioară de Partid de la Moscova, care îi ataca pe „revizioniştii care încercau să submineze unitatea şi internaţionalismul proletar":

> [...] oportuniştii de dreapta şi de stânga au fost, practic, uniţi în marşul lor împotriva partidelor comuniste şi al ţărilor socialiste care au respectat cursul internaţionalist. Un exemplu evident a fost atitudinea oportuniştilor de dreapta şi de stânga, în perioada evenimentelor din 1968, din Cehoslovacia, când, practic, s-au unit cu forţele antisocialiste.[3]

Un articol similar, cu referiri clare la România, dar fără să o nominalizeze, îl cita pe Gheorghi Dimitrov pentru a aduce în discuţie importanţa şi „autoritatea internaţională" a rolului conducător al Uniunii Sovietice. Dimitrov fusese şef al Cominternului şi al Federaţiei Balcanice, ambele militând pentru secesiunea de România a Basarabiei, Dobrogei şi a Transilvaniei. Conform autorului sovietic, Dimitrov credea că bunăoară „criteriul fundamental al unei mişcări politice progresiste este atitudinea faţă de ţara noastră, abordarea obiectivă faţă de politica internă şi externă a URSS", iar opoziţia vreunui partid comunist faţă de Moscova era „contrară propriilor interese vitale".[4] Apoi, articolul pretindea că în Bloc există o singură politică externă, după care susţinea din nou, cu tărie, doctrina Brejnev:

> Centrul principal de coordonare a politicii externe a ţărilor socialiste este Pactul de la Varşovia. În cadrul său se elaborează politica unită asupra

---

[1] William F. Robinson, „Hungarian-Soviet Relations: Support for Kádár Reaffirmed", Hungary/20, RFER, 15 decembrie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 2, raportul 22, pp. 1-9.

[2] Articolul a apărut în ziarul teoretic al PCUS, *Kommunist*, nr. 3, februarie 1972, pp. 114-115; R.R.G. (1972), p. 2. Articolul a fost pregătit de institut, şi nu de un anume autor sau colectiv, pentru a-i oferi „o autoritate politică specială". Bajalski (1972); Stankovic (1972), pp. 1-2

[3] *Kommunist*, nr. 3, 1972, pp. 29-46; Bajalski (1972); Stankovic (1972), p. 2.

[4] Sh. Sanakoiev, „Ţările socialiste în lupta pentru securitate europeană", *Mezhdunarodnaia Zhizn* [Viaţa Internaţională], nr. 3, 1972, pp. 3-13; R.R.G. (1972), p. 3.

> tuturor problemelor europene şi, în fiecare stadiu, este determinată direcţia fundamentală a luptei pentru un sistem de securitate în Europa. [...] Unii nu se deranjează să observe că principiile independenţei şi suveranităţii pot deveni rapid o simplă ficţiune, dacă ajutorul real şi efectiv al Uniunii Sovietice şi al celorlalte ţări socialiste nu s-ar afla în proximitatea imediată.[1]

Cel de-al treilea articol, al şefului Departamentului Internaţional est-german şi membru al Biroului Politic, Hermann Axen, avertiza asupra „noilor forme ale luptei comune a largilor forţe antiimperialiste" şi chema la „maximă obedienţă" şi subordonarea intereselor naţionale „ţelurilor internaţionaliste".[2] Axen scria că, atunci când „interesele tactice ale luptei dintr-o ţară ar putea intra în conflict cu cerinţele luptei de clasă internaţionale", singura soluţie acceptabilă era „de subordonare la interesele luptei mondiale". Plângerea lui Axen – care venea în mijlocul campaniei din media care denunţa implicarea României – că „mişcarea bruscă şi vicleană" a preşedintelui Nixon spre Beijing „exclusese" URSS-ul nu lăsa nici o îndoială asupra cui erau aţintite criticile.[3] Un an mai devreme, *The New York Times* desemnase România ca „principalul" jucător în aranjarea vizitei lui Nixon.[4]

Bucureştiul a ripostat cu încă o denunţare a „rolurilor conducătoare" şi a doctrinei Brejnev, subliniind că scopul securităţii europene era „să garanteze dreptul inalienabil al fiecărei naţiuni la existenţă suverană şi independenţă, la pace şi securitate", principii care erau „universale, în sensul că erau în mod egal obligatorii pentru toate statele şi protejau toate statele cu aceeaşi fermitate", indiferent de sistemul politic sau de statutul de membru în vreo alianţă.[5] Adevărata securitate, insista Bucureştiul, necesita:

> [...] garanţia că statele mici şi mijlocii se pot angaja în relaţiile internaţionale cu drepturi egale, eliminând „dreptul" pumnului şi legea junglei şi stabilind rolul legii şi puterea dreptăţii. [...] Ceea ce este interzis de dreptul general internaţional nu poate fi permis în relaţiile dintre vreun stat şi un continent, regiune sau grup de state.[6]

---

[1] Sanakoiev (1972), p. 3-13. Atât presa iugoslavă, cât şi Radio Europa Liberă au văzut în aceasta un avertisment „puternic" adresat României. *Combat*, 11 martie 1972; R.R.G. (1972), pp. 2-4.

[2] Hermann Axen, „Internaţionalismul proletar şi interesele naţionale", *Pravda*, 10 martie, 1972; R.R.G. (1972), pp. 4-5.

[3] Ibidem.

[4] *The New York Times*, 27 aprilie 1971.

[5] Nicolae Ecobescu şi Edwin Glaser, „Securitatea europeană şi dreptul internaţional", *Lupta de clasă*, nr. 3, martie 1972; King (1972b), pp. 13-14. King scrie că „principiile politice externe de suveranitate şi independenţă, egalitate în drepturi, avantaj mutual, neintervenţie în treburile interne, inviolabilitate teritorială şi interzicerea folosirii forţei apar aproape neschimbate, în orice declaraţie de politică externă a României, de la începutul anilor 1960. Op. cit., pp. 14-15.

[6] Ecobescu şi Glaser (1972).

CAPITOLUL 23

UNGARIA ŞI CAMPANIA DE MĂSURI ACTIVE

Budapesta trece în avangardă

Interesul brusc al lui Kádár pentru semnarea unui nou tratat de prietenie cu România (pe 5 martie 1972) indică rolul central al Ungariei în noua campanie. Vizita sa a fost folosită ca să prezinte distorsionat, ca îmbunătăţite, relaţiile României cu restul Pactului, pentru a servi scopurilor politicii de disuadare şi blocare şi pentru a mustra România referitor la rolul conducător al Moscovei, la necesitatea unei integrări mai strânse şi a coordonării politice cu Pactul de la Varşovia. De asemenea, vizita a oferit liderului maghiar ocazia să atragă atenţia Bucureştiului că independenţa va aduce neliniştirea minorităţilor, reiterând avertizarea, din 1970, a lui Boris Ponomarev, şef al Departamentului Internaţional sovietic.[1]

Subliniind că politica externă a Budapestei era bazată pe „alianţa noastră cu Uniunea Sovietică", Kádár descria relaţiile româno-ungare ca „organic adaptate totalităţii comunităţii socialiste, integrării economice a ţărilor din CAER şi întăririi capacităţii comune de apărare în Pactul de la Varşovia".[2] Conducătorul maghiar a insistat asupra necesităţii „restaurării şi consolidării unităţii în cadrul comunităţii socialiste" şi întăririi „Pactului de la Varşovia şi Uniunii Sovietice, care garantează împreună pacea şi cuceririle noastre" împotriva „intrigilor agresive şi subversive ale imperialiştilor" şi „a duşmanilor de clasă, care exercită presiuni politice,

[1] Vezi King şi Robinson (1972), pp. 2-3.

[2] Op. cit., pp. 6-7; Slobodan Stankovic, „Săptămânalul iugoslav despre relaţiile româno-ungare," RFER, 7 martie 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 278, p. 1; Dragan Rancic, „Acordul de la Bucureşti", *Nedeljne informativne novine* (*Nin*), 5 martie 1972.

economice şi ideologice".[1] Atrăgând atenţia audienţei „să nu uite niciodată să lupte împotriva capitalismului, încă puternic şi periculos", Kádár declara că unitatea şi „cauza progresului cer ca noi să ne coordonăm conceptele asupra problemelor internaţionale importante", dând ca exemplu Orientul Mijlociu.

Kádár a condamnat apoi tendinţa României de a obscuriza „liniile de putere din politica mondială", clasificând statele în funcţie de mărime („superputeri" şi „ţări mici şi mijlocii") în locul criteriului de clasă, ignorând că erau „socialiste" sau „capitaliste". Afirmând că liniştea minorităţilor era legată de loialitatea faţă de Moscova, Kádár declara: „Numai sistemul socialist poate asigura pe termen lung un viitor plin de speranţă şi fericire pentru naţiuni şi naţionalităţi".[2]

Ofensivele de presă ale Ungariei, lansate mai ales împotriva pactului balcanic, la câteva zile după decizia din Crimeea, au fost cele mai rapide manifestări ale rolului Budapestei în campanie.[3] O oficialitate maghiară din sistemul de agitaţie şi propagandă a declarat că nu era nici necesar, nici posibil ca „un bloc format din mici puteri" să coopereze pe baza „proximităţii geografice", fără să ţină cont de criteriul de clasă, iar tentativele de a face acest lucru serveau „duşmanilor clasei muncitoare", subminau lupta de clasă internaţională şi slăbeau sistemul mondial socialist.[4] Apărătorii unor coaliţii separate şi ai activismului micilor state erau acuzaţi că propagă „idei reacţionare" şi „serveau politica marilor puteri" şi interesele „naţionaliste separatiste", făcând micile state să creadă că se puteau alătura unui „bloc lipsit de principii", care nu ţinea cont de „caracterul de clasă şi ignora «realităţile mondiale»". Asemenea „viziuni distorsionate", avertiza dur oficialul, erau „împotriva intereselor" statelor mici şi „vor fi corectate eficient de viaţa însăşi".[5]

O altă oficialitate a condamnat ingratitudinea României pentru „ajutorul acordat de statele socialiste frăţeşti", mai ales de Uniunea Sovietică, şi a avertizat că „poziţia geografică" şi „eforturile făţişe şi secrete" ale imperialismului de „a rupe comunitatea socialistă" o obligau să coopereze, din

---

[1] King şi Robinson (1972), p. 7. De asemenea, Jenö Fock a pretins că „spiritul acestui tratat presupune ca guvernele noastre să facă tot ce este posibil pentru a dezvolta şi îmbunătăţi înţelegerea politico-militară comună – Tratatul de la Varşovia".

[2] Ibidem. King şi Robinson au scris despre Kádár că „a repetat declaraţia lui Komócsin pe acest subiect", dar fără referirea la România făcută de şeful Departamentului Internaţional.

[3] Vezi *Népszabadság*, 8 august 1971; Viktor Palfi, „Activitatea diplomatică bilaterală", *Magyar Hírlap*, 27 august 1971; K.K., „Ungaria şi vecinii ei din Sud", Hungary/14, RFER, 26 august 1971, OSA, caseta 113, dosarul 3, raportul 211, p. 3.

[4] Tamas Palos, „Ţări mici – Politici mari", *Népszava*, 20 august 1971; K.K. (1971), p. 9.

[5] Ibidem. K.K. (1971), p. 10.

moment ce numai „forţa unită, voinţa comună şi efortul reunit" îi puteau păstra suveranitatea naţională.[1] România, mai argumenta cineva, era de asemenea obligată, ca „parte organică" a comunităţii socialiste [şi] membru cu drepturi depline al CAER şi al Tratatului de la Varşovia", să se conformeze politicii externe comune referitoare la agresiunea SUA în Vietnam, la poziţia din Orientul Mijlociu şi la securitatea europeană.[2]

Alegerea Ungariei să conducă această masivă campanie de măsuri active antiromâneşti avea baze foarte solide. În primul rând, spionajul maghiar era legendar pentru abilitatea de a pasa dezinformări audienţei din Occident, o capacitate vitală pentru a insinua neîncredere în regimul Ceauşescu printre principalele surse ale sprijinului strategic.[3] La fel de convingător era faptul că asemenea operaţiuni erau în totalitate conforme cu dezideratul ungar de a „recupera" Transilvania, dacă nu prin posesia formală a teritoriului, atunci prin exercitarea unei influenţe privilegiate asupra ei.

Acest obiectiv rămăsese, în esenţă, neschimbat de la colapsul monarhiei austro-ungare şi fusese urmărit de toate regimurile politice maghiare – începând de la Károlyi, Kun şi Horthy până la Rákosi, Nagy şi Kádár –, oferind o continuitate uimitoare operaţiunilor de spionaj şi propagandă ale Budapestei. Vestita primă telegramă a lui Béla Kun către Lenin declara recuperarea Transilvaniei de la România ca principala cauză a revoluţiei, dându-i chiar o justificare ideologică şi, ulterior, transformând-o în scop central al conducătorilor Partidului Comunist Ungar. Aceasta a permis Budapestei să încheie simultan coaliţii „roşii-albe" pentru scopul comun şi să servească drept unealtă a Moscovei, contradicţia fiind numai aparentă.

Spre exemplu, ca parte a unui atac deosebit de dur asupra politicii externe a României, în ziua în care Ceauşescu s-a întors din China, în iunie 1971, şeful Departamentului Internaţional maghiar, Zoltán Komócsin, a reafirmat pretenţia Ungariei de a avea autoritate discreţionară asupra populaţiei de etnie maghiară din Transilvania.[4] Conform lui Komócsin, Ungaria avea un interes fundamental „ca atât ţara noastră, cât şi România – inclusiv cei de naţionalitate maghiară care trăiesc acolo – să înţeleagă că soarta şi destinul popoarelor noastre sunt inseparabile de socialism".[5] În timp ce „guvernul de la Budapesta revigora problema minorităţii din Transilvania,

[1] *Népszabadság*, 23 august 1971; K.K. (1971), p. 8.
[2] *Magyar Nemzet*, 23 august 1971; K.K. (1971), p. 8.
[3] Posibilităţile maghiare de dezinformare sunt menţionate în Bittman (1972), pp. 106-122, 130, 145-148, 157-158; Bittman (1985), pp. 193-197; Frolik (1975), p. 79; Arhiva Vasili Mitrokhin, *Măsurile active ale KGB în Asia de Sud-Vest în 1980–1982*, aprilie 2004, CWIHP; Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 162.
[4] King (1974), p. 9.
[5] *Népszabadság*, 25 iunie 1971.

pentru a pune sub presiune guvernul Ceauşescu", personalul Ambasadei sovietice a început să viziteze frecvent regiunea, „sporind îngrijorarea conducătorilor români".[1]

Operaţiuni de sporire a prestigiului pentru guvernul Kádár

Acelaşi set de abilităţi a permis guvernului maghiar să se prezinte ca o „disidentă" prooccidentală. Poate că succesul ei cel mai remarcabil a fost desemnarea NEM ca o dovadă a „extraordinarei abilităţi politice şi diplomatice", aflată în opoziţie cu preferinţele Moscovei şi acceptată până şi de cei mai exigenţi analişti din Vest.[2] De fapt, de la începutul reformelor economice maghiare, cele mai înalte şi conservatoare autorităţi sovietice, Hrusciov, Brejnev, Andropov şi, mai ales, Vladimir Kriucikov au sprijinit NEM şi au apreciat rolul lui Kádár în introducerea sa.[3]

Conceptul maghiar al „războiului de propagandă totală" valorifica orice alt domeniu în acest scop (inclusiv, spre exemplu, educaţia) şi făcea din propagandă un element intrinsec al tuturor activităţilor Ministerului de Externe, recomandând în continuare Budapesta pentru transmiterea de mesaje-ţintă, pe un front larg. Un lung memorandum din 1971 al Institutului pentru Relaţii Culturale *(Kulturális Kapcsolatok Intézete*: KKI), condus de şeful propagandei lui Kádár, György Aczél, menţiona că legăturile educaţionale, ştiinţifice şi culturale erau un element „organic" al efortului de propagandă externă, permiţând propagandei maghiare să ajungă la persoane şi instituţii imposibil de contactat în alte moduri, mai ales la aripa de dreapta conservatoare, evitând rezistenţa provocată prin propaganda politică, directă.[4]

---

[1] Eugene K. Keefe, Donald W. Bernier, Lyle E. Brenneman, William Giloane, James M. Moore, jr, Neda A. Walpole, *Romania: A Country Study*, Washington DC, The American University, 1979, p. 166.

[2] Vezi Brown (1978a), p. 3. Volumul mare al dezinformărilor plauzibile l-au convins şi pe Brown de „puternica opoziţie a lui Kádár faţă de invazia Cehoslovaciei".

[3] Pentru Hruşciov şi Brejnev vezi şi Felkay în Romsic (1995), pp. 276-278. Pentru Andropov şi Kriucikov vezi *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics* (1972), pp. 84-88, CIA; Kriucikov (1962), pp. 83-86; Ivanov şi Kriucikov (1965); *CIA Special Analysis, USSR – Hungary: Interest in the Hungarian Example*, 22 mai 1982 (declasificat la 29 iulie 1999), pp. 10-12, CIA; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment (EUR 82–10124)*, 1 decembrie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. vii şi 33, CIA; şi *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (Biroul pentru analize sovietice (SOVA) coordonat cu Consiliul Naţional de Informaţii (NIC)), 1 iunie 1983 (declasificat la 29 ianuarie 2001), pp. 3-5, 7, CIA.

[4] Oikari în Halmesvirta (2006), p. 310; Arhivele HSWP/MOL M-KS-288-22cs.-1971-43. öe, pp. 117-133. Budapesta, 1 septembrie 1971. În consecinţă, angajarea ideologică era o cerinţă principală pentru maghiarii implicaţi în asemenea schimburi.

În consecinţă, toate evenimentele culturale şi ştiinţifice erau privite ca oportunităţi de propagandă, iar celor implicaţi li se solicita să se angajeze „constant" în operaţiuni de influenţă.

Încă din septembrie 1971, KKI a raportat succesul campaniei de propagandă „nu numai în ţările socialiste şi progresiste, dar şi în ţările capitaliste", prin manifestarea unui „interes tot mai mare pentru Ungaria, peste hotare".[1] Campania avusese un asemenea succes, încât acum era necesară extinderea „sferei de influenţă a propagandei", dezvoltând variante mai nuanţate, care să se adreseze, în mod specific, diverselor straturi ale societăţii, micilor grupuri şi chiar indivizilor. După cum explica Institutul Cultural, acum „era important să extindem ţinta propagandei spre mase şi spre tineretul din ţările capitaliste, deoarece la agenţii-cheie din societate – precum politicienii şi conducătorii din domeniile culturale şi ştiinţifice – se ajunsese deja".[2] O mare parte din acest succes a fost atribuit strategiei de influenţare a maselor, prin mici grupuri, concentrându-se pe figurile lor centrale, definite de memorandum ca „acele persoane care au posibilitatea să influenţeze opinia publică" din politică, televiziune, radio şi media scrisă.[3] În Finlanda, spre exemplu, utilizarea „relaţiilor personale" şi a „informaţiilor indirecte" s-a dovedit foarte eficientă, ca şi contactele cu presa de aripă dreaptă.[4]

Autorităţile maghiare erau experte în ascunderea controlului centralizat al operaţiunilor de propagandă şi al măsurilor active. Această abilitate de a „tăinui utilizarea puterii" într-o „reţea complexă, complicată şi interconectată", cu ierarhii paralele şi relaţii instituţionale, făcea aproape „imposibil de înţeles unde se luau, de fapt, deciziile" şi cine le lua.[5] De exemplu, deşi şef incontestabil al propagandei lui Kádár, Aczél deţinea funcţia puţin importantă de secretar de stat într-un departament separat (KKI) al Ministerului Educaţiei şi Culturii, iar semnătura sa apărea foarte rar pe documente, chiar şi pe cele emise de departamentul său.

Practica straturilor multiple de secretizare, din cadrul administraţiei maghiare, referitoare la politica externă, de propagandă şi securitate, avea o lungă tradiţie. Prima oară a fost implementată ca să evite restricţiile supravegherii aliate, la scurt timp după Primul Război Mondial. În acea perioadă, Budapesta şi-a ascuns operaţiunile de informaţii în departamentul

[1] Oikari în Halmesvirta (2006), p. 306. Vezi şi Juha Pohjonen, „In Kekkonen and Kádár We Trust", în Halmesvirta (2006).
[2] Oikari în Halmesvirta (2006), p. 306.
[3] Op. cit., p. 313.
[4] Op. cit., p. 314.
[5] Op. cit., pp. 309-310. Pentru politicile lui Aczél, vezi şi Raija Okari, „Discursive Use of Power in Hungarian Cultural Policy during the Kádár Era", în Halmesvirta (2002).

cabinetului prim-ministrului, pentru a acoperi contactele şi politicile revizioniste, de exemplu ilegalele legături ale spionajului militar cu cercurile militare ale dreptei radicale din Germania.[1] De asemenea, Liga Revizionistă Maghiară şi Federaţia Mondială a Maghiarilor au fost înfiinţate pentru a continua fostele misiuni secrete, aproape simultan cu retragerea supervizorilor aliaţi, în primăvara anului 1927.

Memorandumul din 1971 menţiona că ierarhia din propaganda externă a Ungariei includea organele de partid de nivel superior, institutele de cercetare, universităţi, „instituţii culturale şi instanţe oficiale, precum edituri şi agenţii de artă, muzicale şi cinematografice", în timp ce „bazele" străine cuprindeau „ambasadele, ataşaţii cultural şi ştiinţifici", reprezentanţii UNESCO la Paris, institutele şi centrele culturale maghiare", precum şi „secţiile şi birourile comerciale din exterior".[2] Finanţarea lor provenea din surse, aparent, diverse: „statul, companiile, drepturile de autor ale artiştilor şi alte surse (fonduri guvernamentale destinate pentru activităţile culturale şi de relaţii publice etc.)" În timp ce spionajul maghiar se bucura de un statut aproape legendar la Moscova şi, probabil, de libertate de acţiune în desfăşurarea operaţiunilor antiromâneşti, „sarcinile internaţionale" – acele operaţiuni coordonate de KGB şi GRU (iar, uneori, de conducătorii sovietici înşişi) – aveau întotdeauna prioritate asupra „sarcinilor naţionale", care în toate cazurile erau puse în aplicare numai după ce primeau aprobarea sovietică. În acest sens, toate operaţiunile Budapestei împotriva României erau operaţiuni sovieto-ungare şi se puteau baza, când era necesar, pe resursele sovietice, infrastructura şi asistenţa în materie informativă.

Cu sprijinul financiar al Moscovei, Budapesta îşi putea permite să menţină reprezentanţele străine, să sprijine schimburile şi să ofere stimulente mult mai mari decât i-ar fi permis, în mod normal, situaţia economică şi interesele ei (şi mult peste capacităţile României de a replica). De fapt, cu toate că România era cel de-al doilea stat non-sovietic ca mărime din Pactul de la Varşovia, ea avea cea mai mică reprezentare în capitalele occidentale. La începutul anilor 1980, de exemplu, Ungaria avea 110 reprezentanţi în Statele Unite, spre deosebire de România care avea numai

[1] Vezi Sándor Szakály, „Hungarian-German Military Cooperation during World War II", în Romsics (1995), pp. 147-149.

[2] Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 308-309. Ungaria a menţinut centre culturale la Washington DC, Paris, Roma, Viena, Berlin, Varşovia, Praga şi Sofia, cu un centru adiţional la Bucureşti, care era mai direct subordonat spionajului maghiar.

72.[1] Până şi Bulgaria păstra un personal mai numeros la Washington (84). Diferenţele individuale păleau în faţa resurselor comune ale celor cinci „parteneri apropiaţi" din ambasade şi reprezentanţe comerciale – fără să includem prezenţa sovietică mamut care, în general, se ţinea la distanţă de acţiunile antiromâneşti, identificabile – care îşi coordonau mesajele către autorităţile americane referitoare la politica, intenţiile şi comportamentul Bucureştiului.

Gradul în care resursele sovietice sprijineau activităţile maghiare a fost exemplificat prin folosirea de către Moscova a preşedintelui finlandez, Kekkonen, pentru legitimizarea guvernului Kádár (şi guvernul Husák, în perioada „normalizării" din 1969). Descriind prioritătile de politică externă ale Finlandei, un fost ministru de Externe menţiona că „ruşii erau primii ca importanţă", urmaţi de Ungaria, iar România se afla exact pe ultimul loc, „la coada listei".[2] Kekkonen a fost primul preşedinte occidental care a vizitat Ungaria şi i-a oferit recunoaşterea internaţională, în 1963, iar ministrul finlandez al Apărării a fost primul şef militar occidental care a vizitat Budapesta, în noiembrie 1973.[3] Kekkonen i-a făcut lui Kádár prezentări strălucite în faţa liderilor occidentali, în timpul întâlnirilor CSCE de la Helsinki, şi chiar l-a aşezat pe Kádár la dreapta sa, la cina oficială, după semnarea actului final de la Helsinki, din 1 august 1975, prezentând evenimentul ca pe un „un triumf pentru cei doi şefi de stat".[4]

Kekkonen a avut o asemenea eficienţă în deschiderea uşilor pentru Kádár, deoarece acesta era deja acceptat de diverse state occidentale ca sursă de încredere pentru evoluţiile din Est. Date fiind dezvăluirile post-1989, că Kekkonen era agent KGB, iar controlul executiv asupra spionajului finlandez cădea în sarcina lui, rămâne deschisă întrebarea dacă „NATO a beneficiat vreodată de competentul serviciu de informaţii finlandez" în

---

[1] Vezi *The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services (u): Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 82–100002), 1 iunie 1982 (declasificat în noiembrie 1999), pp. 4-5, 18, 22, CIA; şi *Hostile Intelligence Threat – U.S. Technology*, Biroul consilierului secretarului adjunct al Apărării (Contrainformaţii şi Securitate), Departamentul Apărării, DoD 5200.1 -PH-2, noiembrie 1988, pp. 5-6.

[2] Mari Vares, „President Kekkonen's Visits to Hungary in the 1960s: Satellite Policy in the Context of Kinship", în Halmesvirta (2002), p. 119. Vares îl citează pe fostul ministru de Externe finlandez, Keijo Korhonen.

[3] Finlanda a fost, de asemenea, prima ţară occidentală vizitată de ministrul maghiar al Apărării, Lajos Czinege, în august 1974. Bereznai, „High-Ranking Hungarian Military Official in the West", RAD/Hungarian Section, RFER, 5 ianuarie 1978, OSA, caseta 36, dosarul 3, raportul 3, pp. 1-3.

[4] Rentola în Halmesvirta (2002), pp. 112-113.

legătură cu vreo problemă referitoare la securitatea sovietică.[1] După cum au declarat câțiva foști ofițeri KGB, în discuțiile sale cu interlocutorii occidentali, Kekkonen transmitea sistematic acestora temele măsurilor active sovietice, primite de la Serviciul A al KGB-ului.[2]

Așadar, tonul autolaudativ din memorandumul din 1971, al departamentului lui György Aczél, era mai mult decât justificat. Cel mai relevant mijloc media vizat de măsurile active a fost secția maghiară de la Radio Europa Liberă (REL), care fusese transformată într-un agent de influență semiconștient – legitimând guvernul Kádár atât în interior, cât și în exterior, mai ales printre analiștii din informații și din mediul academic. Secția maghiară nu numai că îl considera o sursă de încredere pe Aczél, șeful acestui efort de propagandă, ci și ca un recipient legitim al informațiilor nonpublice ale REL, oferite la schimb.[3] Cu ajutorul lui Kekkonen, Kádár a fost insinuat ca sursă neoficială a ministrului de Externe britanic, a cancelarului german și a viitorului președinte francez, prezentându-se ca un om de stat modest, simplu, capabil de autosacrificiu, care îndurase mari suferințe, prin ceea ce un analist descria ca fiind „cea mai veche reclamă politică" din lume.[4]

Acest concentrat efort de lobby a fost foarte eficient. Helmut Schmidt, spre exemplu, și-a exprimat totala încredere – mai multă decât cea pe care o avusese pe vremuri în Dubček – că liderul maghiar îi oferea informații sigure despre intențiile sovietice și evoluțiile est-europene. Conform cancelarului german, el și Kádár colaboraseră „pornind de la acordul că puteau transmite reciproc informații ce puteau fi de interes propriilor aliați", dar bazându-se pe faptul „că numele nu îi va fi menționat de celălalt ca sursă".[5]

Pe lângă prezentările făcute de Kekkonen, François Mitterrand – neogaullist și arhitect al coaliției de stânga din Franța și care avea, în orice caz, relații mai bune cu Moscova decât cu Washingtonul – a fost cu siguranță încurajat de Kremlin să stabilească o relație mai strânsă cu Kádár. Cu câțiva ani înainte, partenerul principal al Partidului Socialist al lui Mitterrand, Partidul Comunist Francez (PCF), loial Moscovei, a portretizat activ Ungaria ca pe o semidemocrație, iar pe György Aczél ca un erou liberal, justificând sistemul partidului unic, prin ceea ce un analist a descris ca fiind „o îndemânatică activitate de relații publice din partea a doi clienți cu

[1] Vojtěch Mastný, „The New History of Cold War Alliance", *Journal of Cold War Studies*, 4, nr. 2 (2002), p. 73; Kimmo Rentola, „From Half-Adversary to Half-Ally: Finland in Soviet Policy, 1953-1958", *Cold War History*, vol. 1, nr. 1 octombrie 2000, pp. 75-102.
[2] Vezi Kalugin și Montaigne (1994), pp. 169-170; Andrew și Gordievsky (1990), p. 433.
[3] Puddington (2003), p. 256.
[4] Vares în Halmesvirta (2006), p. 140.
[5] După cum este citat în Gough (2006), pp. 196-197.

interese comune – guvernul maghiar şi PCF".[1] Mitterrand l-a considerat pe liderul maghiar ca fiind deplin convingător şi a mărturisit chiar că, în anii 1970, fusese convins de Kádár în legătură cu pretenţiile Ungariei asupra Transilvaniei. Rolul de culise al Moscovei în relaţiile franco-maghiare şi faptul că Mitterrand începuse să privească „Trianonul cu ochii maghiarilor" au influenţat poziţiile oficiale ale Franţei de-a lungul întregului Război Rece, cu consecinţe severe pentru România imediat înainte şi după revoluţia din decembrie 1989.[2]

Pârghiile şi influenţa Moscovei şi a Budapestei asupra cercului lui Mitterrand par să fi fost foarte puternice. În perioada în care negocia Coaliţia Stângii, Mitterrand a vizitat toate ţările din Blocul Sovietic cu excepţia României şi i s-a atribuit personal rolul de a fi inserat în platforma Partidului Socialist Francez fraza: „drumul către securitatea franceză trece prin Moscova".[3] Atât în 1974, cât şi în 1981, KGB-ul i-a acordat o asistenţă considerabilă, prin metode active, în campaniile pentru preşedinţie. În numai o săptămână a campaniei extrem de strânse, dar în final lipsite de succes, din 1974, zece ofiţeri KGB, de la rezidenţa din Paris, au întreprins nu mai puţin de 56 de „măsuri operative semnificative" pentru sprijinirea campaniei.[4] Conform dosarelor KGB, omul de încredere al lui Mitterrand şi succesorul său la conducerea Partidului Socialist – după ce el a devenit preşedinte – a fost agent KGB.[5]

Continuitatea strategiei antiromâneşti a Ungariei

Politica Partidului Socialist Muncitoresc Ungar (HSWP) de desfăşurare a unei reţele de operaţiuni provocatoare în România, pe care apoi le prezentau în Vest ca ajutoare pur umanitare pentru coetnicii persecutaţi,

---

[1] Kevin Devlin, „French Communist Picture of 'Liberal' Hungary," RFER, 5 octombrie 1973, OSA, caseta 35, dosarul 4, raportul 296, pp. 1-4. Vezi şi Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 şi 3 octombrie 1973.

[2] Gough (2006), p. 197. Începând din 1988, Mitterrand a început să emită ideea posibilităţii retrasării frontierelor României în diverse foruri europene şi în faţa mass-mediei.

[3] Pierre Hasner, „The View From Paris", în Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987, pp. 199-200. Vezi şi Pierre Gremion, *Paris-Prague: La gauche face au renouveau et la regression tchecoslovaques (1968–1978)*, Paris, Julliard, 1985. În contrast cu Ceauşescu, şeful socialiştilor francezi, François Mitterrand, nu a condamnat invazia din Cehoslovacia.

[4] Andrew şi Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West* (2001) capitolul 18, „Eurocommunism", p. 396, capitolul 27, „France and Italy During the Cold War", pp. 611-612, 616-617. Mitterrand a pierdut alegerile din 1974, cu mai puţin de două procente din voturi.

[5] Vezi *Le Monde*, 15 septembrie 1999; Vincent Jauvert, „Le KGB en France: Révélations sur la supertaupe des Soviétiques à Paris", *Le Nouvel Observateur*, 23 septembrie 1999.

însoțită de barajul propagandistic care discredita țara în exterior, era atât de similară cu politica implementată de amiralul Horthy încă de la începuturile guvernării sale, de parcă s-ar fi bazat chiar pe ordinele lui operative. În octombrie 1919, spre exemplu, Horthy identifica România ca fiind „inamicul nr. 1" și „ținta principală" a politicii externe ungare, stipulând că, în timp ce „relațiile pașnice" trebuiau menținute până ce împrejurările permiteau altceva, „trebuia folosită orice oportunitate pentru a o izola pe plan diplomatic, iar în Transilvania trebuia să continue să existe o organizație iredentistă activă".[1] De asemenea, „orice mijloc de propagandă al epocii, precum și sistemul de învățământ public și formele colective de educație" erau utilizate pentru a inculca maghiarilor de pretutindeni că frații lor erau brutal reprimați de o ocupație temporară și ostilă.[2]

Diferența majoră era că Budapesta nu mai emitea pretenții teritoriale. În aceeași linie cu deciziile postbelice ale conducerii de partid, se făcea campanie pentru autonomia teritorială a Transilvaniei, sub acoperirea că erau dezvăluite abuzuri împotriva drepturilor omului.[3] Acum, ca și atunci, a fost întreprins un efort major pentru a furniza Occidentului „dovezi" ale represiunii. Kádár a stabilit un sistem „de monitorizare și de criticare a politicii guvernului comunist al României față de minoritatea maghiară", ca rezultat direct al „iritării considerabile" a lui Brejnev față de București, astfel încât Moscova să poată folosi „problema Transilvaniei ca mijloc de presiune împotriva României".[4]

Kádár a înființat o „comisie oficială însărcinată cu monitorizarea și analizarea situației minorității maghiare din statele vecine", cu accent predominant pe România, pentru a aduce „dovezile" necesare.[5] Rezultatele eforturilor comisiei erau apoi direcționate spre Washington, Bonn, Londra, Paris și Bruxelles, nu și către București. Lipsa de interes în urmărirea reacției României indica faptul că rezolvarea problemelor nu era scopul central al

[1] Juhász (1979), pp. 42-43.

[2] *Istoria Ungariei*, vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Științe, 1986, p. 423. Aceasta este versiunea în limba română a *Istoriei Ungariei*, editată în mai multe volume de Academia Ungară de Științe.

[3] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), documentul 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226; Mevius (2005), p. 119. Vezi și *Le probleme hongrois par rapport à la Roumanie*, publicat de Ministerul Afacerilor Externe al Ungariei, Budapesta, 1946.

[4] Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. Században*, Budapesta, 2002, p. 516, după cum este citat în Lönhárt, în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 946-948. Lönhárt afirmă că a început în 1967–1968. Vezi și Tomas Niklasson, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006, p. 94.

[5] Romsics (2002), p. 516; Lönhárt, în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 947-948.

monitorizării şi permitea insinuarea că autorităţile române oricum nu ar fi luat nici o măsură.

Din nou, ecourile din trecut erau uimitoare. După cum raporta Inspectoratul General al Poliţiei române, în 1945, practica standard, instituţionalizată era să fie adresate plângeri:

> [...] nu autorităţilor române, ci Uniunii Populare Maghiare [UPM], care întreprinde investigaţiile, reţine originalele plângerilor şi trimite copii autorităţilor române. Plângerile sunt în majoritate exagerate sau inventate, fiind folosite numai ca dovadă a unei aşa-zise opresiuni a maghiarilor. UPM nu monitorizează rezultatele intervenţiilor autorităţilor române.[1]

Centrul lui Kádár de analiză şi monitorizare a minorităţii maghiare, care iniţial a constat din „diverse instituţii aduse laolaltă" la Biblioteca Maxim Gorki din Budapesta, sponsorizată de sovietici, fusese precedat de Grupul de Studiere a Minorităţilor, coordonat de Academia Ungară de Ştiinţe şi de Biblioteca Gorki, înfiinţată în 1950.[2] Afilierea instituţională directă, care reflecta cooperarea maghiaro-sovietică, s-a menţinut până la mijlocul anilor 1980, când centrul a fost mutat la Biblioteca Széchényi şi, astfel, separat formal de Biblioteca Gorki. De-a lungul anilor 1970–1980, prin acest efort a fost dezvoltată o reţea de instituţii interconectate, coordonate cu Federaţia Mondială a maghiarilor, la fel cum făcuse Budapesta în anii 1920, sub regimul hortist.[3]

Lucrările realizate de centrele lui Kádár pentru studierea minorităţilor au fost apoi propagate prin publicaţiile Centrului de Studii Maghiare, ale Academiei Ungare de Ştiinţe şi ale altor edituri, toate centralizate sub controlul lui Aczél, la Ministerul Culturii şi Educaţiei. Acest minister a fost condus, la scurt timp după aceea, de acelaşi Béla Köpeczi care condusese toate editurile Ministerului în perioada în care încercase să convingă autorităţile române să nu mai facă cercetări referitoare la prezenţa daco-romană în

---

[1] Nastasă, Andreescu şi Varga (2002), documentul 121, p. 416; ASB, Direcţia Generală a Poliţiei, dos. 46/1945, f. 1-49. Acest lung raport face sumarul organizaţiilor clandestine maghiare, al personalului şi al operaţiunilor din România, între 1944–1946. Fabricarea de plângeri pentru consumul sovietic era practica obişnuită, cel puţin din 1945. O bună descriere este oferită în Ibidem, documentul 52, pp. 177-180.

[2] Andrew Ludanyi, „Programmed Amnesia and Rude Awakening", în Ignác Romsic, editor, 20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 323. Conform lui Ludanyi, aceasta reînfiinţa în esenţă Institutul interbelic, Pál Teleki.

[3] Lönhárt, în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), pp. 947-948.

Transilvania.[1] Impactul activităţii acestui aparat, asistat de ambasadele şi institutele culturale maghiare, a fost simţit imediat în Vest.

Printr-unul din cele mai devastatoare succese, aparatul de măsuri active al Pactului de la Varşovia a creat o populaţie virtuală de maghiari în Transilvania a căror identitate etnică era negată, ca „dovadă" a asimilării forţate, a „genocidului cultural" şi chiar a „etnocidului".[2] În timp ce cifrele recensământului din 1977 arătau o minoritate maghiară de 1,7 milioane pentru întreaga ţară, măsurile active au propagat o cifră mult exagerată, la peste 2 milioane.[3] La sfârşitul deceniului, majoritatea guvernelor occidentale, analizele informative şi academice au cedat în faţa volumului dezinformărilor repetate, considerând cifrele româneşti o subestimare şi citând-o ca mult mai „convingătoare" pe cea „de minim" sau „în jur de două milioane" (despre care Budapesta insista că era extrem

[1] Interlocutorul român al lui Köpeczi din acel moment menţiona convingerea lui că oficialul maghiar discutase anterior şi căzuse de acord asupra abordării cu György Aczél, pe atunci ministru adjunct al Culturii. Nastasă, Andreescu şi Varga (2003), documentul 98, p. 671.

[2] Vezi „Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania?" *The Transylvania Quarterly*, mai 1976; Sociologul Academiei Maghiare de Ştiinţe, Ferenc Kunszabo, „Genocide for the Whole World to See", în *Report from Transylvania*, New York, American Transylvanian Federation, 1977, p. 77–108; Michael Sozan, „Ethnocide in Rumania", *Current Anthropology*, vol. 18, nr. 4 (1977), pp. 781-782; Albert Wass de Czege, editor, *Documented Facts and Figures on Transylvania*, colecţie realizată de The Danube Research Centre şi The Transylvanian World Federation, Astor, FL, The Danubian Press, 1977, pp. 4-5; George Schöpflin, *The Hungarians of Romania*, Londra, Minority Rights Group, 1978; Ferenc Kunszabo, „Modern Genocide and its Remedy", *Uj Latohatar* [Orizonturi noi] (München), vol. XXIX (25 ianuarie 1979), pp. 329-358; *Witnesses to Cultural Genocide: First-Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today*, New York, American Transylvanian Federation, Inc. şi Committee for Human Rights in Romania, 1979; Louis Lote, Stephen Bordsody, Nandor Dreisziger, Adam Makkai şi George Schöpflin, editori, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity*, Committee of Transylvania, 1980; „Why the Discrimination Against the Hungarians of Transylvania" şi „Exterminate the Hungarians", *The Transylvania Quarterly*, octombrie 1981.

[3] În 1990, spre exemplu, prim-ministrul maghiar, Joszef Antall, a insistat repetat că erau 2,5 milioane de etnici maghiari. *Der Spiegel*, 21 mai 1990, pp. 172-176; FBIS, JPRS-EER-90-092, 26 iunie 1990, pp. 18-20. Alţii au susţinut public cifra de 2,8-3 milioane. Vezi Wass de Czege (1977), pp. 4-5; „Why the Discrimination Against the Hungarians of Transylvania" (1981); „Exterminate the Hungarians" (1981); „Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania?" (1976). Vezi şi George Schöpflin, „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule", în Stephen Borsody, editor, *The Hungarians: A Divided Nation*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988, pp. 129-130.

de moderată).[1] Prin acceptarea acelei exagerări statistice, România a fost făcută responsabilă pentru negarea sau distrugerea identităţii etnice a cel puţin 300 000 (şi posibil a peste 1,5 milioane) de unguri „lipsă".

Deşi recensământul din 1992, organizat cu asistenţă occidentală, a confirmat statisticile româneşti, autorităţile ungare au acceptat acest lucru numai spre sfârşitul anilor 1990, acceptând că recensământul din 1977 oferise o reflectare „relativ autentică" a tabloului etnic.[2] După recensământul din 2002, Budapesta a recunoscut oficial că afirmaţiile conform cărora mărimea populaţiei maghiare din Transilvania fusese premeditat „manipulată de statisticile oficiale ale regimului comunist din România" fuseseră eronate şi menţionau, în acelaşi timp, că „trebuie să se renunţe la iluzia" unei populaţii de peste 2 milioane.[3]

Aceste recunoaşteri nu au redresat impactul otrăvitor şi de durată asupra imaginii României şi a românilor, al numeroaselor, poate chiar sutelor de lucrări „academice" care pretindeau asimilarea brutală şi genocidul. Ceea ce departamentul guvernului ungar pentru minoritatea maghiară de peste hotare a prezentat ca fiind o eroare statistică reprezintă „dovada" că românii erau extremişti intoleranţi, care se angajaseră într-un „etnocid" sau „cel puţin, genocid cultural" al minorităţii maghiare.[4] După ce

---

[1] Vezi şi Bachman (1991). Delegaţia britanică la consiliul NATO a raportat în aprilie 1978, în timp ce Ceauşescu era la Washington, că cercurile de emigranţi insistau asupra cifrei de 2,5-3 milioane. Vezi raportul şefului Securităţii de Stat maghiare, András Benkei, referitor la raportul spionajului britanic la consiliul NATO, *A magyar kisebbség helyzete Romániában: újabb megpróbáltatások.* [Situaţia minorităţii maghiare din România: Noi vicisitudini], 1 iulie 1978, BM KI miniszteri iratok 1978/96. 1-a-776, în Béla Révész, „«Out of Romania!» Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987–1989", *Regio – Minorities, Politics, Society*, vol. 11 (2008), pp. 16-19. Pentru insistenţa cu care ministerul maghiar de Externe susţinea că cifra de 2 milioane de etnici maghiari era o „subestimare" conservatoare, vezi Andre Liebich, „Minorities in Eastern Europe: Obstacles to a Reliable Count", REFER, vol. 1, nr. 20, 15 mai 1992, p. 38.

[2] *Hungarians in Translyvania Between 1870 and 1995*, Occasional Paper no. 12, László Teleki Foundation, Budapesta, martie 1999.

[3] Vezi *Határon Túli Magyarok Hivatala* [Departamentul guvernamental pentru minoritatea maghiară de peste hotare], Rapoarte asupra situaţiei maghiarilor, „The Situation of Hungarians in Romania in 2006", www.hhrf.org, accesat pe 17 iulie 2006.

[4] Vezi Sozan (1977), pp. 781-782. Ivan Volgyes a susţinut că „tratamentul a circa două milioane de maghiari" era „clar unul aflat la graniţa genocidului cultural". Ivan Volgyes, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview Press, 1984, p. 213. George Schöpflin se referea la „aproximativ 2 milioane" de maghiari, afirmând că prin politica românească se dorea „dispariţia minorităţii maghiare", în *The Hungarians of Romania*, Londra, Grupul pentru Drepturile Minorităţilor, 1978, şi în „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule", în Stephen Borsody, editor, *The Hungarians: A Divided Nation*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988, pp. 129-130.

„clopotul" fusese bătut atât de tare şi de insistent, ecourile lui nu mai puteau fi oprite prea uşor.

Organizaţiile emigraţiei maghiare erau deosebit de receptive la prezentarea duşmănoasă a României bazată pe inocularea stereotipurilor, prejudecăţilor şi intereselor. Încă de la începutul anilor 1960, o parte a comunităţii emigraţiei maghiare din SUA a făcut un lobby activ pentru condamnarea presupuselor abuzuri ale României împotriva etnicilor maghiari din Transilvania şi a îmbrăţişat deschis iredentismul Budapestei, cu antiromânismul ei aferent.[1] Congresul SUA a fost chiar convins să publice o lucrare bibliografică pe acest subiect, în 1969, al cărei titlu – *Hungarians in Rumania and Transylvania (Ungurii în România şi Transilvania)* sugera chiar că Transilvania nu era teritoriu românesc.[2] Ca încă o reflexie a acestei influenţe extraordinare, în bibliografie erau menţionate lucrările în limba maghiară de la Biblioteca Congresului, inclusiv cele sponsorizate de Liga Revizionistă Maghiară şi de Federaţia Mondială a Maghiarilor, în timp ce lucrările în limba română erau total excluse.[3]

O influenţă mai directă a fost exercitată prin Federaţia Mondială a Maghiarilor, sponsorizată de statul ungar, a cărei misiune iniţială a fost revizionismul teritorial (în special în Transilvania). Contactele dintre Federaţie (denumită adesea „Alianţă", mai ales înainte de 1938) şi organizaţiile emigranţilor din Vest au existat în toată perioada interbelică.[4] Din anii 1970, odată cu legitimizarea guvernului Kádár ca relativ liberal şi „opus în secret" Moscovei, contactele dintre Federaţia Mondială a Maghiarilor şi organizaţiile

---

[1] Federaţia maghiaro-americană a continuat să sprijine pretenţiile teritoriale ale Ungariei asupra Transilvaniei şi în noul mileniu, solicitarea pentru revocarea tratatului de la Trianon aflându-se pe prima pagină a site-ului lor: www.ahf.com. Acest lobby a devenit foarte activ în perioada în care guvernul Kádár a fost, în cele din urmă, recunoscut de Vest, în toamna lui 1963 (chiar dacă János Kádár a justificat intervenţia sovietică din 1956 în faţa adunării generale a ONU, în 1960).

[2] Elemer Bako şi William Solyom-Fekete, *Hungarians in Rumania and Transylvania: A Bibliographical List of Publications in Hungarian and West European Languages Compiled from the Holdings of the Library of Congress,* 91st Congress 1st Session... House Document No. 91–134, Washington DC, US Government Printing Office, 1969.

[3] De exemplu, erau incluse justificarea lui László Makkai atât în faţa autorităţilor aliate, cât şi ale Axei pentru transferarea Transilvaniei la Ungaria, precum şi panegiricul lui Arthur Yolland din 1917, pe care britanicii l-au interzis ca fiind „nefericit". Despre agenţii de influenţă maghiari, în presa britanică, vezi Mark Cornwall, „Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914–1918", p. 11, lucrare dată publicităţii la Conferinţa „Relaţiile ungaro-britanice începând din 1848", Centre for the Study of Central Europe, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 16–17 aprilie 2004, www.ssees.ucl.ac.uk/confhung.htm.

[4] Mark Imre Major, *American Hungarian Relations 1918–1944*, Astor, Fl., Danubian Press, 1974, mai ales capitolul VI, pe site-ul www.hungarian-history.hu.

emigraţiei din Occident au fost reînnoite şi cultivate atât de mult, încât atitudinea lor faţă de Ungaria „putea fi descrisă ca una de loialitate".[1]

Coaliţia „roşie-albă" (în care Kádár era caracterizat şi perceput ca nefiind „atât de roşu") a fost restabilită în chestiunea Transilvaniei, în unele cazuri fiind condusă chiar de persoanele implicate în fostele coaliţii roşii-albe din lupta pentru Transilvania. Spre exemplu, astfel a fost cazul lui Albert Wass, publicist şi poet americano-maghiar de frunte. Condamnat pentru crime de război în perioada ocupaţiei maghiare din nordul Transilvaniei, el a colaborat strâns cu baronul Ede Atzél, atunci când acesta s-a angajat în operaţiunile de epurare etnică din Transilvania, în cooperare cu spionajul ungar şi autorităţile guvernamentale.[2] Se pare că ambii au intrat, ulterior, în Partidul Comunist şi au activat în rezistenţa maghiară care încerca să câştige autonomia Transilvaniei şi retragerea din război.[3]

---

[1] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary: 1867–1994*, New York, Longman, 1996, p. 274. În perioada anilor 1990, Federaţia a fost condusă de extremistul radical de dreapta Sándor Csoori (care împreună cu camaradul radical de dreapta, István Csurka, a înfiinţat, în 1987, Forumul Democratic Maghiar – ulterior primul partid de guvernământ postcomunist), Op. cit., pp. 314, 328. Începând din 2008, Federaţia a devenit cea mai mare organizaţie nonguvernamentală maghiară şi articol permanent în bugetul Ministerului de Externe. Şeful ei actual, Miklós Patrubany, şi Imre Borbely, şeful Secţiei pentru Bazinul Carpatic, responsabil pentru România, Slovacia, Ucraina şi Iugoslavia, sunt ambii transilvăneni şi cofondatori ai Uniunii Democrate Maghiare din România. Borbely este cunoscut pentru vederile lui separatiste.

[2] Wass a fost condamnat, împreună cu tatăl său şi membri ai Regimentului 19 Honvéd Nyiregyhaza, pentru numeroase omucideri comise în septembrie 1941. Condamnarea a fost confirmată de tribunalul pentru crime de război de la Nürnberg şi de Institutul Wiesenthal. Autorităţile maghiare şi conducerea UDMR din România au contestat verdictul şi ambele grupări au ridicat statui în onoarea sa. Wass se referă scurt la colaborarea cu Atzél, în „The Story of a Forlorn Underground", Astor, Fl. 1953, accesibilă pe www.wassalbert.re/wasalbert/irasai/the story of a forlorn underground.pdf. Despre Atzél, vezi capitolul 4 al acestui volum. Conform unui autor maghiar, ura vitriolică a lui Wass faţă de români provenea parţial din faptul că-şi pierduse terenurile în urma reformei agrare din România din 1921 (proprietăţile lui Wass au fost împărţite atât ţăranilor români, cât şi celor maghiari). Vezi Benamy Sándor, *A XX. Században éltem* [Am trăit în secolul XX], Budapesta, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1996. Cea mai mare organizaţie a emigranţilor maghiari din Statele Unite a continuat să militeze pentru anularea condamnării „eronate" a lui Wass şi a negat comiterea crimelor de război. Vezi anexa la scrisoarea copreşedintelui Federaţiei Maghiaro-Americane, Frank Koszorus, jr, către vicepreşedintele, Joe Biden, 15 octombrie 2009, „News from Rumania: AHF expresses concerns to Vice President Joe Biden" [Noutăţi din România: AHF îşi exprimă îngrijorările vicepreşedintelui Joe Biden], pe www.AHF.org.

[3] Versiunea memoriilor lui Horthy, republicată în Statele Unite, trece cu vederea faptul că Atzél a fost atât fascist, cât şi membru al Partidului Crucii cu Săgeţi, descriindu-l în schimb ca pe un „luptător antifascist din rezistenţă" şi „activist transilvănean". Nicholas Horthy şi Andrew L. Simon, *Admiral Nicholas Horthy: Memoirs*, Simon Publications LLC, 2000, p. 275. De asemenea, Wass l-a descris pe Atzél ca un „lider de vârf al mişcării de rezistenţă." Vezi www.wassalbert.re/wasalbert/irasai/the story of a forlorn underground.pdf.

Wass a condus un număr de organizaţii din SUA, interconectate (Federaţia Transilvăneană, Federaţia Mondială Transilvăneană, Danubian Press şi Centrul de Informare şi Cercetare Danubian), implicate în lobby, cercetare şi activităţi editoriale. Acestea din urmă erau specializate în lucrări care susţineau independenţa Transilvaniei de România şi clamau aşa-zise abuzuri asupra minorităţii etnice maghiare, precum *The Ethnic History of Transylvania (Istoria etnică a Transilvaniei* – publicată iniţial în 1965 şi republicată de Wass, în 1971), care îi acuza pe români de genocid.[1] Această acuzaţie – contrazisă de observatorii occidentali la vremea când a fost publicată iniţial – de-abia dacă a atras vreun comentariu atunci când a apărut din nou în titlul unei lucrări, după 15 ani de propagandă coordonată.[2]

Temele măsurilor active, care puneau semnul egalităţii între naţionalismul românesc şi şovinismul antislav şi antimaghiar, serveau admirabil scopurilor Budapestei. Pentru sovietici, aceasta a oferit o denaturare eficientă a sfidării României, prin portretizarea insistenţei Bucureştiului asupra „naţiunii" şi „naţionalismului" nu ca pe o armă împotriva dominaţiei sovietice („internaţionalismul proletar"), ci ca pe o caracteristică retrogradă, care mai degrabă provoca repulsie în loc să atragă sprijinul occidental. De fapt, rebeliunea României împotriva „politicii leniniste pentru naţionalităţi" nu avea nimic de-a face cu tratamentul minorităţilor, ci doar cu importanţa pe care România o acorda intereselor naţionale în locul supunerii internaţionaliste faţă de Moscova. După cum sublinia Stasi, în 1969, „naţionalismul" României:

> [...] sublinia prioritatea dezvoltării naţionale, în detrimentul internaţionalismului proletar şi al colaborării internaţionale a ţărilor socialiste. Întreaga activitate ideologică a PCR serveşte promovării punctului său de vedere naţionalist. Naţionalismul este declarat o forţă motivaţională considerabilă pentru dezvoltarea socială. Activitatea partidului şi a statului este explicată

[1] Endre Haraszti, *The Ethnic History of Transylvania*, Astor, Fl, Danubian Press, 1971, pp. 57, 202-208. Vezi şi Gyula Zathureczky, *Transylvania, Citadel of the West*, Astor, Fl, Danubian Press, 1970; Juliana Nagy, *Transylvania: The Hungarian Minority in Rumania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1976; Albert Wass de Czege, *Documented Facts and Figures on Transylvania*, editată de Danubian Research Center şi de Transylvanian World Federation, Astor, Fl., Danubian Press, 1977; Endre Haraszti, *Origin of the Rumanians: Vlach origin, migration and infiltration to Transylvania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1977; şi Anne Fay Sanborn şi Géza Wass de Czege, *Transylvania and the Hungarian-Rumanian Problem*, Astor, Fl., Danubian Press, 1979.

[2] Vezi *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row*, culegere întocmită de Transylvanian World Federation şi de Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985.

poporului ca fiind în interesul creării unei Românii puternice şi înfloritoare, care se bucură de o apreciere crescândă pe plan mondial.[1]

Pentru Ungaria, lupta în desfăşurare a României cu Moscova putea fi exploatată ca un indiciu al şovinismului extrem, adânc înrădăcinat, care motiva aşa-zisele brutalităţi împotriva tuturor minorităţilor, mai ales împotriva etnicilor maghiari.[2] Regimul Ceauşescu era portretizat ca exploatând şi exagerând intenţionat tensiunile dintre etnicii maghiari şi români (şi, de aceea, creând vulnerabilitate şi o fisură majoră care putea implica ţara într-un război etnic ce punea în pericol integritatea teritorială), ca un mijloc obtuz de a menţine controlul politic şi de a distrage atenţia opiniei publice de la greutăţile interne. Concluzia uneori explicită, alteori implicită, era că şovinismul românesc antimaghiar era atât de prevalent, încât populaţia răspundea cu entuziasm unor asemenea manipulări abjecte.[3]

În contrast cu represiunea insistentă şi genocidul descris de aceste măsuri active, intelectualii occidentali implicaţi în domeniul transilvănean notau că, în ciuda unor oarecare insatisfacţii şi tensiuni ocazionale , etnicii maghiari din regiune îşi exprimau „satisfacţia generală cu statutul şi decretele referitoare la drepturile naţionalităţilor conlocuitoare" şi „diverse grade de satisfacţie sau insatisfacţie faţă de condiţiile actuale", în timp ce opiniile din interiorul comunităţii variau atât asupra subiectelor, cât şi a importanţei lor.[4] În orice

---

[1] Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 260-262; *Situaţia Republicii Socialiste România şi influenţa imperialistă asupra acestei ţări*, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

[2] Acesta este unul dintre subiectele centrale ale lui George Schöpflin, în „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule". Schöpflin în Borsody (1988), pp. 123-124. Adaptând argumentul românesc (sprijinit şi de istoricii cehoslovaci), folosit pentru a combate Şcoala „Révai" a interpretării istorice, care sublinia că românii şi slavii au suferit discriminări duale naţionale şi sociale, sub dominaţia maghiară, Schöpflin susţinea în schimb că asemenea discriminări duale au caracterizat tratamentul aplicat de români etnicilor maghiari. Op. cit., p. 129. Şcoala Révai afirma că Ungaria a fost întotdeauna forţa principală de progres liberal din Balcani. Ulterior, a fost urmată de teza că naţionalismul românesc a fost intolerant şi blamabil, în timp ce naţionalismul maghiar a fost liberal şi admirabil. Vezi László Deme, „Liberal Nationalism in Hungary, 1988–1990", *East European Quarterly*, vol. 32 (1998).

[3] Schöpflin relua una dintre temele măsurilor active punând în ecuaţie naţionalismul românesc cu şovinismul antimaghiar, antirus şi antisemit, negând astfel orice aspect pozitiv al culturii şi neamului românesc şi făcând imposibil prin definiţie pentru români să acţioneze într-o manieră patriotică, fără a fi asimilaţi extremiştilor naţionalişti şi şovini. Schöpflin, în Borsody (1988), pp. 120-124.

[4] Grupul de Cercetări Româneşti, „On Transylvanian Ethnicity: A Critique of «Ethnocide in Romania»", *Current Anthropology*, nr. 1, vol. 20 (martie 1979), p. 135. Membrii grupului erau profesori la University of Massachusetts: Sam Beck, John W. Cole, David Kideckel, Marylin McArthur, Steven Randall şi Steve Sampson.

caz, atmosfera prevalentă nu era „una de opresiune constantă", iar utilizarea unor termeni de genul „etnocid" pentru a sugera că românii omorau etnici maghiari „nu era doar o exagerare greşită, ci o declaraţie absolut falsă, total nejustificată de *nici o probă*".[1]

Campania teribilă de măsuri active făcea toate eforturile pentru a discredita contradovezile şi pe cei care le prezentau. Astfel, argumentele erau ridiculizate şi respinse ca false sau „clar mincinoase", din cauză că autorii erau „motivaţi politic", iar observatorii occidentali, independenţi, care emiteau asemenea alegaţii (şi astfel acordau un sprijin de facto poziţiei României) erau etichetaţi ca naivi, irelevanţi şi chiar corupţi şi mituiţi de Bucureşti.[2] Aparatul măsurilor active menţinea cu diligenţă argumentaţia că Bucureştiul promova o politică de asimilare forţată atât de „secretă", încât nu era reflectată în nici o lege, în nici un decret, regulament sau declaraţie publică a conducătorilor săi – nici chiar şi cele destinate publicului intern – şi că toate declaraţiile şi documentele oficiale erau create doar pentru consum public şi intoxicare, ordinele „reale" fiind date numai verbal.[3]

Afacerea valahă

Combinaţia de măsuri active care ataca identitatea României şi sentimentul naţional ca fiind intrinsec blamabil şi atroce distrăgea atenţia Occidentului de la soarta etnicilor români din URSS (români şi „moldoveni") şi de la sudul Dunării (români, aromâni, valahi, vlahi, cuţo-vlahi etc.). În timp ce Moscova se lansase în crearea unei noi etnicităţi pentru românii din fosta Basarabie, guvernele de la Sofia şi de la Belgrad (şi de la Atena) le negau cu totul existenţa. De exemplu, fără existenţa vreunui exod explicit, populaţia românească din Iugoslavia scăzuse de la cifra oficială de 102 953, în 1948, la numai 9 000, în 1961, o cădere precipitată de peste 90%.[4]

---

[1] Ibidem. Subliniere în original. Critica a fost scrisă ca replică la articolul lui Michael Sozan, „Ethnocide in Romania", *Current Anthropology*, nr. 4, vol. 18 (decembrie 1977), p. 781.

[2] Vezi Grupul de Cercetări Româneşti (1978), pp. 135-147; Pacepa (1987), p. 9. Sozan a respins „intelectualitatea unei întregi naţiuni, împreună cu cercetările despre naţiune ale vesticilor" care nu erau de acord cu el, descurajând în acelaşi timp investigaţiile şi judecăţile independente.

[3] Vezi Károly Király, „Tovarăşului János Vincze [Ion Vinţe], membru al Comitetului Central al PCR, Bucureşti", RFER, 27 ianuarie 1978, OSA, caseta 36, dosarul 3, raportul 17, p. 3-4; Schöpflin (1978), pp. 11-12; Shafir (1985), p. 163; Révész (2008), p. 17, nota de subsol 29.

[4] *Agenda statistică a Iugoslaviei, 1970*, Belgrad, Institutul Federal de Statistică, 1970, p. 24.

Presiunea asupra comunităţilor etnice româneşti din afara graniţelor pentru asimilarea „tăcută" era adesea uimitoare. În noiembrie 1969, un post de radio macedonean difuza discursul unui reputat etnograf cu studii în URSS, preluat apoi de presa iugoslavă, care relua preceptele şovinismului antiromânesc, din secolul al XIX-lea:

> Valahii sunt singurul grup naţional din Balcani în al cărui caracter există mai multe însuşiri negative decât pozitive [...] Valahii sunt moderaţi, deştepţi, învaţă cu uşurinţă, cunosc limbi străine şi posedă un spirit speculativ. La nomazii din munţi, morala familiei este foarte fermă, dar printre cei care locuiesc în oraşe este foarte scăzută. Caracteristicile lor negative sunt următoarele: minciuna este considerată de ei ca fiind ceva pozitiv, pe baza moralităţii lor tipic bizantine. De aceea, ei nu au fost loiali nimănui [...] Sunt, fără excepţie, un popor lacom şi, în consecinţă, neospitalier [...] Se ajută unii pe alţii ca evreii [...] odată ce valahul a ocupat o poziţie publică, el îi va exclude treptat pe non-valahi şi îi va înlocui cu valahi, indiferent de pregătirea lor. [...] Cariera, alături de îmbogăţirea rapidă şi uşoară, reprezintă scopul suprem al vieţii lor. Sunt consideraţi cel mai ipocrit popor din lume.[1]

Ca urmare a protestului unui număr de 130 de rezidenţi „valahi", Tito a intervenit pe lângă Partidul Macedonean. Drept urmare, autorităţile locale de partid i-au acuzat pe valahi că sunt „extremişti" şi se angajează în „acţiuni politice ostile" pentru a-şi exprima dezacordul cu această zugrăvire publică, manifest şovinistă, a comunităţii lor.[2] Etnograful Dusko Konstantinov a fost în cele din urmă demis de la radio, dar şi-a păstrat locul în consiliul local, în ciuda faptului că, în ianuarie 1971, a fost condamnat la trei luni de închisoare pentru ofensă. Oricum, sentinţa a fost imediat anulată de Curtea Districtuală din Bitolj, care s-a angajat într-o demonstraţie clasică de şovinism, de „blamare a victimei". Valahii, a susţinut Curtea, „deţin proporţional mai multe" poziţii de conducere în administraţia locală decât le-ar fi „garantat" numărul lor şi „inventaseră" singuri problema.[3] Identitatea românească era considerată potrivită să facă obiectul unor atacuri,

[1] Postul a fost Radio Bitolj, din Bitolj, Macedonia. Slobodan Stankovic, „«Conflictul valah» din Macedonia", RFER, 15 mai 1972, OSA, caseta 114, dosarul 1, raportul 102, p. 3; *Nedljne informativne novine* (Belgrad), 30 aprilie 1972.
[2] Stankovic, „«Conflictul valah» din Macedonia", (1972), p. 2.
[3] Ibidem.

de la cele pseudointelectuale la cele mai vulgare, nu numai de loialiștii Moscovei, precum Bulgaria, Ungaria sau Polonia, ci chiar de Iugoslavia.[1]

Rotirea cadrelor: consecințe intenționate și neintenționate

La Conferința Națională a Partidului, din vara anului 1972, Ceaușescu a postulat caustic că, în timp ce de la „imperialiști" poate fi de așteptat să atace naționalismul ca pe un obstacol în calea dominației lor, „criticarea națiunii de către cercurile progresiste și chiar marxist-leniniste nu este de înțeles".[2] El a declarat că, deoarece naționalismul rămânea „un factor principal în lupta pentru schimbări democratice și revoluționare care produc progresul social", toate partidele comuniste „trebuie să fie exponenți reali ai intereselor naționale și să afirme cu hotărâre noile caracteristici ale națiunii":

> Nu poți fi internaționalist dacă nu-ți iubești propria națiune și nu lupți pentru [...] construirea noii națiuni socialiste și comuniste. Totodată, nu poți fi simbol al luptei pentru interesele națiunii dacă nu acționezi ferm pentru dezvoltarea cooperării cu celelalte națiuni, pe baza egalității depline în drepturi și a respectului mutual.[3]

---

[1] De exemplu, redactorul unui săptămânal polonez, Wladyslaw Machejek, a repetat aproape toate dezinformările sovietice, de la negarea identității proprii românești până la incompetența militară și relațiile externe „ridicole", într-un articol de trei pagini, în 1976. Machejek era, la acea vreme, membru supleant al Comitetului Central polonez și membru al Comisiei de Control a partidului. *Życie Literackie*, nr. 34, 22 august, și nr. 35, 29 august 1976; „History, Rumanian Style: A Translation with Comment by the Polish Unit", RAD Background Report/97, RFER, 20 septembrie 1976, OSA, caseta 116, dosarul 1, raportul 240, pp. 1-18; Anneli Maier și Eva Celt, „A Rumanian-Polish Literary Controversy," RAD Background Report/195, RFER, 15 septembrie 1976, OSA, caseta 116, dosarul 1, raportul 259, pp. 1-7. Pentru participarea bulgară la ofensivă, vezi Antonina Kuzmanova, *Politica balcanică a României*, Sofia, Academia de Științe a Bulgariei, 1985, și replica dată de Viorica Moisuc și Cristian Popișteanu, „Cine profită prin denaturarea adevărului istoric?", în *Magazin istoric*, nr. 12, vol. 225 (decembrie) 1985. Aserțiuni similare, că „vlahii nu sunt români, ci o etnie separată", au fost exprimate mult după perioada comunistă. Vojislav Dusan Stojanovic, *Etnogeneza apariției vlahilor: Vlahii și popoarele balcanice*, Negotin, Editura Estetika, 2007. Conform lui Stojanovic, „valahii sunt descendenți ai tracilor, celților și slavilor sudici". Moscova a insistat că „moldovenii" sunt descendenți ai slavilor estici, iar Budapesta susținea că în Transilvania nu era nimeni atunci când au sosit maghiarii, iar valahii s-au infiltrat din sud, mult după aceea, lăsând foarte puțin spațiu pentru existența unui popor român descendent din daci și romani.

[2] King (1972c), p. 18.

[3] Ibidem.

Ceauşescu a afirmat deschis că „existenţa unui singur centru de putere nu mai este posibilă" şi a reiterat chemarea pentru relaţii „de tip nou", argumentând că, în timp ce relaţiile capitaliste se bazau pe „dominaţia celor slabi de către cei puternici, pe inegalitate şi exploatare, pe oprimarea unui popor de către altul", relaţiile între ţările socialiste nu trebuiau „să se bazeze pe inegalitate şi opresiune, ci pe respectul general al independenţei şi suveranităţii naţionale".[1] Într-o anumită măsură, aceasta era o replică directă adresată lui János Kádár, care proclama cu plăcere că „cei care se întorc împotriva Uniunii Sovietice nu pot fi numiţi comunişti sau internaţionalişti".[2] Concomitent, într-un articol publicat atât la Moscova, cât şi la Budapesta, Departamentul Internaţional maghiar ridiculiza naţionalismul ca fiind „o supraevaluare a individualităţii naţionale", care conducea la „confundarea cu suveranitatea partidului şi a statului", primul fiind definit de doctrina Brejnev.[3]

Destinat aparent tuturor revizioniştilor, nu României în special, Radio Moscova îi ataca ulterior pe toţi revizioniştii de dreapta şi de stânga care, de fapt, împărtăşeau acelaşi obiectiv:

> În apărarea modelelor naţionale ale socialismului, ei încearcă să distorsioneze şi să zdruncine adevăratul socialism din ţările socialiste, să slăbească relaţiile frăţeşti dintre aceste state şi să încurajeze sentimentele naţionaliste, care nu au nimic în comun cu respectul integrităţii şi caracteristicilor naţionale. Ei încearcă să justifice „pluralismul" socialist prin care s-ar ajunge ca fiecare ţară sau grup de ţări „să aibă propriul tip de socialism, distinct de socialismul ştiinţific al lui Marx, Engels şi Lenin, care au iniţiat introducerea sa în Uniunea Sovietică şi în celelalte ţări socialiste".[4]

În această luptă retorică, Ceauşescu a angajat exemple istorice negative pentru a condamna practicile curente sovietice (şi maghiare). Reafirmând că dizolvarea Cominternului fusese corectă, deoarece era incompatibil cu interesele partidelor comuniste, el a declarat că PCR greşise grav când ceruse separarea unor părţi din teritoriu de statul român", sub conducerea Cominternului.[5] Chiar şi mai explicit, el a declarat că „orice tentativă de amestec în treburile interne ale altui stat trebuie considerată un act împotriva păcii şi a umanităţii", aruncând o acuzaţie care putea fi recunoscută până

[1] Op. cit., p. 20.
[2] Kádár a afirmat pentru prima oară acest lucru în 1967. Vezi *Népszabadság*, 8 septembrie 1967.
[3] Op. cit., p. 18; *Tarsadalmi Szemle* (Budapesta), iulie-august 1972.
[4] Profesor N.V. Pilipenko, Radio Moscova, 20 septembrie 1972; Andras (1973), p. 32.
[5] King (1972c), pp. 19, 21.

şi de cel mai umil *apparatchik* de la Moscova. Apoi, a condamnat „guvernele anterioare din România şi din străinătate care incitaseră naţionalităţile una împotriva alteia pentru a diviza şi stăpâni".[1]

Acesta era contextul în care congresul a adoptat hotărârea de „rotire a activiştilor de partid şi de stat", o măsură organizatorică destinată să prevină crearea unor baze de putere prosovietice, care ar fi putut înlătura conducerea şi realinia politica României la preferinţele Moscovei. Cu toate că a complicat posibilităţile sovieticilor de recrutare – atât rapoartele INTERKIT, cât şi cele Stasi se plângeau frecvent de asta – din diverse motive, consecinţele nedorite ale „rotaţiei cadrelor" s-au dovedit devastatoare pentru interesele României, în acel deceniu.[2] Prima problemă a fost hipercentralizarea autorităţii de decizie (chiar şi în contextul autoritarist comunist). Problemele uzuale nu puteau fi rezolvate fără referirea la conducătorul a cărui autoritate nu putea substitui expertiza reală şi care, în orice caz, era mai preocupat de problemele externe şi de securitate, şi pentru că era necesar, dar şi pentru că le prefera.[3] De asemenea, a obstrucţionat grav dezvoltarea experienţei, expertizei şi a memoriei instituţionale, o degradare a capacităţilor administrative care a fost curând reflectată în declinul corespunzător al bunăstării interne.

Unul dintre cele mai disfuncţionale aspecte ale „rotirii cadrelor" a fost că a plasat soarta majorităţii funcţionarilor la mila Secţiei de cadre de partid şi de stat a Comitetului Central, aflată sub conducerea „marelui academician şi om de ştiinţă" Elena Ceauşescu.[4] Conducerea ei a fost deosebit de capricioasă şi îngustă, iar autoritatea de şefă a cadrelor de partid şi de stat i-a permis „să dicteze schimbări organizatorice şi de personal, în partid şi în

[1] Op. cit., pp. 18, 20.

[2] După cum nota un raport Stasi, în 1986, „principiul rotaţiei cadrelor practicat până acum" a făcut dificilă „formarea unor grupări alternative care au fost obstrucţionate". Notă informativă referitoare la aprecieri ale ţărilor occidentale despre situaţia curentă din RS România, 25 aprilie 1986, BStU, MfS, ZAIG 14061, S. 36; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 378. INTERKIT s-a plâns frecvent despre „practicile capricioase din politica centrală de cadre" din România. Vezi Analiză a relaţiilor româno-chineze a Ambasadei Germaniei de Est de la Bucureşti", 18 decembrie 1972, p. 4, şi *Maoism în România* (1974), p. 5, „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[3] Diplomaţii de la Bucureşti notau că Ceauşescu îşi petrecea tot timpul cu politica externă, ignorând necesităţile interne ale ţării. Vezi Govrin (2002).

[4] Elena Ceauşescu a devenit membră a conducerii Secţiei de cadre a CC, în 1972, unde a devenit şefă de facto, poziţie pe care şi-a asumat-o oficial câţiva ani mai târziu, cu toate că Emil Bodnăraş a rămas cel mai influent în domeniul instituţiilor coercitive ale statului, până la moartea sa, în 1976. Prin introducerea rotaţiei cadrelor, Elena Ceauşescu a devenit cea mai puternică persoană din conducerea României, după soţul ei. În 1980, a devenit adjunctă a şefului guvernului, oferind prin expresia „dictatorul şi soţia lui", cum au fost cei doi adesea numiţi după 1989, o descriere greşită a codictatorilor.

guvern".[1] Drept rezultat, numai cadrele în care ea avea încredere personal, indiferent de competenţă şi aptitudini, populau instituţiile responsabile de guvernarea internă, rezultând un fenomen care a fost etichetat greşit ca „socialism de familie". Lipsa de oportunităţi pentru persoanele talentate şi/sau ambiţioase din cadrul partidului, dar care nu aparţineau acestui cerc a provocat imense insatisfacţii şi a facilitat eforturile de recrutare sovietice, exact genul de evoluţie pe care „rotaţia cadrelor" fusese destinată să îl prevină.

Până la sfârşitul anului, spionajul est-german identificase deja „îndoieli serioase" ale unui „număr de tovarăşi români", referitoare la politica externă şi la „recentele practici pline de capricii din politica de cadre centrală".[2] „Măsurile administrative şi ale organelor de control pentru a reglementa conducerea politicilor naţionaliste şi de a le proteja în faţa criticilor" – mai degrabă de tip sovietic ortodox decât de orientare liberală – au provocat de asemenea insatisfacţie printre „prietenii" Moscovei din PCR. „Îndoielile" facţiunilor prosovietice au fost suplimentate copios de rapoartele şi zvonurile larg răspândite despre insatisfacţia populaţiei faţă de politica lui Ceauşescu de orientare către Vest.[3]

---

[1] Bachman (1989), Secţiunea: „Almost Free" pe: www.countrystudies.us/romania/. Fundamentul de putere al Elenei era format în majoritate din femei, foste cominterniste, precum şi agente sovietice şi maghiare din vechea gardă. Vladimir Tismăneanu, „Tragicomedia comunismului românesc", în Ferenc Féhér şi Andrew Arato, *Crisis and Reform in Eastern Europe*, New Brunswick, Transaction, 1991, pp. 152-153.

[2] Analiză a relaţiilor româno-chineze a Ambasadei Germaniei de Est de la Bucureşti, 1972, „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[3] Vezi Robert R. King, „Ceausescu and the Resistance to His Domestic Policies", Rumanian BR/13, RFER, 20 aprilie 1971b, şi „Rumania's Cultural-Ideological Campaign: Is Passive Resistance Becoming Active Opposition?" Rumanian BR/22, RFER, 18 noiembrie 1971c.

CAPITOLUL 24

PENETRĂRI OSTILE ŞI DEZINFORMARE 1971–1974

Cei cinci (nu prea) magnifici ai României

Pe parcursul anului 1972, operaţiunile de recrutare şi de spionaj sovietice şi ale Pactului au continuat în ritm rapid. În martie, Andropov a discutat cu ministrul de Interne bulgar şi şefii KDS despre obiectivul România, aflată acum pe aceeaşi poziţie ca şi SUA, China, Iugoslavia, Albania, Turcia şi Grecia, de ţintă inamică.[1] Operaţiunile de spionaj coordonate de sovietici au escaladat evident pe parcursul anului din moment ce, spre exemplu, şeful KDS, Ţanev – „în strânsă cooperare cu KGB-ul" – a solicitat Biroului Politic să fie alocat „un număr mai mare de personal din serviciile de informaţii, ca răspuns la necesitatea extinderii operaţiunilor de spionaj" împotriva României.[2] În acelaşi timp, foştii agenţi sovietici din conducerea DSS şi DIE au început să restabilească, în secret, contactele şi cooperarea cu foştii lor supervizori din KGB, mai ales după ce, în martie 1971, şeful DIE, Nicolae Doicaru, a abordat conducerea Stasi din însărcinarea şefului DSS, Ion Stănescu, şi a predecesorului său căzut în dizgraţie, Alexandru Drăghici.

---

[1] Notă informativă asupra discuţiei dintre Iurii Vl. Andropov şi conducerea Ministerului de Interne bulgar (Direcţiile I, II şi VI) din 5 martie 1972, 29 aprilie1972, Arhiva Ministerului de Interne, Sofia, fond 1, înregistrare 10, dosar 879, documentul nr. BO-766, în „Bulgaria în Războiul Rece", CWIHP. Numai paginile 1, 9 şi 17 au supravieţuit cenzurii. Deşi secţiunea referitoare la România a fost ştearsă cu totul, se fac referiri la ea în secţiunea despre Albania, care indică statutul de ţintă inamică.

[2] Decizia Biroului Politic al CC al PC Bulgar: Activitatea de informaţii împotriva Chinei, 20 septembrie 1972, Arhivele centrale de stat, fond 1-B, înregistrare 64, dosar 417, op. cit. KDS-ul căuta personal suplimentar pentru efortul împotriva Chinei, Iugoslaviei şi Albaniei.

Conform fostului şef al contrainformaţiilor externe ale KGB, Oleg Kalughin, în 1972, în timpul unei vizite ca parte dintr-un „turneu KGB", conducerea DSS/DIE i-a comunicat intenţia de a-l răsturna pe Ceauşescu.[1] Dat fiind faptul că KGB avea cunoştinţă despre vizita neanunţată a lui Doicaru din anul anterior – pe care şeful Stasi, Erich Mielke, şi şeful HVA, Markus Wolf, o raportaseră cu promptitudine – şi decizia comună a „partenerilor apropiaţi" de a recruta o conducere alternativă în România, luată la întâlnirea din 1971, din Crimeea, este improbabil ca una sau mai multe persoane din delegaţia lui Kalughin să nu fi primit misiunea de a-l contacta pe Doicaru sau pe Stănescu. Cu siguranţă, condiţiile erau ideale.

Kalughin a fost „primit cu căldură" de Stănescu, de Doicaru şi de cadrele superioare din DIE. De fapt, Doicaru a însoţit delegaţia sovietică la Mangalia, pe ţărmul Mării Negre.[2] La recepţia oferită la întoarcerea în Bucureşti de ministrul de Interne şi şef al Securităţii, Stănescu, Kalughin a fost luat deoparte de consilierul lui Stănescu şi condus la o întâlnire separată la minister, cu Victor Dorobanţu, şeful Biroului de transmisiuni cifrate.[3] Dorobanţu îi era cunoscut lui Kalughin de pe vremea când se aflaseră amândoi în misiune la Washington, în anii 1950, perioadă în care DSS-ul era total şi direct subordonat KGB-ului. Ulterior, românul fusese expulzat din Franţa pentru că făcuse parte din reţeaua Caraman, condusă de sovietici.[4]

Ofiţerul DIE era acum responsabil de toate comunicaţiile securizate cu exteriorul, atât cele ale serviciului său, cât şi cele ale Ministerului de Externe şi ale PCR. Dorobanţu l-a avertizat pe şeful contrainformaţiilor externe de la KGB să „nu aibă încredere în zâmbetele oficiale" şi s-a plâns că Ceauşescu dăduse ordin ca acesta să fie ultimul contact de orice fel cu KGB-ul. Apoi s-a lansat „într-o diatribă împotriva lui Ceauşescu", făcându-l „trădător", care „nu dădea nici doi bani" pe „socialism sau pe prietenia cu

---

[1] Kalugin şi Montaigne (1994), p. 190. Ca parte a strategiei de control a Moscovei, fuseseră instituţionalizate de KGB schimburile „sociale" neoficiale ale ofiţerilor din informaţiile externe, împreună cu soţiile lor (de obicei 20–30 de ofiţeri). Ofiţerii români nu au mai participat după 1971. La acest ultim turneu al KGB în România, Kalughin notează că au participat numai 10 ofiţeri şi soţiile lor. Un turneu al KGB-ului în RDG, din 1967, este descris în BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8.

[2] Kalugin şi Montaigne (1994), p. 190.

[3] Kalughin l-a identificat greşit pe Dorobanţu ca adjunct al şefului informaţiilor externe. Această funcţie era deţinută de Ion Mihai Pacepa, care se ocupa de spionajul tehnico-ştiinţific, domeniu pe care Doicaru i l-a subliniat lui Wolf, în 1971, ca fiind destinat cooperării clandestine cu Pactul, în afara competenţei PCR. Drăghici îl numise pe Pacepa şef al Departamentului tehnic, în 1959. Deletant (1995), p. 323.

[4] Theirry Wolton, *Le KGB en France*, Paris, Bernard Grasset, 1986, pp. 104-105. Vezi şi Rochet (1985).

Uniunea Sovietică".[1] Conform lui Kalughin, Dorobanţu i-a anunţat apoi: „Noi, cei din organele de securitate, am început să realizăm că el va trebui să fie înlăturat".[2]

S-ar părea că aceste conversaţii au constituit baza pentru o preluare acoperită, de facto, a spionajului extern românesc. Mihai Caraman, agentul onorat şi de încredere al Centralei KGB, a fost resuscitat din obscuritatea carierei şi adus înapoi la DIE. Cu aprobarea şefului DSS, Stănescu, şi a şefului DIE, Doicaru, şi, se pare, cu „sprijinul masiv" al noului adjunct al lui Doicaru, Ion Mihai Pacepa, Caraman a fost transferat din postul de linie moartă, de la poliţia politică internă a municipiului Bucureşti, şi făcut adjunct al unităţii DIE responsabile pentru contraspionajul extern, la începutul lui aprilie 1973, devenind apoi şeful acesteia (devenind, în unele aspecte, corespondentul lui Kalughin) înainte de sfârşitul anului.[3]

Caraman a recunoscut mai târziu că îi era dator pentru aceasta unui coleg din conspiraţia prosovietică, şi a declarat că „numai cu ajutorul lui Pacepa s-a putut întoarce la DGIE şi că [Pacepa] îl ajutase inclusiv să călătorească în străinătate".[4] Pacepa a confirmat şi el că „l-am ajutat, pentru că este un lucrător bun, iar, dacă Alexandru Drăghici nu ar fi dispărut de pe scena politică, Caraman ar fi ajuns în vârful ierarhiei".[5] Afirmaţia lui Pacepa a fost surprinzătoare şi ar fi avut drept urmare punerea sa sub o supraveghere atentă, dacă ar fi fost făcută în faţa altcuiva decât a celuilalt trădător, Victor Dorobanţu.[6] În acea perioadă, Drăghici era deja suspectat că este agent sovietic (la fel ca şi soţia lui, pentru contacte cu spionajul maghiar).[7]

---

[1] Kalugin şi Montaigne (1994), p. 190.

[2] Ibidem. Doicaru a avut funcţia de consilier al primului guvern postcomunist din 1990, după care a murit într-un accident de vânătoare. Pacepa a dezertat în SUA, în 1978, iar Dorobanţu a devenit şi el rezident SUA, după revoluţia din 1989.

[3] Dosar referitor la problemele rezultate din materialele referitoare la general-maiorul Mihai Caraman, Ministerul de Interne, Departamentul Securităţii de Stat, Strict Secret, 22 iunie 1979 (în continuare: Dosarul Caraman), ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 83, 273. Contraspionajul extern a fost denumit ulterior UM 0195. Vezi şi „Armaghedonul spionilor: «Reţeaua Caraman»", *Ziua*, 7 februarie 2005.

[4] Notă întocmită de Comisia de anchetă asupra principalelor rezultate obţinute din declaraţiile date de cadrele DGIE pe 23 şi 24 august 1978, 24 august 1978, documentul 97, în Ţăranu (2009), p. 232.

[5] Ibidem.

[6] Pacepa îi datora tot lui Drăghici numirea la secţia externă, în ciuda unei biografii descalificante. Ţăranu (2009), p. 225.

[7] Drăghici şi soţia lui, Maria (născută Csikó), au fugit în Ungaria, imediat după revoluţia din decembrie 1989, unde le-a fost acordat azil de către guvernul de dreapta al Forumului Democratic Maghiar, apărându-l pe Drăghici de extrădarea în România şi judecarea pentru multiple crime pe care le ordonase sau/şi le comisese personal în perioada stalinistă.

Comentariul lui Pacepa a fost, totodată, profetic. La scurt timp după revoluţia din decembrie 1989, Caraman a fost rapid „reabilitat" de un tovarăş agent sovietic din noua autoritate provizorie şi numit şef al spionajului extern românesc. Numirea sa a asigurat ca NATO să nu aibă nici un contact cu România până când el a fost eliminat, doi ani şi jumătate mai târziu.[1]

Remarcabil este că nu s-a efectuat nici o verificare suplimentară consistentă asupra lui Caraman, înainte de a fi numit, în 1973, într-un post în care îi revenea responsabilitatea primară pentru combaterea operaţiunilor sovietice împotriva oficialilor români de peste hotare.[2] Această lipsă de verificare corectă a personalului a devenit o vulnerabilitate cronică, exploatată cu uşurinţă de Moscova şi de Budapesta de-a lungul întregului Război Rece (şi în noul mileniu). De fapt, nu a fost făcută nici o anchetă serioasă referitoare la afacerile lui Caraman, înainte ca Stănescu să fie înlocuit de la şefia DSS-ului şi Doicaru de la DIE, în octombrie-noiembrie 1977, şi numai trădarea lui Pacepa, din iulie 1978, a determinat într-un final DSS-ul să lanseze ceea ce s-a transformat într-o anchetă de doi ani, de reconstituire a evenimentelor

---

[1] Caraman „a fost recrutat de serviciile de informaţii sovietice" şi folosit „atât în ţară, cât şi în exterior", inclusiv după ce s-a întors în „sediul central al DIE". Dosarul Caraman, 22 iunie 1979, ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 2-5; Pelin (1997), pp. 272-276; Notă întocmită de Comisia de anchetă asupra principalelor rezultate obţinute din declaraţiile date de cadrele DGIE pe 23 şi 24 august 1978, 24 august 1978, documentul 97, în Ţăranu (2009), p. 232. Silviu Brucan şi nou numitul prim-ministru, Petre Roman, s-au luptat să-l numească pe Caraman şef al spionajului românesc, iar ulterior Roman a pretins că Mihai Caraman a fost „cu adevărat, unul dintre cei mai străluciţi spioni pe care i-a cunoscut lumea". *Ziua*, 11 februarie 2005. În noiembrie 1990, directorul CIA, William Webster, a vizitat Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia, dar nu şi România. În 1991, secretarul general NATO, Manfred Wörner, a vizitat toate statele membre ale fostului Bloc, cu excepţia României. Până în „primăvara lui 1991, CIA stabilise legături strânse cu serviciile de informaţii din Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria, iar după septembrie 1991 cu Bulgaria", în timp ce contactele cu „România, prin contrast, au rămas minimale şi uşor ostile". Raymond L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, Brookings Institute, 1994a, p. 618, nota de subsol 187. Vezi şi „Armaghedonul spionilor: «Reţeaua Caraman»", *Ziua*, 7 februarie 2005; „Un grup, cu o clară dependenţă estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO", interviu cu Ioan Talpeş, fost coordonator al comunităţii de informaţii din România, *Independent*, 18 ianuarie 2008, pp. 6-7, www.independent-al.ro. Talpeş a fost pionierul relaţiilor cu CIA, în calitate de director al Serviciului de Informaţii Externe (SIE), între 1992–1997.

[2] Ar fi fost dificil de făcut verificări suplimentare deoarece înregistrările convorbirilor lui Caraman, aflate în sarcina departamentului condus de Dorobanţu, fuseseră demagnetizate. Caraman a fost, în mod similar, imun la ancheta din 1976, când „o maşină aparţinând unui ofiţer de informaţii sovietic" care vizita România „ca turist a fost văzută parcată în apropierea casei lui din Bucureşti". Dosarul Caraman, ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 3-5; Pelin (1997), p. 273.

şi de identificare a daunelor aduse serviciului.[1] Dar, în 1980, chiar şi acest efort a fost blocat de viitorul şef al spionajului extern şi coleg al lui Stănescu, Nicolae Pleşiţă.

Ancheta DSS a ajuns la concluzia că recrutarea lui Caraman şi folosirea sa „de către serviciile de informaţii sovietice, atât în interior, cât şi în exterior", fusese „cunoscută şi aprobată de conducerea Ministerului de Interne", ca şi de cea a DSS şi a DIE.[2] Doicaru era recunoscut ca excesiv de „servil faţă de consilierii sovietici atunci când se aflaseră la DGIE". Sub supravegherea lui Doicaru, consilierii sovietici primiseră „întregul registru" cu agenţi şi ofiţeri care lucrau în afară, permiţând spionajului sovietic să recruteze nestingherit ofiţeri DIE (în unele cazuri, precum cel al lui Caraman, acordându-le chiar grade sovietice).[3] Caraman a continuat să lucreze pentru spionajul sovietic şi din funcţia de şef al contraspionajului extern şi a fost chiar angajat „în misiuni din străinătate, inclusiv în ţări capitaliste europene, unde persoana sa, ca rezultat al afacerii NATO, avea notorietate publică", făcând efectiv publicitate sprijinului României pentru operaţiunile anti-NATO.

Se pare că unitatea anti-KGB de la DIE fusese compromisă încă din 1965, când Doicaru l-a numit pe protejatul său, Constantin Iosif, să preia Biroul pentru ţările socialiste şi l-a menţinut apoi în funcţie şi după reorganizarea din 1969, când biroul a devenit independent, sub denumirea UM 0920/A.[4] (Cei doi lucraseră împreună cu noul adjunct al lui Doicaru, Ion Mihai Pacepa, în conducerea lagărului de la Canalul Dunăre – Marea Neagră.) Unitatea a revenit acum în subordinea lui Caraman, ca şef al Brigăzii de contrainformaţii a DIE. Iosif şi unitatea lui erau astfel subordonaţi şefului DIE, Doicaru, adjunctului său, Pacepa, şi lui Caraman, ca şef al contrainformaţiilor externe.

Caraman a încheiat prompt operaţiunile anti-KGB şi anti-Pact, nu prin închiderea UM 0920/A, care ar fi atras atenţia politică şi ar fi provocat o contrareacţie, ci prin schimbarea obiectivelor sale. Unitatea primise acum

---

[1] Părţi ale anchetei DSS, inclusiv dosarele lui Caraman, Doicaru, Pacepa şi ale şefului unităţii anti-KGB, Constantin Iosif, au fost publicate ca anexe, în Pelin (1997) şi în Ţăranu (2009).

[2] Dosarul Caraman, ASRI, fond „D", dosar 11200, volum 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 273-275.

[3] Dosar referitor la problemele legate de Nicolae Doicaru, Ministerul de Interne, Departamentul Securităţii Statului, nr. C/1582, din 22 iunie 1979, strict secret, copia nr. 2 (în continuare: Dosarul Doicaru), ASRI, fond „D", dosar nr. 11200, vol. 6, f. 290-5; Pelin (1997), pp. 267-272.

[4] Pelin (1997), p. 83. Doicaru a fost adjunct al şefului DIE din 1955 până în 1961. Între 1958 şi 1961 nu a existat nici un şef (în afară de consilierul sovietic care conducea, de fapt), deci a condus oficial DIE din funcţia de adjunct şi apoi ca şef, din 1958 până în 1978.

sarcina să supravegheze personalul membru NATO şi operaţiunile din Blocul Socialist – facilitând eforturile de recrutare ale KGB şi GRU (şi probabil ale altora din Pact) printre românii aflaţi la post în afară –, sarcini diametral opuse de cele autorizate de conducerea lui Ceauşescu. Cu toate că, aparent, era responsabil cu combaterea operaţiunilor sovietice ostile serviciului său şi a ţării, Iosif călătorea frecvent în Berlinul de Est şi chiar la Moscova, „unde se întâlnea cu fostul şef al consilierilor sovietici care lucraseră în cadrul DIE".[1] Ancheta l-a desemnat pe Iosif ca fiind total necalificat şi complet dependent pentru promovarea şi menţinerea sa în funcţie de „strânsele relaţii" cu Nicolae Doicaru şi Ion Mihai Pacepa, ale căror ordine le executa cu „docilitate", fără discuţie. Aceste „caracteristici negative conveneau atât lui Doicaru, cât şi lui Pacepa", a raportat ancheta DSS, pentru că le permitea „să aducă unitatea A în subordinea lor".[2]

Prin subordonarea unităţii anti-KGB lui Doicaru, Pacepa, Caraman şi Iosif, şi cu Stănescu completând grupul de comandă, KGB-ul a obţinut o variantă românească a „celor cinci magnifici" de la Cambridge. Unul dintre scopurile operative principale ale KGB-ului era plasarea de cârtiţe şi agenţi în cadrul secţiilor de contraspionaj extern din serviciile ostile, deschizând astfel uşa unor viitoare penetrări şi anulări ale contramăsurilor. Centrala KGB a reuşit repetat asemenea penetrări, pe cont propriu sau prin intermediul Stasi, în Germania de Vest, prin recrutarea şefului contrainformaţiilor de la BND, Heinz Felfe; şeful contrainformaţiilor de la Oficiul pentru protejarea Constituţiei *(Bundesamt für Verfassunsschutz*: BfV*)*, Hans-Joachim Tiedge; colegul lui Tiedge, Klaus Kuron, şi adjunctul şefului contrainformaţiilor militare ale Germaniei de Vest *(Militärische Abschirmdienst*: MAD*)*, colonelul Joachim Krase.[3] Recrutarea lui Kim Philby, care a condus contrainformaţiile MI6 pentru o vreme, înainte să fie angajat pentru a compromite efortul contrainformativ al CIA, s-a încadrat într-o categorie similară.

KGB-ul este posibil să fi făcut acelaşi lucru, prin Anatoli Goliţîn, şi cu Jesse James Angleton la CIA.[4] Într-adevăr, conform adjunctului şefului Diviziei pentru URSS şi Europa de Est (SE) de la CIA, KGB-ul „s-a referit ulterior la Angelton ca fiind unul dintre cele mai mari câştiguri, nu în

[1] Dosar privind problemele care au rezultat din materialele referitoare la colonelul Constantin Iosif, Ministerul de Interne, DSS, 22 iunie 1979, strict secret (în continuare: Dosarul Iosif), ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 2, f. 51-52; Pelin (1997), p. 278.
[2] Ibidem.
[3] Schäfer (2002), p. 8; Jackson (1990).
[4] Dacă în cazurile Angleton şi Goliţîn nu a existat nici o hotărâre definitivă, un caz convingător este prezentat în Martin (2003).

sensul că le-a fost agent, ci pentru că le-a fost de mare ajutor".[1] Şi trădătorul Aldrich „Rick" Ames se ocupa de contrainformaţiile din cadrul Diviziei CIA pentru URSS şi Europa de Est, când s-a oferit să spioneze pentru Moscova.

Deturnarea politicii externe şi de securitate româneşti

Concluziile la care a ajuns ancheta DSS referitoare la penetrarea spionajului sovietic în România au fost îngrijorătoare. După reactivarea lui Caraman ca şef al contraspionajului extern în centrala DIE, „ofiţerii de contrainformaţii din ţările socialiste" au primit instrucţiuni să-şi reorienteze activitatea de la „apărarea personalului (român) aflat la post peste hotare, împotriva recrutărilor serviciilor de informaţii şi contrainformaţii ale statelor respective", spre „recrutarea de personal de la ambasadele capitaliste din respectivele ţări socialiste".[2] Responsabilitatea lui Doicaru pentru această dezastruoasă reorientare a fost clară:

> Nicolae Doicaru, în loc să orienteze sectorul din DGIE – care avea responsabilitatea în domeniul contraspionajului, pentru apărarea personalului din ambasade, agenţii economice, diplomaţi şi alţi cetăţeni români trimişi în misiuni în ţările socialiste –, a neglijat sau subapreciat pericolul reprezentat de serviciile de spionaj ale acelor ţări împotriva membrilor misiunilor României şi le-a cerut, în schimb, să recruteze diplomaţi străini ai ţărilor capitaliste, acreditaţi în ţările în care operau.[3]

Iosif, specifica ancheta, a ignorat deliberat sarcinile centrale stabilite pentru unitatea sa, lăsând misiunile României mai vulnerabile decât oricând la recrutările din partea sovietică şi a Pactului. De asemenea, el a fost direct implicat în reorientarea:

> [...] activităţii de informaţii a personalului aflat la post spre stabilirea de contacte şi menţinerea de relaţii cu diplomaţii ţărilor capitaliste, acreditaţi la ambasade sau reprezentanţi ai firmelor comerciale ale statelor lor, cu scopul de a-i atrage să colaboreze.[4]

---

[1] Vezi remarcile lui Paul Redmond la conferinţa reprezentanţilor din serviciile de informaţii sovietice şi americane, la George Bush School, Texas A&M University, 20 noiembrie 1999. *Panel III „Espionage and Counterintelligence"*, 20 noiembrie 1999, p. 48, CIA.

[2] Dosarul Caraman, ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 37, f. 3-5; Pelin (1997), pp. 274-275.

[3] Dosarul Doicaru, ASRI, fond „D", dosar nr. 11200, vol. 6, f. 290-295; Pelin (1997), pp. 267-272.

[4] Dosarul Iosif, ASRI, fond „D", dosar 11200, vol. 2, f. 51-52; Pelin (1997), p. 279.

Totodată, Iosif a demonstrat „lipsă de interes pentru prevenirea acţiunilor iniţiate de serviciile externe de contrainformaţii şi informaţii [ale Pactului de la Varşovia] împotriva personalului Unităţii" şi a neglijat „informaţiile operative din exterior", chiar şi atunci când „demonstrau clar şi fără echivoc acţiuni deschise ale acelor servicii de informaţii şi contrainformaţii". Ancheta cita ca „elocvent în această privinţă" cazul ataşatului militar adjunct din Moscova, ofiţer al Direcţiei de Informaţii Militare, care „a fost solicitat deschis să coopereze" cu GRU. Ofiţerul a respins abordarea, a raportat tentativa şi, la „două săptămâni după eveniment", a fost rechemat de la post cu ştiinţa şi aprobarea colonelului Iosif. Atunci când ofiţerul de contrainformaţii de la Moscova a fost şi el abordat, Unitatea A de la Bucureşti i-a trimis, pur şi simplu, o telegramă cu recomandarea sumară „să aibă grijă să evite în viitor astfel de acţiuni provocatoare". După cum concluziona ancheta DSS:

> Acesta şi alte cazuri similare constituie dovada că ofiţerul Constantin Iosif a aplicat exact şi cu mult zel practica promovată de Doicaru şi de Pacepa de a minimiza, prin orice mijloace, pericolul reprezentat de activitatea organelor de informaţii şi contrainformaţii din ţările socialiste pentru personalul nostru. Cu toate că vorbea despre necesitatea de a lupta împotriva acţiunilor acestor organe, în practică, invocând „sensibilitatea" problemei, măsurile de contrareacţie pe această linie erau sistematic scurtcircuitate.[1]

Judecând după dosarele publicate ale anchetei, DSS-ul nu a luat în considerare sau nici măcar nu şi-a dat seama de toate implicaţiile schimbării de misiune orchestrate de „cei cinci nu prea magnifici" – Caraman, Doicaru, Iosif, Pacepa şi Stănescu –, pe lângă faptul că permitea accesul liber la recrutarea diplomaţilor români, a personalului auxiliar şi a ziariştilor aflaţi la post în ţările din Blocul Sovietic. Prin redirecţionarea activităţii unităţii anti-KGB de la apărarea împotriva penetrărilor KGB-ului şi a serviciilor Pactului şi utilizarea sa pentru recrutarea agresivă a surselor NATO şi occidentale, DSS/DIE le-a fost efectiv răpit controlul asupra politicii externe şi de securitate româneşti. Astfel, politica României a fost distorsionată şi prezentată de organele de informaţii externe de peste hotare ca ostilă faţă de Occident, în loc de amicală. Aceste cinci personaje au deturnat de-abia născuta colaborare România – NATO în domeniul securităţii, care începuse

[1] Pelin (1997), p. 278.

în 1968, şi au reuşit să saboteze promiţătoarea evoluţie a cooperării cu Germania de Vest, Marea Britanie şi, mai ales, cu Statele Unite.[1]

Discrepanţa dintre comportamentul DSS/DIE şi politicile discutate de conducătorul român la Washington, Londra şi Bonn apărea nu doar ca incoerentă şi schizofrenică, ci în mod hotărât inamicală. Moscova şi ceilalţi membri ai Pactului au exploatat, apoi, această discrepanţă evidentă ca fiind dovada impredictibilităţii României şi au folosit-o ca pe o confirmare a faptului că România era un „cal troian" sovietic. 1972 a fost anul unei confruntări extreme româno-sovietice şi unul în care conducerea prosovietică DSS/DIE a căutat sprijinul serviciilor de informaţii ale Pactului şi ale KGB împotriva regimului Ceauşescu. În acest context, afirmaţia ulterioară a lui Pacepa, cum că 1972 ar fi fost anul ales de dictatorul român ca să lanseze aşa-zisa operaţiune *(ORIZONT)* împotriva Occidentului pentru a deveni cel mai valoros aliat al Pactului de la Varşovia, a servit admirabil scopurilor dezinformării sovietice.[2]

Realizările „celor cinci nu prea magnifici" nu s-au limitat la distrugerea unităţii anti-KGB. Anii 1971–1972 au fost, totodată, o perioadă de vârf pentru efortul DIE de a concentra toate contactele externe ale României în mâna sa, începând de la personalul trimis în străinătate la misiunile economice şi diplomatice până la toate comunicările cifrate cu lumea exterioară (inclusiv dintre instituţiile interne de partid şi de stat). În 1973, DIE primise deja aprobarea să-şi plaseze agenţii în posturile diplomatice din exterior (recrutând adesea persoane aflate deja la post), iar personalul său domina posturile din comerţul exterior.[3]

Se pare că DIE a fost capabilă să-şi atingă acest scop cu sprijinul Elenei Ceauşescu, care a devenit deosebit de apropiată de DSS/DIE şi,

---

[1] Era similar, dar pe o scală mult mai mare şi exponenţial mai dăunătoare intereselor naţionale decât ceea ce făcuse Caraman în a doua jumătate a anilor 1960, prin „reţeaua Caraman", când „Direcţia de Informaţii Externe a fost angajată într-o altă politică decât cea acreditată public, în toate documentele de partid şi de stat" ale regimului comunist din România. Op. cit., p. 82.

[2] Pacepa (1987), p. 8.

[3] Deletant (1995), p. 325. Alte surse confirmă persistenţa conducerii DIE în a căuta să stabilească un monopol al contactelor externe. Vezi Pelin (1997), p. 62; şi Dohotaru (1994), pp. 146-150. Merită menţionat că practica numirii ofiţerilor de informaţii în posturi diplomatice era deja mult mai răspândită în rândurile „partenerilor apropiaţi". În timp ce, prin măsurile active ale Pactului de la Varşovia, era prezentată ca o anomalie insidioasă – din cauză că despre diplomaţii lor se pretindea că nu au nici o afiliere la organele Securităţii de Stat –, de fapt, cea mai mare problemă cu aceste numiri şi recrutări în cazul României era lipsa lor de profesionalism. Cei numiţi de DIE erau lipsiţi adesea de abilităţi diplomatice, iar funcţionarii diplomatici erau lipsiţi de capacităţile de spionaj indispensabile. În final, efectul a fost o restrângere vastă a capacităţii de producere şi colectare de informaţii consistente.

în special, de ministrul adjunct al lui Stănescu, Nicolae Pleşiţă, ofiţer de Securitate de carieră. În cercurile conducătoare ale României, era larg răspândită ideea că Elena Ceauşescu îşi datora ascensiunea „aliaţilor ei din Comitetul Central şi din puternica poliţie secretă" ajungând „unul dintre candidaţii principali la succesiunea soţului ei".[1] Elena Ceauşescu a acordat o greutate semnificativă campaniei DIE de a câştiga controlul asupra tuturor comunicaţiilor cifrate „cu contactele din exterior" – inclusiv cele ale Comitetului Central, Ministerului Comerţului Exterior, Ministerului Afacerilor Externe şi Direcţiei de Informaţii Militare (DIM) din Ministerul Apărării Naţionale.[2]

Asalturile interne asupra resurselor, asalturile externe asupra percepţiilor occidentale

Începând din anii 1960, spionajul militar s-a aflat sub un constant asalt birocratic şi administrativ „al organelor speciale ale Ministerului de Interne", al DSS. Chiar şi fără a avea mandat, ofiţerii DSS „îşi depăşeau competenţele", încercau să „controleze activităţile spionajului militar", preluau rezultatele activităţii DIM, îi limitau „posibilităţile de culegere a informaţiilor" şi reuşeau chiar să subordoneze „o parte din personalul organelor de informaţii militare, inclusiv pe cei aflaţi la post în străinătate".[3] Aceasta a creat o situaţie „extrem de periculoasă", care a compromis sever subordonarea armatei faţă de conducerea statului şi independenţa ei în „procurarea informaţiilor specifice, pentru adoptarea de măsuri la timp şi în cunoştinţă de cauză referitoare la apărarea integrităţii teritoriale a ţării" şi a subminat „însăşi raţiunea de a fi a Armatei Române".[4]

Conducerea DIE a fost deosebit de agresivă în promovarea ideii de unificare „a tuturor organelor de informaţii la Ministerul de Interne", concept considerat „periculos" de conducerea spionajului militar şi „respins categoric" de Ceauşescu, dar, evident, favorizat de Elena Ceauşescu.[5] Faptul că statutul special al militarilor îi plasa în afara controlului ei (cu excepţia celor de la contrainformaţiile militare, care erau o direcţie a DSS plasată în cadrul Ministerului Apărării) îi displăcea profund soţiei dictatorului. Prin ceea ce a fost, *probabil*, o convergenţă întâmplătoare de atitudini, spionajul militar, organizarea militară orientată naţional în totalitatea ei era, de

[1] Bachman (1989), www.countrystudies.us/romania/.
[2] Pacepa susţine ca acesta a fost proiectul lui, care a primit aprobare oficială în 1973. Pacepa (1987), pp. 381-382.
[3] Dohotaru (1994), pp. 147-148.
[4] Op. cit., p. 147.
[5] Op. cit., p. 148.

asemenea, resimțită într-adevăr de Moscova ca un obstacol dovedit împotriva eforturilor sovietice de izolare și impunere a voinței sale în România.[1] Informațiile furnizate de DIM au menținut capitalele occidentale informate despre evoluția evenimentelor din perioada crizei cehoslovace și, prin ei, Bucureștiul a primit informații utile de la statele NATO (și nu numai), în perioada confruntării cu Moscova. Cu DSS și DIE aflate deja sub influența determinantă a Kremlinului, prin conducătorii lor cheie, amenințarea contrainformațiilor militare putea fi rapid anihilată prin integrarea lor forțată.

Deși nu au fost niciodată pe deplin conștienți de adevărata dimensiune a animozității și conflictului cu sovieticii, analiștii spionajului occidental au făcut o treabă corectă în înțelegerea antagonismului româno-sovietic, la începutul anilor 1970, în ciuda vastului război de dezinformare al Pactului. Au avut mai puțin succes referitor la relațiile România – Pact, unde a existat o tendință nezdruncinată de a confunda populațiile est-europene cu guvernele lor și de a percepe greșit aceste regimuri ca fiind la fel de ostile Moscovei, încât ar fi putut fi atrase de animozitatea comună și de sentimentul amenințării sovietice.[2] Rezultatul a fost un unghi mort în interpretare, în care asalturile media ale Pactului erau privite ca fiind inspirate de Moscova, dar nu erau percepute ca reflectând angajamentul mai profund al membrilor Pactului, loiali Moscovei, în atacurile lor împotriva României. Exprimările private ale simpatiei față de România, pentru sfidarea Moscovei, făcute de conducătorii comuniști polonezi și maghiari în fața interlocutorilor occidentali, erau acceptate mai mult sau mai puțin ca adevărate.

După cum nota comunitatea de informații a SUA, în primăvara anului 1972, în timp ce „România și URSS deviaseră de la cursul de coliziune", chestiunea fusese „amânată, nu rezolvată, iar românii se puteau aștepta

[1] „Probabil" este subliniat aici pentru că, spre deosebire de Nicolae Ceaușescu și fratele lui, viitorul ministru adjunct al Apărării, Ilie Ceaușescu, Elena nu a avut și nu a apărat pozițiile „naționaliste". Din contră, ea era cunoscută ca o puternică „internaționalistă", categorisire care se aplica multora din cercul ei, spre exemplu ca agenta sovietică și adjunctă a șefului secției externe, Ghizela Wass, sau Ana Toma și Tatiana Bulan, ambele măritate cu ofițeri sovietici GRU, care au condus Poliția Politică și Academia Militară în perioada stalinistă.

[2] De exemplu, Ermarth a susținut că antagonismele naționale dintre Ungaria și România au fost dominate de „ostilitatea comună față de Moscova", ceea ce nu era cazul la nivelul conducerii. Ermarth (1969), p. 125. Spre deosebire de aprecierea relativ sofisticată a relației sovieto-bulgare, unde a existat o oarecare înțelegere a felului în care tradițiile condiționează relațiile contemporane, practic nu a existat nici o înțelegere a cooperării tradiționale ruso-maghiare vizavi de România, și astfel, nici o înțelegere a modului în care aceste relații au afectat dinamica Pactului de la Varșovia.

să simtă, într-o oarecare măsură, în ceafa lor respiraţia rece, sovietică, sub forma presiunilor militare sau politice".[1] Şase luni mai târziu – în contextul scăderii atenţiei generale asupra României şi a preocupării americanilor cu scandalul Watergate şi cu Războiul din Vietnam – comunitatea informativă a încercat să armonizeze observarea comportamentului României cu fluxul masiv al dezinformărilor, care afirmau „retragerea" de pe fosta poziţie de sfidare.

Astfel, s-a considerat că Moscova optase pentru o strategie de izolare şi control mai puţin activă, prin care „într-o bună zi, problema va fi rezolvată de timp şi geopolitică", cu toate că posibilitatea de a folosi forţa militară „fără îndoială, le trecea din când în când prin minte sovieticilor, în cazul României", iar conducătorii de la Kremlin continuau „să caute, mai mult sau mai puţin constant, mijloace de a obţine conformarea României şi de a-i diminua independenţa".[2] Totuşi, continua să domine dezinformarea referitoare la absoluta lipsă de semnificaţie a opoziţiei României:

> Până şi comportamentul indisciplinat al României nu pare să-i mai deranjeze pe ruşi la fel ca altădată, ameninţarea voalată cu intervenţia militară, deosebit de evidentă în toamna anului 1968 şi revigorată în vara lui 1971, trecând în culise – cel puţin pentru moment.[3]

Într-adevăr, opţiunea militară deschisă fusese lăsată să se „ofilească", deoarece România îşi consolidase contramăsurile, iar parteneriatele internaţionale, deşi nu au oferit alianţe oficiale sau asistenţă specifică, au injectat o nesiguranţă serioasă în planificarea operaţională sovietică. Pe de altă parte, Moscova a adoptat aceeaşi strategie faţă de România pe care o aplicase în cazul Iugoslaviei şi al Chinei – alimentând tensiunile şi conflictele interne pentru a exploata neliniştile sau/şi haosul intern, prin crize economice severe, conflicte etnice, lupte pentru succesiune sau combinaţii ale acestora. În consecinţă, caracterizările şi percepţiile despre diminuarea

---

[1] *Soviet Foreign Policies and the Outlook for Soviet-American Relations (NIE 11-72)*, 20 aprilie1972 (declasificat la 4 februarie 1994), p. 20-21, CIA.

[2] *The USSR and the Changing Scene in Europe (NIE 12-72)*, 26 octombrie 1972 (declasificat la 4 februarie 1994), pp. 17-18, CIA.

[3] Op. cit., p. 11. În această perioadă şi de-a lungul anilor 1970, o parte semnificativă a comunităţii informative a SUA vedea Moscova gata să folosească forţa militară împotriva României, în anumite circumstanţe. De exemplu: „În Europa de Est este uşor de prevăzut o reacţie promptă şi decisivă, spre exemplu, pentru a împiedica încercarea României de a ieşi din Pactul de la Varşovia". *Soviet Détente Policy: National Intelligence Analytical Memorandum No. 471 (NIAM 11-9-74)*, 23 mai 1974 (declasificat la 13 noiembrie 1997), p. 9, CIA.

preocupărilor sovietice erau cu siguranţă false. Comportamentul României în cadrul Pactului, în comunitatea socialistă mai largă (mai ales cu China) şi internaţională (în special în Orientul Mijlociu), submina direct strategiile Kremlinului şi ameninţau interesele sovietice.

Blocarea accesului României la Comunitatea Economică Europeană

Măsurile active care negau orice inovaţie, singularitate sau independenţă în acţiunile României au continuat, prin lansarea, spre exemplu, a zvonurilor şi „informaţiilor" care reatribuiau iniţiativa unor asemenea acţiuni altor membri ai Pactului, prezentându-le ca pe un fenomen general sau descriindu-le ca parte a unei strategii sovietice mai largi – reinterpretând, astfel, opoziţia României ca pe o conspiraţie generală împotriva Occidentului. Sarcina măsurilor active sovietice a fost facilitată de succesul categoric înregistrat prin strategia de disuadare şi blocare, în mascarea unităţii „partenerilor apropiaţi" împotriva României. La fel cum, în cadrul comunităţii de informaţii occidentale, existenţa confruntărilor sovieto-române, deşi bine cunoscută, era contestată periodic, la fel a fost interpretat eronat şi faptul că naţionalismul şi ura comună faţă de Moscova şi dominaţia ei dură ar predispune guvernele din Europa de Est la simpatie faţă de opoziţia României.

În consecinţă, analiştii occidentali au încercat să găsească dovezi care să confirme sau să infirme sfidarea României din partea celorlalţi membri non-sovietici ai Pactului, dar care colaborau cu toţii cu Moscova pentru a denatura gradul acelei opoziţii. Manipularea percepţiilor occidentale a fost o afacere nu prea complicată, din moment ce Vestul considera sursele dezinformării ca fiind valabile şi de încredere. Spre exemplu, acesta a fost cazul scrisorii din ianuarie 1972, pe care România a adresat-o Consiliului de Miniştri al Comunităţii Economice Europene şi guvernelor ţărilor membre, prin care pleda pentru „a-i fi acordat tratamentul preferenţial extins la ţările în curs de dezvoltare", considerat de Bruxelles „un major pas înainte" spre reintegrarea Europei. Primul val al dezinformării a încercat să obscurizeze originalitatea şi unicitatea României printr-o salvă de zvonuri că diverse state est-europene solicitaseră acelaşi lucru.[1]

[1] Henry Schaefer, „The Eastern Reassessment of the EEC", East-West/3, RFER, 4 mai 1972, OSA, caseta 98, dosarul 5, raportul 114, p. 16. Scrisoarea de la ministrul Comerţului Exterior din România către preşedintele Consiliului de Miniştri, Gaston Thorn, a fost trimisă pe 31 ianuarie 1972.

După ce acest prim val de dezinformare a fost stins (şi demascat ca neadevărat), un al doilea a afirmat că mişcarea României făcea parte dintr-o strategie sovietică mai generală şi că ieşise în evidenţă numai din cauza sincronizării greşite a Bucureştiului, care furase startul din cadrul politicii mai largi a Pactului.[1] Ca să ajungă la această concluzie, observatorii occidentali nu au ţinut cont de faptul că Moscova protestase oficial faţă de demersul României şi aceasta pentru că nici un comunicat oficial al Pactului „şi nici vreo altă sursă nu a confirmat ştirea [Pactului]".[2]

Un analist de la Radio Europa Liberă argumenta că, deşi „speculaţiile larg răspândite în Occident că România ar sfida, din nou, dorinţele sovietice" aveau „o oarecare plauzibilitate", „starea mai calmă" a relaţiilor româno-sovietice, o „reevaluare sovietică pozitivă a CEE", aflată în curs, şi „vechea respingere din partea Estului a negocierilor Bloc – Bloc" o făceau „improbabilă".[3] De fapt, Moscova încerca disperată să câştige recunoaşterea rolului conducător şi a dominaţiei asupra Blocului Sovietic, insistând ca în negocierile Bloc–Bloc să nu fie iniţiate sau menţinute nici un fel de contacte individuale între Occident şi membri ai Blocului, fără a fi aprobate anterior de sovietici. Totodată, Kremlinul rămăsese atât de profund neîncrezător faţă de CEE, încât o desemnase „ameninţare pentru securitatea sovietică" şi ţintă prioritară pentru infiltrări, prin exploatarea „contradicţiilor şi diferenţelor dintre statele membre CEE, pe de o parte, şi dintre SUA şi CEE, pe de altă parte".[4]

Lansarea ideii reapropierii şi a lipsei de semnificaţie

Strategia de disuadare şi blocare a fost susţinută de o campanie consistentă de măsuri active prin lansarea zvonului „reconcilierii" României cu Moscova şi al distanţării faţă de China (cu varianta ei extremă de desemnare a Bucureştiului ca fiind calul troian al Moscovei). Până în 1973, această

---

[1] Schaefer (1972), pp. 16-17.

[2] Ibidem; *Vjesnik u. Srijedu* (Zagreb), 22 martie 1972; Slobodan Stankovic, „Zagreb Weekly Claims Russians in Bucharest Protested Rumanian Relations with Common Market", Yugoslav Background Report/1349, RFER, 23 martie 1972. Vezi şi C.G. Stroem în *Deutsche Zeitung/Christ und Welt*, 31 martie 1972.

[3] Schaefer (1972), pp. 16-17.

[4] KGB Ordinul nr. 1582/PR, 1 august 1977, semnat de şeful Departamentului III, V.F. Gruško (nume de cod SEVEROV); şi ordinele circulare ale KGB 2041/PR/52 şi 1058/PR/61, 15 aprilie 1977, semnate de Y.I. Şişkin (IRTIŞOV), adjunct al lui Vladimir Kriucikov, la Direcţia I (informaţii externe), citate în Christopher Andrew şi Oleg Gordievsky, *Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975–1985*, Stanford, Stanford University Press, 1993, pp. 155-158.

temă a apărut cu regularitate în analizele occidentale. În timp ce relațiile româno-sovietice erau prezentate ca „normalizate" și „calde", se raporta o „răcire", la fel de neadevărată, a relațiilor chino-române.[1] Ca și înainte, situația era total opusă față de cea descrisă prin măsurile active sovietice.

În ciuda suișurilor și a coborâșurilor (și a acțiunilor inamice), relațiile România – SUA se îmbunătățeau constant, începând cu administrația Kennedy și continuând pe timpul administrației Johnson. Președintele Nixon a adoptat chiar politica „România pe primul loc", în domeniul relațiilor economice cu Europa de Est. După cum spunea Henry Kissinger la o întâlnire a grupului superior de evaluare (Senior Review Group), din martie 1973, „România și-a pus capul în joc pentru noi", iar președintele era hotărât să unească relațiile economice de considerentele politice, în special din domeniul politicii externe, plasând Bucureștiul „mult înaintea altora".[2]

Paradoxal, baremul pentru un tratament favorizat a fost plasat mult mai jos pentru celelalte membre non-sovietice ale Blocului. Washingtonul a căutat să obțină doar imparțialitate față de politica SUA, renunțând chiar să mai convingă celelalte state est-europene să voteze cu SUA sau împotriva Moscovei, la ONU, spre exemplu.[3] Între timp, Moscova se străduia, neobosită, să convingă aliații SUA din Europa să o rupă cu Washingtonul. În consecință, guvernele comuniste din Ungaria, Polonia și din alte țări puteau liniști cu ușurință Washingtonul, temperându-și ascuțimea atacurilor din media și exprimându-și, în particular, „nemulțumirile" față de politica sovietică, în timp ce își continuau politicile duplicitare, antiamericane, prin serviciile diplomatice și de informații.

În aprilie 1973, Bucureștiul și-a continuat campania pentru „o mai largă participare a Statelor Unite" la „explorarea și exploatarea rezervelor

[1] Robert R. King, „România: Dificultatea menținerii unei politici externe autonome", RFER, 20 noiembrie 1973c, OSA, caseta 114, dosarul 4, raportul 125, p. 4; *Népszabadság*, 5 iunie 1974. King a menționat atacurile maghiare referitoare la „neutralitatea" României „în lupta împotriva politicilor Chinei" și a comentat că, în mod tradițional, partidul maghiar „prelua conducerea în criticarea publică a politicii externe românești, în timp ce Uniunea Sovietică rămânea relativ tăcută pe acest subiect". King (1973c), p. 9.

[2] *Minutes of Senior Review Group Meeting*, Washington, martie 7, 1973, 3.13-3.44 p.m., (declasificat la 19 iunie 2008), documentul 3, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*, vol. E–15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Kissinger a subliniat clar că „România se află înaintea Ungariei" deoarece „nu avea nici un sens să răsplătim Ungaria" pentru că păstra linia sovietică și își folosea prezența la Comisia de Control Internațional pentru Vietnam, ca să obstrucționeze investigațiile (ca și Polonia).

[3] Ibidem.

de petrol din Marea Neagră" şi la alte proiecte majore de infrastructură. România a fost uimitor de sinceră în cooperarea cu Washingtonul pentru securitatea europeană. Ceauşescu a încercat, chiar, să convingă Washingtonul să sprijine politica antisovietică, de cooperare în Balcani, declarând că ţara sa „va primi cu satisfacţie orice manifestare de înţelegere şi interes din partea SUA faţă de o reuniune a ţărilor din Balcani, care să conducă la pace şi cooperare în zonă", la care Statele Unite au fost invitate să participe.[1] De asemenea, după cum a subliniat ambasadorul României în faţa lui Kissinger şi a altor membri ai NSC, România acorda „o importanţă specială începutului normalizării relaţiilor dintre Statele Unite şi China", considerându-l un „eveniment cu semnificaţii istorice", pentru politica globală.[2]

Între timp, participanţii la INTERKIT se plângeau de legăturile tot mai strânse ale Bucureştiului cu China, alăturând România de Albania, Australia, Noua Zeelandă, Franţa şi Italia (pentru că Roma stabilise, de asemenea, relaţiile cu Beijingul prin intermedierea Bucureştiului).[3] În iulie 1973, Ceauşescu a intrat în conflict deschis luând apărarea Chinei, la întâlnirea conducătorilor Pactului din Crimeea. Conform lui Jivkov, conducătorul român „a explodat" şi a ameninţat că pleacă dacă ceilalţi lideri nu încetau să atace celelalte partide şi metodele lor.[4] Confruntarea se pare că a fost atât de dură, încât Brejnev nu a mai avut nici un fel de întâlniri cu conducătorii Pactului, în Crimeea, în 1974 şi 1975. Când întâlnirile din Crimeea au fost reluate, în 1976, ele s-au ţinut într-un format neoficial, al unor întâlniri individuale cu liderul sovietic (iar şedinţele în grup restrâns, minus România, au fost învăluite de secret).

Într-un sinopsis al relaţiilor româno-chineze, de la începutul anilor 1970, spionajul est-german relata că România era criticată pentru că apăra China şi bloca „punctul de vedere colectiv al partidelor frăţeşti, care se împotrivea cursului maoist".[5] Printre poziţiile comune pe care România

---

[1] Memorandum al discuţiei, Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m. – 12.40 p.m. (declasificat la 19 iunie 2008), documentul 26, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[2] Ibidem.

[3] *Al şaselea INTERKIT,* întâlnirea cu Boris Ponomarev şi Konstantin Katuşev, 21 mai 1973, pp. 1-8, INTERKIT, PHP.

[4] Declaraţia şefului statului bulgar, Todor Jivkov, la întâlnirea conducătorilor Pactului de la Varşovia din Crimeea, 31 iulie 1973, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 1-B, Record 35, dosar 4300, Jordan Baev şi Anna Locher, editori, „Întâlnirile lui Brejnev din Crimeea, din anii 1970", 14 august 2003, CWIHP.

[5] Analiza atitudinii româneşti faţă de maoism (1974), p. 2, „Documentaţie generală", în Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

le avea cu China, se numărau reunificarea celor două state germane şi politica din Balcani, în care „conducerea României se alăturase planurilor Beijingului de a crea o grupare de state antisovietice, în Balcani".[1] „Partenerii din strânsa cooperare" (plus Mongolia) condamnau „dezvoltarea ostentativă a relaţiilor dintre RSR şi China, în toate domeniile", „ca pe un afront deschis împotriva statelor din Tratatul de la Varşovia".[2]

Linia de dezinformare sovietică, prin care disidenţa României era caracterizată ca neserioasă şi contraproductivă pentru scopurile americane – spre exemplu, prin aceea că subminau relaţiile SUA – URSS şi erau o ameninţare contra destinderii *(detente)* –, a început să fie şi ea reflectată în analizele occidentale.[3] Foarte repede, părţi semnificative ale comunităţii informative occidentale au interpretat politica Bucureştiului ca oportunistă şi abilă, dar fără fond. Din această perspectivă, Bucureştiul îşi manifesta independenţa numai atunci când o permiteau prilejurile ivite întâmplător – spre exemplu, cu ocazia luptelor pentru succesiune de la Kremlin, a complicaţiilor provenite din ruptura chino-sovietică, legate de preţul scăzut al petrolului etc. În consecinţă, atunci când una sau mai multe dintre aceste oportunităţi vor dispărea, analiştii previzionau o întoarcere spre sovietici, care însă nu a avut loc niciodată.

Asemenea analize treceau cu vederea că politicile de independenţă apăruseră pe agenda României în cele mai neprielnice circumstanţe, o scăpare înlesnită de încrederea pe care Occidentul o avea în sursele provenite din celelalte state ale Blocului Sovietic, care colaborau în secret împotriva României. A te baza pe asemenea surse era ca şi cum s-ar considera corecte informaţiile referitoare la intenţiile şi comportamentul Tel-Avivului provenite de la Damasc. Analizele occidentale aveau, de asemenea, tendinţa să dateze începutul sfidării Bucureştiului la adresa Moscovei, la începutul anilor 1960, ca fiind în primul rând o problemă economică, provocată de planul Valev, scăpând din vedere motivaţiile naţionale care provocaseră

[1] Op. cit., p. 4.

[2] Op. cit., pp. 4-5.

[3] King a repetat ceea ce a devenit o înţelegere greşită tipică în literatura analitică anume că „mulţumită îmbunătăţirii relaţiilor sovieto-americane", între 1972–1973, date fiind cele două vizite Nixon – Brejnev, „interesul Americii în sprijinirea statelor-satelit sovietice ca să se îndepărteze de Moscova, a scăzut". King (1973c), pp. 3-4. Politica americană de diferenţiere a continuat, dar a fost întotdeauna legată de prioritatea de a evita un război nuclear sau convenţional cu URSS, şi nu implica renunţarea la relaţiile cu anumite state est-europene contra relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Măsurile active sovietice au încercat cu putere să prezinte relaţiile SUA – România şi SUA – URSS ca pe o relaţie de tip ori-ori.

conflicte în partid, în perioada interbelică şi perioada neagră a subjugării staliniste, precum şi tensiunile generate de efortul de a scăpa de trupele şi consilierii sovietici, între 1955 şi 1963.

Între anii 1940 şi începutul anilor 1960, spionajul SUA a considerat România ca fiind cel mai puţin probabil să se opună dominaţiei sovietice sau să arate tendinţe independente, considerându-se astfel că este cea mai puţin demnă de atenţie din cadrul Blocului Sovietic. Paradoxal, atunci când a început să arate o mai mare independenţă decât celelalte ţări din Bloc, comportamentul României a fost considerat important doar în măsura în care influenţa şi comportamentul acestora. Spre exemplu, la mijlocul şi spre sfârşitul anilor 1960, CIA raporta „agenda România" în termeni ai diminuării influenţei sovietice din zonă şi prevedea un efect în lanţ care, cu scurta excepţie a Cehoslovaciei, nu s-a întâmplat. Când posibilitatea ca şi alte membre ale Pactului să sfideze URSS-ul s-a diminuat, dar şi cu ajutorul dezinformării sovietice, „agenda România" a fost, în consecinţă, degradată. „Bebeluşul a fost aruncat cu tot cu apa din copaie", atunci când, la începutul anilor 1970, ideea că Bucureştiul era angajat numai în extinderea propriei autonomii a fost adoptată ca interpretare predominantă.

De la inconsecvenţă la acţiuni acoperite

Într-adevăr, aşa cum era de aşteptat, animozităţile dintre România şi diversele state membre ale Pactului care cooperau cu Moscova creşteau. Desigur, Ungaria rămânea un caz special. Kremlinul a avut grijă să rupă toate vechile legături de prietenie dintre Bucureşti, Praga şi Varşovia, mai ales după 1968. Criticile aduse cu entuziasm de Jaruzelski, în acea perioadă, ajungeau repede la urechile românilor. Când, la sfârşitul anului 1970, generalul Jaruzelski a ordonat armatei poloneze să tragă împotriva greviştilor şi a protestatarilor, la Gdansk, omorând 47 de oameni conform statisticilor oficiale comuniste, şi cam 300, conform altor observatori, Ceauşescu a declarat că „nici o conducere comunistă care trage împotriva propriului popor nu merită dreptul de a conduce", avertisment care a fost inclus în toate ediţiile manualelor ofiţerilor români, începând de atunci şi până la revoluţia din 1989.[1]

[1] Andrew şi Mitrokhin evaluează numărul morţilor provocat de ordinul lui Jaruzelski la 300. Andrew şi Mitrokhin (2001), p. 268; Jurcek Kurczewski, *The Resurrection of Rights in Poland*, Oxford, Clarendon Press, 1993, cap. 5.

Ministrul polonez al Apărării nu numai că a respins toate „semnalele României" de a coopera împotriva imposturii sovietice, dar, conform colonelului Kuklinski:

> Jaruzelski le-a considerat aproape un complot sau o mişcare contrarevoluţionară şi a respins ideea cu repulsie. Fără a clipi din ochi, s-a lăsat atras de ruşi într-o campanie de „solidarizare" împotriva românilor, la şedinţele comitetului miniştrilor Apărării. Mai mult, el şi-a exprimat insatisfacţia atunci când membrii delegaţiei poloneze au încercat a stabili contacte sociale mai strânse de orice fel cu românii. În rapoartele pe care le-a înaintat conducerii de partid şi de stat a Republicii Populare Polonia (Gierek, [şi prim-ministrul] Jaroszewicz), el a minimalizat importanţa poziţiei României.[1]

Est-germanii aveau şi ei o serie de răfuieli proprii cu Bucureştiul. Un punct special de frustrare şi ostilitate pentru Stasi era refuzul României de a coopera în încercările lor de a înăbuşi emigrarea ilegală a est-germanilor. Spre deosebire de unguri, cehoslovaci, bulgari şi polonezi, românii refuzaseră să se angajeze în supravegherea comună, anchetarea şi arestarea cetăţenilor RDG care încercau să fugă, trecând prin România, în Germania de Vest, după 1963.[2] Aceasta a creat, la începutul anilor 1970, un lent exod al est-germanilor peste frontiera româno-iugoslavă, căruia DSS-ul, miliţia

[1] Vezi „Întrebări şi răspunsuri: Col. Kuklinski pentru CIA", „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", – „Atitudinea, comportamentul şi stilul lui Jaruzelski" (declasificat parţial, dispensă: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în *Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinski* (Pregătiri pentru Curtea Marţială: prin ochii colonelului Ryszard Kuklinski), CIA.

[2] Extrase din instrucţiunile referitoare la Ordinul nr. 1/75 privind identificarea, recunoaşterea şi împiedicarea părăsirii ilegale a RDG şi combaterea comerţului cu persoane ostile statului, 15.01.1976, BStU, BV Magdeburg, Abt. IX, 642, S. 120; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 95. Budapesta a fost de acord oficial să ajute Stasi ca să monitorizeze capturarea est-germanilor care încercau să evadeze în Vest, în 1964. Praga şi Sofia au făcut acelaşi lucru în 1971, iar Polonia în 1975. Vezi Monika Tantzscher, *Die verlangerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von „Republikflucht"* [Zidul prelungit. Colaborarea serviciilor de securitate din statele Pactului de la Varşovia pentru a bloca „Evadarea din republică"], Berlin, ed. BStU, 1988, pp. 47-48, 53-57, 61-62. Vezi şi Wlodimierz Borodziej, Jerzy Kochanowski şi Bernd Schafer, *Grenzen der Freundschaft. Zur Kooperation der Sicherheitsorgane der DDR und der Volksrepublik Polen zwischen 1956 und 1989* [Graniţe ale prieteniei: Despre cooperarea organelor de securitate ale RDG şi Republicii Populare Polonia între 1956 şi 1989], Dresda, ed. Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 2000.

şi grănicerii nu i se prea împotriveau, atât cât le-o permitea un minimum efort de discreţie.[1]

RDG-ul va rezolva în cele din urmă problema graniţei relativ deschise a României, interzicând est-germanilor călătoriile turistice în România, lucru care, cu cooperarea Ungariei, a fost realizat aproape în totalitate. În septembrie 1973, în ciuda faptului că existase o singură comunicare Stasi – DSS de la începutul anului (care se va dovedi a fi şi ultima), est-germanii au trimis o echipă care să coopereze cu DSS-ul, „împotriva unor vest-germani care ajutau cetăţeni din RDG să fugă, prin România, în Germania Federală."[2] Vizita nu a avut succes. Echipa Stasi a raportat că, în pofida tuturor regulilor de protocol, de-a lungul „întregii şederi în România, nici un singur membru al conducerii nu s-a întâlnit cu noi".[3]

De asemenea, Bucureştiul şi-a atras antipatii prin relativa atitudine de *laissez-faire* contra „evadaţilor" din Cehoslovacia, după conflictele din perioada Primăverii de la Praga.[4] Se pare că, la mijlocul anilor 1970, ruta românească spre Vest devenise cunoscută în URSS, deoarece KGB-ul reţinuse cetăţeni sovietici care încercaseră să treacă într-acolo prin RSS Moldova.[5] Pe acest fond este de presupus că decizia CIA de a scoate prin România familia colonelului Ryszard Kuklinski, agentul lor din colectivul de planificare al Pactului de la Varşovia, nu a fost o simplă coincidenţă.[6]

Analiştii occidentali erau receptivi la măsurile active – care descriau sfidarea din partea României ca falsă sau cel puţin ca o impostură egoistă, menită să pună în umbră „opoziţia acoperită", mult mai substanţială, a altor membri ai Pactului şi chiar descurajându-le „disidenţa" – tocmai pentru că aceste teme formau un refren constant al unor plângeri comune, provenite din atâtea surse, aparent diferite. Măsurile active, coordonate ale

---

[1] Herbstritt relatează acest lucru cu lux de amănunte, în capitolul 5 din Herbstritt şi Olaru (2005).

[2] Op. cit., p. 89. Echipa era formată din locotenet-colonelul Franz Mattern, de la Direcţia a IV-a, şi căpitanul Werner Kamilli, de la Direcţia a X-a. Kamilli era un sas transilvănean care plecase din România în anii 1950. Ultima comunicare se referea la o linie telex cifrată între HVA-ul Stasi şi sediul DIE, posibil în legătură cu eforturile ofiţerilor prosovietici din DIE să-l răstoarne pe Ceauşescu. Vezi Kalugin (1994), p. 190; BStU, MfS, Departamentul X 247, S. 196-213, 240-250; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 288-310.

[3] BStU, MfS, Abt X, 247, S. 339-341; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 89.

[4] BStU, MfS, Abteilung X 247, S. 196-213, 240-250; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 288-310.

[5] Vezi *Hot Pursuit, 1975. dosarul 25. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP.

[6] Weiser (2005), p. 297.

Pactului au fost remarcabil de eficiente în abilitatea de a „înceţoşa" minţile observatorilor. Tema de dezinformare prin care se afirma că România acţiona din însărcinarea sovieticilor (tema „calului troian") a fost deosebit de eficientă în compromiterea eforturilor de a construi o coaliţie în Balcani. Mulţi analişti occidentali au interpretat iniţiativa ca pe un proiect sovietic, sprijinit de Pactul de la Varşovia şi, mai ales, de „campionul" cooperării în Balcani, loialistul Moscovei, Todor Jivkov.[1]

Confruntarea Pactul de la Varşovia – România de la începutul anilor 1970

Repetând avertismentele lui Hruşciov, că iniţiativele româneşti pentru Balcani erau antisovietice prin concepţie şi proiectare, un punct de vedere reiterat de, practic, toate membrele Pactului în deliberările lor interne, de la sfârşitul anilor 1960 – începutul anilor 1970, conducătorul bulgar i-a comunicat lui Brejnev, în septembrie 1973, că Bucureştiul (şi Belgradul) încercau „să reziste şi să se împotrivească Uniunii Sovietice" şi „să izoleze şi discrediteze Bulgaria", ceea ce constituia „obstacolul major pentru implementarea planurilor lor pentru Balcani".[2] Felicitându-l pe liderul bulgar pentru poziţia sa corectă, Brejnev a subliniat că:

> Tipul de naţionalism al lui Ceauşescu sau al altor persoane, pe care îl cunoaştem cu toţii, este o ameninţare. Am discutat această chestiune de multe ori. Am discutat cu dumneavoastră, de asemenea, de mai multe ori, situaţia din Balcani. Suntem conştienţi de tentativele României şi Iugoslaviei de a construi un Bloc în Balcani, care este rău intenţionat şi ne va ataca. [...] Sunt convins că va trebui să fim şi mai hotărâţi şi să nu permitem ca vreun bloc politic antisocialist să fie constituit împotriva noastră.[3]

Numai cu câteva zile înainte, în timp ce Radio Europa Liberă relata despre presupusa perspectivă a diminuării autonomiei politicii externe româneşti şi prezicea o inevitabilă întoarcere la vatră, ministrul sovietic al

[1] King (1972b), p. 11. Un alt analist a afirmat că propunerile româneşti pentru cooperarea balcanică serveau „perfect" scopurile Moscovei şi se bucurau de sprijinul Pactului. Shafir (1985), p. 190.

[2] Minută a discuţiei dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, Reşedinţa Voden [Bulgaria], 20 septembrie 1973, Arhiva Centrală de Stat, Sofia, Fond 378-B, File 360, în „Bulgaria şi Războiul Rece", CWIHP. Jivkov s-a axat mai mult pe duşmanul tradiţional al Bulgariei, Iugoslavia, în tirada lui, în timp ce Brejnev a fost preocupat de România.

[3] Ibidem.

Apărării, mareşalul Andrei Greciko, se ralia şefului partidului est-german, Erich Honecker, împotriva animozităţii crescânde a regimului Ceauşescu. Românii, se plângea el, anulaseră şedinţa Consiliului Miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia, programată să aibă loc peste mai puţin de două săptămâni la Bucureşti, pentru că ministrul lor al Apărării avea „treburi mult mai importante".[1] Conform lui Greciko, aceasta era „o insultă şi o provocare crasă, una dintr-un şir de numeroase exemple ale impertinenţei cu care tovarăşii români se comportă mai nou".[2]

„Afrontul României" de respingere a politicii comune a Pactului, în problema Orientului Mijlociu, din timpul şi ulterior războiului din octombrie 1973, l-a înfuriat atât de tare pe ministrul sovietic al Apărării, încât a solicitat intervenţia militară pentru a pune lucrurile la punct. Conform notei scrise de mână a şefului Statului-Major est-german:

> Ministrul Greciko a discutat cele de mai sus şi cu tovarăşul Brejnev şi au ajuns la concluzia că este imposibil ca lucrurile să mai continue [în această manieră] cu România. Deci, trebuie luate unele măsuri pentru a elimina situaţia. *Mareşalul Greciko a explicat că el este de părere că problema trebuie rezolvată rapid. El i-a comunicat tovarăşului Brejnev că armata sovietică este pregătită şi că operaţiunea poate fi realizată mult mai rapid decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovacia.*[3]

Două săptămâni mai târziu, după ce şi-a reiterat solicitarea ca SUA să se implice în exploatarea rezervelor petroliere ale României, Ceauşescu a prezis în faţa lui Kissinger că imperiul sovietic se va prăbuşi mult mai curând decât o sugerau trecutele cicluri imperiale:

> Înainte era nevoie de 100 de ani ca un mare imperiu să se prăbuşească. Acum lucrurile se mişcă mult mai rapid [zâmbind]. Acum nu mai există imperii, desigur [cineva a comentat într-un mod care a ridicat semne de

[1] Sovieticii anulaseră o manevră a trupelor programată în România, în martie 1968, folosind o scuză similară. În acest caz anularea s-a datorat planurilor sovietice şi ale Pactului, pentru înăbuşirea Primăverii de la Praga.

[2] Minută referitoare la convorbirea dintre tovarăşul Erich Honecker şi tovarăşul mareşal Greciko, 17 noiembrie1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315.

[3] Ibidem. Şeful Statului-Major est-german, general-locotenentul Fritz Streletz, a considerat propoziţiile în italice „atât de explozive încât nu i-a permis secretarei să le dactilografieze", adăugându-le „cu mâna lui sub formă de observaţii". Otto Wenzel, „Ministerul sovietic al Apărării sugerează ocuparea militară a României", *Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universitat Berlin*, nr. 6/1998, p. 94.

întrebare pentru SUA, dar președintele Ceaușescu se pare că excludea Statele Unite dintre acestea]. Cred că nu aveți motive să vă îngrijorați.[1]

După cum nota Kissinger, în aprilie 1973, între „România și Statele Unite există relații bilaterale speciale, mai ales între cei doi președinți".[2] În acest sens, SUA au început să protejeze interesele României în negocierile lor cu Brejnev, provocând noi direcții în chestiunile de cel mai mare interes pentru București.[3] Motivat de interesul comun în politicile majore (obstrucționarea eforturilor sovietice pentru continuarea integrării în Bloc, apropierea chino-americană, încheierea Războiului din Vietnam etc.), Bucureștiul s-a gândit și să ajute SUA, aducând „companiile americane cu ea" în Africa și în America Latină, acolo unde diplomația americană fusese deosebit de neglijentă.[4]

Într-un contrast total, după câteva luni, o estimare de la comunitatea de informații americană (National Intelligence Estimate) descria opoziția României față de Moscova ca nesemnificativă și „ineficientă", sugerând că e posibil să fi reușit doar „să determine celelalte țări est-europene să-și țină capul plecat", demonstrând astfel impactul negativ pe care îl pot avea asemenea contacte „subțiri" și canalele de comunicare limitate asupra înțelegerii largi americane, chiar și atunci când au loc la nivel prezidențial.[5] Corecțiile ocazionale ale unor asemenea interpretări eronate ale comunității informative a SUA oferă o privire asupra dimensiunilor reale ale opoziției României față de Moscova și ale cooperării sale cu

[1] Memorandum al discuției, Washington, 4 decembrie 1973 (declasificat la 19 iunie 2008), documentul 28, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15.

[2] Memorandum al discuției, Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m.–12.40 p.m., (declasificat: 19 iunie 2008), documentul 26, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15.

[3] Ibidem. Spre exemplu, înainte de vizita lui Brejnev la Washington, programată pentru vară, Kissinger l-a încurajat pe ambasadorul român să discute despre „orice probleme care ar putea fi ridicate, la care voi sunteți deosebit de sensibili", deoarece SUA doreau să evite o încălcare accidentală a intereselor în necunoștință de cauză.

[4] Din nefericire, avantajele care puteau fi obținute din asemenea cooperări au fost deturnate de dominația crescândă a personalului puternic penetrat al DIE asupra misiunilor economice din exterior (precum și de activitatea serviciilor loiale sovieticilor din cadrul mișcării laburiste din SUA). Eșecul Bucureștiului de a crea canale de comunicare multiple, precum și verificarea și supravegherea personalului și a operațiunilor instituțiilor aflate în contact cu Vestul au constituit o vulnerabilitate critică.

[5] *National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR* (NIE 11.12-73 preluat de NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 15, CIA. În acest caz particular, România a sprijinit un set de măsuri mult mai cuprinzătoare și mai concrete pentru controlul armelor convenționale decât ar fi acceptat sovieticii și aliații lor.

Washingtonul şi ilustrează disfuncţia creată atunci când contactele bilaterale se limitează numai la nivelul cel mai înalt al conducerii Statelor Unite şi României.

Memorandumul întocmit de National Intelligence (Comunitatea Naţională de Informaţii) pentru amendarea şi modificarea estimării de mai sus oferă un exemplu clar în acest sens. În loc să constituie o opoziţie ineficientă şi contraproductivă, România a continuat să reprezinte „cea mai dificilă problemă a sovieticilor", pentru că ea nu a renunţat să introducă amendamente la propunerea sovietică de reducere a forţelor, care „ar fi extins considerabil prevederile privind necesitatea anunţării şi verificării mişcărilor de trupe", postură pentru care delegaţia României a făcut subiectul unui „baraj de critici", din partea celorlalte membre ale Pactului.[1] Bucureştiul, continua Memorandumul, condamna sever practica Pactului de a ţine şedinţe săptămânale pentru a-şi coordona mesajul, de la care delegaţia României era exclusă, ca apoi să-i prezinte un *fait accompli* la întâlnirile lunare ale alianţei, la care i se permitea să participe şi la care nu existau decât două opinii – cea a Uniunii Sovietice şi cea a României.[2]

Deloc surprinzător, România a devenit poate campioana măsurilor intruzive şi obligatorii de sporire a încrederii din cadrul procesului de la Helsinki şi a dus o campanie activă pentru o implicare mai intensă a Statelor Unite la conferinţele de securitate europeană.[3] De la începutul anilor 1970, până în a doua jumătate a anilor 1980, a fost singura membră a Pactului de la Varşovia care s-a aliniat puterilor occidentale în procesul CSCE, într-o chestiune de securitate de importanţă majoră pentru URSS. Documente interne ale Pactului de la Varşovia arată cât de serios era privită sfidarea

---

[1] *Memoradum To Holders Of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR*, 7 mai 1974 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 5, CIA.

[2] Ibidem.

[3] Vezi Nicolae Ecobescu şi Edwin Glaser, „Securitatea europeană şi dreptul internaţional", *Lupta de clasă*, nr. 3, martie 1972; *Scînteia*, 27 aprilie 1972; Constantin Mitea, „Ideea securităţii europene în lumina acţiunilor practice", *Lupta de clasă*, nr. 2, februarie 1972; King (1972b), pp. 7, 9; Memorandum al discuţiei, Washington, 11 iunie 1975, 3–4.15 p.m., documentul 34, şi Memorandum al discuţiei, 3 august 1975, 4–4.40 p.m., documentul 38, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976; *CSCE: The View From Moscow* (CIA/OCI/Memo 750718A), 18 iulie 1975 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 8, CIA. România solicitase asemenea măsuri de sporire a încrederii [CBM-uri] în Europa, încă de la sfârşitul anilor 1960, ca mijloc de a reduce presiunile militare sovietice împotriva ei şi a celorlalte membre ale Pactului. Vezi *Scînteia*, 7 martie 1970; J. Arthur Johnson, „Rumanian-Soviet Polemics: An Escalation of Pressures on Bucharest?" Rumania/9, RFER, 22 aprilie 1970, OSA, caseta 112, dosarul 3, raportul 77, pp. 2, 16-17.

României față de linia Moscovei de către „partenerii din strânsa cooperare". Conform unui proiect al discursului lui Honecker, la cel mai înalt forum al Pactului, românii încercau:

> [...] crearea unui control internațional amplu pe teritoriile statelor socialiste, prin stabilirea unor posturi de control internaționale fixe și mobile. [...] Aceasta este complet inacceptabil. Seria de măsuri propuse are scopul să limiteze și să plaseze sub control activitățile forțelor armate ale statelor socialiste. Propunerile tovarășilor români sunt în concordanță cu vederile statelor NATO asupra așa-numitelor „măsuri de promovare a stabilității". [...] De fapt, Republica Socialistă România adoptă poziții care sunt în directă contradicție cu politica convenită de noi.[1]

Secretul în care s-au desfășurat activitățile prooccident, cuplat cu deciziile de politică internă catastrofale pe care le-a luat regimul Ceaușescu care, spre deosebire de politica externă inspirată de orientarea către Vest a României, își datora inspirația Estului sovietic, au contribuit la îndepărtarea partenerilor occidentali, atât de dorită de Kremlin. Mascarea acestor activități de politică externă și de securitate a împiedicat generarea unui sprijin și simpatii largi ale Occidentului și a acordat substanță temelor măsurilor active, că România nu se putea distanța decisiv de Moscova și nu va accepta niciodată să părăsească Pactul de la Varșovia (chiar și în cazul, improbabil, că i s-ar fi oferit garanții alternative de securitate). Secretizarea a restricționat și numărul canalelor de comunicație dintre Washington și București, făcându-le deosebit de vulnerabile la compromitere, prin efortul concertat al serviciilor de spionaj loiale sovieticilor.

La începutul anilor 1970, Kissinger și-a exprimat adesea satisfacția pentru cooperarea SUA – România. Într-adevăr, președinții Johnson, Nixon și Ford au acordat mare atenție cooperării SUA–România, oferind Bucureștiului un parteneriat privilegiat cu Washingtonul. Partenerii construiseră relației o fundație solidă și ridicaseră chiar și zidurile, dar, așa cum sublinia ambasadorul român, în 1973, structura rămăsese vulnerabilă

[1] *Asupra poziției Republicii Socialiste România: Completări la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, XIV. Varșovia, 17-18 aprilie 1974, PCC Meetings 1970–1990, în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP, pp. 1-9. Notele est-germane asupra proiectului conferinței de securitate în Europa (17 aprilie 1974) reiterau „plângerile" asupra „insistenței exagerate" a României pe „aspectele militare concrete" ale CBM și împotriva chemărilor României „pentru un control internațional amănunțit pe teritoriul statelor socialiste, prin puncte internaționale de control", ceea ce coincidea cu „vederile statelor NATO" și „contrazicea interesele de securitate ale comunității socialiste". Ibidem.

la elementele politice, pentru că mai aveau încă „de terminat acoperişul". Nu avea de unde să ştie că, în decurs de un deceniu, acoperişul relaţiilor româno-americane se va prăbuşi şi fostele ziduri solide vor cădea. Iar „prietenii tradiţionali" ai României, din Pactul de la Varşovia, se vor alinia ca să ajute la demolare.

IX

Dușmanul din „casa comună"

[România] dezvăluie Chinei secretele Pactului de la Varșovia.[1]

Oleg Rahmanin, Departamentul de relații al PCUS, martie 1974

[România ar trebui] să renunțe, pe viitor, să mai facă demersuri care nu se situează pe linia pozițiilor noastre comune în problemele importante. Nu este un secret pentru nimeni că propunerile Republicii Socialiste România [...] sunt în acord cu intențiile statelor NATO.[2]

Mátyás Szürös, Departamentul Internațional maghiar, aprilie 1974

[România propune] controale internaționale, complete, pe teritoriile statelor socialiste prin stabilirea unor puncte de control mobile și fixe, cu scopul clar de a limita și de a plasa sub control activitățile forțelor [noastre] armate [...] în directă contradicție cu politicile asupra cărora am căzut de acord.[3]

Erich Honecker, aprilie 1974

Deviaționismul României de la pozițiile comune ale statelor socialiste în problemele de securitate și de reducere a armamentelor și a efectivelor vine în întâmpinarea eforturilor Chinei de a slăbi influența Uniunii Sovietice.[4]

Spionajul est-german, mai 1974

---

[1] Mastný, în Mastný și Byrne (2005), p. 42.

[2] Rezoluția nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniștri asupra Întâlnirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, 17–18 aprilie 1974, p. 7, pregătită de Mátyás Szürös, „Records of the Political Consultative Committee, 1955–1991", în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[3] *Despre pozițiile Republicii Socialiste România: anexe la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, pp. 1-9, „XIV. Varșovia, 17-18 aprilie 1974", „PCC Meetings 1970–1990", în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[4] *Analize asupra atitudinii românești față de maoism*, 1974, pp. 1-3, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[Noi nu] vorbim despre retragerea trupelor americane, ci despre reduceri reale care ar trebui să fie echilibrate şi sub un control adecvat. [...] De fapt, chinezii au făcut mai mult decât oricine pentru a se ajunge la reducerea trupelor în Europa, obligându-i pe sovietici să disloce trupe substanţiale [44 de divizii] la graniţa cu China.[1]

Nicolae Ceauşescu către preşedintele Gerald Ford, august 1975

Ori de câte ori cineva [din America Latină] nu este de acord cu politica noastră faţă de China, românii încep să le spele creierii şi încearcă să instige la conflicte prin semănarea neîncrederii în Uniunea Sovietică, cu scopul destrămării mişcării noastre.[2]

Fidel Castro către Todor Jivkov, martie 1976

Cu mare pasiune, mareşalul Uniunii Sovietice, Ustinov, împreună cu alţi miniştri ai Apărării au încercat să-i convingă pe tovarăşii români de nesustenabilitatea argumentelor lor. [...] În ciuda lungilor discuţii din cadrul şedinţei şi din afara ei, nu am reuşit să-i convingem pe tovarăşii români să-şi abandoneze punctele de vedere, care reflectă o mentalitate naţionalistă, de acută suveranitate.[3]

Comitetul miniştrilor Apărării ai Pactului de la Varşovia, decembrie 1976

Beijingul şi Washingtonul încearcă să realizeze apropierea pe o bază antisovietică şi antisocialistă [şi] profită de deviaţionismul naţionalist al lui Ceauşescu. Este dificil să spui ceva despre comportamentul lui. În esenţă, el este un trădător. Dracu' ştie ce mai e în stare să facă.[4]

Leonid Brejnev către Erich Honecker, iulie 1978

De la oficialităţile române se scurg informaţii către Vest.[5]

Mareşalul Viktor Kulikov, octombrie 1978

---

[1] Memorandum al discuţiei, 3 august , 1975, 4-4.40 p.m., document 38, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

[2] Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov şi Fidel Castro la Sofia, 11 martie 1976, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, fond 1-B, înregistrare 60, dosar 194, în „Bulgaria şi Războiul Rece", CWIHP.

[3] Raport al celei de-a noua sesiuni a CDM, 13 decembrie 1976, pp. 19-20, „Breakdown of Détente, 1976–1980", în Nuenlist (2001), PHP.

[4] Transcript, Întâlnirea dintre liderul est-german, Erich Honecker, şi conducătorul sovietic Leonid Brejnev, Crimeea, URSS, 25 iulie 1978, document 8, „U.S.–Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977–1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123, CWIHP.

[5] Weiser (2005), p. 178.

Capitolul 25

Conflictul pentru Orientul Mijlociu 1970–1978

Caracterul secret imprimat raporturilor speciale cu România a avut ca primă consecință promovarea unei imagini ambivalente asupra comportamentului internațional al României atât la nivelul opiniei publice americane, cât și în interiorul comunității informative a Statelor Unite, și mai ales în cadrul Congresului, în special în ceea ce privea natura relațiilor Bucureștiului cu Washingtonul și Moscova. În mod paradoxal, percepția generală a afectat și abordările comunității informative a SUA care prezenta măsurile active care evidențiau îngrijorarea sovietică față de opoziția României ca limitându-se numai la diferendele intraalianță, în timp ce confruntările din domeniul politicii externe și de securitate erau considerate ca neelocvente. Ilustrativă pentru o astfel de abordare este analiza făcută la mijlocul anului 1977, într-un *Memorandum al comunității de informații interagenții*:

> În ultimii ani, a existat un dezgheț perceptibil al relațiilor româno-sovietice, simbolizat de vizita lui Brejnev din noiembrie 1976. [...] Totuși, ambele părți continuă să susțină concepții conflictuale fundamentale, legate de modul în care ar trebui să evolueze relațiile dintre țările comuniste, atât din Pactul de la Varșovia, cât și din afara lui. *Această breșă în* „unitatea și coeziunea" *Pactului – scop fundamental al sovieticilor – rămâne sursa majoră de tensiune dintre cele două țări. Celelalte inițiative de politică externă ale României îi preocupă mai puțin pe sovietici.*[1] [subl. noastră – L.W.]

Memorandumul continua prin a descrie preocuparea permanentă a României pentru „o relație specială" cu SUA, motivată de „poziția rebelă a lui Ceaușescu față de Moscova" și de nevoia de obținere a unei susțineri

[1] *Interagency Intelligence Memorandum: Prospects for Eastern Europe* (NI IIM 77-015), 10 iunie 1977 (declasificat în mai 1994), p. 20, CIA.

în scopul creşterii economice.[1] Din Memorandum lipsea orice aluzie la interesele strategice comune România – SUA sau la interesele pe care Bucureştiul le-a promovat permanent, cu mult înainte de stabilirea relaţiei speciale. Scopul comportamentului său provestic şi pro-SUA era interpretat ca limitat la consideraţii economice şi de prestigiu, iar dimensiunea reală a acestei sfidări redusă la problemele „intra-Bloc". Mai mult, aceste politici îi erau atribuite doar lui Ceauşescu, cu toate că îl precedaseră, şi erau foarte populare atât în rândul PCR, cât şi la nivelul populaţiei, sugerând un izvor mult mai profund.

Insistenţa României asupra principiilor provenite din teoria clasică a dreptului internaţional (egalitatea în drepturi a statelor, independenţa şi suveranitatea naţională şi neintervenţia în treburile interne) şi solicitările ei privind retragerea trupelor străine situate pe teritoriul altor state aveau implicaţii mult mai puternice decât cele care afectau relaţiile în cadrul comunităţii socialiste. De exemplu, solicitarea de retragere a trupelor străine – făcută iniţial pentru a obţine sprijinul maghiar, polonez şi est-german ca să descurajeze intervenţia din Cehoslovacia – a constituit, totodată, un atac direct la adresa politicii Kremlinului în Africa, Asia, America Latină şi Orientul Mijlociu. În faţa reacţiilor „aliaţilor", Bucureştiul şi-a apărat poziţia la atacurile verbale, precizând că avertismentele sale se aplicau „tuturor forţelor străine", inclusiv celor ale NATO. Dar nu acestea erau forţele la care se refereau în discuţiile bilaterale cu membrii non-sovietici ai Pactului sau, mai ales, cu statele cliente ale URSS din lumea în curs de dezvoltare.[2]

Rolul României în pierderea Egiptului de către Moscova

Ideile promovate de Bucureşti au găsit un teren fertil în Egiptul lui Anwar As Sadat. Împărtăşind aversiunea regimului Ceauşescu faţă de dominaţia sovietică, Sadat se împrietenise cu conducătorul român încă de pe timpul când se număra printre apropiaţii lui Gamel al-Nasser. Astfel, Bucureştiul era bine plasat atunci când Sadat a devenit preşedinte al Egiptului, la sfârşitul lui 1970. Pe lângă atenţia pe care Bucureştiul o acorda relaţiilor bilaterale cu cel mai important stat din regiune – Egiptul era cunoscut încă

[1] Op. cit., p. 21.

[2] Conducătorii români au făcut presiuni pentru egalitatea între state, neintervenţie şi retragerea trupelor străine pentru a încuraja comportamentul independent al statelor cliente sovietice şi pentru a micşora influenţa armatei sovietice, insistând, pe acele principii, nu numai în faţa liderilor cu aceleaşi puncte de vedere, precum Sadat, dar şi a celor loiali Moscovei. România a avut aceeaşi abordare şi cu liderul Angolei luptând împotriva clienţilor sovietici şi cu cei impuşi de sovietici în Afghanistan, în anii 1970 şi 1980.

sub denumirea de Republica Arabă Unită (RAU), în ciuda retragerii Siriei din această cvasifederaţie –, românii erau în contact permanent cu Sadat şi ca parte a eforturilor de facilitare a unei apropieri israeliano-egiptene.

Românii s-au dovedit partenerii ideali pentru Sadat în planul politicii de sfidare a arogantei „asistenţe" militare a Kremlinului, cât şi în cel de argumentare a renunţării la îmbrăţişarea sovietică. Triumviratul Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer, continuându-l pe Gheorghiu-Dej, reuşise exact acest lucru, în circumstanţe mult mai dificile, cu un deceniu mai devreme. După cum i-a spus Sadat lui Ceauşescu în aprilie 1972, el era de acord cu liderul român în privinţa „principiului neamestecului în afacerile interne" şi ducea în secret o campanie împotriva influenţei sovietice.[1]

În 1970, Ceauşescu discutase deja cu prim-ministrul israelian, Golda Meir, posibilitatea unei înţelegeri israeliano-egiptene şi a obţinut asigurarea sprijinului ei pentru o „soluţie politică". În aprilie 1972, el a încercat să-l convingă pe Sadat să se angajeze în negocieri „confidenţiale" directe cu Israelul, subliniind că israelienii erau gata „să accepte orice loc şi în orice condiţii" – parafrazând oferta făcută de Washington Beijingului, cu doi ani înainte –, în timp ce Sadat a insistat ca România să se implice ea însăşi în acest proces.[2] După ce a fost convins să intermedieze contactele din partea Egiptului, conducătorul român l-a asigurat pe Sadat că va vorbi el însuşi cu liderii israelieni şi că, dacă se va convinge de seriozitatea intenţiilor lor, „va face următorul pas" informându-i că Sadat era pregătit să reacţioneze pozitiv.[3]

O lună mai târziu, în mai 1972, Ceauşescu îi dădea prim-ministrului israelian, Golda Meir, ceea ce ea a descris ca fiind „cea mai bună veste pe care am auzit-o în ultimii ani", în timpul unei discuţii-maraton care a durat 14 ore: Sadat era „gata a se întâlni cu israelienii".[4] La scurt timp după aceea, conducătorul egiptean a început să-şi elimine consilierii sovietici, dând Moscovei prima lovitură majoră din Orientul Mijlociu, de după cea primită în criza Suezului, din 1956. Sadat l-a informat pe ambasadorul sovietic din Egipt că „va renunţa la serviciile tuturor experţilor militari

[1] Memorandum al discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi Anwar As Sadat, Cairo, 3 aprilie 1972, în Mircea Munteanu, „CWIHP Launches New Middle East Initiative", Cold War International History Project Bulletin, nr. 16 (2008) p. 541; ANIC, CC al PCR – Relaţii Externe, 19/1972, f. 37-41.

[2] Ibidem.

[3] Memorandum al discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi Anwar As Sadat, Cairo, 6 aprilie 1972 [fragmente], în Munteanu (2008), p. 543; ANIC, CC al PCR – Relaţii Externe, 19/1972, f. 45-56.

[4] Kenneth W. Stein, *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israeli Peace*, New York, Routledge, 1999, pp. 63, 185.

sovietici" şi acorda celor 15 000–20 000 de membri ai personalului sovietic doar o săptămână să părăsească ţara.[1]

În acelaşi timp, Sadat, având în vedere aceste mutări, a făcut şi o propunere surprinzătoare administraţiei americane rămase perplexă. După cum avea să recunoască, ulterior, o oficialitate americană, dacă s-ar fi acţionat conform acelei propuneri, poate că războiul din octombrie 1973 ar fi fost evitat.[2] Emblematică în ceea ce priveşte schimbarea de atitudine a liderului egiptean a fost trecerea lui de la dependenţa de echipamentul sovietic, folosit pentru desfăşurarea războiului din 1973, la încrederea în bunele oficii ale SUA pentru intermedierea încetării focului; o mutare pe care Bucureştiul s-a grăbit să o aprobe pe deplin. Conducătorul egiptean a continuat pe această linie şi a eliminat şi ultimii consilieri sovietici. Conform ministrului israelian al Apărării, Moshe Dayan, Bucureştiul a continuat să medieze între Tel Aviv şi Cairo într-o manieră semioficială, convingându-i să continue convorbirile între emisarii serviciilor lor de informaţii, în România şi în Maroc, în ciuda stării de război existente.[3]

Influenţa sovietică asupra Egiptului în epoca Nasser (întărită prin relaţia foarte strânsă dintre Tito şi Nasser) atinsese o asemenea cotă, încât Washingtonul era obligat să ceară aprobarea Kremlinului pentru orice efort de pace din Orientul Mijlociu. După cum se sublinia într-una dintre primele conferinţe ale lui Nixon, ţinute în calitate de preşedinte, „SUA trebuie să rămână în contact cu sovieticii în problema Orientului Mijlociu", parţial din cauza pericolului războiului catalitic, dar mai ales „din cauză că sovieticii au o mare influenţă în ţările arabe, care este cheia pentru aplanarea tensiunilor şi pericolelor din Orientul Mijlociu".[4] Washingtonul nu considera dominaţia sovietică nici de dorit şi nici permanentă. El refuza „să accepte

---

[1] Anwar As Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York, Harper & Row, 1978, p. 230. Sadat mai menţionează că mişcarea fusese necesară pentru că Moscova se comporta ca şi cum „ar fi avut o poziţie privilegiată în Egipt – în aşa măsură încât ambasadorul sovietic îşi asumase o poziţie comparabilă cu cea a Înaltului Comisar Britanic în perioada ocupaţiei britanice din Egipt". Op. cit., p. 231.

[2] William B. Quandt, *Camp David: Peacemaking and Politics*, Washington DC, The Brookings Institution, 1986, pp. 22-23.

[3] Interviu cu Moshe Dayan, Televiziunea internă Ierusalim, 5 octombrie 1977, în *Foreign Broadcast Interpretation Service*, Daily Report – Middle East and North Africa, 6 octombrie 1977, p. N2. Sadat şi prim-ministrul israelian, Yitzak Rabin, au folosit aceste contacte ca să testeze hotărârea partenerului şi ca să exploreze conţinutul viitoarelor negocieri. Stein (1999), pp. 184-185.

[4] Comunicat, Probleme ale relaţiei SUA – URSS care necesită decizii rapide, 14 ianuarie 1969, documentul 2, *FRUS, 1969–1976*, vol. XII, p. 5.

că URSS era agentul arabilor" sau „să se bazeze exclusiv sau predominant pe sovietici, ca intermediari între noi şi arabi".[1]

Or, evidenta preponderenţă a influenţei sovietice putea fi destrămată, iar dinamica politică din Orientul Mijlociu putea fi chiar redefinită, dacă li se demonstra sovieticilor că nu puteau controla contactele arabo-israeliene şi că obstrucţia lor permanentă îi putea exclude cu totul din acest proces. Conform surselor egiptene, israeliene şi americane, România a fost agentul extern care a contribuit cel mai mult la depăşirea obstacolului sovietic şi a facilitat contactele directe arabo-israeliene. În acest proces, participarea sovietică la un aranjament regional a devenit temporar superfluă, iar politica Moscovei în Orientul Mijlociu a primit o lovitură de pe urma căreia nu-şi va mai reveni pe tot parcursul Războiului Rece.

Implicarea Bucureştiului se încadra în strategia sa generală, de destabilizare a dominaţiei sovietice. Astfel, angajarea României în relaţiile egipteano-israeliene fusese solicitată de Israel din 1956, de Statele Unite din 1967, iar de Egipt chiar de la începutul anilor 1970. În Orientul Mijlociu, ca şi în Europa de Est, Moscova îţi menţinea influenţa prin alimentarea tensiunilor şi conflictelor şi exploatarea lor ulterioară prin extinderea controlului asupra actorilor regionali. Emil Bodnăraş îi explica ambasadorului american, Harry Barnes jr, în primăvara lui 1974, că Moscova „încerca foarte clar să submineze eforturile constructive de pace ale secretarului de stat Kissinger" prin înscenarea unor provocări, precum „incidentul terorist de la Maalot", întrucât „influenţa sa depindea de forţa militară şi de tensiunile continue".[2] Demnitarul român arăta că astfel de mutări sovietice ignorau cu totul considerentele ideologice, cum se întâmpla de exemplu în Irak, unde „Moscova băgase armament cu duiumul, ca să beneficieze orice armată ar veni la putere", indiferent de impactul asupra situaţiei comuniştilor irakieni.[3]

Serviciile de informaţii americane ajunseseră şi ele la o concluzie similară. Interesul dominant al Kremlinului nu consta „atât în a se ajunge la o decizie autentică", cât de a reuşi „insinuarea URSS-ului în

---

[1] Ibidem.

[2] Bodnăraş îi acuza astfel pe sovietici că erau răspunzători pentru atacul Maalot asupra unui autobuz plin cu elevi.

[3] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974), pp. 1, 3 în „Romania and the Cold War", CWIHP. „Armele sovietice, a continuat el, au început să lucreze împotriva kurzilor, pe al căror conducător, Barzani, românii îl ajutaseră (Bodnăraş a spus că fusese personal implicat) să se întoarcă în Irak, la sfârşitul anilor 1950, din URSS, unde fusese obligat să muncească împreună cu fraţii lui ca simpli ţărani colectivişti pentru că sovieticilor nu le plăcuse atitudinea lui independentă". În legătură cu extinderea influenţei sovietice în Orientul Mijlociu, Bodnăraş adăuga că Kremlinul părea că urmează testamentul lui Petru cel Mare, „literă cu literă".

diplomația păcii, ca mijloc de a-și extinde capacitatea de a influența evenimentele".[1]

> Noi credem – se menționa într-o astfel de analiză – că sovieticii nu văd procesul de pace arabo-israelian ca pe un scop în sine, ci ca mijloc de a-și spori influența în Orientul Mijlociu, mai ales în dauna Statelor Unite. Moscova realizează că sprijinul Statelor Unite pentru Israel este obstacolul major în calea îmbunătățirii legăturilor americano-arabe și că disputa arabo-israeliană crește receptivitatea arabilor la sprijinul politic și militar sovietic. Sovieticii nu doresc cu tot dinadinsul să rezolve o problemă care le-a adus până acum beneficii substanțiale [...][2]

Mizele erau extrem de mari. Atât URSS-ul, cât și SUA declaraseră Egiptul „țară-cheie și cea mai importantă din lumea arabă".[3] După ce se „implicase activ" în facilitarea apropierii chino-americane și, astfel, în deplasarea balanței de putere globale, România era acum pe cale să dea încă o lovitură intereselor sovietice.[4] Țara care fusese bijuteria coroanei sovietice din Orientul Mijlociu era pe cale de a le scăpa acum printre degete, iar rolul României în această evoluție catastrofală îi conferea poziția de vinovat moral.

De-a lungul Războiului Rece, Moscova nu avea să mai fi capabilă „să-și recupereze poziția în lumea arabă, după pierderea Egiptului", în ciuda unor câștiguri din alte părți.[5] După cum se nota la CIA, un deceniu mai târziu: „Influența sovietică în Siria, Libia și Yemenul de Sud înlocuiește cu greu pierderea influenței din Egipt".[6] Scopurile Kremlinului în regiune, de la sfârșitul anilor 1980, reflectau preocuparea sa de a-și recâștiga influența în Egipt și „de a bloca aranjamentele de pace arabo-israeliene, sprijinite de SUA, care lăsau Moscova în afară și, doar în caz optim, în poziția de a redeveni o voce în procesul de pace".[7] Și în continuare opoziția constantă a Bucureștiului i-a împiedicat pe liderii sovietici să lanseze o

---

[1] *Poziția lui Andropov referitoare la problemele cheie SUA – URSS* (NIE 11-9-83), 9 august 1983, p. 22, CIA.

[2] *Politica sovietică față de Orientul Mijlociu (SOV 86-10048X)*, 1 decembrie 1986 (declasificat la 30 ianuarie 2001), Anexa B, „Moscow and the Arab-Israeli Peace Process", p. 83, CIA.

[3] *Politica sovietică față de Orientul Mijlociu* (1986), p. 10, CIA. Acest raport citează o analiză informativă a URSS care ajunge la aceeași concluzie.

[4] Vezi și Nuenlist și Locher (2004), CWIHP.

[5] *Politica sovietică față de Orientul Mijlociu* (1986), p. 7, CIA.

[6] Op. cit., p. 10.

[7] Op. cit., p. iii.

campanie împotriva procesului de pace prin antrenarea Pactului sau a întregii comunităţi socialiste.

Competiţia româno-sovietică şi procesul de pace din Orientul Mijlociu

În ciuda unei ostentative lipse de reacţie publică a Moscovei la acţiunile României din Orientul Mijlociu, Kremlinul a persistat în tentativele sale de a-i obliga pe români să înceteze. Presiunea sovietică directă asupra României pentru ruperea relaţiilor cu Israelul, afirmată atât de explicit de Brejnev în timpul războiului israeliano-arab din 1967, făcea parte din acest efort. Plângerile exprimate de Stasi, în februarie 1969, că România „sprijinea Israelul şi politica negocierilor directe dintre israelieni şi arabi", că refuza să condamne Israelul pentru că era un instrument al politicii agresive a SUA şi că „intensifica" relaţiile cu Israelul, în loc să înceteze o astfel de politică, erau refrene constante în rapoartele informative ale Pactului de la Varşovia şi în operaţiunile „partenerilor apropiaţi", precum INTERKIT.[1]

Un alt element persistent l-a constituit presiunea sovietică de a rupe relaţiile cu guvernele arabe moderate, soluţie pe care Bucureştiul o refuza. Când Brejnev a condamnat politicile României din Orientul Mijlociu, la o întâlnire dintre cei doi conducători, la Moscova, în mai 1970, Ceauşescu a contrat exprimându-şi „surprinderea" că Kremlinul se baza pe informaţii provenite „din cercuri arabe deosebit de reacţionare", referindu-se, în acelaşi timp, la sprijinul acordat de sovietici regimurilor militare arabe.[2]

A te rezuma la constatarea că Moscova califica implicarea României în procesul de pace ca reprezentând o trădare nu este de ajuns pentru înţelegerea fenomenului. Ministrul Apărării sovietic, mareşalul Andrei Greciko, înnebunise de furie în timpul războiului arabo-israelian din octombrie 1973, când Bucureştiul nu numai că nu s-a „abţinut" de la furnizarea de ajutor militar, dar, ca şi în 1967, a refuzat să aprobe folosirea spaţiului său aerian şi a facilităţilor militare de către forţele sovietice

[1] *Politica sovietică faţă de Orientul Mijlociu* (1986), p. 7, CIA.

[2] Rezumat nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR (1970), în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP; ANIC, fond CC al PCR, dos. 59/1970, ff. 2-27. Brejnev a atacat şi atitudinea Bucureştiului faţă de politica de emigrare a evreilor, repetând aproape cuvânt cu cuvânt reproşurile făcute de Hitler dictatorului român, din vremea războiului, pentru că permisese „multor evrei" să plece „în Israel, inclusiv tinerilor eligibili pentru serviciul militar" (f. 2).

şi ale Pactului, care trimiteau ajutoare militare clienţilor arabi.[1] O astfel de poziţie, sublinia mareşalul în faţa liderului partidului est-german, Erich Honecker, contrazicea strategia oricărui alt membru al Tratatului de la Varşovia, precum şi a Iugoslaviei, care „acordaseră asistenţă statelor arabe în timpul agresiunii". Culmea, clama Greciko, a fost „insolenţa şi afrontul de cea mai joasă speţă" pe care Bucureştiul le exprimase invitându-l pe ministrul de Externe israelian la convorbiri în România, „ca şi cum nu ar fi fost nici un război în Orientul Mijlociu".[2] Conform celor spuse de Greciko, el şi Brejnev erau de părere că aceste acţiuni constituiau efectiv un *casus belli* şi erau deja în pregătire planurile operative de eliminare a acestui „cras" deviaţionism politic.[3]

Concomitent, organele de securitate sovietice şi ale Pactului erau mobilizate ca să discrediteze România în faţa Israelului, a Egiptului şi a celorlalte state arabe, a Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei (OEP) şi a Statelor Unite. Cea mai frecventată tactică era aceea de „a demonstra" că Bucureştiul ar lucra în interesul celorlalţi inamici – în cazul Statelor Unite, al Moscovei. Natura facţională a culturii politice regionale din Orientul Mijlociu era deosebit de predispusă promovării unor asemenea tactici.

Dar a existat şi o acţiune mult mai directă. În 1971, o echipă de trei palestinieni a fost trimisă în România ca să atace Ambasada Israelului şi să-l asasineze pe ambasador.[4] Din fericire, ruda unuia dintre asasini era agent al DSS-ului, iar planul a fost deturnat prin sabotarea clandestină a armelor, grenadelor şi cartuşelor pe care le aduseseră pentru misiune. În timpul vizitei pe care i-a făcut-o lui Ceauşescu în octombrie 1972, prim-ministrul israelian, Golda Meir, a fost ţinta unei tentative de asasinat în timp ce asista la slujba de la Templul Coral din Bucureşti, din

[1] BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315.

[2] Între mai şi octombrie 1972, Ceauşescu a negociat o întâlnire dintre Sadat şi o oficialitate israeliană. Stein (1999), pp. 63, 185. Vezi şi interviul lui Moshe Dayan în FBIS (1977), p. N2.

[3] Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 314-315; Wenzel (1998), p. 94.

[4] Incidentul este descris în Troncotă (2004) şi Hagop Hairabetian, „Cum s-a născut «ARTA»: Scurtă istorie de la începuturile antiterorismului în România", *Vitralii: Lumini şi umbre,* nr. 1 (decembrie 2009), pp. 30-35. *Vitralii* este ziarul veteranilor din Serviciul Român de Informaţii.

partea unei echipe de teroriști special infiltrate aparținând organizației Septembrie Negru. Contraspionajul românesc a descoperit tentativa și i-a prins pe cei patru asasini chiar lângă sinagogă. După o scurtă detenție, personajele respective au fost deportate.[1]

O deosebită atenție a acordat, în continuare, Kremlinul mutărilor României în regiune, fapt reflectat și de reacția sovietică la relațiile prietenești stabilite de Ceaușescu cu Yasser Arafat. Acesta vizitase Moscova cu câțiva ani înainte. În loc să-l cultive, Centrala KGB nu l-a considerat o prioritate, concentrându-se în schimb pe posibilii viitori șefi ai serviciilor lui de securitate și informații.

Prima întâlnire dintre liderul palestinian și Ceaușescu a avut loc sub auspicii egiptene, la Cairo, în aprilie 1972. Întâlnirea a „întărit suspiciunea Moscovei" față de Arafat și a determinat Kremlinul să ordone KGB-ului și serviciilor subordonate să stabilească legături secrete cu OEP, ca o contramăsură la mișcările românești.[2] Spre exemplu, Securitatea de Stat bulgară a primit de la KGB sarcina „să abordeze mișcarea de eliberare palestiniană" și să stabilească apoi contacte active cu Arafat. Drept

---

[1] Barry M. Rubin și Judith Culp Rubin, *Yasir Arafat: A Political Biography*, New York, Oxford University Press, 2003, p. 63. Sursa lor, Ion Mihai Pacepa, probabil că încerca să submineze relația României cu interlocutorii din SUA și Orientul Mijlociu care erau implicați în procesul de pace. Pacepa se autocaracterizează ca fiind salvatorul Goldei Meir și îl acuză pe Ceaușescu că l-a informat pe Arafat (pe care îl acuză că ar fi organizat lovitura), după care susține că prima reacție a lui Ceaușescu a fost să-i execute pe asasini. Pacepa (1987), pp. 94-96. De fapt, teroriștii au fost prinși de contrainformațiile românești, mai exact de unitatea ARTA (Terorism Arab) unit, nu de Pacepa și de ramura sa externă. Vezi și documentul 107, în Ţăranu (2009), p. 294; CNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 6, f. 218-228. Contrainformațiile au interceptat și un al doilea grup de teroriști din Orientul Mijlociu care urma să execute o misiune în România, cu doi ani înainte, în 1970. ARTA a fost renumită UM 0625/R.P. la mijlocul anilor 1970, și apoi a devenit Unitatea Specială de Luptă Antiteroristă (USLA) în 1977, când a fost structurată după model antiterorist (și cu expertiză) din Germania federală.

[2] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 251. Cam în această perioadă, serviciile Blocului subordonate sovieticilor au început să înființeze unități antiteroriste care, de fapt, erau însărcinate cu susținerea terorismului împotriva Occidentului. Vezi, de ex., Tobias Wunschik, „Hauptabteilung XXII: 'Terrorabwehr'" [Direcția principală XXII: „Contraterorism"] în Klaus-Dietmar Henke, Siegfried Suckut, Clemens Vollnhals, Walter Süß și Roger Engelmann, editori, *Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden (MfS-Handbuch)* [Anatomia securității statului: istorie, structură, metode (Manualul Ministerului pentru Securitatea Statului)], Berlin, BStU, 1996, MfS Manual, Part III/16, pp. 14, 18, 30, 40, www.bstu.bund.de.

rezultat, liderul OEP a vizitat Sofia, în februarie 973.[1] În septembrie 1973, Kremlinul a ordonat explicit KGB-ului să extindă penetrarea serviciului de informații al OEP.[2]

La scurt timp după aceea, KGB-ul a reușit să-și plaseze câțiva oameni în serviciul de informații al OEP (de exemplu, agenții cu numele de cod GIDAR și KOCHUBEY). Spionajul OEP era condus la acea vreme de unul dintre cei mai de încredere consilieri ai lui Arafat, Abu „Hani" Hassan (Ali Hassan Salameh), pe care, mai târziu, Pacepa se va strădui intens să-l discrediteze.[3] În ciuda faptului că participase la atacul terorist de la München, din 1972, Hassan a devenit „un activ valoros" al informațiilor americane și lui i se atribuie faptul că, între 1973 și 1979, nici un cetățean american nu a fost ucis de vreo organizație palestiniană. Hassan, personal, a jucat un rol central în salvarea vieților a zeci de americani (și a sute de occidentali) în timpul evacuării din Liban.[4] Conform unui autor, cu ajutorul lui Hassan, „datele obținute de CIA despre terorismul din Orientul Mijlociu au fost mai bune decât fuseseră și vor mai fi vreodată".[5]

---

[1] Jordan Baev, „The Soviet Bloc Intelligence Services' Collaboration Against The USA and NATO in The Balkans and Eastern Mediterranean 1967–1989", discurs la seminar, Oslo, Institutul Nobel al Norvegiei, 2002, pp. 29-30, accesibil pe IMOS *Journal for History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net. Baev nu abordează controlul sovietic asupra „partenerilor apropiați" și mai ales ruptura dintre România și restul Pactului, deși citează documente care reflectă acest lucru. (Comparați, de exemplu, comentariile lui de la paginile 1 și 14-15 și pe cel de la pagina 17.) Baev menționează excluderea României din INTERKIT, care era îndreptat și împotriva României (p. 20). Bulgaria a fost evident implicată în livrările de armament către OEP, la sfârșitul anilor 1960 (p. 29).

[2] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 251.

[3] Op. cit., p. 250. Pacepa a pretins că România îl recrutase pe Hassan pentru bani, că șeful serviciului de spionaj al OEP controla în secret organizația Abu Nidal și că Hassan și Arafat îl foloseau pe Nidal pentru a scăpa de reprezentanții inutili ai OEP de peste hotare. Pacepa (1987), pp. 16-17, 20, 25, 30-34. Dezinformarea că tensiunile din OEP erau un cal troian serveau acelorași scopuri ca și cele referitoare la tensiunile chino-sovietice și româno-sovietice. Dezvăluirile din arhive, post-1989, au demontat majoritatea alegațiilor lui Pacepa.

[4] Hani Hassan a fost pentru prima oară contactat de CIA în 1969, dar a fost recrutat de-abia în 1972, după ce jucase un rol în organizarea atacului terorist antiisraelian de la Olimpiada de la München, fapt pentru care a fost asasinat de israelieni în 1978. Christopher Andrew, *For the President's Eyes Only: Secret Inteligence and the American Presidency from Washington to Bush*, New York, HarperPerennial, 1996, p. 437; Tim Weiner, *Legacy of Ashes: The History of the CIA*, New York, Doubleday, 2007, pp. 389-390. Vezi și Kameel B. Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence, 1936–1993*, Londra, McFarland, 1997, pp. 108-109; Simon Reeve, *One Day in September: The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"*, Londra, Arcade, 2000, pp. 204-205; și David Ignatius, „In the End, CIA-OEP Links Weren't Helpful", *The New York Times*, 12 noiembrie 2004.

[5] Weiner (2007), pp. 389-390.

Moscova s-a străduit din răsputeri să otrăvească relaţiile pe care România le avea în regiune. Bodnăraş nu exagera când îi explica ambasadorului american Barnes, în 1974, că „sovieticii merseseră atât de departe" în această competiţie inegală cu Bucureştiul, încât „călcau în urma paşilor reprezentanţilor comerciali români, în ţările arabe (şi în America Latină) şi le supralicitau deliberat ofertele, mergând până la a furniza gratis bunuri şi servicii".[1] Scopul acestui război economic era dublu: să prevină stabilirea unor contacte care ar facilita politicile independente ale Bucureştiului în regiune şi să blocheze accesul la materiile prime şi la produsele care ar fi permis independenţa României de Moscova (mai ales în planul resurselor energetice).

Bodnăraş „i-a sfătuit pe americani să fie prudenţi în strategia adoptată faţă de Egipt", să minimizeze vulnerabilitatea lui Sadat faţă de atacurile sovietice şi arabe şi să evite viitoare reacţii sovietice contraproductive. Viceprim-ministrul român ştia despre ce vorbeşte. Deşi ofiţerii KGB au protestat ulterior şi au susţinut neimplicarea lor, cu siguranţă spionajul sovietic a fost complice la planurile siriene de asasinare a lui Sadat. KGB-ul nu numai că a fost informat anterior de aceste planuri, ci, în plus, Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, ale cărui operaţiuni erau conduse de agentul KGB Wadi Haddad (nume de cod: NAŢIONALIST), a fost chiar desemnat să le ducă la îndeplinire.[2]

Ambasadorul american a mai fost avertizat de Bodnăraş şi în legătură cu vulnerabilitatea comunicărilor cifrate ale SUA, ţintă a serviciilor coordonate ale Pactului. Demnitarul român i-a cerut, în plus, diplomatului ca orice raport american asupra discuţiei lor să fie trimis „numai prin curier diplomatic, nu prin telegramă", pentru că „nu se ştie niciodată cine ascultă" şi a dispus să nu fie redactat nici un transcript pentru întâlnire.

> Nu a fost clar – menţiona ambasadorul american – dacă Bodnăraş ştia sau doar credea că ştie ceva despre securitatea comunicaţiilor SUA, dar părea sincer preocupat ca discuţiile să rămână strict confidenţiale. La începutul conversaţiei, a menţionat că va fi neobişnuit de franc cu ambasadorul, pentru că ştia că acesta participase la ambele întâlniri dintre preşedintele Nixon şi Ceauşescu.[3]

---

[1] Bodnăraş (1974), p. 4.

[2] Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 207, 249-250. Dosarele KGB menţionează că teroriştii lui Haddad au fost antrenaţi la Institutul KGB Steagul Roşu – redenumit ulterior Institutul Andropov – între 1976 şi 1978. Op. cit., p. 255. Vezi şi Seale (1989), pp. 305-307, 331.

[3] Bodnăraş (1974), p. 7.

Din nou, Bodnăraş avea motive temeinice să recomande o mai mare prudenţă. Moscova era avidă de informaţii despre relaţia americano-română şi încerca mai ales să identifice şi să controleze canalele de comunicaţie dintre cele două ţări (şi, în caz contrar, să le blocheze). Spionajul sovietic a încercat să realizeze aceasta în mod agresiv, atât prin mijloace tehnice (SIGINT), cât şi prin resurse umane (HUMINT) – prin discreditarea sau recrutarea personalului american de la Ambasada SUA din Bucureşti; infiltrarea sau recrutarea personalului de la Ambasada României la Washington; şi prin folosirea agenţilor dubli, care lucrau în alte instituţii româneşti.[1] Spre exemplu, în aceeaşi perioadă, ofiţerii DIE din reţeaua „celor cinci nu prea magnifici" – Doicaru, Pacepa, Caraman şi Iosif – au ordonat în mod abuziv unităţii anti-KGB (UM 0920/A) să utilizeze capacităţile tehnice de supraveghere pentru a monitoriza comunicaţiile propriului minister de Interne şi ale celorlalte instituţii de securitate.[2]

Influenţa acestui grup în stratosfera conducerii partidului era atât de mare, încât ei au fost protejaţi de orice consecinţă negativă, chiar şi după ce contraspionajul DSS i-a descoperit că „interceptau ilegal mesajele cifrate ale armatei şi, mai ales, pe cele ale Direcţiei de Informaţii Militare".[3] În loc să sufere vreo consecinţă pentru acest abuz de putere (cel puţin), din contră, Doicaru şi partenerii lui au eliberat spionajul extern de orice monitorizare a contraspionajului sau de vreo altă privire exterioară. Au reuşit chiar să compromită iniţiativa de înfiinţare a unei unităţi de contraspionaj, special destinată să prevină asemenea abuzuri ale spionajul extern, plasând noua unitate în subordinea lor, ceea ce a provocat plângerea frustrată a şefului contraspionajului care o propusese iniţial: „Am pus lupul paznic la oi!"[4]

Kremlinul a folosit reţeaua de dezinformare a Pactului ca să îngroape orice menţiune despre rolul României în procesul de pace din Orientul Mijlociu şi să propage, prin diverse surse, „scurgeri" de rapoarte, zvonuri şi opinii care ridiculizau rolul României, ca fiind neserios şi motivat de bravade egoiste şi o paranoia iraţională. Încă o dată, discreţia României

[1] Vezi şi manualul „Practica recrutării americanilor în SUA şi în ţările Lumii a Treia" pentru Înalta Şcoală a KGB 101, aprobată de conducerea Direcţiei Generale I a KGB, de sub conducerea Consiliului de Miniştri al URSS. Barron (1974), p. 466.

[2] Pelin (1997), p. 133. Această fenomenală realocare a tehnicii dinspre inamici din ţările socialiste spre instituţiile de securitate ale României a fost menţionată doar sumar în acele părţi ale anchetei DSS care au fost până acum declasificate. Nu a fost făcut nici un efort pentru a clarifica problema, înainte de 1989, din cauza implicării unor activişti comunişti de rang înalt (în special cei apropiaţi de Elena Ceauşescu).

[3] Op. cit., p. 63.

[4] Ţăranu (2009), p. 295; CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. 6, f. 218-228.

referitoare la eforturile ei a avut consecinţa neintenţionată de a facilita măsurile active sovietice şi ale Pactului de denigrare a adevăratului rol jucat de Bucureşti. Volumul copleşitor al dezinformărilor sovietice şi diversitatea surselor care le propagau i-a determinat chiar şi pe analiştii perspicace să afirme că strategiile sovietice şi româneşti din Orientul Mijlociu erau „convergente", că politica României suferea „o mutaţie observabilă spre statele arabe" împotriva Israelului, iar cea sovietică devenise „mai moderată" şi „mai echilibrată", făcând diferendele româno-sovietice „mai puţin semnificative".[1]

Întâlnirile lui Ceauşescu cu Sadat şi cu liderii iordanian, algerian, libian, tunisian, sirian şi irakian erau citate ca „dovezi" ale acestei aşa-zise mutări, şi nu ca elemente necesare ale oricărui proces de mediere regional. Conform acestei linii de interpretare, asemenea întâlniri, alături de interesul evident al României de a accede la petrolul arab „nu puteau aduce decât o viitoare atrofiere a relaţiilor cu Israelul".[2] Tema repeta măsurile active sovietice de subminare a credibilităţii României la Tel Aviv şi Washington şi de neutralizare a rolului ei în procesul de pace. După cum nota o oficialitate israeliană din Ministerul de Externe, după 1989, nu exista „absolut nici o îndoială" referitoare la „influenţa constructivă a lui Ceauşescu în naşterea procesului" sau despre eforturile permanente şi uriaşe ale României pentru progresul procesului de pace în anii 1970 şi 1980.[3]

---

[1] Robert R. King, „Rumania and the Soviet Union: Disharmony, In A Low Key", RFER, Rumania/12, 31 iulie 1974a, OSA, caseta 115, dosarul 1, File 1, pp. 1, 9, 10. Cu doar o săptămână înainte, şeful Secţiei externe a Comitetului Central sovietic, Boris Ponomarev, a trimis un avertisment direcţionat spre Bucureşti, în mod evident, prin care critica „antisovietismul" şi afirma că „sentimentele naţionaliste" vor putea „submina stabilitatea societăţii socialiste în unele ţări". Op. cit., p. 8; *World Marxist Review*, nr. 17, vol. 6, iunie 1974.

[2] King (1974a), p. 10; Robert R. King, „Rumania", în „Survey of East European Developments (April-June 1975)", William F. Robinson, editor, RFER, RAD Background Report/116, 3 noiembrie 1975, p. 31.

[3] Govrin (2002), p. 245. Vezi şi pp. 136-138, 157, 242, 335-337. Govrin a fost şeful Departamentului pentru Europa de Est din Ministerul de Externe israelian (1976–1985), ambasador în România (1985–1989) şi director-general în Ministerul de Externe israelian (1989–1993). El îi acordă lui Ceauşescu meritul „pentru succesul de a-l convinge pe Arafat" asupra dreptului Israelului de a exista şi „de a convinge conducătorii israelieni de moderaţia OEP" şi de dorinţa de a intra în negocieri de pace. Efortul lui a reprezentat „o contribuţie de ambele părţi ale baricadei pentru începerea procesului de pace în regiune" şi „a pavat drumul spre Madrid şi Oslo". Ceauşescu, notează Govrin, „a acţionat personal cu toate forţele" pentru avansarea procesului de pace.

Calul troian III: Discreditarea lui Sadat şi a lui Ceauşescu

Întoarcerea evidentă a lui Sadat către SUA a provocat contramăsuri imediate din partea sovietică. De exemplu, la 25 aprilie 1974, preşedintele KGB, Andropov, a ordonat măsuri active pentru limitarea daunelor aduse influenţei sovietice în Orientul Mijlociu, pentru „a-i forţa pe arabii antisovietici să intre în defensivă" şi să submineze influenţa americană şi chineză din regiune.[1] Sadat şi ministrul său de Externe au fost consideraţi deosebit de nocivi din cauza contactelor pe care le avuseseră cu directorul CIA, William Colby, în octombrie 1974. Pe lângă campaniile în care s-a pretins că erau agenţi CIA, Andropov a ordonat KGB-ului să coopereze cu Departamentul Internaţional pentru finanţarea unui Partid Comunist Egiptean „renăscut" subit.[2] Paradoxal, chiar mişcările timide spre pluralism politic şi un regim mai liberal iniţiate de Sadat, în 1976, au înlesnit activităţile partidului controlat de Moscova şi „au facilitat contactele KGB-ului cu acesta", inclusiv asigurarea instruirii în URSS pentru înfiinţarea serviciului lor de informaţii.[3]

Opinia Moscovei despre conducătorul egiptean nu s-a îmbunătăţit deloc atunci când, în martie 1976, Sadat a abrogat unilateral Tratatul de prietenie egipteano-sovietic, vechi de 20 de ani (şi care ar mai fi trebuit să rămână valabil încă 15), provocând astfel un nou val de dezinformări sovietice şi ale Pactului, cu scopul de a-i distruge credibilitatea, atât în ţară, cât şi în afara ei. Un obiectiv central al acestei campanii de dezinformare era „să submineze relaţiile SUA cu guvernul egiptean şi prietenia dintre preşedintele Sadat şi preşedintele Carter".[4] În paralel, se făceau eforturi pentru subminarea relaţiei româno-egiptene.

Budapesta a jucat un rol direct în această campanie, prin Operaţiunea *RAMZES,* prin care organele de securitate maghiare au falsificat un număr de documente şi rapoarte sub semnătura ambasadorului SUA în Egipt, Hermann P. Elits, printre care o presupusă comunicare către ambasadorul saudit la Cairo, prin care se plănuia răsturnarea lui Sadat, proiectându-se un profil psihologic total negativ al lui Sadat pentru Departamentul de Stat al SUA şi un raport care îl denigra pe liderul egiptean în faţa

[1] Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 161.
[2] Op. cit., p. 162. Partidul a reapărut pe 1 mai 1975.
[3] Op. cit., pp. 162, 164.
[4] Bittman (1985), p. 100. Bittman menţionează că „o mare" parte a falsurilor „detectate între 1976 şi 1980" de informaţiile SUA erau destinate acestui scop. Administraţia Sadat a fost caracterizată în aceste falsificări drept „incapabilă", „nerealistă", nu de „primă importanţă", nu „cel mai potrivit" partener pentru SUA şi care va fi răsturnată curând de forţele interne sau de vecinii care complotau împotriva ei. Op. cit., pp. 100-102.

directorului CIA, Stansfield Turner.[1] Aceste măsuri erau destinate să-l convingă pe conducătorul egiptean că noii lui prieteni americani nu îl considerau un partener serios şi căutau să-l înlocuiască şi, în acelaşi timp, să-i convingă pe americani că Sadat era o bombă cu ceas de necontrolat, fiind mai bine să fie evitat. În acest scop, oficinele maghiare i-au fabricat o serie de defecte de caracter (Sadat ar fi recunoscut că admirase realizările de început ale lui Hitler, în Germania). Mai mult, Budapesta insista, sub pretinsa semnătură a lui Elits, că Sadat era un megaloman a cărui capacitate mentală se deteriora constant şi care, în acelaşi timp, nu reuşea să-şi rezolve gravele probleme din mariaj şi tot mai accentuata dependenţă de droguri.[2]

Campania concertată de măsuri active împotriva lui Sadat, care urmărea să-l eticheteze ca un paria atât în lumea arabă, cât şi în Occident, sugerează în acelaşi timp şi genul operaţiunilor la care a fost supus Ceauşescu, multe dintre aceste mijloace fiind utilizate şi în campania antiromânească. Diferenţa majoră consta doar în faptul că, în timp ce acuzaţia la adresa lui Sadat, că ar fi agent american, i-ar fi putut afecta acestuia masiv credibilitatea în lumea arabă, în cazul lui Ceauşescu i-ar fi crescut, probabil, reputaţia în rândul unei populaţii proamericane şi ar fi constituit o recunoaştere a independenţei crescânde faţă de Moscova (şi i-ar fi putut chiar îmbunătăţi statutul de mediator cu „o reală" influenţă în SUA). În consecinţă, era mult mai avantajos să se insiste pe tema că România era calul troian al URSS, şi Ceauşescu agentul Moscovei pentru a-i submina legitimitatea din interior şi credibilitatea în Vest şi în Israel. Tema calului troian era susţinută de măsurile active care portretizau politica externă a României ca fiind determinată de motive egoiste şi nu de îngrijorările bazate pe interesul naţional. Aceste teme au fost curând preluate de evaluările occidentale, în care eforturile României erau privite ca fiind destinate, în primul rând, „ridicării prestigiului diplomatic" fără vreun scop sau vreun rezultat semnificativ şi „cu un mic impact asupra complicatei situaţii din Orientul Mijlociu".[3]

Combinaţia dintre contactele internaţionale ale României şi capacitatea ei de negociere, sprijinită de puterea americană, s-a dovedit devastatoare pentru interesele sovietice, în cel puţin două cazuri, şi a blocării unor planuri sovietice, în alte câteva. De aceea, relaţia România – SUA a devenit ţinta principală a eforturilor sovieticilor şi ale Pactului de la Varşovia împotriva Bucureştiului. Tema calului troian a fost reintrodusă cu presiune sporită, astfel încât a reuşit să câştige sprijinul unor intelectuali respectaţi din Statele

[1] Andrews şi Mitrokhin (2005), p. 162; „Soviet Covert Action: The Forgery Offensive" (1980), pp. 68, 145-146, 154-157, 161-165; Bittman (1985), pp. 101-103.
[2] Arhiva Vasili Mitrokhin, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982*, aprilie 2004, CWIHP; Andrews şi Mitrokhin (2005), p. 162.
[3] King (1974), p. 10; King, „Rumania", în Robinson (1975), p. 31.

Unite.[1] Spre exemplu, în 1976, a apărut un articol într-o prestigioasă publicație academică americană, în care, în timp ce se sugera faptul că nu se putea avea încredere în nici o sursă românească, autorul făcea următoarele afirmații:

- nici ruptura chino-sovietică nu era atât de serioasă și nici rolul de mediator al României nu era atât de semnificativ precum părea;
- COMECON [CAER] eșuase din cauza „obstacolelor economice insurmontabile și nu exista vreo legătură cu opoziția României";
- România oferea „amplasamente pentru rachetele sovietice îndreptate spre statele NATO";
- Bucureștiul coopera strâns cu Moscova în procesul de pace din Orientul Mijlociu;
- propunerile pentru Pactul Balcanic erau sprijinite de URSS și de Pactul de la Varșovia;
- întoarcerea României către Vest era parte a unei conspirații sovietice de a facilita operațiuni de spionaj împotriva NATO și a instituțiilor europene și de a câștiga resurse occidentale și tehnologii sofisticate pentru a le transfera în URSS. [2]

Autorul susținea că, dacă i s-ar fi cerut „la fel ca și guvernului Kádár", regimul Ceaușescu ar fi participat la invazia din 1968, din Cehoslovacia, lansând, totodată, alegația că excluderea sa din planurile de acțiune fusese pusă la cale de Moscova ca să „păstreze aspectul de disensiune", pentru a spori „credibilitatea și reputația de independență a României în Vest" și

[1] Vezi și Socor (1976). Socor a subliniat meritul profesorului său, Charles Gati, „pentru critica lui asupra unui draft inițial", sugerând că argumentul său a beneficiat de aprobarea lui Gati. Mai târziu, în calitate de consilier pe problemele Europei de Est, în Consiliul Național de Securitate al președintelui Clinton, Gati a intrat sub ancheta FBI și a Departamentului de Stat pentru legături neadecvate cu spionajul maghiar. Vezi și Bill Gertz, „Security Breach in the State Family? Intelligence Chief Subject of Probe", *The Washington Times*, 14 noiembrie 1996; Tom Rhodes, „Clinton Appointee Faces Spy Scandal," *The London Times*, 15 noiembrie 1996; „The Gatis Were Investigated In Espionage Case", *Magyar Nemzet Online*, 22 octombrie 2005.

[2] Socor (1976), pp. 704, 708-709, 714, 717-720, 726-729, 732. Despre unele afirmații făcute în articol se știa că sunt false la acea vreme, de exemplu, că România rezistase derusificării și „a avut nevoie de un impuls explicit din partea lui Hrușciov" și că nu a fost niciodată „făcută vreo referire oficială" la subiectul interzis al Basarabiei din cauză că ar fi depășit „limitele impuse de toleranța sovietică". Socor cita analizele de la Radio Europa Liberă, dar ignora rapoartele acestora despre conflictele româno-sovietice în legătură cu Basarabia, de la mijlocul anilor 1960. Vezi și Ermarth (1967a); King (1971a); King (1976a); King (1976c). Socor a devenit cercetător la REL, între 1983–1994.

pentru a o poziţiona mai bine ca să joace „un rol proeminent în campania de securitate europeană a Uniunii Sovietice".[1] În concluzia acestei variante mai detaliate a liniei Goliţîn, autorul descria politica României din anii 1960 şi 1970 ca pe o „mascaradă de independenţă" şi o „iluzie de autoafirmare", fără a fi mai independentă de controlul sovietic decât oricare alt stat membru al Pactului.[2]

După cum sublinia un analist occidental care a criticat aceste aserţiuni, premisele şi concluziile argumentaţiei respective presupuneau „să se ignore sistematic" două decenii de comportament şi atitudini consecvente, în timp ce se accepta abilitatea sovietică de a manipula Bucureştiul, nedemonstrată până în acel moment, toate fără a „avea la bază vreo dovadă".[3] A convinge o autoritate academică de legitimitatea temei calului troian a fost o lovitură majoră, întrucât apărea ca ipoteză validă într-o prestigioasă revistă sponsorizată de o şi mai prestigioasă universitate, sub patronajul unuia dintre cei mai de seamă specialişti în problemele Europei de Est din Statele Unite. Acum, o astfel de aserţiune era consacrată ca o opinie academică legitimă şi, *volens nolens,* un punct de plecare pentru viitoarele măsuri active sovietice.[4]

Medierea breşei egipteano-israeliene

Între timp, Bucureştiul era pe cale de a facilita o spectaculoasă breşă în impasul arabo-israelian. În decembrie 1976, ambasadorul român la Tel Aviv a făcut o vizită deosebit de neortodoxă ministrului israelian de Externe, la el acasă, de Sabat, pentru a-l invita pe prim-ministrul Yitzak Rabin în România, cât mai curând posibil. Aflându-se sub influenţa campaniei de intoxicare şi a măsurilor de dezinformare sovietice, ministrul israelian

---

[1] Socor (1976), p. 714.

[2] Op. cit., p. 732.

[3] Ronald H. Linden, „Romania Foreign Policy in the 1980s", în Daniel N. Nelson, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981, p. 252.

[4] *Orbis* este o revistă deosebit de respectată, atunci publicată la Universitatea Columbia, iar Charles Gati era cunoscut drept unul dintre specialiştii de frunte pentru Blocul Sovietic. Măsurile active sovietice şi maghiare au reuşit o performanţă similară prin plasarea în anul următor a unui articol polemic, în deosebit de respectata *Current Anthropology,* care afirma că românii comiteau un „etnocid" contra maghiarilor. Vezi Michael Sozan, „Ethnocide in Rumania", *Current Anthropology*, vol. 18, nr. 4 (1977). Pentru replica uimitoare a unui grup de profesori de la Universitatea Massachusetts, vezi replica Grupului pentru Cercetări Româneşti: „On Transylvanian Ethnicity", în *Current Anthropology*, vol. 20, nr. 1 (martie 1978).

de Externe şi secretarul său general au respins abordarea românească, de teamă să nu fie „o iniţiativă sovietică ascunsă", fără să dea curs invitaţiei.[1]

În timp ce încă mai există versiuni divergente asupra părţii care a iniţiat prima întâlnire dintre Anwar As Sadat şi Menahem Begin, toţi sunt acum de acord asupra rolului-cheie jucat de România.[2] Conform oficialităţilor din Ministerul israelian de Externe, România a fost împuternicită de Sadat să „verifice cât de pregătit era Begin pentru un acord", în urma alegerii sale din mai 1977, şi să aranjeze o întâlnire, după câteva tentative eşuate, cu acelaşi scop ca aceea organizată între predecesorul său, Yitzak Rabin, şi Ceauşescu.[3] Ambasadorul român s-a întâlnit în cele din urmă cu Begin, la Ambasada SUA de la Tel Aviv, cu ocazia zilei de 4 iulie, unde „a reformulat invitaţia lui Ceauşescu, iar nou-instalatul prim-ministru a acceptat imediat".[4] Între timp, israelienii şi egiptenii au continuat să se tatoneze în „schimburi secrete de opinii, în Maroc şi România", pentru a identifica zone în care „s-ar putea ajunge la o înţelegere".[5]

Ca urmare a repetatelor demersuri făcute de români, Begin a venit apoi în România pentru o discuţie-maraton de opt ore cu Ceauşescu, la sfârşitul lui august 1977. Sadat avea să menţioneze apoi că, în timpul propriei sale „sesiuni prelungite", ulterioare, cu liderul român, de la sfârşitul lui octombrie 1977, Ceauşescu l-a asigurat că „Begin doreşte o soluţie". Când Sadat l-a presat neîncrezător să-i spună dacă Israelul, administraţia Israelului, blocul Likud şi Begin doreau „cu adevărat" pacea, Ceauşescu a declarat categoric că liderul israelian o dorea cu siguranţă.[6] Subliniind că el a avut încredere în „judecata acelui om", Sadat a menţionat că „accentul pus pe dorinţa de pace a lui Begin, pe faptul că Begin era un om puternic" au întărit hotărârea liderului egiptean de a dezvolta demersurile necesare unei astfel de politici.

---

[1] Stein (1999), p. 184.

[2] Vezi Zvi Harry Hurwitz, *Begin*, Washington DC, B'nai B'rith Books, 1994, p. 132. Ariel Sharon susţine că Begin intenţiona deja să găsească „o cale spre pace" atunci când a vizitat România, unde „se pare că l-a impresionat pe conducătorul român prin curajul şi sinceritatea sa, ca şi prin hotărârea de a găsi o rezolvare a conflictului arabo-israelian". Ariel Sharon şi David Chanoff, *Warrior: An Autobiography*, New York, Simon & Schuster, 1989, p. 394. Dayan a afirmat, de asemenea, că prin „preşedintele României, Ceauşescu, Begin i-a trimis lui Sadat mesajul că dorea o întâlnire". Martin Van Creveld, *Moshe Dayan*, Londra, Wiedenfeld & Nicholson, 2004, p. 188. Vezi şi Ministerul de Externe israelian: *Highlights of Main Events 1977–1979*, vol. 4-5, documentul 38, www.mfa.gov.il.

[3] Stein (1999), p. 185.

[4] Ibidem.

[5] Op. cit., p. 202.

[6] Sadat (1977), pp. 305-306.

La rândul său, Begin a subliniat, de asemenea, şi natura decisivă a acelei întâlniri, observând că, atunci când Sadat şi Ceauşescu „s-au întâlnit, acolo a avut loc un schimb de opinii între cei doi, ceea ce a fost de mare importanţă".[1] Un alt mare implicat în procesul de destindere, Ariel Sharon, avea să confirme că Sadat i-a explicat că „ceea ce îl făcuse să se decidă să vină la Ierusalim" a fost insistenţa lui Ceauşescu asupra caracterului prim-ministrului Begin, ca fiind „un om puternic" pe care se putea pune bază că „îşi va respecta întocmai promisiunile", implementându-le „până la ultima virgulă".[2] Cu toate că Sadat a rămas sceptic faţă de un guvern din care făceau parte generalul Moshe Dayan, generalul Ariel Sharon şi generalul Ezer Weizman, care cu toţii luptaseră în conflictele israeliano-egiptene, „afirmaţiile lui Ceauşescu despre Begin" l-au convins că „ar merita să facă un efort".[3] Sadat i-a repetat acelaşi lucru preşedintelui Jimmy Carter, care şi-a amintit ulterior că asigurările lui Ceauşescu despre „onestitatea şi forţa lui Begin" au fost „de-ajuns pentru preşedintele egiptean".[4]

În caz că totuşi Centrala KGB ar fi avut vreo îndoială asupra celui care era responsabil pentru noua ofensă, aceasta i-a fost risipită de declaraţiile publice ale lui Sadat şi ale Departamentului de Stat, care au recunoscut implicarea României.[5] În timp ce administraţia Nixon a minimizat implicarea României în procesul de apropiere chino-americană şi şi-a revendicat întregul merit pentru un proces care începuse din perioada administraţiei democrate a preşedintelui Lyndon B. Johnson, administraţia Carter a recunoscut deschis rolul României şi beneficiile pe care le adusese Statelor Unite de-a lungul câtorva administraţii. În timpul vizitei oficiale de stat, de la mijlocul lui aprilie 1978 – cea de-a treia din 1970 –, preşedintele Jimmy Carter a subliniat că „Ceauşescu fusese esenţial în stabilirea vizitei istorice

[1] Hurwitz (1994), p. 132. În contrast cu dezinformarea sovietică şi a Pactului, liderul român nu a părut nerăbdător să-şi asume meritele pentru iniţiativă (şi să atragă în continuare furia sovietică). Mai târziu, a menţionat simplu: „Noi am acţionat pentru rezolvarea problemelor din Orientul Mijlociu, prin negocieri".

[2] Sharon şi Chanoff (1989), pp. 394 şi 399.

[3] Op. cit., p. 394.

[4] Jimmy Carter, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, Fayetteville, University of Arkansas, 1995, p. 292.

[5] Sadat a recunoscut cu entuziasm. Departamentul de Stat al SUA a negat – la fel ca şi în cazul conflictului din Vietnam şi în procesul de apropiere chino-american – că „România ar fi lucrat pentru SUA în calitate de mediator în Orientul Mijlociu", dar a recunoscut că „România fusese parte interesată la discuţii". RFE Special/Washington, 28 noiembrie 1977; J.L. Kerr, „East European Media and the Sadat Visit to Israel", 29 noiembrie 1977, RFER, RAD Background Report/234, OSA, caseta 115, dosarul 2, raportul 51, p. 6, ft. 1.

a președintelui Sadat al Egiptului în capitala Israelului", și că ambele țări „găsiseră, prin România, o cale de comunicare și înțelegere".[1]

Carter a oferit mai multe detalii în timpul toastului său din acea seară, când a descris „abilitatea unică a lui Ceaușescu de a relaționa cu ușurință cu liderii unor națiuni, indiferent de angajarea lor politică sau orientare, sau istorie, sau convingeri despre statutul viitor sau prezent al țărilor lor". Președintele Carter a subliniat, de asemenea, că România jucase un rol similar și în alte situații din perioada anterioarelor administrații SUA. Asistența României, a spus el, „mi-a fost de mare ajutor, mie și predecesorilor mei de la Casa Albă, în încercarea de a aduce mesaje direct din partea liderilor cu care noi nu comunicăm din cauza lipsei relațiilor diplomatice".[2]

Carter a recunoscut fără echivoc rolul personal al lui Ceaușescu, declarând că „mai mult decât oricare alt lider – inclusiv eu, cu siguranță –, el a fost cel responsabil de vizita istorică a președintelui Sadat al Egiptului, la Ierusalim și în Israel".[3] Abilitatea sa, a afirmat președintele SUA, „adusese mari beneficii" Statelor Unite. Comparate cu reala performanță, eforturile României din Orientul Mijlociu nu aveau în nici un caz „motivația egoistă" insinuată de dezinformarea sovietică și a celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia. Printr-o apreciere confirmată de oficialitățile israeliene direct implicate, Carter nota mai târziu că eforturile de mediere ale Bucureștiului au continuat să-și dovedească valoarea și după întâlnirea dintre Begin și Sadat, spre exemplu, în procesul care a condus la semnarea Acordului cadru de pace în Orientul Mijlociu.[4]

Reacția Pactului de la Varșovia: „simple nimicuri" *și* „amenințări majore"

Pentru că semnase, la începutul lui octombrie 1977, un comunicat comun cu State Unite asupra conflictului arabo-israelian, Moscova a crezut că își asigurase recunoașterea rolului în procesul de pace din Orientul Mijlociu. Lucru valabil mai ales în cazul lui Evgheni Primakov (viitor șef al KGB și SVR), omul responsabil pentru orchestrarea comunicatului

[1] *Vizita președintelui României Nicolae Ceaușescu – luări de cuvânt la ceremonia de deschidere*, 12 aprilie, 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil pe http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655.

[2] *Vizita președintelui României Nicolae Ceaușescu – toasturi la cina oficială*, 12 aprilie, 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil pe http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

[3] Ibidem.

[4] Carter (1995), p. 292.

comun.[1] De aceea, Kremlinul şi-a ieşit din fire când, prin bunele oficii ale României, Sadat s-a dus brusc la Ierusalim pentru a începe convorbirile directe cu liderii israelieni. Public, Moscova a denunţat-o ca fiind o manevră americană, prin care, „la presiunea Israelului, administraţia Carter violase acordul".[2] *Pravda* a condamnat Acordul-cadru de la Camp David „ca fiind o vânzare tranzacţionată de Sadat, Begin şi Carter pe la spatele naţiunii arabe şi care servea interesele israeliene, americane, ale imperialismului şi ale reacţionarilor arabi".[3]

Într-un contrast izbitor cu recunoaşterea explicită a principalilor actori implicaţi, referirile publice sovietice la rolul Bucureştiului au lipsit cu desăvârşire. Ca o reflectare a omertei Blocului vizavi de poziţiile antisovietice ale României, nici un raport public al diplomaţilor sovietici sau din partea ofiţerilor KGB nu a făcut vreo referire la procesul de pace din Orientul Mijlociu şi la întâlnirea Sadat – Begin, ca şi cum rolul României nici nu ar fi existat.[4] Kremlinul a abordat practic aceeaşi strategie în legătură cu rolul României în procesul de apropiere egipteano-israelian, cum a făcut şi cu ocazia vizitei preşedintelui Nixon la Bucureşti, în 1969. În acel moment, Moscova a menţinut o tăcere „de ţiuiau urechile" referitoare la „vizita lui Nixon în România", citând iniţial numai comentariile occidentale negative, după care a caracterizat călătoria „europeană" ca o publicitate lipsită de semnificaţie, o „provocare" şi o „deghizare a subminării politice şi economice a ţărilor socialiste".[5]

Între timp, ceilalţi membri ai Pactului au primit însărcinarea să atace frontal, prin articole publicate în ziare, tipărite în limbile înţelese de specialiştii sovietici din Occident. Atacurile abordau două teme contradictorii: prima caracterizând vizita lui Nixon la Bucureşti, ca fiind doar „senzaţionalism ieftin" şi „zgomot", căruia „îi lipsea orice perspectivă serioasă", iar a doua prezentând acelaşi eveniment ca fiind o camuflare sinistră

---

[1] Se spune că, în ciuda declaraţiilor publice ale Statelor Unite, Egiptului şi Israelului despre rolul-cheie jucat de România în conflictul egipteano-israelian, Primakov a exclus orice menţionare a României din memoriile sale, cu o singură excepţie: denaturarea clară că, „atunci când Pactul de la Varşovia încă exista", în timpul prăbuşirii Blocului Sovietic, în 1989, „într-un exces de isterie, Nicolae Ceauşescu a poruncit ca trupele sovietice să fie trimise în România". Primakov (2004), p. 131.

[2] Andrei A. Gromîko şi Boris N. Ponomarev, ed., *Soviet Foreign Policy 1917–1980*, Moscova, Progress Publishers, 1981, vol. II, pp. 607-608. Vezi şi Primakov (2004).

[3] *Pravda*, 21 septembrie 1978; Andrew şi Gordievski (1990), p. 545.

[4] De exemplu, deşi atât Gordievsky, cât şi Gromîko se referă la procesul de pace din Orientul Mijlociu şi la întâlnirea Sadat – Begin, nici unul nu menţionează România. Andrew şi Gordievsky (1990), pp. 543-545; Andrei Gromyko, *Memories*, Londra, Hutchinson, 1989. De fapt, Gromîko nu menţionează absolut deloc România.

[5] Maloney (1969), pp. 1-2; *Za Rubezhom*, 4 iulie 1969; *Nedelia (Izvestia)*, 3 iulie 1969.

a unei periculoase intervenţii a SUA în „problemele interne ale ţărilor socialiste central şi est-europene".[1] Lansând o campanie de descurajare prin publicitate, cehoslovacii au insistat asupra rolului României de „mediator între China şi Statele Unite" şi cea de „catalizator" al negocierilor din Orientul Mijlociu.[2] Media din Polonia şi din Ungaria au lansat ipoteza că Nixon îşi propusese să exploateze „punctul de vedere singular" al României şi „poziţia ei specială, pentru a stabili un nou tip de contact cu China".[3] Însă, în faţa unei astfel de atmosfere, România, la rândul ei, nu a accentuat importanţa vizitei, subliniind că fiecare stat avea dreptul a se întâlni cu oricine dorea, în special în interesul cooperării internaţionale.[4]

Abţinându-se din nou de la orice menţionare a României în legătură cu vizita Sadat – Begin, presa sovietică a reeditat atacurile promovate de cercurile arabe care caracterizau momentul ca pe „o ameninţare majoră" la adresa procesului de pace din Orientul Mijlociu sau, dimpotrivă, ca pe un „simplu nimic".[5] Presa bulgară a balansat între a o eticheta ca pe un efort de a submina negocierile serioase şi de a izola OEP şi între perspectiva unui „show senzaţional" lipsit de conţinut, care nu va aduce nimic nou.[6] Presa cehoslovacă a descris-o ca fiind „un compromis neprincipial" şi „o conspiraţie a sionismului şi a reacţiunii arabe", care constituia „un cuţit înfipt în spatele" luptei arabe, şi a prezis că „nu avea nici o şansă de succes", acuzându-l pe Sadat pentru caracterul său „perfid şi venal", „comportamentul capitulativ" şi de trădare a palestinienilor.[7] Conform presei poloneze, vizita torpilase propusa conferinţă de la Geneva asupra Orientului Mijlociu şi a prevăzut că nu va produce „nici un fel de rezultate practice". Urmând scenariul dezinformării sovietice scris de AVH în cadrul Operaţiunii *RAMZES,* Varşovia a avertizat că „eşecul" previzibil al iniţiativei ar putea „însemna suicid politic" pentru Sadat, din moment ce „anumite cercuri" din Vest îl considerau un „impediment" în calea păcii din Orientul Mijlociu.[8]

---

[1] Maloney (1969), pp. 3-4; *Otechestven Front*, 3 iulie 1969; *Neues Deutschland*, 6 iulie 1969.
[2] Maloney (1969), p. 3, *Smena*, 3 iulie 1969.
[3] Maloney (1969), p. 5; *Magyarorszag*, 6 iulie 1969; Radio Varşovia, 30 iunie 1969, ora 17.00.
[4] *Scînteia*, 29, 30 iunie şi 6 iulie 1969.
[5] Kerr (1977), p. 1; *Sovetskaia Rossia*, 18 noiembrie, TASS, 21 noiembrie, *Novosti*, 22 noiembrie 1977.
[6] Kerr (1977), p. 2; Radio Sofia, 17, 21 noiembrie, şi *Rabotnichesko Delo*, 18, 24 noiembrie 1977.
[7] Kerr (1977), p. 3; *Pravda* (Bratislava), 16, 19 noiembrie, şi Radio Praga, 13 noiembrie 1977.
[8] Kerr (1977), p. 5; *Glos Pracy* şi *Zycie Warszawy*, 17 noiembrie, Radio Varşovia, 18, 19 noiembrie 1977.

Spre deosebire de metoda folosită în cazul vizitei lui Nixon – când Budapestei i s-au alăturat Varşovia şi Praga pentru a semnala şi critica rolul României în procesul de apropiere chino-americană –, media maghiară a fost singura din Pact care i-a menţionat rolul în medierea israeliano-egipteană. Citând un ziarist arab referitor la opoziţia faţă de vizită, Budapesta afirma că Ceauşescu „acţionase ca intermediar între Egipt şi Israel", cu aprobarea preşedintelui Carter, afirmând că roadele acestui efort vor provoca un nou război, prezicând, astfel, efecte violente eforturilor de pace ale României şi sugerând că aveau un scop agresiv.[1] În plus, presa maghiară adăuga că Sadat făcuse vizita în calitate de reprezentant al reacţionarei „clase arabe conducătoare", pentru a preveni ascensiunea unui „nou Nasser" în Iordania şi în Arabia Saudită.[2]

Din nou, atitudinea Guvernului român a fost în opoziţie cu autopromovarea ostentativă, afirmată cu insistenţă de dezinformarea sovietică şi a Pactului. Media din România a evitat să facă vreo referire, remarcând doar că protestele şi controversele „nu anulau necesitatea" de a rezolva problema din Orientul Mijlociu.[3] Această reţinere din mass-media a fost notabilă, ţinând cont mai ales de faptul că Sadat îşi exprimase public gratitudinea pentru că România „făcuse vizita posibilă".[4] Lipsa vreunei referiri sovietice sau a vreunei confirmări din partea Pactului, cuplată cu zvonurile dezinformării sovietice, care ridiculizau contribuţia românească, i-au făcut pe unii analişti occidentali să treacă cu vederea confirmările egiptene şi americane anterioare, prezentând rolul Bucureştiului, la sfârşitul lui 1978 – deci mult după declaraţiile publice ale preşedintelui Carter –, ca o simplă speculaţie şi nu ca un fapt cert.[5]

În ceea ce priveşte Kremlinul, acesta a omis, din referirile sale publice, activităţile din regiune ale României, la fel cum făcuse în 1967 şi 1973 (referitoare la Orientul Mijlociu). Dar, dacă aprecierile comunităţii informative a SUA reflectau măcar parţial aşteptările sovietice, Moscova le-a considerat în intimitatea analizelor sale ca fiind cea mai mare lovitură, de la apropierea chino-americană, adusă politicii ei externe şi de securitate, conferindu-i doar un rol minor în regiune şi „omorând" efectiv acordul sovieto-american, semnat în octombrie 1977. Iar amprentele Bucureştiului

[1] Kerr (1977), p. 4; Radio Budapesta, 17 noiembrie 1977.
[2] Ibidem, *Magyar Hírlap*, 22 noiembrie 1977.
[3] Kerr (1977), p. 6; Radio Bucureşti, 24 noiembrie 1977.
[4] Kerr (1977), p. 6; RFE Special/Washington, 28 noiembrie 1977.
[5] Analiştii au folosit fraze de genul „Este larg răspândită ideea că România a jucat un rol-cheie", în loc să accepte pur şi simplu recunoaşterea oficială americană şi egipteană că făcuse acest lucru. Vezi şi Patrick Moore, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report/275, RFER, 20 decembrie 1978b, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 15, p. 1.

erau peste tot la locul crimei. Pentru a înțelege efectele dure ale politicii românești este de menționat că într-o prognoză a National Intelligence, făcută anterior „dezertării" lui Sadat, Moscova avea toate motivele să fie satisfăcută de poziția pe care o avea în Orientul Mijlociu:

> Pentru a-și proteja legăturile politice și militate strânse cu Egiptul, sovieticii doriseră să-și sporească implicarea directă și să accepte riscuri mai mari în contextul conflictului arabo-israelian. [...] Este de presupus că rușii sunt în general optimiști referitor la perspectivele lor pe termen lung în Orientul Mijlociu, considerând că forțele radicale, antioccidentale le vor asigura o influență continuă, dacă nu chiar una pe o scală și mai largă.[1]

Avantajele menționate confereau chiar o oarecare consolare pentru dezechilibrul recent și foarte dezavantajos apărut în balanța globală de putere, semnalat prin apropierea chino-americană. Spre exemplu, conform unui studiu CIA din 1975:

> Moscova este clar conștientă de norii negri adunați la orizontul ei internațional. Cel mai întunecat nor este China – a cărei „pierdere" a dăunat major imaginii URSS de nucleu al unei mișcări politice internaționale tot mai intense – și a cărei ostilitate adânc înrădăcinată amenință să-i supraviețuiască lui Mao.[2]

Acum, Moscova nu numai că „pierduse" Egiptul, considerat de către toți cel mai important stat din lumea arabă, ci se afla și în situația de a eșua în inițiativa spre un acord în Orientul Mijlociu, exact atunci când era mai încrezătoare că reușise să-și instituționalizeze rolul ei dominant. Iar pentru a sesiza dovada complicității României în provocarea acestui dezastru, nu era nevoie de vreo lupă. Repetând plângerile referitoare la medierea românească, cu un deceniu înainte, în relația israeliano-egipteană, Stasi raporta:

> Eforturile active ale României – necoordonate cu celelalte state socialiste – în medierea conflictului din Orientul Mijlociu favorizează abordarea forțelor imperialiste din regiune și reflectă o poziție care diferă de politica externă a celorlalte state socialiste. România a colaborat într-o manieră decisivă în realizarea acordului de la Camp David și este singura țară din comunitatea socialistă care menține relațiile diplomatice cu statul Israel.[3]

---

[1] *Soviet Foreign Policies and the Outlook for Soviet-American Relations* (NIE 11-72), aprilie 1972, p. 6, CIA.

[2] *Changing Soviet Perceptions of World Politics and the USSR's International Role*, OPR Research Study, 1 octombrie 1975, p. 5, CIA.

[3] HVA, Abt. VII, Notă informativă a șefului de serviciu referitoare la situația curentă a României și la politica acestui stat, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 284-286; Herbstritt și Olaru (2005), p. 366.

Moscova şi KGB-ul erau, deci, mult mai preocupate de rolul „distructiv" al României decât dorea a lăsa să pară prin absenţa atacurilor din media sovietică şi lipsa unor atestări ulterioare ale KGB-ului. Nivelul nemulţumirii este sugerat de natura contramăsurilor sovietice îndreptate împotriva lui Sadat. Conform unor foşti ofiţeri KGB, opinia semnificativă din Centrala KGB favoriza ideea asasinării lui Sadat pentru rolul avut în subminarea strategiei sovietice, iar KGB-ul s-a implicat în planurile siriene care au condus la acest final.[1]

Moscova a implicat şi resursele aliaţilor împotriva noii sperietori din Orientul Mijlociu. În faţa unei astfel de perspective, autorităţile egiptene au decis să închidă ambasada bulgară în 1978, după ce au descoperit „dovezile unui complot care incita populaţia egipteană să-l răstoarne pe preşedintele Anwar As Sadat".[2] Serviciile speciale de la Sofia, împreună cu mult mai renumitul Stasi est-german, au fost cele mai active servicii non-sovietice care s-au implicat în combaterea eforturilor României în Orientul Mijlociu.[3] În plus, grupuri diverse de teroriști sprijiniţi de KGB şi GRU, printre care Abu Nidal, Brigăzile Roşii, Henri Curiel şi Ilici Ramirez Sanchez (Carlos Şacalul), au fost mobilizate în efortul de a-l elimina pe Sadat.[4]

---

[1] Andrew şi Gordievsky (1990), pp. 544-545.

[2] Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington DC, Federal Research Division, Biblioteca Congresului, iunie 1992, secţiunea despre: „Terrorist and Espionage Activities", http://lcweb2.loc.gov. KDS-ul avertizase conducerea partidului despre Sadat şi tendinţele lui provestice, încă de la începutul anilor 1970. *Situaţia RAU după moartea lui Nasser*, 2 decembrie 1970, CDA [Arhivele bulgare de stat], fond 1-B, înregistrare 35, dosar 2449, în Baev (2002), p. 28.

[3] Orientul Mijlociu era o ţintă majoră a KDS-ului bulgar şi a spionajului militar. Într-o mostră a gândirii comune a „partenerilor apropiaţi", conducerea Bulgariei nota că: „Pentru noi este clar că [conflictul din Orientul Mijlociu] este o luptă dintre socialism şi imperialism, o luptă pentru preluarea controlului în regiune". Baev (2002), p. 27. Vezi şi p. 10, 28-30. La începutul anilor 1970, spionajul est-german a primit responsabilitatea principală pentru Orientul Mijlociu, aranjată prin Honecker, a şefului Departamentului Internaţional, Hermann Axen, din partea KGB, datorită marii popularităţi a germanilor în statele arabe. Tradiţia germană în statele arabe avea rădăcini adânci. La sfârşitul secolului al XIX-lea, împăratul Wilhelm al II-lea s-a proclamat „protectorul musulmanilor de pretutindeni", a pătruns în Ierusalim printr-o breşă specială în zid, făcută de sultanul Abdul Hamid (atunci o pariah internaţională pentru genocidul asupra armenilor), iar aparatul său de propagandă a lansat zvonul că se convertise în secret la islamism. Hopkirk (1994), în special pp. 22-25. Acest complot real de a incita un jihad împotriva Imperiului Britanic fost o temă centrală a romanului lui John Buchan, *Greenmantle* (1916). Relaţia germano-arabă creată de Wilhelm a supravieţuit atât războaielor mondiale, cât şi Războiului Rece.

[4] Vezi şi Samuel T. Francis, „Palestinian Terrorism: The International Connection", nr. 69, Washington DC, *The Heritage Foundation*, 8 decembrie 1978, p. 15. Guvernul lui Sadat „a arestat un grup de europeni şi arabi" implicaţi în complotul din aprilie 1978 şi 16 membri ai Partidului Comunist Egiptean care plănuiau un atentat, în octombrie 1978. Ibidem; *Washington Post*, 26 octombrie, 1978, p. A16. Acest ultim grup avea şi numeroase manifeste care atacau acordul de la Camp David. Vezi şi Sterling (1981), p. 61.

Concomitent, prin măsuri active, KGB-ul şi-a reînnoit acţiunile de discreditare a lui Sadat, prezentat ca fiind un agent secret american corupt, protejat de bodyguarzii CIA, aflat în posesia a numeroase conturi secrete în bănci străine (evreieşti) şi care se pregătea să fugă de „furia naţiunii arabe pe care o trădase" într-o vilă din Montreux, sub protecţia CIA.[1] Mincinoasa evaluare psihologică americană fabricată de spionajul maghiar – care îl caracteriza pe Sadat ca un „intrus incompetent" , „o nulitate" şi „un schizofrenic maniaco-depresiv" – a fost relansată în presa siriană, pentru a-l stânjeni pe liderul egiptean.[2] Gromîko a reiterat întocmai această linie când s-a referit la Sadat ca fiind „întunericul Egiptului" şi a afirmat că „toată viaţa suferise de o megalomanie", care căpătase „proporţii patologice după ce devenise preşedinte".[3]

Conform lui Gromîko, Sadat nu fusese numai „neloial", „nedemn de încredere" şi „rasist", dar şi un „terorist", „extremist de dreapta" care „trădase interesele tuturor arabilor şi palestinienilor" şi „pusese teritoriul Egiptului la dispoziţia SUA".[4] Spre deosebire de el, liderul sirian, Hafez al-Assad, un bun client sovietic, pe care Centrala KGB îl considera cu adevărat un egomaniac clinic, era descris de şeful diplomaţiei sovietice ca „un conducător puternic şi vizionar, respectat în lumea arabă şi dincolo de ea, care înţelese întotdeauna importanţa prieteniei sovieto-arabe".[5] Paralela cu tratamentul sovietic pentru „megalomanul" Ceauşescu în contrapartidă cu „marii oameni de stat" Kádár şi Jaruzelski este izbitoare.

Practic, spre orice posibil interlocutor din Orientul Mijlociu au fost ţintite eforturi specifice pentru a sabota relaţiile Washingtonului cu Sadat. De exemplu, ziarul egiptean al Frăţiei Musulmane a primit un „raport confidenţial" falsificat despre planurile americane de a genera conflicte între organizaţiile islamice care se opuneau negocierilor de la Camp David.[6] De asemenea, Ambasada egipteană de la Belgrad a primit un interviu falsificat cu vicepreşedintele american, Walter Mondale, din iulie 1978, în care acesta ar fi afirmat că Sadat nu era un partener „potrivit" pentru negocierile de pace din cauza opoziţiei interne şi a regimului său „nepopular", iar SUA ar fi preferat un interlocutor mai „experimentat şi imparţial".[7]

---

[1] Andrews şi Mitrokhin (2005), p. 165; Andrews şi Gordievsky (1990), pp. 544-545.
[2] Bittman (1985), p. 103; „Soviet Covert Action: The Forgery Offensive" (1980), p. 68, 101, 138-157, 161-165.
[3] Gromyko (1989), pp. 222-223.
[4] Op. cit., pp. 271-274.
[5] Op. cit., p. 274. Vezi şi Andrew şi Gordievsky (1990), pp. 549-550.
[6] *Al Dawa*, februarie 1979, nr. 406; Bittman (1985), p. 165.
[7] Bittman (1985), pp. 161-165.

Tot în această perioadă, KGB-ul a fondat şi a finanţat în Franţa un buletin bilunar cu titlul *Sinteze,* editat de vechiul agent KGB Pierre-Charles Pathé. Buletinul era trimis gratuit unui număr de aproximativ 500 de lideri de opinie şi oameni cu putere de decizie, printre care 70% dintre membrii Camerei Deputaţilor a Parlamentului francez, 47% ai Senatului şi 41 de ziarişti.[1] Ofiţerul de legătură al lui Pathé de la rezidenţa KGB-ului din Paris era Igor Aleksandrovici Saharovski, fiul fostului şef al spionajului extern al KGB-ului, care se aflase în România în calitate de consilier sovietic pe probleme de informaţii, între 1947 şi 1953. Fiind acum capabilă să citeze aserţiuni similare din reviste academice recunoscute, *Sinteze* s-a alăturat prompt campaniei care îl portretiza pe Ceauşescu ca pe un megaloman brutal şi un xenofob antisovietic.[2]

Atacul din *Sinteze* a evidenţiat, chiar probat implicit, legătura dintre KGB şi măsurile sale active împotriva României. Afirmaţiile cinice despre postura nesinceră a lui Ceauşescu, despre megalomania şi brutalitatea şovinistă mergeau în paralel cu prezentarea Statelor Unite ca o „democraţie politică" agresivă şi ostilă, în care puterea era de fapt deţinută de un şef al FBI, care ar fi fost complice în asasinarea lui Kennedy.[3] Totodată, se pretindea că NATO era „inutil şi chiar distructiv" şi trebuia dizolvat, pentru că nu exista nici o ameninţare sovietică şi pentru că SUA nu aveau nici o intenţie să apere Europa cu riscul unui atac nuclear asupra propriului teritoriu.[4] Revista lui Pathé denunţa, de asemenea, cu regularitate China, în termeni dintre cei mai violenţi, spre exemplu pentru că încheiase în secret un acord cu SUA ca să atace Vietnamul. Germania Federală era şi ea desemnată ca „moştenitoarea lui Hitler", iar terorismul dezvoltat pe teritoriul ei – pus la cale, de fapt, de clienţii sovietici şi sprijinit de „partenerii din strânsa cooperare" – era prezentat ca „dovadă" a „caracterului extremist" al vest-germanilor.[5]

În contrast cu plasarea României alături de SUA, NATO, China şi Germania de Vest ca fiind regimuri nedrepte, chiar criminale, Germania de Est era descrisă ca „un model de ordine şi stabilitate", iar conducerea RDG ca fiind obligată să ridice Zidul Berlinului „pentru a se apăra de infiltrările

---

[1] Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 470-471. *Synthesis* reflecta liniile principale ale dezinformării sovietice pe o largă varietate de subiecte. A apărut în 70 de numere, înainte ca Pathé să fie arestat, în iulie 1979, fiind „singurul agent de influenţă sovietic condamnat vreodată de un tribunal occidental". Op. cit., p. 471.

[2] Vezi Richard H. Shultz şi Roy Godson, *Dezinformatsia: The Strategy of Soviet Disinformation*, New York, Pergamon-Brassey's, 1984, p. 146.

[3] *Sinteze*, 5 aprilie, 5 iunie 1977 şi 20 martie 1979, citat în Wolton (1986), pp. 225-227. Pathé susţinea că SUA atacau Franţa printr-un război economic secret, iar proatlantiştii precum d'Estaing făcuseră din Franţa „un vasal al SUA" (mai 1977 şi 5 decembrie 1976).

[4] Op. cit., 5 ianuarie 1978 şi 20 ianuarie 1979.

[5] Vezi şi op. cit., 20 aprilie 1977.

imperialiştilor."[1] Totodată, Pathé justifica măsurile represive ale lui Castro ca măsuri defensive contra spionajului subversiv american.[2] Atâta timp cât Moscova a sprijinit regimul Khmerilor Roşii ai lui Pol Pot, metodele sale sângeroase au fost justificate de *Sinteze* ca „inevitabile" şi „necesare".[3]

Pathé şi *Sinteze* au sprijinit cu entuziasm campania de măsuri active purtată de organizaţiile frontului sovietic împotriva „eurorachetelor" şi a Iniţiativei Strategice de Apărare a Statelor Unite, au apărat politica sovietică de protecţie contra criticilor occidentale şi ale SUA şi au caracterizat „zvonurile despre infiltrările unor agenţi sovietici în anturajul lui de Gaulle ca fiind o invenţie a americanilor".[4] Dezvăluirile jurnalistice legitime ale Occidentului despre URSS erau, de asemenea, tratate ca „dezinformări", care încurajau disidenţe ilegitime şi ai căror lideri erau caracterizaţi de Pathé „marionete" ale Vestului.[5] Buletinul îi ironiza pe analiştii occidentali pentru „maniera ridicolă în care reveneau mereu la problema Gulagului" şi îi considera lipsiţi de calificarea necesară ca „să vorbească despre sisteme opresive, care se află la o aşa mare distanţă de ei".[6]

Belgrad versus Bucureşti, în Orientul Mijlociu

Vizita lui Sadat la Tel Aviv şi implicarea României în pregătirea momentului au plasat conducerea iugoslavă într-o poziţie neconfortabilă. Tito sprijinea strategiile Moscovei în Orientul Mijlociu, dar nu-şi putea permite să se distanţeze complet de Washington, iar Washingtonul împărtăşea scopurile Bucureştiului în regiune. Afirmând că ruptura lui Sadat cu Moscova „ridicase prestigiul Egiptului în Vest", dar redusese prietenia egipteano-sovietică la dimensiunea unor „resturi ridicole", în 1976 presa iugoslavă (prin vocea unui jurnalist egiptean de vârf pro-Nasser şi prosovietic) ridica în slăvi „moştenirea lui Nasser" – care legase o relaţie extrem de strânsă cu Belgradul, precum şi cu Moscova – şi avertiza că renunţarea la aceasta putea „nega însăşi existenţa Egiptului".[7]

---

[1] Op. cit., 20 februarie 1978.
[2] Ibidem.
[3] Wolton (1986), pp. 225-227. Când relaţia sovieto-cambodgiană s-a rupt, Pathé a descris aceleaşi măsuri ale lui Pol Pot ca fiind o „acţiune absurdă".
[4] Ibidem; *Sinteze*, 20 aprilie 1977, 20 mai 1977, 20 februarie 1978 şi 20 aprilie 1978.
[5] *Sinteze*, 5 noiembrie 1977 şi 20 noiembrie 1978.
[6] Op. cit., 20 mai 1978 şi 5 iunie 1978.
[7] Slobodan Stankovic, „Reacţia iugoslavă la conflictul lui Sadat cu Moscova", RFER, RAD Background Report/68, 18 martie 1976; Radio Zagreb, 16 martie 1976, ora 18.00; *Nedeljne novosti* (Belgrad), 14 martie, *Vecernje novosti* (Belgrad), 15, 17 martie 1976.

Imediat după călătoria lui Sadat în Israel, Tito a anulat vizita planificată a liderului egiptean la Belgrad. Între timp, presa iugoslavă îşi exprima îndoielile că întâlnirea Sadat – Begin ar putea conduce la vreun rezultat care să „treacă testul timpului", din moment ce „mişcări mult mai importante, cu mult mai multe perspective de succes", şi anume acordul URSS – SUA din octombrie 1977, nu reuşiseră.[1] Deloc surprinzător, Belgradul încerca să protejeze influenţa lui Tito în Orientul Mijlociu şi în rândul ţărilor „nealiniate", relaţia privilegiată cu Moscova şi alinierea crucială a politicilor sovietice şi iugoslave în regiune.

Din motive similare, Tito acţionase în trecut de bunăvoie ca agent „sub steag străin" al Kremlinului vizavi de Egipt. Pentru a atinge aceleaşi scopuri, spionajul iugoslav a cooperat probabil cu KGB-ul în campania de măsuri active pentru deraierea procesului de pace, din care Belgradul şi Moscova fuseseră excluse. De exemplu, serviciile de informaţii ale lui Tito erau – cel puţin – încunoştinţate despre mesajul trimis la Ambasada egipteană din Belgrad, zice-se de la Ambasada SUA din Iran, care descria modul în care Washingtonul, Teheranul şi Riadul „conspirau ca să-l răstoarne pe Sadat".[2]

Chiar serviciile de informaţii americane l-au ajutat pe Tito în aceste eforturi. Odată ce regimul Tito a fost declarat de interes strategic, spionajul american a început să dea mai puţină importanţă, dacă nu chiar să ignore cu totul, informaţiile disonante care subminau acel angajament.[3] De exemplu, un studiu din 1977, elaborat special pentru CIA, reitera concluziile la care se ajunsese cu un deceniu mai devreme, prin care se

---

[1] Kerr (1977), pp. 8,9; Radio Belgrad, 27 noiembrie 1977.

[2] Bittman (1985), p. 103. Cooperarea în materie informativă dintre Belgrad şi Moscova este menţionată în Barnett (2006), p. 138. Vezi şi Beloff (1985), p. 176.

[3] Există un număr de „patologii" analitice care pot explica acest lucru, de exemplu, „problema informaţiilor finale", prin care evaluări generate prin „procese de revizuire şi coordonare oficiale" sunt considerate mai de încredere decât informaţia pură, rezultată din „supraîncrederea acordată judecăţilor anterioare". Spre deosebire de practica academică, judecăţile analitice şi produsele informative „finale" fac „rareori subiectul unor reexaminări", numai dacă produc o eroare majoră. Jeffrey R. Cooper, *Curing Analytic Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, pp. 33-34. Asemenea erori analitice sunt propagate şi de alte prejudecăţi, denumite variat: „gândire de grup", „prejudecată de confirmare" sau "prejudecată pozitivă", „prejudecată-model", „suprasensibilitate la uniformitate" şi „persistenţa impresiilor bazate pe mărturii discreditate". Vezi şi Rob Johnston, *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, pp. 10-11, 63; Richards J. Heuer, jr, *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999, pp. 111, 115-117, 120-125, 161-163.

susținea că, în anii 1960, atunci când Iugoslavia devenise „dependentă de armamentul modern al URSS", ea „acceptase acest armament în termeni compatibili cu independența ei", iar atunci când, după 1971, încheiase „contracte militare" și achiziționase armament sovietic s-a considerat că tot „nu reprezenta vreo dovadă a unui sentiment prosovietic".[1] Pe aceleași considerente, este foarte probabil ca ofițerii armatei iugoslave instruiți în URSS să fi fost subiectul acelorași proceduri operative standard ale GRU și KGB, prin care participanții la cursuri erau convinși să lucreze ca agenți, prin diverse combinații de verificări prealabile, șantaj și recompense, chiar dacă erau tratați mai curând ca „parteneri" decât ca subordonați.

La aceeași întâlnire din Crimeea, din 1971, care lansase eforturile coordonate ale Pactului împotriva României, Brejnev afirma despre Tito că era disperat să strângă legăturile cu Moscova.[2] Liderul sovietic menționa că „fabricile iugoslave lucrează 100% pentru noi" și că „Iugoslavia nu poate fi dată pur și simplu la o parte", acceptând cererea lui Tito de a veni în vizită. Șeful partidului polonez, Edward Gierek, a subliniat și el „legăturile relativ bune ale Poloniei cu Iugoslavia". Până și liderul bulgar, Jivkov, în ciuda vechii dispute cu Belgradul asupra Macedoniei, a afirmat că „relațiile dintre Bulgaria și Iugoslavia se îmbunătățiseră".[3] Conducătorii sovietici au reafirmat trendul ascendent al relațiilor dintre Moscova și Belgrad la reuniunea INTERKIT din mai 1973, de la Berlin, subliniind că, în timp ce antagonismul româno-sovietic își continua cursul ascendent, „în Iugoslavia, procesele de însănătoșire erau evidente".[4]

O judecată inegală, stimulată de măsurile active sovietice, a dat naștere unei tendințe în cadrul comunității informative a SUA (și în serviciile din Europa de Vest), care minimiza tendințele de îmbunătățire a relațiilor

[1] A. Ross Johnson, *The Yugoslav Military Elite (U)*, R-2131, Raport pregătit pentru Biroul de analize politice regionale, Central Intelligence Agency, februarie 1977, pp. 10, 29, CIA. Johnson sesizează că „din când în când", mai ales în timpul războiului arabo-israelian din 1967, „armata iugoslavă părea mult mai îngrijorată de potențiala amenințare din partea Vestului decât de cea din partea Estului", dar aceasta nu a avut impact asupra liniei stabilite. (op. cit., p. 10). Acest studiu a fost reactualizat pentru CIA în 1986.

[2] Conform lui Brejnev, Tito „mă roagă să vin să-l vizitez". Înregistrare a întâlnirii dintre Leonid Brejnev și conducătorii partidelor est-europene în Crimeea, 2 august 1971, pp. 20, 43, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[3] Op. cit., pp. 23-24, 32.

[4] Notă asupra discuției conducătorului Comisiei Centrale de Revizie a CC al PCUS, cu prim-adjunctul șefului de secție al CC, tovarășul Rahmanin în a șasea întâlnire INTERKIT, Înregistrare a întâlnirilor cu Oleg Rahmanin și Konstantin Katușiev, 21 mai 1973, Berlinul de Est, p. 2, INTERKIT, PHP.

iugoslavo-sovietice, subestimând în acelaşi timp extinderea antagonismelor româno-sovietice. De exemplu, în timpul războiului din octombrie 1973, în timp ce Greciko sprijinea ideea unei intervenţii militare în România pentru că refuzase să participe la operaţiunile de realimentare ale clienţilor arabi ai Moscovei, CIA a presupus în mod eronat că Bucureştiul permitea transporturile sovietice şi ale Pactului pe căile sale ferate şi navale.[1] Similar, în timp ce analizele CIA din 1968–1969 considerau armata română indisponibilă pentru operaţiunile sovietice împotriva Iugoslaviei, la mijlocul anilor 1970 şi pe tot parcursul Războiului Rece, spionajul american s-a înşelat consecvent în evaluarea ca probabilă a participării ei la o ofensivă a Pactului de la Varşovia împotriva Occidentului, în ciuda atât a declaraţiilor oficiale repetate, cât şi a pregătirilor şi a dislocărilor armatei române în sens opus.[2]

Statele Unite au protestat, în termeni foarte seci, împotriva furnizării de echipament militar din partea Belgradului către Uniunea Sovietică şi Pactul de la Varşovia, în timpul războiului din 1973, observând explicit alarmanta întoarcere a lui Tito către Moscova.[3] Totuşi, deoarece independenţa Iugoslaviei era definită ca fiind de interes strategic pentru SUA, reacţia Washingtonului nu a fost de a sancţiona, ci de a convinge, în acest caz, prin cantităţi şi mai mari de echipament militar.[4] Astfel, o alegere strategică (logică desigur) a creat o bază persistentă în favoarea regimului Tito şi în detrimentul României, sub orice guvern. Dacă alegerea strategică poate a avut un sens, în schimb, abilitatea SUA de a înţelege comportamentul României şi dinamica regională a fost compromisă în consecinţă.

---

[1] *Intelligence Report: Soviet Military Resupply Activities in the Middle East* (ER I R 73-24), decembrie 1973 (declasificat în 1999), pp. 3, 9, CIA. Conform raportului: „Sunt disponibile puţine informaţii despre livrările din porturile româneşti, bulgăreşti şi iugoslave", referindu-se la livrările de tancuri din Iugoslavia. Acest efort a adăugat „o nouă dimensiune crizei aducând Tel Avivul în raza de acţiune" a sistemelor de rachete sovietice SCUD, instalate pentru prima oară în regiune (op. cit., p. 2).

[2] Vezi şi *Warshaw Pact Forces Opposite NATO (NIE 11–14-75),* 4 septembrie 1975 (declasificat la 13 martie 1996), Section E. „The Realibility of East European Forces", p. 33, CIA.

[3] Vezi şi Memorandum al discuţiei, Belgrad, 19 octombrie, 1973, 9-9.45 a.m. (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 66, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[4] Memorandum de la secretarul-adjunct pentru apărare (Clements) către asistentul preşedintelui pentru probleme de securitate naţională (Scowcroft), Washington, 21 noiembrie 1975 (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 79.

Acest favoritism a fost reflectat de contrastul dintre evaluarea din 1977, care nega „orice dovadă a vreunui sentiment prosovietic" printre iugoslavi, şi o analiză paralelă a comportamentului României şi Iugoslaviei vizavi de SUA:

> • relaţiile politice iugoslave cu Statele Unite au fost deranjate mai ales de confruntările Lumii a Treia cu ţările dezvoltate şi prin suspiciunile adânc înrădăcinate, că activităţile emigranţilor iugoslavi din SUA se însumează într-o conspiraţie de „presiuni" împotriva Iugoslaviei. Aceşti factori – combinaţi cu dorinţa guvernului Tito de a anula sentimentele prooccidentale – fac media iugoslavă uneori chiar mai antiamericană decât cea a ţărilor din Pactul de la Varşovia [...]
> • românii cultivă „o relaţie politică specială" cu Washingtonul, pentru că o aşază într-o poziţie aparte faţă de aliaţii Moscovei. În ciuda puternicei presiuni sovietice, românii doresc din când în când să rupă rândurile şi să coopereze strâns cu SUA în probleme internaţionale. Ceauşescu a indicat că doreşte să extindă aceste relaţii [...][1]

Dacă autorii ar fi dorit, ar fi putut face comparaţii mai precise. De exemplu, ar fi putut observa că regimul Ceauşescu chiar sprijinea un sentiment proamerican în media internă sau că strategiile Bucureştiului în lumea în curs de dezvoltare erau mult mai adesea aliniate (sau cel puţin neutre) cu interesele SUA.[2] Efortul României de a dezvolta în continuare o relaţie specială nu a fost identificat ca fiind motivat de interesele comune de a se opune dominaţiei sovietice, aşa cum se declara adesea explicit la întâlnirile bilaterale dintre preşedinţii SUA şi ai României sau ai emisarilor lor. Dimpotrivă, serviciile de informaţii americane l-au caracterizat clar ca fiind stimulat numai din grija pentru propriul prestigiu.

De asemenea, comunitatea informativă a SUA a interpretat sistematic greşit politicile interne restrictive ale României, nu ca pe o măsură defensivă, de apărare împotriva sovieticilor şi a eforturilor „aliaţilor" de a răsturna regimul şi de a bloca politicile independente – o posibilitate sugerată de foarte puţini analişti –, ci ca pe o concesie făcută Moscovei, care le garanta spaţiul de manevră pentru o autonomie limitată în alte domenii.

---

[1] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum,* 1 februarie 1977 (declasificat la 19 august 2003), p. 28, CIA. Atestând încă o dată succesul măsurilor active de a desemna orice participare a României la vizite, conferinţe şi întâlniri cu URSS-ul ca pe o dovadă a reconcilierii şi cooperării strânse, memorandumul încheia secţiunea despre România astfel: „În ciuda tentativelor recente ale României de a cânta în strună sovieticilor".

[2] Vezi King (1972c), p. 22; Agerpres, 3-5 iulie 1976, şi *Scînteia,* 4 iulie 1976.

CIA, de exemplu, considera că Kremlinul „arătase o toleranţă şi o flexibilitate considerabile" faţă de România, suportând „vocea ei discordantă şi insubordonată în Pactul de la Varşovia şi pe scena internaţională pentru că erau siguri că Ceauşescu nu tolera nici o interferenţă acasă".[1] Astfel, se aprecia că România scăpase de intervenţia sovietică directă nu din cauza contramăsurilor ei extensive şi a largului sprijin din partea SUA, China, Marea Britanie, Germania de Vest etc., ci pentru că toate diferendele erau considerate mai puţin importante pentru Moscova decât menţinerea unui regim intern intolerant.

Chiar şi în cazul în care România şi Iugoslavia erau comparate mai direct, analizele spionajului SUA tindeau să asocieze gradul şi motivaţia opoziţiei acestora într-o manieră nefavorabilă pentru Bucureşti. De exemplu, după ce afirma independenţa comună faţă de controlul sovietic, acelaşi studiu afirma că ambele „vor încerca să echilibreze relaţiile cu Moscova prin legături mai strânse cu Washingtonul".[2] De fapt, conducerea PCR privea URSS-ul nu numai ca pe o putere imperială, care încerca să le domine ţara într-o manieră foarte asemănătoare cu a Rusiei ţariste, cu peste un secol în urmă, dar şi ca deschis ostilă faţă de cultura şi identitatea românească. Occidentul, în particular NATO şi membrii săi de frunte, nu erau priviţi de Bucureşti ca o ameninţare în nici unul din aceste aspecte.[3] Politica de securitate românească identifica în Moscova ameninţarea, iar Washingtonul era văzut ca o soluţie parţială.[4] Cele două nu erau percepute ca fiind două ameninţări contrabalansate.

Dimpotrivă, în timp ce ameninţarea directă a rupturii Tito – Stalin din 1948 lăsase la Belgrad moştenirea unei încrederi limitate faţă de Moscova, iugoslavii considerau şi Occidentul o ameninţare (în special Italia şi Grecia) din cauza animozităţii provenite din al Doilea Război Mondial şi a problemelor teritoriale încă nerezolvate (cum ar fi Triestul şi Macedonia). În acelaşi timp, suspiciunea Belgradului faţă de Moscova era temperată, cel

---

[1] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum*, 1 februarie 1977 (declasificat la 19 august 2003), p. 25, CIA.

[2] Op. cit., p. 28.

[3] Pentru a înţelege factorii majori care influenţau politica de la Bucureşti, ar fi îndeajuns de menţionat că România, spre deosebire de Iugoslavia, nu avea nici cel mai mic diferend cu vreunul dintre statele occidentale.

[4] Analizele care se concentrează exclusiv pe ideologia comună şi fac abstracţie de experienţa istorică românească sunt incapabile să înţeleagă atitudinea nonostilă a Bucureştiului faţă de ţările NATO şi antagonismul său faţă de membrii Tratatului de la Varşovia. A considera că obiectivele ideologice şi doctrinare „comune" situau Bucureştiul într-o dependenţă indiscutabilă de Moscova ar obliga, în primul rând, la o reformulare drastică a tuturor aprecierilor făcute şi argumentate, mai mult sau mai puţin ştiinţific, asupra „naţionalismului" românesc.

puțin parțial, de vederile partidului iugoslav, care îi considera pe tovarășii ruși ca neamuri slave, salvatori și eliberatori istorici. Drept rezultat, Belgradul „balansa" cu adevărat între Moscova și Washington.

Capitolul 26

România şi Procesul de la Helsinki 1970–1978

Întâlnirile europene pentru securitate – care au devenit Conferinţa (şi, ulterior, Organizaţia) pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE, ulterior OSCE), cunoscute şi sub denumirea de Procesul de la Helsinki – oferă o ilustrare a gradului în care măsurile active concertate obscurizau şi denaturau rolul României şi caracterul regimului ei. Aceasta a putut fi observată deschis, în august 1975, prin simbolistica cinei oficiale care a urmat semnării Actului Final, unde preşedintele finlandez, Urho Kekkonen, în calitate de gazdă, a ocupat locul principal şi l-a aşezat pe János Kádár la dreapta sa. Pentru a-l poziţiona pe Kádár în lumina reflectoarelor, Moscova l-a desemnat să fie el acela care înmâna aprobarea Actului Final, în numele „partenerilor apropiaţi" din Pactul de la Varşovia.[1] Mass-media finlandeză, aparatul de propagandă maghiar şi întreaga reţea de măsuri active a Pactului au portretizat acest eveniment memorabil ca pe „un succes al celor doi oameni de stat".[2]

În schimb, aceeaşi reţea de influenţă desemna România ca fiind cea care obstrucţionase şi întârziase Procesul de la Helsinki, mai ales în privinţa Coşului III, referitor la „liberul schimb" de persoane, care a ajuns să fie cunoscut sub denumirea de Coşul pentru Drepturile omului. Practic, orice condamnare a Guvernului român, venită la începutul revoluţiei din 1989 (17-20 decembrie) din partea loialiştilor Moscovei, a acuzat faptul că

[1] Serviciile de informaţii occidentale au confirmat ulterior că János Kádár „a făcut observaţiile la Coşul III, în calitate de purtător de cuvânt din partea taberei socialiste". Gough (2006), p. 196.

[2] Rentola, în Halmesvirta (2002), pp. 112-113.

Ceaușescu nu respecta deciziile de la Helsinki.[1] Privațiunile economice și represiunea care au caracterizat regimul Ceaușescu în perioada dinaintea prăbușirii sale au impregnat atât de mult aprecierile occidentale ale rolului României în procesul de securitate europeană, încât l-au obscurizat complet. Mult timp după colapsul comunismului această impresie a rămas atât de prevalentă, încât una dintre tezele unei conferințe a CSCE, sponsorizată de *Proiectul de Istorie paralelă a Securității Europene,* a fost că Basket (Coșul) III și insistența președintelui Jimmy Carter asupra drepturilor omului determinaseră Washingtonul să renunțe la politica tratamentului diferențiat și să abandoneze regimul Ceaușescu în favoarea lui Kádár și Gierek.[2]

Loialiștii sovietici și Coșul III

De fapt, guvernele Kádár și Gierek au aderat întocmai la poziția sovietică, iar Budapesta a fost printre „cei mai activi participanți" la campania ideologică anti-Occident" care „sprijinea cu loialitate conceptul sovietic al cooperării Est-Vest".[3] Împreună cu ceilalți parteneri din „strânsa cooperare", ei au abordat securitatea europeană, în concordanță cu direcția sovietică, drept mijloc de reducere a rolului SUA și de a menține divizarea din Europa. Spre exemplu, în propunerea sa din 1967 către HSWP, Ministerul de Externe maghiar își stabilea prioritățile sale în

[1] Unii erau clar necalificați pentru o judecată corectă. De exemplu, atât Jaruzelski, cât și Mladenov au rupt rapid relațiile oficiale de partid cu România, la fel ca și ceilalți „parteneri apropiați" și au condamnat regimul „criminal" și „genocidul", în mijlocul evenimentelor de la Timișoara, care luase viețile a 77 de persoane (inclusiv 8 militari). Jaruzelski poartă răspunderea pentru peste 100 de victime provocate de aplicarea legii marțiale, în 1981, și este acuzat de moartea unui număr care variază între 47 (conform cifrelor oficiale ale regimului comunist) și 300 de demonstranți de la Gdansk, în 1970. Prim-ministrul bulgar, Petăr Mladenov, are o mare parte din responsabilitate, alături de Jivkov, pentru un număr variind între 500 și 1 500 de etnici turci și musulmani, uciși între 1984 și 1989, în încercarea de a eradica identitatea turcă, acțiuni pe care le-a negat și le-a justificat în fața comunității internaționale din acea vreme. Natura cinică a izbucnirii furioase a lui Mladenov a fost scoasă în evidență câteva luni mai târziu, când a fost obligat să-și dea demisia pentru că susținuse folosirea tancurilor în fața demonstranților neînarmați. Kádár părăsise scena cu un an mai devreme, astfel încât complicitatea lui la decesele provocate de represiunea sovietică a revoltei din 1956, incluzând 400 de persoane executate în timpul „normalizării" lui, nu a mai fost pusă în discuție.

[2] Vojtěch Mastný, de exemplu, susține că, înainte de Helsinki, administrațiile SUA au încercat să dezbine „Moscova de aliații ei din Pactul de la Varșovia", în timp ce, după 1975, Carter „a încercat să încurajeze schimbările interne și s-a concentrat pe Polonia și Ungaria, în locul rebelei România". Mastný, citat în Nuenlist și Locher (2005), p. 13, PHP.

[3] Andras (1973), p. 3.

convorbirile pentru securitatea europeană – aşezând „scăderea influenţei şi a rolului SUA în Europa", „izolarea politicii revanşarde şi militariste a RFG", „slăbirea NATO" şi obţinerea „recunoaşterii internaţionale a RDG" înainte de cooperarea europeană.[1] Ministerul de Externe maghiar sublinia că Budapesta trebuia să exploateze „posibilităţile oferite de secţiunile europene ale organizaţiilor mondiale" şi să „trimită Statele Unite din ce în ce mai mult în fundal".[2]

După semnarea Actului Final, Budapesta a participat cu entuziasm la atacurile asupra Coşului III, considerat un „cal troian" al Occidentului.[3] „Partenerii apropiaţi" au preluat chiar principiul, atât de des repetat de România, de „neamestec în treburile interne" – pe care Bucureştiul îl folosea exclusiv împotriva intervenţiilor politice şi militare sovietice (şi ale membrilor subordonaţi din Pact) – pentru a condamna insistenţa Statelor Unite asupra drepturilor omului.[4] Coşul III a fost în mod similar denunţat de polonezi drept un vehicul „pentru diversiunea politică şi ideologică, pentru amestecul în treburile interne"; de cehoslovaci, ca fiind „destinat să faciliteze căile de răspândire a ideilor burgheze în ţările socialiste"; iar de bulgari, ca un instrument „al intervenţiei directe în treburile interne ale naţiunilor socialiste" şi de iniţiere „a unor activităţi anticomuniste în ţările socialiste".[5]

În conferinţele ulterioare, mai ales maghiarii au avut drept ţintă insistenţa preşedintelui Jimmy Carter pe drepturile omului.[6] „Cruciada" preşedintelui Carter era denigrată şi „considerată periculoasă, chiar fără a exista vreo

---

[1] Propunerea Ministerului de Externe către conducerea HSWP asupra Cooperării şi Securităţii pentru Pacea Europeană, 17 ianuarie 1967, în Békés şi Locher (2003), p. 1, PHP.

[2] Op. cit., p. 4. Comitetul Economic European al ONU a fost identificat ca punctul central în acest efort. Propunerea a fost aprobată şi „Parlamentul, Frontul Patriotic Naţional, Consiliul Naţional al Uniunii Sindicatelor, Consiliul Naţional al Femeilor, Consiliul Naţional pentru Pace" au primit ordin să întocmească un plan de acţiune. Ultimele trei erau ramurile maghiare ale organizaţiilor sovietice de front.

[3] Vezi şi *Kulpolitika*, nr. 4, 1975.

[4] RAD Staff, „Six Months After: The East European Response to Helsinki", [Şase luni mai târziu: Răspunsul est-european la Helsinki], RFER, RAD Background Report/46, 18 februarie 1976a, OSA, caseta 115, dosarul 5, raportul 114, pp. 26-28. Vezi şi Andras (1973).

[5] *Nowe Drogi*, septembrie 1975; *Sprawy Miedzynarodowe*, septembrie 1975; *Rude Pravo*, 8 august 1975; *Tribuna*, 12 noiembrie 1975; *Nova Vreme*, 9 noiembrie 1975; *Rabotnichesko Delo*, 25 decembrie 1975.

[6] Vezi Ferenc Várnai în *Népszabadság*, 18 februarie 1977; „Drepturile omului şi Helsinki: *«Népszabadság»* despre slăbiciunile occidentale" (traducere cu comentarii a secţiei maghiare), RFER, RAD Background Report/49, 2 martie 1977, pp. 1-4. Várnai era expertul în ideologie al partidului.

tentativă evidentă şi clară de intervenţie", pentru că, „prin alegaţiile anticomuniste de manipulare, prin instigarea opiniei publice occidentale şi prin încurajarea aventurierilor politici", ameninţa să compromită „negocierile asupra limitărilor armamentelor strategice sau a reducerii armamentelor şi trupelor din Europa Centrală", precum şi viitorul „sistemului de securitate europeană" însuşi.[1] Mai puţin public, preşedintele finlandez, Kekkonen, era „iritat de politicile pentru drepturile omului ale preşedintelui Jimmy Carter" şi îl ridiculiza, în privat, pe partenerul său american, „care călărea pe căluţul lui de lemn al drepturilor omului".[2]

Budapesta a respins, totodată, mişcările disidente ale Cartei 77 şi ale Comitetului Polonez pentru Apărarea Muncitorilor, desconsiderându-le ca fiind „o mână de oameni" care căutau „faima prin declaraţiile făcute presei burgheze din Vest" şi pozând în „mişcări de rezistenţă".[3] După ce îi etichetau pe disidenţii maghiari ca infractori trădători, autorităţile comuniste de la Budapesta insistau că:

> [...] statul are dreptul de a se apăra contra celor care încalcă legea şi, prin denaturarea realităţii, încearcă să ofere combustibil propagandei străine burgheze. El are dreptul să solicite cetăţenilor săi, chiar dacă au convingeri politice diferite, să rămână loiali concetăţenilor şi ţării lor.[4]

Conform autorităţilor maghiare, recunoaşterea de către ONU a drepturilor extinse „dăunează prestigiului drepturilor omului şi lungeşte excesiv lista". Problema reală, susţineau ei în cor cu Moscova, era în Vest:

> [...] puterile imperialiste nu au reuşit să garanteze drepturile fundamentale ale omului nici în interiorul frontierelor (în special dreptul la muncă), nici în sfera internaţională, unde ei continuă campania de distorsionare a esenţei

---

[1] „*Nepszabadsag* asupra politicii pentru drepturile omului a preşedintelui Carter", RFER, RAD Background Report/70, 30 martie 1977 (Traducere cu comentarii a secţiei maghiare), OSA, caseta 36, dosarul 2, raportul 44, p. 2; János Hajdu, „Ce este în joc", *Népszabadság*, 20 martie 1977. Hajdu era „unul dintre comentatorii de frunte ai ziarului pe probleme internaţionale" şi reflecta „vederile partidului şi ale guvernului maghiar". Ungurii au atacat explicit „amestecul în treburile interne ale Uniunii Sovietice".

[2] Max Jacobsen, „Saviour of the Nation or a Devious Faustian Bargainer?" [Salvator al naţiunii sau un parior faustian diabolic] *Helsingin Sanomat*, 31 august 2000; Juhani Suomi, ed., *Urho Kekkosen päiväkirjat* [Jurnalele lui Urho Kekkonen], vol. 8, Keuruu, Otava, 2004.

[3] *Népszabadság*, 18 februarie 1977; „Drepturile omului şi Helsinki: *Népszabadság* despre slăbiciunile occidentale" (traducere cu comentarii a secţiei maghiare), RFER, RAD Background Report/49, 2 martie 1977, pp. 1-2.

[4] Ibidem.

apărării drepturilor omului cu scopul de a îndrepta cetăţenii statelor socialiste împotriva puterii de stat şi a instituţiilor statului.[1]

Totodată, partidul maghiar susţinea că, deşi insistenţa burgheziei asupra „drepturilor înnăscute, permanente ale omului, independent de poziţia socială", este posibil să fi favorizat progresul umanităţii în epoca feudală, „fundamental ea a fost o teorie greşită şi rămâne astfel şi azi".[2] În socialism nu este „nevoie" să „aperi cetăţenii împotriva propriului stat", argumenta Budapesta, datorită „relaţiilor fundamental pozitive dintre stat şi individ" şi a „garanţiilor adecvate pentru cetăţeni împotriva unor posibile abuzuri de putere ale statului".[3] În consecinţă, „indivizii nu pot să se adreseze unei organizaţii internaţionale cu o plângere împotriva propriului stat".[4]

Respingerea maghiară a „interferenţei" din exterior nu se aplica şi propriilor sale iniţiative referitoare la România. De fapt, Budapesta a susţinut frecvent exact opusul, pentru a-şi justifica interesul marcat de prejudecăţi pentru Transilvania (şi influenţa asupra acesteia). Odată cu semnarea Actului Final, Budapesta a devenit mai insistentă în legătură cu aşa-zisele ei „responsabilităţi pentru maghiarii care trăiau în afara graniţelor", mai ales în România, cu justificarea suplimentară că acum „spiritul de la Helsinki făcea ca o asemenea îngrijorare să devină obligatorie".[5]

Într-adevăr, la Helsinki, Kádár a subliniat în declaraţia lui că „teritoriul Ungariei" fusese „redus la o treime din fosta sa mărime" din cauză că se aflase de partea învinşilor din Primul Război Mondial, adresându-se nu numai audienţei din Ungaria şi „minorităţii maghiare din ţările vecine", dar şi comunităţilor de emigranţi etnici maghiari din Occident.[6] Totuşi, a continuat să se alăture celorlalţi „parteneri apropiaţi" în denunţarea „promovării drepturilor omului de către Occident ca fiind o interferenţă" (aprilie 1978), în respingerea ca „falsă" a grijii pentru cooperarea în domeniul umanitar şi drepturile omului care „făcea din modul în care un stat suveran îşi tratează propriii cetăţeni, o grijă legitimă pentru celelalte state" (decembrie 1979) şi

[1] *Népszabadság*, 14 august 1977; „Timar despre drepturile omului", RFER, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977, pp. 3-4. István Timár a fost implicat în unele dintre cele mai mari abuzuri împotriva drepturilor omului, din epoca Rákosi, fiind coinculpat alături de şeful poliţiei secrete, Gábor Péter, în 1954. Reabilitat după instalarea lui Kádár în 1956, Timár a devenit şef de departament în Ministerul Justiţiei.

[2] *Népszabadság*, 14 august 1977; RAD (1977), pp. 1-2.

[3] Ibidem.

[4] Op. cit., p. 3.

[5] *Népszava*, 25 decembrie 1975, p. 15.

[6] King (1976c), p. 13. De fapt, Transilvania s-a declarat pentru unirea cu România chiar înainte de dizolvarea oficială a monarhiei austro-ungare.

în ridiculizarea „întrebărilor banalizate referitoare la așa-zișii disidenți" și în denunțarea „amestecului în treburile interne" (decembrie 1984).[1]

Colaborarea cu Nixon, Ford și Carter în procesul CSCE

Rolul României a fost atât de diferit și de diametral opus față de ce ceea ce prezentau măsurile active sovietice încât, practic, nu există nici o corespondență între comportamentul ei real și imaginea post-1989 privind atitudinile adoptate față de Procesul de la Helsinki. În primă instanță, România a insistat pentru includerea Americii de Nord în procesul de securitate din Europa, presând administrația de la Washington să se angajeze mai mult și susținând la Moscova că implicarea SUA în securitatea europeană trebuia recunoscută ca o realitate evidentă.[2] După cum îl informa trimisul special al lui Ceaușescu pe Henry Kissinger, în aprilie 1973:

> România acordă o mare semnificație participării Statelor Unite în acest proces, în pregătirea și desfășurarea Conferinței, conștientă de faptul că poziția SUA poate avea un rol important în lucrările Conferinței și în rezolvarea favorabilă a problemelor europene. Din aceste motive noi am fi interesați să vedem că Statele Unite arată un interes mai mare și contribuie mai activ. [...] Noi dorim ca SUA să joace un rol mai activ.[3]

București a fost, totodată, membrul Blocului Sovietic care a susținut cel mai entuziast înființarea unei „organizații permanente, care să se ocupe de securitatea europeană", făcând lobby atât în SUA, cât și pe lângă ceilalți membri ai Pactului în acest scop.[4] În iunie 1970, Ceaușescu a fost primul care a sprijinit ideea, pe care miniștrii de Externe ai Pactului de la Varșovia au și adoptat-o câteva zile mai târziu, probabil cu scopul de a discredita ideea în Occident.[5] Un an mai târziu și cu un an înainte de începerea ședințelor pregătitoare pentru Helsinki, românii au fost cei care au denumit

[1] Locher (2002), p. 13, PHP. În 1979 și 1984 plângerea citată a fost făcută, de fapt, de reprezentantul Cehoslovaciei, dar nu există vreo mărturie a dezacordului delegației maghiare.

[2] Date fiind numeroasele rapoarte contrare, King a fost precaut în formularea sa că România „fusese probabil mai dornică să permită Statelor Unite și Canadei să participe la conferință" decât Moscova, dar „nu au ieșit la iveală diferențe de vederi". King (1972b), p. 18.

[3] Memorandum al discuției, Washington, aprilie 21, 1973, 11.50 a.m.–12.40 p.m., documentul 23, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

[4] King (1972b), p. 18.

[5] *Le Monde*, 18 iunie 1970; *Pravda*, 27 iunie 1970.

viitoarea instituţie permanentă „Organizaţia pentru Securitate şi Cooperare în Europa", un detaliu care nu este de obicei menţionat în istoriografia occidentală a Procesului de la Helsinki.[1] La acea vreme, românii au specificat că statutul de membru „se va baza pe un principiu fundamental: numai statele, subiecte egale ale dreptului internaţional şi nici o altă entitate creată de ele, au dreptul de a discuta şi determina modul în care intenţionează să coopereze", eliminând astfel „orice poziţii privilegiate" pentru conducătorii aliaţelor.[2]

După cum le-a explicat Ceauşescu preşedintelui Gerald Ford şi lui Henry Kissinger, summitul Conferinţei nu trebuia să constituie „finalul, ci mai degrabă începutul procesului de securitate europeană", iar o organizaţie permanentă trebuia să aibă rolul de a pregăti sistematic (anual sau o dată la doi ani) conferinţe de tip „follow up".[3] La îngrijorarea lui Kissinger referitoare la posibilitatea „interferenţei permanente în Occident", Ceauşescu a argumentat convingător că organizaţia putea fi constituită în aşa fel încât „să se excludă posibilele interferenţe" şi să se limiteze la pregătirea noilor conferinţe. România, a declarat el, nu dorea „vreo intervenţie a Estului în Vest sau o intervenţie a Vestului în Est" şi, în la fel de mică măsură, „vreo intervenţie a Estului în Est".[4]

În contradicţie evidentă cu măsurile active de discreditare, care au prezentat Bucureştiul că ar fi fost contra procesului, România a refuzat să se angajeze în acţiunile contrare Actului Final de la Helsinki sau în campania împotriva preşedintelui Carter şi a politicii sale pentru drepturile omului, la care autorităţile comuniste din Berlin, Budapesta, Praga, Sofia şi Varşovia şi-au alăturat glasurile de bunăvoie. România nu a sprijinit conceptul sovietic al „coexistenţei paşnice" (absenţa înfruntărilor fizice, continuarea războiului ideologic), nu s-a dedat la „acuzaţii generale de subversiune ideologică împotriva Vestului" şi a respins necesitatea unei „contraofensive colective sau individuale contra Occidentului".[5] În timp ce Budapesta acuza „adversarii destinderii din Europa Occidentală, SUA şi China" de pretinsa obstrucţionare a acordurilor de la Helsinki (aşa cum făcuseră şi Varşovia, Berlinul, Praga, Moscova şi Sofia), România nu a nominalizat „puternicele

[1] *Le Monde*, 22 mai 1971. Autorii au fost Nicolae Ecobescu şi Sergiu Celac.
[2] Ibidem. King (1972b), p. 19.
[3] Memorandum al discuţiei, Washington, 11 iunie, 1975, 3-4.15 p.m., documentul 34, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976.
[4] Ibidem. Ford şi Kissinger au fost de acord să reflecteze asupra problemei şi să-şi reconsidere poziţia.
[5] Andras (1973), p. 51.

forțe reacționare" pentru că, așa cum nota un analist, nu credea că ele „erau de găsit în Vest".[1]

Este de remarcat că Bucureștiul nu numai că s-a abținut să-i atace dur pe disidenții polonezi și pe cei din Carta 77, ci le-a făcut chiar „o oarecare publicitate".[2] Conform unui observator, era destul de evident, la acel moment, că Blocul Sovietic includea „doar statele active ale Tratatului de la Varșovia, minus România, plus Mongolia".[3] De asemenea, Bucureștiul nu a invocat nici principiul „neamestecului în treburile interne" împotriva Coșului III (sau împotriva politicii lui Carter pentru drepturile omului), așa cum o făceau „partenerii apropiați", încercând aproape ostentativ să implice România în acțiunile lor, prin împrumutarea unor elemente ale retoricii ei cunoscute.

În evident contrast, criticile Bucureștiului față de Coșul III au fost rare și extrem de blânde. În loc să acuze, în „conspirația subversivă a Occidentului", se citau normele general acceptate, care erau adresate mai curând imposturii maghiare și sovietice; de exemplu, cooperarea culturală nu trebuia „privită ca o justificare a amestecului în treburile interne ale altor popoare" și „liberalizarea" contactelor umane nu ar trebui să promoveze „ideile naționaliste, antiumane, retrograde și reacționare sau ideile rasiste".[4] De fapt, „liberul schimb" cu Occidentul nu amenința Bucureștiul atât de mult ca numeroasele contacte cu aliații din Tratatul de la Varșovia, care căutau cu toții oportunități să recruteze și să încurajeze opozanți ai regimului, inclusiv prin alimentarea tensiunilor etnice cu scopul de a deturna politicile sale independente.

Campania Bucureștiului pentru măsuri obligatorii de sporire a încrederii

Încă de la începutul Procesului de la Helsinki, Bucureștiul a încercat să utilizeze conferința pentru a micșora controlul sovietic asupra Blocului, în timp ce Moscova a încercat să-l exploateze pentru a-și consacra controlul

[1] *Partien Zhivot*, nr. 16, 1975; RAD Staff (1976a), pp. 19-20. Cehoslovacii au condamnat „forțele aventuriste ale imperialismului internațional și ale maoiștilor chinezi", așa cum au făcut și bulgarii. Vezi *Rabotnichesko Delo*, 10 decembrie 1975; *Trybuna Ludu*, 25 august 1975; și televiziunea cehoslovacă, 24 noiembrie 1975.

[2] H. Gordon Skilling, „Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring", în Lowenthal și Horn (1978), pp. 209-210. Atacul asupra disidenților a fost mult mai dur în Cehoslovacia, RDG, Polonia și Ungaria, decât în România. Vezi Gale Stokes, *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communist in Eastern Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1993, p. 88.

[3] Aspaturian, în Lowenthal și Horn (1978), p. 259.

[4] *Scînteia*, 18 mai 1973; Agerpres în engleză, 4 iulie 1973; Andras (1973), p. 51.

prin oficializarea divizării Europei. Aşa cum i-a spus ambasadorul român lui Kissinger, încă în 1973, „noi împărtăşim aceeaşi îngrijorare că [Conferinţa] ar putea conduce la consfinţirea divizării din Europa", la care Kissinger a replicat că ceea ce încercau românii să facă „era absolut clar", la fel cum era şi opoziţia lor „la ceea ce încercau să facă alţii".[1] În acest punct, interesele României erau de asemenea diametral opuse cu cele ale URSS şi ale celorlalţi din Pact, sincronizate strâns cu scopurile SUA şi ale majorităţii Occidentului şi recunoscute ca atare de administraţia SUA.

Kissinger – evident cu autorizaţia preşedintelui Nixon – a propus o cooperare bilaterală, neoficială, cu românii care „să complice intervenţia unor forţe externe în Europa".[2] În consecinţă, Bucureştiul s-a distins ca fiind cel mai activ avocat al măsurilor concrete de implementare şi monitorizare, în conformitate cu Actul Final. În acest sens, Ceauşescu explica preşedintelui Ford şi lui Henry Kissinger, cu mai puţin de două luni înainte de summitul final de la Helsinki:

> În primul rând, trebuie să existe angajamente ferme pentru renunţarea la forţă şi pentru neamestecul în treburile interne ale altor state. [...] Se pune problema, spre exemplu, de acele angajamente referitoare la manevrele militare. Şi nici aici nu contează dacă vor fi 250 sau 180 de kilometri, ori 10 sau 20 de mii de oameni, ci simplul fapt că aceste măsuri trebuie să fie obligatorii şi nu ceva voluntar. [...] ceea ce facem este să introducem în dreptul internaţional anumite reguli. [...] anumite înţelegeri trebuie să fie obligatorii şi nu voluntare.[3]

Poziţia României a fost atât de diferită de cea a Uniunii Sovietice şi a partenerilor loiali, încât ea nu a fost inclusă ca parte în Tratatul de la Varşovia în timpul negocierilor. După cum menţiona CIA, cu două săptămâni înainte de semnarea Actului Final de la Helsinki:

> Singura excepţie evidentă la docilitatea est-europeană a fost România. [...] Românii au deviat de la poziţia sovietică într-o varietate largă de probleme. De exemplu, Bucureştiul a încercat cu insistenţă să întărească stipulările

[1] Memorandum al discuţiei, Washington, 21 aprilie, 1973, 11.50 a.m.-12:40 p.m., documentul 23, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

[2] Ibidem. Reprezentantul României, ministrul adjunct de Externe, Vasile Pungan, a menţionat că se purtau deja unele discuţii la nivelul Departamentului de Stat, după ce Kissinger exprimase dorinţa Administraţiei „de a schimba idei pe baze bilaterale şi să ne cunoască reacţiile".

[3] Memorandum al discuţiei, Washington, 11 iunie, 1975, 3-4.15 p.m., documentul 34, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

ulterioare, cu intenţia evidentă de a-i putea face pe sovietici responsabili de eventuale violări ale acordurilor.[1]

La mijlocul lui 1974, Emil Bodnăraş i-a explicat ambasadorului Harry Barnes de ce impunerea de constrângeri asupra comportamentului sovietic era un scop central al politicii României. Conform lui Bodnăraş, „în timp ce cuvântul unui gentleman englez sau chiar şi al unui comunist chinez era o garanţie, nici măcar un raft întreg de dicţionare nu era de ajuns să-i faci pe sovietici să respecte vreo negociere sau vreun acord".[2] Similar, în replică la întrebarea lui Henry Kissinger dacă România chiar considera că era de dorit retragerea trupelor Statelor Unite din Europa, el a răspuns:

> Preşedintele Ceauşescu spune că el nu se gândeşte la retragerea trupelor SUA, ci la reduceri reale, care vor trebui echilibrate sub un control adecvat. Este nevoie de un mecanism pentru a asigura atât reducerea, cât şi controlul. De fapt, chinezii au făcut mai mult decât oricine pentru a se ajunge la reducerea trupelor în Europa, obligându-i pe sovietici să disloce trupe substanţiale [44 de divizii] la graniţa cu China.[3]

România începuse să insiste, încă din 1966, asupra a ceea ce aveau să devină „măsurile de sporire a încrederii" (CBM), când a reuşit să includă ca principii generale referiri la retragerea trupelor străine din Europa şi la desfiinţarea bazelor militare străine, la şedinţa Tratatului de la Varşovia, care a avut loc la Bucureşti. După invazia Cehoslovaciei condusă de sovietici, românii au adăugat interzicerea ameninţării cu forţa, în particular, a manevrelor militare de-a lungul frontierelor (într-o perioadă în care

---

[1] *CSCE: The View From Moscow* (CIA/OCI/Memo 750718A), 18 iulie 1975 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 8, CIA.

[2] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974), p. 1. Deng Xiaoping i-a spus practic acelaşi lucru lui Henry Kissinger, câteva luni mai târziu, informându-l că părerea conducerii chineze era că „nu exista nici un fel de acord care să poată lega mâinile Rusiei" şi l-a avertizat că ţelurile sovietice erau aceleaşi: „să încerce să dezbine Statele Unite de aliaţii ei". Kissinger (2000), pp. 872-873.

[3] Memorandum al discuţiei, 3 august, 1975, 4–4.40 p.m., documentul 38, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*. În timpul acestei discuţii, Ceauşescu i-a prevenit pe americani să fie atenţi la proliferarea nucleară din partea ţărilor mici din „Orientul Mijlociu, Asia sau chiar din America Latină, cum ar fi Brazilia". Când Kissinger a glumit că „indienii ar putea intra şi ei în această categorie deşi sunt atât de morali şi pacifişti", Ceauşescu a replicat: „Nu sunt aşa de pacifişti". Cei doi au căzut de acord şi să coopereze la ONU în legătură cu problemele din lumea în curs de dezvoltare, fără să permită să devină o arenă pentru conflictele politice. Ceauşescu a continuat, totodată, să transmită mesaje între Ford şi Kim Il Sung în efortul de a îmbunătăţi relaţiile SUA – Coreea de Nord.

„partenerii apropiaţi" făceau acelaşi lucru de-a lungul graniţelor României). Din 1969, ungurii fuseseră instruiţi de Moscova să încerce să convingă România să nu mai vină cu propuneri referitoare la „retragerea trupelor străine din ţările europene, desfiinţarea bazelor militare străine şi renunţarea la demonstraţiile de forţă".[1]

Sovieticii au pretins că propunerile româneşti „nu puteau fi acceptate de statele NATO" nici măcar ca subiect de discuţie şi că ele vor „torpila conferinţa". Dar aceste eforturi s-au dovedit în van. Spre exemplu, la conferinţa pentru dezarmare de la Geneva, din martie 1970, propunerile generale ale Bucureştiului pentru „angajamente internaţionale obligatorii de nerecurgere la forţă sau la ameninţări cu forţa", au fost acompaniate de propuneri foarte specifice pentru „renunţarea la manevre militare pe, sau în apropiere de teritoriile altor state" fără permisiunea acestora.[2] Adoptarea unui asemenea principiu ar fi dărâmat însăşi fundaţia doctrinei Brejnev şi a menţinerii dominaţiei sovietice în Europa de Est.

Una dintre reacţiile sovietice a apărut două zile mai târziu în *Pravda*, unde un colonel sovietic de la comanda unificată a Pactului de la Varşovia îi ataca pe „revizioniştii de dreapta şi pe oportuniştii de stânga pentru trădarea intereselor internaţionalismului socialist, prin aderarea la ideile anticomuniste şi antisovietice ale ideologilor imperialişti". Ofiţerul argumenta că acei trădători erau „oponenţi ai suveranităţii socialiste, care poate fi protejată cu adevărat numai prin eforturi colective". De asemenea, el insista că „ajutorul dat de cele cinci state aliate poporului cehoslovac" prin invazia lor şi răsturnarea guvernului Dubček era o „confirmare convingătoare a principiilor internaţionalismului".[3] Nemenţionarea directă a României a permis speculaţia că şi alţi membri ai Pactului împărtăşeau această disidenţă şi a dat spaţiu liber de manevră măsurilor active în acest scop.

„Suveranitatea socialistă" la care se referea colonelul conţinea „obligaţia internaţionalistă" de „apărare a dictaturii proletariatului şi a fundamentelor sociale ale socialismului în orice ţară a comunităţii socialiste".[4] Colonelul sovietic ridiculiza conceptul bazării pe forţele proprii – esenţa strategiei

---

[1] Károly Erdélyi, Memorandum al Ministerului de Externe către Comitetul Politic al HSWP legat de consultările sovieto-maghiare pentru Conferinţa Europeană de Securitate, 18 octombrie 1969, p. 2, în Békés şi Locher (2003), PHP. Ministrul adjunct de Externe, Erdélyi, era confidentul lui Kádár şi agent KGB. Miklós Kun, „Kádár şi Primăvara de la Praga", *The Hungarian Quarterly*, vol. 39, nr. 152 (iarna 1998), pp. 113-126.

[2] *Scînteia*, 7 martie 1970; Johnson (1970), pp. 2, 16-17. A fost urmată de o campanie publică în mass-media, Comitetul Central şi Marea Adunare Naţională.

[3] *Pravda*, 7 martie 1970.

[4] *Horizont* (Berlinul de Est), nr. 43, octombrie 1969; *Pravda*, 26 septembrie 1968; King (1972b), p. 10.

de apărare a României, unică în cadrul Blocului – ca fiind „nu mai puțin periculoasă" decât contrarevoluția cehoslovacă și constituia „o respingere a principiilor internaționaliste de apărare a patriei socialiste și o acoperire pentru tendințe aventuriste și hegemonice".[1]

Începând din 1972, Bucureștiul a legat principiul susținerii reducerii armamentelor și a cheltuielilor militare de securitatea europeană, argumentând că, „în timp ce principiul abținerii de la folosirea forței constituie un bastion legal esențial al securității, eliminarea instrumentelor de forță – a armamentelor – reprezintă garanția sa materială".[2] Înainte de convorbirile pregătitoare pentru CSCE, România a făcut presiuni pentru reducerea „efectivelor armatelor naționale, eliminarea tuturor bazelor străine, retragerea tuturor trupelor în interiorul frontierelor naționale și renunțarea la manevre militare la granițele altor state".[3] Era esențial, insista Ceaușescu, ca dezarmarea și reducerea trupelor „să fie verificate prin unele sisteme de control".[4] Chiar înainte de începerea convorbirilor preparatorii, România a lansat o serie de declarații comune care au inclus, cu excepția Coșului III, practic toate punctele care s-au regăsit în Actul Final de la Helsinki și a încercat chiar să obțină ratificarea din partea Națiunilor Unite.[5]

Contramăsurile antiromânești

Având în vedere poziția președintelui Kekkonen (și a altor personalități de frunte finlandeze), care lucra pentru spionajul sovietic și „relația specială" finlandezo-maghiară, patronată și chiar susținută de Moscova, românii nu considerau Finlanda un teritoriu cu adevărat neutru.[6] La prima întâlnire de la conferința pregătitoare din noiembrie 1972, conflictul iscat prin refuzul de a accepta delegația României și apoi prin suspendarea precipitată a ședinței a atras asemenea proteste generale, încât reprezentanții Finlandei au fost nevoiți să ceară oficial scuze României la sesiunea următoare.[7] În

[1] Ibidem.
[2] Ecobescu și Glaser (1972).
[3] *Scînteia*, 27 aprilie 1972; Constantin Mitea, „Ideea de securitate europeană în lumina acțiunilor practice", *Lupta de clasă*, nr. 2, februarie 1972; King (1972b), pp. 7, 9.
[4] King (1972c), p. 21.
[5] Declarațiile au fost emise împreună cu Belgia, Congo, Iran, Italia, Olanda, Sudan, Volta Superioară și Germania de Vest. King (1973c), p. 7. Secretarul-general al Națiunilor Unite, Kurt Waldheim, a făcut publică propunerea României pe 6 noiembrie 1973.
[6] Pentru legăturile lui Kekkonen cu KGB, vezi Kalugin și Montaigne (1994), pp. 169-170; Andrew și Gordievsky (1990), p. 433. Vezi și Rautkallio (1996); Rautkallio (1999).
[7] Robert R. King, „Rumanian Demands at Helsinki Preparatory Conference Delay Adoption of Procedural Rules", RFER, Rumania/19, 4 decembrie 1972d, OSA, caseta 114, dosarul 2, raportul 46, p. 2.

ciuda insistenţei sovietice pentru „convorbiri bloc-bloc cu SUA şi URSS, în calitate de lideri ai NATO şi ai Pactului de la Varşovia", românii au înregistrat „proiectul regulamentului de procedură, ca prim document oficial al CSCE" (Documentul de lucru nr. 1 al CSCE), care stipula că numai statele şi nu alianţele militare create de ele erau participanţi legitimi la discuţii.[1] Românii au solicitat, de asemenea, o preşedinţie prin rotaţie şi, în final, s-a stabilit rotaţia vicepreşedinţilor adunărilor şi preşedinţii oricăror viitoare grupuri de lucru.

Insistenţa României ca statele să participe indiferent de statutul de membru al vreunei alianţe militare a fost „în general respinsă de toţi ceilalţi membri ai Pactului de la Varşovia".[2] Media sovietică a evitat să menţioneze explicit România când a criticat „anumite tentative de a crea dificultăţi în realizarea unor progrese", sugerând însă că Bucureştiul constituia o obstrucţie în însăşi calea Procesului de la Helsinki.[3] Conducând atacul, media maghiară a acuzat România că nu a păstrat confidenţialitatea negocierilor şi că „îşi făceau publicitate pentru ea şi pentru punctele ei de vedere", în timp ce polonezii o criticau pentru că „despica firul în patru şi prelungea negocierile", cu scopul de „a slăbi solidaritatea grupurilor ideologice din Europa".[4] Bucureştiul nu s-a retras din faţa ofensivei comune a partenerilor din alianţă şi chiar a introdus formula de compromis, care a pus Moscova la colţ, respectiv a făcut-o să accepte că şedinţele „vor avea loc în afara cadrului alianţelor militare".[5] Faptul că discuţiile nu s-au transformat „într-o confruntare Tratatul de la Varşovia–NATO" a fost atribuit de observatorii internaţionali tenacităţii României, ceea ce i-a „atras admiraţia" unui număr de state occidentale.[6]

Conform rezoluţiei conducerii partidului maghiar, pregătită de adjunctul Departamentului Internaţional, Mátyás Szürös, liderul est-german „a urmat în toate aspectele linia noastră comună" şi, de aceea, le-a cerut românilor:

> [...] să se abţină, pe viitor, să mai facă demersuri care nu sunt pe linia poziţiilor noastre comune în problemele importante. Nu este un secret că propunerile Republicii Socialiste România referitoare la chestiunea aşa-numitelor măsuri

[1] Nuenlist şi Locher (2005), p. 12, PHP.
[2] King (1972d), pp. 1-5. România a insistat că procesul „nu trebuie în nici un fel şi sub nici o formă să pornească de pe poziţiile de bloc". *Scînteia*, 24 noiembrie 1972.
[3] Radio Moscova, în limba română, 28 noiembrie 1972.
[4] Radio Budapesta, 25 noiembrie; *Zycie Warszawy*, 26 noiembrie; Radio Varşovia, 27 noiembrie 1972; King (1972d), p. 5.
[5] Ibidem.
[6] King (1972d), p. 6. Vezi şi King (1972b), pp. 13-15. Statele Unite nu au fost hotărâte în legătură cu propunerea României, oficialităţile responsabile de relaţia SUA – URSS fiind în favoarea abordării de pe poziţii de bloc.

de sporire a încrederii şi renunţarea la forţă sunt în acord cu intenţiile ţărilor NATO, care sunt direcţionate spre complicarea şi prelungirea convorbirilor.[1]

Ceauşescu a caracterizat atacul lui Honecker ca „un amestec inadmisibil în afacerile interne ale României", menţionând că singurul motiv pentru care se abţinea să răspundă mai dur era „profundul său respect pentru partidul lui Thälmann şi Pieck".[2]

După cum nota Kissinger, după discuţia cu liderul român, „îngrijorarea majoră" a lui Ceauşescu era că „CSCE nu mergea îndeajuns de departe", încât să asigure măsuri de siguranţă „suficiente, care să protejeze Europa de Est" de intervenţia sovietică.[3] În timp ce Statele Unite au preluat responsabilitatea pentru negocierea Coşului I şi Marea Britanie pentru Coşul II, Franţa „a purtat majoritatea negocierilor asupra Coşului III" şi nu a manifestat nici un interes pentru efortul României de a stabili şi impune măsuri de creştere a încrederii care vizau Uniunea Sovietică.[4] Ministerul de Externe francez i-a spus clar lui Kissinger, la mijlocul lui 1975, că „pentru Franţa, măsurile de sporire a încrederii nu reprezintă unul dintre punctele esenţiale ale Conferinţei".[5]

De fapt, Parisul era prea puţin interesat la acea vreme de Procesul de la Helsinki, privindu-l ca pe o ameninţare la propria sa dominaţie în afacerile de securitate europeană, mai ales după ce românii reuşiseră să-i aducă la egalitate pe toţi participanţii la discuţii (ceea ce diminua rolul special pe care Franţa şi l-ar fi asumat, inevitabil). Ungurii şi sovieticii erau conştienţi de acest dezinteres şi au încercat să-l folosească în propriul avantaj.

---

[1] Rezoluţia nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniştri asupra întâlnirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varşovia, din 17-18 aprilie 1974 de la Varşovia, pregătită de Mátyás Szürös, în PHP, „Records of the Political Consultative Committee, 1955–1991", publicată de Douglas Selvage şi Vojtěch Mastný, ianuarie 2008, p. 7. Şi Gierek „a deplâns faptul că propunerile României pentru convorbirile de dezarmare de la Viena diferă de poziţia comună". (p. 8).

[2] Op. cit., p. 8. Conducătorul român a criticat şi „declaraţia preliminară de principii", considerând-o „prea slabă", insistând asupra unui regim de control şi sancţiuni şi reiterând propunerile pentru „retragerea trupelor străine şi încetarea manevrelor militare" la frontierele altor state şi pentru „reducerea cheltuielilor militare". King (1972b), p. 8.

[3] Kissinger (2002), p. 662.

[4] Părea că autorităţile franceze erau susceptibile la abordări din partea „partenerii lor din strânsa cooperare" tocmai din cauza atitudinii lor „mai degrabă rezervată" faţă de CSCE, pe care oficialii sovietici o descriseseră anterior maghiarilor ca fiind „rezervată şi dezinteresată". Károly Erdélyi, Memorandum al Ministerului de Externe către Comitetul Politic al HSWP legat de consultările sovieto-maghiare pentru Conferinţa Europeană de Securitate, 18 octombrie 1969, la PHP.

[5] Kissinger (2000), p. 646.

După cum menționa o oficialitate maghiară, în urma consultărilor bilaterale sovieto-ungare:

> Atitudinea Franței este mai degrabă rezervată. Conducătorii francezi sunt conștienți că întreprinderea lor politică majoră, slăbirea simultană a pozițiilor europene ale celor două tabere opuse, se poate realiza cu greu la conferință, așa încât atitudinea lor este caracterizată prin dezinteres și rezervă.[1]

Majoritatea analizelor occidentale ale Procesului de la Helsinki nu au acordat prea multă atenție României, chiar și atunci când se deranjau să menționeze că acesta adoptase o poziție diferită de Moscova și de restul Pactului de la Varșovia. Totuși, ceea ce rezida în acea diferență a avut un efect enorm asupra Războiului Rece. Esența acelor diferențe a fost bine reliefată în proiectul discursului lui Honecker de la întâlnirea Pactului de la Varșovia din 1974:

> [...] În subcomitetul care se ocupă de măsurile CBM, delegația României a venit, de asemenea, cu o propunere de document separată. Astfel, aspectele militare generale, în unele părți într-o formă detaliată, au devenit obiectul deliberărilor conferinței. Inițiativa românească, împreună cu propunerile din partea țărilor vestice includ solicitări care depășesc recomandările de la Helsinki [...]
>
> [Delegatul României a propus] realizarea unor controale internaționale amănunțite pe teritoriile statelor socialiste, prin posturi internaționale fixe și mobile. În circumstanțele actuale, în care există riscul continuu al unei agresiuni imperialiste, un astfel de punct de vedere este total inacceptabil. Seria de măsuri propuse are scopul clar de a limita și a plasa sub control activitățile forțelor armate ale statelor socialiste. Aceste propuneri ale tovarășilor români sunt în concordanță cu opinia statelor NATO referitoare la așa-numitele „măsuri de promovare a stabilității".
>
> În final, unele dintre modificările și amendamentele românilor au efectul de a extinde aria asupra căreia acordul trebuie să aibă valabilitate. [...] Decisiv pentru noi – și le cerem tovarășilor români să reflecteze la aceasta cu atenție – este că aceste modificări și corecții ignoră interesele de securitate ale întregii comunități socialiste și drepturile suverane ale statelor

[1] Memorandum al Ministerului de Externe către Comitetul Politic al HSPW legat de consultările sovieto-maghiare pentru Conferința Europeană de Securitate, 18 octombrie 1969, p. 1, în Békés și Locher (2003), PHP. Autorul raportului (de fapt, un memorandum către Biroul Politic maghiar), ministrul adjunct de Externe, Károly Erdélyi, este identificat ca agent KGB, în Kun (1988).

socialiste [...] De fapt, RSR adoptă o poziție în totală contradicție cu politica stabilită de noi.[1]

După cum nota ulterior un analist: „Aspectele militare ale CSCE, măsurile voluntare de sporire a încrederii (CBM) au reprezentat un nou element în relațiile Est – Vest – ceva ce nu a avut nici o legătură cu ideea sovietică de destindere".[2] Bucureștiul și-a continuat aceste eforturi, alăturându-se, practic, „țărilor nealiniate împotriva Pactului de la Varșovia", „solicitând notificarea anterioară a mișcărilor de trupe, precum și a manevrelor navale și aeriene", la conferința din 1978 de la Belgrad.[3] La acea vreme, spionajul SUA a evaluat că Moscova era acum confruntată cu „dificultăți pe două fronturi". Una era creată de aprobarea Coșului III, iar cealaltă, pe care CIA o situa pe primul loc, era provocată de acceptarea fără entuziasm „a unui număr de măsuri de notificare anterioară și observare a manevrelor militare majore – așa-numitele măsuri de sporire a încrederii (CBM)".[4]

Cu toate că s-a recunoscut rareori, România a jucat un rol important și în împiedicarea tentativelor sovietice de a transforma „conferința CSCE de la Madrid într-o conferință pe teme de dezarmare" și în garantarea că va fi, în schimb, „o conferință pe tema CBM".[5] Delegația României și-a menținut poziția exigentă în timpul negocierilor CSCE din 1984–1986, de la Stockholm, la care Moscova a acceptat solicitările de notificare și inspecțiile internaționale, îngreunându-se major capacitatea sovieticilor

---

[1] *Asupra pozițiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, pp. 1-9, „XIV. Varșovia, 17–18 aprilie 1974", „PCC Meetings 1970–1990", în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP. *Notele est-germane asupra proiectului conferinței pentru securitate europeană* (17 aprilie 1974) reiterau plângerile pentru „accentul exagerat" pus de România pe „aspectele militare concrete" ale CBM, pe „principiul renunțării la forță", pe reduceri mai mari ale armamentelor și forțelor militare ale URSS, RDG, RPP și RSC și pentru solicitarea României „de controale internaționale extinse pe teritoriile statelor socialiste, prin puncte internaționale de control", propuneri care coincideau „larg" cu „vederile statelor NATO". Nota concluziona că: „Propunerile României complică negocierile de la Viena, contravin intereselor de securitate ale comunității socialiste și aduc atingere drepturilor suverane ale statelor socialiste". Ibidem.

[2] Nuenlist și Locher (2005), pp. 13-14, PHP.

[3] Moore (1977), p. 5.

[4] *Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference,* mai 1977, p. 3, CIA.

[5] Nuenlist și Locher (2005), p. 14, PHP. Cu toate că erau conștienți de importanța acestor măsuri, analiștii nu au recunoscut rolul României, afirmând în schimb că SUA au renunțat la România ca partener principal, preferând Polonia și Ungaria, în perioada de după Helsinki.

„de a pregăti un atac-surpriză".[1] Motivaţiile pentru acest efort românesc extraordinar rezidau în dorinţa sinceră a Bucureştiului de a avea o asigurare împotriva incursiunilor militare sovietice. Aşa cum îi mărturisea Ceauşescu preşedintelui Ford, în 1975, el era preocupat de „problema serioasă", care depăşea „ceea ce se semnase la Helsinki":

> În primul rând, la 30 de ani după război, Europa se află încă sub condiţiile armistiţiului. [...] Aceasta implică, desigur, că aceia care au fost victorioşi în război [...] au dreptul să intervină acolo unde nu există nici un tratat de pace, în orice moment doresc. [...] A continua să trăim sub auspiciile Tratatului de la Potsdam înseamnă un risc de intervenţie în orice moment. [...] [Scopul nostru este] să scăpăm de statutul de la Potsdam şi să ajungem la o stare de lucruri normală în Europa, care exclude dreptul de intervenţie în treburile interne ale altor state.[2]

Era necesar, îi spunea preşedintele român partenerului său american, un document obligatoriu care „să înlăture orice drepturi ale vreunui stat asupra altuia". Când a fost întrebat de preşedintele Ford dacă el credea că soluţia se afla în reunificarea Germaniei, Ceauşescu i-a răspuns afirmativ.[3]

Răstălmăcirea performanţelor României la CSCE

În perioada summitului de la Helsinki, eficienţa măsurilor active antiromâneşti de sorginte sovietică a devenit tot mai vizibilă în analizele academice şi ale spionajului SUA. De exemplu – după ce descrisese politica României din 1972 ca fiind consecventă şi tactica ei ca urmărind „un model al confruntării, urmat de o perioadă de consolidare, în care tensiunile vor fi destinse, fără însă să se facă Uniunii Sovietice concesii de substanţă" – patru ani mai târziu, acelaşi analist a început să afirme că linia strategică generală a României împotriva Moscovei era marcată de „un zigzag" şi

[1] Ibidem. Vezi Hannes Gamillschlag, „In der Konferenzpause beginnt die Arbeit", *Frankfurter Rundschau*, 23 martie 1984. Românii au jucat un rol-cheie în crearea premiselor pentru viitoarele acorduri „cer deschis" şi au fost primii care au propus şi au implementat un acord „cer deschis" în fostul Bloc Sovietic, cu vecinii lor maghiari în 1991.

[2] Memorandum al discuţiei, Bucureşti, 2 august, 1975, 7-8.10 p.m., documentul 36, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

[3] Ibidem.

nu era „în nici un caz consecventă sau lipsită de ambiguități".[1] Abilitatea măsurilor active sovietice de a sădi confuzie și îndoieli – demonstrată evident prin contrastul dintre etichetarea opoziției României ca ineficientă și contraproductivă, făcută în Evaluarea Comunității Informative Naționale (National Intelligence Estimate) din 1973, și addenda la această evaluare, din 1974, care sublinia că România „rămăsese cea mai dificilă problemă a sovieticilor" – a continuat să aibă un efect cumulativ asupra percepțiilor din Statele Unite.[2]

În 1975, chiar și atunci când observa corect opoziția singulară a României față de Moscova și eforturile ei serioase de a introduce controale mai exigente în procesul CSCE, care ar fi îngreunat devierile sovietice, CIA descria comportamentul României în termeni care sugerau superficialitatea, autopublicitatea și lipsa de consecvență, toate acestea aflându-se printre efectele majore ale măsurilor active și ale criticilor din mass-media sovietică și a Pactului:

> Într-un mod caracteristic, delegația română a făcut un mare spectacol din clamarea independenței și apărarea intereselor și interpretărilor sale speciale. [...] În final, nu au fost reținute prea multe elemente care să poată fi citate de București ca încorporând conceptele sale, iar românii, ca de obicei, au bătut în retragere în fața unor confruntări potențiale cu sovieticii.[3]

Judecând însă după convorbirile desecretizate dintre conducătorii români și americani din anii 1973–1975, realizările românești de la Helsinki fuseseră enorme, cu un efect de durată.[4] Faptul că nu au fost atribuite Bucureștiului este o altă poveste.

---

[1] King (1972b), p. 27; King (1976b), p. 1. Tipică, de asemenea, a fost și interpretarea îngustă a politicii României ca tinzând să-și „crească autonomia față de Uniunea Sovietică" și ducând „o politică conform intereselor naționale ale României", în timp ce ignora eforturile de reducere a dominației sovietice la nivel regional și global. Op. cit., pp. 1, 2.

[2] *National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR* (NIE 11/12-73 preluat de NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 15, CIA, și *Memorandum To Holders Of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR*, 7 mai 1974 (declasificat la 31 ianuarie 1994), p. 5, CIA.

[3] *CSCE: The View from Moscow* (1975), p. 8, CIA.

[4] Vezi documentele 25-43 în *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. În 1978, președintele Carter declarase, de asemenea, că România „promovase activ scopurile conferinței de la Helsinki", în special prin consolidarea unei necesare încrederi mutuale. *Visit of President Nicolae Ceausescu of Romania Remarks at the Welcoming Ceremony*, 12 aprilie 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [on-line]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil pe: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655.

Operaţiunile sovietice de „sporire a prestigiului", din perioada conferinţei, nu s-au limitat la îmbunătăţirea imaginii lui Kádár (cu ajutorul generos al lui Kekkonen) sau la prezentarea Ungariei ca o „semidemocraţie liberală".[1] Ele s-au extins şi la liderul polonez, Edward Gierek. Atât Kádár, cât şi Gierek au afişat o „opoziţie tăcută" faţă de Moscova în discuţiile cu interlocutorii occidentali, atât în timpul Procesului de la Helsinki, cât şi în timpul vizitelor bilaterale ce au urmat, convingându-i că nu existau nici un fel de diferenţe esenţiale între vederile lor şi cele ale conducătorului român, cu singura excepţie că, în timp ce ei aleseseră o cale tăcută, serioasă şi astfel cu un sprijin mai puternic, acesta prefera „să facă paradă".[2] Mai mult, susţineau ei, aleseseră acest nivel de discreţie datorită importanţei strategice pe care ţara lor o acorda URSS, în timp ce inconsecvenţa strategică a României îi permitea o libertate mai mare în acest domeniu. În acelaşi timp, prin comportamentul lor din cadrul Pactului de la Varşovia, s-au dovedit a fi printre cei mai loiali parteneri ai sovieticilor, iar remarcile lor – care făceau plăcere Washingtonului –, revoltător de duplicitare.

Spre deosebire de aceştia, în ciuda autodistrugerii pe care a practicat-o în politica internă, conducătorul român a fost singurul lider ale cărui intenţii exprimate la Washington au fost confirmate atât de acţiunile sale de la Pactul de la Varşovia, cât şi ale ţării sale pe plan internaţional. Remarcabil este faptul că, în anii 1960–1970, se pare că el nu a exploatat „relaţia specială" cu Washingtonul pentru a submina alte state est-europene. Belgradul, spre exemplu, a subminat România în faţa interlocutorilor americani, în primul rând din motive de concurenţă, iar Budapesta a făcut-o din cauza antagonismului tradiţional şi a iredentismului moştenit, precum şi a directivelor de la Moscova. Politica de dezinformare practicată de Pactul de la Varşovia a prezentat cu mare succes guvernul Gierek (şi, anterior, regimul Gomułka) ca pe un opozant şi un mediator de încredere al poziţiilor sovietice în percepţiile SUA, astfel încât credibilitatea lui Ceauşescu a scăzut atunci când – ca răspuns la una dintre întrebările directe ale lui Kissinger – a

[1] Partidul Comunist Francez, loial Moscovei, a făcut-o deschis prin Coaliţia Stângii, prezentându-l pe György Aczél ca erou liberal şi justificând sistemul partidului unic printr-o „metodă de relaţii publice îndemânatică, în slujba a doi clienţi cu interese comune – regimul maghiar şi Partidul Comunist Francez". Kevin Devlin, „French Communist Picture of «Liberal» Hungary", RFER, 5 octombrie 1973, OSA, caseta 35, dosarul 4, raportul 296, pp. 1-4; Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 şi 3 octombrie 1973.

[2] Vezi şi Kissinger (2000), pp. 645 şi 656-657.

remarcat că Polonia era unul dintre campionii integrării strânse în Tratatul de la Varşovia.[1]

Întâlnirile partenerilor Moscovei din „strânsa cooperare" cu Washingtonul, Londra, Bonnul şi Parisul, cu prilejul convorbirilor de la Helsinki, au deschis oportunităţi pentru desfăşurarea operaţiunilor antiromâneşti la un nivel cu totul nou. Kissinger i-a relatat lui Ceauşescu faptul că diverse state est-europene abordaseră reprezentanţi americani la Helsinki pentru a le propune „îmbunătăţirea relaţiilor" cu SUA, cerându-i, în acelaşi timp, sfatul „cum ar trebui trataţi de Statele Unite – spre exemplu, în ce ordine, bineînţeles, după România".[2] Deşi i se oferea o ocazie extraordinară, aceea de a juca rolul „uşierului", şi chiar posibilitatea de a-şi bloca opozanţii, preşedintele român, „după ce a reflectat o vreme, a spus că ar merita să încerce să-şi îmbunătăţească relaţiile cu toţi". Este de presupus că extragerea Europei de Est din strânsoarea îmbrăţişării sovietice ar fi servit admirabil scopurilor României.

Şi toate acestea în pofida faptului că Gierek îl devansase pe Ceauşescu prezentându-se, el însuşi, proamerican şi antisovietic în timpul vizitei preşedintelui Gerald Ford şi a lui Henry Kissinger la Varşovia, imediat după semnarea Actului Final, care a precedat vizita acestora la Bucureşti.[3] Se pare că aprecierea din 1972 a Consiliului Naţional de Securitate, din perioada administraţiei Nixon, că Gierek îl invitase pe preşedintele american în ţara lui „aproape sigur" la comanda Moscovei pentru a submina poziţia României vizavi de SUA, nu a rezistat trecerii timpului.[4] Ulterior, Kissinger nu numai că l-a inclus pe Gierek (şi pe Kádár) în grupul „opozanţilor" faţă de Moscova, alături de Ceauşescu, dar le-a oferit şi întâietate în ordine nealfabetică: „Polonia, Ungaria şi România".[5]

---

[1] Întrebat de Kissinger ce atitudine aveau membrii non-sovietici ai Pactului faţă de integrarea mai mare CMEA, Ceauşescu a replicat că, în timp ce românii „erau clar împotrivă", ceilalţi erau de acord şi a subliniat că: „De fapt, polonezii sunt unul dintre susţinătorii puternici ai planului, ca şi bulgarii". Memorandum al discuţiei, Bucureşti, 3 august 1975, 9-10.25 a.m., documentul 37, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.

[2] Ibidem.

[3] Kissinger (2000), pp. 656-657. Conform lui Kissinger, „Ceea ce Gierek exprimase eliptic la Varşovia Ceauşescu a făcut explicit". Op. cit., p. 661.

[4] *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. XIV, documentul 75, p. 240.

[5] Kissinger (2000), p. 645. Această clasificare reflecta importanţa organizaţiilor de emigranţi din SUA. Kissinger a condamnat involuntar România printr-o laudă palidă, caracterizând politica ei externă ca „tinzând spre neutralitate". Op. cit., p. 654.

În perioada vizitei preşedintelui Ford la Bucureşti (şi începând din a doua jumătate a anilor 1960), ordinea ţărilor est-europene fusese oarecum diferită. După cum îi explica Kissinger lui Ceauşescu, în august 1975:

> Politica noastră generală, domnule preşedinte, este să poziţionăm România, în relaţiile noastre, cu doi paşi înaintea celorlalte state est-europene. [...] Depinde de dumneavoastră să faceţi sugestii referitoare la relaţiile României cu noi, astfel încât ele să rămână pe primul loc.[1]

La gluma lui Kissinger, că ministrul de Externe român ar putea să-i facă o vizită şi să-i aducă propunerile după „ce-şi va ţine discursul antiimperialist" la ONU, în toamnă, Ceauşescu i-a dat replica lui Ford şi l-a asigurat că: „Nu e nici un motiv să vă supăraţi când oamenii încep să vorbească pe un ton antiimperialist, din moment ce acestea sunt probleme cu o aplicabilitate mai largă".[2]

Penetrarea spionajului sovietic în DSS a fost demonstrată, din nou, printr-o tentativă clară de a compromite şi descuraja vizita preşedintelui Ford, din 1975, după semnarea Actului Final de la Helsinki. Când echipa de antemergători a preşedintelui a aterizat la Bucureşti, personalul DSS a confiscat paşaportul lui Robert Gates, pe atunci ofiţer CIA şi membru în echipă – DIE fiind cea care preluase, cu câţiva ani înainte, responsabilităţile pentru vamă, paşapoarte şi vize.[3] Gates a făcut atunci obiectul unor repetate hărţuiri telefonice şi ameninţări cu consecinţe teribile, în cazul în care încerca să plece din ţară fără paşaport, toate fiind provocări evidente despre care, bineînţeles, echipa americană a presupus că erau înscenate de guvernul român.

De fapt, ofiţerul CIA nu şi-a mai primit niciodată paşaportul înapoi şi a fost obligat să obţină un paşaport nou de la Ambasada SUA de la Bucureşti.[4] Aceasta a provocat o animozitate care, conform propriilor amintiri ale lui Gates, ameninţa să torpileze întreaga vizită prezidenţială – care fusese iniţial planificată atât la Washington, cât şi la Bucureşti ca „manifestarea de dragoste" a unor parteneri apropiaţi.[5] Experienţa deosebit de neplăcută i-a

[1] Memorandum al discuţiei, Bucureşti, 2 august, 1975, 7-8:10 p.m., documentul 36, *Foreign Relations, 1969–1976*, vol. E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*.
[2] Ibidem.
[3] Gates (2006), p. 86.
[4] Ancheta şefilor serviciilor de informaţii postcomuniste din România nu a avut succes nici în găsirea paşaportului, nici în găsirea vreunui ordin, instrucţiune sau raport privind incidentul, indicând o operaţiune de tip „rogue" (tâlhăresc).
[5] Ibidem.

lăsat atât lui Gates, cât şi întregii echipe o amintire amară care nu a lucrat în favoarea României, atunci când Gates a devenit directorul CIA.[1]

Prezentările ulterioare făcute de Radio Europa Liberă răspunsului statelor non-sovietice din Pactul de la Varşovia la acordurile de la Helsinki au reflectat prejudecăţile bine înrădăcinate pro-Kádár şi anti-Ceauşescu, consecinţe ale măsurilor active ale Pactului.[2] Poziţia maghiară a fost prezentată în general ca „rezonabilă", „moderată", „temperată" şi „convingătoare", iar aşa-zisele „reţineri arătate de media" referitoare la Coşul III au fost descrise ca fiind motivate de atitudinea „relativ liberală" a lui Kádár, în timp ce despre România se afirma că afişa numai „variaţiuni" ale conformării cu poziţiile sovietice şi dădea răspunsuri „contradictorii" (pe care însă REL nu le cita), caracterizate prin „rigiditate ideologică".[3] Conform REL, Helsinki a reprezentat pentru români „mai mult decât orice" o „ocazie să se răsfeţe, arătând un pic de aroganţă faţă de URSS şi cu atragerea luminii reflectoarelor dinspre Brejnev la Ceauşescu" şi un forum în care să-şi demonstreze în faţa lumii „autonomia în cadrul alianţei sovietice", în timp ce consolida „zidurile politicii sale externe sui generis".[4]

---

[1] Gates şi-a exprimat măsura acelei amărăciuni astfel: „Am luat degetul din uşa Air Force II chiar înainte ca uşa să fie închisă şi avionul să decoleze de pe aeroportul Bucureşti-Otopeni". Plasarea unor agenţi ostili dezvoltării relaţiilor mai strânse dintre SUA şi România a rămas o problemă serioasă pe tot parcursul Războiului Rece.

[2] RAD Staff (1976a). Secţia maghiară a REL a demonstrat o favorizare extremă a guvernului Kádár, incluzând decizia internă de a nu-i critica niciodată pe liderul maghiar şi pe guvernul lui. Un favoritism oarecum similar a fost arătat şi de secţia poloneză faţă de Gomułka şi Gierek (cel puţin pentru o perioadă îndelungată). Dimpotrivă, secţia română a fost profund negativă şi l-a ridiculizat personal pe Ceauşescu, chiar şi în perioada de liberalizare a PCR, de la mijlocul şi la sfârşitul anilor 1960. Vezi Puddington (2003), pp. 256, 264, 120, 212, 239. Vezi şi George R. Urban, *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1998.

[3] RAD Staff (1976a), pp. 3, 41. Afirmând, în introducere şi la concluzii, că România nu manifestase nici o opoziţie semnificativă faţă de poziţiile sau politicile Pactului, autorii au demonstrat repetat opusul în conţinutul raportului, ori de câte ori au fost descrise poziţiile specifice.

[4] Op. cit., p. 41. Raportul descria poziţia Bulgariei ca „aproape identică" cu cea a Moscovei, afirma că părerea Cehoslovaciei o „reflecta pe cea a Uniunii Sovietice", nota că Ungaria „recita răspunsurile corecte" şi declara că Polonia „călca pe urmele Moscovei". Paragrafele din concluzie asimilau România „opiniei estice", deşi ea împărtăşea ceea ce autorii considerau a fi primul şi cel mai important element al opiniei Vestului, acela că „destinderea înseamnă înlocuirea armelor prin încrederea că nu este nevoie de ele". De asemenea, abordarea iugoslavă era opusă eronat României, ele fiind de fapt identice. Op. cit., pp. 41-42.

După conferinţa de la Belgrad din 1977, un analist a considerat că propunerile României pentru CBM aveau „puţine şanse să fie acceptate" şi le-a caracterizat nesincere – „mai mult o chestiune de spectacol şi de stil decât de substanţă" –, o alegaţie care e posibil să fi fost preluată din mass-media Pactului de la Varşovia, care denunţa în termeni similari orice iniţiativă românească din politica externă şi de securitate.[1] Raportul CIA asupra obiectivelor sovietice de la Belgrad a uitat cu totul să menţioneze lobby-ul tenace al Bucureştiului pentru măsurile de sporire a încrederii. În schimb, propunerea României pentru „o reducere cu 5–10% a forţelor armate" din Europa a fost considerată „o idee despre care ei pretind că le aparţine", dar pe care CIA o respingea pentru că semăna „foarte bine" cu „poziţia fundamentală a sovieticilor, care doresc să forţeze reduceri ce ar menţine echilibrul existent – unul care este favorabil Moscovei".[2]

În acelaşi timp, documentele Pactului de la Varşovia atestau conflictele repetate şi persistente ale Bucureştiului cu Moscova şi cu ceilalţi „parteneri apropiaţi" legate de măsurile de sporire a încrederii, dezarmare şi reducere a efectivelor.[3] Conform raportului ministrului est-german al Apărării către Honecker, acestea au fost cu siguranţă principalele puncte de dispută – la întâlnirea din 1976, de la Sofia, a miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia – alături de refuzul Bucureştiului de a lua în considerare standardizarea armamentelor bazate pe echipament sovietic. România îşi menţinea „mentalitatea naţionalistă şi de suveranitate exagerată", în ciuda presiunii exercitate cu „mare pasiune" de mareşalul Ustinov şi de ceilalţi miniştri loiali, „atât în timpul şedinţei, cât şi în afara ei".[4] „Era limpede, opinau conducătorii armatei sovietice, că delegaţia română era pornită să submineze deciziile Comitetului."[5]

Propunerile Bucureştiului pentru „o reducere semnificativă a bugetelor militare, a trupelor, manevrelor şi aplicaţiilor" – pe care CIA le interpreta ca fiind înaintate cu implicarea Moscovei – au fost din nou în centrul dezbaterilor din aprilie 1978, de la întâlnirea miniştrilor de Externe ai Pactului. Urmând conducerea sovietică, ceilalţi membri ai Pactului au acuzat

[1] Moore (1977), p. 5.

[2] *Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference*, mai 1977, p. 8, CIA.

[3] Vezi Discursuri ale liderilor partidelor comuniste (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jivkov şi Nicolae Ceauşescu), 25 noiembrie 1976; Raportul polonez asupra întâlnirii PCC, noiembrie 1976; şi Raportul cehoslovac asupra întâlnirii PCC, noiembrie 1976, în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.

[4] *Report on the Ninth Session of the CDM*, 13 decembrie 1976, în „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Defense, 1969–1990", editat de Christian Nuenlist, mai 2001, PHP.

[5] Ibidem.

Bucureștiul că „își folosea pozițiile divergente pentru a-și întări poziția pe scena internațională".[1] România a continuat să promoveze măsurile de sporire a încrederii de-a lungul anilor 1980. Numai atunci când Gorbaciov a adoptat, în cele din urmă, o atitudine favorabilă, statele loiale Moscovei și-au modificat poziția pentru a se conforma noii linii a Moscovei, acceptând astfel, implicit, argumentele României.[2]

[1] *Information Report*, 24 aprilie 1978 în „IX. Sofia, 24-25 aprilie 1978", „Faltering Détente, 1976–1980", Anna Locher, ed., „Records of the Warsaw Pact Committee of Ministers of Foreign Affairs, 1976–1990", PHP.

[2] Brown (1988), p. 271.

CAPITOLUL 27

COOPERAREA MILITARĂ ANTISOVIETICĂ 1973–1978

Din punctul de vedere al Kremlinului, contactele militare externe ale României reprezentau cele mai îngrijorătoare elemente ale independenței sale. După neașteptatul sprijin primit din partea americanilor, chinezilor, britanicilor și nemților, în timpul și după invazia condusă de sovietici în Cehoslovacia, românii își diversificaseră relațiile militare din afara Pactului de la Varșovia, nu numai în domeniul pregătirii și echipamentelor militare, dar exista temerea că și în domeniul unor „alianțe" de facto antisovietice. După ce procurase stații de emisie mobile din Germania Federală, înainte de invazia din 1968, Bucureștiul a achiziționat avioane de la Londra (1968, 1970) și elicoptere *Allouette* și *Puma* din Franța (1971, 1976), pe care a început apoi să le producă sub licență.[1]

Relațiile militare chino-române

Relațiile militare chino-române provocau deja mare îngrijorare la Moscova. Contactele militare dintre cele două țări s-au dezvoltat constant după ce, în 1968, China a sprijinit ostentativ România. Pe la mijlocul anilor 1970, miniștrii români ai Apărării vizitau constant Beijingul, iar grupuri de ofițeri superiori din România petreceau câte o lună de „vacanță" în China.[2] Această relație a devenit obiectul unor observări atente din partea partenerilor „apropiați" din INTERKIT (și în cadrul grupului dedicat României), precum și obiectul unor intense presiuni la consiliile Pactului de la Varșovia și din partea liderilor acestuia.

---

[1] Alexiev, în Adelman (1982), pp. 159-160; *Armées d'Aujourd'hui*, nr. 22 (iulie-august 1977), p. 69.
[2] King (1972a), p. 15.

Moscova a considerat deosebit de alarmant rolul important al şefului intendenţei Armatei Chineze de Eliberare a Poporului (AEP) în negocierea unui credit cu dobândă zero, de aproape 250 milioane dolari pentru România, în martie 1971. Delegaţia militară de nivel înalt, primită de Ceauşescu la sfârşitul lui august, a declarat cum nu se poate mai explicit solidaritatea şi sprijinul Chinei pentru „lupta României împotriva folosirii forţei şi pentru apărarea suveranităţii naţionale".[1] În diverse ocazii, delegaţia condusă de şeful Departamentului politic al AEP a afirmat că „poporul chinez şi Armata de Eliberare a Poporului vă vor sta alături, vă vor sprijini ferm în eforturile de a asigura prosperitatea, de a bloca folosirea forţei de către imperialişti şi de a vă menţine independenţa naţională şi suveranitatea statului".[2] În septembrie 1971, o delegaţie de ofiţeri superiori români a petrecut o „vacanţă" de o lună în China, un eveniment anual care avea să se instituţionalizeze.

Agenţii est-germani considerau prezenţa în delegaţia chineză a doi experţi în armament şi natura „cuprinzătoare" a programului acestora o indicaţie că fuseseră discutate „măsuri concrete" de „cooperare strânsă în domeniul militar", care includea vizite la, „în principal, unităţi combative ale armatei şi la baze de antrenament ale Gărzilor Patriotice".[3] Prezenţa la toate recepţiile oficiale a unui grup de „turişti" chinezi neidentificaţi a fost considerată şi mai suspectă de spionajul RDG, indicând cooperarea oficială în domeniul informaţiilor. Câteva luni mai târziu, Bodnăraş a condus o delegaţie militară superioară la Beijing, urmată la scurt timp după aceea de vizita unor chinezi din Gărzile Patriotice. După aceea, din China au început să sosească primele torpiloare *Ho Chwan* şi canoniere din clasa *Shanghai*, pe care Bucureştiul a început ulterior să le producă sub licenţă (1971–1976).[4]

Atitudinile sovietice faţă de această evoluţie a alianţei româno-chineze erau influenţate de dezbaterea paralelă de la Kremlin şi din KGB, legată de redefinirea Chinei ca „inamicul principal" al URSS. Pericolul pe care îl reprezenta axa Bucureşti – Beijing pentru liderii de la Kremlin nu a fost deloc atenuat atunci când, la mijlocul lui 1973, conform lui Oleg Borisovici

[1] Evaluarea Ambasadei Germaniei de Est la Bucureşti a vizitei unei delegaţii militare chineze în România, 1 septembrie 1971, pp. 1-3 în „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[2] Ibidem; Agerpres, 26 august 1971; *Xinhua*, 30 august 1971.

[3] Evaluarea Ambasadei Germaniei de Est la Bucureşti a vizitei unei delegaţii militare chineze în România, 1 septembrie 1971, pp. 1-3 în „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP. Pe lângă consilierea şi echipamentul chinez (cum ar fi canonierele din clasa *Shanghai* şi torpiloarele de tip *Hu Chwan*), Bucureştiul a beneficiat şi de specialişti în tactici de gherilă chinezi şi vietnamezi.

[4] Alexiev, în Adelman (1982), p. 159; *Jane's Fighting Ships 1976–1977*, Londra, 1976.

Rahmanin, prim-adjunct al Departamentului Comitetului Central sovietic pentru relaţiile cu partidele socialiste conducătoare, Mao Zedong a desemnat „Uniunea Sovietică ca inamicul nr. 1 al Chinei".[1] Statutul de facto al României, de prieten nr. 1 al Chinei, a avut un impact negativ asupra relaţiilor cu Moscova.

Ostilitatea evidentă a sovieticilor împotriva Beijingului nu a împiedicat cu nimic Bucureştiul să ia apărarea Chinei la consiliile Pactului de la Varşovia. La întâlnirea din august 1973, din Crimeea, conducătorul român a vociferat la tentativele „partenerilor apropiaţi" de atacare a Chinei şi politicile ei şi a ameninţat că va părăsi şedinţa, dacă vor continua.[2] În acelaşi timp, „partenerii apropiaţi" s-au plâns că România bloca repetat „punctul de vedere critic al partidelor frăţeşti împotriva cursului maoist".[3]

Într-o evaluare din 1973 a politicilor faţă de China, germanii din Republica Democrată subliniau că poziţia României reflectă „accente antisovietice care nu pot fi ignorate" referitoare la „problemele fundamentale ale mişcării comuniste mondiale".[4] România nu numai că se „opusese activ" şi „repetat" condamnării Chinei, dar se ralia „deschis sau indirect" ţelurilor Beijingului şi se plasa „în opoziţie cu linia comună a comunităţii statelor socialiste".[5] Aceeaşi evaluare denunţa refuzul permanent din partea Bucureştiului „al unor măsuri concrete de coordonare şi solicitări importante ale ţărilor din comunitatea socialistă", respingerea „Tratatului de la Varşovia, CAER sau a formelor multilaterale de cooperare", accentul exagerat pe care îl punea pe „rolul relaţiilor bilaterale" şi poziţia eretică asupra „rolului special al ţărilor mici şi mijlocii", indiferent de ideologie, în medierea relaţiilor dintre marile puteri.[6]

---

[1] *Al şaselea INTERKIT – întâlnirile cu Oleg Rahmanin şi Konstantin Katiuşev*, 21 mai 1973, p. 1, INTERKIT, PHP. Rahmanin a menţionat şi că 60-70% din efectivul forţelor chinezeşti se afla la graniţa chino-sovietică.

[2] Declaraţie a şefului statului bulgar (Todor Jivkov) la întâlnirea liderilor Pactului de la Varşovia, 31 iulie 1973, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 1-B, Record 35, File 4300, Baev şi Locher (2003), PHP.

[3] *Analiză a atitudinii României faţă de maoism*, 1974, p. 2, „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

[4] Op. cit., p. 1.

[5] Op. cit., p. 2. Bucureştiul a blocat chiar distribuirea ziarului partidului est-german, *Horizont*, nr. 24 (1973), din cauza unui articol care ataca politica externă a Beijingului în Asia, pentru a-şi respecta promisiunea că nu va republica polemicile dintre sovietici şi chinezi.

[6] *Analiză a atitudinii României faţă de maoism*, 1974, pp. 2-3, „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP.

Proiectul discursului lui Honecker, de la întâlnirea din aprilie 1974 a Tratatului de la Varşovia, includea ca una dintre principalele teme politicile României faţă de China şi răbufnea o furie cruntă:

> [...] Pentru noi este total de neînţeles cum pot tovarăşii români să evalueze dezvoltarea relaţiei cu conducerea de la Beijing „ca o contribuţie semnificativă la întărirea forţelor socialismului şi la unitatea tuturor forţelor antiimperialiste". (*Scînteia*, 1.10.1973)
> Pentru noi este de neînţeles pe ce fapte îşi bazează tovarăşii români poziţia că, astăzi, China [...] a adus „o contribuţie semnificativă la lupta împotriva imperialismului, colonialismului şi neocolonialismului, pentru victoria păcii, a libertăţii şi socialismului în întreaga lume". (*Scînteia*, 2.09.1973)
> În lumina evenimentelor curente din China este şi mai de neînţeles cum pot tovarăşii românii să-l aprecieze pe Mao ca pe un „lider excepţional al Partidului Comunist Chinez şi un luptător de frunte în mişcarea muncitorească şi comunistă internaţională".
> Ne întrebăm cum se împacă tovarăşii români cu principiile şi obligaţiile alianţei noastre, atunci când promovează relaţii strânse şi tovărăşii de arme cu reprezentanţi din conducerea armatei chineze şi nu dau nici o importanţă faptului că aceştia se înarmează în vederea unei confruntări militare cu armata sovietică, cea care este coloana vertebrală a coaliţiei noastre defensive.[1]

La întâlnirea reprezentanţilor Departamentelor Internaţionale ale „partenerilor apropiaţi", de la Budapesta, din 26 martie 1974, adjunctul Departamentului de relaţii externe pentru legături cu ţările socialiste, Rahmanin, raporta că spionajul sovietic descoperise „accidental" hărţi militare în bagajul unei înalte oficialităţi române, aflată în drum spre China, via Moscova.[2] Conform lui Rahmanin, aceasta era o dovadă clară că Bucureştiul „trăda secretele Pactului către China", ceea ce justifica excluderea ei pe viitor din planificarea operaţională comună (şi tratarea ca o ţară inamică).[3]

Dezinformarea sovietică a fost capabilă să obscurizeze consecvenţa politicilor Bucureştiului faţă de Moscova, Blocul Sovietic, China şi SUA şi apoi să impună imaginea falsă – tranzitorie, oscilantă, nesinceră sau/ori nesemnificativă – asupra performanţelor şi iniţiativelor României în aceste domenii. Sub tirul acestui baraj informativ, chiar şi cei mai experimentaţi specialişti occidentali în probleme balcanice şi româneşti au considerat relaţia Bucureştiului cu Beijingului ca fiind un „scurt flirt", care a apărut

[1] *Asupra poziţiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul şefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, pp. 1-9, în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP.
[2] Mastný, în Mastný şi Byrne (2005), p. 42.
[3] Ibidem.

şi s-a disipat în 1971, şi au caracterizat-o doar ca „o posibilă excepţie" în presupusa obedienţă a României faţă de URSS post-1968.[1] În acelaşi timp, partenerii din „strânsa cooperare" se plângeau de continuarea şi dezvoltarea relaţiilor cu China, în toate domeniile, care reprezenta un „afront deschis al României împotriva statelor din Tratatul de la Varşovia", exemplificat de schimburile politice şi militare la nivel înalt ce deveniseră „mult mai active" după vizita lui Ceauşescu din 1971, în ciuda intenselor presiuni sovietice şi ale Pactului.[2]

Unele dintre aceste „afronturi" erau relativ minore, de exemplu acordarea unei „înalte decoraţii româneşti" ambasadorului chinez şi apoi ignorarea totală, imediat după aceea, a plecării de la post a mult detestatului ambasador sovietic, Aleksandr Vasilievici Basov. Altele aveau implicaţii profunde. De exemplu, eforturile României să convingă alţi aliaţi din Pact (cum ar fi directorul Institutului polonez pentru Relaţii Internaţionale) să sprijine „încheierea unui tratat de pace între cele două state germane" şi declaraţia publică a lui Ceauşescu referitoare la sprijinul ţării sale pentru „o singură naţiune germană unificată", făcută în faţa ambasadorului Germaniei de Est, ceea ce contrazicea direct unul dintre fundamentele politicii sovietice în Europa.[3] Grupul INTERKIT considera că toate demonstrau alinierea cu politica Chinei, deşi Bucureştiul îşi exprimase sprijinul pentru reunificarea Germaniei cu mult înainte ca Beijingul să devină interesat de problemă.

Această cooperare cu China avea, în opinia Kremlinului, cele mai reacţionare ţeluri, de la apropierea „între China şi statele imperialiste" (pe care România avusese neobrăzarea să o portretizeze ca pe „un succes al socialismului") la crearea unei „grupări antisovietice în Balcani" şi până la un set de măsuri deviaţioniste „în problemele de securitate europeană, precum şi a reducerii armamentelor şi a forţelor armate". Conform spionajului est-german, toate acestea urmăreau un singur scop:

> [...] slăbirea influenţei Uniunii Sovietice asupra statelor comuniste. (Printre altele, poziţia României asupra „renunţării la forţă", principiului inviolabilităţii frontierelor indiferent de cerinţele de clasă, retragerii tuturor tru-

[1] King (1973b), p. 25.

[2] *Analiză a atitudinii României faţă de maoism*, 1974, p. 2, „Documentaţie generală", Nuenlist şi Locher (2004), PHP. De exemplu, Societăţii de Prietenie Chino-Română, din subordinea Ministerului Culturii, i se acordaseră „posibilităţi mai largi pentru activităţile culturale, ideologice şi politice" decât asociaţiei de prietenie româno-sovietice – ARLUS, care era în „directa subordonare a Comitetului Central al Partidului Comunist Român". Op. cit., p. 5.

[3] Op. cit., pp. 3-4.

pelor de pe teritoriile străine şi interzicerea manevrelor militare [de-a lungul frontierelor fără notificare prealabilă].)[1]

În ciuda atacurilor sovietice insistente împotriva apropierii chino-americane şi a „complicităţii Chinei cu NATO", Ceauşescu a refuzat solicitarea lui Brejnev pentru semnarea unei „rezoluţii de condamnare a Chinei", ceea ce a provocat secretarului-general al partidului est-german, Erich Honecker, un atac de furie necontrolată în legătură cu demascarea „rolului «distructiv» al delegaţiei române" şi a acuzat România că „joacă, practic, pe mâna NATO".[2] Indispoziţia provocată de România a fost atât de mare, încât în 1975 nu s-a mai ţinut nici o întâlnire a comitetului Pactului. Ceauşescu a respins, de asemenea, şi propunerea lui Edward Gierek, loialist al Moscovei, pentru organizarea unei sesiuni speciale a comitetului Pactului cu ocazia a 20 de ani de existenţă a Tratatului de la Varşovia, iar la Bucureşti aniversarea alianţei sovietice a trecut necelebrată.[3]

Relaţiile militare cu statele mici

Şi intensificarea relaţiilor militare ale Bucureştiului cu alte părţi ale lumii constituia o sursă de îngrijorare intensă pentru Kremlin. România intrase într-o societate mixtă cu Marea Britanie şi Iugoslavia pentru producerea avionului *IAR-93*, „primul avion de atac nesovietic, care era introdus în Pactul de la Varşovia".[4] Stasi raporta la începutul lui 1973 că, deşi românii considerau într-adevăr avioanele de asalt sovietice „depăşite", ţinta reală a acestei colaborări era „obţinerea unui mai mare nivel de independenţă faţă de Uniunea Sovietică", în acelaşi sens Bucureştiul plănuind, de asemenea, să realizeze un submarin împreună cu Belgradul.[5] Din nefericire, Moscova a reuşit să-şi folosească influenţa asupra lui Tito, incluzând se pare o generoasă ofertă de avioane MiG, ca să se asigure că proiectul se va poticni şi va da numai rezultate dezamăgitoare. De asemenea, Bucureştiul a căutat

---

[1] Ibidem.

[2] Vezi *Asupra poziţiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul şefului statului est-german* (Erich Honecker), 4 aprilie 1974, şi *Note est-germane asupra Proiectului Conferinţei de Securitate Europeană*, 17 aprilie 1974, şi Vojtěch Mastný, „XIV. Şedinţa PCC, Varşovia, 17–18 aprilie 1974. Notă editorială", ambele în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001) şi PHP.

[3] Ibidem.

[4] Alexiev, în Adelman (1982), p. 160.

[5] *Nota informativă nr. 110/73 referitoare la colaborarea iugoslavo-română în domeniul producerii de armament*, 9 februarie 1973, BStU, MfS, HVA 90, S. 49-50; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 312-313. Din 1975, Belgradul şi-a exprimat interesul în coproducţia de subansamble pentru armamentul sovietic. *Süddeutsche Zeitung*, 25 aprilie, 1975.

să obţină din Germania de Vest motoare diesel pentru tancuri, precum şi avioane şi carlingi americane.[1]

Ca parte a politicii de disuadare şi blocare şi, în particular, pentru a se împiedica accesul României la tehnologia occidentală sofisticată, la nivelul Pactului s-a lansat tema de dezinformare că România ar fi fost angajată în acelaşi program de procurare de tehnologii sovietice ca şi „partenerii din strânsa cooperare" când, de fapt, Bucureştiul urma o strategie exact opusă. Cu toate că, la mijlocul anilor 1970, aproximativ 75% din livrările de armament pentru armata română proveneau din producţia internă, Bucureştiul era presat de necesitatea de a-şi dezvolta capacităţile de producţie pentru piese de schimb şi facilităţi de reparare a echipamentului sovietic greu. Pe de o parte, acel echipament forma încă majoritatea armamentului său (mai ales armamentul greu), pe de altă parte, aprovizionarea cu armament sovietic – în special cel de ultimă generaţie – devenise firavă odată cu ruptura româno-sovietică din 1968 (şi nu fusese uşor accesibilă nici în deceniul precedent).

În anii 1970, Bucureştiul folosea aceste capacităţi pentru a repara echipamentul sovietic din alte ţări – fie că le fusese furnizat iniţial de Moscova sau capturat în luptele împotriva statelor cliente ale sovieticilor. De exemplu, România „a început să livreze piese de schimb pentru tancurile şi artileria sovietică a Egiptului", după ce Sadat a abrogat Tratatul de prietenie egipteano-sovietic.[2] Conform unui fost ofiţer GRU, repararea de către România a echipamentului sovietic capturat de Israel a provocat un scandal româno-sovietic major. Criza s-a exacerbat atunci când Bucureştiul a refuzat să permită experţilor sovietici să examineze noile sale elicoptere franţuzeşti, „chiar şi de la distanţă".[3] România şi-a mărit capacitatea de a se angaja într-o competiţie cu URSS pe un nivel cu totul nou şi a solicitat chiar asistenţa SUA pentru a înlocui Moscova în calitate de furnizor în domenii în care interesele României şi ale Statelor Unite coincideau.

Între timp, relaţiile militare ale României cu restul Tratatului de la Varşovia deveneau tot mai îngheţate, Bucureştiul dublându-şi eforturile de a bloca o şi mai mare „integrare" a alianţei şi „cooperarea multilaterală". Acestea au fost evidente prin opoziţia sa de neclintit la proiectul de *Statut pentru perioade de război* al Pactului, prezentat de Moscova la sfârşitul anilor 1960, începutul anilor 1970 (care a continuat până la sfârşitul anilor 1980, când în cele din urmă Gorbaciov a abandonat proiectul ca pe o cauză

[1] Ibidem; *ADA*, nr. 22, p. 69; Alexiev, în Adelman (1982), p. 160.

[2] Dennis Deletant, „Moştenirea Securităţii în România", în Williams şi Deletant (2001), p. 192. Bucureştiul a făcut acelaşi lucru în Irak, după invazia sovietică din Afghanistan.

[3] Suvorov (1982), p. 7.

pierdută).[1] Desigur, Moscova putea şi a şi luat asemenea măsuri prin intermediul unor acorduri bilaterale sau multilaterale la nivel mai redus care excludeau România. Dar Bucureştiul a refuzat să adere la ele şi a încurajat în acelaşi timp sentimentele naţionale ale celorlalţi „aliaţi".

Prieteni sau duşmani? Interpretarea crizei din 1974–1975

Furia exprimată de mareşalul Greciko faţă de România, la sfârşitul lui 1973, pentru obstrucţionarea permanentă a operaţiunilor Pactului nu a provocat intervenţia militară pe care el i-o solicitase lui Brejnev. În schimb, Moscova a încercat indirect restabilirea controlului şi prezenţa militară. La şedinţa din februarie 1974 a miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia, Greciko a încercat să impună o serie de măsuri care ar fi servit acestui scop, ca şi cum ar fi fost hotărâte şi aprobate anterior. Acestea includeau un sistem de comunicaţii unificat al Pactului de la Varşovia şi construcţia unor posturi de comandă regionale ale alianţei, centrul de comandă bulgar al Pactului de la Varşovia, despre care românii de-abia acum erau informaţi, aflându-se deja în construcţie.

Firește, logistica pentru conectarea acestor comandamente cu sediul Pactului, aflat la Moscova, necesita o rută de transport sigură din Bulgaria în URSS, care nu putea trece decât prin România. Moscova, folosind Sofia ca reprezentant, şi-a reînnoit vechea şi persistenta solicitare pentru un coridor de transport cu drepturi extrateritoriale, pe care ţarul îl impusese pentru prima oară pentru scurt timp în 1878, iar Stalin îl reconstruise în 1944 (completat cu o linie de cale ferată cu ecartament lat, care putea fi folosită numai de trenurile lor).[2] Coridorul şi linia de tren sovietică, aflate pe aceeaşi rută (de la Isaccea, lângă graniţa româno-sovietică, direct spre

[1] Vezi rapoartele disponibile la CWIHP: Raport asupra şedinţei Comitetului Consultativ al Pactului de la Varşovia, 3 iunie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr 12/35, f. 53-63; Notă a discuţiei dintre Nicolae Ceauşescu şi mareşalul I.I. Iacubovschi, 28 septembrie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr. 13/37, ff. 64-70; Raport adresat de ministrul Forţelor Armate ale Republicii Socialiste România lui Ion Gheorghe Maurer preşedintele Consiliului de Miniştri, 30 octombrie 1968, RMA, fond V2, vol. 3, dosar nr. 15/29, f. 71-75; Stenograma şedinţei Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 24 noiembrie 1978, ANIC, fond CC al PCR, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978; Stenograma şedinţei Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR, 17 iunie 1988, ANIC, Comitetul Politic Executiv al CC al PCR, dosar nr. 1012, 1 iulie 1988; şi Stenograma şedinţei Comitetului politic consultativ al CC al PCR, 23 iulie 1988, ANIC, Comitetul Politic Executiv al CC al PCR, dosar nr. 1237, 12 august 1988, f. 1, 37-41.

[2] În 1878, aceasta a condus aproape la un război între „aliaţi". Hitchens (1994), pp. 47-53; Kellogg (1995), pp. 115-117. Vezi şi Volgyes (1982), 1982, p. 106, nota de subsol 39, şi Larry L. Watts, „Romanian Autonomy and Military Policy", *Südost Europa*, vol. 2, nr. 34 (ianuarie 1985), p. 80.

sud, prin Dobrogea) ca și liniile energetice din URSS în Bulgaria, pentru care Moscova solicitase, tot fără succes, extrateritorialitate, au continuat să opereze până când românii le-au dezasamblat în tăcere, imediat după retragerea trupelor sovietice, în 1958.[1] Drept rezultat al refuzului României pentru „o linie cu ecartament lat de la Odessa, prin estul României, până la Varna, în Bulgaria, care putea fi folosită pentru transportul unor mari unități de trupe", Bulgaria era „efectiv izolată" de „celelalte țări din Tratat, cu excepția căii aeriene și navale".[2] Ceaușescu a menționat ulterior, în discuția sa cu președintele Ford, că „bulgarii solicitaseră României să construiască o linie de cale ferată cu ecartament lat (de tip sovietic) ca să poată traversa România", adăugând că românii nu fuseseră „interesați".[3]

Bucureștiul a reacționat la acest aparent *fait accompli* prin respingerea „înființării unui sistem de comunicații unificat al Pactului de la Varșovia", opunându-se conceptului unor noi „posturi de comandă centrale" ale Pactului în Balcani și implementării sale, deja începută în Bulgaria.[4] Conform unui fost ofițer GRU, vetoul României la „propunerea de construire a unei șine de cale ferată pe teritoriul ei, care să lege Uniunea Sovietică de Bulgaria", a fost considerat o nouă dovadă a necesității de a se acționa împotriva ei, cu „presiune sporită".[5] Animozitatea provocată de acest refuz a fost evidentă la ședința Comitetului Miniștrilor Apărării, din februarie 1974, de la București. Conducătorii militari români au respins ostentativ

---

[1] În 1944, forțele sovietice au înlocuit șinele românești de tip european cu cele cu ecartament lat și au tăiat toate legăturile telefonice și telegrafice cu România, atât în Dobrogea („coridorul" spre Bulgaria), cât și în Moldova românească, se pare, pentru a permite anexarea posibilă la URSS. În 1945, comunicațiile au fost refăcute, dar șina lată a rămas pe loc, până când românii au demontat-o după retragerea din 1958 a trupelor sovietice. Vezi Hlihor și Scurtu (2000), pp. 51-53.

[2] Karl Wheeler Soper, „Capitolul 5 – Securitatea națională" (secțiunea „Relațiile militare externe: Pactul de la Varșovia"), în Bachman (1991). După cum nota un analist, „unul dintre motivele strategice" pentru controlul militar sovietic direct și invaziv, din perioada lui Stalin, era acela „de a asigura o linie permanentă de comunicare cu Bulgaria" prin teritoriul românesc. Jordan Baev, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949–1969", p. 2, *Journal for History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm.

[3] Memorandum al discuției, 3 august 1975, Departamentul de Stat al SUA (declasificat la 19 iunie 2008), *Documents on Eastern Europe, 1973–1976*, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*.

[4] Raport al celei de-a șasea sesiuni a CDM, februarie 1974, în Nuenlist (2001), pp. 1, 6, PHP (din Arhivele Federale Germane, Secțiunea militară (BA-MA), Freiburg -Bresgau, DVW 1/7/1030)001), pp. 1, 6).

[5] Suvorov (1984), p. 7.

Coridorul sovieto-bulgar: tranzitul trupelor și alimentarea cu energie

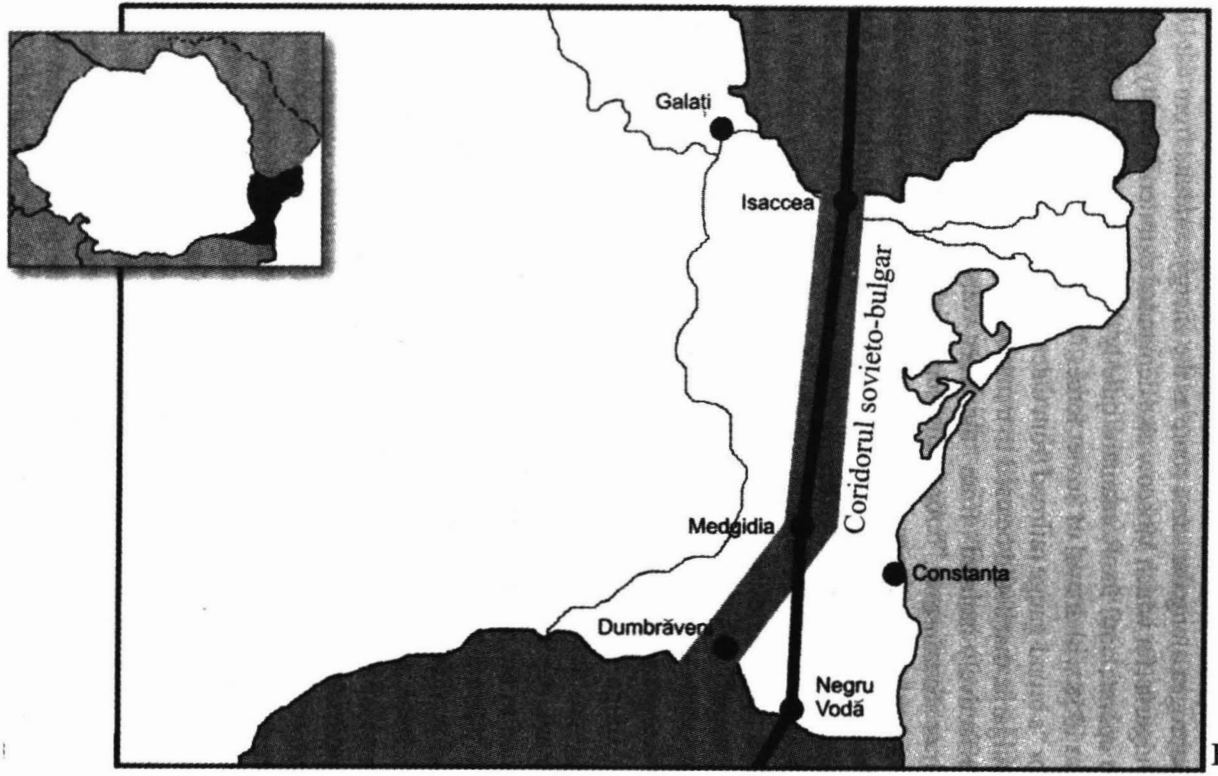

Harta 25

varianta sovietică a istoriei, toastând pentru independenţa României şi uitând, în acelaşi timp, să recunoască vreun merit autoproclamaţilor „eliberatori" sovietici care se aflau în faţa lor, acţiune pe care ceilalţi membri ai Pactului au descris-o ca pe o umilire intenţionată a colegilor sovietici.[1] Ca să înrăutăţească şi mai mult lucrurile, la scurt timp după aceea, ambasadorul român la ONU a făcut lobby pentru „includerea acţiunii împotriva unui stat din partea membrilor propriei alianţe" în definiţia Naţiunilor Unite a agresiunii.[2]

Conflictele de la întâlnirile Pactului de la Varşovia, din aprilie 1974, dintre România şi partenerii din „strânsa cooperare" în chestiunea Chinei, a integrării militare a Pactului şi a politicilor faţă de ţările în curs de dezvoltare din Orientul Mijlociu şi Africa, au provocat un grad de ostilitate atât de sever, încât forţele armate ale României au fost puse în stare de alarmă.[3] Trupele au fost dislocate în principalele zone susceptibile pentru penetrarea armatei sovietice – mai ales în regiunea din Dobrogea, care se afla la graniţă cu URSS, cu Marea Neagră şi cu Bulgaria –, li s-a furnizat muniţie şi au fost informate cu privire la iminenţa posibilă a unui atac condus de sovietici. Conform ministrului român de Externe, Brejnev a insistat în acea perioadă asupra stabilirii, în cadrul Pactului, a unor relaţii interstatale asemănătoare cu acelea dintre republicile din URSS.[4]

Într-o discuţie „de o sinceritate surprinzătoare", de două ore şi jumătate, cu ambasadorul american Harry Barnes jr, din mai 1974, Emil Bodnăraş, acel guru în probleme de securitate al României, a confirmat cele mai pesimiste evaluări ale conducerii României. Bodnăraş a relatat că:

> Brejnev a pierdut două ore la Varşovia încercând să-l facă pe Ceauşescu să-şi dea acordul pentru condamnarea Chinei, într-un comunicat al Pactului, motiv pentru care comunicatul bilateral a caracterizat întâlnirea lor doar ca „tovărăşească". Ceauşescu a refuzat, desigur. [...] Ca răspuns la întrebarea ambasadorului, Bodnăraş a spus că el nu vedea nici o posibilitate prin care China să se închidă din nou şi să se retragă de pe scena mondială. [...] România îi ruga de multă vreme pe chinezi să se alăture ONU, dar Pekingul a simţit timp de

[1] Raport al celei de-a şasea sesiuni a CDM, februarie 1974, în Nuenlist (2001), PHP.
[2] Volgyes (1982), p. 50; Agerpres, 24 februarie 1974.
[3] *Asupra poziţiilor Republicii Socialiste România: Anexe la discursul şefului statului est-german (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, şi *Note est-germane asupra Proiectului Conferinţei de Securitate Europeană*, 17 aprilie 1974, şi Vojtěch Mastný, „XIV. Şedinţa PCC, Varşovia, 17–18 aprilie 1974. Notă editorială", ambele în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001) şi PHP.
[4] Transcript al şedinţei Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, din 24 noiembrie 1978, p. 20, citat sub forma Minută a şedinţei Biroului Politic român, 14 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP.

> mulţi ani că le putea fi mai bine în afara organizaţiei. Acum, diplomaţia chineză câştigase încredere; în timp, vor fi cu siguranţă un factor puternic.
> [...] Bodnăraş a declarat că România se gândise să se retragă din Pactul de la Varşovia, la fel cum făcuseră albanezii în 1968, dar ajunsese la concluzia că era mai bine să rămână în interiorul consiliilor Pactului unde, cu toate că nu aveau nici o influenţă în conducerea afacerilor militare, putea cel puţin să pună întrebări şi să încerce să rămână informată. [...] Bodnăraş a susţinut categoric că România se va opune în continuare manevrelor Pactului pe teritoriul ei, cu excepţia aplicaţiilor pe hartă şi a exerciţiilor aeriene. [...] El a subliniat că, atunci când spuneau „integrare", sovieticii înţelegeau de fapt „dictat" şi „subordonare", aşa cum arătase experienţa bulgară şi cea maghiară.[1]

În timp ce liderii sovietici îi disprețuiau pe „aliaţii" români, guvernul de la București arăta la rândul său puţin respect faţă de calitatea celor de la Kremlin. După cum relata ambasadorul american, „Bodnăraş nu are nimic bun de spus despre vreun membru actual al Biroului Politic sovietic, disprețuindu-i în ansamblu":

> Brejnev este cel mai puţin informat dintre toţi conducătorii sovietici cu care a avut de-a face vreodată, un om care tratează doar superficial subiectele de discuţie. Bodnăraş spune că acest defect provoacă lipsa de predictibilitate şi este periculos, pentru că Brejnev este dependent în mare măsură de informaţiile pe care i le furnizează aparatul. Arta de a conduce un stat, a zâmbit Bodnăraş trist, este destul de grea, chiar şi pentru conducătorii bine informaţi. [...]
> Şeful KGB şi membru al Biroului Politic, Iuri Andropov, spune Bodnăraş, este un alt exemplu de conducător care „nu înţelege politica" şi are o vedere îngustă, limitată, o miopie regretabilă, mai ales pentru un şef al securităţii. Bodnăraş a reamintit că raportul eronat al lui Andropov fusese acela care îl determinase pe Hruşciov să abordeze greşit declanşarea a ceea ce Bodnăraş a numit „revolta armatei ungare" din 1956.[2]

Ca răspuns la întrebarea lui Henry Kissinger, adresată un an mai târziu, dacă regimul sovietic post-Brejnev va fi „mai dur sau mai flexibil", Ceauşescu spunea că „e dificil de crezut cum ar putea fi lucrurile şi mai dure". Problema, le-a explicat el preşedintelui Ford şi secretarului de stat,

---

[1] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974). Documente ale SUA selectate despre relaţiile chino-americane şi sovieto-române (1969–1974), obţinute de Mircea Munteanu, Cold War International History Project, de la National Archives, College Park, Nixon NSC, caseta 701/703, pentru George Washington Cold War Conference despre deschiderea chino-americană şi Războiul Rece (1969–1972), George Washington University, 8–9 februarie 2002.
[2] Ibidem.

era că „întreaga conducere sovietică actuală este formată din oameni care au ajuns acolo unde sunt mulţumită lui Stalin şi numai înlocuirea acestora cu oameni mai tineri ar aduce unele schimbări în politica lor".[1] Evenimentele ulterioare i-au dat dreptate lui Ceauşescu, cu toate că acurateţea analizelor lui nu va aduce din păcate nici un beneficiu nici lui, nici ţării sale.

Ameninţare sovietică sau dezinformare românească?

Deşi criza era suficient de serioasă ca să-i determine pe conducătorii occidentali să facă planuri de urgenţă pentru o eventuală invazie în România a Pactului de la Varşovia sau pentru o lovitură de stat orchestrată de sovietici, Moscova şi „partenerii ei apropiaţi" lucrau din greu ca să o înfăţişeze ca pe o altercaţie minoră, aproape inexistentă. De exemplu, în timp ce rapoartele interne cehoslovace şi est-germane nu au respectat omerta decretată faţă de opoziţia României în cadrul Pactului, liderul comunist ungar, János Kádár, a exclus menţionarea disidenţei României din raportul său pentru Biroul Politic al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar, a descris întâlnirea ca unanimă în concluziile ei şi a pretins că „toţi participanţii" condamnaseră politica externă a Chinei".[2] Apoi, raportul lui Kádár s-a „scurs" spre Vest.

Impactul cumulativ al dezinformării sovietice a fost reflectat de contradicţia dintre premisele şi concluziile unui memorandum al CIA, din august 1974, care sublinia că efortul reînnoit al Moscovei de a spori „disciplina şi unitatea" în cadrul Pactului se lovea de cel mai ridicat potenţial de „probleme" cu România.[3] În ciuda iritării crescute a Kremlinului, nota memorandumul, „Ceauşescu este pe cale să facă o mutare care va constitui o tentativă majoră de a împinge independenţa României şi mai departe". Conform CIA, noul program al Partidului Comunist Român constituia „cea mai directă şi clar argumentată respingere a supremaţiei sovietice care a fost vreodată făcută de un presupus aliat al URSS", şi „o provocare reînnoită

[1] Memorandum al discuţiei, Bucureşti, 3 august, 1975, 9–10.25 a.m., documentul 37, vol. E-15, Documents on Eastern Europe, 1973–1976, *Foreign Relations, 1969–1976.*

[2] Raport al prim-secretarului Partidului Socialist Ungar (János Kádár) către biroul politic al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, 25 aprilie 1974, în PCC (2001), PHP; MOL, M-KS-288, F. 5/635.öe (23 aprilie 1974).

[3] Memorandum pregătit de Biroul pentru informaţii curente al CIA, Washington, 13 august 1974 (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 11, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976.* Ungaria şi Iugoslavia au fost şi ele incluse. Memorandumul menţiona că, în timp ce „Kádár pare să fie în continuare foarte sigur pe el" deoarece „Brejnev i-a dat un sprijin inechivoc referindu-se la «totala lor identitate de păreri», iar Belgradul îşi continua „semiapropierea de Moscova", România o ia în direcţia opusă.

pentru eforturile Moscovei de a-şi afirma controlul militar, economic şi politic asupra lumii comuniste":

> Iritarea Kremlinului din cauza relaţiilor Bucureştiului cu Pekingul s-ar putea combina cu reacţia negativă faţă de programul Partidului Comunist Român şi l-ar supune pe Ceauşescu unei presiuni mai mari decât se aşteptase el. În acelaşi timp, e posibil ca el să fi subestimat reacţia sovietică, bazându-se pe un prea mare sprijin moral din partea Occidentului.[1]

După ce atenţiona astfel asupra gravităţii situaţiei cu care se confrunta Bucureştiul, memorandumul CIA repeta una dintre temele principale ale măsurilor active sovietice, prezentând rapoartele despre tentativele sovietice şi ale Pactului de la Varşovia de a-şi spori influenţa militară asupra României ca pe o făcătură din setul de operaţiuni destinate să păcălească Occidentul. Bucureştiul, se spunea, exagera „problemele cu Moscova" şi „răspândea alarmări exagerate":

> • Răspândesc deliberat zvonuri că Bucureştiul se află sub presiunea intensă a Moscovei pentru că promovează o linie independentă.
> • Circulă o variantă care pretinde că sovieticii ar fi solicitat „un coridor extrateritorial" prin România, spre Bulgaria.
>
> Lansarea acestor zvonuri pare calculată pentru a focaliza atenţia internaţională pe pretinsele probleme ale Bucureştiului cu Moscova. După cum s-a putut stabili până acum, nu a existat nici o solicitare sovietică pentru vreun coridor. Totuşi, Moscova a propus construirea unei căi ferate cu ecartament lat prin Dobrogea, pentru a facilita transporturile spre Bulgaria. Românii au refuzat, după care au început să brodeze pe marginea poveştii pe care au lansat-o pe piaţa zvonurilor.[2]

Sfidarea românească, susţinea de asemenea memorandumul CIA, avea scopul limitat de a-şi spori „propriul spaţiu de manevră în cadrul sistemului de alianţe sovietice", pentru că „Ceauşescu şi cei din jurul lui ştiu că nu pot face nimic care să sugereze intenţia de a ieşi din Pactul de la Varşovia; dacă ar face asta, ar însemna să provoace marele risc al unei intervenţii militare

---

[1] Ibidem.

[2] Ibidem. Referitor la solicitările sovietice pentru o şină de cale ferată cu ecartament lat, prin regiunea Dobrogea, spre Bulgaria, vezi *International Herald Tribune*, 13 iunie 1974; *Frankfurter Allgemeine Zeitung* şi *Deutsche Zeitung*, 20 iunie 1974; *The New York Times*, 22 august 1974. Respingerea de către PCR a „solicitărilor sovietice pentru a permite tranzitul trupelor sovietice către Bulgaria, pentru manevre militare comune sovieto-bulgare, în 1974" a constituit încă o dovadă a acestui conflict. Volyges (1982), p. 106, nota de subsol 39.

sovietice".[1] Două săptămâni mai târziu, Emil Bodnăraş îi dădea ambasadorului SUA o motivaţie diferită pentru decizia de a rămâne în Pactul de la Varşovia. Ţara lui, afirma el, „a ajuns la concluzia că era mai bine să rămână în interiorul consiliilor Pactului, unde, cu toate că nu avea nici o influenţă în conducerea afacerilor armate, România putea măcar să pună întrebări şi să fie informată".[2] Inconsecvent, memorandumul se încheia cu concluzia că guvernul Ceauşescu se va retrage de pe poziţia independentă odată ce Moscova şi partenerii ei loiali îşi vor exercita presiunile „psihologice primare", iar „în final, românii nu vor avea nici o altă alternativă decât să intre din nou în rând, cel puţin temporar".[3]

Acest ciudat memorandum repeta în câteva aspecte măsurile active sovietice: (1) românii nu prezentau încredere (adică mai puţină încredere decât membrii loiali ai Pactului); (2) independenţa lor era în realitate destul de limitată (era la latitudinea şi mărinimia sovietică); şi (3) mai degrabă, vor capitula în loc să lupte atunci când presiunile vor începe a lovi, chiar dacă „loviturile" vor fi mai degrabă psihologice decât militare. Aceasta reprezenta o schimbare remarcabilă a opiniei pe care CIA o avusese chiar şi înainte de schimbul deschis de ameninţări din timpul invaziei din Cehoslovacia. În acea perioadă, CIA scosese în evidenţă faptul că Bucureştiul refuzase să „stabilească vreo limită" în relaţiile sale cu Kremlinul şi în abilitatea de a gândi şi acţiona în afara cadrului în care Moscova încerca să o închidă, solicitându-le analiştilor „să-şi imagineze imposibilul" când estimau ce vor face românii în continuare.[4]

Cu cinci luni înainte de invazia din 1968, acţiunile României au demonstrat „clar" CIA-ului că regimul Ceauşescu considera URSS-ul „principalul obstacol în calea atingerii scopurilor naţionale ale României", că ambiţiile sale merg dincolo de independenţa naţională, care „în mare parte fusese realizată" şi că acţiona pentru a „submina politicile sovietice în zone prea puţin legate" de suveranitatea naţională.[5] Şase ani mai târziu, vălul

---

[1] Memorandum pregătit de Biroul pentru informaţii curente al CIA (1974), documentul 11, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*.

[2] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974).

[3] Memorandum pregătit de Biroul pentru informaţii curente al CIA, Washington, 13 august 1974 (declasificat la 18 iunie 2008), documentul 11, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Formularea din Memorandum că „sovieticii ar putea ameninţa cu – şi poate chiar aplica – unele sancţiuni politice şi economice" pare să sugereze că asemenea ameninţări şi sancţiuni nu erau deja uzuale şi erau considerate mai puţin importante decât presiunile „psihologice".

[4] Memorandum special 6-68: URSS şi Europa de Est, 21 martie 1968 (declasificat la 21 martie 2001), CIA Board of National Estimates împreună cu Office of Current Intelligence, pp. 8-9, CIA.

[5] Ibidem.

mistificărilor creat de aparatul măsurilor active sovietice reuşise să obscurizeze aproape în întregime scopul şi consecvenţa acţiunilor României.

Deşi spionajul britanic suspecta şi el Bucureştiul că exploatează rapoartele despre presiunea sovietică în propriul interes, nu avea îndoieli că Moscova căuta să obţină privilegii de tranzitare a trupelor din URSS prin România, probabil cu un statut permanent (pentru care cita surse chinezeşti şi americane oficiale), şi anume „o şosea şi o cale ferată care să fie permanent la dispoziţia ruşilor spre Bulgaria".[1] Spre deosebire de analizele SUA (cel puţin cele desecretizate până în acest moment), spionajul britanic sublinia şi că – aşa cum făcuseră şi românii – aceste presiuni apăreau pe fundalul unor „accidente" misterioase şi sabotaje în toată ţara, precum:

> [...] seria de explozii care au avut loc în ultima lună la o serie de fabrici din România. O explozie gravă a fost la Piteşti. [...] o alta la Combinatul siderurgic de la Galaţi, două mai mici la fabrici din Bucureşti şi un incendiu destul de serios la Fabrica de tractoare din Braşov.[2]

Această bătălie pentru percepţii a avut implicaţii politice serioase. După cum menţiona un raport al Departamentului de Stat, de la mijlocul anilor 1970, reacţiile SUA şi ale NATO „vor depinde masiv" de „percepţiile lor asupra puterii şi probabilităţii" „rezistenţei fiecărei ţări la intervenţiile sovietice în forţă".[3] Asemenea evaluări vor fi făcute pe baza probabilităţii de a rezista, precum şi a tipurilor şi a gradului de presiune implicat. O ţară prietenă ce „părea probabil să cedeze rapid", în cazul unor ameninţări care puteau provoca un război mai general, avea „mult mai puţine şanse să câştige sprijinul aliat" decât una care prezenta o rezistenţă puternică.[4] Prezentând intenţia şi capacitatea de rezistenţă a României ca minimală şi nulă şi gradul de presiune limitat, se obţinea disuadarea Occidentului şi a SUA privind acordarea de asistenţă pentru România, care ar fi putut facilita şi întări capacitatea de a sfida Moscova.

---

[1] Vezi şi Michael Shea, Ambasada britanică, Bucureşti lui A.F. Green, Departamentul sovietic şi Europa de Est, Foreign Commonwealth Office, „Relaţiile România/Bulgaria/URSS şi Coridorul de acces", 25 iunie 1974, FCO 28/3496, Arhivele Naţionale britanice. Solicitările sovietice pentru extrateritorialitatea unei asemenea rute ca şi pentru conductele energetice care să meargă alături de aceasta din URSS în Bulgaria au constituit o permanentă cerinţă a autorităţilor sovietice pe perioada Războiului Rece.

[2] Ibidem.

[3] Rezumat al memorandumului secretarului de stat adjunct pentru afaceri europene (Hartman) pentru Secretarul de Stat Kissinger, Washington, nedatat (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Briefingul se adresa Iugoslaviei, dar acelaşi principiu se aplica tuturor partenerilor secundari.

[4] Ibidem.

În mod repetat, în declaraţiile lor publice şi private, conducătorii români şi-au exprimat convingerea că rezistenţa în faţa unor forţe copleşitoare nu era deloc inutilă. O asemenea rezistenţă costisitoare ar fi capabilă să zdruncine hotărârea unor oponenţi mult mai puternici şi ar semnala unor potenţiali parteneri valoarea rezistenţei statelor mici. După cum clar se exprimaseră Ceauşescu, Bodnăraş şi Maurer în faţa liderilor occidentali şi chinezi, în 1968 şi 1969, şi a ambasadorului SUA, în mai 1974, ei „erau siguri că, dacă regimul Dubček s-ar fi hotărât să lupte în 1968" şi ar fi făcut pregătiri militate în acest sens, Uniunea Sovietică ar fi dat înapoi.[1] Costurile politice pentru Kremlin – şi pe plan internaţional, şi în cadrul Pactului, cât şi intern în URSS – ale oricăror acţiuni militare prelungite în Europa ar fi fost, după părerea Bucureştiului, prea mari.

Ceauşescu şi Bodnăraş aveau o înţelegere foarte pragmatică a felului cum funcţiona „descurajarea" ca strategie politico-militară. Recunoscând că Forţele Armate Române nu se aflau în poziţia de a se apăra în câmp deschis de o armată mult mai bine echipată, aşa cum admiseseră în faţa liderilor iugoslavi şi chinezi în 1968, guvernul de la Bucureşti s-a angajat, în schimb, într-o rezistenţă populară pe termen lung. Succesul unei asemenea rezistenţe necesita în primul rând „dorinţa de a lupta, combinată cu un sentiment sporit de mândrie naţională", alături de pregătirile militare corespunzătoare, antrenamentul şi echipamentul pentru un război de partizani.[2] Descurajarea militară consta în actul de a întreprinde asemenea pregătiri, asigurarea antrenamentului şi producerea sau procurarea echipamentului şi nu performanţa combativă reală a forţelor sale de rezistenţă, care ar fi ajuns să fie testate numai în cazul în care strategia de descurajare ar fi eşuat.[3]

Concluzia pesimistă a memorandumului CIA, din 1974, referitor la hotărârea României se afla în contradicţie cu evaluările contemporane ale oficialilor iniţiaţi în detaliile şi natura discuţiilor şi cooperării dintre Washington şi Bucureşti. După cum raporta Departamentul de Stat al SUA

---

[1] Discuţia Bodnăraş – Barnes (1974).

[2] Dale Herspring şi Ivan Volgyes, „Political Reliability in the Eastern European Warsaw Pact Armies", *Armed Forces & Society*, vol. 6, nr. 2 (iarna 1980), pp. 281-282.

[3] Abordarea Bucureştiului a fost una dintre cele mai serioase în această privinţă. România a creat o întreagă infrastructură pentru supravieţuire pe termen lung în cazul unui atac, incluzând un sistem de generatoare de energie hidroelectrică subteran, ascuns în munţi şi uşor de apărat (la Mărişel, pe Lotru şi pe Argeş), capabil să genereze, în total, peste 750 megawaţi. Primul, la Mărişel, a fost finalizat în 1975. Claudiu Pădurean, „Hidrocentrala tainică a lui Ceauşescu", *România Liberă*, 16 iunie 2010. Vezi şi Ion Sandru, *România, geografie economică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1975; Claudiu Pădurean, „Mărişel, satul de la marginea sălbăticiei din defileurile Apusenilor", *România Liberă*, 4 octombrie 2008. După 1989, acest sistem a exportat energie Europei.

adjunctului consilierului președintelui pentru Securitate Națională în ianuarie 1975, conducătorul român nu era deloc în pericol să abandoneze campania de obținere a independenței față de controlul sovietic.[1] Mai mult:

> El a manifestat dorința de a lucra strâns cu noi într-un număr de chestiuni internaționale și are posibilitatea și viziunea pentru a-și aduce o contribuție semnificativă la îndeplinirea unora dintre obiectivele noastre. Noua posibilitate de a acorda [României] clauza națiunii celei mai favorizate ne va permite să capitalizăm pe spiritul cooperant al lui Ceaușescu. Bucureștiul va continua să reziste la orice presiune de a se întoarce la linia Moscovei. În măsura în care vor reuși, românii ar putea încuraja un tip de politică externă comunistă compatibilă cu interesele noastre.[2]

Într-adevăr, condamnarea de către grupul INTERKIT a politicilor românești anti-Pact și antisovietice, din 1974, pe care grupul le considera ca făcând parte dintr-un efort coordonat chino-român, a confirmat evaluările Departamentului de Stat mai mult decât precedentul memorandum CIA[3]:

---

[1] Memorandumul secretarului executiv al Departamentului de Stat (Springsteen) către asistentul adjunct al președintelui pentru securitate națională (Scowcroft), Washington, 23 ianuarie 1975 (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*.

[2] Ibidem. Raportul includea Iugoslavia și Polonia „în trioul favoritelor". Însă descrierea relațiilor cu Belgradul, deși caracterizată ca fiind „greoaie, dar, în general, pozitivă", se referea numai la „diferențe permanente asupra modului de lucru cu țările în curs de dezvoltare, cu mișcările de independență și asupra rolului alianțelor militare". În același timp, concluzia raportului că Washingtonul „se putea baza pe Varșovia pentru a exercita anumite influențe în moderarea dialogului cu sovieticii și pentru a sprijini viguros eforturile noastre pentru destindere" datorită „mândriei naționale a polonezilor și a tradiționalelor legături strânse cu noi" a fost explicit contrazisă de poziția guvernului Gierek la consiliile Tratatului de la Varșovia. Polonezii posedau, desigur, sentimentul mândriei naționale, iar legăturile polonezo-americane erau într-adevăr profunde, dar ele nu condiționau comportamentul conducătorilor comuniști polonezi ca factor de constrângere asupra vointei lor pentru a adera la linia Moscovei.

[3] Încă din 1972, spionajul est-german raporta că România privea China „ca pe o contrapondere la Uniunea Sovietică" și ca mijloc de a-și continua „propriile interpretări și activități naționaliste, care deviau de la cele ale celorlalte țări socialiste". Pentru același motiv, continua Stasi, relațiile Beijingului „cu statele imperialiste sunt sprijinite activ de România". În particular, Bucureștiul caracterizează „procesul apropierii antisovietice dintre China și SUA" ca „un pas pentru risipirea tensiunilor de ambele părți", acceptând în același timp, „fără critici", dorința chineză ca prezența militară americană din Oceanul Pacific să nu fie redusă. Ambasada din București, Secția Politică, *Relația dintre RS România și China și poziția ei față de politicile curente ale conducerii chineze*, p. 1 citată sub titlul: *Analysis of Romanian-Chinese Relations by the East German Embassy in Bucharest*, 18 decembrie 1972, „Documentație generală", în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

> Poziţia deviaţionistă a României de la poziţiile comune ale statelor socialiste pe problemele de securitate europeană şi de reducere a armamentelor urmează eforturile Chinei de a slăbi influenţa Uniunii Sovietice în comunitatea statelor socialiste. [...] Prin strategia sa din Balcani, care fusese din nou explicată de ministrul român de Externe la conferinţa miniştrilor de Externe de la Helsinki, conducerea României se alătura planurilor Beijingului de a crea a o grupare de state antisovietice în Balcani.[1]

Lupta pentru a modela percepţia oficială a Statelor Unite asupra comportamentului României nu a încetat pe tot parcursul Războiului Rece, dar, în a doua jumătate a anilor 1980, Kremlinul şi Centrala KGB au repurtat mari succese. De exemplu, cu un deceniu mai devreme, în septembrie 1975, comunitatea informativă a SUA a considerat că – deoarece conducătorii sovietici „se bazau pe forţele est-europene în perioade de război" şi pentru că „forţele naţionale ale României" aveau un rol combativ „mai puţin critic, dar totuşi important pe flancul Pactului" – România va lupta de partea Tratatului de la Varşovia într-un eventual război, chiar dacă acesta ar fi fost provocat de URSS. Acest lucru era posibil, continua raţionamentul, din cauza abilităţii Moscovei „de a manipula atitudinile populare şi liderii politici", din cauza inerţiei „structurii de mobilizarea a Pactului" care „va continua pregătirile militare" şi pentru că Moscova putea să trateze refuzul „prin forţă", astfel încât „să simtă că nu au altă posibilitate decât aceea de a participa".[2]

În timp ce comunitatea informativă a SUA ajungea la concluzia că participarea României alături de aliaţii săi într-un conflict Est-Vest era „un fapt împlinit" şi, de aceea, sfidarea românească valora de fapt foarte puţin, comandantul-şef al Pactului de la Varşovia, mareşalul Iacubovschi, anunţa că „trupele Armatei Republicii Socialiste România erau excluse" din planul operaţional şi din „planurile de acţiune comună ale Forţelor Armate Unite ale Tratatului de la Varşovia" tocmai din cauză că Moscova nu se dovedise capabilă să îi oblige să participe.[3] De fapt, din 1975 „România nu mai făcea practic parte din structurile militare ale Alianţei".[4] Agentul CIA

---

[1] *Analiză a atitudinii româneşti faţă de maoism*, 1974, pp. 1-3, în op. cit.

[2] *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (1975), p. 33. Aprecierile NIE, cu excepţia evaluărilor speciale, referitoare la domenii mai puţin critice, care erau adresate special României, Ungariei şi Bulgariei, se refereau la toţi membrii Pactului est-european ca la un grup comun.

[3] Raportul lui Iacubovschi despre Forţele Armate ale Statelor Unite, 31 decembrie 1975, documentul nr. 77, în Mastný şi Byrne (2005), pp. 395-396.

[4] Ibidem. Mastný şi Byrne descriu intenţia şi acţiunea României de a se retrage subordonării sovietice din structurile militare ale organizaţiei ca fiind, de fapt, o excludere nedorită de Bucureşti „din partea aşa-zişilor parteneri".

care se afla în fruntea Departamentului de planificare al armatei poloneze, colonelul Ryszard Kuklinksi, raporta și el că România își păstrase sistemul de apărare națională „total independent de URSS", exercita un control „neechivoc" asupra forțelor sale armate, „spunea nu unor probleme de cea mai înaltă importanță pentru URSS" și rezista cu succes presiunilor sovietice, învingând repetat Moscova în asemenea lupte decisive.[1]

Interpretarea relațiilor România – SUA – care se făcea în mare măsură la nivelurile cele mai înalte ale Administrației SUA, în loc să urmeze căile instituționalizate și fără să se bucure de o cunoaștere mai largă, în special în Congres – era, de asemenea, foarte vulnerabilă la ciclurile electorale americane. În consecință, Bucureștiul trebuia să-și dovedească valoarea în fața conducătorilor americani la fiecare transfer de putere, existând foarte puțină (sau nici o) memorie instituțională a relației. Mai mult, natura compartimentată a informațiilor referitoare la această relație la vârful ierarhiei politice a SUA permitea interpretări foarte divergente ale comportamentului României de către actorii instituționali, mai ales în cadrul comunității informative, unii (din ce în ce mai mulți) având o atitudine nefavorabilă față de această relație.

La mijlocul anilor 1970, erau observabile diversele niveluri de înțelegere ale comportamentului României în evaluările informative foarte divergente și uneori exclusive asupra acțiunilor și intențiilor României. De exemplu, la începutului lui 1976, Comandamentul European al Armatei Statelor Unite (EUCOM) a emis un raport pentru cazul de urgență referitor la o posibilă invazie a Iugoslaviei de trupele Pactului de la Varșovia, în care se ajungea la concluzia că „probabil România nu va participa", dar nu va face mare lucru ca să ajute Belgradul și, în final, se va conforma liniei Moscovei. Acel raport a fost criticat în memorandumul pentru Secretarul de Stat Kissinger, din martie 1976, apreciindu-l nedrept față de strategia declarată de România și comportamentul ei real:

> [...] e greu de imaginat că românii vor privi colegul „rebel" iugoslav cum sucombă sub tancurile sovietice, fără să înțeleagă care ar fi implicațiile pentru ei. Considerăm că cel puțin nesiguranța față de reacția României va fi un factor de complicare a planurilor sovietice. De asemenea, nu putem fi de acord că, odată ce Iugoslavia va fi luată, România va fi obligată să se întoarcă în tabăra socialistă primind un certificat de bună purtare. În timp ce din partea sovieticilor este de așteptat că vor exercita presiuni considerabile

[1] Colonelul (în retragere) Ryszard J. Kuklinski, „Insiders View of the War Against the Nation", *Kultura* (Paris), nr. 4/475 (aprilie 1987), pp. 3-57. Kuklinski a început să furnizeze informații pentru CIA în 1972. Vezi și Weiser (2005), pp. 151-152, 156, 171, 174, 178, 183-184.

asupra României şi, probabil, vor obţine câteva concesii temporare din partea Bucureştiului, actuala conducere a României va continua politica externă nonconformistă.[1]

Tensiunile din relaţiile româno-sovietice au rămas atât de ridicate încât, în 1976, Consiliul Naţional de Securitate (NSC) a emis un alt *Studiu asupra situaţiilor de urgenţă pentru România* pentru preşedintele Ford, referitor la posibilităţile unei intervenţii sovietice care începeau de la „ameninţarea cu acţiuni armate şi invazia totală" până la „un răspuns politic", prin care Moscova va căuta să obţină „o mai mare influenţă în România" printr-o „schimbare, posibil violentă, a conducerii României" – cu alte cuvinte, printr-o lovitură de stat clandestină.[2] NSC recomanda descurajarea Moscovei „în timpul fazelor de presiuni puternice din partea Pactului de la Varşovia sau de ameninţare cu invazia" prin „diplomaţia preventivă" şi prin coordonarea eforturilor cu NATO şi considerau „improbabilă" o „decizie occidentală" de a interveni militar în cazul în care ameninţarea se limita numai la România [...] Posibilitatea unei asemenea limitări – în conformitate perfectă cu interesele sovietice şi total împotriva celor ale României, aflată în căutarea sprijinului din afară – ar fi presupus ca bunăoară China să nu-şi respecte promisiunile permanente de sprijin şi ca forţele de rezistenţă ale României să fie învinse rapid (sau măcar reduse rapid la câteva puncte de rezistenţă în munţi).

În primăvara lui 1978, conducătorii militari sovietici denunţau România în faţa „partenerilor apropiaţi" că trădase alianţa Pactului de la Varşovia. În mai 1978, şeful de Stat-Major polonez, generalul Florian Siwicki, a ordonat să nu fie incluse nici un fel de „date concrete" în discursul său de la viitoarea întâlnire a miniştrilor Apărării de la Sofia (unde Kulikov şi-a prezentat planul pentru subordonarea armatelor membrilor Pactului comenzii sovietice). Motivul pentru această prudenţă, a explicat Siwicki, era acela că Moscova suspecta România că scăpa informaţii despre şedinţele lor în Occident.[3]

---

[1] Rezumat al memorandumului secretarului de stat adjunct pentru afaceri europene (Hartman) pentru Secretarul de Stat Kissinger, Washington, nedatat (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Sursa: NARA, RG 59, Records of Helmut Sonnenfeldt, 1973–1977, Entry 5339, caseta 13, Quadripartite Ministerial Dec. 12, 1975. Top Secret. Rezumatul memorandumului a fost trimis în cadrul altui memorandum, din 9 martie 1976, de la Bridges către Dobbins. (Ibidem.)

[2] Studiu pentru situaţii de urgenţă pregătit de Grupul de lucru interdepartamental Europa al Consiliului Naţional de Securitate, Washington, nedatat, (declasificat la 18 iunie 2008), vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Gruparea temporală a acestui studiu, publicat de Departamentul de Stat, sugerează că a fost întocmit la scurt timp după mijlocul lui iunie 1976.

[3] Weiser (2005), pp. 151-152.

Colonelul Kuklinski, temându-se în acea perioadă că „scurgerile" descoperite de spionajul sovietic ar putea conduce spre el, raporta că România a fost singura care s-a opus „deciziei ruşinoase" de a acorda Moscovei controlul asupra armatelor naţionale, în timp ce toţi ceilalţi „au aprobat în tăcere".[1]

[1] Op. cit., pp. 156, 171.

CAPITOLUL 28

PARTENERIATUL STRATEGIC SUA – ROMÂNIA 1974–1978

Sprijinul politic şi militar pentru Angola

Poziţia Bucureştiului pentru „neintervenţie" şi „retragerea trupelor străine" din zonele de conflict din ţările în curs de dezvoltare coincidea, în mare măsură, cu politica urmată de Statele Unite după Războiul din Vietnam, în special în zona Orientului Mijlociu şi în Africa. În anii 1970, de exemplu, Ceauşescu insista că „problemele dintre statele africane trebuie să fie rezolvate de africanii înşişi, fără intervenţii militate din afară".[1] Atunci când a susţinut această poziţie privind Angola, conducătorul român naviga contra curentului, dat fiind că forţele cubaneze aflate acolo serveau interesele sovietice (cu toate că el a condamnat numai prezenţa trupelor aparţinând Africii de Sud).[2] Criticile din interviurile sale publice au vizat „intervenţiile statelor de pe alte continente în afacerile africane" şi activităţile externe care creau conflicte între statele africane suverane şi serveau „forţele imperialiste şi reacţionare", fără să le nominalizeze.[3] În practica românească, acei termeni invocau imaginile fostelor incursiuni imperialiste pe care le experimentase ea însăşi şi, de aceea, ţinteau în primul rând „spre Moscova".[4]

---

[1] Vezi *Scînteia*, 4 august şi 24 decembrie 1978; Paul Gafton, „Romania's Presence in Black Africa", RAD Background Report/118, 23 mai 1979, pp. 9-10.
[2] Vezi *Scînteia*, 19 decembrie 1978; Gafton (1979), p. 5.
[3] *The Guardian*, 13 iunie 1978; Gafton (1979), p. 10.
[4] Vezi Kissinger (1999), p. 662.

Bucureştiul a început să livreze Angolei echipament militar în vara anului 1974.[1] Acţiunea a avut un impact destul de direct asupra intereselor militare sovietice, deoarece, în timp ce Moscova finanţa peste 10 000 de soldaţi cubanezi care luptau pentru Mişcarea promarxistă Populară de Eliberare a Angolei (MPLA), românii furnizau arme oponentului său, Frontul Naţional de Eliberare a Angolei (FNLA), sprijinit de SUA, al cărui lider, Holden Roberto, fusese „mult timp pe statul de plată al CIA".[2] Împreună cu guvernul SUA (şi „Fundaţia Ford şi AFL-CIO"), Bucureştiul s-a alăturat Beijingului în livrările de armament către FNLA.[3] Conducătorii de la Kremlin erau deosebit de îngrijoraţi de prezenţa personalului militar român pe post de instructori în taberele de antrenament FNLA, alături de colegii din armata chineză.[4]

Ceauşescu a reuşit o „unificare temporară" a celor trei mişcări de eliberare, aducându-i în România, într-o mutare lipsită de succes de a forţa excluderea trupelor străine şi diminuarea influenţei sovietice, pe preşedintele FNLA, Holden Roberto, şi pe preşedintele MPLA, Agostinho Neto, în iulie 1974, iar în 1975 o delegaţie UNITA condusă de Jonas Savimbi.[5] Câte ceva din reacţia furioasă a Cubei se poate întrezări din conversaţia lui Fidel Castro cu Todor Jivkov, avută în cadrul întâlnirii lor din martie 1976, când dictatorul cubanez a denunţat România că se alăturase Chinei şi obstrucţiona unitatea Americii Latine „spălând creierii mexicanilor" ca să nu se alăture condamnării Beijingului, „stimulând în acelaşi timp neîncrederea în Uniunea Sovietică". Castro a descris apoi campania lui împotriva Chinei – după ce, anterior, menţionase că ei adoptaseră „o poziţie similară atât în privinţa Chinei, cât şi a României" – din cauza „politicii lor din

[1] În timp ce România „a păstrat tăcerea referitor la ajutorul militar acordat mişcărilor de eliberare", agenţia de presă franceză Associated France Press a făcut publică povestea pe 27 august 1978. Gafton (1979), p. 11.

[2] Raymond L. Garthoff, *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994b, p. 558; Isaacson (1998), p. 675; Andrew (1996), pp. 411-412.

[3] Garthoff (1994b), p. 558; Isaacson (1998), p. 677. Marocul, Tunisia, Algeria şi India, primele trei partenere ale României în convorbirile de pace din Orientul Mijlociu, au oferit şi ele sprijin FLNA în 1974. Op. cit., p. 560.

[4] Coreea de Nord a fost şi ea prezentă. Odd Arne Westad, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974–1976: A New Pattern of Intervention", *CWIHP Bulletin*, nr. 8–9 (iarna 1996), p. 25. Rezidenţa sovietică din Brazzaville a transmis Moscovei că România acorda încă asistenţă FNLA „în august 1975". Op. cit., p. 31, nota de subsol 42.

[5] *Scînteia*, 20 iulie 1974.

Angola", unde oamenii lui Castro „reuşiseră să adune dovezi ale cooperării cu mişcarea contrarevoluţionară", FNLA, care „fusese înfiinţată de CIA".[1]

Acordul militar România – SUA

Cu toate că, după invazia Cehoslovaciei, între Statele Unite şi România se ajunsese la un anumit grad de cooperare în domeniul informaţiilor militare, referitor la evoluţia cooperării în perioada 1969–1973 au fost declasificate puţine detalii din sursele SUA. În 1973, Washingtonul semnala intenţia de a întări cooperarea politică şi de securitate prin vânzarea a trei avioane comerciale Boeing 707-320C, pe care SUA le-au dotat ulterior cu un sofisticat echipament de comunicaţie şi care aveau să formeze flota oficială a conducerii României.

Începând, cel puţin din 1969, contactele militare americano-române au constituit un obiectiv principal privind culegerea de informaţii a serviciilor sovietice şi ale Pactului.[2] De exemplu, sovieticii instruiseră serviciile de informaţii militare bulgar şi maghiar să coopereze pentru obstrucţionarea contactelor şi sabotarea relaţiilor pe care ataşatul militar român din Sofia le menţinea cu partenerii din NATO.[3] Germania, care recruta intensiv personalul RFG din statele NATO, primea rapoartele informative ale ataşatului militar vest-german care a lucrat la Bucureşti în a doua jumătate a anilor 1970.[4] Conform ataşatului, armata SUA încheiase o convenţie de cooperare militară cu România, în 1974.[5]

---

[1] Minută a întâlnirii dintre Biroul Politic al CC al PC Bulgar cu tovarăşul Fidel Castro – prim-secretar al CC al PC Cubanez şi prim-ministru al guvernului revoluţionar al Republicii Cuba, 11 martie 1976, Reşedinţa Boyana, citat sub titlul Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov şi Fidel Castro, la Sofia, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 1-B, înregistrarea 60, dosar 194, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP.

[2] Vezi BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; BStU, MfS, SdM 352, S. 1-2; BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 259-278, 316-330, 335-337; Andrew şi Mitrokhin (2001), pp. 269-270.

[3] Vezi Planul KDS de măsuri operaţionale contra ataşaţilor militar ceh, român şi iugoslav, 6 decembrie 1969, AMVR, Sofia, Fond 2, Record 3, File 356, CWIHP.

[4] Documentul nu specifică dacă ataşatul era agent Stasi intenţionat sau neintenţionat. Este posibil ca raportul ataşatului să fi ajuns la Stasi prin agenţii din Republica Federală Germania sau prin cei din Ambasada RFG din Bucureşti. De exemplu, adjunctul şefului spionajului militar al Germaniei de Vest (MAD), colonelul Joachim Krase, se aflase pe statele Stasi din 1973.

[5] Raport informativ „Imaginea operaţională de ansamblu a RSR", 12 septembrie 1978, întocmit de biroul adjunctului Stasi, Bruno Beater, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt şi Olaru (2005), pp. 320-321.

Date fiind prejudecăţile analiştilor americani privind dimensiunea limitată a conflictului dintre România şi Moscova şi deschiderea faţă de SUA considerată ca fiind motivată doar de prestigiu, americanii au fost surprinşi când, prin deschiderea oficială a cooperării militare, românii „s-au mişcat mai repede decât se aşteptau".[1] În martie 1975, şeful Statului-Mmajor şi ministru adjunct al Apărării, Ion Coman, s-a întâlnit cu partenerul său american la Washington pentru discuţii secrete referitoare la achiziţionarea de armament, inclusiv, se pare, de avioane cu reacţie F-5.[2] Aceasta a coincis cu primele indicaţii că în Departamentul de Stat şi/sau al Apărării existau persoane care doreau să blocheze o dezvoltare mai profundă a relaţiei militare SUA – România. Noutăţi despre vizită au scăpat repede în presă, împreună cu comentarii că SUA erau interesate numai de „o relaţie militară protocolară sau limitată", din cauză că orice armament cu tehnologie secretă „ar putea cădea în mâini sovietice".[3]

De fapt, armata română se mişcase atât de repede, încât Washingtonul se temea că ar putea provoca un răspuns sovietic catastrofal, câteva oficialităţi americane sugerând deschis că guvernul României „o luase razna". După ce au invitat Bucureştiul să le prezinte o listă cu tehnologia americană supusă până atunci embargoului (după stipularea tehnologiilor care rămâneau inaccesibile), armata română a solicitat imediat 12 tipuri de armament. Cererea conducătorilor armatei de la Bucureşti includea echipament de fotografiere în infraroşu şi detectare la distanţă (tehnologie de urmărire şi de ghidare prin satelit), tehnologie laser (un punct central al cercetării

[1] Aceasta a fost expresia folosită de ambasadorul Barnes în telegrama 3724, din 30 iulie 1975. Statele Unite au fost la fel de surprinse când, după ce ţinuseră Bucureştiul la distanţă între 1989 şi 1993, au introdus programul de asistenţă IMET (MILITARY-TO-MILITARY) în care România a devenit „cel mai activ şi mai dinamic" participant, care „a realizat cele mai bune rezultate" din fostul Bloc Sovietic. Comandantul Mark R. Shelley, „NATO Enlargement: The Case for Romania", *Proceedings*, United States Naval Institute, Annapolis, 1997. SUA au fost din nou surprinse atunci când România a fost prima care a semnat Parteneriatul pentru Pace, în 1994, devenind, de asemenea, cea mai activă şi de succes participantă. Richard C. Holbrooke, „US Relations with Romania", *Central European Issues* 1, nr. 1 (toamna 1995): 35-45, şi general George A. Joulwan, „Commitment to Cooperation: The Romanian Military's Contribution to Stability and Security within a New Europe", *Central European Issues* 1, nr. 2 (iarna 1995/1996): 41-47.

[2] „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters", *Time*, 18 august 1975. Generalul Coman s-a întâlnit cu şeful Statului-Major al Armatei, generalul Frederick Weyand.

[3] Ibidem. Această informaţie a fost „scăpată" corespondentului *Time* (şi viitor consilier prezidenţial) Strobe Talbott. Din 1978 relaţia a evoluat la un nivel mult mai considerabil decât o simplă relaţie „protocolară".

românești) şi, mai ales, armament antitanc şi antiaerian (sisteme de rachete TOW, Stinger şi Red-Eye).[1]

Deşi intenționa doar să reasigure Washingtonul de sănătatea raționamentului lui Ceauşescu, raportul ambasadorului SUA releva însă o fundamentală greşeală de percepție a relației Bucureştiului cu Moscova. Ceea ce românii considerau a fi o serie de obstacole care trebuiau îndepărtate din calea spre independența totală, americanii interpretau ca reprezentând doar o constrângere de dimensiuni limitate, din care guvernul nu va ieşi (şi nici nu dorea să iasă):

> [...] Nu cred că Ceauşescu şi-a pierdut uzul raţiunii atunci când a abordat acest subiect, până acum tabu, cu Statele Unite. Guvernul României a avut în mod tradiţional un simţ supranatural despre cât de mult se poate întinde coarda cu sovieticii. Având în vedere experienţele trecute, este greu de presupus că românii nu ar avea lesa calibrată exact la milimetru. [...] Presupun că românii au ajuns la concluzia că dimensiunea relaţiei de aprovizionare pe care o doresc cu SUA (pe care ei o definesc, probabil, ca extrem de limitată) face subiectul unor raţiuni militare şi ideologice suficiente, care să acopere orice posibilă ameninţare cu represiuni din partea sovietică.[2]

Întrebările referitoare la raţiunea pentru care românii solicitaseră sistemele de rachete antitanc şi antiaeriene, la forţa cu care vor reacţiona sovieticii şi la impactul livrărilor faţă de Iugoslavia (căreia Washingtonul îi oferise asemenea rachete, cu numai o lună înainte, ca parte a efortului de a reintroduce Belgradul în circuitul occidental) l-au convins pe evazivul Kissinger să accepte sfatul ambasadei ca Statele Unite să temporizeze procesul. Referirea lui Kissinger că Egiptul lui Sadat „se afla în aceeaşi situaţie", în sensul că unele considerații de politică externă blocau solicitările de

[1] Telegrama 3630 de la Biroul ataşatului Apărării de la Ambasada României către Departamentul Armatei, Bucureşti, 30 iulie, 1975, 163Z, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Unele dintre aceste elemente erau „disponibile pentru achiziționarea liberă de pe piaţa SUA", dar „supuse embargoului pentru români". Unele fuseseră deja date sovieticilor şi românii au cerut să li se acorde aceeaşi oportunitate de achiziționare. În ultimul moment, Consiliul Național pentru Ştiinţă şi Tehnologie, condus de Elena Ceauşescu, s-a amestecat şi a informat Ambasada SUA că va discuta „toate aspectele militare şi cele legate de NASA" în timpul vizitei lui Ford din august. Cu toate că americanii au venit pregătiți, delegația militară română n-a avut dezlegare să ridice chestiunea, şi subiectul nu a mai fost discutat atunci.

[2] Telegrama 3953 de la Ambasada din România către Departamentul de Stat, 13 august, 1975, 1505Z, documentul 39, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*.

armament, a fost sugestivă. Majoritatea solicitărilor de la Cairo au fost, în cele din urmă, îndeplinite.

În timp ce forțele armate române priveau sistemele de rachete antitanc și antiaeriene ca pe o posibilitate de a reduce cea mai mare vulnerabilitate la o intervenție din partea Pactului de la Varșovia, argumentul ambasadorului Barnes reflecta opinia SUA că alte conflicte ale Bucureștiului cu Moscova erau oarecum delimitate prin relația militară româno-sovietică, iar solicitarea viza mai degrabă obținerea unei tehnologii pe care Moscova pur și simplu refuzase să i-o furnizeze decât o tehnologie care i-ar fi permis să se apere mai bine de amenințările sovietice:

> Cred că ar trebui să evităm pentru moment orice răspuns clar la solicitări mai ambițioase, spunând că le studiem, și să le cerem românilor să explice rațiunea care motivase cererea lor, în lumina dificultăților evidente. [...] Sunt convins că avem un interes valid și continuu într-o Românie din ce în ce mai independentă, dar nu sunt convins că aceasta trebuie să ia forma unei relații de furnizare de armament, care ar putea încuraja natura represivă a regimului Ceaușescu.[1]

Merită de observat că nici rachetele antiaeriene, nici cele antitanc nu erau prea folositoare în reprimarea unor revolte interne, că armata română nu avea un istoric de intervenții împotriva propriei populații și că un element fundamental al ideologiei „naționaliste" în armată era că aceasta „nu putea fi folosită împotriva maselor, ci numai pentru protejarea populației de inamicii externi". Așa cum insista Ceaușescu frecvent, armata „a sprijinit întotdeauna interesele poporului" împotriva „dominației străine" și pentru „salvgardarea existenței naționale" pe baza „legăturilor istorice dintre Armată și Popor".[2]

---

[1] Ibidem. Acestea erau percepțiile dominante din acea perioadă. Ambasadorul Barnes a rămas personal atașat de relația SUA – România, luând parte la vizita din 15 decembrie 1989 a unei echipe americane, care urma să ajute Bucureștiul în identificarea și promovarea reformei atât de necesare, și apoi a condus echipa care a vizitat România postrevoluționară în martie și mai 1990, pentru identificarea problemelor și a necesităților de asistență. Vezi Ambasador Harry Barnes, „Post-Revolutionary Romania: An Assessment", *IREX TASK FORCE ON ROMANIA*, 10–18 mai 1990, raport intermediar pregătit pentru întâlnirea din 6 august 1990, cu Rockefeller Brothers Fund de la New York City. Ambasadorul a jucat, de asemenea, un rol important în medierea maghiaro-română, organizată de Project on Ethnic Relations (PER) și de Carter Center, în Atlanta, în 1996, prezidată de Jimmy Carter și Allen Kassof.

[2] Alexiev (1979), p. 13. Vezi și discursurile lui Ceaușescu la Ziua Armatei din 24 octombrie 1974, în *Romania, Documents – Events*, nr. 49, octombrie 1974, p. 30, și Radio București, 1 octombrie 1973, tradusă în FBIS Eastern Europe, nr. 191, 2 octombrie 1973.

Aparent, natura acelor sisteme de armament sau ce rol vor juca ele în strategia de apărare a teritoriului împotriva amenințărilor sovietice nu era considerat un factor important de personalul din Departamentul de Stat al SUA. Câteva luni mai târziu, Helmut Sonnenfeldt demonstra o subestimare similară a antagonismului româno-sovietic, prin răspunsul pe care i l-a dat lui Henry Kissinger la întrebarea acestuia legată de motivul pentru care Bucureștiul dorea rachetele:

> Se pare că simt că au nevoie de ele; simt că nu obțin ceea ce doresc de la sovietici. Se presupune că vor să-și diversifice sursele de aprovizionare. Probabil că are o semnificație simbolică pentru ei.[1]

În anii 1970, armata română a acordat o prioritate „clară" contactelor cu armatele non-pact, mai ales cu cele ale NATO, cu care schimburile militare deveniseră o chestiune de „rutină".[2] România a fost gazda miniștrilor Apărării și șefilor de Stat-Major din Marea Britanie, Italia și Franța, inclusiv a șefului de Stat-Major al Statelor Unite, iar aceste țări au găzduit în schimb delegațiile ofițerilor superiori români.[3] Nici o altă armată a Pactului de la Varșovia nu menținuse asemenea contacte cu armatele NATO.[4] Iar aceste vizite nu erau doar de natură protocolară sau ceremonială. Cel mai adesea ele detaliau „proiecte majore, cu caracter tehnico-militar", ca de exemplu achiziția și/sau producerea în cooperare de elicoptere franțuzești, avioane britanice și motoare de tanc vest-germane, precum și achiziționarea de tehnologie laser și pentru satelit.[5]

---

[1] Memorandum al discuției, Washington, 1 noiembrie, 1975, 1 p.m., documentul 40, vol. E-15, *Foreign Relations, 1969–1976*. Ambasadorul Barnes recomanda ministrului român de Externe să trimită Statelor Unite o evaluare a „impactului politic pe care l-ar avea o asemenea decizie asupra relației cu vecinul sovietic".

[2] Alexiev a reafirmat aceste concluzii în Adelman (1982), pp. 154-156.Vezi *Le Monde*, 7 decembrie 1971; *The Washington Post*, 11 martie 1975.

[3] Alexander Alexiev, *Party-Military Relations In Romania*, P-6059, Santa Monica, The RAND Corporation, 1977, p. 24.

[4] Acțiunile maghiare se limitau la începutul anilor 1970 la două țări neutre în care și Moscova, și Budapesta au avut influență sporită – Finlanda și Austria – și erau făcute, se pare, mai ales din motive de „sporire a prestigiului" care serveau (atunci) mai mult intereselor sovietice decât securității maghiare.

[5] Ibidem. Într-adevăr, vizita șefului statelor majore comune, generalul John W. Vessey, jr, în 25–27 martie 1985, a avut „un asemenea succes" încât generalul Vessey, ministrul român al Apărării, generalul Constantin Olteanu, și alți „conducători ai armatei române au discutat chiar și ipotetice scenarii de război, un episod fără precedent între două alianțe militare opuse". Garthoff (1994a), p. 582.

Sprijinul popular pentru relaţia româno-americană

Militarii Statelor Unite, care se aşteptaseră la reticenţă în contactele bilaterale iniţiale cu forţele armate din România Socialistă, au fost surprinşi să vadă că ofiţerii români păreau deosebit de entuziasmaţi de acea cooperare. În contrast puternic cu imaginea de inamic a Statelor Unite, promovată de „partenerii apropiaţi" din Pactul de la Varşovia, propaganda publică românească îţi menţinuse atitudinea deschis pozitivă faţă de Statele Unite, încă anterior vizitei din 1969 a preşedintelui Nixon, iar acea abordare găsise rezonanţă în rândul populaţiei.[1] Totodată, Bucureştiul a sprijinit public călătoria lui Nixon la Beijing din iulie 1971 (ceea ce era şi normal, având în vedere implicarea în realizarea ei), iar la Congresul Naţional al Partidului, din 1972, Ceauşescu a primit „aplauze furtunoase" după ce a prezentat entuziasmat vizita lui Nixon în România, în timp ce menţionarea vizitei lui Brejnev într-o lungă listă de vizite a primit „aplauze zgomotoase" mai puţin entuziaste.[2]

Contrastul a fost şi mai mare în perioada bicentenarului Statelor Unite din 1976, pe care mass-media din Ungaria, Bulgaria şi Cehoslovacia l-au prezentat cu răceală, ridicol şi batjocură, în timp ce media românească

---

[1] Preşedintele Nixon a comentat că mulţimile de români i-au făcut cea mai caldă primire din Blocul Sovietic, iar preşedinţii Clinton şi Bush jr au observat căldura extraordinară chiar dacă au adus veşti nedorite (cum a fost în cazul lui Clinton). O discrepanţă similară a existat şi între propaganda românească şi cea a partenerei din Axă, Ungaria, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Budapesta a purtat o campanie duşmănoasă împotriva SUA, astfel încât mulţimile i-au omorât pe piloţii doborâţi ai US Air Force. România nu a portretizat SUA ca pe inamicul ei, iar piloţii americani doborâţi au fost trataţi ca eroi şi protejaţi de represaliile naziştilor germani. Nagy-Talavera (1970), pp. 175-176; Ernest H Latham, jr, „All Thankful: Reports by Neutral Observers of American Prisoners of War Held in Romania, 1943–1944", *Romanian Civilization*, vol. 5, nr. 1 (primăvara 1996); Donald R. Falls, „American POWs in Romania", *Air Power History*, nr. 37 (primăvara 1990), pp. 37-44. Vezi şi Ernest H Latham, jr, „Efficient and Rapid: The Letters of Major Walter Ross of OSS on the Evacuation of Allied Airmen from Romania, 30 august-2 septembrie 1944", *Romanian Civilization*, vol. 7, nr. 3 (iarna 1998–1999); Beverley Munford Bowie, *Operation Bughouse*, New York, Dodd, Mead, 1947.

[2] Romulus Căplescu, „Relaţii interstatale intensificate – o necesitate pentru destinderea şi pacea mondială", *Scînteia*, 6 iulie 1971; King (1972c), p. 22. Pentru acţiunile militare cu Occidentul, vezi şi Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii multilateral dezvoltate: Rapoarte, discursuri, articole, ianuarie 1973-iulie 1973*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1973, pp. 491-492.

l-a descris cu „entuziasm" şi „căldură".[1] Loialiştii sovietici au exploatat aniversarea ca pe „un cârlig de care şi-au agăţat atacurile despre imensa neconcordanţă americană dintre teorie şi practică", în timp ce românii, începând cu Ceauşescu, „vorbeau în termeni prieteneşti, iar presa reflecta cu căldură bunăvoinţa generală, generată de sus".[2] De fapt, bicentenarul a fost o ocazie unică de a afirma devotamentul României faţă de principiile suveranităţii şi independenţei.

Media românească a subliniat că atenţia străină fusese „captată de dezbaterile, provocate de bicentenar, asupra tendinţelor americane de politică externă şi, într-un context internaţional mai extins, asupra principiilor pe care trebuiau să se ghideze relaţiile internaţionale". Aceste idei, sublinia Bucureştiul, au fost implementate cu succes de revoluţia americană şi adoptate, apoi, în alte părţi ale lumii în beneficiul tuturor, în timp ce „abandonarea lor, în timp, avusese un efect negativ".[3] În 1976, Ceauşescu declara deschis dorinţa ţării lui de a dezvolta „relaţii bune cu forţele armate ale ţărilor socialiste din afara Pactului de la Varşovia şi cu armatele altor ţări prietene", indiferent de sistemul politic, pe care CIA a interpretat-o ca o referire implicită la „China, ţările în curs de dezvoltare şi Occident".[4]

Cooperarea SUA – România în materie de informaţii

Ataşatul vest-german de la Bucureşti raporta că „până în luna mai 1978", militarii români participaseră la 16 activităţi comune cu armata

---

[1] RAD Staff, „East European Reactions to the US Bicentenary", RAD Background Report/156, 7 iulie 1976b, OSA, caseta 99, dosarul 6, raportul 62, pp. 1-4. Chiar şi rapoartele poloneze s-au focalizat în întregime pe relaţiile istorice (şi viitoare) polonezo-americane şi nu pe simbolistica independenţei americane.

[2] RAD Staff (1976b), p. 4. Spre exemplu, contrastul dintre abordarea ridiculizantă din ziarele maghiare *Magyar Nemzet*, *Népszabadság*, *Népszava* şi *Magyar Hírlap*, 4 iulie 1976, cu cea din Agerpres, 3–5 iulie, şi *Scînteia*, 4 iulie 1976.

[3] Ibidem; *Scînteia*, 4 iulie 1976. De asemenea, ambasadorul Barnes a menţionat că independenţa şi suveranitatea au fost „fundamentale pentru experienţa noastră ca naţiune, iar noi, americanii, înţelegem cât de importante sunt şi pentru români".

[4] *Scînteia*, 2 octombrie 1976; CIA OCI, *Soviet Union – Eastern Europe (CI SNEE 76–18)*, 5 octombrie 1976 (declasificat la 18 noiembrie 1999), p. 1, CIA. În 1976, Bucureştiul a emis timbre comemorative pentru bicentenarul SUA şi a trimis cântăreţi populari la Festivalul american de folclor. Nava Şcoală *Mircea* a făcut o traversare transatlantică, fiind „una dintre cele «mai înalte nave» care au navigat pe râul Hudson, cu ocazia serbărilor de 4 iulie", nelăsând nici o îndoială cine era statul occidental principal cu care întreţinea relaţii militare. Marea Britanie, Germania Federală şi Franţa erau, de asemenea, incluse în acest grup.

SUA de la semnarea acordului militar româno-american din 1974.[1] O mare parte din aceste activități implica un anume gen de personal militar român și american. Conform aprecierilor Stasi:

> Statisticile pe care le posedăm ilustrează faptul că armata SUA implică din ce în ce mai mulți ofițeri de informații și cercetare informativă (inclusiv cadre aflate la cursuri de specializare) în activitățile desfășurate cu scopul de a dezvolta relațiile cu forțele armate române. Această tendință este confirmată de faptul că invitația adresată directorului serviciului de informații al armatei române, general-maiorul D.I. Dumitru, de a întreprinde o vizită în SUA, a fost acceptată de români.[2]

În 1963, Gheorghiu-Dej îi dăduse instrucțiuni generalului Dumitru cu ocazia numirii sale în funcția de șef al Direcției de Informații Militare (DIM) să elimine influențele sovietice din spionajul militar.[3] În a doua jumătate a anilor 1970, generalul Dumitru a colaborat strâns cu fratele lui Nicolae Ceaușescu, general-maiorul Ilie Ceaușescu, plasându-și chiar principalul agent de legătură cu spionajul SUA de la București, acoperit ca „translator", în subordinea lui Ilie Ceaușescu, la Centrul pentru Istorie și Teorie Militară.[4] Această activitate în sprijinul relațiilor militare ale României cu Occidentul, precum și faptul că Centrul a dus greul în publicarea dezvăluirilor documentare ale aspectelor relațiilor militare sovieto- (și ruso-) române pe care Moscova încerca să le nege (și combătea în același timp contestările maghiare și sovietice ale etnogenezei

---

[1] Raport informativ „Imaginea operațională de ansamblu a RSR", 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[2] Ibidem; BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56.

[3] Ion Dohotaru, coordonator, *Direcția Informații Militare: Între ficțiune și adevăr*, București, 1994, pp. 143-144; Troncotă (1999), pp. 327-328.

[4] Generalul Ilie Ceaușescu a fost numit șef al Centrului în 1980. „Translatoarea" Georgeta „Gritti" Blaj a continuat să lucreze sub acoperire împotriva țintelor GRU, după 1989. Spre exemplu, între 1992 și1996, ea a fost plasată ca secretară ca să supravegheze comportamentul generalului Vasile Ionel, un cunoscut agent GRU, de către directorul de atunci al Serviciului de Informații Externe, Ioan Talpeș, fostul ei coleg de la Centrul pentru Istorie și Teorie Militară. Ionel fusese „promovat în funcția" de consilier prezidențial pentru a putea fi înlocuit din cea de șef al Statului-Major, unde fusese postat de tovarășul lui, agent GRU, generalul Nicolae Militaru, imediat după Revoluție. Pe 22 decembrie 1989, Militaru „apăruse" (în uniformă) în calitate de nou ministru al Apărării cu ajutorul unei vechi rețele (ieșite din uz, vizavi de noile politici ale lui Gorbaciov), înainte de formarea primului guvern provizoriu. A fost forțat să demisioneze din cauza politizării armatei și sabotarea reformei pe 14 februarie 1990.

românești) l-au transformat într-o țintă majoră a măsurilor active sovietice și ale Pactului.

Conform spionajului est-german, americanii, încurajați de succesul inițial considerabil al acordului militar bilateral, au încercat să testeze cât de mare era spațiul de manevră al românilor:

> [...] în dezvoltarea cooperării politico-militare cu Statele Unite, ca membră a Tratatului de la Varșovia, și care din domeniile de cooperare dintre cele două țări ar permite Statelor Unite să-și exercite influența asupra României. Statele Unite analizează, de asemenea, gradul în care condițiile politice interne permit o dezvoltare mai accentuată a acestor relații precum și măsura în care există o deschidere pentru aceasta, mai ales în rândurile forțelor armate române.
> În acest caz, se poate observa că forurile superioare ale forțelor armate americane nu întreprind mișcări precipitate, abordarea lor rămâne echilibrată, adaptată la ambițiile și eforturile naționaliste ale conducerii României și orientate de o manieră evidentă pe pătrunderea, din perspectivă militară, în sistemul Tratatului de la Varșovia, pe termen lung.[1]

Căldura cu care abordările armatei SUA au fost primite de corpul de ofițeri români a fost demonstrată în termeni destul de concreți la prezentarea din 4 iulie 1978, făcută de atașatul militar al SUA la București, colonelul R. Womack, în fața generalilor și ofițerilor de la Ministerul Apărării, de la Academia Militară și ai Armatei a 2-a (incluzând Garnizoana București). Prezentarea colonelului Womack, a raportat Stasi, nu numai că fusese remarcată pentru „poziția sa clar antisovietică", dar fusese acceptată „fără nici cea mai mică obiecție din partea română". Mai mult, a fost clar că „ambele părți" erau devotate „cooperării în continuare pentru dezvoltarea relațiilor bilaterale".[2]

Stasi a mai raportat că, în perioada 15–21 noiembrie 1977, șeful sectorului Europa al spionajului SUA a vizitat Bucureștiul și s-a întâlnit cu generalul Dumitru și cu primul său adjunct și șef al Serviciului de informare

[1] BStU, MfS, Abteilungen X 22, S 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.
[2] Ibidem. Stasi considera că SUA erau experte în „războiul psihologic, diversiuni speciale și sabotaj ideologic al RSR".

strategică, general-maiorul Cucu, care a asigurat și translația.[1] Scopul vizitei a fost invitarea pentru întâlniri a generalului Dumitru în Republica Federală Germania sau în Statele Unite, în septembrie 1978:

> Se spune că Dumitru a refuzat vizita din RFG, dar a promis să facă o vizită în SUA „ca oaspete al armatei americane". Mai mult, o întâlnire neoficială în Republica Socialistă România a general-maiorului Dumitru cu șeful de Stat-Major al Serviciului Armatei Americane în cadrul CIA, general-maiorul Thompson, a fost planificată pentru perioada 1.05-6.05.1978.[2]

Caracteristic, Centrala KGB și serviciile subordonate ale Pactului interpretau titulatura Agenției Centrale de Informații – CIA ca descriind starea de subordonare și control ierarhic din cadrul comunității de informații a SUA. În cel mai bun caz, CIA putea fi considerată *prima inter pares* dintre Defense Intelligence Agency, National Security Agency și chiar a agențiilor specializate din armată care erau destul de suverane în propriile domenii. General-maiorul Edmund R. Thompson era în acea vreme adjunct al șefului de Stat-Major pentru Informații din armata SUA, fiind numit în funcție cu un an înainte, după ce anterior fusese comandantul Agenției de Informații a Armatei Statelor Unite.

Asistența economică occidentală și oferta președintelui Carter

Încă de la primul acord economic al României cu Germania de Vest, în 1963, eforturile occidentale de a extrage membrii Blocului Sovietic din îngrădirea economică au produs Kremlinului o mare îngrijorare. Pentru

---

[1] Herbstritt și Olaru (2005), p. 337; *Anexă la materialul „Raport operativ asupra RSR"*, 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226. Toate serviciile „partenerilor apropiați" au urmat conducerea sovietică și au indus CIA în eroare, care a fost urmată de toate celelalte agenții de informații din sistemul SUA. Raportul l-a identificat ca șef al spionajului pe general-locotenentul Dillard. Colonelul Douglas C. Dillard fusese director adjunct al HUMINT, Defense Intelligence Agency între 1975–1977, și a fost introdus în 1990 în Military Intelligence Corps Hall of Fame. Raportul Stasi menționa că nu a participat nimeni altcineva la întâlnire, sugerând astfel că informațiile lor proveniseră de la Dumitru sau Cucu, de la dispozitivele electronice de înregistrare sau/și de la persoanele care au avut acces la transcriptul întâlnirii. Câțiva ani mai înainte, DIE fusese surprinsă când monitoriza comunicațiile DIM și își menținuse capacitatea să facă acest lucru și în perioada 1977–1978.

[2] Ibidem. Stasi a raportat, de asemenea, că „nu poseda informații" care să confirme dacă întâlnirea planificată dintre generalul Dumitru și generalul Thompson a avut loc. Generalul Thompson a fost adjunctul șefului Statului-Major pentru Informații din Armata SUA, între 27 aprilie 1977 și 1 noiembrie 1981.

şeful KGB, Andropov, devenise o adevărată obsesie, după „Raportul Tindemann", din 1975, asupra viitorului Comunităţii Economice Europene (CEE), care din 1980 urma să fie denumită Uniunea Europeană şi va avea şi o politică externă şi de apărare comună. Centrala KGB a văzut în aceasta o parte a ofensivei generale, strâns coordonată cu SUA şi legată intrinsec atât de Procesul de la Helsinki, cât şi de recenta acreditare a ambasadorului chinez la CEE (septembrie 1975), în care ei au perceput constituirea unei „axe Bruxelles – Beijing".[1]

Din vara lui 1976, KGB-ul a fost deplin convins că „cel mai important obiectiv" al CEE era subminarea statelor socialiste.[2] Se presupunea că încercau să atingă acest scop exploatând agresiv „anumite puncte din Actul Final al CSCE, care sunt utile Occidentului", atacând „politica de coexistenţă paşnică" şi căutând „să influenţeze sistemul intern şi politica externă a ţărilor din Europa de Est".[3] Prin 1977, KGB-ul se convinsese că „cea mai importantă sarcină a guvernelor ţărilor CEE era subminarea poziţiilor de politică externă a ţărilor socialiste"[4]:

> Direcţia dominantă a activităţilor de politică externă a statelor membre ale CEE este slăbirea integrării economice şi a unităţii politice a ţărilor din comunitatea socialistă, pe plan internaţional, precum şi de a folosi negocierile CMEA pentru a exercita presiuni asupra statelor socialiste ca să obţină din partea lor concesii unilaterale. Comunitatea a devenit un centru pentru coordonarea colectivă a acţiunilor economice, politice şi ideologice, aţintite spre subminarea prestigiului internaţional al Uniunii Sovietice şi ale celorlalte ţări din comunitatea socialistă.[5]

Drept urmare, KGB-ul a desemnat integrarea europeană, „în toate formele ei", „o ameninţare la adresa securităţii Uniunii Sovietice".

---

[1] Andrew şi Gordievsky (1993), pp. 140, 142.

[2] Op. cit., p. 142. Acest ordin din 8 iulie 1976 al Centralei KGB de a desemna CEE ca ţintă prioritară a fost semnat de adjunctul preşedintelui KGB şi şef al Direcţiei I, Vladimir Kriucikov, cel mai apropiat colaborator al lui Andropov.

[3] Ordinul circular al KGB nr. 3825/PR-52, 27 august 1976, către rezidenţi, de la şeful Departamentului III, V.F. Gruşko (nume de cod: SEVEROV), în Andrew şi Gordievsky (1993), p. 142. Ordinul se referea la documentele Departamentului de Stat al SUA despre cooperarea SUA – CEE în Orientul Mijlociu, Africa de Nord şi lumea în curs de dezvoltare, precum şi eforturile de a realiza o reintegrare a Franţei într-un sistem de apărare comun.

[4] KGB Ordinul circular nr. 411/PR, 28 februarie 1977, în Andrew şi Gordievsky (1993), pp. 146-147.

[5] KGB Ordinul circular nr. 1058/PR/61, 15 aprilie 1977, al adjunctului lui Kriucikov, Y.I. Şişkin, nume de cod: IRTIŞOV, în Andrew şi Gordievsky (1993), pp. 155-157.

„Principalul efort" al măsurilor active sovietice era direcționat spre blocarea unei viitoare integrări prin exploatarea „contradicțiilor și diferențelor existente între statele membre CEE, pe de o parte, și dintre CEE și SUA, pe de altă parte".[1] România, care câștigase statutul comercial preferențial cu CEE în 1973, era urmată acum de China, care primise acest statut în aprilie 1978. Beijingul, așa cum sublinia adjunctul informațiilor externe din KGB, avea acum acces „la tehnicile și tehnologiile avansate occidentale cu ajutorul CEE și, de asemenea, la arme și la piețele de armament".[2] Conform spionajului sovietic, Beijingul intenționa să „se folosească de CEE pentru a stabili relații cu NATO, pe baza antisovietismului":

> [...] interesele politice ale CEE coincid cu antisovietismul chinez. Semnarea acordului comercial dintre CEE și Republica Populară Chineză este privită în cercurile conducătoare ale Comunității ca un precedent pentru viitoare negocieri cu țările socialiste europene (în particular cu România) [...][3]

Conflictele adesea spectaculoase ale României cu Moscova din cauza controlului supranațional economic și militar, criza rachetelor din Cuba, invazia din Cehoslovacia și războaiele arabo-israeliene au servit indirect interesele strategice ale SUA, prin restrângerea puterii sovietice și încurajarea unui comportament independent în rândul membrilor Blocului Sovietic. Până în 1978, România se dovedise un prieten de nădejde în cadrul eforturilor americane de mediere în Laos, Vietnamul de Nord, Coreea de Nord și Republica Populară Chineză și un colaborator eficient în Procesul de la Helsinki. În Orientul Mijlociu, de asemenea, eforturile României contribuiseră la o turnură a norocului sovietic și la lansarea unor noi posibilități de discuții și abordări care au coincis, în general, cu interesele americane și care, uneori, au fost întreprinse în cooperare cu Washingtonul.

---

[1] Ordinul KGB nr. 1582/PR, 1 august 1977, semnat de Gruşko, și ordinele circulare ale KGB 2041/PR/52 și 1058/PR/61, 15 aprilie 1977, semnate de Șișkin, în Andrew și Gordievsky (1993), pp. 155-158. KGB-ul a raportat că „o uniune politico-militară" a CEE va conduce la o alianță NATO-Europa, care va include Franța, o preocupare majoră a Moscovei.

[2] KGB Ordinul circular nr. 1087/PR, 11 aprilie 1978, în Andrew și Gordievsky (1993), pp. 161-162.

[3] Op. cit., p. 162. Vezi și *Declarațiile comune de la vizita președintelui Ceaușescu*, 13 aprilie 1978, Colecția: *Public Papers of the Presidents*, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [on-line]. Santa Barbara, CA: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

Administraţia Carter, convinsă că România era singura din Pactul de la Varşovia care poseda capacitatea şi dorinţa de a părăsi Blocul dominat de sovietici, a decis să-i ofere posibilitatea să facă exact acest lucru pentru un viitor economic şi politic total diferit.[1] Oferta a fost făcută în timpul vizitei în SUA din aprilie 1978, când preşedintele Carter a recunoscut explicit cooperarea Bucureştiului cu precedentele administraţii SUA şi rolul esenţial al conducătorului român în procesul de pace din Orientul Mijlociu. Într-o întâlnire la care au participat numai preşedintele Carter, Zbigniew Brzezinski, Nicolae şi Elena Ceauşescu şi translatorul român, Sergiu Celac, Carter s-a oferit să listeze la Bursă industria României, evaluată atunci la aproximativ 147 miliarde de dolari.[2]

Mişcarea fusese calculată nu numai pentru a include economia României „în sistemul occidental de evaluare", deschizând astfel calea pentru investiţii, tranzacţii, achiziţii şi acces la expertize critice, dar şi pentru „a genera o dezertare în spaţiul sovietic".[3] Ea nu a fost o simplă oportunitate de a reconecta economia României la lumea occidentală (vizita având deja ca rezultat un mare număr de acorduri economice SUA – România). Oferta

---

[1] Aprecierea lui Carter a fost evident împărtăşită de Kremlin. Chiar şi în februarie 1989 autorităţile sovietice erau deplin convinse de „pericolul unei întoarceri decisive" a României „în direcţia Vestului", care includea posibilitatea reală a „ieşirii din Pactul de la Varşovia", dat fiind faptul că populaţia „trăia în spiritul comunităţii cu lumea latină *[romanskiy]*", în timp ce Polonia, Ungaria şi RDG-ul „cu greu ar ridica" problema părăsirii Tratatului. Memorandum către Alexander Yakovlev de la Comisia Bogomolov (Mariana Sylvanskaya), februarie 1989, documentul nr. 1, în Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989," *CWIHP Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001), pp. 57-59.

[2] Ioan Talpeş a relatat că Zbigniew Brzezinski l-a informat despre acest lucru, în două ocazii, pe vremea când era consilier pe probleme de securitate naţională. Vezi Interviul lui Ioan Talpeş de la emisiunea *Talk Şoc*, a lui Doru Braia, Televiziunea N24, ora 23.00, 15 martie 2006. Vezi şi „Oferta preşedintelui Carter de a introduce România în economia de piaţă mondială", în Talpeş (2009), pp. 55-63.

[3] Ibidem; Talpeş (2009), pp. 48-68. Administraţia Carter a identificat România ca fiind singurul membru din Pactul de la Varşovia care avea capacitatea să părăsească alianţa şi sistemul controlat de sovietici. Kremlinul a ajuns la aceeaşi concluzie care a fost menţionată explicit în raportul Comisiei Bogomolov despre Europa de Est pentru consilierul de politică externă al lui Gorbaciov, Aleksandr Iakovlev, în februarie 1989. Raportul Bogomolov ajungea la concluzia că ieşirea României din Pactul de la Varşovia şi realinierea la Vest era perfect fezabilă dată fiind combinaţia dintre capacităţile economice ale României şi ajutorul probabil care ar fi venit din partea Vestului în sprijinul unei astfel de mutări. Memorandum către Aleksandr Yakovlev de la Comisia Bogomolov (Mariana Sylvanskaya), februarie 1989, documentul nr. 1, în Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989", *CWIHP Bulletin*, nr. 12/13 (toamnă/iarnă 2001), pp. 57-59.

președintelui Carter presupunea un grad de implicare al marilor puteri occidentale la care românii aspiraseră, fără succes, încă de la fondarea statului lor unificat.

Elena Ceaușescu a reacționat violent la propunere, clamând că americanii „vor să cumpere România pentru 147 miliarde de dolari". Ea și soțul ei au petrecut toată noaptea la Blair House, argumentând pro și contra, o dezbatere între soți și colideri, în care nu au îndrăznit să intervină nici unul dintre specialiștii calificați din delegația română. Se schimbaseră multe în ultimii ani față de vremurile în care Ceaușescu lua deciziile vitale din politica de securitate împreună cu Emil Bodnăraș (decedat în 1976) și Ion Gheorghe Maurer (retras în umbră, în 1974).[1] Acum, cel mai apropiat consilier al lui era nevasta, care nu avea nimic din abilitatea lui înnăscută și foarte puțin din orientarea lui națională, din experiența sa în problemele securității naționale, a relațiilor internaționale sau din viziunea sa.[2]

Faptul că discuția a fost așa de lungă și aprinsă sugerează că Ceaușescu s-a poziționat în favoarea ofertei, împotriva soției sale, și că ajunseseră la o răscruce. Întrebarea era dacă el dorea să continue pe traseul de la Est la Vest început în timpul lui Gheorghiu-Dej sau dacă voia să-și conducă țara și spre Est, și spre Vest către un destin neclar.

A doua zi, Nicolae Ceaușescu a declinat oferta, făcând în schimb sugestia ca Statele Unite să ia în considerare calea socialismului. Totuși, președintele Carter a lăsat ușa deschisă, sugerându-i liderului român să se gândească în continuare. Oferta a fost repetată în esență, două luni mai târziu, în timpul vizitei oficiale de stat a conducătorului român în Marea Britanie, din iunie 1978. Și în timpul acelei călătorii, guvernul britanic și-a

[1] Retragerea lui Maurer este posibil să fi fost precipitată de o măsură activă sovietică. Până la sfârșitul vieții el a rămas convins că Ceaușescu a încercat să-l omoare într-un accident de circulație înscenat. Hrușciov sugerează, în memoriile lui, interesul Kremlinului pentru a-l izola pe Maurer de Ceaușescu, pretinzând că Maurer era influențat de „supraviețuitori ai trecutului cu caracter naționalist" care exercitau „o influență dăunătoare pentru relația noastră". Hrușciov (2007), p. 717. Brucan a susținut că Maurer nu fusese ales să semneze „Scrisoarea celor șase" pentru că era „omul lui Ceaușescu". Petrescu (2005), pp. 355-383; Betea (2008), pp. 507, 616-617, 398. Maurer nu a fost inclus în grupul foștilor conducători comuniști care au semnat scrisoarea de protest pentru că nu era „omul Moscovei".

[2] Într-o extraordinară ilustrare a relației disfuncționale mamă-fiu, Nicu Ceaușescu a repetat în câteva interviuri acordate imediat după Revoluție că tatăl său ar fi trebuit să adopte „soluția Tito": să scape de nevasta cu o ambiție fără margini care se amesteca în deciziile politice. Vezi interviurile lui Nicu Ceaușescu, în John Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceausescu*, Londra, Hutchinson, 1991.

exprimat admiraţia pentru sfidarea dominaţiei sovietice şi rolul constructiv în afacerile mondiale, oferind de asemenea o largă cooperare economică.[1]

Vizitele în Statele Unite şi în Marea Britanie au fost deosebit de populare în România. Pentru mulţi ele au simbolizat un pas spre deziderat – vechi de secole – de integrare în Occident, şi deci al unei mai mari securităţi şi prosperităţi. Nici un conducător român nu mai fusese atât de renumit, iar României nu i se mai oferiseră vreodată asemenea ocazii din partea râvniţilor parteneri occidentali. Promovate de Gheorghiu-Dej şi Ceauşescu încă de la sfârşitul anilor 1950, alinierea şi integrarea în Occident fuseseră şi anterior obiectivele primordiale ale conducătorilor burghezi şi ale boierimii, care îi precedaseră. Era, mai presus de toate, o politică a României şi constituise principala sursă a legitimităţii regimului comunist.

Nu a durat mult ca vestea despre oferta lui Carter să ajungă la Moscova şi nici nu a fost o surpriză că a ajuns acolo. Adjunctul DIE, Pacepa, cu toate că fusese exclus de la discuţia lui Ceauşescu cu preşedintele Carter şi cu consilierul său pe probleme de securitate naţională, Zbigniew Brzezinski, a fost membru al delegaţiei române atât la Washington, cât şi la Londra şi, se pare, a primit un raport extins al tuturor discuţiilor din partea translatorului român.[2] Pacepa a recunoscut ulterior că „petrecuse 27 de ani" ca agent sovietic, primind „ordine de la KGB", pe întreaga durată a carierei lui în organele de securitate ale României.[3]

România şi „Legenda neagră"

Confruntarea, care fusese ţinută în cel mai mare secret, escalada acum la nivelul acuzaţiilor explicite din partea sovieticilor şi ale „partenerilor apropiaţi". Moscova, spre exemplu, era de părere că „abilitatea diplomatică

[1] Printr-un gest fără precedent, regina Elisabeta a II-a i-a acordat lui Ceauşescu „ordinul Bath şi rangul de Cavaler al Marii Cruci". Reciproc, Ceauşescu a decorat-o pe regină cu „Steaua Republicii Socialiste România, clasa I".

[2] Translatorul Sergiu Celac a fost unul dintre cei mai înverşunaţi apărători ai lui Pacepa şi una dintre sursele care a confirmat dezinformările lui referitoare la aşa-zisele relaţii strânse româno-sovietice şi ostilitatea (inclusiv prin operaţiuni ostile) împotriva Statelor Unite, care toate au fost negate de dezvăluirile din arhive, post-1989. Vezi şi interviurile lui Sergiu Celac din Sweeney (1991). Vezi şi Pelin (1997), p. 133.

[3] Vezi Pacepa (2003); Remarcile lui Pacepa în Glazov (2004c); şi Jamie Glazov, „From Russia With Terror", FrontPageMagazine.com, 1 martie 2004b. Vezi şi interviul lui Pacepa la DUNA TV (2004a); RADOR (2004). Pacepa a încercat, se pare, să folosească mărturisirea despre propria lui legătură cu KGB-ul pentru a desemna aparatul Securităţii de Stat a României ca fiind subordonat spionajului sovietic.

cu care românii sunt atât de dotați începe să fie la fel de utilă cum sunt mănușile pe mâna unui copil când manevrează plutoniu", iar Praga și Sofia s-au alăturat Kremlinului în a acuza Bucureștiul că, împreună cu Beijingul, Tirana și Belgradul, complotează pentru a provoca un război în Balcani.[1] Temele au fost simple și dure, Romania provoca tensiune în relațiile internaționale și planifica agresiuni militare în Europa. Ceaușescu a replicat, lăudând relațiile „foarte bune" și „tradițional prietenești" cu statele membre NATO, care „ne-au ajutat întotdeauna în lupta împotriva dominației străine" și a sfătuit Pactul de la Varșovia să se inspire din structurile și modul de operare mai democratic al alianței NATO.[2]

Ca să răsucească apoi cuțitul în rană, conducătorul român a condamnat în termeni uimitor de expliciți spionajul Blocului Sovietic exercitat cu scopul de a aduce politica României înapoi pe linie. Menționând că existau diferențe între statele socialiste, el și-a exprimat dezaprobarea pentru aceia care „încurajau elementele contrarevoluționare" din alte țări socialiste „să se ridice împotriva propriilor guverne", în „contradicție flagrantă" cu „normele și principiile" socialiste, „cu carta Națiunilor Unite și cu însuși dreptul internațional".[3] După câteva săptămâni, conducătorul român a aprobat o operațiune secretă de procurare de tehnologie militară sovietică

---

[1] TASS, 21 august 1978. TASS cita, evident cu aprobare, un articol din londonezul *Observer*. Alegațiile despre provocările agresive au fost direct asociate de vizita lui Hua Guo-Feng la București. Patrick Moore, „Hua Kuo-Feng in Romania", RAD Background Report/187, 24 august 1978a, OSA, caseta 116, dosarul 8, raportul 24, pp. 8, 14; Radio Moscova în limba română și Radio Sofia, 10 august 1978; Radio Moscova în limba română și Radio Praga, 13 august 1978; TASS, Ceteka (Praga) și Rabotnichesko Delo (Sofia), 14 august; Radio Minsk, 15 august; TASS și Radio Moscova, 16 august 1978.

[2] Patrick Moore, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report/275, 20 decembrie 1978b, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 15, pp. 8, 12-14; *Scînteia*, 7 decembrie 1978. Secretarul Trezoreriei SUA a fost trimis ca emisar special „din partea președintelui Carter pentru a reafirma poporului român și președintelui Ceaușescu importanța pe care noi o acordăm independenței României și prieteniei SUA – România", precum și „rolului constructiv pe care îl joacă România în relațiile internaționale". Moore (1978b), p. 11, și Agerpres, 8 decembrie 1978. Vezi și Garthoff (1994b), p. 682.

[3] Radio București, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), pp. 7, 8; C.A. [Charles Andras], „Ceausescu goes his Own Way: (A Second Look at the Warsaw Pact Summit)" RAD Background Report/254, 27 noiembrie 1978a, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 81, p. 14. Cu numai câteva ore înainte, Ceaușescu a respins sec *Statutul pentru perioade de război*, precum și argumentele Kremlinului susținute cu putere de Gierek, Honecker, Husák, Kádár și Jivkov – că NATO era angajat într-o escaladare care prevestea „un război iminent". Datele sovietice care afirmă așa ceva, declara el, sunt eronate, din contră, „suntem martorii scăderii cheltuielilor militare [ale NATO]". Minută a raportului discuției de la Comandamentul Suprem al CCP, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastný, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

pentru partenerii americani, condusă de fraţii lui, generalul Ilie Ceauşescu şi Marin Ceauşescu.[1] Sugerând câte ceva din natura divizată a conducerii – pe care măsurile active sovietice o descriau ca aflându-se total sub controlul dictatorului –, operaţiunea a fost ţinută secretă faţă de soţia lui, Elena, de Biroul Politic şi de Comitetul Central şi a fost condiţionată de asigurarea azilului pentru Ilie, Marin şi familiile lor, în eventualitatea în care ar fi fost descoperiţi, deoarece conducerea lui Nicolae Ceauşescu putea spera să supravieţuiască, în cazul unei asemenea dezvăluiri, numai dacă şi-ar fi dezavuat fraţii.[2]

KGB-ul a primit instrucţiuni să transfere România din Departamentul 11 al Direcţiei Generale I, responsabilă de relaţiile cu ţările socialiste, la Departamentultul 5, care se ocupa de membrele NATO – Belgia, Franţa, Grecia, Italia, Luxemburg, Olanda şi Spania (care îşi anunţase, în 1977, intenţia să se alăture NATO) – şi adversarele socialiste, Iugoslavia şi Albania.[3] Cea mai frapantă caracteristică a acestei realocări a fost aceea că Departamentul 11 nu opera împotriva statelor din sfera sa, ci îşi coordona operaţiunile cu „organele frăţeşti" împotriva ţintelor din ţările terţe. Din contră, statele şi serviciile din Departamentul 5 erau toate ţintă a operaţiunilor ostile ale KGB-ului. O realocare similară a avut apoi loc din partea organelor Securităţii de Stat ale celorlalţi parteneri din „strânsa

[1] Iniţiată de Pentagon, acţiunea a fost coordonată din partea americană de Direcţia operaţiuni a statelor-majore comune. Operaţiunea este descrisă în Benjamin Weiser, „Ceausescu Family Sold Soviet Military Secrets to US", „One That Got Away: Romanians Were Ready to Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990; Michael Wines, „U.S. Used Romania To Get Soviet Arms," *The New York Times*, 7 mai 1990; „Ceausescu's Brothers «Sold Secrets To US»", *Daily Telegraph*, 7 mai 1990. Pentru mecanismele procesului de achiziţie a resurselor străine din perspectiva intermediarilor SUA, vezi Ken Silverstein şi Daniel Burton-Rose, *Private Warriors*, New York, Verso, 2000, pp. 70-80.

[2] Ibidem. Marin, căruia SUA i-au garantat azilul pentru familia sa datorită acestei operaţiuni, ca şi celei a fratelui său, Ilie, a fost găsit spânzurat, cu gâtul rupt, în pivniţa cu tavan foarte jos a Misiunii economice a României de la Viena. Moartea a fost declarată sinucidere după o anchetă rapidă a autorităţilor austriece, procurorilor din România le-a fost refuzat accesul la dosar, iar raportul autopsiei s-a pierdut. Alan Cowell, „Upheaval in the East: Ceausescu's Kin; Brother of Deposed Leader Dies in Vienna, Reportedly by Suicide", *The New York Times*, 29 decembrie 1989; Laurenţiu Mihu, „Dosarul «Marin Ceauşescu»: raportul autopsiei a dispărut", *România Liberă*, 15 mai 2009; Laurenţiu Mihu, „Marin Ceauşescu nu s-a sinucis", *România Liberă*, 14 mai 2009. Ilie Ceauşescu a fost arestat în Bucureşti şi eliberat ulterior, absolvit de orice vină şi a primit toate beneficiile şi privilegiile cuvenite unui militar în retragere.

[3] Andrew şi Mitrokhin (2005), p. 500. Datorită legăturilor sale strânse cu SUA, Germania de Vest, China, Egipt şi Israel, România constituia şi obiectivul Departamentelor FCD 1, 4, 6, 8 şi 18 (precum şi 11) din KGB.

cooperare". HVA, spre exemplu, a transferat România din grupul „aliaților frățești" în Grupul F, împreună cu inamicii socialiști, China, Albania și Iugoslavia.[1]

În toiul acestei escaladări, fostul șef al spionajului Securității de Stat maghiare (Administrația principală III/II), Sandor Rajnai, a fost numit ambasador în România.[2] Prieten personal și evident protejat al lui Iuri Andropov din perioada în care fusese atașat cultural la Moscova între 1962 și 1966, numirea în postul de ambasador a șefului spionajului maghiar demonstra utilizarea de către Budapesta a „contactelor culturale" pentru operațiuni de spionaj.[3] Rajnai fusese implicat în epurările antisemite, cooperase strâns cu Andropov, în calitate de maior AVH, în orchestrarea procesului lui Imre Nagy și executarea lui în 1957, și controlase contactele dintre bisericile maghiare și Vatican, ca șef al spionajului.[4]

Între timp, Transilvania se confrunta cu o serie de explozii neașteptate și incendii în fabrici și în locuri publice.[5] Conform unui analist occidental, „agresivitatea în creștere" a etnicilor maghiari împotriva etnicilor români din Transilvania, din acea perioadă, se presupunea că era motivată de încrederea că „Ungaria avea sprijinul sovieticilor în problema minorităților, pentru că Moscova dorea să-l pedepsească pe Ceaușescu pentru politica

[1] Herbstritt (2002).

[2] Conform lui Charles Gati, Rajnai a fost maior în AVH în perioada Stalin și locotenent-colonel în 1957–1958 și era „un om bine educat, bun vorbitor, chiar sofisticat, dar totuși un om rău". Charles Gati, *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt*, Standford, Standford University Press, 2006, pp. 227-228. Rajnai a fost numit ambasador în România pe 5 octombrie 1978.

[3] Lui Andropov i se atribuie chiar numirea lui Rajnai ca șef al spionajului maghiar (Direcția III/I), aproape în același moment în care Andropov a devenit șef al KGB-ului. *Der Spiegel*, nr. 31, 2 august 1982, p. 156.

[4] Charles Gati, „Letter to the Editor", 23 octombrie 1995, *CWIHP Bulletin*, Issue nr. 6–7, (iarna 1995/1996), p. 284; Gábor Batonyi, „Opoziția Ungariei și rezistența în fața stalinismului, la începutul anilor 1950", articol prezentat la conferința „Rezistență, rebeliune și revoluție în Europa Centrală: Comemorarea anului 1956", 21–22 septembrie 2006, Școala de Studii Slave și Est-Europene, p. 9; Bottoni (2008), p. 164.

[5] Charles Andras, „A Summit with Consequences: (A Review of the Events Surrounding the Latest Warsaw Pact Political Consultative Committee Meeting in Moscow)", RFER, RAD Background Report/271, 14 decembrie 1978b, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 41, p. 14. Ceaușescu chiar a menționat fenomenul în unul dintre discursurile sale ce au urmat incidentului cu Moscova din noiembrie 1978. De asemenea, Stasi a raportat un incendiu la Teatrul Național din centrul Bucureștiului, o explozie la uzina „23 August" și deraierea unui tren lângă Constanța. *Supplementary Annex to the Material „Operative review survey of the RSR"*, 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; Herbstritt și Olaru (2005), p. 336.

lui independentă".[1] Un alt analist opina că Moscova încerca „să slăbească poziţia personală a lui Ceauşescu în PCR şi chiar să inflameze minorităţile etnice" într-un efort „de a-l scoate de pe cursul actual" şi de a-l aduce „pe linia poziţiilor loiale sovieticilor".[2]

Concomitent, KGB-ul şi StB-ul au pus la cale o operaţiune împotriva conducerii lui Ceauşescu, în care a fost implicat şeful Departamentului Internaţional de la Praga, Vasil Bilak – acelaşi care conspirase cu KGB-ul şi cu János Kádár pentru „a fabrica invitarea" forţelor sovietice să intre în Cehoslovacia şi să răstoarne regimul Dubček în 1968.[3] Complotul, pus la cale în Ambasada Cehoslovaciei de la Bucureşti, a căpătat o asemănare ciudată cu operaţiunea KGB–KDS condusă de ambasada bulgară din Cairo pentru a-l discredita şi înlătura pe prietenul lui Ceauşescu, Anwar As Sadat, ambele operaţiuni încercând să mobilizeze pentru „o lovitură din interior" elitele politice şi intelectuale nemulţumite şi pe membrii Partidului Comunist.[4] Conspiraţia KGB–StB, ca şi cea a partenerilor din Bulgaria, a fost demascată în presa occidentală, provocând un val de proteste la Praga.[5] Bazându-se pe informaţiile primite prin contraspionajul israelian (SHIN BET), DSS-ul raporta că „serviciile speciale sovietice şi cehoslovace luaseră contact" cu agenţii lor din România, care deţineau „funcţii în aparatul central al partidului", folosind „acoperirea unor întâlniri şi contacte tovărăşeşti", ca să caute „căi de a modifica politica externă a statului nostru, precum şi

[1] Brown (1988), pp. 431-432.

[2] Andras (1978b), p. 19.

[3] *Kronenzeitung* (Viena), 7 decembrie 1978; Andras (1978b), p. 14. În 1968, Bilak a complotat împreună cu fostul şef al KGB-ului din RSS Moldova, Serghei Savcenko, secretarul ucrainean (şi fostul şef al KGB-ului ucrainean) Piotr Shelest şi cu Kádár. Vezi Kun (1999), pp. 71-73, 90.

[4] În decembrie 1978, Egiptul a rupt relaţiile diplomatice cu Bulgaria, după ce a descoperit complotul. „International Terrorism and «The Bulgarian Connection»", RFER, 19 martie 1982, OSA, caseta 8, dosarul 10, raportul 58, p. 3; „Terrorist and Espionage Activities", în Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington DC, Federal Research Division, Library of Congress, iunie 1992. „Un grup de europeni şi arabi" şi un grup de membri ai partidului comunist egiptean fuseseră arestaţi în lunile anterioare pentru complot împotriva lui Sadat. Francis (1978), p. 15. Vezi şi: Andrew şi Mitrokhin (2005), pp. 161-162, 164.

[5] Vezi *Kronenzeitung* (Viena), 7 decembrie 1978; *The Washington Post*, 26 octombrie 1978. Media cehoslovacă a atacat imediat rapoartele ca fiind „o acuzaţie nefondată, un senzaţionalism ieftin". Radio Praga şi CTK, 8 decembrie 1978. Analistul de la Radio Europa Liberă, Charles Andras, a considerat negaţiile oficiale cehoslovace pe deplin credibile şi a respins, în acelaşi timp, rapoartele occidentale considerându-le „slab documentate" şi „senzaţionaliste". Andras (1978b), p. 14, nota de subsol 18.

eliminarea, prin orice mijloace necesare, a unor persoane proeminente din înalta conducere a partidului".[1]

Analiştii occidentali au considerat că „dezaprobarea deschisă" din partea lui Ceauşescu a politicii sovietice şi a Pactului a constituit „una dintre poziţionările cele mai clare şi directe" din întreaga „istorie misterioasă a Pactului de la Varşovia" şi care expusese masiv „efortul penibil" al loialiştilor sovietici de a nega existenţa confruntării.[2] Bucureştiul „a devastat faţada publică a unanimităţii Pactului de la Varşovia, păstrată până atunci cu grijă", determinându-i pe unii analişti să se întrebe „dacă Pactul de la Varşovia va mai putea fi vreodată acelaşi".[3] Această „atitudine lipsită de compromisuri şi fără precedent" a României, concluziona analistul, a impulsionat intrarea alianţei sovietice „într-una dintre cele mai serioase crize", marcând „începutul unei noi perioade în relaţiile Tratatului de la Varşovia".[4]

Aprecierea că România deschisese de una singură „un nou capitol" în „istoria Pactului de la Varşovia" a fost larg acceptată de comunităţile analitice occidentale.[5] Stasi raporta sec evaluările vest-germane şi ale SUA, că Bucureştiul forţase „începerea unei noi epoci în istoria sistemului socialist de alianţe".[6] Totuşi, după cum sublinia spionajul est-german, Bonnul şi Washingtonul nu era „sigure" dacă independenţa României va putea rezista „pe termen lung" şi nu erau capabile „să sprijine efectiv România, pentru că nu există o poziţie occidentală clară asupra acestei probleme".[7]

---

[1] Notă referitoare la discuţia unor ilegalişti din conducerea PCR cu privire la posibilităţile de a modifica politica externă a României, 20 august 1979, documentul 118, în Ţăranu (2009), pp. 357-359; CNSAS, fond Documentar, dosar nr. 3447, vol. I, f. 149–150. Raportul menţiona că „printre persoanele care colaboraseră cu serviciile speciale sovietice şi cehoslovace erau tovarăşii Ghizela Vass şi Leonte Răutu". Pentru trecutul Ghizelei Vass de spionaj în favoarea Moscovei, vezi RGAPSI, Moscova, fond 575, opis 1, dosar 239, f. 4 şi dosar 240, f. 31-65. Pentru Răutu, şeful Academiei de partid „Ştefan Gheorghiu" (1972–1982), unde a exercitat o influenţă considerabilă asupra noilor elite ale partidului, vezi Vladimir Tismăneanu şi Christian Vasile, *Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măştile răului*, Bucureşti, Humanitas, 2008.

[2] C.A., „The Loyalist Position: Differences Do Not Exist", RFER, 30 noiembrie 1978c, OSA, caseta 116, dosarul 4, raportul 75, p. 2; Andras (1978a), pp. 1, 3.

[3] Moore (1978b), p. 4.

[4] Andras (1978a), p. 1; Andras (1978b), p. 2.

[5] Andras (1978a), p. 5.

[6] Nota informativă nr. 5 din 29 ianuarie 1979 referitoare la evaluarea politicii externe actuale a RS România, 29 ianuarie 1979, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 338.

[7] Ibidem.

Conform unei analize ulterioare a CIA, poziţia neobosită şi de mare risc a României în a-şi promova poziţiile şi politicile independente „a redefinit cu succes rolul unui membru al Blocului", a redus legăturile cu acesta la un nivel „pur formal" şi a conferit „influenţei sovietice, aproape în totalitate, un caracter negativ".[1] Făcând aceasta, a intrat în conflict cu Moscova asupra unor probleme care porneau de la confruntarea Est-Vest, politicile din Europa, Asia şi Orientul Mijlociu, până la alianţele de facto şi parteneriatele din afara Pactului de la Varşovia, integrarea militară şi economică din cadrul Pactului, loialitatea popoarelor socialiste, adevărurile istorice şi chiar elemente fundamentale ale ideologiei marxist-leniniste. „Toate aceste mişcări şi poziţii, continua analiza, fuseseră înghiţite de conducerile sovietice post-staliniste, care nu păreau aşa de tolerante cu cei care o învingeau".[2]

Conduşi de Moscova, „partenerii din strânsa cooperare" au lansat acum o campanie multilaterală de măsuri active pentru a distruge reputaţia de mediator internaţional pe care şi-o câştigase România după o activitate intensă şi adesea inspirată, reproiectând-o ca pe un stat agresiv, violent şi intolerant, care se angajase într-un genocid împotriva minorităţilor din interior, îşi ameninţa vecinii şi provoca tensiuni internaţionale.[3] Scopul primar al acestor măsuri, devenit o adevărată obsesie a Kremlinului pentru tot

---

[1] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82–10124), 12 ianuarie 1982 (declasificat la 29 ianuarie 2001), p. 19, CIA.

[2] Ibidem. Sherman Kent ajunsese la o concluzie similară într-un memorandum pentru W. Averell Harriman, cu 18 ani înainte, observând cât de neputincioşi fuseseră sovieticii în faţa sfidării României la adresa integrării economice supranaţionale când, după ce apelaseră iniţial la „presiuni politice", apoi renunţaseră, pur şi simplu, „cu preţul unei considerabile retrageri" în planurile lor de integrare a Blocului Sovietic. *Recent Trends in Eastern Europe*, 20 ianuarie 1964 (declasificat la iulie 2003), p. 4, CIA.

[3] Conducătorii români erau cu toţii conştienţi că la orizont era un val de presiuni concertate ale Moscovei, începând de la „o tentativă de a scoate organele militare de sub conducerea partidului" şi „subordonarea lor armatei sovietice", până la tentative de dominare a „politicii externe" şi a „dezvoltării relaţiilor economice", iar Ceauşescu a subliniat că, „fără nici o îndoială, asemenea tentative merg împreună cu liniile de propagandă şi din presă şi vor lua o mai mare amploare". Conducătorul român credea că vor putea contracara aceste presiuni prin menţinerea cu sânge rece a „poziţiilor total justificate şi valabile" ale României. El nu a luat în considerare măsurile care vor anula total vocea internaţională a României. ANIC, CC al RCP, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Stenograma şedinţei Comitetului politic consultativ al CC al PCR*, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu şi Locher (2004), PHP. Punctele vulnerabile ale României au devenit ţinta operaţiunilor informative, începând cel puţin din 1967. Principalele vulnerabilităţi – slăbiciunile economice şi insatisfacţiile asociate cu ele, tensiunile interetnice – au fost notate cu insistenţă de KGB şi de Stasi (şi, probabil, de celelalte servicii ale „partenerilor apropiaţi". BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 338.

restul perioadei Războiului Rece, era să prevină alinierea în continuare a României la Occident şi părăsirea Pactului de la Varşovia.[1]

CIA a menţionat, ulterior, că „toate statele est-europene" beneficiaseră de pe urma „insistenţei României (şi recunoaşterea din partea URSS) a dreptului membrilor de a susţine păreri independente în consiliile Blocului", ceea ce „arătase calea spre o nouă formă de suveranitate est-europeană".[2] Conform unui fost director de la Radio Europa Liberă, „rezistenţa susţinută" a României împotriva tentativelor sovietice de a impune supranaţionalismul „a făcut mult pentru cauza libertăţii est-europene", de pe urma căreia „a câştigat toată lumea", chiar dacă „nimeni nu i-a mulţumit pentru asta" şi „puţini au fost pregătiţi să o recunoască".[3] În loc să-şi exprime gratitudinea, aliaţii „prieteni" şi „fraterni" din Pactul de la Varşovia au dezlănţuit o campanie de asasinare a caracterului personal şi naţional, de un gen cum rar mai fusese văzut în Europa, din secolul al XVI-lea, când fusese propagată „Legenda neagră" despre Spania, ca „simbol al tuturor forţelor de represiune, brutalitate, intoleranţă politică şi religioasă, precum şi înapoiere intelectuală şi artistică".[4]

---

[1] Vezi Sejna (1982), p. 76; Andrew şi Gordievsky (1990), p. 641; BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-283 (martie 1983); BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9–11 (decembrie 1983); BStU, MfS, ZAIG 14061, S. 36 (aprilie 1986); *Memorandum to Alexander Yakovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Sylvanskaya)*, februarie 1989, Levesque (2001), pp. 57-59.

[2] Op. cit., pp. 8, 15, 20. Evaluarea CIA încheia aprecierea despre România cu afirmaţia că: „În cazul în care regimul Ceauşescu nu era răsturnat (o posibilitate din ce în ce mai mare) de o faţiune prosovietică", precedentul creat îi lăsa perplecşi pe succesorii lui Brejnev.

[3] Brown (1991), p. 20. În acea perioadă, membru al conducerii RAND, Brown fusese anterior şi director la Radio Europa Liberă.

[4] „Legenda neagră" era foarte similară cu metodele şi scopurile măsurilor active şi dezinformării sovietice (sau, mai degrabă, viceversa). După cum o definea un autor, „Legenda neagră" a fost „distorsionarea atentă a istoriei unei naţiuni, perpetuată de inamicii ei, pentru a o putea învinge. O distorsionare cât mai monstruoasă posibil, cu scopul de a atinge un anumit scop: descalificarea morală a unei naţiuni [...] în orice mod posibil". Alfredo Alvar, *La Leyenda Negra* [Legenda neagră], Ezquerra, Ediciones Akal, 1997, p. 5. La sfârşitul anilor 1500, Spania a devenit ţinta „propagandei politice şi religioase care a înnegrit caracterul spaniolilor şi al conducătorilor lor într-o asemenea măsură încât Spania a devenit, pentru următoarele patru secole, simbolul tuturor forţelor de represiune, brutalitate, al intoleranţei politice şi religioase şi al înapoierii intelectuale şi artistice". Philip Wayne Powell, *Tree of Hate: Propaganda and Prejudices Affecting United States Relations With the Hispanic World*, New York, Basic Books, 1971. Mulţi spanioli, conştienţi de reputaţia lor negativă de peste hotare, au fost convinşi prin greutatea propagandei că trebuie să fie adevărată şi au devenit astfel complici, fără să vrea, la propria lor marginalizare la periferia Europei.

Cel puţin de la sfârşitul anilor 1960, România fusese de departe cel mai constructiv actor internaţional din Blocul Sovietic şi a devenit cunoscută pentru capacităţile de mediere şi realizările în comunitatea internaţională. Nu numai că guvernul ei participase la rezolvarea paşnică a conflictelor internaţionale şi blocase expansiunea influenţei distructive sovietice, dar refuzase şi să participe la traficul de droguri, la sprijinirea terorismului şi a operaţiunilor antioccidentale în care serviciile şi conducerile partidelor loiale Moscovei se angajaseră la comanda Kremlinului. Dar, în numai câţiva ani, „partenerii apropiaţi" aveau să transforme imaginea României şi a guvernului său din cea a unui partener apreciat în Occident într-una de paria internaţional, „nu numai în faţa comunităţii internaţionale, dar şi a propriului popor".[1] Cu astfel de prieteni, România nu avea nevoie să-şi caute duşmani mai înverşunaţi în afara alianţei Pactului de la Varşovia.

[1] Barnes (1990), p. 4.

BIBLIOGRAFIE

ARHIVE

Arhivele virtuale on-line ale Proiectului de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate (fost Proiectul Paralel pentru NATO și Pactul de la Varșovia) puse la dispoziție de Centrul pentru Studii de Securitate al Colegiului Tehnic Elvețian din Zürich, Arhiva de Securitate Națională de la Universitatea George Washington (www.isn.ethz.ch/php) și Proiectul de Istorie Internațională a Războiului Rece (CWIHP) al Centrului Internațional Woodrow Wilson (www.cwihp.org) au făcut acum accesibile un număr imens de documente ale Pactului de la Varșovia. Jordan Baev, Csaba Békés, James Earle Haynes, James Hershberg, Mark Kramer, Jacques Levesque, Anna Locher, Vojtěch Mastný, Vasili Mitrokhin, Mircea Munteanu, Christian Nuenlist și Douglas Selvage se numără printre autorii care au contribuit cu documente și comentarii la arhivele virtuale ale PHP sau/și CWIHP și sunt citați în această carte. De asemenea, de neprețuit a fost colecția de arhive on-line a Departamentului de Stat al SUA – *Foreign Relations of the United States* (www.state.gov), din care s-au și tipărit unele volume încă din anii 1950 – și arhiva CIA pentru liberul acces la informații de pe www.foia.cia.gov. Rapoartele Radio Europa Liberă au constituit o sursă de informare deosebit de valoroasă pentru interpretările contemporane. Începând din anul 1989, Open Society Fund (Fondul pentru o Societate Deschisă) le-a pus la dispoziție pe www.osaarchivum.org, și în notele de subsol sunt utilizați identificatorii acestora din arhive.

CĂRŢI ŞI ARTICOLE

1. *6 Martie 1945: Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995
2. Accoce, Pierre şi Pouget, Daniel, *Le Reseau Caraman l'Roumains ont fait trembler l'OTAN* [Reţeaua Caraman: românii care au făcut NATO să tremure], Paris, Fayard, 1972
3. Adelman Jonathan R., *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982
4. Aioanei, Constantin şi Tunăreanu, Nevian, *Acţiuni ale spionajului ungar împotriva României în perioada 1940–1950,* Bucureşti, 1996
5. Aijazuddin, F.S., *From a Head to a Head, throuh a Head,* Oxford, Oxford University Press, 2000
6. Alba, Victor, *The Communist Party of Spain*, New Brunswick, NJ, Transaction, 1983
7. Alexiev, Alexander, *Party-Military Relations In Romania*, P-6059, Santa Monica, The RAND Corporation, 1977
8. Alexiev, Alexander, *Romania and the Warsaw Pact: The Defence Policy of a Reluctant Ally*, P6270, Santa Monica, RAND Corporation, 1979
9. Alexiev, Alexander, „*The Romanian Army*", în Jonathan R. Adelman, *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982
10. „Allambiztonsági tisztek listája" [Ofiţerii Securităţii de Stat, pe listă (1956–1989)], *HVG* (Budapesta), 12 aprilie 2005, www.hvg.hu
11. Alvar, Alfredo, *La Leyenda Negra* [Legenda neagră], Ezquerra, Ediciones Akal, 1997
12. „Alter Ego", revista *Time,* 11 decembrie 1978

13. Andras, Charles, „Neighbours on the Danube: New Varitions on the OLD Theme of Regional Cooperation", Cercetările Radio Europa Liberă, 13 decembrie 1967
14. Andras, Charles, „European Security and the Security of Europe", East-West Relations Background Report/1, Cercetările Radio Europa Liberă, martie 1970
15. Andras, Charles, „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information", East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973
16. Andras, Charles, „Ceausescu goes his Own Way (A Second Look at the Warsaw Pact Summit)", RAD Background Report/254, Cercetările Radio Europa Liberă, 27 noiembrie 1978a
17. Andras, Charles, „A Summit with Consequences (A Review of the Events Surrounding the Latest Warsaw Pact Political Consultative Committee Meeting in Moscow)", RFER, RAD Background Report/271, Cercetările Radio Europa Liberă, 14 decembrie 1978b
18. A.,C., „The Loyalist Position: Differences Don't Exist", Cercetările Radio Europa Liberă, 30 noiembrie 1978c
19. Andrew, Christopher şi Gordievsky, Oleg, *KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev,* New York, HarperCollins, 1990
20. Andrew, Christopher şi Gordievsky, Oleg, *Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975–1985,* Stanford, Stanford University Press, 1993
21. Andrew, Christopher, *For the President's Eyes Only: Secret Inteligence and the American Presidency from Washington to Bush,* New York, HarperPerennial, 1996
22. Andrew, Christopher şi Mitrokhin, Vasili, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005
23. Andrew, Christopher şi Mitrokhin, Vasili, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive And The Secret History Of The KGB*, New York, Basic Books, 2001
24. Andropov, Iuri Vladimirovici, *Izbrannie rechi i stat'I* [Articole şi discursuri selectate], Moscova, Politizdat, 1983
25. *Ani grei de colectivizări,* Chişinău, Cartea Moldovenească, 1990
26. Antal, János, editor, *Coping With The Past*, Oradea, Eparhia Reformată de pe lângă Piatra Craiului, 2002

27. Antosiak, Aleksei Alekseevich, *V boiakh za svobodu Rumînii* [În lupta cu românii liberi], Moscova, Voenizdat, 1974
28. Antosiak, Aleksei Alekseevich, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhennikh Sil na Balkanakh* [Misiunea de Eliberare a Forţelor Armate Sovietice în Balcani], Moscova, Nauka, 1989
29. Aspaturian, Vernon V., „The Metamorphosis of the «Socialist Commonwealth»", în Richard Lowenthal şi Hannelore Horn, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. April 1978*, Berlin, Walter de Gruyter, 1978
30. August, Frantisek şi Rees, David, *Red Star Over Prague*, Londra, Sherwood Press, 1984
31. Axworthy, Max împreună cu Scafeş, Cornel, şi Crăciunoiu, Cristian, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941–1944*, Londra, Arms and Armour, 1995
32. Axworthy, Max, „Through British Eyes: Romanian Military Performance in World War I", *Romanian Civilization*, vol. 8, nr. 2 (toamna 1999)
33. Babos, Tibor, *Regulating the Intelligence System and Oversight in the Hungarian Constitutional Democracy*, Monterey, Naval Postgraduate School, iunie 2003
34. Bachman, Ronald D., editor, *Romania: A Country Study*, Washington DC, US Oficiul de publicaţii guvernamental pentru Librăria Congresului, 1989 şi 1991
35. Backmann, Rene şi Raffy, Serge, „The End of the Road for Carlos", *Le Nouvel Observateur*, 18 august 1994
36. Baev, Jordan, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/1981)", *CWIHP Bulletin*, nr. 11 (iarna 1998)
37. Baev, Jordan şi Locher, Ana, „The Irresistible Collapse of the Warsaw Pact: Documents from Bulgarian Archives, 1985–1991", noiembrie 2000, „Bulgaria in the Warsaw Pact", „National Perspectives", PHP
38. Baev, Jordan, „The End of the Warsaw Pact, 1985–1991: Viewed from the Bulgarian Archives", p. 6, în Jordan Baev şi Ana Locher, „The Irrestible Collapse of the Warsaw Pact: Documents from Bulgarian Archives, 1985–1991", noiembrie 2000, PHP
39. Baev, Jordan, „The Soviet Bloc Intelligence Services' Collaboration Against The USA and NATO in The Balkans and Eastern Mediterranean 1967–1989", Oslo, Institutul Nobel, 2002

40. Jordan Baev şi Anna, Locher, editori, „Brezhnev's Crimea Meetings in the 1970s", 14 august 2003
41. Baev, Jordan şi Kostadin, Grozev, „Bulgaria", în Krzysztof Persak şi Lukasz Kaminski, editori, *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989*, Varşovia, Institutul pentru Memoria Naţională, 2005
42. Baev, Jordan, „1968 – A Bulgarian Perspective", *Journal of History, International Relations and Security*, nedatat, www.imos.96plus.net/imos_en
43. Baev, Jordan, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949–1969", *Journal of History, International Relations and Security*, nedatat, www.imos.96plus.net/imos_en
44. Baev, Jordan, „The Evolution Of The Warsaw Pact Organizational Structure And Decision Making Process, 1955–1969", *Journal of History, International Relations and Security*, nedatat, www.imos.96plus.net/imos_en
45. Bagley, Tennent H., *Spy Wars: Moles, Mysteries, and Deadly Games*, New Haven, Yale University Press, 2007
46. Bako, Elemer şi Solyom-Fekete, William, *Hungarians in Rumania and Transylvania: A Bibliographical List of Publications in Hungarian and West European Languages Compiled from the Holdings of the Library of Congress*, 91st Congress 1st Session... House Document No. 91–134, Washington DC, US Government Printing Office, 1969
47. Banac, Ivo, editor, *The Diary of Georgi Dimitrov 1933–1949*, New Haven, Yale University Press, 2003
48. Banu, Florian şi Ţârău, Liviu, *Aprilie 196, Primăvara de la Bucureşti: Cum au adoptat „Declaraţia de Independenţă" a României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004
49. Bárány, Zoltán D., *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945–1990: The Case of Hungary*, New York, St. Martin's Press, 1993
50. Barnes, Harry, „Post-Revolutionary Romania: An Assessment", *IREX TASK FORCE ON ROMANIA*, 10–18 mai 1990, raport intermediar pregătit pentru întâlnirea din 6 august 1990 cu Rockefeller Brothers Fund, New York
51. Barnett, Neil, *Tito*, Londra, Haus Publishing, 2006
52. Barron, John, *The KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York, Bantam, 1974
53. Barron, John, *KGB Today: The Hidden Hand*, New York, Reader's Digest Press, 1983

54. Batonyi, Gábor, *British Foreign Policy and the Problem of Hungarian Revisionism in the 1930s*, p. 6, document prezentat la conferinţa „British-Hungarian Relations Since 1848", Londra, School of Slavonic Studies and East European Studies, University of London, 16 aprilie 2004
55. Batonyi, Gábor, *Hungarian Opposition and Resistance to Stalinism in the early 1950s*, document prezentat la conferinţa „Resistance, Rebellion and Revolution in Central Europe Commemorating 1956", Londra, School of Slavonic and East European Studies, University of London, 21-22 septembrie 2006
56. Phillippe, Bandorre, *Barbusse*, Paris, Flammarion, 1995
57. Bearden, Milt şi Risen, James, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the CIA*, New York, Random House, 2003
58. Békés, Csaba, „The Communist Parties and the National Issue in Central and Eastern Europe (1945–1947): An Important Factor Facilitating Communist Takeover in the Region", în *6 Martie 1945: Începuturile comunizării României* (în continuare: *6 Martie 1945)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995
59. Békés, Csaba şi Locher, Anna, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954–1989: Documents on the Impact of a Small State within the Eastern Block", octombrie 2003, PHP
60. Békés, Csaba, „Hungarian foreign policy in the Soviet alliance system, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87–127
61. Békés, Csaba, „Introduction", Records of the Meetings of the Warsaw Pact Deputy Foreign Ministers, 5 septembrie 2005, PHP
62. Beloff, Nora, *Tito's Flawed Legacy*, Londra, Victor Gollanz, 1985
63. Benamy, Sándor, *A XX. Században éltem* [Am trăit în secolul 20], Budapesta, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1996
64. Bensics, Lászlo, „The Lost Flight – MALEV 240", *Airliners*, 23 mai 2003, www.airliners.net
65. Bereznai, „High-Ranking Hungarian Military Official in the West", RAD/Hungarian Section, Cercetările Radio Europa Liberă, 5 ianuarie 1978
66. Berger, Susanne, „Stuck in Neutral: The Reason Behind Sweden's Passivity in the Raoul Wallenberg Case", 22 august 2005, www.raoul-wallenberg.asso.fr
67. Betea, Lavinia, *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, Editura Fundaţia „Ioan Slavici", 1995
68. Betea, Lavinia, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 12, decembrie 2000

69. Betea, Lavinia, *Partea lor de adevăr*, Bucureşti, Compania, 2008
70. *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro* [Aparatul Securităţii, propaganda şi Primăvara de la Praga], Praga, ÚSTR, 2009
71. Bischof, Günter, Pelinka, Anton şi Steininger, Rolf, *Austria in the Nineteen Fifties*, New York, Transaction, 1995
72. Bischof, Günter, Karner, Stefan şi Ruggenthaler, Peter, editori, *The Prague Spring and the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia in 1968*, Lanham, Lexington Books, 2010
73. Bittman, Ladislav, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Syracuse, Syracuse University Research Corporation, 1972
74. Bittman, Ladislav, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985
75. Black, J.L., *Russia Faces NATO Expansion: Bearing Gifts or Bearing Arms?* Lanham, Rowman & Littlefield, 2000
76. Bohlen, Celestine şi Haberman, Clyde, „Revolt in Rumania: Days of Death and Hope – A Special Report: How the Ceausescu's Fell: Harnessing Popular Rage", *The New York Times*, 7 ianuarie 1990
77. Bohlen, Celestine, „Aide Says Hungary Gave Refuge in '79 to Terrorist Carlos", *The New York Times*, 28 iunie 1990
78. *Bol'sheviki Moldavii i rumînskogo fronta v bor'be za vlast' sovetov (mart 1917–ianvar' 1918), Dokumenti i materialli* [Bolşevici moldoveni pe frontul românesc în lupta pentru puterea sovietică (martie 1917–ianuarie 1918), documente şi materiale], Chişinău, 1967
79. Boner, Charles, *Transylvania. Its Products and Its People*, Londra, Longman's, Green, Reader & Dyer, 1865
80. Borhi, László, „Kádár and the United States in the 1960s", în Halmesvirta (2002)
81. Borhi, László, *Hungary in the Cold War, 1945–1956: Between the United States and the Soviet Union*, Budapesta, Central European Press, 2004
82. Borodziej, Wlodimierz, Kochanowski, Jerzy, şi Schafer, Bernd, *Grenzen der Freundschaft. Zur Kooperation der Sicherheitsorgane der DDR und der Volskrepublik Polen zwischen 1956 und 1989*, [Graniţe ale prieteniei: Despre cooperarea organelor de securitate ale RDG şi Republicii Populare Polonia între 1956 şi 1989], Dresda, ed. Hannah-Arendt-Institut fur Totalitarismusforschung, 2000
83. Bottoni, Stefano, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences", *Regio-Minorities, Politics, Society*, nr. 1 (2003), Teleki László Intezet

84. Bottoni, Stefano, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961–1978)", în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945–1989*, Bratislava, Nation's Memory Institute, 2008

85. Bowie, Beverley Munford, *Operation Bughouse*, New York, Dodd, Mead, 1947

86. Bozhilov, Nikolai, „Reforming the Intelligence Services in Bulgaria: The Experience of the Last Decade", document pregătit pentru seminarul „Democratic and Parliamentary Oversight of the Intelligence Services", Geneva Centre for Democratic of Armed Forces, 3–5 octombrie 2002

87. Braham, Randolf L., *The Hungarian Labor Service System: 1939–1945*, Boulder, East European Monographs, 1977

88. Bratu, Florin, „Direcţia I Informaţii Externe (D.I.E.). Atribuţii şi organizare (1951–1956)", CNSAS, *Studii*, vol. I, *Totalitarism şi rezistenţă, teroare şi represiune în România comunistă*, Bucureşti, 2001

89. Braun, Aurel, *Romanian Foreign Policy Since 1965: The Political and Military Limits of Autonomy*, New York, Praeger, 1978

90. Brown, Anthony Cave şi MacDonald, Charles B., *On A Field of Red: The Communist International and the Coming of World War II*, New York, G.P. Putnam, 1981

91. Brown, J.F., „Hungary's New Economic Mechanism is 10 Years Old", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background report/30, 15 februarie 1978a

92. Brown, J.F., *Surge to Freedom: The End of Communist Rule in Eastern Europe*, Durham, Duke University Press, 1991

93. Brown, J.F., „The East European Setting", în Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, D.C., The Brookings Institute, 1987

94. Brown, J.F., „Eastern Europe's Western Connection", în Gordon (1987)

95. Brown, J.F., „The Views from Vienna and Rome", în Gordon (1987)

96. Brown, J.F., *Eastern Europe and Communist Rule*, Durham, Duke University Press, 1988

97. Brown, J.F., „Conservatism and Nationalism in the Balkans: Albania, Bulgaria and Romania", în William E. Griffith, editor, *Central and Eastern Europe: The Opening Curtain?*, Boulder, Westview Press, 1989

98. Brown, J.F., *Hopes And Shadows: Eastern Europe After Communism*, Durham, Duke University Press, 1994

99. Brucan, Silviu, *Generația irosită*, București, Universal & Calistrat Hogaș, 1992

100. Brucan, Silviu, *Generația irosită*, București, Editura Hogistra, 1993

101. Brucan, Silviu, *Wasted Generation: Memoirs of the Romanian Journey from Capitalism to Socialism and Back*, Boulder, Westview, 1993

102. Bruchis, Michael, *One Step Forward, Two Steps Back: On the Language Policy of the Communist Party of the Soviet Union in the National Republics*, Boulder, East European Monographs, 1982

103. Bruchis, Michael, *Nations, Nationalities, People: A Study of Nationalities Policy of the Communist Party in Soviet Moldavia*, Boulder, East European Monographs, 1984

104. Brusilov, Aleksei general, *Memoires du General Broussilov: Guerre 1914–1948*, Paris, Hachette, 1920

105. Bucur, Maria și Wingfield, Nancy Meriweather, *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 2001

106. Bucur, Maria, „Treznea: Trauma, Nationalism and The Memory of World War II in Romania", *Rethinking History*, volumul 6, nr. 1, (aprilie 2002)

107. Budura, Ioan Romulus, editor, *Relațiile Româno-Chineze, 1880–1974*, București, 2005

108. Bugajski, Janusz, *Cold Peace: Russia's New Imperialism*, Westport, CT, Praeger, 2004

109. Bundy, William, *A Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency*, New York, Hill și Wang, 1998

110. Byron, John și Pack, Robert, *The Claws of the Dragon: Kang Sheng – The Evil Genius Behind Mao And His Legacy of Terror in People's China*, New York, Simon & Schuster, 1992

111. Capelescu, Romulus, „Relații interstatale intensificate – o necesitate pentru destinderea și pacea mondială", *Scînteia*, 6 iulie 1971

112. Carothers, Thomas, *Assessing Democracy Assistance: The Case of Romania*, Washington, Carnegie Endowment, 1996

113. Carter, Jimmy, *Keeping Faith: Memoirs of a President*, Fayetteville, University of Arkansas, 1995

114. „Ceausescu's Brothers «Sold Secrets To US»", *Daily Telegraph*, 7 mai 1990

115. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, Bucureşti, Editura Politică, 1968, volumul I

116. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul desăvârşirii construcţiei socialiste*, vol. 3, Bucureşti, 1969

117. Ceauşescu, Nicolae, *România pe drumul construcţiei societăţii socialiste multilateral dezvoltate: rapoarte, discursuri, ianuarie 1973–iulie 1973*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1973

118. Celac, Sergiu, „Spre deplina afirmare a principiului egalităţii în dreptul internaţional al statelor", nr. 10, octombrie 1971

119. Centrul de Istorie şi Teorie Militară şi Arhivele Statului, *23 August 1944: Documente 1939–1943* (în continuare: *23 August 1944 Documente*), vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984

120. Checinski, Michael, *Poland: Communism, Nationalism, Anti-Semitism*, New York, Karz-Cohl, 1982

121. Cherkashin, Victor şi Feifer, Gregory, *Spy Handler, Memoir of a KGB Officer: The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen and Aldrich Ames*, New York, Basic, 2005

122. Childs, David şi Popplewell, Richard, *The Stasi: The East German Intelligence and Security Service*, New York, New York University Press, 1996

123. Chiriţoiu, Mircea, „În Biroul Politic despre presă: atentatul contra lui Gheorghiu-Dej – România, republică sovietică", *Magazin istoric*, nr. 5, mai 1999

124. Chiriţoiu, Mircea, „Hruşciov umbla la Cutia Pandorei: Graniţele", *Magazin istoric*, nr. 8, august 1999

125. Chodakiewicz, Marek Jan, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent «Wolski»", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006

126. Ciano, Galeazzo, *Diario 1937–1943*, Milan, Rizzoli, 1980

127. Ciorănescu, George, *Aspects des Relations Russo-Roumaines. Rétrospectives et Orientations*, Paris, Minard, 1967

128. Ciorănescu, George, „Romanian-Russian Co-operation in context of the Independence Centenary", Raport de fundamentare nr. 163, Cercetările Radio Europa Liberă, 11 august 1977

129. Ciorănescu, George, „Romanian-Russian Co-operation in the Context of the Independence Centenary", Cercetările Radio Europa Liberă, 11 august 1977

130. Ciorănescu, George, „Romanian-Russian Relations During World War I", Raport de fundamentare nr. 129, Cercetările Radio Europa Liberă. München. 16 iunie 1978

131. Ciorănescu, George, *Bessarabia: Disputed Land Between East and West*, München, Jon Dumitru Verlag, 1985

132. Clark, Charles Upson, *Bessarabia: Russia and Roumania on the Dniester River*, New York, Dodd, Mead & Co., 1927

133. *Cold War Broadcasting Impact: Conference Summary*, organizată de Hoover Institution şi de Cold War International History Project al Woodrow Wilson International Center for Scholars de la Stanford University, 13–16 octombrie 2004, Palo Alto, Hoover Institution Library and Archives, 2005

134. Conner, Walker, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton, Princeton University Press, 1984

135. Conte, Francis, *Christian Rakovskii (1873–1941): A Political Biography*, Boulder, East European Monographs, 1969

136. Cook, Richard, „Malinovsky's Sharp Reminder to Rumania", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 august 1964

137. Cooper, Jeffrey R., *Curing Analytic Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Centrul de studiu al spionajului, 2005

138. Cornwall, Mark, „Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914–1918", p. 11, articol pentru conferința „British-Hungarian Relations Since 1848", Centre for the Study of Central Europe, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 16–17 aprilie 2004

139. Corson, William R. şi Crowley, Robert T., *The New KGB: Engine of Soviet Power*, New York, William Morrow, 1986

140. Crowder, Ashby, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu's Romania, 1965–1989*, Ohio University, Master's Thesis, august 2007

141. Creveld, Martin Van, *Moshe Dayan*, Londra, Wiedenfeld & Nicholson, 2004

142. Cruttwell, C.R.M.F., *A History of the Great War 1914–1918*, Chicago, Academy Chicago, 1991

143. Csendes, Ladislau Antoniu, „The Prague Spring, Seen Through Romania's *Securitate* Archives, January 1968–December 1970", articol prezentat la conferința internațională „Security Apparatus, Propagandism and The Prague Spring", Praga, 7–9 septembrie 2008, găzduită de Institutul pentru Studierea Regimurilor Totalitare al Republicii Cehia

144. Curtis, Glenn E., editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington DC, Federal Research Division, Biblioteca Congresului, iunie 1992

145. *Cuvîntelnic ortografic moldovenesc*, Tiraspol, 1939

146. Czerny, Oldrich, *Czechoslovak (Czech) Intelligence After the Cold War*, Working Paper nr. , Centrul de la Geneva pentru Controlul Democratic al Forţelor Armate, 2002

147. Dallin, Alexander, *Odessa, 1941–1944: Studiu de caz asupra teritoriului sovietic sub ocupaţie străină*, Iaşi, Centrul de Studii Româneşti, 1998

148. Dallin, David J., *Soviet Russia's Foreign Policy 1939–1942*, New Haven, Yale University Press, 1942

149. Dallin, David J., *Soviet Espionage*, New Haven, Yale University Press, 1955

150. Davidson, Appolon, *South Africa and the Communist International: Bolshevik Footsoldiers to Victims of Bolshevization*, Londra, Routledge, 2003

151. Davies, Norman şi Macauley, Martin, „Deportations" în I.C.B. Dear şi M.R.D. Foot, editori, *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, Oxford University Press, 1995

152. Davies, Sarah şi Harris, James, editori, *Stalin: A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005

153. Daystych, David M., „Abu Nidal's Polish Trail", *Canada Free Press*, 22 august 2002

154. de Sola Poole, Ithiel împreună cu Schueller, George K., *Satellite Generals: A Study of Military Elites in the Soviet Sphere*, Hoover Institute Studies, Stanford, Stanford University Press, 1955

155. Deakin, F.W., *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Italian Fascism*, Garden City, NY, 1966

156. Dear, I.C.B., şi Foot, M.R.D., editori, *The Oxford Companion to World War II*, Oxford, Oxford University Press, 1995

157. Dedijer, Vladimir, *Tito Speaks*, Londra, Weidenfeld & Nicholson, 1953

158. Degras, Jane, *Soviet Documents on Foreign Policy 1933–1941*, Oxford, Oxford University Press, 1953, volumul III

159. Deletant, Dennis, *Studii în Istoria României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991

160. Deletant, Dennis, *Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989*, Londra, Hurst & Company, 1995

161. Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999

162. Deletant, Dennis, „Moştenirea Securităţii în România", în Williams şi Deletant (2001)

163. Deletant, Dennis, „Succesorii Securităţii", în Williams şi Deletant (2001)

164. Deletant, Dennis, Ionescu, Mihail E., şi Locher, Anna, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", martie 2004, PHP

165. Deletant, Dennis, şi Ionescu, Mihail, „Romania And The Warsaw Pact: 1955–1989", Cold War International History Project, *Working Paper #43*, aprilie 2004

166. Dembo, V., *Zece ani de ocupare sângeroasă a Basarabiei*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928

167. Deme, László, „Liberal Nationalism in Hungary, 1988–1990", *East European Quarterly*, vol. 32 (1998)

168. Dempsey, Judy, „KGB–Trained Hungarian Has NATO Role", *The New York Times*, 4 februarie 2008

169. Devlin, Kevin, „French Communist Picture of «Liberal» Hungary", Cercetările Radio Europa Liberă, 5 octombrie 1973

170. Dimitrov, Gheorghi, *Dnevnik (9 mart 1933-6 fevruari 1949)* [Jurnal zilnic (9 martie 1933– 6 februarie 1949)]. Universitetsko Izdatelstvo „Cv. Kliment Okhridski", Sofia, 1997

171. „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters", *Time*, 18 august 1975

172. Djilas, Milovan, *Conversations with Stalin*, Cambridge MA, Harvard University Press, 1963

173. Dobrinescu, Valeriu Florin, *România şi Ungaria: De la Trianon la Paris 1920-1947*, Bucureşti, Viitorul Românesc, 1996

174. Dobrynin, Anatoly, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six American Cold War Presidents*, Seattle, University of Washington, 2001

175. Dobson, Christopher şi Payne, Ronald, *The Dictionary of Espionage*, Londra, Grafton, 1986

176. *Documente privind istoria României. Războiul de independenţă*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1952, vol. I-II

177. *Documents Concerning Right Deviation in Romanian Workers' Party*, Bucureşti, Rumanian Workers' Party Publishing House, 1952

178. *Documents on German Foreign Policy 1919–1944* (DGFP), Series D (1937–1949), Washington DC, US Government Printing Office, 1954–1964, volumul IX

179. Dohotaru, Ion, coordonator, *Direcţia de Informaţii Militare între ficţiune şi adevăr*, Bucureşti, Romcart, 1994

180. Dombrády, Lóránd şi Tóth, Sándor, *A Magyar Királyi Honvédség 1919–1945* [Armata regală ungară 1919–1945], Budapesta, Zrinyi Katonai Kiadó, 1987

181. Dorril, Stephen, *MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2003

182. Douglass, Joseph D., Jr şi Sejna, Jan, „International Narcotics Trafficking: The Soviet Connection", *Journal of Defense and Diplomacy*, decembrie 1986

183. Douglass, Joseph D., jr, *Red Cocaine: The Drugging of America*, Dunwoody, Ga.: Clarion House, 1990

184. Douglass, Joseph D., jr, *Red Cocaine: The Drugging of America and the West*, Londra şi New York, Edward Harle, 1999.

185. Drug Enforcement Agency, „The Involvement of the People's Republic of Bulgaria in International Narcotics Trafficking", US Congress, Senate, *Drugs and Terrorism 1984*, Audiere în faţa Subcomitetului pentru alcoolism şi abuzul de droguri al Comitetului pentru Muncă şi Resurse Umane, august 2, 1984, Washington DC, US GPO, 1984

186. Dubček, Alexander, *Hope Dies Last: The Autobiography of Alexander Dubček* (editată de Jiri Hochmann), New York, Kodansha International, 1993

187. Dumitru, Ioan, *Spionajul maghiar în România 1918–1940: Însemnări documentare*, Bucureşti, Editura Concordia, nedatat

188. Dumitriu, Victor, *Urcuş pe cascade îngheţate*, Bucureşti, Editura Albatros, 1996

189. Dziak, John J., *Chekisty: A History of the KGB*, Lexington, Lexington Books, 1988

190. Ecobescu, Nicolae şi Glaser, Edwin, „Securitatea europeană şi dreptul internaţional", *Lupta de clasă*, nr. 3, martie 1972

191. Endre, Ady, *Válogatott cikkei és tanulmányai* [O colecţie de articole şi studii de Ady Endre], 1954

192. Engels, Friedrich, „The Magyar Struggle", *Neue Rheinische Zeitung*, nr. 194, 13 ianuarie 1849, în *Marx and Engels Collected Works* [MECW], vol. 8, *Articole din Neue Rheinische Zeitung: November 8, 1848 – March 5, 1849*, Moscova, Progress Publishers, 1977

193. Engels, Friedrich, „Democratic PanSlavism", *Neue Rheinische Zeitung*, februarie 1849

194. Engels, Friedrich, „Hungary and Panslavism", în P., Blackstock şi B., Hoselitz, editori, *The Russian Menace to Europe*, Glencoe Il, Free Press, 1952
195. Engels, Friedrich, *Politica externă a ţarismului rus*, în Karl Marx şi Friedrich, Engels, *Opere*, volumul 22, Bucureşti, Editura Politică, 1965
196. Ermarth, Fritz, „Komócsin's Article in Pravda – Excerpts & Comments", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 septembrie 1966
197. Ermarth, Fritz, „Bodyul Again Attacks Anti-Russian Feeling in Moldavia", 17 martie 1967a, Cercetările Radio Europa Liberă
198. Ermarth, Fritz, „Soviet Historian on Rumania's Prewar Foreign Policy", Cercetările Radio Europa Liberă, 17 iulie 1967b
199. Ermarth, Fritz, „Will the Real János Kádár Please Stand Up!", Cercetările Radio Europa Liberă, 22 septembrie 1967c
200. Ermarth, Fritz, *Internationalism, Security, and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe, 1964–1968*, Memorandum RM-5909-PR, Santa Monica, The RAND Corporation, martie 1969
201. „Evolution in Europe; Hungary Communists on Film with Terrorist", *The New York Times*, 8 iulie 1990
202. Faligot, Roger şi Kauffer, Remí, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989
203. Falin, Valentin, „The New World Disorder?: The Collapse of Eastern Europe: Moscow's View", *New Perspectives Quarterly*, vol. 7, nr. 2 (primăvara 1990)
204. Falls, Donald R,. „American POWs in Romania", *Air Power History*, nr. 37 (primăvara 1990)
205. Féhér, Ferenc şi Arato, Andrew, *Crisis and Reform in Eastern Europe*, New Brunswick, Transaction, 1991
206. Felkay, Andrew, *Hungary and the USSR, 1956–1968: Kádár's Political Leadership*, New York, Greenwood Press, 1989
207. Felkay, Andrew, „Hungary and the Soviet Union in the Kádár Era, 1956–1988", în Romsic (1995)
208. Fermor, Patrick Leigh şi Cooper, Artemis, *Words of Mercury*, Londra, John Murray, 2004
209. Fenyö, Mario D., *Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations 1941–1944*, New Haven, Yale University Press, 1972
210. Fife-Cookson, col. Charles, *With The Armies of the Balkans*, Londra, Cassell, 1880

211. Filov, Bogdan, *Dnevnik* [Jurnal], Sofia, Otechestvenia Front, 1990

212. Fink, Carole, Gassert, Phillip, şi Junker, Detlef, editori, *1968: The World Transformed*, New York şi Cambridge, Cambridge University Press, 1998

213. Fischer, Tibor, „In the Goulash", *Times Literary Supplement*, 6 decembrie 2006

214. Fischer-Galati, Stephen, editor, *East-Central Europe Under The Communists: Rumania*, New York, Praeger, 1957

215. Fischer-Galati, Stephen, „Smokescreen and Iron Curtain: A Reassessment of Territorial Revisionism vis-à-vis Romania since World War I", *East European Quarterly*, vol. 22, nr. 1. (martie 1988)

216. Fisher, David James, *Romain Rolland and the Politics of Intellectual Engagement*, New Brunswick, NJ, Transaction, 2003

217. Floyd, David, *Rumania: Russia's Dissident Ally*, New York, Praeger, 1965

218. Floyd, Ryan, „For Want of Rubber: Romania's Affair with Firestone in 1965", *East European Quarterly*, vol. 38 (2004)

219. Foerster, Wolfgang, *Mackensen: Briefe und Aufzeichnungen* [Mackensen: scrisori şi însemnări], Leipzig, 1938

220. *Foreign Relations of the United States*, Washington, DC, Government Printing Office, 1958

221. Francis, Samuel T., „Palestinian Terrorism: The International Connection", nr. 69, Washington DC, *The Heritage Foundation*, 8 decembrie 1978

222. Frolik, Josef, *The Frolik Defection: The Memoirs of an Intelligence Agent*, Londra, Corgi, 1975

223. Frolik, Josef, mărturie în faţa Congresului SUA, Comitetul senatului pentru justiţie, *Communist Bloc Intelligence Activities in the United States*, Washington DC, US Government Printing Office, 1975

224. Funderburk, David B., *Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists, 1981–1985*, Washington DC, Selous Foundation Press, 1987

225. G., R.R., „Moldavian Daily Raises Bessarabian Issue Again", 24 septembrie 1971, Cercetările Radio Europa Liberă

226. G., R.R., „Rumors of a Mini-Cominform Appear Unsubstantianted", Cercetările Radio Europa Liberă, 14 martie 1972

227. Gafencu, Grigore, *Jurnal 1940–1942*, Bucureşti, Globus, 1996

228. Gafton, Paul, „Romania's Presence in Black Africa", RAD Background Report/118, 23 mai 1979

229. Gamillschlag, Hannes, „In der Konferenzpause beginnt die Arbeit" [Munca începe în pauzele conferinței], *Frankfurter Runschau*, 23 martie 1984
230. Garthoff, Raymond L., *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994b
231. Garthoff, Raymond L., „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact", Cold War International History Project, Buletin nr. 5, primăvara 1995
232. Garthoff, Raymond L., *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, DC, Brookings Institute, 1994a
233. Gates, Robert M., *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, New York, Simon and Schuster, 2006
234. Gati, Charles, *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt*, Stanford, Stanford University Press, 2006
235. Gati, Charles, „Letter to the Editor", 23 octombrie 1995 în *Cold War International History Bulletin*, nr. 6–7 (iarna 1995–1996)
236. Gazur, Edward, *Alexander Orlov: The FBI's KGB General*, New York, Carroll & Graf Publishers, 2002
237. Găitan, Liviu, *Serviciul de spionaj hortist*, Bran, 1993
238. *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row*, culegere realizată de Transylvanian World Federation și Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985
239. Gertz, Bill, „Security Breach in the State Family? Intelligence Chief Subject of Probe", *The Washington Times*, 14 noiembrie 1996
240. Gilbert, Martin, *The First World War*, New York, Henry Holt, p. 1994
241. Glantz, David M., *A History of Soviet Airborne Forces*, Londra, Routledge, 1994
242. Glantz, David M., *Red Storm Over the Balkans: The Failed Soviet Invasion of Romania, Primăvara 1944*, Lawrence, University Press of Kansas, 2007
243. Glatz, Ferenc, editor, *Hungarians and Their Neighbors in Modern Times*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995
244. Glazov, Jamie, „From Russia With Terror", *FrontPageMagazine*, 1 martie 2004a, www.frontpage.com
245. Glazov, Jamie, „Symposium: KGB Resurrection (Continued)", *FrontPageMagazine*, 30 aprilie 2004b, www.frontpage.com
246. Golitsyn, Anatoli, *New Lies for Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984

247. Gorbachev, Mihail, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1995

248. Gordon, Lincoln, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987

249. Gough, Roger, *A Good Comrade: János Kádár, Communism and Hungary*, Londra, I.B. Tauris, 2006

250. Govrin, Yosef, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceausescu Era*, New York, Routledge, 2002

251. Grabo, Cynthia M., „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", *Studies in Intelligence*, vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970)

252. Granville, Johanna, „Imre Nagy, aka «Volodya»: A Dent in the Martyr's Halo?", *Cold War International History Project Bulletin* 5 (1995)

253. Granville, Johanna, „Of Spies, Refugees and Hostile Propaganda: How Austria dealt with the Hungarian Crisis of 1956", *History*, vol. 91, nr. 2 (aprilie 2006)

254. Greciko, Andrei Antonovich, editor, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine* [Misiunea de eliberare a forţelor armate sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial], Moscova, Voenizdat, 1974

255. Gremion, Pierre, *Paris-Prague: La gauche face au renouveau et la regression tchecoslovaques (1968–1978)*, Paris, Julliard, 1985

256. Gribincea, Mihai, „Deportările staliniste din Basarabia", în Adrian Pop, editor, *Sub povara graniţei imperiale: Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenţei de stat*, Bucureşti, Editura Recif, 1993

257. Griffith, William E., *Sino-Soviet Relations, 1964–1965*, Cambridge, MIT Press, 1967

258. Griffith, William E., editor, *Central and Eastern Europe: The Opening Curtain?*, Boulder, Westview, 1989

259. Grigorescu, Liviu-David şi Moraru, Constantin, „Trupe în apropierea frontierei şi turişti în interior", *Magazin istoric*, vol. 32, nr. 7 (1998)

260. Gromîko, Andrei A., şi Ponomarev, Boris N., editori, *Soviet Foreign Policy 1917–1980*, Moscova, Progress Publishers, 1981, vol. II

261. Gromyko, Andrei, *Memories*, Londra, Hutchinson, 1989

262. Hahn, Gordon M., *Russia's Revolution From Above, 1985-2000: Reform, Transition, And Revolution in the Fall of the Soviet Communist Regime*, New Brunswick, NJ, Transaction, 2002

263. Hairabetian, Hagop, „Cum s-a născut «ARTA»: Scurtă istorie de la începuturile antiterorismului în România", *Vitralii: Lumini şi umbre*, (Bucureşti), nr. 1 (decembrie 2009)

264. Hajdu, János, „What is at Stake", *Népszabadság*, 20 martie 1977

265. Hajdu, Tibor, „Plans of Strategic Cooperation Between the Russian and Hungarian Red Armies", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988

266. Hajdu, Tibor, „Soviet Foreign Policy Towards Hungary, 1953–1956", în Romsic (1995)

267. Hajdu, Tibor, „The Confessions of János Kádár: The Last Speech", *The Hungarian Quarterly*, vol. xlvii, nr. 184 (toamna 2006)

268. Halmesvirta, Ansii, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finland, University of Jyväskylä, 2002

269. Halmesvirta, Ansii, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2006

270. Hámor, Péter, „Magyar társdalomszervezési kísérletek Eszak-Erdélyben" [Tentative de organizare a Societăţii Maghiare în nordul Transilvaniei 1938–1944], *Korall: Társadalomtörténeti journal* [Coral: Jurnal pentru Istorie Socială], nr. 18 (2004)

271. Haraszti, Endre, *The Ethnic History of Transylvania*, Astor, Fl, Danubian Press, 1971

272. Haraszti, Endre, *Origin of the Rumanians: Vlach Origin, Migration and Infiltration to Transylvania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1977

273. Harchev, P.I. şi Kozhekin, A.H., „Rumcherod u Borot'bi z Kontrrevoliutsiieiu ta interventamy u Bessarabii (Kinets' Hrudnia 1917 R-Berezen' 1918 r)", *Ukrains'kii Istorichii Jurnal*, 1988 (11)

274. Harmsworth (Lord Rothermere), Harold Sydney, „Hungary's Place in the Sun," *Daily Mail*, 21 iunie 1927

275. Harrington, Joseph F., „American-Romanian Relations, 1952–1965", articol prezentat la conferinţa Asociaţiei americane pentru promovarea studiilor slave, Chicago, 2 noiembrie 1989

276. Harrington, Joseph F. şi Courtney, Bruce J., *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations*, New York, Columbia University Press, 1990

277. Harrison, Hope M., *Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961*, Princeton, Princeton University Press, 2003
278. Hassner, Pierre, „The View from Paris", Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987
279. Haynes, John Earl şi Klehr, Harvey, *Venona: Decoding Soviet Espionage in America*, Yale University Press, 2000
280. Heiss, Mary Ann şi Papacosma, S. Victor, editori, *NATO and the Warsaw Pact: Intrabloc Conflicts*, Kent, Kent State University Press, 2008
281. Herbig, Katherine L. şi Wiskoff, Martin F., *Espionage Against The United States By American Citizens 1947-2001*, Monterrey, CA, Defense Personnel Security Research Center, iulie 2002
282. Herbstritt, Georg, „Eine fiendliches Brüderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" [Un stat frăţesc ostil: România din perspectiva Securităţii de Stat a RDG], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* (Berlin), nr. 1 (mai 2004)
283. Herbstritt, Georg şi Olaru, Stejaru, *Stasi şi Securitatea*, Bucureşti, Humanitas, 2005
284. Hersh, Burton, *The Old Boys: The American Elite and the Origins of the CIA*, St. Petersburg, FL, Tree Farm, 2002
285. Hershberg, James G., *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP *e-Dossier No. 13*
286. Herspring, Dale şi Volgyes, Ivan, „Political Reliability in the Eastern European Warsaw Pact Armies", *Armed Forces & Society*, vol. 6, nr. 2 (iarna 1980)
287. Heuer, Richard J., jr, „Nosenko: Five Paths to Judgement", în H. Bradford Westerfield, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955–1992*, New Haven, Yale University Press, 1995
288. Heuer, Richard J., jr, *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999
289. Himka, József, „Introduction", în Rosdolsky (1987)
290. Hingley, Ronald, *The Russian Secret Police: Muscovite, Imperial Russian and Soviet Political Security Operations*, New York, Dorset Press, 1970
291. Hitchens, Keith, *Rumania 1866–1947*, Oxford, Clarendon Press, 1994
292. Hitchens, Keith, „The Russian Revolution and the Rumanian Socialist Movement, 1917–1918", *Slavic Review*, vol. 27, nr. 2 (primăvara 1968)

293. Hlihor, Constantin şi Scurtu, Ioan, *Armata Roşie în România*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000
294. Hoensch, Jorg K., *A History of Modern Hungary: 1867–1994*, New York, Longman, 1996
295. Hogea, O.C., „Generalul Silinescu, fost spion, consilier special al prim-ministrului", *Evenimentul Zilei*, 19 ianuarie 2001
296. Holbrooke, Richard C., „US Relations with Romania", *Central European Issues* 1, nr. 1 (toamna 1995)
297. Holzman, Michael, *James Jesse Angleton, the CIA, and the Craft of Counterintelligence*, University of Massachusetts Press, 2008
298. Hopkirk, Peter, *Like Hidden Fire: The Plot to Bring Down the British Empire*, New York, Kondansha International, 1994
299. Horejsi, Tomas, „Minister Tvrdik to Replace Army Intelligence Chief", *Lidove Noviny*, 8 aprilie 2003
300. Horthy, Nicholas şi Simon, Andrew L., *Admiral Nicholas Horthy: Memoirs*, Simon Publications LLC, 2000
301. Howell, Edgar M., *The Soviet Partisan Movement 1941–1944*, Washington DC, Departamentul Armatei, 1956
302. Hruşciov, Nikita Serghevici, „Mesajul lui N.S. Hruşciov adresat şefilor de state şi de guverne", *Scînteia*, 5 ianuarie 1964
303. Huntington, Samuel P., „The Clash of Civilizations", *Foreign Affairs*, vol. 72, nr. 3 (vara 1993)
304. Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon şi Schuster, 1998
305. Hurwitz, Zvi Harry, *Begin*, Washington DC, B'nai B'rith Books, 1994
306. Husărescu, Zaharia, *Mişcarea subversivă în Basarabia*, Chişinău, Editura de Stat, 1925
307. Ignatius, David, „In the End, CIA-PLO Links Weren't Helpful", *The New York Times*, 12 noiembrie 2004
308. Ileana, Princess of Romania, *I Live Again*, New York, Rinehart & Company, 1952
309. Illyés, Elemér, *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*, Boulder, East European Monographs, 1988
310. *International Terrorism: The Darkening Horizon*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979
311. *International Study Missions Summary Report 1984*, US Congress, House, Select Committee on Narcotics Abuse and Control, Washington DC, US GPO, 1984

312. Ionescu, Ghiţă, *Communism in Romania 1944–1963*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1964

313. Isaacson, Walter, *Kissinger: A Biography*, New York, Simon and Schuster, 1992

314. Islamov, Tofik M. şi Volokitina, Tatiana V., editori, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944–1953 gg. Tom 2, 1949–1953* [Europa de Est în documentele din arhivele ruse, 1944–1953, vol. 2, 1949–1953], Moskva-Novosibirsk: Sibirskii Khronograf, 1998

315. Islamov, Tofic M., „Open Letter to Petre Roman", *Novaia I noveisaia istoria*, 19 august 2000

316. *Istoria Ungariei*, vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Ştiinţe, 1986

317. Ivanova, G.V., coordonator, *Pensionarii puterii*, Iaşi, Editura Polirom, 1998

318. Jacobsen, Max şi Tarkka, Jukka, „Finland's Security Policy After the Second World War", în Ermei Kanninen et. al., *Aspects of Security: The Case of Finland*, Vaasa, Finnish Military History Commission, 1985

319. Jacobsen, Max, „Saviour of the Nation or a Devious Faustian Bargainer?" *Helsingen Sanomat* (Helsinki), 31 august 2000

320. Jägerskiöld, Stig, *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Bonnier, Stockholm, 1965

321. Jansen, Marc şi Petrov, Nikita, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ejov 1895–1940*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2002

322. Jaszi, Oscar, *Revolution and Counter-Revolution*, Londra, P.S. King, 1924

323. Jelavich, Barbara, *History of the Balkans*, volumul 2, Cambridge, Cambridge University Press, 1994

324. Johnson, A. Ross şi Kliszewski, Barbara, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987

325. Johnson, J.A., „Speculations About Rumania", Rumania/16, Cercetările Radio Europa Liberă, 6 noiembrie 1968

326. Johnson, J.A., „Rumanian-Soviet Polemics: An Escalation of Pressures on Bucharest", Rumania/9, Cercetările Radio Europa Liberă, 22 aprilie 1970

327. Johnson, Lyndon Baines, *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency 1963–1969*, New York, Holt, Reinhart and Winston, 1971

328. Johnson, Thomas R., *American Cryptology during the Cold War, 1945–1989*, Book II: *Centralization Wins, 1960–1972*, National Security Agency, Center for Cryptologic History, 1995

329. Johnston, Rob, *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*, Washington DC, Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005

330. Joulwan, general George A., „Commitment to Cooperation: The Romanian Military's Contribution to Stability and Security within a New Europe", *Central European Issues* 1, nr. 2 (iarna 1995/1996)

331. Juhász, Gyula, *Hungarian Foreign Policy (1919–1945)*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1979

332. Jukes, Geoffrey, „The Brusilov Offensive", în Peter Young, ed., *History of the First World War*, Londra, 1970, pp. 1576-1578

333. K., K., „Party and State on Hungarian Foreign Policy; Parliamentary Speeches by Komócsin and Peter Analysed", Hungary/52, Cercetările Radio Europa Liberă, 13 octombrie 1969

334. K., K., „Hungary and Her Southern Neighbors", Hungary/14, Cercetările Radio Europa Liberă, 26 august 1971

335. K., K.D. şi N., R., „Disgraced Romanian Decorated in Bulgaria", Bulgarian Unit, 4 septembrie 1963, Cercetările Radio Europa Liberă

336. Kalaşnikova, Marina şi fostul ministru adjunct de Externe al URSS, Aboimov, Ivan, „Conducerea ţării privea RDG ca unitate autonomă", *Kommersant*, 26 aprilie 2005

337. Kalughin, Oleg şi Montaigne, Fen, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994

338. Kalughin, Oleg, „A Window of Opportunity: Russia's Role in the Coalition Against Terror", *Harvard International Review*, vol. 24, nr. 3 (toamna 2002)

339. Kaminski, Ryszard şi Plesniak, Rafal, „Skola zbrodni" [Şcoală pentru crimă], *Wprost* (Varşovia), nr. 39 (octombrie 2001)

340. Kanninen, Ermei et. al., *Aspects of Security: The Case of Finland*, Vaasa, Finnish Military History Commission, 1985

341. Kaplan, Stephen S. şi Tatu, Michel, et al., *Diplomacy of Power: Soviet Armed Forces as a Political Instrument*, Washington DC, Brookings Institute, 1981

342. Karady, Victor şi Török, Borbála Zsuzsanna, editori, *Cultural Dimensions of Elite Formation in Transylvania (1770–1950)*, Cluj-Napoca, EDRC Foundation, 2008

343. Károly, Catherine, *A Life Together*, Londra, Allen & Unwin, 1961

344. Keefe, Eugene K., Bernier, Donald W., Brenneman, Lyle E., Giloane, William, Moore, James M., jr, şi Walpole, Neda A., *Romania: A Country Study*, Washington DC, The American University, 1979
345. Kerr, J.L., „East European Media and the Sadat Visit to Israel", 29 noiembrie 1977, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/234
346. Kellogg, Frederick, *The Road to Romanian Independence*, West Lafayette, IN, Purdue University Press, 1995
347. Kenedi, János, *Kis állambiztonsági olvasókönyv* [Scurtă antologie a Securităţii de Stat], Budapesta, Magvetõ, 1996
348. Kennan, George F., *Russia Leaves* the *War: Soviet-American Relations 1917–1920*, Princeton, Princeton University Press, 1989
349. Kern, Gary, *A Death in Washington: Walter G. Krivitsky and the Stalin Terror*, New York, Enigma Books, 2003
350. Kessler, Ronald, *Inside the CIA*, New York, Simon and Schuster, 1992
351. Khrushchev, Nikita Sergeievich, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Commissar 1918–1945*, volumul 1, Philadelphia, Penn State Press, 2005
352. Khrushchev, Nikita Sergeievich, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Reformer, 1945–1964*, volumul 2, Philadelphia, Penn State Press, 2006
353. Khrushchev, Nikita Sergeievich, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953–1964*, volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007
354. King, Charles, *The Moldovans: Romania, Russia, and the Politics of Culture*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2000
355. King, Charles, „Remembering Romanian Communism", *Slavic Review*, vol. 66, nr. 4 (iarna 2007), pp. 719-720
356. King, Robert R., „Rumania and the Balkans", Rumanian BR/20, Cercetările Radio Europa Liberă (EERA), 10 noiembrie 1970
357. King, Robert R., „Rumania Reasserts Its Foreign Policy Position", Rumania/16, Cercetările Radio Europa Liberă, 6 mai 1971a
358. King, Robert R., „Ceausescu and the Resistance to His Domestic Policies", Rumanian BR/13, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 aprilie 1971b
359. King, Robert R., „Rumania's Cultural-Ideological Campaign: Is Passive Resistance Becoming Active Opposition?", Rumanian BR/22, Cercetările Radio Europa Liberă, 18 noiembrie 1971c
360. King, Robert R. şi William F., Robinson, „Rumanian-Hungarian Relations: Friendship with Reservations?", Eastern Europe/5, Cercetările Radio Europa Liberă, 10 martie 1972

361. King, Robert R., „Rumania and the Sino-Soviet Conflict", Cercetările Radio Europa Liberă, East Europe, 26 mai 1972a
362. King, Robert R., „Rumania and European Security", Rumania/13, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 iulie 1972b
363. King, Robert R. „The National Party Conference", Rumania/14, 31 iulie 1972c
364. King, Robert R., „Rumanian Demands at Helsinki Preparatory Conference Delay Adoption of Procedural Rules", Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/19, 4 decembrie 1972d
365. King, Robert R., *Minorities Under Communism: Nationalities as a Source of Tension Among Balkan Communist States*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1973
366. King, Robert R., „Nicolae Ceausescu And The Politics of Leadership", 29 martie 1973, Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/3
367. King, Robert R., „Rumania: The Difficulty of Maintaining an Autonomous Foreign Policy", Cercetările Radio Europa Liberă, 20 noiembrie 1973c
368. King, Robert R., „Rumania and the Soviet Union: Disharmony, In A Low Key", Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/12, 31 iulie 1974a
369. King, Robert R., „Foreign Policy Aspects of the 11th Rumanian Party Congress", Cercetările Radio Europa Liberă, Rumania/20, 9 decembrie 1974
370. King, Robert R., „Rumania" in „Survey of East European Developments (aprilie-iunie 1975)", editor William F. Robinson, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/116, 3 noiembrie 1975
371. King, Robert R., „Debate Between Rumanian and Soviet Historians Over Bessarabia Continues", 15 iunie 1976a, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/137
372. King, Robert R., „Romania and the Soviet Union: Assessing the Balance", RAD Background Report/226, 3 noiembrie 1976b, Cercetările Radio Europa Liberă
373. King, Robert R., „The Escalation of Rumanian-Soviet Historical Polemics over Bessarabia", RAD Background Report/38, Cercetările Radio Europa Liberă, 12 februarie 1976c
374. King, Robert R., „Soviet Party Leader Brezhnev Pays First Friendship Visit to Romania", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/247, 2 decembrie 1976d

375. Király, Béla, „The Hungarian Army Under Soviet Control", în Ignác Romsics, editor, *20th Century Hungary and the Great Powers*, Boulder, Social Science Monographs, 1995
376. Kiriţescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916–1919*, vol. III, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, nedatat
377. Kirpichenko, Vadim, *It arkhiva razvedchika* [Din arhiva unui ofiţer de informaţii], Moscova, Mezhdunarodiie Otnosheniia, 1993
378. Kirpichenko, Vadim, *Veterani vneshnei razvedki Rossii* [Veterani ai spionajului extern rus], Moscova, Sluzhba Vneshnei Razvedki, 1995
379. Kissinger, Henry, *Years Of Renewal*, New York, Touchstone, 2000
380. Knight, Amy W., *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union*, Boston, Unwin Hyman, 1990
381. Koch, Stephen, *Double Lives: Stalin Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals*, New York, Enigma Books, 1995
382. Koch, Stephen, „Lying for the Truth: Münzenberg & the Comintern", *The New Criterion online*, 12 noiembrie 1992, www.new-criterion.com/archive12/nov93/koch.htm
383. Kofos, Evangelos, *Greece and the Eastern Crisis 1875–1878*, Salonika, 1975
384. Komine, Yukinori, *Secrecy in US Foreign Policy: Nixon, Kissinger and the Rapprochement with China*, Aldershot, Ashgate, 2008
385. Komócsin, Zoltán, „Patriotism, National Interest, Internationalism", *Problems of Peace and Socialism: World Marxist Review*, nr. 6 (1966)
386. Komócsin, Zoltán, „National Interests and Proletarian Internationalism", *Pravda*, 18 septembrie 1966
387. Kondurushkin, Ivan, „Veliki Oktiabr' na rumynskom fronte" [Marea Revoluţie din Octombrie pe Frontul Românesc], *Proletarskaia revoliutsiia* [Revoluţia Proletară], Moscova, 1922
388. Kopanski, Ia. M. şi Levit, I.E., (Lazarev, A.M., editor), *Soviet-Rumanian Relations 1929–1934: From the Signing of the Moscow Protocol to the Establishment of Diplomatic Relations*, Moscova, Nauka Publishing House, 1971
389. Kopanski, Ia. M., *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoie (1924–1940)*, [Societatea Basarabenilor din URSS şi Uniunea Emigranţilor Basarabeni], Chişinău, 1978
390. Kosztin, Arpád, *A dákóromán legenda* [Legenda daco-română], Budapesta Népszava, 1989
391. Kóvari, Attila, *The Antecedents of Today's National Myth in Rumania, 1921–1965*, The Hebrew University of Jerusalem, Ierusalim, 1983

392. Kramer, John M., „Drug Abuse in Central and Eastern Europe", în James R. Millar, Sharon L. Wolchik, *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997
393. Kramer, Mark, editor, „Ukraine and the Soviet-Czechoslovak Crisis of 1968 (Partea 1): New Evidence from the Diary of Petro Shelest", *CWIHP Bulletin*, nr. 10 (martie 1998)
394. Kramer, Mark, „Moldova, Romania, and the Soviet Invasion of Czechoslovakia", *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin*, nr. 12/13 (toamna/iarna 2001)
395. Kramer, Mark, „Ukraine And The Soviet-Czechoslovak Crisis Of 1968 (Partea a 2-a): New Evidence From The Ukrainian Archives", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), pp. 295-301
396. Kriegsarchiv, *Osterreich-Ungarns Letzter Krieg* [Ultimul război al Austro-Ungariei], Osterreichischen Bundesministerium fur Heereswesen [Ministerul Federal Austriac al Armatei], Viena, 1936, volumul VI
397. Kriucikov, Vladimir A., „Piatiletnii plan razvitiia Vengerskoi Narodnoi Respubliki (1961–1965)" [Elaborarea planului cincinal al Republicii Populare Ungaria], *Planovoe khoziastvo*, nr. 2 (1962)
398. Kriucikov, Vladimir A. şi Ivanov, K., *Vopleschchenie mechty k 20-letiiu osvobozhdeniia vengrii* [Întruparea unui vis: 20 de ani de la emancipareа maghiarilor], Moscova, Znanie, 1965
399. Krivitsky, Walter G., *In Stalin's Secret Service*, New York, Enigma, 2000
400. Krivosheev, G.F., editor, *Grif sekretnosti snyat: Poteri Vooruzhennykh Sil SSR b voynakh, boevykh deystviyakh i voennykh konfliktakh* [Înlăturarea sigiliului secret: Numărul victimelor forţelor armate ale URSS în război, acţiuni combative şi conflicte militare], Moscova, Voyenizdat, 1993
401. Kuklinski, Ryszard J., „Insiders View of the War Against the Nation", *Kultura* (Paris), nr. 4/475 (aprilie 1987)
402. Kumanev, G.A., „The Soviet Economy and the 1941 Evacuation", în Joseph L. Weiczynski, editor, *Operation Barbarossa: The German Attack on the Soviet Union June 22, 1941*, Salt Lake City, Charles Schlacks jr, 1993, p. 175
403. Kun, Miklós, „Kádár and the Prague Spring", *The Hungarian Quarterly*, vol. XXXIX, nr. 152 (iarna 1998)
404. Kun, Miklós, *Prague Spring – Prague Fall: Blank Spots of 1968*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1999
405. Kurczewski, Jurcek, *The Resurrection of Rights in Poland*, Oxford, Clarendon Press, 1993

406. Kurylo, V., et. al., *Pivnichna Bukovina, ii minule i suchasne*, Uzhorod, Karpaty, 1969

407. Kuzmanova, Antonina, *Romania's Balkan Policy*, Sofia, Academia Bulgară de Ştiinţe, 1985

408. Lackey, Scott W., *The Rebirth of the Habsburg Army: Friedrich Beck and the Rise of the General Staff*, Atlantic Highlands, NJ, Greenwood Press, 1995

409. Lahav, Yehuda, *Soviet Policy and the Transylvanian Question (1940–1946)*, Research Paper nr. 27, Soviet and East European Research Center, Hebrew University of Jerusalem, 1981

410. Lakatos, Géza, *As I Saw It: The Tragedy of Hungary*, Englewood N.J., Universe Publishing, 1993

411. Larrabee, Stephen F., „The Rumanian Challenge to Soviet Hegemony", *Orbis* 19 (1973)

412. Larrabee, F. Stephen, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1984

413. Latham, Ernest H., jr, „All Thankful: Reports by Neutral Observers of American Prisoners of War Held in Romania, 1943–1944", *Romanian Civilization*, vol. 5, nr. 1 (primăvara 1996)

414. Latham, Ernest H., jr, „Efficient and Rapid: The Letters of Major Walter Ross of OSS on the Evacuation of Allied Airmen from Romania, 30 august-2 septembrie 1944", *Romanian Civilization*, vol. 7, nr. 3 (iarna 1998–1999)

415. *Le probleme hongrois par rapport à la Roumanie, publié par le Minister des Affaires Etrangers de Hongrois*, Budapesta, 1946

416. Leason, „Béla Kun Rehab A Step Closer", Cercetările Radio Europa Liberă, 21 martie 1956

417. Lebedev, Nikolai Ivanovici, „Unele întrebări ale istoriei politice externe a României în lumina istoriografiei burgheze", *Novaia i noveshaia istoriia*, nr. 3 (1967)

418. Lendvai, Paul, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans*, Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969

419. Lendvai, Paul şi Major, Ann, *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton, Princeton University Press, 2003

420. *Lenin's Collected Works*, Moscova, Progress Publishers, 1971, volumul 36 şi 1975, volumul 44

421. Leonard, Raymond W., *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918–1933*, Westport CT, Greenwood Press, 1999

422. Levchenko, Stanislav, „Unmasking Moscow's «Institute of the USA»", Backgrounder nr. 234, *Heritage Foundation*, 17 decembrie 1982
423. Levchenko, Stanislav, *On the Wrong Side*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1988
424. Levi, Csaba şi Vese, Vasile, editori, *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective,* Pisa, Plus-Univerista di Pisa, 2003
425. Linden, Ronald H., „Romania Foreign Policy in the 1980s", în Daniel N. Nelson, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981
426. Liu, Xiaoyuan şi Mastný, Vojtěch, editori, *China and Eastern Europe, 1960s–1980s*, Beijing, 24–26 martie 2004, Zürich, Centrul pentru Studii de Securitate şi Cercetarea Conflictelor, ETH Zürich, noiembrie 2004
427. Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca, Cornell University Press, 1995
428. Locher, Anna, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976–1990", în Anna Locher, ed., „Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs", mai 2002, PHP
429. Locher, Anna, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of Ministers of Foreign Affairs, 1976–1990", în Anna Locher, ed., „Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs", mai 2002, PHP
430. Lojkó, Miklós, *Meddling in Middle Europe: Britain and the 'Lands Between,' 1919–1925*, Budapesta, Central European University Press, 2006
431. Loghin, Leonida şi Petricean, Alexandru, *Gărzile Patriotice din România,* Bucureşti, Editura Militară, 1974
432. Lönhárt, Tamás şi Ţârău, Virgiliu, „Minorities and Communism in Transylvania (1944–1947)", în Csaba Levi şi Vasile Vese, editori, *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective,* Pisa, Plus-Univerista di Pisa, 2003
433. Lönhárt, Tamás, „Problema minorităţii maghiare şi relaţiile interstatale româno-maghiare în cadrul Blocului Sovietic, 1945–1968", în Nastasă, Andreescu şi Varga (2003)
434. Lote, Louis, editor, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman Continuity* (1980), Rochester, NY, Committee of Transylvania, 1980
435. Lowenthal, Richard şi Horn, Hannelore, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. April 1978*, Berlin, Walter de Gruyter, 1978

436. Löwy, Michael, „Marxists and the National Question", *New Left Review*, nr. 96 (martie-aprilie 1976)

437. Ludanyi, Andrew, „Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989", în Romsics (1995)

438. Ludendorff, Erich, *Souvenirs de guerre (1914–1918), tome premier,* Paris, Plon, 1921

439. Lungu, Corneliu Mihai şi Retegan, Mihai, editori, *1956 Explozie. Percepţii române, iugoslave şi sovietice asupra evenimentelor din Polonia şi Ungaria*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996

440. Macartney, C.A., *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929–1945*, Edinburgh, At the University Press, 1956–1957, volumele I şi II

441. Macierewicz, Antoni, coordonator, *Report on the actions of soldiers and employees of the former Military Intelligence Services (WSI) performing military intelligence and counter-intelligence activity and other actions going beyond the issues of State defense and safety of the Polish Army*, preşedinte al Comisiei de verificare, Varşovia, 16 februarie 2007

442. *Magyarorszag történte* [Istoria Ungariei], Budapesta, Akadémiai Kiaddó, 1976, vol. III

443. Maier, Anneli şi Celt, Eva, „A Rumanian-Polish Literary Controversy", RAD Background Report/195, Cercetările Radio Europa Liberă, 15 septembrie 1976

444. Major, Mark Imre, *American Hungarian Relations 1918–1944*, Astor, Fl., Danubian Press, 1974

445. Maloney, Robert F., „Initial East European Reaction to Nixon's Planned Visit to Romania", Cercetările Radio Europa Liberă, East Europe/2, 14 iulie 1969

446. Manea, Gheorghe, *Labirintul vieţii prin „sârma ghimpată": Biografie-memorii-amintiri*, Bucureşti, Editura UMC, 1998

447. Mannerheim, Gustaf, *Minnen*, vol. 1, Helsingfors, Holger Schildt, 1952

448. Manstein, Erich von, *Verlorene Siege*, Bonn, Athenäum-Verlag, 1955

449. Maracz, László, *Hungarian Revival: Political Reflections on Central Europe*, Nieuwegein, Aspekt, 1996

450. „Marea Neagră «lac rusesc»", *Ziua*, 6 decembrie 2008

451. Martin, David C., *Wilderness of Mirrors*, Guildford, CT, The Lyons Press, 2003

452. „Martori finlandezi ai războiului din 1877/1878", *Anale* (Bucureşti), nr. 4 (1968)

453. Marx, Karl, *Insemnări despre români*, Bucureşti, Editura Academiei, 1964

454. Marx, Karl şi Engels, Friedrich, *Collected Works*, vol. 8, Moscova, Progress Publishers, 1977

455. Mastný, Vojtěch, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*, New York, Oxford University Press, 1996

456. Mastný, Vojtěch, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact?*, Zürcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung nr. 58, Zürich, Centrul pentru Studii de Securitate şi Cercetarea Conflictelor, ETH Zürich, 2001

457. Mastný, Vojtěch, „Second Meeting of the PCC: 24 mai 1958, Moscow: Editorial Note", *Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Political Consultative Council*, august 2001, p. 2, CWIHP

458. Mastný, Vojtěch, „XIV. Meeting of the PCC, Warsaw, 17–18 April 1974. Editorial Note", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001) şi PHP

459. Mastný, Vojtěch, „Editorial Note XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 mai 1980", în Vojtěch Mastný, Christian Nuenlist, Anna Locher şi Douglas Selvage, editori, „Records of the Warsaw Pact Political Consultative Committee, 1955–1990", mai 2001, „Party Leaders", „Warsaw Pact Records", PHP

460. Mastný, Vojtěch, „Second Meeting of the PCC: 24 May 1958, Moscow: Editorial Note", *Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Political Consultative Council*, august 2001

461. Mastný, Vojtěch, „Editorial Note: XVII. Meeting of the PCC, Warsaw, 14–15 May 1980", în Mastný, Nuenlist, Locher şi Selvage (2001), PHP

462. Mastný, Vojtěch, „Editorial Note: XVIII. Meeting of the PCC, Prague, 4–5 January 1983", *Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Political Consultative Council* [PCC], PHP.

463. Mastný, Vojtěch, „The New History of Cold War Alliance" *Journal of Cold War Studies*, 4, nr. 2 (2002)

464. Mastný, Vojtěch şi Byrne, Malcom, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, Budapesta, Central European Press, 2005

465. Mastný, Vojtěch, „The Warsaw Pact As History", în Vojtěch Mastný şi Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle: An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991*, New York, Central European University Press, 2005

466. „Mathematics for the Millions", *Time*, 1 iulie 1946

467. Matuszewski, Daniel C., „Empire, Nationalities, Borders: Soviet Assets and Liabilities", în Wimbush (1985)
468. McKay, C.G., *From Information To Intrigue: Studies in Secret Service Based On The Swedish Experience, 1939–1945*, Londra, Routledge, 1993
469. McKnight, David, *Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage*, Londra, Frank Cass, 2002
470. McMeekin, Sean, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917–1940*, Yale, Yale University Press, 2004
471. Mevius, Martin, *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941–1953*, Oxford, Oxford University Press, 2005
472. Micunović, Keljko, *Moscow Diary*, New York, Doubleday, 1980
473. Millar, James R. şi Wolchik, Sharon L., *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997
474. Miller, Marshal Lee, *Bulgaria During the Second World War*, Standford, Stanford University Press, 1975
475. Mitea, Constantin, „Ideea securităţii europene în lumina acţiunilor practice", *Lupta de clasă* (Bucureşti), nr. 2, februarie 1972
476. Mitrany, David, *The Land & The Peasant In Rumania: The War And Agrarian Reform (1917–1921)*, New York, Greenwood, 1968
477. Mitrokhin, Vasili Archive, *KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982*, aprilie 2004, CWIHP
478. Moisuc, Viorica, „Evoluţia situaţiei politico-militare a României în anii 1938–1940", în *Diplomaţia României şi problema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938 – mai 1940*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971
479. Moisuc, Viorica şi Popişteanu, Cristian, „Cine beneficiază de pe urma distorsionării adevărului istoric?" *Magazin istoric*, nr. 12, vol. 225, (decembrie) 1985
480. Mokhor, N.A., *Ocherki istorii moldavsko-russko-ukrainskikh sviazei* [O scurtă istorie a contactelor moldoveano-ruso-ucrainene], Chişinău, Ştiinţa, 1961
481. Mokhor, N.A., *Ocherki istorii formirovania moldavskovo naroda* [O scurtă istorie a formării poporului moldovean], Chişinău, Cartea Moldovenească, 1978
482. Monkevitz, general Nicolas de, *La décomposition de l'Armée russe; mémoires d'un general russe*, Paris, Payot, 1918

483. Moore, Patrick, „Soviet-Romanian Relations: The Balance for 1977", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/216, 10 noiembrie 1977
484. Moore, Patrick, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report/275, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 decembrie 1978b
485. Munteanu, Mircea, *New Evidence on the 1989 Crisis in Romania, e-Dossier No. 5,* Washington DC, Woodrow Wilson International Center for Scholars, decembrie 2001
486. Munteanu, Mircea, CWIHP Document Reader *Romania and the Warsaw Pact, 1955–1989*, vol. 1, pentru Conferința internațională „Romanian and the Warsaw Pact", 3–6 octombrie 2002, București, România, CWIHP
487. Munteanu, Mircea, „Romania and the Sino-American Rapprochement, 1969–1971: New Evidence from the Bucharest Archives", *CWIHP Bullettin*, nr. 16 (2008)
488. Munteanu, Mircea, „CWIHP Launches New Middle East Initiative", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16 (2008)
489. Murphy, David E., Kondrashev, Sergei A. și Bailey, George, *Battleground Berlin: CIA vs. KGB in the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1997
490. Mușat, Mircea și Ardeleanu, Ion, *Viața politică în România 1918–1921*, ediția a II-a, București, Editura Politică, 1976
491. Nagy, Juliana, *Transylvania: The Hungarian Minority in Rumania*, Astor, Fl., Danubian Press, 1976
492. Nagy-Talavera, Nicholas M., *The Green Shirts and the Others: A History of Facism in Hungary and Romania*, Standford, Hoover Institution Press, 1970
493. Nasr, Kameel B., *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence, 1936–1993*, Londra, McFarland, 1997
494. Nastasă, Lucian, Andreescu, Andreea, și Varga, Andrea, editori, *Maghiarii din România (1945–1955): Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2002
495. Nastasă, Lucian, Andreescu, Andreea, și Varga, Andrea, editori, *Maghiarii din România (1956–1968). Minorități etnoculturale. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, CRDE, 2003
496. Navrátil, Jaromír, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998
497. Neagu, Cosma și Stănescu, Ion, *În anul 1968 a fost programată și invadarea României: Informații inedite din interiorul Serviciilor Speciale ale României*, București, Paco, 1999

498. Nelson, Daniel N., editor, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981

499. Netanyahu, Benjamin, *International Terrorism: Challenge and Response – Proceedings of the Jerusalem Conference on International Terrorism Held Under the Auspices of the Jonathan Institute*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 2–5 iulie 1979

500. Nevezhin, Vladimir Aleksandrovich, „The Making of Propaganda Concerning USSR Foreign Policy, 1939–1941", în Rosenfeldt et. al. (2000)

501. „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB's 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff şi Amy Knight", *CWIHP Bulletin*, nr. 10 (martie 1998)

502. Nicolae, Alexandru, „Der Angriff auf die Menschliche Substanz Rumäniens" [Atacul asupra capitalului uman al României], *Zeitschrift für Geopolitik*, Band XXII, 1951

503. Nicolaescu, Sergiu, *Revoluţia. Începutul adevărului: Un raport personal*, Bucureşti, Topaz, 1995

504. Niklasson, Tomas, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956–1994*, Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006

505. Niri, A., „V.B. Uşacov – Politica Externă a Germaniei hitleriste", *Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român*, nr. 5, 1962

506. Nuenlist, Christian, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969–1990", mai (2001)

507. Nuenlist, Christian, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Defense, 1969–1990", mai 2001, PHP

508. Nuenlist, Christian şi Locher, Anna, „At The Roots Of The European Security System: Thirty Years Since The Helsinki Final Act", Raport la conferinţă, Centrul pentru Studii de Securitate, Eth Zürich, noiembrie 2005

509. O., P.T., „Moscow Claims Bessarabia Was Illegally Attached to Romania", Cercetările Radio Europa Liberă, 28 iulie 1967

510. Oikari, Raija, „On the Border of Propaganda and What Can Be Said", în Ansii, Halmesvirta, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956–1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä, 2006

511. Okari, Raija, „Discursive Use of Power in Hungarian Cultural Policy during the Kádár Era", în Halmesvirta (2002).

512. Okváth, Imre, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957–1971", în Vojtěch, Mastný, Christian, Nuenlist şi Anna, Locher, editori, „European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956–1971", 29 noiembrie 2001 (în continuare: Okváth (2001)), „Warsaw Pact War Plans", PHP

513. Orlov, Alexander, *The Secret History of Stalin's Crimes*, Londra, Jarrolds, 1954

514. Ormos, Maria, *From Padua To The Trianon 1918–1920*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1990

515. Oşca, Alexandru şi Popa, Vasile, *România: O fereastră în Cortina de Fier*, Focşani, Vrantop, 1997

516. Otu, Petru, „În Biroul Politic, despre agentura sovietică: Vin vremuri grele", *Magazin istoric*, nr. 7, iulie 1999

517. Ouimet, Matthew J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, University of Northern California, 2003

518. P., L., „Năstase: «L-am apărat şi îl mai apăr pe Priboi»", *Evenimentul Zilei*, 20 noiembrie 2002

519. Pacepa, Ion Mihai, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987

520. Pacepa, Ion Mihai, „Russia Hid Saddam's WMDs", *The Washington Times*, 2 octombrie 2003

521. Pacepa, Ion Mihai, interviu, „Confesiunile unui spion", DUNA TV (Budapesta), 24 februarie 2004, ora: 1.00, în Agenţia de presă RADOR (Bucureşti), 24 februarie 2004.

522. Paczkowski, Andrzej, „Civilian Intelligence in Communist Poland, 1945–1989: An Attempt At a General Outline", *InterMarium* (Columbia University East Central European Center), vol. 10, nr. 1 (2007)

523. Pancea, Marin, *Armata. Securitatea. Populaţia. Decembrie 1989 – Revoluţie sau lovitură de stat* (Interviu cu fostul şef al Direcţiei de Informaţii a Armatei, de Graziela Bârlă), Bucureşti, Holding Reporter, 1999

524. Pasat, Valerii Ivanovici, coordonator, *Trudnie stranitsi istorii Moldovi 1940–1950-e gg. Sbornik dokumentov* [Pagini dificile în istoria Moldovei 1940–1950: Colecţie documentară], Moscova, Terra, 1994

525. Pastor, Peter, *Hungary Between Wilson And Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 And The Big Three*, Boulder, East European Monographs, 1976

526. Pastor, Peter, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988

527. Pelin, Mihai, *Culisele spionajului românesc: DIE 1955–1980*, Bucureşti, *Evenimentul Românesc*, 1997

528. Perlez, Jane, „Touchy Issue of Bigger NATO: Spy Agencies", *The New York Times*, 5 ianuarie 1998

529. Persak, Krzysztof şi Kaminski, Lukasz, editori, *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe, 1944–1989*, Varşovia, Institutul pentru Memoria Naţională, 2005

530. Peterssen, Fredrik, „The League Against Imperialism: The Most Valuable Tool for Bolshevik Propaganda in the «Imperialist» and Colonial World During the Interwar Era? Synopsis of a Doctoral Thesis", *The International Newsletter of Communist Studies Online*, vol. XIII, nr. 20 (2007)

531. Petrescu, Cristina, „The Letter of Six: On the Political (Sub) Culture of the Romanian Communist Elite", *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, vol. 2, nr. 5 (2005)

532. Petricean, Alexandru, *Gărzile Patriotice: componentă a sistemului naţional de apărare*, Bucureşti, Editura Militară, 1983

533. Pikhoya, Rudolf, „«Ia protivnik politicheskoi arkheologii»" [Sunt un oponent al arheologiei politice], *Nezavisimaia gazeta* (Moscova), 31 martie 1993

534. Pilon, Juliana Geran, „Why Romania No Longer Deserves to Be a Most Favored Nation", Backgrounder #441, Heritage Foundation, 26 iunie 1985

535. Pilon, Juliana Geran, „At the UN, Soviet Fronts Pose As Non-Governmental Organizations", Backgrounder #549, Heritage Foundation, 1 decembrie 1986

536. Pipes, Richard, „International Terrorism: The Soviet Connection", în *Proceedings of The Jerusalem Conference on International Terrorism*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979

537. Plowman, Edward E., „Code Name Pecsi: Secret Police Records Reveal that the Former President of the Lutheran World Federation was a Communist Secret Agent", *World Magazine*, 11 noiembrie 2006

538. Pohjonen, Juha, „In Kekkonen and Kádár We Trust", în Halmesvirta (2006)

539. Pokivailova, Tatiana, „1944. Transilvania pe Masa Comisiei Litvinov", *Magazin istoric*, nr. 1 (ianuarie 1998)
540. Poncea, Traian-Valentin şi Rogojean, Aurel, *Spionajul ungar în România*, Bucureşti, Editura Elion, 2007
541. Pop, Adrian, editor, *Sub povara graniţei imperiale: Românii de dincolo de Prut de la ultimatumul anexării la proclamarea independenţei de stat*, Bucureşti, Editura Recif, 1993
542. Pop, Adrian, „1950. Legaţia SUA informează: Dominaţia URSS asupra României nu poate fi slăbită", *Magazin istoric*, nr. 4 (aprilie 2001)
543. Powell, Philip Wayne, *Tree of Hate: Propaganda and Prejudices Affecting United States Relations With the Hispanic World*, New York, Basic Books, 1971
544. Poznyakov, Vladimir Vladimirovich, „The Soviet Intelligence Services and the Government: Information and Military-Political Decisions from the 1920s to the Early 1950s", în Niels Erik Rosenfeldt, Bent Jensen, Erik Kulavig, ed., *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Palgrave Macmillan, 2000
545. Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, şi Prodan, Costică, *In apărarea României Mari: Campania armatei române din 1918–1919*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994
546. Preda, Dumitru, editor, *România – Israel: documente diplomatice*, vol. 1, 1948–1969, Bucureşti, Editura SYLVI, 2000
547. Price, Ruth, *The Lives of Agnes Smedley*, Oxford, Oxford University Press, 2005
548. Primakov, Evgheni, „Opravdano li rasshirenie NATO? Osoboe mnenie Sluzhby vneshnei razvedki Rossii" [Este justificată expansiunea NATO? Opinie specială a Serviciului de Informaţii Externe al Rusiei], *Nezavisimaia gazeta*, 26 noiembrie 1993
549. Primakov, Evgheni, *Russian Crossroads: Toward the New Millenium*, New Haven, Yale University Press, 2004
550. *Proceedings of The Jerusalem Conference on International Terrorism*, Ierusalim, The Jonathan Institute, 1979
551. „Prominent Names Are Used To Raise Funds For Soviet", *The New York Times*, 9 februarie 1922
552. Puddington, Arch, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, University Press of Kentucky, 2003
553. Pungar, Joseph, „Protestantism in Hungary: The Communist Era", în Sabrina P. Ramet, editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia*, Duke University Press, 1992

554. Puşcaş, Vasile, *Transilvania şi aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj, Fundaţia Culturală Română, 1995

555. Quandt, William B., *Camp David: Peacemaking and Politics*, Washington DC, The Brookings Institution, 1986

556. Răceanu, Mircea, *Cronologie comentată a relaţiilor româno-americane*, Bucureşti, Silex, 2005

557. Radio Europa Liberă, secţia română, „Comment on Binder Article «Rumania Moving Towards Freedom»", Cercetările Radio Europa Liberă, 6 iulie 1964

558. Radio Europa Liberă, „Greciko's Man in Bucharest", Cercetările Radio Europa Liberă, 20 mai 1966

559. Radio Europa Liberă, „Corneliu Mănescu", Cercetările Radio Europa Liberă, 19 septembrie 1967

560. Radio Europa Liberă, „A Large Country Proposed for the Rumanian Szeklers", Cercetările Radio Europa Liberă, 13 decembrie 1967

561. Radio Europa Liberă , „Socialist Encirclement is Also Dangerous", USSR/5: Internal Affairs, Cercetările Radio Europa Liberă, 29 iulie 1968

562. Radio Europa Liberă, „Yazkova on the Little Entente: Hungarian and Rumanian Response", Cercetările Radio Europa Liberă, 10 februarie 1969

563. Radio Europa Liberă, „Open Anti-Rumanian Polemics Resumed", Radio Liberty Research, 11 iunie 1970

564. Radio Europa Liberă, „Soviet Polemics with Rumanian Historians", Cercetările Radio Europa Liberă, Communist Area, 18 ianuarie 1971

565. Radio Europa Liberă, „Soviet Historian Criticizes Rumanian Colleagues", Cercetările Radio Europa Liberă, Communist Area, 26 ianuarie 1971

566. Radio Europa Liberă, „History, Rumanian Style: A Translation with comment by the Polish Unit", RAD Background Report/97, Cercetările Radio Europa Liberă, 20 septembrie 1976

567. Radio Europa Liberă, „Human Rights and Helsinki: *«Népszabadság»* on Western Shortcomings" (traducere cu comentarii a secţiei maghiare), Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/49, 2 martie 1977

568. Radio Europa Liberă, *„«Nepszabadsag» on President Carter's Human Rights Policies"*, Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/70, 30 martie 1977 (traducere cu comentarii a secţiei maghiare)

569. Radio Europa Liberă, „Timar on Human Rights", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977
570. Radio Europa Liberă, „International Terrorism and «The Bulgarian Connection»", Cercetările Radio Europa Liberă, 19 martie 1982
571. RAD Staff, „Six Months After: The East European Response to Helsinki", RAD Background Report/46, Cercetările Radio Europa Liberă, 18 februarie 1976a
572. RAD Staff, „East European Reactions to the US Bicentenary", RAD Background Report/156, Cercetările Radio Europa Liberă, 7 iulie 1976b
573. Rákosi, Mátyás, *Vàlogatott beszédek és cikkek* [Articole şi discursuri comentate], ediţia a 3-a, Budapesta, Szikra, 1952
574. Rakovsky, Cristian, *Selected Writings on Opposition in the USSR 1923–1930*, editată de Gus Fagan, Londra, Allison & Busby, 1980
575. Ramet, Sabrina P., editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia*, Duke University Press, 1992
576. Ramet, Sabrina, editor, *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia: The Communist and Post-Communist Eras*, Duke University Press, 1993
577. Ramet, Sabrina, „Protestantism and Communism: Patterns of Interaction in Eastern Europe and the Soviet Union", în Sabrina, Ramet, ed., *Protestantism and Politics in Eastern Europe and Russia: The Communist and Post-Communist Eras*, Duke University Press, 1993
578. Rautkallio, Hannu, *Newosto vallen asialla, NKP: n vaikutus Suomessa 1960 – luvulla* [Sovieticii acolo: Influenţa NKP în Finlanda, în perioada anilor 1960], Helsinki, Jyväskylä, 1993
579. Rautkallio, Hannu, *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–1962* [Laboratorul Finlanda. Kekkonen şi KGB-ul 1944–1962]. Juva, 1996
580. Rautkallio, Hannu, *Agenda Suomi. Kekkonen – SDP – NKP* [Agenda Finlanda. Kekkonen – SDP – NKP], Juva, 1999
581. Rayfield, Donald, *Stalin and His Hangmen: The Tyrant and Those Who Killed For Him*, New York, Random House, 2004
582. „Red Leaders in Hungary", *The New York Times*, 25 martie 1919
583. Ree, Erik Van, „Stalin as Marxist: The Western Roots of Stalin's Russification of Marxism", în Sarah Davies şi James Harris, ed., *Stalin: A New History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005

584. Reed, John, „Former Hungarian Secret Police Official Reveals His Role in Purges", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/11, 24 ianuarie 1989
585. Reeve, Simon, *One Day in September: The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"*, Londra, Arcade, 2000
586. Regatul României, Memorandum referitor la contribuţia economică şi militară a României la războiul împotriva Germaniei şi Ungariei, Bucureşti, Ministerul român al Afacerilor Externe, 1945
587. Reichsarchiv, *Der Weltkrieg* [Războiul Mondial], Berlin, 1942, volumul XIII
588. Reisch, Alfred şi Pataki, Judith, „Hungarian-Romanian Polemics Over Transylvania Continue", Cercetările Radio Europa Liberă, 15 noiembrie 1982
589. Reisman, W. Michael şi Antoniou, Chris T., editori, *The Laws of War: A Comprehensive Collection of Primary Documents on International Laws Governing Armed Conflict*, New York, Vintage, 1994
590. Rentola, Kimmo, „From Half-Adversary to Half-Ally: Finland in Soviet Policy, 1953–1958", *Cold War History*, vol. 1, nr. 1 (octombrie 2000)
591. Rentola, Kimmo, „Kekkonen and Kádár in the Soviet Sphere of Influence", în Ansii Halmesvirta, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä , 2002
592. Retegan, Mihai, *În umbra Primăverii de la Praga: Politica externă a României şi criza din Cehoslovacia din 1968*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2000
593. Révai, József, „On the Hungarian Peace", *Szabad Nép*, 28 aprilie 1946
594. Richelson, Jeffrey T., *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge, Ballinger, 1986
595. Riebling, Mark, *Wedge: From Pearl Harbor To 9/11, How the Secret War Between the FBI and CIA has Endangered National Security*, New York, Touchstone, 1994
596. Robb, Edmund W. şi Robb, Julia, *The Betrayal of the Church: Apostasy and Renewal in the Mainline Denominations*, Westchester, IL, Crossway Books, 1986
597. Roberts, Geoffrey, *The Soviet Union and the Origins of the Second World War: Russo-German Relations and the Road to War, 1933–1941*, New York, St. Martin's Press, 1995

598. Roberts, Henry L., *Rumania: Political Problems Of An Agrarian State*, New Haven, Yale University Press, 1951
599. Roberts, Henry L., *Eastern Europe: Politics, Revolution and Diplomacy*, New York, Alfred A. Knopf, 1970
600. Robertson, Sir William, *Soldiers and Statesmen 1914–1918*, Londra, 1926, vol. II
601. Robinson, William F., „Hungarian-Soviet Relations: Support for Kádár Reaffirmed", Hungary/20, Cercetările Radio Europa Liberă, 15 decembrie 1972
602. Robinson, William F., „Hungary and European Security: Hunting with the Hounds", Cercetările Radio Europa Liberă, 31 octombrie 1973
603. Rochet, Jean, *Cinq ans à la tête de la DST: 1967–1972: la mission impossible* [Cinci ani în fruntea DST 1967–1972: Misiune imposibilă], Paris, Plon, 1985
604. Rhodes, Tom, „Clinton Appointee Faces Spy Scandal", *The London Times*, 15 noiembrie 1996
605. Romanian Research Group, „On Transylvanian Ethnicity", *Current Anthropology*, vol. 20, nr. 1 (martie 1978)
606. Rommel, Erwin, *Infantry Attacks*, Washington, The Infantry Journal, 1944
607. Romsic, Ignac, editor, 20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995
608. Romsics, Ignác, *Magyarország története a XX. Században* [Istoria Ungariei în secolul XX], Budapesta, 2002
609. Romsic, Ignac, „Hungary's Place in the Sun: A British Newspaper Article and its Hungarian Repercussion", articol prezentat la Conferința „British-Hungarian Relations Since 1848", Londra, School of Slavonic Studies and East European Studies, University of London, 16 aprilie 2004
610. Ronnås, Per şi Orlova, Nina, *Moldova's Transition to Destitution*, studii SIDA nr. 1, Gothenburg, Swedish International Development Cooperation Agency, 2000
611. Rosdolsky, Roman, *Engels and the «Nonhistoric» Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, Glasgow, Critique, 1987
612. Rosenfeldt, Niels Erik, *Stalin's Secret Chancellery and the Comintern*, Copenhaga, C.A. Reitzels, 1991
613. Rosenfeldt, Niels Erik, „The Importance of the Secret Apparatus of the Soviet Communist Party during the Stalin Era", în Niels Erik, Rosenfeldt, Bent, Jensen, şi Erik, Kulavig, ed., *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2000

614. Rosenfeldt, Niels Erik, Jensen, Bent şi Kulavig, Erik, editori, *Mechanisms of Power in the Soviet Union*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2000
615. Rosetti, general Radu, *Mărturisiri 1907–1914*, volumul II, Bucureşti, I.E. Toroutiu, 1941
616. Rubin, Barry M. şi Rubin, Judith Culp, *Yasir Arafat: A Political Biography*, New York, Oxford University Press, 2003
617. Sadat, Anwar, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York, Harper & Row, 1978
618. Salloch, R., „Themes of Three Years: Before Budapest... And After", Cercetările Radio Europa Liberă, 8 martie 1958
619. Samuelson, James, *Roumania Past and Present*, Londra, Longman, Green & Co., 1882
620. Sanborn, Anne Fay şi Wass de Czege, Geza, *Transylvania and the Hungaro-Romanian Problem*, Astor, Fl., Danubian Press, 1979
621. Schäfer, Bernd, „Weathering the Sino-Soviet Conflict: The GDR and North Korea, 1949–1989", *CWIHP Bulletin*, nr. 14/15 (iarna 2003 – primăvara 2004)
622. Schaefer, Henry, „The Eastern Reassessment of the EEC", East-West/3, Cercetările Radio Europa Liberă, 4 mai 1972
623. Schöpflin, George, *Les Hongrois de Roumanie*, Paris, Groupement pour les Droits des Minorités, 1979
624. Schöpflin, George, „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule", în Stephen Borsody, editor, *The Hungarians: A Divided Nation*, New Haven, Yale Center for International and Area Studies, 1988
625. Schramm, Percy E. şi Jacobsen, Hans-Adolf, editori, *Kriegstagbuch des Oberkommandos der Wehrmacht, 1940–1945*, Frankfurt am Main, Bernard & Graefe, 1961–1965, volumul II
626. Sciolino, Elaine, „US Says Poland Aided Terrorists", *The New York Times*, 25 ianuarie 1988
627. Shultz, Richard H. şi Godson, Roy, *Dezinformatsia: The Strategy of Soviet Disinformation*, New York, Pergamon-Brassey's, 1984
628. Schweizer, Peter, *Reagan's War*, New York, Doubleday, 2002
629. Scurtu, Ioan, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996
630. Scurtu, Ioan, „PMR şi criza iugoslavă", *Dosarele istoriei*, nr. 3 (1998)

631. Scurtu, Ioan, „Unanimitate deplină pentru condamnarea intervenţiei", nr. 8 (24)/1998
632. Scurtu, Ioan, „Ceauşescu către Tito: Suntem hotărâţi să apărăm independenţa ţării", *Magazin istoric*, nr. 2, 1998
633. Seale, Patrick, *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*, Berkeley, University of California Press, 1989
634. Sejna, Jan, *We Will Bury You*, Londra, Sedgwick and Jackson, 1982
635. Selvage, Douglas, *The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963–1965*, aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars
636. Selvage, Douglas şi Mastný, Vojtěch, editori, „Records of the Political Consultative Committee, 1955–1991", ianuarie 2008, PHP
637. Semriaga, Mihail Ivanovici, *Sgovor dvukh diktatorov. – Istoriia i Stalinism* [Înţelegerea celor doi dictatori: istorie şi stalinism], Moscova, Izdatel'stvo politicheskoi literature, 1991
638. Sergievski, M.V., *Moldavskie etiudi. Trudi Moskovskogo institute istorii, filosofi i literature* [Studii moldave. Lucrare a Institutului moscovit pentru Istorie, Filosofie şi Literatură], Moscova, 1939, vol. V
639. Serviciul Român de Informaţii (SRI), *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989*, Bucureşti, Arhiva Senatului României, 1990
640. *Sesia întâia a Sovietului Suprem al RSS Moldoveneşti (8–12 februarie 1941)* [Transcript], Chişinău, Editura de Stat a Moldovei, 1941
641. Seton-Watson, Hugh, *The Decline of Imperial Russia 1855–1914*, New York, Frederick A. Prager, 1952
642. Seton-Watson, Hugh, *Eastern Europe Between The Wars, 1918–1941*, New York, Harper & Row, 1967
643. Seton-Watson, R.W., *A History of the Roumanians from the Roman Times to the Completion of Unity*, Cambridge, Cambridge University Press, 1934
644. Shafir, Michael, *Romania: Politics, Economics, Society*, Boulder, Lynne Rienner, 1985
645. Shafir, Michael, „A Light from the East: A Romanian Writer Hails Perestroika on Radio Moscow", RFE Research, Romanian SR/11, 16 septembrie 1988
646. Sharon, Ariel şi Chanoff, David, *Warrior: An Autobiography*, New York, Simon & Schuster, 1989
647. Shelley, Mark R., „NATO Enlargement: The Case for Romania", *Proceedings*, United States Naval Institute, Annapolis, 1997

648. Shevnchenko, Arkady, *Breaking with Moscow*, Alfred A. Knopf, New York, 1985

649. Shtemenko, Sergei Mikhailovich, *The General Staff in the War Years,* Book II, translated by *Joint Publications Research Service,* nr. 65733, septembrie 33, 1975

650. Sirkov, Dimitur Ivanov, „Bulgaria's National Territorial Problem During the Second World War", *Bulgarian Historical Review*, nr. 3 (1991)

651. Skilling, H. Gordon, „Socialism and Human Rights: Charter 77 and the Prague Spring", în Lowenthal and Horn (1978)

652. Smith, Richard Harris, *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*, Guilford, CT, Lyons Press, 2005

653. Socor, Vlad, „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania's Foreign Policy Reconsidered", *Orbis*, vol. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-732

654. Sontag, R.J. şi Beddie, J.S., editori, *Nazi-Soviet Relations 1939–1941*, New York, 1948

655. Soper, Karl Wheeler, „Foreign Military Relations: The Warsaw Pact", în Bachman (1991).

656. *Soviet Covert Action*, Hearings before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, 96th Congress, 6 şi 19 februarie 1980, Washington DC, Government Printing Office, 1980

657. Söhrman, Ingmar, „Mannerheim and Romania", *Romanian Civilization*, vol. 9, nr. 3 (iarna 2000–2001)

658. Sozan, Michael, „Ethnocide in Rumania", *Current Anthropology*, vol. 18, nr. 4 (1977)

659. *SSSR-Germaniia. Dokumenti i materiali o sovietskikh-germanskikh otnosheniiakh c aprelia po oktiabr 1939* [URSS–Germania. Documente şi materiale despre relaţiile sovieto-române din aprilie până în octombrie 1939] (în continuare: *URSS-Germania),* Chast I, Vilnius, Mokslas, 1989

660. Stalin, Iosif, *Foundations of Leninism*, vol. 6, *The National Question,* New York, International Publishers, 1932

661. Stalin, Iosif, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union*, Moscova, Foreign Language Publishing House, 1944

662. Stankovic, Slobodan, „Yugoslav Weekly on Rumanian-Hungarian Relations", Cercetările Radio Europa Liberă, 7 martie 1972

663. Stankovic, Slobodan, „Reports Emerge on Moscow's Alleged Revival of Cominform", Cercetările Radio Europa Liberă, 10 martie 1972

664. Stankovic, Slobodan, „Zagreb Weekly Claims Russians in Bucharest Protested Rumanian Relations with Common Market", Yugoslav Background Report/1349, Cercetările Radio Europa Liberă, 23 martie 1972

665. Stankovic, Slobodan, „«Walachian Conflict» in Macedonia", Cercetările Radio Europa Liberă, 15 mai 1972

666. Stankovic, Slobodan, „Yugoslav Reaction to Sadat's Conflict with Moscow", Cercetările Radio Europa Liberă, RAD Background Report/68, 18 martie 1976

667. Statalitatea Moldovei Sovietice şi problema Basarabeană, Chişinău, Cartea Moldovenească, 1974

668. *Statistical Pocket Book of Yugoslavia 1970*, Belgrad, Institutul Federal de Statistică, 1970

669. Stefanov, Boris, „The Imperialist War and Rumania", *Communist International*, nr. 10, 2 decembrie 1939

670. Sterling, Claire, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart and Winston, 1981

671. Stein, Kenneth W., *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israeli Peace*, New York, Routledge, 1999

672. Stienon, Charles, *Le mystere roumain et la defection russe*, Paris, Plon, 1918

673. Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluţia din decembrie 1989"*, vol. 4, părţile I şi II, Bucureşti, RAO, 2004–2005

674. Stoenescu Alex Mihai, „Adevărata apartenenţă a lui Silviu Brucan", *Vitralii: Lumini şi Umbre* (Bucureşti), nr. 2 (martie 2010)

675. Stojanovic, Vojislav Dusan, *Etnogeneza apariţiei vlahilor: Vlahii şi popoarele balcanice*, Negotin, Editura Estetika, 2007

676. Stokes, Gale, *The Walls Came Tumbling Down: The Collapse of Communist in Eastern Europe*, Oxford, Oxford University Press, 1993

677. Stone, Norman, *The Eastern Front: 1914–1917*, New York, Scribners, 1975

678. Stuart, Anthony, „Ceauşescu's Land", *Survey*, nr. 76 (1970)

679. Suciu, Mircea, „The Cuban Missile Crisis and the Romanian-American Rapprochement", *Dosarele istoriei* (Bucureşti), nr. 6/1997

680. Sugar, Peter, editor, *A History of Hungary*, Bloomington, Indiana University Press, 1990

681. Sugar, Peter, *Southeastern Europe under Otoman Rule, 1354–1804*, Seattle, University of Washington Press, 1977

682. Sulzberger, Cyrus L., *A Long Row of Candles*, Toronto, Macmillan, 1960

683. Suomi, Juhani, editor, *Urho Kekkosen päiväkirjat* [Jurnalele lui Urho Kekkonen], vol. 8, Keuruu, Otava, 2004

684. Sutton, Anthony C., *Wall Street and the Bolshevik Revolution*, New York, Arlington House, 1974

685. Suvorov, Viktor, *Inside the Soviet Army*, New York, Berkeley Books, 1982

686. Suvorov, Viktor, *Inside Soviet Military Intelligence*, New York, Macmillan, 1984

687. Sweeney, John, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceauşescu*, Londra, Hutchinson, 1991

688. Swianniewicz, Stanislaw, *Forced Labour and Economic Development: An Enquiry into the Experience of Soviet Industrialization*, Londra, Oxford University Press, 1965

689. Szayna, Thomas S. şi Steinberg, James B., *Civil-Military Relations and National Security Thinking in Czechoslovakia*, Santa Monica: RAND, 1992

690. Szekely, Gábor, „Hungarians in the Comintern: Some Results of a Research Project", The European Workshop of Communist Studies: *The International Newsletter of Communist Studies*, vol. X, nr. 17 (2004)

691. Szakály, Sándor, „Hungarian-German Military Cooperation during World War II", în Romsics (1995)

692. Szporluk, Roman, *Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List*, New York, Oxford University Press, 1988

693. Şandru, Vasile, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10, octombrie 2000, www.magazinistoric.ro.

694. Şişcanu, Elena, *Basarabia sub regimul bolşevic (1940–1952)*, Bucureşti, Editura Semne, 1998

695. Şişcanu, Ion, *Raptul Basarabiei 1940*, Chişinău, AGO-Dacia, 1993

696. Şperlea, Florin, *De la armata regală la armata populară: sovietizarea armatei române (1948–1955)*, Bucureşti, *Ziua*, 2003

697. Ştemenko, Serghei Mikhailovici, „Eliberarea României", în Andrei Antonovici Greciko, editor, *Osvoboditel'naia missiia Sovetskikh Vooruzhenikh Sil v vtoroi mirovoi voine* [Misiunea de eliberare a forţelor armate sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial], Moscova, Voenizdat, 1974

698. Tagliabue, John, „Poland Says It Expelled Reported Abu Nidal Aide", *The New York Times*, 26 ianuarie 1988

699. Talbot, Strobe, editor, *Khrushchev Remembers*, Boston, Little, Brown & Company, 1970

700. Talpeş, Ioan, *Diplomaţie şi apărare: Coordonate ale politicii externe româneşti, 1933–1939,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988

701. Talpeş, Ioan, la emisiunea „Talk Şoc", moderator Doru Braia, Televiziunea N24, ora 23.00, 15 martie 2006

702. Talpeş, Ioan, interviu cu fostul coordonator al comunităţii române de informaţii, „Un grup, cu o clară dependenţă estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO", *Independent* (Bucureşti), 18 ianuarie 2008, www.independent-al.ro

703. Talpeş, Ioan, *În umbra marelui Hidalgo*, Bucureşti, Vivaldi, 2009

704. Tantzscher, Monika, *Die verlangerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von 'Republikflucht'* [Zidul prelungit. Colaborarea serviciilor de securitate ale statelor din Pactul de la Varşovia pentru blocarea „evadării republicii"], Berlin, ed. BStU, 1988

705. Ţăranu, Liviu, editor, *Ion Mihai Pacepa în Dosarele Securităţii 1978–1980*, Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2009

706. Teleki, Pal şi Balint, Homar, editori, *Siebenburgen*, Budapesta, Atheneum, 1940

707. „The Gatis Were Investigated In Espionage Case", *Magyar Nemzet Online*, 22 octombrie 2005

708. Tilkovsky, Lóránt, „The Late Interwar Years and World War II", în Peter Sugar, editor, *A History of Hungary*, Bloomington, Indiana University Press, 1990

709. Tilkovsky, Lóránt, „Cultural Policy Concerning the Nationalities", în Ferenc Glatz, ed., *Hungarians and Their Neighbors in Modern Times*, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995

710. Tismăneanu, Vladimir, „The Tragicomedy of Romanian Communism", în Ferenc Féhér şi Andrew Arato, *Crisis and Reform in Eastern Europe*, New Brunswick, Transaction, 1991

711. Tismăneanu, Vladimir, *Reinventing Politics*, New York, Free Press, 1992

712. Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism for All Seasons*, Berkeley, University of California Press, 2003

713. Tismăneanu, Vladimir, „Dubioasa convertire a lui Silviu Brucan", *Revista 22*, nr. 864 (29 septembrie – 5 octombrie 2006)

714. Tismăneanu, Vladimir, „În spatele faţadei regimului Ceauşescu", Radio Europa Liberă, 28 iunie 2008

715. Tismăneanu, Vladimir şi Vasile Christian, *Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măştile răului*, Bucureşti, Humanitas, 2008

716. Tökés, Rudolf L., *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic: The Origins and Role of the Communist Party of Hungary in the Revolutions of 1918–1919*, Palo Alto, Stanford University Press, 1967

717. Tökés, Rudolf L., *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957–1990*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996

718. Toma, Valentin, „Stalinist Terror in Rumania: Real Face of the «Popular Democracy»", *New International*, vol. 14, nr. 1 (septembrie 1948)

719. Torrey, Glenn E., „The Entente and the Rumanian Campaign of 1916", *Rumanian Studies* (Leiden), volumul IV (1979), pp. 13, 188

720. Torrey, Glenn E., *General Henri Berthelot and Romania: Memoires et correspondance 1916–1917*, Boulder, Westview Press, 1987

721. Torrey, Glenn E., „The Romanian Intervention in Hungary 1919", în Peter Pastor, editor, *Revolutions and Interventions in Hungary and its Neighbor States, 1918–1919*, Boulder, Social Sciences Monographs, 1988

722. Torrey, Glenn E., „The Redemption of an Army: The Romanian Campaign of 1917", *War & Society*, volumul 12, nr. 2 (octombrie 1994)

723. Torrey, Glenn E., *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Carl Beck Papers Nr. 1103, University of Pittsburgh, iulie 1995

724. Torrey, Glenn E., *Romania and World War I*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 1999

725. Torrey, Glenn E., *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, Defender of Romania*, Iaşi, Centrul pentru Studii Româneşti, 2001

726. Totok, William, „România, o zonă operativă a securităţii Stasi. Interviu cu cercetătorul german Georg Herbstritt", *Observator Cultural* (Bucureşti), nr. 227 (29 iunie–5 iulie 2004), www.observatorcultural.ro.

727. Troncotă, Cristian, *Istoria serviciilor secrete româneşti: De la Cuza la Ceauşescu*, Bucureşti, Editura Ion Cristoiu, 1999

728. Troncotă, Cristian, *Istoria Securității regimului comunist din România*, vol. I, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2003

729. Troncotă, Cristian, *Duplicitarii: O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România 1965–1989*, București, Editura Elion, 2004

730. Trotsky, Leon, *The Military Writings of Leon Trotsky*, volumul I, *1918: How the Revolution Armed*

731. Trotsky, Leon, *The Military Writings and Speeches Of Leon Trotsky: How the Revolution Armed*, volumul IV: *The Years 1921–1923*, Londra, New Park Publications, secțiunea „Banditry and Famine", Leon Trotsky Internet Archive, 2003, www.marxist.org

732. *The Military Writings Of Leon Trotsky*, volumul 4, *1921–1923 Banditry and Famine*, www.marxist.org.

733. Tunăreanu, Nevian, *Organizarea și activitatea desfășurată de serviciile de informații maghiare împotriva României în perioada interbelică*, București, 1995

734. Urban, George R., *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1998

735. Ureche, Marian, *Serviciile secrete maghiare*, București, I.S.I., 1992

736. „US–Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977–1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 8/9 (iarna 1996)

737. Serge Dimitriyevich, Urussov, *Memoirs of a Russian Governor: Bessarabia*, New York, Harper and Brothers, 1908

738. V.B., *Hitlerite Germany's Foreign Policy*, Moscova, Publish House of the Institute of International Ushakov, Relations, 1961

739. Vares, Mari, „President Kekkonen's Visits to Hungary in the 1960s: Satellite Policy in the Context of Kinship", în Halmesvirta (2002)

740. Vares, Vesa „Foes Who Grew Better With Time: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the End of the 1960s", în Halmesvirta (2002)

741. Vares, Vesa, „Moral and Stability: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the early 1970s", în Halmesvirta (2006)

742. Varga, László, „Watchers and the Watched", *The Hungarian Quarterly*, vol. 38, nr. 146 (vara 1997), p. 51-77

743. Varga, V.A., „From the History of the Revolutionary Solidarity of the Rumanian and Magyar Popular Masses", *Analele* (Bucureşti), nr. 3, mai–iunie 1957
744. Vasile, Cristian, „The Suppression of the Romanian Greek Catholic (Uniate) Church", East European Quarterly, vol. 36 (2002)
745. Vasile, Cristian, *Între Vatican şi Kremlin: Biserica Greco-Catolică în timpul regimului comunist*, Bucureşti, Curtea Veche, 2003
746. Văratic, Vitalie, *Preliminarii la raptul Basarabiei şi nordul Bucoviniei*, Bucureşti, Libra, 2000
747. Vékony, Gábor , *Dacians-Romans-Romanians* (2000)
748. Verdery, Katherine, *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1995
749. Veress, Laura-Louise, *Clear The Line: Hungary's Struggle To Leave The Axis During The Second World War*, Cleveland, Prospero Publications, 1995
750. Verona, Sergiu, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944–1958*, Durham, Duke University Press, 1992
751. Vihavainen, Timo, *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia* [Naţiunea îngenuncheată: O scurtă istorie a finlandizării], Keuruu, 1991
752. Vinogradov, Vladlen N., *Rumania v Godi Pirvoi Mirovoi Voinii* [România în Primul Război Mondial], Moscova, Izdatelstvo Nauka, 1969
753. Vinogradov, Vladen N., „Dva obrascheniia rumynskikh sotsial-demokratov k revoliutsionnoi Rossi" [Două abordări ale social-democraţilor români faţă de Revoluţia Rusă], *Voprosi istorii*, 1967
754. Visoiu, N., *România în războiul antisovietic*, Tiraspol, Editura de Stat a Moldovei, 1928
755. Vladimirov, Peter, *The Vladimirov Diaries, Yenan, China: 1942–1945*, Garden City, Doubleday, 1975
756. Voinea, Mihai şi Delcea, Cristian, „Oamenii lui Militaru, în acţiunea la Dunăre", *Adevărul*, 6 mai 2010
757. Volgyes, Ivan, *The Reliability of the Warsaw Pact Armies*, Durham, Duke University Press, 1982
758. Volgyes, Ivan, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview, 1984

759. Volokitina, Tatiana V., Islamov, Tofik M., Murashko, Galina P., Noskova, Albina F. şi Rogovaia, L. A., editori, *Vostochnaia Evropa v Dokumentakh Rossiiskikh Arkhivov, 1944–1953 gg.* Tom 1, 1944–1948 [Europa de Est în documentele din arhivele ruse 1944–1953, vol. 1, 1944–1948], Moscova–Novosibirsk, Sibirskii Khronograf, 1997

760. Volokitina, Tatiana V., Islamov, Tofik M., şi Poliakova, Tatiana A., editori, *Transilvianskii Vopros: Vengero-Rumînskii Territorialnii Spor I SSSR, 1940–1946. Dokumenti* [Problema transilvăneană: disputa teritorială româno-maghiară 1940–1946, documente], Moscova, Rosspan 2000

761. Voloktina, Tatiana V., editor, *Sovietskii faktor v Vostochnoi Evropa 1944–1953.* T. 2. 1949–1953 [Factorul sovietic în Europa de Est 1944–1953, vol. 2, 1949–1953], Moscova, Rosspen, 2002

762. W., P.R., „Few Real Changes in Rumanian Territorial Reorganization: Borders of Hungarian Autonomous Changed", Cercetările Radio Europa Liberă, 24 decembrie 1960

763. Walzer, Michael, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basic Books, 1977

764. Wardlaw, Grant, *Political Terrorism: Theory, Tactics, and Counter-Measures*, New York, Cambridge University Press, 1989

765. *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report*, Washington DC, The Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, mai 1985

766. Washburn, Stanley, *On the Russian Front in World War I: Memoirs of an American War Correspondent*, New York, R. Spelling & Son, 1982

767. Wass de Czege, Albert, *Documented Facts and Figures on Transylvania*, editat de Danubian Research Center şi Transylvanian World Federation, Astor, Fl., Danubian Press, 1977

768. Watt, Richard M., *Bitter Glory: Poland and Its Fate 1918–1939*, New York, Barnes and Noble, 1998

769. Watts, Larry L., „Romanian Autonomy and Military Policy", *Südost Europa*, vol. 2, nr. 34 (ianuarie 1985)

770. Watts, Larry L., „Civil-Military Relations: The Polish Case", *Nordic Journal of Soviet and East European Studies*, vol. 2, nr. 4 (1985)

771. Watts, Larry L., „New-Type Socialist Armies", *Problems of Communism*, vol. 37, nr. 3–4 (mai–august 1988)

772. Watts, Larry L., *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform 1916–1941*, Boulder, East European Monographs, distribuit de Columbia University Press, 1993 (publicat în România cu titlul: *O Casandră a României: Ion Antonescu şi lupta pentru reformă*, Bucureşti, Fundaţia Culturală Română, 1995)

773. Watts, Larry L., coordonator, *Interethnic Relations in Romania: Sociological Diagnosis and Evaluation of Tendencies*, Cluj, Editura Carpatica, 1995

774. Watts, Larry L., „Ethnic Tensions: How the West Can Help", *World Policy Journal*, 1995

775. Watts, Larry L., „Romania's Bid for NATO Entry: An Overview", *Romanian Civilization*, vol. 6, nr. 1 (primăvara-vara 1997)

776. Watts, Larry L., „Introduction: Alexander Dallin and Romanian Historiography", în Alexander Dallin, *Odessa, 1941–1944: A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule*, Iaşi, Oxford, Portland, Center for Romanian Studies, 1998

777. Watts, Larry L., „Romania as Military Ally (Part I): Czechoslovakia in 1938", *Romanian Civilization*, vol. 7, nr. 2 (toamna 1998)

778. Watts, Larry L., „Reform and Crisis in Romanian Civil-Military Relations: 1989–1999", *Armed Forces & Society*, vol. 27, nr. 4 (vara 2001)

779. Watts, Larry L, *Incompatible Allies: Small State Alliance Behavior in Wartime*, Umeå, Umeå University Press, 2003

780. Watts, Larry L. „Intelligence Reform in Eastern Europe's Emerging Democracies", *Studies in Intelligence*, vol. 48, nr. 1 (aprilie 2004)

781. Weinberg, Gerhard L., *The Foreign Policy of Hitler's Germany: Starting World War II 1937–1939*, Atlantic Highlands, NJ, Humanities Press, 1994

782. Weinberg, Gerhard L., *A World At Arms: A Global History of World War II*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994a

783. Weiner, Tim, *Legacy of Ashes: The History of the CIA*, New York, Doubleday, 2007

784. Weinstein, Allen şi Vassiliev, Alexander, *The Haunted Wood: Soviet Espionage in America – The Stalin Era*, Modern Library, 2000

785. Weir, Fred, „Spies Keep Busy As Ever, Quietly", *Christian Science Monitor*, 2 ianuarie 2003

786. Weiser, Benjamin, „Ceauşescu Family Sold Soviet Military Secrets to US", *The Washington Post*, 6 mai 1990

787. Weiser, Benjamin, „One That Got Away: Romanians Were Ready To Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990

788. Weiser, Benjamin, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country*, New York, PublicAffairs, 2005

789. Wenzel, Otto, „The Soviet Defense Minister Suggests the Military Occupation of Romania", *Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universitat Berlin*, nr. 6/1998

790. West, Nigel şi Ţarev, Oleg, *The Crown Jewels: The British Secrets at the Heart of the KGB's Archives*, Londra, HarperCollins, 1998

791. Westad, Odd Arne, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974–1976: A New Pattern of Intervention", *Buletin CWIHP*, nos. 8-9 (iarna 1996)

792. Westerfield, H. Bradford, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955–1992*, New Haven, Yale University Press, 1995

793. Williams, Kieran, *The Prague Spring and Its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968–1970*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997

794. Williams, Kieran şi Deletant, Dennis, editori, *Security Intelligence Services In New Democracies: The Czech Republic, Slovakia And Romania*, New York, Palgrave, 2001

795. Wimbush, S. Enders, „Introduction: The Ethnic Costs of Empire", în S. Enders Wimbush, editor, *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, Londra, Croom Helm, 1985

796. Wimbush, S. Enders, editor, *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*, Londra, Croom Helm, 1985

797. Wolf, Markus împreună cu McElvoy, Anne, *Man Without A Face*, Londra, Jonathan Cape, 1997

798. Wolton, Theirry, *Le KGB en France*, Paris, Bernard Grasset, 1986

799. Woolley, John T. şi Peters, Gerhard, *The American Presidency Project* [on-line], Santa Barbara, CA, University of California, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655

800. Young, Peter, editor, *History of the First World War*, Londra, 1970

801. Zaloga, Steven şi Loop, James, *Soviet Bloc Elite Forces*, Londra, Osprey, 1985

802. Zathureczky, Gyula, *Transylvania, Citadel of the West*, Astor, Fl, Danubian Press, 1970

803. Zielonka, Jan şi Pravda, Alex, editori, *Democratic Consolidation in Eastern Europe*: volumul 2: *International and Transnational Factors*, Oxford, Oxford University Press, 2001

INDICE

A

Academia de Ştiinţe 126
Acord de cooperare militară România – SUA 693, 699
Acordul de la Camp David 631, 634, 635
Aczél, György 288, 339, 478, 562-563, 566, 569, 663
Acordul-cadru de pace în Orientul Mijlociu 630
Actul Final de la Helsinki 656
Administraţia principală III/II. *Vezi* AVH
AEP (Armata Chineză de Eliberare a Poporului) 670
AFL-CIO 21, 692
Agayants, Ivan Ivanovici 269, 303, 315, 499
Agenţia de Presă Novosti (APN) 21, 303
Agenţia Naţională de Securitate 403
Akulov, Albert Petrovici 183
Aleksei, mitropolit 308
Alianţa Mondială a Bisericilor Reformate 29
Ames, Aldrich „Rick" 588
Andras, Charles 252, 533, 554, 708
Andrássy, Gyula 66
Andropov, Iuri Vladimirovici 40, 173, 183, 229, 275, 295, 311, 315, 324, 543, 562, 616, 680, 720
Angleton, Jesse James 327-329, 333, 373, 588, 738
Antall, Joszef 570
Antonescu, Ion, mareşal 127, 144, 486, 536, 769
Antonov-Ovseienko, Alexandrovici 76
Apostol, Gheorghe 240, 373, 402, 513
Arafat, Yasser 619-620, 760
Aralov, Simon Ivanovici 82, 91
Arhivele Rozenholz 47
Aripa transilvăneană 114, 142, 148, 170

ARLUS (Asociaţia Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică) 21, 197, 236, 555, 673
Armata Roşie 68, 76, 84, 97, 104, 170
Armata Roşie maghiară 90, 113
Asmus, Ronald D. 340
Asociaţia antifascistă Amsterdam-Pleyel 110
Asociaţia Trăgătorilor de Elită Maghiari 122, 132, 134, 136
Assad, Hafez 636
Asociaţia emigranţilor basarabeni *vezi* Societatea Basarabenilor
Atzél, Ede 132-137, 140-144, 151, 573
autonomie 53, 155, 189, 221, 495, 642
AVH (Securitatea de Stat maghiară după 1949) 21, 212, 305-309, 313-317, 335, 350, 473, 514, 525, 632, 710
AVO (Securitatea de Stat maghiară până în 1949) 22, 168, 226, 306, 313
Axen, Hermann 300, 558, 635

B

Babenco, Simion 229
Bagi, István 308
Batalionul Revoluţionar Român 85
Bálint, Homan 102
Baltica 209
Barbulat, V.K. 322
Barbusse, Henri 95, 110, 322
Bárdossy, Laszlo 133, 135, 140
Barnes, Harry J., jr 209, 273, 298, 615, 679, 722, 768
Basarabia 39, 61, 74, 80, 84-87, 95-99, 116, 128-133, 157, 163, 185, 245, 287, 291, 322, 476, 482, 547, 555, 626, 735, 739
Basket III *vezi şi* Coşul III 556, 645
Basov, Aleksandr Vasilievici 40, 324, 457, 673
Bârlădeanu, Alexandru 148, 176, 198, 240, 373, 386, 514
BBC (British Broadcasting Company) 526
Beck, Sam 575, 766
Begin, Menachem 628
Beneš, Eduard 351
Benkei, András 525, 571
Beria, Lavrenti Pavlovici 130, 172, 176, 185, 236
Bernard, Noel 337
Berthelot, Henri Mathias 67, 766
Berzin, Jan Karlovici 192

Bethlen, Istvan 102
Biblioteca Maxim 569
Biblioteca Széchényi 569
Bicentenarul Statelor Unite din 1976 698-699
Bilak, Vasil 442, 711
Biroul Balcani 94
Biroul de evidenţă (Societatea transilvăneană pentru evidenţa populaţiei) 132
Biroul de informaţii britanic 72
Biroul britanic de analiză a presei 108
Biroul Moscova 170, 177
Biroul pentru Studierea Problemei Basarabenilor 96
Biroul Ţărilor Socialiste 219, 228
Biserica Ortodoxă Rusă 308
Biserica Uniată 307-308
Bittman, Ladislav 33, 226, 304, 318, 329, 724
BLANC (agentul maghiar István Bagi) 308
Blocul Beijing – Bucureşti – Tirana – Belgrad 543
BND (Serviciul de informaţii vest-german) 22, 500, 587
Bodiul, Ivan Ivanovici 245, 321, 421
Bodnarenko, Pantelei „Pantiuş" (Gheorghe Pintilie) 173, 195
Bodnăraş, Emil 175, 177, 198-200, 216, 228, 271, 279, 298, 307, 351, 368, 378, 388, 395, 402, 443, 465, 512-514, 580, 615, 654, 679, 685, 706
Bogdan, Corneliu 280, 444, 517
Bogye, János 309
Böhm, Vilmos, *vezi şi* ORESTES
Borilă, Petre 176, 192
Brainer, Béla 117
Brandt, Willy 500
Brezanóczy, Pál 308
Brejnev, Leonid Ilici 34, 42, 152, 179, 184, 227, 245, 258, 285, 295, 301, 311, 343, 452, 458, 518, 529, 536, 541, 543, 603, 618, 640
Brigăzile internaţionale 79
Brigăzile Roşii 635
Brown, J.F. „Jim" 13, 263, 270, 338, 340, 725
Brucan, Silviu 48, 198, 240, 386, 504, 517, 523, 707, 726
Brzezinski, Zbigniew 705, 707
Bucovina 39, 81, 84, 121, 147, 195, 287, 322
Bughici, Simion 186
Bundy, McGeorge 267, 278, 498

C

CAER (Consiliul pentru Ajutor Economic Reciproc) 22, 190, 207, 235, 243, 258, 300, 461, 496, 529, 551, 626
Caraman, Mihai 48, 337, 502-510, 584-590, 622
Carlos Şacalul (Ilici Ramirez Sanchez) 636
Carta 77, 652
Carter, Jimmy 624, 629, 633, 646, 649-651, 696, 705, 726
Castro, Fidel 426, 610, 692
Ceauşescu, Elena 580, 591, 695, 705
Ceauşescu, Ilie 479, 592, 700, 709
Ceauşescu, Marin 709
Ceauşescu, Nicolae 170, 216, 228, 235, 257, 266, 283-284, 299, 337, 347, 351, 363-368, 385, 395-400, 411, 451, 462-466, 483, 511-514, 529-539, 541, 579, 602, 610, 613, 621, 630, 651, 661, 673, 695, 700, 706, 727
Ceauşescu, Nicu 706
CEE (Comunitatea Economică Europeană) 22, 595, 703-704
Cei cinci (nu prea) magnifici 582
Celac, Sergiu 517, 533, 651, 705, 707, 727
Centrul de Informare şi Cercetare Danubian 574
Centrul pentru Istorie şi Teorie Militară 117, 700
Chambers, Whittaker 113
Cheka 22, 90, 107
Chişinevski, Iosif 106, 177, 199
CIA (Agenţia Centrală de Informaţii) 22, 26, 33, 39, 54, 170, 183, 200, 237, 247, 260, 265-269, 281, 285-291, 347, 372, 391-406, 435, 475, 494, 512, 535, 585, 600, 611, 616, 625, 653, 665-667, 714, 723
Cicerin, Gheorghi Vasilievici 84
Clauza naţiunii celei mai favorizate 25, 222, 340, 686
Clubul Inocenţilor 110
Colby, William 624
Cold War International History Project (CWIHP) 23, 34, 48, 106, 246, 264, 320, 518, 610, 613, 728, 735
Cole, John W. 575
Comintern, Secţia română 94
Comitetul Mondial pentru Eliberarea Victimelor Germaniei Fasciste 110
Conferinţa Creştină pentru Pace 22
Conferinţa pentru dezarmare de la Geneva, 1970 655
conflictul chino-sovietic 218, 280, 328

Coman, Ion 694
Cominform 172, 392, 400, 556, 734
Comintern 60, 90, 103-110, 114, 158, 238, 302, 314, 376, 483, 545, 743
Comisia germano-italiană 144
Comisia Litvinov 119, 147
Conferinţa de la Belgrad 660
Conferinţa Pământului Plat 329
Congregaţia pentru Biserica Estică 308
Congresul SUA 102, 304, 391, 572
Consiliul Naţional de Securitate 26, 221, 405, 491, 626, 689
Consiliul Suprem Românesc 74
Constantinescu, Miron 177, 513
cooperarea militară româno-poloneză 85
Corpul de Armată Siberian 69
Coşul III *vezi şi* Basket III 645-647, 652, 666
Covaci (agent maghiar al DSS) 212
Criza de la Berlin 213
Criza Suezului 278, 613
Crucea Săgeţii 111, 142, 183
Crucea Roşie 32, 78
CSCE (Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa) 22, 565, 605, 645, 656-660, 703
Csendes, Ladislau 358, 728
Csoóri, Sándor 53, 103, 573
Csupor, Lajos 183
Curiel, Henri 636
Czurka, Istvan 53

D

d'Abzac, Cheyron, colonel 507-509
Danieluk-Stefanski, Alexander 117
Danubian Press 570, 574, 734, 748
Dayan, Moshe 614, 628, 728
de Gaulle, Charles 259, 300, 420, 502, 540, 638
Debré, Michel 502
Declaraţia de Independenţă a României 390
Dekanozov, Vladimir Georgeievici 126
Denlai, Chen 274
Departamentele Internaţionale 324, 527
Departamentul A (Dezinformare) 23, 302

Departamentul Apărării 226, 497, 565
Departamentul Comerţului 21, 497
Departamentul de propagandă 26
Departamentul de Stat 113, 163, 192, 220, 240, 261, 274, 331, 344, 391, 403, 438, 474, 490, 624, 685, 694
Deutsche Welle 526
DGIE (spionajul extern românesc 1963–1972) 23, 173, 337, 525, 584, 588
DGSP (Securitatea de Stat românească în anii 1940) 23, 168, 195, 229
DIE (Spionajul extern românesc, 1972–1978) 23, 192, 195, 238, 502, 506, 515, 523, 549, 582, 585, 601, 622, 665, 754
DIM (spionajul militar românesc) 23, 262, 591, 700
Dimitrov, Georgi 68, 90, 95, 114, 154, 173, 237, 302, 557, 722
Direcţia Generală I (spionajul extern sovietic începând din 1941) 23
Districtul militar Carpaţi 414
Districtul militar Kiev 414
Districtul militar Odessa 28, 68, 91, 367, 383, 416, 447
Divizia „Horia, Cloşca şi Crişan“ 192, 207
Divizia Szekler 79
Divizia „Tudor Vladimirescu“ 521
Divizia Uniunea Sovietică/Europa de EST a CIA din perioada Războiului Rece (Divizia SE) 224, 587
Dobrînin, Anatoli 173, 303, 401-409, 445, 490-492, 730
Dobos, László (Louis Gibarti) 108-111
Dobrogea 64, 67, 76, 85, 121, 193, 243, 370, 381, 482, 522, 677, 682
doctrina Brejnev 456, 489, 557, 579
Documentul de lucru nr. 1 al CSCE 657
Doicaru, Nicolae 372, 506, 515, 523,-527, 549, 583, 587, 622
al Doilea Război Mondial 20, 91, 103, 108, 121, 183, 211, 242, 261, 287, 297-299, 365, 422, 500, 536, 643, 698, 735
Dolivet, Louis (agentul sovietic Ludwig Brecher) 109, 111
Doncea, Constantin 198
Dorobanţu, Victor 529, 583-585
Dosarul Balcanilor 218
Drăghici, Alexandru 177, 217, 239, 378, 513-515, 523,-526, 583
DSS (Departamentul Securităţii de Stat) *vezi şi* Securitate 23, 33, 40, 196, 213, 227, 262, 319, 473
Dubček, Alexander 328, 344-349, 354-358, 404, 417, 443, 468, 536, 685, 711, 731
Dudás, Joszef 143, 159
Dudás, Miklos 308
Dumitriu, Victor 359, 510, 517, 731

Dumitru, Dumitru Ion 241, 545

E

Einhorn, Wilhelm 196
Einstein, Albert 110-111
Eisenhower, Dwight D. 220
Ejov, Nikolai Ivanovici 105, 739
Elits, Hermann P. 624-625
EME (Societatea Muzeelor din Transilvania) 23, 168
EMGE (Societatea Agricolă Maghiară din Transilvania) 23, 168
Engels, Friedrich 31, 87-88, 166, 245, 286, 480, 579, 731, 748
Enlai, Zhou 271, 279, 325, 368, 389, 410, 451, 466, 472
Epişev, Aleksei Alekseievici 154, 179, 205
Ermarth, Fritz 288, 296, 321, 325, 338, 345, 455, 551, 626, 732
EUCOM (Comandamentul European al Armatei Statelor Unite) 23, 688

F

Fábián, Árpád 308
Facţiunea Internaţionalei Socialiste Române din Ungaria 79
Falin, Valentin Mihailovici 173, 240, 732
Faragho, Gábor 124, 143
Farkas, Mihály 160
Fazekas, János 186, 377
FBI (Biroul Federal de Investigaţii) 23, 111, 225, 305, 313, 317, 626, 637
Federaţia Comunistă Balcanică 68
Federaţia Comunistă Română din Austria, Ungaria, Transilvania şi Banat 79
Federaţia Dunăreană 111
Federaţia Mondială a Maghiarilor 53, 569
Federaţia Mondială a Sindicatelor 29, 306
Federaţia Mondială a Tineretului Democratic 29, 306
Federaţia Mondială Luterană 25
Federaţia Mondială a maghiarilor 569
Federaţia Ungaro-Americană 226
Felfe, Heinz 587
Felix Dzerjinski, institutul 197
Filov, Bogdan 141, 733
Firestone 496, 733
Florescu, Mihail 192

FNLA (Frontul Național de Eliberare a Angolei) 23, 692
Ford, Gerald 610, 651, 664, 680, 689
Foriș, Stefan (Istvan) 117
Forțele Armate Unificate 283, 412, 468
Forumul Democratic Maghiar 53, 573
Frăția Musulmană 636
Frolik, Josef 304, 329, 733
Frontul de Asistență Internațională de Muncitori 111
Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei 24, 641
Frunze, Mihail Vasilievici 91, 95, 154
Fundația Ford 692

G

Gáspar, Sándor 306
Gast, Gabriele 47, 500
Gates, Robert M. 424, 665, 734
Gati, Charles 626, 710, 734
Gavriliuk, Mihail 196
Gărzile maghiare 79
Gărzile Patriotice 370, 385, 670
Gellért, Andor 226
Georgescu, Emil 338
Georgescu, Teohari 150, 178
Gerö, Erno 147, 156, 291
Gheorghe, Ion 351, 362, 380, 388, 412, 451, 466
Gheorghiu-Dej, Gheorghe 33, 116, 170, 178, 190, 197-199, 213, 216-218, 228-260, 378, 406, 454, 503, 511, 613, 700, 727
Gibarti, Louis (agentul sovieto-maghiar) 108-111
GIDAR (agent sovietic în OEP) 620
Gierek, Edward 34, 340, 494, 529, 542, 640, 663-666
Goldberger, Miklos (Nicolae) 117, 150, 160
Golițîn, Anatoli 224, 425
Gomułka, Wladislaw 202, 264, 317, 335, 340, 345, 356, 663
Gonciaruk, Piotr (Petre Popescu) 196
Gorbaciov, Mihail Sergheevici 31, 42, 49, 53, 179, 239, 296, 462, 517, 668, 705, 735
Greciko, Andrei Antonovici 420, 447, 530, 735
Gromîko, Andrei Andreevici 324, 347, 456, 631, 735
Groza, Petru 151, 173

GRU *vezi şi* Serviciul sovietic de Informaţii Militare 24, 46, 50-51, 108, 113, 192-194, 262, 310, 369, 426, 504
Grupul Comunist Român din Ungaria şi Transilvania 79
Grupul de Cercetări Româneşti 575-576
Grupul maghiar al Partidului Comunist Rus 77
Guillaume, Günther 500
Guo-Feng, Hua 708
Gyenes, Andras 290

H

Haddad, Wadi 621
Hamid, Sultan Abdul 635
Harmsworth, Harold Sydney 103, 736
Harriman, W. Averell 163, 248, 265, 328, 713
Hassan, Abu „Hani" (Ali Hassan Salameh) 620
Healy, Dennis 422, 441
Hegedús, Andras 186
Héjjas, Ivan 133-135
Helms, Richard 274, 328, 401, 489
Hiss, Alger 113
Hoffman, Max 69
Hollós, Istvan 211
Holostenko, Vitali 117
Honecker, Erich 310, 530, 603, 609-610, 667, 672-674
Honvéd 121-122, 136, 141, 573
Horthy, Miklós 59, 98, 121
Hotel Lux 104
Hruşciov, Nikita 154, 179, 189, 199-209, 216-218, 259, 285, 295, 336, 420
Humphrey, Hubert 274
Husák, Gustav 34, 529, 541, 543, 565, 708
Husărescu, Zaharia 52, 84, 91, 116, 738
Hutchings, Robert L. 339
HVA (Serviciul de Informaţii Externe est-german) 24, 33, 44, 226, 421, 474, 500, 583, 674, 710

I

Iacob, Ion (Iacobescu) 506, 509
Iakobovicz, Jenö 117
Iakubovski, Ivan Ignateievici 676, 687

Ijjas, József, episcop catolic 308
Il Sung, Kim 518, 654
Iliescu, Ion 240
Imre Nagy 106, 143, 185, 235, 295, 710
Inițiativa Strategică de Apărare a Statelor Unite 638
INO (Serviciul de Informații Externe sovietic 1920–1936) 24, 109, 113, 196
Institutul Lenin 311
Institutul maghiar pentru Relații Culturale 544, 562-563
Inter-agency Intelligence Memorandum 49
INTERKIT 24, 35, 41, 47, 324-326, 491, 538, 544, 551, 580, 617, 620, 640, 669, 686
INTERMARIUM 111, 149, 309, 752
Intervision 326, 545
INU (Serviciul de Informații Externe sovietic, în 1941) 24, 196
Ioan Paul al II-lea, papă 274
Ioffe, Adolf Abramovici 69
Ioniță, Ion 209, 369, 438, 455, 463, 469
Iosif, Constantin 219, 586, 589
István, Danko 308
Iszaek, Adalbert 196

J

Jaroszewicz, Piotr 600
Jaruzelski, Wojciech 361, 406, 535
Jdanov, Andrei Aleksandrovici 176, 183
Jenö Varga 104, 251
JIC (Comisia Reunită de Informații din Marea Britanie) 24, 427, 439, 448, 458
Jivkov, Todor 34, 42, 209, 258, 310, 317, 325, 346, 361, 367, 426, 536, 544, 597, 602, 610, 640, 667, 692, 708
Johnson, Lyndon Baines 264-266, 276, 361, 629, 740
Jordáky, Lajos (Ludovic Iordache) 144, 160

K

Kádár, János 34, 106, 189, 203, 209, 258, 286, 300, 316, 325, 335, 344-345, 348, 356, 529, 551, 579, 645, 667, 681, 711
Káldy, Zoltan, episcop luteran 306
Kalinin, Mihail Ivanovici 131
Kállay, Miklos 135

Kalughin, Oleg 312, 529, 740
KARL WITTMAN (agentul maghiar György Zemplén) 308
Károlyi, Mihaly 80
Katiuşev, Konstantin Fedorovici 345, 671
KBH (contrainformaţiile militare maghiare, post-1989) 25, 51
KDS (Comitetul bulgar pentru Securitatea Statului) 25, 34, 40, 304, 320, 350, 369, 448, 467, 524, 548, 582, 635, 711
Kekkonen, Urho 47, 253, 316, 486, 536, 566, 645
Kennedy, John Fitztgerald 219, 223, 246, 392, 596, 637
KEREKES (agent maghiar şi episcop de Gyor, Kornél Pataki) 308
KGB 25, 29, 33, 38, 40, 47, 51, 105, 176, 183, 194, 213, 227, 269, 276, 302, 306, 312-321, 369, 394, 433, 495, 501-504, 508, 514-518, 543-548, 565, 582-583, 586-590, 619-622, 630-637, 702, 709-713
Kideckel, David 575
Kiessinger, Kurt Georg 502
King, Robert R. 255, 292, 338, 341, 458, 483, 533, 581, 623
Király, Károly 509, 576
Kissinger, Henry 281, 297, 329, 490, 596, 650, 653, 664, 680, 697
Klapka, Gyorgy 66
Köblös, Elek 116, 174
KOCHUBEY (agent sovietic în OEP, Abu Iyad) 620
Koestler, Arthur 108
Kohl, Helmut 501
Kolganov, Konstantin Stepanovici 192, 196
Komócsin, Zoltan 287-289, 341, 478, 534, 561
Konstantinov, Dushko 577
Köpeczi, Bela 102, 215, 569
KÖRMÖCZI (agentul maghiar Dankó István) 308
Kosîghin, Aleksei Nikolaevici 361, 407, 538
Kossuth, Lajos 187
Koval, Nikita Grigorevici 184
Krasnaia Bessarabia 95
Krasnaia Zvezda 294, 352, 364, 447
Kreipe, Heinrich 419
Kristóffy, Joszef 125
Kriucikov, Vladimir Aleksandrovici 106, 295, 562, 703, 744
Kuklinski, Ryszard J. 406, 535, 600, 688, 744
Kun, Béla 59, 76, 77-81, 105, 173, 183, 251, 286, 477, 561, 745
Kuznețov, Fedor Fedorovici 143, 159

L

Lagărul de la Canalul Dunăre – Marea Neagră 586
Lakatos, Geza 98, 141, 745
Ländler, Jeno 105
Lavrentiev, Anatoli Iosefovici 149, 201
Lazarev, Artem Markovici 127, 184, 482
Le Monde 533, 547, 567, 650, 697
Legenda neagră 707, 714
Lékai, Laszlo 308
Lenin, Vladimir Ilici 82, 480, 545, 561
Levente 140
Liga Revizionistă Maghiară 102, 111, 564, 572
Litvinov, Maxim Maksimovici 147
Lord Rothermere *vezi* Harmsworth, Harold Sydney 117, 305
Lozovski, Solomon Abramovici 113, 147
Luca, Vasile 106, 148, 169, 178
Ludas Matyi 203
LUDWIG BERON (agentul maghiar Árpád Fábián) 308
Luptătorii pentru libertate 313

M

MAAG (Grupul de asistență militară al SUA de la Belgrad) 25, 392
Macovescu, George 266
Magyar Hazafiak Szabadsag Szovetsege (Asociația liberă a patrioților maghiari) 132
Malenkov, Gheorghi Maximilianovici 185
Malinovski, Rodion Iakovlevici 200, 259, 261
Maly, Teodor Stefanovici 107
Mannerheim, Carl Gustav, mareşal 486
Manuilski, Dimitri Zaharovici 68, 147, 173
maoism 553, 580, 597, 671, 687
Marcel Pauker 104
Marin, Gaston 260, 265
Marx, Karl 31, 87-88, 244-245, 286, 321, 479
Masaryk, Jan 350
Maurer, Ion Gheorghe 250, 259, 266, 276, 368, 386, 395, 410, 444, 451, 466, 472, 509, 512, 521, 676, 706
Mazurov, Vladimir 195
Mălnăşan, Aurel 189, 203
Mănescu, Corneliu 235, 239, 247, 352, 386, 395, 415, 443, 463, 507, 514

Măcelarul Budapestei 295
Măcelarul Moldovei 295
Măsuri de sporire a încrederii (CBM) 22
McArthur, Marylin 575
Meir, Golda 613, 618
Memorandumul Gottwald 364
Mica Antantă 346, 477
Mielke, Ernst 44, 350, 524
Miklós, Bela 132, 142
Milea, Vasile 522
Milewski, Miroslaw 525
Militaru, Nicolae 48, 467, 522, 700
Min, Ho Şi 472
Ministerul maghiar al Educaţiei şi Culturii 563
Miskolczy, Deszö 183
Mişcarea de Rezistenţă 211
Mitrokhin, Vasili 34, 48, 304, 315, 499, 561, 625, 717
Mitterrand, François 566-567
Mizil, Paul Niculescu 341, 387, 451, 457, 514
Moghioroş, Alexandru 160, 174
Moldova 21, 39, 54, 61, 87, 130, 162, 179, 184, 193, 244, 298, 321, 422, 477, 547, 677
moldoveni 55, 117, 130, 166, 208, 322, 422, 576
Molotov, Viaceslav, Mihailovici 148
Monarhia dualã Austro-Ungarã 61
Mondale, Walter 636
MPA (Administraţia Politică Centrală) 25, 227
MPLA (Mişcarea Populară pentru Eliberarea Angolei) 25, 692
Muncitorii Comunişti Români din Budapesta 79
Münnich, Ferenc 78, 251, 342
Münzenberg, Willi 109-111, 241, 322

N

Nagy, Ferenc 159, 226, 253
Nagy, Istvan 237
Narodnyi listi 353
Nasser, Gamal Abdel 612
NATO (Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord) 15, 34, 48, 51, 56, 218, 247, 258, 279, 309, 352, 365, 372, 407, 419, 424, 431, 461, 499-509, 520, 565, 585, 612, 626, 643, 657, 684, 697
Naţiunile Unite 209

NBH (contrainformaţiile maghiare post-1989) 26, 51
Nelson, Steve 113
Németh, Jozsef 289
Neto, Agostinho 692
NEM (Noul mecanism economic) 26, 295-296, 562
Nicolae, mare duce 480
Nicolschi, Alexandru 195
Nicholson, Harold James 55
Nicolau, Sergiu (Serghei Nikonov) 196, 229
Nidal, Abu (Sabri Khalil al Banna) 312, 620, 635
Nikodim, mitropolit (agentul KGB ADAMANT) 308
Nixon, Richard Millhouse 266, 272, 275, 281, 329, 446, 488, 493, 558, 596, 614, 631, 664
NKVD 26, 105, 125, 130, 178, 196
Nogradi, Sandor (Alex Kellerman) 110
Novotný, Anton 351

O

OEP (Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei) 26, 618-620, 632
Office of Current Intelligence (Biroul pentru informaţii curente), CIA 26, 248, 281, 346, 394
Office of Economic Research (Biroul de cercetări economice) CIA 26
OGPU 26, 78, 177, 229
OIRT (Organizaţia Internaţională pentru Radiodifuziune şi Televiziune) 26, 36, 326, 545
OMS (Departamentul de relaţii internaţionale al Comintern) 26, 109, 173, 196
OPAL-71, exerciţiu al Pactului de la Varşovia 538
OPEC (Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol) 26, 299
Operaţiunea *ORIZONT* 590
Operaţiunea *PACKERS* 265
Operaţiunea *PROGRESS* 538
Operaţiunea *RAMZES* 624, 632
Operaţiunea *RYAN* 28, 44
Operaţiunea *VIRRADAT* 98
Operaţiunea *YUG* 184
opoziţie tăcută 663
ORESTES (agentul sovieto-maghiar Vilmos Böhm) 108

P

Pacepa, Ion Mihai 36, 219, 224, 331, 444, 515, 522, 525, 556, 583, 586, 619, 707
Pactul Balcanic 527, 636
Pactul de la Varşovia 15, 34, 38, 236, 352, 377, 414, 436, 455, 500, 535, 552, 593, 602, 611, 626, 641-643, 663, 698, 708, 712
Pactul Hitler – Stalin 159
Pancea, Marin 194, 752
Parlamentul britanic 102
Partidul Comunist Francez (PCF) 26, 566, 663
Partidul Comunist Ungar 24, 78, 98, 142, 148
Partidul Maghiar Transilvănean 142, 145
Paskai, László, cardinal 308
Paşa, Midhat 66
Pataki, Kornél, episcop 308, 783
Pathé, Pierre-Charles 637
Patilineţ, Vasile 238, 376
Patriarhia rusă 127
Pauker, Ana 104, 149, 172, 178, 198, 230
Pauker, Karl V. 105, 107
Pavlovski, Ivan G. 372
Pârvulescu, Constantin 240, 377, 512, 521
PCR (Partidul Comunist Român) 27, 69, 114, 116-110, 142, 148-152, 155, 158-162, 172-178, 199, 203-207, 237, 275, 283, 307, 321, 373, 399, 410, 444, 451, 457, 460, 470-474, 487, 512, 539-541, 552-555, 612-613, 643, 666, 676, 711-713
PECSI (agentul maghiar Zoltan Káldy, episcop luteran) 306
Pentagon 257, 709
Pepper, John (agentul sovieto-maghiar Joszef Pogany) 113
Péter, Gábor 111, 649
Péter, János (agent sovieto-maghiar şi episcop reformat) 251, 253, 267
Peters, J. (agentul sovieto-maghiar Joszef Peter) 111, 147
Petliura, Simon 80
Philby, Kim 111, 587
Piaţa Comună *vezi* şi CEE 239
Pieck, Wilhelm 658
Pilon, Juliana Geran 306, 552
Pintilie, Gheorghe (Pantelei „Pantiuşa" Bodnarenko) 173, 195, 229
Planul Valev 355, 598
Pleşiţă, Nicolae 586, 591

Podgornîi, Nikolai Viktorovici 227-228
politica de disuadare şi blocare 41, 42, 44, 453, 549-552, 555, 559, 594, 675
Poliţia Populară Ungară (forţa de poliţie etnică maghiară din Transilvania 1944--1947) 146
Ponomarev, Boris Nikolaievici 173, 310, 559, 597, 623
Popescu, Dumitru 192
Popovida, Pera 174
Porţile de Fier 242
Poşteucă, Vasile 229
Pot, Pol 638
Potochina (agentă maghiaro-sovietică) 308
POW 207
Pravda 69, 72, 198, 251, 261, 288, 347, 350, 372, 422, 551, 631, 655
Preoteasa, Gheorghe 235, 511
Premiul Lenin 251
Primakov, Evgheni 55, 316, 630
Primăvara de la Bucureşti 247, 257, 337, 722
Primăvara de la Praga 248, 257, 358, 536, 654
Primul Război Mondial 53, 103, 121, 305, 418, 563, 649
Procesul de la Helsinki 556, 645, 650, 703
Procesul de pace din Orientul Mijlociu 555, 622, 630, 705
Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate 15, 27
Project on Ethnic Relations (PER) 27, 696
Puja, Frigyes 288, 478, 537

R

Rabin, Yitzak 614, 627, 628
Radio Bucureşti 633, 696, 708
Radio Budapesta 159, 203, 633, 657
Radio Europa Liberă 27, 36, 69, 79, 204, 226, 251, 289, 314, 336, 229, 358, 537, 595, 666, 714, 738-768
Radio Kossuth 142, 158
Radio Moscova 32, 198, 297, 378, 532, 579, 708
Radio Praga 353, 632, 711
Radio Sofia 237, 632, 708
Radio Tiraspol 94
Rádo, Sandor (Alexander) 108
Rahmanin, Oleg Borisovici 609, 640, 671
Rajnai, Sandor 225, 309, 710
Rákosi, Matyas 78, 104, 119, 155, 183-187, 226, 317, 649

Rakovski, Cristian 68, 77-85, 114, 179
RAM (Regiunea Autonomă Maghiară) 27, 179, 184, 210
Randall, Steven 575
Raportul Macierewicz 50-51
Răutu, Leonte 149, 177, 712
războiul arabo-israelian 43, 476
războiul civil rus 79, 104
război de gherilă 418
Războiul din octombrie 1973 614
Războiul din Vietnam 391, 417, 593, 691
războiul ruso-turc 200, 418
războiul sovieto-polonez 90
Reagan, Ronald 339, 455
Regulamentul Armatei Roşii a Muncitorilor şi Ţăranilor, din 1936 92
retragerea trupelor sovietice 197, 208, 221, 271, 677
Révai, Joszef 142, 158-162
revolta din Tatar Bunar 110, 321, 322
Revolta maghiară 205, 236
Revoluţia rusă 767
Roberto, Holden 692
Rogers, William 494
Rolland, Romain 110
Roman, Petre 48, 55, 148, 504, 585
Roman, Valter 148, 176, 185, 189, 203
Romanov, Gheorghi Pavlovici 294, 521
Romanov, Mihail 350
Rongyos Gárda (unitate paramilitară maghiară) 122, 132-135, 211
Roosevelt, Franklin Delano 102
Roshal, Semion 69, 72
ROSTA (agenţie de presă sovietică) 27, 108, 555
Rousilhe, Francis 506
RSS Moldova 32, 127, 131, 164, 184, 245, 260, 275, 321, 421, 474, 482, 537, 550, 711
RSS Ucraina 128, 172, 243, 322, 474, 547
RU (Serviciul de Informaţii militare sovietice 1918–1921) 28, 91-92, 108
Rudiansky, Endre 104
RUMCHEROD 28, 68-69, 74, 76, 91, 147
Rupp, Rainier 501
ruptura Tito – Stalin 172, 174
Rusk, Dean 239, 260, 265-268, 359, 401,-410, 445

S

Sadat, Anwar 393, 612-614, 621, 628-639, 695, 711
Saharovski, Aleksandr Mikhailovici 176
Saharovski, Igor Aleksandrovici 637
Sampson, Steve 575
Sass, Kálaman 211
Savcenko, Serghei Romanovici 321, 442, 711
Savimbi, Jonas 692
Sălăjan, Leonte 177
SB (aparatul de securitate al statului polonez) 28, 305, 316, 320, 369
Scînteia 214, 242, 249, 257, 293, 341, 349, 385, 483, 512, 533, 605, 655, 698
Schmidt, Helmut 566
Schöpflin, George 244, 570, 698
SDECE (Serviciul de Contrainformaţii şi Informaţii Externe francez) 28, 503
Secţia a II-a (Centrul de operaţiuni şi informaţii maghiare din perioada Horthy) 132, 134
Secţia basarabeană 94
Secţia Odessa, Comintern 94
Securitate 15, 26, 33, 196, 210, 241, 254, 320, 370, 403, 445, 468, 490-494, 521, 553, 645, 664, 686, 717
Securitatea de Stat maghiară 21
securitatea europeană 423, 491, 533, 553, 558, 597, 605, 646, 731
Sejna, Jan 33, 190, 261, 283, 329, 714
Semiceastni, Vladimir Iefimovici 218
Senior Review Group 596
Septembrie Negru 619
Serov, Ivan Aleksandrovici 179, 202, 207
serviciile de informaţii româneşti, *vezi şi* DGSP, DGIE, DIE, DIM, DSS, Securitate
serviciile de spionaj poloneze *vezi* SB, WSI
Serviciul A (serviciul pentru măsuri active al KGB-ului) 28, 302, 315, 501, 566
Serviciul de Siguranţă Internă (Serviciul de informaţii românesc până în 1946) 122
Sfatul Ţării 74, 95, 130
SHAPE (Comandamentul General al Forţelor Aliate din Europa) 28, 468
Sharon, Ariel 628, 760

Shea, Michael 684
Shelest, Piotr 349, 442, 711
Sheng, Kang 271, 279, 283, 410
SHIN BET (serviciul de contraspionaj şi contrainformaţii israelian) 28, 711
SIG (Grupul interdepartamental de experţi ai Departamentului de Stat) 28, 417, 430
Siguranţa (contraspionajul şi contrainformaţiile româneşti postbelice) 86, 92
Siwicki, Florian 689
Societatea Basarabenilor 60, 95-97, 157, 743
Socor, Vlad 36, 626
Solakov, Anghel 448, 524
Sonnenfeldt, Helmut 253, 490-492, 689, 697
Serviciile sovietice de informaţii *vezi* Cheka, OGPU, NKVD, KGB, INO, INU, RU şi GRU
Serviciul sovietic de informaţii militare 380
Sovinform 28, 197
Sovrom 28, 199
Speidel, Hans 419-420
Spetsnaz 91, 380, 383
spionajul britanic 78, 108, 111, 427, 684
spionajul bulgar 536
spionajul est-german, *vezi şi* HVA 474, 501, 530, 540, 581, 597, 609, 635, 686, 712
spionajul maghiar, *vezi* AVO şi AVH
spionajul militar francez 81
spionajul militar olandez 362
Stalin, Iosif 39, 79, 88, 90, 105, 107, 119, 144, 149, 155, 160, 172-176, 183-185, 230, 243, 287, 330, 391, 415, 511, 516, 643, 676, 681, 757, 769
Stasi (organele de securitate est-germane) 24, 33, 44, 47, 207, 218, 240, 304-306, 314-315, 334, 350, 376, 387, 421, 454, 459-461, 487, 514-516, 540, 548, 580, 600, 634, 674, 693, 701-702, 727, 737
Statutul pentru perioade de război 708
Stănescu, Ion 238, 359, 366-368, 373, 509, 523-526, 548, 583-589
StB (organele de securitate cehoslovace) 28, 304-306, 315-320, 329, 350, 369, 711
Stefanov, Boris 90, 106, 117, 124, 237, 286
Stewart, Michael 362, 422, 441
Stoica, Chivu 177, 378, 454, 513

Stoica, Gheorghe 205, 402
Suder, Villiam 198
Sukarno (Kusno Sosrodihardjo) 318
Suslov, Mihail Andreievici 185, 281, 519
SVR (Serviciul de Informații Externe rus, după 1991) 28, 56, 202, 630
Szabados, Joseph 339
Szábo, György 306
Szirmai, Istvan (Stefan) 155, 160, 288, 321, 347, 478
Szlachcic, Franciszek 525
Szombathelyi, Ferenc 124, 141
Szürös, Matyas 609, 657

Ş

Şcoala Karol Szerewicz 177, 271
Şcoala Révai 485, 575
Şerb, Ion 521-523, 537
Ştemenko, Serghei Mihailovici 448, 481

T

TASS 32, 198, 240, 300, 341, 350, 455, 632, 708
TEACHER (agentul maghiar cardinal Laszlo Paskai) 308
Tedenbal, Jumjaghiin 541
Teleki, Pal 102, 124, 179, 216, 569
Thälmann, Ernst 658
Thayer, Robert 220
The Ethnic History of Transylvania 574, 736
The New York Times 46, 78, 92, 221, 240, 284, 338, 493, 558, 620, 682, 709
Thieu, Nguyen Van 492
Thompson, Edmund R., 702
Timkó, Imre, episcop unit 308
Timoşenko, Stepan Profokvievici 131
Tindemans, Leo Clemence 703
Tinerii Iubitori de Libertate 212
Tismăneanu, Leon 106, 238
Tisza, Kalman 66
Tito, Iosif Broz 41, 149, 170, 172-175, 203, 217, 221, 251, 354, 390-393, 395-400, 415, 455-457, 536, 614, 638-643, 706
Tóth, Károly, episcop reformat 306
trafic de droguri 310

Transilvania 23, 53, 61, 64, 78-80, 84, 98-101, 120-124, 133-137, 143-145, 154-159, 185, 201, 210-216, 241, 251, 287, 315, 323, 418, 466-467, 473-477, 484, 548, 570, 649, 710
Tratatul austriaco-sovietic 199
Tratatul de la Potsdam 296-298, 661
Tratatul de la Tartu 162
Tratatul de la Varşovia 19, 41, 104, 190, 241, 250, 258, 261, 283, 349, 355, 377, 98, 423, 456, 489, 515, 540, 598, 652, 673
Tratatul de prietenie egipteano-sovietic 624
Trilliser, Mihail 109
Troţki, Lev 77
Tuhacevski, Mihail Nikolaievici 92
turişti 55, 318, 352, 361, 371, 379-380, 436, 670
Turner, Stansfield 625
Turianiţa, Ivan Ivanovici 152
Tutiunnik, Iurko 90

Ţ

Ţanev, Anghel 525, 548, 582

U

Udall, Stewart 497
Ulbricht, Walter 346
UM 0920/A (unitatea de contrainformaţii româneşti anti-Pactul de la Varşovia până în 1978) 29, 219, 586, 622
UNESCO 29, 564
Ungurii în România şi Transilvania 572
UNITA 29, 692
Uniunea Populară Maghiară 24, 145, 167
Universitatea de la Cluj 140
Universitatea de Prietenie Patrice Lumumba 311
Ustinov, Dimitri Fedorovici 667
UTC (Uniunea Tineretului Comunist) 29, 154, 198

V

Vaculík 350
Vágó, Bela 108
Van der Veille, Robert 505
Vass, Ghizela 174, 177, 444, 712
Vass, Ladislau 174

Vass, Zoltan 159, 185, 203
Vatican 306-309, 710
Vatsetis, Ioakim Ioakimovici 77, 82, 90
Vâlcu, Vasile (Vasili Vulko) 173, 196
Vânători de munte 486
Veres, Lajos 142-143
Vescan, Teofil 159-160
Viitorul Maghiar 211
Vincze, János 160, 180, 289, 478-479, 576
Vinogradov, Vladislav Petrovici 67, 145
Vişinschi, Andrei Ianuarivici 147, 150
Vix Note 80
vlahi 314, 576
Vocea Americii 526
VOKS (Asociaţia Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea) 29, 197, 555
Voroşilov, Kliment Iefremovici 131, 147

W

Wallenberg, Raoùl 108, 723
Wass, Albert 570, 574, 592
Watergate 593
WCC (Consiliul Mondial al Bisericilor) 29, 253
Weber, Steve 224
Weizman, Ezer 629
Werth, Henrik 98, 121, 124
Wheeler, Earle Gilmore 373, 405, 429
Wilhelm II, împărat 274, 635
Wilson, Harold 268, 422, 441
Wolf, Markus 228, 468, 501, 523-525, 548, 583
WOLSKI (agentul sovieto-polonez Wojciech Jaruzelski) 406, 428
Womack, R. 701
WPC (Consiliul Mondial pentru Pace) 29, 253
WSI (Serviciul de informaţii militare polonez) 29, 51, 194

X

Xiaoping, Deng 257, 283, 654
Xinhua 382, 670

Y

YUGO-71, exerciţiu al Pactului de la Varşovia 538

Z

Zagladin, Vadim Valentinovici 48-49, 517
Zedong, Mao 271, 539, 671
Zemplén, György 308
Zia ul-Haq 318
Zidul Berlinului 213, 236, 296, 637
Zinoviev, Grigori Ievseevici 108
ZOMO (Miliţia de rezervişti poloneză) 29, 320

Editura RAO vă oferă

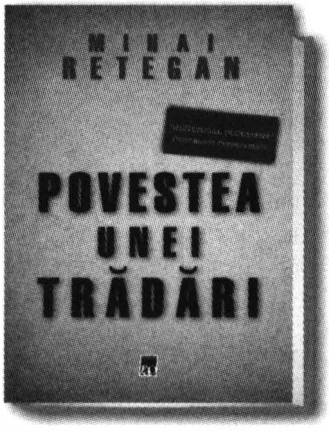

MIHAI RETEGAN

POVESTEA UNEI TRĂDĂRI

Spionajul britanic în România 1940–1944

Bazat pe documente identificate în arhivele serviciilor speciale şi ale Ministerului de Externe de la Londra, lucrarea devoalează politica Regatului Unit faţă de România în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Scris într-un stil neobişnuit pentru o carte de istorie, volumul „Povestea unei trădări" focalizează procesul decizional la nivelul Serviciilor de informaţii britanice, relaţiile acestora cu organismele similare ale Uniunii Sovietice, opiniile cercurilor conducătoare britanice, americane şi sovietice despre organizarea postbelică a Europei Centrale şi de Răsărit. Pe de altă parte, documentele cuprinse în volum oferă date noi despre reţeaua spionajului britanic şi despre unele dintre acţiunile pe care „Special Operations Executive" le-a montat în România. În această ordine de idei este de remarcat relaţia directă dintre misiunea Autonomus şi vastul plan de înşelare a germanilor pe care maeştrii înşelărilor, britanicii, l-au elaborat pentru a ascunde locul viitoarei debarcări din Franţa.

Rafael Ábalos – GRIMPOW

John L. Allen, jr. – OPUS DEI

Michael Baigent – DOSARELE ISUS

Carl Bernstein & Bob Woodward – TOŢI OAMENII PREŞEDINTELUI

Steve Berry – AL TREILEA SECRET • CAMERA DE CHIHLIMBAR • MOŞTENIREA TEMPLIERILOR • PROFEŢIA FAMILIEI ROMANOV • CONEXIUNEA ALEXANDRIA • TRĂDARE LA VENEŢIA

Jules Boucher – SIMBOLURILE FRANCMASONERIEI

Marlon Brando, Robert Lindsey – BRANDO. CÂNTECE ÎNVĂŢATE DE LA MAMA

Dan Brown – SIMBOLUL PIERDUT

Gheorghe Buzatu – ROMÂNIA SUB IMPERIUL TIMPULUI

Tom Clancy – URSUL ŞI DRAGONUL

John leCarré – CÂNTECUL MISIUNII

Jennifer Lee Carrell – CODUL SHAKESPEARE

Maxime Chattam – SÂNGELE TIMPULUI

Susanna Clarke – JONATHAN STRANGE & MR NORRELL

Bill Clinton – VIAŢA MEA

Tom Clancy – URSUL ŞI DRAGONUL

John Connolly – ÎNGERUL NEGRU • NELINIŞTIŢII

Nelson DeMille – FOCUL SĂLBATIC

John Darnton – SECRETUL LUI DARWIN

Arnaud Delalande – CAPCANA LUI DANTE

Gordon Dahl Quist – DEVORATORII DE VISE

Wolfgang Hohlbein – INCHIZITORUL • ANUBIS

Jeffery Deaver – LUNA RECE • PĂPUŞA ADORMITĂ

Juan Manuel de Prada – FURTUNA • VIAŢA INVIZIBILĂ

Umberto Eco – ÎNAINTE CA RACUL

Andreas Eschbach – SECĂTUIT • PREMIUL NOBEL

Ken Follett – STÂLPII PĂMÂNTULUI

Max Foran – ORDINUL FECIOAREI MARIA

Ildefonso Falcones – CATEDRALA MĂRII

Claus Cornelius Fischer – ŞI NE IARTĂ NOUĂ GREŞELILE NOASTRE

Tana French – PĂDUREA

Laurence Gardner – TESTAMENTUL MAGDALENEI

Joseph Gelineck – SIMFONIA A X-A

Maria Georgescu & Mihai Retegan – SSI-SOE. JURNAL POLITIC

Dinu C. Giurescu – FALSIFICATORII. „ALEGERILE" DIN 1946

Mircea Goga – VETURIA GOGA, „PRIVIGHETOAREA LUI HITLER" • GOLGOTA – OCTAVIAN GOGA ÎNTRE APOLOGEŢI ŞI DETRACTARI

Jason Goodwin – COPACUL IENICERILOR • COLOANA ŞERPUITĂ

John Grisham – NEVINOVATUL • ASOCIATUL

Tess Gerritsen – CHIRURGUL • CLUBUL MEFISTO

Efraim Halevy – OMUL DIN UMBRĂ

John Twelve Hawks – CĂLĂTORUL

Elizabeth Kostova – COLECȚIONARUL DE ISTORIE

John Le Carre – CÂNTECUL MISIUNII

Jonathan Littell – BINEVOITOARELE

David McCullough – 1776

Gerd Langguth – ANGELA MERKEL

Philip Le Roy – ULTIMUL TESTAMENT

Ruggero Marino – CRISTOFOR COLUMB – ULTIMUL TEMPLIER

Esteban Martin & A. Carranza – CHEIA GAUDI

Kathleen McGowan – CEA AȘTEPTATĂ

Andy McNab – BEZNA

Kate Moss – LABIRINTUL • SEPULCRUL

Julia Navarro – SÂNGELE NEVINOVAȚILOR • CONFRERIA SFÂNTULUI GIULGIU • BIBLIA DE LUT

Roberto Pazzi – CONCLAV

Michael Peinkofer – FRĂȚIA RUNELOR • UMBRA LUI THOT

L. Picknett & C. Prince – MISTERUL SIONULUI • MĂȘTILE LUI HRISTOS

Juan Manuel de Prada – FURTUNA • VIAȚA INVIZIBILĂ

Douglas Preston & Lincoln Child – RELICVA • RELICVARIUL • VITRINE DE CURIOZITĂȚI • NATURA MOARTĂ CU CIORI

Tom Reiss – ORIENTALISTUL

Craig Russell – VULTURUL ÎNSÂNGERAT • FRATELE GRIMM

Silvia Ronchey – ENIGMA LUI PIERO

John Sack – CONSPIRAȚIA FRANCISCANĂ

Antoine de Saint-Exupéry – MICUL PRINȚ

Franck Schatzing – ADÂNCURI

Boris von Smercek – AL DOILEA GRAAL

José Carlos Somoza – ZIGZAG

Margaret Starbird – FEMEIA CU VASUL DE ALABASTRU

Alex Mihai Stoenescu – DIN CULISELE LUPTEI PENTRU PUTERE 1989–1990. PRIMA GUVERNARE PETRE ROMAN • ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

Arno Strobel – MAGUS

Paul Sussman – SECRETUL TEMPLULUI

Pierre-André Taguieff – ILUMINAȚII

Philipp Vandenberg – CONJURAȚIA SIXTINĂ • A CINCEA EVANGHELIE • FIICA AFRODITEI • AL OPTULEA PĂCAT

Enrique de Vicente – CHEI OCULTE ÎN CODUL LUI DA VINCI

Edwin Williamson – BORGES – O VIAȚĂ

Michael White – ECHINOX

Bob Woodward – INFORMATORUL

clubul cărţii rao

CLUBUL CĂRŢII RAO
are un regulament de funcţionare mai modern,
mai eficient şi mai adaptat nevoilor dumneavoastră,
care este pus la dispoziţia membrilor odată cu fişa
de înscriere. Principala inovaţie o reprezintă
introducerea a TREI TIPURI DE CARDURI
care vă oferă mari reduceri de preţ
în achiziţionarea cărţilor.
Pentru detalii privind acest regulament
vă puteţi informa din broşurile editurii noastre
sau scriindu-ne pe adresa:

CP CE-CP 23, Bucureşti;
e-mail: *club@raobooks.com*

sau accesând site-urile:
www.raobooks.com;
www.rao.ro

FEDPRINT
TIPOGRAFIE

LARRY L. WATTS

FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

© Cristina Nichitus Roncea

Consultant al Corporației RAND la momentul revoluției, LARRY WATTS a călătorit deseori în Europa de Est și în URSS înainte de 1989. Ulterior a asistat oficiali din România la înființarea Colegiului Național de Apărare și a colaborat cu mai mulți miniștri români ai Apărării și șefi de stat-major la reforma în domeniul armatei, cooperarea cu Parteneriatul pentru Pace și integrarea României în NATO. În 1990 și 1991 a fost șeful Biroului IREX din București, iar până în 1997 a fost senior consultant al Project on Ethnic Relation (PER) și director al Biroului PER din România. Între 2001–2004 a fost consultant pentru reforma sectorului de securitate pe lângă consilierul prezidențial pentru securitate națională din România. Activitatea sa de consilier a fost recunoscută de Serviciul de Informații Externe, de Președinția României și de Ministerul Apărării.

Îți taie respirația! Prezentând o înșiruire fascinantă de date și informații din surse neexplorate înainte, Watts ne oferă ocazia de a înțelege calea sinuoasă și contradictorie străbătută de români de la începuturile epocii moderne până în 1978, nu din perspectiva declarațiilor publice oficiale sau a publicațiilor interesate, ci prin dezvăluirea proiectelor, planurilor și faptelor concepute în umbră, prin cuvintele celor care le-au conceput.

IOAN TALPEȘ, FOST DIRECTOR SIE, FOST CONSILIER PREZIDENȚIAL PE PROBLEME DE SECURITATE NAȚIONALĂ, FOST VICEPRIM-MINISTRU PENTRU COORDONAREA ACTIVITĂȚILOR PENTRU INTEGRARE EUROPEANĂ, APĂRARE NAȚIONALĂ ȘI JUSTIȚIE, FOST PREȘEDINTE AL COMISIEI PENTRU APĂRARE, ORDINE PUBLICĂ ȘI SIGURANȚĂ NAȚIONALĂ DIN SENAT

Aceasta este o nouă relatare despre ruptura dintre România, pe de o parte, și Uniunea Sovietică și sateliții săi, pe de altă parte, și reverberațiile Est-Vest, văzute prin intermediul rolurilor jucate de serviciile de informații implicate. Lucrarea revizuiește semnificativ aspecte din istoria Războiului Rece și a epocii următoare. O lectură obligatorie pentru înțelegerea perioadei. Acum istoricii nu mai au nici o scuză ca să ignore importanța implicării serviciilor secrete și a efectelor acestora pe plan național și internațional.

MICHAEL HERMAN, FONDATOR OXFORD INTELLIGENCE GROUP, UNIVERSITATEA OXFORD, FOST OFIȚER BRITANIC DE INFORMAȚII, FOST SECRETAR JOINT INTELLIGENCE COMMITTEE

Să citești *Ferește-mă, Doamne, de prieteni* este ca și cum ai participa la o excavație arheologică importantă. Larry Watts demonstrează cât de bine stăpânește problemele de securitate din timpul Războiului Rece și, mai ales, pe cele ale strategiei sovietice/rusești față de România. Este fascinantă analiza pe care o face dansului în trei dintre Moscova, București și Belgrad în chestiuni de independență, „prietenie frățească" și prestigiu pe scena internațională.

DAVID B. KANIN, UNIVERSITATEA JOHNS HOPKINS, FOST SENIOR ANALIST CIA

Îi mulțumesc lui Larry Watts pentru că a săpat și continuă să sape în istoria noastră națională pentru a așeza această perioadă tragică în contextul ei istoric, sociologic și strategic real... Datorită slujbei mele am petrecut ceva timp în arhivele SRI, iar în ceea ce privește arhivele care nu au fost încă studiate, nici aici, nici în străinătate, și unele situații care nu pot fi pe deplin clarificate opiniei publice, vă asigur că trecerea timpului și alte declasificări vor confirma multe dintre descoperirile lui Larry Watts ca fiind exacte.

GEORGE MAIOR, DIRECTOR SRI, FOST PREȘEDINTE AL COMISIEI DE APĂRARE, ORDINE P[illegible] SIGURANȚĂ NAȚIONALĂ A SENATULUI ROMÂNIEI, FOST SECRETAR DE STAT ȘI ȘEF AL DEPARTA[illegible] PENTRU INTEGRARE EUROATLANTICĂ ȘI POLITICĂ DE APĂRARE DIN

Lei 66,00

ISBN 978-606-609-192-3

Lei 65,99

editura rao

www.rao.ro
www.raobooks.com